BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
TUZLANSKI KANTON
PEDAGOŠKI ZAVOD TUZLANSKOG KANTONA
TUZLA

BOSNIA AND HERZEGOVINA
FEDERATION BOSNIA AND HERZEGOVINA
TUZLA CANTON
PEDAGOGICAL INSTITUTE OF TUZLA CANTON
TUZLA

NASTAVNI PLAN I PROGRAM ZA DJECU/UČENIKE OŠTEĆENOG SLUHA

Tuzla, maj 2026.

S A D R Ž A J

UVOD 1

PRILAGOĐENI PLAN I PROGRAM ZA ODGOJ I OBRAZOVANJE DJECE OŠTEĆENOG SLUHA PREDŠKOLSKOG UZRASTA 3

PRILAGOĐENI PLAN ZA ODGOJ I OBRAZOVANJE DJECE OŠTEĆENOG SLUHA PREDŠKOLSKOG UZRASTA 5

SADRŽAJ PREDŠKOLSKOG PROGRAMA 10

ISHODI, AKTIVNOSTI I SADRŽAJI 11

ORGANIZACIJA DNEVNOG RASPOREDA SLOBODNIH I USMJERENIH AKTIVNOSTI 13

U USTANOVAMA ZA PREDŠKOLSKI ODGOJ DJECE OŠTEĆENOG SLUHA 13

NASTAVNI PREDMETI 15

1. TJELESNI ODGOJ 15
2. BOSANSKI, HRVATSKI I SRPSKI JEZIK 18
3. MOJA OKOLINA 24
4. MATEMATIKA 27
5. LIKOVNI ODGOJ 30
6. FONETSKA RITMIKA 32

NASTAVNI PLAN I PROGRAM ZA UČENIKE OŠTEĆENOG SLUHA OD I DO IX RAZREDA 33

NASTAVNI PLAN ZA UČENIKE OŠTEĆENOG SLUHA OD I DO IX RAZREDA 35

SPECIFIČNOSTI NASTAVNOG PLANA I PROGRAMA OSNOVNE ŠKOLE ZA UČENIKE OŠTEĆENOG SLUHA OD I DO IX RAZREDA 37

ODGOJNO-OBRAZOVNE AKTIVNOSTI ZA UČENIKE OŠTEĆENOG SLUHA OD I DO IX RAZREDA 38

ODGOJNO-OBRAZOVNA PODRUČJA 47

PODRUČJE JEZIKA 49

BOSANSKI, HRVATSKI I SRPSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST 51

ZNAKOVNI JEZIK za I, II, III, IV, V, VI razred osnovne škole 143

STRANI JEZIK 149

ENGLESKI JEZIK za VI, VII, VIII i IX razred osnovne škole 151

MATEMATIČKO PODRUČJE 209

MATEMATIKA 211

PODRUČJE PRIRODNIH NAUKA/ZNANOSTI 289

MOJA OKOLINA 291

PRIRODA 294

MOJA OKOLINA (PRIRODA) 318

BIOLOGIJA 345

HEMIJA 371

FIZIKA 391

PODRUČJE DRUŠTVENO HUMANISTIČKIH NAUKA/ZNANOSTI 411

DRUŠTVO 413

GEOGRAFIJA/ZEMLJOPIS 449

HISTORIJA/POVIJEST 475

GRAĐANSKO OBRAZOVANJE 493

PODRUČJE UMJETNOST 513

LIKOVNA KULTURA 515

PODRUČJE TEHNIKE I INFORMACIONE TEHNOLOGIJE **545**
MOJA OKOLINA (Tehnika i tehnologija) 547
KREATIVNI RAD 549
TEHNIČKA KULTURA 567
INFORMATIKA 585
PODRUČJE SPORT **615**
TJELESNI I ZDRAVSTVENI ODGOJ 617
IZBORNI PREDMETI / OBAVEZNI IZBORNI PREDMETI 661
FONETSKA RITMIKA za I, II, III, IV, V razred osnovne škole 663
REHABILITACIJSKI POSTUPCI I POSEBNI EDUKACIJSKO-REHABILITACIJSKI POSTUPCI (PERP) **673**
REHABILITACIJA SLUŠANJA I GOVORA 675
LOGOPEDSKE VJEŽBE 691
SENZORNA INTEGRACIJA 697
PSIHOMOTORNA REEDUKACIJA 709
POMOĆ U UČENJU 713
RAZVOJNO – PORODIČNO SAVJETOVALIŠTE 715
PRILOZI **719**
UPITNIK ZA RODITELJE PRI UPISU DJETETA U PREDŠKOLSKO ODJELJENJE I U PRVI RAZRED 721
DNEVNA PRIPREMA 730
MJESEČNI PLAN RADA Predškolsko odjeljene 731
PRIPREMA Rehabilitacija slušanja i govora 732
PRIPREMA Senzorna integracije 733
DNEVNI IZVJEŠTAJ O UČENIKU/CI Poseban edukacijsko - rehabilitacijski postupak (pomoć u učenju) 734
ZVJEŠTAJ 735
Poseban edukacijsko - rehabilitacijski postupak 735
(Pomoć u učenju) 735

UVOD

Nastavni plan i program, u organiziranju odgojno-obrazovnog rada za djecu oštećenog sluha i djecu s jezičko-govornim i višestrukim smetnjama predstavlja osnovni stručni dokument. U njemu se konkretiziraju ciljevi i zadaci odgojno-obrazovnog rada na određenom stepenu obrazovanja i određuju obim, izbor i raspored programskih sadržaja.

Novi nastavni plan i program za djecu oštećenog sluha (istovjetan i za djecu s jezičko-govornim i višestrukim smetnjama) primjenjuje se po fazama, počevši od školske 2026/27. godine. U prvoj fazi, primjena obuhvata predškolsko obrazovanje te I, II, V i VI razred, dok će se u ostalim razredima novi program uvoditi sukcesivno, prateći obrazovni ciklus učenika. Ovaj dokument u svom sadržaju koncipira plan i program predškolskog odgoja i obrazovanje, plan i program izučavanja nastavnih predmeta od I do IX razreda te rehabilitacijske postupke koji se realizuju, kao i posebne edukacijsko rehabilitacijske postupke.

Cilj obrazovanja djece oštećenog sluha u principu ne razlikuje se od globalnog cilja obrazovanja koji podrazumijeva obrazovanje za život: sticanje znanja, razvoj sposobnosti i vještina, formiranje pozitivnih stavova i navika, usvajanje vrijednosti, razvoj punih potencijala svakog djeteta.

Nastavni plan i program za djecu oštećenog sluha bazira se na razumijevanju i uvažavanju stanja i mogućnosti individualnog razvoja djeteta, uvažavanju načina kako i u kakvim uslovima mogu uspješno da uče, razumijevanju uzroka njihovog ponašanja i poznavanja načina kako da se utiče na oblikovanje i kontrolisanje opšteg ponašanja djece oštećenog sluha i višestrukim smetnjama.

Stanje govora djece oštećenog sluha i sve ostalo što uz to ide uslovilo je potrebu da se u odgovarajućoj mjeri izvrši prilagođavanje nastavnog plana i programa koji je propisan za redovne predškolske ustanove i redovne osnovne škole, a nastavni rad organizira u predškolskim grupama i specijaliziranoj školi pri specijaliziranoj ustanovi - Centru za obrazovanje i vaspitanje i rehabilitaciju slušanja i govora Tuzla.

Specijalizirana škola za djecu oštećenog sluha i djecu s jezičko-govornim i višestrukim smetnjama u Centru organizirana je tako da se u okviru nje ostvaruje predškolski odgoj i obrazovanje od treće godine i osnovni odgoj i obrazovanje djece od 6. do 15. godine života koja imaju takav stepen slušnog oštećenja da i uz pomoć slušnih pomagala (individualnih slušnih aparata, kohlearnog implantata) te dodatni poseban rehabilitacijski rad ne mogu uspješno pohađati redovnu osnovnu školu, iako na planu mentalnog razvoja nemaju izraženih smetnji. Specijaliziranu školu pohađaju i učenici s jezičko-govornim smetnjama bez oštećenog sluha, te učenici s višestrukim smetnjama (oštećenje sluha, jezički i govorni poremećaji, oštećenje vida, mentalna insuficijencija, motoričke smetnje i dr.), kod kojih je oštećenje sluha primarno.

Osnovna škola za djecu oštećenog sluha, kao i redovna osnovna škola *obavezna* je za svu djecu od 6. do 15. godine života.

U okviru rada Centra, poseban akcenat stavljen je na rano predškolsko obrazovanje i odgoj djece oštećenog sluha i djece sa višestrukim smetnjama, uzrasta od 3 do 6 godina.

S obzirom na to da su prve godine života ključne za razvoj komunikacijskih vještina, ovaj nivo obrazovanja predstavlja nezaobilazan temelj za njihovu dalju socijalizaciju, emocionalni razvoj i uspješan prelazak u osnovnu školu.

Predškolsko obrazovanje se organizira u tri predškolske grupe:

- Razvojna grupa djece oštećenog sluha (od 3 do 5 godina),
- Predškolska grupa djece oštećenog sluha (od 5 do 6 godina) i
- Razvojna grupa djece oštećenog sluha i višestrukim teškoćama (od 3 do 6 godina).

Programski sadržaji realizuju se posebno za svaku predškolsku grupu, u skladu s njenim uzrastom i razvojnim specifičnostima, te se po potrebi dodatno individualiziraju.

Program je osmišljen tako da kroz intenzivne i prilagođene odgojno-obrazovne i rehabilitacijske aktivnosti maksimalno iskoristi preostale slušne kapacitete i potakne razvoj govora. Za djecu sa višestrukim smetnjama, fokus se dodatno proširuje na senzornu integraciju i razvoj alternativnih načina komunikacije, osiguravajući svakom djetetu individualiziran pristup u skladu sa njegovim mogućnostima.

S obzirom na stručno i društveno opravdanu orijentaciju o potrebi ubrzanijeg integrativnog kretanja, organizacije i prakse obrazovnog programa djece sa smetnjama u razvoju, pa, prema tome, i djece oštećenog sluha ka redovnom sistemu odgoja i obrazovanja, ističe se zahtjev da se smjelije ulazi u praksu uključivanja djece oštećenog sluha u redovnu osnovnu školu - one djece koja uz neophodni dodatni, poseban edukacijsko - rehabilitacijski tretman (PERP) i druge neophodne uslove mogu bez većih poteškoća pratiti nastavni proces u redovnoj osnovnoj školi. S tim u vezi, specijalizirana škola obezbjeđuje uslove i organizira nesmetano pružanje posebnih edukacijsko-rehabilitacijskih postupaka učenicima oštećenog sluha iz redovnih škola, u odnosu na njihove potrebe, a u skladu s ovim Nastavnim planom i programom, te važećim zakonskim i podzakonskim propisima.

Kao posebna stručna cjelina, u Centru je organizirano i razvojno savjetovalište čiji je rad definisan specifičnim ciljevima i visokostručnim aktivnostima u skladu s nastavnim planom i programom. Rad počiva na principu multidisciplinarnosti, integrišući savremene dijagnostičke instrumente i ekspertska mišljenja stručnjaka različitih profila. Ovakav pristup omogućava cjelovito sagledavanje djetetovog razvoja kroz medicinsku, rehabilitacijsku i pedagošku dimenziju.

Metodologija je strogo individualizovana i prilagođena specifičnim potrebama svakog djeteta. Poseban fokus stavlja se na: specifičnosti oštećenja sluha, identifikaciju i tretman pratećih poteškoća, maksimalnu personalizaciju rehabilitacijskog procesa.

Primarni cilj savjetovališta je osigurati obuhvat djece radi pravovremene detekcije oštećenja sluha, govora i jezika, kao i drugih razvojnih smetnji. Rana detekcija je preduslov za uključivanje u rani interventni edukacijsko-rehabilitacijski program.

Kao ključni preventivni mehanizam, savjetovalište omogućava roditeljima i djeci ulazak u stručne programe u fazi najveće neuroplastičnosti mozga, čime se direktno utiče na ublažavanje posljedica primarnog oštećenja i uspješniju inkluziju u obrazovni sistem.

PRILAGOĐENI PLAN I PROGRAM ZA ODGOJ I OBRAZOVANJE DJECE OŠTEĆENOG SLUHA PREDŠKOLSKOG UZRASTA

PRILAGOĐENI PLAN ZA ODGOJ I OBRAZOVANJE DJECE OŠTEĆENOG SLUHA PREDŠKOLSKOG UZRASTA

Prilagođeni plan i program za odgoj i obrazovanje djece oštećenog sluha predškolskog uzrasta izrađen je na osnovu zakona o Predškolskom odgoju i obrazovanju čl. 33 i čl.39 sav 1 tačka a) i stav 2.

ODGOJNO-OBRAZOVNA PODRUČJA	Predškolska odjeljenja			Ukupnoč asova
	Razvojna grupa djece oštećenog sluha (hronološke dobi od 3 do 5 godina)	Predškolska grupa djece oštećenog sluha (hronološke dobi od 5 do 6 godina)	Razvojna grupa djece oštećenog sluha i djece sa višestrukim teškoćama (hronološke dobi od 3 do 6 godina)	
- **Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost** - **Matematika** - **Moja okolina** - **Fonetska ritmika** - **Likovna kultura** - **Tjelesni i zdravstveni odgoj**	Raspored odgojno-obrazovnih područja je fleksibilan, tematski pripremljen. Aktivnosti u organizovanju rada se smjenjuju prateći mogućnosti djeteta predškolske grupe.			**57**
Ukupno časova	**19**	**19**	**19**	**57**
Jutarnji sastanak	1	1	1	3
UKUPNO	**20**	**20**	**20**	**60**

REHABILITACIJSKI POSTUPCI	
Individualna rehabilitacija slušanja i govora	Po učeniku dnevno 20 minuta, sedmično 2,5 časa
Grupna rehabilitacija slušanja i govora	Po potrebi grupe 1 školski čas sedmično
Senzorna integracija	Po potrebi po učeniku max.1 školski čas sedmično
Logopedske vježbe	Po učeniku dnevno 20 minuta, sedmično 2,5 časa
Psihomotorna reedukacija	Po potrebi učenika max.1 školski čas sedmično

Napomena:

1. Na osnovu zakona o Predškolskom odgoju i obrazovanju - prečišćeni tekst (Službene novine TK Broj 10/20, 5/22, 5/25, 18/25, član 33 Predškolske ustanove za djecu sa posebnim potrebama: „U slučajevima kada se za djecu predškolske dobi sa posebnim potrebama ne može organizovati odgojno-obrazovni rad u predškolskoj ustanovi, taj rad se može djelimično ili u potpunosti obavljati u posebnim predškolskim ustanovama za odgoj i obrazovanje djece sa posebnim potrebama odnosno specijalnim osnovnim školama“).
2. Individualna rehabilitacija slušanja i govora se izvodi sa svakim djetetom svakodnevno po 20 minuta. Sedmično po jednom učeniku iznosi ukupno 2,5 školska časa.
3. Grupna rehabilitacija se izvodi sa homogenim grupama djece (poštujući slušni i govorno-jezički razvoj), a prema potrebama djece. Sedmično po grupi jedan školski čas.
4. Logopedske vježbe po djetetu dnevno 20 minuta, sedmično 2,5 časa.
5. Senzorna integracija se izvodi po potrebi djetetu max.1 školski čas sedmično.
6. Psihomotorna reedukacija se izvodi po potrebi učenika max.1 školski čas sedmično.
7. Ukupni rehabilitacijski postupci po učeniku u toku sedmice su max. 3,5 časa i izvode se kroz dnevne odgojno-obrazovne aktivnosti.

1. Definicija predškolskog odgoja i obrazovanja

Predškolski odgoj i obrazovanje je sastavni dio odgojno-obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini.
Predškolski odgoj i obrazovanje je prvi specifičan dio odgojno-obrazovnog sistema koji se bavi formiranjem osobnosti djeteta od navršenih šest mjeseci života do polaska u školu.
Stoga je najvažnija uloga predškolskog odgoja i obrazovanja da se kroz kvalitetno i pažljivo praćenje svakog djeteta odgovori na njegove razvojne potrebe i tendencije, međudejstvom porodice i institucija, u dobro struktuiranim uvjetima socijalnog i materijalnog okruženja i osnaži dijete da se razvije do svojih optimalnih razina, poštujući prirodu cjelovito učenja i razvoja.
Pri tome, odgajanje treba shvatiti kao širok pojam, kroz koji se isprepliću njega, zaštita, obrazovanje i vaspitanje.
Predškolski odgoj i obrazovanje predstavlja temelj psihotjelesnog razvoja, obrazovanje i odgoj čovjeka. Predškolsko obrazovanje i odgoj je temelj cjeloživotnog učenja, usmjeren prema aspektima razvoja djeteta: intelektualnom, socio-emocionalnom, tjelesnom razvoju i razvoju kreativnosti i stvaralaštva, kojim se dijete podržava za kvalitetno uključivanje u konkretni socio-kulturni kontekst, društvo utemeljeno na znanju, uz njegovanje sopstvene duhovne i kulturne baštine.
U skladu sa općim humanističkim i demokratskim težnjama razvoja društva, djeca predškolskog uzrasta imaju pravo na naobrazbu i ravnopravno uključivanje u svakodnevni život zajednice.
Društvo ima odgovornost da stvara koji će se godinama nadograđivati i usavršavati, imajući u vidu mogućnosti djece predškolske dobi da brže usvajaju vještine i navike iz neposredne okoline. Stoga se propusti koji se učine u najranijem razvoju djeteta mogu samo donekle ublažiti, ali se ne mogu nikako nadoknaditi u kasnijim godinama života.
Djetetu oštećenog sluha u predškolskoj ustanovi pomažemo da se, iskorišćavanjem ostatka auditivne transmisije, ali pomoću u umjetnim putem stvorene transmisije slušanja uključi, ne samo uhom već i polisenzornim putem, radi razvoja govorne reprodukcije. Time ih dovodimo u uslove prilagođene oštećenju sluha, u kojima će mala djeca početi od one tačke gdje su sa svojim govorom stala – da se slušanjem različitih zvukova i slušanjem govora i svih njegovih vokaliteta i sama govorno angažuju. U praksi se pokazalo da često u predškolske ustanove stižu mališani ne samo sa problemom oštećenog sluha već i sa većim ili manjim motoričkim poteškoćama (poremećena ravnoteža, koordinacija pokreta i neadekvatna napetost muskulature sa emocionalnim psihičkim problemima) pa i u ovom smislu treba pravovremeno stručno intervenirati.
Rano uključivanje u organizirani rad pokazaće se kao vrlo značajno za kasnije usvajanje znanja, isticanje vještina i navika, a naročito za usvajanje glasovno-govornog izraza, potrebnog ne samo za komunikaciju sa okolinom već i za razvoj funkcija mišljenja, pamćenja i onih intelektualnih funkcija potrebnih za uključivanje u nastavni proces.
U domenu poslova koji se obavljaju sa djecom od 3 do 6 godina postoje jasno zacrtani zadaci koji proizilaze iz surdopedagoške teorije i prakse. Zadaci su da se pomogne djeci u fizičkom, psihičkom i intelektualnom razvoju njihovog govora i slušanja, te da steknu navike za slušanje različitih zvukova i zvučnog govora radi pripreme za školsko **obrazovanje i odgoj**.
U okviru ovih priprema pružaju se djeci elementarna znanja, vještine i navike i budi se želja za novim znanjima. Živeći u kolektivu dijete se uči pravilnom odnosu među drugovima i starijima poštujući ličnost ljudi, a isto tako dobija realnu sliku o sebi i svojim sposobnostima. Učeći cijeniti estetske i duhovne vrijednosti življenja zavoljeće prirodu i život u njoj i sticati intelektualne i moralne osobine ličnosti u našem društvu. Kod djece ćemo maksimalno razvijati kreativne sposobnosti i pravilan odnos prema radu. Sve ove duhovne vrijednosti djeca će razvijati putem usmjerenih i slobodnih aktivnosti i u igri.

2. Ciljevi predškolskog odgoja i obrazovanja

Predškolski odgoj i obrazovanje treba da:

- osigura kvalitetne pedagoške aktivnosti tijekom kojih briga, njega i učenje čine jedinstvenu cjelinu;
- daju potporu pri razvoju povjerenja i samopouzdanja;
- osigura sigurno okruženje, a istodobno im pruža izazove kao i poticaje na igru i dječije aktivnosti;
- razvijanje kognitivnih sposobnosti djeteta neophodnih za razumijevanje prirode, svijeta u kojem živi, sukladno potrebama i interesiranjima;
- razvijanje inicijative, radoznalosti, istraživačkog duha, mašte, intuicije, kritičkog promišljanja, učenja kao temelja cjeloživotnog učenja;
- poticanje razvoja tjelesnih sposobnosti, skladnog razvoja tijela i usvajanja zdravstveno higijenskih navika za zdrav život;
- razvoj socijalnih i emocionalnih sposobnosti, individualne odgovornosti za rad i život u zajednici, razvijanje samokontrole;
- razvoj govornih i komunikativnih sposobnosti;

- razvijanje svijesti o značaju zaštite i očuvanja prirodnog okruženja;
- njegovanje identiteta i osjećaja pripadnosti utemeljenih na tradiciji i kulturnoj baštini naroda Bosne i Hercegovine i Tuzlanskog kantona, europskih naroda i civilizacije uopće;
- pripremanje za školu i akademske programe učenja;
- stvaranje razvojnih pretpostavki i usvajanje socijalnih i moralnih vrijednosti demokratskog, humanog i tolerantnog društva;
- osposobljavanje za poštivanje ljudskih prava, temeljnih sloboda i razvoj sposobnosti za život u demokratski uređenom društvu;
- poticaj stvaralaštva, simboličkog i kreativnog mišljenja i izražavanja različitim medijima;
- omogućiti svoj djeci da utječu na sadržaje, aktivnosti, metode i ocjenjivanje aktivnosti na temelju njihove rastuće sposobnosti;
- osigurati da i djevojčice i dječaci imaju jednak uticaj na gore navedeni izbor, te da imaju iste mogućnosti sudjelovanja u aktivnostima.
- razvija i unapređuje slušne sposobnosti djece kroz sistematsku rehabilitaciju slušanja, auditivnu stimulaciju i diferencijaciju zvukova, u skladu s individualnim mogućnostima djeteta;
- podstiče razvoj govora i jezika (artikulacija, fonološka svjesnost, rječnik, razumijevanje i ekspresija), primjenom individualiziranih i grupnih rehabilitacijskih postupaka;
- alternativne i augmentativne oblike komunikacije (gest, znak, mimika, slikovni simboli, AAC sistemi) kod djece kod koje verbalna komunikacija nije u potpunosti razvijena;
- osigurava ranu intervenciju i individualizirani pristup svakom djetetu, u skladu s njegovim razvojnim mogućnostima, nalazima i preporukama stručnog tima;
- razvija preostale sposobnosti djece s višestrukim teškoćama, uz istovremeno ublažavanje uticaja primarnih i sekundarnih smetnji u razvoju;
- potiče senzornu integraciju i regulaciju ponašanja, s ciljem poboljšanja pažnje, samokontrole, emocionalne stabilnosti i funkcionalnog učešća u aktivnostima;
- razvija socijalne i emocionalne kompetencije, uključujući osjećaj sigurnosti, pripadnosti, samopouzdanja i pozitivne slike o sebi;
- jača funkcionalnu samostalnost djece u svakodnevnim aktivnostima (samopomoć, rutina, higijenske i životne navike);
- priprema djecu za uključivanje u školski sistem, u skladu s njihovim individualnim razvojnim mogućnostima i stepenom podrške koji im je potreban;
- osposobljava djecu za aktivno učešće u zajednici, razvijajući osnovne socijalne vještine, saradnju, toleranciju i prihvatanje različitosti;
- razvija saradnju s porodicom, kroz savjetodavni i edukativni rad s roditeljima, s ciljem kontinuiteta obrazovno - rehabilitacijskog procesa;
- stvara inkluzivno, poticajno i strukturirano okruženje, koje omogućava djeci da uče kroz igru, iskustvo i neposrednu interakciju.

3. Principi predškolskog odgoja i obrazovanja

Principi na kojima se temelji predškolski odgoj i naobrazba, a koji se temelje na Konvenciji o pravu djeteta su:

- princip jednakog dostupa kvalitetnom programu predškolskog odgoja i naobrazbe;
- princip potpore cjelovitom i optimalnom razvoju svakog djeteta predškolskog uzrasta do polaska u školu;
- princip razvojnosti programa predškolskog odgoja i naobrazbe;
- princip individualiziranja i rada u maloj grupi
- princip inkluzivnosti u odnosu na uzrast, sposobnosti, spol, socio-ekonomski status, vjersku i nacionalnu pripadnost;
- princip kontinuiteta i interaktivnog odnosa između različitih okruženja u kojima dijete raste;
- princip demokratije i pluralizma;
- princip autonomnosti, profesionalizma i stručne odgovornosti;
- princip usklađivanja odgojnih zahtjeva;
- princip cjelovitosti odgojno-obrazovnih utjecaja;
- princip dominacije igre i igrovnih postupaka;

- princip socijalnog integriranja i kontinuiteta s kulturnom i duhovnom baštinom svog okruženja;
- princip sukladnosti aktivnosti učenja s dobnim, individualnim mogućnostima djeteta;
- princip kontinuiranog praćenja i hrabrenja djeteta;
- princip jedinstva i sukladnosti općih i posebnih ciljeva sustava odgoja i naobrazbe;
- princip očevidnosti;
- princip jasnoće;
- princip postupnosti;
- princip sistematičnosti.

4. Aspekti razvoja i ostvarivanja posebnih zadataka

Tjelesni razvoj

- podržavanje tjelesnog razvoja kao temelja cjelokupnog razvoja djeteta, uz uvažavanje individualnih razvojnih mogućnosti i zdravstvenog statusa djeteta;
- poticanje razvoja grube i fine motorike, koordinacije, ravnoteže i tjelesne orijentacije kroz strukturirane i slobodne aktivnosti;
- razvoj senzorne integracije (taktilne, proprioceptivne, vestibularne), posebno kod djece s poremećajima senzorne obrade;
- jačanje tjelesnog zdravlja i otpornosti djece kroz prilagođene fizičke aktivnosti, boravak na svježem zraku i pravilnu dnevnu rutinu;
- razvijanje navika lične higijene, pravilne ishrane i kontrole izlučivanja, uz podršku i postepeno osamostaljivanje djece;
- poticanje pozitivnog odnosa prema vlastitom tijelu i kretanju, u skladu s mogućnostima djeteta.

Socio-emocionalni razvoj i razvoj ličnosti

- očuvanje integriteta i dostojanstva djeteta u kontaktu sa socijalnim okruženjem, uz uvažavanje njegovih razvojnih i komunikacijskih specifičnosti;
- jačanje osjećaja sigurnosti, pripadnosti i povjerenja u odrasle i vršnjake;
- podrška razvoju emocionalne regulacije, samokontrole i izražavanja emocija na prihvatljiv način;
- zaštita djece od nepovoljnih psihosocijalnih utjecaja, frustracija i preopterećenja, uz strukturirano i predvidivo okruženje;
- razvoj primarnih socijalnih kompetencija (saradnja, dijeljenje, čekanje reda, poštivanje pravila);
- uvažavanje potreba druge djece i odraslih te razvijanje empatije i tolerancije;
- poticanje pozitivne slike o sebi i samopouzdanja kod djece s teškoćama u razvoju.

Kognitivni (saznajni) razvoj

- podržavanje aktualnih kognitivnih mogućnosti djeteta kroz iskustveno učenje i neposredni kontakt s okruženjem;
- poticanje pažnje, koncentracije, pamćenja i logičkog mišljenja kroz prilagođene aktivnosti i didaktički materijal;
- omogućavanje učenja putem više čula, s naglaskom na vizualne, taktilne i kinestetičke strategije;
- poticanje radoznalosti i istraživačkog duha kroz igru, eksperimentisanje i svakodnevne situacije;
- motiviranje djece na postavljanje pitanja i aktivno učestvovanje u procesu učenja, u skladu s njihovim komunikacijskim mogućnostima;
- razvijanje osnovnih predmatematičkih i spoznajnih pojmova kroz konkretne i funkcionalne aktivnosti.

Razvoj govora, komunikacije i stvaralaštva

- poticanje razvoja govora i jezika kroz svakodnevne odgojno-obrazovne i rehabilitacijske aktivnosti;
- razvijanje razumijevanja i izražavanja jezika, u skladu s individualnim mogućnostima djeteta;
- primjena alternativnih i augmentativnih oblika komunikacije (gest, znak, simboli, slike) kod djece s ograničenim verbalnim sposobnostima;
- jačanje auditivne percepcije i slušnih vještina kod djece oštećenog sluha, u saradnji sa stručnim timom;
- poticanje kreativnog izražavanja kroz likovne, muzičke, dramske i pokretne aktivnosti;
- stvaranje poticajnog okruženja u kojem dijete razvija interes za komunikaciju, izražavanje misli, ideja i osjećaja;
- razvijanje predvještina čitanja i pisanja, u skladu s razvojnim mogućnostima djeteta

- intervencije odgajatelja pomažu takve interakcije. Sa svoje strane, odgajatelj potiče dječije samouvide, njihovu svijest o sopstvenom znanju, sopstvenim primjerom – tako što opisuje, obrazlaže i procjenjuje sopstvene postupke, ali i postupke i načine rada djeteta.

5. Planiranje i evaluacija

Planiranje odgojno-obrazovno i rehabilitacijskog predškolskog programa u Centru zasniva se na individualnim razvojnim potrebama djece oštećenog sluha, govora kao i djecom koja uz oštećenje sluha imaju višestruke smetnje.
Planiranje se odvijana više nivoa:

- na nivou ustanove,
- obrazovno-vaspitne grupe,
- individualnog pristupa djeteta.

Planiranju prethodi sistematsko praćenje i procjena razvoja djeteta, koje obuhvata:

- posmatranje djeteta u svakodnevnim aktivnostima,
- procjenu komunikacijskih, slušnih, govorno-jezičkih i kognitivnih sposobnosti,
- praćenje socio-emocionalnog funkcionisanja i ponašanja,
- uvažavanje nalaza i mišljenja stručnog tima.

U radu se dosljedno primjenjuje ciklus planiranja: posmatranje – planiranje – djelovanje – praćenje – evaluacija, uz stalno prilagođavanje sadržaja i metoda potrebama djeteta.
U procesu planiranja učestvuju defektolog-odgajatelj, u saradnji s ostalim članovima stručnog tima (rehabilitator, pedagog, psiholog, socijalni radnik) kao i roditelji djeteta.
Evaluacija predstavlja sastavni dio učenja i razvoja djeteta, kao i profesionalnog rada defektologa - odgajatelja. Ona se provodi kontinuirano i usmjerena je na:

- praćenje napretka djeteta,
- procjenu učinkovitosti primijenjenih metoda i oblika rada,
- planiranje daljnjih odgojno-obrazovnih i rehabilitacijskih aktivnosti.

Uloge defektologa-odgajatelja u planiranju i evaluaciji
Defektolog-odgajatelj ima ulogu da:

- planira i realizira odgojno-obrazovne aktivnosti u skladu s razvojnim mogućnostima djece;
- osigurava strukturirano, sigurno i poticajno okruženje za učenje
- primjenjuje fleksibilno i mrežno planiranje, prilagođeno interesima i potrebama djece;
- svakodnevno posmatra i prati ponašanje, napredak i interesovanja djece;
- učestvuje u evaluaciji rada i napretka djece;
- sarađuje sa stručnim timom
- uključuje roditelje u proces planiranja i evaluacije.

Organizacija situacija učenja u Centru
Situacije učenja u planiraju i organiziraju **defektolog-odgajatelj zajedno** sa stručnim saradnicima u skladu s razvojnim potrebama djece:

- kreiraju poticajno, vizualno jasno i strukturirano okruženje;
- planiraju aktivnosti koje uključuju više čula i različite stilove učenja;
- omogućavaju djeci aktivno učešće, izbor i samostalnost u okviru svojih mogućnosti;
- prilagođavaju tempo, sadržaj i trajanje aktivnosti;
- uključuju rehabilitacijske elemente u svakodnevne aktivnosti;
- planiraju saradnju s roditeljima i lokalnom zajednicom;
- kontinuirano analiziraju ostvarene aktivnosti i iskustva djece.

Posebna pažnja posvećuje se **komunikaciji**, razumijevanju uputa, vizualnoj podršci i emocionalnoj sigurnosti djece.

6. Organizacija odgojno-obrazovnog rada

U JU Centar za obrazovanje i vaspitanje i rehabilitaciju slušanja i govora, a prema Pedagoškim standardima, Predškolsko odjeljenje se organizira rad u tri predškolske grupe**:**

1. Razvojna grupa djece oštećenog sluha (od 3 do 5 godina),
2. Predškolska grupa djece oštećenog sluha (od 5 do 6 godina) i
3. Razvojna grupa djece oštećenog sluha i višestrukim teškoćama (od 3 do 6 godina).

Programski sadržaji realizuju se posebno za svaku predškolsku grupu**,** u skladu s njenim uzrastom i razvojnim specifičnostima, te se po potrebi dodatno individualiziraju.
Dnevna struktura rasporeda rada ide po shemi:

- 4 časa × 40 minuta dnevno (razvoj govora, kognitivni razvoj, motorika, kreativne aktivnosti).
- U sklopu organizacije dana, a prema procjeni potreba djeteta biti će uključeni u rehabilitacijske postupke, u trajanju po 20 minuta ili 1 školski čas za senzornu integraciju:
    - Rehabilitacija slušanja i govora,
    - Logopedski tretman,
    - Senzorna integracija
    - Psihomotorna reedukacija.

Svi postupci se izvode u okviru planiranog opterećenja učenika. Rad je u maloj grupi sa individualnim pristupom.

SADRŽAJ PREDŠKOLSKOG PROGRAMA

Struktura i sadržaj predškolskog programa uređeni su kroz četiri aspekta razvoja:

- tjelesni,
- socijalno - emocionalni i razvoj ličnosti,
- intelektualni razvoj i razvoj govora,
- komunikacije i stvaralaštva.

Svi aspekti razvoja podržani su sistemom kombinacije učenja i igre te mrežom ishoda učenja u okviru integriranog programa, što odgovara prirodi djeteta i njegovom cjelovitom gledanju na svijet i saznavanju.

Sistem aktivnosti učenja integriran je mrežom ishoda učenja, potencijalnim sadržajima aktivnosti i igrama, prema različitim uzrasnim karakteristikama.
Ishodima su definirane razvojne promjene i postignuća djeteta u njegovim pojedinim aspektima razvoja na određenoj uzrasnoj razini. Njima su određeni konkretni ciljevi učenja i razvoja djeteta, proizašli iz općih ciljeva predškolskog odgoja i naobrazbe, prekretnica u psihotjelesnom i mentalnom razvoju djece, struktuiranog i za djecu prihvatljivog nasljeđa do kojeg je nauka došla i sadržaja iz djetetovog najužeg socijalnog miljea. Izraženi su terminima dječjeg ponašanja i predstavljaju sve ono što predškolsko dijete zna, umije i može da uradi ili će moći uraditi uz iskusnijeg vršnjaka ili odraslog, te stavovima i vrijednostima koje dijete određenog uzrasta i nakon procesa učenja i razvoja ima. Ishodi govore o znanjima, vještinama i stavovima djeteta kao kompetencijama s kojima dijete ide k naprednoj razini znanja.
Program predškolskog obrazovanja obuhvaća sva iskustva koja djeca stječu, planirana i neplanirana, izravna i neizravna, u sredini materijalnoj i socijalnoj, koja je uređena na taj način da podržava njihovo učenje i sveukupni razvoj. Obuhvaća i sve aktivnosti, događaje, rituale, običaje odraslih i djece u vrtiću i izravne i neizravne utjecaje iz okruženja. Uključuje individualna i grupna iskustva iz aktivnosti i praktičnog života djece i odraslih.
Savremeno predškolsko obrazovanje ima zadatak da djeci osigura povoljnu društvenu i materijalnu sredinu sa svim potrebnim uvjetima i podsticajima za razvoj bogatih, raznovrsnih i osmišljenih aktivnosti, kojima ona mogu da se bave koristeći svoje ukupne potencijale za razvoj sposobnosti.

ISHODI, AKTIVNOSTI I SADRŽAJI

Razvojna grupa djece oštećenog sluha (od 3 do 5 godina)

Razvojna oblast	Očekivani ishodi	Potencijalne aktivnosti / sadržaji
Komunikacijske sposobnosti	- reaguje na glas, gest i znak; - razumije jednostavne upute uz vizualnu podršku; - koristi glas, gest ili znak; - imenuje poznate osobe i predmete	- govorne i slušne vježbe uz vizualnu podršku; - imitacija; - simboličke igre; - pričanje uz slike
Motoričke sposobnosti	- razvija koordinaciju i ravnotežu; - poboljšava finu motoriku; - koristi bojice i makaze uz podršku.	- igre kretanja; - grafomotoričke vježbe; - slagalice; - manipulacija predmetima
Samostalnost	- učestvuje u higijenskim navikama; - jede uz minimalnu pomoć; - prepoznaje lične stvari	- samoposluživanje; - rutinske aktivnosti; - briga o ličnim predmetima
Socio-emocionalne sposobnosti	- razvija osjećaj sigurnosti i pripadnosti; - izražava osnovne emocije; - prihvata boravak u grupi	- igre upoznavanja; - zajedničke aktivnosti; - emocionalne igre
Spoznajne sposobnosti	- prepoznaje boje i oblike; - grupiše predmete; - upoznaje osnovne pojmove iz neposredne okoline	- razvrstavanje; - „Moja porodica“, - „Moj prostor“; - didaktičke igre

Predškolska grupa djece oštećenog sluha (od 5 do 6 godina)

Razvojna oblast	Očekivani ishodi	Potencijalne aktivnosti / sadržaji
Komunikacijske sposobnosti	- koristi riječi i kratke rečenice; - razumije složenije upute; - postavlja pitanja; - prepričava događaje	- govorne igre; - dramatizacija; - pričanje po slikama; - igre uloga
Motoričke sposobnosti	- izvodi složenije pokrete; - razvija grafomotoriku; - pravilnije koristi pribor	- grafomotoričke vježbe; - igre spretnosti; - likovne aktivnosti
Samostalnost	- samostalno obavlja dnevne aktivnosti; - preuzima jednostavne obaveze	- samoposluživanje; - briga o prostoru; - dnevne dužnosti
Socio-emocionalne sposobnosti	- sarađuje u grupi; - poštuje pravila; - razvija empatiju	- društvene igre; - zajednički zadaci; - razgovor
Spoznajne sposobnosti	- formira matematičke pojmove; - orijentiše se u prostoru i vremenu; - upoznaje pojmove „Moja okolina“	- brojanje i poređenje; - orijentacija; - šetnje; - zanimanja; - saobraćaj

Razvojna grupa djece oštećenog sluha i djece sa višestrukim teškoćama (od 3 do 6 godina)

Razvojna oblast	Aktivnosti / sadržaji	Očekivani ishodi
Spoznajne sposobnosti	**Matematika** -Boje, -Količina: puno - malo, -Prostorni odnosi: gore - dole, unutra - vani, -Uspoređivanje: veliko - malo, visoko - nisko, -Oblici **Moja okolina** Tema: Ja u školi -Ime djeteta, učiteljica, raspored sjedenja, odlaganje stvari, pravila ponašanja, igračke, odlaganje igrački, odijevanje i obuvanje Tema: Jesen -Kiša, oblaci, vjetar, lišće, voće, povrće, zimnica, odijevanje i obuvanje Tema : Porodica - Uža porodica, kuća, prostorije, namještaj Tema: Zima -Snijeg, hladno, opasnosti, odijevanje i obuvanje Tema: Moje tijelo -Glava, ruke, noge, stomak, održavanje lične higijene, zdrava ishrana, doktor Tema: Proljeće -Sunce, trava, cvijeće, leptir, sadnja cvijeta Tema: Saobraćaj -Auto, autobus, kamion, semafor, cesta Tema: Ljeto -Sunce, voda, kupanje, zaštita od sunca, odijevanje i obuvanje	**Matematika** Prepoznaje boje i oblike, usvojeni pojmovi puno - malo, gore - dole, puno - prazno, veliko - malo, unutra - vani, visoko - nisko **Moja okolina** Prepoznaje i imenuje predmete iz okoline, prepoznaje i pokazuje poznate osobe, pokazuje osnovne dijelove tijela, prepoznaje vremenske promjene vezane za godišnja doba, odijevanje i obuvanje u skladu sa vremenskim promjenama
Komunikacijske sposobnosti	**Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost** -Razumijevanje jednostavnih upute (daj, donesi, sjedi...), imenovanje predmeta i bića iz okruženja, pričanje po nizu slika, oponašanje zvukova iz prirode, imitacija, opis događaja na slici	Reaguje na glas, gest, znak, razumije jednostavne upute, koristi glas, gest ili znak, imenuje poznate predmete i osobe
	Fonetska ritmika - Razvijati harmoniju i lakoću pokreta potičući razvoj mikro i makro pokreta, razvijanje osjećaja za ritmično kretanje - Vježbe slušanja - izazivanje i automatizovanje reakcije na zvuk predmeta ili glas - Muzičke igre	Imitira jednostavne ritmičke obrasce. Reaguje na zvuk i ritam, razlikuje osnovne muzičke kontraste, razvija pažnju i slušnu percepciju
Socioemocionalne sposobnosti	Igre upoznavanja, zajedničke aktivnosti, emocionalne igre	Prihvata boravak u grupi, razvija osjećaj sigurnosti i pripadnosti, izražava osnovne emocije
Motoričke sposobnosti	**Tjelesni i zdravstveni odgoj** Hodanje, trčanje, skakanje, puzanje, bacanje i hvatanje lopte, zajedničke igre,	Razvija koordinaciju i ravnotežu, poštuje pravila igre
	Likovna kultura Slobodno crtanje, bojenje na velikoj površini, otisak, lijepljenje i kolaž, modeliranje, slagalice, manipulacija predmetima	Razvija finu motoriku, prepoznavanje i korištenje boja
Samostalnost	Samoposluživanje, rutinske aktivnosti, briga o ličnim stvarima	Jede uz minimalnu pomoć, učestvuje u higijenskim navikama, prepoznaje lične stvari

Napomena:
Aktivnosti se ponavljaju više puta kako bi djeca lakše usvojila gradivo. Vizuelna i taktilna podrška je obavezna (kartice, slike, predmeti...)

Sve odgojno-obrazovne i rehabilitacijske aktivnosti navedene u ishodima i sadržajima odvijaju se kroz igru i tematske cjeline, te su organizirane u skladu s razvojnim potrebama i mogućnostima djece.

Tematske cjeline su:

- Upoznavanje i adaptacija;
- Jesen i promjene u prirodi;
- Porodica i dom;
- Zima i praznici;
- Ja, emocije i prijatelji;
- Saobraćaj i kretanje;
- Domovina i tradicija;
- Proljeće;
- Priroda, izleti i zdravlje;
- Priprema za školu.

Aktivnosti se realiziraju kroz slobodne i usmjerene oblike igre, svakodnevne životne situacije i iskustveno učenje, pa se djeci omogućava aktivno učešće, istraživanje, izražavanje i učenje u sigurnom i poticajnom okruženju.
U okviru svake tematske cjeline sadržaji se međusobno povezuju i integriraju (razvoj komunikacije, slušanja i govora, motoričkih, spoznajnih, socio-emocionalnih i životnih vještina), uz primjenu individualiziranog pristupa i prilagođavanje načina rada svakom djetetu.

ORGANIZACIJA DNEVNOG RASPOREDA SLOBODNIH I USMJERENIH AKTIVNOSTI U USTANOVAMA ZA PREDŠKOLSKI ODGOJ DJECE OŠTEĆENOG SLUHA

U skladu sa specifičnostima, ciljevima i zadataka predškolskog odgoja djece oštećenog sluha organizira se i raspored slobodnih i usmjerenih aktivnosti i odmora djece. Pri organizaciji rasporeda treba voditi računa da igra, bez obzira u kojoj se formi provodi, predstavlja sredstvo pomoću kojeg se ostvaruju ciljevi odgojno-obrazovnog rada sa djecom.

Usmjerene aktivnosti predstavljaju organizacionu formu uz pomoć koje se ostvaruju različite aktivnosti, te zanimanja kao proces obučavanja. Kako je cilj predškolskog odgoja i obrazovanja priprema djece za nastavak odgojno-obrazovnog rada u toku školovanja, to ćemo u procesu rada organizirati slobodne i usmjerene aktivnosti.

Bez obzira što će usmjerene aktivnosti organizirati sa određenim ciljem, one ne smiju djelovati represivno na dijete. Uz sva zalaganja da bi riješila određene probleme djeca će se ipak relaksirati, jer će i usmjerene aktivnosti predstavljati jedan vid igre. Usmjerene aktivnosti moraju biti organizirane vješto i znalački, vodeći računa o njihovom značaju kako za razvoj govora tako i ostalih psihofizičkih sposobnosti.

Tako će se u dnevnom rasporedu redovito javljati sljedeće aktivnosti:

- aktivnost za razvoj higijenskih i kulturnih navika,
- fizičke aktivnosti,
- fonetske aktivnosti
- formiranje matematičkih pojmova,
- aktivnosti igre radi razvoja govornih struktura,
- slušne vježbe,
- upoznavanje i usvajanje osnovnih pojmova o okolini, kroz svakodnevne aktivnosti, igru i neposredno iskustvo (porodica, dom, vrtić, škola).
- likovno odgajanje,
- slobodne aktivnosti.

S obzirom da je pažnja djece, posebno one sa oštećenim sluhom, vrlo kratkotrajna, moguće je samo orijentaciono zacrtati dužinu trajanja određenih aktivnosti u dnevnom rasporedu, koji će se vremenski (etapno) mijenjati. Iz tih razloga ćemo u prvoj etapi biti u situaciji da aktivnost mijenjamo vrlo često. Postepeno, razvojem dječijih sposobnosti, trajanje jedne aktivnosti će se produžavati, tako da će u pripremnom periodu biti moguće jednu određenu aktivnost organizirati u neprekidnom trajanju od 30 minuta, vodeći pri tome računa da se sve navedene aktivnosti smanjuju svakog dana.

Dnevni raspored aktivnosti je orijentacioni dnevni raspored aktivnosti i odmora djece oštećenog sluha, te je raspoređen:

- **Jutarnje prihvatanje djece u vremenu od 8,00 do 8,15**

U ovom terminu vršimo prihvatanje djece što podrazumijeva i formiranje higijenskih navika (skidanje obuće i' odjeće te njihovo ostavljanje na određeno mjesto, uvođenje djece u radnu prostoriju).

- **Fizičke aktivnosti u vremenu od 8,15 do 8,30**

Fizičke aktivnosti obuhvataju vježbe gornjih i donjih ekstremiteta, vježbe kičmenog stuba, vježbe za razvoj ravnoteže, vježbe za organizirano kretanje, i izvode se svakodnevno i time postiže razvoj motorike i istrajnosti.

- **Ritmičke stimulacije u vremenu od 8,35 do 8,55**

Ritmičke stimulacije obuhvataju stimulacije putem pokreta tijela radi izazivanja i korekcije glasova i govornih struktura što će se vremenom povećati do 30 minuta. Ova aktivnost je od naročitog značaja za djecu oštećenog sluha pošto ovim vježbama postižemo razvoj oralno-verbalnog govora, koji predstavlja jedan od ciljeva rada s djecom oštećenog sluha u predškolskoj dobi.

- **Formiranje matematičkih pojmova u vremenu od 9,00 do 9,25**

Pri formiranju osnovnih matematičkih pojmova obavljaju se aktivnosti koje pospješuju apstraktno i logičko mišljenje, pamćenje i zaključivanje, pa će se s obzirom na složenost ovih zadataka, djeca postepeno uvoditi u rješavanje logičkih zadataka. I kod ove aktivnosti trajanje će se mijenjati uporedo sa sazrijevanjem djeteta i ovisno o složenosti zadataka. Tako ćemo u početnoj etapi polaziti od jednostavnih zadataka (tj. od poimanja predstave o mjestu, veličini, obliku i boji, do usvajanja računskih i brojnih predstava). Osnovne matematičke pojmove provoditi i kroz igru.

- **Priprema za užinu i užina u vremenu od 9,25 do 9,35**

U ovom vremenu provode se aktivnosti: pranje ruku, podjela užine, razvoj kulturnih i higijenskih navika za vrijeme jela.

- **Razvoj govora u vremenu od 9,35 do 10,10**

(Rad na razvoju govora o identifikaciji predmeta. Igra "Čarobne vrećice", dramatizacija, razvoj rečeničnih struktura itd....) Ove aktivnosti će se mijenjati vremenski, u zavisnosti od interesa djece. Tako će u početku dramatizacije, u smislu oponašanja raznovrsnih situacija i govornih struktura, trajati duže, jer djeca za njih pokazuju veći interes a identifikacija pojmova uz korišćenje "čarobne vrećice" trajaće kraće jer je ta kreativnost, zbog svoje dinamike, manje interesantna u početnoj fazi razvoja govora. Sazrijevanjem djeteta dramatizacija će trajati kraće a identifikacija duže (opis situacije na osnovu jedne ili više slika - priča u slikama, opis lika itd.).

- **Fonetska ritmika u vremenu od 10,10 do 10,30**

Slušne vježbe će se izvoditi svakodnevno radi razvoja akustičke percepcije i biće uvijek vezane za pojmove koji su vezani za aktivnost razvoja govora. Ove vježba će varirati po trajanju (5-10 minuta), a organiziraće se putem igre. Muzičke stimulacije imaju za cilj razvoj automatizacije govora i organizovat će se u trajanju od 10 do 20 minuta. Vrijeme za ovu aktivnost će se, takođe, povećavati zavisno od materije koja se obrađuje.

- **Likovni odgoj u vremenu od 10,30 do 10,50.**

U okviru ovih aktivnosti radiće se organizirano na razvoju likovnog izraza i vrednota. U početnoj etapi rada zadaci koje ćemo postavljati pred djecu biće jednostavniji pa će i trajanje aktivnosti biti kraće. To će se mijenjati u skladu sa većim zahtjevima. Radeći sa mališanima primjenjivaćemo princip postupnosti (polazeći od korištenja i upotrebe pribora i materijala, sređuj ući liniju preko crtanja i modelovanja ka slikanju).

- **Slobodne aktivnosti u vremenu od 10,50 do 11,05.**

Ove aktivnosti se obavljaju uključivanjem djece u igru po slobodnom izboru sa unaprijed pripremljenim didaktičkim materijalom. Sve međuprostore u organizaciji dnevnog rasporeda, koji će se javljati zbog kratkoće dječije pažnje, ispunjavat ćemo igrama po slobodnom izboru djece.

Sve ove aktivnosti predstavljaju pripremu za dalje sticanje znanja koja će se u školskom periodu javljati u vidu predmeta:

- bosanski, srpski i hrvatski jezik,
- matematika,
- fonetska ritmika likovni odgoj,
- tjelesni odgoj.

NASTAVNI PREDMETI

1. TJELESNI ODGOJ

Ciljevi i zadaci tjelesnog odgoja u predškolskim ustanovama za slušno oštećenu djecu ne razlikuju se mnogo od općih ciljeva i zadataka koji vrijede za sve predškolske ustanove. No, kako je rečeno, ova grupacija djece češće ima poteškoća u fizičkom razvoju pa se smatra da tjelesni odgoj u predškolskoj dobi predstavlja važnu kariku u lancu rehabilitacije kako na fizičkom tako i na psihičkom i govornom planu.

ZADACI na ovom području rada su:

- da vršimo podsticaje djeteta na akciju,
- da obezbjedimo uslove za njegu zdravlja i normalan rast i razvoj,
- formiramo navike lične higijene i higijene okoline u kojoj dijete boravi,
- da uvodimo djecu u osamostaljivanje pri zadovoljavanju osnovnih ljudskih potreba
- (oblačenje, obuvanje, pranje, umivanje, uzimanje hrane),
- da kod djece razvijamo osnove pokreta (stajanje, hodanje, trčanje, sjedenje, uzimanje, davanje, ostavljanje) težeći njihovoj ljepoti i koordinaciji,
- da razvijamo pažnju, ravnotežu, osjećaj za prostor, samopouzdanje u vlastite mogućnosti i takmičarski duh.

Svi ovi zadaci provode se s ciljem da se razvije tjelesna muskulatura, te fizičko i psihičko zdravlje djece, kao i priprema za govornu produkciju. U tjelesnom odgoju koristit ćemo kad god je to moguće boravak na čistom vazduhu znajući koliko on koristi za razvoj organizma.
Sve ove zadatke provode se kroz sljedeće sadržaje:

1.1. Vježbe za razvoj mišića ramenog pojasa

Ove vježbe dijete treba da izvodi u stojećem, sjedećem, klečećem i ležećem stavu. Djeca treba da nauče podizati i spuštati ruke (naprijed, nazad, gore, dolje i u stranu) i kružiti rukama ispred tijela i po strani. Pokrete treba izvoditi jednom, zatim drugom rukom i objema. Pokrete koje djeca izvode treba pratiti odgovarajućim ritmom (udaranje u doboš). U okviru ovih vježbi možemo koristiti igre koje su naročito pogodne i prihvatljive za ovaj uzrast.

1.2. Vježbe za razvoj leđnih mišića i zadnje strane nogu

Ove vježbe djeca izvode u ležećem i sjedećem položaju. To su vježbe savijanja tijela naprijed, natrag i u stranu, savijanja tijela lijevo i desno. Dijete može ležati potrbuške, zatim podiže glavu, pomjera je lijevo i desno. U stojećem položaju dijete podiže i spušta razne predmete ili ih sakriva iza leđa. U sjedećem položaju mogu pljeskati rukama lijevo, desno, a zatim daleko naprijed po tlu, između novu, ispod nogu. Iz stojećeg stava mogu da se savijaju naprijed (ko može dotaći prste nogu). Djeca sjede na podu i naginju se prema naprijed ili podižu jednu pa drugu nogu, a zatim obje. Iste kretnje djeca mogu izvoditi i u ležećem položaju. Kao sredstva rada pri izvođenju ovih vježbi možemo koristiti palice, lopte, obručeve i sl.

1.3. Vježbe za jačanje trbušnih mišića i mišića nogu

Ove vježbe mogu se organizirati i kroz takmičenja: ko će prije da sjedne, da legne, a da pri tom lijepo drži tijelo. Djeca sjede ili leže i istovremeno podižu jednu pa drugu nagu. Djeca sjede ispruženih nogu oslanjajući se na ruke, opisujući krug nogama. Čučnjevi i poskoci.

1.4. Vježbe za razvoj mišića stopala

Ove vježbe će se izvoditi hodanjem i trčanjem po neravnom terenu (pijesak, šljunak, trava). Djeca će hodati ili trčati punim stopalom, na prstima, na petama, na vanjskoj pa na unutarnjoj strani stopala. U sjedećem položaju djeca će stopalima kotrljati palicu (naprijed, natrag) ili stopalima hvatati predmete. Raditi skakutanje i poskakivanje u čučanj. Za ovaj tip vježbi možemo koristiti igre oponašanja raznih životinja i predmeta.
Razvoj osnovnih pokreta podrazumijeva hodanje, trčanje, skakanje, penjanje, puzanje, provlačenje, bacanje, hvatanje, gađanje, dizanje, nošenje, vučenje i guranje. Svi oblici kretanja pospješuju cjelokupno jačanje organizma – bolju pokretljivost, kao i razvijanje opšte koordinacije i savlađivanje orijentacije u prostoru.

1.5. Hodanje

Ovaj oblik kretanja pojačava cirkulaciju krvi u organizmu i općenito djeluje na razvoj aparata za kretanje, pa s obzirom na to djeci treba omogućiti slobodno hodanje, pješačenje po bližoj okolini, hodanje organizirano kroz igru u vidu takmičenja (na razne načine, brzo, sporo, dugim i kratkim koracima, bučno, tiho na prstima, na petama, sa ukočenim koljenima itd.) po zacrtanoj putanji, po suženoj površini, vijugavo, kružno. Sve oblike hodanja treba pratiti taktiranjem.

1.6. Trčanje

Trčanje je najprihvatljiviji oblik kretanja djece ovog uzrasta, pa ćemo ga vrlo često primjenjivati u igri vodeći računa o držanju. Djeci treba omogućavati da trče slobodno po različitim terenima (zemlja, trava, pijesak itd.). I ovaj oblik kretanja treba izvoditi uz taktiranje, što je od naročitog značaja za slušno oštećenu djecu.

1.7. Skakanje

Skakanje je naporan oblik tjelesnih vježbi pa pri korištenju ovog oblika kretanja moramo voditi računa o doziranosti. Najbolje je ovaj oblik kretanja vježbati na čistom vazduhu. Možemo koristiti vježbe skakutanja u mjestu naprijed, natrag, lijevo, desno, sa obje noge, na jednoj pa na drugoj nozi. Što se tiče skakanja u dubinu, ne treba prelaziti 20 cm. I ove vježbe možemo organizirati kroz igre oponašanja.

1.8. Puzanje

Puzanje je vrlo koristan oblik kretanja jer utiče na razvoj cjelokupne muskulature tijela, posebno na formiranje kičmenog stuba. Izvodi se pretežno na tlu pa moramo voditi računa o higijeni prostorije u kojoj se vježbanje izvodi. Vježbe su naporne te ih treba dozirati. Puzanje se izvodi na stomaku, naprijed - nazad, pravolinijski, kružno, na ravnoj i kosoj podlozi. Od igara možemo koristiti oponašanje kretanja guštera, puža, zmije i slično.

1.9. Provlačenje

Provlačenje se izvodi između i ispred raznih predmeta ko i kroz razne predmete. Kao sredstva rada možemo koristiti kupe, stolice, kartonske kutije, obruče, zategnuti konopac i slično. Vježbe će se izvoditi hodajući, čučeći, puzeći, u polučučnju i četvoronoške.

1.10. Kotrljanje

Kotrljanje se izvodi na jednu pa na drugu stranu po uzdužnoj osovini tijela.

1.11. Bacanje

Bacanja su veoma korisne vježbe te ih treba primjenjivati u vidu bacanja lijevom, desnom i objema rukama. Djeca bacaju razne predmete, lopte, kamenčiće, plodove i sl. U vis, u dalj i u cilj. Radi sigurnosti djece, bacanje se vrši samo uz prisustvo i na znak nastavnika i to po grupama: uzmi (12, 2, 3, 4, 5) obori (1, 2, 3, 4, 5).

1.12. Hrvanje

Hrvanje se izvodi sa obje ruke i sa malog rastojanja koje će se postepeno povećavati. Djeca hvataju dobačenu loptu, odbijenu loptu o zid, bacaju loptu u vis i hvataju je, udaraju o pod i hvataju je.

1.13. Gađanje

Gađanje treba početi kotrljanjima prema cilju. Kasnije se prelazi na gađanje većih ciljeva, i to s obje ruke, zatim boljom rukom pa slabijom. Gađanje možemo vršiti ubacivanjem u cilj (korpa, kutija, itd.).

1.14. Dizanje

Dizanje i nošenje su vježbe koje se najviše primjenjuju u svakodnevnom životu i radu. Utiču na jačanje tijela u cjelini. Djecu treba naučiti nositi predmete različitih oblika i obima odgovarajuće težine (lopte, igračke, palice, obručeve). Dizanje i nošenje se vježbaju sa obje ruke, jednom rukom u grupi, u parovima i samostalno.

1.15. Guranje

Guranje i vučenje raznih predmeta i sprava vrši se grupno i pojedinačno, zavisno od težine predmeta. Gurati i vući se mogu kolica, sanke, kutije sa igračkama, druga koji leži vučemo za noge i slično.

1.16. Vježbe za razvoj ravnoteže

Ove vježbe imaju naročitu psihofizičku vrijednost. Razvijaju vladanje tijelom u prostoru – osjećaj sigurnosti djeteta. Ove vježbe su u našem radu od naročite važnosti jer putem njih kod djece postižemo razvoj pažnje i volje kao i koordinaciju pokreta. Mogu se izvoditi sa spravama i bez njih, pojedinačno i u parovima. Djeci ovog uzrasta ćemo prezentirati jednostavnije i lakše zadatke, kao što su: stajanje, poput rode ili koke na jednoj pa na drugoj nozi, sa raširenim rukama ili sa rukama uz tijelo. Hodanje po zacrtanoj liniji, prostoru na podu po cik – cak ili krivudavoj liniji, stajanje na cigli, hodanje po ciglama ili po položenoj dasci na podu i slično.

1.17. Vježbe za razvoj organiziranog kretanja

Ove vježbe se izvode da bismo navikli djecu na osnovne oblike okupljanja i postrojavanja. Vježbe imaju odgojni karakter pošto se njima postiže razvoj svjesne discipline i smisao za kolektivizaciju. Djecu učimo da se na određeni akustički znak okupe u grupu, krug ili red, jedno iz drugog, po dvoje, po troje i slično. Pošto djeca ovog uzrasta još nisu spremna da se samostalno postrojavaju, nastavnik će biti glavni organizator i pomagač u realizaciji cilja.

2. BOSANSKI, HRVATSKI I SRPSKI JEZIK

Značaj, ciljevi i zadaci

Cilj rada na učenju bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika u predškolskoj dobi je da dijete oštećenog sluha pripremimo za školovanje. Oralni govor nužan je kao sredstvo komunikacije u procesu školovanja i zato ostaje osnovni zadatak da izvršimo demutizaciju i razvijamo govor sistematskim, organiziranim radom, poštujući sve surdopedagoške i surdometodičke principe. Kako se metodika rada u procesu razvoja govora zasniva na motoričko – fizičkim vježbama, kao preduvjetu za provokaciju glasa, te ritmičkim i muzičkim stimulacijama, te ćemo tim stimulacijama posvetiti pažnju u radu sa djecom oštećenog sluha predškolske dobi, a sve je to u funkciji osnovnog zadatka.
Ciljevi i zadaci rada se ispoljavaju kroz:

- uvođenje djece u pravilno govorno disanje,
- podsticanje djece na slušanje i spontano glasanje,
- razvijanje sposobnosti razlikovanja akustičkih izvora i intenziteta,
- osposobljavanje djece za slušanje i vizuelno praćenje govora sa lica sagovornika, omogućavajući im povezivanje akustičkih sa vizuelnim strukturama govora,
- razvijanje govora od jednostavnijih ka složenijim strukturama
- (korigujući artikulaciju glasova, uključujući intenzitet, visinu i napetost,
- čija određenost karakteriše svaki glas ponaosob),
- vođenje računa o prirodnom izrazu lica pri govoru,
- razvijanje stanovitog rječnika, navikavajući djecu da govor koriste u komunikaciji sa vršnjacima i okolinom,
- Osposobljavanje djece za sklapanje dvočlanih, tročlanih i višečlanih rečeničkih struktura, uz poštivanje i korištenje svih gramatičkih normi (kao smišljenih struktura) u spontanom govoru radi što uspješnije socijalizacije.

Realizacija cilja i zadataka bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika u predškolskoj dobi vrši se putem širokog dijapazona a oblika i sadržaja rada koji uključuje:

- ispitivanje psihofizičkih sposobnosti djece posmatranjem u toku igre,
- razvijanje slušanja kao psihofizičke odlike govora,
- razvijanje mikro i makro motorike u funkciji govora,
- savlađivanje artikulacije glasova našeg jezika, razvijanje i bogaćenje rječnika,
- uvođenje u gramatičke forme putem smišljenih struktura,
- vježbe svih vrsta percepcije putem odgovarajućih igara,
- vježbe početnog čitanja i pisanja (globalnom metodom),
- razvijanje kulturnih navika pri komuniciranju i socijaliziranju uopšte,
- razvijanje higijenskih navika.

Programskim sadržajima orijentaciono je određen ekstenzitet i predviđen redoslijed. U okviru maternjeg jezika s djecom oštećenog sluha predškolske dobi izvode se motoričko – fizičke vježbe kao priprema za provokaciju glasa sa aspekta napetosti. Rad se odvija u grupi sa individualnim pristupom, naročito u slučajevima sa djecom za koju je karakterističan ispod prosječni nivo motorne razvijenosti (cjelokupno zaostajanje u motornom razvoju, smanjena brzina, nedovoljna spretnost, loša statička i dinamička koordinacija), što gotovo redovno susrećemo u radu sa slušno oštećenom djecom.
Neadekvatna napetost tjelesne muskulature dovodi do loših i nekorektnih karakteristika glasa, te se pri foniranju mogu javiti poremećaji glasa, zvani „visok i nizak govorni registar“, što nastavnik može lako prepoznati u spontanom govornom izrazu djeteta i odmah korigovati.

Visok registar
Karakteristika visokog govornog registra je opća psihofizička napetost organizma. U interesu fonacije primjenjujemo vježbe radi smanjenja tonusa mišićne napetosti. Karakteristika ovih vježbi je produženo trajanje pokreta uz dubok uzdisaj i dug lagan izdisaj. Ovim postižemo opuštanje muskulature i mekoću pokreta.
Vježbe je najbolje vršiti u ležećem položaju, na podu sa osloncem cijelog tijela, jer već i sam položaj doprinosi i opuštanju muskulature. U predškolskom uzrastu djeca rado prihvataju vježbe na podu uživajući u valjanju. Vježbe se najprije izvode bez govorne realizacije, a zatim od produženog vokala (a, u) ka logatomu (la–la–la) i oponašanju ljuljanja djeteta, ili ma-ma–ma, uz otvaranje ekstremiteta u ležećem položaju, i mu–mu-mu, uz zatvaranje ekstremiteta, kao i jednostavnijim jezičkim strukturama (buba-buba-bum).

Nizak registar

Za nizak registar karakterističan je premali stepen mišićne napetosti, pa zato organiziramo igre i vježbe u stojećem položaju koje dovode do veće mišićne napetosti u odnosu na ležeći položaj. Pokreti su napeti, kratki i brzi po trajanju, te direktni u prostoru. Tu nam mogu poslužiti vježbe stupanja, pljeskanja, udaranja, guranja, povlačenja i sl. Vježbe, čiji su cilj opće motoričke pripreme za provokaciju glasa i korekciju registra, sinhroniziraju se sa ostalim oblicima rada.

2.1. Sadržaj rada

Kako u osnovi govora leži ritam, sasvim je opravdano da u procesu razvoja govora djece oštećenog sluha koristimo ritmičke stimulacije pokreta tijela. Ove stimulacije su odabrane za glasovnu realizaciju i koriste se u rehabilitaciono – pedagoškom procesu, kombinovano sa muzičkim stimulacijama, pošto se smatra da se akustički ritam najlakše prenosi tim putem, o čemu nam svjedoče bezbrojne dječije igre praćene ritmičkim brojalicama: (E – MA – ESA – SA; PIPI – JA).

Budući da je prirodni ritam djeteta oštećenog sluha narušen zbog nemogućnosti slušanja ne samo govora već i svih ostalih ritmova života dijete ćemo postepeno uvoditi u te ritmove koristeći njegovu spremnost i sposobnost oponašanja. Savremena shvatanja rehabilitaciono-pedagoškog procesa u razvoju govora stoje na stanovištu da je artikulacija struktura pokreta koja proizvodi čitavo tijelo. Svaki slog ima svoje koncentracione tačke i pokrete usmjerene ka tim tačkama. Mnogo je teže direktno utjecati na položaj i kretanje artikulacionih organa (jer je u pitanju vrlo fina i precizna i precizna motorika), nego slijediti koncentracione tačke za svaki slog u različitim položajima i pokretima tijela.

Kako djeca u svojoj nesputanoj i slobodnoj igri koriste makro pokret, ta da primjenjujemo i u radu. Dozvoljavajući djeci da se slobodno igraju i da igru doživljavaju kao vlastitu aktivnost nastavnik će se uključiti, neprimjetno i neosjetno, u igru ritmičkom pratnjom (udaranjem o doboš), brzo ili usporeno, zavisno od ritma dječijeg kretanja.

Tako će djeca lako prihvatiti nastavnika kao suigrača, a on će postepeno nametati nove igre i nove aktivnosti. Ritmička pratnja uz pomoć doboša postepeno će biti zamijenjena govornom ritmičkom pratnjom (TAP-TAP; PO-OPA; A-A; BRRRRR). Djeca će se , u želji da što potpunije oponašaju nastavnika, početi spontano javljati. To je momenat kada se nastavnik angažira u smislu organizacije tog javljanja. Prezentiraće pokret za glas koji u sebi nosi svu svoju funkcionalnost. Tako, analizirajući otvorenost glasa „A“ (krik), shvatićemo da se pokret mora ispoljavati u otvorenosti koju ćemo demonstrirati pokretima tijela i ekstremiteta, bilo da se radi o stojećem, ležećem ili nekom drugom stavu.

Suprotno vokalu „A“ koristićemo drugi pokret tijela ekstremiteta pri govornoj realizaciji vokala „U“. Tako ćemo djeci putem pokreta tijela, igre i njihove sposobnosti oponašanja prezentirati pokrete za sve vokale, poluvokale i konsonante.

Kako se u napetosti pokreta govora odražava emotivno stanje djeteta, to nastojimo pokretom ispoljiti i te momente. Tako ćemo ta prva javljanja obojiti emocijama i raspoloženjima. Na primjer vokal „A“ može biti prezentiran djeci u različitim varijacijama pokreta i emocija, kao:

1. brz, kratak pokret otvaranja, iz nagli izgovor vokala „A“, može predstavljati igru „prepadanja“,
2. pokret usporen po trajanju uz izgovor dugog vokala „AAA“ možemo koristiti kao ispoljavanje emocije prema lijepoj odjeći ili novoj igrački i slično.

Ovakvim sistemom rada djeca će naučiti da izgovaraju vokale dugo, kratko, intenzitetski tiho i jako, s normalnim govornim registrom.

Ispoljavajući emocije preko pokreta vokale ćemo obogatiti informativnošću već u samom početku i dati im značaj cjelovite akustičke strukture. Vokale ćemo dalje uvrstiti u sve aktivnosti koje djeca izvode, nenametljivo određujući njima ritam igre. Djeca će uz izgovor vokala pljeskati, stupati, skakati, nositi, vući, bacati. Pomoću ovih igara održat ćemo dječiju pažnju, a vokalima odrediti njihov ritam, intonaciju, trajanje i informativnost, jer vokal moramo sagledati kao kompleksnu jezičku strukturu i onda kada je potpuno izolovan.

Kao sredstvo identifikacije možemo koristiti sličice (djevojčice koja plače – AAA, dječak koji doziva – OOO, dječak koji tjera konja – IOOO, i slično). Ispred svake sličice treba da bude grafički simbol za glas u obliku velikog štampanog slova, na šta djeci ne treba skretati pažnju do onog momenta dok sama ne pokažu interes za njega. Koristiće sličice, koje treba da budu estetski vrijedne i lijepo obojene da bi privukle dječiju pažnju. Radi identifikacije možemo provoditi igre „Čarobna vrećica“ ili „Čarobna kutija“. U vrećici ili kutiji nalaze se sličice (igračke) koje će djeca izvlačiti ne gledajući unutra. Zadatak djeteta je da oponaša situaciju koju prikazuje izvučena sličica uz istovremeno odgovarajuće glasanje.

Da bismo zadovoljili u radu princip postupnosti prvo obrađujemo grupu glasova za koju je karakterističan manji stepen organiziranosti muskulature pri produkciji glasa slijedeći fonetsku (P, B, M, F, V u kombinaciji sa vokalima A, E, I, O, U zatim J, T, D, S, N, K, G, H, S, Z, Ž, R, C, Č, Ć, DŽ, Đ, LJ, NJ) i govornu progresiju, imajući u vidu i frekventnost pojavljivanja glasova u našem jeziku.

S obzirom na to da će se neki glasovi u toku igara kod pojedinih mališana javiti spontano, nastavnik će tome posvetiti posebnu pažnju. Podsticat će dijete da koristi glas koji se javio, nastojeći ga utopiti u što veći broj struktura riječi i rečenica. Kako je glas vezan za određenu situaciju koju govorno obrađujemo, to ćemo ga prezentirati ostalim članovima grupe koristeći se svim navedenim stimulacijama i analizirajući spremnost djece da ga usvoje. Ukoliko ocijenimo da su djeca spremna da usvoje glas, prihvatiti ćemo ga kao glas u slijedu rada; u suprotnom ga ostavljamo za obradu u kasnijim etapama.

U etapama razvoja govornog izraza slušno oštećenog djeteta, sistemom stimulacije, pokretom i ritmom tijela, polazimo od jednostavnih ka složenijim govornim strukturama i kretnjama. Tako od pokreta za glas idemo ka pokretu za logatom (slogovna skupina koja u sebi ne mora nositi informaciju) koji možemo obogatiti ritmom i koristiti ga u različitim kombinacijama i ritmičkim strukturama. Koristeći logatome u razvoju govora, na jednostavan način možemo omogućiti djeci usvajanje konsonasta u inicijalnom, medijalnom i finalnom položaju, tj. kako će se pojavljivati i u racionalnom govoru. Ovom dijelu rada treba posvetiti naročitu pažnju, jer djeca oštećenog sluha, zbog nemogućnosti potpunije akustičke kontrole, u početku rehabilitaciono- pedagoškog procesa i neadekvatnog korištenja ekspiracione struje, pokazuju tendenciju završavanja govornog izraza vokalom (umjesto TO JE TOP, dijete izgovara: TA JE TOPA). Koristeći logatome u strukturama iracionalnih brojalica tipa OPOP, OPA, OPA, OPA, PA, gdje će se glas nalaziti u dva položaja na vrijeme ćemo intervenirati u smislu što korektnijeg govornog izraza. Posebnu pažnju moramo posvetiti vježbanju konsonanata na kraju riječi. Pri tom zadatku vremenski se nećemo ograničavati, već ćemo, svaki novi konsonant uvježbavati uvijek u novim strukturama polazeći pri tome od jednostavnijih ka složenijim. Pokret koji najviše odgovara ovim vježbama je pokret zatvaranja šake, prezentiran u trajanju i intenzitetu u zavisnosti od zacrtanog konsonanta. Na nivou logatoma koristimo veliki broj onomatopeja koje možemo vrlo lijepo obraditi putem igre, oponašanja i dramatizacije. Postepeno stižemo do jednočlanih, dvočlanih i tročlanih rečeničkih struktura. Sada će se pokreti prezentirati kao kombinacija makro i mikro pokreta u vidu jednostavne koreografije, čiji je cilj ritmičko i intonaciono sređivanje struktura u rečeničkom slijedu. S obzirom da na nivou rečenice razlikujemo više i manje naglašeni dio, to ćemo u koreografiji kombinovati više i manje naglašene pokrete da bismo postigli prihvatljiv govorni izraz sa aspekta ritma i intonacije. Strukture, kao : TO JE TOP, prezentirat ćemo uz dva pokreta jer su sastavljeni od dva takta, naglašenog i nenaglašenog. Vokabular ćemo širiti na igre „Čarobna vrećica“ opisivanje sličica, a razgovor uz slikovnice i sistemom pričanja po nizu slika i jednostavnih dramatizacija od samog početka tipa:

Dijete leži i plače: AAA AAA AAA
Dolazi majka: EVO ME!
Ljulja dijete: LA-LA LA-LA LA-LA
Odlazi sa kažiprstom na usnama pošto je dijete zaspalo: PSSSS(T)! PSSSS(T)!

Pri obradi svakog glasa moramo voditi računa da ne primjenjujemo dril i nastojeći da se glas javi u sva tri položaja ali samo jednom u rečeničkoj strukturi, jer bi se lakše usvojio i s manje napora stopio među usvojene glasove: OOO TETOOOO! AUUU! PEPO JE PAO!

I na kraju, sav taj govorni materijal, koji je dijete percipiralo (u toku časa) koristeći sva svoja čula (pa i čulo sluha); prezentiramo djeci na takav način da ga primaju isključivo putem sluha u interesu razvijanja sposobnosti akustičke percepcije govora.

Na ovom uzrastu organiziramo slušanje putem igre „Pogodi šta sam rekao“. U toku igre nastavnik okreće leđa djeci skrivajući svoje lice kako djeca ne bi bila u situaciji da koriste vizuelnu stranu govora (sagledavajući pokrete lica i emocionalni izraz, mimiku). Zadatak djece je da pogode ono što je nastavnik rekao, odnosno ono što su čula- slušala. U početku će to biti vježbe sa jednostavnim zadatkom (razlikovanje tišine od prisustva zvuka „ima- nema „). Postepeno će zadatak postajati sve složeniji. Igrajući se na isti način (bilo da se djeca okreću od nastavnika ili nastavnik od djece), djeca će identificirati zvuk koji su čula sa izvorom zvuka. U tu svrhu možemo koristiti raznovrsne zvučne igračke, udaraljke i slično. Zatim se prelazi na razlikovanje govornog zvuka od svih ostalih zvukova i na kraju na slušnu identifikaciju govornih struktura polazeći od vokala i logatoma, do riječi i rečenica. Na taj način ćemo smišljeno, postupno i organizirano, u različitim situacijama slušanja, govora i emocija, širiti sposobnosti akustičke percepcije i mogućnosti govornog izražavanja djece.

2.2. Globalno čitanje i pisanje

Pošto je ovakvim sistemom rada govor približen djeci s njegove akustičke, vizuelne i emotivne strane i na određen način usvojen, djeca će postepeno pokazivati interes i za grafičke simbole vezane za određene sličice i slikovnice kojima su okružena i kojima se služe kao sredstvom rada. Onog momenta kada djeca izraze interes za grafičke simbole, nastavnik će se angažirati da im približi govor i sa te strane. Djeca već shvataju da slova nisu samo obične šare na papiru, već da predstavljaju nešto što nosi u sebi smisao i informaciju. Uvodimo ih u globalno čitanje promjenjujući maksimalno princip postupnosti. Polazimo istim slijedom kojim su djeca usvajala glasove. Prezentirajući djeci sličicu djevojčice, koja plače, ispod koje je glas u obliku grafičkog simbola „AAA“ , oponašamo zajedno sa djecom situaciju, a zatim slovo zapisujemo na tabli nekoliko puta kako bi djeca shvatila trajanje glasa. Igru skrivača i prepadanja, pri kojoj se glas izgovara brzo i kratko, zapisaćemo na tabli u obliku samo jednog simbola “A“. Isti postupak se nastavlja pri obradi ostalih glasova prezentiranih u vidu grafičkih simbola:

- beba plače - AAAAAAA – AAAAAAAA,
- Ivo se budi - AAAAAAA,
- igra prepadanja - A!,
- vozimo se niz tobogan - UUUUUUUUUUU,
- kako duva vjetar - UUU – UUU – UUU,
- igra prepadanja - U!,
- Pepo doziva - OOO! – EEEEJ!,
- Mujo jaše - IO – IO!,
- magare - IAAA! - IAAA!,
- Ana ljulja bebu - LA - LA – LA,
- Ramo je pao - JAO!,
- Nermin puva - PU – PU – PU!,
- Sena hrani piliće - PI – PI - PI – PI – PI,
- skočimo - OOOPAAA!

Maksimalno koristeći onomatopeje, djecu ćemo lahko, brzo i postupno uvesti u tehniku globalnog čitanja i prepoznavanja strukture pisanje riječi. Pri ovakvom postupku gotovo da se i ne javlja problem sricanja pri početnom čitanju, već se glasovi slivaju u cjelinu riječi od samog početka, govorno je realizirajući upravo onako kako je grafički prezentirana: OOOPAAA! (produženi vokali koji se pri izgovoru javljaju kao dvije kratke govorne cjeline). Poslije onomatopeja prelazimo na vlastite imenice komponujući po jedan konsonant među obrađene vokale.

Prezentirajući sliku djece u igri, motivisaćemo djecu da ih imenuju: PEPO, BIBA, MUBA, IVO, MUJO, LILA, ANA. Neđu prvim riječima, odnosno rečenicama pisanim velikim štampanim slovima, koristićemo dvočlane jednostavne strukture poput: ETO IVE., ENO MAME., te ih postepeno prezentirati u vidu tročlanih struktura, TO JE PEPO., TU JE IVO., TAMO JE BIBA. Kraće tekstove ćemo koristiti u vidu priče po nizu slika, pri čemu ćemo u početku paziti da svaku sličicu opisujemo samo jednom rečenicom. U posljednjoj etapi sličicu opisujemo sa najviše tri jednostavne i kratke rečenice koje će djeca sa lakoćom čitati: TO JE ANA. ANA JE MALA. ONA IMA BEBU.

Dijete se uvodi u pisanje već od najranijeg djetinjstva šarajući kredom, bojom, olovkom po papiru i drugim podlogama. U predškolskoj ustanovi pisanje predstavlja nastavak aktivnosti koje su se već odvijale samostalno ili organizirano putem različitih aktivnosti likovnog odgoja.

Pošto su djeca još u toku boravljenja u predškolskoj ustanovi razvila svoje motoričke sposobnosti do određenog nivoa, nastavnik će ih nenametljivo uvoditi u organizirani odnos za početak pisanja, upućujući ih na pravilno sjedenje, rukovanje priborom, stimulišući ih na istrajnost i podstičući ih na što veću estetiku pri pisanju.

Primjenom kompleksnog postupka u savladavanju pisanja, ne javlja se problem tempa realizacije plana jer djeca individualno usvajaju slova sistemom informacija. Nastavnik orijentaciono određuje etape onim slijedom i sistemom kojim se odvijao govor i kojim se dijete uvelo u globalno čitanje.

2.3. Gramatički oblici

I sa aspekta gramatike treba već u predškolskom periodu zacrtati određene smjernice kako bi se na najjednostavniji, a istovremeno najefikasniji način realizirao i taj zadatak jezika.

Pošto u postupku pri razvoju govora polazimo od konkretne situacije na koju dijete govorno reaguje najprije globalnim formama gdje podrazumijevamo ritam, intonaciju, intenzitet, mimiku i cjelokupan pokret tijela, prve riječi koje se javljaju, ako bismo ih izdvojili i posmatrali sa aspekta gramatike, bili bi uzvici:

1. Uzvici su naročito podesni u prvoj etapi rada jer u sebi nose najviše afektivnosti, što dolazi do izražaja u vidu emotivnog izraza i reagovanja na datu situaciju. Iz tih razloga ih prezentiramo na samom početku rada jer u sebi nose najviše afektivnosti, što situaciju kao takvu djeci čini prihvatljivim. Od uzvika se mogu obraditi kao govorna reakcija na situaciju: A! AAA – u! (prepadanje). UUU (prekor), AUUU! (iznenađenje), OPA! IJU! (preskakanje), JAO! JOJ! (izraz bola), IOOO! (tjeranje magareta).
2. Imenice se obrađuju najprije u vokativu (OOO PEPOOO!), a zatim u nominativu (MAMA, PILE, LALA), pri čemu se, u interesu razvoja sposobnosti i širenja vokabulara, primjenjuje igra „Čarobna vrećica" ili „Čarobna kutija". Pri nominaciji najvažnije je da u početnoj etapi rada dijete govori iz fiziološkog zadovoljstva (jer je srećno što je izvuklo sličicu koju voli) ispoljavajući svoju afektivnost. Genitiv će biti sljedeći padežni oblik koji ćemo prezentirati (PEPE, MAME, LOPTE,...), a zatim, zavisno od slušnih i govornih sposobnosti mališana, postepeno ćemo ih uvoditi u ostale padežne oblike, ako je to moguće. Koristeći se pričama u slikama i slikovnicama, djeci ćemo prezentirati što veći broj likova dječaka i djevojčica uvodeći ih tako u vlastite imenice. S obzirom na to da se radi o mališanima oštećenog sluha koji nemaju sposobnosti kompleksnije akustičke percepcije (kako sa aspekta ritma i intonacije tako i sa aspekta artikulacije), to ćemo imena likova prezentirati u skraćenim oblicima ili u oblicima nadimka. Tako ćemo Lajlu u priči predstaviti kao Lelu, Senada kao Senčija, Miralema kao Lalu, Aleksandra kao Sašu, Dejana kao Deju i slično. U ovim skraćenim imenicama ćemo se služiti sve do onog momenta dok djeca ne razviju svoje sposobnosti percipiranja složenijih govornih struktura. U početku će se djeca sretati sa istim likovima u različitim situacijama (PEPO!, PEPOO!, JAO PEPO!, PEPO JE PAO! AUUU!), dok će se postepeno broj likova povećavati kao i broj situacija. Na isti način (u skraćenom obliku) djeca će se upoznati sa imenima svojih drugova i drugarica u grupi. Takva imena djeca će brzo prihvatiti i koristiti ih u komuniciranju, što će imati posebnu draž u toku igara (dozivanje). Putem priča prezentiraćemo i druge padežne oblike vodeći računa o tome da vršimo izbor onih imenica koje ne mijenjaju nastavak u vokativu i nominativu (vokativ: DADO DAO!, nominativ: TO JE DADO.). Sagledavajući mogućnost djece, manipulisaćemo sve većim brojem imenica različitih padežnih oblika čemu će doprinositi dijalozi koji će se postepeno razvijati iz monologa.
3. Rječice EVO, ETO, ENO, NE, DA, SE, kao govorne strukture koje koristimo u određenim životnim situacijama, nose u sebi također, stanovitu afektivnost pa ih prezentiramo već od samog početka – EVO TATE, mame, lava, ETO Lale, Ive, Fude, ENO lopte, bebe, pile-babe.
4. Glagoli. Jedan od prvih glagolskih oblika koji prezentiramo djeci je skraćeni oblik pomoćnog glagola BITI u trećem licu jednine (JE).

   Koristimo ga u rečeničnim strukturama pri identifikaciji (TO JE PEPO.). Ostali skraćeni oblici istog glagola će se postepeno pojavljivati u toku rada (JA SAM TU.; I TI SI TAMO.; SVI SMO TU.; TO SU LELA I PEPO.).

   Glagoli koji označavaju radnju (PITI, JESTI, BRATI, PRATI, PLESATI, PUŠITI, NOSITI, PJEVATI, CRTATI, PISATI, BROJATI, ORATI, KOPATI, ŠITI, LAJATI, IĆI), stanje (STAJATI, SJEDITI, IMATI, LETJETI) obrađuju se takoše najprije u 3. licu jednine, a zatim u 1. licu i 2. licu jednine, pa tek onda u ostalim licima množine (po mogućnosti). U pogledu glagolskih vremena najprije prezentiramo sadašnje (PEPO PIŠE), zatim prošlo vrijeme (PEPO JE PAO). Svakako da će se kod glagola naći i imperativi koji će se u komuniciranju javljati od samog početka (IDI, HODI, DAJ MI).
5. Pridjevi. Na ovom uzrastu, radeći na razvoju rječnika, upoznaćemo djecu i sa pridjevima koje će umnogome obogatiti strukturu rečenice. (TO JE LOPTA) vršit ćemo njeno proširivanje (TO JE PLAVA LOPTA, LIJEP, DOBAR) u sva tri roda (MALA LOPTA, MALO PILE, MALI PAS).
6. Zamjenice. Od ličnih zamjenica koristimo gramatička lica (JA, TI, ON) i njihove padežne oblike (MENE ili ME, TEBE ili TE, MENI ili MI, TEBI ili TI). Prisvojene zamjenice u sva tri lica (MOJ – A – E , TVOJ – A –E često ćemo koristiti u strukturama rečenica (TO JE MOJA BABA., i sl.) pokazne zamjenice TAJ, TA, TO imaju naročitu važnost. Učit ćemo djecu da ih što više koriste kako bi zadovoljavala svoju radoznalost. Prezentirajući sve zamjenice u strukturi pitanja (ŠTA JE TO? ili DAJ MI TO.). Djeca će razvijati svoj rječnik (zamjenicama „TO" zamjenjivaće sve one pojmove koje nisu još uvijek usvojili).

Upitne zamjenice KO i ŠTA imaju poseban značaj za razvoj vokabulara. Upućivanjem djece na korišćenje ovih zamjenica i strukturama pitanja (KO JE TO? ŠTA JE TO ?) omogućujemo im ne samo artikulaciono, ritamsko i intonacijsko savlađivanje strukture ove rečenice, te zadovoljavana njihovih interesovanja, već i razvoj rječnika van ustanove (u igri, u starateljskom domu i sl.).

7. Prilozi koji najčešće stoje uz glagole prezentiraju se: za mjesto (TAMO, AMO, OVAMO, DOLJE, GORE), za način (LIJEPO, DOBRO, BRZO, POLAKO), za vrijeme (POSLIJE, PRIJE), za količinu (PUNO, MALO). Obrađuje se naročito lako uz pomoć brojalice.
8. Veznici će takođe biti prezentirani djeci u jednostavnim njima prihvatljivim strukturama. Od veznika se prezentiraju: „i" (TO SU IVO I PEPO.) i „a" (IVO PIŠE, A PEPO SPAVA.).
9. Prijedloge, koji najčešće stoje uz imenice (U STOLU) koristimo u četvoročlanim strukturama (BEBA JE NA STOLU.). Od prijedloga koristimo : U, NA, ISPRED, IZ,...
10. Brojevi, obrađuju se glavni brojevi od 1 do 10 (IVO IMA 3 LOPTE.) i redni u sva tri lica jednine (PRVI – A – O). Analiziraju gramatičke oblike koji su uvršteni u program, zapazićemo da se najkasnije javljaju veznici, prijedlozi i brojevi. To je uslovljeno razvijanjem slušnih i govornih sposobnosti djece i, analogno tome, njihovim sposobnostima struktuiranja višečlanih rečeničkih struktura jer je upotreba navedenih gramatičkih formi uslovljena mogućnošću djeteta da struktura najmanje četvoročlanu rečenicu (TO SU IVO I PEPO.; BEBA JE NA STOLU.;IVO IMA TRI LOPTE.) pa zato ove forme neće biti obavezne za sve podjednako u realizaciji ciljeva i zadataka.

2.4. Redoslijed postupka

Motoričke pripreme cjelokupnog organizma vršiće se svakodnevno, putem organizacije igara. Ovim igrama pospješićemo napinjanje i opuštanje pojedinih mišićnih skupina koje su od naročitog značaja za realizaciju odrađenog glasa (npr. ma kako radili nećemo postići korektan izgovor glasa „T" ukoliko ne postoji adekvatna napetost muskulature). Koristeći se motoričkim vježbama, izvršićemo pripremu za postizanje određenog cilja. Fonetske igre koje podrazumijevaju ritmičke stimulacije, igre oponašanja i muzičke stimulacije koristiće se u svakodnevnom radu i pomoću njih postizaće se maksimalni rezultati.
Igra „Čarobna vrećica" omogućava da na interesantan način prezentiramo djeci materijal za govornu identifikaciju rada razvoja vokabulara.

Pričanje po nizu slika će prikazati na jednostavan način određene životne situacije, djeci bliske, a koje će se istovremeno moći opisati kratkim i jednostavnim rečenicama (prva slika: dječak doziva OOO PEPO! druga slika: dječak se spotiče i pada OPA PEPO! treća slika: dječak je pao i plače PEPO JE PAO. AUUU!).

Na kraju, radeći ovim sistemom na razvoju govora, vršit ćemo opisivanje lika (TO JE ANA. ANA JE MALA. ONA IMA TORBU. TORBA JE PLAVA.). Vježbe slušanja, kao završna etapa u metodološkom postupku, provodiće se svakodnevno i organizirano putem igre „Pogodi šta sam rekao" pri čemu će djeca samo na osnovu čula sluha vršiti govorno identificiranje struktura koje su čula – slušala. Ova igra se primjenjuje od samog početka. Putem igre djeca će diferencirati vokale, a zatim, idući sve dalje, stizati do diferenciranje rečeničkih struktura.

3. MOJA OKOLINA

Osnovni **zadaci** koje svaki odgajatelj treba da ispuni pri obradi sadržaja rada u okviru oblasti Moje okoline su:

- materijalni zadaci koji se odnose na sadržaje koje djeca treba da usvoje,
- funkcionalni zadaci koji se odnose na razvoj psihofizičkih sposobnosti i razvoj govora,
- odgojni zadaci, radi odgoja ličnosti u cjelini.

Surdoaudiolog u izučavanju oblasti Moje okoline ima ulogu vodiča koji znalački bira sadržaje rada i navodi dijete da prolazi kroz procese posmatranja, opažanja i percepcije- do zaključivanja. Naravno, pred njim je uvijek cilj da, iako sadržaje prezentira pojednostavljeno, dijete dolazi do tačnog zaključka, a time i do naučne istine. Jedino tako mališani će ta prva saznanja moći širiti u toku svog školovanja, sticati korisne vještine i lijepe navike za taj dugotrajan odgojno-obrazovni put.

U okviru sadržaja koje ćemo provoditi su određeni sljedeći zadaci:

- Da se uz pomoć adekvatnih sadržaja iz ove oblasti razvija govor posebnim proširenim metodama,
- Da se razvija ljubav prema životinjama i ljubavi uopšte,
- Da putem posmatranja i zapažanja djeca uočavaju promjene u prirodi i društvu,
- Da se djeca osposobljavaju za snalaženje u životnoj sredini,
- Da kod djece razvijamo hotimičnu pažnju, sposobnost posmatranja i uočavanja predmeta i pojava u neposrednoj okolini,
- Da se kod djece budi radoznalost za neposrednu životnu sredinu,
- Da djeca steknu elementarna znanja iz ove oblasti,
- Da djeca razviju higijenske, kulturne i radne navike,
- Da se kod djece razvija smisao za kolektivni život i rad,
- Da kod djece putem sadržaja razvijamo čulnu osjetljivost i misaone procese.

U skladu sa navedenim zadacima treba vršiti izbor sadržaja koji će biti uslovljen prostorom koji proučavamo i vremenom proučavanja. Ekstenzitet i intenzitet sadržaja ovisiće o psihofizičkim sposobnostima djece, a proces izučavanja odvijaće se sistemom koncentričnih krugova, uz poštovanje načela dinamičnosti. Ovim programom biće samo orijentaciono zacrtani sadržaji rada u izučavanju oblasti Moja okolina, a nastavnik-surdoaudiolog će prema psihofizičkim sposobnostima djece, poštujući dinamičnost kretanja prirodnih i društvenih pojava opet u odnosu, pruža se, dakle, prilika da svojom kreativnošću lakše i brže postigne cilj rada.

Principi rada u izučavanju ove oblasti su u skladu sa svim pedagoškim principima, a to znači:

- Od bližeg ka daljem,
- Od lakšeg ka težem,
- Od poznatog ka nepoznatom,
- Od konkretnog ka apstraktnom.

3.1. Sadržaji rada

U okviru sadržaja rada - putem posmatranja, igrom u prirodi i u prostorijama Centra obrađuju se sljedeće cjeline:

- U VRTIĆU
- U RODITELJSKOM (STARATELJSKOM) DOMU,
- SAOBRAĆAJNA SREDSTVA,
- PROMJENE U PRIRODI KROZ GODIŠNJA DOBA,
- ZBIVANJA U DRUŠTVENOM ŽIVOTU- PRAZNICI I PROSLAVE.

3.1.1. U vrtiću

Dolaskom u vrtić djeca će najprije upoznati odgajatelja i svoje vršnjake. Već prvih dana odgajatelj kod djece stvara stanovite kulturne i higijenske navike, te radi na razvoju socijalizacije. Djeca će učiti gdje će i kako odlagati odjeću i obuću, kako će lijepo sjediti za stolom za vrijeme užine, pospremaće svoje salvete i očistiti mrvice sa stolova, naučiće kad se peru ruke i kako se upotrebljava sapun i ručnik, naučiće gdje se nalaze toaletne prostorije i kako se koriste, upoznaće i ostale prostorije vrtića u kojima će povremeno boraviti (sala za tjelesni odgoj, trpezarija, tehnička radionica, te dvorište vrtića).

Nakon igre djeca će sticati naviku pospremanja igračaka na predviđeno mjesto, a isto tako i pribora za rad poslije raznovrsnih usmjerenih aktivnosti.

Vremenom će naučiti izgovarati i imena odgajatelja, drugova i drugarica, u skraćenom obliku, a isto tako nametnut ćemo im pravila ponašanja u grupi. Ponašanjem ličnosti djece i vlastitim primjerom, učinićemo im da poštuju svoje drugove i da ih zavole. Djeca će u okviru ovih aktivnosti imati potrebu da se, prema svojim mogućnostima, izraze spontano oralno- verbalnim govorom, na što ćemo ih podsticati. Tu će naučiti i automatizirati mnoštvo novih pojmova, jer će se oni uvijek nanovo javljati.

3.1.2. Roditeljski i starateljski dom

Većina djece oštećenog sluha smještena je u starateljske porodice, pa kod njih uvijek postoji osjećaj nostalgije za prirodnim domom, bez obzira kako im lijepo bilo kod nove „ mame“ i novog „ tate“. Upravo te nostalgije „pričaju“ o porodici. Vlastita porodica, kakva god da bila, veliki je podsticaj da se u mališanima budi želja da „ pričaju“ o porodici. Vlastita porodica, kakva god bila, njima je uzor. Ona je osnovna socijalna ćelija koju svi nose u sebi. Svako dijete oštećena sluha rado će naučiti imena mame i tate, brata ili sestre. To je njegova porodica koje se rado sjeća ili u kojoj živi.

TATA TU. DJED I NENA.
MAMA TAMO. MAMA, BABO
MAMA, BABO, JA I CICA.
TU I TAMO TO JE MOJA PORODICA.

Boraveći u porodici, dijete je stalno u situaciji da posmatra aktivnost njenih članova. To ćemo u radu iskoristiti služeći se jednostavnim glagolskim oblicima (na njima pristupačan način, primjeren njihovim govornim sposobnostima). U tom cilju ćemo se koristiti jednostavnijim strukturama brojalica tipa:

BABO ČITA. DJED PUŠI.
MAMA METE. NENA PLETE.
BATO UČI. TETA ŠIJE.
SEKA PLETE. MEHO PIJE. (Maja)

3.1.3. Saobraćajna sredstva

Djeca najmlađeg uzrasta uživaju u igri s igračkama-saobraćajnim sredstvima, identificirajući se s direktnim učesnicima u saobraćaju, mališani pri tome oponašaju zvuk motora u kretanju i improviziraju razne situacije koje se dešavaju na kolovozu:

BUM! TRAS! UUU! BI-BI TU-TU-TUUU! ŠU-ŠU-ŠUUUU! DIN-DIN CIN-CIN BRRR!

Ovakve igre sa djecom oštećena sluha koristićemo za govorni podsticaj, pri čemu ćemo se truditi da im ta igra ne djeluje nametnuto, ali da je svrsishodno iskoristimo.

BATO BATO!
PAZI PAZI!
DA TE MOTOR NE PREGAZI!

3.1.4. Promjene u prirodi kroz godišnja doba

Slijedeći princip dinamičnosti rada po koncentričnim krugovima, s određenim intenzitetom i ekstenzitetom vrši se posmatranje prirodnih i društvenih promjena u određenom prostoru. Ovaj metod omogućava djeci da na konkretan, najuzorniji način opažanja prate promjene biljnog i životinjskog svijeta kroz godišnja doba. Poželjno je da odgajatelj načini zidni kalendar vremenskih promjena u koje će djeca unositi uz njegovu pomoć obilježja promjena koje su opazili posmatranjem u određenoj karakterističnoj sredini po godišnjim dobima. Djeca će boraveći u prirodi, sakupljati plodove i lišće i donositi ih u vrtić. Ovaj prikupljeni materijal odgajatelj će koristiti za razne usmjerene aktivnosti. Zimi će djeca prikupljene mrve davati vrapcima, pa ćemo na taj način kod njih razvijati ljubav prema životinjama, a istovremeno će saznati da nekih ptica ima u njihovom dvorištu zimi, da nekih nema, ali da one u proljeće opet dolaze.

Izlazeći u prirodu, mališani će opažati promjene u DVORIŠTU, PARKU, VRTU (BAŠTI), VOĆNJAKU, NJIVI, NA LIVADI i u ŠUMI.

DA DA.
DADA DU.
EVO ZIME
SAD JE TU.

Brojalicama ovog tipa postizaćemo automatizaciju govora, neprekidno ih proširujući pojmovno i dotjerujući ih u smislu svih kvaliteta. Tako će se djeci omogućiti da shvate neprekidno kretanje buđenja i zamiranja prirode, a to će im pomoći da razviju osjećaj orijentacije u vremenu.
Po obavljenim posmatranjima u prirodi a po povratku u radne prostorije, koristeći se grafofolijama, filmovima, kompjuterskih softverima na kojima će biti predstavljeni biljni i životinjski svijet sa kojim su se sreli u toku šetnje, osvježavat ćemo i istovremeno utvrđivati stečena znanja. Isto to ćemo koristiti kao govorni potencijal prezentirajući ga djeci, isključivo u njihovim elementarnostima imajući u vidu njihove sposobnosti na tom uzrastu, i organizirati igre u kojima će djeca oponašati kretanje u prirodi pri čemu će ih nastavnik podsticati na adekvatno glasanje kao što je: oponašanje jahanja konja „IO-IO“, njakanje magarca „ IA-IA“, tromo kretanje medvjeda „ MMMM“, košenje trave „ HU-HU“, skakutanje zeca „ HOOPA-OPA“, izvlačenje ribe iz vode „OOOO“, lavež psa „ AV-AV“ ili „VAU-VAU“, mukanje krave „ MUUU-MUUU“, blejanje ovce „ BEEE-BEEE“, koze “ MEEE-MEEE“, pijukanje pileta „PIJU-PIJU“, glasanje pijetla „KUKU-RIKU“, kretanje granja na vjetru „ ŠŠŠ“, padanje kiše „TAP-TAP-TAP“, hodanje po baricama „ŠLJAP-ŠLJAP-ŠLJAP“, pad u vodu „PLJUS“, ispoljavanje osjećaja hladnoće „BRRR-BRRR“, i tome slično.
U kasnijim etapama rada ovaj govorni materijal ćemo proširiti postupno-od poluracionalnih do racionalnih brojalica tipa:

FIJU	FIJU	TAP	TAP
FIJU	JU	TAPA	TAP
PUŠE VJETAR.	KIŠA	PADA.	
IJU	JU!	KAP PO	KAP.

Pored promjena u prirodi, djeca će opaziti da se ljudi u razna godišnja doba različito oblače. Tako će naučiti imenovati dijelove odjeće i obuće, primjereno njihovoj dobi.

3.1.5. Zbivanja u društvenom životu-praznici i proslave

Da bismo i djecu uključili u društvo kao cjelinu, od prvih dana boravka u vrtiću razvijaćemo kod njih ljubav prema društvenim dobrima, ljudima i domovini. Maloj slušno oštećenoj djeci teško je objasniti značaj određenih i raznih datuma u razvojnom putu naše domovine, pa ćemo im sve te datume prezentirati na način dostupan njihovoj svijesti i mogućnostima. To ćemo postizati tako što ćemo prostorije vrtića uređivati u skladu s praznicima.
Vlastitim angažmanom u manifestacijama koje se odvijaju u vrtiću povodom raznih praznika, dijete će biti sposobno da sagleda važnost svog doprinosa u organizaciji društvenog vrtića.

4. MATEMATIKA

Savremenim odgojno-obrazovnim procesom obuhvaćeno je u predškolskom periodu područje razvoja početnih matematičkih pojmova, što ima veliki značaj za razvoj sposobnosti rasuđivanja i logičkog mišljenja kod djece. Djeca od malena, sposobnošću opažanja, primjećuju šarolikost oblika, boja i veličina predmeta u neposrednoj okolini, uočavaju sličnosti i razlike među njima, te njihove kvantitativne osobenosti. Ona primjećuju da ti predmeti stoje u istim relacijama, ali još uvijek nisu svjesni matematičkih pravila niti značaja tih odnosa za kasniji život i rad.

Poznato je da djeca oštećenog sluha, nerijetko, imaju poteškoća s apstraktnim mišljenjem i logičkim zaključivanjem pa će upravo ovo područje biti značajan faktor pri njihovom uvođenju u probleme matematičkih odnosa okoline koja ih okružuje.

Pri realizaciji sadržaja rada ovog područja moramo voditi računa o psihofizičkim sposobnostima djece i s obzirom na to, postupnom uvođenju u problem. Rad se organizira putem usmjerenih aktivnosti koje će za djecu predstavljati igru u kojoj se ona moraju maksimalno intelektualno angažirati da bi riješila zadane probleme.

Djeci ćemo uvijek prvo davati na uvid konkretne predmete koji će predstavljati didaktički materijal s izraženim karakteristikama pogodnim za uočavanje. Tek kasnije moći ćemo isto prikazivati grafički.

Pri formiranju osnovnih matematičkih pojmova djeca oštećena sluha razvijaće, pored intelektualnih funkcija, i matematički jezik.

Zadaci odgojno-obrazovnog procesa u okviru formiranja osnovnih matematičkih pojmova su:

- formiranje pravilnih osnovnih prostornih, vremenskih i kvantitativnih predstava,
- da se utiče na razvoj sposobnosti opažanja i logičkog mišljenja, pamćenja u oblasti elementarnih matematičkih predstava,
- da se djeca podstiču na istrajnost u radu i stvaranju interesa za rad, - rad na razvoju matematičkog jezika.

Cilj je da djeca - sakupljanjem iskustava, vizuelnim i taktilnim opažanjem, logičkim mišljenjem i rasuđivanjem - steknu fundamentalna znanja u području matematičkih odnosa pojmova i predstava, potrebnih za učenje matematike u kasnijem odgojno-obrazovnom procesu. Ovo predstavlja veliki zadatak koji, zbog osebujnosti, treba provoditi na planski i osmišljen način, uvijek poštujući didaktičke principe: od bližeg ka daljem, od lakšeg ka težem, od poznatog ka nepoznatom, od konkretnog ka apstraktnom. Navedene zadatke realizirat ćemo kroz slijedeće sadržaje rada:

poimanje predstava o veličini, poimanje predstava o mjestu, poimanje predstava o obliku i boji, usvajanje računskih i brojnih predstava, razvoj matematičkog jezika.

4.1. Poimanje predstava o veličini

Opažanjem oblika didaktičkog materijala različitih veličina, debljina, visina i dužina, djeca će uočiti da se ti predmeti, iste boje i oblika, ipak po nečemu razlikuju. Djeca će najlakše shvatiti predstavu veličine upravo neposrednim posmatranjem i sortiranjem. U tu svrhu organizirat ćemo igru sortiranja po veličini. Iz mnoštva raznoraznog materijala mališani će izdvojiti veliku i malu loptu, lutku i slično. U jednu kutiju stavljat će velike predmete a u drugu njihove male parove. Nastavnik će možda tražiti da djeca velikom predmetu pridruže mali istog oblika i boje, ili će napraviti od užeta dva obruča na podu, jedan veliki i mali, koje će djeca pravilnim odabiranjem predmeta popunjavati. Nakon sortiranja može se preći na crtanje predmeta različitih veličina, po uputstvu: nacrtaj veliku i malo loptu, čašu, meda, itd., ili će nastavnik sam nacrtati mnoštvo velikih i malih predmeta na tabli i zadati djeci da zaokruže, precrtaju ili oboje određenom bojom velike ili male predmete.

Izlaskom u prirodu djeca će, također, moći putem igre provjeriti svoja znanja poimanja predstava o veličini, pa i tamo nastavnik može organizirati igru sortiranja materijala po veličini. Po istom principu obrađuju se i ostale karakteristične veličine: VISOKO-NISKO, DEBELO-TANKO, ŠIROKO-USKO, DUGO-KRATKO.

Uz ove razlike predmeta po veličini, visini, debljini, širini i dužini djeci ćemo prezentirati i didaktički materijal na osnovu koga će shvatiti da nešto može biti jednake veličine, visine, debljine, širine i dužine. Ovdje se prvi put javlja pojam jednakosti i nejednakosti s obzirom na osnovna obilježja prezentiranih predmeta, ali ćemo tek u kasnijim etapama rada (pri usvajanju brojnih količina) tražiti od djece da znakom obilježe jednakost i nejednakost odnosa među predmetima.

4.2. Poimanje predstava o mjestu

U okviru poimanja predstava o mjestu obrađivaćemo pojmove: TU, TAMO**,** AMO**(**OVAMO), ONAMO, GORE, DOLJE, ISPRED, IZA, U, NA, ISPOD, IZMEĐU, LIJEVO, DESNO, UNUTRAŠNJOSTI SPOLJAŠNOST

Sve navedene pojmove obrađivat ćemo, prvo, u odnosu predmeta prema djetetu a zatim u odnosu na druge osobe ili predmete. Didaktički materijal i djecu ćemo postavljati u karakteristične položaje kako bi najbolje i najbrže savladala određeni pojam. Tako ćemo u radnoj prostoriji ili u prirodi provocirati različite situacije koje će nam poslužiti u obradi aktualnog pojma. Djeca će se u prostoru kretati prema uputstvima nastavnika: idi tamo, dođi amo (ovamo), popni se, siđi i sl. ili ćemo zahtijevati od djece da postavljaju predmete u date položaje.
Pri obradi poimanja predstava o veličini, i kod ovog sadržaja rada, maksimalno ćemo koristiti igru i dječiji crtež kao sredstvo rada. Usvojene pojmove djeca će kasnije moći koristiti u spontanom govornom izrazu, jer su oni vrlo prihvatljivi i lagani za elementarnu komunikaciju među djecom.

4.3. Poimanje predstava o obliku i boji

Opažanjem predmeta u neposrednoj stvarnosti djeca nisu zapazila samo razlike među njima s obzirom na veličinu već su istovremeno uočila mnoštvo raznih oblika i šarenilo boja koje ih obilježavaju. Upozorimo ih na neke određene oblike i ona će vrlo brzo shvatiti da istih oblika ima još u njihovoj okolini, pa će opet igrom sortiranja pronalaziti predmete koji su po svojoj površini obli, četvrtasti i trouglasti. Ako djeci damo do znanja da nije važno koje je predmet boje i kolike je veličine, te od čega je napravljen, oni će znati da je onda važno kakvog je oblika. Tako ćemo im dati mnoštvo igračaka kojim se svakodnevno služe, pa će ih djeca sortirati s obzirom na njihov oblik. Kasnije ćemo te igračke i predmete crtati ističući njihove oblike, a zatim izdvajati sam grafički prikaz oblika, pa ćemo dobiti kružnicu, kvadrat, pravougaonik ili trokut. Pri provjeri znanja nastavnik može organizirati didaktičke igre, ili prirediti zadatke po principu: precrtaj, oboji ili izdvoji određeni oblik. Sva djeca vole boje i bojenje, te ih vrlo brzo nauče razlikovati i identifikovati. Kad savladaju identifikaciju osnovnih boja mogu se neizmjerno puno igrati njima, bojeći površine različitih oblika. U području ovog sadržaja rada mališani će naučiti identifikovati plavu, crvenu, žutu, bijelu, zelenu i crnu boju (osnovne boje), što ne znači da im po slobodnom izboru nećemo dozvoliti korišćenje svih ostalih boja koje će na kraju upotrebljavati u okviru likovnog odgoja kao jedne od usmjerenih aktivnosti.
Savladavajući ove sadržaje rada djeca će razvijati svoju taktilnu i vizuelnu percepciju, jer će se, uglavnom, igrati pogađanja oblika i veličine zatvorenih očiju upoređujući oblike i veličine nekih predmeta zatvorenih očiju. Također se mogu organizirati igre "čega nema", pa će nastavnik sakriti predmet, a djeca će pogađati koji predmet nedostaje u nizu zadatih.
Mnoštvo je igara koje se mogu organizirati tokom savladavanja predstava o veličini i obliku kojima ćemo uz logičko mišljenje, pamćenja i zaključivanja, naročito razvijati taktilnu i vizuelnu percepciju.

4.4. Usvajanje računskih i brojnih predstava

Djeca predškolske dobi u stanju su da vrlo rano prepoznaju veću od manje skupine, ili da znaju izraziti identifikovan broj elemenata neke skupine prezentirajući to prstićima ruke. Često, sigurno mogu razlikovati količine od 1 do 5 elemenata brojeći ih.
U prvoj etapi rada pri obradi pojma SKUP, mališani će najprije savladati pojmove IMA i NEMA, gdje će pojam NEMA kasnije pri usvajanju brojnih i računskih predstava značiti nulu. Nakon toga prelazi se na SKUP Čiji će elementi biti istorodni, a postepeno će se proširivati od jednog do deset elemenata skupa. Obrađujući skup, nastavnik će uvijek djeci prezentirati konkretan didaktički materijal kojim se može lako manipulisati, ali koji neće svraćati dječiju pažnju od željenog cilja.

Znanja stečena u okviru sadržaja poimanja predstava o veličini, obliku, boji i mjestu, koristićemo pri usvajanju znanja o skupu. Djeca će u svojim igrama stvarati različite skupove, brojiti njihove članove, proširivati ih i smanjivati, crtaće i bojiti, povezivat će cifru sa brojem elemenata u skupu. Znanje skupa proširivat će se i utvrđivati iz dana u dan novim saznanjima, pa se tako dolazi do pridruživanja skupu.

4.5. Jednakost i nejednakost skupa

(sa znakom i povezivanje broja elemenata skupa sa grafičkim simbolom ili brojkama do broja 10, upoređivanje skupova i brojeva sa znakom veći od i manji od).
Baratajući konkretnim didaktičkim materijalom, mališani će naučiti da se skup povećava ako mu dodajemo još elemenata i da se smanjuje ako mu oduzmemo neke članove, pa će to biti priprema za znak (+) i pojam sabiranja, te znak (-) i pojam oduzimanja. Pored raznovrsnih igračaka, u radu se koristi i didaktički materijal koji će izgrađivati sama djeca (izrezivanje listića, i slično). Pri radu sa djecom oštećenog sluha moramo voditi računa o primjerenosti zadataka psihofizičkim sposobnostima mališana i postupnosti u radu. Djeca oštećenog sluha neće moći govorom izraziti sve usvojene pojmove ovog širokog područja, što ćemo, naravno, tolerisati, ali ćemo insistirati da koriste naučene znakove.

4.6. Razvoj matematičkog jezika

Pri poimanju osnovnih matematičkih predstava pruža se puno mogućnosti u razvoju matematičkog jezika koji djeca neće koristiti samo u okviru matematike, već će te pojmove moći kasnije koristiti u spontanom govornom izrazu i komunikaciji sa okolinom. Pri učenju ovih pojmova djeca mogu koristiti znanja stečena u okviru drugih usvojenih aktivnosti zastupljenih u predškolskom odgoju. U početku treba nastojati da koristimo najjednostavnije govorne strukture oblika: TU IMA (PUNO, MALO, 1, 2, 3, 4, 5, 6, ... 10), TAMO JE LOPTA, BALON, MEDO, LOPTA JE PLAVA, OBLA, MALA, ŠTAP JE DUG, TO (JE, NIJE) JEDNAKO.
Kao pomoć u formiranju osnovnih matematičkih predstava koristićemo pjesmice i brojalice koje sadržavaju pojmove koje su naučili. Pri učenju brojeva i računskih operacija insistirat ćemo na tečnosti izgovora brojeva, a sve računske radnje koje djeca vrše izgovarat će u okviru svojih mogućnosti.
Nastavnik će se djeci uvijek obraćati razgovijetnim govorom pri postavljanju pitanja: GDJE JE KOCKA, KOLIKO TU IMA, KOLIKO JE, i slično. Uputstva za rad moraju biti dobro objašnjena kako bi djeca tačno znala šta se od njih traži.
Učenjem izgovaranja pojmova iz ove oblasti, mališani će proširiti svoj vokabular, pamćenje, mišljenje i zaključivanje, a bogatstvom rječnika, stečenog učenjem novih pojmova, djeca će lakše ući u čudesan svijet matematičkih pravila i odnosa, što će predstavljati kamen temeljac za kasnije učenje matematike kao nastavnog predmeta.
Pored raznovrsnog materijala koji koristimo u nastavi matematike u svrhu njene konkretizacije, obogaćivanja i očiglednosti, šetnje u prirodi iskoristit ćemo i za sakupljanje plodova. Djeca će u prethodno pripremljene vrećice ili košarice ubirati i prikupljati plodove (žir, kesten, cvijeće, lišće itd ...) i donositi ih u radnu prostoriju. Ovaj prirodni materijal koristićemo pri organizovanju različitih igara za poimanje matematičkih predstava kao što su: sortiranja, (po obliku, veličini i boji), formiranje skupova, jednakost i nejednakost skupova.
Prirodnim materijalom djeca rado i lahko manipulišu, a ovim izborom materijala kod mališana budimo osjećaj za čuvanje i njegu prirode. Ovakvim načinom rada, pored obrazovnog djelovanja, ostvaruje se odgojni uticaj.

5. LIKOVNI ODGOJ

Značaj, cilj i zadaci

Djeca umiju da izraze svoju ličnost i pričaju priče o sebi škrabanjem ili šaranjem, toliko bliskim brbljanjem kao fazi u govornom razvoju. Igra olovkom i bojom je potrebna mališanima kao i svaka druga igra, pa zato djecu treba bodriti i podsticati na ovaj vid izražavanja.
Prvi likovni izraz djeteta je škrabanje, koje predstavlja, nesređenost linije i upotrebu, uglavnom, jedne boje. U ovoj fazi dijete se samo igra ostavljajući tragove po površinama različitih veličina, dok se kasnije - sazrijevanjem, iskustvom i vježbom
- polahko uvodi u određeni slijed tih prvobitnih neorganizovanih linija. Crtajući razne linije (kose, horizontalne, vertikalne i kružne) i koristeći više boja, dijete šara i nesvjesno i slučajno crta oblike nekih predmeta. Šarajući, djeca postaju svjesna da crtežom nešto mogu izraziti, a ovaj period možemo usporediti sa fazom u govornom razvoju kad djeca shvaćaju da povezivanjem simbola govora mogu lakše ostvariti svoje želje i potrebe. Kao što glasovne simbole dijete spaja u riječi, tako i grafičke simbole povezuje u likove koji su sve sličniji oblicima i predmetima iz neposredne okoline.
Karakteristika ovog momenta je neproporcionalnost koja se javlja kao posljedica emocija djeteta, jer ono na crtežu ističe onaj momenat koji je njegovom životu od naročite važnosti. Pošto u ovoj fazi dijete još nije savladalo orijentaciju u prostoru, to će figure biti razbacane nezavisno jedna od druge. Savladavajući prostor, dijete postepeno počinje crtati figure na horizontalnoj liniji koja predstavlja zemlju, pri čemu koristi donji rub papira kao podlogu na kojoj crta.
Poznavajući ove faze u likovnom stvaralaštvu djece predškolske dobi, programiramo rad na njihovom likovnom razvoju.
U skladu s tim, djeci pružamo mogućnost da mnoštvom, njima primjerenog likovnog materijala razvijaju:

- stvaralački duh,
- smisao za estetsko doživljavanje svijeta koji ih okružuje,
- vizuelnu i taktilnu percepciju, te spretnost šake kao vježbu za početno pisanje,
- higijenske i kulturne navike,
- rukovanje likovnim priborom,
- orijentaciju u prostoru,
- maštu i mišljenje,
- smisao za kritiku i samokritiku pri vrednovanju svojih i tuđih radova, - oralno-verbalni govor u domenu ove usmjerene aktivnosti.

Ovim zadacima želi se pridonijeti razvoju sposobnosti opažanja, doživljavanja, stvaranja i ocjenjivanja estetskih vrednota i tako doprinijeti općem cilju predškolskog ODGOJA, a to je priprema male djece oštećenog sluha za daljnji odgojno-obrazovni rad.

Navedene zadatke realizirat ćemo putem sljedećih sadržaja rada: CRTANJA, SLIKANJA, VAJANJA, OSNOVA GRAFIKE, PRIMIJENJENE UMJETNOSTI, ESTETSKOG PROCJENJIVANJA, RAZVOJA GLASOVNO-GOVORNE KOMUNIKACIJE U OKVIRU SADRŽAJA LIKOVNOG ODGOJA

5.1. Crtanje

U početnoj etapi rada radićemo na sređivanju linije, na upoznavanju sa sredstvima rada za crtanje oblika i šematsko crtanje. Mališani će crtati linije raznih veličina i debljina (kružno, koso, horizontalno, uspravno i vijugavo - mekom olovkom, drugim bojama, kredama u boji, plastelinima i flomasterima). Nakon toga crtat će različite oblike olovkom i bojama, te će na kraju crtati šematski i po zadanim jednostavnim temama: "Motam vunu u klupče", "Odmotavanje vune iz klupčeta", "Kiša", "More" i sl.
Nakon crtanja vrši se estetsko procjenjivanje radova upriličavajući izložbe kako bi mališani posmatranjem stekli uvid u svoj rad i radove svojih vršnjaka.

5.2. Slikanje

Prekrivanjem većih površina vodenim bojama i temperama djeca slikaju na zadane, jednostavne teme: "More", "Nebo", "Sunce", "Balon", "Zastava", "Snijeg", "Lopta na livadi" itd.
Djecu pripremamo za slikanje uputstvima za korišćenje vodenih boja i tempera.
Koriste se veći papiri, deblje četkice. zahtijevat ćemo od djece urednost i istrajnost pri radu.

Tempera će se upotrebljavati razmućena u malim posudicama. Djeca će postepeno savladati tehniku i shvatit će da čitava površina mora uredno biti pokrivena bojom. Tek kasnije moći će slikati sitnije detalje ("Ogrlica za mamu", "Cvijeće na livadi", "Šare na mom ćilimu"). Pri slikanju djeca proizvoljno biraju boje, pa ćemo tolerisati neadekvatnost boja s obzirom na stvarnost, jer je to normalno u procesu likovnog razvoja predškolske djece.

5.3. Vajanje

Još od malena djeca vole stvarati plastične oblike različitog materijala. Igre blatom, tijestom, snijegom, plastelinom djeca su doživjela i prije dolaska u predškolsku ustanovu pa im to nije nepoznato. ovaj vid stvaralaštva naročito razvija spretnost i čvrstinu šake. Iz higijenskih razloga, u predškolskim ustanovama najčešće se koristi plastelin, što djeca naročito vole zbog boja i lakoćom kojom mogu stvarati predmete i likove iz neposrednosti. Teme koje možemo zadati mališanima su neiscrpne. Tako će oni praviti likove ljudi, Životinja, voća, povrća, cvijeća i predmete, gotovo sve što ih okružuje. Kao pomoćna sredstva koristit ćemo slike i igračke, ali djeca će moći stvarati i na temelju posmatranja i prirode.

5.4. Osnovi grafike

Ovdje se podrazumijeva upotreba najjednostavnijih otisaka na obojenoj ili bijeloj podlozi različitih materijala, izrezanim šablonom, dlanom, i prstima. Za otiske se mogu koristiti presječen krompir, mrkva, te lišće i grančice iz prirode. Tehnikom grafike mališani razvijaju osjećaj za ritam, kontrast boja, a uz sve ostalo puno postižu u razvoju mikro-motorike ruku. Zadane teme mogu biti: "Maca" (jedan veći i jedan manji prerezani krompir), "Zeko" (prerezani krompir i mrkva), "Drvo" (otisci prstiju), "Lišće" (otisci lišća), "Rukavice" (otisci šake raširenih i skupljenih prstiju), te razne teme stvarane pomoću krupnih izrezanih šablona.

5.5. Primijenjena umjetnost

Zbog nedostatka dječijeg iskustva, oblikovanje prirodnih materijala mnogo je teži oblik rada od crtanja i slikanju pa će se djeca u ovom području rada, uglavnom, angažirati na asistiranju nastavnika pri izradi različitih predmeta. Izrađeni radovi mogu se iskoristiti kao ukras za radne prostorije za prvi dan godišnjih doba kao dekoracija za prigodne svečanosti i praznike, ili kao didaktički materijal koji će se koristiti za ostale aktivnosti. Tako će mališani uz pomoć nastavnika praviti novogodišnji nakit, kitit će jelku, izrađivati čestitke majkama za 8. mart, praviti figure od plodova, plesti vjenčiće od cvijeća, bojiti plastične čaše i od njih izrađivati figure, uređivati zidne panoe, praviti maske i kape, sve uz pomoć nastavnika. Posao se može organizirati i lančano, pa će tako neki mališani vezati šablone, drugi će ih lijepiti, treći bojiti, četvrti obavljati finalne radove, a na kraju će svi zajedno sa svojim nastavnikom postavljati ukrase na određeno mjesto. Sticanjem iskustva i razvoja spretnosti djeci će sve manje trebati nastavnikova pomoć pa će ona vrlo brzo biti u stanju da sama stvaraju neke jednostavnije oblike.

5.6. Osnovi estetskog procjenjivanja

Radovi djece predškolske dobi obično ne odgovaraju prirodnom izgledu stvari, ali to od njih na ovom uzrastu ne treba očekivati. Nastavnik bodri dječiju aktivnost, a kritikom im izoštrava likovno-estetski kriterij. Posmatrajući svoje i tuđe radove na upriličenim izložbama, dijete vrši procjenu, proširuje interese za likovno-estetski doživljaj stvarnosti koja ga okružuje.

5.7. Glasovno-govorna komunikacija u okviru sadržaja rada likovnog odgoja

U toku aktivnosti likovnog odgoja djeca će naučiti mnoštvo novih pojmova vezanih za materijal kojim rade i ono što rade, ili će, pak, prepoznati pojmove koji su naučeni u toku drugih usmjerenih aktivnosti, pa će ih sada moći koristiti u spontanom govoru. Tako će nastavnik insistirati da djeca, u okviru svojih mogućnosti, međusobno komuniciraju govornim materijalom koji im je poznat. To su kratke jednostavne rečenice kojima djeca mogu izraziti svoje potrebe, odgovoriti na nastavnikova pitanja, zamoliti druga za neki materijal kojim se radi a moći će, također, razumjeti nastavnikovu naredbu da nešto urade. Priroda posla kojim se mališani bave pogodna je za razvoj oralno-verbalne komunikacije, pa će nastavnik u svakom momentu podsticati djecu da se izražavaju naučnim govornim strukturama, ali će ih učiti i novim.

Rečenice kojima djeca međusobno opšte su tipa: DAJ MI (olovku, gumu, boju, papir), EVO TI (plava boja, makaze, šiljilo), UZMI (ljepilo, vatu, drvo), IMAM (NEMAM) ... boju, JA TU (TAMO), OSTAVITI TU.

Pitanja na koja će moći odgovoriti su: ŠTA RADIŠ? ŠTA PRAVIŠ? ŠTA JE TO? KO JE TO? KOLIKO IMA?

Naredbe koje će razumjeti su: OBOJI (kuću, drvo, sto ...), LIJEPI (polako, brzo, to, tamo ...) REŽI (to, tu, tamo .. .), NAPRAVI (loptu, medu, jabuke .. .), NACRTAJ (nebo, more, livadu, macu .. .).

6. FONETSKA RITMIKA

Sadržajima fonetske ritmike u radu sa djecom oštećenog sluha djeluje se na tjelesnu strukturu sintezom kvaliteta fonema i pokreta ritmičke strukture, igru kao kreativnu i ekspresivnu aktivnost, ublažavaju se poremećaji koji prate gubitak sluha i uključuju se u rehabilitaciju sluha i govora. Fonetsku ritmiku možemo promatrati kroz četiri nivoa/razine napredovanja, koja se iz razine u razinu usložnjava, implementira kroz nastavne časove, a sadržajno poštujući individualnost svakog učenika.

Ciljevi i zadaci

- Formiranje fenomena „Motorne slike";
- Podsticanje psihomotornog razvoja i razvoja senzomotorike;
- Percepcija i reprodukcija takta i ritma;
- Usvajanje fonetske napetosti i modulacija glasa;
- Usvajanje artikulacije glasova bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika;
- Razvijanje govora u funkciji sporazumijevanja;
- Diskriminacija akustičkog signala.

Programski sadržaj

- Vježbanje „akta" i efekta – formiranje motorne slike tijela;
- Vježbanje kinestetskog osjećaja i funkcije tijela (po dinamici: jako, slabo; vremenu: brzo, polako; prostoru: gore, dole, naprijed, nazad);
- Vježbe za razvoj psihomotorne baze i senzomotorike;
- Vježbe disanja, fonacije i govornih organa;
- Vježbe percepcije i reprodukcije takta (jedan, mnogo) i ritma (4 – ta/4 takt, 2/4 ta – ta takt);
- Rad na spontanom izgovoru glasova, kroz fonološke igre i pokret;
- Vježba fonetske napetosti i modulacije glasa;
- Vježba ritamske strukture u formi iracionalnih brojalica;
- Vježba jednosložnih, dvosložnih riječi, rečenice (imenice, glagol) ritamski, intonacijski korektno.
- Vježbe slušnog opažanja govora, zvučnih informacija (ima – nema; jedan – mnogo; ritam, intonacija, intenzitet, trajanje);
- Upotreba slušnih amplifikatora, muzičkih instrumenata kao stimulacija pokreta.

IZLETI

Izleti predstavljaju sastavni dio programa tjelesnog i zdravstvenog odgoja i predviđaju boravak u prirodi i na čistom vazduhu. Treba ih redovno održavati za vrijeme sva četiri godišnja doba. S obzirom na uzrast djece vremenski ih treba ograničiti na poludnevne. Treba ih detaljno planirati i pripremiti, te ponijeti odgovarajuće rekvizite za igru, zabavu i razonodu. Časovi provedeni na izletu ne smiju biti nastavak redovne nastave tjelesnog odgoja. Na izletima će se realizirati razne terenske igre: slobodno trčanje, skakanje, kotrljanje po travi, bacanje, hvatanje, sakrivanje i slično.

ŠKOLSKE PRIREDBE

Školske priredbe su idealna prilika za neophodno angažovanje najmlađih. To i kod djece i kod staratelja i roditelja pojačava interes za opću kulturu. Ovaj vid rada doprinosi razvoju drugarskih odnosa, disciplina, primjernog vladanja, kao i smisao za čistoću i higijenu. Po mogućnosti treba uključivati sve pripadnike jedne grupe, koji magu prikazati najjednostavnije vježbe sa maramama, loptama, obručevima, cvjetovima, jesenjim listovima, drvenim ploškama i slično, uz ritmičku pratnju. Navedeni sadržaji tjelesnog i zdravstvenog odgoja za slušno oštećenu djecu predškolske dobi obuhvataju, uglavnom, elementarne aktivnosti. Ipak, nastavnik surdopedagog će, na osnovu ljekarskog nalaza i informacija o zdravstvenom stanju djeteta, te svojih zapažanja u toku opservacionog perioda, od samog početka rada sa djecom obratiti pažnju na djecu sa oštećenom motorikom i eventualnim fizičkim deformitetima.

Primjerenost zadataka koje djeca treba da ostvare u svakom slučaju će zavisiti od svih navedenih momenata. Za sve oblike i vrste kretanja koristiće se pravilna motivacija kroz igru.

U procesu rada vršit će se neprekidne konsultacije sa roditeljima, starateljima, ljekarima i medicinskim osobljem zdravstvene organizacije na teritoriji na kojoj se nalazi predškolska ustanova, što će doprinijeti većoj brizi i njezi u pogledu psihičkog i fizičkog razvoja djece.

Profil i stručna sprema nastavnika/defektologa:

Predškolski odgoj i obrazovanje realizuje:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

NASTAVNI PLAN I PROGRAM
ZA UČENIKE OŠTEĆENOG SLUHA
OD I DO IX RAZREDA

NASTAVNI PLAN ZA UČENIKE OŠTEĆENOG SLUHA OD I DO IX RAZREDA

OBRAZOVNA PODRUČJA	REDOVNA NASTAVA	Zastupljenost nastavnih časova sedmično po trijadama									Ukupno nastave
		I trijada			II trijada			III trijada			
		Razredi									
	NASTAVNI PREDMETI	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	
A. Jezici	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	4	4	4	5	5	5	5	5	5	42
	Engleski jezik						1	1	1	1	4
	Znakovni jezik	1	1	1	1	1	1				6 + 1 R (roditelji prema potrebi) = 7
B. Matematika	Matematika	3	4	4	5	5	5	5	5	5	41
C. Prirodne nauke	Biologija						2	2	2	2	8
	Hemija/Kemija							2	2	2	6
	Fizika							2	2	2	6
	Geografija/Zemljopis						2	2	2	2	8
	Moja okolina	2	3	3	3						11
	Priroda					3					3
D. Tehnika i informatičke nauke	Kreativni rad	1	1	1	1						4
	Osnovi tehnike i informatike					1					1
	Tehnička kultura						1	1	1	1	4
	Informatika						1	1	1	1	4
E. Društvene nauke	Društvo					2					2
	Historija/Povijest						1	2	2	2	7
	Građansko obrazovanje									1	1
F. Umjetnost	Likovna kultura	2	2	2	2	1	1	1	1	1	13
M. Sport	Tjelesni i zdravstveni odgoj	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
Ukupno redovne nastave		**15**	**17**	**17**	**19**	**20**	**22**	**26**	**26**	**27**	**189 + 1 R**
IZBORNA PODRUČJA	**OBAVEZAN IZBORNI PREDMET**										
	Fonetska ritmika	2	2	2	2	2					10
Ukupno izborne nastave		**2**	**2**	**2**	**2**	**2**					**10**
Ukupno redovne i izborne nastave		**17**	**19**	**19**	**21**	**22**	**22**	**26**	**26**	**27**	**199 + 1 R**
Jutarnji sastanak/čas odjeljenske zajednice		1	1	1	1	1	1	1	1	1	**9**
UKUPNO		**18**	**20**	**20**	**22**	**23**	**23**	**27**	**27**	**28**	**208 + 1 R**
Vannastavne/slobodne aktivnosti		-	-	-	1	1	1	1	1	1	**6**

Rehabilitacijski postupci	
Individualna rehabilitacija slušanja i govora	Po učeniku dnevno 20 minuta, sedmično 2,5 časa
Grupna rehabilitacija slušanja i govora	Po potrebi grupe 1 školski čas sedmično
Senzorna integracija	Po potrebi učenika max.1 školski čas sedmično
Logopedske vježbe	Po učeniku dnevno 20 minuta, sedmično 2,5 časa
Psihomotorna reedukacija	Po potrebi učenika max.1 školski čas sedmično

Posebni edukacijsko - rehabilitacijski postupci (PERP)	
Rehabilitacija slušanja i govora **Logopedske vježbe** **Senzorna integracija** **Pomoć u učenju**	Na osnovu preporuke Stručnog tima specijalizirane ustanove (Centar) i prijedloga Inkluzivnog tima škole koju učenik pohađa utvrđuje se vrijeme dolazaka na PERP. Trajanja PERP-a je minimalno 20 minuta, a maksimalno 3,5 školska časa sedmično po učeniku.

Napomena:

1. Na osnovu zakona o osnovnom obrazovanju prečišćeni tekst ("Sl.novine TK" br.10/2020 g. čl. 39 stav 4) učenici od I do III razreda mogu imati sedmično opterećenje do 20 časova, učenici od IV do VII razreda do 25 časova, a učenici od VII do IX razreda mogu imati sedmično opterećenje do 30 časova redovne nastave.
2. Nastavna norma nastavnika – defektologa koji izvodi više od tri nastavna predmeta je 19 časova.
3. Individualna rehabilitacija slušanja i govora se izvodi sa svakim učenikom svakodnevno po 20 minuta tokom redovne nastave od prvog do devetog razreda. Sedmično po jednom učeniku iznosi ukupno 2,5 školska časa.

4. Grupna rehabilitacija se izvodi sa homogenim (poštujući slušni i govorno-jezički razvoj) grupama učenika, bez obzira na hronološku dob i razred koji pohađaju, a prema potrebama učenika. Sedmično po grupi jedan školski čas.
5. Logopedske vježbe po učeniku dnevno 20 minuta, sedmično 2,5 časa.
6. Senzorna integracija se izvodi po potrebi učenika max.1 školski čas sedmično.
7. Psihomtorna reedukacija se izvodi po potrebi učenika max.1 školski čas sedmično.
8. Svi rehabilitacijski postupci izvode se tokom redovne nastave i ulaze u planirano opterečenje učenika.
9. Posebni edukacijsko – rehabilitacijski postupci se izvode prema potrebama učenika:
10. Na osnovu preporuke Stučnog tima specijalizirane ustanove (Centar) I prijedloga Inkluzivnog tima škole koju učenik pohađa utvrđuje se vrijeme dolazaka na PERP.
11. Trajanja PERP-a je minimalno 20 minuta, a maksimalno 3,5 školska časa sedmično po učenika.

SPECIFIČNOSTI NASTAVNOG PLANA I PROGRAMA OSNOVNE ŠKOLE ZA UČENIKE OŠTEĆENOG SLUHA OD I DO IX RAZREDA

U naporima da se dođe do najpogodnijeg nastavnog plana i programa za učenike oštećenog sluha polazilo se od stanovišta da prilagođavanje nastavnog plana i programa redovnih osnovnih škola treba da bude primjereno spoznajnim i govornim mogućnostima ovih učenika i da se pri opravdanom skraćivanju opsega, sužavanju sadržaja i pri revidiranju nekih sadržaja osigura odnosno ne remeti kontinuitet, sistematičnost i logična povezanost gradiva, kao i da se ukupnim obimom i strukturom nastavnih sadržaja obezbjedi određeni obrazovni nivo ovih učenika koji će im omogućiti da nesmetano i bez veće dodatne pomoći veći broj njih produži dalje školovanje u srednjim, pa i visokim školama redovnog školskog sistema.

Uvažavajući specifičnosti učenika oštećenog sluha, predmetni nastavni plan i program je usaglašen s novim Kurikulumom za osnovnu školu Tuzlanskog kantona od 07.10.2024. godine (Službene novine TK, broj 15/2024), na kojem se temelji planiranje i realizacija svih nastavnih sadržaja.

Prema tome nastavni plan i program škole za učenike oštećenog sluha razlikuje se od plana i programa redovnih škola u sljedećem:

- povećavanje fonda sati nastavnih predmeta, maternjeg jezika, matematike na račun muzičke kulture i stranog jezika, s ciljem uspješnijeg razvoja govora;
- drugačiji raspored nastavnih predmeta, tako da pojedinih predmeta uopšte nema (muzička kultura) ili imaju samo u pojedinim razredima – strani jezik, znakovni jezik, fonetska ritmika;
- uključivanje drugih obaveznih oblika odgojno-obrazovnog rada – rehabilitacijskih postupaka (individualne i/ili grupne rehabilitacije slušanja i govora, logopedskih vježbi, pomoći u učenju, senzorne integracije, psihomotorne reedukacije) te ostalih posebnih edukacijsko - rehabilitacijskih postupaka.

Iz naprijed navedenog uviđa se da razvoj govora slušno oštećenih učenika predstavlja jedan od osnovnih zadataka osnovne škole ovog tipa i od toga s kakvim se uspjehom ovaj zadatak realizuje ovisi cjelokupni nivo nastave u ovoj školi. Zbog očite potrebe da se razvoju govora slušno oštećenih učenika poklanja posebna pažnja, zbog značaja razvijenosti govora za čitav nastavni proces i zbog potrebe čestog korigovanja govora ovih učenika u toku nastavnog procesa, nastavi maternjeg jezika uopšte u ovoj školi ne samo da treba posvetiti daleko više pažnje, već joj treba obezbjediti i znatno više vremena nego li je to potrebno u redovnim programima.

U nižim razredima za nastavu maternjeg jezika treba obezbjediti više nastavnih časova u odnosu na redovnu osnovnu školu ili obezbjediti individualnu ili grupnu rehabilitaciju slušanja i govora, jer je potrebno daleko više vremena utrošiti za pravilnu artikulaciju pojedinih glasova, na upoznavanje osnovnih govornih pravila i na posebne govorne vježbe – ovladavanje u praksi usmenog izražavanja prostom i složenom rečenicom, te na neophodne česte korekcije usmenog izražavanja učenika. Pored toga, realizacija nastavnog plana i programa zasniva se na multidisciplinarnom pristupu, gdje se, uz ostale stručne metode, od predškolskog odjeljenja do V razreda primarno koristi i **fonetska ritmika**. Kroz stimulaciju pokretom i muzičku stimulaciju, fonetska ritmika omogućava djeci oštećenog sluha lakše izazivanje i usvajanje glasova, povezujući karakteristike govora — poput napetosti, intenziteta i trajanja — s makro-pokretima tijela.

U višim razredima sedmični broj nastavnih sati je povećan, jer je u ovoj nastavi potrebno obezbjediti više vremena. I dalje je potrebno vrijeme za artikulaciju i razvoj govora, ali najviše vremena treba predvidjeti za kulturu izražavanja, samostalno prepričavanje teksta, pričanje doživljaja i događaja, interpretaciju književnog teksta, upoznavanje i usvajanje gramatičkih i pravopisnih pravila itd.

Rad na razvijanju govora učenika oštećenog sluha ne iscrpljuje se u nastavi maternjeg jezika. Ovaj rad se neminovno proteže i na sve ostale nastavne predmete tako da ova potreba predstavlja dodatni značajan zadatak za svaki nastavni predmet.

Analizirajući obim nastavnih sadržaja predviđenih za redovnu osnovnu školu za potrebe učenika oštećenog sluha došlo se spoznaje da su učinjene restrikcije zaista neznatne i da su značajno povećani zahtjevi koji se datim nastavnim sadržajima postavljaju pred učenike oštećenog sluha u odnosu na dosadašnju praksu. Isto tako treba istaći da je prilagođavanje nastavnih sadržaja različito vršeno na pojedinim nastavnim područjima uvažavajući do kraja ne samo poteškoće već i određene prednosti kod učenika oštećenog sluha.

ODGOJNO-OBRAZOVNE AKTIVNOSTI ZA UČENIKE OŠTEĆENOG SLUHA OD I DO IX RAZREDA

Nastavni plan i program u obaveznom osnovnom obrazovanju učenika oštećenog sluha od I do IX razreda, kao i u redovnoj školi, organizira se kroz sedam obrazovnih područja:

- **Jezici;**
- **Matematika;**
- **Prirodne nauke;**
- **Tehnika i informatičke nauke;**
- **Društvene nauke;**
- **Umjetnost;**
- **Sport.**

1. **Vrste odgojno-obrazovnog rada**

- **Obavezni nastavni predmeti – redovna nastava** (tj. predmeti koje svaki učenik treba učiti)
- **Ostali <u>obavezni</u> oblici odgojno-obrazovnog rada** (tj. vannastavne aktivnosti/sekcije, dopunska i dodatna nastava, priprema za eksternu maturu, prilagođeni programi)
- **<u>Obavezni</u> oblici odgojno-obrazovnog rada koji doprinose ostvarivanju nastavnog plana i programa** (tj. rehabilitacija slušanja i govora i fonetska ritmika, odjeljenska zajednica, osnovi demokratije)

Obavezni nastavni predmeti – redovna nastava

Obavezni predmeti, predmeti koje svaki učenik treba da uči, se izvode u okviru redovne razredne i predmetne nastave, i po pravilu, u odjeljenjima. Od I do IV razreda nastavna je razredna i organizira se po odjeljenjima. U V razredu može se organizirati i kao razredna i kao predmetna. Predmetna nastava u V razredu ima za cilj da pripremi učenike za izučavanje posebnih nastavnih oblasti, koje se od VI do IX razreda savladavaju u okviru predmetne nastave.

Ostali obavezni oblici odgojno-obrazovnog rada

Vannastavne aktivnosti

Vannastavne aktivnosti su važan segment života i rada u školi. Osnovno su obilježje savremene škole.

U vannastavnim aktivnostima moguće je lakše prepoznati sklonosti djeteta, nego na nastavnom satu, jer dijete, već svojim opredjeljenjem za određene sadržaje, nagovještava nam i nešto o svojoj jačoj strani.

Mogućnost izbora je korak ka slobodi i izražavanju, u skladu s mogućnostima i afinitetima. Hoće li to biti gluma, ples, otkrivanje pojedinosti o prirodi, zaštita prirode, proučavanje običaja, prikupljanje podataka o igrama koje su nekad bile popularne ili bavljenje ekologijom, ili možda uživanje u novim pričama i razgovorima o ispričanom, manje je važno. Važnije je da učenici prošire vidike, a istovremeno bogate emocionalni svijet.

Zadaci:

- povezivanje, proširivanje i produbljivanje znanja, vještina stečenih u nastavi i vannastavnim aktivnostima;
- usvajanje novih znanja vještina i navika;
- razvijanje interesovanja za društveno koristan rad;
- osposobljavanje za aktivnosti u slobodnom vremenu koje će biti u funkciji razvoja odgoja i obrazovanja, prevencije svih vrsta ovisnosti, zaštite i unapređivanja zdravlja;
- osposobljavanje za aktivno učešće u društvenom životu i njegovim demokratskom razvoju;
- podsticanje dječijeg stvaralaštva, kreativnosti;
- osposobljavanje za komunikaciju, interakciju i kooperaciju s drugima;
- omogućavanje upoznavanja drugih i drugačijih;
- omogućavanje učenja fleksibilnosti i tolerancije.

Principi kao orijentir u kreiranju Plana i programa vannastavnih aktivnosti:

1. Slobodne aktivnosti su integralni dio odgojno-obrazovnog rada u osnovnoj školi i u funkciji su ostvarivanja globalnog cilja odgoja i obrazovanja;
2. One se organizuju u skladu s interesovanjima, mogućnostima dobrovoljnim opredjeljenjem učenika;
3. Planiranje, programiranje, pripremanje, organizacija i realizacija vannastavnih aktivnosti podrazumijevaju aktivno učešće učenika;
4. Vannastavne aktivnosti ne bi smjele, ni sadržajem, ni vremenski, preopteretiti učenike;
5. One se ne bi smjele pretvoriti u bilo koju vrstu nastavnog rada;
6. Trajanje izvannastavnih aktivnosti, njihovi sadržaji i koordinatori – voditelji, utvrđuju se planom i programom koji se donosi na početku školske godine, a verifikuje ga nastavničko vijeće;
7. Ako se u okviru nekih izvannastavnih aktivnosti ostvaruje i dobit, pravo je učenika da učestvuju u odlučivanju o njenoj namjeni i raspodjeli, pri čemu se isključuje novčano nagrađivanje učenika. U skladu s odgovarajućim propisima škola je dužna da način korištenja tako ostvarenih sredstava regulira posebnim aktima.

U okviru vannastavnih aktivnosti u osnovnoj školi mogu biti zastupljene sljedeće oblasti:

- vannastavne aktivnosti iz oblasti nauke;
- vannastavne aktivnosti iz oblasti kulture i umjetnosti;
- vannastavne aktivnosti iz oblasti tehnike;
- vannastavne aktivnosti iz oblasti sporta;

Škola ima slobodu da uvede sekcije u skladu s osobenostima sredine i interesima učenika.

Plan vannastavnih aktivnosti trebalo bi da obuhvati:

- Koliko će sati vannastavnih aktivnosti biti realizovano u toku školske godine?
- Koje će oblasti vannastavnih aktivnosti biti zastupljene u osnovnoj školi?
- Dan, sat i mjesto realizacije vannastavnih aktivnosti;
- Imena koordinatora – voditelja vannastavnih aktivnosti.

S obzirom na činjenicu da je u jednoj školi nerealno očekivati da se jednaka pažnja posveti svim oblastima, potrebno je na početku školske godine detaljno razmotriti u kojoj mjeri će pojedine oblasti biti zastupljene.

Od posebnog značaja je da se u planu vannastavnih aktivnosti odredi dan, sat i mjesto gdje se one odvijaju.

Kada učenici i koordinatori – voditelji znaju da će se aktivnosti odvijati sedmično i koliko će one trajati, onda se oni mogu adekvatno pripremiti, biće motivirani za aktivnost, što će značajno uticati na efekte u njihovom ostvarivanju.

Blagovremeno i tačno određivanje vremena, mjesta i trajanja aktivnosti ima svoju pedagošku vrijednost i zato ga treba obezbjediti već u planu na početku školske godine.

Program vannastavnih aktivnosti trebalo bi da obuhvati:

- vrste aktivnosti (sadržaja), u okviru svake oblasti;
- ko bi trebao da učestvuje u kreiranju i realizovanju programa aktivnosti;
- koje će organizacione forme aktivnosti biti zastupljene;
- koje uvjete bi trebalo da obezbjedi osnovna škola da bi aktivnosti mogle biti realizovane (objekti – mjesta, namještaj, oprema, sredstva, materijal i sl.);

Svaka oblast podrazumijeva niz konkretnih aktivnost (sadržaja), za koje se škola opredjeljuje na početku školske godine, vodeći računa o primjerenosti aktivnosti uzrastu učenika, njihovim mogućnostima, interesovanjima i potrebama, kao i kadrovskom potencijalu i uslovima kojima škola raspolaže.

U kreiranju programa i njihovoj realizaciji neophodno je obezbjediti učešće najšireg kruga zainteresiranih, prije svega učenika i njihovih roditelja, specijaliziranih stručnjaka različitog profila (pedagoga, psihologa, defektologa, ljekara, umjetnika, sportista i dr.) koji se mogu angažirati na profesionalnoj i volonterskoj osnovi.

Škola će na početku školske godine, na osnovu usvojenog Plana i programa izvannastavnih aktivnosti, poduzeti određene korake kako bi stavila na raspolaganje učenicima i koordinatorima – voditeljima sve raspoložive materijalne resurse, a one koji su neophodni, a koji ne postoje škola će obezbjediti naknadno, u skladu s mogućnostima i uz pomoć nadležnog ministarstva.

Dopunska nastava

Izvođenje se sprovodi u obliku dopunske nastave koja se organizira za učenike koji povremeno ili stalno zaostaju u savladavanju programa u redovnoj nastavi. Dopunska nastava ima interventni karakter, a cilj joj je da omogući učenicima koji zaostaju u savlađivanju odgojno-obrazovnih sadržaja da se lakše uključe u redovno odgojno-obrazovnu aktivnost. Ova nastava, dakle, treba da omogući svim učenicima normalno napredovanje u redovnom nastavnom procesu. Ona se organizira kao vid individualnog i grupnog rada s učenicima.

Prilikom planiranja dopunske nastave treba imati u vidu:

- da se precizno odrede programski sadržaji u kojem učenici ne postižu zadovoljavajuće rezultate;
- da se rad planira i usklađuje sa stvarnim potrebama i mogućnostima učenika;
- da se kontinuirano provjerava napredovanje učenika u savlađivanju sadržaja dopunske nastave.

Kako je dopunska nastava obavezan vid aktivnosti, škole su dužne da blagovremeno organiziraju i obezbjede sve potrebne uslove za njeno uspješno izvođenje. Isto tako, čim prestane potreba za dopunskim radom s pojedinim učenicima, oni se oslobađaju ove nastave. S obzirom na različite uslove u kojima škole rade dopunska nastava može da se organizira kao predčas, a može i u okviru produženog boravka.

O dopunskoj nastavi vodi se odgovarajuća dokumentacija. Način evidentiranja realizacije ove nastave utvrđuje škola svojim posebnim aktom.

Dodatni nastava

Dodatna nastave koja se organizira za učenike čije sposobnosti, mogućnosti i interesovanja prevazilaze okvire redovnog odgojno-obrazovnog programa. Njena je svrha da omogući učenicima da prosude i prošire znanja iz pojedinih predmeta ili oblasti, da razvija učeničke sposobnosti i zadovoljava njihove šire interese.

Dodatna nastava iz pojedinih predmeta i disciplina organizira se od I do IX razreda. Godišnjim programom rada škole utvrđuje se iz kojih će se nastavnih predmeta izvoditi dodatna nastava.

Pri organiziranju dodatne nastave mora se posebno voditi računa o dobrovoljnosti učenika da pohađaju ovu nastavu i o njihovim stvarnim mogućnostima da bez izuzetnih napora savlađuju predviđene programe. Pri tome, pokazani interes ne može biti jedino mjerilo za izbor učenika u dodatnu nastavu iz neke oblasti. Osnovni kriterij za uključivanje učenika u dodatnu nastavu su ispoljene sposobnosti učenika.

Ova nastava se izvodi po utvrđenom rasporedu pojedinačno ili u grupama. Radom rukovode nastavnici koji se ističu stručnošću i sposobnošću za ovakav vid nastave. O dodatnoj nastavi vodi se odgovarajuća dokumentacija, a način vođenja evidencije o njenom izvođenju i ostvarivanju utvrđuje škola svojim posebnim aktom.

Obavezni oblici odgojno-obrazovnog rada koji doprinose ostvarivanju nastavnog plana i programa

Rehabilitacija slušanja i govora

Polazeći od činjenice da su vrlo rijetki slučajevi totalne gluhoće, u osnovnim školama za učenike oštećenog sluha predviđaju se posebni oblici rada, na gradnji, korekciji i daljem razvoju oralnog govora, što nazivamo rehabilitacijom slušanja i govora, i to za svu slušno oštećenu djecu bez obzira na stepen oštećenosti sluha, jer se stoji na stanovištu da će i kod najtežih slučajeva polisenzorna stimulacija bilo kojeg oblika doprinijeti bržem i boljem razvoju govora.

Rehabilitacija slušanja i govora, kao dio odgojno - obrazovnog procesa, koji podrazumijeva prvenstveno individualni rad s učenikom oštećenog sluha na razvoju govora i jezika, je organizirana sistemski slijedeći sve faze razvoja govora i jezika.

Individualnu rehabilitaciju slušanja i govora treba obezbjediti svakom učenika oštećenog sluha po 20 minuta dnevno u toku nastave, u posebnim, za to opremljenim kabinetima (posebna elektro-akustička sredstva i pomagala).

S homogenim skupinama učenika (u odnosu na slušni i govorno jezički razvoj), bez obzira na hronološku dob i razred koji pohađaju, prema potrebama učenika, a minimalno jedan školski sat, organizuje se grupna rehabilitacija slušanja i govora.

Opširnije o ovom odgojno-obrazovnom obliku rada, njihovoj svrsi, ciljevima, zadacima, sadržajima i uputstvu za realizaciju navedeno je u posebnom dijelu NPIP – Rehabilitacijski postupci i posebni edukacijsko-rehabilitacijski postupci (PERP).

Fonetska ritmika

U izazivanju glasova kod učenika oštećenog sluha, značajno mjesto ima *fonetska ritmika*. To je postupak izazivanja glasova kroz makro pokrete tijela. Svaki izgovoreni glas ima svoju napetost, intenzitet, dužinu trajanja i druge karakteristike, koje dijete lakše usvaja kroz karakteristične pokrete tijela.

Fonetska ritmika se sastoji iz dvije vrste postupaka, *stimulacija pokretom i muzičke stimulacija.*

Stimulacije pokretom su metodski postupci kojima je osnovno sredstvo pokret, a osnovna svrha razvoj govora i slušanja (prirodnog govora i dobrog slušanja). Osnovni zadaci ovih postupaka jesu:

- razvijanje kinestetskog osjeta i funkcije tijela u prostoru, vremenu i dinamici;
- stvaranje dobre psihomotorne baze kod djeteta ili korekcija loše psihomotorike kod pojedinca;
- poticanje na glasanje pokretom i glasovima koji se najefikasnije mogu proizvesti datim pokretom (funkcionalna ritmika);
- usvajanje temeljnih govornih ritmičkih formi pokretom, stvaranje osnovice odnosno istovremeno ostvarivanje percepcije i govorenja riječi, rečenica i većih govornih cjelina u govornom ritmu.

Muzičke stimulacije (ritam brojalica) ritmičke su strukture koje sadrže logatome (slogovi koji ne nose značenje) ili logatome kombinirane s riječima (dakle sa značenjem). Cilj im je da pomoću muzičkih vrednota (ritma i melodije) stimuliraju buđenje govora, razviju što kompleksniji i što prirodniji govor i pomognu korektnoj artikulaciji glasova.

Budući da su ritam, intonacija, napetost, intenzitet, pauza (aktivna) i vrijeme osnovni strukturalni elementi svake pa i najmanje izgovorene cjeline, muzičke stimulacije uz stimulacije pokretom, predstavljaju dragocjeni temelj kako za razvoj i korekciju govora kod slušno oštećenih osoba tako i za razvoj i korekciju izgovora kod usvajanja maternjeg jezika.

Fonetska ritmika se izvodi kroz nastavni proces u trajanju dva školska časa (od prvog do petog razreda).

Odjeljenska zajednica

Rad s odjeljenskom zajednicom u prva tri razreda ostvaruje se kroz sve nastavne predmete, dok je od IV do IX razreda osnovne škole obavezan jedan čas. Program odgojno - obrazovnog rada s odjeljenskom zajednicom jedinstven je, a sadrži dva osnovna elementa:

1. obavezni dio programa – jedinstven za sve osnovne škole za učenike oštećenog sluha;
2. specifični dio programa – usklađen s potrebama i stepenom razvoja konkretne odjeljenske zajednice i škole i utvrđen na osnovu dogovora učenika i nastavnika.
   U programiranju ovih sadržaja treba se oslanjati na realne potrebe i mogućnosti odjeljenja i škole. Treba izbjegavati uopštenost i šablone, a uvažavati želje i interese učenika.

Posebni edukacijsko-rehabilitacijski postupci

Opširnije o posebnim edukacijsko-rehabilitacijskim postupcima (senzornoj integraciji, logopedskim vježbama, psihomotornoj reedukaciji, pomoći u učenju), njihovoj svrsi, ciljevima, zadacima, sadržajima i uputstvu za realizaciju navedeno je u posebnom dijelu NPIP - Rehabilitacijski postupci i posebni edukacijsko – rehabilitacijski postupci (PERP).

2. Društvena uloga škole

Svaka osnovna škola za djecu oštećenog sluha kao i svaka redovna osnovna škola, dužna je da se stara da sva dorasla učenici oštećenog sluha na njenom području i šire pohađaju školu. Ova škola je isto tako dužna da se u saradnji sa odgovarajućim društvenim faktorima trajno stara o ekonomskim i socijalnim uslovima u kojima žive njeni učenici i da te uslove mijenja ukoliko oni nepovoljno utiču na razvoj i uspjeh učenika.

Otvorenost škole

Svoju društvenu ulogu i posebno odgojno-obrazovne zadatke osnovna škola za učenike oštećenog sluha moći će uspješno da ostvaruje ako se razvija kao javna i društvena institucija. Samo kao potpuno otvorena institucija biće u mogućnosti da uspostavlja trajne odnose s društvenim organizacijama i da, oslanjajući se na njih, stalno osvježava i unapređuje odgojno-obrazovnu funkciju.

Odnos škole s porodicom učenika

Osnovna škola za učenike oštećenog sluha naročitu pažnju treba da posveti razvijanju i njegovanju odnosa s porodicom učenika. Neprekidnom i pojačanom saradnjom s porodicom učenika, a isto tako i sa članovima porodice u koje su smješteni učenici za vrijeme školovanja, osnovna škola za učenike oštećenog sluha obezbjeđuje podršku porodice u svom odgojno-obrazovnom djelovanju i otklanja eventualne i štetne uticanje na učenike. Odgojno-obrazovne mjere koje poduzima škola imaće mnogo efikasnije dejstvo na učenike ako te mjere prihvataju i podržavaju njihovi roditelji, a i članovi porodica u koje su učenici smješteni za vrijeme školovanja.

Zbog toga rad s roditeljima i porodicom učenika ima izvanredno veliki značaj. Škola je dužna da organizira i obezbjedi neposredne uvide u porodične prilike učenika, i to ne samo putem socijalnih radnika i drugih stručnjaka van nastave već i preko razrednih nastavnika odnosno razrednih starješina i da, bez obzira na težinu rada i problema na koje se u tom radu nailazi, razvija i njeguje bogatstvo oblika saradnje s učeničkim roditeljima, odnosno porodicama učenika. Dobro organiziranom saradnjom stvaraju se uslovi da škola utiče i na prosvjećivanje i obrazovanje roditelja i staratelja.

Škola redovno obavještava roditelje, odnosno staratelje, o napredovanju učenika, dogovara se s roditeljima i starateljima o aktivnostima na unapređivanju odgojno-obrazovnih djelatnosti, oblicima saradnje i načinu rješavanja pojedinih odgojno-obrazovnih zadataka.

Roditelji imaju značajan udio u cjelokupnom javnome životu škole i njenom upravljanju kroz vijeće roditelja i školski odbor.

Saradnja škole s roditeljima i starateljima ostvaruje se i putem roditeljskih sastanaka, konsultacija i drugih zajedničkih aktivnosti. Škola je dužna da svojim aktom utvrdi način saradnje škole i porodice.

Značajan činilac u ostvarivanju odgojno-obrazovnih zadataka je **aktivno učešće učenika** u svim oblicima života i rada škole. Zbog toga će ova škola posebno njegovati različite oblike kreativne aktivnosti učenika i rad na izgradnji što homogenijeg učeničkog kolektiva.

Cjelokupnim svojim životom i radom, aktivnošću učeničkog kolektiva, međusobnim odnosima učenika i nastavnika škola razvija moralnu svijest učenika i navike društvenog ponašanja.

Povezivanjem svoga rada sa društvenom sredinom škola uvodi učenike u poznavanje životne stvarnosti koja ih okružuje.

Odnos između učenika i nastavnika

Odnos između učenika i nastavnika zasniva se na međusobnom poštovanju i uzajamnoj saradnji. Posebnu pažnju treba da privuče zadatak izgrađivanja novih odnosa na relaciji učenik – nastavnik – škola.

U nastavnom procesu u različitim oblicima vannastavne aktivnosti i u neposrednom kontaktiranju s učenicima nikada se ne smije zaboraviti na potrebu njegovanja takvih odnosa da učenik nikada ne bude objekt odgoja, bez obzira na manja ili veća ograŠOničenja, već subjekat i značajan faktor u školi i oko nje. Treba izbjegavati sve one situacije koje sputavaju smjeliji i brži hod i zaživljavanju novih odnosa u školi, a koji optimalno treba da pomognu dječiju aktivnost, potpunije ispoljavanje dječije ličnosti u procesu ostvarivanja zajedničkih zadataka odgojno-obrazovnog karaktera.

Zbog povećanog značaja zdravstvenog i fizičkog statusa slušno oštećenih učenika za njihov cjelokupni razvoj, *fizički i zdravstveni odgoj* u ovoj školi ne može se tretirati samo putem odgovarajućeg nastavnog predmeta, a niti da je to zadatak koji realizira samo nastavnik tog predmeta. Naročito značajnu ulogu u fizičkom i zdravstvenom odgoju imaju različiti oblici aktivnosti učenika, zdravstvene i higijenske prilike u školi i pravilno reguliranje i smjenjivanje umnog rada i aktivnog i pasivnog odmora.

Ova škola isto tako kod svojih učenika treba da razvije smisao i sposobnost za uočavanje, doživljavanje i procjenjivanje lijepog u prirodi i društvu, da u učeniku *budi interesovanje za lijepo i osposobljava ih za elementarno estetsko stvaralaštvo.*

Pored likovnog odgoja, kao nastavne oblasti kojoj je to osnovni zadatak i za koju učenici oštećenog sluha pokazuju posebno izražen interes, na razvijanje ukusa, smisla za lijepo i doživljavanje i stvaranje lijepog, treba da utiče i nastava ostalih predmeta, svi nastavnici i škola svojim uređenjem i izgledom.

Posebno mjesto u ovoj školi zauzima radni i tehnički odgoj. To je naglašeno i u nastavnom planu, a i programskim sadržajima ove nastavne oblasti. Škola je dužna da obezbjedi što bolje prostorne uslove, raznovrsna sredstva i materijal za rad, te odgovarajući stručni nastavni kadar kako bi nastava radnog i tehničkog odgoja imala ono mjesto koje joj po njenom značaju u ovoj školi pripada.

Život i rad u ovoj školi potrebno je, dakle, tako usmjeriti i organizirati da se postigne što potpunije djelovanje škole ne samo u svim vidovima obrazovanja i odgoja već i na planu socijalizacije odnosno pripremanja i osposobljavanje učenika za uspješno komuniciranje prigodno ponašanje i samostalan život u užoj i široj društvenoj sredini.

Društvena i kulturna djelatnost škole

U školama se obavezno organizuju aktivnosti društvene, kulturne i javne djelatnosti, čime se ostvaruje neposredna povezanost škole sa sredinom u kojoj djeluje. Cilj ove djelatnosti je da doprinosi podizanju opšte kulture građana, da se škola putem zajedničkih vidova djelatnosti građana, nastavnika i učenika, uključi u kulturni i društveni život, a posebno da se u okviru ovih aktivnosti razvijaju stvaralačke snage učenika. Jedan od posebnih ciljeva ove djelatnosti jeste da u što je moguće većoj mjeri doprinosi integraciji slušno oštećenih učenika u opšte društvene tokove – povezivanjem učenika ove škole sa učenicima bez smetnji u razvoju u svim oblicima takmičenja gdje mogu biti konkurentni i manifestovanjem kulturne djelatnosti škole u svim domenima u kojim se učenici pripremaju, kao i povezivanjem slušno oštećenih učenika s odraslom građanima bez obzira na njihove različite djelatnosti i životnu dob.

Društvena i kulturna djelatnost škole realizira se putem kulturno umjetničkih priredbi, sportskih i drugih takmičenja, izložbi i sl. U okviru ove aktivnosti škole mogu organizirati za učenike i građane seminare i kurseve sa raznovrsnim sadržajima, javna predavanja i druge oblike kulturne i javne djelatnosti, učestvuje u značajnim javnim akcijama i manifestacijama sredine u kojoj djeluje i da na taj način doprinosi povezivanju škole sa društvenom sredinom i političkim organima.

Škola će svoju društvenu aktivnost ispoljiti obilježavanjem smotrama, izložbama i drugim aktivnostima – dana državni i vjerskih praznika i dana škole. Dan škole treba posebno obilježiti svečanim priredbama i smotrama dostignuća škole u svim oblastima učeničke aktivnosti (javne školske priredbe, smotre učeničkog stvaralaštva, sportska i druga takmičenja, izložbe likovnih i tehničkih radova i dr.).

Program društvene i kulturne djelatnosti škola utvrđuje godišnjim programom rada na početku školske godine u sporazumu sa mjesnom zajednicom i nadležnim institucijama.

3. Nastavnici i stručni saradnici

U realizaciji različitih programa osnovnog odgoja i obrazovanja angažiraju se defektolozi, nastavnici i stručni saradnici odgovarajućeg profila.

Nastavnici su stručna lica koja neposredno sa učenicima realiziraju različite programe osnovnog odgoja i obrazovanja. Funkcije nastavnika su:

- planiranje,
- programiranje,
- pripremanje,
- organizacija,
- realizacija,
- verifikacija efekata odgojno-obrazovnog rada.

Uporedo s tim, oni moraju brinuti o svom profesionalnom razvoju tokom cijelog radnog angažmana. Funkcije nastavnika su neprenosive na bilo kojeg drugog sudionika u odgoju i obrazovanju.

Nastavnik treba da posjeduje:

- odgovarajući stepen obrazovanja;
- pedagoško-psihološku i didaktičko-metodičku osposobljenost za realizaciju odgojno-obrazovnog rada u odgovarajućim područjima/predmetima;
- sposobnost da identificira i uvažava potrebe, individualne razlike i stilove učenja;
- sposobnost da kreira uvjete i okruženje za aktivno učenje te inkluzivno obrazovanje;
- osposobljenost za evaluaciju rezultata učenja i razvoja učenika te postupaka, metoda i oblika koje koristi u odgoju i obrazovanju;
- sposobnost voditelja, fasilitatora, dijagnostičara, instruktora aktivne nastave, koordinatora, kreatora novih interpersonalnih odnosa, graditelja emocionalne klime u odjeljenju i menadžera odgojno-obrazovnog procesa;
- motiviranost za stalno stručno usavršavanje i otvorenost za promjene u odgoju i obrazovanju;
- osposobljenost za rad u timu;
- kreativnost;
- odgovornost za kvalitetu i rezultate obrazovnog procesa;
- odgovornost za zaštitu privatnosti djeteta i obitelji.

Zbog odgovornosti i složenosti posla kojim se bave, neophodno je insistirati na visokoškolskom (fakultetskom) stepenu obrazovanja nastavnika osnovne škole.

Razlozi su:

- složenost zadataka savremeno koncipiranog osnovnog odgoja i obrazovanja utemeljenog na najnovijim naučnim teorijama;
- osiguranje kontinuiteta u odgoju i obrazovanju učenikaod prvog do devetog razreda osnovne škole;
- praćenje dostignuća u struci i nauci, permanentno usavršavanje i razvijanje vlastite prakse (samorefleksija);
- osposobljavanje za razvoj projekta i pedagoško istraživanje.

Nastavnici i ostali stručni saradnici moraju proći programe pripravničkog staža i položiti stručni ispit, kao uvjet za sticanje licence za samostalan odgojno-obrazovni rad.
Stalno stručno usavršavanje je uvjet za relicenciranje i opstanak u struci.
Nastavnici i stručni saradnici mogu napredovati u struci i sticati stručna, akademska i položajna zvanja u osnovnom odgoju i obrazovanju.
Licenciranje, akreditiranje i certificiranje vrše ovlaštene institucije i pojedinci u skladu sa propisanim kriterijima i procedurama.

Stručni saradnici su lica koja obavljaju specifične odgojno-obrazovne zadatke škole, pomažu nastavnicima u ostvarivanju njihovih funkcija, aktivno sudjeluju u rješavanju razvojnih problema djece. Sudjeluju u unapređivanju odgojno-obrazovnog rada škole u cjelini. Stručni saradnici mogu biti različitog profila: pedagozi, psiholozi, dipl. defektolozi socijalni radnici i dr.

Nastavu od predškolskog odjeljenja, kao i od prvog do devetog razreda osnovne škole izvode dipl. defektolozi surdoaudiolozi (dipl. logopedi i surdoaudiolozi, dipl. logopedi i audiolozi ili bachelor logopedije i audiologije) s visokom stručnom spremom, izuzev nastave: tjelesnog i zdravstvenog odgoja (nastavnik tjelesnog odgoja), tehničkog odgoja (nastavnik tehničkog odgoja), informatike (nastavnik informatike), likovne kulture (nastavnik likovne kulture), engleskog jezika (nastavnik engleskog jezika) u predmetnoj nastavi, sa VŠ i VSS spremom.
Fonetsku ritmiku, rehabilitaciju slušanja i govora i senzornu integraciju izvode dipl. defektolozi surdoaudiolozi (dipl. logopedi i surdoaudiolozi, dipl. logopedi i audiolozi ili bachelor logopedije i audiologije). Nastavna norma je propisana NPP i Pedagoškim standardima.

4. Smjernice za praćenje i opisno ocjenjivanje

Postignuća učenika

Opisno ocjenjivanje je kvalitativna analiza učeničkih postignuća. Na jednoj su strani ciljevi koje smo definisali, ishodi učenja i indikatori uspješnosti, a na drugoj pokušaj da na određenoj skali postignuća odredimo poziciju svakog učenika. To je kvalitativno ocjenjivanje. Opisno je ocjenjivanje primjereno učenicima mlađeg školskog uzrasta. Programski zahtjevi, s obzirom na sadržaj, nisu obimni, ali su učeniku velik teret jer on ne vlada čitanjem kao osnovnim sredstvom, odnosno metodom učenja. U prvom razredu osnovne ško1e predviđeno je opisno iskazivanje uspjeha učenika.
To podrazumijeva kontinuirano praćenje napredovanja svakog učenika i procjenu stanja i situacije u određenim intervalima. Procjena podrazumijeva iskazivanje kvalitativnih elemenata na početku i nakon određenog vremenskog perioda.

Opisna ocjena ima svoju "analitičku strukturu" i kontinuitet u opservaciji i evidentiranju napredovanja. To su informacije o postignućima u pojedinim segmentima nastavnog programa. Na osnovu tih informacija moguće je formirati sliku o napredovanju svakog učenika. To su bitne informacije o nastavniku i njegovoj sposobnosti procjene karakterističnih podataka o svakom učeniku, a koje su istovremeno orijentir za planiranje narednih koraka.

Ukupna organizacija rada u razredu mora biti podređena zahtjevu:
Obezbjediti napredovanje u skladu s individualnim mogućnostima.

U donošenju opisne ocjene morali bismo imati u vidu slijedeće elemente:

1. Ostvarivanje konkretnih odgojno-obrazovnih zadataka koji su definirani u nastavnom programu (znanja, stavovi, vrijednosti, vještine);
2. Je li učenik usvojio programske sadržaje? (potpuno, djelimično, nije usvojio)?
3. U čemu je učenik uspješan? Šta je njegova jača strana?
4. Koliko je napredovao u odnosu na početak školske godine?(mnogo, malo, nimalo, kolika je razlika između startne pozicije i sadašnjeg stanja)?
5. Ima li učenik dodatnih teškoća? U kojim se to područjima posebno očituje ? (razumijevanje, reprodukcija, odsustvo pažnje, zamjena slova , nemogućnost zaključivanja, ...)
6. Koje su preporuke za prevazilaženje tih teškoća?

7. Koliko je učenik samostalan u radu? (nesamostalan je, za najmanju sitnicu traži pomoć, samostalan, djelimično je samostalan);
8. Kakav je njegov odnos prema radu i obavezama?
9. Da li može usredsrediti pažnju na sadržaje?
10. Odnos prema drugim učenicima;
11. Odnos prema nastavnicima;
12. Druge osobine.

Za procjenjivanje i ocjenjivanje je posebno važno:

- Da je zasnovano na kriterijima. Šta ocjenjujem? Kako?;
- Da je kontinuirano i zasnovano na praćenju učeničkog rada;
- Da podrazumijeva više aspekata;
- Da odražava različitost pristupa;
- Da polazi od onog što dijete zna i što je njegova jača strana;
- Da se oslanja na učeničku mogućnost i slobodu samoprocjenjivanja;
- Da su svi učenici uključeni u postupak i da znaju šta ih očekuje (ukoliko su to u mogućnosti);
- Da je ocjenjivanje podređeno važnim ciljevima (znanje, život, rješavanje problema u životnim situacijama), a ne samo zahtjevima nastavne jedinice i apstraktnim ciljevima;
- Da uvažava razvojne karakteristike djece određene dobi i svakog djeteta;
- Da pomaže u identifikaciji eventualnih dodatnih smetnji kod učenika oštećenog sluha;
- Ocjenjivanje vršiti u okolnostima koje su primjerene potrebama učenika, ne zastrašivati učenike slabom ocjenom, težinom zadataka;
- Imati na umu da ocjenjujemo baš ono što treba ocjenjivati;
- Ocjenjivati pojedine segmente u odnosu na ciljeve nastavnih programa i ukupna postignuća.

ODGOJNO-OBRAZOVNA PODRUČJA

PODRUČJE JEZIKA

BOSANSKI, HRVATSKI I SRPSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

za I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII i IX razred osnovne škole

OPERATIVNI NASTAVNI PLAN I PROGRAM

Nastavni predmet Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost realizira se u okviru pet oblasti:

ČITANJE I PISANJE
JEZIK
KNJIŽEVNOST
KULTURA IZRAŽAVANJA
MEDIJSKA KULTURA.

Znanja iz ovoga predmeta provjeravaju se na kraju sve tri trijade.

Tabela 1: Broj časova namijenjen nastavi predmeta Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost u Tuzlanskom kantonu.

RAZRED	BROJ ČASOVA SEDMIČNO	BROJ SEDMICA	GODIŠNJI FOND ČASOVA
I	4	35	140
II	4	35	140
III	4	35	140
IV	5	35	175
V	5	35	175
VI	**5**	35	175
VII	5	35	175
VIII	5	35	175
IX	5	32	160
UKUPNO			**1455**

Tabela 2: Broj časova namijenjen nastavi predmeta Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost naveden u Okvirnom NPP-u Federacije BiH.

RAZRED	BROJ ČASOVA SEDMIČNO	BROJ SEDMICA	GODIŠNJI FOND ČASOVA
I	4	35	140
II	4	35	140
III	4	35	140
IV	5	35	175
V	5	35	175
VI	5	35	175
VII	5	35	175
VIII	5	35	175
IX	5	32	160
UKUPNO			**1460**

Ishodi učenja po trijadama

Ishodi učenja u prvoj trijadi

- čita tečno, pravilno i razgovijetno;
- uočava likove i događaje i poruke u tekstovima;
- reproducira tekst odgovarajući na pitanja;
- slikovno predstavlja tekst;
- usvaja i pravilno piše štampana slova ćirilice;
- čita tekstove štampane ćirilicom i razumije pročitano;
- nabraja abecedu i azbuku;
- prepoznaje i uočava razlike između govornog i pisanog jezika;
- slaže rečenice od zadatih riječi;
- dijeli riječ na slogove;
- rastavlja pravilno riječi na kraju reda;
- prepoznaje do sada naučene vrste riječi;
- razlikuje vlastite i opće imenice;
- klasificira imenice prema rodu i broju;
- uspoređuje umanjenice i uvećanice;
- prepoznaje pridjeve i glagole;
- uspoređuje glagolska vremena;
- piše pravilno negaciju uz glagole u često upotrebljavanim riječima;

- prilagođava rečenicu odričnom ili potvrdnom obliku;
- koristi znanje jezika i njegovih pravila pri pisanju;
- razlikuje međusobno u govoru i pisanju afrikate *č, ć, dž, đ*, te skupove *ije/je*;
- primjenjuje pravopisna pravila u pisanju višečlanih naziva naselja, geografskih pojmova;
- služi se osnovnim znacima interpunkcije;
- koristi pravopisna pravila u pisanju riječce *ne* uz glagole;
- nabraja izuzetke u pisanju riječce *ne* uz glagole;
- koristi pravopisno pravilo u pisanju riječce *li;*
- iskazuje svoja zapažanja i dojmove o pročitanome tekstu pravilno i jasno;
- uočava razliku između stiha i strofe;
- prepoznaje raspoloženje koje prevladava u pjesmi;
- pronalazi u tekstu riječi koje se rimuju;
- određuje glavni lik u tekstu;
- identificira sporedne likove;
- uočava osobine likova;
- određuje vrijeme i mjesto radnje;
- zauzima stav o likovima i njihovim postupcima;
- zapaža elemente opisa;
- uočava razlike u pjesničkim slikama;
- povezuje i objedinjuje informacije iz različitih dijelova teksta;
- određuje temu jednostavnoga teksta;
- razlikuje vrste književnih djela (pjesma/priča, bajka/basna, igrokaz);
- pronalazi informacije u različitim dijelovima teksta u vezi sa likovima, radnjom, mjestom i vremenom vršenja radnje;
- raspoređuje cjeline prema redoslijedu događaja;
- samostalno prepričava kratak sadržaj teksta;
- ilustrira pročitane sadržaje;
- koristi neverbalnu komunikaciju u funkciji poruke;
- učestvuje u igranju po ulogama;
- pamti i recitira stihove;
- piše koristeći pravopisna pravila;
- primjenjuje pitanja da bi ispričao/la priču;
- sastavlja plan , radeći timski, na osnovu kojeg gradi svoju priču;
- dizajnira novu priču promjenom toka radnje, kraja priče i proširivanjem teksta;
- koristi sliku kao ideju za priču;
- kreira priču sa stanovišta ličnog učešća u događaju/ doživljaju;
- identificira filmske rodove;
- opisuje filmske vrste;
- prepričava i ilustrira sadržaje iz filma;
- debatira o postupcima likova pokazujući samopouzdanje pri iznošenju argumenata;
- opisuje razliku između glume u pozorištu i na filmu;
- koristi biblioteku/knjižnicu kao izvor znanja;
- uočava područja ljudskog znanja i samostalno pronalazi knjigu na polici.

Ishodi učenja u drugoj trijadi

- prepoznaje slijed glasova/ slova abecede i azbuke;
- otkriva glavne rečenične članove (predikat, vrste predikata i subjekat);
- prepoznaje i primijenjuje zavisne i nezavisne rečenične članove (atribut, apoziciju, objekt, priloške/ adverbijalne odredbe);
- razlikuje pojam promjenljivih i nepromjenljivih vrsta riječi;
- prepoznaje i primjenjuje sve vrste imenica;
- razumije pojam padeža i njihovo značenje, funkciju padeža i značaj prijedloga uz padeže;
- prepoznaje u izvedenim riječima osnovu i nastavak;
- prepoznaje i primjenjuje i opisne i gradivne pridjeve, slaganje pridjeva s imenicom u rodu, broju i padežu;
- uočava, razumije i primjenjuje komparaciju pridjeva;
- prepoznaje, razumije pojam i primjenjuje zamjenice u tekstu (lične i nelične imeničke, lična povratna
    - *sebe/se*, i naglašene oblike ličnih zamjenica);
- prepoznaje i uočava funkciju glagola u rečenici, te razlikuje duže i kraće oblike pomoćnih glagola biti i htjeti;
- prepoznaje glavne i redne brojeve, zna ih mijenjati po padežima i uočava ograničenost promjene glavnih brojeva;
- pravilno upotrebljava veliko slovo u pisanju jednočlanih i višečlanih naziva zemalja, gradova, sela, naseljenih mjesta, etnika, planeta, okeana;
- pravilno pisati prisvojne pridjeve na -ski, - ški, -čki, ćki;
- primjeniti superlativ pridjeva i pridjeva nastalih od imenica u čijoj osnovi se nalazi glas/ slovo j;
- pravilno koristi riječce ne i li u pisanju;
- pravilno piše grupe glasova je/ ije u komparativu pridjeva, umanjenicama i pisanje afrikata;
- koristi interpunkcijske znake (zarez u nabrajanju, apoziciji, vokativu, tačka iza rednih brojeva, upitnik, uzvičnik i znaci navoda);
- koristi brojeve od 11 do 19 u pisanju, kao i višecifrene brojeve;
- primjenjuje navodne znake u rečenici po pravilima standardnog jezika;
- primjenjuje pravilan izgovor i pisanje afrikata č, ć, dž, đ
- analizira upotrebu velikog slova i identifikuje pravilnu upotrebu među datim višečlanim nazivima;
- daje samostalne primjere u pisanju prisvojnih pridjeva izvedenih od vlastitih imenica;
- primjenjuje po pravilima standardnog jezika pisanje upravnog i neupravnog govora;
- pokazati vladanje pravopisnim pravilima standardnog jezika;
- prihvata bogatstvo i različitost našeg jezika iz prošlosti;
- zaključuje da b/h/s jezik ima svoje porijeklo;
- identifikuje glagoljicu, bosančicu, ćirilicu, arebicu u pisanom obliku;
- prepoznaje osobenosti našeg jezika u prošlosti i historijski trenutak njegove upotrebe;
- razumije pročitani tekst i iskazuje dojam o pročitanom djelu;
- određuje jednostavna i česta stilska sredstva (poređenje, epitet);
- prepoznaje obilježja rodoljubive, opisne i šaljive pjesme;
- razumije preneseno značenje;
- otkriva osjećanja iskazana u lirskoj pjesmi; uočava stih, strofu, rimu i glavna obilježja ritma pjesme; određuje lirske slike, motive i poentu pjesme;
- upoznaje usmenu književnu baštinu;
- prepoznaje i navodi razlike između lirskih i epskih vrsta u usmenoj narodnoj književnosti, razlikuje epsku od lirske narodne pjesme na temelju opreke događaja i doživljaja;
- uočava stalne epitete i deseterac kao obilježja usmenoga stvaralaštva;
- locira tekst u vremenu i prostoru;
- imenuje vrstu književnoga djela i određuje temu;
- ilustrira sadržaj ili dio sadržaja pročitanoga djela;
- obilježava logičke cjeline u kompoziciji teksta;
- otkriva i formulira ideju/ pouke književnoga djela,
- samostalno čita, razumije i reproducira sadržaj djela; reproducira sadržaj prilagođavajući ga posebnim zahtjevima (mijenja kraj ili redoslijed događaja, sažima tekst i sl.);
- samostalno interpretira književni tekst iznoseći svoje lično viđenje; brani svoj stav o djelu potkrepljujući ga argumentima iz teksta;
- objašnjava razliku između priče, romana i igrokaza na osnovu glavnih značajki književne vrste;

- razvija svijest o opstojnosti naroda i nacionalnih i kulturnih vrednota (domoljublje, junaštvo, hrabrost, vjernost, običaji, tradicija) koje utjelovljuju junaci opjevani u epskim narodnim pjesmama;
- navodi osnovne osobine likova te to potkrepljuje dokazima iz teksta; vrši moralnu karakterizaciju likova (hrabar, plemenit, kukavica...) i selekciju pojava, događaja i likova klasificirajući ih, uočava uzroke i posljedice u ponašanju likova u djelu;
- uspoređuje tekst sa situacijama iz svakodnevnog života, usvaja pouke književnoga djela, i u skladu s tim, mijenja svoje stavove i ponašanje;
- interpretira tekst zastupajući stavove skladnih međuljudskih odnosa, pravičnosti i jednakosti; razvija empatiju i pokazuje brigu za druge,
- na temelju stečenih znanja i utisaka o djelu, utiče na promjene u okruženju;
- koristi sve dostupne resurse za bolje razumijevanje djela; koristi znanja stečena u drugim predmetima i drugim oblastima života i rada;
- usvaja novonaučene riječi i pojmove te tako poboljšava komunikaciju u usmenom i pisanom obliku;
- koristi se vlastitim riječima i sažeto prepričava pročitani ili odslušani tekst, izražava mišljenje i ima stav o temi pripovijedanja kako bi mogao učestvovati u razgovoru na istu temu;
- izdvaja važne dijelove iz tekstova i govorno obilježava pojedine sadržaje;
- pojednostavljuje informaciju i prenosi je u formi pisma (službenog ili privatnog);
- definira postojanje različitih vrsta medija;
- prepoznaje najvažnija obilježja pojedinih vrsta medija na razlikovnom nivou;
- definira šta je film i razlikuje rodove i vrste;
- definira zvučni i nijemi film kao i film u boji i crno-bijeli;
- uočava pozorišna izražajna sredstva;
- uočava radijska izražajna sredstva;
- samostalno se služi referentnom zbirkom, rječnikom, enciklopedijom i pravopisom;
- opisuje vlastiti doživljaj i sadržaj filmskih ostvarenja.

Ishodi učenja u trećoj trijadi

- Razlikuje samoglasnike, glasnike i suglasnike, dijeli riječi na slogove u jednostavnijim primjerima;
- prepoznaje vrste riječi, zna osnovne kategorije promjenjivih vrsta riječi, primjenjuje jezička pravila vezana za oblike riječi, poznaje vrste imenica: gradivne i zbirne;
- razlikuje jednostavne riječi od izvedenica i složenica, prepoznaje korijen riječi, određuje padeže, njihove funkcije i značenja;
- pravilno upotrebljava glagolske oblike;
- određuje rečenične dijelove u jednostavnim primjerima; određuje rečenične članove: subjekat, atribut, apoziciju; položaj i funkciju riječi u rečenicama;
- prepoznaje sintaksičke jedinice- riječ, sintagmu, rečenicu;
- poznaje komunikativne vrste rečenica: obavještajne/izjavne, upitne, usklične/uzvične rečenice;
- razlikuje osnovne vrste nezavisnih rečenica;
- razlikuje osnovno i dopunsko značenje riječi;
- definiše pojmove sinonim, antonim, homonim, arhaizam;
- tačno određuju glasovne promjene;
- poznaje vrste brojeva;
- poznaje pridjeve i njihovu gramatičku kategoriju-komparaciju;
- prepoznaje kvantitet/ dužinu akcenta; prepoznaje i primjenjuje pravila naglašavanja;
- prepoznaje i razlikuje sve vrste riječi;
- prepoznaje i pravilno piše zamjenice;
- određuje gramatičke kategorije glagola: glagolski vid, glagolsku osnovu, glagolsko stanje;
- zna odrediti značenje padeža u rečenici;
- prepoznaje i razlikuje sve vrste jednostavnih i nezavisnosloženih rečenica;
- uočava granice - broj prostih rečenica u složenoj i višestrukosloženoj rečenici;
- prikladno slaže subjekt i predikat; određuje rečenične članove: logički subjekt, glagolski predikat;
- zna odrediti značenje nepoznatih riječi i izraza na osnovu njihovog sastava, konteksta u kojem su upotrijebljeni ili na temelju njihova porijekla;
- prepoznaje sva glagolska vremena i načine;
- posjeduje osnovno znanje o historijskom razvoju standardnog jezika;
- tačno vrši podjelu suglasnika po mjestu tvorbe/izgovora i po zvučnosti (jednostavni primjeri);

- načini od navedenog glagolskog oblika zadati glagolski oblik, u bilo kojem licu i broju; tačno odredi, na osnovu ponuđenih odgovora, zadati glagolski oblik u navedenoj rečenici;
- uočava, na osnovu ponuđenih odgovora, posebne tipove rečenica- bezlične/bez subjekta;
- uočava dijelove imenskog predikata;
- klasifikuje zavisnosložene rečenice, uočava u navedenoj složenoj rečenici zadatu vrstu rečenice;
- prepoznaje rečenicu u inverziji i način pisanja zareza u složenoj rečenici a s obzirom na položaj zavisne rečenice;
- razvrstava riječi prema tvorbenom modelu: izvođenje i pretvaranje/preobrazovanje; tvori riječi prema zadanom značenju na temelju postojećih tvorbenih modela;
- glasovne promjene prepoznaje, imenuje i objasni; prepoznaje odstupanja od pravila standardnoga jezika;
- uočava vrste i funkcije sintagme;
- prepoznaje veznička sredstva: veznike, vezničke skupove, zamjenice kao vezničke riječi;
- klasifikuje zavisnosložene i nezavisnosložene rečenice;
- razumije značenje riječi i frazeologizama u naučno - popularnim tekstovima koji su namijenjeni mladima i pravilno ih upotrebljava;
- primjenjuje pravopisna pravila (iz svih područja) u jednostavnim primjerima;
- uoči pogrešno napisane afrikate ć, č, đ, dž i ispravlja ih;
- pravilno upotrebljava glas/slovo h u riječima gdje mu je po etimologiji mjesto i u glagolskim oblicima- aoristu;
- prepozna pravilno napisanu rečenicu u upravnom govoru;
- pravilno piše skraćenice mjernih jedinica;
- pravilno piše riječcu naj u superlativu pridjeva;
- uočava pravilno napisane redne brojeve;
- primjenjuje pravila o upotrebi velikog slova u pisanju imena stanovnika/etnika; toponima, jednostavnijim i češće upotrijebljenim primjerima;
- pravilno koristi znake za interpunkciju (tačka, upitnik, uzvičnik);
- zarezom odvaja riječi i rečenice u nizu;
- pravilno piše riječcu ne uz glagole (jednostavan primjer), uz imenice i pridjeve;
- primjenjuje pravila o upotrebi velikog slova u pisanju: imena nebeskih/vasionskih tijela, naziva građevina, naslova novina i časopisa;
- primjenjuje pravila o upotrebi pravopisnih i interpunkcijskih znakova: zareza, crte, crtice;
- pravilno piše upravni govor: drugi i treći način;
- pravilno piše prijedloge uz zamjenice i priloge, rastavljeno ili sastavljeno;
- pravilno piše skraćenice tipa - svim velikim slovima;
- pravilno piše prisvojne pridjeve na - ski, -ćki, -čki;
- koristi sva pravila o upotrebi interpunkcijskih znakova i pravilno obilježava citirani tekst;
- primjenjuje pravila o upotrebi velikog slova u pisanju višečlanih naziva ustanova, preduzeća;
- pravilno piše riječcu ne uz glagole, sastavljeno ili rastavljeno, u skladu s pravopisnom normom;
- pravilno piše složenice i polusloženice;
- zarezom odvaja vokativ, apoziciju i apozicijski skup iza imenice, naknadno dodane ili istaknute riječi i skupove riječi;
- preoblikuje upravni govor u neupravni i obratno;
- razvija sposobnost primjene stečenih znanja u novonastalim situacijama (slušanje, govorenje, razgovaranje, čitanje i pisanje);
- prepričava pročitano uključujući ključne detalje;
- razlikuje umjetničku od narodne epike;
- razlikuje epske književne vrste;
- poznaje kompoziciju epskog djela: uvod, početak radnje, zaplet, vrhunac, rasplet, red kazivanja- hronološki, retrospektivni;
- objašnjava oblike kazivanja u epskom djelu: pripovijedanje, opisivanje, dijalog, monolog;
- određuje temu i ključnu ideju;
- opisuje likove u tekstu, razvrstava likove prema mjestu i važnosti u djelu (glavni i sporedni), utvrđuje kako njihovi postupci doprinose razvoju radnje;
- razlikuje gledišta u tekstu (vlastito i piščevo);
- razlikuje vrstu pjesama (ljubavna, opisna, domoljubna...);
- čita i razumije dramsko djelo;
- uočava dijelove dramskog teksta (činove i scene);

- prepoznaje i razlikuje lirske književne vrste;
- analizira likove, događaje i ideje, te njihove međusobne odnose u tekstu;
- potkrepljuje citatima donesene zaključke o tekstu;
- razlikuje i uočava specifičnosti likova u epskom djelu: glavni i sporedni likovi, etička, psihološka i sociološka karakterizacija likova, ali na ovom nivou samo opis ličnosti i njena osjećanja;
- uočava vizuelne i zvukovne elemente u lirskoj pjesmi;
- prepoznaje i objašnjava organizaciju stiha: vrste stiha, strofe, ritma i rime;
- prepoznaje i objašnjava strukturu epskog djela: fabula, siže, tema, poruka;
- razlikuje i uočava specifičnosti likova u epskom djelu: glavni i sporedni likovi; prati unutrašnji razvoj lika;
- uoči karakterizaciju ličnosti u dramskom djelu: piščev govor i govor ličnosti; etička, psihološka i sociološka karakterizacija likova;
- prepoznaje socijalne i rodoljubne motive;
- prepoznaje i objašnjava strukturu lirske pjesme: motivi, osjećanja, pjesničke slike, poentu;
- uočava specifičnosti stilskih sredstava: epitet, poređenje; leksička značenja riječi- metafora; prepoznaje uloge opisa u pokretanju radnje;
- prepoznaje oblike kazivanja u dramskom djelu: dijalog, monolog, didaskalije/remarke;
- određuje osnovni sukob dramskog djela;
- prepoznaje osnovne karakteristike pjesničkog jezika: slikovitost, emocionalnost, ekspresivnost, ritmičnost, harmoničnost;
- uočava specifičnosti stilskih sredstava: onomatopeja, hiperbola, personifikacija, kontrast, metafora, ponavljanje, alegorija, gradacija, simbol;
- razlikuju epske književne vrste: proza, stih i roman;
- prepoznaje i objašnjava funkciju epizoda i motiva u epskom djelu: statički i dinamički motivi, epska atmosfera i situacija;
- ocjenjuje postupke likova s etičkog, društvenog ili idejnog stajališta;
- obrazlaže i dokumentira tvrdnju citatima iz teksta;
- razumije sadržaj misaonog motiva ;
- analizira određeno gledište ili kulturološko iskustvo koje se odražava u književnom djelu iz neke druge države razumijući kulturni identitet;
- određuje prenesena i doslovna značenja riječi i fraza kako su upotrijebljene u tekstu i analizira utjecaj određenog izbora riječi na značenje teksta;
- određuje temu i ključnu ideju ponuđenog teksta kroz iscrpnu analizu razvoja teksta;
- prepoznaje tok i glavne faze u razvoju dramske radnje: uvod, zaplet, vrhunac, peripetija, rasplet, epilog;
- uočava motivske relacije u lirskoj pjesmi: odnos osnovnih i sporednih motiva i njihova uloga u formiranju pjesničkih slika.

Struktura nastavnog predmeta po područjima (nastavne oblasti)

Nastavna područja	Fond sati - Procentualno																	
	I		II		III		IV		V		VI		VII		VIII		IX	
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%
Početno čitanje i pisanje	63	61,74	60	42,6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Čitanje i pisanje	-	-	-	-	38	26,98	40	22,8	15	8,55	-	-	-	-	-	-	-	-
Jezik	5	4,9	28	19,88	30	21,3	40	22,8	30	17,1	43	30,53	48	34,08	60	42,6	42	32,76
Književnost	15	14,7	28	19,88	40	28,4	60	34,2	88	50,16	60	42,6	60	42,6	60	42,6	60	46,8
Kultura izražavanja	16	15,68	19	13,49	22	15,62	27	15,39	30	17,1	27	19,17	24	17,04	24	17,04	21	16,38
Medijska kultura	3	2,94	5	3,55	10	7,1	8	4,56	12	6,84	10	7,1	8	5,68	6	4,26	5	3,9

PRVA TRIJADA

PRVI RAZRED

Nastavni predmet Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost u prvom razredu osnovne škole sadrži sljedeća područja:

1. Početno čitanje i pisanje
2. Jezik
3. Književnost
4. Kultura izražavanja
5. Medijska kultura

Ishodi učenja

POČETNO ČITANJE I PISANJE

- Uočava osobine i uspoređuje bića, predmete, pojave i događaje;
- zauzima pravilan položaj tijela, ruke i šake pri pisanju i čitanju;
- razlikuje glas, riječ, slovo i slog;
- prihvata činjenicu da svaki glas ima svoj znak – slovo;
- vrši analitičko-sintetičke vježbe na riječima;
- razlikuje riječi od rečenica;
- prepoznaje i pravilno piše sva štampana slova latinice;
- čita ili šćitava riječi i jednostavne rečenice;
- razumije pročitano i odgovara na pitanja;
- širi vidno polje na slogove i slijeva ih, prstom prateći tekst;
- imenuje riječ na zadani glas.

JEZIK

- Razlikuje pojmove glas-slovo -riječ ;
- zapisuje sve glasove u riječima;
- razumije pojam rečenica u komunikacijskim situacijama;
- upotrebljava pravilo o pisanju velikog početnog slova na početku rečenice i u imenima ljudi;
- samostalno izgovara i piše rečenicu;
- prepoznaje rečenice po značenju prema intonaciji i interpunkciji**.**

KNJIŽEVNOST

- Razumije pročitano u skladu s individualnim razvojem i mogućnostima učenja;
- iznosi svoje mišljenje o tekstu pravilno i jasno;
- učestvuje u vježbama stvaralačkog slušanja;
- zapaža likove i njihove osobine;
- klasificira događaje i likove (dobro/ loše, lijepo /ružno, veselo/ tužno, skoro/ davno...);
- uočava slijed događaja (prvo, drugo, ...)
- ilustrira pročitane sadržaje;
- koristi neverbalnu komunikaciju u funkciji poruke;
- sluša, pamti i reproducira sadržaj jednostavnih tekstova;
- pamti i recitira stihove.

KULTURA IZRAŽAVANJA

- Predstavlja se i daje osnovne podatke o sebi;
- pravilno izgovara sve glasove i vezuje ih za slova;
- čita riječi kao cjelinu;
- vezuje glasove za slova:
- pravilno piše slova i povezuje ih u riječi;
- odvaja riječi prilikom pisanja;
- uočava riječi/rečenice kao posebne cjeline;
- razumije jednostavna uputstva i reagira na odgovarajući način.

MEDIJSKA KULTURA

- Prepoznaje animirani film;
- izrađuje jednostavne lutke (lutke rukavice, štapne lutke, lutke na prstima, zijevalice);
- koordinira pokret i govor;
- kreativno se samoizražava i spontano dramatizira;
- argumentirano navodi sadržaje primjerene djeci;
- uočava sličnosti i razlike između slikovnice i animiranog filma.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	Odgojno-obrazovni ciljevi		
	Znanje	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanje**
1.POČETNO ČITANJE I PISANJE 1.1. PRIPREMA ZA POČETNO ČITANJE I PISANJE - Vizualne vježbe (zapažanje i uočavanje pojedinosti bića , predmeta, događaja) - Motoričke vježbe (pokret ruke, šake i prstiju) - Grafomotoričke vježbe (šaranje, spajanje tačaka, praćenje linija, pisanje linija kao osnovnih elemenata slova) - Riječ - slika - Riječ – glas - Glasovna analiza riječi	- Uočavati pojedinosti bića, predmeta i događaja; - Uspoređivati bića i predmete; - Interpretirati događaje; - Uočavati odnos predmet - slika -riječ; - Kombinujuću pokrete ruke i prstiju; - Dizajnirati forme i oblike; - Ilustrirati kombinujući različite vrste linija; - Interpretirati novonastali rad; - Uočavati i prepoznavati sliku i napisane riječi s njihovim značenjem; - Prepoznavati riječ bez slike te razumjeti da je pojam predstavljen slikom i riječju jednako dobar; - Uočavati odnos predmet- slika-riječ; - Znati šta je glas; - Razumjeti i usvojiti pojam glasa; - Razumjeti da riječ predstavlja smislenu kombinaciju glasova; - Uočavati glas u različitim pozicijama u riječi; - Prepoznavati izgovorene riječi i glasove; - Koristiti jasan i pravilan izgovor glasova; - Zaključiti da svaki glas ima svoj znak.	- Usavršiti sposobnost uočavanja pojedinosti; - Djelovati po selektiranim bitnim informacijama i pravilno uobličavati rečenicu; - Grupisati bića, predmete i pojave prema njihovim osobinama; - -Poboljšavati svoj rječnik; - Dovoditi tijelo u poziciju pravilnog sjedenja; - Imitirati pokrete rukom; - Dovoditi šaku i ruku u poziciju za crtanje, rezanje makazama, nizanje, prostorno oblikovanje valjanje različitih dužina i debljina od plastelina; - Dovoditi šaku u poziciju za pisanje; - Pravilno rukovati priborom za pisanje; - Selektirati i slagati kartice riječ-slika na nivou vizuelnog prepoznavanja; - Organizirati slike i riječi prema grupama predmeta (školski pribor i slično); - Kopirati na nivou preslikavanja slike i riječi; - Kombinirajući glasove formirati poznate riječ; - Kombinirajući glasove formirati nove, izmišljene riječi; - Navoditi pravilnu glasovnu analizu i sintezu riječi.	- Pokazivati smisao, želju i interes za istraživanje novog i nepoznatog - Pokazivati želju za stalnim napredovanjem i učenjem - Pokazivati samopouzdanje u radu - Pokazivati brigu za urednost vlastitih radova - Procjenjivati estetsku vrijednost radova - Mariti za urednost radova - Ustanoviti koja riječ odgovara slici - Kreirati nove parove iz baze riječi i slika - Objašnjavati razliku između slike i riječi; - Podsticati i razvijati stvaralačku maštu i stvaralačko mišljenje; - Njegovati lijep i pravilan govor; - Ukazivati na potrebu slušanja govora drugog.
1.2. UČENJE POČETNOG ČITANJA I PISANJA ŠTAMPANIH SLOVA LATINICE - Odnos glasa i slova - Slovo- slog –riječ - Riječ-rečenica - Usvajanje štampanih slova (veliko i malo) latinice	- Razlikovati glas i slovo; - Razumjeti da svaki glas ima svoj simbol; - Brojati slova u riječi; - Znati nazive dijelova riječi –slog kada je riječ napisana u formi (ku-ća); - Razlikovati riječ od rečenice;	- Vježbom usvajati analizu i sintezu riječi; - Koristiti jasan i pravilan izgovor glasova; - Povezivati više datih slogova u smislene riječi; - -Dijeliti riječi na slogove (brojalica); - Uspostavljati logički i gramatički ispravan slijed u nonsensnim iskazima;	- Davati primjer pažljivog slušanja govora drugog; - Razvijati sposobnosti zapažanja, mišljenja i logičkog zaključivanja; - Prihvatiti pravilan govor kao važan element međusobne komunikacije; - Davati primjer pravilnog govora;

	- Znati da su rečenice sastavljene od riječi; - Imenovati slikovne pojmove; - Prepoznavati slovo kao znak za glas; - Zapisivati pravilno grafem; - Uočavati ista slova u napisanoj riječi; - Pretvarati znak u glas; - Uspoređivati značenje riječi u kojima se razlikuje jedno slovo; - Kombinovati glasove i konstruisati riječi.	- Izražavati se kratkim jasnim i smislenim rečenicama; - Globalno čitati riječi i rečenice; - Taktilno uočavati smjer pisanja; slova (pješčanik, plastelin,...) - Usavršavati analizu i sintezu riječi ; - Čitati kraće riječi i rečenice; - Razvijati finu motoriku šake; - Pisati slovo u predviđenom prostoru.	- Organizirati prostor u kojem piše; - Klasificirati slova na velika i mala, poznata i nepoznata.
1.3. PISANJE I USAVRŠAVANJE ČITANJA I PISANJA - Pravilno čitanje - Razumijevanje pročitanog - Grafički pravilno pisanje	- Primjenjivati poznavanje slova za pisanje riječi i kraćih rečenica; - Dekodirati i sintetizirati slova; - Prepoznavati svoje pogreške u čitanju kao nelogičnost u sadržaju; - Uvježbavati analizu i sintezu rečenica; - Prepoznavati značenje cjeline; - Koristiti znanje u novoj i konkretnoj situaciji; - Upotrebljavati slova kao pisani znak za jezički glas; - Pravilno grafički oblikovati slova i povezivati ih u riječi.	- Poboljšavati brzinu i vještinu čitanja; - Sa pouzdanjem prenositi znakove pisanog jezika u slušne znakove; - Čitati sa povećanom efikasnošću, pouzdanjem i znanjem; - Ukratko prepričati pročitano uz pomoć pitanja ; - Napredovati sa sigurnošću u razumijevanju pročitanog; - -Usavršavati tehniku čitanja; - Pisati sa povećanom efikasnošću, pouzdanjem i znanjem; - Pisati po diktatu.	- Pratiti linearni slijed teksta slijeva nadesno i odozgo prema dolje; - Pokušavati čitati normalnom govornom melodijom (tonalitetom); - Dobrovoljno čitati tekstove; - -Odgovarati na postavljena pitanja; - Usavršiti tehniku pisanja štampanih slova latinice; - Razvijati urednost pisanja; - Dati primjer pravilnog pisanja i korištenja osnovnih pojmova o rečenici pišući po diktatu.
2. JEZIK - Rečenica - Pisanje vlastitih imena - Upitne, uzvične i izjavne rečenice (informativno)	- Identificirati rečenicu kao cjelinu; - Upotrebljavati veliko slovo na početku rečenice; - Upotrebljavati tačku na kraju rečenice; - Predlagati novu rečenicu; - Zaključivati da rečenica ima svoj; početak i kraj - Upotrebljavati veliko slovo u pisanju vlastitih imena; - Vršiti kategorizacije rečenice prema interpunkcijskom znaku na kraju rečenice na nivou prepoznavanja; - Analizirati način izgovaranja upitne, uzvične i izjavne - rečenice.	- Poboljšavati efikasnost pisanja; - Pokazivati spremnost za samostalno zapisivanje rečenice; - Reorganizirati red riječi u smisaonu rečeničnu cjelinu; - Ovladavati pisanjem i upotrebom velikog slova u pisanju vlastitih imena; - Prepoznavati tačku, uzvičnik i upitnik kao znak; - Pokušavati čitati upitnu, uzvičnu i izjavnu rečenicu po uzoru.	- Prihvatati jezičke zakonitosti o rečenici; - Prakticirati pravila o pisanju rečenice na nivou preslikavanja (u pripremnom periodu); - Usvajati jezičke norme o načinu pisanja rečenice; - Primjenjivati pravilo o pisanju vlastitih imena; - Klasificirati rečenice prema načinu izgovora; - Dobrovoljno čitati.

KNJIŽEVNOST
IZBOR KNJIŽEVNIH TEKSTOVA

- Grigor Vitez, Gitara jesenjeg vjetra
- Nasiha Kapidžić-Hadžić, Lutke u školi
- Vesna Parun, Uspavanka za ježa
- Bosiljka Letić -Fabri, Jesen
- Gvido Tartalja, Kratkotrajna škola
- Luko Paljetak, Suncokret
- Dušan Radović, Strašan lav
- Kasim Deraković, Cipelice nepadice
- Zehra Hubijar, Zeko i djeca
- Ezop, Poljski miš i gradski miš
- Braća Grim, Crvenkapica
- Narodna priča, Djed i repa
- Narodna priča, Zekina kuća

- Razumjeti pročitano u skladu s individualnim razvojem i mogućnostima učenja;
- Zaključiti o čemu tekst govori;
- Iskazati dojam o pročitanom djelu,
- Uočavati i izdvajati ključne riječi i ideje i jednostavnih književnoumjetni čkih tekstova;
- Prepoznavati i imenovati predmete i bića;
- Uočavati značenje riječi;
- Uočavati elemente humora u tekstovima;
- Pratiti tok događaja i sastavljati plan priče uz pomoć;
- Samostalno prepričavati kratak sadržaj teksta uz poticaj;
- Slušati, pamtiti i reproducirati sadržaj jednostavnih tekstova;
- Ilustrirati sadržaj ili dio sadržaja pročitanoga djela,
- Zapažati likove i njihove glavne osobine;
- Usvajati novonaučene riječi.

- Slušati uzorni književni govor, čitanje i pripovijedanje;
- Iskazivati govorom misli i osjećanja;
- Iznositi svoje mišljenje o tekstu pravilno i jasno;
- Razlikovati i izdvajati potrebne bitne i zanimljive podatke u jednostavnim tekstovima;
- Uočavati slijed događaja (prvo, drugo, ..);
- Uživati u ljepoti kazivanja u usmenoj i pisanoj formi;
- Voditi računa o ispravnom položaju tijela pri čitanju, pisanju, slušanju;
- Koristiti neverbalnu komunikaciju u funkciji poruke;
- Oponašati zvukove iz prirode;
- Učestvovati u igranju po ulogama;
- Pamtiti i recitirati stihove;
- Poboljšavati način komunikacije govorom;
- Zamišljati situacije i ponašanja;
- Otkrivati osjećanja iskazana u lirskoj pjesmi.

- Uspješno reproducirati sve važne elemente književnoga djela;
- Odobravati ili se suprotstavljati;
- Razmišljati o značenju riječi i obogaćivati svoj rječnik usvajajući nove riječi i izraze;
- Učestvovati u vježbama stvaralačkog slušanja (izbacio/la bih iz priče, promijenio bih kraj priče, pozvao bih u priču i sl.);
- Kritički slušati i davati komentare (nije tako u priči; nije to rekao; ja bih uradio/la drugačije...);
- Povezivati pročitane sadržaje sa stvarnim životom i ličnim iskustvom;
- Pokazivati radoznalost;
- Razvijati svijest o važnosti čitanja i interes usmjeren prema čitanju i sadržajima koje nudi knjiga;
- Uočavati lijepo u svim pročitanim sadržajima;
- Pokazivati interes za vlastito napredovanje;
- Razvijati svijest o potrebi učenja i postojanja različitih načina da se to postigne;
- Usvajati vrline ispravnog ponašanja prikazane u književnoumjetničkim tekstovima;
- Vršiti selekciju pojava, događaja i likova klasificirajući ih (dobro/loše, lijepo/ružno, veselo/tužno, skoro/davno...);
- Zastupati stavove skladnih međuljudskih odnosa, pravičnosti i jednakosti;
- Razvijati empatiju i pokazivati brigu za druge;
- Prepoznavati i poštovati obilježja kulturnih vrijednostinaroda i narodnosti bih i drugih kultura u bližem okruženju;
- Razvijati odgovornost, marljivost, poštenje, istinoljublje, pravdoljublje.

3. KULTURA IZRAŽAVANJA - Davanje podataka o sebi - Pravila lijepog ophođenja i upotreba odgovarajućih izraza - (Pozdravi; Izrazi lijepog ophođenja, Oslovljavanje vršnjaka i starijih) - Osjećanja - Razlikovanje zvukova, šumova i tonova u okruženju - Ortoepske vježbe (uočavanje i pravilan izgovor glasova, riječi, zagonetki, brzalica, pitalica, jednostavnih rečenica, pjesama sa rimama) - Pričanje događaja predstavljenog nizom slika	- Predstaviti se po imenu i prezimenu i drugim osobinama; - Razvijati navike kulturnog ophođenja; - Selektirati pozdrave i suditi o vrijednosti lijepog ophođenja; - Uspoređivati, analizirati i razdvajati osnovna osjećanja; - Selektirati zvukove, šumove i tonove u okruženju; - Uspoređivati bića, predmete i pojave; - Razvijati vještine pravilnog govora; - Razvijati stvaralačku maštu i mišljenje; - Predlagati svoju interpretaciju događaja; - Interpretirati događaje prikazane slikama; - Konstruisati jednostavnu priču prikazom u nizu slika; - Razvijati stvaralačku maštu i mišljenje.	- Verbalno i crtežom kompletirati podatke o sebi; - Oponašati i vježbati vještine lijepog ophođenja prema vršnjacima i starijim osobama; - Adaptirati vještine kako bi unaprijedio/ la svoje ponašanje - Poboljšavati svoj rječnik; - Dovoditi izraz lica u određenu poziciju za neko osjećanje i demonstrirati ga; - Poboljšavati efikasnost stvaralačke mašte i mišljenja; - Revidirati i mijenjati svoj izgovor usavršavati ga.	- Koristiti ranije stečena znanja da bi dao/ dala podatke o sebi; - Davati primjer lijepog ophođenja prema drugim ljudima; - Podržavati primjere nenasilne komunikacije; - Izražavati se neverbalnom komunikacijom; - Davati primjer zvuka, šuma i tona; - Grupirati bića, predmete i pojave prema njihovim osobinama na osnovi datih primjera; - Djelovati po selektiranim bitnim informacijama radi usavršavanja vještine pravilnog govora.
4. MEDIJSKA KULTURA - Crtani film - Pozorište/ kazalište/ teatar i lutkarske predstave - Dječija emisija	- Razlikovati crtani film od ostalog televizijskih programskih sadržaja; - Zaključiti koja je razlika između glumaca na filmu i u teatru; - Razlikovati pozornicu koja je namijenjena glumcima od gledališta - Razlikovati pozorišnu predstavu od filma; - Predlagati sadržaje koji su primjereni dječijem uzrastu.	- Opisati razlike i sličnosti s literarnom bajkom; - Osposobljavati učenike za kreativne igre u nastavi; - Razvijati motoričke sposobnosti za izradu jednostavnih lutaka; - Koordinirati pokret i govor te - izražajno izgovarati tekst igrokaza; - Razvijati sposobnost zadržavanja pažnje i razgovora o bliskim - temama.	- Razvijati estetsku osjetljivost; - Na adekvatan se način ponašati tokom pozorišne predstave; - Razvijati estetski, kognitivni, socijalni, emocionalni osjećaj; - Doživjeti lutkarsku predstavu kao poticaj; - Razvijati znatiželju i zanimanje za edukativne dječije emisije.

NAPOMENA:
Nastavnik ima slobodu da u procesu planiranja, na osnovu procjene svoga razreda, dostupnih resursa i drugih okolnosti, bira i raspoređuje tekstove i posveti im onoliko vremena/ časova koliko je potrebno za postizanje ishoda učenja.

DRUGI RAZRED

Nastavni predmet Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost u drugom razredu osnovne škole sadrži sljedeća područja:

1. Početno čitanje i pisanje
2. Jezik
3. Književnost
4. Kultura izražavanja
5. Medijska kultura

Ishodi učenja

POČETNO ČITANJE I PISANJE

- Čita pravilno i izražajno latinično pismo;
- razlikuje piščev govor i govor lica;
- uočava likove u tekstu;
- na pitanja odgovara književnim jezikom pravilno izgovarajući glasove;
- pravilno piše i povezuje pisana slova latinice.

JEZIK

- Otkriva značenje nepoznatih, manje poznatih ili višeznačnih riječi i izraza;
- razumije značenje novih riječi i izraza;
- izražava se cjelovitim smislenim rečenicama;
- razumije značenje izraza rečenica, riječ, slog;
- koristi izraze rečenica, riječ, slog;
- uspostavlja odnos između riječi u svakodnevnom životu i njihovu upotrebu u rečenici;
- pokazuje vladanje gramatičkim pravilima i koristi ih u pisanju i govoru;
- demonstrira pravilnu artikulaciju i pisanje slova č, ć, dž, đ, h, j i skupa ije/je;
- pravilno piše često upotrebljavane riječi;
- stvara rečenice po značenju;
- primjenjuje pravopisna pravila u pisanju vlastitih imena bića, jednočlanih imena naselja, praznika i blagdana, svoje škole;
- pravilno koristi znakove interpunkcije: tačku, upitnik, uzvičnik, dvotačku i zarez.

KNJIŽEVNOST

- Razumije pročitano u skladu s individualnim razvojem i mogućnostima učenja;
- iskazuje svoja zapažanja i dojmove o pročitanome tekstu pravilno i jasno;
- uočava i izdvaja ključne događaje u priči;
- razlikuje i izdvaja bitne i zanimljive podatke u jednostavnim tekstovima;
- uočava značenje riječi i razmišlja o tome;
- razlikuje vrste književnih djela (pjesma/priča, bajka/basna, igrokaz);
- zapaža likove i njihove glavne osobine te zauzima stav o njima;
- klasificira pojave, događaje i likove (dobro/loše, lijepo/ružno, veselo/tužno, skoro/davno...);
- uočava slijed događaja.
- samostalno prepričava kratak sadržaj teksta;
- uočava osnovno raspoloženje u pjesmi;
- učestvuje u igranju po ulogama;
- pamti i recitira stihove;
- uočavati i prihvatati različitosti i vrijednosti svoje i drugih kultura u skladu sa općeprihvaćenim kulturnim vrijednostima.

KULTURA IZRAŽAVANJA

- Izražava se smislenim rečenicama koristeći književni jezik;
- obavlja telefonski i druge situacione razgovore i poštuje opće prihvaćene norme ponašanja;
- priča priču po nizu slika koristeći književni jezik;
- priča hronološki svoju priču pa ona ima početak, glavni dio i kraj sa zaključkom;
- smislenim rečenicama odgovara na pitanja i tako gradi priču;
- opisuje poznate predmete i određuje im glavne karakteristike;
- piše čestitku, tekst razglednice i kraćeg pisma, adresira.

MEDIJSKA KULTURA

- Uspoređuje crtani,lutkarski i kompjuterski animirani film;
- adekvatno se ponaša prilikom odlaska u kino/bioskop;
- zaključuje koji su televizijski sadržaji primjereni dječijem uzrastu;
- uspoređuje televizijske emisije i film;
- razvija naviku čitanja i koristi bibliotečke usluge.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	**Odgojno-obrazovni ciljevi**		
	Znanje	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanje**
1.POČETNO ČITANJE I PISANJE 1.1. POČETNO ČITANJE - Usavršavanje tehnike čitanja - Razumijevanje pročitanog sadržaja	- Slušati izražajno čitanje učitelja/ ice; - Čitati pravilno, riječi, rečenice i kraće tekstove (glasno, po ulogama, naizmjenično,...); - Objašnjavati elemente izražajnog čitanja; - Unositi elemente izražajnosti u čitanje (naglašavati neke riječi, poštovati znake interpunkcije); - Razlikovati govor lika i piščev govor; - Objasniti ili napisati značenje određene cjeline; - Uočavati likove u tekst.	- Slijediti upute učitelja; - Usavršiti vještinu čitanja; - Sjediti uspravno dok čita; - Demonstrirati izražajno čitanje; - Prepričati pročitano.	- Integrirati sveukupna iskustva potrebna za čitanje; - Demonstrirati vještinu čitanja; - Odgovorno pristupati učenju čitanja; - Primjećivati o čemu ili kome se govori u tekstu; - Koristiti resurse za unapređivanje svoga čitanja; - Pokazivati stalnu brigu za svoje napredovanje u čitanju; - Podržavati ideju o značaju pravilnog čitanja i razumijevanju pročitanog; - Djelovati prema uputama
1.2. POČETNO PISANJE - Usvajanje pisanih slova latiničnog pisma - Usavršavanje tehnike pisanja	- Uočiti sličnosti i razlike između štampanih i pisanih slova; - Zapisivati glasove malim i velikim pisanim slovima latinice odgovarajućeg oblika i veličine; - Razvijati vještinu pisanja pisanih slova latinice; - Ocjenjivati svoje pisanje i selektirati bolje radove.	- Razlikovati štampana i pisana slova; - Povezivati pravilno pisana slova ; - Selektirati radove prema kvalitetu; - Poboljšavati efikasnost svoga pisanja; - Pisati po diktatu.	- Uživati pomažući drugima; - Davati primjer pravilnog i urednog pisanja; - Pokazivati samopouzdanje u individualnom radu.
2. JEZIK 2.1. RJEČNIK - Abeceda - Sintaksičke vježbe - (Riječi i značenje riječi; Rečenice sa dopunjavanjem)	- Selektirati glas i odgovarajući znak; - Integrirati naučeno i prezentirati abecedu po redoslijedu; - Upotrebljavati slova kao pisani znak za jezički glas; - Predviđati, a zatim otkrivati značenje nepoznatih, manje poznatih i višeznačnih riječi u sadržaju; - Obrazlagati značenje manje poznatih riječi na uzrasnom nivou; - Uspoređivati višeznačne riječi; - Uređivati nedovršenu rečenicu; - Birati odgovarajuće riječi za dopunjavanje rečenice.	- Razlikovati pojmove glas i slovo; - Objašnjavati razliku glasa i slova; - Pisati slova abecede po redoslijedu; - Selektirati i slagati riječi abecednim redom; - Ukazivati na nepoznate riječi; - Koristiti nove riječi u svom govoru; - Prilagođavati svoj govor književnom jeziku; - Prilagođavati svoj govor sagovorniku i situacionom kontekstu; - Izdvajati riječi potrebne za dopunjavanje rečenice; - Pisati rečenice od zadatih riječi; - Nastavljati rečenicu kao jedinstvenu misaonu cjelinu u pisanoj formi; Čitati svoj rad pred odjeljenjem.	- Razlikovati jezik koji se koristi kod kuće i u školi; - Primijeniti književni jezik u svakodnevnom govoru; - Modificirati svoj govor; - Utjecati na poboljšanje svog izražavanja.

2.2.GRAMATIKA - Rečenica-riječ-slog - Rečenice po značenju	- Osmišljavati i pisati jednostavne rečenice; - Izražavati rečenicama misli i osjećanja; - Izgovarati pravilno glasove i riječi; - Rastavljati riječi na slogove; - Razlikovati rečenice po značenju; - Koristiti tačku, upitnik i uzvičnik na kraju rečenice i odrediti rečenicu po značenju; - Koristiti pri pisanju rečenice pravopisno pravilo o pisanju početka rečenice.	- Pisati ispravnu rečenicu (u formalno gramatičkom smislu); - Usklađivati logički i gramatički ispravan slijed riječi u iskazima; - Usavršavati pravilnu artikulaciju svih glasova; - Pokazivati spremnost za izražavanje kratkim, jasnim, smislenim rečenicama; - Razlikovati rečenicu kao jedinstvenu misaonu cjelinu u pisanoj formi; - Vladati upotrebom velikog slova na početku rečenice, tačke, upitnika uzvičnika na kraju rečenice.	- Dati primjer za rečenicu, riječ i slog; - Primjenjivati znanja o rastavljanju riječi na slogove pri izgovaranju brojalica i razbrajalica; - Razlikovati tačku, upitnik i uzvičnik i njihovu namjenu u značenju rečenice; - Prilagođavati , pri čitanju, intonaciju svog glasa interpunkcijskom znaku; - Primjenjivati interpunkcijske znakove za pisanje rečenica po značenju; - Predlagati primjere rečenica po značenju.
2.3. PRAVOGOVOR - Skupovi ije/je u učestalim riječima - Glasovi-slova č, ć, dž, đ, h, j u izgovorenim i napisanim riječima	- Izgovarati pravilno glasove i skupove ije/je u riječi; - Koristiti pravilno glasove j i h i skupove ije/je u pisanju; - Razlikovati glasove i slova č, ć, dž, đ i skupove ije/je .	- Demonstrirati pravilnu artikulaciju i pisanje slova č, ć, dž, đ, h , j i skupova ije/je.	- Davati primjer riječi u kojoj se nalaze glasovi (slova) č, ć, dž, đ , h , j i skupovi ije/je; - -Primjenjivati stečena iskustva u svakodnevnom životu; - Djelovati u skladu sa usvojenim znanjima o glasovima č, ć, dž, đ, h, j i skupovima ije/je.
2.4. PRAVOPIS - Veliko početno slovo na početku i tačka na kraju rečenice - Veliko početno slovo u pisanju vlastitih imena bića - Veliko početno slovo u pisanju jednočlanih imena naselja - Pisanje naziva praznika i blagdana - Pisanje naziva svoje škole - Upotreba dvotačke i zareza u nabrajanju	- Definirati način upotrebe velikog slova u pisanju početka rečenice, vlastitih imena bića, jednočlanih imena naselja, naziva praznika, blagdana i svoje škole; - Koristiti pravilo o pisanju velikim slovom početka rečenice, vlastitih imena bića, jednočlanih imena naselja, naziva praznika, blagdana i naziv svoje škole; - Upotrebljavati znake interpunkcije dvotačku, zarez pri zapisivanju u - nabrajanju i po diktatu.	- Demonstrirati upotrebu velikog slova u pisanju početka rečenice, vlastitih imena bića, jednočlanih imena naselja, naziva praznika, blagdana i svoje škole; - Ovladavati pisanjem i upotrebom velikog slova u pisanju početka rečenice, vlastitih imena bića, jednočlanih imena naselja, naziva praznika, blagdana i svoje škole te pravilno upotrebljavati dvotačku i zarez u nabrajanju	- Primjenjivati pravila o upotrebi velikog slova u pisanju početka rečenice, vlastitih imena bića, jednočlanih imena naselja, naziva praznika, blagdana i svoje škole te pravilne upotrebe dvotačke i zareza u nabrajanju.

3. KNJIŽEVNOST

3.1. IZBOR KNJIŽEVNIH TEKSTOVA

- Enisa Osmančević-Ćurić,
- Za sretan put po dukat žut
- Velimir Milošević, Djeca su vojska najjača
- Ivica Vanja Rorić, Bubamara
- Bisera Alikadić, Rat stvari
- Šimo Ešić, April
- Grigor Vitez , Kada bi drveće hodalo
- Pajo Kanižaj, Pavao i njegov glavao
- Branko Ćopić, Lijin oglas
- Mirsad Bećirbašić, Naušnice od trešanja
- Narodna priča, Vrana i vrč s vodom
- Narodna basna, Lisica i roda
- Ezop, Dječak lažljivac
- Duško Radović, Razbojnik Kađa i princeza Nađa
- K. Andersen, Ružno pače
- Muhidin Šarić, Učiteljica
- Ela Peroci, Maca Papučarica
- Ahmet Hromadžić, *Medeni*

3.2. TEKSTOVI ZA ZAJEDNIČKO ČITANJE, ANALIZU I KAO POTICAJ LITERARNOM I DRUGIM VIDOVIMA STVARALAŠTVA, A U FUNKCIJI PRIPREME ZA SAMOSTALNO ČITANJE

- Branko Ćopić, Ježeva kućica Sunčana Škrinjarić, Dućan kod svrake
- Zvonimir Balog, Male priče o velikim slovima
- Braća Grim : Vuk i sedam jarića

- Razumjeti pročitano u skladu s individualnim razvojem i mogućnostima učenja;
- Iskazati dojam o pročitanom djelu;
- Zaključiti o čemu tekst govori;
- ilustrirati sadržaj ili dio sadržaja pročitanoga djela;
- Usvojiti novonaučene riječi i pojmove te tako poboljšati komunikaciju u usmenom i pisanom obliku;
- Uočavati elemente humora u tekstovima;
- Pratiti tok događaja i sastavljati plan priče;
- Slušati, pamtiti i reproducirati sadržaj jednostavnih tekstova;
- Razlikovati vrste književnih djela (pjesma/priča, bajka/basna, igrokaz);
- Zapažati likove i njihove glavne osobine te zauzimati stav o njima;
- Klasificirati pojave, događaje i likove;
- Uočavati osnovno raspoloženje u pjesmi.

- Otkrivati osnovno raspoloženje iskazano u lirskoj pjesmi;
- Prepoznati razlike između lirske pjesme, priče, basne, bajke i igrokaza;
- Otkrivati i svojim riječima kazati pouke književnoga djela;
- Uočiti uzroke i posljedice u ponašanju likova u djelu;
- Uočavati i izdvajati ključne događaje u priči;
- Slušati uzorni književni govor, čitanje i pripovijedanje;
- Iskazivati govorom misli i osjećanja;
- Iznositi svoje mišljenje o tekstu pravilno i jasno;
- Razlikovati i izdvajati potrebne bitne i zanimljive podatke u jednostavnim tekstovima;
- Uočavati tok događaja;
- Uživati u ljepoti kazivanja u usmenoj i pisanoj formi;
- Koristiti neverbalnu komunikaciju u funkciji poruke;
- Učestvovati u igranju po ulogama;
- Pamtiti i recitirati stihove;
- Poboljšavati način komunikacije govorom;
- Zamišljati situacije i ponašanja.

- Iskazati svoj dojam i zapažanja o pročitanome tekstu;
- Uspješno reproducirati sve važne elemente književnoga djela;
- Vršiti selekciju pojava, događaja i likova klasificirajući ih;
- Mijenjati svoje stavove i ponašanje usvajajući pouke književnoga djela;
- Zastupati stavove skladnih međuljudskih odnosa, pravičnosti i jednakosti;
- Razvijati empatiju i pokazuje brigu za druge;
- Razmišljati o značenju riječi i obogaćivati svoj rječnik usvajajući nove riječi i izraze;
- Učestvovati u vježbama stvaralačkog slušanja;
- Kritički slušati i dati komentare;
- Povezivati pročitane sadržaje sa stvarnim životom i ličnim iskustvom;
- Pokazivati radoznalost;
- Razvijati svijest o važnosti čitanja i interes usmjeren prema čitanju i sadržajima koje nudi knjiga;
- Uočavati lijepo u svim pročitanim sadržajima;
- Pokazivati interes za vlastito napredovanje;
- Razvijati svijest o potrebi učenja i postojanju različitih načina da se to postigne;
- Prepoznati i poštovati obilježja kulturnih vrijednosti naroda i narodnosti BiH i drugih kultura u bližem okruženju;
- Uočava i prihvata različitosti i vrijednosti bosanskohercegovačke, svoje i drugih kultura u skladu sa općeprihvaćenim kulturnim vrijednostima;
- Razvija odgovornost, marljivost, poštenje, istinoljublje, pravdoljublje.

4. KULTURA IZRAŽAVANJA 4.1.NARACIJA - Situacioni i telefonski razgovor - Pričanje Pričanje događaja - predstavljenog nizom slika; - Prepričavanje Prepričavanje teksta na osnovu detaljnih pitanja	- Planirati, dizajnirati i predlagati sadržaj telefonskog razgovora; - Primjenjivati pravila lijepog ophođenja; - Primjenjivati ranije stečene govorne vještine; - Razdvajati bitno od nebitnog; - Razvijati sposobnost govora pred odjeljenjem; - Razvijati sposobnos pričanja, prepričavanja i opisivanja; - Generisati događaje prikazane slikama i zaključiti šta je bitno za pričanje; - Primjenjivati osnovna pravopisna pravila.	- Mijenjati eventualne greške u verbalnoj komunikaciji; - Razumjeti različite poruke u različitim situacijama i svrhama; - Uključiti komunikacijske sposobnosti slušanja i razumijevanja u različitim govornim porukama i komunikacijskim situacijama; - Koncizno i jasno govoriti; - Započinjati, održavati i okončati razgovor u raznim komunikacijskim situacijama; - Poboljšavati efikasnost pričanja i prepričavanja; - Adaptirati svoje govorne vještine kako bi riješio/ la problemsku situaciju.	- Utjecati na vlastiti vrijednosni sistem i kontrolirati ponašanje pri situacionim razgovorima; - Zastupati svoje stavove u pričanju i prepričavanju; - Iskorištavati resurse vlastitih riječi za naraciju; - Davati primjere pričanja i prepričavanja.
4.2. DESKRIPCIJA - Opisivanje poznatih sadržaja - Opis predmeta (boja, veličina, materijal, namjena)	- Analizirati predmet svog opisivanja; - Razdvajati osobine predmeta prema izgledu, veličini, materijalu i namjeni; - Konstruirati opis predmeta; - Primjenjivati osnovna pravopisna pravila;	- Oblikovati priču o predmetu svog opisivanja; - Izražavati se biranim riječima da bi svom predmetu opisivanja dao/la važnost.	- Opravdavati izbor svog predmeta opisivanja.
4.3.MJEŠOVITI OBLICI - Pisanje čestitke - Pisanje razglednice i pisma	- Koristiti nova znanja u pisanju čestitke, razglednice i pisma; - Selektirati informacije o načinima pisanja čestitke, razglednice, pisma i adresiranje; - Primijeniti naučeno pišući (samostalno ili po ugledu na određeni tekst) jednostavan sadržaj pisma, čestitke ili razglednice ; - Primijeniti osnovna pravopisna pravila.	- Kreirati sadržaj čestitke, razglednice i pisma; - Opravdavati svoj izbor sadržaja čestitke, razglednice i pisma; - Adresirati pravilno čestitku, razglednicu ili pismo.	- Osnažiti i unaprijediti komunikacijske vještinu pisanja; - Formulirati tekst čestitke, razglednice i pisma; - Primijeniti pravila o upotrebi velikog slova na početku rečenice i pri pisanju vlastitih imena; - Primijeniti znake interpunkcije; - Primijeniti pravilo o načinu pisanja adrese.

5. **MEDIJSKA KULTURA** - Animirani film (lutkarski, crtani, kompjuterski), animator - TV emisije - Biblioteka/ knjižnica	- Opisati razliku između lutkarskog, crtanog i kompjuterskog filma; - Definirati animatora kao osobu koja od lutke ili crteža, posebnom tehnikom stvara animirani film; - Zaključiti da se putem televizije mogu pratiti i emitirati zbivanja u momentu dešavanja (emisije uživo); - Razlikovati biblioteku/ knjižnicu od knjižare; - Diskutovati o pozivu bibliotekara/ bibliotekarke, knjižničara/ knjižničarke.	- Zadržavati pažnju prilikom projekcije filma; - Aktivno slušati i komunicirati na adekvatan način; - Prepričavati i zapisivati osnovne segmente televizijske emisije; - Slušati i razumjeti govornu poruku; - Pronaći i čitati u dnevnim novinama raspored programa televizijskih emisija; - -Izvršiti odabir najdražih emisija; - Imitativnim igrama simulirati televizijsku emisiju; - Pokazati spremnost za korištenje knjige kao izvora informacija; - Čitati i prepričavati pisane tekstove.	- Poticati učenike na odlazak u bioskop; - Uskladiti svoje ponašanje sa normama ponašanja u bioskopu; - Razvijati afinitet za filmsku umjetnost; - Poticati kreativnost; - Odabirati televizijske sadržaje primjerene dječijem uzrastu; - Argumentirano vrednovati lične i stavove drugih; - Motivirano i s radošću posuđivati i čitati slikovnice i knjige iz biblioteke; - Zastupati pravilan odnos prema knjizi i uposlenicima biblioteke/ knjižnice.

NAPOMENA:
Nastavnik ima slobodu da u procesu planiranja, na osnovu procjene svoga razreda, dostupnih resursa i drugih okolnosti, bira i raspoređuje tekstove i posveti im onoliko vremena/časova koliko je potrebno za postizanje ishoda učenja.

TREĆI RAZRED

Nastavni predmet Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost u trećem razredu osnovne škole sadrži sljedeća područja:

1. Čitanje i pisanje
2. Jezik
3. Književnost
4. Kultura izražavanja
5. Medijska kultura

Ishodi učenja

ČITANJE I PISANJE

- Čita tečno, pravilno i razgovjetno;
- uočava likove i događaje i poruke u tekstovima;
- reproducira tekst odgovarajući na pitanja;
- slikovno predstavlja tekst;
- usvaja i pravilno piše štampana slova ćirilice;
- čita tekstove štampane ćirilicom i razumije pročitano.

JEZIK

- Nabraja abecedu i azbuku;
- prepoznaje i uočava razlike između govornog i pisanog jezika;
- slaže rečenice od zadatih riječi;
- dijeli riječ na slogove;
- rastavlja pravilno riječi na kraju reda;
- prepoznaje vrste riječi (imenice, glagole i pridjeve);
- razlikuje vlastite i opće imenice;
- klasificira imenice prema rodu i broju;
- uspoređuje umanjenice i uvećanice;
- prepoznaje pridjeve i glagole;
- razlikuje prošlo, sadašnje i buduće vrijeme;
- piše pravilno negaciju uz glagole u često upotrebljavanim riječima;
- prilagođava rečenicu odričnom ili potvrdnom obliku;
- koristi znanje jezika i njegovih pravila pri pisanju;
- razlikuje međusobno u govoru i pisanju afrikate č, ć, dž, đ te skupove ije/je;
- primjenjuje pravopisna pravila u pisanju višečlanih naziva naselja, geografskih pojmova;
- služi se osnovnim znacima interpunkcije;
- nabraja izuzetke u pisanju riječce ne uz glagole;
- koristi pravopisno pravilo u pisanju riječce li.

KNJIŽEVNOST

- Iskazuje svoja zapažanja i dojmove o pročitanome tekstu pravilno i jasno;
- uočava razliku između stiha i strofe;
- prepoznaje raspoloženje koje prevladava u pjesmi;
- pronalazi u tekstu riječi koje se rimuju;
- određuje glavni lik u tekstu;
- identificira sporedne likove;
- uočava osobine likova;
- određuje vrijeme i mjesto radnje;
- zauzima stav o likovima i njihovim postupcima;
- zapaža elemente opisa;
- uočava razlike u pjesničkim slikama;
- povezuje i objedinjuje informacije iz različitih dijelova teksta;
- određuje temu jednostavnoga teksta;
- razlikuje vrste književnih djela (pjesma/priča, bajka/basna, igrokaz);

- pronalazi informacije u različitim dijelovima teksta u vezi sa likovima, radnjom, mjestom i vremenom vršenja radnje;
- raspoređuje cjeline prema redoslijedu događaja;
- samostalno prepričava kratak sadržaj teksta;
- ilustrira pročitane sadržaje;
- učestvuje u igranju po ulogama;
- pamti i recitira stihove.

KULTURA IZRAŽAVANJA

- Piše koristeći pravopisna pravila;
- primjenjuje pitanja da bi ispričao/la priču;
- sastavlja plan , radeći timski, na osnovu kojeg gradi svoju priču;
- dizajnira novu priču promjenom toka radnje, kraja priče i proširivanjem teksta;
- koristi sliku kao ideju za priču;
- kreira priču sa stanovišta ličnog učešća u događaju/doživljaju.

MEDIJSKA KULTURA

- Identificira filmske rodove;
- opisuje filmske vrste;
- prepričava i ilustrira sadržaje iz filma;
- debatira o postupcima likova pokazujući samopouzdanje pri iznošenju argumenata;
- sažima glavne događaje priče i ilustrira ih;
- koristi biblioteku/knjižnicu kao resurs i izvor znanja.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	Odgojno-obrazovni ciljevi		
	Znanje	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanje**
1. ČITANJE I PISANJE - Usavršavanje tehnike čitanja (pravilno i izražajno) - Rad na razumijevanju pročitanog - Usvajanje štampanih slova ćiriličnog pisma - Sricanje, čitanje riječi i rečenica štampanih ćiriličnim pismom - Čitanje kraćeg teksta štampanog ćiriličnim pismom	- Čitati tekst naglas pravilno, izražajno, odgovarajućom brzinom; - Čitati usebi sa zadatkom; - Postavljati pitanja i odgovarati na pitanja kako bi pokazao/ la razumijevanje pozivajući se na tekst; - Reproducirati određeni tekst; - Prepričavati pročitano te odgovarati na pitanja o likovima, radnji, poruci ili značenju pojedinih riječi; - Imenovati slikovne pojmove; - Prepoznavati slovo kao znak za glas; - Uočavati ista slova u ćiričnom i latiničnom pismu; - Razvijati sposobnost glasnog čitanja i razumijevanja jednostavnih štampanih tekstova ćirilicom; - Dopunjavati nepotpune rečenice; - Slikovno predočavati pročitani tekst	- Adaptirati svoje navike s ciljem unapeđivanja tehnike čitanja; - Usavršavati tehniku čitanja tekstova pisanih štampanim, ali i pisanim slovima; - Prepoznavati o čemu se govori u tekstu; - Poboljšavati efikasnost slušanja; - Napredovati sa sigurnošću u aktivnostima na razumijevanju pročitanog; - Prepoznavati slova ćirilice i usvajati pravilno pisanje istih; - Usavršavati tehniku pisanja ćiriličnih slova; - Evaluirati svoj rad; - Usvajati slova ćirilice i čitati riječi napisane ćirilicom; - Poboljšavati efikasnost čitanja ćiriličnog pisma; - Čitati uz snimljeni audio materijal i analizirati svoje čitanje.	- Surađivati dok radi na poboljšanju tehnike čitanja; - Organizirati svoje vrijeme i aktivnosti s ciljem poboljšanja tehnike čitanja; - Rangirati po važnosti likove i događaje u tekstu; - Odrediti tekst po književnoj vrsti (priča, pjesma...); - Razvijati vlastite navika za čitanje; - Obraćati pažnju na razlike između latiničnog i ćiriličnog pisma; - Iskazivati lojalnost prema oba pisma; - Djelovati po uputama i usavršavati svoje pisanje; - Davati primjer pravilnog pisanja i povezivanja slova kao i čitanja latinice i ćirilice; - Pokazivati brigu za svoje usavršavanje čitanja ćiriličnog pisma; - Utjecati na druge svojim primjerom; - Davati primjer dobro uvježbanog čitanja tekstova štampanih ćiriličnim pismom.;

2. JEZIK 2.1. RJEČNIK - Abeceda - Azbuka - Sintaksičke vježbe - (Rečenice od zadatih riječi)	- Selektirati glas i odgovarajući znak; - Integrirati naučeno i prezentirati po redoslijedu abecedu/ azbuku ; - Upotrebljavati slova kao pisani znak za jezički glas; - Kombinirati date riječi i integrirati ih u rečenicu; - Praviti različite rečenice od datih riječi; - Objašnjavati značenje datih riječi; - Navoditi logički slijed riječi u rečenici.	- Pisati slova abecede i azbuke po redoslijedu; - Selektirati i slagati riječi abecednim ili azbučnim redom; - Ukazivati na nepoznate riječi; - Koristiti nove riječi u svom govoru; - Prilagođavati svoj govor književnom jeziku; - Prilagođavati svoj govor sagovorniku i situacionom kontekstu; - Pisati rečenice od zadatih riječi; - Čitati svoj rad pred učenicima iz odjeljenja .	- Razlikovati jezik koji se koristi kod kuće i u školi; - Primjenjivati književni jezik u svakodnevnom govoru; - Modificirati svoj govor; - Utjecati ne poboljšanje svog izražavanja; - Organizirati i stavljati u pravilan odnos riječi u rečenici; - Vrednovati svoj rad.
2.2. GRAMATIKA - Samoglasnici i suglasnici - Slog - Pravilno rastavljanje riječi na kraju reda - Vrste riječi - Imenice (vlastite i opće) - Rod i broj imenica - Umanjenice i uvećanice - Pridjevi (prepoznavanje) - Glagoli (prepoznavanje) - Glagolska vremena (prošlo, sadašnje, buduće) - Potvrdna i odrična rečenica - Pravilan redoslijed riječi u rečenici	- Prepoznavati samoglasnike i suglasnike i izdvajati ih; - Uočavati po čemu se samoglasnici i suglasnici razlikuju; - Rastavljati riječi na slogove; - Osmišljavati različite aktivnosti sa slogovima; - Raščlanjivati riječ na slogove da bi odredio/ la na kojem slogu riječ prelazi u novi red; - Razlikovati imenice, pridjeve i glagole u opsegu koji je naznačen programskim sadržajima; - Konstruisati umanjenice i uvećanice; - Identificirati imenice, pridjeve i glagole u opsegu koji je naznačen programskim sadržajima; - Uočavati i klasificirati imenice prema rodu i broju; - Prepoznavati i razlikovati glagolska vremena u tekstu; - Navoditi razliku između potvrdne i odrične rečenice; - Zaključiti da rečenica može biti izjavna, upitna, uzvična, potvrdna i odrična; - Organizirati riječi u rečenici dajući joj smisao.	- Prepoznati i nabrojati samoglasnike i suglasnike; - Rastavljati riječi na slogove; - Vršiti samostalno rastavljanje riječi na kraju reda; - Prepoznati i izdvojiti iz teksta imenice, pridjeve i glagole; - Razdvojiti vlastite i opće imenice prema rodu i broju; - Konstruirati umanjenice i uvećanice od zadatih imenica; - Konstruirati i mijenjati rečenice iz potvrdnog u odrični oblik i suprotno; - Uskladiti logički i gramatički ispravan slijed riječi u rečenici.	- Razlikovati samoglasnike i suglasnike; - Dati primjer rastavljanja riječi na kraju reda primjenom naučenog gradiva; - Identificirati i grupisati riječi iz teksta prema učenim vrstama; - Prakticirati mijenjanje glagola kroz glagolska vremena: sadašnje, prošlo i buduće vrijeme; - Rješavati zadatke pretvorbe potvrdnih rečenica u odrične primjenjujući pravopisna pravila; - Revidirati red riječi u rečenici; - Izvještavati o svom radu.
2.3. PRAVOGOVOR - Pravilan izgovor i pisanje glasova *č, ć, dž, đ* u Umanjenicama - Glasovi č,ć,dž,đ,h, j i skup ije/je u izgovorenim i napisanim riječima	- Demonstrirati primjere pravilnog izgovora i pisanja glasova č, ć, dž, đ u umanjenicama; - zgovarati pravilno glasove i skupove ije/je u riječi; - Koristiti pravilno glasove i skupove ije/je u pisanju; - Razlikovati glasove i slova č, ć, dž, đ i skupove ije/je.	- Demonstrirati pravilnu artikulaciju i pisanje slova č, ć, dž, đ , h , j i skupova ije/je.	- Prepoznati potrebu za pravilnom upotrebom riječi u kojima su zastupljeni - glasovi (slova) č, ć, dž, đ , h , j i skupovi ije/je; - Objašnjavati glasovnu razliku skupova ije/je; - Primjenjivati stečena iskustva u svakodnevnom životu; - Djelovati u skladu sa usvojenim znanjima o glasovima č, ć, dž, đ, h, j i skupovima ije/je.

2.4. **PRAVOPIS** - Veliko slovo u pisanju višečlanih naziva naselja - Veliko slovo u pisanju geografskih pojmova - (brda, planina, rijeka, jezera, mora,...) - Interpunkcijski znaci (dvotačka, tačka, upitnik, uzvičnik) - Pisanje odrične riječce ne uz glagole - Pisanje riječce li	- Definirati način upotrebe velikog slova u pisanju višečlanih naziva naselja i geografskih pojmova (brda, planina, rijeka, jezera, mora,...); - Koristiti pravilo o pisanju početnim velikim slovom višečlanih naziva naselja, geografskih pojmova (brda, planina, rijeka, jezera, mora,...); - Upotrebljavati znake interpunkcije dvotačku, zarez, tačku, upitnik i uzvičnik; - Zapamtiti pravilo o pisanju odrične riječce ne uzglagole; - Navoditi izuzetke u pisanju riječce ne uz glagole; - Dati primjer načina pisanja riječce ne uz glagol; - Zapamtiti pravilo o pisanju riječce li u upitnim rečenicama; - Modificirati izjavnu rečenicu u upitnu i obrnuto.;	- Demonstrirati upotrebu velikog slova u pisanju višečlanih naziva naselja i geografskih pojmova (brda, planina, rijeka, jezera, mora,...); - Povezati ranije stečena znanja o upotrebi velikog slova u pisanju vlastitih imena bića, jednočlanih imena naselja, naziva praznika, blagdana i svoje škole vježbajući na konkretnim primjerima; - Ovladavati upotrebom velikog slova u pisanju višečlanih naziva naselja i naziva geografskih pojmova (brda, planina, rijeka, jezera, mora,...) te pravilnom upotrebom dvotačke, zareza, tačke, upitnika i uzvičnika; - Uskladiti svoje pisanje riječce ne uz glagol i riječce li u upitnim rečenicama sa naučenim pravilima.	- Primjenjivati pravila o upotrebi velikog slova u pisanju višečlanih naziva naselja, geografskih pojmova (brda, planina, rijeka, jezera, mora,...) te pravilnu upotrebu interpunkcijskih znakova; - Usvajati pravila o pisanju riječce ne uz glagole, uz poštivanje izuzetaka i pisanju riječce li u upitnim rečenicama; - Djelovati na svakodnevnom usavršavanju svog govora i pisanja.
3. KNJIŽEVNOST 3.1. IZBOR KNJIŽEVNIH TEKSTOVA - Grigor Vitez, Zima se razboljela - Nasiha Kapidžić- Hadžić, - Trčimo za suncem - Luko Paljetak, Rijeka - Ahmet Hromadžić, Plamena - Zoran M. Jovanović, Drug - Bisera Alikadić, Na pijaci - Branko Ćopić, Bosna - Alija H. Dubočanin, Želja - Ešref Berbić, Čuvar - Oton Župančić, Zlatna kantica - Dragan Lukić, Jabuka - Ferida Duraković, Važnost - Azra Mulalić, Lastavice - Jermenska narodna priča, - Ćup sa zlatom - Đani Rodari, Ribar iz Cefalua - Šukrija Pandžo, List na putu - Stanko Rakita, Cvjetovi - Narodna basna, Vrba i trn - H.C. Andersen, Devetoro	- Razumjeti pročitano u skladu s individualnim razvojem i mogućnostima učenja; - Uočavati razliku između stiha i strofe; - -Prepoznati raspoloženje koje prevladava u datoj pjesmi; - Pronaći u tekstu riječi koje se rimuju; - Uočiti strofu u kojoj se pojavljuje određeno osjećanje; - Odrediti glavni lik u tekstu; - Identificirati sporedne likove; - Uočiti osobine likova; - Razlikovati vrstu književnoga djela ; - Rasporediti cjeline prema redoslijedu događaja; - Ilustrirati sadržaj ili dio sadržaja pročitanoga djela; - Usvojiti novonaučene riječi i pojmove te tako poboljšati komunikaciju u usmenom i pisanom obliku; - Usvajati novonaučene riječi i razumjeti njihovo značenje; - Uočavati elemente humora u tekstovima.	- Otkriti osnovno raspoloženje iskazano u lirskoj pjesmi; - Razlikovati vrste književnih djela (pjesma/priča, bajka/basna, igrokaz); - Otkrivati i svojim riječima kazati pouku književnoga djela; - Uočiti uzroke i posljedice u ponašanju likova u djelu; - Zapaziti elemente opisa; - Uočiti strofu sa traženim opisom; - Prepoznati preneseno značenje teksta; - Slušati uzorni književni govor, čitanje i pripovijedanje i uživati u ljepoti kazivanja u usmenoj i pisanoj formi; - Iskazivati govorom misli i osjećanja; - Razlikovati i izdvajati bitne i zanimljive podatke u tekstovima; - Uočavati slijed događaja ; - Voditi računa o ispravnom položaju tijela pri čitanju, pisanju, slušanju; - Koristiti i neverbalnu komunikaciju u funkciji poruke; - Oponašati zvukove iz prirode; - Učestvovati u igranju po ulogama; - Pamtiti i recitirati stihove; - Poboljšavati način komunikacije govorom; - Zamišljati situacije i ponašanja.	- Iskazivati svoj dojam i zapažanja o pročitanome tekstu pravilno i jasno; - Uspješno reproducirati sve važne elemente književnoga djela; - Vršiti selekciju pojava, događaja i likova klasificirajući ih; - Mijenjati svoje stavove i ponašanje usvajajući pouke književnoga djela; - Zastupati stavove skladnih međuljudskih odnosa, pravičnosti i jednakosti; - Razvijati empatiju i pokazivati brigu za druge; - Zauzimati stav o likovima i njihovim postupcima; - Uočavati razlike u pjesničkim slikama; - Pronalaziti informacije u različitim dijelovima teksta u vezi sa likovima, radnjom, mjestom i vremenom vršenja radnje; - Donosti zaključak na temelju informacije iz teksta, odobravati ili se suprotstavljati; - Razmišljati o značenju riječi i obogaćivati svoj rječnik usvajajući nove riječi i izraze; - Učestvovati u vježbama stvaralačkog slušanja; - Povezivati pročitane sadržaje sa stvarnim životom i ličnim iskustvom; - Pokazati radoznalost; - Razvijati svijest o važnosti čitanja i interes usmjeren prema čitanju i sadržajima koje nudi knjiga;

3.2.LEKTIRA - Šimo Ešić, Bijeli svijet, šareni svijet - Nasiha Kapidžić Hadžić,Sjenice - Luko Paljetak, Miševi i mačke naglavačke - Ahmet Hromadžić, Zelena šuma (Ledena gora, Miš vitez, Prijatelji)			- Uočavati lijepo u svim pročitanim sadržajima; - Pokazivati interes za vlastito napredovanje; - Razvijati svijest o potrebi učenja i postojanja različitih načina da se to postigne; - Prepoznavati i poštovati obilježja kulturnih vrijednosti naroda i narodnosti BiH i drugih kultura u bližem okruženju; - Uočavati i prihvatati različitosti i vrijednosti bosanskohercegovačke, svoje i drugih kultura u skladu sa općeprihvaćenim kulturnim vrijednostima; - Razvijati odgovornost, marljivost, poštenje, istinoljublje, pravdoljublje. - Zastupati svoje stavove u pričanju i prepričavanju; - Iskorištavati resurse vlastitih riječi za naraciju; - Dati primjere pričanja i prepričavanja.
4. KULTURA IZRAŽAVANJA NARATIVNI I DESKRIPTIVNI OBLICI - Prepričavanje - Prepričavanje na osnovu uopćenih pitanja - Prepričavanje na osnovu zajednički sastavljenog plana - Prepričavanje s promjenom toka događaja - Prepričavanje s promjenom kraja priče - Prepričavanje s unošenjem elemenata deskripcije (proširivanje teksta) - Pričanje; - Pričanje događaja predstavljenog slikom; - Pričanje sa stanovišta ličnog učešća (Ja sam u priči)	- Primjenjivati ranije stečene govorne vještine; - Analizirati tekst i konstruirati plan pričanja; - Usmeno pričati svoju priču nastupajući pred odjejenjem; - Izražavati se jasno i prirodno književnim jezikom; - Posebno oblikovanim govorom dizajnirati i dočarati atmosferu svoje priče; - Stvarati smislenu, povezanu i cjelovitu priču; - Pisati čitko, lijepo i pravopisno pravilno.	- Mijenjati eventualne greške u verbalnoj komunikaciji; - Uključivati komunikacijske sposobnosti slušanja i razumijevanja; - Osposobiti za koncizno i jasno pričanje; - Poboljšavati efikasnost pričanja i prepričavanja; - Adaptirati svoje govorne vještine kako bi riješio/ la problemsku situaciju; - Kreirati odgovore na pitanja koja se odnose na osnovne podatke iz teksta; - Organizirati dopunjavanje teksta odgovarajućim podacima; - Selektirati razlike između prvobitnog i izmijenjenog teksta; - Primjenjivati pravila o upotrebi velikog slova na početku rečenice i u vlastitih imena; - Primjenjivati znake interpunkcije.	

- **5. MEDIJSKA KULTURA** - Filmski rod - Filmske vrste - Igrani film za djecu (po izboru nastavnika) - Izražajna sredstva filma - Strip: stripovno pismo, podjela na scene i sekvence - Gradska biblioteka/ knjižnica	- Identificirati igrane, dokumentarne, animirane, naučno-obrazovne filmove kao filmski rod; - Opisati filmske vrste, s obzirom na temu i sadržaj: dječiji film, kriminalistički, naučno-fantastični, avanturistički, komedije...; - Uočavati sadržaj, tok radnje, glavne i sporedne likove; - Objasniti da igrani film obilježava postojanje priče i likova (glumaca); - Nabrojati izražajna sredstva igranog filma; - Objašnjavati šta je slika, zvuk, tišina, muzika u filmu; - Objasniti svojim riječima šta je strip; - Objasniti način na koji se pomoću niza crteža i vrlo malo teksta prikazati određeni događaj, radnja; - Locirati i opisati mjesnu biblioteku i prostor namijenjen djeci; - Imenovati osobe koje su važne za nastanak knjige (pisac, ilustrator, prevodilac) i prepoznati dijelove knjige (naslovna stranica, sadržaj, bilješka o piscu, izdavač); - Dati primjere opisa poslova bibliotekara/ bibliotekarke.	- Prilikom emitiranja inserata razlikovati filmske rodove; - Napraviti jednostavnu animaciju; - Prilikom emitiranja inserata razlikovati filmske vrste; - Prepričavati i ilustrirati sadržaje iz filma; - Uobličavati vlastite argumente u pisanoj i govornoj komunikaciji; - Izrađivati mape uma; - Prikupljati i procesuirati podatke; - Predstavljati kraće priče u četiri ili šest sekvenci; - Pronaći traženu knjigu, posuditi je i voditi računa o urednom vraćanju.	- Razvijati zanimanje za edukativne i uzrasno prilagođene televizijske sadržaje; - Uključivati se u dijalog, pozorno pratiti upute; - Pokazivati brigu za osjećaje i potrebe drugih; - Podržavati pozitivne postupke i cijeniti pravdu; - Dati primjere empatije; - Pokazivati samopouzdanje pri argumentiranju; - Razvijati interesovanje za film kao vrstu umjetnosti; - Pokazati zainteresiranost za stjecanje novih znanja.

NAPOMENA:
Nastavnik ima slobodu da u procesu planiranja, na osnovu procjene svoga razreda, dostupnih resursa i drugih okolnosti, bira i raspoređuje tekstove i posveti im onoliko vremena/ časova koliko je potrebno za postizanje ishoda učenja.

Didaktičko-metodička uputstva za prvu trijadu

Postupno i planski, učenici savladavaju i upotrebljavaju, nestandardni i standardni jezik i postaju svjesni upotrebe jezika u različitim životnim situacijama. Učenici/učenice se postepeno osposobljavaju za četiri aktivnosti sporazumijevanja: slušanje, čitanje, govor i pisanje i time stiču sposobnost da komuniciraju s okruženjem i utječu na događaje u njemu.
Kroz ciljane didaktičke igre i planske aktivnosti, učenici/učenice ovladavaju samostalnim čitanjem i pisanjem. Vlastitom aktivnošću otkrivaju i vježbaju da koriste pisani jezik u sporazumijevanju, razmišljanju, stvaranju, učenju i zabavi. Na kraju prve trijade, učenici/učenice se služe latiničnim pismom (štampana i pisana) te ćirilicom (štampana slova). Razvijaju tehniku čitanja i pisanja, kao i druge vještine vezane za čitanje i pisanje.
Učenici/ učenice upoznaju različite neumjetničke i umjetničke tekstove, koji su im predstavljeni direktno ili indirektno (putem medija). Kroz zadatke se usmjeravaju na uživljavanje u svijet umjetničkog teksta i razmišljanje o idejama koji on izaziva. U tekstu uočavaju osnovne vrijednosti i na taj način uče zauzimati stavove.
Učenici tragaju za kontaktima između literarnih i drugih formi umjetnosti.
Kroz različite oblike rada u nastavi maternjeg jezika učenici se podstiču na kreativnost, timski rad, kooperativnost, preuzimanje odgovornosti i međusobno uvažavanje.
Metode podučavanja
Odabir metode podučavanja, sporazumijevanja, razvoja spoznajnih vještina učenika zavisi od različitih faktora, a naročito od individualnih sposobnosti učenika/učenice. Za shvatanje funkcije i značaja sporazumijevanja riječima pogodne su različite didaktičke igre, a za sistematsko početno opismenjavanje, kombinovanje frontalnog s različitim oblicima grupnog i individualnog rada. Treba nastojati da organizacija učionice, rasporednastavnog gradiva, metode i cjelokupna atmosfera u odjeljenju budu osmišljeni na način koji će učenike/ učenice, različite u pogledu predznanja i sposobnosti, hrabriti i podsticati da napreduju.
*__Početno čitanje i pisanje__ u prvom razredu se odvija u toku cijele školske godine. Vizualne, motoričke i grafomotoričke vježbe koje se intenzivno izvode razvijaju kod učenika/učenica neophodne vještine koje se odnose na sposobnost rukovanja priborom i pravilno sjedenje. U fazi opismenjavanja učenici sistematski uče štampana slova latiničnog pisma. U okviru aktivnosti učenici će: smišljati jednostavne rečenice, rastavljati rečenice na riječi, sastavljati slikovne rečenice, čitati slikovne rečenice, igrati igru "Slovo, na slovo", uočavati poziciju glasa/ slova u riječi, rastavljati riječi na slogove i glasove, sastavljati različite riječi od zadanih slogova ili glasova, čitati i pisati rečenice i kraće tekstove, otkrivati smisao pročitanoga teksta, modelirati slova, pisati slova po zraku, na klupi, u pješčaniku, pisati slova u svesku.
Uvažavajući nivo postignuća svakog pojedinog učenika, u drugom razredu treba dalje raditi na ostvarivanju odgojno-obrazovnih ciljeva posredstvom novih programskih sadržaja. Nastavno područje početnog čitanja i pisanja podrazumijeva aspekte čitanja (tehniku čitanja i razumijevanje pročitanog sadržaja) i pisanja (predvježbe za pisanje pisanih slova latinice, usvajanje pisanih slova latiničnog pisma). U okviru aktivnosti učenici će: izvoditi grafomotoričke vježbe s ključnim potezima potrebnim za pisanje pojedinih pisanih slova, tražiti slikovne asocijacije sa slovima, oblikovati slova potezom iz ramena (po zraku), iz lakta (na tabli i plakatu) te iz šake i prstiju (u svesci), povezivati pisana slova u riječ, pisati kraće rečenice.
Manje zanimljive sadržaje, pomalo i apstraktnije, približićemo učenicima pomoću elemenata igre, igre sa svrhom, povezivanjem tih sadržaja sa sadržajima drugih nastavnih predmeta i sa iskustvenim elementima. U igri, kao ugodnom situacionom kontekstu, moguće je ostvariti uspješnu komunikaciju, a i istovremeno motivirati učenike da prezentiraju ideje, stavove i ispolje kreativne crte. Nastavnik je samo posrednik koji dobro razumije sve aspekte organizacije i realizacije sadržaja nastavnih programa.
*__Čitanje i pisanje__ u trećem razredu potrebno je dovesti do automatizacije tehnike čitanja/ pisanja latiničnog pisma i savladavanja ćiriličnog pisma. Treba nastaviti rad na usavršavanju kvaliteta čitanja (pravilno čitanje, čitanje brzinom koja odgovara karakteristikama teksta, unošenje elemenata izražajnosti), čitanje s razumijevanjem, kritičko čitanje i uočavanje uporišnih mjesta. Vježbati čitanje naglas i čitanje usebi. U pisanju latiničnim pismom raditi na estetskoj strani rukopisa. U drugom polugodištu usvajaju štampana slova ćirilice, šćitavaju i čitaju.
*__Jezik__ kao oblast u okviru nastavnog predmeta postupno uvodi učenike u norme govora i pisanja. U okviru aktivnosti učenici će: sastavljati rečenice prema slici ili poticajnoj riječi, prepoznavati rečenice po intonaciji, odgovarati na postavljena pitanja, naučiti da se velikim početnim slovom uvijek piše prva riječ u rečenici i sva imena, istaknuti bojom prvo slovo riječi koja se piše velikim slovom, izdvojiti imena napisana velikim početnim slovom, igrati igru "Slovo, na slovo". Važno je da učenici u prvom razredu, ne usvajaju pravila i definicije.
Na bazi slušanja formira se osjećaj za pravilnost, normu, standard. U drugom razredu učenici još uvijek nisu spremni za usvajanje apstraktnih sadržaja, pa i elementarne pojmove treba zasnivati na komunikaciji, situacionom govornom kontekstu, komunikacijskim tekstovima. U okviru aktivnosti učenici će: dopunjavati rečenice na različitim sintaktičkim mjestima, započeti zadatkom da svaki učenik kaže jednu rečenicu, dosljedno poštivati naučene pravopisne norme o označavanju početka i kraja, rečenice te pisanju velikoga slova u imenima.

U trećem razredu učenici upoznaju nove jezičke pojmove na nivou prepoznavanja i uočavanja u rečenici. Aktivnosti koje se mogu provoditi su: kartične igre, slikovne, nastavni plakat (kombinacija slika-tekst), Venov dijagram, grozdovi, spajanje parova, pisanje po diktatu, razvrstavanje u tabele i dr.

*__Književnost__ je oblast koja omogućava doživljaj književnog djela, uočavanje i izražavanje elemenata u skladu sa uzrastom. U prvoj trijadi učenici će slušati i čitati priče, biti uvedeni u literarnu percepciju i komunikaciju s književnim tekstom, slušati i čitati primjerene pjesme, priče, basne i bajke, komunicirati s pročitanim ili slušanim pjesmama, iskazivati dojmove o pojedinostima i pjesmi u cijelosti, biti poticani na učeničko stvaralaštvo, izdvojiti najdraži lik u doživljenom djelu, obrazložiti svoj izbor, razlikovati likove u priči i navesti njihove osnovne etičke osobine, komentarisati postupke likova. U prvom planu je doživljaj književnog djela, uočavanje i izražavanje elemenata koji su učeniku, a u trećem razredu s obzirom na ukupne značajke, najbliži: događaj, tok radnje, upečatljiva mjesta, likovi i njihove osobine. Postepeno ih počinjemo navikavati na uopćavanja prema planu priče - i određivanju podnaslova dijelova teksta. To je istodobno priprema za časove kulture izražavanja i prepričavanje teksta na osnovu plana. Učenike ne treba opteretiti složenijim pojmovima. U drugom razredu još uvijek ne uvodimo lektiru u klasičnom smislu. Ukupne napore treba usmjeriti na čitanje u razredu, na korekcije i uvođenje učenika u pravilno čitanje.

*__Kultura izražavanja__ u prvom razredu osnovne škole je usmjerena na razvoj govora i usmenog izražavanja. Govorom u usmenoj formi, učenik/učenica izražava misli, osjećaje i raspoloženja. U oblikovanju komunikacijskog sadržaja važni su: pravilnost, jasnoća, fluentnost, ali i efektnost izražavanja. U osnovi je ovakvog izražavanja adekvatan izbor riječi, strukturiranje rečenice, gramatička pravilnost, ukupna artikulacija i organizacija. Uspješna komunikacija je princip cjelokupnog rada u školi i snalaženja u životu. U prvoj trijadi se sa usmenih oblika postupno prelazi na pismene. Aktivnosti pomoću kojih se učenici mogu poticati su: osmišljavanje i pripovijedanje priče na osnovu zadanoga poticaja (datih riječi), upućivanje učenika na kompoziciju, pripovijedanje o ličnim doživljajima ili događajima i slično. Sadržaji kulture usmenog i pismenog izražavanja su u funkciji razvoja jezičkih sposobnosti, kulture komunikacije na usmenom i pisanom nivou. Vježbama pismenog izražavanja uvijek prethodi vježba usmenog izražavanja. Samo kod uvođenja u situacioni razgovor i upoznavanju pravila telefonskog razgovora ostajemo na nivou usmene komunikacije.

*__Medijsku kulturu__ i njene sadržaje treba posmatrati u kontekstu sadržaja drugih područja nastave maternjeg jezika i sadržaja drugih nastavnih predmeta i u kontekstu života. Imaju funkciju pravovremenog preveniranja negativnog djelovanja sadržaja malih i velikih ekrana i postepenog osposobljavanja učenika za selektivan pristup sadržajima knjižnog fonda u biblioteci, pozorišnih predstava, filma i televizije. Posebno je važno učenicima objasniti da ono što je moguće u animiranom filmu nije moguće i u životu. Nije naglasak na pojmovima i njihovom definiranju, nego na razumijevanju komunikacije i poruke, odnosno snalaženju u toj komunikaciji.

Izvori podučavanja

Proces obrazovanja mora od početka do kraja imati svoju materijalnu opremu.

Materijal na kojem učenici temelje svoje obrazovanje možemo svrstati u nekoliko skupina: izvorna stvarnost i izvorni didaktički materijal, nastavna sredstva, nastavna pomagala, tehnički uređaji i informativno-komunikacijska tehnologija u obrazovanju .

Izvorna stvarnost je najširi i najegzaktniji izvor znanja i ujedno najpogodnije mjesto za razvijanje radnih sposobnosti učenika. Izvorna stvarnost se iskorištava tako da učenici izlaze iz učionica u prirodu ili zajednicu kako bi je proučavali ili da se djelići te izvorne stvarnosti unose u učionicu.

Osim udžbenika za učenike tu su i druga nastavna sredstava i izvori koji potiču sudjelovanje, posmatranje, samostalno istraživanje:

- Novine i časopisi,
- Slikovnice,
- Enciklopedije,
- Baze podataka,
- Zvučna čitanka,
- Vizualna sredstva: plakate, fotografije, aplikacije,
- Auditivna sredstva: radioemisije, snimci ljudskog izražavanja reprodukovani putem tehničkih pomagala,

- Audio-vizualna nastavna sredstva: nastavni film i obrazovne emisije, a reprodukujemo ih pomoću računara, video playera ili DVD-playera,
- Videoprilog: Zanimanje – animator, dostupno na http://www.youtube.com/watch?v=v1wjcBhSZR0,
- Preporučeni dječiji film: Fedor Škubonja: Izgubljena olovka, dostupno na http://www.tunesbaby.com/dm/?x=xvlx00,
- Online alati za izradu animiranih filmova: http://domo.goanimate.com/?utm_source=embed, http://www.abcya.com/animate.htm,
- Dječija radioemisija ili radiodrama
- Filmske vrste: Ante Peterlić: Što je film, dostupno na http://www.youtube.com/watch?v=mp86SZThxLc&list=PLHc_y1gG43210nkYlWVRJ4hLCeHLfc9nm
- Nastanak animiranog filma, dostupno na http://www.youtube.com/watch?v=FsyhRI4_keo&list=PLHc_y1gG43210nkYlWVRJ4hLCeHLfc9nm
- Online alati za izradu stripova: http://www.toondoo.com/, http://www.makebeliefscomix.com/Comix/, http://bitstrips.com/
- Online alat za izradu plakata: http://en.linoit.com/
- Online izrada zvučnih zapisa: http://vocaroo.com/, http://www.voki.com/, http://www.podsnack.com/, http://www.podomatic.com/login
- Online alat za izradu filma od fotografija: http://www.clipgenerator.com/

Načini praćenja i provjere u prvoj trijadi

Praćenje i napredovanje učenika/učenice u prvoj trijadi se vrši svakodnevno pri čemu se prave bilješke (anegdotske bilješke, liste praćenja i provjere). Ono treba da predstavlja pozitivno iskustvo za učenika/učenicu te da mu/joj istovremeno da uvid u nivo ličnih postignuća. Provjeru znanja je moguće izvršiti: usmenim odgovorima, različitim vrstama ciljanih igara, testova koje pravi učitelj/učiteljica, vježbi bogaćenja rječnika, praktičnih zadataka, diktata, prezentacija, različitih upitnika, slikovnica, radnog i reprezentativnog portfolija, ...

Provjeravanje znanja učenika u prvoj trijadi je opisno i brojčano odnosi se na sve oblasti koje su zastupljene u okviru nastavnog predmeta. Pri tome treba imati u vidu cjelovitu nastavu Bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika i književnosti, u okvirima obrazovnih standarda.

Provjeravanje na kraju prve trijade može biti interno i eksterno.

Interno provjeravanje znači da se kontinuirano prate i zapisuju postignuća svakog pojedinca.

Eksterno provjeravanje predviđeno je za kraj trećeg razreda i realizira se kroz standardiziranu provjeru znanja iz oblasti Bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika i književnosti, a realizira ga Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje Bosne i Hercegovine i Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona -Tuzla.

STANDARDI UČENIČKIH POSTIGNUĆA[1]

GRAMATIKA

Niski nivo

Većina učenika na niskom nivou sposobnosti može da:

- zna šta je azbuka/ abeceda;
- rasporedi slogove u smislene riječi u jednostavnim primjerima;
- prepozna riječi koje imenuju stvari/ predmete;
- izvede djelimično prema datom predmetu imenicu koja označava zanimanje;
- prepozna u nizu riječi onu koja ne označava radnju;
- poveže imenice sa glagolom u jednostavnom primjeru da se dobije smisleno značenje;
- prepozna upitnu rečenicu među ponuđenim;
- preoblikuje odričnu rečenicu u potvrdnu.

Srednji nivo

Učenik je dostigao srednji nivo sposobnosti ako je zadovoljio mjerila za niki nivo i ako može da:

- pozna štampana slova ćirilice/ latinice;
- dijeli jednostavne riječi na slogove;
- zna naziv dijela riječ-slog, kad je riječ napisana u formi ku-ća;
- sastavi smislenu riječ od tri ispreturana sloga;
- razlikuje riječi koje određuju radnju u složenoj rečenici;
- zna koje riječi označavaju predmete i može navesti zanimanje osobe koja pravi određeni predmet;
- sastavi i napiše upitnu rečenicu od datih riječi;
- preoblikuje potvrdnu rečenicu u odgovarajuću odričnu, odnosno izjavnu rečenicu u upitnu.

Visoki nivo

Učenik je dostigao visoki nivo sposobnosti ako je zadovoljio mjerila za srednji nivo i ako može da:

- razlikuje glas i slovo;
- razlikuje samoglasnike i suglasnike, pozna definiciju sloga kao i glasa r u datim riječima;
- poveže više datih slogova u smislene riječi;
- rastavi na slogove višesložnu riječi prenosi je u sljedeći red na različite načine;
- izabere tačan odgovor koji se odnosi na broj slogova u višesložnoj riječi;
- zaključi koje riječi ne pripadaju datom nizu riječi koje imenuju bića i predmete.

[1]Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, *Standardi učeničkih postignuća*, Sarajevo, 2012.

PRAVOPIS

Niski nivo

Većina učenika na niskom nivou sposobnosti može da:

- uoptrijebi u datim primjerima pravilno afrikate đ, dž, č, ć;
- koristi odgovarajuću ijekavsku zamjenu glasa jat u uobičajenim riječima;
- zna upotrebu rječce ne uz glagol;
- upotrebljava pravilno tačku, uzvičnik i upitnik;
- zna koja je vrsta rečenice ako ima upitnik na kraju.

Srednji nivo

Učenik je dostigao srenji nivo sposobnosti ako je zadovoljio mjerila za niski nivo i ako može da:

- primijeni pravilno u setu primjera afrikate č, ć, dž, đ;
- primijeni djelimično pravilno u setu primjera ijekavsku zamjenu glasa jat;
- identifikuje u rečenici nepravilno napianu vlastitu imenicu izražavajući poznavanje pravila o pisanju velikog slova za ime grada i rijeke (sa jednom riječi u imenu);
- primijeni pravilo za pisanje velikog slova kod imena jezera;
- identifikuje rečenicu sa pravilno napisanim nazivom mora;
- identifikuje rečenicu u kojoj je pravilno upotrijebljena riječca li;
- upotrijebi pravilan interpunkcijski znak kod preoblikovanja izjavne rečenice u upitnu;
- upotrijebi pravilno zarez i dvotačku.

Visoki nivo

Učenik je dostigao visoki nivo sposobnosti ako je zadovoljio mjerila za srednji nivo i ako može da:

- primijeni pravilno ijekavsku zamjenu glasa jat u setu primjera;
- upotrijebi pravilno zarez i dvotačku.

KNJIŽEVNOST

Niski nivo

Većina učenika na niskom nivou sposobnosti može da:

- zna šta je strofa;
- prepozna raspoloženje koje prevladava u datoj pjesmi;
- prepozna likove i jednostavne informacije o njima;
- prepozna basnu uočavajući da su životinje likovi u datom tekstu;
- pronalazi jednostavnu informaciju eksplicitno iskazanu u dijelu (stihu) teksta.

Srednji nivo

Učenik je dostigao srednji nivo sposobnosti ako je zadovoljio mjerila za niski nivo i ako može da:

- pozna razliku između stiha i strofe;
- uoči strofu u kojoj se pojavljuje određeno osjećanje;
- zapaža elemente opisa;
- uoči strofu sa traženim opisom;
- pronađe djelimično riječi koje se rimuju u pjesmi;
- prepozna preneseno značenje teksta;
- odredi glavni lik u tekstu;
- identifikuje sporedne likove;
- uoči osobine likova;
- prepozna basnu, pjesmu;
- pronađe informacije u različitim dijelovima teksta vezane za likove, radnju, mjesto, i vrijeme vršenja radnje i uoči osnovni smisao teksta.

Visoki nivo

Učenik je dostigao visoki nivo sposobnosti ako je zadovoljio mjerila za srednji nivo i ako može da:

- da u potpunosti odgovor na riječi koje se rimuju;
- uoči razlike u pjesničkim slikama;
- razumije peneseno značenje teksta
- poveže i objedini informacije iz različitih dijelova teksta;
- donosi zaključak na osnovu informacija iz različitih dijelova teksta;
- rasporedi cjeline prema redosljedu događaja.

Međupredmetna povezanost

RAZRED	PREDMET PODUČAVANJA	SADRŽAJ PODUČAVANJA	OBLAST B/H/S JEZIKA I KNJIŽEVONSTI	KOMEPETENCIJE
I	**Matematika** **Moja okolina** **Muzička kultura** **Likovna kultura** **Religijska kultura** **TiZO**	- Upoređivanje predmeta po boji, širini, visini, dužini, debljini - Geometrijski oblici i tijela; - -Ravne i zakrivljene linije - Skupovi, brojevi, relacije i operacije - Ja na putu od kuće do škole - Biljke i životinje - Ja u školi - Dijelovi dana - Naše tijelo: Higijena, ishrana - PiS: Čisto dijete - Brojalica: Jedna vrana gakala, Pusti pužu rogove... - Sadžaji iz života učenika, škole, porodice - Lutkarske predstave - Doživljaji s mora, s izleta - Moja osjećanja - Higijena i zdravlje	- Priprema za početno čitanje i pisanje - Jezik: Rečenice - -Priprema za početno čitanje i pisanje - -Usvajanje štampanih slova latinice - Kultura izražavanja - Medijska kultura: Dječija emisija - Slovo – slog – riječ - Priprema za početno čitanje i pisanje - Medijska kultura: Dječija emisija, Kazalište/ teatar/ pozorište - KI: Razlikovanje zvukova, šumova i tonova u okruženju - KI: Osjećanja - MK: Dječija emisija	- Usavršava sposobnosti uočavanja pojedinosti; - Djeluje po selektiranim bitnim informacijama i pravilno uobličava rečenicu; - Grupiše predmete prema njihovim osobinama; - Imitira pokrete rukom; - Pravilno rukuje priborom za pisanje; - Uočava odnos predmet-slika – riječ; - Kategoriše rečenice prema interpunkcijskom znaku na kraju; - Klasifikuje rečenice prema načinu na koji su izgovorene; - Prepoznaje riječ bez slike, te razumije da je pojam predstavljen slikom i riječju jednako dobar; - Imenuje slikovne pojmove; - Imenovati prostorije i uposlenike u školi; - Komuniciraju sa drugovima, nastavnikom/ icom i ostalim uposlenicima u školi; - Identifikuje se po imenu i prezimenu i drugim osobinama; - Interpretira događaje predstavljene nizom slika; - Djeluje po selektiranim bitnim osobinama da bi ispričao/la priču; - Pomaganje drugaricama i drugovima, starijim i slabijim - Izabire zdravu hranu; - Pokazuje znatiželju i zanimanje za edukativne dječije emisije; - Pravi poster sa slikama instrumenata vlastitog tijela (glas, jezik, dlanovi, prsti, noge); - Prati i izvodi pokrete u mjeri i ritmu (dugi i kratki slogovi); - Dijeli riječi na slogove; - Zna nazive dijelova riječi – slog kada su napisane u formi (je-dna vra-na); - Imenovanje pravih, krivih, horizontalnih, vertikalnih, kosih, cik-cak linija; - Dizajnira forme i oblike; - Predstavlja bojom dominantnih osobina lika iz književnog teksta; - Razvija estetski, kognitivni, socijalni i emocionalni osjećaj; - Sposobnost zadržavanja pažnje i razgovora o bliskim temama; - Razvija motoričke sposobnosti za izradu jednostavnih lutaka; - Selektuje zvukove, tonove i šumove u okruženju; - Vizuelno-estetsko procjenjuje radove; - Sposobnost oblikovanja svijesti o samom sebi; - Imenuje i analizira osnovna osjećanja; - Predlaže sadržaje bliske i primjerene dječijem uzrastu; - Pravilno komunicira i sarađuje u razrednom kolektivu.

II	**Matematika** **Moja okolina** **Muzička kultura** **Likovna kultura** **Religijska kutlura**	- Sabiranje i oduzimanje: Tekstualni zadaci - Slovo kao broj - Sredina u kojoj živim - Zdrava okolina - Priroda: Bića - Pjesme o praznicima/ blagdanima (Bosno moja, Rođendan u šumi, Čestitka majčici...) - Prostorno-plastično oblikovanje: reljef, zgrade - Crtanje, slikanje - Crtež po neposrednom posmatranju - Ilustracija crtanog filma - Praznici/ blagdani	- ČIP: Razumijevanje pročitanog sadržaja - Abeceda - Rečenice sa dopunjavanjem - Pisanje naziva škole, naselja - Praznici/ blagdani - MK: TV emisije - MK: Biblioteka - Praznici/ blagdani - KI: Pisanje čestitke - Pisanje jednočlanih imena naselja - KI: Pričanje događaja predstavljenog nizom slika - KI: Deskripcija - MK: Crtani film - KI: Pisanje čestitke - Pravopis: Pisanje naziva praznika/ blagdana	- Sposobnost čitanja i razumijevanja različitih tekstova, prihvaćanje strategija primjerenih raznim svrhama čitanja (čitanje radi informiranja, učenja ili užitka) i raznim vrstama teksta; - Sposobnost formuliranja vlastitih argumenata u govoru i pismu na uvjerljiv način; - Razumijevanje kodova ponašanja i općeprihvaćenog ponašanja koje se promiče u raznim društvima; - Pokazivanje interesa za druge i njihovo poštivanje; - Pozitivno prihvatanje učenja; - Sposobnost pretraživanja, prikupljanja i procesuiranja informacija, podataka i pojmova; - Sposobnost čitanja i razumijevanja različitih tekstova, prihvaćanje strategija primjerenih raznim svrhama čitanja (čitanje radi informiranja, učenja ili užitka) i raznim vrstama teksta; - Svijest o pripadnosti nekoj lokalnoj zajednici, zemlji; - Sudjelovanje u aktivnostima zajednice; - Sposobnost komuniciranja u pisanom i usmenom obliku, razumijevanje ili omogućavanje razumijevanja raznih poruka u raznim situacijama i u različite svrhe; - Prilagodljivost i fleksibilnost; - Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko - samoizražavanje; - Sposobnost prepoznavanja vlastitih prednosti i slabosti; - Sposobnost povezivanja vlastitih i tuđih kreativnih i izražajnih stajališta i manifestacija; - Pokazivanje interesa za druge i njihovo poštivanje; - Spremnost na poštivanje vrijednosti i privatnosti drugih sa spremnošću - reagiranja na protivdruštveno ponašanje.

III	**Matematika** **Moja okolina** **Likovna kultura** **Muzička kultura**	- Sabiranje i oduzimanje, množenje i dijeljenje: Tekstualni zadaci - Društvo: Prošlost, sadašnjost, budućnost - Društvo: Naselja u zavičaju - Geografska karta: Izgled užeg i šireg zavičaja - Zdravlje - Umjetnost mog zavičaja - Sadržaj inspirisan tekstom - Ilustracije iz književnih umjetnosti - SM: Bumbarov let, Korsakov	- ČiP: Razumijevanje pročitanog - Glagolska vremena - Pravopis: Veliko slovo u pisanju višečlanih naziva naselja - Veliko slovo u pisanju geograf. pojmova - Gradska bibioteka - Pravopis: Veliko slovo - MK: Strip - MK: Biblioteka - Književnost: - Književnost: Bajka o caru Saltanu	- Spremnost da se koristi numeričko izračunavanje kako bi se rješavali problemi za vrijeme svakodnevnog rada i obiteljskog života; - Pozitivno prihvaćanje učenja kao cjeloživotnog učenja i aktivnosti koja - obogaćuje život te smisao za inicijativu da treba učiti; - Solidno znanje osnovnog rječnika, funkcionalne gramatike i stila; - Vještine potrebne za korištenje pomoćnih sredstava (poput bilješki, šema, karata) s ciljem proizvodnje, predstavljanja ili razumijevanja tekstova u pisanom ili usmenom obliku; - Spremnost sticanja znanja i interes za nauku; - Znanje o tome kako sačuvati svoje te dobro zdravlje, higijenu i prehranu vlastite obitelji; - Sposobnost uvažavanja i uživanja u umjetničkim djelima; - Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko - samoizražavanje; - Spremnost da težimo estetskoj kvaliteti izražavanja koja nadilazi isključivo tehničku - preciznost riječi/izraza; - Razvijanje ljubavi prema književnosti; - -Sposobnost razlikovanja relevatnih od irelevantnih informacija kod slušanja, govorenja, čitanja i pisanja.

NAPOMENA:
Na osnovu detaljne analize ishoda učenja i NPP za prvu trijadu Komisija smatra da su ishodi primjereni učeničkim kompetencijama.

DRUGA TRIJADA

ČETVRTI RAZRED

Nastavni predmet Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost u četvrtom razredu osnovne škole sadrži sljedeća područja:

Čitanje i pisanje

Jezik

Književnost

Kultura izražavanja

Medijska kultura

Ishodi učenja

ČITANJE I PISANJE

- Čita tekst poštujući i izvršavajući različite zadatke;
- nakon čitanja razumije pročitano;
- piše uredno, pravilno povezuje slova pisanih slova latinice i ćirilice;
- pri pisanju poštuje pravopisna pravila;
- koristi ravnopravno oba pisma.

JEZIK

- Koristi tiskani ili elektronski rječnik kako bi utvrdio/ la ili pojasnio/ la značenje riječi;
- primjenjuje riječi opisivače informacija i poruke u svakodnevnom životu;
- imenuje gramatičke kategorije promjenjivih riječi;
- razlikuje zbirne i gradivne imenice;
- klasificira zamjenice , pridjeve, brojeve i glagole prema programskim sadržajima;
- vrši komparaciju pridjeva;
- objašnjava razliku između glagolskih vremena;
- uspoređuje glagolska vremena i osnovni glagolski oblik INFINITIV
- koristi termine: komparacija, prezent, perfekt, futur, pomoćni glagol;
- piše pravilno negaciju uz glagole u često upotrebljavanim riječima;
- prilagođava rečenicu odričnom ili potvrdnom obliku;
- koristi znanje jezika i njegovih pravila pri pisanju;
- razlikuje rečenice po sastavu;
- prepoznaje ulogu riječi u rečenici;
- primjenjuje pravopisna pravila u pisanju višečlanih naziva ulica, trgova, bulevara, škola, knjiga, časopisa, novina, jednočlanih i višečlanih naziva država, pripadnika naroda, pridjeva izvedenih od vlastitih imenica koji završavaju na -ov, -ev, -in, pridjeva izvedenih od vlastitih imenica koji završavaju na -ski,-ški, -čki, -ćki.

KNJIŽEVNOST

- Čita i analizira samostalno te raspravlja o pročitanome;
- iskazuje vlastiti odnos prema književnome tekstu;
- razlikuje vrste književnih tekstova na osnovi osnovnih obilježja;
- uočava rimu i elemente ritma pjesme;
- uočava u pjesmi, izvore nadahnuća i elemente mašte;
- otkriva osnovno raspoloženje iskazano u lirskoj pjesmi;
- uočava slikovitost i jezgrovitost u pjesničkom izrazu;
- uočava razlike u pjesničkim slikama;
- prepoznaje i doživljava snagu i ljepotu pjesničke riječi;
- samostalno recitira pjesme;
- razumije pročitani sadržaj;

[2] Na osnovu primjedbe izvođača nastave stranoga jezika (njemački jezik) i usaglašavanja sadržaja u području jezika, prijedlog Komisije se svodi na proširenje ishoda u dijelu jezika za IV razred kod teme glagola i oznake vremena uvođenjem termina infinitiva kao bezličnog glagolskog oblika. Izvođačima nastave se sugerira da se sa učenicima u IV razredu pojašnjenje infinitiva svodi na pojam osnovnog oblika glagola.

- određuje tok događaja u vremenskom slijedu - na obimnijem tekstu;
- uočava mjesto i vrijeme radnje;
- opisuje likove, njihov izgled, postupke, osobine;
- uočava glavne događaje, glavne i sporedne likove;
- dočarava likove i atmosferu izražajnim čitanjem;
- poredi likove čiji su postupci izrazito suprotstavljeni;
- spoznaje ono što nije neposredno dato, skrivena značenja i smisao;
- poistovjećuje se likovima, misaono i emotivno;
- određuje temu i pouke teksta;
- formulira podnaslove logičkim cjelinama;
- otkriva i svojim riječima kazuje pouke književnoga djela;
- uočava uzroke i posljedice u ponašanju likova u djelu;
- poredi kazivanje u proznome tekstu, raspoloženje u pjesmi, muzičkom djelu, likovnom izrazu;
- zapaža elemente opisa;
- iskazuje misli i osjećanja;
- razlikuje i izdvaja potrebne bitne i zanimljive podatke u tekstovima;
- ilustrira sadržaj ili dio sadržaja pročitanoga djela;
- usvoja novonaučene riječi i pojmove te tako poboljšava komunikaciju u usmenom i pisanom obliku;
- uočava elemente humora u tekstovima;
- usavršava govorne vještine učestvujući u igrokazu;
- reprodukuje pročitano;
- formulira podnaslove logičkim cjelinama;
- koristi i neverbalnu komunikaciju u funkciji poruke;
- oponaša zvukove iz prirode;
- učestvuje u igranju po ulogama;
- poboljšava način komunikacije govorom;
- zamišlja situacije i ponašanja;
- doživljava ljepotu svim čulima, mislima i osjećajima;
- preuzima uloge i unosi promjene u tekst;
- mijenja svoje stavove i ponašanje usvajajući pouke književnoga djela;
- zastupa stavove skladnih međuljudskih odnosa, pravičnosti i jednakosti;
- razvija empatiju i pokazuje brigu za druge;
- pronalazi informacije u različitim dijelovima teksta u vezi sa likovima, radnjom, mjestom i vremenom vršenja radnje;
- razmišlja o značenju riječi i obogaćuje svoj rječnik usvajajući nove riječi i izraze;
- povezuje pročitane sadržaje sa stvarnim životom i ličnim iskustvom;

KULTURA IZRAŽAVANJA

- Samostalno sastavlja plan i po njemu priča priču;
- kreira svoju priču pomoću početka zadanog tekstom;
- primjenjuje tematske riječi za svoje pričanje;
- identificira pojave u prirodi i opisuje ih;
- opisuje lik iz najbliže okoline koristeći epitete;
- koristi podatke za pisanje izvještaja prema utvrđenoj formi;
- definiše pismo da bi dobio/la formu obavijesti i pismo zahvale integrirajući u tekst pravila lijepog ophođenja.

MEDIJSKA KULTURA

- Kreira sekvence stripa;
- podržava ideju o korištenju dokumentarnog filma kao jednog od relevantnih izvora informacija;
- primjenjuje pravilne rečenične okvire prilikom izražavanja vlastitih stavova, opažanja, mišljenja;
- identifikuje elemente govora i zvučna izražajna sredstva neophodna za potpun i pravilan doživljaj radioprograma;
- zauzima pozitivan, ali kritički stav prema sadržajima dječijih časopisa i listova.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	Odgojno-obrazovni ciljevi		
	Znanje	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanje**
1. ČITANJE I PISANJE - Usavršavanje tehnike čitanja (normalnim govorom, po ulogama, u sebi)	- Čitati tekst naglas pravilno, izražajno, odgovarajućom brzinom; - Čitati u sebi sa zadatkom (zadaci vezani za traženje nepoznatih riječi, likova i događaja u tekstu, pronaći rime, pravopisna pravila, glasove č,ć, dž, đ, h...);	- Demonstrirati pravilno čitanje koje je jasno, razgovijetno i pravilno; - Prepoznati svoje greške u čitanju kao nelogičnost u sadržaju;	- Organizirati svoje vrijeme zbog usavršavanja tehnike čitanja ; - Pokazivati stalnu brigu za svoje napredovanje; - Odgovarati slobodno na postavljena pitanja; - Formulisati jasne odgovore; - Izražavati se književnim jezikom;
Rad na poboljšanju razumijevanja pročitanog	- Postavljati pitanja i odgovarati na pitanja kako bi pokazao/la razumijevanje pozivajući se na tekst; - Razumjeti sadržaj čitanja sa određenim zadatkom (traženje nepoznatih riječi, momenat u tekstu koji treba ilustrirati, dati podnaslove dijelovima teksta, kao pripremu za usmeno prepričavanje, po ulogoma, ...)	- Slušati pažljivo radi boljeg razumijevanja pročitanog; - Ponavljati čitanje radi boljeg razumijevanja pročitanog; - Selektirati podatke iz teksta;	- Klasifikovati podatke iz pročitanog;
Vježbe usmjerene na usavršavanje pisanja latiničnim pismom	- Razvijati i poboljšavati tehniku pisanja i urednost rukopisa; - Koristiti prvopisna pravila;	- Dovoditi tijelo u pravilan položaj za pisanje; - Poboljšavati efikasnost svoga pisanja; - Evaluirati svoj rad	- Slušati upute kako bi poboljšao/la tehniku pisanja latiničnim pismom;
Usvajanje pisanih slova ćirilice	- Zapisivati riječi i rečenice pisanim slovima ćirilice; - Razvijati vještinu pisanja pisanih slova ćirilice; - Ocjenjivati svoje pisanje i selektirati bolje radove.	- Razlikovati štampana i pisana slova ćirilice; - Povezivati pravilno pisana slova; - Selektovati radove prema kvalitetu; - Poboljšavati efikasnost svoga pisanja.	- Davati primjer pravilnog pisanja i povezivanja pisanih slova; - Djelovati po uputama zbog poboljšanja tehnike i urednosti pisanja ćiriličnim pismom; - Davati primjer pravilnog i urednog pisanja
2. JEZIK 2.1. RJEČNIK - Upotreba rječnika	- Pronalaziti riječi u rječniku u abecednom/ azbučnom slijedu; - Otkrivati značenje nađenih riječi iz rječnika;	- Razvijati vještinu korištenja rječnika - Selektovati i slagati riječi abecednim ili azbučnim redom; - Ukazivati na nepoznate riječi; - Koristiti nove riječi u svom govoru;	- Primjenjivati književni jezik u svakodnevnom govoru; - Modifikovati svoj govor;

Riječi opisivači osjećanja	- Birati riječi kojima opisuje svoja osjećanja	- Prilagođavati svoj govor književnom jeziku;	- Utjecati na poboljšanje svog izražavanja;
Riječi informacije	- Formulisati riječi za upotrebu u komunikaciji (predstavljanje, traženje informacije, traženju pomoći, pri putovanju, u kupovini i slučaju nesnalaženja);	- Manipulirati novim riječima iz svog obogaćenog rječnika;	- Identifikovati riječi koje pomažu u orijentaciji i drugim područjima;
Riječi poruke	- Kreirati banku riječi i fraza i slagati je abecednim ili azbučnim redom.	- Čitati svoj rad pred učenicima u odjeljenju.	
2.2. GRAMATIKA Imenice (zbirne i gradivne)	- Razlikovati promjenjive vrste riječi u opsegu koji je naznačen u programskim sadržajima;		
Zamjenice (lične i prisvojne) Pridjevi (opisni, prisvojni, gradivni)	- Identifikovati imenice, zamjenice, pridjeve, brojeve i glagole u opsegu koji je naznačen u programskim sadržajima; - Uočavati i klasifikovati zbirne i gradivne imenice;	- Prepoznavati i izdvajati iz teksta imenice, zamjenice,pridjeve, brojeve i glagole; - Razdvajati zbirne i gradivne imenice;	
Brojevi (glavni, redni) Pisanje brojeva slovima			- Identifikovati i grupisati riječi iz teksta prema učenim vrstama;
- Glagoli po značenju (radnja, stanje, zbivanje)	- Prepoznavati i razlikovati glagole po značenju; - Dati primjere glagola po značenju i glagolskih vremena;-		- Praktikovati mijenjanje glagola kroz glagolska vremena;
Glagolska vremena (prošlo, sadašnje i buduće vrijeme)	- Uočava oblik glagola bez oznake vremena (infinitiv)	- Konstruisati i mijenjati primjere glagola iz jednog glagolskog vremena u drugo i dodavati oblike infinitiva	- Polaziti od osnovnog glagolskog oblika
Pomoćni glagoli ***biti*** i ***htjeti*** (duži i kraći oblici	- Pamtiti ulogu pomoćnih glagola biti i htjeti; - Pisati primjere dužeg i kraćeg oblika pomoćnih glagola;		- Rješavati zadatke u kojima je potrebno odrediti dijelove rečenice i vrste riječi;
Rečenica (prosta neproširena i prosta proširena)	- Razlikovati prostu neproširenu i prostu proširenu rečenicu kao primjer jednostavne rečenice po sastavu; - Dati primjere proste neproširene i proste proširene rečenice; - Modifikovati rečenice iz proste neproširene i prostu proširenu rečenicu; - Navoditi razliku između proste neproširene i proste proširene rečenice;.	- Konstruisati i mijenjati rečenice tvoreći ih iz prostih neproširenih u proste proširene;	- Izvještavati o svom radu.

Subjekat i predikat u rečenici Subjekat (više subjekata u rečenici)	- Identifikovati i definisati subjekat i predikat u rečenici; - Izdvajati subjekat i predikat u rečenici; - Kreirati samostalno rečenice u kojima se nalazi subjekat i predikat; - Analizirati rečenicu sa više subjekata i izdvajati ih; - Konstruisati samostalno rečenicu sa više subjekata	- Uočavati i izdvajati jedan ili više subjekata i predikat u rečenici; - Razlikovati vrstu riječi od službe riječi u rečenici.	
2.3. PRAVOPIS I PRAVOGOVOR Veliko slovo u pisanju višečlanih naziva ulica, trgova, bulevara) Veliko slovo u pisanju naziva škola Veliko slovo u pisanju naslova knjiga, časopisa, novina Veliko slovo u pisanju jednočlanih i višečlanih naziva država Veliko slovo u pisanju pripadnika naroda	- Definisati način upotrebe velikog slova u pisanju višečlanih naziva ulica, trgova, bulevara, naziva škola, naslova knjiga, jednočlanih i višečlanih naziva država i pripadnika naroda; - Koristiti pravilo o pisanju velikim slovom u opsegu koji je naznačen u programskim sadržajima;	- Demonstrirati upotrebu velikog slova u pisanju višečlanih naziva ulica, trgova, bulevara, naziva škola, naslova knjiga, jednočlanih i višečlanih naziva država i pripadnika naroda; - Povezivati ranije stečena i novostečena znanja o pisanju velikim slovim vježbajući na konkretnim primjerima; - Ovladavati pisanjem velikim slovom u opsegu koji je naznačen u programskim sadržajima;	- Primjenjivati pravila o upotrebi velikog slova u pisanju višečlanih naziva ulica, trgova, bulevara, naziva škola, naslova knjiga, jednočlanih i višečlanih naziva država i pripadnika naroda;
Pisanje prisvojnih pridjeva izvedenih od vlastitih imenica koji završavaju na **-ov, -ev, -in**	- Prepoznavati razliku u pisanju prisvojnih pridjeva izvedenih od vlastitih imenica;		
Pisanje prisvojnih pridjeva izvedenih od vlastitih imenica koji završavaju na **-ski, -ški, -čki,-ćki**	- Dati primjer pisanja prisvojnih pridjeva izvedenih od vlastitih imenica; - Klasifikovati primjere prisvojnih pridjeva prema nastavcima.	- Pisati po diktatu; - Vježbati na konkretnim primjerima	- Primjenjivati pravila o pisanju prisvojnih pridjeva.
3. KNJIŽEVNOST IZBOR KNJIŽEVNIH TEKSTOVA: - Alija H. Dubočanin, Jesenja pisma - Gustav Krklec, Prvi snijeg - Ismet Bekrić, Domovina nije riječ iz spomenara - Enisa Osmančević-Ćurić, Želja - Ratko Zvrko, Moja baka - Šukrija Pandžo, Osluškivanje - Grigor Vitez, Svirala od vrbe - Jakov Jurišić, Srne na santi leda	- Samostalno čitati; - Uočavati temu u poeziji; - Objašnjavati vezu između dužine stiha, tempa i raspoloženja; - Razlikovati vrste književnih tekstova na osnovi osnovnih obilježja; - Uočiti rimu i elemente ritma pjesme; - Prepoznati raspoloženje koje prevladava u datoj pjesmi;	- Otkrivati osnovno raspoloženje iskazano u lirskoj pjesmi; - Samostalno recitovati pjesme; - Dočaravati likove i atmosferu izražajnim čitanjem; - Usavršavati govorne vještine učestvujući u igrokazu; - Reprodukovati pročitano;	- Iskazivati vlastiti odnos prema književnome tekstu; - Samostalno analizirati pročitani sadržaj i raspravljati o njemu; - Razvijati smisao za isticanje značajnih elemenata teksta; - Prepoznavati i doživljavati snagu i ljepotu pjesničke riječi; - Porediti kazivanje u proznome tekstu, raspoloženje u pjesmi, muzičkom djelu, likovnom izrazu;

- Zehra Hubijar, Kestenjar
- Armenska bajka, Tumačenje snova
- Ivan Cankar, Zastidio se majke
- Japanska bajka, Zlatna sjekira
- Aleksa Mikić, Neočekivani susret
- Enes Kahvić, Čamac
- Branko Ćopić, Nećeš mi vjerovati
- Nedžati Zekerija, Zar vam nisam rekao
- Jure Kaštelan, Proljeće je slikar
- Maja Gjerek –Lovreković,
- Zimska priča
- Željka Horvat – Vukelja,
- Reumatični kišobran

- Uočavati svakodnevno u pjesmi, izvore nadahnuća i elemente mašte;
- Uočavati slikovitost i jezgrovitost u pjesničkom izrazu;
- Razlikovati pjesme u prozi od pjesama u stihovima
- Razumjeti pročitani sadržaj;
- Pronalaziti slušne i vidne elemente stiha;
- Izražajno recitovati;
- Dovoditi u vezu dužinu stihova i osnovno raspoloženje u pjesmi;
- Oponašati zvukove iz prirode;
- Povezivati događaje i likove proznog teksta s mjestom i vremenom radnje;
- Određivati tok događaja u vremenskom slijedu – na obimnijem tekstu;
- Uočavati mjesto i vrijeme radnje;
- Ilustrovati sadržaj ili dio sadržaja pročitanoga djela;
- Opisivati likove, njihov izgled, postupke, osobine;
- Uočavati glavne događaje, glavne i sporedne likove;
- Odrediti temu i pouke teksta;
- Davati primjere razlika između bajke, sa nestvarnim događajima, i pripovijetke, sa stvarnim događajima;
- Procjenjivati osnovna obilježja lika prema izgledu, ponašanju i govoru;
- Usvojiti novonaučene riječi i pojmove te tako poboljšati komunikaciju u usmenom i pisanom obliku;
- Pronalaziti i upoređivati dijelove teksta: dijalog, monolog, opis, pripovijedanje;
- Davati primjere izmišljenih i stvarnih događaja i likova u priči;
- Kritički razmatrati posljedice djelovanja likova;
- Koristiti stihove kao poticaj za pisanje vlastitih proznih i poetskih djela;
- Pronalaziti primjere i upoređivati dva pojma po sličnosti;
- Imenovati i razlikovati književne vrste: bajku, basnu, igrokaz, pripovijetku...;
- Uočavati elemente humora u tekstovima

- Prepoznavati i ilustrovati pjesničke slike;
- Prepoznavati pjesme po tematici: pejzažna, rodoljubiva, ljubavna...;
- Formulisati podnaslove logičkim cjelinama;
- Otkrivati i svojim riječima kazati pouke književnoga djela;
- Zapaziti elemente opisa;
- Prepoznati preneseno značenje teksta;
- Opravdavati dužinu stiha u odnosu na broj slogova, rimu, raspoloženje...
- Iskazivati misli i osjećanja;
- Razlikovati i izdvajati potrebne bitne i zanimljive podatke u tekstovima;
- Opravdavati ponavljanja riječi u pjesmi;
- Nastavljati niz rimovanih riječi;
- Voditi računa o ispravnom položaju tijela pri čitanju, pisanju, slušanju;
- Koristiti neverbalnu komunikaciju u funkciji poruke;
- Etički analizirati likove i zaključke predstavljati u usmenom i pisanom obliku;
- Otkrivati poruke teksta i osobine likova;
- Uočavati uzroke i posljedice u ponašanju likova u djelu;
- Selektovati i imenovati dijelove fabule: uvod, zaplet, vrhunac, rasplet;
- Selektovati i otkrivati prenesena značenja u tekstu;
- Prepričavati tekst na osnovu samostalno sastavljenog plana;
- Pokazivati spremnost za stvaranje vlastitih priča iz mašte;
- Poboljšavati način komunikacije govorom;
- Zamišljati situacije i ponašanja;
- Učestvovati u igranju po ulogama.

- Doživljavati ljepotu svim čulima, mislima i osjećajima;
- Preuzimati uloge i unositi promjene u tekst;
- Samostalno stvarati pjesme i sastave kao stvaralački odgovor na pročitano djelo;
- Porediti likove čiji su postupci izrazito suprotstavljeni;
- Spoznavati ono što nije neposredno dato, skrivena značenja i smisao;
- Misaono i emotivno se poistovjećivati sa likovima;
- Mijenjati svoje stavove i ponašanje usvajajući pouke književnoga djela;
- Zastupati stavove skladnih međuljudskih odnosa, pravičnosti i jednakosti;
- Razvijati empatiju i pokazivati brigu za druge;
- Pronalaziti informacije u različitim dijelovima teksta u vezi sa likovima, radnjom, mjestom i vremenom vršenja radnje;
- Razmišljati o značenju riječi i obogaćivati svoj rječnik usvajajući nove riječi i izraze;
- Povezivati pročitane sadržaje sa stvarnim životom i ličnim iskustvom;
- Pokazivati radoznalost;
- Razvijati svijest o važnosti čitanja i interes usmjeren prema čitanju i sadržajima koje nudi knjiga;
- Pokazivati interes za vlastito napredovanje;
- Razvijati potrebu učenja i postojanja različitih načina da se to postigne;
- Prepoznavati i poštovati obilježja kulturnih vrijednosti naroda i narodnosti BiH i drugih kultura u bližem okruženju;
- Uočavati i prihvatati različitosti i vrijednosti bosanskohercegovačke, svoje i drugih kultura u skladu sa općeprihvaćenim kulturnim vrijednostima;
- Uočavati razlike u pjesničkim slikama;
- Razvijati odgovornost, marljivost, poštenje,istinoljublje,
- pravdoljublje.;

PREPORUKE ZA LEKTIRU:

Bisera Alikadic, *Kraljica iz dvorišta*
Nedžati Zekerija, *Djeca trju ulica*
Ivica Vanja Rorić, *Plavi vjetar*
Karlo Kolodi, *Pinokio*
Johana Spiri, *Hajdi*
Desanka Maksimović, *Bajka o labudu*

4. KULTURA IZRAŽAVANJA

4.1. NARATIVNI

- Prepričavanje na osnovu samostalno sastavljenog plana

Pričanje na osnovu datog početka (slike, teksta)
Pričanje na osnovu datih tematskih riječi

4.2. DESKRIPTIVNI

- Opis pojave, zbivanja u prirodi
- Opis lika iz najbliže okoline

4.3. INFORMATIVNI

- Pisanje izvještaja

4.4. MJEŠOVITI

Pisanje pisma obavijesti
Pisanje pisma zahvale

- Analizirati tekst i samostalno konstruisati plan pričanja;
- Usmeno pričati svoju priču nastupajući pred učenicima u odjeljenju;
- Izražavati se jasno i prirodno književnim jezikom;
- Posebno oblikovanim govorom dizajnirati i dočarati atmosferu svoje priče;
- Konstruisati rečenice koristeći nove izraze,
- Stvarati smislenu, povezanu i cjelovitu priču;
- Razvijati sposobnost logičkog mišljenja, vještinu pričanja i pravilnog izgovora,
- Razvijati sposobnost samostalnog pisanja;
- Pisati čitko, lijepo i pravopisno pravilno;
- Selektovati informacije potrebne za pisanje izvještaja;
- Koristiti nova znanja u pisanju pisma;
- Selektovati informacije o načinima pisanja
- neumjetničkih tekstova.

- Mijenjati eventualne greške u verbalnoj komunikaciji;
- Koristiti komunikacijske sposobnosti slušanja i razumijevanja;
- Koncizno i jasno govoriti;
- Poboljšavati efikasnost pričanja i prepričavanja u usmenoj i pismenoj formi;
- Adaptirati svoje govorne vještine kako bi riješio/la problemsku situaciju;
- Kreirati svoje pričanje na osnovu datih tematskih riječi;
- Primjenjivati pravila o upotrebi velikog slova na početku rečenice i vlastitih imena;
- Primjenjivati znake interpunkcije;
- Selektovati informacije potrebne za pisanje izvještaja (Ko? Šta? Gdje? Kada? Zašto?);
- Kreirati pismo obavijesti i pismo zahvale.

- Utjecati na vlastiti vrijednosni sistem kojim kontroliše svoje ideje pri pričanju i pisanju;
- Zastupati svoje stavove u pričanju i prepričavanju;
- Iskorištavati resurse vlastitih riječi za naraciju;
- Dati primjere pričanja prepričavanja, opisivanja i informacije.

5.MEDIJSKA KULTURA - Strip	- Nabrojati koja su izražajna sredstva stripa; - Kombinovati ilustraciju i tekst pri izradi stripa; - Dati primjere za upotrebu likova, postavku stripa i dijaloge;	- Kreirati sekvence stripa; - Sažeti i adaptirati tekst za prikazivanje u formi stripa; - Prepoznati poruku stripa i uočiti osobine likova;	- Efektivno komunicirati; - Pokazati otvorenosti uma i spremnosti prihvatanja novih informacija; - Procijeniti, zauzeti i odbraniti stav; - Djelovati samopouzdano pri rješavanju pitanja iz stvarnog života, u kombinaciji sa osvrtom na vlastite radnje;
- Dokumentarni film Dokumentarnii film po izboru	- Prepoznati da se dokumentarni film oslanja na život, na događaje u zbilji; - Opisati na koji način životinje međusobno komuniciraju; - Zaključiti u kakvoj su međusobnoj vezi bića; - Analizirati pouku i poruku	- Kreirati nove ideje koje mogu biti tema dokumentarnog filma; - Učestvovati u debati o pitanjima u vezi različitih stavova o životinjama; - Na različite načine prezentovati ideje: Venov dijagram, mapa uma;	
Usporedba knjige i pozorišne predstave (filma): Pinokio	- Porediti izražajna sredstva pozorišta i pisanog djela;	- Iznositi mišljenje o gledanoj predstavi; - Saslušati mišljenje drugih;	- Demonstrirati poželjno ponašanje u kulturnim ustanovama;
Radioemisije, posjeta školskoj/ lokalnoj radiostanici	- Identifikovati zvučna izražajna sredstva; - Identifikovati elemente govora: jasnoća, akcenat, emocije, uvjerljivost...; - Diksutovati o osnovnom principu na kojem počiva radio - prenos;	- Slušati i razumjeti govornu poruku u mnoštvu komunikacijskih situacija; - Formulisati jasna i smislena pitanja prilikom posjete radiostanici; - Učestvovati u razrednom projektu – snimanju mini radijske emisije;	- Temeljito i odgovorno prikupljati, organizirati i analizirati podatke; - Pokazivati interes za rješavanje problema i zadataka timskim radom;
Dječiji listovi	- Nabrojati neke dječije časopise; - Prepoznati dječiji list kao izraz stvaralaštva odraslih za djecu i djece za djecu.	- Kritički čitati - Pokazivati spremnost za pisano i likovno komuniciranje sa dječjim listovima, u vidu saradnje s njima.	- Razvijati pozitivan, ali kritički stav prema sadržajima dječijih časopisa i listova; - Razvijati osjećaj za preciznost, urednost i preglednost.

NAPOMENA:
Nastavnik ima slobodu da u procesu planiranja, na osnovu procjene svoga razreda, dostupnih resursa i drugih okolnosti, bira i raspoređuje tekstove i posveti im onoliko vremena/ časova koliko je potrebno za postizanje ishoda učenja.

PETI RAZRED

Nastavni predmet Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost u petom razredu osnovne škole sadrži sljedeća područja:

1. Čitanje i pisanje
2. Jezik
3. Književnost
4. Kultura izražavanja
5. Medijska kultura

Ishodi učenja

ČITANJE I PISANJE

- Čita tečno oba pisma i razumije pročitano;
- rješava zadatke čitanja;
- čita različitu literaturu prilagođenu uzrastu;
- piše ravnopravno oba pisma poštujući norme za pisanje;
- piše koristeći pravopisna pravila.

JEZIK

- Razlikuje zavičajni i književni govor;
- razlikuje gramatičke kategorije promjenjivih riječi;
- klasifikuje promjenjive vrste riječi prema programskim sadržajima;
- vrši komparaciju pridjeva;
- upoznaje i primjenjuje pravopisna pravila;
- razlikuje rečenične dijelove;
- klasifikuje osnovne i zavisne rečenične dijelove;
- razlikuje vrstu riječi od službe riječi u rečenici;
- piše upravni govor u svim oblicima;
- pravilno koristi interpunkcijske oznake u većini rečenica.

KNJIŽEVNOST

- Razumije pročitani tekst;
- iskazuje dojam o pročitanom djelu;
- otkriva osjećanja iskazana u lirskoj pjesmi;
- uočava stih, strofu, rimu;
- određuje jednostavna i česta stilska sredstva (poređenje, epitet);
- locira tekst u vremenu i prostoru;
- imenuje vrstu književnoga djela;
- zaključuje o čemu tekst govori;
- ilustruje sadržaj ili dio sadržaja pročitanoga djela;
- otkriva i formuliše ideju/pouke književnoga djela;
- čita, razumije i reprodukuje sadržaj djela samostalno;
- uočava uzroke i posljedice u ponašanju likova u djelu;
- poredi likove navodeći njihove osnovne osobine na osnovu dijaloga i postupaka;
- podrži tvrdnje o djelu odgovarajućim citatima (dijelovima teksta);
- zapaža i označi logičke cjeline u kompoziciji teksta;
- poredi književne tekstove s obzirom na tematiku, ljepotu kazivanja i jezički aspekt;
- prepoznaje i navodi razlike između lirske pjesme, priče i igrokaza;
- usvaja novonaučene riječi i pojmove te tako poboljšava komunikaciju u usmenom i pisanom obliku;
- reprodukuje sve važne elemente književnoga djela;
- reprodukuje sadržaj prilagođavajući ga posebnim zahtjevima (mijenja kraj ili redoslijed događaja, sažima tekst i sl.),
- interpretira književni tekst iznoseći svoje lično viđenje;
- poredi tekst sa situacijama iz svakodnevnog života;
- vrši selekciju pojava, događaja i likova klasifikujući ih (dobro/loše, lijepo/ružno, veselo/tužno, skoro/davno...);

- mijenja svoje stavove i ponašanje usvajajući pouke književnoga djela;
- podstiče pozitivne primjere u okruženju;
- koristi sve dostupne resurse za bolje razumijevanje djela;
- koristi znanja stečena u drugim predmetima i drugim oblastima života i rada.

KULTURA IZRAŽAVANJA

- Za pričanje koristi nove riječi koje obogaćuju pričanje;
- piše latiničnim i ćiriličnim pismom;
- koristi pravopisna pravila;
- kreira priču bez sastavljanja plana;
- sažima svoju priču tako da priča ne izgubi smisao i poruku/pouku;
- prepričava događaj i doživljaj;
- inetgriše u svoje pričanje elemente nestvarnog;
- kreira opis pejzaža koristeći jezičko-stilska sredstva.

MEDIJSKA KULTURA

- Nabraja izražajne mogućnosti filma, pozorišta/kazališta i literarnih djela;
- pokazuje stalnu želju za praćenjem kulturnih zbivanja u mjestu;
- na različite načine prezentuje ideje u vezi razvoja radnje i literarne – filmske osnove djela;
- dostupne resurse na adekvatan način koristi za stjecanje i promociju znanja, vještina, sposobnosti i aktivizma u zajednici;
- vrši pozitivnu diskriminaciju medijskih sadržaja;
- odgovorno pristupa mreži: promišlja prije objave sadržaja, poštuje druge u online svijetu, obraća pažnju na moguće opasnosti prilikom osobnih susreta s on-line prijateljima.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	Odgojno – obrazovni ciljevi		
	Znanje	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanje**
1. ČITANJE I PISANJE 1.1. ČITANJE	- Čitati oba pisma tečno i s razumijevanjem; - Razumjeti sadržaj čitanja sa određenim zadatkom (traženje nepoznatih riječi, momenat u tekstu koji treba ilustrirati, dati podnaslove dijelovima teksta, kao pripremu za usmeno prepričavanje, po ulogoma,...).	- Pravilno naglašavati (gramatički, logički i psihološki) pojedine riječi ; - Napredovati sa sigurnošću u svojim čitalačkim sposobnostima; - Analizirati svoje čitanje;	- Mariti za kvalitet svoga čitanja; - Čitati literaturu prilagođenu uzrastu; - Inicirati čitanje tekstova na omiljenu temu iz umjetnosti, prirodnih i tehničkih nauka; - Organizovati svoje vrijeme s ciljem bogaćenja kulture čitanja;
1.2. PISANJE	- Pisati oba pisma poštujući norme za pisanje istih; - Primjenjivati ravnopravno oba pisma u pisanju pismenih vježbi i školskih i domaćih zadataka; - Razvijati naviku čitanja i pisanja oba pisma.	- Manipulisati ravnopravno latiničnim i ćiriličnim pismom u svom radu; - Usavršavati čitanje i pisanje oba pisma; - Demonstrirati pravilno pisanje oba pisma.	- Pokazivati brigu za svoj napredak u savladavanju oba pisma; - Davati primjer pravilnog i urednog pisanja oba pisma kao i pravilnog povezivanja slova; - Održavati nivo kvaliteta svog rada.
2. JEZIK 2.1. RJEČNIK - Zavičajni govor i književni jezik - Riječi iz mog zavičaja	- Identifikovati riječi zavičajnog govora; - Analizirati značenje riječi - zavičajnog govora; - Upoređivati zavičajni i književni jezik; - Prikupljati riječi zavičajnog govora; - Klasifikovati riječi po abecednom redoslijedu.	- Uočavati i izdvajati riječi zavičajnog govora; - Povezivati značenje riječi zavičajnog govora sa riječima književnog govora; - Prilagođavati svoj govor književnom jeziku; - Dizajnirati i bilježiti riječi zavičajnog govora.	- Prihvatati standardni književni jezik i svakodnevno prilagođavati svoj govor; - Identifikovati i razlikovati riječi zavičajnog i književnog govora.

2.2. GRAMATIKA - Imenice (stvarne i nestvarne) - Zamjenice (lične, prisvojne, pokazne)	- Razlikovati promjenjive vrste riječi u opsegu koji je naznačen u programskim sadržajima (i glagole); - Uočavati i klasifikovati stvarne i nestvarne imenice kao kategoriju općih imenica;	- Prepoznati i izdvojiti iz teksta imenice, zamjenice, pridjeve, brojeve i glagole; - Razdvajati stvarne od nestvarnih imenica;	- Identifikovati i grupisati riječi iz teksta prema učenim vrstama;
- Pridjevi – komparacija	- Izvoditi i dati primjer komparacije pridjeva;	- Vršiti komparaciju pridjeva;	- Rješavati zadatke u kojima je potrebno odrediti službu riječi u rečenici i vrste riječi;
- Brojevi (glavni, redni, zbirni) - Rečenica: - Atribut i apozicija - Objekt - Priloške (adverbijalne) odredbe za mjesto, vrijeme i način	- Identifikovati imenice, zamjenice, pridjeve, brojeve i glagole u opsegu koji je naznačen u programskim sadržajima; - Pisati brojeve slovima i ciframa; - Demonstrirati ranije stečena znanja o rečenici; - Definisati zavisne rečenične dijelove; - Razlikovati međusobno zavisne rečenične dijelove (atribut , apoziciju, objekat, priloške odredbe za mjesto, vrijeme i način); - Identifikovati zavisne rečenične dijelove (atribut , apoziciju, objekt, priloške odredbe za mjesto, vrijeme i način) u rečenici; - Klasifikovati službu riječi u rečenici kao glavne i zavisne rečenične članove; - Kreirati samostalno rečenice u kojima su zastupljeni dijelovi rečenice naznačeni programskim sadržajima; - Analizirati rečenicu uočavajući i imenujući njene dijelove glavne rečenične članove i zavisne rečenične članove; - Konstruisati samostalno rečenice.	- Uočavati razliku između glavnih, rednih i zbirnih brojeva zapisanih cifrom i slovima; - Uočavati i izdvajati dijelove rečenice; - Sastavljati rečenice koje sadrže više rečeničnih dijelova; - Razlikovati vrstu riječi od službe riječi u rečenici.	- Izvještavati o svom radu.
2.3.PRAVOPIS I PRAVOGOVOR - Naglašene i nenaglašene riječi u rečenici	- Prepoznati naglašene i nenaglašene riječi u rečenici; - Uporediti promjene koje se događaju naglašavanjem riječi u rečenici;	- Vršiti uz nadzor naglašavanje pojedinih riječi u rečenici; - Primjećivati razliku u značenju rečenice naglašavanjem određene - riječi;	- Razlikovati po sluhu naglašene i nenaglašene riječi u rečenici

Upravni i neupravni govor (tri načina	- Prepoznati razlike između neupravnog i upravnog govora; - Analizirati primjere upravnog i neupravnog govora; - Ukazati na razlike upravnog i neupravnog govora; - Formulisati rečenice u sva tri oblika upravnog govora;	Usavršiti načine pisanja upravnog i neupravnog govora; Vršiti pretvorbu rečenica napisanih u neupravnom govoru u upravni i obrnuto; Kombinovati pisanje upravnog i neupravnog govora u sva tri oblika.	- Razlikovati oblike upravnog i neupravnog govora;
Interpunkcijski znaci (crta, zarez, tačka, dvotačka, upitnik, uzvičnik, navodnici)	- Koristiti pravilno interpunkcijske znake pri pisanju upravnoga i neupravnog govora;		- Prihvatiti i primijeniti pravopisnu normu.
Upotreba velikog slova	- Koristiti pravila o pisanju velikog slova.		
3. KNJIŽEVNOST 3.1. IZBOR KNJIŽEVNIH TEKSTOVA - M.Ć. Ćatić, Bosna žubori - D. Cesarić, Jesen - R.M. Rilke, Na uglu - E. Kišević, Kiša - D. Kulidžan, Potočić - G. Krklec, Bijeli grad - Š. Pandžo, Posljednje laste - G. Vitez, Ševina jutarnja pjesma - N. Kapidžić- Hadžić, - Najdraža pisma ili Bršljan - A.S. Puškin, Bajka o ribaru i ribici - I. Andrić, Aska i vuk - H. Dubočanin, Šarko - S. Kulenović, Cesta - S. Bulajić, Sarka - E. Peroci, Majčin dar - Mikić, Lipov cvat - E. Berbić, Kako je otišlo ljeto - B. Ćopić, Izokrenuta priča - V. Krmpotić, Koliko je teška pahuljica, igrokaz - G. Vitez, Plava boja snijega, igrokaz - Narodna priča, Ko je na svijetu najjači - Narodne poslovice, zagonetke, pitalice, brzalice 3.2. LEKTIRA - A. Hromadžić, Patuljak vam priča - A.H. Dubočanin, Tiha rijeka djetinjstva - P. Bak, Veliki talas - K. Mahmutefendić, Roman o novčiću - Z. Balog, Nevidljiva Iva - Z. M. Jovanović, Bulke pored pruge - Đ. Rodari, Putovanje Plave Strijele - I. Bekrić, Jesen u gradu - M. Lovrak, Vlak u snijegu I.Brlić-Mažuranić, Priče iz davnine - V. Milošević, Djeca su vojska najjača - Dž. Latić, Srebrna česma	- Razumjeti pročitani tekst; - Iskazati dojam o pročitanom djelu; - locirati tekst u vremenu i prostoru; - Imenovati vrstu književnoga djela; - zaključiti o čemu tekst govori; - Ilustrovati sadržaj ili dio sadržaja pročitanoga djela; - Usporediti likove navodeći njihove osnovne osobine na osnovu dijaloga i postupaka te to potkrijepiti dokazima iz teksta; - Zapaziti i označiti logičke cjeline u kompoziciji teksta; - Odrediti jednostavna i česta stilska sredstva (poređenje, epitet); - usporediti književne tekstove s obzirom na tematiku, ljepotu kazivanja i jezički aspekt; - Objasniti teme i motive književnog djela; - Usvojiti novonaučene riječi i pojmove te tako poboljšati komunikaciju u usmenom i pisanom obliku.	- Otkriti osjećanja iskazana u lirskoj pjesmi; - Uočiti stih, strofu, rimu; - Prepoznati i navesti razlike između lirske pjesme, priče i igrokaza; - Otkriti i formulisati ideju/ pouke književnoga djela; - Pročitati, razumjeti i reprodukovati sadržaj djela; - Uočiti uzroke i posljedice u ponašanju likova u djelu; - Podržati odgovarajućim dijelovima teksta svoje tvrdnje o djelu.	- Reprodukovati sve važne elemente književnoga djela; - Reprodukovati sadržaj prilagođavajući ga posebnim zahtjevima (mijenjati kraj ili redoslijed događaja, sažimati tekst i sl.); - Interpretirati književni tekst iznoseći svoje lično viđenje; - Braniti svoj stav o djelu potkrepljujući ga argumentima iz teksta; - Upoređivati tekst sa situacijama iz - svakodnevnog života; - Vršiti selekciju pojava, događaja i likova klasifikujući ih (dobro/ loše, lijepo/ ružno, veselo/ tužno, skoro/ davno...); - Mijenjati svoje stavove i ponašanje usvajajući pouke književnoga djela; - Zastupati stavove skladnih međuljudskih odnosa, pravičnosti i jednakosti; - Razvijati empatiju i pokazivati brigu za druge; - Podsticati pozitivne promjene u okruženju; - Koristiti sve dostupne resurse za bolje razumijevanje djela; - Koristiti znanja stečena u drugim predmetima i drugim oblastima života i rada.

4. KULTURA IZRAŽAVANJA 4.1. NARACIJA Prepričavanje bez obaveznog sastavljanja plana Prepričavanje s usmjerenjem na sažimanje teksta Pričanje na osnovu datih tematskih riječi Pričanje događaja i doživljaja Pričanje događaja sa elementima nestvarnog 4.2. DESKRIPCIJA Opis pojave, zbivanja u prirodi Opis pejzaž	- Razvijati umijeće slušanja, čitanja, anliziranja i stvaranja literarnih tekstova odgovarajućih svom uzrastu; - Usmeno pričati svoju priču nastupajući pred odjejenjem; - Izražavati se jasno i prirodno književnim jezikom; - Posebno oblikovanim govorom dizajnirati i dočaravati atmosferu svoje priče; - Stvarati smislenu, povezanu i cjelovitu priču prema zadatom obliku; - Razvijati sposobnost logičkog mišljenja, vještinu pričanja i pravilnog izgovora; - Razvijati sposobnost samostalnog pisanja; - Pisati čitko, lijepo i pravopisno pravilno; - Selektovati informacije potrebne za pisanje događaja i doživljaja; - Analizirati i opisati zbivanje u prirodi; - Analizirati i opisati pejzaž.	- Mijenjati eventualne greške u pričanju i pisanju; - Koncizno i jasno govoriti; - Poboljšavati efikasnost pričanja i prepričavanja u usmenoj i pismenoj formi; - Adaptirati svoje govorne vještine kako bi riješio/ la problemsku situaciju; - Kreirati svoje pričanje na osnovu datih tematskih riječi; - Primjenjivati pravila o upotrebi velikog slova; - Primjenjivati znake interpunkcije; - Sa sigurnošću napredovati u svojim sposobnostima pričanja i pisanja zadanih odlika.	- Utjecati na vlastiti vrijednosni sistem kojim kontroliše svoje ideje pri pričanju i pisanju; - Zastupati svoje stavove u pričanju i prepričavanju; - Iskorištavati resurse vlastitih riječi za naraciju; - Dati primjere pričanja, prepričavanja i opisivanja; - Balansirati između elemenata stvarnog i nestvarnog u priči; - Izražavati se književnim jezikom.
5.MEDIJSKA KULTURA - Poređenje izražajnih mogućnosti filma, kazališta/ pozorišta/ teatra i književnih djela	- Nabrojati koje su izražajne mogućnosti filma, pozorišta i literarnog stvaralaštva; - Primjenjivati ranije stečena znanja u novim i konkretnim situacijama;	- Pokazati spremnost za uspješnu komunikaciju, timski rad i suradnju; - Opravdati odnos između filmske radnje i muzičke podloge;	- Pokazati spremnost da teži estetskoj kvaliteti izražavanja koja nadilazi isključivo tehničku preciznost riječi/ izraza;
- Usporedba knjige i filma: *Vlak u snijegu* - Sadržaji štampe/ tiska	- Interpretacijom tumačiti film/ knjigu utvrđujući smisao djela u cjelini i njegovih dijelova; - Usporediti načine na koji su korištena izražajna sredstva;	- Učestvovati u debati o etičkim pitanjima koji se javljaju u filmu/ knjizi; - Prezentovati ideje na različite načine;	- Davati primjer u vezi razvoja radnje i pripovijedne osnove filma; - Pristupati otvoreno tuđem mišljenju i argumentima i uključivati se u konstruktivan i kritički dijalog;
- Ovladavanje terminologijom važnom za snalaženje u svijetu filma, TV-a, radija, štampe		- Evaluirati korisnost informacija; - Pokrenuti, dizajnirati razredne, školske ili zidne novine;	- Promišljati i kritički sagledavati sadržaj; - Koristiti dostupne resurse za promociju znanja i aktivizma; - Teoretizirati o pitanjima kako živjeti s medijima; - Razvijati motivaciju i kapacitet za cjeloživotno učenje i učenje iz svih dostupnih izvora znanja; - Selekcija medijskih sadržaja: poučno, manje poučno, TV kič, kritički osvrt na reklamne sadržaje; - Sudjelovati u projektnim zadacima koji zahtijevaju korištenje različitih vrsta izvora;

- Medijski sadržaji	- Pregledanjem različitih časopisa i listova kategorisati časopise, strip i ostale vrste tiska; - Zaključiti da postoji potreba za informacijama koje štampa nudi; - Izjaviti šta se podrazumijeva pod pojmovima: ciljna grupa, kontakt, skraćenica RP, kontakt-emisija, tjednik, mjesečnik i tiraž; - Opisati razloge zbog kojeg su djeca i tinejdžeri najveće žrtve reklama; - Selektovati sadržaje putem kojih mediji pokušavaju privući publiku na različite načine i za različite svrhe; - Ocijeniti koja je funkcija medija i informacija u društvu;	- Uočiti načine prilagođavanja pisanih sadržaja (stil, rječnik) za uspješno komuniciranje s publikom; - Sposobnost komunikacije s medijima i odabira prikladnih sadržaja; - Sposobnost identifikovanja tehničkih, simboličkih i narativnih kodova medija (publiku, svrhu, autora, tehničke ili tekstualne značajke, kontekst); - Interpretirati vizualne detalje: čitanje plakata bez teksta, uočavanje značenja; - Analizirati i ocijeniti problematiku savremenog medijskog prostora; - Sposobnost formulisanja vlasititih argumenata u vezi negativnog utjecaja medija na učenike; - Evaluirati utjecaj i istinitost reklama; - Razvijati sposobnost kritičke analize medijskih ponuda; - Voditi dnevnik upotrebe i interakcije sa medijima;	- Kritička refleksija; - Osposobljenost za kompetentniju komunikaciju s pisanim i elektronskim medijima; - Utjecati na odgovornu upotrebu informacija zadanih iz različitih medija; - -Konceptualizirati (dolazak do objašnjenja, razjašnjavanje i konkretizovanje) medijskih sadržaja; - Poimati nauku i tehnologiju uključujući pitanja sigurnosti i zaštite kao i etička pitanja; - Svjesno preuzimati odgovornost za vlastite postupke; - Djelotvorno i etički koristiti informacije.
Internet (pojam, historijat, razvoj, pravila za sigurnije korištenje)	- Opravdati razloge nastanka interneta; - Zaključiti u koje svrhe mladi koriste i mogu koristiti internet; - Navesti i objasniti izazove i rizike korištenja interneta; - Analizirati pravila za sigurnije korištenje interneta: blokiranje, zaštita fotografija i privatnih podataka, sigurnosne postavke, anti-virus programi; - Ocijeniti štetnost internetskog nasilja na mlade.	- Odgovornije koristiti društvene mreže i internet općenito; - Kritički analizirati sadržaje koji se nude putem interneta; - Igrati edukativne igrice; - Uz pomoć odraslih podesiti opcije sigurnosti i opcije privatnosti na svojim računarima; - Usporediti online sigurnost sa sigurnošću kuće; - Na ispravan način reagirati u slučaju internetskog nasilja.	

NAPOMENA:
Nastavnik ima slobodu da u procesu planiranja, na osnovu procjene svoga razreda, dostupnih resursa i drugih okolnosti, bira i raspoređuje tekstove i posveti im onoliko vremena/ časova koliko je potrebno za postizanje ishoda učenja.

ŠESTI RAZRED

Nastavni predmet Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književost u šestom razredu osnovne škole sadrži sljedeća područja:

Jezik
Književnost
Kultura izražavanja
Medijska kultura

Ishodi učenja

JEZIK

- Prepoznaje slijed glasova/slova abecede i azbuke;
- otkriva glavne rečenične članove (predikat i subjekat);
- prepoznaje i primjenjuje zavisne i nezavisne rečenične članove (subjekt, predikat, atribut, apoziciju, objekt, priloške/adverbijalne odredbe);
- razlikuje pojam promjenljivih i nepromjenljivih vrsta riječi;
- prepoznaje i primjenjuje sve vrste imenica;
- razumije pojam padeža i njihovo značenje, funkciju padeža i značaj prijedloga uz padeže;
- prepoznaje u izvedenim riječima osnovu i nastavak;
- prepoznaje i primjenjuje opisne i gradivne pridjeve, slaganje pridjeva s imenicom u rodu, broju i padežu;
- uočava, razumijeti i primjenjuje komparaciju pridjeva;
- prepoznaje, razumije pojam i primjenjuje zamjenice u tekstu (lične i nelične imeničke, lična povratna
- sebe/se, i naglašene oblike ličnih zamjenica)
- prepoznaje i uočava funkciju glagola u rečenici, te razlikovati duže i kraće oblike pomoćnih glagola biti
- i htjeti
- prepoznaje glavne i redne brojeve, zna ih mijenjati po padežima i uočava ograničenost promjene glavnih brojeva;
- pravilno upotrebljava veliko slovo u pisanju jednočlanih i višečlanih naziva zemalja, gradova, sela, naseljenih mjesta, etnika, planeta, okeana;
- pravilno piše prisvojne pridjeve na -ski, -ški, -čki, -ćki;
- primjenjuje superlativ pridjeva i pridjeva nastalih od imenica u čijoj osnovi se nalazi glas/slovo j;
- pravilno koristi rječce ne i li u pisanju;
- pravilno piše grupe glasova je/ije u komparativu pridjeva, umanjenicama i pisanje afrikata;
- koristi interpunkcijske znake (zarez u nabrajanju, apoziciji, vokativu, tačka iza rednih brojeva, upitnik, uzvičnik i znaci navoda);
- koristi brojeve od 11 do 19 u pisanju, kao i višecifrene brojeve;
- primjenjuje navodne znake u rečenici po pravilima standardnog jezika;
- primjenjuje pravilan izgovor i pisanje afrikata č,ć,dž,đ;
- analizira upotrebu velikog slova i identifikuje pravilnu upotrebu među datim višečlanim nazivima;
- daje samostalne primjere u pisanju prisvojnih pridjeva izvedenih od vlastitih imenica;
- primjenjuje po pravilima standardnog jezika pisanje upravnog i neupravnog govora;
- pokazuje vladanje pravopisnim pravilima standardnog jezika;
- prihvata bogatstvo i različitost našeg jezika iz prošlosti;
- zaključuje da b/h/s ima svoje porijeklo;
- identifikuje glagoljicu, bosančicu, ćirilicu i arebicu u pisanom obliku;
- prepoznje osobenosti našeg jezika u prošlosti i historijski trenutak njegove upotrebe.

KNJIŽEVNOST

- Razumije pročitani tekst i iskazuje dojam o pročitanom djelu;
- određuje jednostavna i česta stilska sredstva (poređenje, epitet);
- prepoznaje obilježja rodoljubive, opisne i šaljive pjesme;
- razumije preneseno značenje;
- otkriva osjećanja iskazana u lirskoj pjesmi; uočava stih, strofu, rimu i glavna obilježja ritma pjesme; određuje lirske slike, motive i poentu pjesme;
- upoznaje usmenu književnu baštinu;
- prepoznaje i navodi razlike između lirskih i epskih vrsta u usmenoj narodnoj književnosti, razlikuje epsku od lirske narodne pjesme na temelju opreke događaja i doživljaja;

- uočava stalne epitete i deseterac kao obilježja usmenoga stvaralaštva;
- locira tekst u vremenu i prostoru;
- imenuje vrstu književnoga djela i određuje temu;
- ilustruje sadržaj ili dio sadržaja pročitanoga djela;
- obilježava logičke cjeline u kompoziciji teksta;
- otkriva i formuliše ideju/pouke književnoga djela,
- samostalno čita, razumije i reprodukuje sadržaj djela; reprodukuje sadržaj prilagođavajući ga posebnim zahtjevima (mijenja kraj ili redoslijed događaja, sažima tekst i sl.);
- samostalno interpretira književni tekst iznoseći svoje lično viđenje; brani svoj stav o djelu potkrepljujući ga argumentima iz teksta;
- objašnjava razliku između priče, romana i igrokaza na osnovu glavnih značajki književne vrste;
- razvija svijest o opstojnosti naroda i nacionalnih i kulturnih vrednota (domoljublje, junaštvo, hrabrost, vjernost, običaji, tradicija) koje utjelovljuju junaci opjevani i epskim narodnim pjesmama;
- navodi osnovne osobine likova te to potkrepljuje dokazima iz teksta; vrši moralnu karakterizaciju likova (hrabar, plemenit, kukavica...) i selekciju pojava, događaja i likova klasifikujući ih (dobro/ loše, lijepo/ ružno, veselo/ tužno, skoro/ davno...), uočava uzroke i posljedice u ponašanju likova u djelu;
- uspoređuje tekst sa situacijama iz svakodnevnog života, usvaja pouke književnoga djela, i u skladu s tim, mijenja svoje stavove i ponašanje;
- interpretira tekst zastupajući stavove skladnih međuljudskih odnosa, pravičnosti i jednakosti; razvija empatiju i pokazuje brigu za druge,
- na temelju stečenih znanja i utisaka o djelu, utiče na promjene u okruženju,
- koristi sve dostupne resurse za bolje razumijevanje djela; koristi znanja stečena u drugim predmetima i drugim oblastima života i rada.
- usvaja novonaučene riječi i pojmove te tako poboljšava komunikaciju u usmenom i pisanom obliku.

KULTURA IZRAŽAVANJA

- Koristi se vlastitim riječima i sažeto prepriča pročitani ili odslušani tekst, izražava mišljenje i ima stav o temi pripovijedanja kako bi mogao učestvovati u razgovoru na istu temu;
- bira samostalno prave riječi i rečenice kako bi postigao/la hronologiju pri pričanju;
- drži pažnju slušatelja prilikom vlastitog čitanja ili recitiranja različitih tekstova;
- izdvaja važne dijelove iz tekstova i govorno obilježava pojedine sadržaje;
- opisuje subjektivno i objektivno ono što vidi te razvija i širi estetske vrednote o unutarnjem i vanjskom prostoru;
- pojednostavljuje informaciju i prenosi je u formi pisma (službenog ili privatnog);
- slijedi upute na različitim službenim formularima (uputnice, priznanice).

MEDIJSKA KULTURA

- Definiše postojanje različitih vrsta medija;
- prepoznaje najvažnija obilježja pojedinih vrsta medija na razlikovnom nivou;
- definiše šta je film i razlikuje rodove i vrste;
- definiše zvučni i nijemi film kao i film u boji i crno-bijeli;
- uočava pozorišna izražajna sredstva;
- uočava radijska izražajna sredstva;
- samostalno se služi referentnom zbirkom, rječnikom, enciklopedijom i pravopisom;
- opisuje vlastiti doživljaj i sadržaj filmskih ostvarenja.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	Odgojno – obrazovni ciljevi		
	Znanje	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanje**
1. JEZIK 1.1. GRAMATIKA - Riječ (značenje, oblik, funkcija) - Pisana i usmena riječ - Punoznačne i nepunoznačne riječi - Jednoznačnost i višeznačnost riječi (polisemija) Promjenjive vrste riječi : Imenice Zamjenice Pridjevi Glagoli (proširivanje znanja o promjenjivim vrstama riječi) Zamjenice : - Upitne i odnosne zamjenice - Neodređene , odrične i opće zamjenice - Povratna zamjenica, povratna/ prisvojna zamjenica Padeži (nazivi, značenje i padežna pitanja): Nominativ Genitiv Dativ Akuzativ Vokativ Instrumental Lokativ - Uočavanje padeža u tekstu - Deklinacija imenica,pridjeva i brojeva - Deklinacija ličnih zamjenica (kraći i duži oblici) - Prilozi (mjesni, vremenski, načinski)	- Definisati riječ i njeno značenje; - Razlikovati pisanu od usmene riječi; - Objasniti ulogu i značenje punoznačnih i nepunoznačnih riječi u jeziku; - Prepoznati riječi koje imaju svoje osnovno (leksičko) i preneseno značenje, - Definisati promjenjive riječi; - Uočavati promjenjive riječi u tekstu; - Prepoznati zamjenice i razlikovati službu (pridjevsku i imeničku); - Uočiti povratnu zamjenicu - sebe/se; - -Imenovati padeže, uočiti padežno pitanje; - Razumjeti osnovnu ulogu padeža u rečenici, - Prepoznati padeže u rečenici pomoću padežnih pitanja; - Uočiti zavisne i nezavisne padeže; - Otkriti službu u rečenici; - Otkriti padežne oblike u tekstu; - Prepoznati padežne oblike u promjenljivim riječima; - Uočiti padežne oblike ličnih zamjenica (kraći i duži oblici); - Opisati priloge, njihovo značenje; - Uočiti službu priloga u rečenici; - Uočiti nepromjenjivost prijedloga; - Definirati značenje prijedloga; - Imenovati značenje veznika, uzvika i riječca u - jeziku;	- Objasniti pojam leksika; - Prepoznati oblike roda i broja; - Prepoznati punoznačne i nepunoznačne riječi i primijeniti ih u govoru i pisanju; - Primijeniti jednoznačne i višeznačne riječi u govoru i pisanju; - Prepoznati osnovu i nastavak u promjenjivoj riječi; - Pravilno primijeniti deklinaciju zamjenica; - Prepoznati padežni oblik u promjenjivoj riječi; - Prepoznati padeže u njihovim osnovnim značenjskim ulogama; - Primijeniti deklinaciju u imenskim riječima; - Uočiti nastavke za padežni oblik (oblici jednine i množine); - Prepoznati službu u rečenici svakog padežnog oblika; - Primijeniti deklinaciju imenica i pridjeva u govornom i pisanom obliku, uočiti slaganje u rodu broju i padežu; - Primijeniti deklinaciju ličnih zamjenica; - Identifikovati nepromjenjivost priloga (mjesni, vremenski) kao njihovu promjenjivost (načinski prilozi); - Primijeniti prijedloge u pisanju i govoru; - Uočiti pravilnu upotrebu prijedloga s/sa; - Primijeniti veznike, uzvike i riječce u govoru i pisanju;	- Ukazati na bogatsvo riječi u našem jeziku (sinonimi, tuđice); - Razvijati interes za otkrivanje snage, dubine i ljepote riječi; - Razlikovati punoznačne od nepunoznačnih riječi u odnosu na mogućnosti službe u rečenici; - Koristiti jezičke sposobnosti i komunikacijske vještine; - -Razlikovati promjenjive riječi od nepromjenjivih riječi; - Usvojiti znanja o upotrebi zamjenica u standardnom jeziku, - Dati samostalan primjer deklinacije u imenici; - Primijeniti pravilnu upotrebu padeža u govoru i pisanju (oblici s provedenim glasovnim promjenama); - Ovladati upotrebom padeža uz pojedine prijedloge u skladu sa normom; - Koristiti pravilnu upotrebu padeža u svakodnevnom govoru; - Usvojiti deklinaciju promjenljivih riječi; - Uočiti nastavke za padežne oblike; - Razlikovati kraće i duže oblike ličnih zamjenica; - Uočiti priloške odredbe u rečenici; - Prepoznati priloge u govoru i pisanju; - Razlikovati prijedloge od priloga; - Primijeniti prijedloge u svakodnevnom govoru; - Koristiti uzvike i riječce u izricanju različitih osjećanja i raspoloženja, potvrđivanja, negiranja nečega;

- Prijedlozi - Veznici - Uzvici - Partikule (riječce) - Predikat (glagolski i imenski) - Subjekat (više subjekata u rečenici, neizrečeni subjekat) - Subjekatski i predikatski skup riječi (subjekt, predikat, atribut, apozicija, objekat, priloške odredbe)	- Uočiti nepromjenjivost veznika, uzvika i riječca; - Prepoznati glagolski predikat kao glagolski dio rečenice; - Otkriti rečenice sa više subjekata; - Prepoznati rečenice sa neizrečenim subjektom; - Opisati rečenične članove; - Prepoznati ih u proširenoj rečenici; - Otkriti pripadnost rečeničnih članova subjekatskom skupu i predikatskom skupu riječi.	- Ukazati na složenost imenskog predikata i ulogu pomoćnog glagola u tvorbi; - Primijeniti upotrebu subjekta u govoru i pisanju, - Povezivati rečenične članove u rečeničnu cjelinu po pravilima standardnog jezika;	- Razlikovati imenski od glagolskog predikata; - Razlikovati besubjektne i neoglagoljene rečenice; - Samostalno dati primjere; - Dati samostalne primjere; - Razvijati jezičke sposobnosti i komunikacijske vještine.
1.2. HISTORIJA JEZIKA - **B**/h/s jezik u porodici srodnih jezika - Historija Južnih Slavena, jezici južnoslavenskih naroda - Počeci slavenske pismenosti i staroslavenski jezik - Pisma b/h/s jezika - historijski pregled - Spomenici pismenosti u b/h/s jeziku	- Opisati i imenovati b/h/s jezik; - Definisati naziv staroslavenski jezik; - Otkriti ulogu i djelovanje Ćirila i Metodija na stvaranju pisma i širenju pismenosti Južnih Slavena; - Otkriti upotrebu različitih pisama kroz historiju BiH; - -Imenovati najstarije pisane spomenike iz prošlosti.	- Prepoznati jezičke osobenosti b/h/s jezika, uočiti njegovo ulogu i primjenu u drugoj polovini IX stoljeća; - Prepoznati njegovu ulogu u prošlosti; - Objasniti nastanak staroslavenskog jezika; - Imenovati i opisati pisma iz prošlosti; - Otkriti njihovu lokaciju.	- Prihvatiti prošlost historije našega jezika; - Uočiti bogatstvo našega jezika kroz historiju; - Izvesti zaključak o porijeklu i starosti b/h/s jezik ima svoje porijeklo; - Prepoznati glagoljicu, bosančicu, arebicu, ćirilicu u pisanim spomenicima; - Prihvatiti bogatsvo i različitosti našega jezika.
1.3. PRAVOGOVOR I PRAVOPIS - Veliko slovo u jednočlanim i višečlanim nazivima planeta, kontinenata, okeana, država, naroda i naseljenih mjesta - Pisanje i izgovor superlativa pridjeva - Veliko slovo u pridjevima izvedenim od vlastitih imena sa nastavcima na -ski, -ški, -čki, -ćki; -ov, -ev, -in - Izgovor i pisanje riječi u kojima su provedene glasovne promjene - Izgovor i pisanje riječi s skupinama ije/je (deminutiv i komparativ pridjeva) - Izgovor i pisanje glasova č, ć , dž, đ u deklinaciji imenica i komparaciji pridjeva - Rečenični i pravopisni znaci (trotačka, crtica, zagrada) - Diktati	- Primijeniti veliko slovo kod - imena naroda, gradova i država (standardni primjeri); - Razumjeti komparaciju pridjeva i primijeniti superlativ za dati pozitiv; - Opisati pravilnu upotrebu prisvojnih pridjeva (veliko,malo slovo) - Razlikovati po izgovoru riječi u kojima su provedene glasovne promjene; - Prepoznati skupine ije/je u standardnim primjerima; - Ovladati pravilima čitanja i pisanja, prepoznati ih u pisanju.	- Koristi veliko slova u višečlanim nazivima imena gradova, država, naseljenih mjesta; - Primijeniti pravilnu upotrebu superlativa u pisanju i govoru; - Koristiti pravilnu upotrebu u pisanom obliku; - Primijeniti pravila pisanja i izgovora riječi sa nastalim glasovnim promjenama; - Primijeniti upotrebu riječi sa skupinama ije/je u govoru i pisanju; - Upotrijebiti pravilno afrikate u govoru i pisanju; - Koristiti pravopisne znake pravilno u rečeničnoj konstrukciji.	- Analizirati upotrebu velikog slova, identifikovati pravilnu upotrebu; - Razlikovati pisanje superlativa od komparativa, te pisanja sa udvojenim glasovima npr. najjači; - Razlikovati pravila pisanja prisvojnih pridjeva izvedenih od vlastitih imena u odnosu na nastavke (dati samostalne primjere); - Razumjeti i dati samostalne primjere riječi u kojima su provedene glasovne promjener; - Analizirati upotrebu riječi i identifikovati pravilnu primjenu riječi sa glasovnim skupovima je/ije; - Prepoznati pogrešnu upotrebu glasova č,ć, dž, đ i ispraviti je; - Pravilnu upotrebu pravopisnih znaka i identifikovati nepravilnu upotrebu, ispraviti je; - Prepoznati odstupanja od pravila standardnog jezika u pisanju.

2. KNJIŽEVNOST

2.1. IZBOR KNJIŽEVNIH TEKSTOVA

- M. Dizdar, Radimlja, Ruka
- J. Dučić, Selo
- V. Vidrić, Pejzaž
- Z. Hasić, Prvi poljubac zlatnih fuza
- A.B. Šimić, Ah, evo opet
- Kajan, Sretni put
- D. Trifunović, Čisti zrak
- S. S. Kranjčević, Lijep si, bijeli svijete
- M. Bećirbašić, Harfa
- I.V. Rorić, Pjesma
- Sekulić, Bure
- P. Kočić, Jablan
- I. Samokovlija, Dječak Aron
- I.B.Singer, Ole i Trufa
- S. Ćorović, U noći
- N. Ibrišimović, Sijelo mudraca
- H.K. Andersen, Slavuj
- B. Prosenjak, Otac
- Š. Ešić, Cvjetko
- H. Sjenkijevič, Kroz pustinju i prašumu, odl.
- R. Pavlović, Jarac u pozorištu Narodna epska pjesma iz BiH po izboru
- Narodna lirska pjesma iz BiH po izboru
- Usmena narodna proza- bajka, basna, kratka priča

2.2. LEKTIRA

- M. Antić, Plavi čuperak
- Ž. Vern, 20000 milja pod morem
- O. Vajld, Sretni princ i druge bajke
- S. Kulenović, Gromovo đule
- A. Isaković, Lijeve priče
- D. Defo, Robinzon Kruso
- J. Swift, Guliverova putovanja
- Ž. Ivanković, Zvjezdangrad
- S. Pilić, Mrvice iz dnevnog boravka
- M. Tven, Doživljaji Haklberi Fina
- B. Ćopić, Orlovi rano lete
- K. Neslinger, Konrad, dijete iz limenke

- Razumjeti pročitani tekst;
- Iskazati dojam o pročitanom djelu;
- Locirati tekst u vremenu i prostoru;
- Imenovati vrstu književnoga djela;
- Odrediti temu djela na osnovu razumijevanja teksta;
- Ilustrovati sadržaj ili dio sadržaja pročitanoga djela;
- Usporediti likove navodeći njihove osnovne osobine na osnovu dijaloga i postupaka te to potkrijepiti dokazima iz teksta;
- Zapaziti i označiti logičke cjeline u kompoziciji teksta;
- Odrediti jednostavna i česta stilska sredstva (poređenje, epitet),
- prepoznati obilježja rodoljubive, opisne i šaljive pjesme;
- Razumjeti preneseno značenje;
- usporediti književne tekstove s obzirom na tematiku, ljepotu kazivanja i jezički aspekt,
- Usvojiti novonaučene riječi i pojmove te tako poboljšati komunikaciju u usmenom i pisanom obliku;
- Upoznati usmenu književnu baštinu.
- Otkriti osjećanja iskazana u lirskoj pjesmi;
- Uočiti stih, strofu, rimu i glavna obilježja ritma pjesme;
- Prepoznati i navesti razlike između lirskih i epskih vrsta u usmenoj narodnoj književnosti;
- Otkriti i formulisati ideju/pouke književnoga djela;
- Samostalno čitati, razumjeti i reprodukovati sadržaj djela;
- Uočiti uzroke i posljedice u ponašanju likova u djelu;
- Podržati odgovarajućim citatima tvrdnje o djelu;
- Uočiti obilježja lirske i epske narodne pjesme;
- Uočiti stalne epitete i deseterac kao obilježja usmenoga stvaralaštva.
- Reprodukovati sve važne elemente teksta djela te reprodukovati sadržaj prilagođavajući ga posebnim zahtjevima (mijenja kraj ili redoslijed događaja, sažima tekst i sl.);
- Interpretirati književni tekst iznoseći svoje lično viđenje i braniti svoj stav o djelu potkrepljujući ga argumentima iz teksta;
- Odrediti lirske slike, motive i poentu pjesme;
- Objasniti razliku između priče, romana i igrokaza na osnovu glavnih značajki književne vrste;
- Razlikovati epsku od lirske narodne pjesme na temelju opreke događaja i doživljaja;
- Razvijati svijest o opstojnosti naroda i nacionalnih i kulturnih vrednota (domoljublje, junaštvo, hrabrost, vjernost, običaji, tradicija) koje utjelovljuju junaci opjevani i epskim narodnim pjesmama;
- Vršiti moralnu karakterizaciju likova (hrabar, plemenit, kukavica...) i selekciju pojava, događaja i likova klasificirajući ih (dobro/loše, lijepo/ružno, veselo/tužno, skoro/davno...);
- Porediti tekst sa situacijama iz svakodnevnog života te, usvajajući pouke književnoga djela, mijenjati svoje stavove i ponašanje;
- Zastupati stavove skladnih međuljudskih odnosa, pravičnosti i
- jednakosti;
- Razvijati empatiju i pokazivati brigu za druge;
- Utjecati na pozitivne promjene u okruženju,
- Iskoristi sve dostupne resurse za bolje razumijevanje djela;
- Koristiti znanja stečena u drugim predmetima i drugim oblastima života i rada.

3. KULTURA IZRAŽAVANJA - Prepričavanje - Razgovor - Čitanje i slušanje	- Prepoznati i prepričati najvažniji dio teksta; - Razlikovati privatni od službenog razgovora; - Čitati izražajno kako poznati tako i nepoznati tekst; - Slušati pažljivo, uočiti pravila pri govoru i slušanju;	- Prepričati tekst poštujući hronološki slijed, jasno i logično povezivanje rečenica izdvajajući važnije dijelove, dati vlastiti komentar; - Slušati druge kako govori i pokrenuti raspravu nakon slušanja,pročitanog teksta;	- Koristiti se vlastitim riječima i sažeto prepričati pročitani ili odslušani tekst; - Izraziti mišljenje i imati stav o temi pripovijedanja; - Izabrati prave riječi i rečenice kako bi postigao/ la hronologiju pri pričanju; - Držati pažnju slušatelja prilikom vlastitog čitanja ili recitiranja različitih tekstova;
- Pričanje kao pripovjedačka (narativna) vrsta izražavanja u nastavi ili doživljaju - Pričanje stvarnog događaja (hronološki)	- Razlikovati događaj od doživljaja; - Razlikovati stvarni od nestvarnog događaja;	- Izdvojiti bitne dijelove u pričanju događaja i doživljaja te sastaviti priču; - Objasniti razliku između stvarnog i nestvarnog događaja; - Povezati elemente stvarnog sa nestvarnim;	- Izdvajati važne dijelove i govorno obilježavati pojedine sadržaje;
- Pričanje izmišljenog događaja ili doživljaja - Pričanje prema zadanoj slici ili muzici		- Uočiti bitne detalje na slici i opisati ih što realnije; - Povezati ono što vidi ili čuje, pa opisati riječima;	
- Opisivanje prema predmetu, biću i pojavi kao osnovici opisa: opis osobe (portret); opis kraja (pejzaž); opis zatvorenog prostora (interijer); opis otvorenog prostora (eksterijer)	- Identifikovati i definisati pojmove portret, pejzaž, interijer, eksterijer;	- Uočiti i izdvojiti bitne detalje onoga što vidi te sve to opisati;	- Opisivati subjektivno i objektivno ono što vidi te razvijati i širiti estetske vrijednosti;
- Pisanje diktata (pravopisna pravila obrađena u 5. i 6. razredu)	- Poznavati pravopisna pravila; - Razlikovati privatno od poslovnog pisma;		- Pojednostaviti informaciju i prenijeti je u formi pisma (službenog ili privatnog);
- Pisanje pisama telegrama - Pisanje školskih pismenih zadaća (dvije u toku školske - godine)	- Prepoznati elemente telegrama.	- Pisati pravilno sve vrste informativnih tekstova.	- Slijediti upute na različitim službenim formularima (uputnice, priznanice).

4. MEDIJSKA KULTURA - Osnovne vrste medija: štampani, elektronski. Novine, časopisi, strip, radio, televizija, internet (postanak i razvoj) - Film: postanak, istorijat, film. rodovi i vrste Šta je film? Ante Peterlić - Zvučni i nijemi film - Film u boji i crno – bijeli film - Pozorište/ kazalište /teatar (kulise, scena, pozorišni prosor) - Osnovne vrste radijskih i televizijskih emisija - Uloga školske biblioteke/ knjižnice (katalogizacija)	- Definisati postojanje različitih vrsta medija; - Prepoznati vrste televizijskih i radijskih emisija; - Razlikovati najzančajnije dnevne i periodične novine, časopise; - Prepoznati karakterisike stripa;	- Prepoznati najvažnija obilježja pojedinih vrsta medija na razlikovnom nivou; - Uočiti različite vrste časopisa, filmova, pozorišnih/ kazališnih izvedbi, radijskih i televizijskih emisija; - Prepoznati zvučni i nijemi film na osnovu inserta; - Prepoznati film u boji i crno- bijeli film na osnovu inserta;	- Identifikovati osnovne karakterisitke filmskih vrsta na primjerima; - Dati primjer za proces prenošenja informacija (pošiljatelj – poruka – medij - primatelj) u jednom od medija; - Dati osnovne historijske podatke o počecima filmske umjetnosti, - nijemom i zvučnom filmu; - Dati historijske podatke o crno-bijelom i filmu boji;
	- Definisati šta je film; - Razlikovati rodove i vrste; - Definisati igrani, dokumentarni film; - Razlikovati filmske vrste s obzirom na temu i sadržaj: dječiji, kriminalistički, naučno – fantastični, avanturisitčki... ; - Definisati zvučni i nijemi film; - Imenovati pozorište kao medij (kulisu, scenu, pozornicu); - Imenovati vrste radio i TV emisija; - Definisati školsku biblioteku.	- Uočiti pozorišna izražajna sredstva u predstavi - scenografiju, kostimografiju , - rasvjetu; - Prepoznati radijska izražajna sredstva; - Razlikovati vrste radijskih i televizijskih emisija; - Izabrati knjigu za lektiru, rječnik, enciklopediju.	- Opisati scenu iz neke pozorišne predstave; - Urediti jednu radijsku emisiju (kviz) - Pripremiti vijesti iz školskog života; - Izabrati podatke o određenom književnom naslovu kataloškim pretraživanjem.

NAPOMENA:
Nastavnik ima slobodu da u procesu planiranja, na osnovu procjene svoga razreda, dostupnih resursa i drugih okolnosti, bira i raspoređuje tekstove i posveti im onoliko vremena/ časova koliko je potrebno za postizanje ishoda učenja.

Didaktičko-metodička uputstva za drugu trijadu

Metode podučavanja

Nastavni program se zasniva na:

a) izboru umjetničkih i sadržaja na principima primjerenosti, reprezentativnosti, egzemplarnosti, odgojnosti i tekstualne adekvatnosti;
b) rasporedu, odnosno organizaciji nastavnih sadržaja po principima kontinuiteta i vertikalnospiralnog slijeda, kao i principima integracije i korelacije.

Osnovni ciljevi, zadaci, složenost i svrha nastave po pojedinim nastavnim područjima trebaju biti zasnovani na usvajanju osnovnih pojmova iz gramatike, teorije i interpretacije književnosti, vježbi usmenog i pismenog izražavanja, stvaranja vlastitih tekstova (pismenih sastava), te ovladavanje osnovnim elementima i tehnikama iz filmske i scenskih umjetnosti, te medijske kulture.

Čitanje i pisanje ostaju u prvom planu. Interpretacija teksta kao područje u osnovi je gramatike i nastave usmenog i pisanog izražavanja.

U samoj interpretaciji važno je da učenici umjetnička štiva dožive kao nešto što je snažno i lijepo i što djeluje na osjećanja, misli, maštu. Neka u razgovoru, raspravi, suprotstavljanjem mišljenja dolaze do zaključaka.

U interpretaciji lirske pjesme novi su, u pojmovnom smislu, ritam i rima. Poeziju treba čitati i u njoj uživati.

Medijsku kulturu valja posmatrati u kontekstu ukupnih programskih zahtjeva i podcrtavati potrebu selektivnog pristupa ovim sadržajima.

Posebno mjesto u Programu ima domaća lektira. Važno je da dijete čita, razumije, izrazi pročitano na njemu svojstven način, da može objasniti zašto mu se nešto dopada ili ne dopada, da ilustrira. Ne unositi podatke o pročitanim knjigama u bilo kakve obrasce. Dozvolite djeci da čitaju i izdvajaju priče i pjesme koje im se posebno sviđaju. Neka obrazlože svoj izbor, naprave razrednu zbirku priča, pjesama, prikažu je na panou.

Sadržaji nastave gramatike, kulture usmenog i pisanog izražavanja direktno su usmjereni na poboljšavanje nivoa opće pismenosti. Bilo bi poželjno da nastavnici ocjenjuju i kvalitet usmenog izražavanja. Ističite značaj osmišljenog, pravilnog, jasnog govora. Na pojmovima raditi uvijek u kontekstu rečenice, teksta.

Važno je da i djecu vježbate u samoocjenjivanju. Kažite im unaprijed šta ćete ocjenjivati, kada, šta smatrate posebno važnim.

Nemojte zaboraviti da ocjena ima onoliko smisla koliko vodi ukupnom napredovanju svakog djeteta i koliko u njemu budi želju da se potrudi i poboljša postignuće.

U četvrtom i petom razredu povećan je fond nastavnih sati. Učenici su misaono jači, iskustvom bogatiji. To znači da treba povećati očekivanja i jasno postaviti zahtjeve. Na početku godine važno je izvršiti evaluaciju postignuća u prethodnim razredima i upoznati učenike čemu težimo u pojedinim područjima: kakvom čitanju, pisanju, razumijevanju sadržaja, kakvom usmenom i pismenom izražavanju. Dogovorite se s učenicima o nivoima postignuća, napišite na razredni pano šta očekujete u pojedinim područjima. To je naznačeno u standardima postignuća. Postepeno ih uvodite u jasnu pojmovnu diferencijaciju.

U stvaranju ukupne programske strukture uvažavani su važni elementi: broj nastavnih sati, kriteriji važni za izbor nastavnih sadržaja, međusobna povezanost i prožimanje sadržaja pojedinih područja nastave maternjegjezika, programska struktura ovog nastavnog predmeta u prethodnim razredima i definisani ishodi učenja u pojedinim područjima, zahtjevi ostalih nastavnih predmeta i karakteristike receptivnih mogućnosti učenika četvrtog razreda.

Čitanje i pisanje ostaju u prvom planu. Interpretacija teksta kao područje u osnovi je gramatike i nastave usmenog i pismenog izražavanja. Toje nepresušan izvor riječi, pojmova i doživljaja. Čitanačka štiva su istovremeno vrijedna književna djela i osnov su za realizaciju svih programskih zahtjeva. Ti se tekstovi razlikuju s obzirom na tematiku, obim, prisustvo naracije i deskripcije, dominantan vrijednosni sistem, ali koliko mogu biti od pomoći u ostvarivanju ciljeva ostalih područja nastave maternjeg jezika.

U samoj interpretaciji teksta treba stalno imati na umu da prava umjetnost ostaje u sferi estetskih osjećanja i nije joj zadatak da direktno, nametljivo poučava, posebno ne da nameće stavove i poruke. Važno je da učenici umjetnička štiva dožive ka onešto što je snažno i lijepo i što djeluje na osjećanja, misli, maštu, da taj susret predstavlja doživljaj ugodnog literarnog iskustva. Neka u razgovoru, raspravi, suprotstavljanju mišljenja dolaze do zaključaka.

U interpretaciji lirske pjesme novi su, u pojmovnom smislu, ritam i rima. Manje insistirajte na reprodukciji u pojmovnom smislu, stvorite atmosferu u kojoj će učenici osjetiti zvučnost, slikovitost i ritam, neka više uživaju u ritmu, a manje pamte pojmove. Poeziju treba čitati i u njoj uživati. Ne robovati bilo kakvim šablonima i ne smještati sve u racionalne okvire.

Medijsku kulturu valja posmatrati u kontekstu ukupnih programskih zahtjeva i potcrtavati potrebu selektivnog pristupa ovim sadržajima.

Posebno mjesto u Programu ima domaća lektira. Za pet naslova ostavljeno je 20 nastavnih sati. Kreativnijim,

fleksibilnijim pristupima radu na ovim tekstovima uvodite učenike u svijet literature i razvijajte samostalnost u druženju s knjigom. Važno je da učenik čita, razumije, izrazi pročitano na njemu svojstven način, da može objasniti zašto mu se nešto dopada ili nedopada, da ilustrira. Ne unositi podatke o pročitanim knjigama u bilo kakve obrasce. Svako je djelo posebno i traži specifičan pristup. Važno je da knjiga ostane u sjećanju, da ostavi traga u doživljajnom smislu, a ne da bude na popisu "pročitanih". Izbor iz poezije bosanskohercegovačkih autora je poticaj za kreativnije pristupe. Dozvolite učenicima da čitaju i da izdvajaju pjesme koje se njima posebno dopadaju. Neka se pripreme za čitanje i recitovanje odabrane pjesme, obrazlože izbor. Neka lijepo prepišu tekst pjesme (sigurno će se truditi da to bude lijepo, a to je onda i vježba usmjerena na estetsku stranu rukopisa), ilustruju, a onda te listove uvežite i dogovorite se s njima o naslovu (Najljepše pjesme, izbor IV a razreda; Pjesma do pjesme, odabrali učenici IVb itd.). Isto možete uraditi i sa pričama. Neka biraju pjesmu, priču koja se odjeljenju kao takva dopada. Stavite na pano tekst pjesme, priče.

Sadržaji nastave gramatike, kulture usmenog i pismenog izražavanja direktnije su usmjereni na poboljšavanje nivoa opće pismenosti. Bilo bi poželjno da nastavnici ocjenjujui kvalitet usmenog izražavanja. U razrednoj nastavi vježba usmenog izražavanja uvijek prethodi pismenoj vježbi. Tako treba i dalje raditi, ali uvesti ocjenjivanje kvaliteta govora. To bi svakako povećalo odgovornost prema izgovorenoj riječi i ulaganju napora u oblikovanje rečenice, pojačalo bi potrebu da se izbjegavaju ponavljanja, a jačala bi ukupna motivacija za rad na usmenom izražavanju. Ističite značaj osmišljenog, pravilnog, jasnog govora.

U realizaciji sadržaja nastave gramatike i pravopisa oslanjati se na dječije doživljavanje jezika. Na pojmovima raditi uvijek u kontekstu rečenice, teksta. Tako će lakše diferencirati primjere od (ne)primjera. Pojmovi se međusobno razlikuju po stupnju apstrakcije. Uvijek su u odnosu međuzavisnosti, kako u okviru ovog nastavnog predmeta, tako i u ukupnom ljudkom saznanju.

I na kraju, ukupna postignuća valja iskazati numeričkom ocjenom. Uz programske sadržaje su tri nivoa postignuća: zadovoljavajuća (minimalna) postignuća, dobra, prosječna i ona iznad prosjeka–visoka postignuća. Iako ti nivoi nisu podudarni sa skalom ocjenjivanja od 1 do5 ipak su važan orijentir upostavljanju zahtjeva. Uostalom, nastavnik kao ocjenjivač mora uvažavati mnoštvo elemenata: nema univerzalne preporuke ni za navedene stupnjeve i za sve aspekte znanja i vještina.

Važno je da i učenike vježbate u samoocjenjivanju. Kažite im unaprijed šta ćete ocjenjivati, kada, šta smatrate posebno važnim. Napravite i na panou prikaz očekivanih rezultata opisanih po stupnjevima. Primjera radi: Moje čitanje ima sve karakteristike dobrog čitanja: pravilno je, tečno, izražajno. Mogu pročitati tekst bez greške. Neka svaki učenik postavi sam sebi pitanje: Gdje sam ja? Neko će primijetiti da njegovo čitanje nije dovoljno brzo, drugi da čita monotono, treći da griješi mnogo u izgovoru riječi. Analiza je zajednička. Svi su ocjenjivači. Zajednički dolazimo i do mjera koje će djelovati na poboljšanje postignuća pojedinca i odjeljenja. Plan daljih aktivnosti podrazumijeva utvrđivanje bližih i daljih koraka i ciljeva, individualne i individualizirane linije razvoja.

Sličan pristup odredite i u ostalim područjima. Kažite na koji način ćete bodovati odgovore i neka oni sami upišu ocjenu nakon uvida u tačnost (na bazi poređenja). Veoma je važno da i roditelji budu upućen i u smisao ocjenjivanja. Nezaboraviti da ocjena ima onoliko smisla koliko vodi ukupnom napredovanju svakog učenika i koliko u njemu budi želju da se potrudi i poboljša postignuće.

Nastavni program za predmet Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost u šestom razredu devetogodišnje osnovne škole strukturiran je od slijedećih nastavnih područja:

Jezik;

Pravopis i pravogovor;

Književnost;

Kultura izražavanja (oblici izražavanja u nastavi i vježbe usmenog i pismenog izražavanja, te dvije školske pismene zadaće);

Medijska kultura .

Prijedlog Nastavnog programa uključuje jezičke, umjetničke, stvaralačke i medijske sadržaje zasnovane na međusobnom prožimanju (korelativnost i integrativnost) nastavnih područja i nastavnih disciplina i predmeta (interdisciplinarnost i povezanost sa drugim nastavnim predmetima: historijom, likovnom kulturom, muzičkom kulturom idr.)

Također, prijedlog Nastavnog programa temelji se na:

Izboru umjetničkih i znanstvenih sadržaja na principima primjerenosti, reprezentativnosti, egzemplarnosti, odgojnosti, tekstualne adekvatnosti itd.;

Rasporedu, odnosno organizaciji nastavnih sadržaja po principima kontinuiteta i vertikalno-spiralnog slijeda, kao i principima integracije i korelacije.

Osnovni ciljevi, zadaci, složenost i svrha nastave po pojedinim nastavnim područjima trebaju biti zasnovani na usvajanju osnovnih pojmova iz gramatike, teorije i interpretacije književnosti, vježbi usmenog i pismenog izražavanja, stvaranja vlastitih tekstova (pismenih sastavaka), te ovladavanje osnovnim elementima i tehnikama iz filmske i scenskih umjetnosti, te medijske kulture.

Prilikom izrade Nastavnoga programa iz književnosti vodilo se računa o estetskim, etičkim i nacionalnim kriterijima u izboru književnih djela i pisaca, što je uzrokovalo relativno veći broj obaveznih tekstova za čitanku. Zato je važno naglasiti da sami nastavnici prilikom izrade globalnih i operativnih nastavnih planova i programa mogu vršiti određenu selekciju obaveznih književniht ekstova, ali svi tekstovi moraju biti zastupljeni u čitankama.

Vrlo je važno naglasiti da ovaj Nastavni program treba biti popraćen adekvatnom udžbeničkom i priručničkom literaturom (Čitanka, Naš jezik, Kultura izražavanja, priručnici za nastavnike, priručnici za učenike (radne sveske),Vodič kroz lektiru,Video čitanka, Medijska čitanka.

Knjige lektire moraju biti opremljene standardizovanom kritičko-metodičkom aparaturom (predgovor, biografija i bibliografija, metodička studija) koju trebaju uraditi stručno kvalifikovana lica (kritičari, pisci, metodičari).

Izvori podučavanja

Proces obrazovanja mora od početka do kraja imati svoju materijalnu opremu.

Materijal na kojem učenici temelje svoje obrazovanje možemo svrstati u nekoliko skupina: izvorna stvarnost, nastavna sredstva, nastavna pomagala, tehnički uređaji i obrazovna tehnologija.

Izvorna stvarnost je najširi i najegzaktniji izvor znanja i ujedno najpogodnije mjesto za razvijanje radnih sposobnosti učenika. Izvorna stvarnost se iskorištava tako da učenici izlaze iz učionica u prirodu ili zajednicu kako bi je proučavali ili da se djelići te izvorne stvarnosti unose u učionicu.

Udžbenici za učenike koji podrazumijevaju novija saznanja o djetetu i učenju, prateći radni materijali, priručnike za nastavnike, didaktičke materijale.

Nastavna sredstava i drugi izvori koji potiču sudjelovanje, promatranje, samostalno istraživanje:

- Novine i časopisi,
- Baze podataka,
- Vizuelna sredstva: plakate, fotografije, aplikacije,
- Auditivna sredstva: radioemeisije, snimci ljudskog izražavanja, reprodukovani putem tehničkih pomagala,
- Audio-vizualna nastavna sredstva: nastavni film i obrazovne emisije.mogu biti snimljene na videokazeti ili CD-u, a reprodukujemo ih pomoću računara, video playera ili DVD-playera,
- Videoprilog: Zanimanje – animator, dostupno na http://www.youtube.com/watch?v=v1wjcBhSZR0,
- Preporučeni dječiji fim: Fedor Škubonja: *Izgubljena olovka*. http://www.tunesbaby.com/dm/?x=xvlx00,
- Online alati za izradu animiranih filmova: http://domo.goanimate.com/?utm_source=embed, http://www.abcya.com/animate.htm,
- Dječija radioemisija ili radiodrama (npr. Baš čelik)
- Dokumentarni film: Svi smo mi dio istog svijeta, http://www.youtube.com/watch?v=fFU0AJ5z1rk,
- Filmske vrste: Ante Peterlić: Što je film,
- http://www.youtube.com/watch?v=mp86SZThxLc&list=PLHc_y1gG43210nkYlWVRJ4hLCeHLfc9nm,
- Nastanak animiranog filma,
- http://www.youtube.com/watch?v=FsyhRI4_keo&list=PLHc_y1gG43210nkYlWVRJ4hLCeHLfc9nm,
- Online alati za izradu stripova: http://www.toondoo.com/, http://www.makebeliefscomix.com/Comix/, http://bitstrips.com/,
- Online alat za izradu plakata: http://en.linoit.com/,
- Online izrada zvučnih zapisa: http://vocaroo.com/, http://www.voki.com/, http://www.podsnack.com/, http://www.podomatic.com/login,
- Online alat za izradu filma od fotografija: http://www.clipgenerator.com/ .

STANDARDI UČENIČKIH POSTIGNUĆA[3]

GRAMATIKA

Niski nivo

Većina učenika na niskom nivou sposobnosti može da:

- zna riječima zapisati broj u odgovarajućem padežu;
- izabere tačan odgovor koji se odnosi na vrstu riječi podvučene u datim riječima - glagol;
- izabere odgovor koji sae odnosi na slaganje pridjeva uz imenicu;
- zna šta je komparacija i na koju se vrstu riječi odnosi;
- identifikuje nepromjenjivu vrstu riječi;
- zna koje su lične zamjenice.

Srednji nivo

Učenik je postigao srednji nivo sposobnosti ako je zadovoljio mjerila za niski nivo i ako može da:

- među ponuđenim primjerima riječi oči onu koja predstavlja izvedenicu;
- identifikuje pravilnu upotrebu prijedloga "sa" u instrumentalu;
- odredi subjekt u rečenici u složenijem primjeru;
- razvrsta pridjeve na opisne i gradivne;
- uoči sve imenice u datim stihovima;
- izabere odgovor koji se odnosi na prepoznavanje izvedenih riječi;
- odredi padež podvučenog broja-instrumental;
- izabere odgovor koji se odnosi na prepoznavanje proste riječi;
- izabere odgovor koji se na prepoznavanje imenskog predikata.

Visoki nivo

Učenik je postigao visoki nivo sposobnosti ako je zadovoljio mjerila za srednji nivo i ako može da:

- razumije komparaciju pridjevai navede pozitiv za dati superlativ te u potpunosti određuje komparativ datih pridjeva koji imaju dodatak "ši" kao i "iji";
- razlikuje duže i kraće oblike pomoćnih glagola, te ih u datoj rečenici uoči;
- odredi lokativ date zamjenice;
- razlikuje abecedu i azbuku, te navodi tražena slova jednog i drugog pisma.

PRAVOPIS

Niski nivo

Većina učenika na niskom nivou sposobnosti može da:

- upotrijebi interpunkcijski znak na kraju rečenice-uzvičnik, tačka;
- upotrijebi navodnike u jednostavnoj rečenici;
- identifikuje odgovor u kojem je pogrešno napisana rječca ne;
- preoblikuje prostu izjavnu rečenicu u upitnu demonstrirajući poznavanje pravilnog pisanja rječce li;
- upotrebljava veliko slovo kod imena naroda, gradova i država- standardni primjeri;
- upiše "ije" ili "je" u standardnim primjerima;
- zapiše ciframa redni broj dat slovima i obrnuto.

Srednji nivo

Učenik je postigao srednji nivo sposobnosti ako je zadovoljio mjerila za niski nivo i ako može da:

- upotrijebi veliko slovo kod složenih imena gradova i država;
- pravilno piše prisvojni pridjevod vlastite imenice - ime osobe;
- upotrijebi zarez i navodnike u rečenici;
- razumije i navodi riječi od kojih su nastale date umanjenice.

Visoki nivo

Učenik je postigao visoki nivo sposobnosti ako je zadovoljio mjerila za srednji nivo i ako može da:

- pravilno piše prisvojni pridjev od vlastite imenice - geografski pojam;
- razmatra upotrebu velikog slovai identifikuje pravilnu upotrebu među datim nazivima države, jezera, sela i pripadnika kontinenta.

[3]Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, *Standardi učeničkih postignuća*, Sarajevo, 2012.

KNJIŽEVNOST

Niski nivo

Većina učenika na niskom nivou sposobnosti može da:

- pozna šta je strofa, stih;
- odgovori na jednostavno pitanje u vezi sa tekstom izvodeći jednostavan zaključak;
- pronalazi informaciju eksplicitno iskazanu u navedenoj pjesmi ili priči;
- izabere odgovor koji se odnosi na interpretaciju rečenice iz teksta;
- uoči naznačene pojedinosti, prati tok radnje;
- identifikuje odgovor koji se odnosi na temu priče;
- identifikuje odgovor koji se odnosi na oblik kazivanja – pričanje i opisivanje;
- identifikuje odgovor koji se odnosi na prepoznavanje narodnog književnog stvaralašta.

Srednji nivo

Učenik je postigao srednji nivo sposobnosti ako je zadovoljio mjerila za niski nivo i ako može da:

- identifikuje odgovor o vrsti pjesme - lirska pjesma;
- identifikuje akustičke elemente lirske pjesme;
- identifikuje i zapiše epitete iz naznačene strofe;
- izabere odgovor koji se odnosi na prepoznatljive stilske figire u datoj rečenici teksta - poređenje;
- uoči i navodi riječi koje se rimuju na kraju stihova osabrane strofe;
- razlikuje povezanost motiva u lirskom djelu;
- osmisli i izrazi osnovni motiv pjesme;
- identifikuje odgovor kojim se demonstrira poznavanje književnog roda - epski;
- identifikuje odgovor o o pripovjedačkoj vrsti teksta-basna, umjetnička bajka;
- određuje mjesto radnje u narodnoj priči;
- uoči ulogu lika u epskom djelu;
- uoči govornu karakterizaciju lika;
- osmisli i izrazi pouku priče.

Visoki nivo

Učenik je postigao visoki nivo sposobnosti ako je zadovoljio mjerila za srednji nivo i ako može da:

- određuje tematske cjeline i tok radnje;
- identifikuje odgovor koji se odnosi na oblik kazivanja - opisivanje i monolog; pripovijedanje;
- pronalazi i objedinjuje informacije iz teksta vezane za karakterizaciju lika;
- razumije, osmisli i izrazi temu priče;
- izvodi složeniji zaključak na osnovu pročitanog teksta;
- povezuje i objedinjuje informacije iz teksta, te ih interpretira;
- razumije pjesnički oblik kazivanja-preneseno značenje;
- razumije povezanost motiva u pjesmi sa izraženim osjećanjima;
- u potpunsti definiše opisnu pjesmu.

KULTURA PISMENOG IZRAŽAVANJA

Niski nivo

Većina učenika na niskom nivou sposobnosti može da:

- dopiše podatak koji nedostaje na koverti-ime i prezime pošiljaoca na datom uzorku;

Srednji nivo

Učenik je postigao srednji nivo sposobnosti ako je zadovoljio mjerila za niski nivo i ako može da;

- dopiše podatak koji nedostaje na koverti – naziv grada pošiljaoca na datom uzorku;
- napiše plan kratke priče ako je naznačena uvodna cjelina i poruka priče; uočava bitne i nebitne elemente radnje; bitne elemente izražava kratkim, jasnim rečenicama;
- ispiše slijed događaja u kome su izdvojeni glavni dijelovi kompozicije (uvod, razvoj - zaplet, vrhunac - kulminacija i rasplet radnje); uvodni i zaključni dio su veći od glavnog dijela; rečenice uglavnom sadržajno jasne i logično povezane; ima gramatičkih i pravopisnih grešaka, nedostaju interpunkcijski znaci što bitno utiče na razumljivost sastava;
- pozna formu pisma; zna da napiše pismo slijedeći napomene date u zadatku; iz pisma se vide najmanje četiri navedena elementa: kome je upućeno, ko ga piše, gdje i kad je napisano, pismo se završava pozdravom i potpisom; tekst pisma nije uvijek nije jasno strukturisan (uvodni, središnji, završni dio nisu jasno uočljivi); napisano je uglavnom jasnim i smislenim rečenicama,postoje gramatičke i pravopisne pogreške koje bitno utiču na razumljivost, a rukopis je uglavnom uredan i čitak.

Visoki nivo

Učenik je postigao visoki nivo sposobnosti ako je zadovoljio mjerila za srednji nivo i ako može da:

- ispiše slijed događaja u kome su izdvojeni i povezani glavni dijelovi kompozicije (uvod, razvoj - zaplet, vrhunac - kulminacija i rasplet radnje); glavni dio je veći od uvodnog i zaključnog dijela; rečenice sadržajno jasne i logično povezane, gramatički i pravopisno ispravne, te interpunkcijski znaci pravilno upotrijebljeni;
- poznaje formu pisma; zna da napiše pismo slijedeći napomene date u zadatku; iz pisma se vidi kome je upućeno, ko ga piše, gdje i kad je napisano, pismo se završava pozdravom i potpisom; tekst pisma je jasno struktuiran (uvodni, središnji i završni dio), napisano je jasnim i smislenim rečenicama, urednim i čitkim rukopisom uz poštovanje gramatičkih i pravopisnih pravila.

Međupredmetna povezanost

RAZRED	PREDMET	NASTAVNA OBLAST	NASTAVNE JEDINKE	KOMPETENCIJE
IV	**Moja okolina** **Matematika** **Muzička kultura** **Likovna kultura** **Religijska kultura**	Širi zavičaj – kanton Atmosferske padavine Higijena: ekologija, kultura življenja Priroda i prirodni procesi Uzročnici bolesti – neprijatelji zdravlja Zapisivanje i čitanje brojeva prve hiljade Mjerenje i mjere PiS: Štamparska greška Uspavanka: Durmi, durmi – jevrejska PiS: Bratec Martin – francuska Scena, scenografija i scenska maska Površina: Simetrija Vjerski praznici: Učešće djece Nacionalne manjine	Pravogovor i pravopis: Veliko slovo KI: Opis pojave, zbivanja u prirodi MK. Dječiji listoviPravogovor i pravopis: Veliko slova u nazivu časopisa, novina MK: Dokumentarni film MK: Strip Gramatika: Pisanje brojeva slovima Rad na poboljšanju razumijevanja pročitanog MK. Dječiji listovi Pravogovor i pravopis: Veliko slova u nazivu časopisa, novina Pravopis: Veliko slovo u pisanju pripadnika naroda Pisanje pridjeva nastalih od vl. imenica MK: Pozorišna predstava KI: Opis lika KI: Pričanje na osnovu tematskih riječi MK: Dokumentarni film	*Solidno znanje osnovnog rječnika, funkcionalne gramatike i stila* Svijest o pripadnosti nekoj lokalnoj zajednici, zemlji Sposobnost pisanja raznih vrsta tekstova u različite svrhe, praćenje procesa pisanja (od koncepta do korekture) Sposobnost komuniciranja u pisanom i usmenom obliku, razumijevanje ili omogućavanje razumijevanja raznih poruka u raznim situacijama i u različite svrhe. *Sposobnost pretraživanja, prikupljanja i procesuiranja pisanih informacija, podataka i pojmova da bi ih se moglo koristiti u proučavanju i sustavnom organiziranju znanja* *Saznanje o raspoloživim mogućnostima obrazovanja i izobrazbe te načinu kako različite odluke tokom obrazovanja* Znanje o tome kako sačuvati svoje te dobro zdravlje, higijenu i prehranu vlastite obitelji. Temeljno znanje i razumijevanje brojki i mjera, te sposobnost njihovog korištenja u nizu svakodnevnih situacija *Sklonost kritičkom razmišljanju; sposobnost razlikovanja raznih vrsta matematičkih izjava (razlikovanje tvrdnje od pretpostavke, itd.); razumijevanje matematičkih dokaza i doseg ograničenja određenog koncepta.* Sposobnost komuniciranja u pisanom i usmenom obliku, razumijevanje ili omogućavanje razumijevanja raznih poruka u raznim situacijama i u različite svrhe. *Sposobnost pretraživanja, prikupljanja i procesuiranja pisanih informacija, podataka i pojmova da bi ih se moglo koristiti u proučavanju i sustavnom organiziranju znanja* *Pokazivanje interesa za druge i njihovo poštivanje* *Sposobnost kooperativnog rada i fleksibilnosti u sklopu tima.* *Sposobnost komuniciranja kao dijela procesa učenja korištenjem odgovarajućih sredstava (intonacija, geste, mimika, itd.) radi pružanjapotpore usmenom komuniciranju te razumijevanju i proizvodnji raznih multimedijskih poruka (pisanih ili usmenih jezika, zvuka itd.)* *Sposobnost umjetničkog samoizražavanja kroz čitav niz medija u skladu s urođenim sposobnostima pojedinca* *Spremnost na poštivanje vrijednosti i privatnosti drugih sa spremnošću reagovanja na protivdruštveno ponašanje.* *Uvažavanje i razumijevanje različitosti vrijednosnih sistemaraznih vjerskih ili etničkih skupina.* *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje i trajni interes za kulturni život*

V	**Matematika** **Priroda** **Društvo** **Tehnički odogoj i informatika** **Kultura življenja** **Likovna kultura** **Muzička kultura**	Problemski zadaci Skup brojeva do milion i računske operacije u njemu Raznovrsnost, rasprostranjenost plodova i sjemenki: Nazivi biljaka u mome kraju Životinje Ekologija: Očuvanje životne sredine Iz prošlosti domovine Nastanak suverene i nezavisne BiH Kulturno – istorijske znamenitosti: Pisani spomenici kulture Religija: pojam, vjerska slika zavičaja i naroda u BiH Saobraćaj Historijski razvoj informatike, računara i informatičke tehnologije Kreativne informatičke radionice Porodični / obiteljski život Opća kultura ponašanja: ljubav, pravilan odnos prema životnim dobrima... Prehrana i zdravlje Tadicionalno kulinarstvo Tačka i linija: Motivi iz neposrednog okruženja – ljudi, životinje, biljke, pojave u prirodi Boja: Predstavljanje sadržaja priče, pjesme, pojave u prirodi Ploha: Vizuelni znak Vizuelna komunikacija Masa i prostor: Elementi urbanizma, ravnoteža i pokret u prostoru – mobili Pjesme, brojalice o životinjama Narodna kola i igre Narodne pjesme, igre iz Slovenije Pjesme, igre iz Hrvatske Slušanje muzike: The sound of music, Richard Rogers Slušanje muzike: Korsakov Slušanje muzike: Mozart	Čitanje s razumijevanjem MK: Analiza istraživanja o korištenju medijskih sadržaja Rječnik: Prikupljanje riječi zavičajnog govora Klasificiranje po abecednom redu Čitanje sa zadatkom: Ilustracija, prepričavanje... Književnost: Lipov cvat Rečenica: Priloške odredbe za mjesto, vrijeme i način Književnost: Ševina jutarnja pjesma, Šarko, Posljednje laste KI: Opis pejsaža MK: Sadržaji štampe/tiska KI: Pričanje događaja Lektira: Priče iz davnine Književnost: Priča, pjesma o Bosni Književnost: Narodne priče, poslovice MK. Sadržaji štampe/tiska; Selekcija medijskih sadržaja, kritički osvrt Književnost: Cesta MK: Internet (pojam, istorijat, razvoj, pravila za sigurnije korištenje) MK: Ovladavanje terminologijom važnom za snalaženje u svijetu filma, radija, štampe Jezik: Zavičajni govor i književni jezik Književnost: Majčin dar KI: Pričanje doživljaja Književnost: Na uglu MK: Selekcija medijskih sadržaja Riječi iz mog zavičaja Književnost: Ševina jutarnja pjesma, Šarko, Posljednje laste KI: Opis pojave/ zbivanja u prirodi Književnost: Bajka o ribaru i ribici KI: Opis pejsaža MK: Selekcija medijskih sadržaja: Plakat, TV poruka- reklama Književnost: Bijeli grad, Koliko je teška pahuljica Književnost: Ševina jutarnja pjesma, Šarko, Posljednje laste, Aska i vuk Književnost: Priča, pjesma o Bosni Književnost: Narodne priče, poslovice Rječnik: Zavičajni govor Književnost: Ela Peroci Lektira: Zvonimir Balog Lektira: Perl Bak Književnost: Puškin Književnost: E. M. Rilke	*Sposobnost slušanja i razumijevanja raznih govornih poruka u mnoštvu komunikacijskih situacija* *Sposobnost konciznog i jasnog govorenja.* *Sposobnost praćenja uspješnosti poruke, kao i sposobnost započinjanja, održavanja i okončanja razgovora u raznim komunikacijskim situacijama.* *Sposobnost čitanja i razumijevanja različitih tekstova.* *Spremnost da se koristi numeričko izračunavanje kako bi se rješavali problemi u svakodnevnom životu.* *Znatiželja i kritičko pimanje nauke i tehnologije, uključujući pitanja sigurnosti i zaštite kao i etička pitanja.* *Pozitivan ali kritički stav prema upotrebi stvarnih informacija i svijest o potrebi logičnog postupka donošenja zaključaka.* *Pokazati sposobnost upoređivanja i razlikovanja između više mogućih objašnjenja razmatrajući raspoložive dokaze* *Interpretirati skup podataka prikazan u nekoliko različitih oblika poput tabelarnog, grafičkog i dijagramskog* *Spremnost prepoznavanja područja na kojima se može pokazati čitava lepeza poduzetničkih vještina* *Formulisati argumente sintetizirajući dokaze iz više izvora* *Prepoznavati, objašnjavati i primjenjivati znanje iz prirodnih nauka i znanje o nauci u nizu različitih kompleksnih životnih situacija* *povezivati različite izvore informacija i objašnjenja te koristiti dokaze iz tih izvora kako bi opravdali odluke i zaključke* *Znanje o tome kako sačuvati svoje i zdravlje vlastite porodice.* *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje i trajni interes za kulturni život* *Snažan smisao za identitet* *Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju;* *Kritičko prihvaćanje informacija koje objavljuju masovni mediji.* *Sposobnost formuliranja vlastitih argumenata u govoru i pismu na uvjerljiv način i potpunog uvažavanja drugih stajališta iznijetih u pisanom ili usmenom obliku* *Saznanje o raspoloživim mogućnostima obrazovanja* *Razumijevanje potencijala ITC-a kao potpore za kreativnost i inovacije za ličnu realizaciju i uključivanje u društvo* *Sposobnost pisanja raznih vrsta tekstova u različite svrhe, praćenje procesa pisanja (od koncepta do korekture)* Razvijanje pozitivnog stava prema međukulturnoj komunikaciji. *Sposobnost korištenja i baratanja tehnološkim alatima i uređajima, te podacima i saznanjima da bi se postigao neki cilj ili donio zaključak.*

				Poznavanje primjerenog raspona književnih i neknjiževnih tekstova (npr. kratke priče, pjesme, novinski članci i članci u časopisima, Internet stranice, upute, pisma, kratka izvješća, itd. Stvaranje pozitivnog stava prema maternjem jeziku, njegovo prihvatanje kao potencijalnog sredstva ličnog i kulturnog obogaćivanja. Razvijanje ljubavi prema književnosti. *Sposobnost komuniciranja u pisanom i usmenom obliku, razumijevanje ili omogućavanje razumijevanja raznih poruka u raznim situacijama i u različite svrhe.* *Znanje o tome kako sačuvati svoje i zdravlje vlastite porodice.* *Snažan smisao za identitet* *Prepoznavati, objašnjavati i primjenjivati znanje iz prirodnih nauka i znanje o nauci u nizu različitih kompleksnih životnih situacija povezivat i različite izvore informacija i objašnjenja te koristiti dokaze iz tih izvora kako bi opravdali odluke i zaključke* *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje i trajni interes za kulturni životPokazivanje interesa za druge i njihovo poštivanje.* Demonstriranje lične efikasnosti u društvenim interakcijama koje uključuju emotivnu razmjenu *Sposobnost korištenja i baratanja tehnološkim alatima i uređajima, te podacima i saznanjima da bi se postigao neki cilj ili donio zaključak.* *Sposobnost komuniciranja u pisanom, usmenom i vizuelno-umjetničkom obliku, razumijevanje ili omogućavanje razumijevanja raznih poruka u raznim situacijama i u različite svrhe.* *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje* Spremnost da težimo estetskoj kvaliteti izražavanja koja nadilazi isključivo tehničku preciznost riječi/ izraza. *Prepoznavati, objašnjavati i primjenjivati znanje iz prirodnih nauka i znanje o nauci u nizu različitih kompleksnih životnih situacija povezivati različite izvore informacija i objašnjenja te koristiti dokaze iz tih izvora kako bi opravdali odluke i zaključke* *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje i trajni interes za kulturni život* *Snažan smisao za identitet* *Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju* *Pokazivanje interesa za druge i njihovo poštivanje.* *Razumijevanje kodova ponašanja i općeprihvaćenog ponašanja koje se promiče u raznim društvima.* *-Svijest o konceptima poput pojedinca, grupe, društva, kulture i povijesnog razvitka tih koncepata*
VI	**Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost** **Geografija** **Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost** **Matematika** **Bosanski, hrvatski i srpski jezik i Književnost** **Njemački jezik**	Pravopis: Veliko slovo u pisanju planeta, okeana, mora Brojevi (glavni, redni i zbirni) – polupromjenjiva vrsta riječi Gramatika: Imenice – vrsta riječi	Sunčev sistem (Zemlja i Mjesec) Okeani i morske vode Brojevi (množenje i dijeljenje Opće i vlastite imenice	Kreativno - produktivne kompetencije koje se zasnivaju na povezivanju znanja o planetama i Sunčevom sistemu, te pravopisnim pravilima pisanja planeta, okeana itd. Matematička pismenost i kompetencije unauci itehnologiji koje se zasnivaju na primjeni brojeva u pisanju i govoru sa ciljem pravilne upotrebe Komuniciranje na stranom jeziku kao obliku izražavanja koji u velikoj mjeri ima istu dimenziju vještine komuniciranja uz povezanost znanja iz maternjeg jezika

TREĆA TRIJADA

SEDMI RAZRED

Nastavni predmet Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost u sedmom razredu osnovne škole sadrži sljedeća područja:

1. Jezik
2. Književnost
3. Kultura izražavanja
4. Medijska kultura

Ishodi učenja

JEZIK

- opisuje glagole i podjelu glagola po značenju (radnja, stanje, zbivanje);
- razlikuje glagole po prijelaznosti radnje te ih selektuje na (prijelazne, neprijelazne i povratne);
- koristi imperativ u izricanju zapovijedi, upozorenja, molbe ili želje u govornom i pisanom obliku;
- uočava glasovne promjene uptrebom određenih glagolskih oblika;
- prepoznje glagole po glagolskom vidu (trajanju radnje) razlikuje ih po ograničenom i neograničenom trajanju;
- prepoznaje glagole u rečenici i razlikuje gramatičke osobine (vrijeme, način, lice, broj, rod);
- opisuje značenje glagolskih oblika;
- prepoznaje konjugaciju u glagolskim oblicima;
- uočava tvorbu glagolskih oblika te ih selektuje na proste i složene glagolske oblike;
- imenuje pomoćne glagolske oblike u našem jeziku te prepoznaje njihovu ulogu u tvorbi složenih glagolskih oblika;
- razlikuje duže (naglašene) i kraće (neneglašene) oblike pomoćnig glagola biti i htjeti;
- prepoznaje glagolske oblike u izricanju sadašnjih , budućih i prošlih radnji;
- prepoznaje glagolske oblike kao glagolske načine;
- prepoznaje glagolske oblike kao glagolska vremena;
- klasificira glagolske oblike na lične i bezlične te objašnjava njihovu razliku;
- primjenjuje glagolske oblike u govornom i pisanom obliku , u svakodnevnom govoru po pravilima standardnoga jezika;
- prepoznaje sinonimske oblike glagola, primjenjuje ih u govoru i pisanju obogaćujući leksiku maternjeg jezika;
- primijenjuje pravila pisanja velikog početnog slova u imenima pokrajina i krajeva dijelova naselja (gradskih četvrti, dijelova sela, trgova i ulica);
- koristi pravilno povratne glagole u pisanju i govorenju;
- koristi ispravno aorist glagola biti u govoru i pisanju uz naglašavanje glasa h u prvom licu aorista;
- pravilno piše riječcu ne uz glagolske oblike;
- pravilno primjenjuje glagolski pridjev radni u oblicima m.r. i oblicima ž.r. jednine i množine;
- razlikuje po izgovoru i pravilno piše glagolske oblike u kojima su provedene glasovne promjene
- prepoznaje interpunkcijske znakove i primjenjuje pravopisna pravila u njihovoj upotrebi;
- koristi zarez u jednostavnoj rečenici kod odvajanja apozicije, vokativa, nabrajanja rečeničnih dijelova;
- prepoznaje pogrešno napisane afrikate č, ć, dž,đ i ispravlja ih;
- primjenjuje pravilno sve interpunkcijske znake , pravilno obilježavai citirani tekst;
- usvaja pravila pravopisa standardnoga jezika u vlastitom govoru i pisanju;
- prepoznaje odstupanja od pravila standardnog jezika u vlastitom pisanju i govoru, kao i kod drugih, te primjenjuje pravilnu upotrebu.

KNJIŽEVNOST

- razumije sadržaj djela;
- iskazuje svoje dojmove o djelu;
- prepoznaje osnovno osjećanje u pjesmi;
- identificira osnovna obilježja rodoljubive i opisne lirske pjesme;

- određuje metaforu, inverziju, kontrast i druga stilska sredstva;
- upotrebljava stilska sredstva u vlastitome tekstu;
- razumije preneseno značenje;
- obraća pažnju na vezu ritma i osjećanja u pjesmi;
- interpretira djelo vodeći računa o fabulativnoj i tematsko-idejnoj okosnici djela;
- otkriva pokretače radnje i sredstva zaustavljanja u tekstu;
- uočava različite pozicije pripovjedača;
- prepoznaje različite forme pripovijedanja;
- uočava književne i ekstraknjiževne elemente u djelu;
- razumije, zapaža i povezuje sa savremenom stvarnošću psihološke karakteristike lika;
- procjenjuje postupke likova s etičkog, društvenog ili idejnog stajališta;
- obrazlaže svoje tvrdnje o djelu potkrepljujući ih citatima iz teksta;
- razlikuje usmene književne vrste i glavne karakteristike lirske i epsko-lirske poezije;
- usvoji glavne osobine drame: dijalog, likovi, sukob;
- poredi dramu i druge književne vrste;
- uočava glavne značajke historijskog i pustolovnog romana;
- poredi glavne karakteristike ljetopisa, putopisa i dnevnika;
- formulira glavne karakteristike fantastične književnosti;
- usvoji novonaučene riječi i pojmove te tako poboljšava komunikaciju u usmenom i pisanom obliku;
- mijenja svoje stavove i ponašanje usvajajući pouke književnoga djela.
- nterpretira tekst zastupajući stavove skladnih međuljudskih odnosa, pravičnosti i jednakosti,
- koristi sve dostupne resurse za bolje razumijevanje djela;
- koristi znanja stečena u drugim predmetima i drugim oblastima života i rada.

KULTURA IZRAŽAVANJA

- koristi različite načine kazivanja doživljenog i viđenog u svojoj okolini;
- prepoznaje hronološki i retrospektivni slijed kazivanja te na osnovu toga širi svoje sposobnosti učenja i čitanja uopće;
- izdvoji bitno od nebitnog pri kazivanju i pisanju kako bi bilo jasno onome ko čita i sluša;
- koristi što više opise u svakodnevnom kazivanju i pisanju ;
- kombinira opise ljudi i prirode s različitim oblicima kazivanja;
- upotpuni pričanje ličnim doživljajem;
- izgradi sopstveni stil i jezik;
- bira kratke, ali izražajne rečenice kako bi dočarao svoja osjećanja i uzbudljive trenutke;
- označi govornom intonacijom rečenicu te bojom i glasom dočara sadržaje;
- koristi vladanje različitim stilovima kazivanja i pisanja u svakodnevnoj komunikaciji;
- uoči značajne trenutke i uvodi retrospekciju u priču, usklađuje opis pejzaža s tokom događaja i povezuje s doživljajima sudionika.

MEDIJSKA KULTURA

- prepoznaje izražajna sredstva u filmu, pokrete kamere;
- uočava razliku između glume u pozorištu i glume pred kamerom;
- upoređuje sličnosti i razlike između filmskog kadra i kvadrata iz stripa (plan, ugao gledanja);
- prepoznaje i opisuje izražajna sredstva filma i književnog djela;
- povezuje kvadrate stripa u priču;
- prepoznaje osnovne estetske i etičke vrijednosti u filmskim ostvarenjima i medijskim aktivnostima.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	Odgojno-obrazovni ciljevi		
	Znanje	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanje**
1. JEZIK 1.1. GRAMATIKA - Naglašene i nenaglašene riječi (naglasne cjeline); - Čestice/ rječce (proširivanje znanja o ovoj vrsti riječi) ;	- Imenovati naglašene i nenaglašene riječi, povezati ih u izgovoru; - Poimati značenje ove vrste riječi te ih primijeniti u govornom i pisanom obliku proširujući znanje o ovoj vrsti riječi.	- Prepoznati enklitike i proklitike; - Pravilno pisati i izgovarati nenaglasnice; - Uočiti čestice ili rječce u jeziku i otkriti da česticama možemo preoblikovati jezičko ustrojstvo.	- Primijeniti pravilnu i jasnu komunikaciju; - Prihvatiti upotrebu čestica u govoru i pisanju iskazujući sopstvene dojmove/ utiske.
- Glagoli - Glagoli (leksičko značenje); - Glagoli (gramatičke osobine); - Glagoli po predmetu radnje (prijelazni, neprijelazni, povratni); - Glagoli po trajanju radnje (glagolski vid); - Infinitiv (infinitivna osnova i nastavci); - Glagolski pridjev radni; (aktiv); - Glagolski pridjev trpni (pasiv);	- Identifikovati glagole i njihovo leksičko značenje (radnja ,stanje, zbivanje); - Imenovati i utvrditi gramatičke osobine glagola (lice, vrijeme, način, rod, broj); - Definisati glagole po predmetu radnje, selektirajući ih po značenju; - Imenovati i opisati glagole po trajanju radnje; - Opisati infinitiv , otkriti njegovo značenje, uočiti njegovu tvorbu; - Imenovati glagolski pridjev radni, opisati značenje i tvorbu; - Otkriti da se tvore od glagola; - Opisati značenje glagolskog pridjeva trpnog, uočiti njegovu tvorbu i službu u rečenici;	- Prepoznati glagole selektirajući ih po značenju te ih pravilno primijeniti; - Prepoznati i primijeniti konjugaciju glagola u govornom i pisanom obliku; - Uočiti glagole po predmetu radnje u usmenom i pisanom obliku, razlikovati ih po značenju; - Uočiti glagolski pridjev radni u govoru i pisanju; - Prepoznati službu/ funkciju u rečenici; - Prepoznati glagolski pridjev trpni, pravilno ga upotrijebiti ugovoru i pisanju; - -Prepoznati glagole po trajanju radnje u pisanju i govoru; - Prepoznati infinitiv i uočiti njegove nastavke; - Utvrditi infinitivnu osnovu;	- Upotrebljavati glagole u svakodnevnom govoru, usvajati sinonimske oblike, uvažavajući bogatstvo leksike maternjeg jezika; - Prihvatiti vrijednosti jezičkog standarda; - Sortirati povratne glagole na prave/ neprave/ uzajamno povratne; - Otkriti ulogu povratne zamjenice sebe/se; - Kombinirati upotrebu svršenih i nesvršenih glagola prema rečeničnom sadržaju; - Razlikovati i uočavati trajne glagole; - Koristiti infinitiv u imenovanju radnje; - Otkriti ulogu infinitiva u dopuni glagola; - Koristiti glagolski pridjev radni u tvorbi složenog glagolskog oblika; - Razlikovati glagolski pridjev trpni od glagolskog pridjeva - radnog po značenju;
- Prezent (značenje i tvorba), prezent pomoćnih glagola;	- Definisati značenje i tvorbu prezenta; - Razlikovati pravu sadašnjost od prenesene (historijski, futurski i svevremenski prezent);	- Prepoznati i pravilno primijeniti prezent u govornoj i pisanoj komunikaciji; - Uočiti prezent pomoćnih glagola biti i htjeti-duži i kraći oblici;	- Uočiti glasovne promjene; - Usvojiti pravilnu upotrebu prezenta u govoru i pisanju; - Ukazati na nastale glasovne promjene pri upotrebi prezenta;
- Aorist (značenje i tvorba); - Aorist glagola biti	- Opisati značenje aorista; - Otkriti njegovu tvorbu;	- Prepoznati prošlo svršeno glagolsko vrijeme; - Otkriti tvorbene nastavke aorista;	- Prikazati aorist glagola biti; - Objasniti moguće glasovne promjene pri upotrebi aorista; - Ukazati na njegovu upotrebu u pripovijedanju te njegovo funkcionalno - - stilsko obilježje;

- Imperfekt (značenje i tvorba); - Perfekt (značenje i tvorba); - Pluskvamperfekt (značenje i tvorba);	- Definisati značenje imperfekta; - Utvrditi tvorbu imperfekta; - Prepoznati osnovno značenje perfekta; - Razlikovati ga po tvorbi od prostih glagolskih oblika perfekta; - Imenovati značenje pluskvamperfekta, prepoznati dvojaku tvorbu;	- Primijetiti neograničenost trajanja radnje; - Uočiti ulogu pomoćnog glagola biti u tvorbi perfekta; - Pravilno upotrijebiti pluskvamperfekt u pisanju i govoru; - Prepoznati ulogu enklitičkog oblika glagola biti u njegovoj tvorbi;	- Prihvatiti moguću zamjenu aorista i imperfekta perfektom; - Prihvatiti upotrebu pluskvamperfekta u složenoj rečenici;
- Futur I (značenje i tvorba); - Futur II (značenje i tvorba);	- Opisati značenje futura I; - Uočiti ulogu enklitičkog oblika pomoćnog glagola htjeti u tvorbi futura I; - Imenovati futur II, prepoznati složenu tvorbu;	- Razlikovati futur I po tvorbi od prostih glagolskih oblika, prepoznati ga u govoru i pisanju; - Prepoznati složenost glagolskog oblika u izricanju buduće radnje; - Primijeniti futur II u samostalnim primjerima;	- Prilagoditi upotrebu futura I i futura II prema rečeničnom sadržaju; - Koristiti futur I uz pravilno pisanje i izgovor; - Koristiti futur II u složenoj rečenici;
- Imperativ (zapovijedni način);	- Prepoznati značenje imperativa u izricanju zapovijedi, molbe, upozorenja i želje;	- Uočiti tri prosta oblika imperativa; - Prepoznati ga u govoru i pisanju;	- Ukazati na upotrebu imperativa u upravnom govoru-direktnom obraćanju govornika; - Pravilno koristiti i potvrditi pripadnost glagolskom načinu;
- Kondicional I (značenje i tvorba); - Kondicional II (značenje - i tvorba); - Glagolski prilog sadašnji (značenje, tvorba i služba); - Glagolski prilog prošli (značenje, tvorba i služba);	- Opisati značenje kondicionala I; - Uočiti složenu tvorbu kondicionala I; - Opisati značenje kondicionala II; - Uočiti složenu tvorbu kondicionala II; - Opisati značenje gl. priloga sadašnjeg i gl. priloga prošlog; - Objasniti tvorbu glagolskih priloga; - Prepoznati po broju predikata složenu rečenicu.	- Uočiti kondicional II u pisanom i govornom obliku;	- Dati samostalne primjere imperativa i kondicionala; - Ukazati na službu u rečenici; - Prepoznati priloške odredbe u rečenici; - Dati samostalan primjer glagolskih priloga u rečenici (sadašnji, prošli).
- Složena rečenica (pojam);		- Prepoznati ulogu nesvršenih i svršenih glagola pri tvorbi; - Uočiti i primijeniti glagolske priloge (prošli i sadašnji).	

1.2. PRAVOGOVOR I PRAVOPIS - **V**eliko slovo u jednočlanim i višečlanim imenima pokrajina i krajeva, dijelova naselja;	- Prepoznati riječi koje se pišu velikim početnim slovom;	- Koristiti stečena znanja o pravilima pisanja velikog slova prema programskim zahtjevima;	- Prepoznati nepravilnosti u pisanju i pravilno napisati upotrebu velikog slova u pisanju jednočlanih i višečlanih imena pokrajina i krajeva, dijelova naselja;
- Pisanje i izgovor zamjenice sebe/se uz povratne glagole;	Prepoznati povratne glagole, duže i kraće oblike povratne zamjenice ***sebe/se***; Uočiti oblike aorista pomoćnog glagola ***biti***; Usvojiti pravila pisanja rječce ***ne*** uz glagole.	- Pravilno primijeniti u izgovoru i pisanju povratne glagole;	- Usvojiti pravila pravopisa standardnog jezika;
- Pisanje i izgovor aorista glagola biti;	- Prepoznati infinitiv uz nenaglašenu riječ;	- Primijeniti aorist glagola **biti** u govoru i pisanju, uz isticanje glasa ***h*** za 1. lice jednine;	- Prepoznati pogrešnu upotrebu aorista;
- Pisanje i izgovor rječce ne uz glagolske oblike;		- Primijeniti stečena znanja u pisanju rječce ***ne*** uz glagole.	- Uočiti izuzetke u pisanju rječce ***ne*** uz glagolske oblike;
- Pisanje infinitiva i glagolskog pridjeva radnog (m.r. jd.);	- Prepoznati glagolski pridjev radni;	Primijeniti u pisanom i usmenom obliku infinitiv uz pomoćni glagol; Pravilno koristiti pravila u pisanju glagolskog pridjeva radnog;	- Dati primjere pisanja glagolskog pridjeva radnog uz primjenu pravila;
- Izgovor i pisanje glagolskih oblika u kojima su provedene glasovne promjene (č, ć, ije, je u glagolskim oblicima);	- Prepoznati glagolske oblike u kojima su izvršene glagolske promjene;	- Pravilno pisati i izgovarati riječi u kojima su provedene glasovne promjene	- Usvojiti pravila glagolskih oblika u kojima su provedene glasovne promjene (**č, ć, je** i **ije** u glagolskim oblicima) svakodnevno ih koristiti u pisanju i govoru;
- Izgovor i pisanje proklitika i enklitika	- Prepoznati proklitike i enklitike;	- Pravilno koristiti u izgovoru i pisanju proklitike i enklitike;	Otkriti važnost pravilne upotrebe zareza u jednostavnoj rečenici u cilju kvalitetnije komunikacije; Razlikovati apostrof i tačku sa zarezom u pisanju i čitanju;
- Pisanje i upotreba zareza u jednostavnoj rečenici (apozicija, vokativ, riječi u nabrajanju);	- Ovladati pravilima upotrebe u jednostavnoj proširenoj rečenici;	- Primijeniti stečena znanja u pisanju i izgovoru zareza u jednostavnoj rečenici;	- Usvojiti pravila pisanja pravopisnih znakova, otkriti tačnost i preciznost u primjeni;
- Pisanje apostrofa i tačke sa zarezom.	- Prepoznati i pravilno pisati apostrof i tačku sa zarezom.	- Primijeniti u pisanom obliku pisanje apostrofa i tačke sa zarezom.	- Primijeniti pravopisnu normu upotrebe zareza u jednostavnoj rečenici, te upotrebi pravopisnih znakova u tekstovima.
2. **KNJIŽEVNOST** 2.1. IZBOR KNJIŽEVNIH TEKSTOVA - M. Dizdar, bbbb, pjesma 1. (o riječima) - M. Antić, Posle detinjstva - V. Ilić, U poznu jesen - H. Humo, Zvuci u srcu - D. Cesarić, Voćka poslije kiše - S. Jesenjin, Pjesma o keruši - A. Sidran, San o Bašeskiji - N. Šop, Bakine naočari	- Razumjeti sadržaj djela; - Iznijeti svoje dojmove o djelu; - Odrediti metaforu, inverziju, kontrast i druga stilska sredstva; - Upotrebljavati stilska sredstva u vlastitome tekstu; - Razumjeti preneseno značenje;	- Otkriti pokretače radnje i sredstva zaustavljanja u tekstu; - Uočiti glavne značajke historijskoga i pustolovnog romana; - Otkriti različite pozicije pripovjedača; - Prepoznati različite forme pripovijedanja; - Usporediti glavne karakteristike ljetopisa, - putopisa i dnevnika;	- Obratiti pažnju na vezu ritma i osjećanja u pjesmi; - Razumjeti, zapaziti i povezati sa savremenom stvarnošću psihološke karakteristike lika; - Formulisati glavne karakteristike fantastične književnosti; - Uočiti glavne karakteristike usmene književnosti i potkrijepiti ih primjerima iz teksta;

- Nerkesi, Pjesma peru - M. Krleža, U predvečerje - N. Ibrišimović, Bosna - T. Ujević, Dažd - E. Kišević, Lampa na prozoru - D. Trifunović, Nešto važno da ti kažem - Ć. Sijarić, Koza - Zija Dizdarević, Majka - A. P. Čehov, Vanjka - Z. Grej, Komanči odl. romana - Grmljavina stada - K. Brukner, Sadako hoće živjeti - R. Pavlović, Čistač obuće - S. Ćorović, Ibrahimbegov ćošak - N. Čukovski, James Cook, odl. - F. Šehović, Putovanje kapetanaPorporelosa, odl. Bašeskija, Ljetopis o Sarajevu - I. Sekulić, Oslo pod snijegom Narodna romansa iz BiH po izboru - Narodna balada Smrt braće Morića - Narodna lirska pjesma iz BiH	- Identifikovati osnovna obilježja rodoljubive i opisne lirske pjesme; - Prepoznati osnovno osjećanje u pjesmi; - Razlikovati usmene književne vrste i glavne karakteristike lirske i epsko- lirske poezije; - Usvojiti novonaučene riječi i pojmove te tako poboljšati komunikaciju u usmenom i pisanom obliku.	- Interpretirati djelo vodeći računa o fabulativnoj i tematsko-idejnoj okosnici djela; - Uočiti književne i ekstraknjiževne elemente u djelu; - Usvojiti glavne osobine drame: dijalog, likovi, sukob;	- Usporediti dramu i druge književne vrste; - Obrazložiti svoje tvrdnje o djelu potkrepljujući ih citatima iz teksta; - Procijeniti postupke likova s etičkog, društvenog ili idejnog stajališta; - Mijenjati svoje stavove i ponašanje usvajajući pouke književnoga djela; - Interpretirati tekst zastupajući stavove skladnih međuljudskih odnosa, pravičnosti i jednakosti, - Koristiti sve dostupne resurse za bolje razumijevanje djela; - Koristiti znanja stečena u drugim predmetima i drugim oblastima života i rada.

2.2 **LEKTIRA**

1. A.H. Dubočanin, *Lađarski put/ Brod na vidiku*
2. D. Tadijanović, *Srebrne svirale,* izbor poezije
3. Egziperi, *Mali princ*
4. N. Radanović, *Mali Jan/ Almin vrt*
5. Š. Pandžo, *Ruka na kosi/ Samo još kosovi zvižduću*
6. D. Jelačić Bužimski, *Sportski život letećeg Martina*
7. B. Primorac*, Maturalac*
8. S. Raičković, *Na kraju grada*, izbor iz poezije i proze
9. N. Bazdulj-Hubijar, *Ruža*
10. A. Šenoa, *Povjestice*
11. A. Frank, *Dnevnik Ane Frank*
12. D. Maksimović, *Strepnja*

3. **KULTURA IZRAŽAVANJA** - Pričanje događaja ili doživljaja retrospektivnim redoslijedom kazivanja,	- Povezati događaje po njihovim uzajamnim vezama i odnosima;	- Uočiti značajne trenutke i uvesti retrospekciju u priču;	- Koristiti različite načine kazivanja doživljenog i viđenog u svojoj okolini;
- Pričanje događaja ili doživljaja uz upotrebu opisa (lika, pejzaža),	- Stvoriti složenije kompozicije sastava; - Izdvojiti likove i krajolike unutar priče;	- Uskladiti opis pejzaža s tokom događaja i povezati s doživljajima sudionika;	- Prepoznati hronološki i retrospektivni slijed kazivanja te na osnovu toga širiti svoje sposobnosti učenja i čitanja uopće; - Izdvojiti bitno od nebitnog pri kazivanju i pisanju kako - bi bilo jasno onome ko čita i/ili sluša;
- Opis portreta,	- Prepoznati portret unutar priče;	- Razlikovati vanjski od unutarnjeg opisa osobe; - Sastaviti samostalno plan opisivanja; - Uočiti i izdvojiti, a onda povezati podatke o izgledu, karakternim osobinama i postupcima osobe kojuopisuje;	- Koristiti što više opise u svakodnevnom kazivanju i pisanju ;

- Opis dinamičnog zbivanja u prirodi,	- Uočiti povezanost opisa s doživljajem i njegov značaj za tok radnje; - Uočiti stilsku funkciju glagola, imenica i pridjeva; - Uočiti redoslijed prikazivanja pojedinosti u dinamičnom opisu ; - Opisivati vizuelne i akustične pojedinosti;	- Opisati zbivanje uz pomoć plana; - Uočiti događanja po redoslijedu i smjestiti ih u vremenski tok;	- Kombinirati opise ljudi i prirode s različitim oblicima kazivanja; - Upotpuniti pričanje ličnim doživljajem; - Izgraditi sopstveni stil i jezik; - Izabrati kratke, ali izražajne rečenice kako bi dočarao svoja osjećanja i uzbudljive - trenutke;
- Čitanje (interpretativno čitanje različitih umjetničkih tekstova), - Čitanje (usmjereno i u sebi),	- Prepoznati funkciju glagola u opisu; - Koristiti se govornim vrednotama: rečenični naglasak, intonacija, boja, - visina i jačina glasa;	- Povezati čitanje sa slušanjem i uočiti greške, kako svoje, tako i tuđe;	- Označiti govornom intonacijom rečenicu te bojom i glasom dočarati sadržaje.
- Slušanje (kultura razgovora, mentalna disciplina), - Kontrolni diktat, - Pisanje dnevnika,	- Razlikovati dnevnik od autobigrafije;	- Pisati događaje misli i osjećanja;	
- Pisanje autobiografije,	- Uočiti osnovne elemente dnevnika i biografije.	- Izdvojiti važne podatke o svome životu sa dodavanjem zanimljivih detalja (kako je dobio ime, gdje je išao u - vrtić, ko ga je čuvao...)	
- Pisanje školskih pismenih zadaća (dvije u toku školske godine)			
4. MEDIJSKA KULTURA - Kadar, plan, ugao snimanja - Knjiga – film - Mark Twain: Kraljević iprosjak - (igrani film) - Pozorišna izražajna sredstva: govor, gluma, scenografija, kostimografija - Izražajna sredstva stripa: crtež, kvadrat, fabula prikazana na kvadratima	- Definisati filmska izražajna sredstva; - Prepoznati izražajna sredstva u filmu, pokreti kamere kao izražajno sredstvo filma (statična kamera, dinamična kamera, vožnja, panorama); - Nabrojati filmska izražajna sredstva; - Prepoznati obilježja igranog filma i filmske priče; - Prepoznati pozorišna izražajna sredstva u predstavi, scenografiju, kostimografiju, rasvjetu; - Usporediti sličnosti i razlike između filmskog kadra i kvadrata iz stripa (plan i ugao gledanja).	- Objasniti način stvaranja filma; - Dati primjer nastanka jednog kadra; - Uočiti ideju te odnose među likovima i izražajna sredstva; - Uočiti razliku između glume u pozorištu i glume pred kamerom; - Povezati kvadrate stripa u priču.	- Objasniti tehniku stvaranja filma; - Prepoznati vrstu igranog filma; - Prepoznati i opisati izražajna sredstva filma i književnog djela; - Opisati sličnosti i razlike pozorišne i filmske glume, scenografije, maske i kostimografije; - Ukazati na estetske i etičke procjene vrijednosti pojma stripa; - Dati poruku stripa (reklamnu, domoljubnu, ekološku); - Identifikovati vrstu stripa po temi – historijski, kriminalistički, pustolovni, naučno – fantastični.

NAPOMENA:

Nastavnik ima slobodu da u procesu planiranja, na osnovu procjene svoga razreda, dostupnih resursa i drugih okolnosti, bira i raspoređuje tekstove i posveti im onoliko vremena/ časova koliko je potrebno za postizanje ishoda učenja.

OSMI RAZRED

Nastavni predmet Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književost u osmom razredu osnovne škole sadrži sljedeća područja:

1. Jezik
2. Književnost
3. Kultura izražavanja
4. Medijska kultura

Ishodi učenja

JEZIK

- objašnjava pojmove: sinonim, homonim, antonim, arhaizam i dati vlastite primjere za iste;
- usvaja i koristi nove izraze (prepoznaje bića, predmete, pojmove);
- imenuje sinonime, antonime, homonime;
- prepoznaje, potom imenuje odnosne zamjenice i nepromjenljive vrste riječi, identifikuje ih u rečenici i određuje njihovu službu;
- prepoznaje i razlikuje glagolski prilog prošli, pravilno upotrebljava glagolske priloge;
- razlikuje proširenu od neproširene rečenice, označava različite rečenične članove;
- prepoznaje besubjektnu i neoglagoljenu rečenicu, navodi primjere i upotrebljava ih u govoru i pisanju;
- uočava subjekt u rečenici i povezuje ga sa riječima koje ga dopunjuju;
- uočava predikat u rečenici i povezuje ga sa riječima koje ga dopunjuju;
- navodi gramatička svojstva subjekta i predikata;
- slaže pravilno subjekt i predikat;
- uočava dijelove imenskog predikata (pomoćni glagol biti) i njihovu vezu sa ostalim članovima;
- razlikuje vrste objekta i priložnih oznaka;
- uočava vrste riječi kojima izričemo objekt i priloške oznake;
- otkriva priložne oznake upitnim prilozima;
- razlikuje imenički i pridjevski atribut;
- prepoznaje apoziciju i prikladno upotrebljava atribut i apoziciju u govorenju i pisanju;
- zaključuje u kojem su skupu atribut i apozicija u rečenici (objektnom, subjektnom, ili priložnom);
- nabraja vrste nezavisnosloženih rečenica i prepoznaje tipične veznike;
- prepoznaje veznička sredstva: veznike, vezničke skupove, priloge i zamjenice kao vezničke riječi;
- raščlanjuje složenu rečenicu na više prostih;
- razlikuje načine sklapanja jednostavnih rečenica u složenu;
- povezuje jednostavne rečenice u složenu nizanjem i povezivanjem;
- izvodi uvrštavanje jednostavne rečenice u složenu;
- razlikuje vrste veznika u nezavisnosloženim rečenicama i pravilno ih piše;
- uočava veznička sredstva;
- razlikuje glavnu od zavisne surečenice u zavisnosloženoj rečenici;
- prepoznaje značenje predikatne, subjektne, objektne i atributne rečenice;
- primjećuje da se subjekt, objekt, predikat i atribut mogu izreći rečenicom;
- prepoznaje i razumije pogodbu, mogućnost i želju izrečene kondicionalom;
- iskazuje pogodbu i uvjet pogodbenom zavisnom rečenicom;
- uočava zavisne umetnute rečenice;
- upotrebljava složene rečenice u govornoj i pisanoj komunikaciji;
- mijenja imenski predikat predikatnom rečenicom, subjekt subjekatskom, objekt objektnom i atribut atributnom rečenicom;
- mijenja priložne oznake zavisnim surečenicama;
- piše zareze u zavisnosloženim rečenicama s obzirom na različita mjesta zavisne ečenice;
- uočava razliku između rečenica s veznicima da i kako;
- piše pravilno veliko slovo u najčešćim primjerima;
- primjenjuje pravopisne norme u svakodnevnom pisanju i čitanju;
- razvija sposobnost primjene stečenih znanja u novonastalim situacijama (slušanje, govorenje, razgovaranje, čitanje i pisanje);
- zarezom odvaja zavisnu surečenicu umetnutu među dijelove glavne surečenice;
- pravilno upotrebljava zarez kada je zavisna rečenica u inverziji;
- preoblikuje upravni u neupravni govor i obratno.

KNJIŽEVNOST

- razumije pročitani tekst i samostalno iskazuje doživljaj i dojmove o djelu;
- uočava temu, motive i osjećanja u lirskoj pjesmi; određuje stilska sredstva; lirske slike i muzičke/glazbene elemente stiha; objašnjava sintaksičko ustrojstvo stiha i ulogu ponavljanja u lirskoj pjesmi;
- razlikuje podjelu lirskih pjesama na vrste - prema temi i obliku; poznaje oblik soneta i gazela;
- zainteresiran/a je za upoznavanje sa književnoumjetničkim stvaralaštvom u BiH u različitim periodima (usmena narodna književnost, književnost na orijentalnim jezicima, savremena književnost i sl.);
- objašnjava odlike epskog i lirskog te nabraja lirske i epske vrste;
- primjenjuje znanja o strofi, stihu, lirskoj pjesmi i stilskim sredstvima u interpretaciji soneta;uočava sažetu i razvijenu fabulu i faze u razvoju radnje; zapaža logičke cjeline u kompoziciji teksta i daje im naslov; posmatra i analizira uzročno-posljedičnu povezanost događaja u djelu;
- prepoznaje ulogu opisa u pripovijedanju (statičan/dinamičan opis, zaustavljanje/pokretanje radnje); obilježi u tekstu unutrašnji monolog i otkriva njegovu ulogu);
- reproducira sažeto sve važne elemente književnoga djela; daje primjer lirske epizode u proznome djelu;
- klasifikuje likove prema mjestu i važnosti u djelu i prema socijalnim kriterijima; obrazlaže svoje tvrdnje o djelu potkrepljujući ih citatima iz teksta, procjenjuje postupke likova s etičkog, društvenog ili idejnog stajališta;
- mijenja svoje stavove i ponašanje usvajajući pouke književnoga djela;
- interpretira tekst zastupajući stavove skladnih međuljudskih odnosa, pravičnosti i jednakosti;
- navodi motive u putopisnom djelu; daje primjere subjektivnog i objektivnog stava pisca u putopisu i uočava načine stvaranja ugođaja; ističe asocijativnost kao važan postupak u nastajanju putopisa; opisuje svoje putovanje koristeći putopisno djelo kao uzorak;
- uočava elemente dramske radnje; određuje faze u razvoju radnje i epizode koje ulaze u pojedine faze; mijenja preokret pa reproducira sadržaj teksta sa drugačijim razvojem radnje; analizira elemente sukoba u dramskoj radnji; prati unutrašnji razvoj lika; izdvaja protagoniste i antagoniste;
- čita i sluša narodne pjesme s razumijevanjem i uživanjem; uočava njihova obilježja; pronalazi gradaciju i hiperbolu i objašnjava njihovu ulogu u pjesmi;
- usvaja novonaučene riječi i pojmove te tako poboljšava komunikaciju u usmenom i pisanom obliku;
- razvija plemenita osjećanja i potrebu da se prevladavaju nepravedni ljudski odnosi koji guše slobodu ličnosti, pravo na samostalno odlučivanje i
- opredjeljenje;
- koristi sve dostupne resurse za bolje **r**azumijevanje djela kao i znanja stečena u drugim predmetima i drugim oblastima života i rada.

KULTURA IZRAŽAVANJA

- prepoznaje neobične situacije iz stvarnoga života i povezati ih u priču;
- napiše priču u prvom i trećem licu;
- izabere i uvesti u priču stvarne personificirane likove;
- upotrijebi u oblikovanju priče pripovijedanja, opisivanje, dijalog i monolog;
- koristi se humorom pri portretiranju i karakterizaciji likova;
- opiše subjektivno i pristrasno na osnovu vlastitih dojmova doživljaj zatvorenog prostora;
- koristi stečeno znanje iz pravopisa prilikom čitanja;
- povezuje sve elemente pisanja i napisati na slikovit način putopis;
- sastavlja priču koja ima naslov, temu, kompoziciju;
- piše putopise o udaljenim krajevima;
- izabire samostalno temu i napisati problemski članak kako bi ukazao na probleme u društvu;
- raspravlja o različitim temama;
- brani vlastiti stav i mišljenje argumentima u svakodnevnom životu;
- dramatizira opširniji tekst.

MEDIJSKA KULTURA

- prepoznaje i objašnjava obilježja igranog filma i filmske priče;
- nabraja faze nastanka filma – od priče do snimanja;
- ukazuje na ideju filma i odnose među likovima;
- napiše vlastiti scenarij;
- izabere iz tv programa emisije primjerenog sadržaja;
- ukazuje na ulogu tv programa u životu savremenog čovjeka;
- pronalazi samostalno ili uz pomoć bibliotekara podatke o određenom književnom naslovu kataloškim i računalnim pretraživanjem.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	Odgojno – obrazovni ciljevi Znanje	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanje
1.JEZIK 1.1. GRAMATIKA Značenje riječi - Sinonimi – istoznačnice i bliskoznačnice; - Homonimi (istozvučnice) i antonimi (riječi suprotnog značenja);	- Definisati sinonime (istoznačnice i bliskoznačnice), homonime, antonime, arhaizme i historizme;	- Prepoznati sinonime, antonime, homonime i pravilno ih koristiti u govorenju i pisanju;	- Prihvatiti upotrebu sinonima i njegovati različitosti u svakodnevnom govoru; - Izraditi razredni rječnik sinonima, homonima, antonima i arhaizama;
- Arhaizmi i historizmi;			
- Odnosne zamjenice i nepromjenljive riječi u vezničkoj službi u rečenici	- Imenovati odnosne zamjenice i nepromjenljive riječi u vezničkoj službi u rečenici;	- Prepoznati odnosne zamjenice i nepromjenljive riječi u rečenici i primjenjivati ih;	- Razlikovati kad se čestica god piše sastavljeno kad rastavljeno uz zamjenicu;
- Glagolski prilozi.	- Prepoznati i razlikovati glagolske priloge;	- Upotrebljavati pravilno glagolske priloge u pisanju i razgovoru; - Uočiti službu glagolskih priloga u rečenici;	- Razlikovati priloge od prijedloga te priloge i pridjeve u primjerima istoobličnih riječi; - Uočavati popridjevljene glagolske priloge;
Rečenica - Jednostavna neproširena, jednostavana proširena, neoglagoljena rečenica i rečenica bez subjekta;	- Uočiti strukturu proširene i neproširene rečenice; - Prepoznati i imenovati neoglagoljenu rečenicu i rečenicu bez subjekta;		
- Članovi rečenice: samostalni (glavni) i nesamostalni (sporedni);	- Potvrditi znanje o imenskom i glagolskom predikatu;		
- Samostalni članovi (subjekt i predikat, gramatička svojstva); - Slaganje predikata i subjekta; - Samostalni rečenični član (Objekt – bliži i dalji);	- Uočiti imenicu, zamjenicu, broj i prilog kao dio imenskog predikata; - Izricati subjekt svim vrstama riječi; - Slagati predikat i subjekt u rečenici;	- Imenovati subjekt i riječi koje ga dopunjuju; - Imenovati predikat i riječi koje ga dopunjuju; - Uočavati gramatička svojstva predikata i subjekta;	- Prepoznati neoglagoljenu i rečenicu bez subjekta te iste koristiti u svakodnevnom govoru i pisanju; - Učavati dijelove imenskog predikata (pomoćni glagoli u svim oblicima) i njihovu vezu s ostalim članovima;
- Samostalni rečenični članovi – priloške oznake (namjera, pogodba, - dopuštenje, posljedica);	- Sjetiti se i produbiti znanje o objektu i priložnim oznakama;	- Prepoznati vrste objekta i priloških oznaka;	- Izricati prijedložni objekt; - Otkriti priložne oznake upitnim prilozima;
- Nesamostalni rečenični članovi (atribut i apozicija);	- Imenovati atribut i apoziciju i utvrditi njihova gramatička svojstva;	- Razlikovati imenski i pridjevski atribut; - Prepoznati apoziciju; - Upotrebljavati atribut i apoziciju u govorenju i pisanju; - Uočavati kako udruživanjem jednostavnih rečenica nastaje složena;	- Uočiti prijedložni atribut, atributni i apozicijski skup; - Zaključiti u kojem su skupu atribut i apozicija u rečenici (objektnom, subjektnom ili priložnom);
- Složena rečenica – nezavisna i zavisna;	- Prepoznati sklapanje jednostavnih rečenica u složenu;	- Prepoznati vrste nezavisnosloženih rečenica i njihove tipične veznke;	- Prepoznati veznička sredstva: vezničke skupove,

Stvaranje složene rečenice nizanjem, vezivanjem i uvrštavanjem;		- Primijetiti da je nezavisnosložena rečenica složena od rečenica koje ovise jedna o drugoj;	- priloge i zamjenice, vezničke riječi;
- Nezavisnosložena rečenica (pojam i vrste); - Sastavna i rastavna nezavisna rečenica; - Suprotna i isključna nezavisna rečenica; - Zaključna nezavisna rečenica;		- Uvrštavati jednostavne rečenice u složene; - Prepoznavati veznička sredstva;	- Razlikovati vrste veznika u nezavisnosloženim rečenicama;
Uočavanje nezavisnosloženih rečenica u književnom tekstu	- Uočiti značenje različitih vrsta nezavisnosloženih rečenica ;		- Pisati pravilno zarez u nezavisnosloženim rečenicama;
Zavisnosložena rečenica (pojam i vrste);	- Prepoznati zavisnosloženu rečenicu; - Razlikovati glavnu i zavisnu rečenicu u zavisnosloženoj rečenici;	- Razlikovati glavnu i zavisnu surečenicu u zavisnosloženoj rečenici;	- Uočiti zavisne umetnute rečenice; - Upotrebljavati složene rečenice u govornoj i pisanoj komunikaciji;
Subjekatska i predikatska rečenica;bjekatska rečenica; Atributska i apozicijska rečenica;	- Objašnjavati značenje predikatne, subjekatske, objekatske i atributske rečenice;	- Razumjeti da se subjekt predikat, objekt i atribut mogu izreći rečenicom;	- Zamijeniti imenski predikat predikatnom rečenicom, subjekt subjektnom, atribut atributnom ;
Mjesna zavisna rečenica ; Vremenska zavisna rečenica; Načinska zavisna rečenica; Namjerna zavisna rečenica; Uzročna zavisna rečenica;	- Prepoznati priložne rečenice i razumjeti njihovo značenje;	- Prepoznti priložne rečenice i razumjeti njihovo značenje;	- Zamijeniti priložne oznake zavisnim surečenicama; - Pisati zarez u zavisnosloženim rečenicama s obzirom na različita mjesta zavisnih surečenica;
Dopusna zavisna rečenica;			- Uočiti razlike između rečenica s vezicima da i kako.
Uslovna (pogodbena) rečenica – izricanje pogodbe, mogućnosti, želje složenim rečenicama;	- Prepoznati pogodbu, mogućnost i želju izrečene kondicionalima; - Izricati pogodbu i uvjet pogodbenom zavisnom rečenicom;		
Uočavanje u književnom tekstu -zavisnosložena rečenica;		- Preoblikovati zavisnu rečenicu glagolskim prilozima;	
Višestrukosložena rečenica;	- Prepoznati obilježja višestrukosložene rečenice.	- Raščlaniti višestruko složene rečenice na ishodišne rečenice i odrediti njihov međusoban odnos ; - Sastaviti pravilno višestrukosložene rečenice u govoru i pisanju.	
1.2. PRAVOGOVOR I PRAVOPIS - Veliko početno slovo u imenima društava, udruga, - organizacija, ustanova,	- Pisati pravilno veliko slovo u najčešćim primjerima imena društava, udruga, organizacija, ustanova, društvenih i stilskih	- Pisati pravilno veliko slovo u jednostavnim i češće upotrebljavanim primjerima imena društava, udruga, organizacija,	- Primjenjivati pravopisnu normu u svakodnevnom pisanju i čitanju; - Koristiti sposobnost primjene stečenih znanja u

društvenih i stilskih pokreta, povijesnih događaja i javnih skupova; - Pisanje neodređenih zamjenica i prijedloga, zamjenica i čestice god; - Pisanje zareza u nezavisnosloženim rečenicama; - Pisanje zareza u zavisnosloženim rečenicama; - Upravni i neupravni govor u pisanju.	pokreta, povijesnih događaja i javnih skupova; - Pisati pravilno neodređene zamjenice s prijedlogom i česticom god; - Dati primjer o upotrebi zareza u jednostavnoj i složenoj rečenici; - Pisati upravni govor u rečenicama s različitim odnosima.	- ustanova, društvenih i stilskih pokreta, povijesnih događaja i javnih skupova; - Pravilno pisati u skladu s pravopisnom, pravogovornom i gramatičkom normom; - Pravilno pisati zarez u jednostavnoj rečenici; - Primijeniti pravilo koje govori o odvajanju vokativa, apozicije i apozicijskog skupa iza imenice, naknadno dodane i istaknute riječi ; - Odvajati zarezom rečenice u nizu; - Pisati upravni govor u skladu s pravopisom.	novonastalim situacijama (slušanje, govorenje, razgovaranje, čitanje i pisanje); - Koristiti zarez za odvajanje zavisne surečenice umetnute među dijelove glavne rečenice; - Prepoznati kada je zavisna surečenica u inverziji i pravilno upotrijebiti zarez u tom slučaju; - Preoblikovati upravni u neupravni govor i obratno.
2. KNJIŽEVNOST 2.1. IZBOR KNJIŽEVNIH TEKSTOVA - M. Dizdar, Zapis o zemlji - Šantić, Veče na školju - S. Jesenjin, Pismo majci - V. Parun, Kad sunce umiva oči - S. Kulenović, Stećak - Derviš-paša Bajezidagić, - Gazel o Mostaru - G. Matoš, Noturno - Ž. Prever, Za tebe ljubavi moja - Velimir Milošević, Stopa zemlje - Andrić, Knjiga - B. Ćopić, Bašta sljezove boje - S. Ćorović, Špijun - D. Sekulić, Majka - J. Kozarac, Moj djed - Z. Kolarić, Suze kojih se stidim - M. Kovač, Sjećanje na šarenu pticu - E. Koš, Ujka Filip - M. Selimović, Zlatna ptica odlomak romana Derviš i smrt - Nametak, Tuturuza i - šehMeco, odlomak romana - E. Hemingvej, Starac i more, odl. romana - S. O'Dell, Otok plavih dupina, odlomak - C. Clarke, Odiseja u svemiru 2001. odlomak	- Razumjeti pročitani tekst; - Navesti motive, slike i muzičke/ glazbene elemente stiha; - Objasniti odlike epskog i lirskog te nabrojati lirske i epske vrste; - Primijeniti znanja o strofi, stihu, lirskoj pjesmi i stilskim sredstvima u interpretaciji soneta; - Objasniti sintaksičko ustrojstvo stiha i ulogu ponavljanja u lirskoj pjesmi; - Uočavati sažetu i razvijenu fabulu; - Prepoznati ulogu opisa u pripovijedanju (statičan/ dinamičan opis, zaustavljanje/ pokretanje radnje); - Označiti u tekstu unutrašnji monolog i otkriti njegovu ulogu; - Uočiti faze u razvoju radnje; - Navesti motive u putopisnom djelu; - Zapaziti logičke cjeline u kompoziciji teksta i dati im naslov; - Dati primjere humora, satire i ironije u proznome djelu te rasvijetliti njihovu ulogu; - Usvojiti novonaučene riječi i pojmove te tako poboljšati komunikaciju u usmenom i - pisanom obliku.	- Uočiti osjećanja iskazana u lirskoj - pjesmi i stilska sredstva; - Razlikovati podjelu lirskih pjesama - na vrste - prema temi i obliku; - Upoznati oblik soneta i gazela; - Uočiti temu i motive u refleksivnim - pjesmama te povezanost misli i osjećanja; - Uočiti kompoziciju, pripovijedne tehnike i njihovu ulogu u proznome djelu; - Posmatrati i analizirati uzročno-posljedičnu povezanost u djelu; - Dati primjere subjektivnog i objektivnog stava pisca u putopisu i uočiti načine stvaranja ugođaja; - Uočiti elemente dramske radnje; - Odrediti faze u razvoju radnje i uočiti epizode koje ulaze u pojedine faze; - Izmijeniti preokret radnje pa reproducirati sadržaj teksta sa drugačijim razvojem događaja;	- -Izraziti doživljaj i dojmove o tekstu; - -Zainteresovati se za upoznavanje sa pjesništvom na orijentalnim jezicima te istražiti i druge izvore; - Probuditi plemenita osjećanja i potrebu da se prevladavaju nepravedni ljudski odnosi koji guše - slobodu ličnosti, pravo na samostalno odlučivanje i opredjeljenje; - Poticati osjećaje i um čitanjem i slušanjem narodnih pjesama; - Analizirati elemente sukoba u dramskoj radnji; - Opravdati ponašanje lika praćenjem unutrašnjeg razvoja; - Obratiti pažnju na scensko oblikovanje dramskoga djela; - Reprodukovati sažeto sve važne elemente književnoga djela; - Klasifikovati likove prema mjestu i važnosti u djelu i prema socijalnim kriterijima; - Razviti zanimanja za putopisne teme; - Istaknuti asocijativnost kao važan postupak u nastajanju putopisa;

- P. Kočić, Jazavac pred sudom, odlomak
- Z. Džumhur, Nekrolog jednoj čaršiji, odlomak
- Narodna balada
- Hasanaginica
- Narodna lirska pjesma iz BiH, sevdalinka
- (Majka Fatu kroz tri gore viče, Nesretna djevojka ili Ljubavni rastanak)

2.2. LEKTIRA
- P. Kočić, Pripovijetke
- B. Nušić, Odabrane komedije
- D. Šimunović, Duga, Alkar, Kukavica
- D. Cesarić, Lirika, izbor
- I. Samokovlija, Nosač Samuel
- M. Ogrizović,
- Hasanaginica,drama
- V. Krmpotić, Pisma iz Indije
- Ć. Sijarić, Zapisi o gradovima
- E. Čolaković, Legenda o Ali-paši
- E. Kestner, Leteći razred
- H. Bašić, Pripovijetke
- S. Čuić, Pripovijetke

- Uočiti obilježja lirske narodne pjesme;
- Uočiti i izdvojiti gradaciju i hiperbolu;

- Opisati svoje putovanje uzimajući
- putopisno djelo kao uzorak;
- Izdvojiti protagoniste i antagoniste i odrediti osnovni sukob u drami;
- Obrazložiti svoje tvrdnje o djelu potkrepljujući ih citatima iz teksta,
- Dati primjer lirske epizode u proznome djelu;
- Procijeniti postupke likova s etičkog, društvenog ili idejnog stajališta;
- Mijenjati svoje stavove i ponašanje usvajajući pouke književnoga djela,
- Interpretirati tekst zastupajući stavove skladnih međuljudskih odnosa, pravičnosti i jednakosti,
- Koristiti sve dostupne resurse za bolje razumijevanje djela
- kao i znanja stečena u drugim predmetima i drugim oblastima života i rada.

3. KULTURA IZRAŽAVANJA
- Pričanje zamišljene priče (neobična i orginalna tema iz fantastičnog računarskog, životinjskog, biljnog svijeta ili dječije svakodnevnice)
- Opis/ deskripcija zatvorenog prostora (interijera)
- Pisanje putopisa
- Raspravljanje
- Čitanje
- Dramatizacija
- Kontrolni diktat
- Pisanje dviju školskih pismenih zadaća tokom školske godine

- Prepoznati neobične situacije iz života i povezati ih u priču ispričanu u 1. ili 3. licu;
- Uočiti pojedinosti u zatvorenom prostoru i ostvariti vezu među
- njima;
- Upotrijebiti slikovitost u izražavanju;

- Prepoznati obilježja
- putopisa;
- Uočiti da je problemski članak vrsta raspravljanja i da se zasniva na mišljenju i prosuđivanju;
- Razlikovati literarno djelo od scenarija;

- Koristiti stečeno znanje iz pravopisa i pravogovora prilikom čitanja;

- Preurediti pripovjedni tekst u dramski.

- Sastaviti priču koja ima naslov, temu, kompoziciju;
- Izabrati adekvatna imena ,osobine i jezik likovima u priči;
- Primjetiti pojedinosti u interijeru i opisti stvarno, nepristrasno i objektivno ;
- Prepoznati zanimljiva mjesta u zavičaju i šire te ih opisati;
- Povezati sve elemente pričanja i napisati na slikovit način putopis;
- Izraditi kompoziciju problemskog članka;
- Prepoznati problem u društvu;
- Prilagoditi kraći tekst izvođenju na sceni.

- Izabrati i uvesti u priču stvarne personificirane likove;
- Upotrijebiti u oblikovanju priče pripovijedanje, opisivanje, dijalog i monolog;
- Koristiti se humorom pri portretiranju i karakterizaciji likova;

- Opisati subjektivno i pristrasno na osnovu vlastitih dojmova doživljaj
zatvorenog prostora;
- Pisati putopise o udaljenim krajevima;
- Izabrati samostalno temu i napisati problemski članak kako bi ukazao na probleme u društvu;
- Braniti vlastiti stav i mišljenje argumentima u svakodnevnom životu;
- Dramatizirati opširniji tekst.

4. MEDIJSKA KULTURA - Igrani film, vrste igranog filma, literarni elementi filma (scenarij); - Radio, zvuk – radijsko izražajno sredstvo. Vrste radijskih emisija: obavijesne, obrazovne, zabavne; - Televizijske emisije (informativne, obrazovne, dokumentarne, zabavne); - Knjižnica/biblioteka – knjižna građa.	- Prepoznati i objasniti obilježja igranoga filma i filmske priče; - Nabrojati faze nastanka filma – od priče do snimanja; - Prepoznati radijska izražajna sredstva; - Razlikovati vrste radijskih emisija ; - Razlikovati vrste televizijskih emisija s obzirom na njihovu namjenu; - Objasniti služenje rječnikom, enciklopedijom i pravopisom.	- Prepoznati i imenovati obilježja igranoga filma: postojanje glumaca i izmišljene filmske priče; - Nastaviti stvaranje scenarija prema književnom djelu (priča iz čitanke); - Objasniti obavijesnu, obrazovnu i zabavnu ulogu radija; - Uočiti razliku između jedne obavijesne i jedne zabavne televizijske emisije; - Izabrati i upotrijebiti podatke pri oblikovanju informacija; - Pravilno citirati, pronaći citat; - Izdvojiti i objasniti pojam u rječniku i - enciklopediji.	- Dati ideju te reći odnose među likovima i izražajna sredstva; - Imenovati vrste igranog filma. - Usporediti film i književno djelo; - Napisati vlastiti scenarij; - Ukazati na ulogu televizijskog programa u životu savremenog čovjeka; - Izabrati iz TV programa emisije primjerenoga sadržaja; - Dati primjer podataka pronađenih iz dostupnih izvora ; - Pri izradi referata i zadataka istraživačkog tipa; - poštovati autorstvo (intelektualno vlasništvo) pri upotrebi i kreiranju informacija.

NAPOMENA:

Nastavnik ima slobodu da u procesu planiranja, na osnovu procjene svoga razreda, dostupnih resursa i drugih okolnosti, bira i raspoređuje tekstove i posveti im onoliko vremena/časova koliko je potrebno za postizanje ishoda učenja.

DEVETI RAZRED

Nastavni predmet Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost u devetom razredu osnovne škole sadrži sljedeća područja:

1. Jezik
2. Književnost
3. Kultura izražavanja
4. Medijska kultura

Ishodi učenja

JEZIK

- razlikuje domaće i strane riječi, zamijeniti strane riječi domaćim ako postoji adekvatna zamjena ;
- prepoznaje porijeklo stranih riječi koje se često upotrebljavaju u našem jeziku;
- prepoznaje frazem i njegova glavna obilježja, razviti osjetljivost za ljepotu riječi;
- upotrebljava prikladno frazeme u pisanju i govoru;
- objašnjava kako nastaje glas;
- uočava i prepoznaje glasovne promjene ;
- objašnjava glasovne promjene na najjednostavnijim primjerima;
- nabraja glasove našega jezika i dijeli ih na suglasnike i samoglasnike;
- uočava nastajanje novih riječi;
- prepoznaje načine nastajanja novih riječi;
- svrstava riječi u pripadajuću porodicu riječ;
- stvara nove riječi dodavanjem sufiksa i prefiksa i ostalim tvorbenim načinima;
- prepoznaje zadanu riječ prema tvorbenom modelu;
- identifikuje različite vrste imenica i uočiti njihovu tvorbu (etnici, zbirne, mislene, uvećanice , umanjenice);
- prepoznaje u tekstu različite vrste riječi i objasniti njihovo nastajanje;
- prepoznaje vrste akcenta;
- razlikuje stilsko obilježeni od stilsko neobilježenog reda riječi u rečenici;
- slaže pravilno riječi po rodu broju i padežu u rečenici.

KNJIŽEVNOST

- iskazuje dojam o pročitanome djelu svojim riječima; samostalno interpretira književni djelo i pravda svoje stavove o djelu argumentima iz teksta;
- vrši kategorizaciju književnih djela po vrstama radi sagledavanja sličnosti i razlika među njima;
- analizira lirsku pjesmu (osjećanja, lirske slike, motivi, poenta; vrsta pjesme; preneseno značenje; veza ritma i osjećanja iskazanih u lirskoj pjesmi); pronalazi stilska sredstva; objašnjava njihovu ulogu u književnome tekstu; upotrebljava ih i u vlastitim tekstovima;
- locira tekst u vremenu i prostoru radi boljeg razumijevanja djela;
- vrši karakterizaciju likova; uspoređuje ih; navodi njihove osnovne osobine na osnovu dijaloga i postupaka; potkrepljuje svoj stav dokazima iz teksta;
- uspoređuje tekst sa situacijama iz svakodnevnoga života, usvaja pouke književnoga djela te, u skladu s tim, mijenja svoje stavove i ponašanje;
- određuje glavne kompozicijske dijelove književnoga teksta; određuje pokretače radnje i sredstva zaustavljanja; formulira ideju/pouke književnoga teksta;
- uočava stilske karakteristike basne (fabula, dijalog, pouka);
- poznaje usmenoknjiževne vrste i njihove karakteristike; postaje svjestan značaja i potrebe poznavanja i očuvanja književno-jezičke baštine;
- usvaja novonaučene riječi i pojmove te tako poboljšava komunikaciju u usmenom i pisanom obliku;
- uspoređuje književne tekstove s obzirom na tematiku, ljepotu kazivanja i jezički aspekt;
- uočava stilske karakteristike basne (fabula, dijalog, pouka);
- otkriva karakteristike historijskoga i pustolovnog romana;
- uspoređuje dramu i druge književne vrste;
- uočava sličnosti i razlike između romana i drugih proznih tekstova;
- formuliše glavne karakteristike ljetopisa, putopisa, dnevnika, eseja te objašnjava razlike među njima;
- jača svijest o raznolikosti i bogatstvu književnoumjetničkoga stvaranja; obogaćuje vlastita znanja i iskustva;
- razvija svijest o značaju upoznavanja i očuvanja nacionalnih i kulturnih vrednota (domoljublja, junaštva, hrabrosti, vjernosti, običaja, tradicija);

- pravi usporedbe književnoumjetničkih tekstova sa historijskom podlogom i naučnih/dokumentarnih tekstova o istoj temi;
- istražuje sve dostupne izvore na istu temu (druga naučna i umjetnička djela) te uočava razlike i sličnosti u pristupu i viziji;
- vrši karakterizaciju likova i klasifikaciju pojava, događaja i likova;
- zastupa stavove skladnih međuljudskih odnosa, pravičnosti i jednakosti;
- razvija empatiju i pokazuje brigu za druge;
- radi na očuvanja mira i razvijanju harmoničnih odnosa među ljudima;
- podržava pozitivne promjene u okruženjui;
- koristi znanja stečena u drugim predmetima i drugim oblastima života i rada radi ličnog razvoja i napretka.

KULTURA IZRAŽAVANJA

- prepoznaje i koristi različite stilove u pisanju;
- raspravlja o različitim novinarskim člancima;
- uoči tekstove u literaturi skojom se susreće svakodnevno;
- napiše zapisnik sa sastanka (Vijeće učenika, sekcija...);
- napiše prijavu za upis u srednju školu;
- napiše molbu za stipendiju;
- raspravlja o različitim pojavama u privatnom životu pri tome zauzima stav i brani svoje tvrdnje argumentovano;
- prosuđuje kakvog je kvaliteta pročitana knjiga, odgledani film;
- napiše vlastiti esej;
- interpretirati pročitano djelo koristeći esej kao formu;
- samostalno čita sve vrste štiva.

MEDIJSKA KULTURA

- razlikuje dokumentarni film od ostalih filmskih rodova, razlikuje vrste dokumentarnih filmova;
- uočava filmska izražajna sredstva u dokumentarnom filmu;
- prepoznaje scenarij, knjigu snimanja i ulogu reditelja;
- prikazuje podatke pronađene na internetu ;
- daje podatke o najreprezentativnijim filmskim festivalima u svijetu i kod nas (SFF);
- daje podatke o nagrađenim filmovima i glumcima;
- ukazuje na ulogu montaže u stvaranju filmskog djela.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Odgojno – obrazovni ciljevi

Sadržaj	Znanje	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanje
1.JEZIK 1.1. GRAMATIKA - Riječi iz drugih jezika - (tuđice i posuđenice);	- Razlikovati domaće (književne i dijalektne) i strane riječi;	- Razlikovati riječi stranoga porijekla i zamijeniti ih domaćim ako postoji adekvatna riječ;	- Upotrebljavati riječi stranoga porijekla i prepoznati njihovo porijeklo;
- Žargonizmi, vulgarizmi, neologizmi, arhaizmi i dijalektalizmi;	- Prepoznati frazem i njegova glavna obilježja;	- Zamijeniti riječi zavičajnog govora književnim riječima;	- Upotrebljavati prikladno najčešće frazeme u pisanju i govoru; - Razlikovati vulgarizme od drugih riječi i izbjegavati ih u - komunikaciji;
- Perifraze i frazeologizmi;	- Razvijati osjetljivost za ljepotu riječi;	- Objasniti poznate frazeme;	
- Glas, glasovni organi (suglasnici i samoglasnici) - Podjela suglasnika po zvučnosti, mjestu i načinu tvorbe;	- Objasniti kako nastaje glas;		
- Glasovi – ponavljanje;	- Navoditi glasove po zvučnosti i mjestu tvorbe;		
- Glasovne promjene:	- Uočiti i prepoznati glasovne promjene; - Nabrojati glasove našega jezika, podijeliti ih na suglasnike, samoglasnike i glasnike;	- Objasniti glasovne promjene na najjednostavnijim primjerima;	- Uočiti glasovne promjene i provoditi ih u govorenju i pisanju prema predviđenim programskim sadržajima;
- Prva i druga palatalizacija i jotovanje; - Nepostojano A, prelazak L u O, gubljenje suglasnika; - Refleksi glasa jat (kraćenje sloga s dvoglasnikom, duljenje kratkog je, smjenjivanje ije, je, e, i); - Jednačenje suglasnika po zvučnosti;	- Prepoznati riječi u kojima su se izvršile prva i druga - palatalizacija i jotovanje;		
- Jednačenje suglasnika po mjestu tvorbe; - Uočavanje u književnim tekstovima riječi u kojima je došlo do glasovne promjene;	- Davati primjere riječi u kojima su se izvršile glasovne promjene ; - Definirati glasovne promjene;		

- Tvorba riječi (osnova, korijen riječi i nastavak); - Tvorbeni načini: izvođenje slaganje; - Tvorba riječi preobrazbom i tvorba riječi kraćenjem; - Tvorba imenica (etnici, mjesne, mislene, uvećanice, umanjenice, zbirne imenice); - Tvorba pridjeva; - Tvorba glagola;	- Uočiti nastajanje novih riječi; - Prepoznati riječi koje pripadaju istoj porodici riječi; - Nabrojati načine nastajanja novih riječi; - Prisjetiti se znanja o imenicama (prepoznati etnike, mjesne, mislene, uvećanice, umanjenice, zbirne imenice) i - identifikovati ih; - Uočiti pridjeve koji znače sličnost, opskrbljenost i obilje; - Prisjetiti se znanja o glagolima; - Izdvajati riječi iz književnog teksta i - objašnjavati njihovu tvorbu;	- Prepoznati zadanu riječ prema tvorbenom modelu; - Stvarati nove riječi dodavanjem, prefiksa, sufiksa; - Klasifikovati riječi prema pripadnosti određenoj porodici riječi;	- Stvarati nove riječi svim tvorbenim načinima;
- Naglasak (vrste naglaska);	- Nabrojati vrste naglaska;	- Prepoznati mjesto naglaska u naglašenoj riječi;	
- Rečenica - slaganje riječi po rodu, broju, padežu i licu; - Red riječi u rečenici	- Razlikovati stilsko obilježeni red riječi od stilsko neobilježenog reda riječi u rečenici.	- Razlikovati obični (gramatički) red riječi od stilski obilježenog.	- Razumjeti ulogu različitog poretka riječi u rečenici.
1.2.PRAVOPIS I PRAVOGOVOR - Ponoviti znanja iz prethodnih razreda o pisanju velikog slova u višečlanim nazivima; - Rečenični i pravopisni znakovi; - Pisanje kratica ; - Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi (složenice, polusloženice); - Pisanje i izgovor posuđenica; - Internet- jezik na društvenim mrežama.	- Prepoznati pravopisna pravila u pisanju velikog slova u višečlanim nazivima; - Zapamtiti i nabrojati sve interpunkcijske znakove; - Uočavati pravilno napisane kratice; - Pokazati na primjeru da zna pravilno napisati složenicu ili polusloženicu; - Razlikovati pisanje posuđenica od domaćih riječi; - Analizirati jezik kojim se koristi oni, vršnjaci, komunicirajući na društvenim mrežama.	- Upotrebljavati i primjenjivati pravila o pisanju velikog slova u višečlanim nazivima; - Prepoznati pravilno napisane rečenice u tekstu i razlikovati od nepravilno napisanih; - Objasniti svaku kraticu sa kojom se susretne u učenju i životu uopće; - Pisati pravilno i izgovarati negaciju uz glagole; - Pisati pravilno imenice i složenice i imenice kojima je prvi dio riječi strana riječ; - Pisati pravilno složene pridjeve i pridjeve tvorene prefiksom; - Objasniti kako se pišu riječi stranoga porijekla kada se nađu u našem jeziku; - Napisati esej o upotrebi pravopisnih pravila na - internetu.	- Prihvatiti pravopisna pravila i uočiti njihovu važnost; - Uočiti važnost pravopisnih pravila u drugim predmetima (pravilno napisan podatak je jedino tačan podatak); - Služiti se pravopisom svakodnevno (snalaziti se u pravopisnom rječniku); - Analizirati pravila o pisanju; - Uočavati nepravilnosti koje mogu nastati prilikom nepoznavanja pravila pravopisa; - Proučiti jezik ljudi na društvenim mrežama; - Zastupati upotrebu pravopisnih pravila prilikom predstavljanja pismenim putem (molbe, mail, društvene mreže, ...)

2. KNJIŽEVNOST

- Iskazati dojam o pročitanome djelu;
- Prepoznati osnovno osjećanje u pjesmi;
- Navesti osnovna obilježja opisne, ljubavne, refleksivne i rodoljubive pjesme;
- Izdvojiti metaforu, inverziju, kontrast i objasniti njihovu ulogu u književnome tekstu;
- Razumjeti i objasniti preneseno značenje;
- Locirati tekst u vremenu i prostoru;
- okarakterizirati lik;
- Usporediti likove navodeći njihove osnovne osobine na osnovu dijaloga i postupaka te to potkrijepiti dokazima iz teksta;
- Prepoznati fabulativnu i tematsko-idejnu okosnicu djela;
- Nabrojati glavne karakteristike basne;
- Imenovati usmenoknjiževne vrste;
- Uspoređivati književne tekstove s obzirom na tematiku, ljepotu kazivanja i jezički aspekt;
- Usvojiti novonaučene riječi i pojmove te tako poboljšati komunikaciju u usmenom i pisanom obliku.

- Uočiti glavne karakteristike opisne, refleksivne i rodoljubive pjesme;
- otkriti osjećanja iskazana u lirskoj pjesmi;
- Otkriti glavne kompozicijske dijelove književnoga teksta;
- Formulisati ideju/pouke književnoga teksta;
- Podržati odgovarajućim citatima (dijelovima teksta) tvrdnje o tekstu;
- Odrediti pokretače radnje i sredstva zaustavljanja;
- Uočiti glavne karakteristike historijskoga i pustolovnog romana;
- Uočiti različite stilske karakteristike basne (fabula, dijalog, pouka);
- Usporediti dramu i druge književne vrste;
- Odrediti glavne karakteristike lirske i epsko-lirske poezije;
- Uočiti sličnosti i razlike između romana i drugih proznih tekstova.

- Upotrebljavati stilsko-izražajna sredstva u vlastitom tekstu;
- Klasifikovati književna djela po vrstama;
- Primijetiti vezu ritma i osjećanja iskazanih u lirskoj pjesmi;
- Odrediti lirske slike, motive i poentu pjesme, formulirati glavne karakteristike ljetopisa, putopisa, dnevnika, eseja te objasniti razlike
- među njima;
- Navesti primjere veze etičkih karakteristika lika i savremene stvarnosti;
- Samostalno interpretirati književni tekst iznoseći svoje lično viđenje i braniti svoj stav o djelu potkrepljujući ga argumentima iz teksta;
- Razvijati svijest o opstojnosti naroda i nacionalnih i kulturnih vrednota (domoljublje, junaštvo, hrabrost, vjernost, običaji, tradicija);
- Usporediti književnoumjetničke tekstove sa historijskom podlogom i naučne/dokumentarne tekstove o istoj temi;
- Istražiti literaturu na istu temu kao i druga naučna i umjetnička djela te uočiti razlike i sličnosti u pristupu i viziji;
- Vršiti moralnu karakterizaciju likova i selekciju pojava, događaja i likova klasificirajući ih;
- Usporediti tekst sa situacijama iz svakodnevnoga života te, usvajajući pouke književnoga djela, mijenjati svoje stavove i ponašanje;
- Zastupati stavove skladnih međuljudskih odnosa, pravičnosti i jednakosti;
- Razvijati empatiju i pokazivati brigu za druge;
- Podržavati pozitivne promjene u okruženju;
- Iskoristiti sve dostupne resurse za bolje razumijevanje djela;
- Koristiti znanja stečena u
- drugim predmetima i drugim oblastima života i rada.

IZBOR KNJIŽEVNIH TEKSTOVA

- M. Dizdar, Kosara/ Gorčin
- V. Ilić, Grm ili Sivo sumorno nebo
- T. Ujević, Kolajna
- Sidran, Jutarnji zapis ili Hrast i knjiga
- E. Kišević, Ništa te kao ne boli
- M. Crnjanski, Život
- V. Popa, Očiju tvojih da nije
- O. Davičo, Skoro
- A.B. Šimić, Opomena
- S. Puškin, Elegija
- S.S. Kranjčević, Moj dom
- Jozefina Dautbegović, Domovina u koferu
- V. Nazor, Značenje riječi
- Ć. Sijarić, Konak, odl
- I.G. Kovačić, Mrak na svijetlim stazama.
- D. Sušić, Uhode, odl. o Husein-kapetanu Gradaščeviću
- R. Petrović, Ljudi govore
- M. Jergović, pripovijetka po izboru
- B. Singer, Gimpel luda
- E. Mulabdić, Zeleno busenje, odlomak
- M. Selimović, Tvrđava, odlomak
- W. Scot, Ajvanho, odlomak
- N. Ibrišimović, Zmaj od Bosne, odlomak
- Molijer, Mizantrop, odlomak iz komedije
- I.A. Krilov, Magarac i slavuj
- Andrić, A.G. Matoš, esej
- O. Pamuk, Istanbul, grad, uspomene, odl.
- Narodna romansa iz BiH po izboru
- Narodna balada Smrt Omera i Merime
- Narodna lirska pjesma iz BiH

2.2. LEKTIRA

- Andrić, Most na Žepi
- H. Kikić, Provincija u pozadini
- V. Šekspir, Romeo i Julija
- D. Sušić, Veliki vezir ili Nevakat
- R. Bah, Galeb Džonatan Livingston
- M. Jergović, Mama Leone
- S. Kolar, Breza
- R. Pavlović, Pripovijetke
- N. Ibrišimović, Nepoznatiljudi, pripovijetke
- Dž. Selindžer, Lovac u žitu
- A.P. Čehov, Šala, pripovijetke, izbor
- Danilo Kiš, Rani jadi

3. KULTURA ZRAŽAVANJA - Stilovi pisanja (književno umjetnički, naučni, novinarski, administrativno-poslovni i razgovorni stil),	Prepoznati književno umjetnički stil pisanja; Prepoznati novinarski, administrativno poslovni i razgovorni stil;	Izdvojiti iz literature primjere različitih stilova pisanja; Uočiti elemente koji se odnose na različite stilove pisanja;	Prepoznati i koristiti različite stilove u pisanju; Raspravljati o različitim novinarskim člancima; Uočiti tekstove u literaturi s kojom se susreće svakodnevno;
- Zapisnik , zahtjev,prijava,	- Prepoznati zapisnik, zahtjev i prijavu;	- Napisati zahtjev i prijavu na osnovu uzorka;	Napisati zapisnik sa sastanka (Vijeće učenika, sekcija...); Napisati prijavu za upis u srednju školu;
- Biografija, molba,dopis,	- Navoditi osobine biografije,molbe i dopisa;	- Napisati biografiju, molbu i dopis na osnovu uzorka;	- Napisati molbu za stipendiju;
- Raspravljanje,	- Definisati raspravljanje;	Prepoznati raspravljanje u pisanoj formi; Prepoznati raspravljanje;	- Raspraviti o različitim pojavama u privatnom životu pri tome zauzeti stav i braniti svoje tvrdnje argumentovano;
Kritika,	- Dati primjer kritike;		- Prosuditi kakvog je kvaliteta pročitana knjiga, odgledani film;
- Esej,	- Prepoznati esej i definisati ga;	- Povezati esej sa ostalim graničnim književnim vrstama;	Napisati vlastiti esej; Interpretirati pročitano djelo koristeći esej kao formu; Samostalno čitati sve vrste štiva.
- Pričanje smiješnih događaja/ doživljaja, - Čitanje tekstova pisanih - različitim stilovima, - Pisanje diktata, - Pisanje dviju školskih pismenih zadaća,	- Prepoznati humoristične elemente u tekstu; - Pisati diktat.	- Izabrati smiješan događaj/ doživljaj koji bi većini bio uistinu smiješan.	

4.MEDIJSKA KULTURA - Dokumentarni film	Razlikovati dokumentarni film od ostalih filmskih radova; Prepoznati filmska izražajna sredstva u dokumentarnom filmu;	- Usporediti animirani, dokumentarni i igrani film;	Ukazati na različite vrste dokumentarnih filmova; Prepoznati scenarij i knjigu snimanja;
- Reditelj	- Razlikovati scenarij i knjigu snimanja;	- Objasniti ulogu reditelja;	- Snimiti kratki film;
- Filmska montaža	- Definisati vrste montaže (linearna, paralelna i retrospektivna montaža;	- Uočiti kadar i objasniti postupak montaže filma;	- Ukazati na ulogu montaže u stvaranju filmskog djela;
- Mreža (Internet)	- Dati prednosti nalaženja podataka preko Interneta;	- Izabrati podatke putem Interneta (npr, prikaz lektire na Internetu);	- Prikazati podatke pronađene preko Interneta;
- Prezentacija bosanskohercegovačke kinematografije – filmovi sa osvojenim nagradama	Analizirati razvoj bosanskohercegovačke kinematografije; Imenovati filmove sa osvojenim nagradama.	- Prepoznati filmove i protagoniste sa osvojenim nagradama.	-Inicirati gledanje i praćenje domaće kinematografije ; -Pratiti događanja na SFF.

NAPOMENA:
Nastavnik ima slobodu da u procesu planiranja, na osnovu procjene svoga razreda, dostupnih resursa i drugih okolnosti, bira i raspoređuje tekstove i posveti im onoliko vremena/ časova koliko je potrebno za postizanje ishoda učenja.

Didaktičko - metodička uputstva za treću trijadu

Oblici, metode, sredstva, pomagala, mediji i tehnologija nastavnog rada u 3. trijadi

Nastavni predmeti u 3. trijadi kao predmeti finalne faze devetogodišnje osnovne škole zasnovani su na onim oblicima, metodama, sredstvima, pomagalima, medijima i tehnologiji koji su specifični za tzv. završne razrede, što znači da se oblici i metode nastavnog rada prilagođavaju starijem uzrastu učenika, odnosno načelima tzv. predmetne nastave.

Priroda predmeta uvjetovala je i dominaciju određenih nastavnih metoda i sredstava, tako da se kod jezičkih, društvenih i humanističkih oblasti u pojedinim predmetima (maternji jezik, strani jezici, historija, geografija) više preferiraju metode kao što su: metode razgovora, pisanja, tekstualna metoda i dr.

Također, poželjna su i specifična sredstva, pomagala, mediji i tehnologija nastavnog rada, kao što su udžbenici, priručnici, radni kabineti, didaktičke učionice, školska biblioteka, fonolaboratorij i dr.

Nastava predmeta Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost, osim obrazovno-naučne uloge, ima i osobitu društvenu funkciju – formiranje humane, duhovno i radno osposobljene ličnosti učenika, odnosno čovjeka visoke etičke i kreativne kulture, kvalitetnog znanja i pravilnog mišljenja, spremnog da u skladu sa ovim principima bude aktivan faktor progresa u savremenoj društvenoj zajednici

Nastavni plan i program za predmet Bosanski jezik i književnost uspostavljen je po funkcionalnim principima (kontinuitet, korelacija, integracija, vertikalno-spiralni tok). U programskim sadržajima središnje mjesto zauzimaju jezik i književnost naroda i narodnosti BiH, u kontekstu izučavanja književno-jezičke tradicije evropskih naroda (njihovih vrhunskih dostignuća, književnih pojava, refleksa i procesa). U kontekstu historijskog razvoja književnosti prezentirani su najznačajniji predstavnici bosanskohercegovačke i evropske, odnosno svjetske, književnosti. Nastavni sadržaji iz oblasti teorije književnosti i stilistike obrađuju se sukcesivno, u toku interpretacije i analize književnih djela – njihovih estetskih, književnohistorijskih, društvenih i jezičko-stilskih specifičnosti. U pristupu književnoumjetničkom tekstu, u skladu sa pedagoško-psihološkim zahtjevima, posvećuje se posebna pažnja kreativnom uvođenju učenika u tehnike interpretacije i njihovom osposobljavanju da razumiju književnoumjetničke pojave.

Nastavnikove informacije su od osobitog značaja. One moraju biti potpune, sadržajne, konkretne i prilagođene toku i tipu časa. Obavezan je rad na odgovarajućim odabranim primjerima iz književnih djela (rad na tekstu).

Djela koja su predviđena za domaću lektiru interpretiraju se po istoj metodologiji kao djela iz obaveznih nastavnih sadržaja, na osnovu prethodnog čitanja i priprema učenika za samoradnju. Izbor djela za interpretaciju, iz korpusa predviđenog za lektiru, mogu da vrše sami učenici, uz konsultacije i planiranje sa nastavnikom. Interpretacija djela, kao i diskusija u vezi sa njom, može biti individualna i u grupama – razvrstana po temama ili drugim književnoumjetničkim kriterijima.

U proučavanju jezika i jezičkih sadržaja (jezika u upotrebi – komunikacija i jezika u književnom djelu – umjetnička funkcija jezika) posebna se pažnja posvećuje osposobljavanju učenika da razumiju fonološke, morfološke, leksičke, sintaksičke i stilske karakteristike, međukategorijske različitosti, tvorbene modele i mogućnosti, leksičku i sintaksičku metaforiku, slikovitost pjesničkoga jezika, višeznačnost riječi i jezičku kreaciju, kao i distinktivne i umjetnički funkcionalne odnose između narodnog i standardnog jezika odnosno njihove norme.
Za uspješnu obradu nastavnih sadržaja iz predmeta Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost najproduktivniji je postupak rad na tekstu književnog djela, prilaženje djelu sa estetsko - umjetničkog i stilsko - jezičkog aspekta, ali i osposobljavanje učenika za samoradnju i stvaralačke navike. Ostvarivanjem ovih principa, čitanjem djela i pripremom za časove, uz asistenciju nastavnika, učenik stiče pravilnu i kompletnu sliku o piscu i vremenu nastanka književnog djela, o književnim i društvenim obilježjima i stilovima, o sociolingvističkim spoznajama i humanističkim vrijednostima b,h,s jezika i književnosti u kontekstu svjetske književne i jezičke zajednice.
Nastava predmeta Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost može se uspješno realizirati upotrebom (primjenom) više nastavnih metoda u procesu obrazovanja. Radna praksa je pokazala da su dobri rezultati i dostignuća postizani primjenom različitih nastavnih metoda, gdje svaka ima svoju specifičnu funkciju i kreativnu vrijednost.
Tokom nastavnog procesa učenicima treba prezentirati one sadržajne jezičko-literarne vrijednosti koje će im biti potrebne za dalje nivoe školovanja, za sticanje opće kulture i znanja u životu.
Kao posebna metodološka aktivnost nastavnika je da učenike motivira da sami rasuđuju i donose zaključke pri obradi nastavnih jedinica u kontekstu širih programskih sadržaja. Nastavnik treba da upozna i uvažava pedagoško - psihološke sposobnosti učenika i da u radnom procesu upotrebljava odgovarajuće didaktičko-metodičke principe. Osobito je značajna didaktička formula da je učenik uvijek u centru obrazovno - radne kreacije, koju nastavnici i ostali pedagoški radnici uspostavljaju primjenjujući afirmirane metodološke standarde.
Tok jezičko-literarne didaktičke komunikacije treba da ima metodički smjer: *nastavnik – tekst – učenik* ili *učenik – tekst – nastavnik*. U metodičko-kreativnom kontekstu je i individualna komunikacija. *učenik – tekst*. Također je produktivna i posredna i neposredna komunikacija: *izvor, prenosilac, kanal, primalac – cilj*.
Osim općih metoda, savremena nastava jezika i književnosti ima i svoje posebne metode. Od mnogih metoda koje se mogu primjenjivati u nastavi b,h,s jezika i književnosti, primjenljive su sljedeće:

- metoda čitanja i rada na tekstu (tekst-metoda);
- metoda razgovora (dijaloška);
- metoda izlaganja i objašnjavanja (monološka);
- metoda praktičnog rada (metoda naučnog istraživanja: oblast jezika (prikupljanje riječi karakterističnih za zavičajni govor, sakupljanje raznih oblika usmene književnosti, rad na sredstvima medijske tehnologije – spiker, reporter, urednik, lektor, koreograf, glumac, recitator, organizator kulturnih svečanosti);
- metoda interaktivnog učenja (simultani kompjuterski CD programi, internet, auditivna i vizuelna tehnologija, film, pozorište);
- metoda individualnog rada učenika (učenje, istraživanje, prezentiranje individualne poetsko-jezičke kreacije);
- metoda rada u grupama (učenje, timsko istraživanje, timsko prezentiranje istraživačkih rezultata, kultura diskusije i dijaloga);
- kombinovana metoda (čitanje teksta, razgovor o tekstu, objašnjenje i pokazivanje).

Resurs nastavnih metoda u savremenim pedagoško-obrazovnim standardima pruža mogućnosti za širi izbor i primjenu novijih i savremenijih metodoloških varijanti. U realizaciji operativnih sadržaja nastavnik će primjenjivati najproduktivnije metode kojima se stvaraju uslovi za postizanje dostignuća najvišeg stepena.

Oblici (forme) rada
Osim ovdje izloženih metoda, u nastavi se mogu primjenjivati i razni oblici rada, kao što su:

- individualni rad učenika (formiranje navika za samostalni rad);
- rad u grupama (timski rad) i saradnja među grupama (rad na široj temi ili književno jezičkom projektu);
- rad u parovima i saradnja među parovima (tandem rad);
- rad sa svim učenicima (čitanje, slušanje, govor, pisanje);
- diferencirani rad (dopunski i dodatni);

- specijalni rad sa učenicima posebnih potreba (manja oštećenja vida, sluha, manje govorne smetnje);
- debatne forme rada (tribine, okrugli stolovi, rasprave, diskusije, takmičenja u vještini govora, afirmacija demokratije sa konkretnim primjerima;
- naučno-istraživačke forme rada (tematika, kompozicija, sadržaj, citati i fusnote...)
- medijske forme rada (TV i radio spiker, konferansije, fotoreporter, izvještač, dopisnik, sportski izvještač, telefonski razgovor, čitanje internet tekstova, učenje putem raznih igara (kviz, recitali kao kolektivne igre, vještine glume kroz igru, imitacije i komične scenske sekvence, učenje na izletima – sakupljanje riječi koje imenuju biljni i životinjski svijet, sportske igre).

Svaka didaktička inovacija i inicijativa u nastavnom procesu je korisna, osvježavajuća i privlačna za učenike, koje nastavnik treba da upućuje na kontinuitet i aktivnosti u učionici, školi i van škole – da čitaju, zapisuju, prikupljaju i sistematiziraju leksiku, da opažaju i upoznaju sredinu u kojoj žive, da misle na nezavisan način i da argumentovano afirmiraju svoja mišljenja.
Poznati didaktički principi moraju biti cilj svakog oblika nastavne prakse i postizanja dostignuća predviđenih ovim planom i programom.

Radna i nastavna sredstva

Osim tradicionalnih nastavnih izvora (udžbenici iz oblasti jezika i književnosti, djela pisaca koja se obrađuju ili njihovi fragmenti), za uspješnu realizaciju programskih sadržaja, kao nastavno sredstvo primjenjuje se i druga odgovarajuća literatura (eseji, recenzije, bibliografski podaci, studije naučnog karaktera, lingvističko-dijalektološki zbornici, razni tipovi rječnika, almanasi, antologije, razni književno-jezički časopisi, i dr.).
Učenike treba navikavati da se služe odgovarajućim knjigama i literaturom u školskim bibliotekama i čitaonicama, kao i u onim vanškolskim, gdje su im na raspolaganju razna literarno-jezička sredstva.
Kompjuteri, komunikatori (direktna veza učenik – uređaj), specijalni elektronski komunikativni uređaji, elektronske učionice, kombinacija grafoskopa i respondera, kao i sva druga (savremena) sredstva, kojima škola raspolaže, mogu se koristiti u nastavi bosanskog jezika i književnosti.
U okviru nastave bosanskog jezika i književnosti potrebno je formirati odgovarajuće naučno-literarne sekcije, kao što su: naučnoistraživačka (oblast jezika, oblast usmene književnosti i drugih oblika književno-jezičkog folklora), literarna, dramska, recitatorska, novinarska, i sl.). Rad u ovim sekcijama učenicima pruža mogućnost da se koriste odgovarajućim sredstvima i da produbljuju i proširuju svoja znanja i vještine koje žele da ostvaruju u daljnjem životu (bavljenje glumom, režijom, žurnalistikom, medijskom komunikacijom, naučno-istraživačkim radom, pjesništvom, prevodilaštvom, menadžmentom u oblasti kulture, filmskom kulturom i tehnologijom).
Lektira, kao nastavno sredstvo, može se realizirati i proširivati na vannastavnom nivou, u okviru literarno-jezičkih i naučno-istraživačkih sekcija relevantnih za kvalitetno i kompletno izučavanje jezika i književnosti.
Knjiga, kao lektira i pomoćna literatura, primarno je nastavno sredstvo.
Preporučuje se da nastavnik upotrebljava više dinamičkih sredstava koja omogućavaju razumijevanje i usvajanje nastavnih sadržaja.

Orijentacija za samostalan rad

Kroz sve oblike nastave učenike treba usmjeravati i osposobljavati za samostalan rad, koji se može odvijati u svim formama izvođenja nastave jezika i književnosti, primjenom različitih nastavnih metoda i upotrebom relevantnih nastavnih sredstava.
Samostalan rad učenika može se izvoditi u grupama, u parovima i individualno. Nastavnik će upotrijebiti onaj oblik koji je najproduktivniji u realizaciji određene nastavne jedinice. Razvijanje stalnih navika za temeljit samostalan rad jedan je od glavnih ciljeva obrazovno-vaspitnog procesa nastave predmeta Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost – za profesionalnu orijentaciju učenika, za razvijanje njihove imaginacije i radne kreativnosti, za razvijanje sposobnosti za planiranje i organizaciju rada, za uspješno rješavanje radnih zadataka, za razvijanje etičkih vrijednosti, za samovrednovanje, kao i za sticanje kreativne radne sociokulture i postizanje dostignuća najvišeg stepena usvojenosti.
Nastavnik predmeta Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost, u okvirima realizacije nastavnih sadržaja, spontano i sukcesivno ostvaruje dinamičke standarde za samostalan rad učenika. Usmjeravanje učenika za samostalan rad doprinosi razvoju svestrane učenikove ličnosti.

Vrednovanje

Ciljevi vrednovanja

Vrednovanje napredovanja učenika u sticanju znanja važan je dio nastave predmeta Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost. Vrednovanje stepena uspjeha učenika podstiče njihovu kreativnost u procesu obrazovanja i afirmira njihove etičke inicijative.

Pravilno vrednovanje uspjeha učenika u funkciji je dobre nastave i afirmacije demokratskih principa. Ono ima za cilj da kod učenika razvija smisao i volju za samoradnju i napredovanje, za proširivanje znanja i sticanje trajnih radnih navika u daljnjem procesu obrazovanja.

Takođe, cilj vrednovanja je u funkciji nastavnikovih saznanja o stepenu uspjeha učenika (koliko su učenici razumjeli i usvojili nastavne sadržaje, koliko su osposobljeni da u praksi primjenjuju stečena znanja, do kojeg stepena su formirali kritičko-kreativno mišljenje i misaone sposobnosti).

Cilj vrednovanja je i dijagnosticiranje stepena napredovanja učenika, preporuka nastavnicima da pravilno planiraju programske sadržaje, motiviranost učenika za kreativnu strategiju učenja i postizanje standarda dostignuća.

Vrste vrednovanja:

- Test učenikovih sposobnosti – na početku školske godine;
- Klasifikaciono vrednovanje (putem upitnika, kontrolnih listića, dosijea, pisanih izvještaja i drugih instrumenata vrednovanja);
- Dijagnostičko vrednovanje – identifikovanje poteškoća sa kojima se suočavaju učenici i nastavnikovo posredovanje u njihovom prevazilaženju;
- Vrednovanje (test) na bazi kriterijuma i ciljeva;
- Spoljašnje vrednovanje – identifikacija pozitivnih i/ili negativnih strana učenika, vrednovanje stečenog znanja i napredovanja učenika;
- Formalno vrednovanje – omogućava učenicima da sami identificiraju svoje pozitivne i negativne strane, kao i da se angažuju u popravljanju eventualnih negativnih strana;
- Vrednovanje pismenosti učenika – na bazi pisanih školskih i domaćih zadataka;
- Vrednovanje usmeno-književne recepcije – slušanje, čitanje, kultura govorenja;
- Praktično vrednovanje – na primjeru praktičnog rada, realizacije projekta, istraživanja na terenu (naučno-istraživački rad);
- Vrednovanje medijske informisanosti i stručnosti recepcije informacija i sadržaja medijske kulture.

Kriteriji vrednovanja

U toku vrednovanja nastavnik treba da ima u vidu sadržaje programa i dostignuća predviđena programom.

Za pravilno i uspješno vrednovanje učeničkih dostignuća potrebna je stručnost nastavnika, radna inicijativa, etičnost, instrumenti vrednovanja. Osnovni elementi vrednovanja su:

- stepen shvatanja nastavnih sadržaja od strane učenika;
- stepen posjedovanja radnih vještina učenika tokom edukativnog procesa;
- stepen socijalne i etičke kulture učenika;
- stepen razvijenosti učenikovih sposobnosti;
- interesovanje učenika za sticanje znánjā i za njihovo proširivanje;
- interesovanje učenika za samostalan rad;
- fleksibilno praćenje relevantne literature;
- ispoljavanje naučnosti i literarno-jezičke kreacije;
- individualna radna kultura učenika;
- stepen usvojenosti nastavnih sadržaja.

Učenikova ličnost i njegovo znanje uvijek su centru ciljeva obrazovnih (edukativnih) dostignuća.

Ono što učenik ne može da savlada ili ne razumije, nastavnik treba da mu pomogne i da mu omogući da probleme, koji eventualno mogu da nastanu, samoinicijativno rješava.

Instrumenti vrednovanja
Pri svakom vrednovanju, nastavnici i škola koriste se različitim sredstvima i instrumentima vrednovanja. Za pravilno i uspješno vrednovanje nastavnici treba da izaberu i primjenjuju odgovarajuće instrumente i sredstva mjerenja, kao što su:

- kontinuirano posmatranje (praćenje) rada učenika;
- forme pismenog i usmenog izražavanja učenika;
- samovrednovanje učenika na primjerima (ili projektima) samostalnog rada;
- upitnici i kontrolni listići;
- radni dosije o stepenima usvojenosti nastavnih sadržaja;
- testovi dostignuća na bazi alternativnih pitanja i odgovora (odgovori sa više alternacija);
- finalni instrument na kraju nastavnog procesa kojim se utvrđuju standardi i kriteriji stepena dostignuća.

Oblici (vrste) testiranja
Za svoja dostignuća u nastavnom procesu (za svoj uspjeh – znanje) učenik treba da dobije realnu ocjenu – da bude svestrano ocijenjen.
Nastavnik treba da objektivno verificira učenikovo znanje, primjenjujući sve oblike evaluativnih tehničkih postupaka vrednovanja (ocjenjivanja), a u ovom kontekstu i odgovarajuće oblike testova, kao što su:

- testovi sa alternativnim odgovorima;
- testovi sa kombinacijama (alternativna pitanja i odgovori);
- testovi sa više alternativa;
- testovi sa kratkim odgovorima i dopunama;
- testovi esejističke formulacije i strukture;
- testovi tipa kay words (određivanje ključnih riječi teksta);
- testovi tipa summary (pisanje sažetaka nekog teksta ili djela);
- pismeni i usmeni ispiti (testovi);
- posmatranje rada učenika (test rada);
- kumulativni test- portfolij;
- sociometrijski test.

Međupredmetna povezanost
Međupredmetne i međuprogramske veze mogu biti uspostavljene između nastavnih sadržaja predmeta Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost i nastavnih sadržaja sljedećih predmeta:

- Historija (slike i tematika društvenih odnosa u umjetničkom djelu, historičnost likova, književnost kao umjetnička historija društva);
- Geografija (društvena sredina u umjetničkom djelu i geografski prostor, geografska regija kao objekat u književnom djelu);
- Umjetnost (slikarstvo, vajarstvo, muzika – odnosi između umjetničkog stvaranja sredstvima jezika, boje, zvuka, građevinskog materijala, alternativna umjetnička sredstva izražavanja, analoške komponente u društvenohistorijskim slikama umjetničkih djela, umjetnička terminologija u pristupu i analizi svakog umjetničkog djela, funkcije umjetničkih djela);
- Ostali predmeti (korelativni odnosi mogući su i sa ostalim predmetima i njihovim nastavnim sadržajima – u realizaciji i primjeni jezičkih normi i pravopisa, u kulturi čitanja, govorenja, pisanja i slušanja);
- Korelativni odnosi se uspostavljaju između jezika i književnosti i sredstava medijske kulture (televizija, radio, internet, pozorište, film, medijska periodika);
- Nastavnici jezika i književnosti i nastavnici drugih predmeta treba da uspostavljaju korelaciju među nastavnim sadržajima koji su predviđeni operativnim ciljevima, kao i sve druge oblike međuprogramske saradnje tokom cijele školske godine.

RAZRED	PREDMET	NASTAVNA OBLAST	NASTAVNE JEDINKE	KOMPETENCIJE
VII	**B,h,s jezik i književnost** **Tjelesni odgoj** **Muzička kultura**	Književnost Pubertet Pjevanje i sviranje	Miroslav Antić, *Posle detinjstva* Odlike puberteta *Simpatija*, tekst i muzika: Ajka Kolaković	Tjelesno-zdravstvena kompetencija
VII	**B,h,s jezik i književnost** **Muzička kultura**	Književnost Pjevanje i sviranje	A. P. Čehov, *Vanjka* *Podmoskovske večeri,* Rusija,	Kulturna svijest i kulturno izražavanje Socijalna i građanska kompetencija
VII	**B,h,s jezik i književnost** **Muzička kultura** **Historija**	Književnost Muzičke igre i brojalice Osmansko carstvo	A. Sidran, *San o Bašeskiji* Bašeskija, *Ljetopis o Sarajevu* Narodna balada *Smrt braće Morića* Anterija kolo, gradsko kolo bošnjačke tradicije iz Sarajeva Bosna u osmanskom periodu do kraja XVIII vijeka	Odgovornost Kombiniranje znanja i vještina Građanska i socijalna kompetencija
VII	**B,h,s jezik i književnost** **Muzička kultura** **eografija**	Književnost Pjevanje i sviranje Bosna i Hercegovina	Narodna lirska pjesma iz BiH *Bulbul mi poje, zora mi rudi* *Čija je ono djevojka* *Tamburalo momče uz tamburu* *Hajde, dušo, da ašikujemo* *Hej, ja zagrizoh šareniku jabuku* *Moj beharu, ko li mi te bere* Prirodna i kulturna baština BiH	Kulturna svijest i kulturno izražavanje
VII	**B,h,s jezik i književnost** **Muzička kultura** **Engleski jezik**	Književnost Dječije stvaralaštvo Vrijeme i godišnja doba	Lirske deskriptivne pjesme-Cesarić, Ilić, Humo Izmišljanje teksta na zadanu melodiju/ Izmišljanje novih pjesmica na zadani tekst	Komuniciranje na maternjem jeziku Samoinicijativa i poduzetnička kompetencija
VII	**B,h,s jezik i književnost** **Geografija**	Književnost Sjeverna Evropa	Isidora Sekulić, *Oslo pod snijegom*, putopi, odlomak Norveška	Učiti kako se uči Društveno uključivanje i upravljanje učenjem
VII	**B,h,s jezik i književnost** **Biologija** **Engleski jezik** **Njemački jezik**	Književnost Sistematika životinja i ponašanje životinja Svijet životinja Životinjski svijet	Ćamil Sijarić, *Koza* S. Jesenjin, *Pjesma o keruši* Domaće životinje, značaj životinja za čovjeka Domaće životinje Domaće životinje	Samoinicijativa i poduzetnička kompetencija Građanska odgovornost
VII	**B,h,s jezik i književnost** **Engleski jezik** **Muzička kultura**	Književnost Slobodno vrijeme Pjevanje i sviranje	Ranko Pavlović, *Čistač obuće* Prijatelj, tekst: Mahir Vehabović, muzika: Belkisa Vehabović	Komunikacija na maternjem i stranom jeziku Samoinicijativa i poduzetnička kompetencija

VII	**B,h,s jezik i književnost** **Engleski jezik** **Njemački jezik** **Muzička kultura**	Književnost Porodica Život u porodici Pjevanje i sviranje	Zija Dizdarević, *Majka* N. Šop, *Bakine naočari* E. Kišević, *Lampa na prozoru* *Moja mala djevojčica*, pjevaju Zdenka Vučković i Ivo Robić	Komunikacija na maternjem i stranom jeziku Kombiniranje znanja i vještina Građanska i socijalna kompetencija
VIII	**B,h,s jezik i književnost** **Tjelesni odgoj**	Književnost Samouvažavanje	S. Ćorović, *Špijun* Z. Kolarić, *Suze kojih se stidim*	Kulturna svijest i kulturno izražavanje Tjelesna-zdravstvena kompetencija
VIII	**B,h,s jezik i književnost** **Muzička kultura**	Književnost Slušanje muzike	M. Ogrizović, *Hasanaginica*, drama Narodna balada *Hasanaginica* *Ah što ćemo ljubav kriti*, III čin, opera: Hasanaginica, Asim Horozić, sevdalinka u operi	Društveno-međuljudski odnosi-usporedba Timski rad
VIII	**B,h,s jezik i književnost** **Njemački jezik**	Književnost Život u porodici	S. Jesenjin, *Pismo majci* D. Sekulić, *Majka* J. Kozarac, *Moj djed* B. Ćopić, *Bašta sljezove boje*	Komunikacija na maternjem i stranom jeziku Kombiniranje znanja i vještina Građanska i socijalna kompetencija
VIII	**B,h,s jezik i književnost** **Muzička kultura**	Književnost Slušanje muzike	I. Samokovlija, *Nosač Samuel Hor Jevreja* iz opere Nabuko, Đuzepe Verdi	Socijalna i građanska kompetencija
VIII	**B,h,s jezik i književnost** **Geografija**	Književnost Monsunska Azija	V. Krmpotić, *Pisma iz Indije* Južna Azija	Kulturna svijest i kultura izražavanja
VIII	**B,h,s jezik i književnost** **Historija**	Književnost Bosna u XiX vijeku	P. Kočić, *Jazavac pred sudom*, odl. P. Kočić, *Pripovijetke*	Društveno-međuljudski odnosi Kritički stav
VIII	**B,h,s jezik i književnost** **Biologija**	Književnost Vode	S. O'Dell, Otok plavih dupina, odl. E. Hemingvej, Starac i more, odl. romana More, ekosistemi	Kombiniranje znanja i vještina
VIII	**B,h,s jezik i književnost** **Njemački jezik**	Književnost Moja domovina	M. Dizdar, *Zapis o zemlji* Derviš-paša Bajezidagić, *Gazel o Mostaru*	Kulturna svijest i kultura izražavanja
VIII	**B,h,s jezik i književnost** **Engleski jezik** **Tjelesni odgoj**	Književnost Škola Kultura ponašanja	E. Kestner, *Leteći razred* I. Andrić, *Knjiga*	Učiti kako se uči Odgovornost
VIII	**B,h,s jezik i književnost** **Muzička kultura**	Književnost	Narodna lirska pjesma iz BiH, sevdalinka (*Majka Fatu kroz tri gore viče, Nesretna djevojka* ili *Ljubavni rastanak*) *Kraj potoka bistre vode*, sevdalinka u interpretaciji poznatih izvođača narodne muzike i *Voljelo se dvoje mladih - Žute dunje*, sevdalinka u interpretaciji poznatih izvođača zabavne muzike.	Kulturna svijest i kultura izražavanja

IX	**B,h,s jezik i književnost** **Engleski jezik**	Književnost Ljudi i događaji u prošlosti	D. Sušić, *Uhode*, odl. o Husein-kapetanu Gradaščeviću N. Ibrišimović, *Zmaj od Bosne*, odl. I. Andrić, *A.G. Matoš*, esej E. Kišević, Ništa te kao ne boli V. Šekspir, *Romeo i Julija* V. Popa, *Očiju tvojih da nije* T. Ujević, *Kolajna* Narodna balada *Smrt Omera i Merime* M. Dizdar, *Kosara/Gorčin*	Društveno uključivanje i pristup učenju Kombiniranje znanja i vještina Komunikacija na maternjem i stranom jeziku
IX	**B,h,s jezik i književnost** **Njemački jezik**	Književnost Prava ljubav		Pravo izbora Samoinicijativa i poduzetnička kompetencija
IX	**B,h,s jezik i književnost** **Engleski jezik** **Njemački jezik**	Književnost Putovanja Putovanje	O. Pamuk, *Istanbul, grad, uspomene*, odl.	Komunikacija na maternjem i stranom jeziku Društveno-međuljudski odnosi i društveno uključivanje
IX	**B,h,s jezik i književnost** **Engleski jezik**	Književnost Zanimanja/karijere	I.A. Krilov, *Magarac i slavuj*	Kombiniranje znanja i vještina
IX	**B,h,s jezik i književnost** **Biologija**	Književnost Čovjek kao biološko i društveno biće	M. Crnjanski, Život A.B. Šimić, *Opomena* I.G. Kovačić, *Mrak na svijetlim stazama* I. B. Singer, *Gimpel luda* Molijer, *Mizantrop*, odl.iz komedije R. Bah, *Galeb Džonatan Livingston*	Socijalna i građanska kompetencija
IX	**B,h,s jezik i književnost** **Geografija**	Književnost Bosna i Hercegovina	Usmena narodna književnost Prirodna i kulturna tradicija (baština) BiH	Kulturna svijest i kultura izražavanja Socijalna i građanska kompetencija
IX	**B,h,s jezik i književnost** **Historija**	Književnost Evropske i vanevropske zemlje do Prvog svjetskog rata	E. Mulabdić, *Zeleno busenje*, odl. Bosna i Hercegovina do Prvog svjetskog rata	Kritički osvrt Usporedba i procjena znanja
IX	**B,h,s jezik i književnost** **Historija**	Književnost Prvi svjetski rat (1914-1918.)	Hasan Kikić, *Provincija u pozadini* Prvi svjetski rat (1914-1918.) u BiH	Društveno-međuljudski odnosi i društveno uključivanje Socijalna i građanska kompetencija
IX	**B,h,s jezik i književnost** **Muzička kultura** **Likovna kultura**	Književnost Dječije stvaralaštvo	V. Ilić, *Grm* ili *Sivo sumorno nebo* A. S. Puškin, *Elegija* Izmišljanje novih pjesmica na zadani tekst. Literarno i /ili likovno izražavanje doživljaja muzike. Prezentacija rezultata samostalnog i grupnog rada	Kreativno-produktivna kompetencija

Profil i stručna sprema nastavnika/ce:

Nastavu predmeta Bosanski, hvatski i srpski jezik i književnost izvodi:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

ZNAKOVNI JEZIK

za I, II, III, IV, V, VI razred osnovne škole

OPERATIVNI NASTAVNI PLAN I PROGRAM

Znakovni jezik je jezik, kojeg čine znakovi koji se formiraju pokretima ruku i drugih dijelova tijela, uključujući facijalnu ekspresiju, poziciju tijela i pokrete usana, kojima se prenosi određeni smisao. Ono što su u govornom jeziku intonacija, intenzitet glasa i sl. u znakovnom jeziku su izražajnost lica i tijela. Veoma često ovi elementi imaju funkciju da označe razliku u značenju onoga što je izrečeno.

Znakovni jezik je jezik koji ima svoju fonologiju, morfologiju, semantiku, sintaksu, kao i govorni jezici.

Istraživanja provedena na području usvajanja znakovnog jezika u gluhe djece gluhih roditelja, dovela su do spoznaja da je proces usvajanja znakovnog jezika usporediv i vrlo sličan usvajanju govornog jezika kod čujuće djece. U usvajanju znakovnog jezika, gluhe bebe prolaze kroz iste faze, istim redoslijedom, u isto vrijeme i s istim tipičnim obilježjima, kao i čujuća djeca koja usvajaju govorni jezik.

Rano usvajanje jezika, bilo govornog kod čujućeg djeteta ili znakovnog kod gluhog djeteta, neophodno je za uredan kognitivni, emocionalni i socijalni razvoj te opći uspjeh djeteta. Dijete mora biti izloženo jeziku u kritičnom periodu za usvajanje jezika, kao preduvjet za razvoj sposobnosti učenja jezika općenito.

Programski sadržaji iz predmeta Znakovni jezik od I do VI razreda se kreću prema koncepciji linearno - spiralnog razvoja programa. Gradivo se iz razreda u razred proširuje i dopunjuje, pa će i zadaci i ciljevi ponekad biti isti, te se s godinama učenja produbljivati.

Cilj učenja znakovnog jezika je osposobiti učenike za komuniciranje na znakovnom jeziku o temama iz svakodnevnog života.

Zadaci nastave Znakovnog jezika su:

- omogućiti razvoj jezičke kompetencije učenika, što predstavlja središnji, nezamjenjiv vid učenja jezika, a naročito razviti njihove komunikacijske sposobnosti;
- stvori dobru lingvističku osnovu za usvajanje oralno-glasovnog jezika,
- kod učenika razvije pozitivnu radoznalost, samostalnost i kreativnost;
- osposobi učenike/učenice da počnu da preuzimaju odgovornost za vlastito učenje i znanje, odnosno da počnu da izgrađuju svoje zahtjeve kao korisnici jezika i oblikuju lične ciljeve učenja, vrednuju svoja dostignuća i trude se da ih poprave, pripremajući ih tako za samostalno i permanentno učenje,
- podstiče pravilan razvoj ličnosti učenika/učenice u intelektualnom, emocionalnom i moralnom smislu, te njegovu/njenu kreativnost i osjećaj za lijepo,
- doprinese formiranju autonomne, demokratične, empatične ličnosti koja će, šireći svoja znanja o drugim narodima i kulturama i istovremeno razvijajući svijest o vlastitim kulturnim vrijednostima, biti sposobna da na primjeren način djeluje u interkulturalnom okruženju.
- Polazeći od spoznaje da je jezik sredstvo za komunikaciju, učenici razvijaju sposobnost razumijevanja, izražavanja i upotrebe strategija za usvajanje znanja o jeziku i razvijaju okvirnu predodžbu o jeziku kao sistemu. Uz to, ovladavaju jezičkim vještinama potrebnim u komunikaciji sa osobama oštećena sluha, ali i sa čujućim osobama.
- Komunicirajući, uče prepoznavati i uvažavati jedinstvenost drugih kultura, razvijaju kulturnu svjesnost, međukulturnu kompetenciju i višekulturnost te izgrađuju vlastite pozicije i uloge u različitim komunikacijskim odnosima. Time se razvijaju kompetencije potrebne za cjeloživotni razvoj.

Profil i stručna sprema nastavnika:

Nastavu predmeta Znakovni jezik izvode:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

Tabela 1: Broj časova namijenjen nastavi predmeta Znakovni jezik

RAZRED	BROJ ČASOVA SEDMIČNO	BROJ SEDMICA	GODIŠNJI FOND ČASOVA
I	1	35	35
II	1	35	35
III	1	35	35
IV	1	35	35
V	1	35	35
VI	1	35	35
UKUPNO			**210**

PROGRAMSKI SADRŽAJI

I razred

Tabela 2: Programski sadržaji predmeta Znakovni jezik za I razred

Nastavna jedinica	Ukupni broj sati	Obrada gradiva	Utvrđivanje gradiva	Drugi oblik časa
Alfabet	12	6	6	
Pozdravi, predstavljanje	2	1		1
Boje	3	2		1
Brojevi	3	2		1
Moje tijelo	4	2	2	
Moja škola	3	2		1
Moja porodica	2	1		1
Domaće životinje	2	1		1
Igračke	2	1	1	
Hrana i piće	2	1		1
Ukupno	35	19	9	7

II razred

Tabela 3: Programski sadržaji predmeta Znakovni jezik za II razred

Nastavna jedinica	Ukupni broj sati	Obrada gradiva	Utvrđivanje gradiva	Drugi oblik časa
Pozdravi, predstavljanje	3	1	1	1
Boje i oblici	4	2	1	1
Brojevi	3	2		1
Moje lice	4	2	1	1
Moja škola	4	2	1	1
Moj dom	4	2	1	1
Divlje životinje	4	2	1	1
Igračke	2	1	1	
Hrana i piće	3	1	1	1
Odjeća i obuća	4	2	1	1
Ukupno	35	17	9	9

III razred

Tabela 4: Programski sadržaji predmeta Znakovni jezik za III razred

Nastavna jedinica	Ukupni broj sati	Obrada gradiva	Utvrđivanje gradiva	Drugi oblik časa
Lično predstavljanje i starosna dob	2	1	1	
Pozdravljanje i učtive fraze	2	1		1
Porodica	2	1	1	
Kuća, dom	2	1		1
Moja bliža okolina	2	1	1	
Prevozna sredstva	2	1		1
Boje	2	1	1	
Škola	2	1		1
Igračke	2	1		1
Moje tijelo i svakodnevne aktivnosti	2	1		1
Hrana	2	1	1	
Životinje i kućni ljubimci	2	1		1
Odjeća	2	1		1
Sat (puni)	2	1	1	
Sportske aktivnosti	2	1		1
Zanimanja	2	1		1
Moja domovina	3	1	1	1
Ukupno	35	17	7	11

IV razred

Tabela 5: Programski sadržaji predmeta Znakovni jezik za IV razred

Nastavna jedinica	Ukupni broj sati	Obrada gradiva	Utvrđivanje gradiva	Drugi oblik časa
Lično predstavljanje, upoznavanje i starosna dob	2	1	1	
Pozdravi, oslovljavanje i učtive fraze	3	1	1	1
Porodica	2	1	1	
Kuća, dom	2	1		1
Škola (raspored časova i nastavni predmeti)	3	1	1	1
Svakodnevni život	3	1	1	1
Slobodno vrijeme, sport	3	1	1	1
Životinje (domaće, divlje)	3	1	1	1
Moje tijelo	2	1	1	
Hrana	2	1		1
Sat (pola sata, četvrt sata)	4	2	1	1
Zanimanja i mjesta u gradu	2	1		1
Moja domovina	2	1	1	
Vremenske prilike i odjeća	2	1		1
Ukupno	35	15	10	10

V razred

Tabela 6: Programski sadržaji predmeta Znakovni jezik za V razred

Nastavna jedinica	Ukupni broj sati	Obrada gradiva	Utvrđivanje gradiva	Drugi tip časa
Porodica	2	1		1
Kuća, dom	3	2	1	
Moje okruženje (grad i selo)	3	1	1	1
Škola	3	1	1	1
Svakodnevni život	3	1	1	1
Slobodno vrijeme, sport	3	1	1	1
Životinjski i biljni svijet	3	2		1
Ishrana	3	1	1	1
Praznici u mojoj državi	3	2	1	
Sat	3	1	1	1
Zanimanja	3	2		1
Vremenske prilike i odjeća	3	1	1	1
Ukupno	35	16	9	10

VI razred

Tabela 7: Programski sadržaji predmeta Znakovni jezik za VI razred

Nastavna jedinica	Ukupni broj sati	Obrada gradiva	Utvrđivanje gradiva	Drugi tip časa
Porodica	2	1		1
Priroda	4	2	1	1
Škola	3	2		1
Svakodnevni život i zdrava hrana	3	1	1	1
Slobodno vrijeme	3	1	1	1
Zabava i proslave	3	2		1
Zemlje i narodi	3	2	1	
Običaji drugih naroda	3	2	1	
Običaji i tradicija naroda BiH	3	2		1
Vremenske prilike	3	2		1
Fizički izgled i odjeća	2	1	1	
Sunčev sistem	3	2		1
Ukupno	35	20	6	9

STRANI JEZIK

ENGLESKI JEZIK

za VI, VII, VIII i IX razred osnovne škole

OPERATIVNI NASTAVNI PLAN I PROGRAM

Uloga i značaj: Učenje stranog jezika pruža učenicima šansu da prihvataju različitosti i da imaju više poštovanja prema drugima. Iskustvo učenja stranog jezika će povećati svijest učenika prema jeziku., te može imati pozitivan uticaj na opći razvoj. Nastava i učenje stranog jezika pomaže i doprinosi učeničkom intelektualnom i socijalnom razvoju. Učenje stranog jezika kod učenika razvija svijest da je jezik jedan od najvažnijih elemenata druge kulture koja je jednako vrijedna kao i njegova vlastita.

Znanje engleskog jezika danas predstavlja vid osnovne pismenosti, prijeko potrebne za međunarodne kontakte, naučna istraživanja, obavijesti i komunikacije putem elektroničkih tehnologija te da služi kao instrument za sticanje znanja.

Uloga nastave engleskog jezika je veoma značajna u svijetu interkulturalnih, indisciplinarnih i globalnih zbivanja. Zbog toga je važno da rani početak učenja engleskog jezika zauzima posebno mjesto u nastavnom planu i programu za osnovnu školu. Engleski jezik je vodeći strani jezik koji se izučava u svim zemljama, a istovremeno je zvanični i radni jezik svih relevantnih međunarodnih institucija i organizacija.

	Fond sati																			
	I		II		III		IV		V		VI		VII		VIII		IX			
Razredi	G	S	G	S	G	S	G	S	G	S	G	S	G	S	G	S	G	S	G	S
	-	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**35**	**1**	**35**	**1**	**35**	**1**	**32**	**1**		
Trijade															**137**					
Ukupno									**137**											

Opšti cilj

Cilj učenja engleskoga jezika je osposobljavanje učenika za aktivno i pozitivno življenje u savremenom svijetu i adekvatno reagiranje na zahtijeve i izazove koji se neprestano mijenjaju. Učenjem se istovremeno pruža pomoć roditeljima i društvu u cjelini u obrazovanju i odgoju djece. Uvođenje nastave engleskog jezika kao obaveznog predmeta u prvom i drugom razredu devetogodišnje osnovne škole pospješuje elementarno upoznavanje različitih kultura u zemljama engleskog govornog područja, priprema učenike za cjelovito kvalitetnije obrazovanje i rano uspješno uključivanje u svjetsku školsku odnosno akademsku zajednicu.

- Razvijati jezične kompetencije kod učenika;
- Upoznati kulturu naroda čiji se jezik izučava i pozitivan stav prema različitostima;
- Razviti motivaciju za učenje jezika i zadovoljstvo u učenju;
- Razviti samopouzdanje i samopoštovanje;
- Razviti i poduprijeti radoznalosti, samostalnosti i kreativnosti;
- Razviti sposobnost slušanja, pažnje i praćenja logičkog smisla;
- Razviti i poduprijeti kontinuitet u učenju jezika kao temeljno načelo.

ISHODI UČENJA PO TRIJADAMA:

DRUGA TRIJADA:

Nastavna područja/oblasti	Očekivani rezultati/ishodi učenja
Slušanje i razumijevanje	**Učenik će moći**: - pozitivno se postaviti prema aktivnom slušanju na stranomu jeziku i nastojati prevladati strah od nerazumijevanja - uočiti najosnovnije posebnosti izgovora i intonacije stranoga jezika. - primjenjivati najosnovnije strategije za planiranje i upravljanje slušanjem te najosnovnije strategije - suradničkoga i individualnoga učenja - upotrebljavati popis riječi u udžbeniku te upoznati i koristiti se, samostalno ili uz pomoć, različitim izvorima, uključujući i elektroničke medije. - globalno i selektivno odrediti značenje vrlo jednostavnih iskaza i tekstova vezanih uz svakodnevni život i neposredno okruženje ako su izneseni vrlo polako i jasno te prepoznati najosnovnije namjere sugovornika - primjerenim verbalnim i neverbalnim reakcijama pokazati razumijevanje vrlo jednostavnih slušnih poticaja. - aktivnim sudjelovanjem i primjerenim reakcijama pokazati razumijevanje i zadovoljstvo slušanjem - reagovati na osnovni sadržaj raznih vrlo jednostavnih tekstova i poticaje sadržane u njim - verbalnim i neverbalnim reakcijama pokazati pozitivan odnos prema slušanju raznovrsnih vrlo jednostavnih tekstova. - slušanjem uočiti vrlo jednostavne činjenice o zemljama jezika koji se uči te ih usporediti s vlastitim životom i okružjem - prepoznati najosnovnije obrasce uljudnoga ophođenja na stranomu jeziku - uočiti važnost poštivanja vlastite i drugih kultura na vrlo jednostavnim konkretnim primjerima
Čitanje i razumijevanje	**Učenik će moći:** - pozitivno se postaviti prema čitanju na stranomu jeziku i prevladati strah od nerazumijevanja - čitati s pozornošću i održati pozornost na određeno vrijeme - uočiti najosnovnije posebnosti pravopisa stranoga jezika te primijeniti najosnovnija pravila pravopisa - pri glasnu čitanju identificirati razliku između pisanja i izgovora učestalih riječi. - primjenjivati najosnovnije strategije za planiranje i upravljanje čitanjem te najosnovnije strategije saradničkoga i individualnoga učenja - upotrebljavati popis riječi u udžbeniku te upoznati i koristiti se, samostalno ili uz pomoć, različitim izvorima pisanih tekstova, uključujući i elektroničke medije. - globalno i selektivno čitati i prevoditi kratke, vrlo jednostavne tekstove vezane uz svakodnevni život i neposredno okruženje. - pronaći bitne informacije iz kratkih izvornih i didaktičkih tekstova. - verbalnim i neverbalnim reakcijama pokazati radoznalost i želju za čitanjem čitati, samostalno i/ili uz pomoć, različite vrste vrlo jednostavnih tekstova. - čitanjem vrlo kratkih tekstova na stranomu jeziku uočiti i usvojiti jednostavne činjenice o životu u zemljama jezika koji se uči te ih usporediti s vlastitim životom i okruženjem. - na vrlo jednostavnim konkretnim primjerima uočiti važnost poštivanja vlastite kulture i stranih kultura - prepoznati humanističke vrijednosti kao što su prijateljstvo, suradnja, altruizam i tolerancija.
Govor	**Učenik će moći:** - pozitivno se postaviti prema govorenju na stranomu jeziku i nastojati prevladati strah od grešaka - uočiti najosnovnije posebnosti izgovora i intonacije stranoga jezika te pravilno artikulirati glasove, - izgovarati i naglašavati riječi i fraze te poštivati ritam i intonaciju vrlo jednostavnih izraza - uočiti najosnovnije razlike između pisanja i izgovora vrlo jednostavnih izraza - primjenjivati najosnovnije strategije za planiranje i upravljanje govorenim iskazima te najosnovnije strategije suradničkoga i individualnoga učenja samostalno ili uz pomoć, upotrebljavati udžbeničke rječnike te različite druge izvore, uključujući elektroničke medije. - vrlo jednostavno verbalno reagirati na slušne, pisane i slikovne poticaje - vrlo jednostavnim jezikom, samostalno ili uz pomoć, sudjelovati u različitim oblicima govorne produkcije i interakcije.pokazati interes za govorenje na stranomu jeziku te primjerenim verbalnim i neverbalnim reakcijama pokazati razumijevanje i zadovoljstvo govorenjem - govorenjem i/ili pjevanjem vrlo kratkih tekstova različitih vrsta osjetiti zadovoljstvo u učenju stranoga jezika te verbalnim i neverbalnim sredstvima pokazati radoznalost i kreativnost u jezičkom izražavanju. - u govorenim iskazima koristiti se činjenicama o životu u zemljama jezika koji se uči - koristiti najosnovnije obrasce uljudnoga ophođenja na stranomu jeziku - na vrlo jednostavnim konkretnim primjerima uočiti važnost poštivanja vlastite kulture i drugih kultura - prepoznati humanističke vrijednosti, kao što su prijateljstvo, suradnja, altruizam i tolerancija.

Pisanje	**Učenik će moći:** - pozitvno se postaviti prema pisanju na stranomu jeziku - uočiti neke najosnovnije razlike između govornoga i pisanoga teksta te razlike u pisanju na stranomu i maternjem jeziku - primijenjivati najosnovnija pravopisna pravila na stranomu jeziku. - primjenjivati najosnovnije strategije za planiranje i ostvarivanje pisanih tekstova te najosnovnije strategije suradničkoga i individualnoga učenja - upotrebljavati popis riječi u udžbeniku te upoznati i koristiti se, samostalno ili uz pomoć, različitim izvorima, uključujući i elektroničke medije. - vrlo jednostavnim jezikom samostalno ili uz pomoć napisati vrlo kratak i vrlo jednostavan tekst uključujući i tekstove u svakodnevnoj komunikaciji - pisati vrlo jednostavne tekstove, i to na različitim stupnjevima samostalnosti: prepisati, dopuniti tekst, pisati prema slušnom, pisanom ili slikovnom primjeru. - aktivno sudjelovati u pisanju raznovrsnih vrlo jednostavnih tekstova i pokazati zadovoljstvo pisanjem - identificirati potrebu navike pisanja u svakodnevnoj komunikaciji - pisati i/ili ilustrirati kratke tekstove i time osjetiti zadovoljstvo u učenju stranoga jezika te verbalnim i neverbalnim sredstvima pokazati radoznalost i kreativnost u jezičnom izražavanju. - u pisanju upotrebljavati jednostavne činjenice o životu u zemljama jezika koji se uči te ih usporediti s vlastitim životom i okruženjem - koristiti i imitirati najosnovnije obrasce uljudnoga ophođenja pisanjem na stranomu jeziku te napisati vrlo kratak tekst u svakodnevnoj komunikaciji u skladu sa pravilima kulture jezika koji se uči - na vrlo jednostavnim konkretnim primjerima uočiti važnost poštivanja vlastite kulture i stranih kultura - prepoznati humanističke vrijednosti kao što su prijateljstvo, suradnja, altruizam i tolerancija.

TREĆA TRIJADA:

Nastavna područja / oblasti	**Očekivani rezultati/ ishodi učenja**
Slušanje i razumijevanje	**Učenik će moći:** - izgraditi pozitivan odnos prema aktivnomu slušanju na stranom jeziku i samopouzdanje pri slušanju - uočiti i pokazati razumijevanje posebnosti izgovora i intonacije stranoga jezika te savladati razlike u izgovoru glasova i glasovnih skupina stranoga jezika u odnosu na maternji jezik. - primjenjivati odgovarajuće kognitivne, metakognitivne i društveno-afektivne strategije za planiranje i upravljanje slušanjem - samostalno se koristiti različitim izvorima na stranom jeziku, uključujući elektroničke medije i obrazovne programe - primijeniti strategije kooperativnog i individualnog učenja te oblike samoprocjene i međusobne procjene - pokazati razumijevanje i tumačiti dobivene informacije - globalno i selektivno pokazati razumijevanje različite jednostavne i nešto složenije tekstove vezane uz svakodnevni život i neposredno okruženje ako su izneseni polako i jasno te prepoznati namjere sugovornika - primjerenim verbalnim i neverbalnim reakcijama pokazati razumijevanje jednostavnih i nešto složenijih slušnih poticaja. - aktivnim sudjelovanjem i primjerenim reakcijama pokazati razumijevanje i zadovoljstvo slušanjem - pratiti sadržaj raznih jednostavnih i nešto složenijih slušnih i slušno-vidnih književnih i neknjiževnih tekstova te reagirati na poticaje sadržane u njima - verbalnim i neverbalnim reakcijama pokazati radoznalost i pozitivan odnos prema slušanju raznovrsnih jednostavnih i nešto složenijih tekstova. - slušanjem uočiti jednostavne činjenice o životu u zemljama jezika koji se uči te ih usporediti s vlastitim životom i okruženjem - usvojiti osnovne obrasce uljudnoga ophođenja na stranomu jeziku - na konkretnim primjerima uočiti važnost poštivanja vlastite i drugih kultura - izgraditi pozitivan stav prema humanističkim vrijednostima kao što su prijateljstvo, suradnja, altruizam i tolerancija te osvijestiti važnosti aktivna i odgovorna sudjelovanja u pitanjima bitnima za zajednicu.

Čitanje i razumijevanje

Učenik će moći:

- izgraditi pozitivan odnos prema čitanju na stranomu jeziku i samopouzdanje pri čitanju
- čitati s pozornošću i održati pozornost tijekom čitanja
- ovladati pravopisnim pravilima na stranomu jeziku te rečeničnom intonacijom pri glasnu čitanju.
- primjenjivati odgovarajuće kognitivne, metakognitivne i društveno-afektivne strategije za planiranje i upravljanje čitanjem
- služiti se udžbeničkim i dvojezičnim rječnicima te različitim izvorima pisanih tekstova, uključujući i elektroničke medije i obrazovne programe
- primijeniti strategije suradničkoga učenja te oblike samoprocjene i međusobne procjene.
- globalno, selektivno i detaljno pokazati razumijevanje kraćih jednostavnih i nešto složenijh izvornih i didaktičkih tekstova o poznatim temama u kojima se koristi uobičajeni svakodnevni vokabular
- tumačiti dobivene informacije te kritički procijeniti njihov sadržaj i namjere autora
- uočiti osnovne značajke različitih vrsta tekstova.
- verbalnim i neverbalnim reakcijama pokazati radoznalost i želju za čitanjem
- odabrati i sa zanimanjem samostalno čitati različite vrste jednostavnih i nešto složenijih književnih i neknjiževnih, izvornih i didaktičkih tekstova u prozi ili stihovima te osjetiti zadovoljstvo u čitanju na stranome jeziku
- povezati tekst s vlastitim iskustvom i znanjem o svijetu.
- čitanjem kraćih tekstova na stranomu jeziku usvojiti jednostavne činjenice o životu u zemljama jezika koji se uči te ih usporediti s vlastitim životom i okruženjem
- na konkretnim primjerima uočiti važnost poštivanja vlastite kulture i drugih kultura
- izgraditi pozitivan stav prema humanističkim vrijednostima kao što su prijateljstvo, suradnja, altruizam i tolerancija te osvijestiti važnosti aktivna i odgovorna sudjelovanja u pitanjima bitnima za zajednicu.

Govor

Učenik će moći:

- izgraditi pozitivan odnos prema govorenju na stranomu jeziku i samopouzdanje u govorenju
- uočiti posebnosti izgovora i intonacije stranoga jezika te pravilno artikulirati glasove, izgovarati i naglašavati riječi i fraze te poštivati ritam i intonaciju jednostavnih i nešto složenijih izričaja
- uočiti razlike između pisanja i izgovaranja jednostavnih i nešto složenijih izričaja.
- primjenjivati odgovarajuće kognitivne, metakognitivne i društveno-afektivne strategije pri ostvarivanju govorenih iskaza kao i strategije suradničkoga i individualnoga učenja
- koristiti udžbeničke i dvojezične rječnike te služiti se različitim izvorima, uključujući i elektroničke medije i obrazovne programe
- verbalno reagirati na različite jednostavne i nešto složenije slušne, pisane i slikovne poticaje vezane uz svakodnevni život i neposredno okruženje služeći se pritom prikladnim jednostavnim jezičnim strukturama
- tumačiti dobivene informacije i na temelju njih samostalno zaključivati te jednostavno obrazložiti vlastiti stav
- samostalno, ili uz pomoć, sudjelovati u različitim oblicima govorne produkcije i interakcije služeći se pritom jednostavnim i nešto složenijim jezikom.
- pokazati interes za govorenje na stranomu jeziku te primjerenim verbalnim i neverbalnim reakcijama pokazati razumijevanje i zadovoljstvo govorenjem
- govorenjem i/ili pjevanjem i/ili dramatizacijom kraćih tekstova različitih vrsta osjetiti zadovoljstvo u učenju stranoga jezika te verbalnim i neverbalnim sredstvima pokazati radoznalost i kreativnost u jezičnomu izražavanju
- sudjelovati u nizu suradničkih govornih aktivnosti smještenih u stvarni kontekst jezika koji se uči te pritom izraziti svoja iskustva, osjećaje i vlastito mišljenje.
- u govorenim iskazima koristiti se usvojenim činjenicama o životu u zemljama jezika koji se uči te ih usporediti s vlastitim životom i okruženjem
- primjenjivati osnovne obrasce uljudnoga ophođenja na stranome jeziku
- na konkretnim primjerima uočiti važnost poštivanja vlastite kulture i drugih kultura
- izgraditi pozitivan stav prema humanističkim vrijednostima kao što su prijateljstvo, suradnja, altruizam i tolerancija te osvijestiti važnosti aktivna i odgovorna sudjelovanja u pitanjima bitnima za zajednicu.

Pisanje **Učenik će moći:**

- izgraditi pozitivan odnos prema pisanju na stranomu jeziku i samopouzdanje pri pisanju
- uočiti razlike između govorenih, jednostavnih i nešto složenijih pisanih tekstova te razlike u pisanju na stranomu i maternjem jeziku
- primjenjivati pravopisna pravila pri pisanju na stranomu jeziku.
- primjenjivati odgovarajuće kognitivne, metakognitivne i društveno-afektivne strategije pri planiranju i ostvarivanju pisanih tekstova kao i strategije suradničkoga i individualnoga učenja
- koristiti dvojezične rječnike te se koristiti različitim izvorima, uključujući i elektroničke medije i obrazovne programe.
- napisati kraći tekst, uključujući i tekstove u svakodnevnoj komunikaciji, služeći se pritom jednostavnim i nešto složenijim jezičnim strukturama
- pisati tekstove opisane u prethodnoj točki, i to na različitim stupnjevima samostalnosti: dopuniti,
- pisati prema slušnomu, pisanomu ili slikovnomu predlošku, pisati slobodno
- tumačiti dobivene informacije i na temelju njih samostalno zaključivati
- izraziti svoja iskustva, osjećaje i vlastito mišljenje te ga obrazložiti.
- pokazati interes za pisanje raznovrsnih tekstova i pokazati zadovoljstvo pisanjem
- verbalnim i neverbalnim sredstvima pokazati radoznalost i kreativnost u jezičnomu izražavanju te steći naviku pisanja u svakodnevnoj komunikaciji.
- u pisanju koristiti usvojene činjenice o životu u zemljama jezika koji se uči te ih usporediti s vlastitim životom i okruženjem
- primjenjivati obrasce uljudnoga ophođenja pisanjem na stranomu jeziku te napisati kraći tekst u svakodnevnoj komunikaciji u skladu s uvriježenim pravilima kulture jezika koji se uči
- na konkretnim primjerima uočiti važnost poštivanja vlastite kulture i drugih kultura
- izgraditi pozitivan stav prema humanističkim vrijednostima kao što su prijateljstvo, suradnja, altruizam i tolerancija te osvijestiti važnosti aktivna i odgovorna sudjelovanja u pitanjima bitnima za zajednicu.

U nastavi engleskog jezika ne postoji stroga podjela po nastavnim područjima kao u nastavi maternjeg jezika, nego se nastavna područja prožimaju tokom jednog nastavnog sata.

DRUGA TRIJADA

ŠESTI RAZRED

U nastavi engleskog jezika u šestom razredu osnovne škole, kao prvoj godini učenja engleskog jezika, treba težiti dostizanju nivoa A1.2 Zajedničkog evropskog okvira za jezike – CEFR **(funkcionalno početno znanje).**

Ishodi učenja

Učenici će:

- moći prepoznati, upotrijebiti i odgovoriti na pozdrave i predstaviti se u komunikaciji s drugima da bi stekli sampouzdanje prilikom javnog obraćanja.
- biti u mogućnosti da broje do 100 da bi izrazili količinu i razlikovali jedninu od množine u usmenoj i pisanoj formi (girl - girls, boy - boys)
- moći upotrebljavati vještinu slovkanja i pisanja riječi po diktatu
- imenovati i razlikovati osnovne boje, dijelove tijela, odjeću, obuću, hranu, predmete vezane za školu, porodicu i dom, prostorije u kući/ stanu i namještaj da bi iste mogli prepoznati i klasifikovati po gore navedenim kategorijama.
- biti u mogućnosti da upotrebom određenih fraza čestitaju različite porodične praznike i blagdane u prigodnim situacijama.
- biti u mogućnosti da predstave članove svoje porodice koristeći frazu „This is my...“ da bi istu mogli koristiti u svakodnevnoj komunikacij i voditi kraće dijaloge vezane za porodicu i dom
- upotrebom jednostavnih pridjeva opisati izgled ili raspoloženje prijatelja ili članova porodice.
- upotrebljavati jednostavne jezičke fraze za izražavanje svakodnevnih i trenutnih aktivnosti i iste upotrijebiti prilikom opisa dnevnih rutina i trenutnih aktivnosti u usmenoj i pismenoj formi
- moći imenovati, nabrojati i opisati slobodne aktivnosti, sportove i hobije kako bi mogli izraziti i uporediti svoja i interesovanja drugih ljudi
- moći prepoznati, imenovati i opisati dijelove dana, godišnja doba, vremenske prilike i uspoređivati ih kako bi ih doveli u vezu sa svojim i aktivnostima drugih ljudi

- moći imenovati i opisati različite vrste hrane, nabrojati i opisati hranu i piće koju vole i koju ne vole, nabrojati dnevne obroke, dati primjer i prodiskutovati zdravu ishranu i zdrav način života, značaj bavljenja sportom i tjelesnim aktivnostima kao i značaj higijene za opće zdravlje, te porediti hranu i prehrambene navike u našoj zemlji i u zemljama engleskoga govornog područja, kako bi formirali pravilan i pozitivan stav prema ishrani i zdravom načinu života
- moći imenovati, nabrojati i opisati nastavne predmete, predmete u školskoj torbi, učionici, školi i dvorištu škole, napraviti raspored časova, pravilno upotrijebiti fraze za izražavanje naredbi, sposobnosti i dopuštenja, kako bi iste mogao koristiti u komunikaciji s nastavnikom i drugim učenicima
- biti u mogućnosti da izraze svojinu koristeći izraz „I have got..." i kombinovati ga sa usvojenim vokabularom iz već navedene tematike
- izražavati razliku između onog što vole i ne vole koristeći jezičnu frazu „I like/ don't like..." da bi mogli razviti svijest o međusobnim sličnostima i razlikama i zaključiti po čemu su slični ili različiti.
- moći prepoznati i izraziti vrijeme (puni sat) u usmenoj i pismenoj formi.
- moći odrediti položaj određenog predmeta u prostoru u usmenoj i pismenoj formi čime bi
- čitati i pisati riječi, fraze i kraće rečenice.
- biti u mogućnosti da prepoznaju specifičnosti izgovora i intonacije izvornih govornika i uočavaju razlike u izgovoru glasova i glasovnih skupina engleskoga jezika u odnosu na maternji jezik kako bi što
- biti u mogućnosti da postavljaju i odgovaraju na pitanja kako bi pokazali razumijevanje teksta
- moći odgovarati na jednostavna pitanja, slijediti uputstva, reagovati na opomene i saopštenja nastavnika i učenika
- moći slušati kraće tekstove sastavljene od poznatih informacija, te prepoznati suštinu teksta koji sadrži neke nepoznate informacije
- moći čitati uputstva, kratke poruke i natpise, kraće tekstove, pjesme i priče koje ne prelaze ili neznatno prelaze njihov leksički fond
- moći koristiti izraze i rečenice u vezi sa svakodnevnim aktivnostima, recitovati i pjevati poznate pjesme
- moći dopunjavati obrasce i rečenice i izrađivati i prezentirati jednostavne projekte
- moći prepoznati i razlikovati oblike glagolskih vremena (Present Simple i Present Continuous) i pravilno ih upotrebljavati u rečenicama primjenjujući osnovna pravila njihove tvorbe i upotrebe.

Navedeni očekivani ishodi predstavljaju globalnu viziju postignuća i ne sprječavaju druge pozitivne ishode koje nastavnici svojim kreativnim radom mogu ostvariti:

Programski sadržaji

1. Tematika

Pozdravi, komunikacijski klišeji, uljudno ophođenje i oslovljavanje - predstavljanje sebe i drugih, prepoznavanje i reagovanje na formalne i neformalne pozdrave (Izrazi i strukture: *My name is…/ I am 11/12. I am from… ; Hello, Hi, Good afternoon...*)

Alfabet - prepoznati i slovkati riječi , pisati riječi po diktatu

Brojevi -izražavanje vremena, dani u sedmici i dijelovi dana, mjeseci u godini i godišnja doba, glavni brojevi 1-100, čitanje telefonskih brojeva. (Izrazi i strukture: *What´s the time? It´s 12 o´clock. In the afternoon/ morning/ evening, on Friday, in August/ spring, at midnight/ noon/ 6 o´clock. What is your /your best friend's telephone number?*)

Porodica i prijatelji - predstavljanje i opis sebe, članova uže i šire porodice i prijatelja, njihov izgled i karakterne osobine i osjećanja, raspoloženja, uz uvođenje pojedinih naziva za zanimanja, boje, dijelovi tijela, odjeća (Izrazi i strukture:*This is... My name / Her name is ... She i s 9 /10. She has got short/ long hair. He is tall /short. He can ride a bike..... His birthday is in June. He likes football.. I've got a small/ big family. I live with my mother, my father…, My mum /dad is / a cook/ a police officer/ a dentist/ a secretary… I've got a lot of friends. I've got/ He's got/ She's got a pet. I'm good at…, He/ She is/ isn't tall/ thin/ naughty..... to be/ have/ have got*).

Moj dom - usvajanje vokabulara i opisivanje kuće/stana/ soba/namještaja; izražavanje odnosa u prostoru. (Izrazi: My/Her/His house/flat is small/big. There is a hall, a living room… There is a bed/a desk in his/my room. There are some posters on the wall. Prepositions: in, on, under.. *I live in a flat. There are three chairs in the kitchen. There is a hall in my house. Are there bunk beds in your room? -No, there aren't. Where do you live?- I live in a house..*

Moja okolina - opisivanje svoga mjesta/grada/domovine i usporedba sa zemljama engleskoga govornog područja – vremenske prilike, običaji, kultura, usvajanje rječnika vezanog uz biljke i životinje -opisivanje mjesta, pojava, životinja iz bliže i dalje okoline (Izrazi i strukture:*The pig has four legs / one tail. The dog is black/ small/ strong. The rabbit can run fast /jump high*.)

Svakodnevni život – opisivanje svakodnevnih radnji i dnevnih rutina (Izrazi i strukture: *daily routine, I go to school/ have breakfast, do my homework…. means of transport*)

Slobodno vrijeme i zabava - imenovanje slobodnih aktivnosti, sportova, hobija, dijelova dana, godišnjih doba, opisivanje vremenskih prilika, putovanja i godišnjih odmora (Izrazi i strukture: *How do you spend your free time? What do you usually do in the afternoon /evening/at three? I like/don't like playing football. I play football on Mondays and Wednesdays. I go skiing in winter.*)

Zdravlje i ishrana - imenovanje obroka i nekih vrsta hrane i pića, razgovor o zdravoj ishrani i zdravom načinu života, poređenje hrane i prehrambenih navika u našoj zemlji i u zemljama engleskog govornog područja, bavljenje sportom i tjelesnim aktivnostima, higijena**)**

Izrazi i strukture**:** *I have breakfast at 8 in the morning. I eat pizza. I drink milk. Ann has toast/spaghetti for breakfast/lunch. I like tea. I don't like juice.*

Škola - nastavni predmeti, raspored časova, ponavljanje dana u sedmici, izražavanje naredbi, **imenovanje predmeta uučionici, izražavanje odnosa u prostoru, postavljanje pitanja za broj. (** Izrazi i strukture: *What is your favourite/least favourite subject? When do you have English/Maths…? On Mondays. Can you spell your name? be good/bad at/be best in. I like/don't like geography/science… My sister is writing her homework now. Have you finished the exercise? I am in the classroom. My English teacher is… There is a chair… There are 10 boys in the playground. How many pupils are there? In/on/under/in front of, behind)*

Porodični praznici i blagdani - čestitanje i pjevanje/ili recitiranje prigodne pjesmice - prema kalendaru, navođenje nekih tipičnih aktivnosti, pisanje čestitke, pozivnica**,** običaji vezani uz proslavu rođendana, Božića, Uskrsa, Bajrama i Hanuke u našoj zemlji i u zemljama engleskoga govornog područja, proslava Valentinova, pisanje prigodnih poruka za Valentinovo, Halloween (Izrazi i strukture: *Happy Halloween! Come to my Halloween party! Trick or treat! Merry Christmas, Happy New Year Christmas tree, candles, presents Happy Valentine's Day Happy Easter, Easter bunny, Easter eggs.)*

2. Funkcije i vještine

- usmenih i pismenih kompetencija u okviru zacrtanih ciljeva,
- uslovnih jezičnih vještina govora, slušanja, čitanja i pisanja

3. Gramatika

Imenice:

- vlastite, opće,
- razlikovanje i upotreba jednine i množine imenica i nekih primjera nepravilne množine vezanih uz tematska područja (child, man, woman)
- izražavanje svojine - Possessive ('s) - (John's, Mary's)

Zamjenice:

- lične (padež subjekta i objekta)
- pokazne: this, that, these, those

upitne: **what, which, who, whose**

Pridjevi:

Determinatori:
-članovi: a/an, the, zero
-prisvojni pridjevi :my, your, his, her, our, their
-pokazni pridjevi: this (girl), that (boy), these (girls), those (boys)
-opisni pridjevi vezani za tematska područja npr. sad, happy, nice, bad, good, fine, tired, scared, hungry, thirsty

Glagoli:

- Present Simple (potvrdni, odrični, upitni oblik)
- Present Continuous (potvrdni, odrični, upitni oblik)
- Pomoćni glagol to be (Present simple)
- Modalni glagol can (potvrdni, odrični, upitni oblik)

Prilozi za:

- mjesto, npr. here, there,
- vrijeme, npr. today, now, itd.

Prijedlozi za:

- mjesto, npr. in, at
- vrijeme, npr. at, on, in, under

Brojevi

- glavni brojevi do 100

Rečenica

Osnovni red riječi u potvrdnoj, odričnoj, upitnoj i zapovjednoj rečenici.
Konstrukcije : There is a/There are some…Is there a…? Are there any…?

U rečenicima postepeno uvoditi u upotrebu:

- Afikse, u vezi s datim temama i gramatikom (npr. –s, -ing)
- Antonime, u vezi s datim temama (happy- sad, hungry- thirsty, clean - dirty)
- Složenice, u vezi s datim temama (npr. cupboard, wardrobe, shop-window, bus-stop, phone-box)
- Kolokacije, u vezi s datim temama (npr. make noise, have breakfast/ lunch/ dinner, turn on/ off the radio/ the television, miss the bus)

Vokabular

Koristi se pažljivo uravnotežen vokabular sa tematikom odnosno potrebama učenika koji obuhvata život u porodici, školi i u širem životnom okruženju. Učenje dovoditi u korelaciju sa drugim predmetima koji učenici imaju u šestom razredu osnovne škole u svim situacijama kad je to izvodljivo, kao što su likovna kultura, muzička kultura, maternji jezik, matematika, biologija, geografija, historija, vjeronauka odnosno religijska kultura. U vrijeme obilježavanja vjerskih praznika svih vjerskih zajednica u BiH za koje nema prikladnog gradiva u odabranom udžbeniku nastavnici, shodno vlastitoj procjeni, mogu ponuditi učenicima nastavne listove (handouts) sa pripremljenim nazivima praznika i adekvatnim dodatnim kulturološkim sadržajima. Treba imati u vidu da učenici ne gube motivaciju učenja stranog jezika zbog uvođenja novih dodatnih sadržaja.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	Odgojno – obrazovni ciljevi		
	Znanje	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanje**
Pozdravi, komunikacijski klišeji, uljudno ophođenje i oslovljavanje	**Učenici će moći:** -identifikovati pozdrave -pozdravljati naformalan/ neformalan način -predstaviti sebe ili druge -reći koliko imaju godina	**Učenici će moći:** -prepoznati i odgovoriti na pozdrave -ponavljati riječi nastavnika ili riječi izgovorene sa CD plejera -voditi kraće dijaloge u parovima sa drugim učenicima ili sa nastavnikom, - glumiti itd.	Navedeni stavovi, vrijednosti i ponašanje odnose se na cjelokupan sadržaje. **Učenik:** -slobodno odgovara na pozdrave -slobodno odgovara na pitanja -komunicira sa samopouzdanjem
Abeceda	-prepoznati i slovkati riječi -pisati riječi po diktatu	-demonstrirati vještinu spelovanja/ slovkanja -demonstrirati vještinu pisanja prema slovkanju	-prihvata različitosti -pokazati pozitivan odnos prema vlastitoj kulturi i kulturama drugih zemalja
Brojevi	-reći koliko je sati -nabrojati dane u sedmici i mjesece u godini -prepoznati i pravilno izgovoriti brojeve od 1 do 100 te samostalno brojati	- slušati izgovoreni tekst i reagovati neverbalno (crtanjem, redanjem ilustracija po određenom redoslijedu, bojenjem, povezivanjem ilustracija sa tekstom, izvršavanjem uputa i naređenja, označavanjem tačnih i netačnih tvrdnji itd) i verbalno (ponavljanjem riječi, izraza ili rečenica, davanjem kratkih odgovora na pitanja, dopunjavanjem rečenica itd)	-dobrovoljno se javlja - surađuje s drugim učenicima -sluša zahtjeve -dobrovoljno čita
Praznici i blagdani	-nabrojati, imenovati i opisati glavne karakteristike određenog praznika -uporediti običaje vezane za proslavu porodičnih praznika i blagdana u našoj zemlji i u zemljama engleskoga govornog područja	-povezivati ponuđene riječi u rečenici -dopunjavati izostavljena slova ili riječi u rečenici,	-inicira aktivnosti -ponaša se u skladu sa utvrđenim pravilima -doprinosi radu u grupi -obraća pažnju ili prepoznaje kulturne razlike
Porodica i prijatelji	-predstaviti sebe i članove svoje porodice i prijatelje - opisati članove svoje porodice i Prijatelje -koristiti opisne pridjeve prilikom opisivanja te izražavati raspoloženja i stanja -imenovati osnovne odjevne predmete, glavne dijelove tijela -koristiti nazive pojedinih zanimanja prilikom opisa članova porodice	- primijeniti vještinu čitanja i pisanja kako bi selektovao informacije	

Moj dom	-nabrojati prostorije u kući ili stanu kao i dijelove namještaja -opisati prostor u kojem žive koristeći usvojene izraze i prijedloge za mjesto -kombinirati usvojeni vokabular i gramatiku za sastavljanje rečenica -izražavati svakodnevne aktivnosti	-pokazivati razumijevanje govora normalne brzine i artikulacije poznate tematike -pokazivati globalno i selektivno razumijevanje kratkoga teksta poznate tematike	- brani svoje mišljenje
Moja okolina	-prepoznati riječi, fraze i kraće rečenice i reagovati na odgovarajući način -opisati izgled određenog predmeta ili bića, svoga mjesta/ grada/ domovine i praviti poređenja -usporediti vremenske prilike, običaje, kulturu različitih zemalja -imenovati i opisati životinje iz bliže i dalje okoline -locirati predmete i bića -Izražavati trenutne aktivnosti -imenovati pojedine domaće i divlje životinje	-prepoznati specifičnosti izgovora i intonacije izvornih govornika i uočavati razlike u izgovoru glasova i glasovnih skupina engleskoga jezika u odnosu na maternji jezik -pokazati razumijevanje slovkanih riječi (spelling) -prepoznati, razlikovati, razumjeti i ponavljati fonološke, ritmičke, naglasne i intonacijske osobine engleskoga jezika prema zvučnom uzorku -pravilno reprodukovati izgovorene i snimljene zvučne uzorke izdvojenih riječi, rečenica, brojalica i pjesmica vezanih uz predložene jezičke sadržaje i situacije -povezivati elemente priče pomoću ilustracija -prezentovati rezultate grupnog ili individualnoga rada npr. projekta ili postera na neku od obrađenih tema -verbalno reagovati na verbalne i neverbalne poticaje u okviru elementarnih jezičnih funkcija	-adaptira se novonastaloj situaciji -prihvata odgovornost za svoj rad i ponašanje
Škola	-imenovati, nabrojati i opisati nastavne predmete, predmete u školskoj torbi, učionici, školi i dvorištu škole -napraviti raspored časova -pravilno upotrijebiti fraze za izražavanje naredbi, slaganja s nekim/ nečim i sposobnosti u dijalozima s nastavnikom i drugim učenicima -imenovati aktivnosti vezane za školu i nastavu -locirati predmete u prostoru -brojati ljude i predmete (How many … are there?) -identifikovati i interpretirati molbe i zapovijedi -identificirati i razlikovati trenutne i svakodnevne radnje -povezivati rečenice u smislenu kratku cjelinu -locirati riječi koje traže u rječniku, -identifikovati pojedine odrednice i simbole u rječniku -označiti traženu riječ ili značenje	-postavljati i odgovarati na jednostavna pitanja u okviru poznatih jezičkih struktura i tematskih sadržaja reprodukovati kratke dijaloge u kojima učenici samostalno mijenjaju i kombinuju pojedine elemente samostalno voditi kratke dijaloge u okviru poznatih situacija sudjelovati u kraćim dramatizacijama/ dijalozima	

Svakodnevni život	-reći koliko je sati -nabrojati dane u sedmici -izraziti: -sposobnost/ nesposobnost da nešto urade (I can … I can't) -izraziti ideju posjedovanja (John's book, my house) -imenovati, nabrojati, i opisati svakodnevne aktivnosti -navesti primjere svojih dnevnih aktivnosti -imenovati pojedine vrste hrane i pića -imenovati obroke	-pisati jednostavne tekstove, lične poruke i kraće dijaloge, tekst na poznatu temu, uz pomoć nastavnika, dopunjavati obrasce i rečenice i izrađivati jednostavne projekte -pjevati pjesmice, recitirati, igrati igrice
Slobodno vrijeme i zabava	-imenovati slobodne aktivnosti, sportove, hobije, dijelove dana, godišnja doba -opisivati vremenske prilike, putovanja i godišnje odmore	
Zdravlje i ishrana	-imenovati obroke i neke vrste hrane i pića, -razgovorati o zdravoj ishrani, zdravom načinu života i higijeni -porediti hranu i prehrambene navike u našoj zemlji i u zemljama engleskog govornog područja -uočiti značaj bavljenja sportom i tjelesnim aktivnostima	
Praznici i blagdani	-nabrojati, imenovati i opisati glavne karakteristike određenog praznika -uporediti običaje vezane za proslavu porodičnih praznika i blagdana u našoj zemlji i u zemljama engleskoga govornog područja	

Didaktičko – metodičke napomene

Šesti razred je početak nove etape u učenju prvog stranog jezika, ali i vrijeme početka učenja drugog stranog jezika. S obzirom na to da djeca imaju iskustvo u učenju prvog stranog jezika, njega svakako treba iskoristiti i u usvajanju novog – drugog stranog jezika.

U savladavanju novog stranog jezika obradit će se veliki broj istih onih tema koje su predviđene u prvim godinama učenja prvog stranog jezika, no pristup je različit zbog različitih uzrasta u kojima sepočinje sa učenjem prvog odnosno drugog stranog jezika. Na ovom uzrastu djeca dobivaju svjestan uvid u zakonitosti jezika koji uče. Uz razvijanje sve četiri jezičke vještine, mnogo vremena će se morati utrošiti na usvajanje leksike, pravopisa, te gramatike predviñene za ovaj razred. Na svim nivoima učenja stranog jezika neophodna je vizualizacija, u početnoj fazi učenja pogotovo. Dobro osmišljenom vizualizacijom olakšava se proces razumijevanja i pamćenja i doprinosi redukciji upotrebe maternjeg jezika na času stranog jezika. Kontinuirano uvježbavanje i sistematiziranje usvojenih znanja također će olakšati njihovo usvajanje. Zbog toga veliki broj časova treba posvetiti upravo uvježbavanju gradiva. Djeca su na početku učenja novog stranog jezika po pravilu zainteresirana za rad. Nastavnik/ nastavnica mora znati iskoristiti tu dobru motivaciju i u njima probuditi želju za daljnjim učenjem novog jezika. Tome će sigurno doprinijeti i jezičke igre te učenje pjesmica koje će djeca radozapjevati kako na početku tako i pred kraj nastavnog časa.

Metode podučavanja - Nastavnici su obavezni primjenjivati elementarne opće preporuke i savjete koji su objavljeni u Nastavnom planu i programu za engleski jezik kao drugi strani jezik u šestom razredu devetogodišnje osnovne škole. Nastavnici trebaju koristiti raspoloživa audiovizuelna pomagala i priručnike sa preporučenim didaktičko-metodološkim pristupom koji čine sastavni dio planirane udžbeničke literature.

Izvori podučavanja - Koristiti savremenu udžbeničku literaturu u skladu sa stavovima i odlukama Ministarstva obrazovanja/ naobrazbe, nauke/ znanosti Tuzlanskog kantona odnosno Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke Sarajevo.

Nastavnici također trebaju konsultirati i eventualno koristiti po vlastitom izboru raspoloživu literaturu objavljenu u publikaciji Ministarstva civilnih poslova Bosne i Hercegovine pod nazivom *Katalog odobrenih udžbenika i nastavnih sredstava u Bosni i Hercegovini, za osnovne škole, gimnazije, srednje tehničke i stručne škole, za tekuću školsku godinu.*

Nastavnicima se povjerava profesionalno-izazovna, odgovorna i plemenita dužnost izvođenja nastave engleskog jezika za učenike najmlađeg uzrasta koji se uključuju u redovno školovanje. U školama koje imaju širi izbor nastavnog kadra, poželjno je da se nastava povjeri mlađim nastavnicima koji posjeduju univerzitetsku diplomu i žele raditi sa najmlađom učeničkom populacijom.

Međupredmetna povezanost

Engleski	Predmet	Nastavno područje	Kompetencije
	Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost **Muzička kultura**	Pozdravi, komunikacijski klišeji, uljudno ophođenje i oslovljavanje	**Komuniciranje na maternjem jeziku:** -razvijati samopuzdanje kod javnog obraćanja -razumijevanje paralingvističkih karakteristika komunikacije (kvaliteta glasa, izraz lica, držanje tijela i izražavanje pokretima) **Kulturno izražavanje:** -Sposobnost umjetničkog samoizražavanja kroz čitav niz medija u skladu sa urođenim sposobnostima pojedinca **Učiti kako se uči** -Sposobnost koncentriranja kroz dulje i kraće razdoblje.
	Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost **Muzička kultura**	Abeceda	**Komuniciranje na maternjem jeziku** -Spremnost da težimo estetskoj kvaliteti izražavanja koja nadilazi isključivo tehničku preciznost riječi/ izraza. Kulturno izražavanje: Sposobnost umjetničkog samoizražavanja kroz čitav niz medija u skladu sa urođenim sposobnostima pojedinca
Slušanje **Govorenje** **Gramatika** **Čitanje** **Pisanje** **Vokabular**	**Matematika** **Informatika**	Brojevi	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije -Temeljno znanje i razumijevanje brojki i mjera te sposobnost njihovog korištenja u nizu svakodnevnih situacija je temeljna vještina koja uključuje osnovne metode računanja i razumijevanje osnovnih oblika matematičkog prikazivanja poput grafikona, formula i statistike -Poznavanje osnovnih načela svijeta prirode, tehnologije i tehnoloških proizvoda i procesa. -Sposobnost primjene osnovnih elemenata matematičke pismenosti poput: -zbrajanja i oduzimanja; -množenja i dijeljenja; -izračunavanja postotaka i omjera; -mjernih jedinica i mjera da bi se pristupilo rješavanju problema iz svakodnevnog života, npr.: -vođenje kućnog proračuna (izjednačavanje prihoda i rashoda, planiranje, štednja); -kupovanje (uspoređivanje cijena, poznavanje mjernih jedinica i mjera, vrijednost novca); -putovanje i slobodno vrijeme dovođenje u vezu udaljenosti i trajanja putovanja; uspoređivanje valuta i cijena). -Sposobnost korištenja pomoćnih sredstava i oruđa (uključujući IT). -Sposobnost korištenja i baratanja tehnološkim alatima i strojevima te znanstvenim podacima i saznanjima da bi se postigao neki cilj ili donio zaključak. -Spremnost da se koristi numeričko izračunavanje kako bi se rješavali problemi za vrijeme svakodnevnog rada i obiteljskog života. -Poštivanje istine kao temelja matematičkog razmišljanja. -Spremnost pronalaženja razloga da bi se potkrijepile nečije tvrdnje. -Spremnost prihvaćanja ili odbijanja tuđeg mišljenja na temelju valjanih (ili nevaljanih) razloga ili dokaza. -Znatiželja i kritičko pimanje nauke i tehnologije uključujući pitanja sigurnosti i zaštite kao i etička pitanja.

		-Pozitivan ali kritički stav prema upotrebi stvarnih informacija i svijest o potrebi logičnog postupka donošenja zaključaka. -Spremnost stjecanja naučnog znanja i interes za nauku i znanstvenu i tehnološku karijeru. **Digitalna kompetencija** -Razumijevanje glavnih računarskih aplikacija, uključujući obradu teksta, tablični kalkulator, baze podataka, pohranu i upravljanje podacima; -Svijest o mogućnostima koje nudi Internet i komuniciranje putem elektronskih medija (elektronska pošta, video konferencije, ostala mrežna oruđa); i razlika između stvarnog i virtualnog svijeta; -Osnovno razumijevanje pouzdanosti i valjanosti dostupnih informacija (dostupnost/ prihvatljivost) i svijest o potrebi poštivanja etičkih načela kod interaktivnog korištenja IRT-a. i virtualnog svijeta; -Sposobnost pretraživanja, prikupljanja i procesuiranja (stvaranje, organiziranje,razlikovanje važnog od nevažnog, subjektivno od objektivnog, stvarno od virtualnog) elektronskih informacija, podataka i koncepata i njihovo sustavno korištenje; -Mogućnost pristupa i pretraživanja internet stranica i korištenje internet usluga kao što su debatni forumi i elektronska pošta; **Komuniciranje na maternjem jeziku** -Svijest o raznim vrstama verbalne interakcije (razgovori, intervjui, rasprave, itd.) i osnovnim karakteristikama različitih stilova i registara govornog jezika. -Sposobnost komuniciranja u pisanom i usmenom obliku, razumijevanje ili omogućavanje razumijevanja raznih poruka u raznim situacijama i u različite svrhe. Komunikacija uključuje sposobnost slušanja i razumijevanja raznih govornih poruka u mnoštvu komunikacijskih situacija te sposobnost konciznog i jasnog govorenja. Uključuje i sposobnost praćenja uspješnosti poruke, kao i sposobnost započinjanja, održavanja i okončanja razgovora u raznim komunikacijskim situacijama. -Sposobnost čitanja i razumijevanja različitih tekstova, prihvaćanje strategija primjerenih raznim svrhama čitanja (čitanje radi informiranja, učenja ili užitka) i raznim vrstama teksta. -Sposobnost pisanja raznih vrsta tekstova u različite svrhe, praćenje procesa pisanja (od koncepta do korekture). -Sposobnost pretraživanja, prikupljanja i procesuiranja pisanih informacija, podataka i pojmova da bi ih se moglo koristiti u proučavanju i sustavnom organiziranju znanja. Sposobnost razlikovanja relevatnih od irelevantnih informacija kod slušanja, govorenja, čitanja i pisanja. -Stvaranje pozitivnog stava prema maternjem jeziku, njegovo prihvaćanje kao potencijalnog sredstva osobnog i kulturnog obogaćivanja. -Sklonost otvorenom pristupanju tuđem mišljenju i argumentima i uključivanje u konstruktivan i kritički dijalog. -Samopouzdanje kod javnog obraćanja. -Spremnost da težimo estetskoj kvaliteti izražavanja koja nadilazi isključivo tehničku preciznost riječi/izraza. -Razvijanje ljubavi prema književnosti. -Razvijanje pozitivnog stava prema međukulturnoj komunikaciji. **Međuljudska i građanska kompetencija** -Sposobnost konstruktivnog komuniciranja u raznim društvenim situacijama (toleriranje stajališta i ponašanja drugih, svijest o individualnoj i kolektivnoj odgovornosti). -Sposobnost stvaranja povjerenja i empatije prema drugim pokazivanje interesa za druge i njihovo poštivanje. -Spremnost da se prevladaju stereotipi i predrasude. -Sklonost postizanju kompromisa ojedincima. **Komuniciranje na stranom jeziku** -Poznavanje vokabulara i funkcionalne gramatike, intonacije i izgovora.
Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost		
Građansko obrazovanje		
Religijska kultura/ Vjeronauka	Porodica i prijatelji	
Njemački jezik		
Muzička kultura		

		-Svijest o raznim vrstama verbalne interakcije (npr. razgovori licem u lice ili telefonski razgovori, intervjui, itd.). -Poznavanje primjerenog raspona književnih i neknjiževnih tekstova (npr. kratke priče, pjesme, novinski članci i članci u časopisima, Internet stranice, upute, pisma, kratka izvješća, itd.). -Poznavanje osnovnih karakteristika različitih stilova i registara govornog i pisanog jezika (formalni, neformnalni, novinarski, kolokvijalni, itd -Sposobnost slušanja i razumijevanja govornih poruka u primjerenom nizu komunikacijskih situacija (teme koje su bliske, od osobnog interesa ili relevantne za svakodnevni život). -Sposobnost započinjanja, održavanja i okončanja razgovora o temama koje su bliske, od osobnog interesa ili relevantne za svakodnevni život. -Sposobnost čitanja i razumijevanja nestručnih pisanih tekstova o nizu tema ili u nekim slučajevima, stručnih tekstova s bliskog područja i pisanje raznih vrsta tekstova u različite svrhe u primjerenom nizu situacija. -Sposobnost započinjanja, održavanja odgovarajućeg niza autonomnih aktivnosti učenja jezika. -Osjetljivost za kulturne razlike i otpor prema stereotipima. -Zanimanje i znatiželja glede jezika općenito (uključujući susjedne, regionalne, manjinske ili srednjevjekovne jezike, znakovni jezik, itd.) i zanimanje za međukulturnu komunikaciju **Učiti kako se uči** -Sposobnost komuniciranja kao dijela procesa učenja korištenjem odgovarajućih sredstava (intonacija, geste, mimika, itd.) radi pružanja potpore usmenom komuniciranju te razumijevanju i proizvodnji raznih multimedijskih poruka (pisanih ili usmenih jezika, zvuka, glazbe, itd.)
Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost **Građansko obrazovanje** **Religijska kultura/ Vjeronauka**	Moj dom	**Komuniciranje na maternjem jeziku:** -Sklonost otvorenom pristupanju tuđem mišljenju i argumentima i uključivanje u konstruktivan dijalog **Međuljudska i građanska kompetencija:** -znanje o tome kako sačuvati svoje, te dobro zdravlje, higijenu te prehranu vlastite obitelji
Matematika **Biologija** **Geografija** **Historija** **Likovna kultura**	Moja okolina	**Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije** -Poznavanje i razumijevanje vrsta pitanja na koja matematika može ponuditi odgovor. -Poznavanje osnovnih načela svijeta prirode, tehnologije i tehnoloških proizvoda i procesa. -Razumijevanje odnosa između tehnologije i drugih područja: znanstveni napredak (npr. u medicini), društvu (vrijednosti, moralna pitanja(kulturi npr. multimediji), ili okruženju (zagađenost, održivi razvoj). -Sposobnost korištenja pomoćnih sredstava i oruđa (uključujući IT). -Sposobnost korištenja i baratanja tehnološkim alatima i strojevima te znanstvenim podacima i saznanjima da bi se postigao neki cilj ili donio zaključak. -Spremnost da se koristi numeričko izračunavanje kako bi se rješavali problemi za vrijeme svakodnevnog rada i obiteljskog života. -Poštivanje istine kao temelja matematičkog razmišljanja. Spremnost pronalaženja razloga da bi se potkrijepile nečije tvrdnje. -Spremnost prihvaćanja ili odbijanja tuđeg mišljenja na temelju valjanih (ili nevaljanih) razloga ili dokaza. -Znatiželja i kritičko pimanje nauke i tehnologije uključujući pitanja sigurnosti i zaštite kao i etička pitanja. -Pozitivan ali kritički stav prema upotrebi stvarnih informacija i svijest o potrebi logičnog postupka donošenja zaključaka.

-Spremnost stjecanja naučnog znanja i interes za nauku i znanstvenu i tehnološku karijeru.
-Sposobnost da se slijedi i procjenjuje lanac tuđih argumenata i da se otkriju osnovne ideje u danom nizu argumenata (posebice dokazi),
-Sposobnost matematičkog razmišljanja i rezoniranja (ovladavanje matematičkim načinima razmišljanja; apstrahiranje i generaliziranje gdje je to relevantno za pitanje i matematičko modeliranje (tj. analiziranje i stvaranje modela) upotrebom i primjenom postojećih modela
-Znatiželja i kritičko pimanje nauke i tehnologije uključujući pitanja sigurnosti i zaštite kao i etička pitanja.
-Pozitivan ali kritički stav prema upotrebi stvarnih informacija i svijest o potrebi logičnog postupka donošenja zaključaka.

Međuljudska i građanska kompetencija
-Razumijevanje kodova ponašanja i općeprihvaćenog ponašanja koje se promiče u raznim društvima.
-Svijest o konceptima poput pojedinca, grupe, društva, kulture i povijesnog razvitka tih koncepata.
-Razumijevanje međukulturne dimenzije europskog i ostalih društava
-Sposobnost konstruktivnog komuniciranja u raznim društvenim situacijama (toleriranje stajališta i ponašanja drugih, svijest o individualnoj i kolektivnoj odgovornosti).

Kulturno izražavanje
-Osnovno znanje o najvažnijim kulturnim radovima, uključujući kulturu naroda kao važno svjedočenje ljudske povijesti,
-Svijest o nacionalnoj i europskoj kulturnoj baštini i njihovom mjestu u svijetu; svijest o kulturnoj i jezičnoj različitosti Europe;
-Svijest o evoluciji narodnog ukusa i važnosti estetskih čimbenika u svakodnevnom životu.

Međuljudska i građanska kompetencija
-Svijest o konceptima poput pojedinca, grupe, društva, kulture i razumijevanje koncepata kao što je demokracija, status građanina i međunarodnih deklaracija koje ih izražavaju (uključujući Povelju o temeljnim pravima EU) i povijesnog razvitka tih koncepata.
-Sposobnost konstruktivnog komuniciranja u raznim društvenim situacijama (toleriranje stajališta i ponašanja drugih, svijest o individualnoj i kolektivnoj odgovornosti).
-Sposobnost stvaranja povjerenja i empatije prema drugim pojedincima.
-Sposobnost otkrivanja frustracija na konstruktivan način (kontroliranje agresivnosti i nasilja ili obrazaca samouništavanja).
-Sposobnost uspostavljanja stupnja odvajanja profesionalne i osobne sfere života i sprečavanje prenošenja profesionalnog sukoba u osobnu domenu.
-Pokazivanje interesa za druge i njihovo poštivanje.
-Spremnost da se prevladaju stereotipi i predrasude.
-Sklonost postizanju kompromisa.
-Integritet.
-Probojnost.
-Svijest o pripadnosti nekoj lokalnoj zajednici, zemlji, EU i Europi općenito i (svom dijelu) svijeta.
-Spremnost sudjelovanja u demokratskom odlučivanju na svim razinama.
-Sklonost volontiranju i sudjelovanju u građanskim aktivnostima, pružanju potpore različitosti u društvu i društvenoj koheziji.
-Spremnost na poštivanje vrijednosti i privatnosti drugih sa spremnošću reagiranja na protivdruštveno ponašanje.
-Prihvaćanje koncepta ljudskih prava i jednakosti kao osnove za solidarnost i odgovornost u modernim demokratskim društvima Europe, prihvaćanje jednakosti muškaraca i žena.
-Uvažavanje i razumijevanje različitosti vrijednosnih sustava raznih vjerskih ili etničkih skupina.

Historija

Građansko obrazovanje

Religijska kultura/Vjeronauka

Škola

Likovna kultura

Muzička kultura

Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost **Matematika**	Svakodnevni život	**Komuniciranje na maternjem jeziku** -Svijest o raznim vrstama verbalne interakcije (razgovori, intervjui, rasprave, itd.) i osnovnim karakteristikama različitih stilova i registara govornog jezika. -Sposobnost komuniciranja u pisanom i usmenom obliku, razumijevanje ili omogućavanje razumijevanja raznih poruka u raznim situacijama i u različite svrhe. Komunikacija uključuje sposobnost slušanja i razumijevanja raznih govornih poruka u mnoštvu komunikacijskih situacija te sposobnost konciznog i jasnog govorenja. Uključuje i sposobnost praćenja uspješnosti poruke, kao i sposobnost započinjanja, održavanja i okončanja razgovora u raznim komunikacijskim situacijama. -Sposobnost čitanja i razumijevanja različitih tekstova, prihvaćanje strategija primjerenih raznim svrhama čitanja (čitanje radi informiranja, učenja ili užitka) i raznim vrstama teksta. -Sposobnost pisanja raznih vrsta tekstova u različite svrhe, praćenje procesa pisanja (od koncepta do korekture). -Sposobnost pretraživanja, prikupljanja i procesuiranja pisanih informacija, podataka i pojmova da bi ih se moglo koristiti u proučavanju i sustavnom organiziranju znanja. Sposobnost razlikovanja relevatnih od irelevantnih informacija kod slušanja, govorenja, čitanja i pisanja. -Stvaranje pozitivnog stava prema maternjem jeziku, njegovo prihvaćanje kao potencijalnog sredstva osobnog i kulturnog obogaćivanja. -Sklonost otvorenom pristupanju tuđem mišljenju i argumentima i uključivanje u konstruktivan i kritički dijalog. -Samopouzdanje kod javnog obraćanja. -Spremnost da težimo estetskoj kvaliteti izražavanja koja nadilazi isključivo tehničku preciznost riječi/izraza. -Razvijanje ljubavi prema književnosti. -Razvijanje pozitivnog stava prema međukulturnoj komunikaciji. **Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije** -Sposobnost primjene osnovnih elemenata matematičke pismenosti poput: -zbrajanja i oduzimanja; -množenja i dijeljenja; -izračunavanja postotaka i omjera; -mjernih jedinica i mjera da bi se pristupilo rješavanju problema iz svakodnevnog života, npr.: -vođenje kućnog proračuna (izjednačavanje prihoda i rashoda, planiranje, štednja); -kupovanje (uspoređivanje cijena, poznavanje mjernih jedinica i mjera, vrijednost novca); -putovanje i slobodno vrijeme dovođenje u vezu udaljenosti i trajanja putovanja; uspoređivanje valuta i cijena).
Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost **Njemački jezik** **Likovna kultura** **Muzička kultura**	Slobodno vrijeme i zabava	**Komuniciranje na maternjem jeziku** -Svijest o raznim vrstama verbalne interakcije (razgovori, intervjui, rasprave, itd.) i osnovnim karakteristikama različitih stilova i registara govornog jezika. -Sposobnost komuniciranja u pisanom i usmenom obliku, razumijevanje ili omogućavanje razumijevanja raznih poruka u raznim situacijama i u različite svrhe. Komunikacija uključuje sposobnost slušanja i razumijevanja raznih govornih poruka u mnoštvu komunikacijskih situacija te sposobnost konciznog i jasnog govorenja. Uključuje i sposobnost praćenja uspješnosti poruke, kao i sposobnost započinjanja, održavanja i okončanja razgovora u raznim komunikacijskim situacijama. -Sposobnost čitanja i razumijevanja različitih tekstova, prihvaćanje strategija primjerenih raznim svrhama čitanja (čitanje radi informiranja, učenja ili užitka) i raznim vrstama teksta. -Sposobnost pisanja raznih vrsta tekstova u različite svrhe, praćenje procesa pisanja (od koncepta do korekture).

Informatika

Tjelesni i zdravstveni odgoj

Matematika

-Sposobnost pretraživanja, prikupljanja i procesuiranja pisanih informacija, podataka i pojmova da bi ih se moglo koristiti u proučavanju i sustavnom organiziranju znanja. Sposobnost razlikovanja relevatnih od irelevantnih informacija kod slušanja, govorenja, čitanja i pisanja.
-Sklonost otvorenom pristupanju tuđem mišljenju i argumentima i uključivanje u konstruktivan i kritički dijalog.
Samopouzdanje kod javnog obraćanja.

Komuniciranje na stranom jeziku
-Poznavanje vokabulara i funkcionalne gramatike, intonacije i izgovora.
-Svijest o raznim vrstama verbalne interakcije (npr. razgovori licem u lice ili telefonski razgovori, intervjui, itd.).
-Poznavanje primjerenog raspona književnih i neknjiževnih tekstova (npr. kratke priče, pjesme, novinski članci i članci u časopisima, Internet stranice, upute, pisma, kratka izvješća, itd.).
-Poznavanje osnovnih karakteristika različitih stilova i registara govornog i pisanog jezika (formalni, neformnalni, novinarski, kolokvijalni, itd
-Sposobnost slušanja i razumijevanja govornih poruka u primjerenom nizu komunikacijskih situacija (teme koje su bliske, od osobnog interesa ili relevantne za svakodnevni život).
-Sposobnost započinjanja, održavanja i okončanja razgovora o temama koje su bliske, od osobnog interesa ili relevantne za svakodnevni život.
-Sposobnost čitanja i razumijevanja nestručnih pisanih tekstova o nizu tema ili u nekim slučajevima, stručnih tekstova s bliskog područja i pisanje raznih vrsta tekstova u različite svrhe u primjerenom nizu situacija.
-Sposobnost započinjanja, održavanja odgovarajućeg niza autonomnih aktivnosti učenja jezika.
-Osjetljivost za kulturne razlike i otpor prema stereotipima.
-Zanimanje i znatiželja glede jezika općenito (uključujući susjedne, regionalne, manjinske ili srednjevjekovne jezike, znakovni jezik, itd.) i zanimanje za međukulturnu komunikaciju

Učiti kako se uči
-Znanje i razumijevanje vlastitih metoda učenja, prednosti i nedostataka vlastitih vještina i kvalifikacija.
-Učinkovito upravljanje vlastitim učenjem i karijerom općenito: sposobnost posvećivanja vremena učenju, samostalnosti, disciplini, upornosti i upravljanju informacijama u procesu učenja.
-Sposobnost koncentriranja kroz dulje i kraće razdoblje.
-Sposobnost kritičkog razmišljanja o objektu i svrsi učenja.
-Sposobnost komuniciranja kao dijela procesa učenja korištenjem odgovarajućih sredstava (intonacija, geste, mimika, itd.) radi pružanja potpore usmenom komuniciranju te razumijevanju i proizvodnji raznih multimedijskih poruka (pisanih ili usmenih jezika, zvuka, glazbe, itd.)
-Vlastiti koncept koji podržava spremnost mijenjanja i daljnjeg razvitka kompetencija i vlastite motivacije i povjerenja u mogućnost uspjeha.
-Pozitivno prihvaćanje učenja kao cjeloživotnog učenja i aktivnosti koja obogaćuje život te smisao za inicijativu da treba učiti.

Kulturno izražavanje
-Sposobnost umjetničkog samoizražavanja kroz čitav niz medija u skladu s urođenim sposobnostima pojedinca;
-Sposobnost uvažavanja i uživanja u umjetničkim djelima i izvedbama na osnovu široke definicije kulture;
-Sposobnost povezivanja vlastitih i tuđih kreativnih i izražajnih stajališta i manifestacija;
-Sposobnost prepoznavanja i ostvarivanja ekonomskih mogućnosti u kulturnoj aktivnosti
-Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju;

		-Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje i trajni interes za kulturni život; -Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti. **Digitalna kompetencija** -Svijest o mogućnostima koje nudi Internet i komuniciranje putem elektronskih medija (elektronska pošta, video konferencije, ostala mrežna oruđa); i razlika između stvarnog i virtualnog svijeta; -Pozitivan stav i osjetljivost za sigurnu i odgovornu upotrebu interneta, uključujući pitanja privatnostii kulturnih razlika. -Interes za korištenje TID-a da bi se proširili horizonti sudjelovanjem u zajednici i mrežama u kulturne, društvene i profesionalne svrhe. -Mogućnost pristupa i pretraživanja internet stranica i korištenje internet usluga kao što su debatni forumi i elektronska pošta; -Osnovno razumijevanje pouzdanosti i valjanosti dostupnih informacija (dostupnost/prihvatljivost) i svijest o potrebi poštivanja etičkih načela kod interaktivnog korištenja IRT-a. **Poduzetništvo** -Saznanje o raspoloživim mogućnostima kako bi se prepoznale one koje odgovaraju vlastitim osobnim, profesionalnim i/ili poslovnim aktivnostima. -Sposobnost kooperativnog rada i fleksibilnosti u sklopu tima. -Sposobnost prepoznavanja vlastitih prednosti i slabosti. -Sposobnost proaktivnog djelovanja i pozitivno reagiranje na promjene. -Sposobnost procjenjivanja i preuzimanja rizika kada je to opravdano. -Sklonost inicijativi. -Pozitivan stav prema promjenama i inovacijama **Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije** -Putovanje i slobodno vrijeme dovođenje u vezu udaljenosti i trajanja putovanja; uspoređivanje valuta i cijena). **Komuniciranje na maternjem jeziku** -Sposobnost čitanja i razumijevanja različitih tekstova, prihvaćanje strategija primjerenih raznim svrhama čitanja (čitanje radi informiranja, učenja ili užitka) i raznim vrstama teksta. -Sposobnost pisanja raznih vrsta tekstova u različite svrhe, praćenje procesa pisanja (od koncepta do korekture). -Sposobnost pretraživanja, prikupljanja i procesuiranja pisanih informacija, podataka i pojmova da bi ih se moglo koristiti u proučavanju i sustavnom organiziranju znanja. Sposobnost razlikovanja relevatnih od irelevantnih informacija kod slušanja, govorenja, čitanja i pisanja. -Sposobnost formuliranja vlastitih argumenata u govoru i pismu na uvjerljiv način i potpunog uvažavanja drugih stajališta iznijetih u pisanom ili usmenom obliku .
Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost **Matematika** **Biologija** **Tjelesni i zdravstveni odgoj** **Tehnički odgoj**	Zdravlje i ishrana	**Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije** -Razumijevanje odnosa između tehnologije i drugih područja: znanstveni napredak (npr. u medicini), društvu (vrijednosti, moralna pitanja(kulturi npr. multimediji), ili okruženju (zagađenost, održivi razvoj). -Poznavanje osnovnih načela svijeta prirode, tehnologije i tehnoloških proizvoda i procesa. **Međuljudska i građanska kompetencija** -Znanje o tome kako sačuvati svoje te dobro zdravlje, higijenu i prehranu vlastite obitelji. -Kritičko prihvaćanje informacija koje objavljuju masovni mediji. **Poduzetništvo** -Saznanje o raspoloživim mogućnostima kako bi se prepoznale one koje odgovaraju vlastitim osobnim, profesionalnim i/ili poslovnim aktivnostima. -Vještine planiranja, organiziranja, analiziranja, komuniciranja, obavljanja, izvještavanja, ocjenjivanja i bilježenja.

Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost **Njemački jezik** **Građansko obrazovanje** **Religijska kultura/ Vjeronauka** **Muzička kultura** **Likovna kultura**	Porodični praznici i blagdani	-Vještine stvaranja projekata i njihove provedbe. -Sposobnost kooperativnog rada i fleksibilnosti u sklopu tima. -Sposobnost prepoznavanja vlastitih prednosti i slabosti. -Sposobnost proaktivnog djelovanja i pozitivno reagiranje na promjene. -Sposobnost procjenjivanja i preuzimanja rizika kada je to opravdano. -Pozitivan stav prema promjenama i inovacijama. -Spremnost prepoznavanja područja na kojima se može pokazati čitava lepeza poduzetničkih vještina – npr. kod kuće, na poslu i u zajednici. **Komuniciranje na maternjem jeziku** -Sposobnost komuniciranja u pisanom i usmenom obliku, razumijevanje ili omogućavanje razumijevanja raznih poruka u raznim situacijama i u različite svrhe. Komunikacija uključuje sposobnost slušanja i razumijevanja raznih govornih poruka u mnoštvu komunikacijskih situacija te sposobnost konciznog i jasnog govorenja. Uključuje i sposobnost praćenja uspješnosti poruke, kao i sposobnost započinjanja, održavanja i okončanja razgovora u raznim komunikacijskim situacijama. -Sposobnost čitanja i razumijevanja različitih tekstova, prihvaćanje strategija primjerenih raznim svrhama čitanja (čitanje radi informiranja, učenja ili užitka) i raznim vrstama teksta. -Razvijanje pozitivnog stava prema međukulturnoj komunikaciji. **Komuniciranje na stranom jeziku** -Osjetljivost za kulturne razlike i otpor prema stereotipima. -Zanimanje i znatiželja glede jezika općenito (uključujući susjedne, regionalne, manjinske ili srednjevjekovne jezike, znakovni jezik, itd.) i zanimanje za međukulturnu komunikaciju. **Međuljudska i građanska kompetencija** -Pokazivanje interesa za druge i njihovo poštivanje. -Spremnost da se prevladaju stereotipi i predrasude **Kulturno izražavanje** -Sposobnost umjetničkog samoizražavanja kroz čitav niz medija u skladu s urođenim sposobnostima pojedinca; -Sposobnost povezivanja vlastitih i tuđih kreativnih i izražajnih stajališta i manifestacija; -Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju; -Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje i trajni interes za kulturni život; -Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti.

TREĆA TRIJADA

SEDMI RAZRED

U nastavi engleskog kao drugog stranog jezika u sedmom razredu osnovne škole treba težiti dostizanju nivoa A1.3 za sve četiri jezičke vještine, a za vještine govorenja i pisanja dostići barem A1.2 Zajedničkog evropskog okvira jezike – CEFR (funkcionalno početno znanje).

Ishodi učenja
Učenici će:

- moći prepoznati, upotrijebiti i odgovoriti na pozdrave i predstaviti se u komunikaciji s drugima da bi stekli sampouzdanje prilikom javnog obraćanja.
- biti u mogućnosti da broje do 100 da bi izrazili količinu i razlikovali jedninu od množine u usmenoj i pisanoj formi (girl-girls, boy-boys)
- moći upotrebljavati vještinu slovkanja i pisanja riječi po diktatu
- imenovati i razlikovati osnovne boje, dijelove tijela, odjeću, obuću, hranu, predmete vezane za školu, porodicu i dom, prostorije u kući/stanu i namještaj da bi iste mogli prepoznati i klasifikovati po gore navedenim kategorijama.
- biti u mogućnosti da upotrebom određenih fraza čestitaju različite porodične praznike i blagdane u prigodnim situacijama.
- biti u mogućnosti da predstave članove svoje porodice koristeći frazu „This is my...“ da bi istu mogli koristiti u svakodnevnoj komunikacij i voditi kraće dijaloge vezane za porodicu i dom
- upotrebom jednostavnih pridjeva opisati izgled ili raspoloženje prijatelja ili članova porodice.
- upotrebljavati jednostavne jezičke fraze za izražavanje svakodnevnih i trenutnih aktivnosti i iste upotrijebiti prilikom opisa dnevnih rutina i trenutnih aktivnosti u usmenoj i pismenoj formi
- moći imenovati, nabrojati i opisati slobodne aktivnosti, sportove i hobije kako bi mogli izraziti i uporediti svoja i interesovanja drugih ljudi
- moći prepoznati, imenovati i opisati dijelove dana, godišnja doba, vremenske prilike i upoređivati ih kako bi ih doveli u vezu sa svojim i aktivnostima drugih ljudi
- moći imenovati i opisati različite vrste hrane, nabrojati i opisati hranu i piće koju vole i koju ne vole, nabrojati dnevne obroke, dati primjer i prodiskutovati zdravu ishranu i zdrav način života, značaj bavljenja sportom i tjelesnim aktivnostima kao i značaj higijene za opće zdravlje, te porediti hranu i prehrambene navike u našoj zemlji i u zemljama engleskoga govornog područja, kako bi formirali pravilan i pozitivan stav prema ishrani i zdravom načinu života
- moći imenovati, nabrojati i opisati nastavne predmete, predmete u školskoj torbi, učionici, školi i dvorištu škole, napraviti raspored časova, pravilno upotrijebiti fraze za izražavanje naredbi, sposobnosti i dopuštenja, kako bi iste mogao koristiti u komunikaciji s nastavnikom i drugim učenicima
- biti u mogućnosti da izraze svojinu koristeći izraz „I have got...“ i kombinovati ga sa usvojenim vokabularom iz već navedene tematike
- izražavati razliku između onog što vole i ne vole koristeći jezičnu frazu „I like/ don't like...“ da bi mogli razviti svijest o međusobnim sličnostima i razlikama i zaključiti po čemu su slični ili različiti.
- moći prepoznati i izraziti vrijeme u usmenoj i pismenoj formi. moći odrediti položaj određenog predmeta u prostoru u usmenoj i pismenoj formi moći čitati i pisati riječi, fraze i rečenice.
- biti u mogućnosti da prepoznaju specifičnosti izgovora i intonacije izvornih govornika i uočavaju razlike u izgovoru glasova i glasovnih skupina engleskoga jezika u odnosu na maternji jezik kako bi što
- biti u mogućnosti da postavljaju i odgovaraju na pitanja kako bi pokazali razumijevanje teksta moći odgovarati na jednostavna pitanja, slijediti uputstva, reagovati na opomene i saopštenja nastavnika i učenika
- moći slušati kraće tekstove sastavljene od poznatih informacija, te prepoznati suštinu teksta koji sadrži neke nepoznate informacije
- moći čitati uputstva, kratke poruke i natpise, kraće tekstove, pjesme i priče koje ne prelaze ili neznatno prelaze njihov leksički fond
- moći koristiti izraze i rečenice u vezi sa svakodnevnim aktivnostima, recitovati i pjevati poznate pjesme
- moći dopunjavati tabele,popunjavati obrasce i rečenice i izrađivati i prezentirati jednostavne projekte
- moći prepoznati i razlikovati oblike glagolskih vremena (Present Simple i Present Continuous, Past Simple glagola: be, have, do kao i pravilnih glagola) i pravilno ih upotrebljavati u rečenicama primjenjujući osnovna pravila njihove tvorbe i upotrebe.

Navedeni očekivani ishodi predstavljaju globalnu viziju postignuća i ne sprječavaju druge pozitivne ishode koje nastavnici svojim kreativnim radom mogu ostvariti.

Programski sadržaji:

1. Tematika

- Pozdravi, komunikacijski klišeji, uljudno ophođenje i oslovljavanje - predstavljanje sebe i drugih, prepoznavanje i reagovanje na formalne i neformalne pozdrave (Izrazi i strukture: *My name is…/I am 11/12. I am from… ; Hello, Hi, Good afternoon...)*

Alfabet - prepoznati i slovkati riječi , pisati riječi i rečenice po diktatu

Brojevi -izražavanje vremena, dani u sedmici i dijelovi dana, mjeseci u godini i godišnja doba, svi glavni brojevi te redni brojevi 1-100, čitanje telefonskih brojeva. (Izrazi i strukture: *What´s the time? It´s 12 o´clock. In the afternoon/ morning/ evening, on Friday, in August/ spring, at midnight/ noon/ 6 o´clock. What is your /your best friend's telephone number? When is your birthday?)*

- Porodica i prijatelji - predstavljanje i opis sebe, članova uže i šire porodice i prijatelja, njihov izgled i karakterne osobine i osjećanja, raspoloženja, uz uvođenje pojedinih naziva za zanimanja, boje, dijelovi tijela, odjeća (Izrazi i strukture:*This is... My name /Her name is ... She i s 9 /10. She has got short/long hair. He is tall /short. He can ride a bike.....His birthday is on the 24th of June. He likes football.. I've got a small/big family. I live with my mother, my father…, My mum /dad is / a cook/ a police officer/ a dentist/ a secretary....I've got a lot of friends. I've got/ He's got/ She's got a pet. I'm good at…, He/ She is/ isn't tall/ thin/ naughty .... to be/ have/ have got*)

- Moj dom - usvajanje vokabulara i opisivanje kuće/stana/ soba/namještaja ; izražavanje odnosa u prostoru- (Izrazi: *My/Her/His house/flat is small/big. There is a hall, a living room… There is a bed/a desk in his/my room. There are some posters on the wall. Prepositions: in, on, under.. I live in a flat. There are three chairs in the kitchen. There is a hall in my house. Are there bunk beds in your room? -No, there aren't. Where do you live?- I live in a house..*

- Moje okruženje - opisivanje svoga mjesta/grada/domovine i usporedba sa zemljama engleskoga govornog područja – vremenske prilike, običaji, kultura, usvajanje rječnika vezanog uz biljke i životinje - opisivanje mjesta, pojava, životinja iz bliže i dalje okoline (Izrazi i strukture:*The pig has four legs / one tail. The dog is black/ small/ strong. The rabbit can run fast /jump high.)*

- Svakodnevni život – opisivanje svakodnevnih radnji i dnevnih rutina

(Izrazi i strukture: *daily routine, I go to school/have breakfast, do my homework…. means of transport, at the park, at the supermarket)*

- Slobodno vrijeme i zabava - imenovanje slobodnih aktivnosti, sportova, hobija, dijelova dana, godišnjih doba, opisivanje vremenskih prilika, putovanja i godišnjih odmora (Izrazi i strukture: *I like/don't like playing tennis. I play volleyball on Mondays and Wednesdays. I go skiing in winter. How do you spend your free time? What do you usually do in the afternoon /evening/at three?*)

- Zdravlje i ishrana - imenovanje obroka i nekih vrsta hrane i pića, razgovor o zdravoj ishrani i zdravom načinu života, poređenje hrane i prehrambenih navika u našoj zemlji i u zemljama engleskog govornog područja, bavljenje sportom i tjelesnim aktivnostima, higijena

(Izrazi i strukture: *I have breakfast at 8 in the morning. I eat pizza. I drink milk. Ann has toast/spaghetti for breakfast/lunch. I like tea. I don't like juice.*)

- Škola - nastavni predmeti, raspored časova, ponavljanje dana u sedmici, izražavanje naredbi, imenovanje predmeta u učionici, izražavanje odnosa u prostoru, postavljanje pitanja za broj

(Izrazi i strukture: *What is your favourite/least favourite subject? When do you have English/Maths…? On Mondays. Can you spell your name? be good/bad at/be best in. I like/don't like geography/science… My sister is writing her homework now. Have you finished the exercise? I am in the classroom. My English teacher is… There is a chair… There are 10 boys in the playground. How many pupils are there? In/on/under/in front of, behind)*

- Porodični praznici i blagdani - čestitanje i pjevanje/ili recitiranje prigodne pjesmice - prema kalendaru, navođenje nekih tipičnih aktivnosti, pisanje čestitke, pozivnica, običaji vezani uz proslavu rođendana, Božića, Uskrsa, Bajrama i Hanuke u našoj zemlji i u zemljama engleskoga govornog područja, proslava Valentinova, pisanje prigodnih poruka za Valentinovo, Halloween (Izrazi i strukture: *Happy Halloween! Come to my Halloween party! Trick or treat! Merry Christmas!, Happy New Year! Christmas tree, candles, presents, Happy Valentine's Day!, Happy Easter!, Easter bunny, Easter eggs.)*

2. Funkcije i vještine

- Usmenih i pismenih kompetencija u okviru zacrtanih ciljeva,
- uslovnih jezičnih vještina govora, slušanja, čitanja i pisanja

3. Gramatika

Imenice:

- vlastite, opće, brojive i nebrojive
- razlikovanje i upotreba jednine i množine imenica i nekih primjera nepravilne množine vezanih uz tematska područja (child, man, woman)
- izražavanje svojine - Possessive ('s) - (John's, Mary's)

Zamjenice:

- lične (padež subjekta i objekta)
- pokazne: this, that, these, those
- upitne: who, whose, what, which
- prisvojne: mine, yours, their...
- neodređene: somebody, anybody, nobody, something

Pridjevi:

Determinatori:

- članovi: a/an, the, zero
- prisvojni pridjevi :my, your, his, her, our, their
- pokazni pridjevi: this (girl), that (boy), these (girls), those (boys)
- opisni pridjevi vezani za tematska područja npr. sad, happy, nice, bad, good, fine, tired, scared, hungry, thirsty

Glagoli:

- Present Simple (potvrdni, odrični, upitni oblik)
- Present Continuous (potvrdni, odrični, upitni oblik)
- Past Simple (glagoli have, be, do i pravilni glagoli)
- Pomoćni glagoli to be, have, do (Present simple)
- Modalni glagol can, may, must, mustn't (potvrdni, odrični, upitni oblik)
- Imperativ (sva lica jednine i množine)

Prilozi za:

- mjesto, npr. here, there,
- vrijeme, npr. today, now, yesterday, ten days ago, itd.
- smjer: left, right, east, west
- način: slowly, quickly

Prijedlozi za:

- mjesto, npr. in, at
- vrijeme, npr. at, on, in, under

Brojevi

- glavni brojevi, redni brojevi do 100

Rečenica

Osnovni red riječi u potvrdnoj, odričnoj, upitnoj i zapovjednoj rečenici.

Konstrukcije : There is a/There are some…Is there a…? Are there any…?

U rečenicama postepeno uvoditi u upotrebu:

- Afikse, u vezi s datim temama i gramatikom (npr. -s, -ing)
- Antonime, u vezi s datim temama (happy- sad, hungry- thirsty, clean - dirty)
- Složenice, u vezi s datim temama (npr. cupboard, wardrobe, shop-window, bus-stop, phone-box)
- Kolokacije, u vezi s datim temama (npr. make noise, have breakfast/ lunch/ dinner, turn on/ off the radio/ the television, miss the bus)

4. Vokabular

Koristi se pažljivo uravnotežen vokabular sa tematikom odnosno potrebama učenika koji obuhvata život u porodici, školi i u širem životnom okruženju. Učenje dovoditi u korelaciju sa drugim predmetima koji učenici imaju u sedmom razredu osnovne škole u svim situacijama kad je to izvodljivo, kao što su likovna kultura, muzička kultura, maternji jezik, matematika, moja okolina, vjeronauka odnosno religijska kultura. U vrijeme obilježavanja vjerskih praznika svih vjerskih zajednica u BiH za koje nema prikladnog gradiva u odabranom udžbeniku nastavnici, shodno vlastitoj procjeni, mogu ponuditi učenicima nastavne listove (handouts) sa pripremljenim nazivima praznika i adekvatnim dodatnim kulturološkim sadržajima. Treba imati u vidu da učenici ne gube motivaciju učenja stranog jezika zbog uvođenja novih dodatnih sadržaja.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	Odgojno-obrazovni ciljevi		
	Znanje	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanje**
Porodica i prijatelji	-razlikovati pozdrave i odabrati odgovarajuće pozdrave za konkretne situacije -predstaviti i opisati sebe, članove porodice i prijatelje, njihov izgled i karakterne osobine i osjećanja -izraziti sposobnosti identificirati različita zanimanja i opisati ih -prevesti riječi, fraze i rečenice i selektivno porediti sa maternjim jezikom i nekim drugim stranim jezicima	-prepoznati i odgovoriti na pozdrave -ponavljati riječi i rečenice nastavnika ili iste izgovorene sa CD-a -voditi dijaloge u parovima sa drugim učenicima ili sa nastavnikom, glumiti itd. -demonstrirati vještinu čitanja na kraćim tekstovima da bi pronašao određene informacije i detalje i reagovati neverbalno (crtanjem, redanjem ilustracija po određenom rasporedu, povezivanjem određenih ilustracija sa odgovarajućim teksom, označavanjem tačnih/netačnih tvrdnji) i verbalno (kratkim odgovorom na pitanja, povezivanjem riječi, ispunjavanjem tabela, dovršavanjem rečenica, popunjavanjem križaljki, sklapanjem ispreturanog teksta u smisaonu cjelinu)	**Navedeni stavovi, vrijednosti i ponašanje odnose se na cjelokupan sadržaj:** -slobodno odgovara na pozdrave -slobodno odgovara na pitanja komunicira sa samopouzdanjem -prihvata različitosti -pokazati pozitivan odnos prema vlastitoj kulturi i kulturama drugi zemalja -dobrovoljno se javlja -surađuje s drugim učenicima -sluša zahtjeve -dobrovoljno čita -doprinosi radu u grupi -obraća pažnju ili prepoznaje kulturne razlike -brani svoje mišljenje
Škola	-imenovati, nabrojati i opisati nastavne predmete, predmete u školskoj torbi, učionici, školi i dvorištu škole -napraviti raspored časova -pravilno upotrijebiti fraze za izražavanje naredbi, slaganja, znanja, obaveza i potreba, sposobnosti i dopuštenja u dijalozima s nastavnikom i drugim učenicima -opisati svoj dan u školi koristeći postojeći vokabular	-slušati izgovoreni tekst i reagovati neverbalno (crtanjem, redanjem ilustracija po određenom redoslijedu,povezivanjem ilustracija sa tekstom, izvršavanjem uputa i naređenja, označavanjem tačnih i netačnih tvrdnji itd.) i verbalno (ponavljanjem riječi, izraza ili rečenica , davanjem kratkih odgovora na pitanja, dopunjavanjem rečenica itd.) -postavljati i odgovarati na jednostavna pitanja u okviru poznatih jezičkih struktura i -tematskih sadržaja -reprodukovati dijaloge u kojima učenici samostalno mijenjaju i kombinuju pojedine elemente -samostalno voditi dijaloge u okviru poznatih situacija -sudjelovati u kraćim dramatizacijama/ dijalozima -pisati jednostavne tekstove, lične poruke i kraće dijaloge, tekst na poznatu temu, uz manju pomoć nastavnika, -dopunjavati obrasce i rečenice i izrađivati jednostavne projekte -pjevati pjesme, recitirati, igrati igrice.	-adaptira se novonastaloj situaciji -prihvata odgovornost za svoj rad i ponašanje -inicira aktivnosti -ponaša se u skladu sa utvrđenim pravilima
Brojevi **Moja zemlja**	-reći koliko je sati nabrojati dijelove dana -prepoznati i pravilno izgovoriti glavne brojeve te samostalno brojati -prepoznati redne brojeve od 1 do 100 -razumjeti i prepoznati osnovne računske operacije i telefonske brojeve	-slušati izgovoreni tekst i reagovati neverbalno (crtanjem, redanjem ilustracija po određenom redoslijedu,povezivanjem ilustracija sa tekstom, izvršavanjem uputa i naređenja, označavanjem tačnih i netačnih tvrdnji itd.) i verbalno (ponavljanjem riječi, izraza ili rečenica , davanjem kratkih odgovora na pitanja, dopunjavanjem rečenica itd.) -povezivati ponuđene riječi u rečenici	

Zemlje engleskog govornog područja **Svijet životinja** **Svakodnevni život i životni uslovi** **Slobodno vrijeme i zabava** **Zdravlje i ishrana** **Vrijeme i godišnja doba** **Porodični praznici i blagdani**	-opisati i uporediti svoju domovinu s drugim zemljama koristeći jednostavan vokabular -opisati klimatske prilike, floru i faunu svoje zemlje -prepoznati i identifikovati zemlju na osnovu kraćeg opisa -opisati neku od zemalja engleskog govornog područja koristeći jednostavan vokabular -uporediti način života u našoj zemlji sa zemljama engleskog govornog područja -imenovati i opisati divlje i domaće životinje -imenovati, nabrojati, i opisati svakodnevne aktivnosti -navesti primjere svojih dnevnih aktivnosti -navesti primjere dnevnih aktivnosti iz teksta i analizirati ih -prepričati slijed događaja -prepoznati riječi, fraze i kraće rečenice i reagovati na odgovarajući način -opisati izgled određenog predmeta ili bića, svoga mjesta/ grada -imenovati i opisati životinje iz bliže i dalje okoline -locirati predmete i bića -imenovati, nabrojati i opisati slobodne aktivnosti, sportove i hobije kako bi mogao izraziti svoja interesovanja -prepoznati, imenovati i opisati dijelove dana, godišnja doba, vremenske prilike i uporeĎivati ih -opisati putovanje i godišnji odmor -imenovati i opisati različite vrste hrane, -nabrojati i opisati hranu i piće koju voli i koju ne voli -nabrojati dnevne obroke -dati primjer i analizirati značaj zdrave ishrane i zdravog načina života -porediti vrste hrane i prehrambene navike u našoj zemlji i u zemljama engleskoga govornog područja	-primijeniti vještinu čitanja i pisanja kako bi selektovao informacije -prepoznati specifičnosti izgovora i intonacije izvornih govornika i uočavati razlike u izgovoru glasova i glasovnih skupina engleskoga jezika u odnosu na maternji jezik -pokazati razumijevanje slovkanih riječi (spelling) -povezivati ponuđene riječi u rečenici -primijeniti vještinu čitanja i pisanja kako bi selektovao informacije -pisati jednostavne tekstove, lične poruke i kraće dijaloge, tekst na poznatu temu, uz manju pomoć nastavnika, -povezivati ponuđene riječi u rečenici -dopunjavati izostavljena slova ili riječi u rečenici, -primijeniti vještinu čitanja i pisanja kako bi selektovao informacije -slušati izgovoreni tekst i reagovati neverbalno (crtanjem, redanjem ilustracija po određenom redoslijedu,povezivanjem ilustracija sa tekstom, izvršavanjem uputa i naređenja, označavanjem tačnih i netačnih tvrdnji itd.) i verbalno (ponavljanjem riječi, izraza ili rečenica , davanjem kratkih odgovora na pitanja, dopunjavanjem rečenica itd.) -pokazivati razumijevanje govora normalne brzine i artikulacije poznate tematike -pokazivati globalno i selektivno razumijevanje kratkoga teksta poznate tematike -povezivati ponuđene riječi u rečenici dopunjavati izostavljena slova ili riječi u rečenici, -primijeniti vještinu čitanja i pisanja kako bi selektovao informacije -pisati jednostavne tekstove, lične poruke i kraće dijaloge, tekst na poznatu temu, uz malu pomoć nastavnika. -sudjelovati u kraćim dramatizacijama/ dijalozima -pokazivati razumijevanje govora normalne brzine i artikulacije poznate tematike -pokazivati globalno i selektivno razumijevanje kratkoga teksta poznate tematike -prepoznati specifičnosti izgovora i intonacije izvornih govornika i uočavati razlike u izgovoru glasova i glasovnih skupina engleskoga jezika u odnosu na maternji jezik -pokazati razumijevanje slovkanih riječi (spelling)

-objasniti značaj bavljenja sportom i tjelesnim aktivnostima kao i značaj higijene za opće zdravlje

-imenovati i opisati godišnja doba
-porediti vrijeme i godišnja doba u različitim dijelovima naše zemlje ili svijeta
-dati primjer i analizirati trenutne vremenske uslove
-opisati vremenske uslove za sutrašnji dan

-nabrojati, imenovati i opisati glavne karakteristike određenog praznika
-uporediti običaje vezane za proslavu porodičnih praznika i blagdana u našoj zemlji i u zemljama engleskoga govornog područja

-prepoznati, razlikovatii i ponavljati fonološke, ritmičke, naglasne i intonacijske osobine engleskoga jezika prema zvučnom uzorku
-pravilno reprodukovati izgovorene i snimljene zvučne uzorke izdvojenih riječi, rečenica,
-brojalica i pjesmica vezanih uz predložene jezičke sadržaje i situacije
-povezivati elemente priče pomoću ilustracija
-prezentovati rezultate grupnog ili individualnoga rada npr. projekta ili postera na neku od obrađenih tema
-verbalno reagovati na verbalne i neverbalne poticaje u okviru elementarnih jezičkih funkcija
-postavljati i odgovarati na jednostavna pitanja u okviru poznatih jezičkih struktura i tematskih sadržaja
-reprodukovati kratke dijaloge u kojima učenici samostalno mijenjaju i kombinuju pojedine elemente
-samostalno voditi kratke dijaloge u okviru poznatih situacija
-sudjelovati u kraćim dramatizacijama/ dijalozima
-pisati jednostavne tekstove, lične poruke i kraće dijaloge, tekst na poznatu temu, uz manju pomoć nastavnika,
-dopunjavati obrasce i rečenice i izrađivati projekte
-pjevati pjesme, recitirati, igrati igrice
-postavljati i odgovarati na jednostavna pitanja u okviru poznatih jezičkih struktura i tematskih sadržaja
-reprodukovati kratke dijaloge u kojima učenici samostalno mijenjaju i kombinuju pojedine elemente
-samostalno voditi kratke dijaloge u okviru poznatih situacija
-sudjelovati u kraćim dramatizacijama/ dijalozima
-pisati jednostavne tekstove, lične poruke i kraće dijaloge, tekst na poznatu temu, uz manju pomoć nastavnika,
-dopunjavati obrasce i rečenice i izrađivati projekte
-pjevati pjesme, recitirati, igrati igrice
-pisati jednostavne tekstove, lične poruke i kraće dijaloge, tekst na poznatu temu, uz manju pomoć nastavnika,
-reprodukovati kratke dijaloge u kojima učenici samostalno mijenjaju i kombinuju pojedine elemente
-sudjelovati u kraćim dramatizacijama/ dijalozima
-prezentovati rezultate grupnog ili individualnoga rada npr. projekta ili postera na neku od obrađenih tema

		-pokazivati globalno i selektivno razumijevanje kratkoga teksta poznate tematike -pisati jednostavne tekstove, lične poruke i kraće dijaloge, tekst na poznatu temu, uz manju pomoć nastavnika, -dopunjavati obrasce i rečenice i izrađivati projekte -pjevati pjesme, recitirati, igrati igrice
Moja zemlja	-opisati i uporediti svoju domovinu s drugim zemljama koristeći jednostavan vokabular -opisati klimatske prilike, floru i faunu svoje zemlje	-prepoznati specifičnosti izgovora i intonacije izvornih govornika i uočavati razlike u izgovoru glasova i glasovnih skupina engleskoga jezika u odnosu na maternji jezik -pokazati razumijevanje slovkanih riječi (spelling) -povezivati ponuđene riječi u rečenici -primijeniti vještinu čitanja i pisanja kako bi selektovao informacije -pisati jednostavne tekstove, lične poruke i kraće dijaloge, tekst na poznatu temu, uz manju pomoć nastavnika,
Zemlje engleskog govornog područja	-prepoznati i identifikovati zemlju na osnovu kraćeg opisa -opisati neku od zemalja engleskog govornog područja koristeći jednostavan vokabular uporediti način života u našoj zemlji sa zemljama engleskog govornog područja	-povezivati ponuđene riječi u rečenici -dopunjavati izostavljena slova ili riječi u rečenici, -primijeniti vještinu čitanja i pisanja kako bi selektovao informacije -slušati izgovoreni tekst i reagovati neverbalno (crtanjem, redanjem ilustracija po određenom redoslijedu,povezivanjem ilustracija sa tekstom, izvršavanjem uputa i naređenja, označavanjem tačnih i netačnih tvrdnji itd.) i verbalno (ponavljanjem riječi, izraza ili rečenica , davanjem kratkih odgovora na pitanja, dopunjavanjem rečenica itd.)

Svakodnevni život i životni uslovi	imenovati, nabrojati, i opisati svakodnevne aktivnosti navesti primjere svojih dnevnih aktivnosti navesti primjere dnevnih aktivnosti iz teksta i analizirati ih prepričati slijed događaja prepoznati riječi, fraze i kraće rečenice i reagovati na odgovarajući način opisati izgled određenog predmeta ili bića, svoga mjesta/grada imenovati i opisati životinje iz bliže i dalje okoline locirati predmete i bića	prepoznati, razlikovatii i ponavljati fonološke, ritmičke, naglasne i intonacijske osobine engleskoga jezika prema zvučnom uzorku pravilno reprodukovati izgovorene i snimljene zvučne uzorke izdvojenih riječi, rečenica, brojalica i pjesmica vezanih uz predložene jezičke sadržaje i situacije povezivati elemente priče pomoću ilustracija prezentovati rezultate grupnog ili individualnoga rada npr. projekta ili postera na neku od obrađenih tema verbalno reagovati na verbalne i neverbalne poticaje u okviru elementarnih jezičkih funkcija
Slobodno vrijeme i zabava	-imenovati, nabrojati i opisati slobodne aktivnosti, sportove i hobije kako bi mogao izraziti svoja interesovanja prepoznati, imenovati i opisati dijelove dana, godišnja doba, vremenske prilike i uspoređivati ih opisati putovanje i godišnji odmor	postavljati i odgovarati na jednostavna pitanja u okviru poznatih jezičkih struktura i tematskih sadržaja reprodukovati kratke dijaloge u kojima učenici samostalno mijenjaju i kombinuju pojedine elemente samostalno voditi kratke dijaloge u okviru poznatih situacija sudjelovati u kraćim dramatizacijama / dijalozima pisati jednostavne tekstove, lične poruke i kraće dijaloge, tekst na poznatu temu, uz manju pomoć nastavnika, dopunjavati obrasce i rečenice i izrađivati projekte pjevati pjesme, recitirati, igrati igrice
Zdravlje i ishrana	imenovati i opisati različite vrste hrane, nabrojati i opisati hranu i piće koju voli i koju ne voli nabrojati dnevne obroke dati primjer i analizirati značaj zdrave ishrane i zdravog načina života porediti vrste hrane i prehrambene navike u našoj zemlji i u zemljama engleskoga govornog područja objasniti značaj bavljenja sportom i tjelesnim aktivnostima kao i značaj higijene za opće zdravlje	postavljati i odgovarati na jednostavna pitanja u okviru poznatih jezičkih struktura i tematskih sadržaja reprodukovati kratke dijaloge u kojima učenici samostalno mijenjaju i kombinuju pojedine elemente samostalno voditi kratke dijaloge u okviru poznatih situacija sudjelovati u kraćim dramatizacijama/ dijalozima pisati jednostavne tekstove, lične poruke i kraće dijaloge, tekst na poznatu temu, uz manju pomoć nastavnika, dopunjavati obrasce i rečenice i izrađivati projekte pjevati pjesme, recitirati, igrati igrice

Vrijeme i godišnja doba	-imenovati i opisati godišnja doba -porediti vrijeme i godišnja doba u različitim dijelovima naše zemlje ili svijeta -dati primjer i analizirati trenutne vremenske uslove opisati vremenske uslove za sutrašnji dan	-pisati jednostavne tekstove, lične poruke i kraće dijaloge, tekst na poznatu temu, uz manju pomoć nastavnika, -reprodukovati kratke dijaloge u kojima učenici samostalno mijenjaju i kombinuju pojedine elemente -sudjelovati u kraćim dramatizacijama/ dijalozima -prezentovati rezultate grupnog ili individualnoga rada npr. projekta ili postera na neku od obrađenih tema -pokazivati globalno i selektivno razumijevanje kratkoga teksta poznate tematike
Porodični praznici i blagdani	-nabrojati, imenovati i opisati glavne karakteristike određenog praznika -uporediti običaje vezane za proslavu porodičnih praznika i blagdana u našoj zemlji i u zemljama engleskoga govornog područja	-pisati jednostavne tekstove, lične poruke i kraće dijaloge, tekst na poznatu temu, uz manju pomoć nastavnika, -dopunjavati obrasce i rečenice i izrađivati projekte -pjevati pjesme, recitirati, igrati igrice

Međupredmetna povezanost

Engleski	Predmet	Nastavno područje	Kompetencije
Slušanje **Govorenje** **Gramatika** **Čitanje** **Pisanje** **Vokabular**	**Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost** **Muzička kultura** **Njemački jezik**	Porodica i prijatelji	**Međuljudska i građanska kompetencija** -Neophodne vještine u jeziku koji se govori u dotičnoj zemlji. **Komuniciranje na maternjem jeziku** -Stvaranje pozitivnog stava prema maternjem jeziku, njegovo prihvaćanje kao potencijalnog sredstva osobnog i kulturnog obogaćivanja. -Sklonost otvorenom pristupanju tuđem mišljenju i argumentima i uključivanje u konstruktivan i kritički dijalog. -Samopouzdanje kod javnog obraćanja. -Spremnost da težimo estetskoj kvaliteti izražavanja koja nadilazi isključivo tehničku preciznost riječi/izraza. -Razvijanje ljubavi prema književnosti. -Razvijanje pozitivnog stava prema međukulturnoj komunikaciji **Učiti kako se uči** -Sposobnost komuniciranja kao dijela procesa učenja korištenjem odgovarajućih sredstava (intonacija, geste, mimika, itd.) radi pružanja potpore usmenom komuniciranju te razumijevanju i proizvodnji raznih multimedijskih poruka (pisanih ili usmenih jezika, zvuka, glazbe, itd.) **Komuniciranje na stranom jeziku** -Osjetljivost za kulturne razlike i otpor prema stereotipima. -Zanimanje i znatiželja glede jezika općenito (uključujući susjedne, regionalne, manjinske ili srednjevjekovne jezike, znakovni jezik, itd.) i zanimanje za međukulturnu komunikaciju. -Svijest o raznim vrstama verbalne interakcije (npr. razgovori licem u lice ili telefonski razgovori, intervjui, itd.). -Primjerena upotreba pomoćnih sredstava (npr. bilješki, dijagrama, karata) kako bi se razumjeli ili proizveli pisani ili govorni tekstovi (npr. razgovori, upute, intervjui, govori). -Svijest o društvenim konvencijama i kulturnim aspektima i promjenjivosti jezika u različim zemljopisnim, društvenim i komunikacijskim okruženjima. Poznavanje vokabulara i funkcionalne gramatike, intonacije i izgovora.
	Matematika	Brojevi	**Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije** -Razumijevanje odnosa između tehnologije i drugih područja: znanstveni napredak (npr. u medicini), društvu (vrijednosti, moralna pitanja(kulturi npr. multimediji), ili okruženju (zagađenost, održivi razvoj). -Spremnost prihvaćanja ili odbijanja tuđeg mišljenja na temelju valjanih (ili nevaljanih) razloga ili dokaza. -Spremnost pronalaženja razloga da bi se potkrijepile nečije tvrdnje

Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost **Građansko obrazovanje** **Religijska kultura/ Vjeronauka** **Likovna kultura** **Muzička kultura**	Moja zemlja	**Međuljudska i građanska kompetencija** -Neophodne vještine u jeziku koji se govori u dotičnoj zemlji. **Komuniciranje na maternjem jeziku** -Sposobnost čitanja i razumijevanja različitih tekstova, prihvaćanje strategija primjerenih raznim svrhama čitanja (čitanje radi informiranja, učenja ili užitka) i raznim vrstama teksta. -Svijest o promjenjivosti jezika i oblicima komunikacije tijekom vremena i u različitim zemljopisnim, društvenim i komunikacijskim okruženjima. **Kulturno izražavanje** -svijest o kulturnoj i jezičkoj različitosti Europe; -svijest o evoluciji narodnog ukusa i važnosti estetskih faktora u svakodnevnom životu. -Sposobnost povezivanja vlastitih i tuđih kreativnih i izražajnih stajališta i manifestacija; -Sposobnost prepoznavanja i ostvarivanja ekonomskih mogućnosti u kulturnoj aktivnosti. -Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju; -Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje i trajni interes za kulturni život; -Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti.
Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost **Njemački jezik** **Građansko obrazovanje** **Religijska kultura/ Vjeronauka** **Tjelesni i zdravstveni odgoj** **Građansko obrazovanje**	Zemlje engleskog govornog područja	**Međuljudska i građanska kompetencija** -Pokazivanje interesa za druge i njihovo poštivanje. -Spremnost da se prevladaju stereotipi i predrasude. -Sklonost postizanju kompromisa. -Neophodne vještine u jeziku koji se govori u dotičnoj zemlji **Komuniciranje na stranom jeziku** -Osjetljivost za kulturne razlike i otpor prema stereotipima. -Zanimanje i znatiželja glede jezika općenito (uključujući susjedne, regionalne, manjinske ili srednjevjekovne jezike, znakovni jezik, itd.) i zanimanje za međukulturnu komunikaciju. -Svijest o raznim vrstama verbalne interakcije (npr. razgovori licem u lice ili telefonski razgovori, intervjui, itd.). -Primjerena upotreba pomoćnih sredstava (npr. bilješki, dijagrama, karata) kako bi se razumjeli ili proizveli pisani ili govorni tekstovi (npr. razgovori, upute, intervjui, govori). -Svijest o društvenim konvencijama i kulturnim aspektima i promjenjivosti jezika u različim zemljopisnim, društvenim i komunikacijskim okruženjima. Poznavanje vokabulara i funkcionalne gramatike, intonacije i izgovora. **Međuljudska i građanska kompetencija** -Pokazivanje interesa za druge i njihovo poštivanje. -Spremnost da se prevladaju stereotipi i predrasude. -Sklonost postizanju kompromisa. -Integritet. -Probojnost **Kulturno izražavanje** *-Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti.* -Sposobnost uvažavanja i uživanja u umjetničkim djelima i izvedbama na osnovu široke definicije kulture. **Međuljudska i građanska kompetencija** -Znanje o tome kako sačuvati svoje te dobro zdravlje, higijenu i prehranu vlastite obitelji. -Neophodne vještine u jeziku koji se govori u dotičnoj zemlji.
Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost **Njemački jezik** **Građansko obrazovanje**	Svijet životinja	**Komuniciranje na maternjem jeziku**: -Razvijanje pozitivnog stava prema međukulturnoj komunikaciji. -Sposobnost čitanja i razumijevanja različitih tekstova, prihvaćanja strategija primjerenih raznim svrhama čitanja (čitanje radi informiranja, učenja ili užitka) i raznim vrstama teksta. **Komuniciranje na stranom jeziku**: -Sposobnost započinjanja, održavanja i okončanja razgovora o temama koje su bliske, od osobnog interesa ili relevantne za svakodnevni život. -sposobnost razlikovanja relevantnih od irelevantnih informacija kod slušanja, govorenja, čitanja i pisanja.

Biologija		**Učiti kako se uči:** -Pozitivno prihvaćanje učenja kao cjeloživotnog učenja i aktivnosti koja obogaćuje život te smisao za inicijativu da treba učiti. -Poduzetništvo: -Vještine planiranja, organiziranja, analiziranja, komuniciranja, obavljanja, izvještavanja, ocjenjivanja i bilježenja. -Vještine stvaranja projekata i njihove provedbe.
Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost **Biologija** **Informatika** **Građansko obrazovanje**	Svakodnevni život i životni uslovi	**Komuniciranje na maternjem jeziku** -Svijest o promjenjivosti jezika i oblicima komunikacije tijekom vremena i u različitim zemljopisnim, društvenim i komunikacijskim okruženjima. -Sposobnost formuliranja vlastitih argumenata u govoru i pismu na uvjerljiv način i potpunog uvažavanja drugih stajališta iznijetih u pisanom ili usmenom obliku . -Sklonost otvorenom pristupanju tuđem mišljenju i argumentima i uključivanje u konstruktivan i kritički dijalog. -Samopouzdanje kod javnog obraćanja. **Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije** -Poznavanje osnovnih načela svijeta prirode, tehnologije i tehnoloških proizvoda i procesa. **Digitalna kompetencija** -Sposobnost pretraživanja, prikupljanja i procesuiranja (stvaranje, organiziranje,razlikovanje važnog od nevažnog, subjektivno od objektivnog, stvarno od virtualnog) elektronskih informacija, podataka i koncepata i njihovo sustavno korištenje; -Svijest o mogućnostima koje nudi Internet i komuniciranje putem elektronskih medija (elektronska pošta, video konferencije, ostala mrežna oruđa); i razlika između stvarnog i virtualnog svijeta; -Sposobnost korištenja IRT-a kao potpore kritičkom razmišljanju; kreativnost i inovativnost u raznim kontekstima kod kuće, u slobodno vrijeme i na poslu. -Mogućnost pristupa i pretraživanja internet stranica i korištenje internet usluga kao što su debatni forumi i elektronska pošta; **Međuljudska i građanska kompetencija** -Spremnost da se prevladaju stereotipi i predrasude. -Razumijevanje kodova ponašanja i općeprihvaćenog ponašanja koje se promiče u raznim društvima.
Informatika **Građansko obrazovanje** **Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost**	Slobodno vrijeme i zabava	**Digitalna kompetencija** -Sposobnost pretraživanja, prikupljanja i procesuiranja (stvaranje, organiziranje,razlikovanje važnog od nevažnog, subjektivno od objektivnog, stvarno od virtualnog) elektronskih informacija, podataka i koncepata i njihovo sustavno korištenje; -Svijest o mogućnostima koje nudi Internet i komuniciranje putem elektronskih medija (elektronska pošta, video konferencije, ostala mrežna oruđa); i razlika između stvarnog i virtualnog svijeta; -Sposobnost korištenja IRT-a kao potpore kritičkom razmišljanju; kreativnost i inovativnost u raznim kontekstima kod kuće, u slobodno vrijeme i na poslu. -Mogućnost pristupa i pretraživanja internet stranica i korištenje internet usluga kao što su debatni forumi i elektronska pošta **Međuljudska i građanska kompetencija** -Spremnost da se prevladaju stereotipi i predrasude. -Razumijevanje kodova ponašanja i općeprihvaćenog ponašanja koje se promiče u raznim društvima. **Komuniciranje na maternjem jeziku** -Svijest o promjenjivosti jezika i oblicima komunikacije tijekom vremena i u različitim zemljopisnim, društvenim i komunikacijskim okruženjima. -Sposobnost formuliranja vlastitih argumenata u govoru i pismu na uvjerljiv način i potpunog uvažavanja drugih stajališta iznijetih u pisanom ili usmenom obliku . -Sklonost otvorenom pristupanju tuđem mišljenju i argumentima i uključivanje u konstruktivan i kritički dijalog.
Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost	Zdravlje i ishrana	**Komuniciranje na maternjem jeziku** - Svijest o promjenjivosti jezika i oblicima komunikacije tijekom vremena i u različitim zemljopisnim, društvenim i komunikacijskim okruženjima.

		-Sposobnost formuliranja vlastitih argumenata u govoru i pismu na uvjerljiv način i potpunog uvažavanja drugih stajališta iznijetih u pisanom ili usmenom obliku . -Sklonost otvorenom pristupanju tuđem mišljenju i argumentima i uključivanje u konstruktivan i kritički dijalog. -Samopouzdanje kod javnog obraćanja.
Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost **Informatika** **Geografija** **Građansko obrazovanje**	Vrijeme i godišnja doba	**Komuniciranje na maternjem jeziku** -Sposobnost čitanja i razumijevanja različitih tekstova, prihvaćanje strategija primjerenih raznim svrhama čitanja (čitanje radi informiranja, učenja ili užitka) i raznim vrstama teksta. -Sposobnost formuliranja vlastitih argumenata u govoru i pismu na uvjerljiv način i potpunog uvažavanja drugih stajališta iznijetih u pisanom ili usmenom obliku . -Sklonost otvorenom pristupanju tuđem mišljenju i argumentima i uključivanje u konstruktivan i kritički dijalog. -Samopouzdanje kod javnog obraćanja. **Digitalna kompetencija** -Svijest o mogućnostima koje nudi Internet i komuniciranje putem elektronskih medija (elektronska pošta, video konferencije, ostala mrežna oruđa); i razlika između stvarnog i virtualnog svijeta **Međuljudska i građanska kompetencija** -Kritičko prihvaćanje informacija koje objavljuju masovni mediji.
Građansko obrazovanje **Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost** **Likovna kultura** **Muzička kultura** **Građansko obrazovanje**	Porodični praznici i blagdani	**Međuljudska i građanska kompetencija** -Uvažavanje i razumijevanje različitosti vrijednosnih sustava raznih vjerskih ili etničkih skupina. -Spremnost da se prevladaju stereotipi i predrasude. -Razumijevanje kodova ponašanja i općeprihvaćenog ponašanja koje se promiče u raznim društvima. **Komuniciranje na maternjem jeziku** -Sposobnost čitanja i razumijevanja različitih tekstova, prihvaćanje strategija primjerenih raznim svrhama čitanja (čitanje radi informiranja, učenja ili užitka) i raznim vrstama teksta. -Sposobnost formuliranja vlastitih argumenata u govoru i pismu na uvjerljiv način i potpunog uvažavanja drugih stajališta iznijetih u pisanom ili usmenom obliku . **Kulturno izražavanje** -Svijest o evoluciji narodnog ukusa i važnosti estetskih faktora u svakodnevnom životu. -Sposobnost povezivanja vlastitih i tuđih kreativnih i izražajnih stajališta i manifestacija; -Sposobnost prepoznavanja i ostvarivanja ekonomskih mogućnosti u kulturnoj aktivnosti. -Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju; -Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje i trajni interes za kulturni život; -Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti.

OSMI RAZRED

U nastavi engleskog kao drugog stranog jezika u osmom razredu osnovne škole treba **težiti potpunom dostizanju nivoa A1.3 i djelimičnom postizanju nivoa A2.1 Zajedničkog evropskog okvira za jezike - CEFR.**

Ishodi učenja
Učenici će:

- moći prepoznati, upotrijebiti i odgovoriti na pozdrave i predstaviti se u komunikaciji s drugima da bi stekli sampouzdanje prilikom javnog obraćanja
- moći usavršiti vještinu slovkanja i pisanja riječi po diktatu
- biti u mogućnosti da prepričaju slijed događaja, bilo da govore o svom životu ili je u pitanju slijed događaja iz priče, kako bi uočili uzročno-posljedične veze između različitih pojava i stvari
- moći govoriti i pisati o dobrim i lošim stranama u okviru date teme
- biti u mogućnosti da prezentuju rezultate grupnog ili individualnoga rada npr. projekta ili postera na neku od obrađenih tema kako bi izrazili svoja mišljenja i stekli samopouzdanje prilikom javnog obraćanja
- biti u mogućnosti da upoznaju, koriste i vrednuju različite izvore podataka, medije, tehnološke postupke i načine izražavanja prilikom izrade projekata što će doprinijeti njihovom cjelokupnom razvoju i omogućiti povezivanje individualnih znanja, spoznaja i iskustava s drugim odgojno-obrazovnim područjima
- te njihovo integriranje u šire društvene i kulturne vrijednosne sisteme
- biti u mogućnosti da upotrebom određenih fraza čestitaju različite porodične praznike i blagdane u prigodnim situacijama.
- biti u mogućnosti da predstave članove svoje porodice i voditi kraće dijaloge vezane za porodicu i dom
- upotrebom jednostavnih pridjeva opisati izgled ili raspoloženje prijatelja ili članova porodice.
- upotrebljavati jednostavne jezičke fraze za izražavanje svakodnevnih i trenutnih aktivnosti i iste upotrijebiti prilikom opisa dnevnih rutina i trenutnih aktivnosti u usmenoj i pismenoj formi
- moći imenovati, nabrojati i opisati slobodne aktivnosti, sportove i hobije kako bi mogli izraziti i uporediti svoja i interesovanja drugih ljudi
- moći imenovati, nabrojati i opisati nastavne predmete, predmete u školskoj torbi, učionici, školi i dvorištu škole, napraviti raspored časova, pravilno upotrijebiti fraze za izražavanje naredbi, sposobnosti i dopuštenja, kako bi iste mogao koristiti u komunikaciji s nastavnikom i drugim učenicima
- biti u mogućnosti da izraze svojinu koristeći izraz „I have got...“ i kombinovati ga sa usvojenim vokabularom iz već navedene tematike
- izražavati razliku između onog što vole i ne vole koristeći jezičnu frazu „I like/don't like...“ da bi mogli razviti svijest o međusobnim sličnostima i razlikama i zaključiti po čemu su slični ili različiti.
- moći izraziti pismeno i usmeno svoj stav u vezi sa datim temama dajući argumente za i protiv
- biti u mogućnosti da opišu neki događaj iz prošlosti, izum
- biti u mogućnosti da prepoznaju specifičnosti izgovora i intonacije izvornih govornika i uočavaju razlike u izgovoru glasova i glasovnih skupina engleskoga jezika u odnosu na maternji jezik kako bi što
- biti u mogućnosti da postavljaju i odgovaraju na pitanja kako bi pokazali razumijevanje teksta
- moći odgovarati na jednostavna pitanja, slijediti uputstva, reagovati na opomene i saopštenja nastavnika i učenika
- moći slušati kraće tekstove sastavljene od poznatih informacija, te prepoznati suštinu teksta koji sadrži neke nepoznate informacije
- moći čitati uputstva, kratke poruke i natpise, kraće tekstove, pjesme i priče koje ne prelaze ili neznatno prelaze njihov leksički fond
- moći koristiti izraze i rečenice u vezi sa svakodnevnim aktivnostima, recitovati i pjevati poznate pjesme
- moći dopunjavati obrasce i rečenice i izrađivati i prezentirati jednostavne projekte
- moći prepoznati i razlikovati oblike glagolskih vremena (Present Simple i Present Continuous, Past Simple pravilnih i nepravilnih glagola, Future Simple, Present Continuous za izražavanje budućnosti, Going to oblik, Present Perfect) i pravilno ih upotrebljavati u rečenicama primjenjujući osnovna pravila njihove tvorbe i upotrebe

Navedeni očekivani ishodi predstavljaju globalnu viziju postignuća i ne sprječavaju druge pozitivne ishode koje nastavnici svojim kreativnim radom mogu ostvariti.

Programski sadržaji:

1. **Tematika**

- **Dom, porodica i prijatelji** – korištenje odgovarajućih pozdrava i fraza prilikom upoznavanja i susreta, predstavljanje sebe i drugih, članova uže i šire porodice i prijatelja, njihov izgled i karakterne osobine i osjećanja, raspoloženja, uz uvođenje pojedinih naziva za zanimanja, boje, dijelovi tijela, odjeća; proširenij vokabular u odnosu na prethodni razred npr. family members and their occupations
- **Zabava i slobodne aktivnosti** - imenovanje slobodnih aktivnosti, sportova, hobija, dijelova dana, godišnjih doba, opisivanje vremenskih prilika, putovanja i godišnjih odmora, značaj slobodnih aktivnosti, zabave, sporta i hobija u životu ljudi ; proširenij rječnik u odnosu na prethodni razred npr. favourite sports, games unusual hobbies, going out to the cinema, theatre, party, amusement park.
- **Kultura** - rječnik vezan uz osnovne karakteristike života ljudi u Britaniji i Bosni i Hercegovini, poznate ličnosti iz UK i BiH kao i iz drugih zemalja engleskog govornog područja
- **Svijet sutrašnjice** - opisivati buduće planove, rječnik vezan uz transport, vrijeme, mjesta i buduće dogaĎaje, planiranje sopstvene budućnosti i profesije; značaj razvijanja eko kulture u svrhu očuvanja prirodnog okruženja; svijet u kojem živimo i budućnost čovječanstva i planete Zemlje
- **Prošli događaji** – opisivanje događaja iz prošlosti Bosne i Hercegovine i drugih zemalja, a posebno zemalja engleskog govornog područja, priloške odredbe za vrijeme, kolokacije
- **London/ Sarajevo** - opisivanje svoga mjesta/grada/domovine i usporedba sa zemljama engleskoga govornog područja – vremenske prilike, običaji, kultura, rječnik vezan uz upute i lokacije pri razgledanju grada
- **Film i TV** - rječnik vezan za vrste filmova i serija, upoznavanje sa svijetom filma i televizije kao medija; uticaj filmskog i televizijskog medija na naše mišljenje i način života
- **Problemi** - rječnik vezan uz školska pravila, probleme učenika u svakodnevnom životu, problemi na koje nailaze mladi u današnjem svijetu i iznalaženje mogućih rješenja
- **Porodični praznici i blagdani** - čestitanje i pjevanje/ili recitiranje prigodne pjesmice - prema kalendaru, navođenje nekih tipičnih aktivnosti, pisanje čestitke, pozivnica, običaji vezani uz proslavu rođendana, Božića, Uskrsa, Bajrama, Hanuke, Valentinova, Halloweena u našoj zemlji i u zemljama engleskoga govornog područja

2. **Funkcije i vještine**

- usmenih i pismenih kompetencija u okviru zacrtanih ciljeva,
- uslovnih jezičnih vještina govora, slušanja, čitanja i pisanja

3. **Gramatika**

Učenici će obnavljati i učiti:

Imenice:

- brojive, nebrojive
- pravilnu/nepravilnu množinu
- izražavanje svojine - Possessive ('s)

Zamjenice:

- lične (padež subjekta i objekta)
- pokazne: this, that, these, those
- upitne: what, which, who, whose
- prisvojne (mine, yours…)
- neodređene (somebody, anybody, nobody, something…)

Pridjevi:

Determinatori:

- **-**članovi: a/an, the, zero
- -prisvojni pridjevi :my, your, his, her, our, their
- -pokazni pridjevi: this (girl), that (boy), these (girls), those (boys)
- pridjeve neodređene količine i broja (some, any, much, many, all)
- upitne pridjeve (what, which,whose)
- -opisni pridjevi vezani za tematska područja
- -nepravilno poređenje pridjeva

Glagoli:

- Present Simple (potvrdni, odrični, upitni oblik)
- Present Continuous (potvrdni, odrični, upitni oblik)
- Pomoćni glagol to be (Present simple)
- Past Simple pravilnih i nepravilnih glagola
- Future Simple: shall/will (potvrdni, odrični, upitni oblik)
- Present Continuous za izražavanje budućnosti
- Going to oblik
- Glagole: be, have/have got (potvrdni, odrični, upitni oblik)
- Modalne glagole: can, may, have to, must, should
- Imperativ (sva lica jednine i množine)
- Present Perfect

Prilozi za:

- mjesto
- vrijeme (last week, last year)
- pravac, smjer (left, right, east, west)
- način (slowly, quickly)

Prijedlozi:

- nešto proširenija upotreba prijedloga za mjesto i vrijeme

Brojevi

- glavni i redni brojevi

Rečenica

Red riječi (uz upotrebu priloga učestalosti npr. always, never, sometimes) There is a/There are some…Is there a…? Are there any…?

U rečenicima postepeno uvoditi u upotrebu:

- Skraćenice, najčešće (a.m., p.m., UK, USA, skraćenice za dane u sedmici i mjesece)
- Afikse, u vezi s datim temama i gramatikom (npr. -s, -ing)
- Antonime, u vezi s datim temama (fast – slow, up – down, hot – cold)
- Složenice, u vezi s datim temama (football, basketball, swimming pool, pen-friend)
- Kolokacije, u vezi s datim temama (outdoor sports, to do homework, make a phone call**)**

Vokabular

Koristi se pažljivo uravnotežen vokabular sa tematikom odnosno potrebama učenika koji obuhvata život u porodici, školi i u širem životnom okruženju. Učenje dovoditi u korelaciju sa drugim predmetima koji učenici imaju u osmom razredu osnovne škole u svim situacijama kad je to izvodljivo, kao što su likovna kultura, muzička kultura, maternji jezik, matematika, biologija, geografija, historija, vjeronauka odnosno religijska kultura. U vrijeme obilježavanja vjerskih praznika svih vjerskih zajednica u BiH za koje nema prikladnog gradiva u odabranom udžbeniku nastavnici, shodno vlastitoj procjeni, mogu ponuditi učenicima nastavne listove (handouts) sa pripremljenim nazivima praznika i adekvatnim dodatnim kulturološkim sadržajima. Treba imati u vidu da učenici ne gube motivaciju učenja stranog jezika zbog uvođenja novih dodatnih sadržaja.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	Odgojno-obrazovni ciljevi		
	Znanje	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanje**
Dom, porodica i prijatelji	-prepoznati i koristiti odgovarajuće pozdrave i fraze prilikom upoznavanja i susreta -pozdravljati na formalan/ neformalan način -predstaviti sebe ili druge, članove uže i šire porodice i prijatelje, -opisati njihov izgled i karakterne osobine, osjećanja i raspoloženja -koristiti nazive pojedinih zanimanja prilikom opisa članova porodice -imenovati osnovne odjevne predmete, glavne dijelove tijela	-ponavljati riječi nastavnika ili riječi izgovorene sa CD plejera -voditi kraće dijaloge u parovima sa drugim učenicima ili sa nastavnikom, -glumiti itd. -demonstrirati vještinu čitanja na kraćim tekstovima da bi pronašao određene informacije i detalje i reagovati neverbalno (crtanjem, redanjem ilustracija po određenom rasporedu, povezivanjem određenih ilustracija sa odgovarajućim teksom, označavanjem tačnih/ netačnih tvrdnji) i verbalno (kratkim odgovorom na pitanja, povezivanjem riječi, ispunjavanjem tabela, dovršavanjem rečenica, popunjavanjem križaljki, sklapanjem ispreturanog teksta u smisaonu cjelinu)	Navedeni stavovi, vrijednosti i ponašanje odnose se na cjelokupan sadržaje -slobodno odgovara na pozdrave -slobodno odgovara na pitanja -komunicira sa samopouzdanjem prihvata različitosti -pokazati pozitivan odnos prema vlastitoj kulturi i kulturama drugi zemalja dobrovoljno se javlja -surađuje s drugim učenicima sluša zahtjeve -dobrovoljno čita doprinosi radu u grupi -obraća pažnju ili prepoznaje kulturne razlike brani svoje mišljenje -adaptira se novonastaloj situaciji --prihvata odgovornost za svoj rad i ponašanje inicira aktivnosti ponaša se u skladu sa utvrđenim pravilima
Zabava i slobodne aktivnosti	-imenovati slobodne aktivnosti, sportove, hobije, dijelove dana, godišnja doba -opisivati vremenske prilike, putovanja i godišnje odmore -uvidjeti značaj slobodnih aktivnosti, zabave, sporta i hobija u životu ljudi	-slušati izgovoreni tekst i reagovati neverbalno (crtanjem, redanjem ilustracija po određenom redoslijedu, bojenjem, povezivanjem ilustracija sa tekstom, izvršavanjem uputa i naređenja, označavanjem tačnih i netačnih tvrdnji itd) i verbalno (ponavljanjem riječi, izraza ili rečenica , davanjem kratkih odgovora na pitanja, dopunjavanjem rečćenica itd) povezivati ponuđene riječi u rečenici -dopunjavati izostavljena slova ili riječi u rečenici, primijeniti vještinu čitanja i pisanja kako bi selektovao informacije	
Kultura	-uočiti i navesti osnovne karakteristike života ljudi u Britaniji i Bosni i Hercegovini pronaći informacije o životu poznatih ljudi iz UK i BiH kao i iz drugih zemalja engleskog govornog područja	-pokazivati razumijevanje govora normalne brzine i artikulacije poznate tematike -pokazivati globalno i selektivno razumijevanje kratkoga teksta poznate tematike -prepoznati specifičnosti izgovora i intonacije izvornih govornika i uočavati razlike u izgovoru glasova i glasovnih skupina engleskoga jezika u odnosu na maternji jezik -pokazati razumijevanje slovkanih riječi (spelling)	

		-prezentovati rezultate grupnog ili individualnoga rada npr. projekta ili postera na neku od obrađenih tema -postavljati i odgovarati na jednostavna pitanja u okviru poznatih jezičkih struktura i tematskih sadržaja
Svijet sutrašnjice	-opisivati buduće planove i buduće događaje uz upotrebu fraza za izražavanje vremena, mjesta i načina obavljanja glagolske radnje -planirati sopstvenu budućnost i profesiju -prepoznati značaj razvijanja eko kulture u svrhu očuvanja prirodnog okruženja -opisati svijet u kojem živimo i budućnost čovječanstva i planete Zemlje	-prepoznati, razlikovati, razumjeti i ponavljati fonološke, ritmičke, naglasne i intonacijske osobine engleskoga jezika prema zvučnom uzorku -pravilno reprodukovati izgovorene i snimljene zvučne uzorke izdvojenih riječi i rečenica vezanih uz predložene jezičke sadržaje i situacije -povezivati elemente priče pomoću ilustracija -prezentovati rezultate grupnog ili individualnoga rada npr. projekta ili postera na neku od obrađenih tema verbalno reagovati na verbalne i neverbalne poticaje u okviru elementarnih jezičnih funkcija
Prošli događaji	-opisivati događaje iz prošlosti Bosne i Hercegovine i drugih zemalja, a posebno zemalja engleskog govornog područja uz upotrebu priloških odredbi za vrijeme i kolokacija prepričati slijed događaja	-postavljati i odgovarati na jednostavna pitanja u okviru poznatih jezičkih struktura i tematskih sadržaja -reprodukovati kratke dijaloge u kojima učenici samostalno mijenjaju i kombinuju pojedine elemente -s amostalno voditi kratke dijaloge u okviru poznatih situacija -sudjelovati u kraćim dramatizacijama/ dijalozima -pisati jednostavne tekstove na poznatu temu, uz pomoć nastavnika, dopunjavati obrasce i rečenice i izrađivati jednostavne projekte
London/ Sarajevo	- opisati svoje mjesto/ grad/ domovinu i usporediti sa zemljama engleskoga govornog područja uz upotrebu rječnika koji se odnosi na vremenske prilike, običaje, kulturu, upute i pronalaženje određenih lokacija pri razgledanju grada-	·Učenici će slušati izgovoreni tekst i reagovati: neverbalno, npr. spajanjem slika i tekstova, tačnih i netačnih izraza, prezentiranjem određenih dijelova odslušanog teksta mimikom itd. i verbalno, npr. odgovaranjem na pitanja, prepoznavanjem netačnih/ tačnih tvrdnji, dopunjavanjem nedovršenih rečenica ·Učenici će čitati kratke tekstove, u sebi ili naglas, i reagovati: neverbalno, npr. traženjem određenih informacija, spajanjem slika i tekstova, traženjem pogrešaka i njihovim ispravljanjem u tekstu, označavanjem tačnih i netačnih tvrdnji, prezentiranjem određenih dijelova teksta mimikom itd. verbalno, npr. postavljanjem pitanja i odgovaranjem na pitanja, prepričavanjem dijelova ili cijelih kratkih tekstova jednostavnim rečenicama, upotrebom novog vokabulara u konkretnim primjerima/ rečenicama, prepoznavanjem netačnih tvrdnji, dopunjavanjem nepoznatih rečenica itd.

		-prezentovati rezultate grupnog ili individualnoga rada npr. projekta ili postera na neku od obrađenih tema -verbalno reagovati na verbalne i neverbalne poticaje u okviru elementarnih jezičnih funkcija
Film i TV	-prepoznati vrijednost filma kao načina umjetničkog izražavanja -Identifikovati različite žanrove filma -upoređivati i iznositi svoja mišljenja o različitim filmovima -analizirati uticaj medija na naša razmišljanja, način života i predodžbu o svijetu u kojem živimo	-demonstrirati vještinu čitanja na kraćim tekstovima da bi pronašao određene informacije i detalje i reagovati neverbalno (crtanjem, redanjem ilustracija po određenom rasporedu, povezivanjem određenih ilustracija sa odgovarajućim teksom, označavanjem tačnih/ netačnih tvrdnji) i verbalno (kratkim odgovorom na pitanja, povezivanjem riječi, ispunjavanjem tabela, dovršavanjem rečenica, popunjavanjem križaljki, sklapanjem ispreturanog teksta u smisaonu cjelinu) prezentovati rezultate grupnog ili individualnoga rada npr. projekta ili postera na neku od obrađenih tema
Problemi	-pravilno upotrijebiti fraze za izražavanje naredbi, slaganja s nekim/ nečim i sposobnosti u dijalozima s nastavnikom i drugim učenicima nabrojati školska pravila -imenovati, nabrojati, i opisati probleme sa kojima se tinejdžeri suočavaju u svom svakodnevnom životu -navesti primjere iz svog ličnog iskustva i prodiskutovati moguća rješenja konkretnih problema (škola, porodica, prijateljske i ljubavne veze, internet, -imenovati aktivnosti vezane za školu i nastavu -identifikovati i interpretirati molbe i zapovijedi -identificirati i razlikovati trenutne i svakodnevne radnje -povezivati rečenice u smislenu kratku cjelinu -locirati riječi koje traže u rječniku, -identifikovati pojedine odrednice i simbole u rječniku označiti traženu	-postavljati i odgovarati na jednostavna pitanja u okviru poznatih jezičkih struktura i tematskih sadržaja -reprodukovati kratke dijaloge u kojima učenici samostalno mijenjaju i kombinuju pojedine elemente -samostalno voditi kratke dijaloge u okviru poznatih situacija -sudjelovati u kraćim dramatizacijama/ dijalozima -pisati jednostavne tekstove na poznatu temu, uz pomoć nastavnika, dopunjavati obrasce i rečenice i izrađivati jednostavne projekte -demonstrirati vještinu čitanja na kraćim tekstovima da bi pronašao određene informacije i detalje i reagovati neverbalno (crtanjem, redanjem ilustracija po određenom rasporedu, povezivanjem određenih ilustracija sa odgovarajućim teksom, označavanjem tačnih/ netačnih tvrdnji)
Porodični praznici i blagdani	-nabrojati, imenovati i opisati glavne karakteristike određenog praznika -uporediti običaje vezane za proslavu porodičnih praznika I blagdana u našoj zemlji i u zemljama engleskoga govornog područja	- prepoznati, razlikovati, razumjeti i ponavljati fonološke, ritmičke, naglasne i intonacijske osobine engleskoga jezika prema zvučnom uzorku -pravilno reprodukovati izgovorene i snimljene zvučne uzorke izdvojenih riječi i rečenica vezanih uz predložene jezičke sadržaje i situacije -povezivati elemente priče pomoću ilustracija -prezentovati rezultate grupnog ili individualnoga rada npr. projekta ili postera na neku od obrađenih tema -verbalno reagovati na verbalne i neverbalne poticaje u okviru elementarnih jezičnih funkcija -prezentovati rezultate grupnog ili individualnoga rada npr. projekta ili postera na neku od obrađenih tema

Međupredmetna povezanost

Engleski	Predmet	Nastavno područje	Kompetencije
Slušanje **Govorenje** **Gramatika** **Čitanje** **Pisanje** **Vokabular**	**Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost** **Građansko obrazovanje** **Njemački jezik** **Muzička kultura**	Dom, porodica i prijatelji	**Komuniciranje na maternjem jeziku** -Svijest o raznim vrstama verbalne interakcije (razgovori, intervjui, rasprave, itd.) i osnovnim karakteristikama različitih stilova i registara govornog jezika. --Sposobnost komuniciranja u pisanom i usmenom obliku, razumijevanje ili omogućavanje razumijevanja raznih poruka u raznim situacijama i u različite svrhe. Komunikacija uključuje sposobnost slušanja i razumijevanja raznih govornih poruka u mnoštvu komunikacijskih situacija te sposobnost konciznog i jasnog govorenja. Uključuje i sposobnost praćenja uspješnosti poruke, kao i sposobnost započinjanja, održavanja i okončanja razgovora u raznim komunikacijskim situacijama. -Sposobnost čitanja i razumijevanja različitih tekstova, prihvaćanje strategija primjerenih raznim svrhama čitanja (čitanje radi informiranja, učenja ili užitka) i raznim vrstama teksta. -Sposobnost pisanja raznih vrsta tekstova u različite svrhe, praćenje procesa pisanja (od koncepta do korekture). -Sposobnost pretraživanja, prikupljanja i procesuiranja pisanih informacija, podataka i pojmova da bi ih se moglo koristiti u proučavanju i sustavnom organiziranju znanja. Sposobnost razlikovanja relevatnih od irelevantnih informacija kod slušanja, govorenja, čitanja i pisanja. -Stvaranje pozitivnog stava prema maternjem jeziku, njegovo prihvaćanje kao potencijalnog sredstva osobnog i kulturnog obogaćivanja. -Sklonost otvorenom pristupanju tuđem mišljenju i argumentima i uključivanje u konstruktivan i kritički dijalog. Samopouzdanje kod javnog obraćanja. -Spremnost da težimo estetskoj kvaliteti izražavanja koja nadilazi isključivo tehničku preciznost riječi/ izraza. Razvijanje ljubavi prema književnosti. Razvijanje pozitivnog stava prema međukulturnoj komunikaciji. **Međuljudska i građanska kompetencija** -Sposobnost konstruktivnog komuniciranja u raznim društvenim situacijama (toleriranje stajališta i ponašanja drugih, svijest o individualnoj i kolektivnoj odgovornosti). -Sposobnost stvaranja povjerenja i empatije prema drugim Pokazivanje interesa za druge i njihovo poštivanje. Spremnost da se prevladaju stereotipi i predrasude. Sklonost postizanju kompromisa sa pojedincima. **Komuniciranje na stranom jeziku** -Poznavanje vokabulara i funkcionalne gramatike, intonacije i izgovora. -Svijest o raznim vrstama verbalne interakcije (npr. razgovori licem u lice ili telefonski razgovori, intervjui, itd.). Poznavanje primjerenog raspona književnih i neknjiževnih tekstova (npr. kratke priče, pjesme, novinski članci i članci u časopisima, Internet stranice, upute, pisma, kratka izvješća, itd.). -Poznavanje osnovnih karakteristika različitih stilova i registara govornog i pisanog jezika (formalni, neformnalni, novinarski, kolokvijalni, itd

		-Sposobnost slušanja i razumijevanja govornih poruka u primjerenom nizu komunikacijskih situacija (teme koje su bliske, od osobnog interesa ili relevantne za svakodnevni život). -Sposobnost započinjanja, održavanja i okončanja razgovora o temama koje su bliske, od osobnog interesa ili relevantne za svakodnevni život. -Sposobnost čitanja i razumijevanja nestručnih pisanih tekstova o nizu tema ili u nekim slučajevima, stručnih tekstova s bliskog područja i pisanje raznih vrsta tekstova u različite svrhe u primjerenom nizu situacija. -Sposobnost započinjanja, održavanja odgovarajućeg niza autonomnih aktivnosti učenja jezika. Osjetljivost za kulturne razlike i otpor prema stereotipima. -Zanimanje i znatiželja glede jezika općenito (uključujući susjedne, regionalne, manjinske ili srednjevjekovne jezike, znakovni jezik, itd.) i zanimanje za međukulturnu komunikaciju **Učiti kako se uči** -Sposobnost komuniciranja kao dijela procesa učenja korištenjem odgovarajućih sredstava (intonacija, geste, mimika, itd.) radi pružanja potpore usmenom komuniciranju te razumijevanju i proizvodnji raznih multimedijskih poruka (pisanih ili usmenih jezika, zvuka, glazbe, itd.)
Matematika **Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost** **Njemački jezik** **Muzička kultura** **Likovna kultura** **Religijska kultura/ Vjeronauka**	Zabava i slobodne aktivnosti	**Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije** -Sposobnost primjene osnovnih elemenata matematičke pismenosti poput -zbrajanja i oduzimanja; -množenja i dijeljenja; -izračunavanja postotaka i omjera; -mjernih jedinica i mjera da bi se pristupilo rješavanju problema iz svakodnevnog života, npr.: -vođenje kućnog proračuna (izjednačavanje prihoda i rashoda, planiranje, štednja); -kupovanje (uspoređivanje cijena, poznavanje mjernih jedinica i mjera, vrijednost novca); -putovanje i slobodno vrijeme dovođenje u vezu udaljenosti i trajanja putovanja; uspoređivanje valuta i cijena). **Komuniciranje na maternjem jeziku** -Svijest o raznim vrstama verbalne interakcije (razgovori, intervjui, rasprave, itd.) i osnovnim karakteristikama različitih stilova i registara govornog jezika. -Sposobnost komuniciranja u pisanom i usmenom obliku, razumijevanje ili omogućavanje razumijevanja raznih poruka u raznim situacijama i u različite svrhe. Komunikacija uključuje sposobnost slušanja i razumijevanja raznih govornih poruka u mnoštvu komunikacijskih situacija te sposobnost konciznog i jasnog govorenja. Uključuje i sposobnost praćenja uspješnosti poruke, kao i sposobnost započinjanja, održavanja i okončanja razgovora u raznim komunikacijskim situacijama. -Sposobnost čitanja i razumijevanja različitih tekstova, prihvaćanje strategija primjerenih raznim svrhama čitanja (čitanje radi informiranja, učenja ili užitka) i raznim vrstama teksta. -Sposobnost pisanja raznih vrsta tekstova u različite svrhe, praćenje procesa pisanja (od koncepta do korekture). -Sposobnost pretraživanja, prikupljanja i procesuiranja pisanih informacija, podataka i pojmova da bi ih se moglo koristiti u proučavanju i sustavnom organiziranju znanja. Sposobnost razlikovanja relevatnih od irelevantnih informacija kod slušanja, govorenja, čitanja i pisanja. -Stvaranje pozitivnog stava prema maternjem jeziku, njegovo prihvaćanje kao potencijalnog sredstva osobnog i kulturnog obogaćivanja.

-Sklonost otvorenom pristupanju tuđem mišljenju i argumentima i uključivanje u konstruktivan i kritički dijalog.
Samopouzdanje kod javnog obraćanja.
-Spremnost da težimo estetskoj kvaliteti izražavanja koja nadilazi isključivo tehničku preciznost riječi/izraza.
Razvijanje ljubavi prema književnosti.
Razvijanje pozitivnog stava prema međukulturnoj komunikaciji

Komuniciranje na stranom jeziku

-Poznavanje vokabulara i funkcionalne gramatike, intonacije i izgovora.
-Svijest o raznim vrstama verbalne interakcije (npr. razgovori licem u lice ili telefonski razgovori, intervjui, itd.).
-Poznavanje primjerenog raspona književnih i neknjiževnih tekstova (npr. kratke priče, pjesme, novinski članci i članci u časopisima, Internet stranice, upute, pisma, kratka izvješća, itd.).
-Poznavanje osnovnih karakteristika različitih stilova i registara govornog i pisanog jezika (formalni, neformnalni, novinarski, kolokvijalni, itd
-Sposobnost slušanja i razumijevanja govornih poruka u primjerenom nizu komunikacijskih situacija (teme koje su bliske, od osobnog interesa ili relevantne za svakodnevni život).
-Sposobnost započinjanja, održavanja i okončanja razgovora o temama koje su bliske, od osobnog interesa ili relevantne za svakodnevni život.
-Sposobnost čitanja i razumijevanja nestručnih pisanih tekstova o nizu tema ili u nekim slučajevima, stručnih tekstova s bliskog područja i pisanje raznih vrsta tekstova u različite svrhe u primjerenom nizu situacija.
-Sposobnost započinjanja, održavanja odgovarajućeg niza autonomnih aktivnosti učenja jezika.
Osjetljivost za kulturne razlike i otpor prema stereotipima.
-Zanimanje i znatiželja glede jezika općenito (uključujući susjedne, regionalne, manjinske ili srednjevjekovne jezike, znakovni jezik, itd.) i zanimanje za međukulturnu komunikaciju

Učiti kako se uči

-Znanje i razumijevanje vlastitih metoda učenja, prednosti i nedostataka vlastitih vještina i kvalifikacija.
-Učinkovito upravljanje vlastitim učenjem i karijerom općenito: sposobnost posvećivanja vremena učenju, samostalnosti, disciplini, upornosti i upravljanju informacijama u procesu učenja.
-Sposobnost koncentriranja kroz dulje i kraće razdoblje.
-Sposobnost kritičkog razmišljanja o objektu i svrsi učenja.
-Sposobnost komuniciranja kao dijela procesa učenja korištenjem odgovarajućih sredstava (intonacija, geste, mimika, itd.) radi pružanja potpore usmenom komuniciranju te razumijevanju i proizvodnji raznih multimedijskih poruka (pisanih ili usmenih jezika, zvuka, glazbe, itd.)
-Vlastiti koncept koji podržava spremnost mijenjanja i daljnjeg razvitka kompetencija i vlastite motivacije i povjerenja u mogućnost uspjeha.
-Pozitivno prihvaćanje učenja kao cjeloživotnog učenja i aktivnosti koja obogaćuje život te smisao za inicijativu da treba učiti.
-Prilagodljivost i fleksibilnost.

Kulturno izražavanje

-Sposobnost umjetničkog samoizražavanja kroz čitav niz medija u skladu s urođenim sposobnostima pojedinca;
-Sposobnost uvažavanja i uživanja u umjetničkim djelima i izvedbama na osnovu široke definicije kulture;
-Sposobnost povezivanja vlastitih i tuđih kreativnih i izražajnih stajališta i manifestacija;
-Sposobnost prepoznavanja i ostvarivanja ekonomskih mogućnosti u kulturnoj aktivnosti

		-Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju; -Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje i trajni interes za kulturni život; -Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti.
Historija **Građansko obrazovanje** **Likovna kultura** **Muzička kultura** **Tjelesni i zdravstveni odgoj**	Kultura	**Kulturno izražavanje** -Osnovno znanje o najvažnijim kulturnim radovima, uključujući kulturu naroda kao važno svjedočenje ljudske povijesti, -Svijest o nacionalnoj i europskoj kulturnoj baštini i njihovom mjestu u svijetu; svijest o kulturnoj i jezičnoj različitosti Europe; -Svijest o evoluciji narodnog ukusa i važnosti estetskih čimbenika u svakodnevnom životu. **Međuljudska i građanska kompetencija** -Pokazivanje interesa za druge i njihovo poštivanje. -Spremnost da se prevladaju stereotipi i predrasude. -Svijest o pripadnosti nekoj lokalnoj zajednici, zemlji, EU i Europi općenito i (svom dijelu) svijeta. -Spremnost na poštivanje vrijednosti i privatnosti drugih sa spremnošću reagiranja na protivdruštveno ponašanje. -Uvažavanje i razumijevanje različitosti vrijednosnih sustava raznih vjerskih ili etničkih skupina. **Kulturno izražavanje** -Osnovno znanje o najvažnijim kulturnim radovima, uključujući kulturu naroda kao važno svjedočenje ljudske povijesti, -Svijest o nacionalnoj i europskoj kulturnoj baštini i njihovom mjestu u svijetu; svijest o kulturnoj i jezičnoj različitosti Europe; -Svijest o evoluciji narodnog ukusa i važnosti estetskih čimbenika u svakodnevnom životu. -Sposobnost umjetničkog samoizražavanja kroz čitav niz medija u skladu s urođenim sposobnostima pojedinca; -Sposobnost uvažavanja i uživanja u umjetničkim djelima i izvedbama na osnovu široke definicije kulture; -Sposobnost povezivanja vlastitih i tuđih kreativnih i izražajnih stajališta i manifestacija; -Sposobnost prepoznavanja i ostvarivanja ekonomskih mogućnosti u kulturnoj aktivnosti -Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju; -Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje i trajni interes za kulturni život; -Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti.
Matematika **Biologija** **Geografija** **Historija**	Svijet sutrašnjice	**Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije** -Poznavanje i razumijevanje vrsta pitanja na koja matematika može ponuditi odgovor. -Poznavanje osnovnih načela svijeta prirode, tehnologije i tehnoloških proizvoda i procesa. -Razumijevanje odnosa između tehnologije i drugih područja: znanstveni napredak (npr. u medicini), društvu (vrijednosti, moralna pitanja(kulturi npr. multimediji), ili okruženju (zagađenost, održivi razvoj). -Sposobnost korištenja pomoćnih sredstava i oruđa (uključujući IT). -Sposobnost korištenja i baratanja tehnološkim alatima i strojevima te znanstvenim podacima i saznanjima da bi se postigao neki cilj ili donio zaključak. -Spremnost da se koristi numeričko izračunavanje kako bi se rješavali problemi za vrijeme svakodnevnog rada i obiteljskog života. -Poštivanje istine kao temelja matematičkog razmišljanja.

		-Spremnost pronalaženja razloga da bi se potkrijepile nečije tvrdnje. -Spremnost prihvaćanja ili odbijanja tuđeg mišljenja na temelju valjanih (ili nevaljanih) razloga ili dokaza. -Znatiželja i kritičko pimanje nauke i tehnologije uključujući pitanja sigurnosti i zaštite kao i etička pitanja. -Pozitivan ali kritički stav prema upotrebi stvarnih informacija i svijest o potrebi logičnog postupka donošenja zaključaka. -Spremnost stjecanja naučnog znanja i interes za nauku i znanstvenu i tehnološku karijeru. -Sposobnost da se slijedi i procjenjuje lanac tuđih argumenata i da se otkriju osnovne ideje u danom nizu argumenata (posebice dokazi), -Sposobnost matematičkog razmišljanja i rezoniranja (ovladavanje matematičkim načinima razmišljanja; apstrahiranje i generaliziranje gdje je to relevantno za pitanje i matematičko modeliranje (tj. analiziranje i stvaranje modela) upotrebom i primjenom postojećih m Znatiželja i kritičko pimanje nauke i tehnologije uključujući pitanja sigurnosti i zaštite kao i etička pitanja. -Pozitivan ali kritički stav prema upotrebi stvarnih informacija i svijest o potrebi logičnog postupka donošenja zaključaka. **Međuljudska i građanska kompetencija** -Razumijevanje kodova ponašanja i općeprihvaćenog ponašanja koje se promiče u raznim društvima. -Svijest o konceptima poput pojedinca, grupe, društva, kulture i povijesnog razvitka tih koncepata. -Razumijevanje međukulturne dimenzije europskog i ostalih društava -Sposobnost konstruktivnog komuniciranja u raznim društvenim situacijama (toleriranje stajališta i ponašanja drugih, svijest o individualnoj i kolektivnoj odgovornosti).
Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost **Njemački jezik** **Historija** **Likovna kultura** **Muzoička kultura** **Informatika**	Prošli događaji	**Komuniciranje na maternjem jeziku** -Razvijanje pozitivnog stava prema međukulturnoj komunikaciji. -Sposobnost čitanja i razumijevanja različitih tekstova, prihvaćanje strategija primjerenih raznim svrhama čitanja (čitanje radi informiranja, učenja ili užitka) i raznim vrstama teksta. -Sposobnost pisanja raznih vrsta tekstova u različite svrhe, praćenje procesa pisanja (od koncepta do korekture). -Sposobnost pretraživanja, prikupljanja i procesuiranja pisanih informacija, podataka i pojmova da bi ih se moglo koristiti u proučavanju i sustavnom organiziranju znanja. Sposobnost razlikovanja relevatnih od irelevantnih informacija kod slušanja, govorenja, čitanja i pisanja. **Komuniciranje na stranom jeziku** -Osjetljivost za kulturne razlike i otpor prema stereotipima. -Zanimanje i znatiželja glede jezika općenito (uključujući susjedne, regionalne, manjinske ili srednjevjekovne jezike, znakovni jezik, itd.) i zanimanje za međukulturnu komunikaciju. -Sposobnost čitanja i razumijevanja nestručnih pisanih tekstova o nizu tema ili u nekim slučajevima, stručnih tekstova s bliskog područja i pisanje raznih vrsta tekstova u različite svrhe u primjerenom nizu situacija. **Međuljudska i građanska kompetencija** Pokazivanje interesa za druge i njihovo poštivanje. Spremnost da se prevladaju stereotipi i predrasude. -Razumijevanje koncepata kao što je demokracija, status građanina i međunarodnih deklaracija koje ih izražavaju (uključujući Povelju o temeljnim pravima EU i Ugovore). -Poznavanje glavnih događaja, trendova i nositelja promjene u nacionalnoj, europskoj i svjetskoj povijesti; sadašnja situacija u Europi i kod njenih susjeda. Znanje o emigraciji, imigraciji i manjinama u Europi i svijetu.

		Kulturno izražavanje -Osnovno znanje o najvažnijim kulturnim radovima, uključujući kulturu naroda kao važno svjedočenje ljudske povijesti, -Svijest o nacionalnoj i europskoj kulturnoj baštini i njihovom mjestu u svijetu; svijest o kulturnoj i jezičnoj različitosti Europe; **Digitalna kompetencija** -Sklonost korištenju TID-a u svrhu samostalnog rada i rada u timovima, kritički i misaoni stav pri ocjenjivanju rasloloživih informacija. Pozitivan stav i osjetljivost za sigurnu i odgovornu upotrebu interneta, uključujući pitanja privatnostii kulturnih razlika.
Historija **Građansko obrazovanje** **Likovna kultura** **Muzička kultura**	London/ Sarajevo	**Kulturno izražavanje** -Osnovno znanje o najvažnijim kulturnim radovima, uključujući kulturu naroda kao važno svjedočenje ljudske povijesti, -Svijest o nacionalnoj i europskoj kulturnoj baštini i njihovom mjestu u svijetu; svijest o kulturnoj i jezičnoj različitosti Europe; -Svijest o evoluciji narodnog ukusa i važnosti estetskih čimbenika u svakodnevnom životu. **Međuljudska i građanska kompetencija** Pokazivanje interesa za druge i njihovo poštivanje. Spremnost da se prevladaju stereotipi i predrasude. -Svijest o pripadnosti nekoj lokalnoj zajednici, zemlji, EU i Europi općenito i (svom dijelu) svijeta. -Spremnost na poštivanje vrijednosti i privatnosti drugih sa spremnošću reagiranja na protivdruštveno ponašanje. -Uvažavanje i razumijevanje različitosti vrijednosnih sustava raznih vjerskih ili etničkih skupina.
		Kulturno izražavanje -Osnovno znanje o najvažnijim kulturnim radovima, uključujući kulturu naroda kao važno svjedočenje ljudske povijesti, -Svijest o nacionalnoj i europskoj kulturnoj baštini i njihovom mjestu u svijetu; svijest o kulturnoj i jezičnoj različitosti Europe; -Svijest o evoluciji narodnog ukusa i važnosti estetskih čimbenika u svakodnevnom životu. -Sposobnost umjetničkog samoizražavanja kroz čitav niz medija u skladu s urođenim sposobnostima pojedinca; -Sposobnost uvažavanja i uživanja u umjetničkim djelima i izvedbama na osnovu široke definicije kulture; -Sposobnost povezivanja vlastitih i tuđih kreativnih i izražajnih stajališta i manifestacija; -Sposobnost prepoznavanja i ostvarivanja ekonomskih mogućnosti u kulturnoj aktivnosti Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju; -Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje i trajni interes za kulturni život; Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti.
Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost **Njemački jezik** **Informatika**	Film i TV	**Komuniciranje na maternjem jeziku** - S posobnost komuniciranja u pisanom i usmenom obliku, razumijevanje ili omogućavanje razumijevanja raznih poruka u raznim situacijama i u različite svrhe. Komunikacija uključuje sposobnost slušanja i razumijevanja raznih govornih poruka u mnoštvu komunikacijskih situacija te sposobnost konciznog i jasnog govorenja. Uključuje i sposobnost praćenja uspješnosti poruke, kao i sposobnost započinjanja, održavanja i okončanja razgovora u raznim komunikacijskim situacijama

		Komuniciranje na stranom jeziku -Osjetljivost za kulturne razlike i otpor prema stereotipima. -Zanimanje i znatiželja glede jezika općenito (uključujući susjedne, regionalne, manjinske ili srednjevjekovne jezike, znakovni jezik, itd.) i zanimanje za međukulturnu komunikaciju. **Digitalna kompetencija** -Sposobnost korištenja IRT-a kao potpore kritičkom razmišljanju; kreativnost i inovativnost u raznim kontekstima kod kuće, u slobodno vrijeme i na poslu. -Osnovno razumijevanje pouzdanosti i valjanosti dostupnih informacija (dostupnost/ prihvatljivost) i svijest o potrebi poštivanja etičkih načela kod interaktivnog korištenja IRT-a. **Podzetništvo** -Saznanje o raspoloživim mogućnostima kako bi se prepoznale one koje odgovaraju vlastitim osobnim, profesionalnim i/ili poslovnim aktivnostima. -Vještine planiranja, organiziranja, analiziranja, komuniciranja, obavljanja, izvještavanja, ocjenjivanja i bilježenja. Vještine stvaranja projekata i njihove provedbe.
Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost	Problemi	**Komuniciranje na maternjem jeziku** -Svijest o raznim vrstama verbalne interakcije (razgovori, intervjui, rasprave, itd.) i osnovnim karakteristikama različitih stilova i registara govornog jezika. -Sposobnost komuniciranja u pisanom i usmenom obliku, razumijevanje ili omogućavanje razumijevanja raznih poruka u raznim situacijama i u različite svrhe. Komunikacija uključuje sposobnost slušanja i razumijevanja raznih govornih poruka u mnoštvu komunikacijskih situacija te sposobnost konciznog i jasnog govorenja. Uključuje i sposobnost praćenja uspješnosti poruke, kao i sposobnost započinjanja, održavanja i okončanja razgovora u raznim komunikacijskim situacijama. -Sposobnost čitanja i razumijevanja različitih tekstova, prihvaćanje strategija primjerenih raznim svrhama čitanja (čitanje radi informiranja, učenja ili užitka) i raznim vrstama teksta. -Sposobnost pisanja raznih vrsta tekstova u različite svrhe, praćenje procesa pisanja (od koncepta do korekture). -Sposobnost pretraživanja, prikupljanja i procesuiranja pisanih informacija, podataka i pojmova da bi ih se moglo koristiti u proučavanju i sustavnom organiziranju znanja. Sposobnost razlikovanja relevatnih od irelevantnih informacija kod slušanja, govorenja, čitanja i pisanja. -Stvaranje pozitivnog stava prema maternjem jeziku, njegovo prihvaćanje kao potencijalnog sredstva osobnog i kulturnog obogaćivanja. -Sklonost otvorenom pristupanju tuđem mišljenju i argumentima i uključivanje u konstruktivan i kritički dijalog. Samopouzdanje kod javnog obraćanja. -Spremnost da težimo estetskoj kvaliteti izražavanja koja nadilazi isključivo tehničku preciznost riječi/izraza. Razvijanje ljubavi prema književnosti. Razvijanje pozitivnog stava prema međukulturnoj komunikaciji

Likovna kultura **Muzička kultura** **Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost** **Njemački jezik** **Građansko obrazovanje**	Porodični praznici i blagdani	**Kulturno izražavanje** -Sposobnost umjetničkog samoizražavanja kroz čitav niz medija u skladu s urođenim sposobnostima pojedinca; -Sposobnost povezivanja vlastitih i tuđih kreativnih i izražajnih stajališta i manifestacija; Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju; -Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje i trajni interes za kulturni život; -Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti. **Komuniciranje na maternjem jeziku** -Sposobnost komuniciranja u pisanom i usmenom obliku, razumijevanje ili omogućavanje razumijevanja raznih poruka u raznim situacijama i u različite svrhe. Komunikacija uključuje sposobnost slušanja i razumijevanja raznih govornih poruka u mnoštvu komunikacijskih situacija te sposobnost konciznog i jasnog govorenja. Uključuje i sposobnost praćenja uspješnosti poruke, kao i sposobnost započinjanja, održavanja i okončanja razgovora u raznim komunikacijskim situacijama. -Sposobnost čitanja i razumijevanja različitih tekstova, prihvaćanje strategija primjerenih raznim svrhama čitanja (čitanje radi informiranja, učenja ili užitka) i raznim vrstama teksta. -Razvijanje pozitivnog stava prema međukulturnoj komunikaciji. -Komuniciranje na stranom jeziku -Osjetljivost za kulturne razlike i otpor prema stereotipima. -Zanimanje i znatiželja glede jezika općenito (uključujući susjedne, regionalne, manjinske ili srednjevjekovne jezike, znakovni jezik, itd.) i zanimanje za međukulturnu komunikaciju. Međuljudska i građanska kompetencija -Pokazivanje interesa za druge i njihovo poštivanje. -Spremnost da se prevladaju stereotipi i predrasude.

DEVETI RAZRED

U nastavi engleskog kao drugog stranog jezika u devetom razredu osnovne škole treba težiti **potpunom dostizanju nivoa A2.1 Zajedničkog evropskog okvira za jezike - CEFR.**

Ishodi učenja

Učenici će:

- moći izraziti pismeno i usmeno svoj stav u vezi sa datim temama dajući argumente za i protiv biti u mogućnosti da predstave i opišu sebe, članove svoje porodice i prijatelje, njihov izgled, karakterne osobine, sjećanja i zanimanja kako bi mogli voditi razgovore na istu temu u stvarnom životu
- biti u mogućnosti da opišu neki događaj iz prošlosti, izum ili proces kao i da izraze dopadanje/nedopadanje ili slaganje/ neslaganje.
- biti u mogućnosti da opišu izgled određenog predmeta ili bića, svoga mjesta/ grada/ domovine i prave usporedbu klimatskih prilika, običaja, kultura različitih zemalja, tradicije, naročito zemalja engleskog govornog područja, u usmenoj i pisanoj formi, kako bi se što bolje upoznali sa osobinama svoje bliže i dalje okoline
- biti u mogućnosti da imenuju, nabrajaju, i opisuju svakodnevne aktivnosti, navode primjere dnevnih aktivnosti, da ih prodiskutuju i analiziraju, te da izraze svoje mišljenje i donesu zaključke, kako bi uočili sličnosti i razlike u načinu života
- biti u mogućnosti da imenuju i opisuju trenutne aktivnosti
- moći usavršiti vještinu slovkanja i pisanja riječi po diktatu
- biti u mogućnosti da prepričaju slijed događaja, bilo da govore o svom životu ili je u pitanju slijed događaja iz priče, kako bi uočili uzročno-posljedične veze između različitih pojava i stvari
- moći postavljati pitanja i davati odgovore na lična pitanja kao i pitanja u vezi sa mišljenjem drugih
- moći tražiti, davati i slijediti upustva
- moći pisati prijavu na dati oglas kao i kraći sastav/ opis
- moći govoriti i pisati o dobrim i lošim stranama u okviru date teme
- biti u mogućnosti da upotrebom određenih fraza vode anketu u vezi sa zadatom temom na osnovu čega će napisati kratak izvještaj, članak ili usmeno izlagati.
- biti u mogućnosti da prezentuju rezultate grupnog ili individualnoga rada npr. projekta ili postera na neku od obrađenih tema kako bi izrazili svoja mišljenja i stekli samopouzdanje prilikom javnog obraćanja
- biti u mogućnosti da upoznaju, koriste i vrednuju različite izvore podataka, medije, tehnološke postupke i načine izražavanja prilikom izrade projekata što će doprinijeti njihovom cjelokupnom razvoju i omogućiti povezivanje individualnih znanja, spoznaja i iskustava s drugim odgojno-obrazovnim područjima te njihovo integriranje u šire društvene i kulturne vrijednosne sisteme
- biti u mogućnosti da prepoznaju specifičnosti izgovora i intonacije izvornih govornika i uočavaju razlike u izgovoru glasova i glasovnih skupina engleskoga jezika u odnosu na maternji jezik
- biti u mogućnosti da postavljaju i odgovaraju na pitanja kako bi pokazali razumijevanje teksta
- moći sudjelovati u razgovoru na poznate teme, odgovarati na pitanja, slijediti uputstva, reagovati na opomene i saopštenja nastavnika i učenika
- moći slušati tekstove sastavljene od poznatih informacija, te prepoznati suštinu teksta koji sadrži neke nepoznate informacije
- moći prepoznavati i pravilno koristiti oblike glagolskih vremena: Present Simple, Past Simple, Present Continuous, Past Continuous, Present Perfect, Future forms
- moći prepoznavati i pravilno koristiti Reported Speech, Passive Voice, Modal Verbs.
- moći razumjeti iskaz ukoliko je jasno artikuliran standardnim jezikom i brzinom sporijom od normalne.
- slušanjem može razumjeti glavnu poentu u kratkim jednostavnim porukama (uputstva ili objave) i pratiti promjenu teme na TV vijestima.

Navedeni očekivani ishodi predstavljaju globalnu viziju postignuća i ne sprječavaju druge pozitivne ishode koje nastavnici svojim kreativnim radom mogu ostvariti.

Programski sadržaji:

1. **Tematika**

- **Ljudsko tijelo - odjeća** – razgovaranje o izgledu, opisivanje i upoređivanje (moda, odjeća, etc.) Prošireni rječnik za dijelove tijela u odnosu na prethodni nivo, odjeće i boja, npr. multicoloured leggings, baggy trousers
- **Ličnost, karakteristike i odrastanje** – rječnik vezan uz odrastanje: age, height, weight, tall,white, big, health; house and school rules: must/ mustn't, should/ shouldn't. Teme vezane za probleme mladih, neprihvatljivo ponašanje, nasilje među djecom (izražavanje odobravanja ili neodobravanja; davanje savijeta)
- **Zabava i slobodne aktivnosti** – provođenje slobodnog vremena: čitanje, muzika,sport, kino, pozorište koncerti, kućni ljubimci, ljubav, izlasci, putovanja, snalaženje u stranoj zemlji, izvještavanje o putovanju, pisanje kratkoga pisma ili razglednice. (nešto prošireniji rječnik u odnosu na prethodni nivo, npr. favourite sports, games unusual hobbies, I like listening to music itd.)
- **Kultura, medijska kultura i sport** - osnovni rječnik vezan za film i TV, novine/ časopise, npr. drama, documentaries, quiz shows, news, column; rječnik vezan uz poznate kulturno - sportske događaje
- **Prošlost i historijski događaji** – rječnik vezan za naseljavanje i nastanak civilizacija na današnjem govornom prostoru engleskog jezika i BiH, Australia - Native Australians, America - Native Americans. Geografska obilježja, istorijski događaji, kultura i običaji
- **Novac i materijalni svijet** - rječnik vezan uz činjenice o novcu, money facts, banknote, coins, cheque, shopping, customer, itd.
- **Izbor zanimanja** - obogaćivanje usvojenog riječnika usvajanjem novih pojmova vezanih za zanimanja. Izražavanje planova za budućnost i izbor zanimanja koristeći se jezičkim strukturama za izražavanje namjera, planova i predviđanja vezanih za budućnost.
- **Praznici** - proširivanje prethodno usvojenog vokabulara i jezičkih struktura. Opisivanje aktivnosti vezanih uz pojedine praznike i način njihovog obilježavanja u svijetu i BiH.

2. **Gramatika**

Imenice:

- brojive, nebrojive
- pravilnu/ nepravilnu množinu

Zamjenice:

- Lične (padež subjekta i objekta)
- Pokazne (this, that, these, those)
- Upitne (who, which, what, whose)
- Prisvojne (mine, yours…)
- Neodređene (somebody, anybody, nobody, something…)
- Odnosne zamjenice: who,which,that, whose

Pridjeve:

- Determinatore,
- članove: a/an, the,zero
- prisvojne pridjeve
- pokazne pridjeve, this (girl), that (boy), these (girls), those (boys)
- pridjeve neodređene količine i broja (some, any, much, many, all)
- upitne pridjeve (what, which, whose)
- Opisne pridjeve (najčešće): u okviru datih tema
- Poređenje pridjeva (pravilno i nepravilno)

Brojeve: glavni i redni

Glagole:

- Present Simple (potvrdna, odrična, upitna forma)
- Present Continuous (potvrdna, odrična, upitna forma)
- Past Simple pravilnih i nepravilnih glagola (potvrdna, odrična, upitna forma)
- Future Simple: shall/ will (potvrdna, odrična, upitna forma)
- Present Continuous za izražavanje budućnosti
- Going to - oblik
- Glagole: be, have/ have got (potvrdna, odrična, upitna forma)
- Izražavanje navika u prošlosti: used to
- Gerund - upotreba gerunda
- Modalne glagole: can, may,must,have to, should,

- Present Perfect Simple with just, already,yet,since, for
- Past Continuous Tense
- Passive (present i past simple, future)

Priloge za mjesto, vrijeme, način

Prijedloge: nešto proširenija upotreba prijedlog za mjesto i vrijeme u odnosu na prethodni nivo

Rečenice:

- vremenske rečenice (when)
- direktni i indirektni govor - izjave, zapovijesti (glagol glavne rečenice u prezentu i prošlom vremenu)

Osim što će stalno proširivati vokabular, učenici će ponavljati ili učiti da koriste:

- Skraćenice
- Afikse
- Antonime
- Složenice
- Kolokacije u vezi sa datim temama.
- Ekvivalente prijevoda, selektivno poređenje sa maternjim jezikom učenika i nekim drugim stranim jezicima

Vokabular

Koristi se pažljivo uravnotežen vokabular sa tematikom odnosno potrebama učenika koji obuhvata život u porodici, školi i u širem životnom okruženju. Učenje dovoditi u korelaciju sa drugim predmetima koji učenici imaju u devetom razredu osnovne škole u svim situacijama kad je to izvodljivo, kao što su likovna kultura, historija, geografija, muzička kultura, maternji jezik, matematika, vjeronauka odnosno religijska kultura. U vrijeme obilježavanja vjerskih praznika svih vjerskih zajednica u BiH za koje nema prikladnog gradiva u odabranom udžbeniku nastavnici, shodno vlastitoj procjeni, mogu ponuditi učenicima nastavne listove (handouts) sa pripremljenim nazivima praznika i adekvatnim dodatnim kulturološkim sadržajima. Treba imati u vidu da učenici ne gube motivaciju učenja stranog jezika zbog uvođenja novih dodatnih sadržaja.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	**Odgojno – obrazovni ciljevi**		
	Znanje	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanje**
Ljudsko tijelo - odjeća	- imenovati, nabrojati i opisati dijelove tijela kako bi opisali osobe iz svog okruženja i uporedili dvije ili više osoba - imenovati, nabrojati i opisati odjevne predmete kako bi mogli upotpuniti opisivanje osoba, izraziti svoje preferencije, i stavove vezane za način oblačenja i modu	-davati duže odgovore -ponavljati riječi i rečenice nastavnika ili iste izgovorene sa CD-a - voditi dijaloge u parovima sa drugim učenicima ili sa nastavnikom, glumiti itd. - demonstrirati vještinu čitanja na tekstovima da bi pronašao određene informacije i detalje i reagovati neverbalno (označavanjem tačnih/ netačnih tvrdnji, popunjavanjem praznina u tekstu/ tabela, rješavanje zadataka višestrukog izbora itd.) i verbalno (kratkim odgovorom na pitanja, povezivanjem riječi, ispunjavanjem tabela, dovršavanjem rečenica, popunjavanjem križaljki, sklapanjem ispreturanog teksta u smisaonu cjelinu) - pisati rečenice i kraće tekstove - pisati kratke sastave prema datom modelu – vođeno pisanje - konstruirati rečenice od niza zadatih riječi	Navedeni stavovi, vrijednosti i ponašanje odnose se na cjelokupan sadržaj. **Učenik**: - slobodno odgovara na pozdrave -slobodno odgovara na pitanja -komunicira sa samopouzdanjem -prihvata različitosti -pokazati pozitivan odnos prema vlastitoj kulturi i kulturama drugih zemalja dobrovoljno se javlja surađuje s drugim učenicima - sluša zahtjeve - dobrovoljno čita - doprinosi radu u grupi - obraća pažnju ili prepoznaje kulturne razlike - brani svoje mišljenje -prihvata odgovornost za svoj rad i ponašanje inicira aktivnosti -ponaša se u skladu sa utvrđenim pravilima razvija svoje stavove

Ličnost, karakteristike i odrastanje	-imenovati osobine vezane za fizički izgled i karakter, te osjećanja kako bi opisali ili uporedili osobe iz bližeg okruženja -imenovati probleme mladih kako bi iste mogli prepoznati i iznijeti svoje mišljenje i stavove -prepoznati i razlikovati naredbe i zabrane od sugestija kako bi iste mogli razumjeti i primjeniti u svakodnevnom životu.	-postavljati i odgovarati na jednostavna pitanja u okviru poznatih jezičkih struktura i tematskih sadržaja -reprodukovati dijaloge u kojima učenici samostalno mijenjaju i kombinuju pojedine elemente -samostalno voditi dijaloge u okviru poznatih situacija -demonstrirati vještinu čitanja na tekstovima da bi pronašao određene informacije i detalje i reagovati neverbalno (označavanjem tačnih/ netačnih tvrdnji, popunjavanjem praznina u tekstu/ tabela, rješavanje zadataka višestrukog izbora itd.) i verbalno (kratkim odgovorom na pitanja, povezivanjem riječi, ispunjavanjem tabela, dovršavanjem rečenica, popunjavanjem križaljki, sklapanjem ispreturanog teksta u smisaonu cjelinu) pisati rečenice i kraće tekstove -pisati kratke sastave prema datom modelu – vođeno pisanje konstruirati rečenice od niza zadatih riječi
Zabava i slobodne aktivnosti	imenovati i opisivati načine provođenja slobodnog vremena i vrste zabave (TV, film i muziku) kako bi se mogli uključivati u diskusiju o gore navedenim imenovati, nabrojati i opisati slobodne aktivnosti, sportove i hobije kako bi mogli izraziti svoja interesovanja opisati putovanje i godišnji odmor porediti određena mjesta i pisati kratke izvještaje o istima	-postavljati i odgovarati na jednostavna pitanja u okviru poznatih jezičkih struktura i tematskih sadržaja -samostalno voditi dijaloge u okviru poznatih situacija -demonstrirati vještinu čitanja na tekstovima da bi pronašao određene informacije i detalje i reagovati neverbalno (označavanjem tačnih/ netačnih tvrdnji, popunjavanjem praznina u tekstu/ tabela, rješavanje zadataka višestrukog izbora itd.) i verbalno (kratkim odgovorom na pitanja, povezivanjem riječi, ispunjavanjem tabela, dovršavanjem rečenica) pisati rečenice i kraće tekstove -pisati kratke sastave prema datom modelu – vođeno pisanje -konstruirati rečenice od niza zadatih riječi -napisati pismo ili razglednicu sa putovanja
Kultura, medijska kultura i sport	-prepoznati i imenovati osnovne pojmove vezane za kulturu, kulturna dešavanja i sport kako bi mogao izraziti svoje preferencije i interesovanja -prepoznati i koristiti različita zanimanja iz oblasti kulture i sporta pri pisanju kraćih tekstova - analizirati tekstove vezane za poznate kulturno-sportske događaje kako bi pomoću istih došao do traženih informacija i razlikovao bitne informacije od nebitnih	-demonstrirati vještinu čitanja na tekstovima da bi pronašao određene informacije i detalje i reagovati neverbalno (označavanjem tačnih/ netačnih tvrdnji, popunjavanjem praznina u tekstu/ tabela, rješavanje zadataka višestrukog izbora itd.) i verbalno (kratkim odgovorom na pitanja, povezivanjem riječi, ispunjavanjem tabela, dovršavanjem rečenica) -pisati rečenice i kraće tekstove -pisati kratke sastave prema datom modelu – vođeno pisanje -konstruirati rečenice od niza zadatih riječi -postavljati i odgovarati na jednostavna pitanja u okviru poznatih jezičkih struktura i tematskih sadržaja

Prošlost i historijski događaji	-repoznati i nabrojati pojmove vezane za nastanak civilizacija -prepoznati i imenovati pojmove vezane za geografska obilježja da bi iste mogao koristiti u svakodnevnom životu -navesti i kombinirati pojmove vezane za običaje i kulturu naroda da bi mogao razumjeti, te opisati običaje i kulturu svog a i drugih naroda koristeći se jednostavnim vokabularom i usvojenom gramatikom imenovati i opisati pojedine važne ljude iz prošlosti -opisati događaj iz prošlosti koristeći se jednostavnim vokabularom	-demonstrirati vještinu čitanja na tekstovima da bi pronašao određene informacije -povezivati elemente priče pomoću ilustracija -verbalno reagovati na verbalne i neverbalne poticaje u okviru elementarnih jezičkih funkcija povezivanje i predviđanje kratki izvještaj i prezentacija vođenje debate ili intervjua vođenje dijaloga -pisati kratke sastave prema datom modelu – vođeno pisanje -postavljati i odgovarati na jednostavna pitanja u okviru poznatih jezičkih struktura i tematskih sadržaja -prezentovati rezultate grupnog ili individualnoga rada npr. projekta ili postera na neku od obrađenih tema
Novac i materijalni svijet	-prepoznati i imenovati pojmove vezane za novac i materijalni svijet kako bi iste mogao upotrebljavati u svakodnevnom životu -demonstrirati dijaloge vezane za kupovinu i plaćanje određenih artikala kako bi iste mogli voditi u svakodnevnom životu	-demonstrirati vještinu čitanja na tekstovima da bi pronašao određene informacije -verbalno reagovati na verbalne i neverbalne poticaje u okviru elementarnih jezičkih funkcija vođenje debate ili intervjua vođenje dijaloga -postavljati i odgovarati na jednostavna pitanja u okviru poznatih jezičkih struktura i tematskih sadržaja
Izbor zanimanja	-prepoznati i imenovati pojedina zanimanja kako bi o istim mogli razgovarati u svakodnevnom životu -opisivati i nabrajati zanimanja kako bi diskutovali o ličnoj profesionalnoj orijentaciji učenika -kombinovati usvojeni vokabular i jezičke strukture kako bi izrazili svoje planove, namjere i predviđanja vezana za njihovu budućnost i izbor zanimanja	-demonstrirati vještinu čitanja na tekstovima da bi pronašao određene informacije i detalje i reagovati neverbalno (označavanjem tačnih/ netačnih tvrdnji, popunjavanjem praznina u tekstu/ tabela, rješavanje zadataka višestrukog izbora itd.) i verbalno (kratkim odgovorom na pitanja, povezivanjem riječi, ispunjavanjem tabela, dovršavanjem rečenica, popunjavanjem križaljki, sklapanjem ispreturanog teksta u smisaonu cjelinu) -postavljati i odgovarati na jednostavna pitanja u okviru poznatih jezičkih struktura i tematskih sadržaja -reprodukovati dijaloge u kojima učenici samostalno mijenjaju i kombinuju pojedine elemente -samostalno voditi dijaloge u okviru poznatih situacija -pisati kratke sastave prema datom modelu – vođeno pisanje -sprovesti anketu i podnijeti kratki izvještaj/ prezentacija
Praznici	- prepoznati i imenovati pojedine praznike koji se obilježavaju kod nas i u svijetu	- demonstrirati vještinu čitanja na tekstovima da bi pronašao određene informacije i detalje i reagovati neverbalno (označavanjem tačnih/

- navesti aktivnosti i način obilježavanja pojedinih praznika kako bi o istim mogli razgovarati u svakodnevnom životu ili ih opisati koristeći jednostavan vokabular i jezičke strukture	netačnih tvrdnji, popunjavanjem praznina u tekstu/ tabela, rješavnje zadataka višestrukog izbora itd.) i verbalno (kratkim odgovorom na pitanja, povezivanjem riječi, ispunjavanjem tabela, dovršavanjem rečenica, popunjavanjem križaljki, sklapanjem ispreturanog teksta u smisaonu cjelinu) - postavljati i odgovarati na jednostavna pitanja u okviru poznatih jezičkih struktura i tematskih sadržaja - samostalno voditi dijaloge u okviru poznatih situacija - pisati kratke sastave prema datom modelu – vođeno pisanje

Međupredmetna povezanost

Engleski	Predmet	Nastavno područje	Kompetencije
Slušanje **Govorenje** **Gramatika** **Čitanje** **Pisanje** **Vokabular**	**Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost** **Njemački jezik** **Građansko obrazovanje** **Likovna kultura** **Matematika**	Ljudsko tijelo - odjeća	**Komuniciranje na maternjem jeziku:** -Sklonost otvorenom pristupanju tuđem mišljenju i argumentima i uključivanje u konstruktivan i kritički dijalog Samopouzdanje kod javnog obraćanja -Spremnost da težimo estetskoj kvaliteti izražavanja koja nadilazi isključivo tehničku preciznost riječi/izraza Razvijanje pozitivnog stava prema međukulturnoj komunikaciji **Komuniciranje na stranom jeziku:** Osjetljivost za kulturne razlike i otpor prema stereotipima -Zanimanje i znatiželja glede jezika općenito (uključujući susjedne, regionalne, manjinske ili srednjevjekovne jezike, znakovni jezik, itd.) i zanimanje za međukulturnu komunikaciju -Svijest o raznim vrstama verbalne interakcije (npr. razgovori licem u lice ili telefonski razgovori, intervjui, itd.) -Primjerena upotreba pomoćnih sredstava (npr. bilješki, dijagrama, karata) kako bi se razumjeli ili proizveli pisani ili govorni tekstovi (npr. razgovori, upute, intervjui, govori) -Svijest o društvenim konvencijama i kulturnim aspektima i promjenjivosti jezika u različim zemljopisnim, društvenim i komunikacijskim okruženjima -Poznavanje vokabulara i funkcionalne gramatike, intonacije i izgovora **Međuljudska i građanska kompetencija:** -Razumijevanje kodova ponašanja i općeprihvaćenog ponašanja koje se promiče u raznim društvima -Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti **Kulturno izražavanje:** -Svijest o evoluciji narodnog ukusa i važnosti estetskih čimbenika u svakodnevnom životu -Spremnost prihvaćanja ili odbijanja tuđeg mišljenja na temelju valjanih (ili nevaljanih) razloga ili dokaza **Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije:** -Spremnost pronalaženja razloga da bi se potkrijepile nečije tvrdnje

Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost **Njemački jezik** **Građansko obrazovanje** **Likovna kultura** **Muzička kultura** **Matematika** **Građansko obrazovanje**	Ličnost, karakteristike i odrastanje	**Komuniciranje na maternjem jeziku:** -Sklonost otvorenom pristupanju tuđem mišljenju i argumentima i uključivanje u konstruktivan i kritički dijalog -Samopouzdanje kod javnog obraćanja -Spremnost da težimo estetskoj kvaliteti izražavanja koja nadilazi isključivo tehničku preciznost riječi/izraza -Razvijanje pozitivnog stava prema međukulturnoj komunikaciji -Razumijevanje paralingvističkih karakteristika komunikacije (kvaliteta glasa, izraz lica, držanje tijela i izražavanje pokretima) -Sposobnost pisanja raznih vrsta tekstova u različite svrhe, praćenje procesa pisanja (od koncepta do korekture) **Komuniciranje na stranom jeziku:** -Osjetljivost za kulturne razlike i otpor prema stereotipima -Zanimanje i znatiželja glede jezika općenito (uključujući susjedne, regionalne, manjinske ili srednjevjekovne jezike, znakovni jezik, itd.) i zanimanje za međukulturnu komunikaciju -Svijest o raznim vrstama verbalne interakcije (npr. razgovori licem u lice ili telefonski razgovori, intervjui, itd.) -Primjerena upotreba pomoćnih sredstava (npr. bilješki, dijagrama, karata) kako bi se razumjeli ili proizveli pisani ili govorni tekstovi (npr. razgovori, upute, intervjui, govori) -Svijest o društvenim konvencijama i kulturnim aspektima i promjenjivosti jezika u različim zemljopisnim, društvenim i komunikacijskim okruženjima -Poznavanje vokabulara i funkcionalne gramatike, intonacije i izgovora **Međuljudska i građanska kompetencija:** -Razumijevanje kodova ponašanja i općeprihvaćenog ponašanja koje se promiče u raznim društvima -Svijest o konceptima poput pojedinca, grupe, društva, kulture o istorijskog razvitka tih koncepata Sklonost postizanju kompromisa -Sposobnost otkrivanja frustracija na konstruktivan način (kontroliranje agresivnosti i nasilja ili obrazaca samouništavanja) **Kulturno izražavanje:** -Svijest o evoluciji narodnog ukusa i važnosti estetskih čimbenika u svakodnevnom životu. -Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti **Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije:** -Spremnost prihvaćanja ili odbijanja tuđeg mišljenja na temelju valjanih (ili nevaljanih) razloga ili dokaza. Spremnost pronalaženja razloga da bi se potkrijepile nečije tvrdnje -Spremnost prihvaćanja ili odbijanja tuđeg mišljenja na temelju valjanih (ili nevaljanih) razloga ili dokaza **Međuljudska i građanska kompetencija:** -Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti.
Njemački jezik **Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost** **Građansko obrazovanje** **Likovna kultura**	Zabava i slobodne aktivnostii	**Komuniciranje na stranom jeziku:** -Svijest o raznim vrstama verbalne interakcije (npr. razgovori licem u lice ili telefonski razgovori, intervjui, itd.) -Primjerena upotreba pomoćnih sredstava (npr. bilješki, dijagrama, karata) kako bi se razumjeli ili proizveli pisani ili govorni tekstovi (npr. razgovori, upute, intervjui, govori) -Svijest o društvenim konvencijama i kulturnim aspektima i promjenjivosti jezika u različim zemljopisnim, društvenim i komunikacijskim okruženjima -Poznavanje vokabulara i funkcionalne gramatike, intonacije i izgovora **Komuniciranje na maternjem jeziku**: -Sklonost otvorenom pristupanju tuđem mišljenju i argumentima i uključivanje u konstruktivan i kritički dijalog -S amopouzdanje kod javnog obraćanja

Muzička kultura **Matematika**		-Spremnost da težimo estetskoj kvaliteti izražavanja koja nadilazi isključivo tehničku preciznost riječi/izraza Razvijanje pozitivnog stava prema međukulturnoj komunikaciji -Razumijevanje paralingvističkih karakteristika komunikacije (kvaliteta glasa, izraz lica, držanje tijela i izražavanje pokretima) -Sposobnost pisanja raznih vrsta tekstova u različite svrhe, praćenje procesa pisanja (od koncepta do korekture) **Međuljudska i građanska kompetencija** -Razumijevanje kodova ponašanja i općeprihvaćenog ponašanja koje se promiče u raznim društvima -Svijest o konceptima poput pojedinca, grupe, društva, kulture o istorijskog razvitka tih koncepata -Sklonost postizanju kompromisa -Sklonost inicijativi **Kulturno izražavanje:** --Sposobnost prepoznavanja i ostvarivanja ekonomskih mogućnosti u kulturnoj aktivnosti Svijest o evoluciji narodnog ukusa i važnosti estetskih čimbenika u svakodnevnom životu **Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije:** -Spremnost prihvaćanja ili odbijanja tuđeg mišljenja na temelju valjanih (ili nevaljanih) razloga ili dokaza.
Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost **Njemački jezik** **Informatika** **Građansko obrazovanje** **Likovna kultura** **Muzička kultura** **Matematika**	Kultura,medijska kultura i sport	**Komuniciranje na maternjem jeziku:** Razvijanje pozitivnog stava prema međukulturnoj komunikaciji -Sklonost otvorenom pristupanju tuđem mišljenju i argumentima i uključivanje u konstruktivan i kritički dijalog -Samopouzdanje kod javnog obraćanja -Spremnost da težimo estetskoj kvaliteti izražavanja koja nadilazi isključivo tehničku preciznost riječi/izraza -Razumijevanje paralingvističkih karakteristika komunikacije (kvaliteta glasa, izraz lica, držanje tijela i izražavanje pokretima) -Sposobnost pisanja raznih vrsta tekstova u različite svrhe, praćenje procesa pisanja (od koncepta do korekture) **Komuniciranje na stranom jeziku:-** -Poznavanje vokabulara i funkcionalne gramatike, intonacije i izgovora -Osjetljivost za kulturne razlike i otpor prema stereotipima -Zanimanje i znatiželja glede jezika općenito (uključujući susjedne, regionalne, manjinske ili srednjevjekovne jezike, znakovni jezik, itd.) i zanimanje za međukulturnu komunikaciju -Svijest o raznim vrstama verbalne interakcije (npr. razgovori licem u lice ili telefonski razgovori, intervjui, itd.) -Primjerena upotreba pomoćnih sredstava (npr. bilješki, dijagrama, karata) kako bi se razumjeli ili proizveli pisani ili govorni tekstovi (npr. razgovori, upute, intervjui, govori) **Digitalna kompetencija:** -Pozitivan stav i osjetljivost za sigurnu i odgovornu upotrebu interneta uključujući pitanja privatnosti kulturnih razlika **Međuljudska i građanska kompetencija:** -Razumijevanje kodova ponašanja i općeprihvaćenog ponašanja koje se promiče u raznim društvima -Svijest o konceptima poput pojedinca, grupe, društva, kulture o istorijskog razvitka tih koncepata **Kulturno izražavanje:** -Svijest o evoluciji narodnog ukusa i važnosti estetskih čimbenika u svakodnevnom životu -Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti -Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje i trajni interes za kulturni život **Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije:** -Spremnost pronalaženja razloga da bi se potkrijepile nečije tvrdnje -Spremnost prihvaćanja ili odbijanja tuđeg mišljenja na temelju valjanih (ili nevaljanih) razloga ili dokaza

Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost **Njemački jezik** **Građansko obrazovanje** **Matematika** **Muzička kultura/ Likovna kultura**	Prošlost i historijski događaji	**Komuniciranje na maternjem jeziku:** -Sposobnost čitanja i razumijevanja različitih tekstova, prihvaćanje strategija primjerenih raznim svrhama čitanja (čitanje radi informiranja, učenja ili užitka) i raznim vrstama teksta -Svijest o promjenjivosti jezika i oblicima komunikacije tijekom vremena i u različitim zemljopisnim, društvenim i komunikacijskim okruženjima Samopouzdanje kod javnog obraćanja -Spremnost da težimo estetskoj kvaliteti izražavanja koja nadilazi isključivo tehničku preciznost riječi/ izraza -Razvijanje pozitivnog stava prema međukulturnoj komunikaciji -Razumijevanje paralingvističkih karakteristika komunikacije (kvaliteta glasa, izraz lica, držanje tijela i izražavanje pokretima) -Sposobnost pisanja raznih vrsta tekstova u različite svrhe, praćenje procesa pisanja (od koncepta do korekture) -Sposobnost formuliranja vlastitih argumenata u govoru i pismu na uvjerljiv način i potpunog uvažavanja drugih stajališta iznijetih u pisanom ili usmenom obliku **Komuniciranje na stranom jeziku:** -Osjetljivost za kulturne razlike i otpor prema stereotipima -Zanimanje i znatiželja glede jezika općenito (uključujući susjedne, regionalne, manjinske ili srednjevjekovne jezike, znakovni jezik, itd.) i zanimanje za međukulturnu komunikaciju **Međuljudska i građanska kompetencija:** -Pokazivanje interesa za druge i njihovo poštivanje -Spremnost da se prevladaju stereotipi i predrasude **Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije:** -Spremnost pronalaženja razloga da bi se potkrijepile nečije tvrdnje **Kulturno izražavanje:** -Svijest o evoluciji narodnog ukusa i važnosti estetskih čimbenika u svakodnevnom životu -Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti
Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost **Njemački jezik** **Matematika** **Građansko obrazovanje**	Novac i materijalni svijet	**Komuniciranje na maternjem jeziku:** -Sposobnost započinjanja, održavanja i okončanja ratgovora o temama koje su bliske, od osobnog interesa ili relevantne za svakodnevni život -Razvijanje pozitivnog stava prema međukulturnoj komunikaciji -Svijest o promjenjivosti jezika i oblicima komunikacije tijekom vremena i u različitim zemljopisnim, društvenim i komunikacijskim okruženjima **Komuniciranje na stranom jeziku:** -Poznavanje vokabulara i funkcionalne gramatike, intonacije i izgovora -Osjetljivost za kulturne razlike i otpor prema stereotipima -Primjerena upotreba pomoćnih sredstava (npr. bilješki, dijagrama, karata) kako bi se razumjeli ili proizveli pisani ili govorni tekstovi (npr. razgovori, upute, intervjui, govori) **Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije:** -Sposobnost primjene osnovnih elemenata matematičke pismenosti da bi se pristupilo rješavanju problema iz svakodnevnog života, npr.: kupovanje, uspoređivanje valuta i cijena -Spremnost pronalaženja razloga da bi se potkrijepile nečije tvrdnje **Međuljudska i građanska kompetencija:** -Razumijevanje kodova ponašanja i općeprihvaćenog ponašanja koje se promiče u raznim društvima
Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost	Izbor zanimanja	**Komuniciranje na maternjem jeziku:** -Sklonost otvorenom pristupanju tuđem mišljenju i argumentima i uključivanje u konstruktivan i kritički dijalog -Samopouzdanje kod javnog obraćanja -Spremnost da težimo estetskoj kvaliteti izražavanja koja nadilazi isključivo tehničku preciznost riječi/ izraza

Njemački jezik **Građansko obrazovanje** **Matematika**		-Sposobnost pisanja raznih vrsta tekstova u različite svrhe, praćenje procesa pisanja (od koncepta do korekture) **Komuniciranje na stranom jeziku:** -Zanimanje i znatiželja glede jezika općenito (uključujući susjedne, regionalne, manjinske ili srednjevjekovne jezike, znakovni jezik, itd.) i zanimanje za međukulturnu komunikaciju -Svijest o raznim vrstama verbalne interakcije (npr. razgovori licem u lice ili telefonski razgovori, intervjui, itd.) **Poduzetništvo**: -Pozitivno prihvaćanje učenja kao cjeloživotnog učenja i aktivnosti koja obogaćuje život te smisao za inicijativu da treba učiti -Vještine planiranja, organiziranja, analiziranja, komuniciranja, obavljanja, izvještavanja, ocjenjivanja i bilježenja -Vještine stvaranja projekata i njihove provedbe Sposobnost prepoznavanja vlastitih prednosti i slabosti **Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije:** -Spremnost pronalaženja razloga da bi se potkrijepile nečije tvrdnje -Spremnost prihvaćanja ili odbijanja tuđeg mišljenja na temelju valjanih (ili nevaljanih) razloga ili dokaza
Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost **Njemački jezik** **Građansko obrazovanje** **Muzička kultura** **Likovna kultura**	Praznici	**Komuniciranje na maternjem jeziku:** -Razvijanje pozitivnog stava prema međukulturnoj komunikaciji -Sposobnost čitanja i razumijevanja različitih tekstova, prihvaćanja strategija primjerenih raznim svrhama čitanja (čitanje radi informiranja, učenja ili užitka) i raznim vrstama teksta **Komuniciranje na stranom jeziku:** -Sposobnost započinjanja, održavanja i okončanja razgovora o temama koje su bliske, od osobnog interesa ili relevantne za svakodnevni život -sposobnost razlikovanja relevantnih od irelevantnih informacija kod slušanja, govorenja, čitanja i pisanja **Međuljudska i građanska kompetencija:** -Pokazivanje interesa za druge i njihovo poštivanje -Uvažavanje i razumijevanje različitosti vrijednosnih sustava raznih vjerskih ili etničkih skupina. -Spremnost da se prevladaju stereotipi i predrasude Integritet **Kulturno izražavanje:** -Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje i trajni interes za kulturni život

DIDAKTIČKO-METODIČKE NAPOMENE I PREPORUKE ZA VII, VIII i IX RAZRED

Savremena nastava stranog jezika treba da proizilazi iz najnovijih dostignuća nauke o jeziku, savremenih psihološko - pedagoških teorija i saznanja o procesu učenja i kao takva treba da bude usmjerena ka učeniku. Metodika nastave stranog jezika i u ovoj trijadi (VII, VIII i IX razred osnovne škole) treba da omogući skladno razvijanje učenikovih sposobnosti, podstiče slobodu i kreativnost ideja te razvija njegove kulturne, estetske i intelektualne vrijednosti i sposobnosti. Na ovim polazištima zasnivaju se i didaktička uputstva.

Prije svega neophodno je uspostaviti pozitivne emotivne odnose i atmosferu uzajamnog povjerenja i razumijevanja između nastavnika i učenika, jer taj afektivni potencijal predstavlja preduslov za nesmetani razvoj kognitivnih sposobnosti u procesu učenja. I na ovom nivou (treća godina učenja) treba istaći poseban značaj motivacije, kao i pažljivog izbora nastavnih sadržaja, usklađenih sa spoznajnim svijetom djeteta i njegovim doživljajima i uzrastom. Raznolike aktivnosti treba da imaju za cilj učenje stranog jezika bez pritiska i straha od neznanja, uz punu slobodu neverbalnog i verbalnog izražavanja. Sredstva, načini i postupci kojima nastavnik može pomoći učenicima u svjesnom učenju jezika su raznoliki.

Preporučuju se:

- dinamičnost i kreativnost
- favoriziranje interaktivnog i grupnog rada
- podsticanje inicijative učenika
- obogaćivanje nastave elementima igre, ritma i dramatizacije
- unošenje civilizacijskih i interkulturoloških elemenata
- upotreba savremenih tehničkih sredstava
- stalno ohrabrivanje i podsticanje učenika na samostalno učenje
- analiziranje teškoća u procesu učenja
- upoznavanje učenika sa kriterijima učenja itd.

Treba ponoviti da u ovoj fazi učenici svjesno stječu kognitivne sposobnosti razvijanjem vještina slušanja, govora, čitanja i pisanja. Između usmenih i pismenih aktivnosti treba nastojati uspostaviti finu ravnotežu.

Po pitanju slušanja postepeno se pristupa slušanju malo dužih tekstova i dijaloga, a prije njihovih slušanja nastavnik odgovarajućim aktivnostima priprema učenike za uspješno prihvatanje sadržaja.

Mada komunikativan pristup u nastavi podrazumijeva usklađenost sve četiri vještine, značajnu pažnju treba posvetiti razvijanju vještine govorenja. Za uspješno razvijanje ove vještine potrebni su: pažljiva priprema, izbor i prilagođenost teme, precizna uputstva, optimalan period za razmišljanje i pripremanje, nuđenje potrebnih riječi i izraza i sl. Poželjno je da u ovim aktivnostima učestvuje što veći broj učenika. Preporučuje se rad u parovima ili u manjim grupama kako bi se svi uključili. Tokom aktivnosti usmenog izražavanja učenika ne treba prekidati niti ispravljati, već mu nakon toga, uz pohvalu za aktivno učešće, na prikladan način ukazati na greške.

Cilj vještine čitanja je da osposobi učenika za samostalno čitanje tekstova odgovarajućom brzinom i razumijevanje njihove osnovne ideje, određene pojedinačne informacije, za uočavanje pojedinih detalja itd. Pri izboru tekstova treba voditi računa o tome koje tekstove odabrati za ovaj uzrast učenika, da bi im bili što atraktivniji, raznovrsniji i pristupačniji. Treba voditi računa i o korelaciji nastavnih sadržaja, koliko je to moguće.

Cilj razvijanja vještine pisanja je osposobljavanje učenika da u pisanoj formi ostvari komunikaciju i svoje misli izrazi na logičan i razumljiv način. Metodički pristup pisanju podrazumijeva da se poštuje zadata tema, da se logički slijede događaji koji se opisuju, koristi odgovarajuća leksika, poštuju gramatička i sintaksička pravila, kao i pravila pravopisa i interpunkcije. Naravno, ulogu igra i kreativnost izražavanja. Pisanje može biti kontrolisano (dovršavanje teksta, pisanje prema modelu, popunjavanje formulara, diktati) ili slobodno (kreativno) kao što su pisanje pisama, oglasa, izvještaja, SMS ili e-mail poruka itd. Sve ove vještine treba da budu u skladu sa jezičkim kompetencijama učenika ovog uzrasta.

Integrativni pristup među predmetima

Na ovom nivou za učenje stranog jezika koriste se znanja iz bosanskog, srpskog, hrvatskog jezika i drugih stranih jezika. Već usvojena teoretska znanja iz bosanskog, srpskog, hrvatskog jezika olakšat će razumijevanje pojedinih jezičkih kategorija u stranom jeziku. Pri učenju stranog jezika učenici će također koristiti stečena znanja iz geografije, historije i umjetnosti, što će im omogućiti da se bolje upoznaju i shvate sličnosti i razlike međuljudskih odnosa. Određeni nastavni sadržaji, koji se obrađuju u ovom razredu, povezani su sa biologijom (okolina, životna sredina), fizikom i hemijom. Učenici će nastojati uspostaviti kontakte sa korespondentima iz zemlje čiji jezik uče. Tu će im pomoći znanje iz informatičkih tehnologija. Da bi se ostvarila što bolja međupredmetna povezanost, potrebna je saradnja kolega u školi i, po mogućnosti, zajedničko planiranje godišnjih nastavnih planova.

Profil i stručna sprema nastavnika:

Nastavu predmeta stranog jezika izvodi:

- Nastavnički fakultet/pedagošku akademiju, odsjek za strani jezik, sa završenim četverogodišnjim dodiplomskim studijem (VII stepen stručne spreme) i stečenim stručnim zvanjem profesor stranog jezika ili drugim stručnim zvanjem gdje je strani jezik, glavni ili ravnopravni predmet u dvopredmetnoj grupi;
- Nastavnički fakultet/pedagošku akademiju, odsjek za strani jezik, sa završenim prvim ciklusom visokog obrazovanja dodiplomskog studija u četverogodišnjem trajanju (240 ECTS) i stečenim stručnim zvanjem bachelor stranog jezika ili drugim stručnim zvanjem gdje je strani jezik glavni ili ravnopravni predmet u dvopredmetnoj grupi ili ekvivalent;
- Nastavnički fakultet/pedagošku akademiju, odsjek za strani jezik, sa završenim prvim ciklusom visokog obrazovanja dodiplomskog studija u trogodišnjem trajanju (180 ECTS) i stečenim stručnim zvanjem bachelor stranog jezika ili drugim stručnim zvanjem gdje je strani jezik, glavni ili ravnopravni predmet u dvopredmetnoj grupi ili ekvivalent;
- Nastavnički fakultet/pedagošku akademiju, odsjek za strani jezik, sa završenim dvogodišnjim dodiplomskim studijem (VI stepen stručne spreme) i stečenim stručnim zvanjem nastavnik stranog jezika ili drugim stručnim zvanjem gdje je strani jezik glavni ili ravnopravni predmet u dvopredmetnoj grupi.

MATEMATIČKO PODRUČJE

MATEMATIKA

za I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII i IX razred osnovne škole

OPERATIVNI NASTAVNI PLAN I PROGRAM

Uloga i značaj

Nastavni predmet Matematika, posebno danas, u eri dinamičnog naučnog i tehničko tehnološkog razvoja, te opće kompjuterizacije, ima bitan značaj i ulogu u odgoju i obrazovanju mlade generacije i njihovom pripremanju za budući život i rad. Nastava matematike predstavlja glavni segment cjelokupnog općeg obrazovanja i temelj razvoja cjelovite ličnosti učenika jer daje značajan doprinos u sveukupnim učeničkim postignućima (obrazovnim, odgojnim i funkcionalnim).

Obrazovna uloga sastoji se u usvajanju programom propisanih matematičkih sadržaja; funkcionalna se ogleda u njenom velikom utjecaju na razvoj općih intelektualnih sposobnosti (pamćenja, pažnje, rasuđivanja, logičko, stvaralačko i kreativno mišljenje...), a odgojna uloga se ogleda u njenom utjecaju na razvoj pozitivnih crta učeničke ličnosti (tačnost, preciznost, urednost, upornost).

Matematički nastavni sadržaji zbog svoje egzaktnosti i logičke strukture upravo pogoduju razvoju intelektualnih i stvaralačkih sposobnosti učenika, kao i razvoju gore navedenih pozitivnih crta ličnosti, te pomažu pri izučavanju drugih nastavnih predmeta – moje okoline, likovne kulture, fizike, hemije, itd.

Razredi	I		II		III		IV		V		VI		VII		VIII		IX	
	G	S	G	S	G	S	G	S	G	S	G	S	G	S	G	S	G	S
	102	3	140	4	140	4	175	5	175	5	175	5	175	5	175	5	164	5
Trijade	382						525						514					
Ukupno	1421																	

Ciljevi i zadaci

I trijada - Cilj nastave matematike u prvoj trijadi devetogodišnje osnovne škole je odgajanje i obrazovanje učenika na temelju formiranja osnovnih matematičkih pojmova i usvajanje sadržaja kao što su upoznavanje, uspoređivanje predmeta (geometrijskih tijela), likova i linija po osobinama i uzajamnom položaju (odnosu), skupovi, mjerenje veličina, mjerne jedinice, prirodni brojevi do 100, relacije među njima, te operacije sabiranja, oduzimanja, množenja i dijeljenja i rimskih brojeva do XX.

II trijada – Cilj nastave matematike u drugoj trijadi devetogodišnje osnovne škole je odgajanje i obrazovanje učenika na temelju formiranja elementarnih matematičkih znanja i usvajanja sadržaja kao što su geometrijski likovi i tijela (krug, kružnica, trougao, kocka i kvadar), prava u ravni i ugao, površina i volumen (zapremina) kocke i kvadra, prirodni brojevi u skupu N i N0, te relacije među njima, računske operacije sabiranja, oduzimanja, množenja i dijeljenja, mjerenje veličina, mjerne jedinice i razlomci.

III trijada – Cilj nastave matematike u trećoj trijadi devetogodišnje osnovne škole uključuje sticanje znanja, vještina i sposobnosti računanja, procjenjivanja te logičkog i prostornoga mišljenja na temelju usvajanja elementarnih matematičkih sadržaja kao što su razlomci u decimalnom obliku, cijeli, racionalni i relani brojevi, ugao, trougao i četverougao, kružnica i krug, tačka, prava i ravan i geometrijska tijela, mnogougao (poligon), Pitagorina teorema i njena primjena, funkcije direktne i obrnute proporcionalnosti, vektori, linearne jednačine i nejednačine.

Ishodi po trijadama

I trijada	II Trijada	III Trijada
Učenici će:	Učenici će:	Učenici će:
--Ovladati osnovnim matematičkim simbolima, steći sposobnost izražavanja matematičkim jezikom, jasno i precizno se izražavati u pismenom i usmenom obliku, --Sabirati, oduzimati, množiti i dijeliti napamet (znajući tablicu sabiranja do 10 + 10 i tablicu množenja do 10 · 10) i metodama pisanog računanja, te primjenjujući međusobne veze računskih operacija, --Prepoznati, imenovati i razlikovati geometrijske likove i tijela, --Nacrtati jednostavne geometrijske likove i oblike služeći se geometrijskim priborom, --Prepoznati, imenovati i procjenjivati jedinice za mjerenje, --Steći sposobnost čitanja matematičkih tekstova s razumijevanjem i obrazlaganje postupaka rješavanja matematičkih zadataka različitih nivoa, složenosti i strukture, --Prikupiti, razvrstati i organizovati podatke koji proizlaze iz svakodnevnog života te ih prikazati jednostavnim tabelama, slikovnim dijagramima, --Postavljati matematici svojstvena pitanja (koliko, kako, zbog čega, ima li rješenje smisla, postoji li više rješenja, šta je poznato, nepoznato), te stvarati i istraživati pretpostavke o matematičkim objektima, pravilnostima i odnosima, --Povezati matematiku sa svakodnevnim životom i drugim odgojnoobrazovnim područjima.	--Sigurno i učinkovito upoređivati, sabirati, oduzimati, množiti i dijeliti prirodne brojeve primjenjujući osnovna svojstva i međusobne veze računskih operacija, --Čitati, zapisati i uporediti cijele brojeve i razlomke, te ih prikazati ekvivalentnim zapisima, --Prepoznati, imenovati, izgraditi, uporediti i klasificirati geometrijske likove i tijela, te istražiti, uočiti, opisati i primijeniti njihova geometrijska svojstva, --Prepoznati, imenovati, izgraditi, uporediti, nacrtati i konstruisati geometrijske likove i tijela, --Znati preračunati standardne mjerne jedinice te ih primijeniti u svakodnevnom životu, --Prikupiti, razvrstati, organizovati podatke te ih na prikladan način prikazati tabelom slikovnim i kružnim dijagramom, sistemskom listom, --Pročitati i protumačiti podatke prikazane tabelama, slikama, grafikonima i dijagramima, --Saslušati i razmjenjivati matematičke ideje i objašnjenja te saradnički rješavati zadatke. --Postaviti i analizirati jednostavniji problem, isplanirati njegovo rješavanje odabirom odgovarajućih matematičkih pojmova i postupaka, riješiti ga te protumačiti i vrednovati rješenje i postupak, [zgrađivati novo matematičko znanje rješavanjem problema.	-Sigurno i učinkovito upoređivati, zaokruživati, sabirati, oduzimati, množiti, dijeliti, kvadrirati i korjenovati realne brojeve zapisane u decimalnomu zapisu i u obliku razlomka, -Pretvoriti razlomak u decimalni zapis danom preciznošću, -Riješiti linearne jednačine i jednostavne sisteme dviju linearnih jednačina s dvije nepoznate, te uvrštavanjem provjeriti tačnost dobijenoga rješenja, -Definisati Pitagorinu teoremu i znati je primijeniti na konkretnim matematičkim zadacima, -Primijeniti cijele, racionalne i realne brojeve, njihove zapise i računske operacije u rješavanju jednostavnih matematičkih problema i problemau svakodnevnom životu, -Postavljati matematici svojstvena pitanja (Postoji li? Ako postoji, koliko? Kako ćemo ih pronaći? Zbog čega? i slična pitanja) te stvarati i istraživati na njima zasnovane matematičke pretpostavke, -Pratiti i stvarati kraće lance matematičkih argumenata, zaključivati nepotpunom indukcijom i neformalnom dedukcijom te primjenjivati analogiju, generalizaciju i specijalizaciju u jednostavnim situacijama. -Postaviti i analizirati jednostavniji problem, isplanirati njegovo rješavanje odabirom odgovarajućih matematičkih pojmova i postupaka, riješiti ga te protumačiti i vrednovati rješenje i postupak, -Primijeniti matematičke pojmove i postupke u različitim kontekstima, -Izgrađivati novo matematičko znanje rješavanjem problema i modeliranjem situacija, -Istraživati i analizirati matematičke i deje,eksperimentisati s njima, te provjeravati pretpostavke pomoću džepnih računala i raznovrsnih računarskih programa, posebno programa dinamične geometrije i programa za izradu proračunskih tablica, -Stei čvrste temelje za cjeloživotno učenje i nastavak obrazovanja, te povezati matematiku s vlastitim iskustvom, svakodnevnim životom u kući i zajednici, kao i drugim odgojno-obrazovnim područjima.

Struktura nastavnog predmeta po područjima

Nastavna područja	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Upoređivanje, procjenjivanje i mjerenje veličine predmeta									
7. Mjerenje i mjere									
11. Mjerenje, upoređivanje i procjenjivanje									
18. Mjerenje veličina									
42. Proporcionalnost. Funkcija direktne i obrnute proporcionalnosti								24	
48. Grafici funkcije direktne i obrnute proporcionalnosti. Linearna funkcija									15
6. Geometrija									
2. Predmeti oblika lopte (kugle), kocke, valjka i piramide									
15. Krug i kružnica									
3. Ravne i zakrivljene plohe (površi), likovi i linije (crte)									
9. Ravne i zakrivljene plohe (površine) likovi, linije									
13. Prava u ravni									
47. Tačka, prava i ravan									10
24. Ugao									
25. Trougao									
26. Površina pravougaonika									
27. Zapremina kvadra (specijalno kocke)									
29. Kružnica, krug, ugao (kut)						15			
45. Kružnica i krug								17	
37. Ugao i trougao							30		
38. Četverougao, obim i površina trougla i četverougla							20		
39. Vektori							17		
44. Mnogougao								20	
41. Pitagorina teorema i njena primjena								24	
51. Geometrijska tijela									45
4. Skupovi, brojevi, relacije i operacije									
28. Skupovi, relacije i preslikavanja						18			
5. Brojevi									
12. Brojevi prve hiljade									
17. Brojevi do deset hiljada									

Nastavna područja	1	2	3	4	5	6	7	8	9
19. Brojevi prvog miliona									
22. Brojni izrazi									
43. Cijeli racionalni izrazi								41	
46. Razlomljeni racionalni izrazi									15
23. Brojevi veći od miliona. Skup prirodnih brojeva N i No									
30. Prirodni brojevi						13			
34. Decimalni brojevi i računske radnje sa njima							20		
35. Cijeli brojevi							31		
36. Racionalni brojevi							22		
40. Realni brojevi								14	
8. Sabiranje i oduzimanje brojeva do 100									
14. Sabiranje i oduzimanje do hiljadu									
20. Sabiranje i oduzimanje brojeva u prvom milionu									
10. Množenje i dijeljenje do 100									
16. Množenje i dijeljenje do hiljadu									
21. Množenje i dijeljenje brojeva u prvom milionu									
31. Djeljivost prirodnih brojeva						25			
32. Razlomci						51			
33. Razlomci u decimalnom obliku						18			
49. Linearne jednačine i nejednačine sa jednom nepoznatom									25
50. Sistem linearnih jednačina sa dvije nepoznate									18

PRVA TRIJADA

PRVI RAZRED

Glavni ishodi učenja

Znanje i razumijevanje

Učenici će znati koristiti matematički jezik, rješavati opće primjerene matematičke i logičke zadatke, prepoznati podatke (koji su poznati, a koji nepoznati), aritmetičke probleme rješavati numeričkim operacijama, verbalizirati proces i tačno izražavati odgovor. Učenik treba postati svjestan da može koristiti matematiku za bolje upoznavanje stvarnosti i njenu primjenu u svakodnevnom životu.

Sposobnosti

Razvijat će logičke sposobnosti kroz igru, ulaganjem misaonih napora pri rješavanju određenih matematičkih situacija i njihovim povezivanjem sa iskustvima iz vlastitog života .

Sve je slovo – sve je broj!

Vrijednosti i stavovi:

Dijete bi trebalo biti osposobljeno za samostalni rad, rad u parovima, manjim i većim grupama i da pri tome pokazuje odvažnost u otkrivanju i istraživanju novog i nepoznatog, da poštuje pravila, vrednuje lične i stavove drugih, da razvija sposobnost komunikacije i timskog rada.

Indikatori uspješnosti

- Znaju rješavati problemske zadatke koji se odnose na sabiranje i oduzimanje u okviru prve desetice;
- Da znaju prepoznati i imenovati oblike u neposrednoj okolini;
- Da s radošću rješavaju zadatke.
- Do indikatora uspješnosti dolazimo primjenom praktičnih radova, zadataka objektivnog tipa i drugih oblika vrednovanja, portfolija kao pokazatelja aktivnosti u učenju i usvojenosti matematičkih sadržaja.

Očekivani rezultati (ishodi) učenja

1. Uspoređivanje, procjenjivanje i mjerenje veličine predmeta

- Uspoređivanjem otkriti sličnosti i razlike prema osobinama i uzajamnom položaju predmeta;
- Procjenjivanje veličine predmeta na temelju vizualne percepcije i odnosa među predmetima;
- Upoznati čime mjerimo (pedalj, stopa, metar, linijar, štap, termometar, vaga, sat)
- Mjeriti to znači uspoređivati;
- Upoznati i imenovati jedinice za pojedine veličine;
- Procjenjivanje rezultata mjerenja, poređenje dobivenih rezultata sa predviđenim rezultatima.

2. Predmeti oblika lopte, kocke, valjka i piramide

Promatranjem predmeta iz svoje okoline upoznati i imenovati oblike lopte, kocke, valjka i piramide;
Uočiti sličnosti i različitosti među njima;
Prepoznati da predmeti iz životnog okruženja imaju sličnosti i različitosti sa geometrijskim oblicima.

3. Ravne i zakrivljene plohe (površi), likovi i linije (crte)

Promatranjem prepoznati ravne i zakrivljene plohe (površi), likove, otvorene i zatvorene linije (njihovu unutrašnjost i spoljašnjost);
Upoznati tačku kao presjek linija;
Grafičko predstavljanje tačke.

4. Skupovi, brojevi, relacije i operacije

- Osposobiti učenike za promatranje skupova u neposrednoj okolini;
- Upoznati učenike sa postupkom pridruživanja;
- Usvojiti izraz "pripada" i "ne pripada" skupu , "element skupa" i "nije element skupa";
- Zapažati i identificirati skupove iste i različite brojnosti;
- Upoznati brojeve od 1 do 9;
- Uspoređivati brojeve (već od broja 3), upoznati i primijeniti izraze "manje", "veće", "jednako" i "nejednako" i oznake $<$, $>$, $=$, $\neq$;
- Upoznati učenike sa pojmovima "prethodnik" i "sljedbenik" (već od broja 5);
- Identifikovati sabiranje kroz aktivnosti dodavanja, spajanja i grupiranja;

- Usvajanje izraza "plus" i oznake "+";
- Identifikovati oduzimanje kroz aktivnosti smanjenja, uzimanja i odvajanja;
- Usvajanje izraza "manje" i oznake "-";
- Preko konkretnih primjera navesti učenike da zaključe da se zbir neće promijeniti ako sabirci zamijene mjesta i da su sabiranje i oduzimanje suprotne računske operacije (radnje);
- Nula, veza sabirajanja i oduzimanja, brojnost praznog skupa;
- Prepoznati da je desetica skup od 10 jedinica i upoznati učenika s načinom bilježenja broja 10;
- Osposobiti učenike da sabiraju i oduzimaju na različite načine (korištenjem tabela i brojevnog pravca, pravilna interpretacija jednostavnijih grafikona) u okviru prve desetice;
- Kroz primjere iz svakodnevnog života upoznati redne brojeve.

Programski sadržaji

1. Upoređivanje, procjenjivanje i mjerenje veličine predmeta

- Upoređivanje predmeta po boji, duljini, visini, širini, debljini;
- Blizu, daleko, lijevo, desno, ispred-između-iza, ispod-na-iznad, uspravno-koso-vodoravno;
- Odnos među predmetima i veličina predmeta;
- Mjerenje veličina - jedinice i mjere (kilogram, metar, litar, sat i KM).

2. Predmeti oblika lopte (kugle), kocke, valjka i piramide

- Upoznavanje predmeta oblika lopte, kocke, valjka i piramide, imenovanje oblika i uočavanje njihovih sličnosti i razlika.

3. Ravne i zakrivljene plohe (površi), likovi i linije (crte)

- Likovi oblika kruga, trokuta, pravokutnika i kvadrata;
- Otvorene i zatvorene ravne i krive linije (crte); unutrašnjost i spoljašnjost (vanjština), unutra – na – izvan;
- Tačke kao presjeci linija (sjecišta).

4. Skupovi, brojevi, relacije i operacije

- Primjeri skupova, označavanje;
- Članovi skupa, pridruživanje elemenata dvaju skupova, brojnost;
- Brojevi od 1 do 3;
- Upoređivanje brojeva (<, >, =, ≠);
- Brojevi 4 i 5;
- Prethodnik i sljedbenik, opadajući i rastući brojni niz (predstavljanje na brojnoj liniji);
- Redni brojevi od 1 do 5;
- Zbrajanje i oduzimanje;
- Broj 0;
- Brojevi od 6 do 9;
- Broj 10;
- Redni brojevi od 1 do 10.

Napomena:
Nastavnik može sa djecom koja pokazuju interes i visoke sposobnosti za matematiku raditi i računske operacije u skupu brojeva do 20.

Ishodi učenja po programskim sadržajima

Odgojno-obrazovni ciljevi

Programski sadržaji	Znanje	Načini učenja: Sposobnosti	Načini učenja: Vrijednosti, stavovi, ponašanje
1. Uspoređivanje, procjenjivanje i mjerenje veličine predmeta	Uočavati sličnosti i razlike prema osobinama i uzajamnom položaju predmeta Procijeniti veličine predmeta na temelju vizuelne percepcije i odnosa među predmetima Prepoznati i imenovati čime mjerimo (pedalj, stopa, metar, linijar, štap, termometar, vaga, sat) Prepoznati i imenovati jedinice za mjerenje	Demonstrirati saznanja o prostornim dimenzijama i relacijama Izvršiti komparaciju predmeta i serijaciju elemenata Mjeriti nestandardnim mjerama predmete iz neposredne koline i uspoređivati ih Izvoditi različite načine mjerenja u svakodnevnom životu	Prihvatati ili odbijati tuđe mišljenje na osnovu valjanog razloga ili dokaza Postavljati logična pitanja u cilju rješavanja matematičkih problema (kako, koliko, zašto, šta je poznato ili nepoznato...) Bilježiti informacije putem individualnog i timskog rada Bilježiti i uspoređivati rezultate mjerenja, manipulisati podacima
2. Predmeti oblika lopte (kugle), kocke, valjka i piramide	Imenovati oblike: lopta, kocka, valjak, piramida Uočiti sličnosti i razlike među pomenutim oblicima	Povezati sličnosti i razlike predmeta iz okoline sa geometrijskim oblicima	Izvještavati o rezultatima matematičkih zadataka Izraziti ideje matematičkim jezikom usmeno, pismeno, vizuelno
3. Ravne i zakrivljene plohe (površi), likovi i linije (crte)	Prepoznati ravne i zakrivljene plohe (površi), likove, otvorene i zatvorene linije (njihovu unutrašnjost i spoljašnost) Prepoznati tačku kao presjek linija	U okolini pronalaziti ravne i zakrivljene plohe (površi), likove Crtati otvorene, zatvorene, ravne i krive linije Grafički predstaviti tačku	Bilježiti i uspoređivati rezultate istraživanja Rješavati jednostavne problemske zadatke
4. Skupovi, brojevi, relacije i operacije	Identifikovati skupove u neposrednoj okolini Imenovati brojeve do 10 Koristiti matematičke simbole (<, >, =, ≠, +, -) Identifikovati sabiranje i oduzimanje kroz aktivnosti dodavanja, oduzimanja, spajanja, uzimanja, grupisanja, odvajanja,...) Uočiti vezu sabiranja i oduzimanja Imenovati redne brojeve od 1 do 10	Izvoditi različite operacije sa skupovima Grafički prikazivati odnose u skupovima, brojnost praznog skupa - nula Brojati, pravilno pisati I čitati brojeve do 10 Identifikovati broj u brojnom nizu Sabirati i oduzimati u skupu brojeva do 10 Pisati i čitati redne brojeve od 1 do 10	Matematička rješenja, kao i jednostavnije problemske zadatke predstaviti crtežima, slikama, dijagramima

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Programski sadržaji	Odgojno-obrazovni ciljevi Načini učenja Znanje	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanje
1. Uoređivanje, procjenjivanje i mjerenje veličine predmeta **Uoređivanje predmeta po boji, duljini, visini, širini, debljini** **Blizu, daleko, lijevo, desno, ispred –između - iza, ispod –na - iznad,** **Uspravno –koso - vodoravno** **Odnos među predmetima i veličina predmeta** **Mjerenje veličina – jedinice i mjere (kilogram, metar, litar, sat i KM)**	Razlikovati predmete po boji, dužini, širini,... Koristiti pojmove: duže kraće, jednako po dužini; debljetanje, jednako po debljini; niže-više, jednako po visini,... Identifikovati prostorne relacije: lijevo-desno, ispod-iznad,... Procjenjivati međusobne odnose predmeta i njihove veličine Odrediti osnovne i relativne položaje predmeta Stavljati predmete u zadani položaj i otkrivati odgovarajuće relacije i njihova svojstva Imenovati jedinice za mjerenje veličina (kilogram, metar, litar,sat i KM)	Izvršiti komparaciju tri predmeta po: veličini, dužini, širini, visini i debljini (npr. po veličini – veliki, veći, najveći; mali, manji, najmanji Izvršiti serijaciju elemenata po: veličini, dužini, širini, visini, debljini Orijentisati se u prostoru (otvorenom i zatvorenom) u odnosu na sebe i druge Demonstrirati položaje predmeta Manipulisati jedinicama za mjerenje	Sintetizirati saznanja o prostornim dimenzijama i relacijama Argumentovano braniti svoj stav, uz valjani dokaz prihvatiti tuđi stav ili mišljenje Formulisati pitanja služeći se matematičkim jezikom Uoređivati, demonstrirati rezultate mjerenja (jednostavni crteži, tabele, dijagrami)
2. Predmeti oblika lopte (kugle), kocke, valjka i piramide **Upoznavanje predmeta oblika lopte, kocke, valjka i piramide** **Imenovanje oblika**	Imenovati i razlikovati predmeta po obliku	Zapažati i prepoznavati sličnosti i različitosti predmeta iz neposrednog okruženja sa geometrijskim oblicima (kao i na modelima geometrijskih tijela i ilustracijama)	Samostalno i timski formulisati zaključke Vrednovati vlastito postignuće i uoređivati sa postignućima drugih
3. Ravne i zakrivljene plohe (površi), likovi i linije (crte) **Likovi oblika kruga, trokuta i pravokutnika,** **Otvorene i zatvorene ravne i krive linije (crte)** **Unutrašnjost i spoljašnjost (vanjština),**	Prepoznati, imenovati i razlikovati geometrijske likove: krug, trokut, pravougaonik Prepoznati, imenovati i razlikovati linije (otvorene, zatvorene, ravne i krive) Identifikovati i označiti tačku gdje se linije presjecaju	Uočiti ravne i zakrivljene površi (manipulativi, okolina, ilustracije) Crtati linije Objasniti relacije unutra-na-izvan Uočavati sjecište linija	Iskazivati lojalnost u radu para, manje ili veće grupe Prezentovati rezultat na organizovan način Razviti fleksibilne pristupe rješavanju problema i pronalaziti načine da se prevaziđu poteškoće

Unutra – na – izvan, **Tačke kao presjeci linija (sjecište)**			
4. Skupovi, brojevi, relacije i operacije **Primjeri skupova, označavanje,** **Članovi skupa,** **Pridruživanje elemenata dvaju skupova, brojnost** **Brojevi od 1 do 3,** **Upoređivanje brojeva (>,<,=,≠), Brojevi 4 i 5,** **Prethodnik i sljedbenik,** **Opadajući i rastući brojevni niz (predstavljanje na brojevnoj liniji),** **Redni brojevi od 1 do 5,** **Sabiranje i oduzimanje** **Broj 0, Brojevi od 6 do 9,** **Cifre (znamenke) od 0 do 9,** **Broj 10,** **Redni brojevi od 1 do 10, Upoređivanje brojeva od 0 do10**	Imenovati skupove prema različitim osobinama (bliža i dalja okolina) Pridruživati, klasificirati, rastavljati, sastavljati skupove Povezati brojnost skupa i broj Upoređivati brojeve Koristiti simbole (<, >, =, ≠, +, -) Identifikovati mjesto broja u brojevnom nizu, prethodnik i sljedbenik Imenovati redne brojeve od 0 do 10	Formirati skupove kroz igru s manipulativima Grafički prikazati odnose u skupovima – korištenje simbola (strelica, linija i sl.) Uočiti brojnost skupa Pravilno čitati i pisati brojeve od 0 do 10 Napraviti brojevni niz Sabirati i oduzimati do 10 Rješavati tekstualne zadatke sabiranja i oduzimanja do 10	Bilježiti informacije putem rada u tandemu ili grupi Kroz svakodnevne životne primjere rješavati jednostavnije tekstualne zadatke Objasniti rezultate rada matematičkih zadataka

Međupredmetna povezanost

Matematika	Predmet	Nastavno područje	Kompetencije
Uspoređivanje, procjenjivanje i mjerenje veličine predmeta	Moja okolina	Sredina u kojoj živim Rad po sjećanju	Samopouzdanje, samokontrola, fleksibilnost u prihvatanju promjena, komunikacija „oči u oči“, stvaranje veza, savjesnost, izdvajanje bitnog od nebitnog, istrajavanje
	Likovna kultura	Posmatranje kao poticaj (Moja učionica-crtanje predmeta i njihov položaj)	
	Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost	Slušanje, govor (od govora - preko razgovora - do dogovora), uočavanje prostornih odnosa opisivanjem	
	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje Muzičke igre	
	Tjelesni i zdravstveni odgoj	Formiranje vrste, kolone po visini; traženje sakrivenog predmeta Igra: orijentacija u prostoru Igre loptom, simulacijske igre	
Predmeti oblika lopte (kugle), kocke, valjka i piramide	Tjelesni i zdravstveni odgoj	Sadržaji po direktnom posmatranju	Slušati otvoreno, podrška drugima, težnja za poboljšanjem
	Likovna kultura	Sadržaji iz mašte (modelovanje, rad sa kolaž papirom, crtanje, bojenje)	
Ravne i zakrivljene plohe (površi), likovi i linije (crte)	Likovna kultura	Crtež- prelazak sa apstraktnog na konkretno, usvojiti pojam prave i krive linije	Adaptabilnost, uvažavanje različitosti, drugog i drugačijeg, postavljanje pitanja
	Tjelesni i zdravstveni odgoj	Hodanje i trčanje	
	Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost	Slušanje, govor - heuristička upotreba govora (pitanje-odgovor)	
	Moja okolina	Škola	
Skupovi, brojevi, relacije i operacije	Likovna kultura	Crtanje ili slikanje, modelovanje	Razumijevanje materije, pamćenje, emocionalna svijest (prepoznavanje svojih i tuđih emocija), timske sposobnosti
	Moja okolina	Škola (odjeljenska zajednica), Domaće životinje, Moja porodica,	
	Tjelesni i zdravstveni odgoj	Kolona (mjesto u kolini, ko je ispred, ko iza,...)	
	Muzička kultura	Muzičke igre, Pjevanje i sviranje	
	Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost	Slušanje, govor	

Didaktičko-metodičke napomene

U nastavi matematike smatramo kao najidealniju kombinaciju tradicionalnih i savremenih metoda i oblika rada. Zagovaramo tzv. kognitivistički pristup koji podrazumijeva razvijanje konceptualnih znanja i smisleno usvajanje kognitivnih shema (koncepata), umjesto dosadašnjeg asocijativnog pristupa koji insistira na vježbanju (usvajanju) postupaka. Sadržaje iz matematike treba tematski povezivati sa nastavom drugih predmeta. Uvažavajući individualne sposobnosti učenika, u nastavi matematike primjenjivati diferencirani pristup izboru sadržaja i načina rada.

DRUGI RAZRED

Programski sadržaji

1. Brojevi

- Prepoznati simbole <, >, =, +, - i koristiti ih u skupu brojeva do 10,
- Imenovati dijelove zbira brojeva do 10,
- Usvojiti osobine sabiranja i primjenjivati ih pri rješavanje jednostavnijih zadataka,
- Imenovati dijelove razlike brojeva do 10,
- Usvojiti osobine oduzimanja i primjenjivati ih pri rješavanju jednostavnijih zadataka,
- Usvojiti znanja računanja zbirova od tri sabirka,
- Upotreba zagrada u sabiranju i oduzimanju,
- Koristiti računanje sa zagradama,
- Upoznati brojeve do 20, prepoznavati, imenovati i razlikovati jednocifrene i dvocifrene brojeve,
- Pravilno pisati i čitati brojeve do 20,
- Upoređivati brojeve do 20 po veličini,
- Usmeno i pismeno sabirati i oduzimati brojeve oblika 10+4, 14-4, 13+4, 17-4, 10+10,
- Koristeći računske operacije sabiranje i oduzimanje znati dopuniti do desetice i oduzeti brojeve od desetice,
- Koristiti svojstva operacije sabiranja (zamjena mjesta i udruživanje sabiraka) i svođenje sabiranja 8 i 7 na oblik 10+5,
- Uočavati svojstva rastavljanja brojeva na odgovarajuće sabirke, udruživati članove razlike svodeći oduzimanje brojeva do 20 na oduzimanje jedinica od broja 10,
- Uočavati vezu između sabiranja i oduzimanja,
- Prepoznavati i određivati nepoznatu komponentu u jednostavnim tekstualnim zadacima,
- Primjenjivati stečena znanja o nepoznatoj komponenti i rješavati jednostavne problemske zadatke koji se svode na rješavanje brojnog izraza,
- Razumjeti ulogu nule u sabiranju brojeva do 20, znati koristiti osobinu zamjena sabiraka u zbiru,
- Uočiti ulogu nule u oduzimanju i spoznati da je nula razlika dva ista broja,
- Znati rimske brojeve od I do X,
- Razlikovati glavne brojeve od rednih, koristiti i obilježavati redne brojeve (jednostavni grafički prikazi),
- Razumjeti pojam višekratnika broja 10,
- Čitati i pisati višekratnike broja 10 do 100,
- Predstavljati desetice do 100 na brojevnoj pravoj,
- Upoređivati višekratnike broja 10 i primijeniti znanja u jednostavnijim tekstualnim zadacima,
- Sabirati i oduzimati višekratnike broja 10 i primijeniti znanja u jednostavnijim tekstualnim zadacima,
- Prepoznavati, imenovati i razlikovati brojeve do 100,
- Pravilno pisati i čitati brojeve do 100,
- Uočavati i imenovati prethodnike i sljedbenike brojeva do 100,
- Predstavljati brojeve do 100 na brojevnoj pravoj,
- Upoređivati brojeve do 100 po veličini,

Geometrija

- Prepoznati, imenovati i razlikovati osnovna geometrijska tijela,
- Uočavati i imenovati ravne i zakrivljene površi,
- Uočavati liniju kao granicu površi,
- Razlikovati vrste linija,
- Uočavati i obilježavati tačke kao presjek linija (sjecišta),
- Usvojiti pojam izlomljene linije,
- Nacrtati, uočiti i razlikovati izlomljenu od pravei zakrivljene linije,
- Usvojiti pojam duži, crtati i obilježavati duži, upoređivati ih po veličini,
- U okruženju prepoznati i imenovati pravougaonik, kvadrat, trougao, krug, precrtavati ih,
- Usvojiti znanja o osnovnim osobinama navedenih geometrijskih likova,
- Uočavati ove geometrijske likove kao površ geometrijskih tijela,

Mjerenje i mjere

- Prepoznati i menovati jedinice za mjerenje dužine, mase, tečnosti, vremena, novca, Prepoznati, imenovati i razlikovati sprave za mjerenje dužine, mase, vremena
- Uvoditi učenike u samostalan rad u udžbeniku, čitanje matematičkog teksta i osposobiti ih da razumiju značenje pročitanog,

- Integrisati stečena matematička znanja sa drugim odgojno-obrazovnim sadržajima,
- Komunicirati matematičkim jezikom i izraziti ideje u usmenom, pisanom i vizuelnom obliku,
- Opisati riječima matematičke objekte, ideje, postupke i rješenja te ih prikazati jednostavnim slikama, crtežima, didaktičkim materijalima, dijagramima i brojevima
- Procjenjivati i upoređivati i u jednostavnim situacijama donositi zaključke, Koristiti kreativnost i maštu u rješavanju primjerenih problema,
- Poštovati različite stavove i argumentovano braniti svoje stavove, Primjenjivati stečena matematička znanja u stvarnom životu.

Ishodi učenja po programskim sadržajima

	Odgojno-obrazovni ciljevi		
Programski sadržaji	**Znanje**	**Načini učenja**	
		Sposobnosti	**Vrijednosti, stavovi, ponašanje**
1. Brojevi	Imenovati i upoređivati brojeve do 20 Predstavljati prirodne brojeve na brojevnoj pravoj Zapamtiti postupak sabiranja i oduzimanja u skupu brojeva do 20 Upoređivati brojeve do 100; objasniti postupak sabiranja i oduzimanja desetica u skupu brojeva do 100 Uočavati vezu između sabiranja i oduzimanja Odrediti nepoznati broj u jednostavnim jednakostima i provjeriti tačnost rješenja Imenovati redne i rimske brojeve Razlikovati redne od glavnih brojeva	Pravilno pisati i čitati brojeve do 20 Odrediti mjesto broja na brojevnoj pravoj; sabirati i oduzimati na brojevnoj pravoj; izraditi brojevnu pravu Sabirati i oduzimati u skupu brojeva do 20 Sabirati i oduzimati desetice u skupu brojeva do 100 Ovladati matematičkim jezikom i simbolima pri sabiranju i oduzimanju u skupu brojeva do 20 Izražavati se matematičkim jezikom za saopštavanje ideja Rješavati jednostavne problemske zadatke Čitati i pisati redne i rimske brojeve	Bilježiti brojeve veće od 20 (rješenja predstaviti crtežima, slikama, dijagramima) Rangirati brojeve na brojevnoj pravoj; iskoristiti različite materijale za izradu brojevne prave Koristiti sabiranje i oduzimanje u cilju rješavanja problema iz svakodnevnog života Prihvatati ili odbijati tuđe mišljenje na osnovu valjanog razloga ili dokaza Postavljati logična pitanja u cilju rješavanja matematičkih problema (kako, koliko, zašto, šta je poznato ili nepoznato...) Bilježiti informacije putem individualnog i timskog rada
2. Geometrija	Imenovati i razlikovati osnovna geometrijska tijela i likove Imenovati i razlikovati vrste linija Prepoznati tačku i duž	Ovladati jednostavnijim matematičkim priborom Precrtavati trougao, kvadrat, pravougaonik Crtati linije, duži	Izvještavati o rezultatima matematičkih zadataka Izraziti ideje matematičkim jezikom usmeno, pismeno, vizuelno
3. Mjerenje i mjere	Prepoznati, imenovati i procjenjivati jedinice za mjerenje Imenovati sprave za mjerenja	Demonstrirati različite načine mjerenja u svakodnevnom životu Mjeriti standardnim i nestandardnim jedinicama	Bilježiti i upoređivati rezultate mjerenja Rješavati jednostavne problemske zadatke

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Odgojno-obrazovni ciljevi

Programski sadržaji	Znanje	Načini učenja Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanje
1. Brojevi			
1.1. Sabiranje i oduzimanje u skupu brojeva do 20 **- Sabiranje i oduzimanje brojeva u prvoj desetici. (ponavljanje i produbljivanje znanja);** **- Izračunavanje zbirova od tri sabiraka;**	Imenovati simbole <, >, =, +, - u skupu brojeva do 10 Imenovati i koristiti dijelove zbira i razlike brojeva do 10 Primijeniti znanja računanja zbirova od tri sabirka Pratiti redoslijed izračunavanja u zadacima sabiranja i oduzimanja sa zagradom Definisati upotrebu zagrada u sabiranju i oduzimanju	Prepoznati simbole <, >, =, +, u skupu brojeva do 10 Prepoznati dijelove zbira i razlike Računati zbirove od tri sabirka Izračunavati vrijednost izraza sa zagradama u sabiranju i oduzimanju;	Tolerisati različite stavove i argumentovati svoj stav Koristiti resurse znanja u rješavanju jednostavnijih tekstualnih zadataka Kroz svakodnevne životne primjere rješavati jednostavnije problemske zadatke (pijaca, trgovina,...)
Upotreba zagrada u sabiranju i oduzimanju; **Sabiranje brojeva i oduzimanje brojeva u drugoj desetici (oblici kao: 10+4, 14-4; 13+4, 17-4, 10+10);** **Sabiranja i oduzimanja oblika: 6+4 = 10, 10-4 (ponavljanje i produbljivanje);** **Sabiranja kada su sabirci iz prve desetice, a zbir iz druge desetice i odgovarajuće oduzimanja;** **Veza između sabiranja i oduzimanja;** **I slovo nekada uzimamo da je broj. Nepoznati broj;** **Svojstva zbira: Nula kao sabirak. Pravilo zamjene mjesta sabiraka;** **- Svojstva razlike: nula kao umanjitelj, umanjitelj jednak umanjeniku;**	Imenovati brojeve do 20, jednocifrene i dvocifrene brojeve Predstavljati prirodne brojeve na brojevnoj pravoj; Primjenjivati usmeno i pismeno sabiranje i oduzimanje brojeva u drugoj desetici sa i bez prelaza Provjeriti sabiranje pomoću oduzimanja i obratno Objašnjavati vezu između sabiranja i oduzimanja Zapamtiti postupak izračunavanja nepoznatih komponenti	Prepoznati razliku između jednocifrenih i dvocifrenih brojeva Napraviti brojevnu pravu Rangirati brojeve na brojevnoj pravoj Demonstrirati usmeno i pismeno sabiranje i oduzimanje brojeva u drugoj desetici sa i bez prelaza Demonstrirati vezu između sabiranja i oduzimanja Ovladati svojstvima operacije sabiranja (komutativnost i asocijativnost) Uočavati kako se mijenja zbir i razlika u zavisnosti od promjene komponenti Rješavati zadatke u kojima je 0 rezultat ili jedan od članova u računskoj radnji Usmjerenom didaktičkom igrom određivati nepoznati broj	Sastavljati jednostavne brojne izraze koji odgovaraju tekstualnom zadatku Iskazivati lojalnost u radu tandema ili grupe Kritički vrednovati vlastita postignuća Prepoznati nepoznatu komponentu u jednostavnim tekstualnim zadacima Upoređivati rezultate sa rezultatima drugih (par, grupa, razred)

Rimske cifre od I do X;	Imenovati rimske brojeve od I do X	Napraviti rimske brojeve od jednostavnog materijala	
Redni brojevi ;	Imenovati redne brojeve; Razlikovati redne od glavnih brojeva	Prikupiti i urediti podatke o rednim brojevima Prepoznati redne brojeve u tekstu	Sudjelovati u radu para, grupe
1.2. Skup brojeva do 100 **- Formiranje pojmova višekratnika broja 10**	Objasniti pojam višekratnika broja 10	Čitati i pisati višekratnike broja 10 do 100	Prikazati podatake korištenjem tabela, jednostavnih dijagrama
- Brojevna linija (crta): 0, 10, 20, 30, ..., 100;		Odrediti mjesto svakoga broja na brojevnoj pravoj	Primijeniti stečena znanja u jednostavnijim tekstualnim zadacima
- Upoređivanje višekratnika broja 10 u prvoj stotini;	Upoređivati višekratnike broja 10	Sabirati i oduzimati višekratnike broja 100	Obrazložiti postupke rješavanja matematičkih zadataka različitih nivoa, složenosti,strukture
Sabiranje i oduzimanje višekratnika broja 10 u prvoj stotini;	Primjenjivati sabiranje oduzimanje višekratnika broja 10	Pravilno pisati i čitati brojeve do 100	
Formiranje pojmova ostalih brojeva prve stotine;			
Niz brojeva: 0, 1, 2, 3, ... 99, 100. Brojanje (u oba smjera). Prethodnici i sljedbenici brojeva iz prve stotice;	Uočavati i imenovati prethodnike i sljedbenike brojeva do 100	Redati po veličini prirodne brojeve do 100	Bilježiti informacije putem individualnog i timskog rada
Brojevna linija (crta): 0-100;			
-Upoređivanje brojeva iz prve stotice Znaci: <, > i =	Matematičkim zapisom iskazati odnos među brojevima do 100 (znaci: <, >, =)		
Geometrija			
Predmeti oblika lopte, kocke, kvadra, valjka, piramide i kupe	Imenovati i razlikovati predmete po veličini, boji, obliku	Prepoznati predmete iz životnog okruženja koji imaju sličnosti i različitosti sa geometrijskim oblicima	Sakupljati i uređivati podatke, što preglednije ih prikazati i pročitati
Predmeti oblika valjka, lopte i kupe;			
Predmet oblika kocke, kvadra piramide (strane, bridovi, vrhovi);			
- Površi-granice predmeta. Ravne i zakrivljene površi.	Prepoznati i imenovati ravne i zakrivljene površi	U okruženju pronaći i pokazati ravne i zakrivljene površi (koristiti čula) Prikazati, mjeriti, zapisivati izmjereno, vježbati tačnost i preciznost	Integrirati nastavne sadržaje sa drugim odgojno-obrazovnim područjima

2.2. Površi (površine) i linije (crte) **Linija (crta) kao granica površi (površine);** **Ravne i zakrivljene linije (crte). Tačke kao granice linije (crte);** **Izlomljena linija (crta)**	Identificirati i pokazati liniju kao granicu površi Razlikovati vrste linija	Uočavati liniju kao granicu površi; Crtati ravne i zakrivljene linije Obilježavati tačke kao presjek linija (sjecišta)	Razmjenjivati matematičke ideje i saradnički rješavati zadatke
Duž kao dio izlomljene linije (crte); **Upoređivanje duži;**	Definisati duž kao najkraće rastojanje između dvije tačke Imenovati duž te označiti krajnje tačke Uporediti duži	Crtati, napraviti duži, upoređivati ih	Vrednovati svoje i tuđe stavove
- Pravougaonik, kvadrat i trougao kao zatvorene (proste) izlomljene linije;	Prepoznati i imenovati mnogouglove (pravougaonik, kvadrat, trougao)	U okruženju pronalaziti i imenovati pravougaonik, kvadrat, trougao, krug, precrtavati ih, Praviti geometrijske likove od različitog materijala	Koristiti resurse znanja u rješavanju jednostavnijih i složenijih zadataka
- Granica kruga kao zatvorena zakrivljena linija (crta).	Upoređivati i procjenjivati veličinu površi	Uočavati geometrijske likove kao površ geometrijskih tijela	
3. Mjerenje i mjere **-Mjerenje dužine; Jedinice za dužinu (m)**	Imenovati jedinice za mjerenje Koristiti različite načine mjerenja, sprave za mjerenja uključujući i kalendar	Mjeriti nestandardnim i standardnim jedinicama za mjerenje, procjenjivati Zapisati mjerenje mjernim brojem i jedinicom Sabirati i oduzimati mjerne jedinice	Bilježiti i upoređivati rezultate mjerenja Primijeniti mjerenje pri rješavanju problemskih zadataka Rješavati jednostavne problemske zadatke i primijeniti matematički jezik (ishod vjerovatan, moguć, nemoguć, slučajan, siguran,...)
- Mjerenje mase; Jedinice za masu (kg); **-Jedinice za tečnost (l);** **-Jedinice za vrijeme (h,min);**	Imenovati sprave kojima se vrše mjerenja	Mjeriti vrijeme	
-Jedinice za novac (KM, KF).	Grupisati metalni i papirni novac, uporediti njihovu vrijednost i odnose		Računati s novcem u svakodnevnom životu i polaziti od konkretnih primjera

Međupredmetna povezanost

Matematika	Predmet	Nastavno područje	Kompetencije
Brojevi	Tjelesni i zdravstveni odgoj Moja okolina Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost Muzička kultura Likovna kultura	Prirodni oblici kretanja Sve teme Razumijevanje pročitanog sadržaja (Matematičke priče) Pjevanje, Muzičke igre Teme po sjećanju, Rad po mašti Orijentacija u prostoru, Saobraćaj	Vještina odabira informacija, empatija, nenasilna komunikacija, težnja za poboljšanjem
Geometrija	Moja okolina Tjelesni i zdravstveni odgoj Likovna kultura	Hodanje i trčanje Igre Crtanje ili slikanje, Prostorno-plastično oblikovanje Crtanje ili slikanje	Samopouzdanje, perzistencija, spremnost da se iskoriste ukazane mogućnosti
Mjere i mjerenje	Likovna kultura Tjelesni i zdravstveni odgoj Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost Moja okolina	Trčanje Razumijevanje pisanog materijala (povezuje znanja sa drugim situacijama iz svoje pozicije) Orijentacija u vremenu	Preuzeti odgovornost za lična ostvarenja, samokontrola, fabrikovanje novih ideja

Didaktičko-metodičke napomene

Za uspješno savladavanje programskih sadržaja u nastavi matematike drugog razreda devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja neophodno je napraviti uspješan spoj tradicionalnih i savremenih oblika i metoda rada. Pri tome je značajno da se vodi računa o spoznajnim mogućnostima učenika, o sposobnosti shvatanja i razumijevanja matematičkih zakonitosti, te o interesima i optimalnim igrovnim metodama kojima će se apstraktni pojmovi i činjenice približiti učeničkim spoznajnim mogućnostima.

Ravnopravno zastupiti tri pristupa: skupovni, brojevni i perceptivno-predodžbeni (korištenje brojevnih slika) kod predstavljanja brojeva;

- Približiti racionalizirani postupak tumačenja i objašnjavanja broja (10+7 = 17 nije produkt sabiranja već poimanje broja 17);
- Primjena korelativnih odnosa među predmetima;
- Kroz poučavanje i učenje brojeva, a naročito kod sabiranja i oduzimanja insistirati na razumijevanju, a tek kasnije na pamćenju;
- Primjena didaktičkog materijala s ciljem boljeg razumijevanja određenih matematičkih radnji;
- Unutarpredmetna korelacija (povezivanje sadržaja unutar predmeta);
- Podsticanje kreativnosti istraživačkog rada i insistiranje na ravnopravnom učešću dječaka i djevojčica u fizičkom i slikovnom materijalu;
- Podsticanje samostalnog (individualnog) i timskog rada;
- Prikupljanje didaktičkog materijala iz okoline i njegova primjena u adekvatnim situacijama;
- Prikupljanje i ukazivanje na oblike i slike predmeta u bližoj okolini bez obaveze crtanja pomenutih predmeta;
- Taktivnim (dodirnim) efektima razumijevanje pojma površi i njihovo perceptivno (vizualno) prepoznavanje predmeta i slika, da na taj način razlikuju ravne i zakrivljene površi i linije;
- Produbljivanje i proširivanje pojma brojeva do 20, te brojeva od 21 do 100.

Pomenute programske zahtjeve realizirati kroz sva tri postupka: skupovni, brojevni i perceptivno-predodžbeni.

- Korištenjem brojevne linije omogućiti očiglednost nizanja i niza brojeva prve stotine;
- Sabiranje i oduzimanje u skupu višekratnika broja 10 tumačiti analogno sabiranju u prvoj desetici; Mjerenju i mjeri pristupiti isključivo praktičnim aktivnostima učenika (vaganjem, pretakanjem, korištenjem sata i novca);
- Geometrijska tijela u prostoru nisu cilj, već sredstvo da učenici pouzdanije modeliraju skupove, kao i osnov za formiranje pojmova brojeva.

TREĆI RAZRED

Programski sadržaji

1. Brojevi

- Ponoviti i utvrditi primjenu simbola <, >, = u skupu brojeva do 20,
- Ponoviti i utvrditi sabiranje i oduzimanje brojeva do 20 i rješavati jednostavnije tekstualne zadatke,
- Ponoviti i utvrditi pravilno čitanje, pisanje i uspoređivanje brojeva do 100,
- Ponoviti i utvrditi operacije sa deseticama do broja 100 i znati primjeniti stecena znanja pri rješavanju odgovarajućih tekstualnih zadataka,
- Ovladati postupcima usmenog i pismenog sabiranja brojeva sa i bez prelaza u drugu deseticu oblika 50+4, 54+4, 50+34, 54+32, 54+6, 54+36, 54+9 i 54+38 i rješavati jednostavnije tekstualne zadatke,
- Ovladati postupcima usmenog i pismenog oduzimanja brojeva sa i bez prelaza u drugu deseticu oblika 54- 4, 58-4, 54-30, 54-32, 60-6, 54-9 i 54-38 i rješavati jednostavnije tekstualne zadatke,
- Koristiti date relacije u rješavanju odgovarajućih nejednakosti,
- Pravilno koristiti zagrade za lakše oduzimanje više brojeva,
- Uočiti vezu sabiranja i oduzimanja (sabiranje provjeravamo oduzimanjem),
- Pronalaziti vrijednost brojnih izraza pomoću sabiranja i oduzimanja sa i bez upotrebe zagrade,
- Rješavati jednačine sa nepoznatim sabirkom, umanjenikom i umanjiocem, kao i jednostavnije tekstualne zadatke,
- Rješavati jednostavnije nejednačine i pravilno zapisati rješenja,
- Rješavati jednostavnije problemske zadatke, svođenjem na rješavanje odgovarajućih jednačina,
- Pisati i čitati rimske brojeve do 20,
- Pisati i čitati redne brojeve do 100,
- Razlikovati parne i neparne brojeve i rješavati odgovarajuće tekstualne zadatke,
- Pisati, čitati i uspoređivati stotice prve hiljade,

2. Geometrija

- Opažati, razlikovati i klasificirati odgovarajuće ravne i zakrivljene površi,
- Prepoznati, imenovati, crtati i obilježavati pravu (pravac), polupravu (polupravac), duž, ugao
- Usvojiti pojam okomitih (normalnih) i paralelnih pravih i crtanje,
- Uspoređivati duži po veličini njihovih dužina,

3. Množenje i dijeljenje brojeva do 100

- Prepoznati množenje kao sabiranje jednakih sabiraka,
- Prepoznati znak „•“ kao znak za množenje, znati dijelove proizvoda,
- Razumjeti osobinu komutativnosti kod množenja brojeva do 100,
- Znati množenje brojem 2, 3, 4, 5, 6 , 7, 8, 9, 10 i množenje broja 2, 3, 4, 5, 6 , 7, 8, 9, 10, te primjenjivati u jednostavnijim tekstualnim zadacima,
- Razumjeti rezultate množenja sa 1 i 0, kao i množenje 1 i 0 sa brojevima,
- Usvojiti tablicu množenja do nivoa automatizma,
- Razumjeti da se rezulta množenja tri broja ne mijenja promjenom redoslijeda množenja i načina udruživanja faktora,
- Pisati dvocifrene brojeve u obliku a • 10 + b,
- Prepoznati znak „:“ za dijeljenje, dijelove količnika,
- Znati dijeljenje brojem 2, 3, 4, 5, 6 , 7, 8, 9, 10, te primjenjivati u jednostavnijim tekstualnim zadacima,
- Razumjeti dijeljenje 0 sa brojevima i dijeljenje brojeva sa brojem 1,
- Usvojiti tablicu dijeljenja do nivoa automatizma,
- Uočiti vezu između množenja i dijeljenja, množenje se provjerava dijeljenjem i obratno,
- Prepoznati osobinu distributivnosti množenja zbira ili razlike brojeva, te primijeniti u jednostavnijim tekstualnim zadacima,
- Usvojiti izvantablično množenje korištenjem prethodnog gradiva,

- Rješavati jednostavnije jednačine sa nepoznatim faktorima u proizvodu, nepoznatim dijelovima količnika (dijeljenik, djelilac) i jednostavnije tekstualne zadatke,
- Računati sa više računskih operacija sa i bez upotrebe zagrada u jednostavnijim tekstualnim zadacima,

4. Mjerenje, upoređivanje i procjenjivanje

- Prepoznati ,imenovati i razlikovati jedinice za mjerenje dužine, mase, tečnosti, vremena i novca, odnose među njima i rješavati jednostavnije tekstualne zadatke.

Ishodi učenja po programskim sadržajima

Odgojno-obrazovni ciljevi

Programski sadržaji	Znanje	Načini učenja	
		Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanje
1. Sabiranje i oduzimanje do 100	Koristiti matematički jezik i simbole za osnovne matematičke operacije u skupu brojeva do 100 Formiranje brojnog niza do 100 Primijeniti usmeno i pismeno sabiranje i oduzimanje brojeva sa i bez prelaza do 100 i rješavati jednostavnije i složenije tekstualne zadatke Uočiti vezu i redoslijed između osnovnih računskih operacija Imenovati, upoređivati redne brojeve do 100 Imenovati, razlikovati, upoređivati rimske brojeve do XX Nabrajati, uočavati,razlikovati i klasifikovati parne i neparne brojeve do 100 Upoređivati stotice prve hiljade	Izvoditi računskeoperacije kroz različite tipove zadataka Napraviti brojevni niz prirodnih brojeva do 100 Ovladati usmenim I pismenim sabiranjem i oduzimanjem brojeva do 100 sa i bez prelaza Rješavati jednačine i nejednačine i tekstualne zadatke do 100 Rješavati jednostavne I složenije tekstualne zadatke Izvoditi operacije jednostavnijih problemskih zadataka Ovladati zadacima čitanja i pisanja rednih, parnih, neparnih, rimskih brojeva, stotica prve hiljade	Rješavati probleme kroz igru i zabavu poštujući matematička pravila Vrednovati lične i stavove drugih Koristiti resurse znanja u rješavanju jednostavnijih i složenijih tekstualnih zadataka Upoređivati rezultate sa rezultatima drugih (par, grupa, razred) Kritički vrednovati vlastita postignuća i postignuća drugih Prikazati podatke korištenjem tabela, lista dijagrama i grafikona Integrisati matematička znanja sa drugim nastavnim sadržajima Sintetizirati i generalizirati saznanja o množenju i dijeljenju do 100
2. Ravne i zakrivljene plohe (površine), likovi i linije	Opažati, razlikovati i klasificirati odgovarajuće ravne i zakrivljene površi, Prepoznati, imenovati i obilježavati pravu (pravac), polupravu (polupravac), duž, ugao, krug i kružnicu Usvojiti pojam okomitih (normalnih) i paralelnih pravih Upoređivati duži po veličini njihovih dužina Prepoznati, imenovati i razlikovati geometrijske likove (krug, trougao, pravougaonik i kvadrat)	U okruženju uočavati tijela i likove Povezati geomatrijske likove i tijela u okruženju Crtati pravu, polupravu, duž, ugao, krug, kružnicu Crtati okomite i paralelne prave Napraviti duži od različitog materijala, upoređivati Crtati geometrijske likove (krug, trougao, pravougaonik i kvadrat)	Razvijati i nadograđivati pozitivne stavove Poštovati zajednički donešena pravila za rad i igru Argumentovano braniti svoje stavove Identifikovati podatke potrebne da se riješi problem Koristiti jasan matematički rječnik
3. Množenje i dijeljenje do 100	Usvojiti postupak množenja i dijeljenja do 100 Usvojiti tablicu množenja i dijeljenja do nivoa automatizma	Množiti i dijeliti u jednostavnim i složenijim zadacima	Obrazložiti postupke rješavanja matematičkih zadataka različitih nivoa, složenosti, strukture

4. Mjerenje, upoređivanje i procjenjivanje	Prepoznati, imenovati procjenjivati jedinice za mjerenje Objasniti odnos između jedinica upoznatih mjera	Mjeriti uz korištenje dogovorenih jedinica i sprava Tačno izračunavati rezultate mjerenja	Bilježiti i predviđati ishode mjerenja i upoređivati ih

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Odgojno-obrazovni ciljevi

Programski sadržaji	**Znanje**	**Načini učenja**	
		Sposobnosti	**Vrijednosti, stavovi, ponašanje**
1. Sabiranje i oduzimanje do 100 **Sabiranje i oduzimanje brojeva unutar desetica (oblici kao: 50+4, 54-4, 73+4, 77-4)** **Upoznavanje relacija i određivanje nepoznatih brojeva (x<15, 40<x<50)** **Sabiranje brojeva prve stotice kada je zbir naznačenih jedinica sabiraka manji od 10 (ab+cd, b+d<10) i odgovarajuća oduzimanja** **Sabiranje brojeva prve stotice kada je zbir naznačenih jedinica pribrojaka jednak 10 i odgovarajuća oduzimanja;** **Sabiranje brojeva prve stotice kada je zbir naznačenih jedinica pribrojaka veći od 10 i odgovarajuća oduzimanja;** **Sabiranje više pribrojaka;**	Prepoznati i upoređivati brojeve do 100 Identificirati prethodnika i sljedbenika zadanog broja Prepoznati podatke koji su poznati i koji su nepoznati u nejednačinama Koristiti date relacije u rješavanju odgovarajućih nejednakosti Primjenjivati sabiranje i oduzimanje brojeva sa i bez prelaza do 100 Koristiti zakone komutacije i asocijacije	Prikazati prirodne brojeve do sto na različite načine (uključujući sliku, brojevni pravac) Čitati i pisati brojeve do 100 Predstavljati odnose među brojevima Odrediti mjesnu vrijednost broja Rješavati jednostavnije nejednačine i pravilno zapisati rješenja Sabirati i oduzimati brojeve sa i bez prelaza do 100 Demonstrirati svojstva sabiranja i oduzimanja služeći se didaktičkim materijalom	Pokazivati zanimanje za samostalan rad, rad u parovima, malim i velikim grupama Poduzimati različite načine rješavanja problema i tražiti logična rješenja Pravilno interpretirati grafički prikaz (tabela, grafikon,...) Pokazivati interesovanje prilikom upoznavanja novih pojmova i proširivanja matematičkog znanja Pokazivati želju za razumijevanjem postavljajući jasna pitanja Samostalno vršiti potragu za različitim izvorima znanja u cilju učenja nečeg novog
Zagrade **Oduzimanje više brojeva; Zagrade;** **Veza sabiranja i oduzimanja;** **Zadaci sa dvije operacije;** **Brojni izrazi; Rješavanje jednostavnijih jednačina;** **Izračunavanje nepoznatog sabiraka;** **Izračunavanje nepoznatog umanjenika;** **Izračunavanje nepoznatog umanjitelja;**	Pravilno koristiti zagrade za lakše oduzimanje više brojeva	Izračunavati vrijednost brojnih izraza sa i bez upotrebe zagrade Računati na različite načine (okomito i vodoravno, pomoću brojevne ose)	

Jednostavniji tekstualni (problemski) zadaci; **Redni brojevi do 100** **Rimski brojevi od XI do XX;** **Parni i neparni brojevi do 100;** **Stotice prve hiljade**	Predstaviti problemsku situaciju brojnim izrazom i riješiti tekstualni zadatak koji se svodi na rješavanje brojnog izraza Prepoznati podatke koji su poznati i koji su nepoznati u jednačinama Predviđati približan ishod računskih operacija Koristiti simbole <, >, = Imenovati i zapisivati redne brojeve do 100 Imenovati simbole I, V i X kao simbole pomoću kojih pišemo sve rimske brojeve do XX Prepoznati, razlikovati parne i neparne brojeve do 100 Upoređivati stotice prve hiljade	Rješavati jednačine sa nepoznatim sabirkom, umanjenikom i manjiocem, kao i jednostavnije tekstualne zadatke Čitati i pisati redne brojeve, parne i neparne, rimske brojeve i stotice prve hiljade	Razvijati fleksibilne postupke u rješavanju problemskih zadataka sabiranja, oduzimanja, množenja i dijeljenja do 100 Usmeno objašnjavati metode rješavanja problema Učestvovati u rješavanju matematičkih zadataka iz svakodnevnog života
2. Ravne i zakrivljene plohe (površine), likovi i linije **Pravac, polupravac, duž, ugao–crtanje i obilježavanje** **Crtanje paralelnih i okomitih pravaca;** **Upoređivanje duži;**	Prepoznati, imenovati i klasificirati ravne i zakrivljene površi Prepoznati i razlikovati vrste linija (ravna, izlomljena, zakrivljena, otvorena i zatvorena) Prepoznati, imenovati pravu, polupravu, duž, ugao, kružnicu i krug Razlikovati krug i kružnicu Prepoznati i obilježavati ugao Prepoznati tačku kao presjek linija i duž kao dio ravne linije	Primijetiti (putem čula) odnose granice/ruba i regije/područja, linije, površine i prostora Crtati sve vrste linija, paralelne i okomite prave uz korištenje odgovarajućeg pribora Crtati i obilježavati tačku i duž Crtati uglove u proizvoljnom položaju, linijarom i trougaonikom (vježbati rukovanje trougaonikom), obilježavati tjemena, krake Uočavati likove: trougao, kvadrat, pravougaonik, krug u okruženju Crtati geometrijske likove Vježbati preciznost, urednost i spretnost rukovanja priborom za crtanje	Rješavati probleme kroz igru i zabavu poštujući pravila Pronaći najbolji način kako organizovati i predstaviti rješenja Koristiti jasan matematički jezik u radu sa geometrijom Objasniti i opravdati metode korištene u rješavanju zadataka
3. Množenje i dijeljenje do 100 **Množenje kao sabiranje jednakih sabiraka;** **Znak "•" (puta); Množilac, množenik (množenje broja i množenjem brojem) i umnožak;** **Činitelj ili faktori;** **Množenje brojeva (i množenje brojem) prve desetice;**	Prepoznati i imenovati znak „•“ kao oznaku za množenje i znak „:“ kao oznaku za dijeljenje Objašnjavati vezu zbira istih sabiraka i proizvoda: (4+4+4= 3 • 4)	Prikazati množenje broja i brojem žetonima i drugim didaktičkim materijalom	Istražiti različite načine množenja i dijeljenja
Tablica množenja; **Broj 1 i broj 0 kao činitelji množenja;** **Osobine umnoška: zamjena mjesta činitelja (komutativnost i asocijativnost)**	Imenovati dijelove proizvoda i količnika Zapamtiti tablicu množenja i dijeljenja u skupu brojeva do 100	Usvojiti tablicu množenja i dijeljenja do automatizma	

Pisanje dvocifrenog broja u obliku a10+b **Djeljenik (broj koji se dijeli), djelitelj (broj kojim se dijeli), količnik (ishod dijeljenja);** **Dijeljenje brojevima prve desetice;** **Količnik čiji je djeljenik broj 0;** **Količnik čiji je djelitelj broj 1; (dijeljenje nulom nema smisla);** **Tablica dijeljenja;** **Veza množenja i dijeljenja;**	Primjenjivati zakon komutacije, asocijacije i distribucije radi lakšeg računanja Prepoznati značenje termina „dvostruko više“ i „polovina“ broja Primijeniti postupak rješavanja jednačina i nejednačina	Odrediti dijelove cjeline sječenjem i rezanjem Uvježbati ulogu 0 i 1 kod množenja i dijeljenja Ovladati zadacima u kojima se rezultat množenja tri broja ne mijenja promjenom redoslijeda množenja i načina udruživanja faktora Pisati dvocifreni broj u obliku a10+b Uočavati vezu množenja i dijeljenja provjerom	Samostalno sastavljati i rješavati jednostavne matematičke probleme putem jednačina i nejednačina Kritički se ophoditi prema radu i rezultatima rada Razvijati matematičku radoznalost i motivaciju u sticanju znanja Kritički i samokritički prihvatati grešku Pružiti pomoć učenicima/učenicama koji/koje se ne snalaze u radu
Množenje zbira i dijeljenje zbira; **Osobine dijeljenja: distributivnost;**	Prepoznati osobinu distributivnosti množenja zbira ili razlike brojeva		Identifikovati množenje i dijeljenje kao model pomoću kojeg se mogu predstavljati različite situacije i procesi
Izvantablična množenja i izvantablična dijeljenja (30:2, 20:10); **Rješavanje jednačina oblika 3x=18, x4=24, 45:x=5, x:9=8)** **Računske operacije prvog i računske operacije drugog reda; Red računanja u izrazima sa više računskih operacija; Upotreba zagrada.**	Odrediti broj ‘toliko puta veći/manji’ od datog broja	Izračunati vrijednost brojevnog izraza sa i bez upotrebe zagrada poštujući redoslijed računskih operacija	
4. Mjerenje, upoređivanje i procjenjivanje	Koristiti standardne jedinice za mjerenje dužine, mase, obujma tekućine, vremena i novca Upoređivati odnos manje i veće mjere	Mjeriti uz korištenje standardnih jedinica za mjerenje, kao i sprava za mjerenje Računati pomoću istih jedinica mjere Tačno izražavati rezultate mjerenja	Prikupljati podatke iz svakodnevnih situacija, predviđati ishode mjerenja i bilježiti rješenja Prepoznati potrebu za standardnim jedinicama za mjerenje i koristiti ih Svakodnevno

Međupredmetna povezanost

Matematika	Predmet	Nastavno područje	Kompetencije
Sabiranje i oduzimanje do 100	Moja okolina Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost Likovna kultura Muzička kultura	Sve teme (tekstualni zadaci, brojanje, upotreba slikovnih simbola,...) Prikaz pročitanih tekstova Teme po sjećanju Pjevanje i sviranje	Istinoljubivost, slušati otvoreno i slati uvjerljive poruke, savjesnost, težnja za poboljšanjem
Ravne i zakrivljene plohe (površine), likovi i linije	Tjelesni i zdravstveni odgoj	Trčanje do 20m, cik-cak	Inovativnost, podržavanje

	Likovna kultura	Crtanje terena za igru (koristiti termine „vrh ugla“ i „krak ugla“, crtanje na kvadratnoj mreži	sposobnosti drugih, inicijativnost
	Muzička kultura	Sadržaji po direktnom posmatranju	
	Moja okolina	Sadržaji iz mašte (Igra linija i boja, igra trouglova, origami tehnika)	
		Muzičke igre	
		Saobraćaj (saobraćajni znakovi)	
Množenje i dijeljenje do 100	Likovna kultura	Izrada aplikacija kroz sve sadržaje i različitim tehnikama	Izdvajanje bitnog od nebitnog, samopouzdanje, razumijevanje drugih individua i grupa, savjesnost
	Tjelesni i zdravstveni odgoj	Igra: Podjela u igri na dvije, tri, četiri,... jednake grupe	
	Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost	Rad na tekstu, jezik, kultura izražavanja: rad u paru, jednakim grupama	
Mjerenje, upoređivanje i procjenjivanje	Moja okolina	Orijentacija u vremenu	Pamćenje, adaptabilnost, sposobnost uvjeravanja, perzistencija
	Tjelesni i zdravstveni odgoj	Trčanje: Mjerenje brzine trčanja	
	Likovna kultura	Slikanje, crtanje	

Didaktičko-metodičke napomene

Za uspješno savladavanje programskih sadržaja u nastavi Matematike za III razred devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja neophodno je načiniti uspješan spoj tradicionalnih i savremenih oblika i metoda rada. Pri tome, značajno je voditi računa o spoznajnim mogućnostima učenika, o sposobnosti shvatanja i razumijevanja matematičkih zakonitosti, te o interesima i optimalnim igrovnim metodama kojima će se apstraktni pojmovi i činjenice približiti učeničkim spoznajnim mogućnostima.

- Ravnopravno zastupiti tri pristupa: skupovni, brojevni i perceptivno-predodžbeni (korištenje brojevnih slika) kod predstavljanja brojeva;
- Približiti sabiranje brojeva prve stotice kada je zbir naznačenih jedinica pribrojaka manji od 10 (ab+cd, b+d<10); Na primjer 23+34, 3+4<10;
- Objasniti sabiranje i oduzimanje s prelazom različitim metodama;
- Kroz poučavanje i učenje brojeva, a naročito množenja i dijeljenja, insistirati na razumijevanju, a tek kasnije na pamćenju;
- Produbljivanje i proširivanje pojma brojeva do 100, te stotica do 1000;
- U geometrijskim sadržajima učenika dovesti na nivo prepoznavanja, poimanja, imenovanja i označavanja (prava, duž, ugao, kružnica…);
- U domeni mjera i mjerenja učenik treba da zna mjeriti, upoređivati, procjenjivati jedinice;
- Primjenjivati didaktički materijal s ciljem boljeg razumijevanja određenih matematičkih radnji;
- Kroz različite oblike rada poticati i razvijati samostalnost, kooperativnost, kreativnost i istraživački duh;
- Sakupljanje didaktičkog materijala iz okolice i njegova primjena u odgovarajućim situacijama;
- Ukazivati na oblike, slike i primjere predmeta u bližoj okolini;
- Nastojati uspostaviti što užu korelaciju unutar samog predmeta a i sa drugim predmetima;

Spomenute programske zahtjeve realizirati kroz sva tri postupka: skupovni, brojevni i perceptivno-predodžbeni.

- Uz pomoć brojevne linije omogućiti očiglednost nizanja i niza brojeva prve stotine i stotica prve hiljade;
- U domeni mjera i mjerenja, osim praktičnih aktivnosti, učenik treba znati zapisati i pretvarati mjere.

DRUGA TRIJADA

ČETVRTI RAZRED

Programski sadržaji tematskih cjelina

1. Brojevi prve hiljade
- Modeliranje brojeva prve hiljadice izvan prve stotice (prebrojavanje skupova realnih objekata/ zrnjevlja, šibica, papirića/ modeliranjem stotica i desetica)
- Zapisivanje brojeva hiljadice
- Čitanje brojeva hiljadice
- Struktura brojeva hiljadice: Sx100 + Dx10+ Jx1
- Stotice hiljadice
- Brojevna crta 0-1000
- Modeliranje brojevne crte 0-1000 iz (10) brojevnih crta stotica
- Položaji brojeva na brojevnoj crti 0-1000
- Redni brojevi prve hiljadice (zapisivanje rimskim ciframa)
- Uspoređivanje brojeva prve hiljadice

2. Prava u ravni
- Crte/linije, ravne linije, duži (sistematizacija)
- Prava/pravac i poluprava /polupravac (misaono modeliranje)
- Tačka i prave
- Prava koja prolazi dvjema tačkama
- Prava koja prolazi jednom tačkom

3. Sabiranje i oduzimanje do hiljadu
- Pravila o nepromjenljivosti zbira i nepromjenljivosti razlike
- Nealgoritamsko (usmeno) sabiranje i oduzimanje.
- Proširivanje naučenih svojstava sabiranja i oduzimanja na brojeve hiljadice
- Algoritamsko (pismeno) sabiranje i algoritamsko (pismeno) oduzimanje u hiljadici
- Zadaci zadani riječima i složeniji brojevni izrazi u prvoj hiljadici (u rješavanju koriste se jednačine i nejednačine odgovarajućih oblika)

4. Krug i kružnica
- Uočavanje kruga i kružnice na valjku i kupi
- Precrtavanje kružnice sa kupe i valjka
- Modeliranje krugova od papira
- Određivanje elemenata kružnice na modelima origami-tehnikama, ispitivanje položaja središta i crtanje kružnice šestarom
- Elementi kruga i kružnice

5. Množenje i dijeljenje do hiljadu
- Osobine produkta (komutativnost i asocijativnost)
- Množenje brojem zbira i razlike (zakon distributivnosti)
- Nealgoritamsko množenje u prvoj hiljadici (množenje višekratnika broja 10, broja 100 i ma kojeg broja)
- Algoritamsko množenje u prvoj hiljadici
- Dijeljenje u prvoj hiljadici
- Zadaci zadani riječima i složeniji brojevni izrazi u prvoj hiljadici (u rješavanju koriste se jednačine i nejednačine odgovarajućih oblika)

6. Brojevi do 10 000
- Hiljadice i stotice desethiljadice
- Struktura brojeva hiljadice (višecifreni brojevi)
- Brojevna linija 0-10000, sa naznačenim višekratnicima broja 100 (10)
- Sabiranje i oduzimanje višekratnika broja 10 u desethiljadici

Mjerenje veličina

- Mjerenje dužine. Jedinične mjere za dužinu:
  1 m, 1 dm, 1 cm, 1 mm (-, deci, centi, mili) /
  1 m, 1 dam, 1 hm, 1 km (-, deka, hekto, kilo)
- Mjerenje mase. Jedinične mjere za masu:
  1 g, 1 dg, 1 cg, 1 mg /1 g, 1 dag, 1 hg, 1 kg
- Mjerenje zapremine tekućine. Jedinične mjere za zapremine tekućine:
  1 l, 1 dl, 1 cl, 1 ml / 1 l, 1 dal, 1 hl, 1 kl
- **Zadaci o mjerama i mjerenjima**
- **Problemski zadaci**

Ishodi učenja po programskim sadržajima

	Odgojno - obrazovni ciljevi		
Programski sadržaji	**Znanje**	**Načini učenja**	
		Sposobnosti	**Vrijednosti, stavovi, ponašanje**
1. Brojevi prve hiljade	Koristiti matematičke simbole u skupu brojeva do 1 000 Imenovati, nabrojati brojeve prve hiljade Uočiti brojeve prve hiljade na brojevnoj liniji Uspoređivati brojeve prve hiljade, matematičkim zapisom izraziti odnos među brojevima	Rješavati zadatke uz pravilno korištenje matematičkih simbola Predstavljanje brojeva od 0 do 1.000 na brojevnoj liniji	Prepoznati važnost i značaj primjene matematike u svakodnevnom životu i radu Saslušati argumentaciju i kritički preispitati lične stavove i stavove drugih
2. Prava u ravni	Prepoznati i imenovati pravu, polupravu, duž, tačku	Manipulisati priborom za crtanje Crtati i obilježavati pravu, polupravu, duž	Poboljšati vlastitu „listu“ motiva, emocija i doživljaja Imati pozitivan stav prema novim saznanjima
3. Sabiranje i oduzimanje do 1000	Primijeniti računske operacije sabiranja i oduzimanja do 1.000 Objasniti vezu između suprotnih računskih operacija u skupu brojeva do 1.000	Sabirati i oduzimati brojeve do 1.000 Izvršiti provjeru jedne računske operacije pomoću suprotne Rješavati brojevne izraze uz korištenje jednačina i nejednačina različitog oblika	Prepoznavati vrijednost unutrašnjeg života i unutrašnje nagrade, pokazati više samopouzdanja i vlastite odgovornosti i inicijative
4. Krug i kružnica	Pokazati krug i kružnicu kao ravne površi valjka i kupe Razlikovati krug i kružnicu Pokazati krug i kružnicu kao ravne površi valjka i kupe Razlikovati krug i kružnicu	Crtati i označavati elemente kružnice i kruga (crtati kružnicu zadanog središta)	Koristiti kreativnost i maštu za rješavanje djeci i poluprečnika primjerenih problema, te primijeniti matematička znanja u svakodnevnom životu
5. Množenje i dijeljenje do 1000	Primijeniti zakon komutacije, asocijacije i distribucije radi lakšeg računanja u skupu brojeva od 1 000 Prepoznati zadatke date riječima (problemske zadatke)	Nealgoritamski i algoritamski množiti u prvoj hiljadici Dijeliti u prvoj hiljadici Rješavati brojevne izraze uz korištenje jednačina i nejednačina različitog oblika Izvoditi jednostavnije zaključke induktivnim mišljenjem i analogijom (a+b=b+a; a • b= b•a; a • (b+c)= a•b+a•c) Modelirati brojevne izraze prema datim (tekstualnim) uvjetima	Prezentirati podatke i prenositi informacije kroz različite oblike rada m , m, ,…-Pokazati više samopouzdanja i odgovornosti Obrađivati i prerađivati podatke u korisne informacije koje su rješenje na postavljeni zadatak Pronalaziti podatke u jednostavnijoj tabeli – bez interpretacije

6. Brojevi do 10.000	Uočavati strukturu i zakonitosti predstavljanja četverocifrenih brojeva	Razvrstavati brojeve po različitim kriterijima	Služiti se matematičkim jezikom pri iskazivanju i predstavljanju ideja i rješenja
7. Mjerenje veličina	Uočiti važnost procjene i provjere rezultata pomoću jedinica za dužinu, masu i zapreminu Pravilno i na proizvodima čitati mjere odgovarajućih veličina	Napraviti modele 1 mm, 1ml, 1 dg, 1 cg, 1 mg Izvoditi jednostavnija praktična mjerenja Mjeriti dužine uz prethodno procjenjivanje i pravilan izbor mjere	Procjenjivati, kritički vrednovati vlastite rezultate i upoređivati ih sa rezultatima drugih

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

	Odgojno-obrazovni ciljevi		
		Načini učenja	
Programski sadržaji	**Znanje**	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanje**
Brojevi prve hiljade **Zapisivanje i čitanje brojeva prve hiljade** **Stotice prve hiljade** **(1100, 1200, ...)** **Položaji (redoslijed) brojeva na brojevnoj liniji 0-1000** **Redni brojevi prve hiljade (zapisivanje rimskim ciframa)** **Upoređivanje brojeva prve hiljadice**	Prepoznati i upoređivati brojeve do 1.000 na brojevnoj liniji Matematičkim simbolima iskazati odnos među brojevima Objasniti strukturu brojeva prve hiljade	Čitati i zapisivati brojeve do 1.000 Redne brojeve prve hiljade zapisivati rimskim ciframa	Spremnost da se nadvlada „strah od brojeva“ Pokazivati interes za učenje o brojevima i kvantitativnim odnosima
Prava u ravni **Prava, poluprava i duž** **Tačke i prave, duž kao dio prave** **Prava koja prolazi jednom tačkom** **Prava koja prolazi dvjema tačkama** **Uzajamni položaj pravih: ukrštene, okomite i paralelne**	Prepoznati modele pravih u okruženju Objasniti pojam prave,poluprave i duži Objasniti da prava nema granicu Uočiti da je duž dio prave i poluprave, da je prava skup tačaka	Crtati i označiti pravu i polupravu Crtati duž kao dio prave i istaknuti njene krajnje tačke Crtati pravu koja prolazi jednom tačkom i dvjema tačkama	Integrirati nastavne sadržaje sa drugim odgojno-obrazovnim područjima Uvažavati zahtjeve govorne komunikacije i stavove drugih učenika Kritički prihvatati greške
Sabiranje i oduzimanje u prvoj hiljadi **Pravila o nepromjenljivosti zbira i** **nepromjenljivosti razlike**	Definisati pravila i zakonitosti sabiranja i oduzimanja u prvoj hiljadi Uočavati strukturu i zakonitosti predstavljanja trocifrenih brojeva	Rješavati zadatke sabiranja i oduzimanja u prvoj hiljadi poštujući pravila i zakonitosti Predstavljati brojeve iz prve hiljade na različite načine Pismeno i usmeno sabirati dva ili više brojeva prve hiljade	Stvarati i koristiti različite modele računanja Pronaći najbolji način kako organizovati i predstaviti rješenja

Usmeno sabiranje i oduzimanje u prvoj hiljadi **Pismeno sabiranje i oduzimanje u prvoj hiljadi** **Zadaci zadani riječima i složeniji brojevni izrazi u prvoj hiljadi**	Primijeniti usmeno i pismeno sabiranje i oduzimanje u prvoj hiljadi Odrediti približne vrijednosti brojeva i uspješno vršiti procjenu rezultata računskih operacija Analizirati i sintetizirati različite zapise brojeva prve hiljade	Sastavljati i izračunavati jednostavnije tekstualne zadatke uz primjenu jednačina i nejednačina Precizno i sigurno izvršiti „vodoravno“ i „uspravno“ sabiranje i oduzimanje Računati sigurno uz korištenje olakšica	Objašnjavati prikaze rješenja (tabela, lista, grafikon) Crtati zaključke na osnovu podataka iz tabela, grafikona Diskutovati koristeći rječnik koji sadrži riječi poput (jednako dobro, sigurno, dokazati,...) Pokazivati zanimanje za Složenije matematičke igre
Krug i kružnica **Uočavanje kruga i kružnice na valjku i kupi** **Crtanje kružnice uz pomoć kupe i valjka** **Određivanje elemenata kružnice na modelima origami tehnikom** **Crtanje kružnice šestarom** **Elementi kruga i kružnice i njihovo označavanje**	Prepoznati i imenovati krug i kružnicu na valjku i kupi Odrediti elemente kruga i kružnice koristeći se origami tehnikom Isticati na kružnici središte, prečnik i poluprečnik	Uočavati oblike kruga i kružnice u okruženju Steći preciznost u crtanju kružnice Crtati i obilježavati elemente kružnice i kruga Vježbati preciznost, urednost i spretnost rukovanja priborom za crtanje (šestar)	Identifikovati podatke potrebne da se riješi problem Koristiti jasan matematički jezik Samostalno i timski formulisati zaključke Kritički vrednovati vlastite rezultate i rezultate drugih
Množenje i dijeljenje u okviru prve hiljade **Osobine produkta (komutativnost, asocijativnost i distributivnost). Usmeno i pismeno množenje u prvoj hiljadi Dijeljenje u prvoj hiljadi. Zadaci zadani riječima i složeniji brojevni izrazi u prvoj hiljadi**	Povezivati i primjenjivati zakonitosti i pravila množenja i dijeljenja u računanju Primijeniti množenje i dijeljenje u prvoj hiljadi Koristiti množenje i dijeljenje pri rješavanju svakodnevnih životnih izazova	Pismeno množiti i dijeliti u prvoj hiljadi Rješavati matematičke zadatke koristeći se jednačinama i nejednačinama odgovarajućeg oblika Strpljivo i pažljivo rješavati složenije zadatke množenja i dijeljenja	Selektirati i upotrijebiti odgovarajuću računsku operaciju u cilju rješavanja problema Provjeriti rezultate i uvjeriti se da su odabrani načini dobri za rješenje problema Pristupiti problemu fleksibilno, uključujući i alternativne načine koji će pomoći rješenju zadatka
Brojevi do 10.000 **Struktura brojeva do 10.000** **Brojevna linija** **0 -10.000, sa naznačenim sadržiocima broja 100 (10)** **Sabiranje i oduzimanje sadržilaca broja 10 u skupu brojeva do 10.000**	Uočavati da je prva hiljada 1-1.000, a deseta 9.001-10.000 Sastavljati brojevne izraze po zadanim uvjetima Primijeniti sabiranje i oduzimanje sadržilaca broja 10 u skupu brojeva do 10.000 Interpetirati znanja o brojevima prve desethiljadice u svakodnevnom životu	Predstavljati odnose među brojevima Odrediti mjesnu vrijednost broja Rješavati jednostavne problemske zadatke sabiranja i oduzimanja sadržilaca broja 10 u skupu brojeva do 10.000	Pokazivati interesovanje za rješavanje problema i zadataka samostalno, u paru i timu Pokazivati svijest o značaju igre u učenju Razmjenjivati informacije, ishode, rješenja i iskustva sa drugarima

Mjerenje veličina **Jedinične mjere za dužinu: 1m, 1dm, 1cm, 1mm; (-, deci, centi, mili)** **1m, 1dam, 1hm, 1km. (-, deka, hekto, kilo)** **Mjerenje mase** **Jedinične mjere za masu: 1g, 1dg, 1cg, 1mg;** **1g, 1dag, 1hg, 1kg** **Mjerenje zapremine tekućine** **Jedinične mjere za zapreminu tekućine: 1l, 1dl, 1cl, 1l; 1 l, 1dal, 1hl, 1kl.** **Zadaci s mjerenjima i jedinicama mjerenja** **Problemski zadaci**	Imenovati i nabrojati manje i veće jedine za mjerenje dužine, mase, zapremine tečnosti Preračunati jedinice mjerenja istovrsnih veličina Spoznati da jedan mililitar vode ima masu od jednog grama Procjenjivati veličine od 1 m, 1l, 1 kg Demonstrirati znanja o manjim jedinicama mjerenja, uočavati odnose među njima	Precizno mjeriti i tačno izražavati rezultate mjerenja koristeći jedinične mjere Intuicijom i analogijom povezati decimetar-decigram- decilitar, milimetar-miligram-mililitar,... S preciznošću mjeriti veličine od 1mm, odnosno 5 g, 5 ml Rješavati jednostavnije i složenije zadatke s mjerenjima i jedinicama za mjerenje	Pokazivati interes za istraživački rad Pronalaziti i koristiti različite resurse i materijale Koristiti matematiku u korelaciji sa drugim predmetima Primijeniti znanja o mjerama, odnosima među njima i njihovim vrijednostima u svakodnevnom životu

Međupredmetna povezanost

Matematika	Predmet	Nastavno područje	Kompetencije
Brojevi prve hiljade	Moja okolina Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost	Vrijeme i prostor (prošlost, sadašnjost i budućnost kraja - vremenska traka) Jezik (čitanje i pisanje brojeva)	Izdvajanje bitnog od nebitnog, fleksibilnost, volja za rad
Prava u ravni **Krug i kružnica**	Tjelesni i zdravstveni odgoj Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost Muzička kultura Likovna kultura Moja okolina	Hodanje i trčanje; Ritmika i ples Jezičko izražavanje Dječije igre Linija (vrste, ritam, omjer), krug (formacija kruga) Priroda i prirodni procesi – Atmosferske padavine Vrijeme i prostor - Orijentacija na geografskoj karti Društvo – Saobraćajna povezanost u širem zavičaju-kantonu	Podrška drugima i servilna orijentacija, preuzimanje odgovornosti, odabir informacija koje je nužno zapamtiti
Sabiranje i oduzimanje u prvoj hiljadi **Množenje i dijeljenje u okviru prve hiljade** **Brojevi do 10.000**	Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost Likovna kultura Tjelesni i zdravstveni odgoj Moja okolina	Jezičko izražavanje Izrada aplikacija kroz sve sadržaje i različitim tehnikama Igra Društvo – vremenska karta (decenija, vijek (stoljeće) Razvijenost šireg zavičaja-Privreda, turizam	Evaluacija, samokontrola, saglasnost – kolaboracija sa drugim članovima grupe, težnja za poboljšanjem
Mjerenje veličina	Moja okolina Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost Tjelesni i zdravstveni odgoj Likovna kultura	Orijentacija u prostoru i vremenu Pisanje skraćenica Trčanje Slikanje, crtanje	Postavljanje pitanja o gradivu, inovacija, organizacione sposobnosti, optimizam

Didaktičko-metodičke napomene

1. Brojevi prve hiljade
U odnosu na dosadašnje programske sadržaje koji se situiraju pod tematskom cjelinom brojevi prve hiljade, pojavljuju se dva nova momenta.

Prvo, umjesto formulacije brojevi do 1.000 uvodi se formulacija kao u nazivu.

2. Prava u ravni
Geometrijske sadržaje početne nastave matematike treba prezentirati djeci imajući u potpunosti na umu da smo ovdje u neformalnoj (intuitivnoj) geometriji (tijelo – površ– linija – tačaka), a ne u formalnoj geometriji (tačka linija – površ – tijelo). Dakle, do pojma prave (i poluprave) dijete dolazi misaonim produživanjem duži preko njenih granica. Treba biti oprezan u upotrebi pojma beskonačno (dobra je zamjena: preko svakog broja).
Djeci su od naročitog značaja zadaci da prepoznaju i imenuju sve geometrijske oblike na pravoj i na njoj dviju naznačenih tačaka (prava, dvije tačke, duž, četiri poluprave).

3. Sabiranje i oduzimanje u prvoj hiljadi
Ovdje je predviđeno postepeno uvođenje pojmova usmeno, odnosno pismeno računanje.
Abakus–računanje je izuzetno lijep i očigledan primjer sabiranja i oduzimanja među brojevima prve hiljade.
Rad na abakusu snažno podstiče razvoj različitih učenikovih sposobnosti (pamćenje, naročito vizuelno, prostornu organizaciju i orijentaciju, prepoznavanje ideje zamjene itd.).

4. Krug i kružnica
Već i sama struktura teksta koji je naveden, daje niz jasnih metodičkih uputa i učitelju i autoru udžbenika.
Međutim, podcrtavamo da smo u intuitivnoj geometriji. Redoslijed: djeca na predmetima prvo uočavaju krug, pa onda kružnicu. Precrtavaju kružnicu i isijecaju model kruga. Presavijanjem modela kruga uočavaju središte i intuicijom naslućuju uzajamni položaj tačaka kružnice i središta kružnice. Kružnica ne sadrži (svoj) centar ali ga ima.

Elemente kružnice, nakon ovakvog pristupa, lako je objasniti.

5. Množenje i dijeljenje u okviru prve hiljade
Gledano s aspekta pojmova množenja i dijeljenja, u prvoj hiljadi proširuju se i produbljuju sadržaji iz prve stotine. Ovdje predviđamo izvjesno proširivanje dosadašnjeg zahtjeva „množenje i dijeljenje jednocifrenim brojem", time što će se govoriti o množenju i dijeljenju u okviru prve hiljade, bez limitiranja veličine množitelja („jednocifrenim brojem"). Težište će se dati na uočavanje, razumijevanje i primjenu zakona distributivnosti množenja prema sabiranju i na pravilo „svaki sa svakim".

6. Brojevi do 10 000
Proširivanje skupa brojeva hiljadica na skup brojeva desethiljadice treba realizirati postupno: upoznavanjem svih višekratnika broja hiljade, pa višekratnika broja 100 i konačno broja 10 u prvoj hiljadici. Ovo treba uraditi uz korištenje brojevnih linija.

7. Mjerenje veličina
Usvajanjem brojeva prve hiljadice stvorene su osnove za zaokruživanje svih standardnih (za osnovno obrazovanje) jediničnih veličina i njihovih odnosa. U suštini ova tematska cjelina ima za cilj da se prošire i produbе znanja o mjerenju i mjerama ranije upoznatih veličina. U programu smo, kada su u pitanju mjere za masu, odstupili od uobičajenog, iz fizike izvučenog sistema (metar, kilogram, sekunda). Naime, iz više razloga smatramo da je uputno (ali, predloženim metodičkim rješenjima, i moguće) u četvrtom razredu operirati pojmovima: decigram, centigram i miligram.
Naime, petina jednog standardnog (80 gramskog) copy-papira, ima masu približno 1g. Dijeljenjem ovog modela na 10 jednakih dijelova u dječijim je rukama model mase od 1dg, a nakon toga, radeći na sličan način i modeli mase 1cg i 1mg. Slično se može dijeliti sadržaj vrećica šećera od 1g na 10dg, zatim 1dg na 10cg, i konačno 1cg na 10mg.
Model miligrama od copy–papira djeca mogu sama isjeći. Dimenzije su mu približno: 4 mm x 3 mm, (a oznaka miligrama su pune ladice za lijekove u djetetovom domu).
Nadamo se da će djeca koja prođu ovu školu mjera moći utjecati da na bocama Koka-kole nađu i oznake 33cl umjesto, za njih nerazgovjetne oznake 0,33L (Šta je ovdje zarez, Zašto je L umjesto l?).
Puno značenje mase od jednog grama dijete stvara nakon spoznaje da je masa jednog mililitra vode jedan gram. Koristeći se različitim pomagalima dijete može postići takva znanja i sposobnosti da procjenjuje masu jedne kapi vode ili masu suze

PETI RAZRED

Programski sadržaji tematskih cjelina

1. Brojevi prvog miliona

- Čitanje, pisanje i upoređivanje brojeva do 1.000 – ponavljanje
- Zapisivanje brojeva u obliku zbira višekratnika dekadskih jedinica
- Čitanje, pisanje i upoređivanje brojeva prvog miliona
- Klase i razredi. Mjesne vrijednosti cifara
- Brojevna crta 1.000.000

2. Sabiranje i oduzimanje brojeva u prvom milionu

- Sabiranje i oduzimanje brojeva u prvoj hiljadici - ponavljanje
- Povezanost sabiranja i oduzimanja – ponavljanje
- Sabiranje i oduzimanje brojeva u prvom milionu (usmeni postupak)
- Sabiranje i oduzimanje brojeva u prvom milionu
- Sabiranje i oduzimanje brojeva u prvom milionu (pismeni postupak)
- Osnovna svojstva sabiranja (komutativnost, asocijativnost, nula kao sabirak)
- Primjena osnovnih svojstava sabiranja u računanju
- Brojevni izrazi sa sabiranjem i oduzimanjem
- Zavisnost zbira od sabiraka. Nepromjenljivost zbira i primjena
- Zavisnost razlike od umanjenika i umanjioca. Nepromjenljivost razlike i primjena
- Oduzimanje zbira od broja
- Brojevni izrazi sa sabiranjem i oduzimanjem koji sadrže slovo (promjenljivu)
- Određivanje nepoznatog sabirka, umanjenika i umanjitelja
- Rješavanje jednačina oblika: $x \pm a = b$, $a \pm x = b$, $(x \pm a) \pm b = c$
- Nejednačine oblika: $x \pm a < b$, $a \pm x < b$, $x \pm a \leq b$, $x \pm a > b$, $a \pm x > b$, $x \pm a \geq b$

3. Množenje i dijeljenje u prvom milionu

- Množenje u prvom milionu kao sabiranje jednakih sabiraka. Množenje jednocifenim brojem
- Nula i jedinica kao činioci/faktori
- Dijeljenje kao obrnuta operacija množenju. Jedinica i nula u dijeljenju
- Množenje broja dekadskom jedinicom i višekratnikom broja deset. Množenje dekadskom jedinicom
- Dijeljenje broja dekadskom jedinicom
- Množenje zbira i razlike brojem (Distributivnost množenja prema sabiranju i oduzimanju)
- Dijeljenje zbira i razlike brojem
- Pismeno množenje i dijeljenje jednocifrenim brojem
- Pismeno množenje i dijeljenje dvocifrenim brojem
- Pismeno množenje trocifrenim brojem
- Osnovna svojstva množenja i primjena (komutativnost i asocijativnost množenja)
- Zavisnost proizvoda od činilaca (faktora)
- Nepromjenljivost proizvoda i primjena
- Zavisnost količnika od djeljenika i djelitelja
- Nepromjenljivost količnika i primjena
- Množenje i dijeljenje proizvoda brojem
- Množenje i dijeljenje korištenjem olakšica
- Brojevni izrazi u prvom milionu s množenjem i dijeljenjem koji sadrže promjenljivu (slovo)
- Jednačine oblika: $a \cdot x = b$, $x \cdot a = b$, $x : a = b$, $a : x = b$
- Nejednačine oblika: $a \cdot x > b$, $a \cdot x \geq b$, $a \cdot x < b$, $a \cdot x \leq b$, $x : a < b$

4. Brojni izrazi

- Brojni izrazi sa operacijama različitog reda (stepena), sa zagradama i bez zagrada.
- Sastavljanje jednostavnijih brojnih izraza koji odgovaraju tekstualnim zadacima

5. Brojevi veći od miliona. Skup prirodnih brojeva (N) I Skup NO

- Primjeri brojeva koji su veći od miliona. Tablica sa razredima/ klasama cifara. Upisivanje brojeva u tablice.
- Skup prirodnih brojeva (N) i skup N0. Brojna poluprava brojeva skupa N0.

6. Ugao

- Par polupravih sa zajedničkom početnom tačkom – ugao
- Kraci i vrh ugla. Obilježavanje uglova

- Upoređivanje uglova
- Pravi, oštri i tupi ugao
- Uglovi tangram figura
- Mjerenje uglova tangram figura polovinom pravog ugla

7. Trougao
- Stranice, vrhovi i uglovi trougla.
- Raznostraničan, jednakokraki i jednakostraničan trougao - crtanje. Pravougli trougao – crtanje
- Crtanje tangram-figura
- Izračunavanje obima trougla

8. Površina pravougaonika
- Modeliranje pravougaonika od kvadrata, rastavljanje pravougaonika na kvadrate
- Upoređivanje i mjerenje površine pravougaonika
- Jedinične mjere za površinu (1 m2. 1 dm2. 1 cm2. 1 mm2; 1 a, 1 ha, 1 km2)
- Izračunavanje površine pravougaonika (spec. kvadrata)
- Mreža kvadra (spec. kocke). Izračunavanje površine kvadra (spec. kocke)
- Kvadratni oblici i kvadratni brojevi

9. Zapremina kvadra (specijalno kocke)
- Modeliranje kvadra od kocki, rastavljanje kvadra na kocke.
- Upoređivanje i mjerenje zapremine kvadara
- Jedinične mjere za zapreminu (1 m3, 1 dm3, 1 cm3, 1 mm3, 1 km3)
- Izračunavanje zapremine kvadra (specijalno kocke)
- Površina kvadra i kocke, zapremina kvadra (specijalno kocke) – zadacima iz prakse

Ishodi učenja po programskim sadržajima

Odgojno-obrazovni ciljevi

Programski sadržaji	**Znanje**	**Načini učenja**	
		Sposobnosti	**Vrijednosti, stavovi, ponašanje**
Brojevi prvog miliona	Razlikovati i pravilno koristiti matematičke simbole	Čitati i zapisivati brojeve prvog milona i skupa brojeva N_0	Saslušati argumentaciju i kritički preispitati lične stavove i stavove drugih
	Prepoznati brojeve prvog miliona i skupa brojeva N_0	Uočiti prethodnik i sljedbenik datog broja	Ocjenjivati i samoocjenjivati na osnovu objektivnog i konstruktivnog vrednovanja
	Prepoznati i upoređivati brojeve prvog miliona i skupa brojeva N_0 na brojevnoj polupravoj i njihovu strukturu	Prepoznati primjere iz okruženja u kojima se koriste prirodni brojevi	
		Demonstrirati prikaz prirodnih brojeva tačkama na brojevnoj polupravoj	Koristiti adekvatan rječnik u rješavanju matematičkih problema iz svakodnevnog života
Sabiranje i oduzimanje brojeva u prvom milionu	Primijeniti usmeno i pismeno sabiranje i oduzimanje brojeva u prvom milionu i skupu brojeva N_0	Usmeno i pismeno sabirati i oduzimati brojeve u prvom milionu i skupu brojeva N_0	Razvijati pozitivan odnos prema radu i rezultatima svog rada i rada svojih drugara
	Zapamtiti svojstva sabiranja (komutativnost i asocijativnost)	Izvoditi svojstva sabiranja(komutativnost i asocijativnost)	Težiti estetskoj kvaliteti izražavanja prilikom izlaganja svog rada
	Identificirati nepoznatu komponentu kod sabiranja i oduzimanja	Rješavati jednostavnije jednačine i nejednačine sa sabiranjem i oduzimanjem	Poznavati korake dobrog govorništva u cilju što zanimljivije prezentacije rada u paru, grupi ili samostalno
		Modelirati brojevne izraze sa slovnom oznakom za datu vrijednost oznake	

Množenje i dijeljenje u prvom milionu	Primijeniti množenje i dijeljenje u prvom milionu Povezivati i primjenjivati zakonitosti i pravila množenja u računanju (komutativnost, asocijativnost, distributivnost) Identificirati nepoznatu komponentu kod množenja i dijeljenja	Množiti i dijeliti u prvom milionu poštujući zakonitosti i pravila, koristeći olakšice Izvoditi zaključke $a \bullet b = b \bullet a;\ a \bullet (b+c) = a \bullet b + a \bullet c$ Rješavati jednostavnije jednačine i nejednačine sa množenjem i dijeljenjem Modelirati brojevne izraze sa slovnom oznakom za datu vrijednost oznake	Prepoznavati vrijednost unutrašnjeg života i unutrašnje nagrade, pokazati više samopouzdanja i vlastite odgovornosti i inicijative Izabrati i koristiti odgovarajući način objašnjavanja metoda rada tokom množenja i dijeljenja
Brojni izrazi	Primijeniti postupak rješavanja brojevnih izraza sa i bez zagrada poštujući redoslijed računskih operacija	Prema datom tekstu postavljati odgovarajući brojevni izraz i izračunavati njegovu vrijednost	Pronalaziti razloge da bi se potkrijepile tvrdnje
Brojevi veći od miliona. Skup prirodnih brojeva (N) i skup N_0	Imenovati višecifrene brojeve i objasniti njihovu strukturu Prepoznati brojeve skupa N_0 na brojevnoj polupravoj	Odrediti mjesnu vrijednost broja Čitati i pisati višecifrene brojeve	Koristiti numeričko izražavanje u cilju rješavanja problema za vrijeme svakodnevnog rada i porodičnog života Pokazati više samopouzdanja i odgovornosti
Ugao	Prepoznati, imenovati, nabrojati elemente ugla Upoređivati uglove Klasificirati uglove	Manipulisati priborom za crtanje Crtati i obilježavati uglove	Služiti se matematičkim jezikom pri iskazivanju i predstavljanju ideja i rješenja Pokazati samopouzdanje i preciznost kod predstavljanja vlastitih ideja
Trougao	Prepoznati, imenovati, nabrojati elemente trougla Klasificirati trouglove Objasniti obim trougla	Manipulisati priborom za crtanje Crtati i obilježavati trouglove Izračunati obim trougla	Procjenjivati, kritički vrednovati vlastite rezultate i upoređivati ih sa rezultatima drugih
Površina pravougaonika	Prepoznati, imenovati pravougaonik i kvadrat Imenovati i nabrojati jedinice za mjerenje površine Primijeniti računanje površine pravougaonika i kvadrata Procjenjivati i pravilno izabrati jedinične mjere	Crtati pravougaonik (kvadrat) Mjeriti jediničnim površinama površinu pravougaonika, kvadrata Izračunati površinu pravougaonika i kvadrata Izraditi modele 1 mm^2, 1cm^2, 1dm^2 i 1 m^2 Izraditi modele kvadra (spec. kocke) iz modela njihovih mreža i na druge načine	Prepoznati, predstaviti i interpretirati mjerne jedinice riječima, ne samo oznakama (skraćenicama), te uočiti vezu korištenja istih u stvarnom životu Pokazivati interes za istraživački rad Koristiti matematiku u korelaciji sa drugim predmetima
Zapremina kvadra (specijalno kocke)	Imenovati i nabrojati jedinice za mjerenje zapremine kvadra Primijeniti računanje zapremine kvadra i kocke Procjenjivati i pravilno izabrati jedinične mjere	Izračunati zapreminu kvadra i kocke Izraditi modele 1 cm^3 i 1 dm^3	Identifikovati podatke potrebne da se riješi problem Koristiti jasan matematički rječnik

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

	Odgojno-obrazovni ciljevi		
		Načini učenja	
Programski sadržaji	**Znanje**	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanje**
Brojevi prvog miliona **Čitanje, pisanje i upoređivanje brojeva do 1.000 - ponavljanje** **Zapisivanje brojeva u obliku zbira višekratnika dekadskih jedinica** **Čitanje, pisanje i upoređivanje brojeva prvog miliona** **Klase i razredi. Mjesne vrijednosti cifara** **Brojevna crta 1.000.000**	Prepoznati i imenovati brojeve prvog miliona Identificirati mjesnu vrijednost cifre Upoređivati brojeve do milion Povezati tačku i broj na brojevnoj polupravoj Interpretirati, razmatrati i davati odgovore na bitna pitanja.	Brojati, čitati i pisati dekadske jedinice i višekratnike dekadskih jedinica do milion Pisati brojeve do milion u obliku zbira višekratnika dekadskih jedinica Uočavati mjesnu vrijednost cifre u tabelarnom ili drugom prikazu Grafički predstavljati brojeve do milion na brojevnoj polupravoj	Spremnost da se nadvlada „strah od brojeva“ Pokazivati interes za učenje o brojevima i kvantitativnim odnosima Biti fleksibilan u prihvatanju drugog i drugačijeg mišljenja Integrirati nastavne sadržaje sa drugim odgojno-obrazovnim područjima Uvažavati zahtjeve govorne komunikacije i stavove drugih učenika Kritički prihvatati greške
Sabiranje i oduzimanje brojeva u prvom milionu **Sabiranje i oduzimanje brojeva u prvoj hiljadici – ponavljanje** **Povezanost sabiranja i oduzimanja – ponavljanje**		Grafički, na brojevnoj polupravoj, prikazivati računske operacije sabiranje i oduzimanje	Izabrati i koristiti odgovarajući način objašnjavanja metoda rada tokom množenja i dijeljenja Pokazivati interesovanje za rješavanje problema i zadataka samostalno, u paru i timu
Sabiranje i oduzimanje brojeva u prvom milionu (usmeni postupak) **Sabiranje i oduzimanje brojeva u prvom milionu** **Sabiranje i oduzimanje brojeva u prvom milionu (pismeni postupak)**	Primijeniti nealgoritamsko (usmeno) i algoritamsko (pismeno) sabiranje i oduzimanje u prvom milionu Objasniti i primijeniti zakone računskih operacija u skupu N_0 (komutativnost, asocijativnost i distributivnost) Utvrditi redoslijed računskih operacija i prioriteta zagrada)	Rješavati usmeno i pismeno jednostavne i složenije zadatke sabiranja i oduzimanja u prvom milionu Uvježbati računske operacije u prvom milionu uz poštovanje redoslijeda računskih operacija i prioriteta zagrada Izvoditi računske operacije i rješavati jednačine i nejednačine u prvom milionu, koristeći ranije stečena znanja	Uvažavati zahtjeve govorne komunikacije i stavove drugih učenika
Osnovna svojstva sabiranja (komutativnost, asocijativnost, nula kao sabirak) **Primjena osnovnih svojstava sabiranja u računanju** **Brojevni izrazi sa sabiranjem i oduzimanjem**	Zapamtiti postupak izrade zadataka sa nepoznatom komponentom (nepoznat sabirak, umanjenik, umanjilac)		

Zavisnost zbira od sabiraka. Nepromjenljivost zbira i primjena	Objasniti i primijeniti postupak zavisnosti zbira od sabiraka, stalnost zbira		
Zavisnost razlike od umanjenika i umanjioca. Nepromjenljivost razlike i primjena	Objasniti i primijeniti postupak zavisnosti razlike od umanjenika i umanjioca, stalnost razlike		
Oduzimanje zbira od broja			
Brojevni izrazi sa sabiranjem i oduzimanjem koji sadrže slovo (promjenljivu)		Izračunavati vrijednosti jednostavnog i složenog izraza sa slovnom oznakom	
Određivanje nepoznatog sabirka, umanjenika i umanjioca			
Rješavanje jednačina oblika: $x \pm a = b$, $a \pm x = b$, $(x \pm a) \pm b = c$			
Nejednačine oblika: $x \pm a < b$, $a \pm x < b$, $x \pm a \leq b$, $x \pm a > b$, $a \pm x > b$, $x \pm a \geq b$			
Množenje i dijeljenje u prvom milionu **Množenje u prvom milionu kao sabiranje jednakih sabiraka. Množenje jednocifenim brojem** **Nula i jedinica kao činioci/ faktori** **Dijeljenje kao obrnuta operacija množenju. Jedinica i nula u dijeljenju** **Množenje broja dekadskom jedinicom i višekratnikom broja deset.** **Množenje dekadskom jedinicom** **Dijeljenje broja dekadskom jedinicom** **Množenje zbira i razlike brojem (Distributivnost množenja prema sabiranju i oduzimanju)** **Dijeljenje zbira i razlike brojem**	Uporediti računske operacije množenje i dijeljenje i zaključiti da su suprotne Objasniti zakonitosti izračunavanja zadataka sa jedinicom i nulom u množenju i dijeljenju Primjenjivati distributivnost množenja prema sabiranju i oduzimanju; asocijativnost i komutativnost množenja	Uočiti vezu između množenja i dijeljenja Množiti broj dekadskom jedinicom i višekratnikom broja deset Dijeliti broj dekadskom jedinicom Uočiti da je primjenom zakonitosti kod množenja i dijeljenja postupak računanja kraći, lakši i jednostavniji	Stvarati i koristiti različite modele računanja Pronaći najbolji način kako organizovati i predstaviti rješenja Objašnjavati prikaze rješenja (tabela, lista, grafikon) Crtati zaključke na osnovu podataka iz tabela, grafikona
Pismeno množenje i dijeljenje jednocifrenim brojem **Pismeno množenje i dijeljenje dvocifrenim brojem** **Pismeno množenje trocifrenim brojem**	Objašnjavati i koristiti olakšice pri množenju	Ovladati postupkom pismenog množenja i dijeljenja jednocifrenim, dvocifrenim i trocifrenim (množenje) brojem	Diskutovati koristeći rječnik koji sadrži riječi poput (jednako dobro, sigurno, dokazati, objasniti, pokazati, raščlaniti, podijeliti, grupisati, zamijeniti, udružiti...)

Osnovna svojstva množenja i primjena (komutativnost i asocijativnost množenja) **Zavisnost proizvoda od činilaca (faktora)** **Nepromjenljivost proizvoda i primjena** **Zavisnost količnika od djeljenika i djelitelja** **Nepromjenljivost količnika i primjena** **Množenje i dijeljenje proizvoda brojem** **Množenje i dijeljenje korištenjem olakšica** **Brojevni izrazi u prvom milionu s množenjem i dijeljenjem koji sadrže promjenljivu (slovo)** **Jednačine oblika:** $a \cdot x = b$, $x \cdot a = b$, $x : a = b$, $a : x = b$ **Nejednačine oblika:** $a \cdot x > b$, $a \cdot x \geq b$, $a \cdot x < b$, $a \cdot x \leq b$, $x : a < b$	Primjenjivati pravila množenja i dijeljenja proizvoda brojem; stalnost količnika Upotrijebiti pravila izračunavanja jednačina i nejednačina sa množenjem i dijeljenjem	Uvježbavati računske radnje uz poštovanje redoslijeda računskih radnji i prioriteta zagrada Izračunavati brojevne izraze u prvom milionu koji sadrže slovnu oznaku	Pokazivati zanimanje za složenije matematičke igre Procjenjivati i vrednovati vlastite stavove i stavove drugih Posjedovati samopouzdanje, jasan osjećaj vlastitih moći i limita
Brojni izrazi **Brojni izrazi sa operacijama različitog reda (stepena), sa zagradama i bez zagrada** **Sastavljanje jednostavnijih brojnih izraza koji odgovaraju tekstualnim zadacima**	Objasniti postupak računanja brojevnih izraza (redoslijed računskih operacija; izrazi sa i bez zagrada)	Rješavati jednostavnije i složenije brojevne izraze Sastaviti jednostavniji brojevni izraz na osnovu teksta	Identifikovati podatke potrebne da se riješi problem Koristiti jasan matematički jezik Razumjeti i analizirati tekstualne matematičke zadatke, kao i oblikovati otvorena pitanja iz teksta
Brojevi veći od miliona. Skup prirodnih brojeva (N) i skup N_O **Primjeri brojeva koji su veći od miliona.** **Tablica sa razredima/klasama cifara. Upisivanje brojeva u tablice.** **Skup prirodnih brojeva (N) i skup N_0.** **Brojna poluprava brojeva skupa N_0.**	Imenovati i nabrojati brojeve veće od miliona Povezati broj i mjesnu vrijednost cifre u tabeli mjesnih vrijednosti	Čitati i pisati brojeve veće od miliona Odrediti mjesnu vrijednost cifre u brojevima većim od miliona, upisivati ih u tablice mjesnih vrijednosti Grafički, na brojevnoj polupravoj, prikazati brojeve skupa N_0	Selektirati i upotrijebiti odgovarajuću računsku operaciju u cilju rješavanja problema Provjeriti rezultate i uvjeriti se da su odabrani načini dobri za rješenje problema Optimistično i motivirano iskazati volju za radom
Ugao **Par polupravih sa zajedničkom početnom tačkom – ugao** **Kraci i vrh ugla. Obilježavanje uglova**	Definisati ugao Prepoznati, imenovati, nabrojati elemente ugla	Precizno manipulisati geometrijskim priborom Crtati ugao sa njegovim elementima (kraci, vrh), obilježiti ga i matematički zapisati	Pokazivati interesovanje za rješavanje problema i zadataka samostalno, u paru i timu Poštovati pravila obrazovne igre i aktivnosti uopšte

Upoređivanje uglova **Pravi, oštri i tupi ugao** **Uglovi tangram figura** **Mjerenje uglova tangram figura polovinom pravog ugla**	Upoređivati i klasificirati uglove(origami tehnika, tangram) Razlikovati vrste uglova (pravi, oštri, tupi)	Prepoznati i uočavati vrste uglova u okruženju Crtati uglove (pravi, oštri, tupi)	Razmjenjivati informacije, ishode, rješenja i iskustva sa drugarima
Trougao **Stranice, vrhovi i uglovi trougla.** **Raznostraničan, jednakokraki i jednakostraničan trougao - crtanje.** **Pravougli trougao – crtanje** **Crtanje tangram-figura** **Izračunavanje obima trougla**	Prepoznati, nabrojati i imenovati elemente trougla Prepoznati i imenovati raznostranični, jednakokraki i jednakostranični trougao Prepoznati pravougli trougao Definisati obim trougla kao zbir dužina njegovih stranica	Manipulisati priborom za crtanje Crtati trougao sa njegovim elementima, obilježiti ga Crtati raznostranični, jednakokraki, jednakostranični i pravougli trokut, obilježiti ga Razvrstati trouglove prema stranicama i uglovima Izračunati obim trougla (raznostranični, jednakokraki, jednakostranični)	Pokazivati interes za istraživački rad, prikupljati materijale iz različitih resursa Koristiti matematiku u korelaciji sa drugim predmetima Primijeniti znanja o izračunavanju obima trougla u svakodnevnom životu
Površina pravougaonika **Modeliranje pravougaonika od kvadrata, rastavljanje pravougaonika na kvadrate** **Upoređivanje i mjerenje površine pravougaonika** **Jedinične mjere za površinu (**1m^2, 1dm^2, 1cm^2, 1mm^2; 1a, 1ha, 1km^2**)** **Izračunavanje površine pravougaonika (specijalno kvadrata)** **Mreža kvadra (specijalno kocke). Izračunavanje površine kvadra (kocke)** **Kvadratni oblici i kvadratni brojevi**	Prepoznati, razlikovati pravougaonik, kvadrat, Koristiti kvadratnu mrežu u određivanju površine Imenovati i nabrojati mjere za površinu (1m^2, 1dm^2, 1cm^2 , 1mm^2, 1a, 1ha, 1km^2) Navoditi primjere u svakodnevnom životu kada se određena jedinica za mjerenje površine koristi Procijeniti površinu pravougaonika i kvadrata Definisati formulu za izračunavanje površine pravougaonika i kvadrata Opisati kocku i kvadar Interpretirati prethodno stečena znanja tako što će površinu kvadra (kocke) izračunati kao površinu sastavljenu od pravougaonika, (kvadrata) Definisati formulu za izračunavanje površine kvadra i kocke	Crtati i označavati stranice, vrhove i uglove pravougaonika i kvadrata Mjeriti površinu prekrivanjem jediničnih kvadrata Uočiti zavisnost površine pravougaonika i kvadrata od dužine njihovih stranica Izračunati površinu pravougaonika kojem su zadate dužine stranica, koristeći jedinične mjere Izračunati površinu kvadrata kojem je zadata dužina stranice, koristeći jedinične mjere Uočavati predmete i njihove površi u okruženju, na modelima Crtati i isijecati mrežu kvadra i kocke Sastaviti model kvadra (kocke) Mjeriti ivice kvadra (kocke) i izračunati njihove površine	Obrađivati i prerađivati podatke u korisne informacije koje su rješenje na postavljeni zadatak Pronalaziti podatke u jednostavnijoj tabeli i interpretirati ih Čitati podatke iz dijagrama, mreže Tumačiti i razmatrati podatke – odgovarati na bitna pitanja Formulisati zadatke, birati primjere veličina i podatke o obliku Sistematično zapisivati mjerenja u tabelu

Zapremina kvadra (specijalno kocke) **Modeliranje kvadra od kocki, rastavljanje kvadra na kocke. Upoređivanje i mjerenje zapremine kvadara** **Jedinične mjere za zapreminu (**$1m^3$, $1dm^3$, $1cm^3$, $1mm^3$, $1km^3$**)** **Izračunavanje zapremine kvadra (specijalno kocke)** **Površina kvadra i kocke, zapremina kvadra (kocke) – zadacima iz prakse**	Opisati pojam zapremine i uporediti zapreminu dva tijela Razlikovati zapreminu od površi Imenovati i nabrojati jedinice za mjerenje zapremine Definisati formulu za izračunavanje zapremine kvadra i kocke	Mjeriti zapreminu kvadra i kocke brojanjem kockica – jedinica mjere za mjerenje zapremine Uočiti zavisnost zapremine od dužine stranice Izračunavati zapreminu kvadra i kocke Rješavati zadatke koji su tematski vezani za primjere iz okruženja	Obrađivati i prerađivati podatke u korisne informacije koje su rješenje na postavljeni zadatak Pronalaziti podatke u jednostavnijoj tabeli i interpretirati ih Čitati podatke iz dijagrama, mreže Tumačiti i razmatrati podatke – odgovarati na bitna pitanja Formulisati zadatke, birati primjere veličina i podatke o obliku Sistematično zapisivati mjerenja u tabelu

Međupredmetna povezanost

Matematika	Predmet	Nastavno područje	Kompetencije
1. Brojevi prvog miliona **2. Sabiranje i oduzimanje brojeva u prvom milionu** **3. Množenje i dijeljenje u prvom milionu** **4. Brojni izrazi** **5. Brojevi veći od miliona. Skup prirodnih brojeva (N) i Skup No**	Likovna kultura Društvo Priroda Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost Tjelesni i zdravstveni odgoj Muzička kultura Kultura življenja Osnove tehnike i informatike	Boja, Tačka i linija Moja domovina, Iz prošlosti domovine, Geografska obilježja BiH Biljke, Životinje Čitanje, Pisanje, Jezik, Kultura izražavanja, Medijska kultura ITM, Hodanje, Trčanje, Igre Dječije stvaralaštvo, Muzičke igre Opća kultura ponašanja (bonton), Savremena porodica Kreativna radionica, Kreativne vježbe	Vještina odabira informacija, slušati otvoreno i komunicirati „oči u oči“, samopouzdanje, istrajavanje na ciljevima, podjela rada, brzo pronalaženje i korištenje informacija, konvergentna (izvođenje logičkih zaključaka iz datih podataka) i divergentna produkcija (iznalaženje što većeg broja logičkih alternativa), opšta informatička i komunikacijska pismenost
1. Ugao **2. Trougao** **3. Površina Pravougaonika** **4. Zapremina kvadra (specijalno kocke)**	Društvo Priroda Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost Tjelesni i zdravstveni odgoj Likovna kultura Muzička kultura Osnove tehnike i informatike Kultura življenja	Saobraćaj Tvari, Tijela Čitanje, Pisanje, Jezik, Kultura izražavanja ITM, Skakanje, Trčanje, Bacanje, Ritmika i ples Tačka i linja, Masa i prostor, Ploha Dječije stvaralaštvo, Muzičke igre Kreativna radionica i vježbe, Opća kultura ponašanja (bonton), Savremena porodica	Rukovanje informacijama, empatija, saglasnost, perzistencija, konvergenta i divergentna produkcija, inicijativa, opšta informatička i komunikacijska pismenost, evaluacija, tolerancija, motiv postignuća

Didaktičko-metodičke napomene

Brojevi prvog miliona

Sadržajima ove tematske cjeline prirodno se proširuju i produbljuju znanja koja su djeca stekla u okviru tematske cjeline hiljada.

Sva pravila i zakonitosti o brojevima i računskim radnjama iz prve hiljade uvode se i provjeravaju i u skupu brojeva prvog miliona, odnosno u skupu brojeva N_0.

I ovdje će se koristiti sva tri pristupa: skupovni, brojni i perceptivno predodžbeni, ali sa dominacijom brojnog pristupa.

Posebnu pažnju potrebno je posvetiti poimanju skupa prirodnih brojeva i važnom svojstvu beskonačnosti. Pojam beskonačnosti treba kod djece razvijati samo intuitivno i uz izbjegavanje riječi beskonačno. Moguće je koristiti izraz preko svakog broja.

Računske operacije u prvom milionu

Svi metodički postupci koji su se koristili prilikom usvajanja računskih operacija u prvoj hiljadi koriste se i kod usvajanja računskih operacija u prvom milionu, kada su u pitanju usmena računanja.

Pismenom računanju dati adekvatan (ne prevelik) značaj, s obzirom na njegovu malu upotrebu u savremenom životu.

Zadnjom konstatacijom ne misli se na umanjivanje značaja pismenog računanja na razvoj široke lepeze sposobnosti djeteta.

Kao i u matematičkim sadržajima prethodnih razreda, jednačine i nejednačine rješavati, isključivo, na osnovu definicija računskih operacija i komponenti koje ih čine.

Rješavanje jednačina i nejednačina, u kojima je nepoznata „na jednom mjestu“, ne smije biti samo sebi svrha, nego te postupke treba vezivati za rješevanje različitih logičkih, problemskih, a posebno praktičnih zadataka.

Ugao i trougao

Imajući u vidu da djeca geometrijske sadržaje u početnoj nastavi matematike usvajaju polazeći od konkretnog, doživljajnog, poučavanje u znanjima o uglu i trouglu treba započeti od konkretnih rogljastih oblika (tijela) iz okruženja. Posebnu pažnju treba obratiti kod formiranja pojma pravog ugla.

Korištenje origami tehnika (tehnike presavijanja papira) pokazalo se kao izvanredna mogućnost u formiranju pojma pravog ugla i u upoređivanju uglova.

Jednakokrakom i pravouglom trouglu treba pristupiti s posebnom pažnjom. Izvanredno nastavno sredstvo za to je tangram - set figura.

Površina pravougaonih oblika

Dosadašnja iskustva i pokušaji (u četvrtom razredu osmogodišnje osnovne škole) u pomalo deduktivnom zasnivanju učenja površine pokazali su da je taj pristup bio neshvatljiv za veći broj djece.

Ovdje preporučujemo da se učenje o mjerenju površine isključivo veže za mjerenje površine pravougaonika. Bitno je da djeca praktičnim modeliranjem (isijecanjem u papiru) jediničnih površina (kvadrata) formiraju pravilne predodžbe o površini kvadrata, a poslije toga i pravougaonika.

Izračunavanje površine pravougaonika ne smije se pretvoriti u formalizam koji „ogoljava“ postupak izračunavanja površine do tabličnog množenja brojeva. Slično, površinu kvadra treba postaviti u kontekst učenja i vježbanja površine pravougaonika.

Mjerenje i računanje zapremine kvadra

I ovdje treba početi od modeliranja jediničnih zapremina (kocki). Koristeći prirodnu sklonost djeteta ka igri i istraživanju, može se dosta uspješno razviti pojam zapremine (kvadra). Nastavnik treba biti duboko svjestan važnog zakona konzervacije zapremine koju dijete može doživjeti slaganjem različitih kvadara od jednakih kocki i oblikujući kvadre od plastelina.

ŠESTI RAZRED

Program nastave matematike za šesti razred sadrži šest tema. U okviru prve četiri teme proširuju se do sada stečena i stječu nova znanja o skupovima, pisanju, načinima zadavanja i osnovnim računskim radnjama sa skupovima, zatim se učenici upoznaju sa pojmom i osnovnim elementima kružnice, kruga, ugla kao skupova tačaka te skupom prirodnih brojeva, računskim radnjama i njihovim osobinama u skupu prirodnih brojeva te djeljivošću i načinima određivanja najvećeg zajedničkog djelitelja i najmanjeg zajedničkog sadržatelja. U petoj i šestoj temi uvodi se skup pozitivnih racionalnih brojeva, osnovne računske radnje sa njima i pretvaranje iz jednog oblika u drugi. Naime, uvodi se i decimalni zapis za pozitivne racionalne brojeve. Ovim učenici obogaćuju svoja saznanja o brojevima i koriste ih u rješavanju konkretnih problema (kroz rješavanje zadataka problemskog tipa, rješavanje linearnih jednačina i nejednačina i sl.).

Programski sadržaji tematskih cjelina

1. Skupovi, relacije i preslikavanja

- Skupovi
- Presjek, unija i razlika skupova
- Direktni produkt skupova
- Relacije. Funkcije (preslikavanja)
- Koordinatni polupravac i koordinatni sistem u ravni

2. Kružnica, krug, ugao (kut)

- Izlomljena linija, mnogougao (mnogokut), kružnica i krug.
- Prava i kružnica; Dvije kružnice
- Ugao (elementi, obilježavanje)
- Konveksni i nekonveksni uglovi
- Središnji ugao, kružni luk i tetiva
- Prenošenje uglova; Upoređivanje uglova
- Grafičko sabiranje i oduzimanje uglova
- Vrste uglova: puni, opruženi, tupi, pravi, oštri, nula – ugao, susjedni i usporedni
- Mjerenje uglova (jedinice: stepen, minuta, sekunda), uglomjer
- Računske operacije s mjernim brojevima za uglove
- Komplementni i suplementni uglovi

3. Prirodni brojevi

- Skup N i N0
- Sabiranje, oduzimanje, množenje i dijeljenje (s ostatkom) u skupu N0
- Svojstva računskih operacija: komutativnost, asocijativnost, distributivnost
- Izrazi s promjenljivim
- Pridruživanje brojeva po datom pravilu (brojna vrijednost izraza)

4. Djeljivost u N_0

- Dijeljenje u skupu N_0 (Jednakost a = b c + r)
- Djeljivost u skupu N_0, faktori i sadržaoci prirodnog broja
- Djeljivost zbira, razlike i proizvoda prirodnih brojeva
- Djeljivost dekadnim jedinicama i brojevima: 2, 3, 4, 9, 25
- Prosti i složeni brojevi
- Rastavljanje složenih brojeva na proste faktore
- Zajednički djelitelji brojeva, najveća zajednička mjera
- Zajednički sadržalac i najmanji zajednički sadržalac danih brojeva

5. Razlomci

- Pojam razlomka b/a (a, b e N): brojnik i nazivnik
- Razlomci veći i manji od 1
- Proširivanje i skraćivanje razlomaka
- Upoređivanje razlomaka
- Razmjera (omjer)
- Decimalni i postotni zapis razlomka, postotak
- Pridruživanje tačaka brojnog polupravca razlomcima
- Osnovne računske operacije sa razlomcima i njihova svojstva
- Aritmetička sredina danih brojeva

- Brojevni izrazi sa zagradama, Tekstualni zadaci
- Izrazi s promjenljivim; Brojna vrijednost izraza
- Jednačine i nejednačine u Q+ (najjednostavniji oblici)

6. Razlomci u decimalnom obliku.

- - Decimalni zapis razlomka. Decimalni brojevi. Pretvaranje decimalnig broja u razlomak oblika $\frac{a}{b}$ ($a, b \in N$).
- Pridruživanje tačaka brojne poluprave decimalnim brojevima.Upoređivanje decimalnih brojeva.
- Zaokruživanje decimalnih brojeva. Osnovne računske operacije sa decimalnim brojevima.

Ishodi učenja po programskim sadržajima

Programski sadržaji	Odgojno-obrazovni ciljevi Znanje	Načini učenja Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanje
1. Skupovi, relacije i preslikavanja.	Koristiti matematički jezik i simbole kod osnovnih pojmova o skupovima i geometrijskim likovima (izlomljena linija, mnogougao (mnogokut), prava, kružnica, krug, ugao) i osnovne matematičke operacije u skupu Primijeniti Dekartove ideje pridruživanja uređenih parova realnih brojeva tačkama ravni.	Primjenjuje skupovne operacije i njihove osnovne zakonitosti na geometrijske likove (prava, poluprava, duž, ugao, trougao, četverougao , kružnica , krug...) koje doživljava kao skupove tačaka. Povezuje i primjenjuje pojam funkcije i relacije u praktičnom životu. Određuje zadane tačke na koordinatnom pravcu i pravouglom koordinatnom sistemu u ravni.	Razvijanje smisla za oblik, uzajamne odnose među skupovima i likovima, preciznost, jasnoću. Prikazati podatke korištenjem tabela, lista dijagrama i grafikona Integrisati matematička znanja sa drugim nastavnim sadržajima
2. Kružnica, krug, ugao (kut)	Prepozna, imenuje i razlikuje pojmove: tačka, duž, prava, poluprava, ravan uoči i crta paralelne i normalne prave Prepozna, imenuje geometrijske figure (kružnica, krug, kvadrat, pravougaonik, trougao) Razlikuje osnovne pojmove (tačka, prava, ravan, prostor, skup) od izvedenih (dužina, izlomljena linija, kružnica, krug, centralni ugao...) Prepozna i obilježi razlikuje vrste uglova ; pojam komplementnih i suplementnih uglova; poznaje i koristi mjerne jedinice	Nacrtati i obilježiti geometrijske likove, različite vrste uglova Poznaje i koristi pojam komplementnih i suplementnih uglova u računskim i konstruktivnim zadacima; Rješava zadatke sa mjernim jedinicama za uglove	Funkcionalno posmatranje i rasuđivanje. Razvijanje istraživačkog duha i osjećaja zadovoljstva poslije riješenih zadataka. Primjenjivanje matematičkog znanja na razne probleme iz svog okruženja. Sticanje osnovne matematičke kulture potrebne za nastavljanje obrazovanja nadograđivati pozitivne stavove izvoditi i formulisati zaključke precizno i spretno koristiti geometrijski pribor.
3. Prirodni brojevi	Čitati i zapisivati, razlikovati i predstavljati/ prikazati na različite načine (uključujući sliku, brojevnu pravu) prirodne brojeve i međusobno ih upoređuje	Računa sa brojevima u skupu No, riješi brojne izraze s više računskih operacija (sa ili bez zagrada); Izračuna vrijednost izraza sa promjenjivim (općim brojevima) Predstavi/ prikaže problemsku situaciju brojnim izrazom i riješi tekstualni zadatak koji se svodi na rješavanje brojnog izraza riješi jednačine i nejednačine koristeći svojstva računskih operacija	Iskoristiti podatke potrebne da se riješi problem Opravdati postupke rješavanja matematičkih zadataka različitih nivoa, složenosti, strukture

4. Djeljivost u N_0	Razlikovati pojmove sadržilac, djelilac, biti djeljiv; Primijenjiti pravila djeljivosti u skupu No (s dekadskim jedinicama i brojevima 2, 3, 4, 5, 6, 9, 25) Primjeniti pravila djeljivosti zbira, razlike, proizvoda razlikovati proste i složene brojeve i rastaviti složene brojeve na proste faktore;	Primjenjuje svojstva računskih operacija odredjuje najmanji zajednički sadržilac; Određuje zajedničke djelioce i najveći zajednički djelilac	Zastupa razvijanje istrajnosti, strpljenja, discipliniranosti, preciznosti u pismenom i usmenom izražavanju. Usvajanje pozitivnih navika, volje i moralnih vrlina
5. Razlomci		Računa s razlomcima, poznaje i primjenjuje svojstva računskih operacija Pretvara razlomke u decimalne brojeve i obrnuto Grafičkom metodom ilustriraju jednačine u skupu N i Q+ koje imaju jedinstveno rješenje, koje nemaju rješenje i one jednačine koje imaju beskonačno mnogo rješenja.	Pretpostavlja jednačine odnosno nejednačine u skupu N i Q+ kao uslove izražene algebarskim jezikom koji postoji između poznatih i nepoznatih veličina.
6. Razlomci u decimalnom obliku.	Uočiti vezu između razlomaka i decimalnih brojeva i znati ih predstavljati na brojevnoj pravoj obavljati sve četiri računske operacije sa decimalnim brojevima	Računa s decimalnim brojevima, poznaje i primjenjuje svojstva računskih operacija	Utječe na razvijanje sposobnosti uočavanja zavisnosti u različitim matematičkim sadržajima. Usvaja jasan matematički rječnik

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

	Odgojno-obrazovni ciljevi		
		Načini učenja	
Programski sadržaji	**Znanje**	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanje**
1. Skupovi, relacije i preslikavanje Skupovi Presjek, unija i razlika skupova Direktni produkt skupova Relacija; Funkcija Koordinatni polupravac i koordinatni sistem u ravni	Odvojiti skupove po načinu zadavanja (Venov dijagram, isticanje zajedničke osobine, nabrajanjem elemenata...) Predstavljati skicom skupove tačaka (prava, poluprava, duž, kružnica, krug...) Upotrijebiti pravila o računskim radnjama sa skupovima na konkretnim primjerima	Nabraja elemente skupa iz svog okruženja (skup učenika, knjiga, sportaša, ptica... crta Venov dijagram kroz načine zadavanja skupova Odradi računske operacije sa skupovima i ilustrira rezultate grafički	Izražava spremnost da koristi numeričko izračunavanje kako bi se rješavali priblemi za vrijeme svakodnevnog rada Servira podatke korištenjem tabela, lista dijagrama i grafikona
2. Kružnica, krug, ugao (kut) Izlomljena linija, mnogougao, kružnica (kružna crta) i krug	Razdvojiti osnovne pojmove (tačka, prava, ravan, prostor, skup) od izvedenih (dužina, izlomljena linija, kružnica, krug, centralni ugao...)	Koristeći geometrijski pribor predstavlja skupove tačaka (prava, poluprava, duž, kružnica, krug...)	Pokazuje potrebu za kolektivnim radom Zastupa primjenu matematičkog mišljenja u životu savremenog čovjeka Usvaja stavove drugih učenika

Prava i kružnica Ugao; Vrste uglova; Središnji ugao Jedinice za mjerenje uglova Mjerenje uglova Računske operacije sa mjernim brojevima za uglove Suplementarni, komplementarni uglovi Prenošenje uglova Upoređivanje uglova Grafičko sabiranje i oduzimanje uglova	Primjenjivati skupovne operacije i njihove osnovne zakonitosti na geometrijske linije i likove (prava, poluprava, duž, ugao, trougao, četverougao, kružnica i krug) koje doživljava kao skupove tačaka Primjenjivati pojam relacije i funkcije uz upotrebu (graf, Venov dijagram , koordinatna mreža) Predstavlja uglove (crtežom, mjernom jedinicom) te rješava njihovo grafičko upoređivanje, sabiranje i oduzimanje. Primjenjuje četiri računske operacije sa mijernim brojevima za uglove	Određuje zadanu tačku na koordinatnom pravcu i pravouglom koordinatnom sistemu u ravni Pokazuje ugao pomoću dvije šipke Upotrebljava uglomijer, uočava sličnost između algebarskih i geometrijskih zadataka, kroz računske operacije provjeravajući uglomjerom tačnost	
3. Prirodni brojevi Skup N i N_0 Sabiranje (sabiranje) , oduzimanje, množenje i dijeljenje (s ostatkom) u skupu N_0 Svojstva računskih operacija: komutativnost, asocijativnost, distributivnost Izrazi s promjenljivim Pridruživanje brojeva po danom pravilu (brojna vrijednost izraza**)**	Upotrebiti osnovne računske operacije sa prirodnim brojevima u svakodnevnim situacijama . Rješavati zadatke s više računskih operacija i zagrada, kako bi identificirali redoslijed računskih operacija i oslobađanja od zagrada. Prodiskutirati rješavanje zadataka s općim brojevima, sa i bez zadanih vrijednosti općeg broja i primijeniti svojstva računskih operacija.	Sprovodi stečena znanja iz računskih operacija sa prirodnim brojevima rješavajući zadatke iz svakodnevnog života (upoređivanje cijena, vođenje kućnog proračuna) Odrađuje zadatke iz drugih matematičkih oblasti i predmeta (geometrija, tehnički odgoj...), gdje su potrebne računske operacije prirodnih brojeva	Pokazuje potrebu da se koristi numeričko izračunavanje kako bi se rješavali problemi za vrijeme svakodnevnog rada i obiteljskog života Usvaja stavove drugih učenika Podržava i brani lične stavove i stavove drugih Pokazuje više samopouzdanja i odgovornosti
4. Djeljivost u N_0 Djelitelj i sadržalac broja Djeljivost zbira, razlike i proizvoda Djeljivost sa 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 15... Prosti, složeni i relativno prosti brojevi Rastavljanje broja na proste faktore Najveći zajednički djelitelj Najmanji zajednički sadržalac	Primjenjivati osnovna pravila djeljivosti, u rješavanju zadataka i rastavljanju složenog broja na proste faktore. Upotrijebiti pravila djeljivosti kod selektiranja brojeva djeljivih sa: 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 15 ... Objasniti razliku izmedju prostih i složenih brojeva, kao i relativno proste brojeve.	Izračunavati najmanji zajednički sadržilac i najveći zajednički djelilac (podijeliti knjige učenicima, klikere, olovke, raspolaganje sa vremenskim periodima, novcem...)	Pokazuje potrebu za kolektivni rad Formulira primjenu matematičkog mišljenja u životu savremenog čovjeka Daje primjer znanja o brojevima i količinskim odnosima. Podržava interes za rješavanje problema i zadataka timskim radom.
5. Razlomci Pojam razlomka Upoređivanje razlomaka -Sabiranje i oduzimanje razlomaka istih i različitih nazivnika -Proširivanje i skraćivanje razlomaka	Ilustruje, zapisuje i čita pojam cijelog, polovine, trećine,... Pravilno primijeniti svojstva računskih operacija pri rješavanju različitih jednačina i nejednačina	Pokazuje vezu razlomaka i njihove upotrebe u poređenju veličina u prirodi, njihove raspodijele. Adaptira matematički jezik na probleme iz života koristeći stečena znanja iz jednačina i nejednačina	Preferira poštivanje istine kao temelja matematičkog razmišljanja Usvaja pozitivan ali kritički stav prema upotrebi stvarnih informacija i svijest o potrebi logičkog postupka donošenja zaključaka -

-Svođenje razlomaka na jednake nazivnike -Upoređivanje razlomaka -Sabiranje i oduzimanje razlomaka -Jednačine u vezi sa sabiranjem i oduzimanjem razlomaka: (x+a=b; x-a=b; a-x=b; (x-a)+b=c; (x+a)-b=c) -Nejednačine u vezi sa sabiranjem i oduzimanjem razlomaka: (a+x<b; x+a>b; x-a<b; x-a>b; a-x<b; a-x>b) -Množenje i dijeljenje razlomka razlomkom -Jednačine (jednačine) u vezi sa množenjem i dijeljenjem razlomaka (ax=b; x:a=b; a:x=b; ax+b=c; ax-b=c) -Nejednačine (nejednačine) u vezi sa množenjem i dijeljenjem razlomaka -Postotak -Razmjera i njena primjena	analizirati tekstualne zadatke uz primjenu jednačina i nejednačina (kombinuje) primjenjuje matematički jezik na tekstualni zadatak	(izračunava nepoznate dužine , godine starosti, izjednačava prihode i rashode...)	praktično primjenjuje cijelo i razlomljeno. Usvaja pojmove cjeline i jedinke i opće odnose između dijela nečega i kolektiviteta (cjeline)
6. Razlomci u decimalnom obliku. -Decimalni zapis razlomka. -Decimalni brojevi. -Pretvaranje decimalnog broja u razlomak. -Pridruživanje tačaka brojevne poluprave decimalnim brojevima. -Upoređivanje decimalnih brojeva. -Zaokruživanje decimalnih brojeva -Upoznavanje sa odnosom pozitivnog razlomka i decimalnog broja i pretvaranje iz jednog oblika u drugi -Usvajanje pravila za izvođenje računskih operacija sa decimalnim brojevima -Sabiranje i oduzimanje decimalnih brojeva	Definiraju pojam decimalnog razlomka i decimalnog broja, način zapisivanja i čitanja te prevođenja iz jednog oblika u drugi. Lociraju decimalne brojeve sa jednom decimalom na brojevnoj polupravoj. Istražuju koji je od dva decimalna broja veći, redaju tri ili više decimalnih brojeva po veličini. Zaokružuju decimalne brojeve do zadanog broja decimala. Izvode osnovne računske operacije sa decimalnim brojevima	Na konkretnim primjerima dijeljenja uviđaju potrebu izračunavanja i zadržavanja određenog broja decimala.	Daje primjer značaja znanja o vezi razlomaka i decimalnih brojeva. Podržava interes za rješavanje zadataka u životnim situacijama.

Međupredmetna povezanost

Matematika	Predmet	Nastavno područje	Kompetencije
Skupovi, relacije i preslikavanje **Prirodni brojevi**	Likovna kultura Geografija Tjelesni i zdravstveni odgoj	Crtanje ili slikanje, modelovanje Vrijeme i prostor (prošlost, sadašnjost i budućnost kraja-vremenska traka) Kolona (mjesto u kolini, ko je ispred, ko iza,...)	Izdvajanje bitnog od nebitnog, fleksibilnost, volja za rad

	Muzička kultura Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost	Muzičke igre, Pjevanje i sviranje Notna ljestvica/skala Slušanje, govor Jezik (čitanje i pisanje brojeva)	
Kružnica, krug, ugao (kut)	Tjelesni i zdravstveni odgoj Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost Muzička kultura Likovna kultura Biologija Geografija	Hodanje i trčanje; Ritmika i ples Jezičko izražavanje Dječije igre Linija (vrste, ritam, omjer), krug (formacija kruga) Priroda i prirodni procesi – Atmosferske padavine Vrijeme i prostor - Orijentacija na geografskoj karti Društvo – Saobraćajna povezanost u širem zadanom geografskom području	Podrška drugima i servilna orijentacija, preuzimanje odgovornosti, odabir informacija koje je nužno zapamtiti
Razlomci	Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost Likovna kultura Tjelesni i zdravstveni odgoj Historija Geografija Muzička kultura	Jezičko izražavanje Izrada likovnih radova kroz sve sadržaje i različitim tehnikama Igra, raspored igrača u različitim formacijama za napad, odbranu, zadržavanje rezultata... Društvo – vremenska karta (decenija, vijek (stoljeće) Razvijenost zadanog geografskog područja- Privreda, turizam Zapisivanje, sviranje pjevanje određenih notnih dijelova (polovina, četvrtinka...)	Evaluacija, samokontrola, saglasnost – kolaboracija sa drugim članovima grupe, težnja za poboljšanjem
Razlomci u decimalnom obliku.	Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost Likovna kultura Tjelesni i zdravstveni odgoj Historija Geografija Muzička kultura	Jezičko izražavanje Izrada likovnih radova kroz crtanje (slikanje) zadanih dijelova slike Formulacija i zapisivanje odnosa željenih i postignutih sportskih rezultata Evidencija rezultata osvajačkih pohoda u odnosu na postavljene ciljeve Evidencija rezultata, proizvodnje, potrošnje, trgovine Notni zapisi pojedinih dijelova	Razumijevanje materije, pamćenje, emocionalna svijest (prepoznavanje svojih i tuđih emocija), timske sposobnosti

Didaktičko-metodičke napomene

1. Skupovi, relacije i preslikavanja

Skup, koji su djeca ranije poimala više intuitivno, u ovoj se temi, do određenog stepena formalizira. Međutim, formaliziranju ovih sadržaja mora se pristupiti oprezno i postupno od konkretnih životnih situacija.
Potrebno je uvesti pojam skupa i elementa, kao osnovnih pojmova, pomoću različitih primjera iz djetetovog svakodnevnog okruženja.
Navesti djecu da sama prepoznaju skupove i da odrede njihove elemente po prepoznatoj osobini.
Navesti djecu da naučene geometrijske likove (pravac, polupravac, dužina, izlomljena linija...) dožive kao skupove tačaka.
S (Venovim) dijagramima uvesti slikoviti zapis skupova, presjeka, razlike kao i produkte skupova.

Odnose između geometrijskih likova zapisati pomoću simbola za uniju, presjek i razliku skupova.

Dijagramom uvesti produkt skupova. Kasnije na dijagramu uvesti relacije i funkcije, kao i za koordinatni sistem u ravnini. Uvesti pojam relacije i funkcije na jednostavnijim primjerima.

2. Kružnica, krug, ugao
Već ranije dijete je upoznalo oblike kruga i kružnice. Ova su znanja bila na intuitivno konkretnom nivou (kružnica je bila granica kruga). U ovom programu dijete ispituje udaljenost tačaka kružnice i središta kružnice, zaključujući da su te udaljenosti jednake. Djeca sada kružnicu i krug poimaju kao skup tačaka. Znanja o uglu ovdje se proširuju i produbljuju. Uvođenje pojma centralni ugao povezuju se ugao i kružnica čime se ostvaruju pretpostavke za konstruiranje podudarnih uglova odnosno za (grafičko) sabiranje i oduzimanje uglova.
Uvesti ugao i vrste uglova kao kretanje polupravca oko krajnje tačke, uglomjer, jedinice za mjerenje uglova (po mogućnosti koristiti namjenske računarske softvere (npr. Geometer's Skachpad i Geogebra – kompjuterski program za nastavu matematike) ili grafo-folije
Uvježbati računske operacije s višeimenovanim brojevima (stepen, minuta, sekunda): +, -, •, :.

Uvježbati grafičko sabiranje i oduzimanje uglova.

3. Prirodni brojevi
Realizaciju ove tematske cjeline treba, u najvećem dijelu, postaviti kao ponavljanje, proširivanje i produbljivanje znanja koja je dijete usvojilo ranije. Međutim, u toku ponavljanja treba podići nivo znanja od konkretnog poimanja pojmova koji se ponavljaju ka njihovom apstraktnom značenju. Ovdje prvenstveno mislimo na važne generalizacije kao što su svojstva skupa N i operacija u njemu.

Ponoviti sve računske operacije s brojevima.

Djeci pokazati neke interesantne jednostavnije operacije množenja (tablica malih brojeva, do 10, pomoću prstiju lijeve i desne ruke, množenje prirodnih brojeva kojima je zbir posljednjih cifri 10, množenje dvocifrenih brojeva napisanih jedan ispod drugoga, ili pronaći neke druge zanimljivosti vezane za brojeve.

Uvježbati svojstva računskih operacija, osobito distribuciju množenja prema sabiranju i oduzimanju.

Uvježbati grupiranje jednakih faktora u zagradu.

Uvježbati zadatke sa zagradama, izračunavanje i oslobađanje zagrada.

4. Djeljivost brojeva
Kroz niz primjera dijete treba da količnik „a podijeljeno sa b" povezuje sa relacijom $a = b\,q + r$, odnosno sa jednakošću $a = b\,q$. Pojam djeljivosti može se sada korektno tumačiti, pa i definirati. Prije nego što se krene sa djeljivosti konkretnim brojevima (2, 5 …) potrebno je na dosta primjera pokazati djeljivost zbira odnosno produkta brojem. Nakon toga rezultate zaključivanja uopćiti u stavove odnosno teoreme.

Potrebno je proširiti znanja o djeljivosti prirodnih brojeva i naučiti pravila (teoreme) djeljivosti.

Tvrdnje o djeljivosti djeca trebaju naučiti kroz različite „plastične" primjere.

Uvesti pojam najmanjeg zajedničkog sadržaoca i najvećeg zajedničkog djelitelja za dva ili više prirodnih brojeva.

5. Razlomci

U ovom sadržaju obraditi samo pozitivne razlomke.

S djecom raditi figurice od papira, i pri tome radu naglašavati da se papir počinje savijati od cijelog, prema polovinama, četvrtinama, itd.

Pripremiti (na crtežu ili napraviti model sata) i pokazati učenicima dijelove sata kao razlomke a koristan je i iskoristiv primjer i kod proširivanja i skraćivanja razlomaka.

Djeca mogu donijeti i kolaž papir, makaze i ljepilo, pa zadane likove lijepiti cijele, isijecati polovine, trećine..., lijepiti i razgovarati o razlomcima.

Na internetu pronaći web stranice s urađenim materijalima, vezanim za uvođenje razlomaka.

Za korištenje u neposrednom radu na času, dobar je također i računarski program Geogebra.

Uvesti decimalne razlomke.

Uvesti pojam postotka, kao razlomka s nazivnikom 100.

Kod množenja, razlomak prvo množiti prirodnim brojem, zatim razlomak i prividni razlomak, a tek onda razlomak s razlomkom.

Uvježbati sve četiri računske operacije.

Aritmetičku sredinu uvesti na brojnoj polupravoj, kako bi djeci bio jasniji navedeni pojam.

Jednačine i nejednačine uvesti pomoću vage za mjerenje: lijeva strana jednaka desnoj, ako dodamo ili oduzmemo istovremeno na jednoj i drugoj strani jedan broj nećemo narušiti ravnotežu, isto razmišljamo i kad množimo i dijelimo lijevu i desnu stranu brojem različitim od nule. Postepenim prebacivanjem poznatih na jednu stranu riješimo jednačinu, odnosno nejednačinu.

6. Razlomci u decimalnom obliku.

Nakon uvedenih decimalnih razlomaka uvesti i decimalni zapis razlomka i decimalni broj.

Kod pretvaranja decimalnog broja u razlomak oblika $\frac{a}{b}\ (a, b \in N)$ objasniti ponavljanjem mjesnih vrijednosti.

Uvesti pridruživanje tačaka brojne poluprave decimalnim brojevima, kako bi učenicima bile jasnije decimalne mjesne vrijednosti.

Uvesti upoređivanje i zaokruživanje decimalnih brojeva.

Uvesti osnovne računske operacije sa decimalnim brojevima.

TREĆA TRIJADA

SEDMI RAZRED

Program nastave matematike za sedmi razred sadrži šest tema. U prve tri teme proširuju se do sada stečena znanja o brojevima i osnovnim računskim operacijama sa brojevima. Proširuju se spoznaje o mogućnostima primjene znanja o decimalnom zapisu za pozitivne racionalne brojeve, zatim se učenici upoznaju sa pojmom negativnog cijelog broja i sa operacijama i poretkom u skupu cijelih brojeva. U trećoj temi uvodi se skup racionalnih brojeva, osnovne računske operacije i uređenje skupa racionalnih brojeva. Ovim učenici obogaćuju svoja saznanja o brojevima i koriste ih u rješavanju konkretnih problema (rješavanje linearnih jednačina i nejednačina i sl.).

Naredne dvije teme obnavljaju i produbljuju znanja iz oblasti geometrije i daju nove spoznaje o uglovima, trouglu, kružnici i četverouglu. Proširuju se osnovna znanja o međusobnim odnosima tih pojmova u ravni i stiču nova znanja o osnovnim konstruktivnim problemima i zadacima.Takodjer, definišu se pojmovi obima i površine i daju se formule za njihovo izračunavanje. Šesta tema: Vektori nudi osnovne pojmove i operacije sa vektorima.

Programski sadržaji tematskih cjelina

1. Tema – Razlomci u decimalnom obliku
Brojevni izrazi. Jednačine (jednadžbe) i nejednačine (nejednadžbe) u skupu Q^+ (decimalni zapis).

2. Tema – Cijeli brojevi

Pojam negativnog cijelog broja. Skup cijelih brojeva. Pridruživanje cijelih brojeva tačkama brojevne prave. Suprotni brojevi. Apsolutna vrijednost cijelog broja. Uređenje u skupu cijelih brojeva.Osnovne računske operacije u skupu cijelih brojeva i njihova svojstva. Jednačine i nejednačine u skupu cijelih brojeva.

3. Tema – Racionalni brojevi
Uvodjenje u skup racionalnih brojeva. Pozitivni i negativni racionalni brojevi. Predstavljanje racionalnih brojeva na brojevnoj pravoj. Uporedjivanje racionalnih brojeva. Apsolutna vrijednost racionalnog broja. Uređenje u skupu racionalnih brojeva.

Decimalni zapis racionalnog broja. Osnovne računske operacije u skupu racionalnih brojeva (u obliku $\frac{a}{b}$ i u decimalnom zapisu) i njihova svojstva. Brojevni izrazi. Linearne jednačine i nejednačine u skupu racionalnih brojeva – rješavanje i primjena.

4. Tema – Ugao i trougao
Ponavljanje pojma ugla. Jednakost uglova. Uglovi sa paralelnim kracima. Uglovi sa normalnim kracima. Trougao. Vrste trouglova prema stranicama i uglovima.Uglovi trougla. Zbir uglova trougla.Odnos stranica i uglova u trouglu. Odnos stranica u trouglu.Konstrukcije nekih uglova (60^0, 120^0, 45^0, 75^0, 135^0). Podudarnost trouglova. Primjena pravila o podudarnosti trouglova.Osnovne konstrukcije trougla. Pravougli trougao. Značajne tačke trougla i njihove konstrukcije. Centralni i periferni ugao. Uzajamni položaj prave i kružnice. Konstrukcija tangente kružnice. Uzajamni položaj dvije kružnice. Opisana i upisana kružnica trougla.

5. Tema – Četverougao. Obim i površina trougla i četverougla
Četverougao. Vrste četverouglova. Uglovi četverougla. Paralelogram. Svojstva paralelograma. Vrste paralelograma. Pravougaonik. Romb. Kvadrat. Konstrukcije paralelograma. Trapez. Svojstva trapeza. Srednja linija trapeza. Konstrukcije trapeza. Deltoid. Pojam i svojstva. Konstrukcije deltoida.

Obim trougla i četverougla. Mjerenje površina. Površina peralelograma. Površina trougla. Površina trapeze. Površina četverougla sa normalnim dijagonalama.

6. Tema - Vektori
Pojam vektora. Jednakost vektora. Osnovne računske operacije sa vektorima. Neke primjene vektora.

Ishodi učenja po programskim sadržajima

Programski sadržaji	Odgojno-obrazovni ciljevi: Znanje	Načini učenja: Sposobnosti	Načini učenja: Vrijednosti, stavovi, ponašanje
1. Razlomci u decimalnom obliku.	Prepoznati cijele i racionalne brojeve i odrediti njihov položaj na brojnoj pravoj Primjeniti pravila za izvođenje računskih operacija sa decimalnim brojevima Primjeniti pravila o rješavanju izraza sa racionalnim brojevima Kombiniranje i planiranje postupaka u radu	Odredjuje zadane tačke na koordinatnom pravcu računa s decimalnim brojevima, poznaje i primjenjuje svojstva računskih operacija Razvijanje mišljenja identifikacijom i diferencijacijom, Samostalno sa pouzdanjem sprovede sastavljanje novih zadataka	Daje primjer integracije matematičkih znanja sa drugim nastavnim sadržajima Podržava funkcionalno posmatranje i rasuđivanje. Traži da se radi sistematično, ustrajno, precizno i postupno, Pokazuje brigu za logičkim povezivanjem podataka i izvodjenjem zaključaka, Traži način kako prevesti tekstualne zadatke na matematički jezik
2. Cijeli brojevi	Analizira matematičke i praktične potrebe uvođenja negativnih brojeva, upoznavanje strukture skupa Z i skupa Q Navodi primjer određivanja apsolutne vrijednosti cijelog i racionalnog broja Upotrijebi postupak za izvođenje osnovnih računskih operacija u skupu Z i u skupu Q uz korištenje njihovih svojstava	Izvoditi osnovne računske operacije u skupu Z i primjenjivati racionalne postupke u računanju Rješavati i primjenjivati jednačine i nejednačine u praktičnim problemima Za brzo i tačno računanje (usmeno i pismeno), Odraditi brojne izraze s više računskih operacija (sa ili bez zagrada); izračuna vrijednost izraza sa promjenjivim (općim brojevima)	Zastupa razvijanje istraživačkog duha i osjećaja zadovoljstva poslije riješenih zadataka. Utječe na primjenu matematičkog znanja na razne probleme iz svog okruženja. Daje primjer osnovne matematičke kulture potrebne za nastavljanje obrazovanja Doprinosi nadograđivanju pozitivnih stavova
3. Racionalni brojevi	Čitati i zapisivati, razlikovati i predstavljati/prikazati na različite načine (uključujući sliku, brojevnu pravu) racionalnene brojeve i međusobno ih upoređivati O jednačinama i nejednačinama u skupu Z i u skupu Q	Odraditi računske operacije sa brojevima u skupu Q+, riješiti brojne izraze s više računskih operacija (sa ili bez zagrada); izračuna vrijednost izraza sa promjenjivim (općim brojevima) predstavi/prikaže problemsku situaciju brojnim izrazom i riješi tekstualni zadatak koji se svodi na rješavanje brojnog izraza riješi jednačine i nejednačine koristeći svojstva računskih operacija	Klasificira podatke potrebne da se riješi problem Odabire postupke rješavanja matematičkih zadataka različitih nivoa, složenosti, strukture Pretpostavlja jednačine odnosno nejednačine u skupu i Q+ kao uslove izražene algebarskim jezikom koji postoji između poznatih i nepoznatih veličina.

4. Ugao i trougao	Objasniti podjelu trouglova i nabrojiti njihova osnovna svojstva Analizirati relacije podudarnosti trouglova i njene primjene u izvođenju osnovnih konstrukcija trougla i četverougla Upotrijebiti značajne tačaka trougla i konstruirati ih Upotrijebi obrasce za računanje obima i površine trougla	Izvršiti dokaz jednostavnije tvrdnje i rješavati praktične zadatke primjenom tvrdnji o uglu i trouglu Izvoditi osnovne konstrukcije trougla i značajne tačke trougla Računati obim i površinu trougla Precizno se izražavati i simbolički zapisivati	Podržava razvijanje istrajnosti, strpljenja, disciplinirаnosti, preciznosti u pismenom i usmenom izražavanju. Inicira izgrađivanje pozitivnih navika, volje i moralnih vrlina Precizno i spretno koristiti geometrijski pribor. Odgovorno i planski pristupa problemima i rješava ih
5. Četverougao. Obim i površina trougla i četverougla	Objasniti podjelu četverouglova i nabrojiti njihova osnovna svojstva Analizirati osnovne osobine i elemente četverouglova i njihove primjene u izvođenju osnovnih konstrukcija četverougla Upotrijebi obrasce za računanje obima i površine četverougla	Dokazivati jednostavnije tvrdnje i rješavati praktične zadatke primjenom tvrdnji o četverouglu Izvoditi osnovne konstrukcije četverougla Računati obim i površinu nekih četverouglova	Podržava zahtjeve govorne komunikacije i stavove drugih učenika, Adaptira primjenu matematičkog mišljenja u životu savremenog čovjeka. Precizno i spretno koristiti geometrijski pribor. Zastupa samostalno sticanje znanje primjenom didaktičkog materijala
6. Vektori	Definiranje pojma vektora i osnovnih operacija sa vektorima. Upotrijebi pravila za računske operacije sa vektorima	Odradi zadatke sa primjenom vektora i osnovnih operacija sa vektorima. Obavi računske operacije sa vektorima Kako računskim tako i konstruktivnim putem.	Želi razviti sposobnosti uočavanja zavisnosti u različitim matematičkim sadržajima. Usvaja jasan matematički rječnik Inicirati vlastito iskustvo i potrebu za kolektivni rad, Podržati razlike u sposobnostima i predznanju drugih.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Programski sadržaji	**Odgojno-obrazovni ciljevi** **Znanje**	**Načini učenja** **Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi,ponašanja**
1. Razlomci u decimalnom obliku -Svojstva sabiranja decimalnih brojeva -Jednačine u vezi sa sabiranjem i oduzimanjem decimalnih brojeva : x+a=b. x-a=b. a-x=b. (x-a)+b=c. (x+a)-b=c -Nejednačine u vezi sa sabiranjem i oduzimanjem decimalnih brojeva: x+a<b. x+a>b. x-a<b. x-a>b. a-x<b. a-x>b. -Množenje decimalnih brojeva -Osobine množenja decimalnih brojeva --Dijeljenje decimalnih brojeva	Primijenjuju osnovne računske operacije sa decimalnim brojevima u svakodnevnim situacijama Procjenjuju rješenja prije računanja, primjenjuju stečeno znanje na preračunavanje mjernih jedinica. Pravilno primjeniti svojstva računskih operacija pri rješavanju različitih jednačina i nejednačina Analiziraju tekstualne zadatke uz primjenu jednačina i nejednačina	Sprovodi stečena znanja iz računskih operacija sa decimalnim brojevima rješavajući zadatke iz svakodnevnog života (upoređivanje cijena, vođenje kućnog proračuna) Odrađuje zadatke iz drugih matematičkih oblasti i predmeta (geometrija, fizika, tehnički odgoj...), gdje su potrebne računske operacije decimalnih brojeva Adaptira probleme iz života na matematički jezik koristeći stečena znanja iz jednačina i nejednačina	Inicira interes za rješavanje zadataka u životnim situacijama. Utječe na razvijanje osjećaja odgovornosti kritičnosti prema svome i tuđem radu. Izražava spremnost da se koristi numeričko izračunavanje kako bi se rješavali priblemi za vrijeme svakodnevnog rada Zastupa primjenu matematičkog mišljenja u životu savremenog čovjeka

-Jednačine u vezi sa množenjem i dijeljenjem decimalnih brojeva: ax=b. x:a=b. a:x=b. ax+b=c. ax-b=c. -Nejednačine u vezi sa množenjem i dijeljenjem decimalnih brojeva	Prevode tekstualne zadatke na matematički jezik		Podržava stavove drugih učenika
2. Cijeli brojevi - Pojam negativnog cijelog broja. Skup cijelih brojeva. Pridruživanje cijelih brojeva tačkama brojevne prave. - Suprotni brojevi. Apsolutna vrijednost cijelog broj. - Uređenje u skupu cijelih brojeva. - Sabiranje cijelih brojeva. - Oduzimanje cijelih brojeva. - Svojstva sabiranja cijelih brojeva. - Jednačine u vezi sa sabiranjem i oduzimanjem cijelih brojeva. - Nejednačine u vezi sa sabiranjem i oduzimanjem cijelih brojeva. - Množenje cijelih brojeva i svojstva množenja. - Dijeljenje cijelih brojeva. - Jednačine i nejednačine u vezi sa množenjem i dijeljenjem cijelih brojeva.	Na brojnoj pravoj s prikladnom jediničnom dužinom prikazuju cijele brojeve Pravilno primjenjuju svojstva računskih operacija pri rješavanju različitih jednačina i nejednačina Analiziraju tekstualne zadatke uz primjenu jednačina i nejednačina Kombinuje matematiči jezik sa tekstualnim zadatkom	Sprovodi stečeno znanje na temperaturnoj skali, računanjem sa novcem (upoređivanje cijena, dugovanja i potraživanja) vođenju kućnog proračuna, ravnomjernim pravolinijskim kretanjima i drugim primjerima iz svakodnevnog života (putovanje, udaljenost i trajanje putovanja) Adaptira matematički jezik na probleme iz života koristeći stečena znanja iz jednačina i nejednačina	Opravdava upornost, dosljednost i ostale pozitivne crte ličnosti. Obavezuje se razumijeti razlike u sposobnostima i stavovima drugih Izražava spremnost za usvajanje novih znanja i proširivanja postojećih Zastupa spremnost da se koristi numeričko izračunavanje kako bi se rješavali problemi za vrijeme svakodnevnog rada i porodičnog života.
3. Racionalni brojevi - Pozitivni i negativni racionalni brojevi. Skup racionalnih brojeva -Predstavljanje racionalnih brojeva na brojevnoj pravoj -Apsolutna vrijednost racionalnog broja. Uređenje u skupu racionalnih brojeva. -Decimalni zapis racionalnog broja. -Sabiranje i oduzimanje racionalnih brojeva. -Svojstva sabiranja racionalnih brojeva. -Jednačine u vezi sa sabiranjem i oduzimanjem racionalnih brojeva. -Nejednačine u vezi sa sabiranjem i oduzimanjem racionalnih brojeva -Množenje racionalnih brojeva (u obliku $\frac{a}{b}$ i u decimalnom **zapisu).** - Svojstva množenja racionalnih brojeva.	Kombinovanjem stečenih znanja o prirodnim brojevima, cijelim brojevima, razlomcima i decimalnim brojevima, izvode zaljučke po analogiji (vrše transformaciju racionalnog broja u decimalni broj i obratno, prikazuju na brojnoj pravoj) Pravilno primjenjuju svojstva računskih operacija pri rješavanju različitih jednačina i nejednačina Analiziraju tekstualne zadatke uz primjenu jednačina i nejednačina Kombinuje matematiči jezik sa tekstualnim zadatkom	Povezuju racinalne brojeve i njihovu upotrebu u poređenju veličina u prirodi, njihovu raspodijelu. Adaptira matematički jezik na probleme iz života koristeći stečena znanja iz jednačina i nejednačina (izračunava nepoznate dužine, godine starosti, izjednačava prihode i rashode...) Upućuju se da samostalno izaberu pogodniji oblik racionalnog broja u smislu racionalnog pristupa u rješavanju zadatka.	Utječe na poštivanje istine kao temelja matematičkog razmišljanja Usvaja pozitivan ali kritički stav prema upotrebi stvarnih informacija i svijest o potrebi logičkog postupka donošenja zaključaka Održava motiviranost za individualni i rad u parovima. Daje primjer za jasan osjećaj vlastitog dostignuća. Zastupa i daje primjer za ulogu i značaj matematike u svakodnevnom životu

-Dijeljenje racionalnih brojeva (u obliku $\frac{a}{b}$ i u decimalnom obliku). -Brojevni izrazi sa racionalnim brojevima sa osnovnim računskim operacijama (sa zagradama i bez zagrada). Jednačine u vezi sa množenjem i dijeljenjem racionalnih brojeva. --Nejednačine u vezi sa množenjem i dijeljenjem racionalnih brojeva. - Primjena linearnih jednačina sa jednom nepoznatom.			
4. Ugao i trougao			
- Jednakost uglova. Uglovi sa paralelnim i normalnim kracima. -Trougao. Elementi trougla. - Uglovi uz presječnicu paralelnih pravih (transferzalni uglovi). - Vrste trouglova prema prema stranicama i prema uglovima. -Zbir unutrašnjih uglova trougla. -Vanjski uglovi trougla. -Odnos stranica i uglova u trouglu. -Odnos stranica u trouglu. -Konstrukcije uglova (60^0, 120^0, 30^0, 45^0, 75^0, 135^0) -Podudarnost trouglova. Pravila podudarnosti. -Primjena pravila podudarnosti kod pravouglog i jednakokrakog trougla -Osnovne konstrukcije trougla -Pravougli trougao -Značajne tačke trougla. -Centralni i periferijski ugao. - Uzajamni položaj prave i kružnice. -Konstrukcija tangente **kružnice.** -Uzajamni položaj dvije kružnice. -Opisana i upisana kružnica trougla.	Nabraja, prepoznaje, razdvaja i konstruiše uglove prema njegovim osobinama Primjenjuje pojam transferzale prepoznavajući uglove uz presječnicu Nabraja, prepoznaje, razdvaja, konstruiše, trouglove prema njihovim osobinama	Razvija preciznost u mjerenju i crtanju, sposobnost za posmatranje zapažanje i zaključivanje, kroz konstrukciju uglova i trouglova primjenom sve četiri etape (skiciranje, analiza, konstrukcija i diskusija) Usavršavaju precizno izražavanje i simboličko zapisivanje.	Preferira razvijanje zapažanja posebnog i općeg. Pokazuje spremnost stjecanja naučnog znanja i interes za nauku i tehnološku karijeru Iskazuje spremnost prihvaćanja ili odbijanja tuđeg mišljenja na temelju valjanih (ili nevaljanih) razloga ili dokaza
Četverougao, obim i površina trougla i četrverougla -Četverougao. Elementi četverougla. -Vrste četverouglova. -Uglovi četverougla. -Paralelogram. Svojstva paralelograma. -Vrste paralelograma. Pravougaonik, romb, kvadrat.	Prepoznaje, nabraja, konstruiše i vrši podjelu četverouglova prema njihovim osobinama prikazuje skup četverouglova Venovim dijagramom primjenjuju postojeća znanja iz jednačina u računanju obima i površine kroz razne zadatke	Usavršava vještinu korištenja geometrijskog pribora, vršeći razne konstrukcije četverouglova Napreduje sa sigurnošću u matematičkom mišljenju primjenom dedukcije u dokazima svojstava paralelograma izračunava obim i površinu kroz razne primjere iz svakodnevnog života (izračunavanje	Zastupa razvijanje sposobnosti za posmatranje, opažanje i logičko stvaralačko mišljenje. Inicira razvijanje osjećaja odgovornosti za izvršavanje postavljenih zadataka.

-Konstrukcije paralelograma. -Trapez.Svojstva trapeza. Srednja linija i konstrukcije trapeza. -Deltoid. Svojstva i konstrukcija deltoida. - Obim trougla i četverougla. -Mjerenje površina. - Površina peralelograma, trougla, trapeze. - Površina četverougla sa normalnim dijagonalama.		površine bazena, koji se treba popločati, fudbalskog terena, dvorišta, sobe, ...). Crta školski teren, kroji odijevne predmete Izrađuje modele trougla i četverougla	Želi pokazati više samopouzdanja i odgovornosti
6. Vektori -Usmjerene duž – vektor. Jednakost vektora. -Sabiranje vektora. -Množenje vektora prirodnim brojem. - Neke primjene vektora.	Upoznaju pojam vektora i osnovne operacije sa vektorima. Izvoditi potrebne konstrukcije. Analiziraju konkretne primjene vektora.	Pokazuju spremnost za posmatranje, zapažanje i zaključivanje. Stečeno znanje o vektorima pokazuju pri rješavanju zadataka iz fizike.	Pokazuju interes prilikom upoznavanja novih pojmova i proširivanja matematičkih znanja.

Međupredmetna povezanost

Matematika	Predmet	Nastavno područje	Kompetencije
Cijeli brojevi **Vektori**	Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost Muzička kultura Likovna kultura Biologija Fizika Geografija Historija Tjelesni i zdravstveni odgoj	Jezik (čitanje i pisanje i izgovor brojeva) Tonovi na skali, viši, niži Kontrasti Pozitivni i negativni prirodni utjecaji na razvoj i rast (i nestajanje) biljnog i životinjskog svijeta Pojave u prirodi i utjecaji. Sila i slaganje sila Temperatura i temperaturne razlike na dijelovima Zemljine hugle (klima i klimatske promjene) Vrijeme i prostor (prošlost, sadašnjost i budućnost kraja-prije nove ere-poslije nove ere) Hodanje , trčanje i dodavanje lopte napriijed nazad	Izdvajanje bitnog od nebitnog, fleksibilnost, volja za rad Postavljanje pitanja o gradivu, inovacija, organizacione sposobnosti, optimizam
Ugao i trougao **Četverougao, obim i površina trougla i četrverougla**	Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost Biologija Likovna kultura Muzička kultura Tjelesni i zdravstveni odgoj Geografija	Jezičko izražavanje Poljored i plodored Osnovne konture i forma Raspoređivanje i prostiranje zvuka Hodanje i trčanje; Ritmika, ples, zaokret, dodavanje lopte pod uglom, formacijski raspored timskih igrača Vrijeme i prostor - Orijentacija na geografskoj karti. Saobraćajna povezanost	Podrška drugima i servilna orijentacija, preuzimanje odgovornosti, odabir informacija koje je nužno zapamtiti

Didaktičko-metodičke napomene

1. Tema – Razlomci u decimalnom obliku

U ovoj temi obraditi decimalne brojeve, računske operacije sa decimalnim brojevima i racionalnu tehniku računanja.

- Uvesti pojma decimalnog broja kao rezultat mjerenja veličine koja se ne može tačno izmjeriti jedinicom za mjerenje nego i mjerenim dijelovima. Potrebno je da učenici sami mjere veličine i predstavljaju ih decimalnim brojevima.
- Vježbati čitanje i pisanje decimalnih brojeva, pomjerati zarez u datim decimalnim brojevima udesno ili ulijevo.
- Upoređivati decimalne brojeve po analogiji sa upoređivanjem prirodnih brojeva (najjednostavnije je poredati ih tako da im se dopisivanjem nula izjednači broj decimala, a onda izvršiti poređenje kao da su prirodni brojevi).
- Sabiranje i oduzimanje decimalnih brojeva obraditi na konkretnim problemima (prvo kao sabiranje i oduzimanje imenovanih brojeva) uz naglašavanje kako treba vršiti potpisivanje.
- Kod množenja ići ovim redom: množenje decimalnog broja prirodnim (jednocifrenim, dekadnom jedinicom, višecifrenim brojem) a zatim množenje decimalnog broja decimalnim brojem.
- Provjeravati zakone komutacije, asocijacije i distribucije u računskim zadacima.
- Dijeljenje decimalnih brojeva vršiti koristeći imenovane brojeve pa tek onda preći na dijeljenje neimenovanih brojeva.
- Vježbati i dijeljenja u kojima je rezultat beskonačan periodičan decimalan broj i objasniti periodičnost decimalnog broja.
- Pokazati pravila u vezi sa odbacivanjem zadnjih decimala (zaokruživanje decimalnih brojeva na približne vrijednosti koje mogu biti manje ili veće od datih decimalnih brojeva).

2. Tema – Cijeli brojevi

Pri uvođenju cijelih brojeva treba iskoristiti znanja o prirodnim brojevima, ali je potrebno koristiti i druga znanja i iskustva učenika.

- Formirati pojam pozitivnog i negativnog broja korištenjem nekih matematičkih i praktičnih razloga: rješavanja jednačina, izvodljivosti računskih operacija, računanja sa veličinama koje se mogu mijenjati u dva suprotna smjera (vrijeme, kretanje udesno – ulijevo, gore – dole, geografska dužina i širina itd.)
- Definirati pojam suprotnog broja na brojevnoj pravoj povezujući to sa centralnom simetrijom.
- Istaknuti značenje predznaka + i – brojeva za razliku od znakova za računske operacije sabiranja i oduzimanja.
- Prvo definirati skup cijelih negativnih brojeva i uvesti drugi naziv za skup prirodnih brojeva (kao skup pozitivnih cijelih brojeva), a zatim definirati skup cijelih brojeva.
- Ilustrirati apsolutnu vrijednost i upoređivanje cijelih brojeva na brojevnoj pravoj i upotrijebiti termin
- „koordinata tačke“.
- Sabiranje cijelih brojeva izvesti koristeći primjere stanja temperature, promjene vodostaja rijeke, nadmorske visine – dubine mora, dobitka – gubitka i dr. Zatim sabiranje ilustrirati na brojevnoj pravoj i poslije više primjera usmenog računanja uvesti definiciju sabiranja cijelih brojeva.
- Operaciju oduzimanja uvesti kao obrnutu operaciju sabiranju čime je postignut jedan od ciljeva proširivanja skupa prirodnih brojeva do skupa cijelih brojeva.
- Koristiti odgovarajuće primjere iz stvarnosti za uvođenje definicije množenja u skupu cijelih brojeva. Poslije toga dati zadatke u kojima se izračunavaju proizvodi od dva faktora, a zatim preći na proizvode od više faktora.
- Dijeljenje definisati kao obrnutu operaciju operaciji množenja.
- Pokazati svojstva operacija sabiranja i množenja na primjerima.
- Jednačine u skupu Z rješavati na osnovu svojstava računskih operacija, a za rješavanje nejednačina koristiti svojstva nejednakosti i svojstva računskih operacija.

3. Tema – Racionalni brojevi

Realizacija ove tematske cjeline vrši se proširivanjem skupa Z cijelih brojeva na osnovu čega se određenim matematičkim postupcima gradi i razvija skup Q racionalnih brojeva i skup R realnih brojeva (8. razred).

- Uvesti prvo skup negativnih razlomaka a zatim skup racionalnih brojeva.
- Ponoviti sa učenicima decimalni zapis pozitivnog razlomka da bi mogli usvojiti decimalni zapis racionalnog broja.

- Operacije sabiranja i oduzimanja koje su već definisane u skupu cijelih brojeva proširiti sa skupa cijelih u skup svih racionalnih brojeva.
- Potvrditi na primjerima svojstva sabiranja u skupu Q, ne treba ih dokazivati.
- Uvesti definiciju oduzimanja u skupu Q polazeći od definicije oduzimanja u skupu Q+ (6. razred) i ilustraciju oduzimanja na brojevnoj pravoj.
- Obraditi rješavanje jednačina i nejednačina u skupu Q određujući nepoznate komponente zbira ili razlike na osnovu ovisnosti rezultata od komponenata.
- Koristiti znanja o množenju pozitivnih razlomaka i o množenju cijelih brojeva za usvajanje pravila za množenje racionalnih brojeva.
- Dijeljenje, kao obratnu operaciju uvesti pomoću već poznatih pravila množenja.
- Rješavanje jednačina i nejednačina zasnovati na definicijama operacija množenja i dijeljenja. Obratiti pažnju slučaju kada se nejednačina množi, odnosno dijeli negativnim brojem.

4. Tema – Ugao i trougao

Proučavanje trougla treba nadovezati na usvojena znanja o trouglu u nižim razredima. Zato je potrebno ponoviti sve što se zna o trouglu a nova znanja usvajati posmatranjem, neposrednim mjerenjem i ogledom.

- Formirati pojam trougla kao skup tačaka.
- Crtati uglove sa paralelnim i normalnim kracima korištenjem pribora.
- Predočiti sve elemente trougla i insistirati da nasuprot svakog vrha odnosno ugla trougla je odgovarajuća stranica i obrnuto.
- Odrediti zbir uglova trougla eksperimentalno na modelu trougla od papira, a zatim izvesti dokaz da je $\alpha+\beta+\gamma = 180^0$.
- Odnos stranica i uglova u raznostraničnom trouglu uočiti posmatrajući ilustracije ili projekciju sa grafofolije više trouglova. Dokazati tvrdnju.
- Odnos stranica u trouglu najprije pokazati na odgovarajućem modelu a zatim izvesti dokaz tvrdnje. Obrnutu tvrdnju ne treba dokazivati.
- Ponoviti podudarnost duži, uglova i geometrijskih figura uopće prije obrade sadržaja o podudarnosti trouglova.
- Dokazati podudarnost trouglova koristeći ogled (mehaničko kretanje modela trougla). Upotrijebiti i grafoskop.
- Koristiti osobine simetrala duži i ugla u obradi centra opisane i centra upisane kružnice.
- Eksperimentalno provjeriti težište trougla i objasniti odnos dijelova težišne duži jer se to koristi kod određivanja poluprečnika upisane i opisane kružnice jednakostraničnog trougla.
- Izvesti zaključak o centru opisane kružnice pravouglog trougla.
- Osnovne konstrukcije trougla bazirati na primjeni pravila podudarnosti i elementarnih konstrukcija (određivanje presjeka dvije prave, prave i kružnice i dvije kružnice).
- Rješavati konstruktivne zadatke po etapama, a naročito insistirati na analizi jer je ona bitna za uviđanje ovisnosti među datim elementima, kao i za utvrđivanje svih koraka u samoj konstrukciji.

5. Tema – Četverougao. Obim i površina trougla i četverougla

Znanja o nekim četverouglovima učenici su dobili u mlađim razredima što sada treba ponoviti i nastaviti sa detaljnom obradom ovog sadržaja.

- Objasniti pojam četverougla pomoću pojma mnogougla. Početi sa posmatranjem objekata u učionici i na pripremljenim modelima.
- Precizirati pojmove: suprotne stranice i suprotni uglovi, susjedne stranice i uzastopni uglovi.
- Dokazati tvrdnje o zbiru unutrašnjih i vanjskih uglova četverougla koristeći tvrdnje o zbiru unutrašnjih uglova trougla i suplementnost uporednih uglova. Ove dokaze učenici mogu samostalno izvoditi uz pomoć nastavnika.
- Ukazati na određenost četverougla sa pet elemenata.
- Ukazivati na uvjete sadržane u definicijama jer to smanjuje broj potrebnih elemenata za konstrukciju paralelograma, trapeza, deltoida. Učenicima mora biti jasno zašto je za konstrukciju ma kog četverougla neophodno pet elemenata, a za kvadrat samo jedan.
- Dokazati osnovna svojstva paralelograma: jednakost suprotnih stranica, jednakost suprotnih uglova, da se dijagonale polove i izvesti zaključak da ova svojstva imaju i posebni paralelogrami: pravougaonik, kvadrat i romb. Insistirati na tome da svaki učenik zna ove dokaze.
- Crtati i konstruisati različite deltoide i u različitim položajima radi pravilnog shvatanja ovog četverougla, jer sama definicija asocira na romb i kvadrat.

- Izvršiti sistematizaciju znanja o četverouglovima prikazivanjem skupa četverouglova Venovim dijagramom (koristiti grafofolije ili crteže četverouglova).
- Pomoću svakodnevnih primjera uvesti pojam obima i površine trougla i četrerougla.
- Naučiti ih da sistemom slaganja slika znaju izračunati površinu komplikovanijih slika pomoću površina jednostavnijih već poznatih slika (kombinacije trouglova, pravougaonika i sl.).

6. Tema - Vektori

Uvesti pojam vektora na "prirodan" način, sa puno primjera (koristite i pojmove iz fizike i sl.). Posebnu pažnju obratiti na odnos dva vektora (kolinearnost, jednakost, upoređivanje po intenzitetu) i povezivati to sa fizikalnim procesima.

- Na primjeru usmjerene duži objasniti pojam vektora i njegove karakteristike (pravac, smjer i intenzitet). Za prirodnije shvatanje pojma vektora koristiti primjere iz fizike.
- Obratiti posebnu pažnju na odnose dva vektora (kolinearni - leže na paralelnim pravima, upoređivati ih po intenzitetu, obratiti pažnju na promjenu smjera vektora i sl.). Posebno definisati i objasniti jednakost dva vektora.
- Grafički uvesti operaciju sabiranja dva vektora i pokazati osobine te operacije.
- Grafički uvesti operaciju množenja vektora i skalara (skalare uzimati iz skupa prirodnih brojeva) i pokazati osobine.
- Navesti neke konkretne primjere i zadatke iz fizike koji se rješavaju pomoću vektora, uz korištenje uvedenih relacija i operacija.

Ocjenjivanje

Napredovanje učenika treba kontinuirano provjeravati i ocjenjivati, vodeći računa o individualnim mogućnostima, sposobnostima i sklonostima.

U skladu s tim, ocjenjivanje treba da bude zasnovano na različitim metodama, procedurama i instrumentima. Najbolji način za procjenjivanje da li učenik može izvršiti neku aktivnost je posmatrati ga i ocijenjivati dok on izvodi zadanu aktivnost. Pored tradicionalnog pristupa ocjenjivanju potrebno je pratiti i ocjenjivati: kreativnu razradu nekog zadatka, rad na projektu, učenički doprinos za vrijeme grupnog rada, specifične komunikativne i radne vještine, uključujući i kolegijalno (međusobno) ocjenjivanje i samoocjenjivanje i dr. U svakom polugodištu radi se po jedna školska pisana zadaća.

Prilagođavanje programa

Za učenike s posebnim potrebama razvijaju se prilagođeni programi. Prilagođavanje se može provoditi modifikacijom programa redovne nastave u pogledu sadržaja, procesa, proizvoda i sredine učenja, ovisno od osobenosti potreba učenika određene populacije, odnosno do nivoa individualno prilagođenih programa. Individualno prilagođeni program, kao i plan rada razvijaju zajedno nastavnik Matematike i stručni tim za podršku učenika sa posebnim potrebama na nivou škole/ pedagoškog zavoda, uz korištenje potrebne ekspertize i učešće roditelja.

OSMI RAZRED

Programski sadržaj matematike za osmi razred koncipiran je kao logičan nastavak nastave matematike iz ranijih razreda, utvrđuje i proširuje do sada stečena znanja i vještine. U prvoj temi proširuju se do sada stečeno znanje o brojevima i osnovnim računskim operacijama sa njima. Naime, uvodi se izračunavanje procenta broja, pojam kvadratnog broja, pojam iracionalnog i realnog broja. U drugoj temi stiču se znanje o Pitagorinoj teoremi i njenim primjenama. U trećoj temi formiraju se pojmovi vezani za koordinatni sistem i funkcije direktne i obrnute proporcionalnosti. U četvrtoj temi učenici se upoznaju sa pojmom stepena i operacijama sa njima, a ova znanja proširuju do pojma polinoma i računanja sa polinomima.
Naredne dvije teme obnavljaju i produbljuju znanja iz oblasti geometrije i daju nove spoznaje o uglovima, trouglu, četverouglu, kružnici i krugu. Proširuju se osnovna znanja o međusobnim odnosima tih pojmova u ravni i stiču nova znanja o osnovnim konstruktivnim problemima i zadacima. Također, uvodi se pojam broja π i na osnovu njega definišu se pojmovi obima i površine kruga i upoznaju se formule za njihovo izračunavanje.

Programski sadržaji tematskih cjelina

1. Realni brojevi

- Kvadrat cijelih i racionalnih brojeva.
- Rješenje jednačine $\boldsymbol{x^2 = a}$ ($\boldsymbol{a > 0}$).
- Kvadratni korijen racionalnog broja.
- Iracionalni brojevi. Realni brojevi i brojevna prava.
- Uređenost u skupu realnih brojeva.
- - Jednakost $\sqrt{\boldsymbol{a^2}} = |\boldsymbol{a}|$
- Približne vrijednosti realnog broja.
- Osnovne računske operacije sa realnim brojevima i njihova svojstva.

2. Pitagorina teorema i njena primjena

- Pitagorina teorema. Obrat Pitagorine teoreme.
- Primjena Pitagorine teoreme na kvadrat, pravougaonik, jednakokraki / jednakostranični
- trougao, romb, trapez i krug.
- Konstrukcija tačaka na brojevnoj pravoj koje odgovaraju iracionalnim brojevima.
- Primjena Pitagorine teoreme u konstruktivnim zadacima.

3. Proporcionalnost. Funkcija direktne i obrnute proporcionalnosti

- Mjerenje duži. Samjerljive i nesamjerljive duži.
- Razmjera duži. Proporcionalne duži.
- Dijeljenje duži na dijelove jednakih dužina.
- Talesova teorema i njena primjena.
- Pravougli koordinatni sistem u ravni.
- Proporcionalne veličine. Proporcija i njena svojstva.
- Funkcija direktne i obrnute proporcionalnosti.
- Primjena direktne i obrnute proporcionalnosti.
- Procentni račun. Interesni (kamatni) račun.

4. Cijeli racionalni izrazi

- Stepen čiji je izložilac prirodan broj.
- Operacije sa stepenima – množenje i dijeljenje stepena jednakih osnova.
- Stepen proizvoda, količnika i stepena.
- Konstante i promjenljive.
- Cijeli racionalni izrazi. Brojna vrijednost racionalnog algebarskog izraza.
- Cijele racionalne funkcije – polinomi.
- Osnovne računske operacije sa monomima.
- Sabiranje, oduzimanje i množenje polinoma.
- Kvadrat binoma.
- Razlika kvadrata.
- Rastavljanje polinoma na faktore.
- Rješavanje jednačine oblika $\boldsymbol{ax^2 + bx = 0}$, $\boldsymbol{x2 - a = 0}$,
- Rješavanje nejednačine oblika $\boldsymbol{a \geq 0\ i\ x^2 \pm 2xy + y^2 = 0}$.

5. Mnogougao (Poligon)

- Mnogougao. Podjela mnogouglova.
- Zbir unutrašnjih i zbir vanjskih uglova mnogougla.
- Broj dijagonala mnogougla.
- Pravilni mnogougao i njemu karakteristični trougao.
- Konstrukcije pravilnih mnogouglova.
- Površina mnogougla.

6. Kružnica i krug

- Dijelovi kružnice i dijelovi kruga.
- Omjer obima kruga i prečnika kruga – broj π.
- Dužina kružnog luka. Površina kruga.
- Površina kružnog prstena i kružnog isječka.

Ishodi učenja po programskim sadržajima

Programski sadržaji	Odgojno-obrazovni ciljevi: Znanje	Načini učenja: Sposobnosti	Načini učenja: Vrijednosti, stavovi, ponašanje
1. Realni brojevi.	Prepoznati cijele i racionalne brojeve i odrediti njihov položaj na brojnoj pravoj Definiranje pojma iracionalnog broja i potrebe proširivanja skupa racionalnih brojeva u skup realnih brojeva. Identificiranje da je tek sada moguće obostrano – jednoznačno pridruživanje između realnih brojeva i tačaka brojevne prave. Primjeniti pravila za izvođenje računskih operacija i rješavanju izraza sa realnim brojevima Primijeniti osnovna svojstva računskih operacija na izračunavanje vrijednosti algebarskih izraza	Pokazati spremnost ocijeniti omogućnosti primjene Pitagorine teoreme uočavanjem ovisnosti između elemenata geometrijske figure. Održati efikasnost u korištenju indukcije, dedukcije i analogije prilikom zaključivanja i dolaska do uopštavanja intuitivnim putem	Pokazuje brigu za čitanje i razumijevanje matematičkih tekstova i simbolike. Zastupa precizno formulisanje pojmova. Inicira razvijanje sposobnosti za posmatranje i zapažanje Odabire funkcionalno posmatranje i rasuđivanje.
2. Pitagorina teorema i njena primjena	Analizirati značenje Pitagorine teoreme i obrnute teoreme. Primjenjivati Pitagorinu teoremu u zadacima o trouglu, četverouglu, šestouglu i krugu	Odraditi zadatke konkretnom primjenom Pitagorine teoreme u zadacima o trouglu, četverouglu, šestouglu i krugu. Stečena znanja sprovesti u konkretnim praktičnim primjerima na nastavi Tjelesnog odgoja, Tehničke kulture... (izračunavanjem nepoznatih rastojanja...)	Želi izvoditi i formulisati zaključke Zastupa razvijanje istraživačkog duha i osjećaja zadovoljstva poslije riješenih zadataka. Inicira primjenu matematičkog znanja na razne probleme iz svog okruženja. Želi precizno i spretno koristiti geometrijski pribor.
3.Proporcionalnost. Funkcija direktne i obrnute proporcionalnosti	Navesti primjere i predstavljati/ prikazati na različite načine (uključujući i sliku, skicu, zapisivanje simbolima) značenje i primjenu Talesove teoreme. Ilustrirati primjerima primjenu i značaj primjene Talesove teoreme u jednačinama i nejednačinama u određivanju proporcionalnih veličina	Primjenjivat će Talesovu teoremu u rješavanju računskih i konstruktivnih zadataka. Grafički interpretirati funkcije kada su domena i kodomena skupovi realnih brojeva.	Obavezuje se identifikovati podatke potrebne dase riješi problem Inicira postupke rješavanja matematičkih zadataka različitih nivoa, složenosti, strukture

	Objasniti potrebu primjene Dekartove ideje pridruživanja uređenih parova realnih brojeva tačkama ravni	Pokazati kroz praktične primjere primjenu pravila i postupaka. Izvoditi i formulisati zaključke. Mijenjati tekstualne zadatke u jednačine	Traži i koristi uslove izražene algebarskim jezikom koji postoje između poznatih i nepoznatih veličina. Želi razvijati smisao za saradnju u procesu učenja
4. Cijeli racionalni izrazi	Objasniti pojam stepena i pravila o računskim radnjama sa stepenima i polinomima Primijeniti pravila o računskim radnjama sa stepenima i polinomima kod izvođenja identičnih transformacija polinoma. Kombinirati znanja o djeljivosti sa identičnim transformacijama polinoma pri rješavanju lakših zadataka iz teorije brojeva.	Izvršavati operacije sa stepenima i polinomima na nivou automatizma	Inicira razvijanje istrajnosti, strpljenja, discipliniranosti, preciznosti u pismenom i usmenom izražavanju. Daje primjer kako se izražavati matematičkim jezikom pismeno i usmeno Odabire planski pristup problemima i njihovom rješavanju
5. Mnogougao (Poligon)	Prodiskutirati o trouglu i četverouglu do mnogougla Objasniti i ilustrirati pojedine mnogouglove, pravilne mnogouglove i njihove karakteristične trouglove. Riješiti zadatke u kojima je zadano izračunati zbir unutrašnjih uglova i broj dijagonala n-tougla. Primijeniti obrasce o izračunavanju površine trougla i četverougla na izračunavanje površine mnogougla uopće	Pokazati spremnost u dokazivanju jednostavnijih tvrdnji i rješavanju praktičnih zadataka primjenom tvrdnji o četverouglu Automatski odraditi konstrukcije četverouglove primjenom osnovnih konstrukcija četverougla Rješavati zadatke primjenom obrazaca za obim i površinu nekih četverouglova i pravilnog šestougla	Uvažavati zahtjeve govorne komunikacije i stavove drugih učenika, Prepoznati primjenu matematičkog mišljenja u životu savremenog čovjeka. precizno i spretno koristiti geometrijski pribor. Samostalno sticati znanje primjenom didaktičkog materijala
6. Kružnica i krug	Primijeniti znanja o krugu i kružnici i njihovim dijelovima. Objasniti stalnost omjera obima i prečnika kruga i prevesti pojam iracionalnog broja π. Dati primjer i primjeniti obazac za računanje obima i površine kruga.	Interpretirati definiciju kružnice i kruga i pouzdano selektirati njihove dijelove. Automatski odraditi izračunavanje obima kruga iz njegovog prečnika i obrnuto. Pokazati spremnost izraziti površinu kruga brojem π (uz poluprečnik) ili računanjem doći do približne decimalnim brojem iskazane vrijednosti.	Daje primjer sposobnosti uočavanja zavisnosti u različitim matematičkim sadržajima. Inicira sastavljanje matematičkih zadataka različite složenosti i strukture. Želi razumjeti razlike u sposobnostima i predznanju drugih,

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Programski sadržaji	Odgojno-obrazovni ciljevi Znanje	Načini učenja Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanje
1. Realni brojevi - Kvadriranje cijelih brojeva. Kvadrat racionalnog broja. - Rješenje jednačine $x^2 = a$ $(a > 0)$. - Kvadratni korijen racionalnog broja. - Iracionalni brojevi. - Realni brojevi. - Brojevna prava. - Uređenost u skupu realnih brojeva. - Jednakost $\sqrt{a^2} = \lvert a \rvert$. - Približne vrijednosti realnog broja. - Osnovne računske operacije u skupu realnih brojeva i njihova svojstva.	Definiraju pojam kvadrata i kvadratnog korijena, racionalnog broja i aritmetičkog kvadratnog korijena. Diskutiraju potrebu proširivanja skupa racionalnih brojeva. Daju primjer za skup iracionalnih i skup realnih brojeva. Ilustriraju pridruživanje realnih brojeva tačkama brojevne prave. Upoređuju dva realna broja. Identificiraju da za računanje sa realnim brojevima vrijede svi osnovni zakoni računanja sa racionalnim brojevima. Primjenjuju osnovna svojstva operacija u izračunavanju vrijednosti algebarskih izraza.	Sprovode približna procjenjivanja kod izračunavanja kvadrata i kvadratnih korijena. Rješavaju praktične zadatke primjenom kvadratnog korijena. Pokazuju spremnost, rješavanjem geometrijskih zadataka, da prihvate iracionalne brojeve kao realne (kao mjerni broj stranice kvadrata i slično...) U praktičnom računanju mijenjaju iracionalne brojeve približnim racionalnim vrijednostima u decimalnom zapisu (sa konačnim brojem decimala, odnosno sa određenom tačnošću) i sprovode operacije sa iracionalnim brojevima isto kao sa racionalnim brojevima.	Usvajaju navike korištenja pomoćnih sredstava za računanje (tablice kvadrata i kvadratnog korijena i džepni računar) Iniciraju razvoj intuitivnog mišljenja. Zastupaju primjenu misaone operacije identifikacije i apstrakcije.
2. Pitagorina teorema i njena primjena Pitagorina teorema (formulacija i dokaz). - Obrat Pitagorine teoreme. - Primjena Pitagorine teoreme na kvadrat i pravougaonik, jednakokraki i jednakostranični trougao, romb, jednakokraki i pravougli trapez. i krug. - Konstrukcija tačaka na brojevnoj pravoj koje odgovaraju iracionalnim brojevima. - Primjena Pitagorine teoreme u konstruktivnim zadacima.	Definiraju Pitagorinu teoremu (izreku i smisao) i iznesu dokaz te obrat Pitagorine teoreme. Primjenjuju Pitagorinu teoremu kod izračunavanja geometrijskih figura u kojima se pojavljuje pravougli trougao. Rješavaju praktične probleme primjenom Pitagorine teoreme. Ilustriraju konstruktivno određivanje tačaka brojevne prave koje odgovaraju iracionalnim brojevima. Primjenjuju Pitagorinu teoremu u jednostavnijim konstruktivnim zadacima.	Interpretiraju funkcionalne ovisnosti među elementima geometrijskih figura. Poboljšavaju efikasnost primjene usvojenih pojmova i teoreme u rješavanju zadataka. U raznovrsnim praktičnim zadacima demonstriraju prevođenje datog teksta na matematički jezik.	Zastupaju važnost Pitagorine teoreme i njenu primjenu u mnogim granama matematike i svakodnevnom životu (Postavljanju merdevina, kosinama krova...) Zastupaju preciznosti i tačnosti u radu. Primjenom analize, i apstrakcije daju primjer za deduktivan način zaključivanja. Preferiraju ideje i istraživački duh u samostalnom radu.
3. Proporcionalnost, **funkcija direktne i obrnute proporcionalnosti** -Mjerenje duži. -Samjerljive i nesamjerljive duži -Razmjera duži. - Proporcionalne duži -Dijeljenje duži na jednake dijelove i u datoj razmjeri.	Objašnjavaju pojmove razmjere i proporcionalnosti duži i pojam samjerljivih i nesamjerljivih duži. Ilustriraju podijelu duži grafički (konstruktivno) na jednake dijelove i u datoj razmjeri. Upotrebljavaju Talesovu teoremu, primjenjuju, na slici	Brzo i racionalno odrađuju računske operacije sa brojevima i pokazuju vezu između duži i brojeva. Pokazuju spremnost za funkcionalno posmatranje i rasuđivanje učeći o funkcijama kroz nastavu aritmetike i algebre.	Podržavaju navike preciznog i urednog crtanja i spretnog korištenja pribora. Odabiru matematičko i funkcionalno mišljenje uočavanjem zavisnosti među veličinama (odnos među dimenzujama sportskih terena, grografskim kartama, crtežima iz tehničke kulture...)

-Talesova teorema i njena primjena. -Pravougli koordinatni sistem u ravni. Rastojanje dvije tačne. -Proporcionalne veličine. - Proporcija i njena svojstva. -Funkcija direktne proporcionalnosti y = kx. -Funkcija obrnute proporcionalnosti $y = \frac{k}{x}$ -Primjena direktne i obrnute proporcionalnosti (srazmjerni račun, procentni račun, interesni račun, proporcionalna podjela).	kombinuju date uslove i tvrdnje. Detaljno analiziraju pravougli koordinatni sistem u ravni. Konstruiraju tačke, koje odgovaraju datim uređenim parovima i obrnuto. Primjenjuju pojam i osobine proporcije. Ilustriraju pojam funkcije, način zapisivanja funkcije i njen grafik. Primjenjuju funkciju direktne i obrnute proporcionalnosti na razne načine Rješavaju zadatke iz života i prirodnih nauka primjenom direktne i obrnute proporcionalnosti.	Demonstriraju razliku direktne i obrnute proporcionalnosti veličina. Usavršavaju dokazivanje geometrijskih tvrdnji sa slikama, iskazima i zapisivanjem uslova.	
4. Cijeli racionalni izrazi -Stepen čiji je izložilac prirodan broj. -Operacije sa stepenima – množenje i dijeljenje stepena jednakih osnova. -Stepen proizvoda i količnika. -Proizvod i količnik stepena jednakih izložilaca. -Stepen stepena. -Konstante i promjenljive. -Cijeli racionalni izrazi. Brojevna vrijednost racionalnog algebarskog izraza -Monom, binom, trinom. -Sabiranje sličnih monoma. -Sređeni oblik polinoma. Stepen polinoma. -Sabiranje polinoma. -Suprotni polinomi Razlika polinoma -Množenje monoma. - Množenje polinoma monomom. -Množenje polinoma polinomom. -Kvadrat binoma. -Rastavljanje polinoma na faktore primjenom zakona distributivnosti. -Rješavanje jednačine oblika $ax^2 + bx = 0.$	Objašnjavaju pojam stepena kada je izložilac prirodan broj a osnova realan broj. Primjenjuju osnovne računske operacije sa stepenima i interpreteraju usvojena pravila obrnutim putem. Analiziraju algebarske izraze (monom, binom, trinom). Daju primjer sličnih monoma i predlažu polinome od datih monoma. Primjenjuju osnovne računske operacije sa polinomima i izračunavaju brojnu vrijednost izraza. Upoređuju kvadrat binoma i razliku kvadrata. Rješavaju rastavljanje polinoma na faktore primjenom zakona distributivnosti, (oblike kvadrata binoma, razlike kvadrata, kvadratnog trinoma koji nije kvadrat binoma). Rješavaju jednačine na novi način koji se zasniva na rastavljanju polinoma na faktore.	Poboljšavaju efikasnost u davanju objašnjenja za svaki korak u rješavanju zadataka. Dovode do perfekcije postupnosti u radu Automatski odrađuju primjenu formula za rastavljanje polinoma na faktore. Održavaju efikasnost u racionalnom računanju. Pokazuju spremnost da pri izvođenju zaključaka koriste indukciju, dedukciju i analogiju.	Zastupaju preglednost u pisanju i rješavanju zadataka Žele razviti naviku za izostavljanjem znaka za operaciju množenja između faktora monoma kao i broja 1, kad je on faktor. Konceptualiziraju računanje sa stepenima induktivnim putem i uopštavanjem Iniciraju razvoj vještine snalaženja u izboru pravilne metode kod faktorizacije polinoma. Preferiraju samostalan rad i samokontrolu. Organiziraju samostalno sticanje znanja primjenom didaktičkog materijala.

-Razlika kvadrata. Rastavljanje polinoma oblika razlike kvadrata na faktore. -Rješavanje jednačine oblika $x^2 - a = 0, a \geq 0$. -Faktorizacija polinoma oblika $x^2 \pm 2xy + y^2$. -Rješavanje jednačine oblika $x^2 \pm 2xy + y^2 = 0$.			
5. Mnogougao (Poligon) -Mnogougao. Podjela mnogouglova. -Zbir unutrašnjih i zbir vanjskih uglova mnogougla. -Broj dijagonala mnogougla. -Pravilni mnogougao i njemu karakteristični trougao. -Konstrukcije pravilnih mnogouglova. -Površina mnogougla.	Diskutiraju poligone i njihove podjele Upotrebljavaju tvrdnju da je zbir vanjskih uglova svakog poligona pun ugao Ilustriraju i konstruiraju pravilne poligone Primjenjuju obrasce za izračunavanje Površina, zbira unutarnjih uglova i broja dijagonala pravilnih i nepravilnih mnogouglova.	Automatski odradi praktičnu primjenu znanja o uglovima i dijagonalama mnogougla (na sportskim terenima, nastavi Tehničke kulture...) Demonstriraju ovisnosti među datim elementima mnogougla. Evaluira redoslijed konstruktivnih koraka. Dovede do perfekcije uočavanje i raspoznavanje mnogouglova u okolini Interpretira vještinu korištenja pribora.	Zastupaju stavove o važnosti i značaju estetskih vrijednosti, harmoničnosti i pravilnosti u matematici i svakodnevnom životu. Zastupaju stavove o značaju posmatranja, zapažanja, analize i logičkog mišljenja. Održavaju pozitivne stavove prema učenju geometrije i ulozi geometrije u svakodnevnom životu.
6. Kružnica i krug -Dijelovi kružnice i dijelovi kruga. -Omjer obima kruga i prečnika kruga – broj π. -Dužina kružnog luka. -Površina kruga. Površina kružnog prstena i kružnog isječka.	Objasni razliku između kruga (površ) i kružnice (linije). Broj π imenuje kao stalni omjer obima kruga i prečnika kruga i na osnovu toga računa približnu vrijednost broja π Površinu kruga objasni kao površinu π puta veću od površine kvadrata stranice r.	Interpretiraju sposobnost vizuelne organizacije i orijentacije, vizuelnog pamćenja (upoređivanje veličina krugova i kružnica u praksi: presjeci stabala, stubova...) Usavrše načine primjene algoritamskog rješavanja zadataka Poboljšaju efikasnost mjerenja i procjenjivanja, induktivnog i deduktivnog zaključivanja, identifikacije i generalizacije	Opravdavaju stavove o značaju estetskih vrijednosti, harmoničnosti i pravilnosti u matematici i svakodnevnom životu i značaju posmatranja, zapažanja, analize i logičkog mišljenja. Preferiraju pozitivne stavove prema učenju geometrije i ulozi geometrije u svakodnevnom životu.

Međupredmetna povezanost za osmi razred

Matematika	Predmet	Nastavno područje	Kompetencije
Realni brojevi **Pitagorina teorema i njena primjena**	Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost Biologija Fizika Geografija Historija Likovna kultura Tehnička kultura Tjelesni i zdravstveni odgoj	Jezik (čitanje i pisanje brojeva, pravila, zakonitosti, iznošenje zaključaka) Priroda i prirodni procesi – Atmosferske padavine Primjena slaganja sila pod uglom, Rješavanje numeričkih zadataka sa primjenom realnih brojeva Izrada geografskih karata, slijepih i sa oznakama	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: Vođenje kućnog proračuna (budžeta), kupovanje, putovanje i slobodno vrijeme, dovođenje u vezu udaljenosti i trajanja putovanja.

		Vrijeme i prostor (prošlost, sadašnjost i budućnost kraja - vremenska traka) Linija (vrste, ritam, omjer), ugao (formacija forma, i crtanje pod uglom) Crtanje skica, projekcija, grafikona, pomoću zakonitosti Pitagorine teoreme. Prikaz koeficijenata čvrstine materijala Igra, timski sportovi, značaj dodavanja i šutiranja lopte pod odgovarajućim uglom	
Proporcionalnost, funkcija direktne i obrnute proporcionalnosti	Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost Biologija Fizika Hemija Geografija Likovna kultura Muzička kultura Tehnička kultura Tjelesni i zdravstveni odgoj	Jezičko izražavanje Odnosi između životnih sredina, reciprocitet u biljnom i životinjskom svijetu Njutnovi zakoni i ostale fizičke oblasti na koje se pri izračunavanju primjenjuju realni brojevi i proporcije Hemijske jednačine i ostale hemijske oblasti na koje se pri izračunavanju primjenjuju realni brojevi, procenti i proporcije Orijentacija na geografskoj karti, odnosi među formatima geografskih karata. Geografska dužina i širina kao koordinate Proporcionalnost u likovima, odnos originala i reprodukcija Proporcionalnost u duljini i visini tonova Skica i projekcije objekata Tjelesne proporcije. Omjer igre i odmora.	Podrška drugima i servilna orijentacija, preuzimanje odgovornosti, odabir informacija koje je nužno zapamtiti
Mnogougao (Poligon)	Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost Biologija Fizika Historija Likovna kultura Tehnička kultura Tjelesni i zdravstveni odgoj	Jezičko izražavanje Oblik i forma mini životnih sredina Slaganje sila Formacije pri vojnim strategijama, vojni kamp Izrada aplikacija kroz sve sadržaje i različitim tehnikama Skica, crtež, konstrukcija, oblici... Oblici sportskih terena, poligona za tjelovježbe	Evaluacija, samokontrola, saglasnost – kolaboracija sa drugim članovima grupe, težnja za poboljšanjem

Kružnica i krug	Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost	Opis enterijera i eksterijera Kruženja u prirodi	Postavljanje pitanja o gradivu, inovacija, organizacione sposobnosti, optimizam
	Biologija	Kružno i periodično kretanje	
	Fizika	Destilacija i kruženja tvari pri hemijskim procesima	
	Hemija	Orijentacija u prostoru i vremenu	
	Geografija	Formacije pri vojnim strategijama, vojni kamp	
	Historija	Slikanje, crtanje	
	Likovna kultura	Harmonija i periodični tonovi	
	Muzička kultura	Skica, crtež, konstrukcija, oblici...	
	Tehnička kultura	Trčanje po zadatim linijama, štafeta...	
	Tjelesni i zdravstveni odgoj		

Didaktičko-metodičke napomene

1. Tema – Realni brojevi

Za razumijevanje skupa realnih brojeva potrebno je najprije ponoviti sve o skupovima prirodnih, cijelih i racionalnih brojeva i operacije sa tim brojevima. Postupno i pravilno formiranje pojmova: kvadratni korijen, aritmetički kvadratni korijen i iracionalan broj je uvjet za pravilno shvatanje realnog broja.

- Objasniti dobro pojam kvadrata racionalnog broja i pojam rješavanja kvadratne jednačine $x^2 = a$, $a \geq 0$.
- Izračunavati vrijednost kvadrata racionalnog broja (u obliku razlomka i u obliku decimalnog broja) što će pripremiti učenike za kasnije shvatanje i izračunavanje vrijednosti stepena.
- Uvesti kvadratni korijen kao način zapisivanja rješenja kvadratne jednačine, a vrijednost kvadratnog korijena kao broj koji treba kvadrirati da se dobije potkorjena veličina.

Posebno naglašavati uzimanje pozitivne vrijednosti kvadratnog korijena kod aritmetičkog kvadratnog korijena.

Detaljno obrazložiti jednakost $\sqrt{a^2} = |a|$ uz ponavljanje pojma apsolutne vrijednosti broja.

Objasniti i pokazati na primjerima identitet $\left(\sqrt{a}\right)^2 = a, a \geq 0,$ tj. da se broj ne mijenja ako ga korjenujemo a zatim kvadriramo.

Primijeniti definiciju kvadratnog korijena i relacije $\leq i \geq$ za objašnjavanje približne vrijednosti kvadratnog korijena racionalnog broja (koristiti tablice kvadrata u udžbeniku).

Izračunavanje približnih vrijednosti kvadratnog korijena brojeva vršiti na unaprijed određen broj decimala (pomoću tablice ili džepnog računara).

Prije uvođenja iracionalnih brojeva navesti razloge njihovog postojanja. Svaki racionalan broj može se napisati kao decimalan broj (čisto periodičan ili mješovito periodičan). I obrnuto, svaki racionalan broj u decimalnom obliku sa konačnim ili beskonačnim brojem decimala može se napisati u obliku razlomka $\frac{a}{b}$. Sada saopćiti učenicima da ima i takvih brojeva u decimalnom obliku sa beskonačno decimala (neperiodični), koji se ne mogu napisati u obliku razlomka $\frac{a}{b}$, što znači da nisu racionalni.

Kao primjer uzeti $\sqrt{2}$ ili u decimalnom zapisu 1,4142135. . . i dokazati poznatim postupkom da $\sqrt{2}$ nije racionalan broj.

Zaključak uopćiti npr. $\sqrt{3}, \sqrt{5}, \sqrt{7}, -\sqrt{8}$ itd. nisu racionalni brojevi i da se takvi brojevi koji nisu racionalni zovu iracionalni.

- Definirati iracionalan broj kao decimalan neperiodičan zapis sa beskonačno decimala.
- Definirati skup realnih brojeva kao uniju skupova Q i I kada učenici usvoje da je $Q \cap I = \Phi$.
- Primjenjivati sadržaje iz nastavne teme. Realni brojevi u kombiniranim zadacima u cilju sistematiziranja znanja**.**

2. Tema – Pitagorina teorema i njena primjena

Potrebno je učenike upoznati sa: formulacijom Pitagorine teoreme – iskazom i zapisom, shvatanjem i razumijevanjem suštine Pitagorine teoreme i njenom širokom primjenom u računskim, konstruktivnim i praktičnim zadacima.

- Upoznati učenike sa Pitagorinom teoremom služeći se tzv. „egipatskim trouglom"
- Historijski se osvrnuti na „egipatski trougao" čije su stranice 3, 4 i 5 jedinica.
- Utvrditi da će trouglovi sa stranicama 5, 12 i 13. 6, 8 i 10 isto tako biti pravougli (konstrukcijom trougla datih stranica i provjerom mjerenjem).
- Navoditi učenike na pronalaženje ovisnosti $3^2 + 4^2 = 5^5$, $5^2 + 12^2 = 13^2$ i $6^2 + 8^2 = 10^2$ (aritmetička interpretacija), a zatim dati informaciju o „Pitagorinim brojevima".
- Konstruisati kvadrate nad katetama i hipotenuzom konstruisanog „egipatskog trougla" i dati geometrijsko tumačenje Pitagorine teoreme koje se zasniva na jednakosti površina.
- Na modelu Pitagorine teoreme potvrditi da je zbir kvadrata konstruisanih nad katetama jednak kvadratu konstruisanom nad hipotenuzom.
- Geometrijski dokaz Pitagorine teoreme izvodi svaki učenik na svom modelu koji je donio (od kartona u boji kvadrata i pravouglih trouglova i njihovim sklapanjem), a nastavnik na svom modelu ili koristi višeslojnu grafofoliju. Može izvesti i strožiji dokaz uz simboličko zapisivanje.
- Iskazati bez dokaza obrnutu teoremu Pitagorinoj teoremi i utvrditi je na primjerima.

Primjenom Pitagorine teoreme konstrukcijski određivati tačke brojevne prave kojima se pridružuju iracionalni brojevi $\sqrt{2}, -\sqrt{2}, \sqrt{3}, -\sqrt{3}, \sqrt{5}, -\sqrt{5}, \ldots$

- Uvježbavati primjenu Pitagorine teoreme.

3. Tema – Proporcionalnost, funkcija direktne i obrnute proporcionalnosti

Pri uvođenju pojmova razmjere i proporcionalnosti duži treba koristiti prethodna znanja učenika o razmjeri, mjerenju i upoređivanju duži. Samjerljivost i nesamjerljivost duži vezati za vrijednost razmjere njihovih dužina koja je racionalan ili iracionalan broj. Kada učenici upoznaju opći pojam razmjere, uvodi se pojam proporcije a zatim proporcionalnost duži. Talesovu teoremu o proporcionalnosti odsječaka koje paralelne prave grade na kracima ugla treba dokazati i dobro uvježbati njenu primjenu. Pojam pravilnog koordinatnog sistema treba dograditi i upoznati važnije pojmove u vezi sa funkcijom. Posebnu pažnju posvetiti funkcijama direktne i obrnute proporcionalnosti.

- Razgraničiti jasno pojmove upoređivanja duži, mjere, jedinične mjere, mjernog broja i dužine duži
- Grafički upoređivati duži i obuhvatiti dva slučaja: za koliko je jedna duž veća (manja) od druge duži i koliko puta je jedna duž veća (manja) od druge duži.
- Pojam mjere duži (duž koja se sadrži cio broj puta u datoj duži) također formirati na primjerima.
- Uvesti mjerni broj i jediničnu duž, a zatim izvesti zaključak da se svakoj duži može pridružiti pozitivan broj.
- Pojam dužine duži izgraditi na primjerima. Na primjer, ako je MN = 12 cm, učenik treba znati odgovoriti na pitanje: koja je jedinična duž? Koji broj je mjerni broj? Koliko puta je duž MN veća od jedinične duži? Kolika je dužina duži MN?
- Ponoviti razmjeru dva broja (definiciju i osnovne osobine) bez obzira što su taj pojam učenici u 6 razredu upoznali i koristili u zadacima.
- Pojam samjerljivosti i nesamjerljivosti duži definirati pomoću vrijednosti razmjere duži.

Na primjeru razmjere dijagonale i stranice kvadrata koja je $\sqrt{2}$ tj. iracionalan broj primijeniti definiciju i izvesti tačan zaključak.

- Definirati proporcionalne duži i ukazati da osnovne osobine proporcije za brojeve vrijede iz duži
- Uvesti pojam pravouglog koordinatnog sistema prikazivanjem podataka sa dvije veličine (npr. promjena vremena i temperature). Objasniti pojmove: koordinatni početak, jedinična duž, apscisna osa, ordinatna osa a zatim definirati pravougli koordinatni sistem.
- Ponoviti prikazivanje funkcija grafom, tablicom i formulom a zatim definirati funkciju.
- Obratiti pažnju na grafičko predstavljanje funkcija. Učenici treba da shvate da grafik funkcije čini skup svih tačaka dobivenih tako da se za svaki broj $X \in R$ može po formuli izračunati vrijednost funkcije $Y \in R$, i da svakom uređenom paru (X, Y) odgovara samo jedna tačka koordinatne ravni.

- Navesti više primjera direktno proporcionalnih veličina pa na osnovu jednakosti omjera (razmjera) definisati proporciju i njene osobine.
- Pojam procenta kao specijalni slučaj razlomka koji su učenici upoznali u 6 razredu proširiti i rješavati zadatke procentnog računa proporcijom.
- Uvesti pojmove iz kamatnog računa i rješavati probleme koristeći svojstva direktno proporcionalnih veličina.

4. Tema – Cijeli racionalni izrazi

Ova tematska cjelina realizira se prvo daljom izgradnjom pojma stepena koji su učenici već upoznali u temi realni brojevi. Poslije toga se prelazi na upoznavanje pojma racionalnog izraza i izračunavanje brojne vrijednosti. Među racionalnim izrazima posebno su značajni polinomi. Identične transformacije polinoma mogu se uspješno vršiti uz dobro poznavanje sadržaja o stepenima, kao i svojstava računskih operacija.

- Pojam stepena obraditi postupno. Navoditi primjere tako da se za bazu uzimaju prirodni, cijeli, racionalni i iracionalni brojevi, nakon čega izvršiti uopštavanje.
- Za određivanje vrijednosti stepena koristiti obrnut proces – predstavljanje stepena u obliku proizvoda jednakih faktora.
- Kod operacija sa stepenima svako pojedinačno pravilo uvježbavati na dovoljnom broju raznovrsnih zadataka.
- Proširiti pojam izraza koji je uveden u skupu racionalnih brojeva na skup realnih brojeva i uvesti naziv algebarski izraz.
- Računske operacije sa monomima i polinomima (u sređenom obliku) vršiti na osnovu poznatih zakona računanja sa brojevima.
- Poslije uvježbavanja pojedinih formula dati njihovo geometrijsko tumačenje pomoću odgovarajućih slika, čime se učenici očigledno uvjeravaju u istinitost tvrđenja.
- Postupno raditi rastavljanje polinoma na faktore jer je dosta teško za učenike. Na primjer, polinom prilagoditi obliku usvojene formule pa ga onda rastaviti na faktore. ($4x^2 – 25y^2 = (2x)^2 – (5y)^2$. $8x^3 + 27y^3 = (2x)^3 + (3y)^3$ itd.).
- Racionalno računati primjenjujući formulu za razliku kvadrata na čisto brojevne izraze ($7{,}29^2 – 2{,}71^2$).
- Rastavljanje polinoma na faktore primjenjivati pri rješavanju jednačina datih oblika.

5. Tema – Mnogougao poligon

Ovom tematskom cjelinom proširiti, produbiti i sistematizovati će se ranije stečena znanja o trouglu i četverouglu.

- Mnogougao uvesti, induktivnom metodom uopćavanjem i sistematizacijom ranije naučenih pojmova o trouglu i četverouglu. Svaki učenik nekim od metoda treba se uvjeriti da je zbir vanjskih uglova svakog mnogougla pun ugao.
- Formula, pravilo računanja broja dijagonala mnogougla treba koristiti i kod rješavanja nekih logičko kombinatornih zadataka. Na primjer: Koliko se različitih pravih može povući kroz deset tačaka od kojih tri nisu kolinearne …
- Na osnovu naučenih znanja računanja površine trougla, posebno jednakokrakog, uvoditi učenike u strategije izračunavanja površina mnogougla uopće. Naročito je korisno povezivanje konstruisanja pravilnih poligona i računanje obima i površina istih.

6. Tema – Kružnica i krug

Nakon što se ponove prošire i kompletiraju znanja o krugu i kružnici i dijelovima istih, pristupa se izuzetno važnom problemu izgradnji pojma broja π. U procesu formiranja broja π obavezno na početku koristiti eksperiment, mjerenje i dijeljenje brojeva (obima i prečnika). Nakon toga proučavaju se omjeri obima i prečnika pravilnih poligona upisanih i opisanih krugu. Broj π svojim nastankom upućuje učenika na način izračunavanja obima kruga.

- Do formule za računanje površine kruga treba doći eksperimentalnim putem. Aproksimativnom transformacijom površi kruga u površ pravougaonika. Polazište za izvođenje formule za površinu kruga može biti i formula za površinu kružnog isječka posmatranog kao trougao sa osnovicom l i visinom r. Formuli za površinu kruga treba dati geometrijsko značenje (površina π puta veća od površine kvadrata stranice r, ili površina jednaka površini pravougaonika čije su stranice π r i r).

Ocjenjivanje

Ocjenjivanjem treba utvrditi u kojoj mjeri su učenici usvojili pređeno gradivo i stekli matematičke vještine i radne navike i kako stečena znanja umiju primjenjivati u rješavanju praktičnih zadataka. Napredovanje učenika treba kontinuirano provjeravati i vrednovati njihova znanja, vodeći računa o individualnim mogućnostima, sposobnostima i sklonostima.

U skladu s tim, vrednovanje treba da bude zasnovano na različitim metodama, procedurama i instrumentima. Najbolji način za procjenjivanje da li učenik može izvršiti neku aktivnost je posmatrati ga dok on izvodi zadanu aktivnost. Pored tradicionalnog pristupa vrednovanju, potrebno je pratiti i procjenjivati: kreativnost učenika prilikom rješavanja zadataka, rad učenika na projektima, učenički doprinos za vrijeme grupnog rada, specifične komunikativne i radne vještine, uključujući i kolegijalno (međusobno) ocjenjivanje i samoocjenjivanje i dr. Osim navedenog, prilikom utvrđivanja ocjene iz matematike treba vrednovati i neke druge komponente: trud i zalaganje učenika, motive i interese, sklonosti i sposobnosti, objektivne uvjete za rad.

U svakom polugodištu radi se najmanje jedna školska pisana zadaća sa analizom i ispravkom.

Prilagođavanje programa

Za učenike s posebnim potrebama razvijaju se prilagođeni programi. Prilagođavanje se može provoditi modifikacijom programa redovne nastave u pogledu sadržaja, procesa, proizvoda i sredine učenja, zavisno od osobenosti potreba učenika određene populacije, odnosno do nivoa individualno prilagođenih programa. Individualno prilagođeni program, kao i plan rada razvijaju zajedno nastavnik MATEMATIKE i stručni tim za podršku učenika sa posebnim potrebama na nivou škole/ pedagoškog zavoda, uz korištenje potrebne ekspertize (zdravstvenih i socijalnih radnika) i učešće roditelja.

DEVETI RAZRED

Programski sadržaj Matematike za deveti razred koncipiran je kao logičan nastavak nastave Matematike iz osmog razreda i ranijih razreda, tako da utvrđuje i proširuje do sada stečena znanja i vještine. U prvom dijelu učenici se upoznaju sa pojmom razlomljenog racionalnog izraza kroz utvrđivanje računskih radnji sa polinomima i njihovu primjenu. Druga tema utvrđuje i proširuje ranije stečena znanja o odnosima tačke, prave i ravni i spoznaju o konkretnim primjerima u svakodnevnom okruženju u kojima se ovi odnosi pojavljuju i primjenjuju. U trećoj temi proširuju se znanja o direktnoj i obrnutoj proporcionalnosti kroz grafički prikaz i uvodi se pojam linearne funkcije. U četvrtoj i petoj temi rješavaju se linearne jednačine i sistemi linearnih jednačina i osposobljavaju učenici za njihove primjene. Šesta tema daje učenicima spoznaju o tijelima u prostoru i osnovnim proračunima vezanim za geometrijska tijela.

Programski sadržaji tematskih cjelina

1. **Tema -Razlomljeni racionalni izrazi**

- Definiranost razlomljenog racionalnog izraza, računske radnje sa razlomljenim racionalnim izrazima.

2. **Tema – Tačka, prava i ravan**

- Međusobni odnos tačke i prave. Međusobni odnos tačke i ravni.
- Određenost prave. Određenost ravni. Međusobni odnos dvije prave.
- Međusobni odnos prave i ravni. Međusobni odnos dvije ravni. Diedar**.**

3. **Tema – Grafici funkcije direktne i obrnute proporcionalnosti. Linearna funkcija**

- Pravougli koordinatni sistem u ravni. Rastojanje između dvije tačke.
- Grafik funkcije direktne i obrnute proporcionalnosti.
- Linearna funkcija, eksplicitni i implicitni oblik.
- Grafik linearne funkcije. Nula i tok linearne funkcije.

4. **Tema – Linearne jednačine i nejednačine sa jednom nepoznatom .**

- Pojam linearne jednačine. Jednakosti i jednačina. Ekvivalentne jednačine.
- Grafičko i algebarsko rješavanje linearnih jednačina sa jednom nepoznatom. Primjena linearnih jednačina sa jednom nepoznatom.
- Linearne nejednačine- osnovni pojmovi. Ekvivalentne nejednačine. Algebarsko rješavanje linearnih nejednačina sa konstantnim koeficijentom.

5. **Tema – Sistem linearnih jednačina sa dvije nepoznate**

- Pojam linearne jednačina sa dvije nepoznate i njena rješenja. Grafički prikaz rješenja sistema od dvije linearne jednačine sa dvije nepoznate. Ekvivalentni sistem linearnih jednačina. Rješavanje sistema od dvije linearne jednačine sa dvije nepoznate grafičkom i algebarskom metodom (metodom supstitucije i metodom suprotnih koeficijenata).
- Primjena sistema od dvije linearne sa dvije nepoznate.

6. **Tema – Geometrijska tijela**

- Rogalj. Poliedar. Prizma, piramida, valjak (cilindar), kupa (stožac, konus), lopta (kugla). Vrste, elementi, presjeci, mreže, površine i zapremine nekih geometrijskih tijela.
- Primjena Pitagorine teoreme na geometrijska tijela.

Ishodi učenja po programskim sadržajima

Programski sadržaji	Odgojno-obrazovni ciljevi: Znanje	Načini učenja: Sposobnosti	Načini učenja: Vrijednosti, stavovi, ponašanje
1. Razlomljeni racionalni izrazi	Objasniti osnovne pojmove o razlomljenim racionalnim izrazima, definiranosti, obliku, računskim radnjama Primijeniti osnovna svojstva računskih operacija na rješavanje razlomljenih racionalnih izraza	Izvršiti provjeru je li racinalni izraz definiran i je li moguće pojednostaviti jedan ili više izaraza pomoću računskih radnji Kompletirati sa pouzdanjem razlomljeni racionalni izraz i izvršiti njegovo svođenje na najjednostavniji oblik	Pokazati spremnost za čitanje i razumijevanje matematičkih tekstova i simbolike, precizno formuliranje pojmova. Inicirati posmatranje i zapažanje Dati primjer funkcionalne ovisnosti u raznim oblastima i prikazivati ih na različite načine
2. Tačka, prava i ravan	Analizirati osnovne geometrijske pojmove (tačka, prava, ravan), određenost prave i ravni, kao i pojmova: paralelne prave, mimoilazne prave, prava paralelna sa ravni, prava normalna na ravan. Opisati pojmove: definicija, stav, aksioma i teorema. Prodiskutirati o međusobnim odnosima tačke i prave, tačke i ravni, dvije prave i dvije ravni.	Odraditi konkretne zadatke s ciljem da ocijeni je li prava određena sa dvije različite tačke, a ravan sa tri nekolinearne tačke. Na modelu kvadra pokazat će međusobni položaj prave i ravni, odraditi će sistematski prebrojavanje sviju pravih određenih datim tačkama koje su paralelne, odnosno koje nisu paralelne sa datom ravni. Ocijenit će na modelu kvadra je li zadana prava normalna na ravan ili nije, jesu li zadane ravni normalne ili nisu, automatski će prebrojavati prave određene datim tačkama, koje su normalne na datu ravan.	Braniti i formulisati zaključke Održati istraživački duh i osjećaj zadovoljstva poslije riješenih zadataka. Dati primjer primjene matematičkog znanja na razne probleme iz svog okruženja. Preferirati precizno i spretno korištenje geometrijskoga pribora. Održati kritički pristup rezultatima svoga rada
3. Grafici funkcije direktne i obrnute proporcionalnosti. Linearna funkcija	Navesti primjere i ilustrirari na različite načine (uključujući i sliku, skicu, zapisivanje simbolima) značenje i primjenu značenja nagiba prave i odsječka na y osi i njihovu geometrijsku interpretaciju. Kategoriziraju jednačine odnosno nejednačine kao uslove izražene algebarskim jezikom koji postoji između poznatih i nepoznatih veličina	Napraviti grafički prikaz funkcije kada su domena i kodomena skupovi realnih brojeva. Ocijenit će rast ili pad linearne funkcije prema nagibu prave. Pokazati kroz praktične primjere primjenu pravila i postupaka u računanju i grafičkom predstavljanju funkcija. Mijenjati tekstualne zadatke u numerički oblik	Klasificirati podatke potrebne da se riješi problem Opravdati postupke rješavanja matematičkih zadataka različitih nivoa, složenosti, strukture Pretpostaviti uslove izražene algebarskim jezikom koji postoje između poznatih i nepoznatih veličina. Podržati potrebu za saradnjom u procesu učenja

4. Linearne jednačine i nejednačine sa jednom nepoznatom. Cijeli racionalni izrazi	Prevesti će datu jednačinu (nejednačinu) u njoj ekvivalentnu jednačinu (nejednačinu) najprostijeg oblika. Primjenjivat će linearne jednačine i sisteme linearnih jednačina sa dvije nepoznate u rješavanju raznih problema iz života i raznih oblasti nauke (geometrije, fizike, hemije).	Grafičkom metodom odradit će jednačine koje imaju jedinstveno rješenje, koje nemaju rješenje i one jednačine koje imaju beskonačno mnogo rješenja.	Dati primjer za primjenu usvojenog matematičkog znanja u prirodnim naukama i tehnici. Organizirati uspješno korištenje raznih izvora znanja. Opravdati planski pristup problemima i njihovom rješavanju
5. Sistem linearnih jednačina sa dvije nepoznate	Prodiskutirati o mogućim oblicima sistema i načinima njihovog rješavanja Objasniti i ilustrirati pojedine slučajeve postojanja ili ne postojanja sistema Riješiti zadatke u kojima je zadan sistem koji ima rješenja. Primijeniti će stečeno matematičko znanje na razne probleme iz svog okruženja i zadatke problemskog tipa.	Održati efikasnost u rješavanju sistema zadanog u eksplicitnom i implicitnom obliku, kao i rješavanju praktičnih tekstualnih zadataka iz svakodnevnog života. Napredovati sa sigurnošću u rješavanju zadataka primjenom obrazaca za obim i površinu nekih četverouglova (obimu i površini sportskih terena, radnih prostorija, gradilišta...)	Podržati zahtjeve govorne komunikacije i stavove drugih učenika, Pokazati spremnost prepoznati primjenu matematičkog mišljenja u životu savremenog čovjeka. Preferirati precizno i spretno korištenje geometrijskoga pribora. Samostalno sticati znanje primjenom didaktičkog materijala
6. Geometrijska tijela	Primijeniti raspoložive (i dobijene) informacije o rogljastim i oblim geometrijskim tijelima Prodiskutirati će opće i pojedinačne formule za površinu i zapreminu geometrijskih tijela i primjenjivati ih u praktičnim zadacima	Selektirati geometrijska tijela na objektima u svom okruženju. Automatski odraditi izračunavanje površina i zapremina tijela u svom okruženju (zgrade, kuće, krovovi...) primjenom općih i pojedinačnihformula za površinu i zapreminu geometrijskih tijela primijene u rješavanju praktičnih zadataka	Inicirati uočavanje zavisnosti u različitim matematičkim sadržajima. Pokazati spremnost za razvijanje istraživačkog duha i osjećaja zadovoljstva poslije riješenih zadataka, te razvijanje smisla za simetriju, harmoniju, preciznost, jasnoću.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Odgojno-obrazovni ciljevi

Programski sadržaji	**Znanje**	**Načini učenja**	
		Sposobnosti	**Vrijednosti, stavovi, ponašanje**
1. Razlomljeni racionalni izrazi -Pojam razlomljenog racionalnog izraza. definiranost -Računske radnje sa razlomljenim racionalnim izrazima: sabiranje i oduzimanje, množenje i dijeljenje -Svojstva računskih radnji sa racionalnim izrazima	Identificiraju razlomljeni racionalni izraz Objašnjavaju definiranost izraza Primjenjuju pravila za izvođenje računskih radnji sa razlomljenim racionalnim izrazima	Demonstriraju postupke provjere definiranosti, te sabiranja i oduzimanja, množenja i dijeljenja razlomljenih racionalnih izraza Izvrše usporedbu istih računskih radnji sa razlomcima	Zastupaju značaj pažljivog, analitičkog promatranja, primjene stečenog znanja o računskim radnjama, svojstvima računskih radnji na brojne skupove, razlomcima Izraze sposobnost uočavanja i umijeće logičkog zaključivanja
2. Tačka, prava, ravan geometrijske pojmove .	**Definiraju osnovne**	Demonstriraju sposobnost prostornog posmatranja i pravilnog uočavanja	Crtanjem iniciraju poboljašanje prostorne predstave.

-Međusobni odnos tačke i prave. Određenost prave. -Međusobni odnos tačke i ravni. Određenost ravni. -Prava u ravni Međusobni odnos dvije prave. -Međusobni odnos prave i ravni. Normala na ravan. Rastojanje tačke i ravni. -Međusobni odnos dvije ravni. Rastojanje između dvije paralelne ravni. Diedar.	Parafraziraju osnovne stavove (aksiome) i teoreme o određenosti prave i ravni . Prodiskutiraju i primijene međusobne odnose tačaka, pravih i ravni u prostoru . Objašnjavaju pojam diedra, ugla diedra i okomitost ravni.	uzajamnih odnosa geometrijskih elemenata. Pokažu spremnost deduktivnog zaključivanja pri primjeni teorema u zadacima.	Preferiraju samostalno posmatranje i proučavanje geometrijskih činjenica. Podržavaju razvoj logičkog rasuđivanja upotrebom nekih aksioma i teorema.
3. Grafici funkcije direktne i obrnute proporcionalnosti linearna funkcija Pravougli koordinatni sistem u ravni. Rastojanje dvije tačke. Grafik funkcije direkne proporcionalnosti y = kx. Linearna funkcija oblika y = kx + n. Eksplicitni i implicitni oblik. Grafik linearne funkcije. Parametri k i n i njihovo geometrijsko značenje. Nula funkcije. Tok funkcije. Grafik funkcije obrnute proporcionalnosti	Diskutiraju pravougli koordinatni sistem u ravni. Daju primjer određivanja tačaka koje odgovaraju datim uređenim parovima i obrnuto. Ilustriraju formulu za udaljenost tačaka u ravni. Upoređuju načine zapisivanja funkcija, daju primjer izračunavanja vrijednosti funkcije. Ilustriraju da je funkcija direktne proporcionalnosti linearna funkcija. Analiziraju crteže grafika upoznatih funkcija i u njima lociraju potrebne/ zadane podatke. Upotrebljavaju nul tačku zadane linearne funkcije grafički i računski.	Kompletiraju sa pouzdanjem vještinu snalaženja razumijevajući ideju višestruke primjene koordinatnog sistema u ravni (koordinate položaja broda na otvorenom moru, aviona u zraku, geografske koordinate gradova...) Napreduju sa sigurnošću u razlikovanju eksplicitnog i implicitinog oblika linearne funkcije. Demonstriraju linearnu funkciju formulom, tabelom i njenim grafikom – pravom.	Primjenom grafičkih ilustracija dati primjer funkcionalnog mišljenja, tj. pretpostaviti pojam funkcionalne ovisnosti veličina. Usvajaju linearnu funkciju kao model pomoću kojeg se mogu predstavljati različite situacije i procesi. Preferiraju vještinu brzog i spretnog crtanja.
4. Linearne jednačine i nejednačine sa jednom nepoznatom Linearne jednačine, osnovni pojmovi. Grafičko rješavanje linearnih jednačina. Ekvivalentne jednačine. Algebarsko rješavanje linearnih jednačina sa jednom nepoznatom. Primjena linearnih jednačina sa jednom **nepoznatom.** Linearne nejednačine, osnovni pojmovi. Ekvivalentne nejednačine. Algebarsko rješavanje linearnih nejednačina sa jednom nepoznatom.	Iznose osnovna svojstva jednakosti i nejednakosti. Rješavaju linearne jednačine i nejednačine sa jednom nepoznatom svodeći ih na ekvivalentne jednačine, odnosno jednačine prostijeg oblika. Ilustriraju i primjenjuju postupak rješavanja jednačine i nejednačine i provjere rješenja. Analiziraju ekvivalentnosti jednačina i nejedančina. Primjenjuju jednačine i nejednačine u rješavanju problemskih zadataka.	Ocjenjuju sposobnost razumijevanja i analiziranja problemskih zadataka. Interpretiraju rješavanje zadataka iz života, geometrije, fizike, hemije. Odlučuju se za samokontrolu pri rješavanju zadataka u cilju izgrađivanja samostalnog načina mišljenja.	Žele tekstualne zadatke koji se rješavaju pomoću jednačina prevesti u odgovarajuće jednačine. Održavaju naviku za preciznost u radu, preglednost i urednost u rješavanju zadataka. Preferiraju matematičko mišljenje analogijom, induktivnim i deduktivnim zaključivanjem. Usvajaju značaj primjene stečenog znanja o jednačinama.

Sistem linearnih jednačina sa dvije nepoznate Linearna jednačina sa dvije nepoznate- pojam i njena rješenja. Grafički prikaz rješenja. Sistem od dvije linearne jednačine sa dvije nepoznate. Postojanje rješenja i geometrijski prikaz mogućih slučajeva. Ekvivalentni sistemi linearnih jednačina. Grafička metoda rješavanja sistema od dvije linearne jednačine sa dvije nepoznate. Ovisnost rješenja sistema linearnih jednačina od odnosa koeficijenata sistema. Rješenje sistema od dvije linearne jednačine sa dvije nepoznate metodom suprotnih koeficijenata. Primjena sistema od dvije linearne jednačine sa dvije nepoznate.	Diskutiraju pojam sistema od dvije linearne jednačine sa dvije nepoznate i pojam rješenje sistema. Primjenjuju osnovna pravila zamjenjivanja jednog sistema u njemu ekvivalentan, jednostavniji sistem Analiziraju suštinu grafičke metode da se obje jednačine sistema prikažu kao prave u koordinatnom sistemu, kao i nedostatak ove metode jer daje samo približno rješenje sistema. Rješavaju sisteme linearnih jednačina navedenim algebraskim metodama. Ilustriraju probleme u kojima treba odrediti dvije nepoznate veličine i da postavljeni sistem od dvije linearne jednačine ima jedinstveno rješenje Iznose da je korisno provjeriti dobiveno rješenje u tekstu zadatka.	Održavaju efikasnost pri logičkom povezivanju podataka u konkretnim zadacima. Održavaju efikasnost pri izvođenju ispravnih zaključaka. Dovode do perfekcije sposobnost da tekstualne zadatke izraze matematičkim jezikom.	Traže način da sistemski i pregledno ispisuju pronađene veze koje postoje među veličinama u datom zadatku. Preferiraju naviku pravilnog potpisivanja jednačine jednu ispod druge, kao i odgovarajućih članova. Obavezuju se na samostalno učenje korištenjem udžbenika i poluprogramiranog materijala.
6. Geometrijska tijela Rogalj. Poliedar. Prizma: pojam, vrste, elementi i presjeci prizme. Mreža prizme. Površina prizme, kvadra i kocke. Zapremina prizme. Zapremina kvadra i kocke. Površina i zapremina pravilne četverostrane, trostrane, šestostrane prizme. Piramida: pojam, vrste, elementi i presjeci piramide. Mreža i površina piramide. Površina pravilne četverostrane piramide. Zapremina piramide. Zapremina pravilne četverostrane piramide. Površina i zapremina pravilne trostrane i šestostrane piramide. Valjak: nastanak, elementi, vrste i presjeci. Mreža i površina valjka. Zapremina valjka.	Objašnjavaju pojam roglja, pojam geometrijskog tijela i pojam poliedra. Iznose definiciju prizme i piramide. Diskutiraju i opisuju prizme i pirámide (pravilne, nepravilne, prave, kose). Lociraju pojmove: baza (osnova), bočne strane, osnovna i bočna ivica, visina, visina bočne strane (apotema), presjek prizme i piramide i skiciraju ih Daju primjer nastanka cilindrične i konusne površi, zatim pravog valjka i prave kupe Definiraju valjak, kupu, sferu i loptu. Opisuju prav i kosi valjak, pravu i kosu kupu Lociraju osni presjek valjka, osni presjek kupe, zatim veliki loptin krug Primjenjuju opće formule priizračunavanju	Interpretiraju sposobnost uočavanja prostornih odnosa. Evaluiraju načine kako od očiglednog opažanja doći do apstrakcije. Ocjenjuju ispravnost načina donošenja zaključaka (naročito deduktivnog). Interpretiraju praktičnu primjenu stečenog znanja. Uočavaju geometrijska tijela u objektima i predmetima iz svog okruženja (zgrade, krovovi...)	Odabiru pregledno i pravilno zapisivanje zadataka i rješenja zadataka. Daju primjere za spretnost, preciznost i tačnost u radu i crtanju. Zastupaju da je korištenje općih formula za površinu i zapreminu pogodnije i da dovodi brže do rezultata. Održavaju matematičko mišljenje primjenom misaonih operacija, generalizacije i analogije. Pokazuju brigu za samoučenje.

Kupa, konusna površina, elementi, vrste, presjeci Mreža i površina kupe Zapremina kupe. Sfera i lopta. Presjeci i dijelovi lopte. Površina lopte Zapremina lopte. Primjena Pitagorine teoreme na razne problema koji se mogu postaviti za navedena geometrijska tijela.	površina i zapremina navedenih tijela. Primjenom Pitagorine teoreme i datih elemenata za konkretno geometrijsko tijelo, skicira i rješava računskim putem ostale bitne elemente toga tijela.

Međupredmetna povezanost, deveti razred

Matematika	Predmet	Nastavno područje	Kompetencije
Razlomljeni racionalni izrazi **Tačka, prava, ravan**	Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost	Slušanje, govor (govor, razgovor, dogovor), objašnjenja uočavanje prostornih odnosa opisivanjem	Samopouzdanje, samokontrola, fleksibilnost u prihvatanju promjena, komunikacija „oči u oči“, stvaranje veza, savjesnost, izdvajanje bitnog od nebitnog, istrajavanje
	Fizika	Klatno kao fizička tačka, linijsko predstavljanje prelamanja svjetlosti	
	Hemija	Molekularni prikaz supstanci	
	Likovna kultura	Pozicioniranje početnih tačaka kod crtanja i skiciranja	
	Muzička kultura	Muzičke igre. Pjevanje i sviranje sekvenci, snalaženje u notnom zapisu na linijama	
	Tehnička kultura	Proračuni u skicama i odnos među elementima skica	
	Tjelesni i zdravstveni odgoj	Formiranje i povezivanje ekipa, po različitim načinima ovisnosti. Skiciranje sportskih terena i pozicija	
Grafici funkcije direktne i obrnute proporcionalnosti linearna funkcija **Linearne jednačine i nejednačine sa jednom nepoznatom**	Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost	Sadržaji po direktnom posmatranju. Sadržaji iz mašte i proživljene realnosti.	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: Vođenje kućnog proračuna (budžeta), kupovanje, putovanje i slobodno vrijeme, dovođenje u vezu udaljenosti i trajanja putovanja.
	Biologija	Funkcionalna ovisnost živih bića o životnoj sredini	
	Fizika	Grafičko predstavljanje ovisnosti i promjena među fizičkim veličinama.	
	Hemija		
	Geografija	Grafičko predstavljanje ovisnosti i promjena među hemijskim veličinama.	
	Historija	Geografske karte i pozicioniranje zadanih geografskih destinacija	
	Likovna kultura	Međuovisnost uzroka i posljedica	
	Tehnička kultura	Funkcionalnost boja (modeliranje, rad sa kolaž	
	Tjelesni i zdravstveni odgoj		

		papirom, tušem, crtanje, bojenje...) Crtanje skica na milimetarskom papiru i pravljenje maketa Ovisnost uspjeha o kondicionoj spremnosti	
Geometrijska tijela	Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost Biologija Fizika Hemija Geografija Historija Likovna kultura Muzička kultura Tehnička kultura Tjelesni i zdravstveni odgoj	Opis i usporedba predmeta i oblika Oblici organa, transportnih posuda, akvarija i drugih vještačkih životnih sredina Putanje molekula, oblici fizičkih tijela i pomagala, posude, menzure, kotlovi, prese, prizma... Oblikovanje supstance u hemijskim procesima, grijanju, hlađenju, topljenju... Nebeska tijela, planetariji... Oblici oružja i oruđa kroz historiju Crtež- prelazak sa apstraktnog na konkretno, usvojiti pojam prave i krive linije. Modeliranje od plastičnih masa, žice, vune, papira Igre loptom u zatvorenim i otvorenim terenima	Adaptabilnost, uvažavanje različitosti, drugog i drugačijeg, postavljanje pitanja Slušati otvoreno, podrška drugima, težnja za poboljšanjem

Didaktičko-metodičke napomene

1. Tema Razlomljeni racionalni izrazi
Postojeće spoznaje o polinomima, računskim radnjama sa njima, rastavljanju na faktore doraditi, sistematizirati, koristeći ranije stečeno znanje o razlomcima, povezati i uvesti učenike u pojam razlomljenog racionalnog izraza, te na istim osnovama objasniti mogućnosti i način primjene računskih radnji sa razlomljenim racionalnim izrazima.

2. Tema Tačka, prava, ravan
U ovoj temi treba uvažavati didaktičke principe: očiglednost i postupnost i početi izlaganje od konkretnog ka apstraktnom. Koristiti oglede koji nisu ilustracija gotovih zaključaka, nego sredstvo za njihovo donošenje.

3. Tema Grafici funkcije direktne i obrnute proporcionalnosti. Linearna funkcija
Pojam pravouglog koordinatnog sistema treba dograditi i sve znanje o funkcijama koje su učenici ranije stekli sada treba sistematizirati i uvesti definiciju funkcije.

- Uvesti pojam pravouglog koordinatnog sistema prikazivanjem podataka sa dvije veličine (npr. promjena vremena i temperature). Objasniti pojmove: koordinatni početak, jedinična duž, apscisna osa, ordinatna osa a zatim definirati pravougli koordinatni sistem.
- Ponoviti prikazivanje funkcija grafom, tablicom, i formulom a zatim definirati funkciju.
- Posebnu pažnju obratiti na sastavljanje tablica a naročito na sastavljanje jednačina funkcionalnih zavisnosti dviju veličina.
- Linearnu funkciju $y = kx + n$ obraditi na primjerima iz života, geometrije i prirodnih nauka. Za parametre
- k i n uzimati i racionalne brojeve. Kada je potrebno za crtanje grafika koristiti milimetarski papir.
- Obratiti pažnju na grafičko predstavljanje funkcije. Učenici treba da shvate da grafik funkcije čini skup svih tačaka dobivenih tako da se za svaki broj $x \in R$ može po formuli izračunati vrijednost funkcije $y \in R$ i da svakom uređenom paru (x,y) odgovara samo jedna točka koordinatne ravni.

- U prvim primjerima nastavnik sam daje odgovarajuće jedinice na koordinatnim osama a zatim učenici sami biraju jedinice prema potrebama zadatka.
- Kada se učenici na primjerima uvjere da je grafik linearne funkcije prava – konstrukcijom grafika sa više tačaka, preći na konstrukciju grafika pomoću dvije proizvoljne tačke a zatim skrenuti pažnju da je najbolje izabrati presječne tačke prave sa koordinatnim osama.
- Pokazati da se grafik linearne funkcije $y = kx + n$ može dobiti i na taj način da se nacrta grafik funkcije direktne proporcionalnosti $y = kx$ a zatim kroz tačku $T(0, n)$ povuče se prava paralelna tom grafiku.
- Preko više primjera pokazati da linearna funkcija $y = kx + n$ raste kad x raste ako je $k > 0$, a opada kad x raste ako je $k < 0$.
- Dajući proizvoljne vrijednosti argumentu x uzeti i vrijednost $x = - n/k$ koja predstavlja nulu (nulište) funkcije. Određivati nulu funkcije računski (rješavati jednačinu $kx + n = 0$) i grafički (pomoću dva uređena para u koordinatnom sistemu nacrtati grafik funkcije $y = kx + n$).
- Tok linearne funkcije predstavljati simbolički tablicama: (a) za $k > 0$: (b) za $k < 0$.

4. Tema Linearne jednačine i nejednačine sa jednom nepoznatom

Sistematsko izučavanje jednačina obrađuje se poslije linearne funkcije i njenog grafičkog predstavljanja kako bi se uz rješavanje linearne jednačine uporedo vršila geometrijska interpretacija rješenja. Algebarsko rješavanje linearnih jednačina treba vršiti na osnovu osobina jednakosti realnih brojeva. Za rješavanje linearnih nejednačina koristiti osobine relacije nejednakosti u skupu R.

- Opisati jednakost kao najširi pojam a zatim definirati identitet i na kraju jednačinu.
- Ponoviti osnovne osobine jednačina a zatim uvesti pojam ekvivalentnih jednačina.
- Znanje o jednačinama produbiti i utvrditi primjenom "matematičke vage".
- Tek tada preći na rješavanje jednačina novom metodom.
- Za koeficijente uz nepoznatu uzimati realne brojeve, a za nepoznate uzimati oznake: y, m, n, t, u, itd . jer to učenike navodi na opšte matematičko promišljanje.
- Obraditi primjere za rješavanje jednačina sa zagradama, razlomcima, algebarskim razlomcima, dvojnim razlomcima, promjenljivim koeficijentom koji ne treba da budu komplicirani niti sa prevelikim brojem članova.
- Navesti i jednačine u kojima se rješavanje svodi na objašnjenje izraza $a/0$, $a \neq 0$ i $0/0$ i objasniti diskusiju jednačine.
- Postavljati probleme koji odgovaraju uzrastu učenika sa raznovrsnom tematikom (iz odnosa među brojevima, problemi o radu, problemi procentnog računa, problemi iz geometrije i na kraju problemi iz fizike).
- Objasniti šta znači riješiti nejednačinu (riješiti nejednačinu znači odrediti granice u kojima leže vrijednosti nepoznate koje zadovoljavaju zadanu nejednačinu) i da rješenje nejednačine ne daje konačnu određenu vrijednost nepoznate (rješenje nejednačine određuje interval u kome "leže" tražene vrijednosti nepoznate).
- Zapisivati rješenja nejednačina na više načina (računski, na brojevnoj pravoj, u intervalu).

5. Tema Sistem linearnih jednačina sa dvije nepoznate

Uvesti prvo pojam algebarske jednačina sa dvije nepoznate i dati njenu geometrijsku prezentaciju.
Postepeno uvesti pojam sistema linearnih jednačina sa dvije nepoznate, posmatrajući dvije prave u ravni koje se sijeku. Od očiglednog geometrijskog presjeka dvije prave napraviti algebarski sistem.

- Posebno obratiti pažnju na postojanje rješenja sistema (jedno rješenje, beskonačno mnogo rješenja, nema rješenja) i dati geometrijsku prezentaciju svih slučajeva.
- Postepeno izložiti metode za rješavanje sistema, od jednostavnijih ka težim, uz stalno poticanje razmišljanja o egzistenciji rješenja. Što je češće moguće davati geometrijske prezentacije i sistema i rješenja.
- U završnoj prezentaciji teme navoditi problemske zadatke koji se u načelu svode na sistem od dvije linearne jednačine sa dvije nepoznate. Poticati učenike da posebno izoštre razmišljanje, kako dati problem preformulisati u matematički model. Rješavanjem matematičkog modela (u ovom slučaju sistema), tražiti analizu i tumačenje rješenja izvornog problema.

6. Tema Geometrijska tijela

Postanak i osobine pojedinih geometrijskih tijela i njihovo skiciranje treba obraditi uporedo. Izvesti prvo opće formule za izračunavanje površine i zapremine rogljastih geometrijskih tijela a zatim ih primjenjivati na pojedine prizme i piramide (trostranu, četverostranu, šestostranu) čime dobivaju svoj odgovarajući poseban oblik. Uporedo sa izvedenim formulama vrši se rješavanje računskih zadataka i njihova primjena.

- Objasniti pojam roglja i njegove elemente – ilustrirati slikom i pokazati na modelu trostrane piramide.
- Pojam geometrijskog tijela, pojam poliedra, elementi poliedra, broj strana poliedra, nazivi i mreža poliedra (objasniti i pokazati modele kocke i trostrane piramide).
- Podsjetiti učenike na oblike prizmi i piramida. Postanak rogljastih tijela demonstrirati pokretnim modelima.
- Pokazati učenicima kako se dolazi do modela prizme i piramide za čiju izradu od papira je potrebna mreža (pomoću gotovog modela praviti sliku mreže na papiru).
- Crtati mreže svih prizmi i piramida. Obraditi svaku prizmu i piramidu pojedinačno i detaljno.
- Pokazati kako nastaje zarubljena piramida.
- Učenici prave modele tijela, a bolje modele nastavnik ostavlja jer mu mogu poslužiti kao nastavno sredstvo.
- Podsjetiti učenike na predmete oblika valjka, kupe i lopte iz svoje okoline. Objasniti i demonstrirati nastanak oblih tijela rotacijom ravnih figura (valjak nastaje rotacijom za 3600 pravougaonika oko jedne njegove stranice, kupa nastaje obrtanjem za 3600 pravouglog trougla oko jedne njegove katete kao ose ili jednakokrakog trougla oko njegove ose simetrije, a lopta nastaje obrtanjem kruga oko jednog njegovog prečnika ili polukruga od žice (kartona) također oko prečnika).
- Pokazati kako nastaje zarubljena kupa.
- Naglasiti da je svaki presjek lopte sa ravni krug, a presjek sfere sa ravni kružnica. Takve kružnice na globusu su ekvator i meridijani.
- Kod konstrukcije mreže valjka objasniti konstrukciju duži rΠ, a kod mreže kupe objasniti konstrukciju kružnog isječka.
- Za izvođenje formula za površinu tijela koristiti mreže tijela.
- Objasniti kako se određuje (mjeri) zapremina tijela i ponoviti jedinice za zapreminu.
- Prvo podsjetiti učenike na izračunavanje zapremine kvadra (slaganjem i prebrojavanjem jedinica zapremine u datom kvadru), a zatim odrediti zapreminu proizvoljne prizme (za prvi slučaj uzeti da je baza prizme pravougli trougao, pa je dopunit ido kvadra – dopuna je prizma podudarna datoj prizmi).
- Potrebno je odmah objasniti vezu između mase i zapremine kako bi se mogli rješavati praktični zadaci.
- Zapreminu piramide, valjka i kupe utvrditi ogledom. Koristiti šuplje modele tijela: prizme i piramide jednakih baza i jednakih visina. valjka poluprečnika baze r, visine H i kvadra sa ivicama r, rΠ, H. valjka i kupe jednakih baza i jednakih visina. Puniti ove modele vodom ili sitnim pijeskom i utvrditi odnos zapremina ovih tijela.
- Za konkretna geometrijska tijela, davati samo određene podatke, koji nisu dovoljni za sračunavanje površine ili zapremine, a da učenici korištenjem Pitagorine teoreme, izračunaju ostale potrebne elemente (npr. Za kupu dati izvodnicu i visinu, a da učenici izračunaju poluprečnik baze, pa potom izračunaju zapreminu ili površinu).

Metodološke napomene uz 3. trijadu

Didaktičko-metodološko strukturiranje Nastavnog plana i programa u 3. trijadi

Nastavni plan i program (NPP) za 3. trijadu devetogodišnje osnovne škole sačinjen je prema temeljnim principima oblikovanja NPP-a i elementima kurikularne teorije, što su prvenstveno njegova fleksibilnost i otvorenost prema svim dometima i postignućima odgojno-obrazovnog i nastavnog rada, te inkluzivnost, integriranost i naučna kompatibilnost sa evropskim odgojno-obrazovnim i prosvjetnim paradigmama.

Kao i za prethodne dvije trijade, programski sadržaji nastavnih predmeta u 3. trijadi određeni su prema opće usvojenim kriterijima:

a) svrha, ciljevi i zadaci nastavnoga predmeta (obrazovni, odgojni, psihofunkcionalni, jezičkokumunikacijski),
b) sadržaj, predmet i specifični ishodi učenja unutar konkretnih nastavnih predmeta.

Prilikom didaktičko-metodičkog strukturiranja NPP-a u 3. trijadi vodilo se računa o svim elementima kvalitetnog i funkcionalnog programiranja, a to su, prije svega, poznavanje učenika i njihovih kognitivnih, emocionalnih i psiholoških sposobnosti.

Osnovni cilj svih nastavnih programa u 3. trijadi jeste njihova usmjerenost ka učenicima i uvođenje didaktičko-metodičke strategije koja podrazumijeva svu potrebnu stručnu pomoć nastavnicima u realizaciji nastavnih programa (izbor adekvatnih oblika, metoda, sredstava, pomagala i medija nastavnog rada).

Dakle, osnovna intencija u didaktičko-metodičkom strukturiranju NPP-a u 3. trijadi bila je usmjerena ka akcentiranju kognitivnih, emocionalnih i intelektualnih predispozicija učenika (7, 8. i 9. razreda) i svih aktivnosti koje će kod učenika poticati stvaralačko, kritičko, partnersko i integrirano učenje, čime se stvaraju neophodni uslovi za stvaranje cjelovitog odgojno-obrazovnog rada i principa savremene škole.

Provođenje NPP-a u 3. trijadi

Predviđeni NPP u 3. trijadi trebao bi se provoditi prema specifičnim kriterijima didaktičko-metodičke organizacije nastave u sistemu devetogodišnje osnovne škole i prema didaktičkoj strategiji koja maksimalno respektira principe školskog rada kao što su:

- individualno i diferencirano učenje,
- učenje usmjereno ka učeniku kao osnovnom subjektu nastavnog procesa,
- orijentacija na polifunkcionalnu strategiju učenja i sticanja znanja,
- podrška kvalitetnom procesu učenja zasnovanog na didaktički funkcionalnim oblicima, metodama, sredstvima i medijima nastavnog rada,
- insistiranje na partnerskim odnosima u relaciji nastavnik-učenik-škola-porodica.

Profil i stručna sprema nastavnika/ce:

Nastavu predmeta Matematika izvode:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

PODRUČJE PRIRODNIH NAUKA/ZNANOSTI

MOJA OKOLINA

za I, II, III, IV razred osnovne škole

Uloga i značaj predmeta Moja okolina

Nastavni program Moja okolina integriše sadržaje proučavanja raznih naučnih područja, kako prirodnih (hemija, fizika, biologija, geografija), društvenih (historije, kulture življenja, građanskog obrazovanja...) tako i tehničkih (informatika, tehnika i tehnologija).

Sadržaji predmeta su zasnovani na osnovnim pojmovima, koji omogućavaju nadgradnju u predmet priroda i društvo u drugom ciklusu, a kasnije u prirodne i društvene predmete.

Sadržaji predmeta uvode učenika u razumijevanje svijeta koji ga okružuje. U fokusu pažnje su znanje o prirodi i čovjeku, načinima rada u nauci i razvoju sposobnosti korištenja tih znanja, s ciljem utvrđivanja stavova o pitanjima koja se tiču okoline, zdravlja i međuljudskih odnosa, na način primjeren uzrastu i interesima djeteta.

Korištenje naučnog jezika pruža jasan pogled i način razmišljanja o svijetu. Proučavanje nauke pomaže učenicima da ispituju utjecaj naučnog znanja na vlastiti život i primjenu tog znanja u vlastitom okruženju i zajednici. Ono također pruža učenicima priliku da postanu osobe koje samostalno uče i promovira razvoj njihovih stavova prema nauci i okruženju.

U okviru predmeta Moja okolina, učenici opažaju, istražuju i postavljaju pitanja o školi, porodici i okolini kao važnim mjestima njihovog života i razvoja, živim bićima, materijalima, prirodnim i društvenim pojavama i procesima. Oni rade zajedno u prikupljanju dokaza i materijala pomoću kojih traže odgovore na ta pitanja, povezujući i upoređujući sa naučnim idejama i postupcima. Pri tome oni izvode oglede/ eksperimente/ pokuse i koriste naučni jezik za saopštavanje ideja i prepoznaju uslove za sopstvenu sigurnost, sigurnost drugih i zdrav način života.

Proučavanje predmeta Moja okolina olakšava kasniji proces sticanja akademskih znanja iz oblasti prirodnih i društvenih nauka, kao i odgovarajućih tehničkih i tehnoloških znanja.

Uputsvo za životnu sredinu i učenje prirode oslanja se na istraživački pristup, fokusirano na probleme kojima su polazišta postojeća znanja učenika, vještine/ sposobnosti, iskustva, pojave i događaje u vezi sa životnom sredinom. Uz pomoć iskustvenih saznanja, učenik razvija pozitivan odnos prema prirodi i životnoj sredini.

Sadržaj i pristup koji se koristi u zaštiti životne sredine i učenju prirode su izabrani na osnovu uslova i razvojnih nivoa učenika, na takav način, da se učenje može ostvariti kroz terenski rad. Pojmovi vezani za prirodu i učenje prirode mogu biti organizovani kao cjeline u kojima su okolni svijet, učenici i njihove aktivnosti, dijelovi zajednice koju ispituju. Proučavanje ovih cjelina pomaže učenicima da shvate svoje okruženje i interakciju između pojedinca i okoline.

Predmetni program Moja okolina nas u prvoj trijadi je zastupljen sa ukupno 278 časova nastave, koja se izvodi sa 2 do 4 časa nedjeljno. Od toga oblast prirodne nauke je zastupljena sa 153 časa u prvoj trijadi.

Predmet	Brojsati							
	I		II		III		IV	
	G	S	G	S	G	S	G	S
Moja okolina	68	2	105	3	105	3		
Priroda	26	0,8	48	1,43	79	2,14	79	2,14
Društvo	42	1,2	57	1,57	26	0,86	26	0,86
Prvatrijada	278							

U nastavnom predmetu Moja okolina, prilagoditi nastavne sadržaje i fond sati terenskom izvođenju nastave (posmatranju, evidentiranju, zaključivanju, provjeravanju) u prirodi i okruženju, s akcentom da se poslije svake obrađene nastavne oblasti provjeri mogućnost primjene stečenog znanja u svakodnevnom životu. Učiti kako i kada posmatrati koristeći različita čula i jednostavne instrumente za istraživanje, te opisati, uporediti i klasifikovati svoja posmatranja.

Cilj

Razvoj dječijih potencijala i radoznalosti kroz aktivan odnos i komunikaciju sa sredinom koja ga okružuje, uz uvažavanje individualnosti učenika.

Omogućiti učenicima razvijanje spretnosti, sposobnosti i postupaka: posmatranja, upoređivanja, razvrstavanja posmatranog, eksperimentisanja, mjerenja, zapisivanja podataka, najavljivanja i zaključivanja, izvještavanja i prezentiranja. Navesti učenika da razumije različite ljude i kulture, uvažava tuđe ideje, kao i smisao za razumijevanje događaja u prirodi i društvenom okruženju i izgrađuje teren za ekološki odnos prema sredini.

Posebno treba da se razvija osjećaj za događaje u prirodnom i društvenom okruženju, kao i svijest o važnosti čovjekovog razumnog djelovanja – kako u međusobnim, tako i društvenim odnosima. Treba razvijati toleranciju prema drugima i drugačijem, kao i uvažavanje principa jednakosti među polovima.

Jedan od važnih opštih ciljeva predmeta je očuvanje prirodne okoline i suživota sa prirodom. Takođe, u prvom ciklusu/trijadi nastave prirode i društva ostvaruju se sljedeći opšti ciljevi:

a) *socijalni* (komunikacija, odnos učenik/ca – nastavnik/ca),
b) *motivacijski* (radoznalost, istraživanje),
c) *razvijanje radnih navika* (kako učiti),
d) *moralno etički* (norme u ponašanju, rješavanje etičkih suprotnosti),
e) *kreativnost* (eksperimentisanje),
f) *fizičko-motorični ciljevi*,
g) *emotivni ciljevi* (pozitivan odnos prema sebi i prirodi).

Zadaci

- Poznavanje sebe i drugoga, odnosi među ljudima, razvijanje tolerancije među rodovima.
- Kompleksnost odnosa među ljudima (ljubav, poštovanje, saradnja, konflikti).
- Razvijanje tolerancije prema drugačijima i uvažavanje principa rodne ravnopravnosti.
- Osposobljavanje za kulturu komunikacije sa odraslima i vršnjacima u društvenom okruženju i podsticanje razvoja socio-emotivne inteligencije.
- Razvijanje kulture ponašanja u saobraćaju.
- Razvijanje sposobnosti orijentacije u prostoru i vremenu.
- Razvijanje radnih navika kroz organizovanje rada i upoznavanje zaštite pri radu.
- Podsticanje i razvijanje stvaralačke mašte i stvaralačkog mišljenja.
- Upoznavanje sa značajem zdravlja i načinima njegovog očuvanja kroz higijenske navike i promoviranje zdravlja kroz lični izbor.
- Osposobljavanje za primjenu ekoloških znanja u neposrednoj okolini i svakodnevnom životu.
- Sticanje saznanja o životu ljudi kroz vremenske periode i upoznavanje lokalne prošlosti.
- Otkrivanje i upoznavanje žive i nežive prirode, razvijanje odgovornog odnosa prema prirodi.
- Poznavanje i razumijevanje prirode i prirodnih pojava.
- Razvijanje interesa i sposobnosti za istraživački rad (posmatranje, razvrstavanje, mjerenje, eksperimentisanje, istraživanje, izvještavanje i prezentiranje).
- Upoznavanje različitih načina predstavljanja informacija o okruženju i fenomenima(pojavama).
- Razvijanje odnosa uvažavanja i poštovanja prema prirodnom, kulturnom i društvenom okruženju.

PRIRODA

PRVA TRIJADA

I, II, III razred osnovne škole

PRVI RAZRED

Ishodi:

PLANETA ZEMLJA

ORIJENTACIJA U VREMENU I PROSTORU

Učenici će znati:

- imenovati i nabrojati dijelove dana, dane u sedmici, mjesece u godini i godišnja doba,
- bilježiti podatke promjena u prirodi u kalendar prirode (tabela, grafikon),
- posmatrati i bilježiti sjene na osnovu kretanja Sunca tokom dana.

PRIRODA I ČOVJEK

PRIRODA

Učenici će znati:

- imenovati četiri godišnja doba i prepoznati njihove karakteristike,
- prilagoditi odjeću i obuću godišnjem dobu, mjestu boravka i prilikama,
- opisati promjene u prirodi tokom četiri godišnja doba i kako se organizmi adapatiraju u različita godišnja doba,
- objasniti promjene na biljkama i životinjama kroz godišnja doba i navesti ljudske djelatnosti,
- objasniti da biljke i životinje čine živu prirodu na osnovu njihovih bitnih karakteristika,
- posmatrati, opisati, uporediti i klasifikovati posmatrano, koristeći različita čula i jednostavne instrumente za istraživanje,
- predstaviti informacije o okruženju i fenomenima (pojavama) na različite načine,
- da štite prirodu i čuvaju prirodne resurse/bogatstva.

MATERIJE/TVARI I NJIHOVA SVOJSTVA

Učenici će znati:

- prepoznati prirodne materije/tvari iz žive i nežive prirode,
- imenovati predmete (materijale) prema vrstama,
- objasniti bitne karakteristike nežive prirode,
- prepoznati promjene na materijalima na osnovu uticaja prirodnih pojava.

ŽIVOT

BIORAZNOLIKOST I ŽIVOTNI PROCESI

Učenici će znati:

- imenuje osnovne dijelove biljke,
- imenovati pojedine biljke i životinje iz bližeg okruženja,
- poznaje podjelu životinja na domaće i divlje životinje, te ptice i kućne ljubimce,
- prepoznati koristi od biljaka i životinja,
- da navedu sličnosti i razlike žive i nežive prirode,
- dovesti u vezu biljke, životinje i čovjekov odnos prema prirodi,
- da selektuju namirnice za zdravu ishranu.

ZDRAVLJE

Učenici će znati:

- imenovati glavne dijelove ljudskog tijela te uočavati razlike i sličnosti između dječaka i djevojčica,
- opisati rast, razvoj i različite faze životnog raspona i imenovati najvažnije dijelove i vitalne funkcije ljudskog tijela,
- objasniti jutarnju, dnevnu, noćnu i sedmičnu higijenu,
- objasniti način održavanja lične higijene i higijene prostorija,
- prepoznati i nabrojati sredstva za održavanje higijene,
- održavati svakodnevne zdravstvene navike i brinuti se za vlastito zdravlje,
- svakodnevno prakticirati i sticati navike koje promoviraju zdravlje (dnevni ritam, adekvatno spavanje i odmor, ishrana, redovni obroci, dnevne vježbe, vlastiti radni prostor u školi i kod kuće, pozicija tijela, oralno zdravlje, higijena i oblačenje.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

PLANETA ZEMLJA			
ORIJENTACIJA U VREMENU Zemlja u Sunčevom sistemu **VRIJEME** Dan i dijelovi dana: dan - noć; Sedmica: dani u sedmici; Mjesec, godina; Godišnja doba: vremenske promjene.	Učenici će: -imenovati dijelove dana; -imenovati dane koji prethode/slijede navedenom danu u sedmici; -imenovati i nabrojati pravilnim redoslijedom mjesece u godini; -objasniti trajanje mjeseca; -imenovati i nabrojati četiri godišnja doba; -definisati trajanje godišnjih doba; -objasniti osnovne karakteristike promjena tokom godišnjih doba.	Učenici će: -razlikovati i odrediti dijelove dana (jutro, prijepodne, podne, poslijepodne, veče, ponoć) koristeći odgovarajuću nestandardnu prezentaciju, te uči gdje ih treba upisati; -razlikovati dane u sedmici; -posmatrati i opisati (riječima i crtežom) promjene u prirodi prema godišnjim dobima; -prepoznati godišnja doba uz pomoć teksta ili slikovne prezentacije ; -bilježiti podatke promjena u prirodi u kalendar prirode (tabela, grafikon); -posmatrati i bilježiti sjene na osnovu kretanja Sunca tokom dana.	Učenici će: -pokazati interes za istraživanje promjena u prirodi kroz ekološke karakteristike godišnjih doba; -prihvatiti pozitivne stavove i mišljenja o prirodnom okruženju; -prihvatiti pozitivne radne navike; -pravilno rasporediti dnevne aktivnosti kroz plan rada; -kroz posmatranje i bilježenje razvijati dosljednost/upornost u radu.
PRIRODA I ČOVJEK			
ODRŽIVI RAZVOJ Sadržaji koji se izučavaju kada nastupi godišnje doba: **JESEN** Plodovi jeseni (voće i povrće); Pijaca/ tržnica; Zimnica (priprema zimnice); Šuma u jesen; **ZIMA** Zima; Zimske radosti i opasnosti; **PROLJEĆE** Vijesnici proljeća; Vrt u proljeće; -Plodovi; **LJETO:** Ljeto	Učenici će: -imenovati četiri godišnja doba i opisati njihove karakteristike; -opisati promjene u prirodi tokom četiri godišnja doba i kako se organizmi adapatiraju u različita godišnja doba; -objasniti promjene na biljkama i životinjama kroz godišnja doba i navesti ljudske djelatnosti; -objasniti da biljke i životinje čine živu prirodu na osnovu njihovih bitnih karakteristika; -nabrojati voće i povrće; -imenovati voće i povrće koje sazrijeva u jesen; -opisati šumu u jesen; -nabrojati šta pripremamo za zimnicu; -nabrojati zimske radosti i opasnosti; -imenovati i nabrojati vijesnike proljeća; -opisati šta se radi u vrtu u proljeće; -nabrojati ljetne radosti i opasnosti.	Učenici će: -posmatrati, opisati, uporediti i klasifikovati posmatrano, koristeći različita čula i jednostavne instrumente za istraživanje; -prepoznati godišnja doba prema vremenskim prilikama; -prepoznati mijenjanje vremena tokom dana; -prilagoditi odjeću i obuću godišnjem dobu, mjestu boravka i prilikama; -prepoznati plodove jeseni; -prepoznati koje radosti i opasnosti donose određena godišnja doba; -napraviti mali herbarij sa vijesnicima proljeća; -posmatrati i opisati radove ljudi u dvorištu/ vrtu/ voćnjaku/ šumi/ vinogradu; -uporediti poslove koji se rade zavisno od godišnjeg doba; -predstaviti informacije o okruženju i fenomenima (pojavama) na različite načine.	Učenici će: -prihvatiti ekološke stavove i mišljenja o prirodnom okruženju: organizirano skupljanje lišća i kompostiranje, čišćenje snijega, skupljanje ljekovitog bilja i sušenje /primjena; -paziti se od zimskih/ ljetnih opasnosti; -primjetiti koje poslove obavljaju ljudi u različita godišnja doba; -prihvatiti da svakodnevno jedu voće i povrće kroz školske užine; da štite prirodu i čuvaju prirodne resurse/ bogatstva.
MATERIJE/TVARI I NJIHOVA SVOJSTVA			
VRSTE I IZVORI - Fizičke promjene, živa i neživa priroda: istraživačke aktivnosti u prirodi.	Učenici će: -prepoznati prirodne materije/tvari iz žive i nežive prirode; -objasniti da biljke, životinje i ljudi zajedno čine živu prirodu; -nabrojati šta čini neživu prirodu (zrak, voda, tlo/stijene); -imenovati predmete (materijale) prema vrstama; - prepoznati promjene na materijalima na osnovu uticaja prirodnih pojava.	Učenici će: -upoređivati materije/tvari iz žive i nežive prirode; -pratiti, bilježiti, porediti, ocijeniti i izvjestiti o promjenama na materijalima; -rukovati različitim predmetima tokom ogleda/pokusa (pluta, tone, upija, otapa); -prema slici tabelarno razvrstati vrste materijala.	Učenici će: -da prate povezanost između živog i neživog svijeta i promjene u prirodi; -koristi čula u zapažanjima; -pokazati interes za istraživanje materijala u okruženju.

ŽIVOT			
BIORAZNOLIKOST I ŽIVOTNI PROCESI **BILJKE I ŽIVOTINJE** Dijelovi biljke; Domaće životinje i njihova mladunčad; Promjene na biljkama i životinjama u različita godišnja doba; Koristi od biljaka i životinja; Divlje (šumske) životinje; Kućni ljubimci; Ptice; -Uloga i značaj vode i svjetlosti za živi svijet; (ogledi sa biljkama, vodom i svjetlosti).	Učenici će: -selektovati i imenovati osnovne dijelove biljke: list, cvijet, stablo i korijen kod cvjetnih biljaka; -opisati promjene na biljkama u različita godišnja doba uslovljena toplotom i različitim količinama i vrstama padavina; -imenovati pojedine biljke i životinje iz bližeg okruženja; -opisati koristi biljaka i životinja i zašto ih uzgajamo; -selektovati namirnice za zdravu ishranu; -klasificirati životinje na: domaće i divlje, te ptice i kućne ljubimce; -imenovati i nabrojati domaće i divlje životinje; -opisati osobine domaćih i divljih životinja; -imenovati ptice iz bližeg okruženja; -nabrojati ptice selice, stanarice i grabljivice; -imenovati i opisati kućne ljubimce; -navesti sličnosti i razlike žive i nežive prirode.	Učenici će: -posmatrati promjene -na biljkama i životinjama u različita godišnja doba zbog različite temperature i količine padavina; -ocijeniti ulogu i značaj vode i svjetlosti za živi svijet; -prepoznati biljke i životinje iz okruženja; -razvrstati i tabelarno predstaviti živa bića prema vidljivim sličnostima i razlikama; -prepoznati neke ptice iz okruženja; -razlikovati neke ptice selice, stanarice i grabljivice; -otkriti kroz eksperiment ili posjetu farmi da se ptice rađaju iz jajeta; -prepoznati koristi od biljaka i životinja; -dovesti u vezu biljke, životinje i čovjekov odnos prema prirodi; -i nterpretirati saznanja do kojih su došli nakon ogleda/pokusa.	Učenici će: -prihvatiti pozitivan odnos prema biljnom i životinjskom svijetu; -prepoznati koristi postojanja biljnog i životinjskog svijeta; -obrati pažnju na zaštitu biljnog i životinjskog svijeta (ne gaziti...,ne otkidati...biljke, hraniti životinje, postaviti kućice za ptice...); -prepoznati neprikladno ponašanje prema biljkama i životinjama; -prihvatiti ekološki odnos prema okolini.
ČOVJEK I ZDRAVLJE **NAŠE TIJELO** Svijest o mom tijelu; Higijena; Sredstva za higijenu; Kako održavamo ličnu higijenu; Odijevanje i obuvanje; Ishrana; Pravimo zdrav obrok.	Učenici će: -imenovati glavne dijelove ljudskog tijela pomoću slikovne prezentacije; -opisati rast, razvoj i različite faze životnog raspona i imenovati najvažnije dijelove i fiziološke potrebe (disanje, izlučivanje, defekacija); -uočiti razlike i sličnosti između dječaka i djevojčica; -objasniti da je čistoća pola zdravlja; -objasniti jutarnju, dnevnu, noćnu i sedmičnu higijenu; -objasniti način održavanja lične higijene i higijene prostorija; -prepoznati i nabrojati sredstva i pribor za održavanje lične higijene prema datom zahtjevu; -opisati higijenu odjeće i obuće; -identifikovati hranu koja je važna za rast i razvoj; -opisati zdravu i nezdravu ishranu; -imenovati dnevne obroke.	Učenici će: -pokazati udove čovjeka na slici; -prepoznati sličnosti i razlike između dječaka i djevojčica; -selektovati dnevne obroke uz slikovnu prezentaciju; -selektovati namirnice koje su zdrave i koje nisu; -svakodnevno prakticirati i sticati navike koje promoviraju zdravlje: dnevni ritam, adekvatno spavanje i odmor, dnevne vježbe, vlastiti radni prostor u školi i kod kuće, pozicija tijela; -koristiti sredstava za ličnu higijenu zuba, lica i ruku; -demonstrirati sredstva za ličnu higijenu razvrstavajući ih prema sredstvima za tijelo, kosu, nokte i zube.	Učenici će: -prihvatiti gender stav u okruženju; -pomagati drugaricama i drugovima, starijim i slabijim osobama; -redovno održavati ličnu higijenu: zuba, kose, ušne školjke, nosa, ruku i nogu; --voditi računa o higijeni prostora u kojem borave i rade i higijeni okoline; obraćati pažnju na zaštitu čovjekove okoline; -prihvatati ekološki odnos prema okruženju; -pomagati u kućanskim i drugim poslovima; -paziti na pravilnu ishranu i mijenati nezdrave navike u konzumaciji namirnica koje nisu korisne za zdravlje (čips, slatkiši, brza hrana); -održavati svakodnevne zdravstvene navike i brinuti se za vlastito zdravlje.

Međupredmetna povezanost i kompetencije

PREDMET **Moja okolina**	PREDMETI SA KOJIMA SE POVEZUJE	NASTAVNO PODRUČJE	KOMPETENCIJE
Priroda: **- Godišnje doba (jesen)**	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost Interpretacija književnog teksta -„Jesen“ Bosiljka Latić Fahri	Komuniciranje na maternjem jeziku: Samopouzdanje kod javnog obraćanja.
	Matematika	Redni brojevi	
Priroda: **- Biljke i životinje (šumske životinje)**	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost Interpretacija književnog teksta -„Uspavanka za ježa“	Komuniciranje na maternjem jeziku: Samopouzdanje kod javnog obraćanja.
Priroda: **- Godišnje doba (zima)**	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Interpretacija književnog teksta -„Zimska pjesma“ Grigor Vitez	Komuniciranje na maternjem jeziku: Spremnost da težimo estetskoj kvaliteti izražavanja.
Priroda: **- Domaće i divlje životinje**	Matematika	Sabiranje i oduzimanje brojeva: - Sabiranje i oduzimanje do 5	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: Spremnost da se nadvlada „strah od brojki“
Čovjek i zdravlje **Naše tijelo** **- Pribor i sredstva za ličnu higijenu**	Matematika	Skupovi Upoređivanje	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: Spremnost da se nadvlada „strah od brojki“
Priroda: **- Biljke i životinje (ptice)**	Muzička kultura	Slušanje muzike - „Labud“ Kamij Sen Sans	Kulturno izražavanje: Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje i trajni interes za kulturni život
Priroda: **- Godišnje doba (jesen)**	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje -„Jesen“	Kulturno izražavanje: Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju
Priroda: **- Godišnje doba (zima)**	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje -„Padaj, padaj snježe“ Brojalica -„Padaj, padaj snježe“	Kulturno izražavanje: Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju
Priroda: **- Biljke i životinje (šumske životinje)**	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje -„U šumici zeko“	Kulturno izražavanje: Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju
	Matematika	Sabiranje i oduzimanje (sa brojem nogu razl životinja)	Kulturno izražavanje: Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju
Priroda: **- Biljke i životinje (sitne životinje – insekti)**	Muzička kultura	Slušanje muzike -„Bumbarov let“	Kulturno izražavanje: Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju
Sredina u kojoj živim: **- Moje mjesto i okolina**	Muzička kultura	Muzička igra -„Kulina bana vojska je“ Slušanje muzike -„Zemljo moja“	Međuljudska i građanska kompentencija: Svijest o pripadnosti nekoj lokalnoj zajednici.
Priroda: **- Domaće životinje (sitne domaće životinje – perad)**	Muzička kultura	Muzička igra -„Pilići“	Kulturno izražavanje: Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju
Priroda: **Godišnja doba (proljeće)**	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje -„Proljeće“ Brojalica -„Lastavice gdje si bila“	Kulturno izražavanje: Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje i trajni interes za kulturni život
	Muzička kultura	Muzička igra -„Ovako se...“	Kulturno izražavanje: Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju
Priroda: **- Biljke i životinje (ptice)**	Tjelesni i zdravstveni odgoj	Elementarna igra -„Ptice u gnijezda“	Kulturno izražavanje: Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti
Priroda **- Moje tijelo**	Tjelesni i zdravstveni odgoj	Zdravstveni ogoj - Izlet: pješačenje u prirodi	Kulturno izražavanje: Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti.
Priroda **- Godišnje doba (jesen)**	Likovna kultura	Boja - Otiskivanje lista	Kulturno izražavanje: Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje i trajni interes za kulturni život
Priroda: **- Bilje i životinje**	Likovna kultura	Modeliranje i oblikovanje - Voće, povrće (plastelin)	

DRUGI RAZRED

Ishodi:

PLANETA ZEMLJA

PRIRODNA OSNOVA ZEMLJE (reljef, klima, voda, tlo, biljni i životinjski svijet)

Učenici će znati:

- opisati reljef mjesta i okoline,
- pokazivati brigu prema životinjama i njihovoj zaštiti,
- doprinositi zašiti i čuvanju voda,
- opisati i navesti primjere značaja vode za čovjeka,
- uočiti prirodne ljepote,
- navesti primjere izvora energije,
- pokazati spremnost za očuvanje prirode,
- zastupati pravilan odnos prema prirodi (prirodu moramo čuvati),
- razvrstati i pravilno odlagati otpad,
- čuvati prirodu štednjom vode, električne energije i toplote,
- opisati razlike između prirodnog i izgrađenog okruženja (sredine), pokazati interesovanje za isto, i odgovornost za svoje okruženje (sredinu), vrednovati ljepotu, različitost i prijatnost okruženja (sredine).

MATERIJA/ TVARI I NJIHOVA SVOJSTVA

VRSTE IZVORA

Učenici će znati:

- zaključiti da je materija sve što nas okružuje/ priroda je sačinjena od materije/ tvari,
- razlikovati prirodne materije/ tvari iz žive i nežive prirode te umjetne materijale,
- navesti materijale koji se koriste za izradu predmeta koji nas okružuju,
- uporediti predmete po sastavu/ prema materijama od koje su sačinjeni,
- imenovati neke materijale,

STRUKTURA I SVOJSTVA

Učenici će znati:

- nabrojati različita agregatna stanja,
- objasniti agregatna stanja vode (čvrsto, tečno, gasovito),
- analizirati uticaj temperature na promjenu agregatnog stanja.

ŽIVOT

ČOVJEK I ZDRAVLJE

Učenici će znati:

- prepoznati glavne dijelove tijela pomoću slikovne prezentacije i na sebi,
- prepoznati sličnosti i razlike između dječaka i djevojčica,
- nabrojati čula (vid, sluh, miris, okus, dodir),
- prepoznati načine zaštite sluha i vida,
- nabrojati vrste zdravstvenih ustanova i poznavati pozivni broj hitne pomoći,
- prihvatiti pravilnu ishranu koja je garant dobrog zdravlja,
- odabrati zdravu hranu za rast i razvoj,
- održavati ličnu higijenu i higijenu prostora u kome borave,
- raditi na čišćenju i pospremanju učionice,
- prepoznati značaj boravka u prirodi za zdravlje ljudi,
- boraviti što više u prirodi na čistom zraku,
- objasniti porijeklo namirnica i gdje se proizvode,
- prepoznati nezdrave navike ljudi (duhan, droga i alkohol),
- svakodnevno prakticirati i sticati navike koje promoviraju zdravlje (dnevni ritam, adekvatno spavanje i odmor, ishrana, redovni obroci, dnevne vježbe, vlastiti radni prostor u školi i kod kuće, pozicija tijela, oralno zdravlje, higijena i oblačenje.

BIORAZNOLIKOST I ŽIVOTNI PROCESI

Učenici će znati:

- definisati da su biljke, ljudi i životinje živa priroda ,
- razumjeti razlike između žive i nežive prirode,
- opisati međusobnu povezanost žive i nežive prirode,
- prepoznati da su za život biljaka i životinja potrebni voda, svjetlost i toplota,
- opisati karakteristike različitih staništa: dvorište, park, livada i polja, bare, šume, i identifikovanje njihovih najčešćih vrsta,
- selektovati životinje po načinu ishrane,
- prepoznati korist postojanja biljnog i životinjskog svijeta,
- bilježiti promjene do kojih dođu tokom ogleda/pokusa.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

PLANETA ZEMLJA

Odgojno-obrazovni ciljevi

	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
PRIRODNA OSNOVA ZEMLJE (reljef, klima, voda, tlo, vazduh biljni i životinjski svijet)	Učenici će: -opisati reljef mjesta i okoline; -opisati i navesti primjere značaja vode za čovjeka; -opisati značaj zaštite voda; -identifikovati prirodne ljepote; -analizirati i izvesti zaključke o zaštiti vode, zemljišta, šume i zraka u mjestu življenja; -opisati razlike između prirodnog i izgrađenog okruženja (sredine).	Učenici će: -posmatrati reljef mjesta; -prepoznati reljef mjesta i okoline; --napraviti reljef okoline; pokazati brigu prema životinjama i njihovoj zaštiti (kroz primjere); -zastupati pravilan odnos prema prirodi (prirodu moramo čuvati); -navesti primjere izvora energije; -razvrstati i pravilno odlagati otpad; -pokazuju kako štednjom vode i električne energije doprinose kućnom budžetu.	Učenici će: -doprinositi zaštiti biljnog i životinjskog svijeta; -podržati zaštitu okoliša; -doprinositi zašiti i čuvanju voda; --doprinositi čuvanju i zaštiti zemljišta od zagađenja; doprinositi zaštiti i čuvanju zraka od zagađenja; -uočiti prirodne ljepote; -čuvati prirodu štednjom prirodnih resursa/dobara; -pokazati interes i odgovornost za izgrađeno okruženje (sredinu); -vrednovati ljepotu, različitost i prijatnost okruženja (sredine).
MATERIJA/TVARI I NJIHOVA SVOJSTVA			
VRSTE IZVORA -Sva tijela se sastoje od materije/tvari; -Materijali.	**Učenici će:** -zaključiti da je materija sve što nas okružuje/priroda je sačinjena od materije/ tvari; -razlikovati prirodne i umjetne/vještačke materijale; -navesti materijale koji se koriste za izradu predmeta koji nas okružuju;	**Učenici će:** -pokazati da se tijela sastoje od materije/tvari; -posmatrati i opipati različite vrste materijala;	**Učenici će:** -razlikovati materijale u okruženju; -primjetiti agregatno stanje materije; -doprinositi radu grupe tokom ogleda/pokusa sa vodom i drugim materijama; -primjetiti promjene tokom ogleda/pokusa;
STRUKTURA I SVOJSTVA -Agregatna stanja materija/ tvari; -Promjena materije/ tvari.	-uporediti predmete po sastavu/prema materijama od koje su sačinjeni; -imenovati neke materijale; -nabrojati različita agregatna stanja; -objasniti agregatna stanja vode (čvrsto, tečno, gasovito); -objasniti da materija mijenja agregatna stanja; -analizirati uticaj temperature na promjenu agregatnog stanja.	-klasifikovati karakteristike nekih materijala: dodirom, mirisom, okusom, sluhom, vidom; -pravilno rukovati priborom tokom ogleda/ pokusa; -eksperimentisati sa vodom (promjene agregatnih stanja); -bilježiti promjene do kojih dođu tokom eksperimenta; -prepoznaju i selektuju tri agregatna stanja materija; -interpretirati saznanja do kojih su došli nakon eksperimenta	-sarađivati tokom zajedničkog rada; -pratiti i bilježiti dešavanja tokom ogleda/pokusa; -prihvatati mišljenja drugih i postavljati pitanja.

ŽIVOT

Odgojno-obrazovni ciljevi

	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
ČOVJEK I ZDRAVLJE -Dijelovi tijela; -Čuvanje zdravlja; -Lična higijena; -Sredstva i pribor za ličnu -higijenu; -Ishrana; -Odijevanje i obuvanje;	Učenici će: -imenovati glavne dijelove tijela; -nabrojati osnovne fiziološke potrebe; -opisati specifične karakteristike dječaka i djevojčica; -nabrojati sredstva i pribor za higijenu; -opisati kako održavaju ličnu higijenu;	Učenici će: -prepoznati i označiti glavne dijelove tijela pomoću slikovne prezentacije i na sebi; -prepoznati sličnosti i razlike između dječaka i djevojčica; -demonstrirati neke tjelesne vježbe; -pravilno sjediti, zauzeti pravilan položaj tijela tokom pisanja, čitanja; pravilno održavati ličnu higijenu;	Učenici će: -prihvatiti međusobno uvažavanje suprotnog spola; -međusobno pomagati jedni drugima; -prihvatiti ljude sa različitim nedostacima; -pomagati osobama kojima je potrebna pomoć (stariji, mlađi, i sl.; -prihvatiti pravilnu ishranu koja doprinosi dobrom zdravlju;

		-koristiti sredstva i pribor za održavanje lične higijene; -odijevati se u skladu sa godišnjim dobima, vremenskim prilikama i mjestom boravka; -dovodi u vezu pripremu hrane i higijenu; -odabrati zdravu hranu za rast i razvoj; -usvojiti da se hrana treba dobro sažvakati; -mijenjati svoje prehrambene navike; -prepoznati nezdrave navike ljudi (duhan, droga i alkohol);	-održavati ličnu higijenu i higijenu prostora u kome borave; -prikladno se oblačiti spram vremenskih prilika, godišnjih doba i mjestu boravka; -pokazati brigu prema svom zdravlju; -prepoznati šta je štetno za njihovo zdravlje; -svakodnevno prakticirati i sticati navike koje promoviraju zdravlje: dnevni ritam, adekvatno spavanje i odmor, ishrana, redovni obroci, dnevne vježbe, vlastiti radni prostor u školi i kod kuće, položaj tijela, oralno zdravlje, higijena i oblačenje; -slušati savjete ljekara; - čuvati svoja čula.
Čula: -Čulo vida; -Čulo sluha i ravnoteže -Čulo mirisa; -Čulo okusa; -Čulo dodira;	-nabrojati čula: vid, sluh i ravnoteža, miris, okus, dodir; -prepoznati načine zaštite sluha i vida; -nabrojati vrste zdravstvenih ustanova i poznavati pozivni broj hitne pomoći, -objasniti da zdravlje čuvamo zdravom ishranom i svakodnevnim tjelesnim vježbanjem; -objasniti da redovni odlasci ljekaru pomažu u otkrivanju i liječenju bolesti; -imenovati raznovrsnu hranu; -objasniti porijeklo namirnica i gdje se proizvode; -razdvojiti zdravu i nezdravu hranu; -nabrojati odjeću i obuću koju nose u različita godišnja doba; -objasniti kako se treba prikladno oblačiti spram mjesta, godišnjeg doba i prilika; -objasniti da je čista priroda neophodna za zdrav život ljudi.	-otkrivati čulima u procesu saznanja; -koristiti čula u svakodnevnom životu; -napraviti salatu od povrća koristeći sva čula; -osjetiti mirisom i okusom različite vrste hrane.	
BIORAZNOLIKOST I ŽIVOTNI PROCESI **ŽIVA BIĆA*:* BILJKE I ŽIVOTINJE** **Živa i neživa priroda** -Živa bića i njihova staništa: -Život na njivi; -Život na livadi; -Život u šumi; -Život u bari; - Živa bića su povezana među sobom i sa neživom prirodom;	Učenici će: -objasniti da prirodu čine živa i neživa priroda; -definisati da su biljke, ljudi i životinje živa priroda; -definisati da se živa bića rađaju, rastu, stare i umiru; imenovati neživu prirodu; -objasniti međusobnu povezanost žive i nežive prirode; -objasniti da bez svjetlosti, toplote i vode ne bi bilo života;	Učenici će: -prepoznati razlike i otkriti vezu između žive i nežive prirode; -otkriti da su živa bića međusobno povezana; -posmatrati život biljaka i životinja; -prepoznati uticaj Sunca (svjetlost, toplota) i značaj vode na živu i neživu prirodu; -posmatrati kako rastu biljke (eksperiment); -bilježiti promjene na biljkama i životinjama u različita godišnja doba;	Učenici će: -prihvatiti pozitivan odnos prema biljnom i životinjskom svijetu; -prepoznati korist postojanja biljnog i životinjskog svijeta; -odgovorno se ponašati prema živoj i neživoj prirodi; -pokazivati brigu prema životinjama i njihovoj zaštiti; brinuti se o kućnim ljubimcima; -odabrati zdravu hranu za svoju ishranu; -prihvatiti saradnju u timskom radu tokom grupnih ogleda;

-bez svjetlosti, vode i toplote ne bi bilo života; Velika i mala živa bića; -Promene žive i nežive prirode; -Nastanak i rast životinja i biljaka, vrste i održavanje; -Uočavanje promjena na biljkama i životinjama u različita godišnja doba; -Domaće životinje -Divlje životinje; -Kućni ljubimci; -Mladunčad;	-identifikovati i opisati karakteristike različitih okruženja: dvorište, park, livada, njiva, bara, šuma; -imenovati biljke i životinje iz okruženja; -nabrojati mala živa bića: bubice, gmizavce... -nabrojati velika živa bića: domaće i divlje životinje, čovjek; -selektovati životinje po načinu rađanja: kote, legu iz jajeta; -razvrstati i objasniti životinje po načinu ishrane: biljojedi, mesojedi, svaštojedi; -objasniti promjene i prilagođavanja biljaka i životinja različitim godišnjim dobima i ljudska djelovanja; -nabrojati i razvrstati životinje na domaće i divlje; imenovati mladunčad domaćih i divljih životinja;	-demonstrirati jednostavne oglede sa biljkama (biljke ne mogu živjeti bez vode, svjetlosti i toplote); -prepoznati različit nastanak potomstva kod različitih životinjskih vrsta; -razlikuje i klasifikuje životinje prema načinu ishrane (skica, tabela); -prepoznati različite dijelove biljaka (podzemni i nadzemni dio biljke); -prepoznati domaće i divlje životinje; -prepoznati mladunčad nekih životinja; -pridružiti mladunčad životinjskoj vrsti kojoj pripadaju; prepoznati kućne ljubimce;	-poštovati naznačena pravila ponašanja prilikom posjete zoološkom vrtu ili azilu za zaštitu životinja; -pokazati brigu i ljubav prema životinjama.
-Koristi od biljaka i životinja; -Ishrana ljudi; -Ishrana životinja; -Voće; -Povrće;	-objasniti korist od biljaka i životinja; -nabrojati kućne ljubimce i objasniti brigu o njima; -zaključiti da je za zdrav život potrebna zdrava hrana (voće i povrće); objasniti da je zdrava hrana ona koja se proizvodi bez hemijskih dodataka.	-prepoznati korist od biljaka i životinja; -prepoznati da je zdrava hrana ona koja se proizvodi bez hemijskih dodataka; -izrađivati zidne panoe, zbirke materijala iz prirode; uzgajati cvijeće i povrće.	
EKOSISTEMI ZDRAVA OKOLINA -Uredimo školsku učionicu; -Čist vazduh/zrak; -Čista voda; -Čista zemlja/tlo, uredimo školsko dvorište; -Značaj boravka u prirodi za zdravlje.	Učenici će: -opisati kako treba urediti školsku učionicu; -objasniti zašto je za zdravlje važan čist zrak; -nabrojati zagađivače: zraka, vode, tla; -objasniti značaj boravka u prirodi; -nabrojati neke aktivnosti značajne za zdravlje; -uporediti čistu i zagađenu prirodu; -ocijeniti načine na koje ljudi čuvaju prirodu čistom i zdravom.	Učenici će: r-aditi na čišćenju i pospremanju učionice; -koristeći osjete/ čula odrediti kada je zrak čist, a kada zagađen; -prepoznati značaj čistog zraka za zdravlje čovjeka; -grupisati zagađivače: vode, vazduha, tla ; -prepoznati značaj boravka u prirodi za zdravlje ljudi; -prepoznati loše ponašanje ljudi u okolišu (bacanje smeća, nekontrolisano paljenje…); -izrađivati zidne panoe o zagađivačima sa prijedlozima rješenja problema (u okruženju).	Učenici će: -doprinositi uređenju i higijeni prostora u kojem borave (primarno sortirati otpatke u kantu,…); -učestvovati u akcijama uređenja školske učionice, dvorišta, mjesne zajednice (korita rijeke, parkovi, pošumljavanje…); -prihvatiti da je zdrava okolina uslov za zdrav život ljudi; -pokazati spremnost da čuva prirodu; -boraviti što više u prirodi na čistom zraku; -učestvovati u akcijama za očuvanje prirode i zdravog načina života(tla/zemljišta, vode, vazduha/zraka); pokazati brigu za živi svijet u vodi.

Međupredmetna povezanost i kompetencije

PREDMET Moja okolina	PREDMETI SA KOJIMA SE POVEZUJE	NASTAVNO PODRUČJE	KOMPETENCIJE
Priroda: **- Godišnje doba**	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost: - Interpretacija književnog teksta „Za sretan put po dukat žut“ Enisa Osmančević Ćurić	Komuniciranje na maternjem jeziku: Spremnost da težimo estetskoj kvaliteti izražavanja koja nadilazi isključivo tehničku preciznost riječi/izraza.
Priroda **- Biljke i životinje**	Bosanski. hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost: - Interpretacija književnog teksta „Lisica i roda“ narodna basna	Komuniciranje na maternjem jeziku: Sklonost otvorenom pristupanja tuđem mišljenju i argumentima i uključivanje u konstruktivan i kritički dijalog.
Priroda: **- Biljke i životinje (voće)**	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost: - Interpretacija književnog teksta „Naušnice od trešanja“ Mirsad Bećirbašić	Komuniciranje na maternjem jeziku: Spremnost da težimo estetskoj kvaliteti izražavanja koja nadilazi isključivo tehničku preciznost riječi/izraza.
Priroda: **- Orijentacija u vremenu i prostoru**	Matematika	Mjere i mjerenje	Poduzetništvo: Sklonost inicijativi Preuzeti odgovornost za lična ostvarenja, samokontrola, fabrikovanje novih ideja
Priroda **- Biljke i životinje**	Matematika	Sabiranje i oduzimanje desetica	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: Spremnost da se nadvlada „strah od brojki“.
Priroda **Biljke i životinje**	Matematika	Računske priče	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: Spremnost da se nadvlada „strah od brojki“.
Priroda: **Godišnje doba (jesen)**	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje „Jesenka“	Kulturno izražavanje: Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje.
Priroda: **- Godišnje doba (zima)**	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje - „Saonice male Sanje“ Pjevanje i sviranje	Kulturno izražavanje: Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje.
Priroda: **- Biljke i životinje (domaće životinje)**	Muzička kultura	„Pjesma o konjiću“	Kulturno izražavanje: Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju.
Priroda: **- Biljke i životinje (šumske životinje)**	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje „Rođendan u šumi“	Kulturno izražavanje: Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju.
Priroda:		Pjevanje i sviranje	Poduzetništvo: Sklonost inicijativi Kulturno izražavanje:
- Godišnje doba (proljeće)	Muzička kultura	„Razgranala grana jorgovana“	Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje.
Priroda: **- Godišnja doba (jesen, zima, proljeće)**	Likovna kultura	Rad po direktnom posmatranju Slikanje	Kulturno izražavanje: Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju.
Priroda: **- Biljke i životinje (domaće životinje)**	Tjelesni i zdravstveni odgoj	Vučenje i guranje „Borba pijetlova“	Međuljudska građanska kompetencija: Sklonost postizanja kompromisa
Priroda: **- Moje tijelo (lična higijena)**	Tjelesni i zdravstveni odgoj	Zdravstveni preventivni sadržaji Zdravstvene radionice Održavanje lične higijene	Učiti kako se uči: Vlastiti koncept koji podržava spremnost mijenjanja.

TREĆI RAZRED

Ishodi:

PLANETA ZEMLJA

VRIJEME I PROSTOR

Učenici će znati:

- razlikovati i imenovati glavne i sporedne strane svijeta,
- orijentirati se u prirodi pomoću orijentira: zvijezda, kompasa, mahovine,...
- pomoću kretanja Zemlje oko Sunca odrediti glavne i sporedne strane svijeta (prema njegovoj poziciji u određenom dijelu dana),
- definisati i pokazati stajalište, vidik i vidikovu liniju,
- odrediti prošlost, sadašnjost i budućnost,
- orijentisati se u vremenu (sat, dijelovi sata, dan, sedmica, mjeseci i godina),
- odrediti vrijeme na različitim časovnicima/satu,
- imenovati i opisati vremenske promjene,
- pratiti vremenske promjene u kalendaru prirode uz korištenje simbola,
- odrediti sva četiri godišnja doba prema njhovim karakteristikama,
- opisati kako se organizmi prilagođavaju različitim godišnjim dobima,
- uspoređivati promjene na biljkama i životinjama u skladu sa određenim godišnjim dobima,
- definisati prirodnu pojavu i proces
- postavljati pitanja i tražiti odgovore iz različitih izvora o prirodnim pojavama i procesima

GEOGRAFSKA KARTA

Učenici će znati:

- posmatrati reljefna obilježja užeg zavičaja,
- izraditi skicu školske okoline,
- izraditi jednostavan reljef,
- služiti različitim materijalima i tehnikama za izradu jednostavnih geografskih karti,
- snalaziti se na geografskoj karti,
- razumjeti načine izražavanja mapama (kartama),
- koristiti legendu (kartografski znakovi),
- pravce kompasa i skale u čitanju karte (mape),
- pokazati granice Bosne i Hercegovine,
- opisati prirodne uslove i ljudske aktivnosti u užoj i široj okolini,
- razlikovati uža i šira područje Bosne i Hercegovine kao dijela Jugoistočne Evrope (susjedne zemlje)
- posmatrati globus i uočiti odnos između kopna i mora.

MATERIJA/TVARI I NJIHOVA SVOJSTVA

STRUKTURA I SVOJSTVA

Učenici će znati:

- istražiti karakteristike (svojstva) vazduha i vode,
- koristiti jednostavne instrumente za mjerenje: sat, linearna mjeranja/metar, termometar, epruvete, špiritna lampa/rešo...,
- opisati karakteristike vode,
- objasniti kruženje vode u prirodi kroz promjene agregatnih stanja,
- opisati svojstva vazduha,

HEMIJSKE PROMJENE

Učenici će znati:

- na osnovu analize skicirati i interpretirati promjene truljenja i gorenja,
- samostalo i u grupi izvoditi istraživačke aktivnosti,izvoditi jednostavnije oglede,
- izvesti jednostavan ogled (npr. gorenje papira, truljenje voća/povrća),
- promatrati i opisati (riječima i crtežom) ključne značajke tvari/materija, pojava i procesa,
- raspravljati o mogućim rezultatima izvedenog ogleda i izvesti zaključak i uočiti opasnost od upotrebe plamena,
- crtežom prikazati rezultate jednostavnog pokusa/ogleda,
- prepoznati obnovljive i neobnovljive energije (ugalj, nafta, sunčeva energija),

ŽIVOT

BIORAZNOLIKOST - ŽIVOTNI PROCESI - EKOSISTEMI

Učenici će znati:

- razlikovati životna staništa – vrt, njiva, voćnjak, vinograd, livada, dvorište,
- opisati karakteristike različitih životnih staništa: vrt, njiva, voćnjak, vinograd, livada, dvorište i identifikovati najčešće biljke i životinje,
- -prepoznati različite životne zajednice na slici i u tekstu,
- imati pozitivan stav prema radovima u vrtu, njivi, voćnjaku, vinogradu, livadi, dvorištu,
- razlikovati aktivnosti ljudi i i promjene na biljkama i životinjama u različita godišnja doba,
- opisati ljude, biljke i životinje u različitim godišnjim dobima i uticaj prirodnih procesa na promjene u prirodi,
- navesti biljke – voće, povrće, žitarice, ljekovito bilje,
- objasniti način sakupljanja i gajenja ljekovitih biljaka,
- klasifikovati životinje na kičmenjake i beskičmenjake,
- razvrstavati životinje prema načinu kretanja: hod, let, gmizanje, skakanje i plivanje,
- opisati domaće životinje i njihove koristi: podjeliti na krupne i sitne domaće životinje,
- imenovati i prepoznati osnovne karakteristike vodozemaca i gmizavaca,
- imenovati ptice i opisati njihove karakteristike: perje, kretanje, kljun, način ishrane, veličina, razmnožavanje,
- selektovati ptice prema staništu, hranjenju i uočiti važnost u životnoj sredini,
- razlikovati ptice stanarice, selice i grabljivice,
- imenovati i prepoznati osnovne karakteristike insekata/kukaca,
- iznositi osnovna znanja o kućnim ljubimcima,
- razlikovati domaće životinje i ptice (kokoške, patke, guske, ćurke),
- objasniti lanac ishrane,
- objasniti uzajamnu ovisnost ljudi, biljaka i životinja kroz lance ishrane,
- napraviti i demonstrirati jednostavne modele lanca ishrane,
- prepoznati na ilustracijama i fotografijama plodno- neplodno, obradivo-neobradivo tlo/zemljište,
- posmatrati geografska obilježja zemljišta u zavičaju na geografskoj karti prema boji,
- imenovati i opisati ravnice i polja u zavičaju,
- nabrojati karakteristike uzvišenja: brežuljci, brda, planine,
- unijeti uzvišenja na slijepu kartu i obojiti;
- razlikovati vrste drveća: bjelogorično (listopadno),crnogorično (zimzeleno),
- razlikovati vrste šuma,
- imenovati spratovnost šume,
- opisati šumu kao životnu zajednicu,
- prepoznati opasnosti od požara u šumama,
- razlikovati stajaće (bare, močvare, jezera, mora) od tekućih voda (potoci, rijeke),
- imenovati elemente tekućice: izvor, tok (korito) i ušće rijeke,
- odrediti lijevu i desnu obalu,
- objasniti da život ovisi o vodi,
- opisati vode kao životne zajednice i uticaj čovjeka na očuvanje kvaliteta/e vode,
- uspostaviti logičku vezu između biljnog i životinjskog svijeta u životnim zajednicama voda,
- locirati prema boji vode na geografskoj karti u zavičaju,
- posmatrati uzorke vode, bilježiti i izvoditi zaključke na osnovu jednostavnih ogleda (čista-zagađena voda, tekuća - stajaća),
- pokazati kroz primjere kako štediti vodu kod kuće i u školi.

HIGIJENA

Učenici će znati:

- razlikovati jutarnju, dnevnu i noćnu higijenu,
- imenovati i pravilno koristiti sredstva za ličnu higijenu,
- razlikovati zarazne bolesti koje nastaju zbog prljavih ruku i neodržavanja higijene,
- definisati stambeni prostor: objekti namjenjeni za stanovanje, kuća, zgrada, stan,
- razlikovati vrste održavanja čistoće stambenog prostora i okoline (dnevno, sedmično i sezonsko),
- objasniti pojam "kulturan stanar u kući ili zgradi",
- klasificirati ponašanje koje - je i nije - u skladu sa poštovanjem kućnog reda.

ZDRAVLJE

Učenici će znati:

- objasniti vrste zdravstvenih ustanova: bolnica, ambulanta, hitna pomoć, dom zdravlja, poliklinika, stomatološka ordinacija, banjsko liječenje...,
- analizirati i procjeniti zašto je neophodna redovna posjeta zdravstvenim ustanovama,
- opisati najčešće bolesti školske djece, njihove uzročnike, simptome i prevenciju,
- nabrojati ostale bolesti koje ne ovise o higijeni (ospice, dijabetes, epilepsija, alergije, astma...)
- objasniti važnost poštovanja uputa o korištenju lijekova (dijabetes, bronhitis, alergija, epilepsija...),
- izraditi jelovnik sa zdravom hranom,
- pokazati kako se priprema i konzumira zdrava hrana,
- davati primjere posljedica nezdrave ishrane,
- samostalno postaviti sto, servirati hranu za različite prilike i pospremiti sto poslije objeda,
- objasni štetnost: alkohola, duhana, droge za zdravlje,
- razvrstati i pravilno odlagati otpad,
- aktivno učestvati u ekološkim aktivnostima odjeljenja, škole i zajednice.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

PLANETA ZEMLJA

Odgojno-obrazovni ciljevi

Sadržaj	Znanje	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanje
VRIJEME I PROSTOR Orijentacija u prostoru: glavne i sporedne strane svijeta; stajalište, vidik, vidikova linija; Različiti načini orijentacije - orijentiri	Učenici će: -razlikovati i imenovati glavne i sporedne strane svijeta; -definisati i pokazati stajalište, vidik i vidikovu liniju; -objasniti orijentire u prirodi: zvijezde, kompas, mahovine, panj....	Učenici će: -pomoću prividnog dnevnog kretanja Sunca odrediti glavne i sporedne strane svijeta (prema njegovoj poziciji u određenom dijelu dana); -se orijentirati u prostoru pomoću orijentira: zvijezda, kompasa, mahovine, panja; -koristiti pravilno pojmove: stajalište, vidik i vidikova linija; -posmatrati, bilježeti, prikupljati i izvoditi zaključke o orijentaciji u prirodi .	Učenici će: -uočiti značaj orijentacije; -pokazati snalažljivost u zatvorenom i otvorenom prostoru; -uočiti važnost naučnih i tehničkih pomagala za snalaženje u prostoru; -dovoditi u vezu i dati primjere o važnosti nauke i naučnih otkrića za svakodnevni život; -organizovati izlet u bližu okolinu škole i dalje; -se snalaziti u prostoru pomoću kompasa i elemenata u prirodi.
Orijentacija u vremenu	Učenici će: -odrediti prošlost, sadašnjost i budućnost; -orijentisati se u vremenu (sat, dan, dijelovi dana, sedmica, dani u sedmici, mjeseci i godina); -odrediti vrijeme na različitim časovnicima/ satu.	Učenici će: -odrediti bližu i dalju prošlost; -prepoznati i dopuniti rečenicu koja opisuje budućnost; -bez većih poteškoća se snalaziti na kalendaru; -biti svjesni trajanja - kalendarske godine, mjeseca, sedmice, dana, sata. -'pročitati' koliko je sati na satu sa kazaljkama; -razlikovati i odrediti vremenski slijed koristeći slikovne prezentacije; -poredati dijelove dana na odgovarajuće mjesto u nizu prema datom crtežu ili tekstu.	Učenici će: -sastaviti dnevni raspored rada i pridržavati se; -koristit dan za rad, a noć za odmor; -praviti kalendar i model sata.

Praćenje vramenskih promjena; kalendar prirode	Učenici će: -imenovati i opisati vremenske promjene i atmosferske padavine; -pratiti vremenske promjene na kalendaru prirode uz korištenje simbola; -raspoznavati i pravilno koristiti simbole.	Učenici će: --pratiti vremenske promjene i bilježiti ih u kalendar prirode; -izvoditi zaključke na osnovu praćenja; opisati vremenske promjene; -samostalno voditi zidni kalendar prirode.	Učenici će: -biti svjesni vremenskih promjena i različitosti klime; -ispravno koristiti simbole za vođenje kalendara prirode.
Godišnja doba	Učenici će: -odrediti sva četiri godišnja doba prema njhovim karakteristikama; -odrediti trajanje pojedinog godišnjeg doba; -opisati kako se organizmi prilagođavaju različitim godišnjim dobima; -uporeĎivati promjene na biljkama i životinjama u skladu sa određenim godišnjim dobima; -definisati prirodnu pojavu i proces.	Učenici će: -prepoznati godišnja doba na osnovu vremenskih prilika; -na osnovu posmatranja izvoditi zaključke o uticaju godišnjih doba na živa bića; -grafički prikazati i objasniti promjene u prirodi tokom određenog godišnjeg doba (kalendar prirode); -postavljati pitanja i tražiti odgovore iz različitih izvora o prirodnim pojavama i procesima; -kroz ilustracije dati primjere promjena u prirodi.	Učenici će: -odijevati se u skladu sa vremenskim prilikama; -voditi računa o zaštiti zdravlja tokom godišnjih doba; -prilagoditi svoje aktivnosti godišnjim dobima.
GEOGRAFSKA KARTA Izgled užeg i šireg zavičaja; Reljefna obilježja; Umanjeno predstavljanje predmeta i udaljenosti Vrste karti	Učenici će: -locirati reljefna obilježja užeg zavičaja; -objasniti pojam umanjenog predstavljanja određenih predmeta; -razlikovati i objasniti vrste karti: slijepa, tematska, geografska...; -izraditi skicu učionice i snalaziti se na skici. -opisati prirodne uslove i ljudske aktivnosti u užoj i široj okolini; -razlikovati uža i šira područje Bosne i Hercegovine kao dijela Jugoistočne Evrope.	Učenici će: -posmatrati reljefna obilježja užeg zavičaja; -percipirati i skicirati prostor po slobodnoj procjeni; -raspoznati reljef prema konfiguraciji tla; -umanjeno predstaviti predmete i udaljenosti; -izraditi jednostavan reljef; -razumjeti načine izražavanja mapama (kartama); -predstaviti geografske elemente na geografskoj karti; -pokazati granice Bosne i Hercegovine; -prepoznati kartu užeg zavičaja; -služiti se različitim materijalima i tehnikama za izradu jednostavnih geografskih karti; -posmatrati globus i uočiti odnos između kopna i mora.	Učenici će: -uočiti praktičan značaj geografske karte u svakodnevnom životu; -predstaviti predmete iz okruženja u umanjenom obliku na skici.
Snalaženje na geografskoj karti	Učenici/ce će: -se orijentisati na geografskoj karti, (određivati strane svijeta); -prepoznati osnovne kartografske znake.	Učenici/ce će: -bez većih poteškoća odrediti strane svijeta na geografskoj karti; -odrediti pravce kompasa i skale u čitanju karte (mape); -koristiti legendu (kartografske znake); -koristiti slijepu kartu užeg zavičaja.	Učenici/ce će: -odrediti strane svijeta, prepoznaju kartografske znake; -prema bojama na geografskoj karti određuju i druge pojmove: uzvisine, ravnice, rijeke, rudnike...; -lako se orjentišu u prostoru; -prepoznati geografsku lokaciju elemenata iz užeg zavičaja na običnoj i slijepoj karti.

MATERIJA/TVARI I NJIHOVA SVOJSTVA

Odgojno-obrazovni ciljevi

STRUKTURA I SVOJSTVA	**Znanje**	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanje**
Kruženje vode u prirodi; Svojstva vode i vazduha	Učenici će: -opisati karakteristike vode; -objasniti kruženje vode u prirodi kroz promjene agregatnih stanja; -opisati svojstva vazduha; -istražiti karakteristike (svojstva) vazduha i vode;	Učenici će: -odrediti agregatna stanja vode kroz različite primjere; -pokazati kruženje vode u prirodi na osnovu crteža; -posmatrati i izvoditi zaključke o promjenama pri gorenju (npr. svijeće);	Učenici će: -navoditi primjere onečišćenja koja utiču na promjene sastava vazduha, vode i zemlje; -određivati odakle dolazi zvuk iz prirode;
HEMIJSKE PROMJENE Truljenje; Gorenje; Obnovljiva i neobnovljiva energija**.**	-na osnovu analize skicirati i interpretirati promjene truljenja i gorenja; -prepoznati obnovljive i neobnovljive energije (ugalj, nafta, sunčeva energija);	-demonstrirati hemijske promjene (kiseljenje mlijeka i kupusa); -koristiti jednostavne instrumente za mjerenje: sat, metar, termometar, epruvete, špiritna lampa/rešo...; -izvesti jednostavan ogled (npr. gorenje papira, truljenje voća/povrća); -promatrati i opisati (riječima i crtežom) ključne značajke tvari/materija, pojava i procesa; -crtežom prikazati rezultate jednostavnog pokusa/ ogleda.	-samostalo i u grupi izvoditi istraživačke aktivnosti kroz jednostavnije oglede; -raspravljati o mogućim rezultatima izvedenog ogleda i izvesti zaključak; -uočiti opasnost od upotrebe plamena.

ŽIVOT

Odgojno-obrazovni ciljevi

BIORAZNOLIKOST - ŽIVOTNI PROCESI - EKOSISTEMI	**Znanje**	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanje**
Biljke i životinje; Životne zajednice, njihov značaj i međusobna zavisnost biljnog i životnjskog svijeta u njima	Učenici će: -razlikuje životna staništa – vrt, njiva, voćnjak, vinograd, livada, dvorište; -opisati karakteristike različitih životnih staništa: vrt, njiva, voćnjak, vinograd, livada, dvorište i identifikuje najčešće biljke i životinje; -razlikovati aktivnosti ljudi i i promjene na biljkama i životinjama u različita godišnja doba; -opisati ljude, biljke i životinje u različitim godišnjim dobima i uticaj prirodnih procesa na promjene u prirodi; -opisati vrt (povrtlarske biljke... jagodaste...), životinje i radove u vrtu u različita godišnja doba; -objasniti da ljudi uzgajaju različite biljne vrste: žitarice, -voće, povrće i njihov značaj za ishranu ljudi;	Učenici će: -prepoznati karakteristike godišnjih doba, uočavati promjene na biljnom i životinjskom svijetu; -povezati promjene na biljkama i životinjama sa promjenama u prirodi; -uočiti razliku između vrt, njiva, voćnjak, vinograd, livada, dvorište; -razlikovati voće od povrća prema datom tekstu; -prepoznati žitarice prema zrnevlju; -razlikovati drvenaste od zeljastih biljaka (po izgledu); -posmatrati, prepoznavati i izvoditi zaključke o razlikama među životnim zajednicama tokom četiri godišnja doba;	Učenici će: -imati pozitivan stav prema radovima u vrtu, njivi, voćnjaku, vinogradu, livadi, dvorištu; -pokazati interes za učešće u radovima u različitim životnim zajednicama; -kroz rad stiče iskustvo o uzgoju biljaka i životinja; -zauzeti argumentiran stav o uticaju prirodnih pojava i procesa na rast i razvoj biljaka i životinja; -brinuti da životna sredina bude uvijek čista i zdrava; -voditi brigu o uzgoju i njegovanju -jestivog i ljekovitog bilja; -izvoditi procjene i zaključke tokom

	-opisati njivu (žitarice, industrijske, krmne biljke), životinje i radove na njivi u različita godišnja doba; -opisati voćnjak i vinograd (jabučasto, bobičasto, koštuničasto, južno voće), životinje i radove u različita godišnja doba; -imenovati voće i povrće koje dozrijeva u u različita godišnja doba; -razlikovati žitarice i industrijske i krmne biljke, njihovo uzgajanje i upotrebu; -opisati livadu (livadske / ljekovite biljke i životinje) i radove ljudi u različita godišnja doba; --objasniti način sakupljanja i gajenja ljekovitih biljaka, opisati dvorište (ukrasne biljke, njihov uzgoj i životinje) i radove ljudi u različita godišnja doba; -opisati razlike između zeljastih i drvenastih biljaka; -objasniti uzajamnu ovisnost ljudi, biljaka i životinja kroz lance ishrane.	-prepoznati različite životne zajednice na slici i u tekstu; -biti sposobni da urade jednostavnije radove -u vrtu, voćnjaku, njivi, dvorištu; -samostalano ili u saradnji sa drugima uzgajati cvijeće; -napraviti i demonstrirati jednostavne modele lanca ishrane; -posmatrati i uočavati promjene i životne procese kod biljaka i životinja kroz istraživački ili projektni rad; -procjeniti i uspostaviti logičke zaključke o uzajamnosti biljnog i životinjskog svijeta i uticaju prirodnih procesa na njih; -izvoditi različite oglede i pri tome se koristiti tabelama i garfikonima za praćenje razvoja ogleda.	-organiziranih posjeta prirodi. -kontinuirano bilježiti, prikupljati i sistematizovati prema zajedničkim osobinama biljni i životinjski svijet; -ponašati se primjereno kroz organizovanu posjetu životnim zajednicama po izboru; -biti oprezni prilikom boravka u prirodi vodeći računa o opasnostima (zmije, insekti/kukci, otrovno bilje...).
Životinje: domaće i divlje gmizavci i vodozemci ptice insekti/ kukci kućni ljubimci	Učenici će: -klasifikovati životinje na kičmenjake i beskičmenjake; -razvrstavati životinje prema načinu kretanja (hod, let, gmizanje, skakanje i plivanje); -opisati domaće životinje i njihove koristi: podjeliti na krupne i sitne domaće životinje; -razlikovati mladunčad domaćih životinja i opisati njihove karakteristike; -razlikovati uzgoj domaćih životinja kao: nomadski, stajski i industrijski; -prepoznati i imenovati divlje životinje i njihovu mladunčad, kao i njihove karakteristike; -opisati brigu veterinara o zdravlju domaćih životinja; imenovati i prepoznati osnovne karakteristike vodozemaca i gmizavaca; -imenovati ptice i opisati njihove karakteristike (perje, kretanje, kljun, način ishrane, veličina, razmnožavanje); -selektovati ptice prema staništu, hranjenju i uočiti važnost u životnoj sredini; -klasifikovati ptice: stanarice, selice i grabljivice ; -imenovati i prepoznati osnovne karakteristike insekata/kukaca; -iznositi osnovna znanja o kućnim ljubimcima; opisati ulogu veterinara u očuvanju zdravlja životinja.	Učenici će: -tabelarno razvrstavati životinje po načinu: razmnožavanja, kretanja, ishrane...; -voditi računa o sigurnosti u blizini životinja; sakupljati podatke, posmatrati, zaključivati, koristiti dodatne izvore znanja, prezentovati (grafički i verbalno); -predstaviti crtežom kroz mapu uma: kičmenjake i beskičmenjake. -na ilustracijama i fotografijama prepoznati tipične predstavnike vodozemaca i gmizavaca; -razlikovati ptice stanarice, selice i grabljivice (mapa uma, tabele,grozd...); -razlikovati domaće životinje i ptice (kokoške, patke, guske, ćurke); -razlikovati pojedine vrste ptica u zavičaju; -posmatra kretanje i organizovanje života ptica; -izvesti logičke zaključke o pticama, njihovom, životu, ishrani, brizi za potomstvo; -na ilustracijama i fotografijama prepoznati tipične predstavnike insekata/kukaca; vode brigu o kućnim ljubimcima i sigurnost kod susreta sa njima.	Učenici će: -biti svjesni koristi, štete i opasnosti koje pružaju životinje; -svojim stavovima ukazivati drugima o potrebi zaštitite životinja u svojoj okolini ; -biti svjesni da životinje mogu biti prenosioci bolesti; -formirati stavove nakon posjete: farmi, seoskom domaćinstvu...

Obradivo i neobradivo zemljište/ tla	Učenici će: -razlikovati: plodno-neplodno i obradivo-neobradivo tlo/zemljište; -objasniti uticaj čovjeka na promjenu zemljišta: neobradivo - obradivo i obrnuto te neplodno - plodno i obrnuto.	Učenici će: -razlikovati vrste tla neposrednim posmatranjem; -prepoznati na ilustracijama i fotografijama plodno-neplodno, obradivo - neobradivo tlo/zemljište; -posmatrati, prikupljati, bilježiti, sistematizirati, zaključiti o razlikama između plodnog i neplodnog tla.	Učenici će: -izbjegavati zagađivanje tla/zemljišta otpadom; -ukazati drugima na značaj obradivog zemljišta; učestvovati u akcijama pošumljavanja goleti.
Ravnice i polja u užem zavičaju	Učenici će: -imenovati osnovne kartografske pojmove; -posmatrati geografska obilježja zemljišta u zavičaju na geografskoj karti prema boji; -imenovati ravnice i polja u zavičaju.	Učenici će: -prepoznati geografska obilježja zemljišta u zavičaju; -prema boji na geografskoj karti pronalaze ravnice i polja; -odrediti položaj ravnica i polja i unijeti u slijepu kartu zavičaja.	Učenici će: -nakon posjete ravnici ili polju u zavičaju donijeti zaključke na osnovu posmatranja i argumentirano iznositi svoj stav; -imati pozitivan stav i odnos prema prirodnim ljepotama zavičaja.
Uzvišenja: brežuljci, brda, planine u užem zavičaju	Učenici će: -imenovati osnovne kartografske pojmove; -locirati prema boji brda i planine u zavičaju na geografskoj karti; -nabrojati karakteristike uzvišenja; -definisati planinski turizam.	Učenici će: -neposrednim posmatranjem i bilježenjem uočiti i opisati karakteristike uzvišenja te izvesti zaključke; -pronaći uzvišenja zavičaja na geografskoj karti; -unijeti uzvišenja na slijepu kartu; -otkriti prirodne ljepote i turističke ponude obližnjih uzvišenja.	Učenici će: -biti svjesni prirodnih ljepota uzvišenja u zavičaju; -organizovati izlet na obližnja uzvišenja; -odgovorno se ponašati boraveći u prirodi.
Šume u zavičaju	Učenici će: -razlikovati vrste drveća: bjelogorično (listopadno), crnogorično (zimzeleno); -razlikovati vrste šuma; -imenovati spratovnost šume; -opisati šumu kao životnu zajednicu;	Učenici će: razlikovati crnogorično drveće od bjelogoričnog; prikupiti biljni materijal, opisati, navesti karakteristike, sistematizirati i izvesti zaključke; uspostaviti logičku vezu u životnoj zajednici šume prema spratovnosti;	Učenici će: -imati ispravan stav o šumskom bogatstvu zavičaja; -biti svjesni važnosti šuma za razvoj drvne industrije; -biti svjesni značaja šuma za opstanak životinja i čovjeka; -učestvovati u akcijama pošumljavanja; -voditi računa o zaštiti šume od šumskog požara;
Zaštita šuma	-opisati važnost očuvanja šuma, pošumljavanja, opasnosti od požara, udara groma i iskorištavanje šuma; -objasniti da su šume proizvođači kisika koji je neophodan za život ljudi i životinja.	-prepoznati opasnosti od požara u šumama; -postupati prema uputama o zaštiti od udara groma; -nabrojati koristi od šuma, i navesti štete od prekomjerne sječe šuma i nekontroliranog lova; -saditi drveće.	-nakon posjete šumi u blizini škole donijeti zaključke na osnovu posmatranja i braniti svoj stav uz dokaze.

Zaštita voda	Učenici će: -razlikovati stajaće (bare, močvare, jezera, mora), od tekućih voda (potoci, rijeke); -imenovati elemente tekućice: izvor, tok (korito) i ušće rijeke; -odrediti lijevu i desnu obalu; -objasniti da život ovisi o vodi; -opisati vode kao životne zajednice i uticaj čovjeka na očuvanje kvaliteta/e vode; -locirati prema boji vode na geografskoj karti u zavičaju; -analizirati i izvoditi zaključke o nedostatku pitke vode i postojanju fabrika za vodu.	Učenici će: -posmatrati uzorke vode, bilježiti i izvoditi zaključke na osnovu jednostavnih ogleda; -razlikovati čistu od zagađene vode, tekuću od stajaće; -bez problema odrediti lijevu i desnu obalu rijeke; -uspostaviti logičku vezu između biljnog i životinjskog svijeta u životnim zajednicama voda; -prepoznati vode na geografskoj karti na osnovu boje; -ucrtavati u slijepu kartu rijeke i jezera zavičaja.	Učenici će: -ilustrativno demonstrirati kako ne zagađivati vodu; -učestvovati u akcijama uređenja izvora u prirodi; -pokazati kroz primjere kako štediti vodu kod kuće i u školi; -organizovati čišćenje korita potoka ili rijeke.
ČOVJEK I ZDRAVLJE Lična higijena Zarazne i druge bolesti školske djece	Učenici će: -razlikovati jutarnju, dnevnu i noćnu higijenu; -imenovati i pravilno koristiti sredstva za ličnu higijenu; -nabrojati najčešće zarazne i prenosive bolesti (ospice, prehlada, gripa, zaušnjaci, žutica, šuga, proliv); -razlikovati zarazne bolesti koje nastaju zbog prljavih ruku i neodržavanja higijene; -objasniti prevenciju za čuvanje zdravlja.	Učenici će: -dati primjere za jutarnju, dnevnu, noćnu i sedmičnu higijenu; -sprovodi i demonstrira održavanje lične higijene.	Učenici će: -ima pozitivan stav o ličnoj higijeni; -pokazati poštovanje prema sebi kroz čistoću svog tijela; -održava ličnu higijenu samostalno ili uz manju pomoć odraslih.
Higijena i kultura stanovanja	Učenici će: - definisati stambeni prostor: objekti namjenjeni za stanovanje, kuća, zgrada, stan;	Učenici će: - navoditi postupke kako održavaju higijenu stambenog prostora;	Učenici će: - imati pozitivan stav o higijeni i kulturi stanovanja;
Pisana i nepisana pravila kućnog reda	-razlikovati vrste održavanja čistoće stambenog prostora i okoline (dnevno, sedmično i sezonsko); -objasniti pojam "kulturan stanar u kući ili zgradi"; -klasificirati ponašanje koje - je i nije - u skladu sa poštovanjem kućnog reda.	-navesti primjere funkcionalnog korištenja zajedničkih prostorija u stanu i stambenoj zgradi; -razlikovati kulturne postupke stanara kuće ili zgrade od onih koji to nisu.	-se ponašati u skladu sa kućnim redom; -učestvovati u uređenju prostora ispred kuće/zgrade.

ZDRAVLJE Zdravstvene ustanove	Učenici će: -objasniti vrste zdravstvenih ustanova (bolnica, ambulanta, hitna pomoć, dom zdravlja, poliklinika, stomatološka ordinacija, banjsko liječenje...); -analizirati i procjeniti zašto je neophodna redovna posjeta zdravstvenim ustanovama; -opisati najčešće bolesti školske djece, njihove uzročnike, simptome i prevenciju; -nabrojati ostale bolesti koje ne ovise o higijeni (ospice, dijabetes, epilepsija, alergije, astma...); -objasniti važnost poštovanja uputa o korištenju lijekova (dijabetes, bronhitis, alergija, epilepsija...), -objasniti značaj vakcina; -prepoznati i imenovati uređaje koji se koriste pri zdravstvenom pregledu: špahtla, stetoskop; -imenovati pojedine bolesti koje prenose životinje (bjesnilo, gliste...).	Učenici će: -prepoznati zdravstvene ustanove i oznake na zdravstvenim ustanovama; -voditi razgovor sa zdravstvenim radnicima na osnovu pitanja koje je pripremio kod kuće ili u učionici; -prepoznati na ilustraciji, fotografiji ili modelu jednostavne medicinske uređaje; -pokazati na nizu slika redoslijed pružanja prve pomoći i zaokružiti broj hitne službe.	Učenici će: -redovno ići u posjetu zdravstvenim ustanovama radi kontrole i očuvanja zdravlja; -prilikom posjete zdravstvenim ustanovama voditi računa o lijepom ponašanju; -kroz primjere pokazivati znatiželju o očuvanju zdravlja; -prihvatiti vakcinisanje kao oblik zaštite zdravlja.
Zdrava ishrana Pravimo zdrav obrok	Učenici će: -razlikovati hranu biljnog i životinjskog porijekla; -uočiti važnost zdrave prehrane: prema vrstama namirnica, njihovoj upotrebi i hranjivoj vrijednosti, održavanju higijene i pravilnom čuvanju namirnica; -nabrojati oboljenja koja nastaju nezdravom ishranom (pretilost i neuhranjenost).	Učenici će: -izraditi jelovnik sa zdravom hranom; -samostalno postaviti sto, servirati hranu za različite prilike i pospremiti sto poslije objeda; -otkriti do kojih bolesti dovodi korištenje nezdrave hrane: prekomjerno korištenje soli, šećera, bijelog brašna, grickalice, brze hrane, masnoća...; -razlikovati voće od povrća po ukusu kroz pravljenje voćne salate i zimnice.	Učenici će: -pokazati kako se priprema i konzumira zdrava hrana; davati primjere posljedica nezdrave ishrane; -praktično primjeniti znanje o zdravoj ishrani putem dnevne užine.
Duhan, alkohol i droga	Učenici će: -objasni štetnost: alkohola, duhana, droge za zdravlje; -selektovati informacije prikupljene iz novina i sa interneta uz pomoć odraslih.	Učenici će: -prepoznati osobe koje koriste alkohol, duhan, drogu; -prepoznaje situacije pasivnog pušenja; -izraditi grupni pano na osnovu prikupljenog materijala.	Učenici će: -imati kritički stav prema porocima; -izbjegavati situacije u kojima su pasivni pušaći.
Zdrav okoliš - Reciklaža	Učenici će: -prepoznati znak za reciklažu EU na ambalaži; -razlikovati vrste otpada.	Učenici će: -kreirati znak za reciklažu na ambalaži; -vršiti primarno selektovanje otpada u za to namjenjeno mjesto.	Učenici će: -učestvovati u čuvanju okoliša; -imati pozitivan stav o zdravom okolišu; -aktivno učestvati u ekološkim aktivnostima odjeljenja, škole i zajednice.

PREDMET **Moja okolina**	PREDMETI SA KOJIMA SE POVEZUJE	NASTAVNO PODRUČJE	KOMPETENCIJE
Biljke i životinje; Životne zajednice	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost: „Cvjetovi“,	Kulturno izražavanje: Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje
Biljke i životinje; Životne zajednice	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost: „Vrba i trn“	Komuniciranje na maternji jeziku: Svijest o različitim vrstama književnog teksta (bajke, mitovi, legende, pjesme... Samopouzdanje kod javnog obraćanja
Značenje biljaka za ljudsku ishranu	Likovna kultura	Motivi temepo sjećanju Jesenji plodovi	Kulturno izražavanje: *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje*
Domaće i divlje životinje	Muzička kultura	Muzičke igre „Razbolje se lisica“	Kulturno izražavanje: *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje*
Domaće i divlje životinje	Muzička kultura	Slušanje muzike Zeko i potočić	Kulturno izražavanje: *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje*
Domaće i divlje životinje	Muzička kultura	Brojalica Patka patku pojela	Kulturno izražavanje: *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje*
Priroda **Biljke i životinje**	Matematika	Sabiranje i oduzimanje do 100	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: Spremnost da se nadvlada „strah od brojki“
Planine u zavičaju	Matematika	Množenje i dijeljenje do 100	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: Spremnost da se nadvlada „strah od brojki“
Planine u zavičaju	Matematika	Mjerenje, uspoređivanje i procjenjivanje	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: Spremnost pronalaženja razloga da bi se potkrijepile nečije tvrdnje.
Ravnice i polja u zavičaju	Matematika	Sabiranje i oduzimanje do 100	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: Spremnost da se nadvlada „strah od brojki“
Orijentacija u prostoru **Stajalište, vidik i vidikova linija**	Matematika	Mjere i mjerenja	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: Spremnost pronalaženja razloga da bi se potkrijepile nečije tvrdnje.
Orijentacija u vremenu	Matematika	Jedinice za računanje vremena i računanje tim jedinicama	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: Spremnost da se nadvlada „strah od brojki“
Godišnja doba **Praćenje vremenskih promjena u kalendaru prirode**	Matematika	Sabiranje i oduzimanje do 100	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: Spremnost da se nadvlada „strah od brojki“
Domaće i divlje životinje	Likovna kultura	Prostorno oblikovanje Oblici životinja od plastelina	Kulturno izražavanje: *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje* Poduzetništvo: *Spremnost prepoznavanja područja na kojima se može pokazati čitava lepeza poduzetničkih vještina*
Ptice	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost: „Plamena“	Komuniciranje na maternji jeziku: *Spremnost da se prevladaju stereotipi i predrasude. Svijest o različitim vrstama književnog teksta (bajke, mitovi, legende) .*
Ptice	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Medijska kultura Crtani film „Plamena“	Učiti kako se uči: *Sposobnost komuniciranja kao dijela procesa učenja korištenjem odgovarajućih sredstava (intonacija, geste, mimika, itd.) radi pružanja potpore usmenom komuniciranju te razumijevanju i proizvodnji raznih multimedijskih poruka*
Ptice	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje Golubovi	Kulturno izražavanje: *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje i trajni interes za kulturni život*
Ptice	Muzička kultura	Slušanje muzike Vrapci i strašilo	Kulturno izražavanje: *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz*

			umjetničko samoizražavanje i trajni interes za kulturni život
Obradivo i neobradivo zemljište	Likovna kultura	Motivi teme po sjećanju: Radovi u vrtu i na njivi	Kulturno izražavanje: *Sposobnost prepoznavanja i ostvarivanja ekonomskih mogućnosti u kulturnoj aktivnosti*
Ravnice i polja u zavičaju	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Gramatika: Imenice (vlastite i zajedničke	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: *Poznavanje osnovnih načela svijeta prirode znatiželja i kritičko pimanje nauke*
Planine u zavičaju	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Pravopis Pisanje velikog slova	Komuniciranje na maternji jeziku: Stvaranje pozitivnog stava prema maternjem jeziku, njegovo prihvaćanje kao potencijalnog sredstva osobnog i kulturnog obogaćivanja.
Planine u zavičaju	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost „Ledena gora“	Kulturno izražavanje: *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničkosamoizražavanje*
Šume u zavičaju	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Lektira „Zelena šuma“ Ahmet Hromadžić	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: *Poznavanje osnovnih načela svijeta prirode Znatiželja i kritičko pimanje nauke* Poduzetništvo: *Spremnost prepoznavanja područja na kojima se može pokazati čitava lepeza poduzetničkih vještina*
Šume u zavičaju	Likovna kultura	Motivi teme po sjećanju Izlet u prirodu-šuma	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: *Poznavanje osnovnih načela svijeta prirode Znatiželja i kritičko pimanje nauke*
Vode u zavičaju	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost: „Ribar iz Cefalua“	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: *Poznavanje osnovnih načela svijeta prirode Znatiželja i kritičko pimanje nauke* Poduzetništvo: *Spremnost prepoznavanja područja na kojima se može pokazati čitava lepeza poduzetničkih vještina*
Vode u zavičaju	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost: „Rijeka“ Dužina,relacije..	Kulturno izražavanje: *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničkosamoizražavanje*
Orijentacije u prostoru (stajalište, vidik i vidikova linija)	Likovna kultura	Motivi teme po sjećanju Izlet u prirodu-šuma	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: *Poznavanje osnovnih načela svijeta prirode Znatiželja i kritičko pimanje nauke*
Orijentacije u prostoru (stajalište, vidik i vidikova linija)	Tjelesni i zdravstveni odgoj	U prirodi Penjanje uz i spuštanje niz blagu padinu, padanje i ustajanje iz pada i slično.	Poduzetništvo: *Sklonost inicijativi* *Saznanje o raspoloživim mogućnostima kako bi se prepoznale one koje odgovaraju vlastitim osobnim, profesionalnim i/ili poslovnim aktivnostima.* *Spremnost prepoznavanja područja na kojima se može pokazati čitava lepeza poduzetničkih vještina*
Orijentacija u vremenu	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost: „Čuvar“	Kulturno izražavanje: *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničkosamoizražavanje*
Godišnja doba Jesen	Likovna kultura	Ilustracija prema tekstu List na putu	Kulturno izražavanje: *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničkosamoizražavanje*
Godišnja doba Jesen	Likovna kultura	Motivi teme po sjećanju: Jesnji plodovi, Jesenje lišće,	Poduzetništvo: *Spremnost prepoznavanja područja na kojima se može pokazati čitava lepeza poduzetničkih vještina* Kulturno izražavanje: *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničkosamoizražavanje*
Godišnja doba Jesen	Muzička kultura Matematika	Pjevanje i sviranje Vrste kiše, Kiša pada, trava raste Rač.operacije sa masom	Kulturno izražavanje: *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničkosamoizražavanje*
Godišnja doba Zima	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost: „Zima se razboljela“	Kulturno izražavanje: *Samopouzdanje kod javnog obraćanja*
Godišnja doba Zima	Likovna kultura	Motivi po sjećanju: Zimske radosti	Komuniciranje na maternji jeziku: Samopouzdanje kod javnog

			obraćanja.
Godišnja doba **Zima**	Muzička kultura	Slušanje muzika Zeko i potočić	Učiti kako se uči: *Sposobnost komuniciranja kao dijela procesa učenja korištenjem odgovarajućih sredstava (intonacija, geste, mimika, itd.) radi pružanja potpore usmenom komuniciranju te razumijevanju i proizvodnji raznih multimedijskih poruka*
Godišnja doba **Zima**	Tjelesni i zdravstveni odgoj	Igre na snijegu	Poduzetništvo *Saznanje o raspoloživim mogućnostima kako bi se prepoznale one koje odgovaraju vlastitim osobnim, profesionalnim i/ili poslovnim aktivnostima.*
Godišnja doba **Proljeće**	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost: „Kako je procvjetala prva visiba“	Komuniciranje na maternji jeziku: Samopouzdanje kod javnog obraćanja.
Godišnja doba **Proljeće**	Likovna kultura	Motivi teme po sjećanju: Vjesnici proljeća, Ptice selice se vraćaju,	Kulturno izražavanje: *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje*
Godišnja doba **Proljeće**	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje Proljećna pjesma Višnjičica rod rodila Tri ciklame	Kulturno izražavanje: *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje* Komuniciranje na maternji jeziku: Samopouzdanje kod javnog obraćanja.
Godišnja doba **Proljeće**	Muzička kultura	Slušanje muzike Proljeće Čežnja za proljećem	Učiti kako se uči: *Sposobnost komuniciranja kao dijela procesa učenja korištenjem odgovarajućih sredstava (intonacija, geste, mimika, itd.) radi pružanja potpore usmenom komuniciranju te razumijevanju i proizvodnji raznih multimedijskih poruka*
Godišnja doba **Ljeto**	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost: „Trčimo za suncem“	Kulturno izražavanje: *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje*
Godišnja doba **Ljeto**	Muzička kultura	Muzičke igre Ljetnja pjesma	Kulturno izražavanje: *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje*
Godišnja doba **Ljeto**	Likovna kultura	Ilustracija prema tekstu „Trčimo za suncem	Kulturno izražavanje: *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje* Poduzetništvo: *Spremnost prepoznavanja područja na kojima se može pokazati čitava lepeza poduzetničkih vještina*
Godišnje doba **Praćenje vremenskih promjena u kalendaru prirode**	Likovna kultura	Motivi teme po sjećanju Crtanje vremenskih promjena	Digitalna kompetencija *Sposobnost korištenja primjerenih pomoćnih sredstava (prezentacija, grafikona, dijagrama, karata) da bi se pribavile, predstavile i razumjele složenije informacije;*
GEOGRAFSKA KARTA:			
Izgled užeg i šireg zavičaja; reljefna obilježja	Likovna kultura	Sadržaji iz mašte: Igre krugova u boji	Digitalna kompetencija *Sposobnost korištenja primjerenih pomoćnih sredstava (prezentacija, grafikona, dijagrama, karata) da bi se pribavile, predstavile i razumjele složenije informacije;*
Izgled užeg i šireg zavičaja; reljefna obilježja	Likovna kultura	Prostorno oblikovanje Reljef od različitih materijala	Poduzetništvo: *Spremnost prepoznavanja područja na kojima se može pokazati čitava lepeza poduzetničkih vještina*
Umanjeno predstavljenje predmeta i udaljenost	Matematika	Mjerenje, usporenivanje i procjenjivanje: Mjerenje dužine. Jedinice za dužinu. (1 m, 1 dm, 1 cm)	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: *Spremnost da se koristi numeričko izračunavanje kako bi se riješili problemi za vrijeme svakodnevnog rada i obiteljskog života*
Ishrana	Likovna kultura	Motivi, teme po sjećanju: Voće, povrće i žitarice (crtanje, slikanje i oblikovanje)	Kulturno izražavanje: *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje*

Didaktičke preporuke

Sadržaj i proces učenja, a pogotovo ishodi (rezultati) učenja bitno su uslovljeni načinom učenja odnosno kako učenici treba da uče, a nastavnici da poučavaju i pomažu da bi učenici sticali odgovarajuća znanja, razvijali sposobnosti, vrijednosti, stavove i ponašanje.

Učeničke predstave i iskustva koje se oblikuju u školi i van nje, moraju biti osnova za planiranje nastave koja će te predstave razviti u pravcu naučnih pojmova.

Nastavu treba organizovati tako da učenici razvijaju svoje predstave i otkriju nova saznanja uz konkretne aktivnosti u njima bliskom kontekstu.

Nastavnik/ca prevashodno treba da nauči učenika da samostalno uči, istražuje, zaključuje, izvještava, a ne da samo prima gotove informacije.

U prvom razredu aktivnosti su vođene. Nastavnik/ca može da izvodi nastavu postavljanjem pitanja, čime će se učenici osposobljavati za samostalno postavljanje pitanja i traženje odgovarajućih informacija ogledom, istraživanjem ili u literaturi.

Organizaciju oblika nastavnog rada treba prilagoditi uzrastu učenika, od frontalne nastave do individualnog rada, rada u paru, i grupnog rada gdje dolazi do izražaja njihova socijalizacija. Kod obrađivanih sadržaja akcenat je na *istraživanju*.

Na kraju trećeg razreda učenici/e bi trebalo da budu osposobljeni/e da organizuju i izvode istraživanja. Rezultat može biti zbirka fotografija ili histogram urađenih mjerenja, spisak novih pitanja koja su nastala iz neke aktivnosti, crtež na osnovu posmatranja itd.

Nastavnik/ca treba da uvažava individualne razlike i aktivnosti u radu mora prilagoditi mogućnostima pojedinog učenika. Nastavne sadržaje iz prirode, gdje god je to moguće, treba upoznati neposredno: šumu učenici treba da upoznaju u šumi, živa bića neposredno u prirodi, kako radi pošta da upoznaju u pošti. Za realizaciju programskih sadržaja preporučuje se što češća izvanučionička nastava.

Nastavnik/ca treba da iskoristi aktuelne događaje i situacije u razredu i uključi ih u nastavu. Nastavnik/ca mora znati osnovni, vodeći sadržaj i cilj nastave. Učionica treba da podsjeća na prirodno okruženje, da postane prijatan i zanimljiv prostor, opremljen zbirkama, priborom, priručnom bibliotekom, istraživačkim centrom, kao i produktima izvještaja.

Sve specifične sadržaje nastavnog programa koristiti kao uvodnu integrirajuću aktivnost jutarnjeg/ dnevnog sastanka.

Ciljevi nastave su nabrojani u nizu i razvrstani po sadržajima. Ostvarujemo ih kroz aktivnosti učenika. Aktivnosti mogu istovremeno ostvarivati više ciljeva, a isto tako možemo jedan cilj ostvarivati preko više različitih aktivnosti. Veze su naznačene kroz međupredmetnu povezanost. Korelacija omogućava multidisciplinaran pristup nastavnoj temi pa se za kratko vrijeme ostvari više zadataka.

Znanja iz povezanosti sa djelatnostima

Poseban značaj je u mjerenju istraživačkih sposobnosti učenika. Nastavnici tokom rada sa učenicima treba da razviju slijedeće sposobnosti i vrijednosti kod učenika kako bi ih pripremili za cjeloživotno učenje:

Planiranje Učenik:

- umije da predloži izvore za sakupljanje podataka (knjige, fotografije, ljudi).

Sakupljanje podataka Učenik:

- uz neposredno posmatranje svjesno upotrebljava različita čula,
- uz vođenje prepoznaje glavne karakteristike posmatranog predmeta ili pojave,
- obraća pažnju na detalje i cjelinu,
- uz pisane (i elektronske izvore ukoliko postoje u školi) umije da koristi različita uputstva, da se snađe u leksikonima, rječnicima, enciklopedijama, atlasima, umije da potraži u biblioteci odgovarajuću knjigu, leksikon,
- da u datom tekstu (do jedne strane) nađe traženi podatak,
- da upotrijebi jednostavne istraživačke metode i pomagala za sakupljanje podataka (upitnik, radni list, tabelu).

Zapisivanje, sređivanje i prikazivanje podataka Učenik:

- sređuje sakupljene podatke na različite načine (plakat, dijagram, grafički zapis),
- umije da napiše kratak izvještaj o radu,
- umije da prikaže svoj rad samostalno u grupi, timu (usmeno, pismeno, slikovno, grafički, npr. s plakatom, izložbom, dramatizacijom, da igranjem uloga predstavi neku situaciju, svoj pogled, stav),
- učenik umije da sakuplja podatke o zavičaju (opštini), Bosni i Hercegovini, prošlosti i društvenim događajima iz različitih izvora (neposrednim i posrednim opažanjem), uz upotrebu pisanih, materijalnih i grafičkih izvora. Podatke umije da sačuva, sredi, predstavi i da na osnovu njih predviđa i zaključuje. Tom prilikom umije da upotrebljava navedene audio i video uređaje, komjuter.

Znanja iz oblasti aktivnosti Objašnjavanje i vrednovanje Učenik:

- utvrđuje sličnosti i razlike između svojih iskustava i iskustva drugih ljudi na različitim prostorima i u različitim vremenima,
- pravi zaključke o podacima i argumentuje svoje podatke,
- umije da razlikuje činjenice, stavove i fantaziju.

Razvijanje stavova Učenik treba da:

- svojim riječima kaže svoje stavove,
- obrazloži svoje stavove,
- izdvoji relevantne podatke za rješavanje obrađenog problema.

Načini provjeravanja znanja i ocjenjivanja učenika

Praćenje i ocjenjivanje postignuća djece za predmetni program Prirode i društva u prvom i drugom razredu je opisno, a u trećem je opisno u prvom polugodištu i brojčano (na kraju godine). Nastava treba da bude organizovana tako da učenici planirane aktivnosti izvode sami. Smisao takvog učenja nije samo u pamćenju činjenica, već u razvijanju sposobnosti i spretnosti.

Pri praćenju i ocjenjivanju nastavnik/ca treba da vodi računa kako učenici:

- razumiju i koriste uputstva (individualni rad i rad u grupama);
- sarađuju pri raznim oblicima rada (rad prati kao posmatrač, samostalno radi, snalazi se u raznim situacijama, zadatak uradi površno ili detaljno, brani svoj način rada);
- uvažavaju mišljenja drugih pojedinaca i grupa (ne uskače u riječ, izražava svoje nedoumice, dozvoljava drugima drugačiji način mišljenja, razmišljanja, mijenja svoje mišljenje na osnovu argumenata i kritički razmišlja o materiji koja se obrađuje);
- razgovaraju i pišu (kratko, jasno, zanimljivo, suštinski, komplikovano, bez prave ideje...);
- upotrebljavaju različite izvore, literaturu, pomoćna sredstva, tabele (traži sam, uz nastavnikov ili roditeljev podsticaj).

Pri praćenju i ocjenjivanju nikako ne smijemo zanemariti djetetovu radoznalost, originalnost i snalažljivost. Nastavnik/ca treba da bira metode koji će učenicima najviše odgovarati za učenje i najviše ih podsticati na učenje.

Nastavnik/ca zajedno sa učenikom dokumentuje njegove radove kroz portfolij kojim pokazuju i dokazuju do kojeg nivoa su postignuća u ishodima znanja, sposobnosti i vrijednosti. U portfoliju se nalaze povratne informacije nastavnika i refleksija učenika. Portfoliji mogu biti razvojni i prezentativni za svakog učenika, a mogu se organizovati i projektni portfoliji odjeljenja.

Resursi za realizaciju
OPREMA UČIONICE:

- učionica treba da ima mogućnost zatamnjivanja i posebnog osvjetljavanja;
- učionica treba da ima toplu i hladnu vodu;
- površina stolova treba da bude otporna na udare, da ne blješti;
- stolovi treba da budu prenosivi;
- radna površina stolova treba da bude 65x65 cm po učeniku;
- u učionici treba da bude projekcijska tabla ili platno, grafoskop;
- uz zidove treba da budu ormari za čuvanje nastavnih sredstava za učenike i nastavnike;
- za eksperimentalni rad učenika i nastavnika treba obezbjediti potrošni materijal;
- priručna apoteka;
- knjige za proučavanje prirodnih nauka.

NASTAVNA SREDSTVA
Sredstva za nastavnike:

- primjer kućica za hranjenje ptica i za gnijezda;
- oruđa za obradu materijala;
- utičnica, osigurač, prekidač;
- zbirke različitih vrsta drveta, metala, sjemena, zrnastih materija, pijeska i zemlje;
- globus (hrapava lopta);
- globus za prikazivanje godišnjih doba;
- akvarij;
- mikroskop;
- stereolupa;
- termometar;
- toplomjer;
- barometar;
- kišomjer;
- literatura;
- radni mantil za nastavnika.

Sredstva za učenike:

- komplet oruđa za obradu materijala;
- plastične posude za skupljanje organizama;
- lupe;
- cjedila, lijevci;
- baterijske svjetiljke;
- krojački metri;
- plastelin u posudama;
- špricevi (od 50cm^3);
- magneti;
- baterije i mala sijalica;
- posude u obliku kvadra i kocke;
- plastične vage;
- limenke;
- posude od plastike;
- sredstva za čuvanje i transport nastavnih sredstava, materijala i oruđa;
- konstruktorske zbirke;
- materijale za oblikovanje i rezanje;
- radni mantili za učenike;

Profil i stručna sprema
Nastavu izvodi:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

DRUGA TRIJADA

ČETVRTI RAZRED

Predmet	Broj sati					
	IV		V		VI	
	G	S	G	S	G	S
Moja okolina	140	4				
Priroda	80	2,12	70	3		
Društvo	25	0,88	70	2		
Biologija					70	2
Geografija					70	2
Druga trijada	280					

Programski sadržaji predmeta Moja okolina se nastavljaju iz prva dva razreda prve trijade u treći razred i drugu trijadu u četvrtom razredu kroz predmet Moja okolina, a u petom razredu se dijeli na dva predmeta, PRIRODU i DRUŠTVO.

MOJA OKOLINA (PRIRODA)

Cilj

Nastavni sadržaji iz *prirode i društva* su definisani kroz znanje, razumijevanje, stavove i vrijednosti o pojedincu, identitetu, kulturi; prirodnim i društvenim zajednicama; ljudima i okolini; kretanju ljudi u prostoru i vremenu; prirodnoj i kulturnoj baštini, umjetnosti ; promjeni materije, prirodnim procesima, životu, čovjeku i zdravlju...

U navedenom kontekstu opštih ciljeva za nastavne sadržaje iz *prirode i društva* potrebno je:

- ostvariti uslove i mogućnosti za sticanje znanja o sopstvenoj kulturnoj, društvenoj i prirodnoj okolini u vremenu i prostoru,
- osmišljenim nastavnim procesom omogućiti doživljavanje i usvajanje znanja i vještina, upoznavanje i vrednovanje odnosa između pojedinaca, društva, kulturne i prirodne okoline,
- omogućiti formiranje stavova i vrijednosti, učenje optimalnih strategija rješavanja problema, kritičko usvajanje informacija,
- podsticati učenike na aktivan rad, istraživanje i objašnjavanje prirodnih pojava, veza i odnosa društvene, kulturne i prirodne sredine,
- doprinositi razvijanju duha tolerancije i ekološke svijesti,
- doprinositi ovladavanju različitim vještinama – komunikacijskim (čitanje, pisanje, izražavanje mišljenja, interpretiranje informacija), istraživačkim (planiranje, opažanje, razvrstavanje, anketiranje, izrada izvještaja, izrada jednostavnijih tematskih projekata), društvenim (preuzimanje odgovornosti za rad u grupama, razumijevanje, prihvatanje i poštovanje različitosti, poštovanje kulturnog nasljeđa, aktivan odnos prema tradiciji, briga za druge, tolerancija i humanost).

Ciljevi predmeta međusobno se prepliću i obuhvataju kognitivno, socijalno, emotivno, motivacijsko, estetsko i moralno-etičko područje.

ZADACI

- Upoznati prirodnu stvarnost i shvatiti prirodu kao jedinstvenu cjelinu.
- Upoznati položaj Zemlje u Sunčevom sistemu.
- Steći znanje o raznolikosti pojava i procesa u prirodi (padavine, vjetrovi, oblaci, magle, klijanje…).
- Uvesti u različite načine istraživanja prirodnih i društvenih pojava i procesa.
- Korišćenje geografskih karata u svrhu istraživanja.
- Spoznati značaj sunčeve svjetlosti, vode i vazduhu kao uslova za život.
- Steći znanje o živim bićima, njihovim osobinama, uzajamnim vezama I odnosima.
- Steći znanje o biljci i njenim dijelovima.

[1] Obojeno polje prema godinama učenja nastavnih predmeta.

- Upoznati prirodno geografske odlike Bosne i Hercegovine.
- Upoznati osnovna prirodna i geografska obilježja okruženja i međusobne veze i odnose čovjeka i okruženja.
- Razumjeti čovjeka kao prirodno i društveno biće.
- Upoznati da je čovjek najveći zagađivač tla, vode i vazduha i zaštiti od zagađivanja.
- Steći znanje o promjenama dječaka i djevojčica tokom rasta: karakteristike puberteta.
- Upoznati odmor i rekreaciju kao higijensku naviku.
- Steći znanja o uzročnicima bolesti: virusi, bakterije i nehigijena.
- Upoznati kulturu življenja i pravila lijepog ponašanja.
- Razvije ekološku svijest, kao i svijest o važnosti čovjekovog pozitivnog djelovanja na prirodu.
- Upoznati vrste i svojstva materije.
- Znati izabrati materiju, redosljed operacija i alata pri oblikovanju materije i razvijati smisao i sposobnost za tehničko stvaralaštvo.
- Istraživati prirodu koristeći se tehničkim dostignućima i shvatiti ulogu i značaj tehnike za razvitak i napredak čovječanstva.
- Aktivnim uključivanjem u nastavu, kroz praktičan rad, otkrije i razvije svoje sposobnosti, vježba spretnost i tačnost u radu.
- Uči da procjenjuje potrebu i efikasnost tehničkih i tehnoloških postupaka za postizanje željenih ciljeva.
- Upoznati prošlost i sadašnjosti društva.
- Upoznati druge izvore informacija kroz istraživački rad (muzejske predmete, stare fotografije, bibliotečki materijal, arhivsku građu).
- Posjećivati kulturne, javne i odgojno obrazovne ustanove.
- Upoznati saobraćajnu infrastrukturu mjesta.
- Prepoznati i vrednovati uticaj savremenog, tehničkog i privrednog razvoja na kvalitet života i okoline (pozitivne i negativne strane).
- Upoznati i razumjeti kulturne i druge razlike među ljudima.
- Upoznati i razumjeti značaj saradnje među ljudima.

Ishodi:

PLANETA ZEMLJA

ZEMLJA PROSTOR ŽIVLJENJA

Učenici će znati:

- objasniti saobraćajnu povezanost u regiji, te njen doprinos razvijenosti regije,
- pronaći i odabrati informacije za rješavanje problema,
- predstaviti /prezentirati učene sadržaje i ideje u usmenom i pismnom obliku,
- objasniti načine ponašanja pješaka u saobraćaju povezuju ih sa bezbjednošću, koristeći primjere dobre prakse.

VRIJEME I PROSTOR - pojave i procesi

Učenici će znati:

- povezati Zemljino kretanja sa posljedicima za dužinu dana te godišnja doba,
- snaći se u prostoru i neposrednom okruženju prema orjentirima,
- imenovati sekundu kao osnovnu mjernu jedinicu za vrijeme,
- pretvarati veće mjerne jedinice za vrijeme u manje (sat-minute-sekunde),
- upotrebljavati štopericu, termometar, vjetrokaz,
- očitati vrijeme na satu,
- organizovati svoje aktivnosti prema protoku vremena,
- pridržavati se određenog vremena pri izvršavanju datih aktivnosti.

ZEMLJA U SUNČEVOM SISTEMU

Učenici će znati:

- objasniti razliku između planeta i zvijezda,
- opisati značaj Sunca za život na Zemlji,
- imenovati planete i ostala nebeska tijela Sunčevog sistema,
- definisati zračni omotač Zemlje kao atmosferu,
- imenovati veće mjerne jedinice (dan, mjesec, godina),
- demonstrirati položaj Zemlje i Sunca (dan i noć),
- nacrtati prividno kretanje Sunca tokom vremena (godina),
- nacrtati vidljive objekte na nebu (Sunčev sistem).

PRIRODNA OSNOVA ZEMLJE (reljef, klima, voda, tlo, biljni i životinjski svijet)

Učenici će znati:

- nabrojati sastav geobiosfere,
- objasniti povezanost i međuzavisnost reljefnih obilježja, klime, biljnog i životinjskog svijeta i rada ljudi,
- posmatrati geografska obilježja regije,
- uočiti konfiguraciju terena regije na geografskoj karti (položaj i razvijenost, klimu, komunikaciju: saobraćajnu povezanost).
- grafički prikazati sastav geobiosfere,
- koristiti određene kriterije za prikupljanje i zapisivanje podataka,
- posmatrati geografska obilježja (terenska nastava, izleti, ekskurzije),
- izraditi skicu regije,
- locirati značajna geografska obilježja na osnovu boje, linije, kartografskih znakova,
- prepoznati i locirati Evropu na globusu,
- locirati strane svijeta na geografskoj karti,
- prepoznavati značajna geografska obilježja,
- izrađivati jednostavne geografske karte regije sa pravilnom upotrebom simbola i boja,
- -pokazati interes za geografska otkrića,
- -imenovati prirodna bogatstva,
- prepoznati i opisati prirodno geografske odlike regije: reljef - planine, ravnice, polja, rijeke i kotline, jezera, visoravni...),
- locirati na geografskoj karti prirodno geografske odlike i najveća prirodna bogatstva regije,
- -dizajnirati tematski pano o prirodnim bogatsvima regije,

MATERIJA/TVARI I NJIHOVA SVOJSTVA - PROMJENE MATERIJE I ENERGIJSKE PRETVORBE

STRUKTURA I SVOJSTVA

Učenici će znati:

- uočiti da materijali imaju različita fizička svojstva (krtost, elastičnost, čvrstoća...),
- uočiti da materijal zagrijavanjem i hlađenjem mijenja svojstvo,
- objasniti promjene materijala pri zagrijavanju i hlađenju,
- uočiti kroz eksperiment i opisati svojim riječima neka svojstva materijala (topljivost, gustoća),
- povezati uticaje zagrijavanja i hlađenja pri promjenama svojstava materije,
- samostalno posmatrati, bilježiti, prikupljati , sistematizovati i izvesti zaključke,
- pratiti redosljed uputstava pri istraživanju,
- pokazati interesovanje prilikom upoznavanja novih pojmova i proširiti znanja o materijama,
- predviđati ishode mjerenja i upoređivati ih.

HEMIJSKE PROMJENE

Učenici će znati:

- posmatrati i očitati, uz pomoć nastavnika, promjenu temperature pri hemijskim promjenama: tačka ključanja - tačka topljenja – tačka očvršćavanja,
- praviti jednostavna poređenja, raspravljati o tome šta se dešava i u kojim uslovima, te donositi odgovarajuće zaključke,
- rukovati aparaturom pod nadzorom nastavnika,
- grafički predstaviti ogled u fazama promjena,
- procjenjivati relevantnost podataka i informacija uz pomoć nastavnika,
- vrednovati vlastito postignuće i upoređivati sa postignućima drugih.

GIBANJE I ENERGIJA

SILE I POLJA

Učenici će znati:

- upoređivati različite izvore zvuka,
- uočiti kroz eksperiment različita svojstva zraka (boja, miris, pritisak, temperatura, gustoća, vlažnost),
- opisati titranja i gibanja u prirodi (vjetar, valovi, živa bića, planete...),
- uporediti kretanja /gibanja tijela u različitim sredinama,
- opisati nastanak vjetra i njegove karakteristike,
- imenovati vjetrove prema vrsti , brzini i smjeru,
- objasniti jedan od izvora energije (vjetar, voda, Sunce, toplota...)
- prepoznati potrebu zaštite od buke,
- povezati oblik tijela i način kretanja u sredini,
- posmatrati kretanje vazduha, bilježiti promjene, uporediti i ocjeniti, kroz ogled,

- iz klasifikacije vjetrova izabrati lokalne vjetrove,
- prepoznati vjetar kao vrstu energije i promjene atmosferskog pritiska/tlaka,
- prepoznati vjetrenjaču kao izvor energije (mlin, električna struja),
- crtežom prikazati vrste kretanja,
- dati primjere o tome kako se ponašati u slučaju vremenskih nepogoda – vjetrova i poplava,
- izraziti ideje usmeno, pismeno i vizuelno o tome kako treba štedjeti energiju,
- rukovati podacima istraživanja kombinujući: bilježenje, poređenje i predstavljanje dobijenih rezultata,
- procjenjivati uz pomoć nastavnika relevantnost podataka i informacija.
- uočiti i povezati različite prirodne pojave sa čulima (svjetlosne, električne, magnetne, zvučne...),
- identifikovati koristi i opasnosti od električne struje,
- prepoznati potrebu zaštite od Sunca i struje,
- -spojiti jednostavan strujni krug upotrebom električne baterije, vodiča i sijalice,
- posmatrati međudjelovanje dva magneta,
- prikupljati baterije kao opasan otpad i odvoz otpada u KEMIS, Lukavac.

PRIRODA I PRIRODNI PROCESI –
STRUKTURNA I FUNKCIONALNA POVEZANOST NEŽIVE I ŽIVE PRIRODE

Učenici će znati:

- objasniti ovisnost živih bića (biljni i životinjski svijet) o sunčevoj svjetlosti, toploti, vodi, vazduhu i tlu-uslovi za život na Zemlji, kroz primjere,
- objasniti funkciju plastenika,
- demonstrirati procese međuovisnosti kroz ogled: sunčeva svjetlost, voda, vazduh i tlo (biljke),
- mjeriti temperaturu pomoću termometra,
- nabrojati atmosferske padavine,
- opisati uzroke nastajanja atmosferskih padavina, te ponašanje ljudi i životinja,
- navesti koristi i opasnosti od atmosferskih padavina,
- nabrojati načine zaštite od vremenskih nepogoda (nasip, gromobran...),
- imenovati zanimanje: metereolog,
- prepoznati i koristiti instrumente: termometar, kišomjer,
- posmatrati i uočiti karakteristike atmosferskih padavina,
- uočiti temperaturne promjene sa nastankom atmosferskih padavina,
- posjetiti metereološku stanicu (barometar…),
- pratiti prognoze i praviti mjesečne kalendare.
- dovesti u vezu raznovrsne pojave u prirodi i opisati procese klijanja, rastenja, opadanja lišća, gorenja, disanja, truljenja, vrenja,
- koristiti jednostavan naučni jezik pri saopštavanju ideja, imenovanju i opisivanju živih bića, materija, pojava i procesa u prirodi,
- pratiti redosljed uputstava pri istraživanju,
- procjenjivati relevantnost podataka i informacija uz pomoć nastavnika,

ŽIVOT
BIORAZNOLIKOST-ŽIVOTNI PROCESI-EKOSISTEMI

Učenici će znati:

- opisati odlike čovjeka (uspravan hod, mišljenje, govor, društvenost),
- uočiti da je čovjek prirodno i društveno biće i da ima neizmjeran uticaj na okruženje,
- uočiti sličnosti i razlike između biljaka, životinja i čovjeka,
- objasniti međusobnu ovisnost čovjeka o sredini i drugim živim bićima u toj sredini (logične veze između živih bića , pojava i procesa u prirodi, ishrana biljaka i životinja i uticaj čovjeka na njihov razvoj),
- imenovati zaštićena područja na kopnu i vodi,
- razlikovati povoljne od nepovoljnih uslova za razvoj živih organizama, na osnovu posmatranja,
- raspravljati o poblemima zaštite prirode kroz primjere iz vlastitog okruženja,
- objasniti uticaj vremenskih prilika na život živih bića kroz četiri godišnja doba,
- objasniti pojam 'mirovanja biljaka i životinja' (zimi i ljeti - kod niskih i visokih temperatura - hibernacija i estivacija),
- izvesti praktične radove u vrtu, voćnjaku i na njivi u cilju zaštite biljaka od smrzavanja,
- pomagati jedni drugima u izvođenju ogleda,
- prikupljati uzorke i podatke, procjenjivati, bilježiti, upoređivati sa rezultatima drugih učenika te donositi konačne zaključke,
- praviti i postavljati hranilice za ptice i druge životinje u okruženju,

- opisati ulogu čovjeka u iskorištavanju, mijenjanju i zaštiti prirode,
- razumjeti da čovjek stvara svjesno i planski,
- opisati radove u vrtu, voćnjaku, na njivi,
- imenovati pribor i alat potreban za navedene radnje,
- opisati pripremu stočne hrane za zimu.
- pomagati odraslima u sezonskim aktivnostima,
- učestvovati u organiziranom jesenjem i proljetnom danu uređenja školskog dvorišta.

Biljke kao dio žive prirode

Učenici će znati:

- planirati i pripremiti kultiviranje zemljišta i uzgoj kućnog cvijeća,
- pokazati dijelove biljke i objasniti njihovu ulogu za njen život i rast,
- odrediti i imenovati osnove dijelove biljke na primjeru jedne stablašice,
- uočiti raznovrsnosti biljaka: jednogodišnje, dvogodišnje, višegodišnje, samonikle, gajene,
- koristiti određene kriterije za prikupljanje i zapisivanje podataka,
- uz pomoć nastavnika procjenjivati relevantnost podataka i informacija.

Životinje kao dio žive prirode

Učenici će znati:

- identifikovati životinje prema sredini u kojoj žive(voda,vazduh, zemlja),
- imenovati i prepoznati osnovne karakteristike vodozemaca i gmizavaca,
- imenovati i prepoznati osnovne karakteristike insekata/kukaca,
- objasniti uzajamnu ovisnost ljudi, biljaka i životinja kroz lance ishrane,
- klasifikovati prema načinu ishrane: biljojedi, mesojedi svaštojedi, i objasniti njihovo učešće u lancima ishrane,
- koristiti određene kriterije za prikupljanje i zapisivanje podataka,
- na ilustracijama i fotografijama prepoznati tipične predstavnike vodozemaca i gmizavaca,
- na ilustracijama i fotografijama prepoznati tipične predstavnike insekata/kukaca,
- izvoditi različite oglede i pri tome se koristiti tabelama i garfikonima za praćenje razvoja ogleda,
- grafički prestaviti lance ishrane u prirodi,
- prepoznati koristi i opasnosti od životinja,
- paziti se od ujeda životinja (alergije, otrovi...).

ČOVJEK I ZDRAVLJE

HIGIJENA

Učenici će znati:

- uočiti razlike između muškarca i žene,
- uočiti i opisati promjene u pubertetu kod dječaka i djevojčica (vanjske manifestacije),
- objasniti higijenske potrebe kod dječaka i djevojčica u pubertetu,
- klasifikovati odjeću i obuću koja je /nije zdrava za nošenje (tijesna odjeća i obuća, vještački materijali ...),
- razlikovati odjeću i obuću za različite prilike (svečana, sportska, radna ...),
- ilustrirati kroz lentu vremena odjeću i obuću kao životnu potrebu svakog čovjeka kroz historiju i obilježja pojedinih epoha,
- ocjeniti značaj odjeće i obuće u cilju zaštite zdravlja,
- poštovati individualne razlike u brzini razvoja (ne izruguju se razlikama...),
- pokazati toleranciju i humanost prema različitim kulturama (odjeća i obuća, ishrana.. .),
- koristiti pribor i ekološka sredstva za održavanje higijene odjeće i obuće.

ZDRAVLJE

Učenici će znati:

- nabrojati vrste odmora i rekreacije,
- da sprovođenje odmora i rekreacije je osnovna ljudska potreba koja utiče na zdravlje i radne aktivnosti, te mentalne aktivnosti ljudi,
- izraditi plan rada, odmora i rekreacije za jednu sedmicu,
- ocjeniti značaj dovoljnog unosa vode tokom dana,
- dati primjere pravilnog i pozitivnog odnosa prema zdravlju, ličnoj higijeni i higijeni prostora,
- navesti uzročnike bolesti: viruse, bakterije, gljivice i neke insekte,
- prepoznati važnost preventivne u sprečavanju epidemija (putovanja),
- prepoznati kako kroz pravilnu ishranu podići imunitet,
- prepoznati važnost zdrave prehrane i higijene prilikom pripremanja hrane,
- uočiti važnost pravilne upotrebe lijekova,
- izraditi plan pitanja za razgovor sa ljekarom o uzročnicima bolesti,

- povezati određene situacije sa potrebom vakcinisanja,
- služiti se lupom pri posmatranju nekih materija (prljava i čista tkanina) i nacrtati posmatrano,
- prodiskutovati i ocijeniti značaj pridržavanja pravila kućnog reda, kulture stanovanja i življenja, za zdravlje (buka, glasna muzika, bacanje smeća iz stana..),
- procjeniti da je kultura življenja odraz vremena u kojem živimo i da je treba njegovati i razvijati,
- istražiti, prikupiti materijale i prezentirati naučeno o kulturi življenja sada i u prošlosti (vrijednosti),
- uočiti i navesti najčešće zagađivače vode, vazduha i tla i posljedice zagađenja,
- zaključiti da je čovjek i njegovo djelovanje najveći uzročnik zagađenja tla, vode i zraka,
- uporediti čistoću vode iz različitih izvora kroz eksperiment,
- uočiti kroz lentu vremena promjene na vodama (zagađenost rijeka, potoka, jezera...),
- učestvovati u aktivnostima podizanja svijesti o očuvanju zemljišta, vode i zraka od zagađivanja (škola, mjesna zajednica, općina...),
- učestvovati u građanskim aktivnostima primjene i promjene zakona u okviru Vijeća učenika i Đačkih klubova,
- izvoditi akcije čišćenja okoline (papir, plastika, baterije...),
- koristiti sopstvenu kreativnost i maštu za rješavanje problema.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

PLANETA ZEMLJA

Sadržaj	Odgojno – obrazovni ciljevi Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
ZEMLJA PROSTOR ŽIVLJENJA	Učenici će: - objasniti saobraćajnu povezanost u regiji, te njen doprinos razvijenosti regije.	Učenici će: -pronalaziti i odabrati informacije za rješavanje problema; -predstaviti /prezentirati učene sadržaje i ideje u usmenom i pismnom obliku.	Učenici će: - objasniti načine ponašanja pješaka u saobraćaju povezuju ih sa bezbjednošću, koristeći primjere dobre prakse.
VRIJEME I PROSTOR – pojave i procesi Jedinice za vrijeme ; Očitavanje vremena (trenutnog i vremena trajanja neke aktivnosti); Mjerenje vremena satom (sunčani, pješčani, štoperica, mehanički...)	Učenici će: -povezati Zemljino kretanje sa posljedicima za dužinu dana te godišnja doba; -snaći se u prostoru i neposrednom okruženju prema orjentirima; -imenovati sekundu kao osnovnu mjernu jedinicu za vrijeme. -odrediti tačno vrijeme satom. -pretvarati veće mjerne jedinice za vrijeme u manje (sat-minute-sekunde).	Učenici će: -orijentisati se pomoću svemirskih tijela, objekata, predmeta i instrumenata; -prikupljati podatke u kalendar prirode(o dužini dana, vremenu i promjenama u prirodi) donositi zaključke; -upotrebljavati štopericu, termometar, vjetrokaz; -objasniti vremenske jedinice; -očitati vrijeme na satu; -napraviti lentu vremena na osnovu slika i fotografija različitih vrsta satova; izraditi model nekog sata.	Učenici će: -organizovati svoje aktivnosti prema protoku vremena; -pridržavati se određenog vremena pri izvršavanju datih aktivnosti; -uzajamno pomagati jedni drugima tokom rada.
ZEMLJA U SUNČEVOM SISTEMU	Učenici će: -objasniti razliku između planeta i zvijezda; -opisati značaj Sunca za život na Zemlji; -imenovati planete i ostala nebeska tijela Sunčevog sistema; -definisati zračni omotač Zemlje kao atmosferu; - imenovati veće mjerne jedinice (dan, mjesec, godina).	Učenici će: -demonstrirati položaj Zemlje i Sunca (dan i noć); -nacrtati prividno kretanje Sunca tokom vremena (godina); -nacrtati vidljive objekte na nebu (Sunčev sistem).	Učenici će: -pratiti, postavljati pitanja i izvoditi zaključke o kretanju Zemlje u Sunčevom sistemu; -zaštiti se od zagađenog vazduha.
PRIRODNA OSNOVA ZEMLJE (reljef, klima, voda, tlo, biljni i životinjski svijet) Obilježja regije	Učenici će: -nabrojati sastav geobiosfere, -objasniti povezanost i međuzavisnost reljefnih obilježja, klime, biljnog i životinjskog svijeta i rada ljudi; -posmatrati geografska obilježja regije;	Učenici će: -grafički prikazati sastav geobiosfere; -koristiti određene kriterije za prikupljanje i zapisivanje podataka; -posmatrati geografska obilježja (terenska nastava, izleti, ekskurzije);	Učenici će: -pokazuje interes za istraživanje; -inicirati aktivnosti bitne za očuvanje zemljišta, vode i vazduha u svom kraju.

	- uočiti konfiguraciju terena regije na geografskoj karti; (položaj i razvijenost, klimu, komunikaciju: saobraćajnu povezanost).	-bilježiti, izvještavati, prikupljati građu, izraditi tematski pano; -izraditi skicu regije.	
Orijentacija na geografskoj karti - pronalaženje značajnih geografskih obilježja	Učenici će: -locirati značajna geografska obilježja na osnovu boje, linije, kartografskih znakova; -prepoznati i locirati Evropu na globusu.	Učenici će: -locirati strane svijeta na geografskoj karti, -prepoznavati značajna geografska obilježja; -izrađivati jednostavne geografske karte regije sa pravilnom upotrebom simbola i boja.	Učenici će: -odgovorno se ponašati pri korištenju geografske karte, atlasa i globusa; -pokazati interes za geografska otkrića.
Prirodno geografske odlike regije	Učenici će: -imenovati prirodna bogatstva; -prepoznati i opisati prirodno geografske odlike regije: reljef - planine, ravnice, polja, rijeke i kotline, jezera, visoravni...).	Učenici će: -locirati na geografskoj karti prirodno geografske odlike i najveća prirodna bogatstva regije; -dizajnirati tematski pano o prirodnim bogatsvima regije.	Učenici će: -zauzeti pozitivan stav prema prirodnim bogatstvima regije i argumentirati ga; -odgovorno ispunjavati obaveze u radu grupe u sakupljanju, sortiranju i obradi materijala; - grupisati prirodna bogatsva i prezentirati drugima u učionici, kroz primjere.
MATERIJE/TVARI I NJIHOVA SVOJSTVA - PROMJENE MATERIJE I ENERGIJSKE PRETVORBE			
STRUKTURA I SVOJSTVA	Učenici će: -uočiti da materijali imaju različita fizička svojstva (krtost, elastičnost, čvrstoća...) -uočiti da materijal zagrijavanjem i hlađenjem mijenja svojstvo; -objasniti promjene materijala pri zagrijavanju i hlađenju; - uočiti kroz eksperiment i opisati svojim riječima neka svojstva materijala (topljivost, gustoća).	Učenici će: - povezati uticaje zagrijavanja i hlađenja pri promjenama svojstava materije; -samostalno posmatrati, bilježiti, prikupljati , sistematizovati i izvesti zaključke.	Učenici će: -pratiti redosljed uputstava pri istraživanju; -pokazati interesovanje prilikom upoznavanja novih pojmova i proširiti znanja o materijama; -predviđati ishode mjerenja i upoređivati ih.
HEMIJSKE I FIZIKALNE PROMJENE	Učenici će: -posmatrati i očitati, uz pomoć nastavnika, promjenu temperature pri hemijskim promjenama: tačka ključanja -tačka topljenja – tačka očvršćavanja; - praviti jednostavna poređenja, raspravljati o tome šta se dešava i u kojim uslovima, te donositi odgovarajuće zaključke .	Učenici će: -rukovati aparaturom pod nadzorom nastavnika; -grafički predstaviti ogled u fazama promjena.	Učenici će: -procjenjivati relevantnost podataka i informacija uz pomoć nastavnika; -vrednovati vlastito postignuće i upoređivati sa postignućima drugih.
KRETANJE (GIBANJE) I ENERGIJA			
SILE I POLJA	Učenici će: - upoređivati različite izvore zvuka; - uočiti kroz eksperiment različita svojstva zraka (boja, miris, pritisak, temperatura, gustoća, vlažnost);	Učenici će: -slušati i odrediti različite izvore zvuka; -prepoznati potrebu zaštite od buke;	Učenici će: -dati primjere o tome kako se ponašati u slučaju vremenskih -nepogoda – vjetrova i poplava;

	- opisati titranja i gibanja u prirodi (vjetar, valovi, živa bića, planete...); - uporediti kretanja /gibanja tijela u različitim sredinama; - opisati nastanak vjetra i njegove karakteristike; - imenovati vjetrove prema vrsti , brzini i smjeru; - objasniti jedan od izvora energije (vjetar, voda, Sunce, toplota...).	-prepoznati zvuk kao sredstvo komunikacije između živih bića; -povezati oblik tijela i način kretanja u sredini; -posmatrati kretanje vazduha, bilježiti promjene, uporediti i ocjeniti, kroz ogled; -iz klasifikacije vjetrova izabrati lokalne vjetrove; -prepoznati vjetar kao vrstu energije i promjene atmosferskog pritiska/tlaka; -prepoznati vjetrenjaču kao izvor energije (mlin, električna struja); -skicirati vjetrenjaču za proizvodnju energije; -crtežom prikazati vrste kretanja.	-izraziti ideje usmeno, pismeno i vizuelno o tome kako treba štedjeti energiju; -rukovati podacima istraživanja kombinujući: bilježenje, poređenje i predstavljanje dobijenih rezultata; -procjenjivati uz pomoć nastavnika relevantnost podataka i informacija.
Magnetne i električne pojave	Učenici će: -uočiti i povezati različite prirodne pojave sa čulima (svjetlosne, električne, magnetne, zvučne...); -identifikovati koristi i opasnosti od električne struje.	Učenici će: -prepoznati potrebu zaštite od Sunca i struje; -spojiti jednostavan strujni krug upotrebom električne baterije, vodiča i sijalice; -posmatrati međudjelovanje dva magneta.	Učenici će: -pratiti redosljed uputstava -pri istraživanju; -razgovarati o jednostavnom modelu električnog strujnog kruga; razgovor o međudjelovanju dva magneta; - prikupljati baterije kao opasan otpad i odvoz otpada u KEMIS, Lukavac.
PRIRODA I PRIRODNI PROCESI – STRUKTURNA I FUNKCIONALNA POVEZANOST NEŽIVE I ŽIVE PRIRODE			
Sunčeva svjetlost, voda, vazduh, tlo kao uslovi za život	Učenici će: -objasniti ovisnost živih bića (biljni i životinjski svijet) o sunčevoj svjetlosti, toploti, vodi, vazduhu i tlu – uslovi za život na Zemlji, kroz primjere; -objasniti funkciju plastenika.	Učenici će: -demonstrirati procese međuovisnosti kroz ogled: sunčeva svjetlost, voda, vazduh i tlo (biljke); -mjeriti temperaturu pomoću termometra; -posmatrati,bilježiti podatke, upoređivati procese u dobivanju rezultata među učenicima i interpretirati ih.	Učenici će: -učestvovati u aktivnostima čuvanja okoline od zagađenja; -učestvovati u planiranju i realizaciji aktivnosti posjete plasteniku; -procjenjivati relevantnost podataka i informacija uz pomoć nastavnika.
Atmosferske padavine	Učenici će: -nabrojati atmosferske padavine; -opisati uzroke nastajanja atmosferskih padavina, te ponašanje ljudi i životinja; -navesti koristi i opasnosti od atmosferskih padavina; - nabrojati načine zaštite od vremenskih nepogoda (nasip, gromobran...); - imenovati zanimanje: metereolog.	Učenici će: -prepoznati i koristiti instrumente: termometar, kišomjer; -posmatrati i uočiti karakteristike atmosferskih padavina; -uočiti temperaturne promjene sa nastankom atmosferskih padavina; -posjetiti metereološku stanicu (barometar…); -pratiti prognoze i praviti mjesečne kalendare.	Učenici će: -pravilno postupiti prilikom različitih atmosferskih padavina u cilju zaštite od istih; -učestvovati u zajedničkom radu.
Raznovrsnost pojava i procesa u prirodi	Učenici će: -dovesti u vezu raznovrsne pojave u prirodi i opisati procese klijanja, rastenja, opadanja lišća, gorenja, disanja, truljenja, vrenja; -koristiti jednostavan naučni	Učenici će: -kroz grupni rad uraditi ogled za jedan od procesa i donijeti zaključke prvo pojedinačno a nakon toga kao grupa; -predstaviti rezultate i nakon dodatnog istraživanja u školi	Učenici će: -pratiti redosljed uputstava pri istraživanju; -procjenjivati relevantnost podataka i informacija uz pomoć nastavnika; -argumentovano iznositi stav

	jezik pri saopštavanju ideja, imenovanju i opisivanju živih bića, materija, pojava i procesa u prirodi.	i izvan škole izraditi pano.	prema prirodnim procesima; - planirati svoj rad i odgovorno izršavati zadato kod kuće.
ŽIVOT			
BIORAZNOLIKOST – ŽIVOTNI PROCESI – EKOSISTEMI Čovjek kao prirodno i društveno biće	Učenici će: -opisati odlike čovjeka (uspravan hod, mišljenje, govor, društvenost); -uočiti da je čovjek prirodno i društveno biće i da ima neizmjeran uticaj na okruženje; -razumjeti potrebu njegovanja tolerancije i humanosti; -uočiti sličnosti i razlike između biljaka, životinja ičovjeka.	Učenici će: -pokazati vrste komunikacija kod čovjeka; -koristiti određene kriterije za prikupljanje i zapisivanje podataka; -analizirati prikupljene podatke i izvesti zaključke o sličnostima i različitostima između biljaka, životinja i ljudi; učestvovati u radu odjeljenja i grupe pri izradi tematskih panoa.	Učenici će: -postavljati pitanja o čovjeku kao prirodnom i društvenom biću; -procjenjivati relevantnost podataka i informacija uz pomoć nastavnika; -iskazati pozitivan stav o ljudima bez obzira na boju, naciju, vjeroispovijest i socijalni status, kroz razgovor.
BIORAZNOLIKOST – ŽIVOTNI PROCESI – EKOSISTEMI Uslovi u kojima se razvijaju živi organizmi	Učenici će: -objasniti međusobnu ovisnost čovjeka o sredini i drugim živim bićima u toj sredini (logične veze između živih bića , pojava i procesa u prirodi, ishrana biljaka i životinja i uticaj čovjeka na njihov razvoj); -imenovati zaštićena područja na kopnu i vodi.	Učenici će: -razlikovati povoljne od nepovoljnih uslova za razvoj živih organizama, na osnovu posmatranja; -bilježiti informacije putem individualnog i timskog rada; -obezbjediti povoljne ekološke uslove za razvoj živih organizama; -raspravljati o poblemima zaštite prirode kroz primjere iz vlastitog okruženja.	Učenici će: -učestvovati u učionici i izvan učionice u stvaranju povoljnih ekoloških uslova za razvoj živih organizama; -prihvatati ili odbijati tuđe mišljenje na osnovu valjanog razloga ili dokaza; -postavljati logična pitanja u cilju rješavanja problema (kako, koliko, zašto, šta ...); -uporediti rezultate mjerenja, rukovati podacima.
Živa bića u godišnjim i vremenskim promjenama	Učenici će: - objasniti uticaj vremenskih prilika na život živih bića kroz četiri godišnja doba; -objasniti pojam 'mirovanja biljaka i životinja' (zimi i ljeti -kod niskih i visokih temperatura - hibernacija i estivacija).	Učenici će: - izvesti praktične radove u vrtu, voćnjaku i na njivi u cilju zaštite biljaka od smrzavanja; - pomagati jedni drugima u izvođenju ogleda; - prikupljati uzorke i podatke, procjenjivati, bilježiti , upoređivati sa rezultatima drugih učenika te donositi konačne zaključke; - praviti i postavljati hranilice za ptice i druge životinje u okruženju.	Učenici će: - voditi brigu o životinjama i biljkama tokom zime (zaštita i hranjenje); - upoređivati svoje procjene sa dobivenim podacima, ocjeniti uspješnost procjene i argumentirati stav; - čuvati životnu sredinu od zagađivanja (dvorište, park, zelene površine...).
Čovjekove aktivnosti vezane za godišnja doba	Učenici će: -opisati ulogu čovjeka u iskorištavanju, mijenjanju i zaštiti prirode; -razumjeti da čovjek stvara svjesno i planski; -opisati radove u vrtu, voćnjaku, na njivi; -imenuju pribor i alat potreban za navedene radnje; - opisati pripremu stočne hrane za zimu.	Učenici će: -određivati potrebe vezane za godišnja doba na osnovu posmatranja; -koristiti određene kriterije za prikupljanje i zapisivanje podataka.	Učenici će: -pomagati odraslima u - sezonskim aktivnostima; -učestvovati u organiziranom jesenjem i proljetnom danu uređenja školskog dvorišta; -procjenjivati relevantnost podataka i informacija, uz pomoć nastavnika.

Biljke kao dio žive prirode	Učenici će: -planirati i pripremiti kultiviranje zemljišta i uzgoj kućnog cvijeća; -pokazati dijelove biljke i objasniti njihovu ulogu za njen život i rast; -odrediti i imenovati osnove dijelove biljke na primjeru jedne stablašice; -uočiti raznovrsnosti biljaka: jednogodišnje, dvogodišnje, višegodišnje, samonikle, gajene.	Učenici će: -samostalno ili u saradnji sa drugima uzgajati cvijeće u učionici; -posmatrati, upoređivati i demonstrirati različite biljke verbalno i grafički; -izraditi herbarijum; -koristiti određene kriterije za prikupljanje i zapisivanje podataka.	Učenici će: -iznositi argumente o važnosti očuvanja biljnog svijeta; -inicirati aktivnosti očuvanja biljnog svijeta; -procjenjivati relevantnost podataka i informacija uz pomoć nastavnika.
Životinje kao dio žive prirode	Učenici će: -identifikovati životinje prema sredini u kojoj žive(voda,vazduh, zemlja); -imenovati i prepoznati osnovne karakteristike vodozemaca i gmizavaca; -imenovati i prepoznati osnovne karakteristike insekata/kukaca; - objasniti uzajamnu ovisnost ljudi, biljaka i životinja kroz lance ishrane; - klasifikovati prema načinu ishrane: biljojedi, mesojedi svaštojedi, i objasniti njihovo učešće u lancima ishrane.	Učenici će: -koristiti određene kriterije za prikupljanje i zapisivanje podataka; -na ilustracijama i fotografijama prepoznati tipične predstavnike vodozemaca i gmizavaca; -na ilustracijama i fotografijama prepoznati tipične predstavnike insekata/ kukaca; - napraviti i demonstrirati jednostavne modele lanca ishrane; - izvoditi različite oglede i pri tome se koristiti tabelama i garfikonima za praćenje razvoja ogleda; - grafički prestaviti lance ishrane u prirodi.	Učenici će: -procjenjivati relevantnost podataka i informacija uz pomoć nastavnika; -zauzeti pozitivan stav prema životinjama; -razgovarati o crtanim i dokumentarnim filmovima o životinjama; -prepoznati koristi i opasnosti od životinja; - paziti se od ujeda životinja (alergije, otrovi...).
ČOVJEK I ZDRAVLJE **HIGIJENA**	Učenici će: -uočiti razlike između muškarca i žene; -uočiti i opisati promjene u pubertetu kod dječaka i djevojčica (vanjske manifestacije); -objasniti higijenske potrebe kod dječaka i djevojčica u pubertetu; -klasifikovati odjeću i obuću koja je /nije zdrava za nošenje (tijesna odjeća i obuća, vještački materijali ...); -razlikovati odjeću i obuću za različite prilike (svečana, sportska, radna ...).	Učenici će: -prepoznati razlike između muškarca i žene; -prepoznati promjene kod dječaka i djevojčica; -ilustrirati kroz lentu vremena odjeću i obuću kao životnu potrebu svakog čovjeka kroz historiju i obilježja pojedinih epoha; -ocjeniti značaj odjeće i obuće u cilju zaštite zdravlja; -kompletirati samostalno odjeću i obuću za različite prilike.	Učenici će: -prihvatati različitosti polova; -poštovati individualne razlike u brzini razvoja; -pokazivati toleranciju i humanost prema različitim kulturama (odjeća i obuća, ishrana.. .); -koristiti pribor i ekološka sredstva za održavanje higijene odjeće i obuće; -argumentirano iznose stav o važnosti slaganja odjeće i obuće prilikom svakodnevnog presvlačenja.
ZDRAVLJE Odmor i rekreacija kao higijenska navika	Učenici će: -nabrojati vrste odmora i rekreacije; -sprovoditi odmor i rekreaciju kao osnovnu ljudsku potrebu koja utiče na zdravlje i radne aktivnosti, te mentalne aktivnosti ljudi.	Učenici će: -izraditi plan rada, odmora i rekreacije za jednu sedmicu; -prihvatiti rekreaciju kao način zdravog života; -ocjeniti značaj dovoljnog unosa vode tokom dana.	Učenici će: -dati primjere pravilnog i pozitivnog odnosa prema zdravlju, ličnoj higijeni i higijeni prostora; -uporediti svoje aktivnosti sa aktivnostima vršnjaka; -imati pozitivan stav prema odmoru i rekreaciji; - inicirati aktivnosti rekreacije za očuvanje zdravlja.

Uzročnici bolesti-neprijatelji zdravlja	Učenici će: -navesti uzročnike bolesti: viruse, bakterije, gljivice i neke insekte; -prepoznati važnost preventivne u sprečavanju epidemija (putovanja); -prepoznati kako kroz pravilnu ishranu podići imunitet; -objasniti važnost čistoće tijela i prostora za zdravlje čovjeka; -prepoznati važnost zdrave prehrane i higijene prilikom pripremanja hrane; uočiti važnost pravilne upotrebe lijekova.	Učenici će: -izraditi plan pitanja za razgovor sa ljekarom o uzročnicima bolesti; -povezati određene situacije sa potrebom vakcinisanja; -služiti se lupom pri posmatranju nekih materija (prljava i čista tkanina) i nacrtati posmatrano.	Učenici će: -obraćati pažnju na preventivno djelovanje u sprečavanju zaraznih bolesti; -se lijepo ponašati u svim prilikama; -pripremati zdravu užinu kod kuće za školsku pauzu.
Kultura življenja	Učenici će: - prodiskutovati i ocijeniti značaj pridržavanja pravila kućnog reda, kulture stanovanja i življenja, za zdravlje (buka, glasna muzika, bacanje smeća iz stana..); - procjeniti da je kultura življenja odraz vremena u kojem živimo i da je treba njegovati i razvijati; -objasniti pravilo „biti dobar susjed“.	Učenici će: - istražiti, prikupiti materijale i prezentirati naučeno o kulturi življenja sada i u prošlosti (vrijednosti); - izraditi pano od prikupljenih materijala.	Učenici će: -odgovorno se ponašati u skladu s kućnim redom i civilizacijskim dostignućima (bontonom).
Zagađenost tla, vode i vazduha	Učenici će: -uočiti i navesti najčešće zagađivače vode, vazduha i tla i posljedice zagađenja; -zaključiti da je čovjek i njegovo djelovanje najveći uzročnik zagađenja tla, vode i zraka.	Učenici će: -izraditi mapu najvećih zagađivača u regiji; -uporediti čistoću vode iz različitih izvora kroz eksperiment; -uočiti kroz lentu vremena promjene na vodama (zagađenost rijeka, potoka, jezera...); -ocjenjivati značaj čistog okoliša za zdravlje ljudi.	Učenici će: -imenovati glavne zagađivače, te predlagati mjere očuvanja živog svijeta; -učestvovati u aktivnostima podizanja svijesti o očuvanju zemljišta, vode i zraka od zagađivanja (škola, mjesna zajednica, općina...); -učestvovati u građanskim aktivnostima primjene i promjene zakona u okviru Vijeća učenika i Đačkih klubova; -izvoditi akcije čišćenja okoline (papir, plastika, baterije...); -koristiti sopstvenu kreativnost i maštu za rješavanje problema.

Međupredmetna povezanost i kompetencije

PREDMET Moja okolina	PREDMETI SA KOJIMA SE POVEZUJE	NASTAVNO PODRUČJE	KOMPETENCIJE
PRIRODA I PRIRODNI PROCESI: **Raznovrsnost pojava i procesa u prirodi**	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost Grigor Vitez: Svirala od vrbe	Kulturno izražavanje: Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje
Raznovrsnost pojava i procesa u prirodi	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Gramatika Pridjevi –opisni	Kulturno izražavanje: Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje
Raznovrsnost pojava i procesa u prirodi	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje Sova, kanon (M. Anceva)	Kulturno izražavanje: Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje
Raznovrsnost pojava i procesa u prirodi	Likovna kultura	Tačka i linija Iz okoline, ljudi, životinje, biljke, pojave u prirodi	Poduzetništvo: *Spremnost prepoznavanja područja na kojima se može pokazati čitava lepeza poduzetničkih vještina*
Raznovrsnost pojava i procesa u prirodi	Tjelesni i zdravstveni odgoj	Izlet u prirodi	Poduzetništo: *Sklonost inicijativi* *Saznanje o raspoloživim mogućnostima kako bi se prepoznale one koje odgovaraju vlastitim osobnim, profesionalnim i/ili poslovnim aktivnostima.*
Raznovrsnost pojava i procesa u prirodi	Muzička kultura	Slušanje muzike Bumbari i pčele	Učiti kako se uči: *Sposobnost komuniciranja kao dijela procesa učenja korištenjem odgovarajućih sredstava (intonacija, geste, mimika, itd.) radi pružanja potpore usmenom komuniciranju te razumijevanju i proizvodnji raznih multimedijskih poruka*
Osobine živih bića u vezi sa životnim okruženjem	Muzička kultura	Muzičke igre Skače vrabac u kolu	Kulturno izražavanje: Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje
Osobine živih bića u vezi sa životnim okruženjem	Likovna kultura	Masa i prostor Životinje Glina, glinamol, plastelin, karton, lim, žica...	Kulturno izražavanje: Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje
Živa bića u godišnjim i vremenskim promjenama	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost Kasim Deraković: Ljetna noć	Kulturno izražavanje: Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje
Živa bića u godišnjim i vremenskim promjenama	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost Jadranka Čunčić- Bandov: Jesenska šumska šala	Komuniciranje na maternji jeziku: Svijest o različitim vrstama književnog teksta (bajke, mitovi, legende, pjesme... Samopouzdanje kod javnog obraćanja
Živa bića u godišnjim i vremenskim promjenama	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje Medo kočijaš (Franjo Povia)	Kulturno izražavanje: Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje
Živa bića u godišnjim i vremenskim promjenama	Likovna kultura	Boja Scena i scenografija i scenska maska - oblikovanje i razumijevanje Jesenska šumska šala	Poduzetništvo: *Spremnost prepoznavanja područja na kojima se može pokazati čitava lepeza poduzetničkih vještina*
Čovjekove aktivnosti vezane za godišnja doba	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost Nasiha Kapidžić-Hadžić: Divna zemlja i tetka Devla	Komuniciranje na maternji jeziku: *Svijest o različitim vrstama književnog teksta (bajke, mitovi, legende, pjesme..*
Čovjekove aktivnosti vezane za godišnja doba	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje U proljeće - Evo nas opet	Kulturno izražavanje: Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje
Čovjekove aktivnosti vezane za godišnja doba	Muzička kultura	Slušanje muzike Ljeto – II stav iz Četriri godišnja doba A. Vivaldi	Učiti kako se uči: *Sposobnost komuniciranja kao dijela procesa učenja korištenjem odgovarajućih sredstava (intonacija, geste, mimika, itd.) radi pružanja potpore usmenom komuniciranju te razumijevanju i proizvodnji raznih multimedijskih poruka*
Čovjekove aktivnosti vezane za godišnja doba	Likovna kultura	Boja Usmjereno istraživanje i	Poduzetništvo: *Spremnost prepoznavanja područja na kojima*

		opažanje u okruženju i na likovnim djelima kontrast kvaliteta razlika Radovi ljudi u vrtu i na njivi	*se može pokazati čitava lepeza poduzetničkih vještina*
Kretanje zraka, vjetar, brzina i smjer vjetra, lokalni vjetrovi	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost Enes Kahvić: Čamac Rječnik Riječi opisivači	Kulturno izražavanje: Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje
Kretanje zraka, vjetar, brzina i smjer vjetra, lokalni vjetrovi	Likovna kultura	Smijer Drveće na vjetru Izrada modela -vjetrenjača	Poduzetništvo: *Spremnost prepoznavanja područja na kojima se može pokazati čitava lepeza poduzetničkih vještina*
Atmosferske padavine	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje Na kiši	Kulturno izražavanje: Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje
Obilježja zavičaja	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost Ismet Bekrić: Domovina nije riječ iz spomenara	Međuljudska i građanska kompetencija *Svijest o pripadnosti nekoj lokalnoj zajednici, zemlji*
Obilježja zavičaja	Muzička kultura	Slušanje muzike Ne dam kamen zemlje moje	Međuljudska i građanska kompetencija *Svijest o pripadnosti nekoj lokalnoj zajednici, zemlji*
Obilježja zavičaja	Likovna kultura	Tačka i linija Iz narodnih običaja: praznici, značajni datumi, etnografsko naslijene	Poduzetništvo: *Spremnost prepoznavanja područja na kojima se može pokazati čitava lepeza poduzetničkih vještina*
Orijentacija na geografskoj karti – pronalaženje značajnih geografskih obilježja	Matematika	Mjerenje veličina 1 m, 1 dm, 1 cm, 1 mm	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: *Spremnost da se koristi numeričko izračunavanje kako bi se rješavali problemi za vrijeme svakodnevnog rada i obiteljskog života.*
Orijentacija na geografskoj karti – pronalaženje značajnih geografskih obilježja	Likovna kultura	Ploha Papir grafika (izrada šablona od papira kartona), matrica, grafička boja, tempera	Poduzetništvo: *Spremnost prepoznavanja područja na kojima se može pokazati čitava lepeza poduzetničkih vještina*

PETI RAZRED

Priroda je opšteobrazovni predmet, koji počinje sa sadržajima u I, II, III, IV razredu osnovne škole u okviru predmeta *Moja okolina*, a nastavlja se izučavati kroz odvojene predmete *Priroda i Društvo* u V razredu.

Nastavni program za prirodu u V razredu je usklađen sa područjem prirodnih nauka koji se proučavaju kroz predmete biologija, hemija, geografija i fizika u VI, VII, VIII i IX razredu osnovne škole.

U nastavi prirode, teorijska znanja se prepliću sa metodama neposrednog posmatranja, eksperimentalnog i terenskog rada. To učenicima daje mogućnost da aktivno stiču znanje, uspostavljaju neposredan dodir sa životom i prirodom i dođu do određenih otkrića sopstvenim traženjem i otkrivanjem.

Učenici dobijanjem informacija iz više izvora, otkrivaju suštinu obrađenih sadržaja, upoređuju i kritički prihvataju, prosuđuju podatke i informacije, stiču sposobnost da analiziraju i povezuju. To im omogućava dublje razumijevanje sadržaja i razumijevanje međusobnih povezanosti prirodnih znanja.

Kroz nastavu prirode učenici stiču znanja koja im omogućavaju bolje razumijevanje prirode i života. Istovremeno, oni oblikuju i pozitivan odnos prema okolini.

Nastava prirode treba da učeniku da primjenjiva znanja, koja su neophodna za život pojedinca, (npr. znanja o vazduhu, svjetlosti, vodi, biljkama i njihovom značaju za čovjeka), znanje koje je od šireg značaja za društvo u kojem pojedinac živi i radi (npr. razumijevanje značaja očuvanja okoline i svjesno čuvanje okoline) i znanje koje je potrebno za njegov intelektualni razvoj.

Cilj

Opšti ciljevi iz predmeta priroda su isti kao u I, II, III i IV razredu osnovne škole.

Zadaci

- usvajanje opštih pojmova iz područja žive i nežive prirode;
- razumijevanje aktivnosti i elementarnih zakonitosti koje vladaju u prirodi;
- dostizanje sposobnosti za proučavanje prirodnih procesa i pojmova;
- shvatanje prirode kao jedinstvene cjeline;
- razvijanje sposobnosti opažanja;
- da sopstvenim traženjem i proučavanjem dođu do određenih saznanja i oblikuju pozitivan odnos prema prirodi;
- razvijanje prirodnih potencijala djeteta ovog uzrasta i zdravo ponašanje ličnosti;
- razvijanje sposobnosti za uočavanje i razumijevanje ekoloških problema;
- razvijanje ekološke svijesti;
- prihvatanje neophodnosti zaštite životne sredine i dobijanja informacija kako da to učine, kao i kako da se ista unaprijedi;
- razumijevanje strukture ekosistema i odnosa koji vladaju u prirodi;
- razvijanje sposobnosti za istaživački rad i usvajanje postupaka, posmatranje i razvrstavanje, mjerenje, eksperimentisanje, istraživanje, izvještavanje;
- razvijanje sposobnosti za upotrebu stečenih znanja.

Ishodi:

PLANET ZEMLJA / ZEMLJA PROSTOR ŽIVLJENJA

VRIJEME I PROSTOR - pojave i procesi

Učenici će znati:

- opisati i analizirati prirodno-geografska obilježja planete Zemlje i snalaziti se u prostoru i vremenu,
- pretvarati veće mjerne jedinice za vrijeme u manje (milenij-vijek-godina-mjesec-dan),
- koristiti se mjernim instrumentima uz demonstraciju vještina (satom, kalendarom vremena, vremenskom lentom, termometrom, vjetrokazom, štopericom),
- planirati i ponašati se u skladu sa planiranim dnevnim i sedmičnim aktivnostima,
- koristi sat da bi iskazao manju mjernu jedinicu (sekunde i minute).

ZEMLJA U SUNČEVOM SISTEMU

Učenici će znati:

- nabrojati planete i ostala nebeska tijela Sunčevog sistema,
- povezati Zemljina kretanja sa posljedicima za dužinu dana te godišnja doba,
- nacrtati kretanje sjene u zavisnosti od izvora svjetlosti,
- pronaći i odabrati informacije iz različitih izvora u kontekstu rješavanja problema,
- predstaviti/ prezentirati učene sadržaje i ideje u usmenom i pismnom obliku.

PRIRODNA OSNOVA ZEMLJE (reljef, klima, voda, tlo, biljni i životinjski svijet)

Učenici će znati:

- objasniti važnost geobiosfere za život na Zemlji,
- objasniti svojim riječima pojam klime,
- objasniti povezanost i međuzavisnost reljefnih obilježja, klime, biljnog i životinjskog svijeta BiH,
- razlikovati planove i karte,
- uočiti međusobnu povezanost dijelova geobiosfere (tla, zraka i vode) i izvodi zaključke,
- planirati, organizirati i provoditi aktivnosti i eksperimente kojima istražuju geobiosferu,
- objasniti različite tematske karte (rasprostranjenost životinjskog i biljnog svijeta, klima),
- pronaći i odabrati informacije iz različitih izvora u kontekstu rješavanja problema,
- koristiti planove svog neposrednog okruženja.

PRIRODNA BOGATSTVA (održiv razvoj na Zemlji, prostoru življenja)

Učenici će znati

- nabrojati prirodna bogatstva,
- uočiti povezanost i međuzavisnost prirodno-geografskih i društveno-geografskih odlika,
- objasniti međusobnu povezanost privrede i prirodno-geografskih obilježja na prostoru BiH, koristeći konkretne primjere,
- povezati ekonomski razvoj s aktivnostima zaštite životne sredine (termoelektrana, rudarski kopovi...),
- prepoznati uticaj čovjeka na promjene prirodno-geografske sredine,
- argumentirati značaj očuvanja prirodnih bogatstava i mogućnosti reciklaže,
- argumentirati značaj života na selu,
- argumentira važnost spomenika prirode – nacionalni park i rezervati u BiH,
- pokazati na geografskoj karti zaštićena područja BiH,
- prikupljati i primarno selektovati sekundarne sirovine,
- zauzimati pravilne stavove prema prirodi i ljudskim dostignućima.

PRIRODA I ČOVJEK –
STRUKTURALNA I FUNKCIONALNA POVEZANOST NEŽIVE I ŽIVE PRIRODE

PRIRODA I MI

- Učenici će znati:
- definisati šta je priroda,
- analizirati živu i neživu prirodu(njihove osnovne osobine),
- klasifikovati tipične primjerke za živu i neživu prirodu,
- uporediti uzajamne odnose biljaka, životinja i gljiva u životnoj zajednici (povrtnjak, voćnjak, vinograd),
- objasniti (na primjeru) promjene kroz godišnja doba u životnoj zajednici, te njihovu povezanost,
- objasniti važnost žitarica, industrijskih i krmnih biljaka u ishrani stoke i čovjeka,
- opisati sebe kao dio žive prirode,
- analizirati osnove zdravog življenja: zdrava ishrana, higijena i zdrastvena kultura,
- navesti osnovne uloge mikroorganizama u kruženju materije u prirodi,
- analizirati odnos čovjeka prema prirodi na određenim primjerima,
- imenovati neka najpoznatija zaštićena područja u Bosni i Hercegovini,
- prikupljati i koristiti podatke iz različitih izvora o zavisnosti žive i nežive prirode, kako bi došli do zaključaka,
- provoditi eksperimente kojima dokazuju osobine i povezanost žive i nežive prirode,
- prepoznati razliku između biljaka: krmne – korovske, divlje - gajene,
- selektovati jestive i otrovne gljive,
- sastavljati i koristiti pribor za izvodjenje eksperimenata, te obrađivati dobivene podatke,
- dovesti u vezu uticaj ishrane, higijene i zdrastvene kulture sa zdravim načinom življenja,
- planirati svoj rad i odgovorno izvršavati zadatke,
- postavljati istraživačka pitanja (kako, koliko, zašto, šta ...),
- analizirati, predlagati i sudjelovati u realizaciji mjera za unaprijedjenje zaštite životne sredine,
- prepoznati na artiklima znak organske proizvodnje,
- obraća pažnju na rok trajanja na deklaraciji proizvoda .

PROMJENE MATERIJE I ENERGIJSKE PRETVORBE

MATERIJA/ TVARI I NJIHOVA SVOJSTVA

Učenici će znati:

- definisati materiju i navesti osobine prema datom uzorku,
- objasniti svojim riječima pojam 'smjesa',
- navesti materije u živom organizmu (voda, sol...),
- objasniti uzroke promjena agregatnih stanja (temperature, pritisak),
- objasniti procese promjene nekih materija i navesti njihova svojstva,
- identifikovati pojmove u vezi sa prelazom materije iz jednog u drugo agregatno stanje (topljenje, ključanje, isparavanje, očvršćavanje i kondenzacija, te njihove temperaturne tačke), kroz ogled sa vodom,
- primjenom ogleda pokazati da su i plinovi materije koje zauzimaju prostor i poprimaju oblik tijela u kome se nalaze (npr. obrnutim uranjanjem čaše u vodu),
- izraditi grafikone promjene temperature određene materije u odnosu na vrijeme zagrijavanja,
- odvajati sastojke smjese (isparavanje, kondenzacija, odlijevanje, cijeđenje, magnetom...),
- izvesti jednostavan ogled, svojim riječima objasniti ili crtežom prikazati rastvaranje materija/tvari u vodi i mješanje materija/tvari,
- donositi konačne zajedničke zaključke izvedenog ogleda,
- pratiti redosljed uputstava pri istraživanju,
- rukovati pravilno priborom i materijalom za izvođenje ogleda,
- postavljati pitanja o prirodnim pojavama i procesima, te prikupljati podatke iz različitih izvora,
- davati pretpostavke i voditi raspravu o mogućim rezultatima predviđenog ogleda.

KRETANJE/ GIBANJE I ENERGIJA

Učenici će znati:

- objasniti nastanak i neke karakteristike zvuka (jačina i trajanje),
- navesti nekoliko primjera izvora zvuka,
- imenovati neke izvore svjetlosti,
- razlikovati prirodne od vještačkih izvora svjetlosti,
- objasniti da je Sunce izvor energije,
- navesti jednostavne primjere povezanosti rada i energije (vodenica, vjetrenjača...),
- uočiti oblike pretvaranja energije sa stanovišta zaštite životne sredine (pomenuti solarnu energiju, energiju vjetra, vode...),
- prikupljati i klasificirati materijale za izradu zbirki, modela i panoa na temelju njihovih razlika,
- postavljati pitanja o prirodnim pojavama i procesima, te prikupljati podatke iz različitih izvora,
- dati pretpostavke i voditi raspravu o mogućim rezultatima predviđenog ogleda ,
- posmatrati i opisati (riječima i crtežom) ključne elemente posmatranog objekta, pojave ili procesa,
- zaključivati i na različite načine predstavljati rezultate ogleda,
- posmatrati i nacrtati šemu pretvaranja jednog oblika energije u drugi oblik (električna u toplotnu, svjetlosnu ; toplotna u električnu - Termoelektrana),
- prepoznati racionalno korištenje prirodnih resursa u skladu s očuvanjem prirode,
- uočiti i objasniti značaj energije za život na Zemlji,
- pronalaziti i odabirati informacije iz različitih naučnih izvora tražeći rješenja racionalnog korištenja prirodnih resursa i energije,
- izvještavati/ prezentirati svoje radove u usmenom i pisanom obliku o stanju okoliša vezanog za racionalno korištenje prirodnih resursa i energije.

ŽIVOT

ČOVJEK – BIOLOŠKO I DRUŠTVENO BIĆE

POZNAVANJE SLIČNOSTI I RAZLIČITOSTI ČOVJEKA U SVIM ŽIVOTNIM OKRUŽENJIMA

Učenici će znati:

- objasniti da su ljudi biološka, svjesna i društvena bića, prilagodljiva prirodnom i društvenom ambijentu,
- imenovati životno okruženje čovjeka,
- nabrojati sisteme organa (reproduktivni, koža i osjetila/čula, za kretanje, za varenje, nervni ...),
- nabrojati dijelove i funkciju pojedinih sistema i organa,
- navesti primjere interakcijskih odnosa društva, prirode i utjecaje čovjeka,
- pokazati na modelu sisteme organa,
- izraditi i predstaviti razredni projekt o sistemima i funkcijama organa,
- povezati načine ishrane sa poremećajima funkcija organa,
- prepoznati spolne različitosti i karakteristike puberteta,
- prodiskutovati o polnim razlikama i karakteristikama puberteta,

- prihvatati pozitivno mišljenje o sebi i svom polu,
- odnositi se sa poštovanjem prema drugom polu,
- koristiti ekološku kozmetiku za održavanje higijene tijela,
- povezati stanja mirovanja i aktivnosti sa procesima u ljudskom organizmu (tokom spavanja, sjedenja, ležanja, kretanja),
- imati dnevni i sedmični plan za rad, odmor i rekreaciju,
- imati pozitivan stav prema ishrani,
- procijeniti , pružiti pomoć i podršku osobama u skladu sa potrebama , situacijama i mogućnostima.

GRAĐA I FUNKCIJA BILJAKA

Učenici će znati:

- opisati građu i funkciju vegetativnih dijelova biljaka (korijen, stablo i list),
- definisati generativne dijelove biljke,
- definisati ulogu cvijeta u životu biljaka (prirodno i vještačko oprašivanje i oplodnju biljaka),
- razlikovati cvjetove i cvati,
- navesti vrste plodova,
- izvesti zaključke o ulozi plodova i sjemena u životu i razmnožavanju biljaka,
- opisati načine uzgoja i zaštite biljaka,
- objasniti značaj jestivih biljaka u ishrani čovjeka,
- pojam "eko proizvodnja",
- razlikovati neke vrste jestivih, ljekovitih, otrovnih i ukrasnih biljaka,
- razlikovati samonikle i gajene biljke,
- objasniti važnosti biljnog svijeta za život na Zemlji kroz uzročno posljedične veze (proizvodnja hrane i kisika, uništavanje šuma i globalno zatopljavanje),
- skicira dijelove biljaka na osnovu prirodnog materijala,
- selektovati biljke na korisne i štetne te prema tipu staništa,
- istražiti iskorištenost obradivih površina u zemljoradnji (žitarice, industrijsko i krmno bilje),
- istražiti važnost proizvodnje domaće hrane u odnosu na uvoz,
- nacrtati oznake "eko proizvoda",
- povezati rezultate ogleda rasta u različitim uslovima,
- opisati promjene na biljkama izazvane utjecajem svjetlosti,
- selektovati pravilnu i nepravilnu upotrebu zaštitnih sredstava kod uzgoja biljaka i zaštite prilikom upotrebe tih sredstava,
- dati dobar primjer razvijenih radnih navika na terenskoj nastavi (posmatranjem, bilježenjem, prikupljanjem podataka, obradom rezultata, donošenjem zaključaka),
- otkriti, ocijeniti i interpretirati značaj uzgoja biljaka za ishranu ljudi i ishranu životinja,
- koristiti razne izvore znanja,
- pravilno koristiti alat za istraživanje,
- koristiti istraživačke metode za rad za osnovu uputa nastavnika,
- pokazati interes za aktivno učešće u akcijama uzgajanja biljaka u školi i školskom dvorištu,
- izvodi praktične oglede u učionici prema uputstvu nastavnika,
- pokazati upornost pri izvršavanju zadataka,
- voditi brigu o potrebi zaštite biljaka prije zime,
- poštovati pravila lijepog ponašanja prilikom posjete 'Biološkoj zbirci'.
- pokazati sigurnost u prezentaciji rezultata istraživanja.

ŽIVOTINJE KAO DIO ŽIVE PRIRODE

Učenici će znati:

- identifikovati životinje prema skeletu i načinu kretanja (glavonožci i spužve, ribe, ptice - pingvini/plivanje, gmizanje, puzanje, letenje i sl.),
- objasniti pojam 'poljoprivreda',
- definisati stočarstvo kao značajnu granu privrede,
- nabrojati grane stočarstva,
- definisati peradarstvo,
- objasniti značaj peradarstva,
- definisati pčelarstvo, važnost pčelinjeg društva i proizvoda koje proizvode,
- definisati ribogojstvo i ekološki uzgoj riba,
- prepoznati živi svijet mora,
- koristiti konceptualnu mapu (mapa uma) za selektovanje životinja (npr.životna sredina, način ishrane, kretanje, skeleta...),

- posmatrati, upoređivati i demonstrirati verbalno i grafički različite životinje na osnovu kretanja i ostavljanja tragova na zemlji,
- preopoznati karakteristike i razlike između: biljojeda – mesojeda – svaštojeda, te divljih - pitomih životinja (posmatrajući film, shematski prikaz i sl.),
- prepoznati razliku između životinja u vodi i zraku (disanje, kretanje, razmnožavanje i sl.),
- selektovati vrste životinja na farmi (krupna-sitna; perad, ribe i sl.),
- objasniti život u košnici,
- identifikovati značaj uzgoja pčela i svrhu oprašivanja biljka,
- posmatrati i prepoznati pčelinje društvo, podjelu rada u tom društvu kao i značaj pčela za živi svijet,
- prepoznati najvažnije ribe koje se gaje kod nas i značaj zdravog uzgoja riba,
- klasifikovati riječne i morske ribe,
- analizirati lanac ishrane u moru,
- kritički iznositi stav o zaštiti životinjskog svijeta u njihovom kraju s posebnim osvrtom na posljedice poremećaja lanaca ishrane,
- prepoznati zagađivaće okoline u poljoprivrednoj proizvodnji (herbicidi, pesticidi, plinovi sa farmi...),
- pokazati više samopouzdanja i odgovornosti u radu i učenju,
- obraćati pažnju tokom rada na kriterije koje je postavio nastavnik,
- argumentirano prezentirati vrijednosti životnih zajednica i imati svoj stav o istom u odnosu na svoje okruženje,
- inicirati postavljanje oznaka o zaštiti životnih zajednica,
- prepoznati zagađivače okoline pri uzgoju životinja i odgovornost farmera za zaštitu okoline,
- prepoznati ulogu nauke za razumijevanje svijeta u kojem žive i za poboljšanje kvaliteta života.

POVEZIVANJE BIOLOŠKIH FUNKCIJA S PRIRODNIM I DRUŠTVENIM PROCESIMA
Učenici će znati:

- nabrojati osnovne pojmove mobilnosti stanovništva, uslovljene prirodnim, društvenim i kulturološkim procesima i potrebama,
- imenovati prirodne i društvene faktore naseljenosti,
- indentifikovati značaj biljaka za čovjeka,
- objasniti značaj zemljoradnje,
- prepoznati razlike između biljnog i životinjskog svijeta,
- modelovati načine prihvatljivog ponašanja,
- osmišljavati dnevni unos hrane u organizam,
- istražiti prirodnu i društvenu sredinu te sistematizovati podatke,
- uočavati značaj uzgoja životinja za zdrav život,
- iznositi argumente o važnosti njege i zaštite sistema organa od štetnih uticaja okoline,
- postavljati pitanja o razlozima ugroženosti prirodnog oprašivanja i oplodnje (ugroženost pčela, globalno zatopljavanje...),
- u organiziranom školskom izletu poštovati uputstva koje je dao nastavnik,
- sarađivati u prikupljanju materijala,
- kritički iznositi stav o zaštiti biljnog svijeta u njihovom kraju s posebnim osvrtom na sječu šuma.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

PLANET ZEMLJA - ZEMLJA PROSTOR ŽIVLJENJA

	Odgojno-obrazovni ciljevi		
Sadržaj	**Znanja**	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
VRIJEME I PROSTOR - pojave i procesi	Učenici će znati: opisati i analizirati prirodno -geografska obilježja planete Zemlje i snalaziti se u prostoru i vremenu; -pretvarati veće mjerne jedinice za vrijeme u manje (milenij – vijek – godina – mjesec - dan); -prepoznati vremenske zone i pomjeranje sata.	Učenici će znati: -objasniti vrste kalendara i različite vremenske periode; -prikupljati podatke u kalendar prirode (prema vrsti vjetrova, temperaturi) donositi zaključke; -koristiti se mjernim instrumentima uz demonstraciju vještina (satom, vremenskom lentom, termometrom, vjetrokazom, štopericom).	Učenici će znati: -planirati dnevne i sedmične aktivnosti; -ponašati se u skladu sa planiranim dnevnim i sedmičnim aktivnostima; -ponašati se u skladu sa vremenom; -koristi sat da bi iskazao manju mjernu jedinicu (sekunde i minute).
ZEMLJA U SUNČEVOM SISTEMU	Učenici će znati: -nabrojati planete i ostala nebeska tijela Sunčevog sistema; -povezati Zemljina kretanja sa posljedicima za dužinu dana te godišnja doba.	Učenici će znati: -orijentisati se pomoću nebeskih tijela, biljaka i instrumenata; -nacrtati kretanje sjene u zavisnosti od izvora svjetlosti; -skicirati sjene predmeta.	Učenici će znati: -pronaći i odabrati informacije iz različitih izvora u kontekstu rješavanja problema; -predstaviti /prezentirati učene sadržaje i ideje u usmenom i pismnom obliku.
PRIRODNA OSNOVA ZEMLJE (reljef, klima, voda, tlo, biljni i životinjski svijet)	Učenici će znati: -objasniti važnost geobiosfere za život na Zemlji; -objasniti svojim riječima pojam klime; -nabrojati različite tipove klime u BiH; -objasniti povezanost i međuzavisnost reljefnih obilježja, klime, biljnog i životinjskog svijeta BiH; -razlikovati planove i karte.	Učenici će znati: -uočiti međusobnu povezanost dijelova geobiosfere (tla, zraka i vode) i izvodi zaključke; -planirati, organizirati i provoditi aktivnosti i eksperimente kojima istražuju geobiosferu; -objasniti različite tematske karte (rasprostranjenost životinjskog i biljnog svijeta, klima); -pronalaziti i odabirati informacije za rješavanje problema.	Učenici će znati: -Pronalazi i odabire informacije iz različitih izvora u kontekstu rješavanja problema -Predstavlja/ prezentuje učene sadržaje i ideje u usmenom i pismnom obliku; -koristiti planove svog neposrednog okruženja.
PRIRODNA BOGATSTVA Održiv razvoj na Zemlji, prostoru življenja	Učenici će znati: - nabrojati prirodna bogatstva; - uočiti povezanost i međuzavisnost prirodno-geografskih i društveno-geografskih odlika; - objasniti međusobnu povezanost privrede i prirodno-geografskih obilježja na prostoru BiH, koristeći konkretne primjere; - povezati ekonomski razvoj s aktivnostima zaštite životne sredine (termoelektrana, rudarski kopovi ...).	Učenici će znati: -prepoznati uticaj čovjeka na promjene prirodno-geografske sredine; -argumentirati značaj očuvanja prirodnih bogatstava i mogućnosti reciklaže; -argumentirati značaj života na selu; -argumentira važnost spomenika prirode – nacionalni park i rezervati u BiH; -pokazati na geografskoj karti zaštićena područja BiH.	Učenici će znati: -pronalaziti i odabirati informacije iz različitih izvora u kontekstu rješavanja problema; -izvještavati/ prezentirati svoje radove u usmenom i pisanom obliku o mogućnostima življenja na Zemlji, koristeći savremenu tehnologiju; - i primarno selektovati sekundarne sirovine; -izraditi predmete od recikliranog materijala; -prikupljati fotografije, slike - zaštićenih područja BiH i slaže u razredni album; -zauzimati pravilne stavove prema prirodi i ljudskim dostignućima.

PRIRODA I ČOVJEK - STRUKTURALNA I FUNKCIONALNA POVEZANOST NEŽIVE I ŽIVE PRIRODE			
PRIRODA I MI	Učenici će: -definisati šta je priroda ; analizirati živu i neživu prirodu (njihove osnovne osobine); -klasifikovati tipične primjerke za živu i neživu prirodu, -uporediti uzajamne odnose biljaka, životinja i gljiva u životnoj zajednici (povrtnjak, voćnjak, vinograd); -objasniti (na primjeru) promjene kroz godišnja doba u životnoj zajednici, te njihovu povezanost; -objasniti važnost žitarica, industrijskih i krmnih biljaka u ishrani stoke i čovjeka; -opisati sebe kao dio žive prirode; -analizirati osnove zdravog življenja: zdrava ishrana, higijena i zdrastvena kultura; -navesti osnovne uloge mikroorganizama u kruženju materije u prirodi; -analizirati odnos čovjeka prema prirodi na određenim primjerima; -imenovati neka najpoznatija zaštićena područja u Bosni i Hercegovini.	Učenici će: -prikupljati i koristiti podatke iz različitih izvora o zavisnosti žive i nežive prirode, kako bi došli do zaključaka; -provoditi eksperimente kojima dokazuju osobine i povezanost žive i nežive prirode; -prepoznati životne zajednice, opisati ih, nabrajati biljke i životinje, napraviti lance uzajamnih odnosa; -selektovati žitarice i industrijske biljke prema upotrebi za ishranu čovjeka i životinja; -prepoznati razliku između biljaka: krmne - korovske, divlje-gajene; -selektovati jestive i otrovne gljive; -sastavljati i koristiti pribor za izvodjenje eksperimenata, te obrađivati dobivene podatke; -dovesti u vezu uticaj ishrane, higijene i zdrastvene kulture sa zdravim načinom življenja; -prepoznati važnost ishrane ribom za čovjeka; -izraditi panoe pozitivnih i negativnih uticaja čovjeka na kvalitet života; -koristiti mikroskop (za posmatranje kvasca, plijesni, rđe...).	Učenici će: -planirati svoj rad i odgovorno izvršavati zadatke; -postavljati istraživačka pitanja (kako, koliko, zašto, šta ...); -analizirati, predlagati i sudjelovati u realizaciji mjera za unaprijedjenje zaštite životne sredine, -pronalaziti i odabirati informacije iz različitih izvora u kontekstu rješavanja problema; -izvještavati/ prezentirati u usmenom i pisanom obliku međuzavisnost nežive i žive prirode; -se ponašati odgovorno na zaštiti gljiva, uočavajući njihovu važnost u prirodi; -prepoznati na artiklima znak organske proizvodnje; -obraća pažnju na rok trajanja na deklaraciji proizvoda .
PROMJENE MATERIJE I ENERGIJSKE PRETVORBE			
MATERIJA/ TVARI I NJIHOVA SVOJSTVA	Učenici će: -definisati materiju i navesti osobine prema datom uzorku; -objasniti svojim riječima pojam 'smjesa'; navesti materije u živom organizmu (voda, sol...) ; objasniti uzroke promjena agregatnih stanja (temperature, pritisak) ; objasniti procese promjene nekih materija i navesti njihova svojstva; identifikovati pojmove u vezi sa prelazom materije iz jednog u drugo agregatno stanje (topljenje, ključanje, isparavanje, očvršćavanje i kondenzacija, te njihove temperaturne tačke), kroz ogled sa vodom; primjenom ogleda pokazati da su i plinovi materije koje zauzimaju prostor i poprimaju oblik tijela u kome se nalaze (npr. obrnutim uranjanjem čaše u vodu).	Učenici će: -pokazati ogledom da temperatura utiče na agregatna stanja; -izraditi grafikone promjene temperature određene - materije u odnosu na vrijeme zagrijavanja; -predstaviti crtežom ogled sa gasovima i tečnostima; odvajati sastojke smjese (isparavanje, kondenzacija, odlijevanje, cijeđenje, magnetom...) ; -izvesti jednostavan ogled, svojim riječima objasniti ili crtežom prikazati rastvaranje materija/ tvari u vodi i mješanje materija/ tvari; -donositi konačne zajedničke zaključke izvedenog ogleda.	Učenici će: -ponašati se odgovorno prema preuzetim ili dobivenim obavezama i zadacima; -pratiti redosljed uputstava pri istraživanju; -rukovati pravilno priborom i materijalom za izvođenje ogleda; -pokazati interes za učenje putem istraživanja; -postavljati pitanja o prirodnim pojavama i procesima, te prikupljati podatke iz različitih izvora; -davati pretpostavke i voditi raspravu o mogućim rezultatima predviđenog ogleda.

KRETANJE/ GIBANJE I ENERGIJA	Učenici će znati: - objasniti nastanak i neke karakteristike zvuka (jačina i trajanje); - navesti nekoliko primjera izvora zvuka; -imenovati neke izvore svjetlosti; -razlikovati prirodne od vještačkih izvora svjetlosti; -objasniti da je Sunce izvor energije; -navesti jednostavne primjere povezanosti rada i energije (vodenica, vjetrenjača...); -uočiti oblike pretvaranja energije sa stanovišta zaštite životne sredine (pomenuti solarnu energiju, energiju vjetra, vode...).	Učenici će znati: -prikupljati i klasificirati materijale za izradu zbirki, modela i panoa na temelju njihovih razlika; -postavljati pitanja o prirodnim pojavama i procesima, te prikupljati podatke iz različitih izvora; -daju pretpostavke i vode raspravu o mogućim rezultatima predviđenog ogleda; -promatrati i opisati (riječima i crtežom) ključne elemente promatranog objekta, pojave ili procesa; -zaključivati i na različite načine predstavljati rezultate ogleda; -posmatrati i nacrtati šemu pretvaranja jednog oblika energije u drugi oblik (električna u toplotnu, svjetlosnu; toplotna u električnu Termoelektrana).	Učenici će znati: - prepoznati racionalno korištenje prirodnih resursa u skladu s očuvanjem prirode; - uočiti i objasniti značaj energije za život na Zemlji; -pronalaziti i odabirati informacije iz različitih naučnih izvora tražeći rješenja racionalnog korištenja prirodnih resursa i energije; -izvještavati/ prezentirati svoje radove u usmenom i pisanom obliku o stanju okoliša vezanog za racionalno korištenje prirodnih resursa i energije.

ŽIVOT

ČOVJEK – BIOLOŠKO I DRUŠTVENO BIĆE

Poznavanje sličnosti i različitosti čovjeka u svim životnim okruženjima.	Učenici će znati: - objasniti da su ljudi biološka, svjesna i društvena bića, prilagodljiva prirodnom i društvenom ambijentu; - imenovati životno okruženje čovjeka; -nabrojati sisteme organa(reproduktivni, koža i osjetila, za kretanje, za varenje, nervni ...); -nabrojati dijelove i funkciju pojedinih sistema i organa.	Učenici će znati: - navesti primjere interakcijskih odnosa društva, prirode i utjecaje čovjeka; - pokazati na modelu sisteme organa; -izraditi i predstaviti razredni projekt o sistemima i funkcijama organa; -povezati načine ishrane sa poremećajima funkcija organa; -prepoznati spolne različitosti i karakteristike puberteta; -prodiskutovati o polnim razlikama i karakteristikama puberteta.	Učenici će znati: prihvatati pozitivno mišljenje o sebi i svom polu; odnositi se sa poštovanjem prema drugom polu; koristiti ekološku kozmetiku za održavanje higijene tijela; -povezati stanja mirovanja i aktivnosti sa procesima u ljudskom organizmu (tokom spavanja, sjedenja, ležanja, kretanja); -imati dnevni i sedmični plan za rad, odmor i rekreaciju; -imati pozitivan stav prema ishrani; -procijeniti , pružiti pomoć i podršku osobama u skladu sa potrebama , situacijama i mogućnostima.

Građa i funkcija biljaka
Zalaganje za zdrav život i održivost okoliša

Učenici će znati:
-opisati građu i funkciju vegetativnih dijelova biljaka (korijen, stablo i list);
-definisati generativne dijelove biljke;
-definisati ulogu cvijeta u životu biljaka (prirodno i vještačko oprašivanje i oplodnju biljaka);
-razlikovati cvjetove i cvati;
-navesti vrste plodova;
-izvesti zaključke o ulozi plodova i sjemena u životu i razmnožavanju biljaka;
-opisati načine uzgoja i zaštite biljaka;
-objasniti značaj jestivih biljaka u ishrani čovjeka;
-pojam "eko proizvodnja";
-razlikovati neke vrste jestivih, ljekovitih, otrovnih i ukrasnih biljaka;
-razlikovati samonikle i gajene biljke;
-objasniti važnosti biljnog svijeta za život na Zemlji kroz uzročno posljedične veze (proizvodnja hrane i kisika, uništavanje šuma i globalno zatopljavanje).

Učenici će znati:
-skicira dijelove biljaka na osnovu prirodnog materijala;
-selektovati biljke na korisne i štetne te prema tipu staništa;
-istražiti iskorištenost obradivih površina u zemljoradnji (žitarice, industrijsko i krmno bilje);
-istražiti važnost proizvodnje domaće hrane u odnosu na uvoz;
-nacrtati oznake "eko proizvoda";
-povezati rezultate ogleda rasta u različitim uslovima;
-opisati promjene na biljkama izazvane utjecajem svjetlosti;
-selektovati pravilnu i nepravilnu upotrebu zaštitnih sredstava kod uzgoja biljaka i zaštite prilikom upotrebe tih sredstava;
-koristiti istraživanje na terenskoj nastavi (posmatraju, bilježe, obrađuju rezultate, donose zaključke);
-otkriti, ocijeniti i interpretirati značaj uzgoja biljaka za ishranu ljudi i ishranu životinja;
-koristiti razne izvore znanja.

Učenici će znati:
-dati dobar primjer razvijenih radnih navika na terenskoj nastavi;
-samostalno prikupljati i obrađivati podatke iz različitih izvora i donositi zaključke;
-pravilno koristiti alat za istraživanje;
-pokazati interes za uzimanje egzemplara (uzoraka) za istraživanje;
-koristiti istraživačke metode za rad za osnovu uputa nastavnika;
-opisati načine života ljudi i povezati sa životnim okruženjima;
-prosuditi važnost zdrave ishrane;
-imenovti pozitivne i negativne faktore na okolinu;
-pokazati brigu za očuvanje biljnog svijeta u okruženju;
-pokazati interes za aktivno učešće u akcijama uzgajanja biljaka u školi i školskom dvorištu;
-izvoditi praktične oglede u učionici prema uputstvu nastavnika;
-prihvatati značaj ljekovitih i jestivih biljaka u ishrani i zaštiti zdravlja;
-pokazati upornost pri izvršavanju zadataka;
-voditi brigu o potrebi zaštite biljaka prije zime;
- poštovati pravila lijepog ponašanja prilikom posjete 'Biološkoj zbirci'.
-koristiti usmeni i pisani oblik izražavanja tokom učenja sadržaja i iznošenja ideja;
-pokazati sigurnost u prezentaciji rezultata istraživanja.

Životinje kao dio žive prirode	Učenici će znati: -identifikovati životinje prema skeletu i načinu kretanja (glavonožci i spužve, ribe, ptice- pingvini / plivanje, gmizanje, puzanje, letenje i sl.); -objasniti pojam 'poljoprivreda'; -definisati stočarstvo kao značajnu granu privrede; -nabrojati grane stočarstva; -definisati peradarstvo; -objasniti značaj peradarstva; -definisati pčelarstvo, važnost pčelinjeg društva i proizvoda koje proizvode; -definisati ribogojstvo i ekološki uzgoj riba; -prepoznati živi svijet mora.	Učenici će znati: -koristiti konceptualnu mapu (mapa uma) za selektovanje životinja (npr.životna sredina, način ishrane, kretanje, skeleta...); -posmatrati, upoređivati i demonstrirati verbalno i grafički različite životinje na osnovu kretanja i ostavljanja tragova na zemlji; -preopoznati karakteristike i razlike između: biljojeda - mesojeda - svaštojeda, te divljih - pitomih životinja (posmatrajući film, shematski prikaz i sl.); -prepoznati razliku između životinja u vodi i zraku (disanje, kretanje, razmnožavanje i sl.); -prepoznati karakteristike stočarstva; -selektovati vrste životinja na farmi (krupna-sitna; perad, ribe i sl.); -objasniti život u košnici; -identifikovati značaj uzgoja pčela i svrhu oprašivanja biljka; -posmatrati i prepoznati pčelinje društvo, podjelu rada u tom društvu kao i značaj pčela za živi svijet; -prepoznati najvažnije ribe koje se gaje kod nas i značaj zdravog uzgoja riba; -klasifikovati riječne i morske ribe; -analizirati lanac ishrane u moru.	Učenici će znati: -prepoznati značaj uzgoja pčela i njihovu važnost u prirodi; -prepoznati značaj uzgoja ribe i njen značaj u ishrani; -kritički iznositi stav o zaštiti životinjskog svijeta u njihovom kraju s posebnim osvrtom na posljedice poremećaja lanaca ishrane; -prepoznati zagađivaće okoline u poljoprivrednoj proizvodnji (herbicidi, pesticidi, plinovi sa farmi...); -pokazati više samopouzdanja i odgovornosti u radu i učenju; -obraćati pažnju tokom rada na kriterije koje je postavio nastavnik; -argumentirano prezentirati vrijednosti životnih zajednica i imati svoj stav o istom u odnosu na svoje okruženje; inicirati postavljanje oznaka o zaštiti životnih zajednica; -prepoznati zagađivače okoline pri uzgoju životinja i odgovornost farmera za zaštitu okoline; -prepoznati ulogu nauke za razumijevanje svijeta u kojem žive i za poboljšanje kvaliteta života.
Povezivanje bioloških funkcija s prirodnim i društvenim procesima	Učenici će znati: - nabrojati osnovne pojmove mobilnosti stanovništva, uslovljene prirodnim, društvenim i kulturološkim -procesima i potrebama; - imenovati prirodne i društvene faktore naseljenosti; -identifikovati značaj biljaka za čovjeka; objasniti značaj zemljoradnje.	Učenici će znati: -prepoznati razlike između biljnog i životinjskog svijeta; -modelovati načine prihvatljivog ponašanja; osmišljavati dnevni unos hrane u organizam; -istražiti prirodnu i društvenu sredinu te sistematizovati podatke.	Učenici će znati: -uočavati značaj uzgoja životinja za zdrav život; -iznositi argumente o važnosti njege i zaštite sistema organa od štetnih uticaja okoline; -postavljati pitanja o razlozima ugroženosti prirodnog oprašivanja i oplodnje(ugroženost pčela, globalno zatopljavanje...); -u organiziranom školskom izletu poštovati uputstva koje je dao nastavnik; -sarađivati u prikupljanju materijala; -kritički iznositi stav o zaštiti biljnog svijeta u njihovom kraju s posebnim osvrtom na sječu šuma.

Didaktičke preporuke

Kako bi ostvarili postavljene ciljeve predmeta Priroda koji su veoma kompleksni, nastavu iz područja društva najoptimalnije ćemo postići ako:

- **u** njihovom ostvarenju polazimo od iskustva i predznanja učenika/ učenica,
- probleme posmatramo cjelovito, interdisciplinarno, interaktivno,
- usmjeravamo učenike na planiranje akcija u neposrednoj okolini,
- podstičemo planiranje i analizu izvođenja aktivnosti,
- usmjeravamo učenike na sučeljavanje različitih stavova,
- razvijamo sposobnost za formiranje vrijednosnog sistema,
- učenike usmjeravamo ka jednostavnijim istraživačkim zadacima,
- podržimo sticanje i razvijanje različitih vještina učenika,
- doprinosimo razvoju duha tolerancije i humanosti.

Zbog prirode predmeta nastavnik se oslanja na materijal koji učenici kontinuirano prikupljaju, pa se preporučuje da ga nastavnik čuva i izlaže na sistematski način, na vidnom mjestu u učionici. To je dodatno motivaciono sredstvo za učenika a naročito je korisno pri sistematizaciji gradiva.

U nastavi prirode nastavnik treba da usmjerava učenike tako da dođu do saznanja kroz ove aktivnosti:

- posmatranje,
- crtanje,
- izrađivanje,
- sakupljanje,
- oblikovanje,
- mjerenje,
- upoređivanje,
- planiranje,
- analiziranje,
- procjenjivanje,
- utvrđivanje,
- predviđanje.

Kod ostvarivanja ciljeva treba što više slijediti didaktička načela: od poznatog ka nepoznatom, od bližeg ka daljem, od prostog ka složenom, od konkretnog ka apstraktnom, od posebnog ka opštem.

Nastavni program Prirode je oblikovan tako da učenik ima što više neposrednog dodira sa prirodom tj. okolinom u kojoj živi.

Organizaciju oblika nastavnog rada treba prilagoditi uzrastu učenika od frontalne nastave do individualne nastave, rada u paru i grupnog rada gdje dolazi do izražaja njihova socijalizacija i snalažljivost. Kod obrađivanih sadržaja akcenat je na *istraživanju*.

Zato je neophodno podsticati učenički istraživački pristup svijetu koji ga okružuje. Učenike treba naučiti da posmatraju šta se dešava u prirodi i šta se dešava prilikom izvođenja ogleda, te kako objasniti i koristiti dobivene rezultate. Kako učenici o nekoj aktivnosti najbolje uče na neposrednom iskustvu, dominantno mjesto treba da imaju ogledi koje izvode učenici individualno ili u timovima.

Pri tome je neophodno objasniti učenicima procedure i tehnike izvođenja ogleda, naučiti ih kako da koriste svoja čula/ osjetila u tom procesu, predviđaju šta će se desiti, bilježe i uređuju dobivene podatke, pomoći im da uoče sličnosti i razlike, kritički razmatraju uočeno i donose odgovarajuće zaključke i upozoriti ih na eventualne opasnosti. Poslije provedenog ogleda treba zajedno sa učenicima pažljivo razmotriti šta se događalo i zbog čega, da li su predviđanja bila ispravna, ohrabriti ih za drugačije i nove oglede. Prilikom planiranja i izvođenja ogleda bitno je kod učenika podsticati radoznalost, maštu i divergentno mišljenje.

Predmet *Moja okolina* u 4. razredu zasnovana je na senzitivnom iskustvu prirode i u društvenoj sredini. Predstavlja nastavak i usmjeravanje spontanog dječjeg istraživanja i otkrivanja međuzavisnosti pojava i procesa u prirodnom i društvenom okruženju. Ta saznanja se u nastavi produbljuju i proširuju. Predmet je istovremeno i izvor informacija za upoznavanje načina kako što više saznati, a znanja povezati i upotrijebiti. Značaj predmeta Priroda i društvo leži u tome što je to jedan od glavnih nosilaca spoznajnog razvoja na ovom uzrastu. Priroda i društvo ujedinjuje sadržaje različitih znanstvenih područja. Osnovni cilj mu je doživjeti i osvijestiti složenost, raznolikost i međusobnu povezanost svih činilaca koji djeluju u dječjem prirodnom i društvenom okruženju, razvoj pravilnog odnos prema društvenom i prirodnom okruženju, razvijanje pravilnog odnosa prema ljudima i događajima, snošljivo i otvoreno prihvatanje različitih stavova i mišljenja te poticanje znatiželje za otkrivanjem pojava u prirodnom i društvenom okruženju.

U 4. razredu šire se znanja o sadržajima obrađenim u 3. razredu i uče novi sadržaji kao štoje kretanje, titranje i sl..

Za realizaciju programskih sadržaja preporučuje se što češća izvanučionička nastava. Primjena principa integracije sadržaja sa drugim predmetima doprinosi racionalizaciji nastavnog procesa šro štedi dragocjeno vrijeme i povećava kvalitet odgojno obrazovnog procesa. Integracija sadržaja omogućava multidisciplinaran pristup nastavnoj temi pa se za

Znanja iz povezanosti sa djelatnostima

Planiranje

Učenik:

- umije da predloži izvore za sakupljanje podataka (knjige, fotografije, ljudi).

Sakupljanje podataka

Učenik:

- uz neposredno posmatranje svjesno upotrebljava različita čula,
- uz vođenje prepoznaje glavne karakteristike posmatranog predmeta ili pojave,
- obraća pažnju na detalje i cjelinu,
- uz pisane (i elektronske izvore ukoliko postoje u školi) umije da koristi različita uputstva, da se snađe u leksikonima, rječnicima, enciklopedijama, atlasima, umije da potraži u biblioteci odgovarajuću knjigu, leksikon,
- da u datom tekstu (do pet strana) nađe traženi podatak,
- da upotrijebi jednostavne istraživačke metode i pomagala za sakupljanje podataka (upitnik, radni list, tabelu).

Zapisivanje, sređivanje i prikazivanje podataka

Učenik:

- sređuje sakupljene podatke na različite načine (plakat, dijagram, grafički zapis),
- umije da napiše izvještaj o radu,
- umije da prikaže svoj rad samostalno u grupi, timu (usmeno, pismeno, slikovno, grafički, npr. s plakatom, izložbom, dramatizacijom, da igranjem uloga predstavi neku situaciju, svoj pogled, stav),
- učenik umije da sakuplja podatke o zavičaju (opštini), Bosni i Hercegovini, prošlosti i društvenim događajima iz različitih izvora (neposrednim i posrednim opažanjem), uz upotrebu pisanih, materijalnih i grafičkih izvora. Podatke umije da sačuva, sredi, predstavi i da na osnovu njih predviđa i zaključuje. Tom prilikom umije da upotrebljava navedene audio i video naprave, komjuter, grafoskop.

Znanja iz oblasti aktivnosti

Objašnjavanje i vrednovanje

Učenik:

- utvrđuje sličnosti i razlike između svojih iskustava i iskustva drugih ljudi na različitim prostorima i u različitim vremenima,
- pravi zaključke o podacima i argumentuje svoje podatke,
- umije da razlikuje činjenice, stavove i fantaziju.

Razvijanje stavova

Učenik treba da:

- svojim riječima kaže svoje stavove,
- obrazloži svoje stavove,
- izdvoji relevantne podatke za rješavanje obrađenog problema.

Način provjeravanja znanja i ocjenjivanja

U strukturi posebnog dijela obrazovnog programa nalaze se obavezni načini provjeravanja i ocjenjivanja učenika. Provjeravanjem se stiče uvid u stepen ovladanosti znanjima, vještinama i navikama. Provjeravanjem se utvrđuje kvantitet i kvalitet znanja, ali i stepen razvijenosti sposobnosti i vještina, stepen primjenjivosti stečenih znanja, stepen osposobljenosti za transfer znanja, odnos prema učenju, školskim i drugim normana, stepen socijalizacije.

Znanje iz prirode se provjerava na tri načina: usmeno, pismeno i ocjenjivanjem rada ili proizvoda rada. Praćenje i provjeravanje znanja učenika treba da bude kontinuirano, tako da učenici shvate da se svako učešće u radu vrednuje i ocjenjuje. Ocjenom treba vrednovati znanje, misaonost, radno-tahničku djelatnost, uvažavajući interesovanja, zalaganja, sposobnosti i uslove za rad učenika/ca.

Znanja se vrednuju prema obimu, dubini, mogućnosti upotrebe znanja u novim situacijama kao i sposobnosti zauzimanja ličnog stava prema usvojenim činjenicama.

Misaonost se vrednuje prema izraženim sposobnostima opisivanja, upoređivanja, selekcije, zaključivanja, sistematizacije i uopštavanja podataka o prirodi, tehnici i radu.

Radno-tehnička djelatnost se vrednuje prema ispoljenim elementima tačnog opažanja, spretnog rukovanja, izboru materijala i redosljeda operacija i alata pri oblikovanju materijala, kao i prema sposobnostima izrade različitih predmeta.

Pri praćenju i ocjenjivanju nikako ne smijemo zanemariti djetetovu radoznalost, originalnost i snalažljivost. Nastavnik/ca treba da bira metode koji će učenicima najviše odgovarati za učenje i najviše ih podsticati na učenje.

Postignuća učenika izražavati brojčanom ocjenom.

Nastavnik/ca zajedno sa učenikom dokumentuje njegove radove (portfolij učenika) koji pokazuju i dokazuju do kojeg nivoa su postignuća u ishodima znanja, sposobnosti i vrijednosti. U portfoliju se nalaze povratne informacije nastavnika i refleksija učenika. Portfoliji mogu biti razvojni i prezentativni za svakog učenika, a mogu se organizovati i projektni portfoliji odjeljenja.

Resursi za realizaciju programa

Prijedlog izvršnih standarda i normativa za izvođenje predmeta

PRIRODA I DRUŠTVO/ PRIRODA

- priručnik za nastavnika/cu,
- priručna biblioteka koju će koristiti nastavnici i učenici,
- karte: plan rodnog kraja, turistička karta opštine (pojednostavljena zidna karta), opštinske karte, zidna karta Bosne i Hercegovine, regijske karte,
- turistički prospekti (kraja, opštine, države),
- fotografski aparat, video kamera, kasetofon, video projektor, grafoskop, kompjuter,
- slikovni materijal (stare fotografije, stare razglednice, crteži, skice, itd),
- makete (kuća, stan, škola),
- primjeri različitih šema (porodično stablo, itd),
- enciklopedije (opšte i specijalne), rječnici (rječnik stranih riječi, terminološki rječnik), literatura iz oblasti društvenih nauka,
- hronike (škole, zavičaja, itd),
- potrošni materijal – razne vrste hartije, pribor za crtanje, boje, plastelin ...

Napomena: Potrebno je ostvariti intenzivnu saradnju na nivou lokalne zajednice u cilju pružanja podrške nastavniku/ci (stručne i materijalne) u okviru rada na terenu, rada na projektima, organizaciji izleta, itd.

U sklopu izvođenja nastave prirode i društva poželjno je da se organizuje: ekskurzija, izleti, terenski rad, škola u prirodi...

Prijedlog za izvođenje predmeta Priroda

OPREMA UČIONICE:

- učionica treba da ima mogućnost zatamnjivanja i posebnog osvjetljivanja;
- učionici treba da ima toplu i hladnu vodu;
- površina stolova treba da bude otporna na udare, da ne blješti;
- stolovi treba da budu prenosivi;
- radna površina stolova treba da bude 65x65 cm po učeniku;
- u učionici treba da bude projekcijska tabla ili platno, grafoskop;
- uz zidove treba da budu ormari za čuvanje nastavnih sredstava za učenike i nastavnike;
- za eksperimentalni rad učenika i nastavnika treba obezbjediti potrošni materijal...

NASTAVNA SREDSTVA

Sredstva za nastavnike:

- primjer kućica za hranjenje ptica i za gnijezda;
- oruđa za obradu materijala;
- utičnica, osigurač, prekidač;
- zbirke različitih vrsta drveta, metala, sjemena, zrnastih materija, pijeska i zemlje;
- globus (hrapava lopta);
- globus za prikazivanje godišnjih doba;
- akvarij;
- mikroskop;
- stereolupa;
- termometar;
- barometar;
- kišomjer;
- literatura...

Sredstva za učenike:

- komplet oruđa za obradu materijala;
- plastične posude za skupljanje organizama;
- lupe;
- cjedila, lijevci;
- baterijske svjetiljke;
- krojački metri;
- plastelin u posudama;
- špricevi (od 50cm3);
- magneti;
- baterije i mala sijalica;
- posude u obliku kvadra i kocke;
- plastične vage;
- limenke;
- posude od plastike;
- sredstva za čuvanje i transport nastavnih sredstava, materijala i oruđa.

Profil i stručna sprema nastavnika/ce:

Nastavu predmeta Moja okolina izvode:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

BIOLOGIJA

Uloga, značaj i cilj

Definicija nastavnog predmeta. Biologija (od grčkog *bios* = život i *logos* = nauka, učenje) je nauka o životu, o organizaciji i funkcionisanju žive materije od nivoa molekule do cjelovite biosfere. Ona proučava život od prapočetaka života na zemlji preko savremenih živih bića do predviđanja daleke biološke budućnosti. Biologija proučava svojstva i ponašanje organizama, njihov rast, razvoj i razmnožavanje, kao i interakcije između različitih organizama, te organizama i njihovog okoliša. Biologija obuhvaća širok spektar akademskih područja koja se često smatraju različitim disciplinama, koje omogućavaju razumijevanje fenomena života sa različitih aspekata. Ove discipline zajedno proučavaju život na različitim nivoima.

U nastavi biologije, život, njegove pojave i pretpostavke dolaze kroz istraživačku aktivnost. Nastava razvija učenikova znanja o prirodi i vodi ga u razumjevanje osnovnih prirodnih fenomena. Cilj nastave je da učenika osposobi da posmatra i istražuje prirodu, da iskoristi potencijal informacione tehnologije i pretražuje informacije o biologiji te očuvanju životne sredine. Nastava se izvodi izvan učionice, u učionici. i specijaliziranim kabinetima biologije

Sadržaji zdravstvenog obrazovanja i odgoja su ugrađeni u nastavu biologije, s ciljem da učenik razumije svoj rast i razvoj kao fizički, psihički, i društveni proces, kao i interakciju pojedinca sa njegovom okolinom. Ona mora da podržava odgoj učenika kao aktivnog građanina koji se kroz svoj razvoj zalaže za održiv način života.

Biologija upućuje učenika da stečena znanja integrira sa sadržajima drugih predmeta.

Cilj

- upoznati se sa historijskim razvojem biologije kao nauke,
- naučiti da koriste koncepte i metode sticanja i istraživanja informacija koje su karakteristične za biologiju,
- objasniti osnovne životne procese koji su zajednički svim živim bićima,
- nauče osnovne razlike između biljnih i životinjskih ćelija,
- nauče građu i funkciju biljnih i životinjskih tkiva,
- razumiju značaj osnovnih životnih procesa kod biljaka,
- upoznati principe rasta i njegovanja biljaka i pokazati interes za gajenje biljaka,
- naučiti da identifikuju vrste, cijene bioraznolikosti, i zauzmu pozitivan stav prema njihovom očuvanju,
- razumjeti osnovne karakteristike procesa razmnožavanja i smjene generacija biljaka,
- naučiti da grafički i verbalno predstave osnovne pojave (fenomene) života,
- upoznati se sa vrstama organizama, njihovom strukturom i životom, i njihovim prilagođavanjem životnom okruženju,
- postavljati smislena pitanja o procesima rasta i razvoja živih bića, njihove raznolikosti i interakcije,
- naučiti da se kreću u prirodnom okruženju, posmatraju i ispituju prirodu izvan učionice na terenu,
- znaju osnove ljudske anatomije,
- poštuju rast i razvoj, kao pojedinačni proces svake individue, prepoznaju karakteristike puberteta, i razumiju ljudsku seksualnost,
- postavljati smislena pitanja o uticaju na rast, razvoj, ljudske raznolikosti i socijalne interakcije,
- upoznati osnovnu strukturu i vitalne funkcije ljudskog bića, i razumjeti biološke osnove seksualnosti,
- se upoznati sa osnovnim konceptima vezanim za naslijeđe,
- razumjeti zavisnost ljudi od ostalog dijela prirode,
- naučiti da vide populaciju i staništa u cjelini i klasifikovati organizme,
- naučiti da raspoznaju strukturu i funkcionisanje ekosistema,
- da shvate osnovne ciljeve zaštite životne sredine i principe održive potrošnje prirodnih resursa,
- naučiti da prepoznaju promjene u okolini u kojoj žive, razmotraju razloge za promjene, i predstave moguća rešenja za probleme,
- razviju svoju ekološku pismenosti, djeluju na ekološki prihvatljiv način, brinu se za svoju lokalnu sredinu, i rade na zaštiti prirode
- preuzeti odgovornost za svoje postupke uzimajući u obzir druge ljude.

DRUGA TRIJADA

ŠESTI RAZRED

Ishodi:

Učenici će:

- koristeći lentu vremena pokazati razvoj biologije kroz historiju,
- prepoznati osnovne metode i korake u istraživanju,
- koristiti instrumente i pribor za istraživanje (lupu, mikroskop, predmetno i pokrovno stakalce, skalpel...),
- definirati ćeliju kao osnovnu organizacijsku jedinicu živih bića,
- razlikovati biljne od životinjske stanice,
- nabrojati biljna i životinjska tkiva,
- nabrojati biljne i životinjske organe,
- opisati funkcije organa biljaka i životinja,
- identifikuje faze u razvoju biljaka u odnosu na uslove u staništu,
- razlikovati životinje prema načinu razvoja i razvića (ribe, ptice, sisavci),
- nabrojati razlike između životinja i čovjeka (način kretanja, mišljenje, produžena briga za potomstvo),
- znaju kako se kretati u prirodi i kako posmatrati i istraživati prirodu,
- znaju primjeniti metode i korake u istraživačkom radu;
- znaju identifikovati najčešće biljne vrste i znaju kako prikupiti biljke iz neposrednog okruženja u skladu sa uputstvima.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	**Odgojno-obrazovni ciljevi**		
	Znanja	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
Kratak pregled razvoja biologije Šta rade biolozi? Načini istraživanja u biologij	Učenici će: - pratiti biologiju kroz historiju; - izvesti zaključke o značaju učenja biologije kao prirodne nauke; - prepoznati osnovne metode i korake u istraživanju; - definirati oblast istraživanja biologije i pripadajuće biološke discipline.	Učenici će: - koristiti lentu vremena za razvoj prirodnih nauka kroz historiju; - pravilno pratiti korake u izvođenju eksperimenta.	Učenici će: - ispoljiti interes za proučavanje biologije kao prirodne nauke; - znati ispoljiti stav unutar grupe ili plenarno o prijašnjem i današnjem načinu istraživanja.
Praćenja i mjerenja Bioraznolikost	Učenici će: -razlikovati instrumente i pribor za istraživanje (lupa, mikroskop, predmetno i pokrovno stakalce, skalpel...); -razlikovati optičke i mehaničke dijelove mikroskopa; -razlikovati privremene i trajne preparate.	Učenici će: -koristiti instrumente i pribor za istraživanje (lupa, mikroskop, predmetno i pokrovno stakalce, skalpel...); -napraviti preparat biljne stanice (pokožica luka).	Učenici će: --postavljati pitanja i pokazati interes za učenje putem istraživanja; davati pretpostavke i voditi raspravu o mogućim rezultatima.
Struktura i aktivnost ćelija	Učenici će: -definirati ćeliju kao osnovnu organizacijsku jedinicu živih bića; -razlikovati biljne od životinjske stanice; -razlikovati protocite od eucita: -opisati stanični ciklus; - opisati načine nastanka stanica (smo definirati pojam mitoza i mejoza).	Učenici će: klasifikovati biljne organele; -klasifikovati životinjske organele; predstaviti Venovim dijagramom organele biljnih i životinjskih stanica; - grafički prikazati razlike stanica protocit od eucita.	Učenici će: -koristeći čula napraviti modele stanica; -nacrtati protocit, biljnu i životinjsku stanicu; -mikroskopirati biljnu stanicu; -učiti na greškama (bojenje i debljina preparata).

Morfologija, anatomija i fiziologija biljaka	Učenici će: -definirati i nabrojati biljna tkiva; -nabrojati biljne organe; -razlikovati jednogodišnje, dvogodišnje i višegodišnje biljke te zeljaste od drvenastih; -razlikovati vegetativne od generativnih organa; -razlikovati i opisati funkcije biljnih organa (disanje, fotosinteza, transpiracija); -identifikuje faze u razvoju biljaka u odnosu na uslove u staništu; - razlikovati jednosupnice od dvosupnica.	Učenici će: -posmatrati, bilježiti, crtati i objašnjavati tokom rada; -povezivati faze u razvoju sa uslovima staništa; -izraditi pano o jednogodišnjim, dvogodišnjim i višegodišnjim biljkama te zeljastim i drvenastim.	Učenici će: -znati kako se kretati u prirodi i kako posmatrati i istraživati prirodu --provoditi eksperiment (građa sjemenki jednosupnica i dvosupnica, klijanje, uvjeti od kojih ovise); -argumentirati značaj šuma u očuvanju tla (klizišta, izvorišta vode) i produkciji kisika i prečišćavanju zraka (primjeri biljnih prečišćivaća na autoputevima i urbanim dijelovima grada...).
Morfologija, anatomija i fiziologija životinja i čovjeka	Učenici će: -nabrojati životinjska tkiva; -nabrojati životinjske organe; -nabrojati i opisati funkcije sistema životinjskih organa; -razlikovati životinje prema načinu razvoja i razvića (ribe, ptice, sisavci); - nabrojati razlike između životinja i čovjeka (način kretanja, mišljenje, produžena briga za potomstvo).	Učenici će: --prepoznati na trajnim preparatima osnovna životinjska tkiva (koštano, mišićno, nervno); povezati ovisnost sistema životinjskih organa u organizmu životinja i čovjeka; - klasifikovati životinje prema načinu razvoja i razvića (navesti primjere).	Učenici će: -voditi brigu o zaštiti tkiva i sistema organa kroz pravilnu ishranu i stil življenja; -izvesti zaključke o razlikama između životinja i čovjeka (instikti – svijest; periodično razmnožavanje u odnosu na uvjete životne sredine); - biti u stanju da daju primjere kako se mogu regulirati emocionalni izrazi i kako se mogu posmatrati iz perspektive drugih ljudi i opisati svojim riječima kako se razlikuju ljudi od životinja u njihovom emocionalnom izrazu.

TREĆA TRIJADA

SEDMI RAZRED

Ishodi:

Učenici će:

- navesti kriterij za klasifikaciju živih bića,
- definirati vrstu,
- na primjeru razvrstati organizme u taksonomske kategorije,
- nacrtati i opisati virusne čestice,
- navesti koristi i štete od bakterija,
- opisati građu gljive i lišaja,
- opisati odnos simbioze u prirodi,
- opisati životni ciklus mahovina,
- prepoznati staništa papratnjača,
- kroz terensku nastavu istražuje i prikuplja primjere češera preko izgleda listova različitih golosjemenjača,
- klasifikovati staništa golosjemenjača (prema nadmorskoj visini),
- opisati evolutivne prilagodbe skrivenosjemenjača;
- opisati građu skrivenosjemenjača;
- iznositi argumente o važnosti očuvanja biljnog svijeta;
- istražiti značaj spužvi u evoluciji živog svijeta (Metazoa),
- klasifikovati dupljare prema životnom ciklusu,
- grupirati gliste prema morfološkim karakteristikama,
- objasniti razlike u vanjskoj građi kod pojedinih skupina člankonožaca/ zglavkara;
- posmatrati lupom različite vrste i uočavati razliku u vanjskoj građi kukaca;
- opisati građu tijela bodljikaša,
- pomoću T-tabela napraviti pregled vanjske i unutrašnje građe beskičmenjaka/ bezkralježnjaka,
- klasifikovati kičmenjake/ kralježnjake,
- pratiti i uočiti razlike u pokretljivosti organizama u ovisnosti od tipa skeleta,
- klasifikovati ribe prema skeletu i životnoj sredini;
- analizirati različite izvore i izvesti opće zaključke o važnosti riba u ishrani;
- opisati vanjsku i unutarnju građu vodozemaca,
- crtati i objasniti crtež unutrašnje građe gmizavaca i ptica,
- istražiti važnost ptica u ishrani i održavanju biološke ravnoteže,
- klasifikovati sisavce,
- opisati vanjsku i unutarnju građu sisavaca,
- razlikuju sistem razmnožavanja sisavaca od ostalih kičmenjaka/ kralježnjaka,
- znati kako da koriste mikroskop kada proučavaju uzorke,
- znati kako da rade u laboratoriji i na otvorenom prostoru u skladu sa datim uputstvima, i direktnom prikupljanju biljaka,
- prilikom posmatranja bilježiti podatke, postavljati pitanja i pokazati interes za učenje putem istraživanja;
- davati pretpostavke i voditi raspravu o mogućim rezultatima
- -znati kako da samostalno sprovodu malo istraživanje.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	**Odgojno – obrazovni ciljevi**		
	Znanja	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
Kratak pregled razvoja biosistematike	Učenici će: -pratiti razvoj biosistematike kroz historiju; -objasniti pojam binarne nomenklature (dvojno ime); -objasniti značaj razvrstavanja živih bića u biološke (taksonomske) kategorije; -navesti kriterij za klasifikaciju živih bića; -definirati vrstu.	Učenici će: -koristiti lentu vremena za razvoj biosistematike kroz historiju; -nabrojati primjere različitih vrsta organizama; -klasifikovati prema srodnosti organizme u različite taksonomske kategorije (mačke, papkari...).	Učenici će: -izvesti zaključke o značaju razvrstavanja živih bića u biološke (taksonomske) kategorije; -na primjeru razvrstati organizme u taksonomske kategorije.

Bioraznolikost	Učenici će: -opisati položaj virusa u biosistematici; -objasniti građu virusne čestice; -objasniti klasifikaciju bakterija; -opisati građu bakterijske stanice; imenovati bakterije prema načinu ishrane i disanja; -prepoznati ulogu bakterija u kruženju materija u prirodi; - objasniti građu i klasifikaciju autotrofnih i heterotrofnih protoktista/ protisti (alge i praživotinje). -objasniti pojam i i ulogu sporofita i gametofita; -objasniti klasifikaciju gljiva i lišajeva; -opisati građu gljive i lišaja; -imenovati vrste gljiva i lišajeva; -klasifikovati gljive na jestive i nejestive; -prepoznati ulogu gljiva u kruženju materija u prirodi; -opisti odnos simbioze u prirodi; - sistamatizirati biljne stanice, biljna tkiva i organe; -opisati životni ciklus mahovina; -opisati građu i klasifikaciju mahovina. -opisati životni ciklus papratnjače; -opisati građu i klasifikaciju papratnjača. -opisati životni ciklus golosjemenjača (pojava i uloga sjemena); -opisati građu i klasifikaciju golosjemenjača. -opisati evolutivne prilagodbe skrivenosjemenjača; -opisati građu skrivenosjemenjača (građa cvijeta, cvati, oprašivanje, oplodnja, sjeme , plod) -klasifikovati skrivenosjemenjača; --razlikovati neke skrivenosjemenjače (dvosupnice -magnolije, bukve, breze, lipe, vrbe, ruže, mahunarke, štitarke, glavočike, jednosupnice – ljiljani i trave).	Učenici će: --nacrtati i opisati virusne čestice; nabrojati neke viroze; -nacrtati i opisati bakterijsku stanicu/ ćeliju; -analizirati video zapis o načinu razgradnje uginulih organizama. -klasifikovati alge i praživotinje(protoktiste) koristeći T-tabelu prema različitim kriterijima (način ishrane, disanja, životnoj sredini...); -razlikuje mikroskopskim posmatranjem alge od protozoa; -nacrtati micelij i objasniti građu gljive; -nacrtati i objasniti građu tijela lišaja. - analizirati građu biljne stanice organela; -prepoznati staništa mahovina; -na prirodnom materijalu prepoznati sporofit i gametofit. -prepoznati staništa papratnjača; - na prirodnom materijalu identificirati biljne organe. -klasifikovati staništa golosjemenjača (prema nadmorskoj visini); -kroz terensku nastavu istražiti i prikupljati primjere češera preko izgleda listova različitih golosjemenjača; -koristiti različite izvore u prikupljanju informacija o sjemenjačama; -izraditi herbarij; - koristiti kriterij građe sjemena za prikupljanje materijala za herbarij.	Učenici će: -odgovorno se ponašati prema vakcinacijama; -navesti koristi i štete od bakterija; -zauzeti stav o provođenju svakodnevne higijene ruku. - imati i braniti stav o zaštiti od negativnog uticaja zaraznih protozoa; -prepoznati kontaktne načine prenosa zaraznih protoza (Trichomonas); -dati primjere situacija iz svakodnevnog života koji pogoduju razmnožavanju protozoa (poplave). -objasniti značaj lišajeva kao indikatora čiste životne sredine; -dati primjere uloge lišjeva kao pionira života na kopnu; --dati primjere jestivih gljiva i navode koristi i opasnosti od gljiva. navesti ulogu organela u životu biljaka; -istražiti ulogu biljaka kao bioproducenata; --dati primjere uloge mahovina kao pionirskih vegetacija; donijeti mahovine i prepoznati sporofit i gametofit. -opisati uloge papratnjača kao evolucijskih karika; -istražiti korištenje paprati u okruženju čovjeka. - istražiti značaj različitih ekstrakata golosjemenjača u farmaceutskoj industriji (smole-eterična ulja); - izvesti zaključke o ulozi biljaka u ishrani čovjeka, domaćih i divljih životinja i brane svoj stav; -iznositi argumente o važnosti očuvanja biljnog svijeta; -inicirati aktivnosti očuvanja biljnog svijeta (pošumljavanje);
Biosistematika životinja Beskičmenjaci/ bezkralježnjaci	Učenici će: - sistamatizirati životinjske stanice, životinjskih tkiva i sistema organa; -opisati građu tijela spužvi i njihov životni ciklus; -klasifikovati spužve prema građi skeletnih elemenata; -opisti građu tijela dupljara/ žarnjaka; -opisati životni ciklus dupljara; -grupirati gliste prema morfološkim karakteristikama; -objasniti razlike u untrašnjoj građi kod plošnjaka i oblića;	Učenici će: - analizirati građu životinjske stanice i ulogu staničnih organela; - klasifikovati staništa spužvi; - klasifikovati dupljare prema životnom ciklusu; -nacrtati i objasniti razlike između plošnjaka i oblića; -klasifikovati i imenovati neke vrste plošnjaka i oblića; -posmatrati demonstrativni ogled disekcije kišne glista; -crtati i objasniti crtež unutrašnje građe.	Učenici će: - voditi brigu o zaštiti tkiva i sistema organa kroz pravilnu ishranu i stil življenja; - istražiti značaj spužvi u evoluciji živog svijeta (Metazoa); - voditi brigu o zaštiti od kontakta sa dupljarima; -posljedice koje sa sobom nosi kontakt sa prenositeljima zaraze; --navesti koristi i štete od plošnjaka i oblića; -prilikom posmatranja bilježiti podatke, postavljati

	-opisati oblik i unutrašnju građu tijela člankovitih glista; -klasifikovati člankovite gliste; opisati oblik i unutrašnju građu tijela mekušaca; -klasifikovati mekušce. -grupirati člankonošce/ zglavkare prema morfološkim karakteristikama; -objasniti razlike u vanjskoj građi kod pojedinih skupina člankonožaca/ zglavkara; -nabrojati sisteme organa člankonožaca/zglavkara; -usporediti načine razmnožavanja člankonožaca/ zglavkara. -opisati građu tijela bodljikaša; -klasifik- sistematizirati beskičmenjake/ bezkralježnjake.ovati bodljikaše.	-prikupljati i klasifikovati ostatke kućica školjaka; -nacrtati i objasniti plan građe tijela mekušaca; -posmatrati demonstrativni ogled disekcije puža. -posmatrati lupom različite vrste i uočavati razliku u vanjskoj građi kukaca; -uočavati razlike u tjelesnoj segmentiranosti u odnosu na člankovite gliste; prisjetiti i objasniti ulogu kukaca/ insekata u oprašivanju; prikupljati i izraditi insektarij razreda. - prikuplja priloge iz različitih izvora (radijalna tjelesna simetrija); - analizirati prikupljene priloge. - pomoću T-tabela napraviti pregled vanjske i unutrašnje građe beskičmenjaka/bezkralježnja ka.	pitanja i pokazati interes za učenje putem istraživanja; -davati pretpostavke i voditi raspravu o mogućim rezultatima. -pažljivo pratiti uputstva nastavnika; -prilikom posmatranja bilježiti podatke, postavljati pitanja i pokazati interes za učenje putem istraživanja; davati pretpostavke i voditi raspravu o mogućim rezultatima. -izvesti zaključke o ulozi rakova u ishrani čovjeka; --prepoznati opasnosti od uboda kukaca/ insekata, pauka i prijenosa zaraznih bolesti (krpelj...); prikupljati iz različitih izvora priloge o ulozi i raširenosti grinja (alergije); -diskutovati o razlikama u načinu organizacije zadružnog života (mravi, pčele, termiti...). - istražiti i uočiti specifičnosti evolucije bodljikaša. - uočiti razlike u građi tijela različitih beskičmenjaka/ bezkralježnjak
Kičmenjaci/ Kralježnjaci	-klasifikovati kičmenjake/ kralježnjake; -opisati unutarnji skelet; -opisati vaanjsku i unutrašnju građu kopljače. -klasifikovati ribe prema skeletu i životnoj sredini; -opisati vanjsku i unutarnju građu ribe. -klasifikovati vodozemce; -opisati vanjsku i unutarnju građu vodozemaca. -klasifikovati gmizavce; -opisati vanjsku i unutarnju građu gmizavaca. -klasifikovati ptice; -opisati vanjsku i unutarnju građu ptica. klasifikovati sisavce; -opisati vanjsku i unutarnju građu sisavaca; -razlikovati sistem razmnožavanja sisavaca od ostalih kičmenjaka/ kralježnjaka - sistematizirati kičmenjake/ kralježnjake.	- uporediti plan građe skeleta različitih klasa kičmenjaka/ kralježnjaka; -izvesti ogled disekcije ribe; -crtati i objasniti crtež unutrašnje građe; -anlizirati različite izvore i izvesti opće zaključke o važnosti riba u ishrani;. -izvesti ogled disekcije žabe; -crtati i objasniti crtež unutrašnje građe; -uočavati razlike u tjelesnoj obojenosti. - crtati i objasniti crtež unutrašnje građe. -nacrtati i objasniti crtež unutrašnje građe. - nacrtati i objasniti crtež sistema za razmnožavanje. - pomoću T-tabela napraviti pregled vanjske i unutrašnje građe kičmenjaka/ kralježnjaka.	-pratiti i uočiti razlike u pokretljivosti organizama u ovisnosti od tipa skeleta -prilikom posmatranja bilježiti podatke, postavljati pitanja i pokazati interes za učenje putem istraživanja; --prilikom posmatranja bilježiti podatke, postavljati pitanja i pokazati interes za učenje putem istraživanja; -davati pretpostavke i voditi raspravu o mogućim rezultatima. -prepoznati opasnosti od ujeda otrova zmija i guštera; -prepoznati ulogu zmija u reguliranju brojnosti glodavaca kao prenositelja bolesti i ulogu u farmaceutskoj industriji, - istražiti važnost ptica u ishrani i održavanju biološke ravnoteže, -uočiti pripadnost čovjeka sisavcima; -izvesti zaključke o razlikama između životinja i čovjeka (svijest; periodično razmnožavanje, produžena briga o potomstvu); -opisati svojim riječima primjere reagiranja emocionalnih i socijalnih izraza različitih sisavaca . - uočiti razlike u građi tijela različitih kičmenjaka.

OSMI RAZRED

Ishodi:

Učenici će:

- definirati fiziologiju kao biološku disciplinu,
- opisati povezanost funkcionalnih sistema organa,
- pokazuje na modelu vrste kostiju, načine njihovog povezivanja i dijelove skeleta,
- opisati građu, funkciju i najčešća oboljenja lokomotornog sistema,
- uraditi ogled dokazivanja sastava kostiju (kuhanjem, paljenjem, potapanjem u kiselinu),
- izvesti zaključke o tvrdoći i lomljivosti kostiju, ulozi vitamina D i pravilan položaj tijela,
- nabrojati vrste mišića,
- Venovim dijagramom predstaviti razlike između skeletnog, glatkog i srčanog mišića,
- mikroskopom posmatrati različite tipove mišića i kostiju i predstaviti crtežom,
- razlikovati putem čula aktivne i pasivne dijelove sistema organa za kretanje i potporu,
- opisati građu i funkciju nervne stanice,
- mikroskopom posmatrati nervne stanice/ ćelije i predstaviti crtežom,
- opisati način funkcioniranja nervnog/ živčnog tkiva (sinapsa, impuls, osjetilna i pokretačka nervna vlakna, živac),
- objasniti ulogu, građu, funkciju i najčešća oboljenja nervnog sistema,
- pratiti sastav hrane koju unosi u organizam zbog očuvanja zdravlja (problem gojaznosti, hrana za mozak...).
- navesti sastav krvi,
- opisati građu i funkciju uobličenih elemenata (eritrociti, leukociti, trombociti) i krvna plazma,
- navesti krvne grupe i Rh faktor,
- opisati pomoću modela građu srca,
- tabelarno prikazati i objasniti građu velikog i malog krvotoka,
- mjeriti puls koristeći čula i aparatom odrediti vrijednost krvnog pritiska,
- eksperimentalno odrediti krvne grupe,
- objasniti sastav i ulogu limfe i građu limfotoka,
- definirati pojam imuniteta i navesti oblike imunosti (antigen, antitijelo),
- navesti bolesti krvožilnog sistema (anemija, tromboza, embolija, alergija),
- izvesti zaključke o značaju prakticiranja redovnih i umjerenih tjelesnih vježbi zbog očuvanja zdravlja rad mišića, krvožilnog sistema (sportsko srce).
- razumijeti važnost umjerenog dodavanja soli hrani kod održavanja krvnog pritiska/tlaka,
- istražiti mogućnosti transplantacije organa,
- opisati građu, funkciju i najčešća oboljenja organa za disanje,
- opisati plućno disanje i objasniti izmjenu plinova između stanica i krvi,
- opisati bolesti (prehlada, gripa, upala grla, laringitis, upala krajnika, bronhitis, upala pluća, TBC, rak pluća).
- evaluirati štetnost pušenja kao i važnosti boravka u prirodi,
- opisati građu, funkciju i najčešća oboljenja organa za varenje,
- izvesti argumentirane zaključke o načinu čuvanja hrane i sprečavanje kontaminacije hrane (crijevni paraziti...);
- razumiju važnost unošenja ravnomjernih i ujednačenih obroka tokom dana.
- opisati građu, funkciju i najčešća oboljenja organa za izlučivanje,
- koristeći T-tabelu predstaviti razliku između primarnog i definitivnog urina.
- imati pozitivan stav o redovitoj ličnoj/osobnoj higijeni;
- nabrojati i opisati žlijezde sa unutrašnjim lučenjem i najčešća oboljenja;
- razumiju važnost endokrinog sistema u održavanju cjelovitosti organizma;
- nabrojati i opisati dijelove muških i ženskih reproduktivnih organa;
- opisati uzročnike i manifestacije spolno prenosivih bolesti,
- koristeći lentu vremena opisivati promjene tokom menstrualnog ciklusa;
- razumiju važnost redovitih pregleda reproduktivnih sistema,
- objasniti i opisati faze prenatalnog i postnatalnog perioda ontogeneze,
- istražiti upotrebu matičnih ćelija u savremenoj medicini za liječenje različitih oboljenja,
- opisati građu, funkciju i najčešća oboljenja kože,
- razumiju rizike izlaganja raznim vrstama zračenja,
- planirati zdrave aktivnosti za vrijeme boravka u prirodi,
- imati realnu sliku o sebi – i biti siguran u sebe.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	Odgojno – obrazovni ciljevi		
	Znanja	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
Fioziologija čovjeka	Učenici će: -ponoviti podjelu biologije prema predmetu i problemu izučavanja; -definirati fiziologiju kao biološku disciplinu; --opisuje povezanost funkcionalnih sistema organa; identifikuje dijelove sistema organa; -ponoviti građu životinjske stanice i građu i funkciju životinjskih tkiva.	Učenici će: --koristiti T-tabelu za razvrstavanje bioloških disciplina prema predmetu i problemu izučavanja; -koristeći crtež razlikovati dijelove životinjskih stanica/ćelija i tkiva; -analizirati i izvesti zaključke o rastućoj složenosti živog sistema od stanice do organizma; -povezati međusobno funkcioniranje sistema životnjskih organa kroz njihove uloge (uvod).	Učenici će: --davati primjere o međusobnoj ovisnosti sistema organa; -voditi brigu o zaštiti tkiva i sistema organa kroz pravilnu ishranu i stil življenja; -izraditi sedmični plan aktivnosti koristeći T- tabelu.
Sistem organa za kretanje i potporu	-nabrojati vrste kostiju i načine njihova povezivanja (hrskavica, vlaknasto); -objasniti građu i sastav kostiju; -pokazati dijelove skeleta na modelu/ skici; -nabrojati vrste mišića; -opisati građu i funkcioniranje skeletnog, glatkog i srčanog mišića; -navesti bolesti kostiju i mišića (ukočenost ramenog pojasa od nepravilnog i dugotrajnog sjedenja; artritis, atrofija mišića, skolioza/ iskrivljenost kičme, ravni tabani...)	-Venovim dijagramom predstaviti razlike između skeletnog, glatkog i srčanog mišića; -uraditi ogled dokazivanja sastava kostiju (kuhanjem, paljenjem, potapanjem u kiselinu); -pratiti i bilježiti promjenu sastava različitih kostiju (elastičnost, tvrdoća); -pokazati na modelu/slici vrste kostiju, načine njihovog povezivanja i dijelove skeleta; -mikroskopom posmatrati različite tipove mišićnih i koštanih tkiva te predstaviti crtežom; -razlikovati putem čula aktivne i pasivne dijelove sistema organa za kretanje i potporu.	-izvesti zaključke o tvrdoći i lomljivosti kostiju, ulozi vitamina D i pravilan položaj tijela; -pratiti sastav hrane koju unosi u organizam zbog očuvanja zdravlja (problem gojaznosti...); -prakticirati redovne i umjerene tjelesne aktivnosti za normalan rast i razvoj skeletnog i mišićnog sistema.
Nervni sistem	-opisati građu i i funkciju nervne stanice; -opisati način funkcioniranja nervnog/ živčanog tkiva (sinapsa, impuls, osjetilna i pokretačka nervna vlakna, živac); -objasniti uloge različitih dijelova nervnog sistema (autonomni, somatski, periferni, središnji); -opisati građu i ulogu kičmene moždine i mozga; -razlikovati simpatikusni od parasimpatikusnog kao dijelove autonomnog nervnog sistema; -navesti bolesti nervnog sistema (moždani udar, oštećenja živca, neurodegenerativne, neuropsihički poremećaji...).	-tabelarno predstaviti dijelove nervnog sistema; -mikroskopom posmatrati nervne stanice/ćelije i predstaviti crtežom; -pokazati na modelu dijelove nervnog sistema i navesti primjere promjena zbog oštećenja nervnog sistema; -pratiti putem čula refleksne rekcije (pupilarni, koljeno, širenje nožnih prstiju, naginanje natrag).	-izvesti zaključke o ulozi i zaštiti nervnog sistema i važnosti očuvanja mentalnog zdravlja (fizička i mentalna aktivnost/meditacija); -pratiti sastav hrane koju unosi u organizam zbog očuvanja zdravlja (hrana za mozak...).

Krvotok	-navesti sastav krvi; -opisati građu i funkciju uobličenih elemenata (eritrociti, leukociti, trombociti) i krvna plazma; -navesti krvne grupe i Rh faktor; -opisati građu srca i vrste krvnih sudova; -objasniti mali i veliki krvotok; -objasniti sastav i ulogu limfe i građu limfotoka; -definirati pojam imuniteta; -navesti oblike imunosti (antigen, antitijelo); -identifikovati uzroke odbacivanja transplantata; -navesti bolesti krvožilnog sistema (anemija, tromboza, embolija, alergija, infarkt, hipertenzija, leukemija, limfom);.	-tabelom predstaviti krvne grupe; -tabelarno prikazati građu velikog i malog krvotoka; -opisati pomoću modela građu srca; -mjeriti puls koristeći čula i aparatom odrediti vrijednost krvnog pritiska; -eksperimentalno odrediti krvne grupe. -istražiti mogućnosti transplantacije organa;	--izvesti zaključke o značaju prakticiranja redovnih i umjerenih tjelesnih vježbi zbog očuvanja zdravlja krvožilnog sistema (sportsko srce); razumijeti važnost umjerenog dodavanja soli hrani kod održavanja krvnog pritiska/ tlaka; -imati pozitivan stav prema vakcinama.; -imati pozitivan stav o darivanju organa;
Organi za disanje i nastajanje glasa	-nabrojati dijelove sistema organa za disanje; -opisati građu i funkciju organa za disanje i način nastajanja glasa, -opisati plućno disanje i objasniti izmjenu plinova između stanica i krvi, -definisati vitalni kapacitet pluća; -opisati bolesti (prehlada, gripa, upala grla, laringitis, upala krajnika, bronhitis, upala pluća, TBC, rak pluća);	-interpretirati plućnu ventilaciju; -analizirati opravdane potrebe zaštite dišnog sistema od prašine plinova i drugih štetnih utjecaja; -demonstrirati pravilno disanje;	-opisati kroz primjere gušenje i utapanje, kao i bolesti organa za disanje i nastajanje glasa; -evaluirati štetnost pušenja kao i važnosti boravka u prirodi; -izvesti zaključke o štetnom utjecaju zagađenog zraka i duhanskog dima kao i mjerama suzbijanja pušenja.
Organi za varenje	-definirati pojam hrane i ishrane; -objasniti sastav hrane; -objasniti mehaničke i hemijske promjene hrane; -nabrojati i opisati dijelove sistema organa za varenje ; -opisati građu i funkciju organa za varenje (usta, jednjak, ždrijelo, želudac, pljuvačne i želudčane žlijezde) i apsorbciju razgrađenih sastojaka hrane; -opisati građu i funkciju organa za varenje (tanko i debelo crijevo, pankreas, žuč i crijevne žlijezde) i apsorbciju razgrađenih sastojaka hrane, -analizirati značaj održavanja čistoće usta, ruku i hrane; -opisati bolesti (karijes, paradentoza, gastritis, čir, rak želudca, hemoroidi, rak debelog crijeva, upala slijepog crijeva,); -opisati bolesti uzrokovane crijevnim parazitima (salmonela, pantljičara, metilj, trichinela, dječija glista, bijela glistica); - interpretirati simptome različitih poremećaja i bolesti organa za varenje i prehrane (pretilost, anoreksija, bulimija);	-pokazati na modelu / slici organe za varenje; -nacrtati i prezentovati piramidu zdrave ishrane; -istražiti putem interneta najčešće poremećaje: pretilost, anoreksija, bulimija;: -demonstrirati ispravno pranje ruku, i usne šupljine; -ocijeniti važnost dovoljnog žvakanja hrane i redovitog pražnjenja crijeva; -prepoznati i opisati simptome trovanja hranom; -pronaći na internetu najčešći uzročnik bolesti gastritisa i čira (Chelicobacter pilori);	-izvesti argumentirane zaključke o načinu čuvanja hrane i sprečavanje kontaminacije hrane (crijevni paraziti...); -razumiju važnost unošenja ravnomjernih i ujednačenih obroka tokom dana; -imati pozitivan stav o redovitoj ličnoj/osobnoj higijeni, čistoći i ispravnosti hrane (rokovi upotrebe...); izvesti zaključke o kvaliteti hrane na zdrav razvoj;

Organi za izlučivanje	-nabrojati i opisati dijelove sistema organa za izlučivanje; -opisati građu i funkciju organa za izlučivanje, -objasniti faktore rizika za razvoj bolesti organa za izlučivanje; -opisati bolesti (upale mokraćnih puteva i bubrega, zatajanje rada bubrega, kamenac);	-pokazati na modelu / slici organe za izlučivanje; -koristeći T-tabelu predstaviti razliku između primarnog i definitivnog urina; -istražiti putem interneta najčešće uzročnike urinarnih infekcija;:	-razumiju važnost unošenja ravnomjernih i dovoljnih količina tečnosti tokom dana; -imati pozitivan stav o redovitoj ličnoj/osobnoj higijeni; -izvesti zaključke o kvalitetu vode na razvoj urinarnih bolesti (ravničarski, brdski krajevi...);
Sistem žlijezda sa unutrašnjim lučenjem	-razlikovati vanjsko od unutarnjeg lučenja; -nabrojati i opisati žlijezde sa unutrašnjim lučenjem; -objasniti mehanizam povratne sprege u održavanju cjelovitosti organizma; -odrediti hormone prema žlijezdama koje ih luče; -objasniti ulogu pojedinačnih hormona; -nabrojati poremećaje u radu žlijezda sa unutrašnjim lučenjem (džinovski i patuljasti rast; akromegalija; gušavost; dijabetes; hiper i hipotiroza);	-pokazati na modelu / slici žlijezde sa unutrašnjim lučenjem; -istražiti najčešće poremećaje u radu žlijezda sa unutrašnjim lučenjem i navodi primjere;	-razumiju važnost endokrinog sistema u održavanju cjelovitosti organizma; -pokazati empatiju prema osobama oboljelim od dijabetesa i drugih poremećaja endokrinog sistema;
Spolni organi	-nabrojati i opisati dijelove muških i ženskih reproduktivnih organa; -objasniti funkciju organa za razmnožavanje, -razlikovati primarne od sekundarnih spolnih obilježja i opisati ih; -objasniti menstrualni ciklus; -objasniti začeće; -razlikuje vrste kontraceptivnih sredstava; -objasniti faktore rizika za razvoj bolesti organa za razmnožavanje; -nabrojati i opisati uzročnike i manifestacije spolno prenosivih bolesti (HPV; Clamidija; Kandidiaza; HIV; Trihonomijaza; Sifilis, Gonoreja...)	-pokazati reproduktivne organe muškarca ili žene na slici/ modelu; -koristeći Venov dijagram predstaviti sekundarna spolna obilježja muškaraca i žena; -izraditi grafik menstrualnog ciklusa; -koristeći lentu vremena opisivati promjene tokom menstrualnog ciklusa; -porede i pokazuju vrste mehaničkih kontraceptiva; -koristeći fotografije uočavaju manifestacije spolnih bolesti;,	-razumiju važnost održavanja redovite higijene spolnih organa; -razumiju važnost redovitih pregleda/ testiranja (Papa test...) u cilju sprečavanja razvoja spolnih bolesti; -iznositi stavove o odnosu prema spolnosti (odgovorno ponašanje);
Ontogeneza	-objasniti i opisati faze prenatalnog perioda ontogeneze; razlikovati pluripotentne od totipotentnih ćelija; -objasniti funkciju matićnih ćelija; -objasniti i opisati faze postnatalnog perioda ontogeneze;	-koristeći film /videozapis uočiti karakteristične faze prenatalnog i postnatalnog perioda; -istražiti upotrebu matićnih ćelija u savremenoj medicini za liječenje različitih oboljenja; -istražiti razloge potreba za prenatalno testiranje ;	-posjetiti Savjetovalište za mlade ; -pokazuju interes za ontogenetski razvoj čovjeka i argumentira stavove o razlozima prenatalnog testiranja; -razumiju važnost i način čuvanja matićnih ćelija.

Koža	-opisati građu i funkciju kože, -objasniti promjene i uzroke promjena na koži tokom adolescencije; -objasniti faktore rizika za razvoj kožnih bolesti.; -opisati kožne bolesti. (akne, gljivične; psorijaza; alergijski dermatitis; rak kože);	-prepoznati na modelu ili slici građu kože; -eksperimentalno utvrditi tip kože; -prepoznati uzročnike promjena na koži (masna hrana, hormoni, stres...).	--razumiju važnost održavanja redovite higijene kože; razumiju rizike izlaganja raznim vrstama zračenja (UV zraci/ solarij... , X zraci, rentgenski zraci.)
Način očuvanja zdravlja	-objasniti važnost redovnih fizičkih aktivnosti; -ocijeniti važnost pravilne ishrane; --analizira važnost mentalnog zdravlja za normalno funkcioniranje organizma; davati primjere održavanja pravilne higijene prostora i tijela; -planirati zdrave aktivnosti za vrijeme boravka u prirodi..	-demonstrirati osnovne vježbe disanja, razgibavanja, zagrijavanja, i istezanja; -priprema jelovnike izbalansiranih sastava i omjera; -kanalisati mentalno zdravlje kroz balans dnevnih aktivnosti; -dati primjere dobrog planiranja i organizacije higijene prostora i tijela.	-prakticirati svakodnevno jednu vrstu sportskih aktivnosti; -koristeći percentilne tablice odrediti svoju odgovarajuću težinu; -imati realnu sliku o sebi – i biti siguran u sebe (samopoštovanje); -održavati čistoću prostora i tijela u skladu sa godišnjim dobima i aktivnostima.

DEVETI RAZRED

Ishodi:
Učenici će:

- objasniti razvoj genetike kroz historiju koristeći lentu vremena,
- izvesti zaključke o značaju genetike za poboljšanje života čovjeka,
- definirati tipove nastanka stanica (mitoza, mejoza),
- objasniti proces mitoze i mejoze,
- šematski predstaviti stanični ciklus, mitozu i mejozu,
- definirati pojam hromozomske garniture i pojam hromozoma,
- opisati građu i morfologiju hromozoma (hromatida, centromera, telomere),
- nabrojati hemijski sastav hromozoma (DNK, RNK),
- nacrtati hromozom sa svim njegovim dijelovima,
- opisati autoreplikaciju,
- opisati biosintezu proteina (genetička šifra/kod),
- definirati pojam gena,
- navesti svojim riječima Mendelove zakone,
- dovesti u vezu oblike genskih interakcija (dominantnost-recesivnost, kodominantnost i intermedijarnost, homozigotnost i heterozigotnost),
- izraditi komplementarni lanac DNK na osnovu poznatog polulanca,
- definirati pojam i tipove mutacija i modifikacija,
- uraditi primjere monohibridnog križanja (krvne grupe, boja cvijeta zijevalice...),
- navesti razlike između Lamarkove i Darvinove teorije;
- navesti različite dokaze evolucije,
- identifikovati faktore evolucije (promjenljivost, izolacija, selekcija i genetički drift),
- navesti primjere vještačke i prirodne selekcije,
- uočiti rastuću složenost organizama kao rezultat evolucije,
- definirati pojmove: ekologija, populacija, vrsta, ekološki faktori, ekološka valenca, životne sredine, biotop, biocenoza, ekosistem,
- razlikovati određene ekološke kategorije (npr. ekosistem od biocenoze),
- razlikovati uticaj biotičkih i abiotičkih ekoloških faktora,
- izvesti zaključke o povezanosti žive i nežive prirode,
- izvesti zaključke o važnosti procesa kruženja materije i proticanja energije kroz ekosistem,
- nabrojati ekološke faktore vodene i vazdušne životne sredine,
- objasniti transformaciju energije u ekosistemu,
- opisati ekosisteme zračne životne sredine (listopadne i četinarske šume, krš, livade),
- identificirati ljekovite i začinske biljke,
- odgovorno se ponašati prilikom uređivanja školskog terarija,
- opisati vodene ekosisteme (more i okeani i kopnene vode),
- kroz terenski rad prikupljati materijale iz kopnenih i vodenih ekosistema,
- posmatrati mikroskopski i nacrtati zastupljene organizme tekućica i stajaćica;
- objasniti negativni uticaj čovjeka na životne sredine (zračnu i vodenu),
- predstaviti mrežom lance ishrane u različitim tipovima vodenim i zračnim životnih sredina,
- identificirati oblike zagađenja životnih sredina,
- definirati pojam Crvena knjiga BiH,
- navesti Nacionalne parkove i parkove prirode i spomenike prirode,
- istražiti rad organizacija koje provode aktivnosti na zaštiti prirode i unapređenju stanja životne sredine.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	Odgojno – obrazovni ciljevi		
	Znanja	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
Kratak pregled razvoja genetike	Učenici će: -pratiti razvoj genetike kroz historiju; -objasniti pojam i predmet izučavanja genetike; -nabrojati naučnike koji su utemeljili genetiku.	Učenici će: - koristiti lentu vremena za razvoj genetike kroz historiju.	Učenici će: -istražiti područja primjene genetičkih dostignuća; -izvesti zaključke o značaju genetike za poboljšanje života čovjeka.
Genetički materijal	-definirati tipove nastanka stanica (mitoza, mejoza); -objasniti proces mitoze i mejoze; -definirati pojam hromozomske garniture i pojam hromozoma; -opisati građu i morfologiju hromozoma (hromatida, centromera, telomere); -nabrojati hemijski sastav hromozoma (DNK, RNK); -opisati autoreplikaciju; -opisati biosintezu proteina (genetička šifra/kod); -definirati pojam gena; -navesti svojim riječima Mendelove zakone; -dovesti u vezu oblike genskih interakcija (dominantnost-recesivnost, kodominantnost i intermedijarnost, homozigotnost i heterozigotnost); -definirati pojam i tipove mutacija i modifikacija.	-šematski predstaviti stanični ciklus; -šematski predstaviti mitozu i mejozu; -posmatrati preparate mitoze i monoze; -na osnovu uputstva slagati ljudski kariotip (složiti parove po sličnosti); -nacrtati hromozom sa svim njegovim dijelovima; -izraditi model DNK; -izraditi komplementarni lanac DNK na osnovu poznatog polulanca; -uraditi primjere monohibridnog križanja (krvne grupe, boja cvijeta zijevalice...); -prepoznati karakterističnu sliku nositelja Down-ovog sindroma.	-kroz rad razvijati pozitivan stav prema primjeni genetičkih postupaka u različitim oblicima ljudskih djelatnosti (poljoprivreda, GMO, farmacija, prehrambena industrija); -diskutovati na teme nasljedna svojstva i nasljedne bolesti; -prihvatiti različitosti kao prednosti zajednica.
Evolucija	Učenici će: -pratiti razvoj nauke o evoluciji kroz historiju; -navesti razlike između Lamarkove i Darvinove teorije; -navesti različite dokaze evolucije (razvojni nizovi, prijelazni oblici, morfološko anatomski, atavizmi i rudimenti); -identifikovati faktore evolucije (promjenljivost, izolacija, selekcija i genetički drift); -definisati specijaciju, mikro/ makro evolucija.	Učenici će: -prepoznati među faktorima evolucije usmjeravajuće (prirodna selekcija/ borba za opstanak); -navesti primjere vještačke i prirodne selekcije; -objasniti spolnu izolaciju kao faktor evolucije.	Učenici će: -izvesti zaključke o značaju sagledavanja evolucije živog svijeta; -uočiti rastuću složenost organizama kao rezultat evolucije.
Ekologija	-pratiti razvoj ekologije kroz historiju; -definirati pojmove: ekologija, populacija, vrsta, ekološki faktori, ekološka valenca, životne sredine, biotop, biocenoza, ekosistem.	-razlikovati određene ekološke kategorije (npr. ekosistem od biocenoze); -razlikovati uticaj biotičkih i abiotičkih ekoloških faktora.	-izvesti zaključke o povezanosti žive i nežive prirode; -izvesti zaključke o važnosti procesa kruženja materije i proticanja energije kroz ekosistem.

Ekosistem vazdušne životne sredine	-nabrojati ekološke faktore vodene i vazdušne životne sredine; -objasniti transformaciju energije u ekosistemu; -opisati listopadne šume kao životne zajednice (sastav, spratovnost, fenološke promjene, distribucija prema geografskoj širini i nadmorskoj visini, lanci ishrane, kruženje tvari, bioprodukcija, biološka ravnoteža, mikroklima); -opisati četinarske šume kao životne zajednice (sastav, spratovnost, fenološke promjene, distribucija prema geografskoj širini i nadmorskoj visini, lanci ishrane, kruženje tvari, bioprodukcija, biološka ravnoteža, mikroklima); -opisati životne zajednice krša (postanak,sastav, prilagodbe, lanci ishrane, bioprodukcija, biološka ravnoteža, sukcesije); -opisati životne zajednice livade (vrste, postanak, sastav, lanci ishrane, bioprodukcija, biološka ravnoteža, sukcesije); - identificirati ljekovite i začinske biljke).	-koristeći T-tabelu procjeniti uticaj ekoloških faktora u odnosu na tip životne sredine; -kroz terenski rad prikupljati materijale iz različitih biocenoza te analizirati i bilježiti sastav; -predstaviti panoom sastav različitih biocenoza pomoću prikupljenog materijala; -predstaviti mrežom lance ishrane u različitim biocenozama; --predstaviti trofičkom piramidom odnose između različitih biocenoza. -terenskom nastavom skupiti i herbarijom predstaviti začinske i ljekovite biljke iz okruženja; uređivati model školskog terarija;	-izvesti zaključke o uticaju padavina na različite biocenoze i njihove posljedice (kisele kiše, klizišta, poplave); -procjeniti uticaj čovjek na promjenu sastava atmosfere (efekat staklenika, ozonske rupe); -prilikom posmatranja bilježiti podatke, postavljati pitanja i pokazati interes za učenje putem istraživanja; --pokazati i imenovati dominantne vrste biljaka i životinja u svakom spratu; davati pretpostavke i voditi raspravu o mogućim rezultatima; -odgovorno se ponašati u svom okruženju u cilju očuvanja planete Zemlje; -odgovorno se ponašati prilikom uređivanja školskog terarija.
Ekosistem vodene životne sredine	-opisati svojstva vode kao životne sredine; -objasniti transformaciju energije u ekosistemu; -imenovati tipove vodenih životnih zajednica (tekuće - stajaće...); -opisati životne zajednice mora i okeana (sastav, prilagodbe, lanci ishrane, bioprodukcija, biološka ravnoteža, distribucija organizama u obalnoj zoni - plima i oseka i na horizontalnom profilu); -opisati životne zajednice tekućica i stajaćica (sastav, prilagodbe, lanci ishrane, bioprodukcija, biološka ravnoteža, distribucija organizama na vertikalnom i horizontalnom profilu).	- koristeći T-tabelu procjeniti uticaj ekoloških faktora u odnosu na tip vodene životne sredine; -kroz terenski rad prikupljati materijale iz vodenih biocenoza te analizirati i bilježiti sastav; -posmatrati mikroskopski i nacrtati zastupljene organizme tekućica i stajaćica; -predstaviti mrežom lance ishrane u različitim tipovima vodenih životnih sredina; uređivati školski akvarij.	- procjeniti uticaj čovjek na promjenu sastava vodenih biocenoza (sukcesije); -prilikom posmatranja bilježiti podatke, postavljati pitanja i pokazati interes za učenje putem istraživanja; -pokazati i imenovti dominantne vrste biljaka i životinja u različitim tipovima vodenih biocenoza; -davati pretpostavke i voditi raspravu o mogućim rezultatima; -odgovorno se ponašati u svom okruženju u cilju očuvanja vodenih biocenoza; - voditi brigu o školskom akvarijumu.

Zaštita i unapređenje životne sredine	-objasniti uticaj čovjeka na životne sredine (zračnu i vodenu); -identificirati oblike zagađenja životnih sredina; -navesti endemične i rijetke vrste biljaka i životinja i njihovu zaštitu; -definirati pojam Crvena knjiga; -navesti Nacionalne parkove i parkove prirode i spomenike prirode BiH.	-prepoznati pozitivne i negativne učinke čovjeka na životne sredine; -terenskom nastavom fotografirati i panoom predstaviti endemične i rijetke vrste biljaka i životinja u okruženju; -prikupiti informacije o Crvenoj knjizi BiH; -istražiti rad organizacija koje provode aktivnosti na zaštiti prirode i unapređenju stanja životne sredine;	-predstaviti prikupljene informacije i primjere; -argumentirano iznositi svoj stav o uticaju čovjeka na prirodu i njenom očuvanju; -navode primjere neracionalnog iskorištavanja životinja i imenuju neka najpoznatija zaštićena područja.

Didaktičke preporuke

Implementacija ciljeva predmeta

Nastava biologije treba da se zasniva na naučnim saznanjima, odnosno na opovrgavanju teorija i hipoteza. Naučni rad je razumjevanje pojava, koje se zasnivaju na verifikovanim zapažanjima, i koje se podvrgavaju provjeri i osporavanju. Nastavnik ne treba da biološke ili prirodne nauke uči dogmatski. Dogma je sistem vjerovanja, koji ne podliježe naučnoj analizi i pobijanju. Dogmatsko vjerovanje je u suprotnosti sa osnovnim ciljem obrazovanja - promocija razumjevanja. Učenici treba da razumiju razliku između razumjevanja i nekritičkog prihvatanja ideja.

Nauka je organizovano prikupljanje znanja i metod za nadogradnju tog znanja na osnovu istraživačkih pitanja i eksperimentalnog posmatranja. Nastava biologije treba da sadrži u nastavnom planu i programu pristup zbira bioloških naučnih saznanja, koji objašnjavaju naučni metod na osnovu kojeg su naučnici došli do tih spoznaja. Tako će učenici razvijati razumjevanje osnovnih bioloških koncepata i analitički način razmišljanja, koja će u daljem životu omogućiti nadogradnju znanja o novim naučnim otkrićima, koje danas ne možemo predvidjeti.

Nastavnik u skladu sa zakonom i autonomijom profesije pri izvođenju, pojedinačne ciljeve izvodi iz naučnih pitanja. Pojedinačni koncepte i ciljeve treba predstaviti ne samo kao naučne činjenice, već i objasniti, kako su naučnici došli do specifičnih znanja o funkcionisanju živih sistema. Nastavnik treba jasno da pokaže, za svaku rečenicu u biološkom udžbenika, što predstavlja naučnu činjenicu, da stoji rad mnogih naučnika i nekoliko vijekova naučnih istraživanja (postepena nadogradnja naučnog znanja).

Nastavnik podučava biologiju tako, da se o naučnim pitanjima ispravno razgovara, da je većini atraktivno. Pri tome mora održavati ravnotežu između zabave i ozbiljne strane biologije kao nauke. Koristeći u nastavi zanimljive prikaze, priče i slične pristupe uvijek treba da dovede do produbljivanja razumjevanje suštinskih ciljeva. Zabavna strana nauke učenicima pomaže, da zapamte neke od ideja, ali ne može zamjeniti učenikov lični i kontinuirani napor, koji treba treba da ulože u razumjevanju biologije.

Nastavnik treba za prirodne pojave uvijek dati razumno naučno objašnjenje, ne okultno ili magično. Oni moraju biti iskreni o stvarima koje ne poznaju, i pokazati entuzijazam za učenje novih spoznaja i zakonitosti, zajedno sa učenicima. Ako ne poznaje odgovor na pitanje, zajedno sa učenicima utvrdi kako da pronađe odgovor na pitanje. Učenicima treba objasniti da u živom svijetu ima puno pojava koje još uvek nisu u potpunosti razumljive, a koje će se vjerovatno bolje razumjeti u budućnosti - nauka napreduje postepeno, iz generacije u generaciju.

Glavni cilj nastave biologije je holističko razumjevanje biologije, odnosno razumjevanje pojedinačnih koncepta i veza između njih. Učenici pri učenju produbljuju razumjevanje bioloških koncepata uz što više eksperimentalnog i terenskog istraživanja, da bi se ostvarili ciljevi smislenih aktivnosti koje se koriste (npr. rad sa izvorima informacija, upotrebe ICT, rad na projektima, istraživački zadaci, samostalni i grupni rad). U poučavanju treba da se pokaže istraživačka orijentacija, holistički pristup i aktuelnost biologije kao dinamične moderne nauke, koja ima značajan uticaj na naš svakodnevni lični i društveni život.

U prvom i drugom obrazovnom ciklusu (trijadi), neki biološki ciljevi i sadržaji se postepeno manifestuju u različitim predmetima (vidi nastavni plan i program za učenje o društvu i sredini u kojoj živimo, priroda i čovjek, život, bioraznolikost i životni procesi, planeta Zemlja, materija/tvari i njihova svojstva, tehnika i tehnologija,).

U okviru prirodnih nauka za 6.,7., 8. i 9. razreda, ciljevi biologije počinju da se nadograđuju i povezuju u biologiji kao prirodnoj nauci. U 6. razredu se obrađuju biljke kao model koji pokazuje strukturu i funkcionisanje organizma i organizacionih nivoa u živom svijetu. Učenici na primjerima biljnih ćelija počinju se upoznavati sa konceptom ćelije, kao osnovne građe i funkcionalne jedinice organizama. Oni uče o vezi između biljne strukture i djelovanja i njihova interakcija sa neživim i živim faktorima životne sredine, a također morfologiju, anatomiju i fiziologiju životinje i čovjeka.

U 7. razredu učenici koncept ćelije nadograđuju sa osnovama strukture i funkcionisanja ćelija u drugim organizmima i spoznaju, da su struktura i djelovanje ćelija temelj za klasifikaciju organizama. Oni uče detaljnije osnove strukture sveukupnog žiovog svijeta.

U 8. razredu učenici uče koncept fiziologije čovjeka po funkcionalnim sistemima, prevencije i zadravlja. koriste znanje o ćeliji i nasljedstvu.

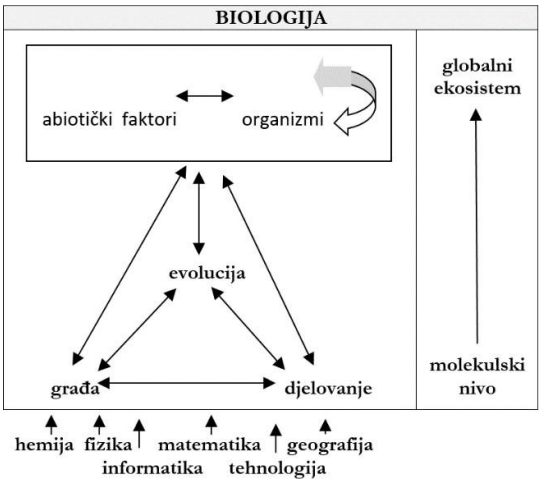
Na početku 9. razreda učenici spoznaju, da je genetski materijal u ćeliji i osnov nasljeđivanja. 9. razred je namjenjen za integraciju bioloških koncepata. Učenici izgrađuju znanje o nasleđivanju, koje povezuju sa osnovnim pojmovima evolucije. Oni uče da je osnova za klasifikaciju organizama u sistemu i njihove evolutivne srodnosti. Poznavanje ekosistema nadograđuju s konceptima biodiverziteta, bioma i biosfere.

Uče posljedice čovjekove intervencije u ekosistemima i uticaj biologije na moderna društva. Nova saznanja koriste za izgradnju razumjevanja funkcionisanja ekosistema. Uče i o antropogenim ekosistemima kao posebnim primjerima ekosistema, iz kojih čovjek uzima biomasu.

Sveobuhvatno razumjevanje bioloških koncepata

Izuzetno brz napredak moderne biološke nauke i sve veći rast društvenog značaja biologije ogleda se u novim pristupima u biološkom obrazovanja. Tako, u nastavi biologije neophodna je izmjena od deskriptivnosti ili faktografskog učenja ići ka razumjevanju bioloških koncepta i veza između njih. Moderni nastava biologije omogućava učenicima stvaranje mreža znanja (vidi dijagram). Pri tome, važno je da učenik poslije trećeg obrazovnog ciklusa (trijade) kroz biologiju stekne cjelovit pregled svih nivoa organizacije živih sistema - tako da nijedan pojedinačan sklop ne smije biti ispušten.

Prikaz holističkog pristupa u nastavi biologije

Nastavniku bi trebalo da bude primarna briga mrežno povezivanje bioloških koncepata. Treba napomenuti, da je učenike mnogo lakše osvješćavati o međusobnoj povezanosti i međuzavisnosti živih sistema te složenosti procesa u prirodi. Ovo mora biti pregledno i sistematično dato, pri čemu često upućivanje na povezanost s drugim sadržajima povećava preglednost i jasnoću osnovnih poruka teksta. S druge strane, nastavnik može sa adekvatnim obrazloženjem u poučavanju pomoći učenicima da shvate cjelovitost funkcionisanja žive prirode i poprečnih veza između bioloških koncepata. Sveobuhvatno sagledavanje žive prirode također značajno doprinosi mogućnost korištenja biološkog znanja u procjeni i rješavanju složenih problema.

Pored korištenja osnovnih veza između koncepata nastavnik u pružanju konkretnog sadržaja smisleno povezuje različite aspekte date biološke teme. U biološkim sistemima je bliska veza između njihove građe (strukture) i djelovanja (funkcije). Bez obzira na to da li se bavi biomolekulom ili organizmom ili ekosistemom, u svakom slučaju, živi sistemi su u interakcijama i prilagođavanju okolini. Centralni koncept, koji objašnjava vezu između strukture, funkcije i životne sredine je evolucija s prirodnom selekcijom. Evolucija je koncept koji biologiju razlikuje od drugih prirodnih nauka.

Dovodeći u vezu građu, djelovanje, životnu sredinu i evoluciju nastavnik mnoge biološke teme objašnjava logičnije, preglednije i razumljivije, a samim tim i zanimljivije. Ovakav holistički pristup u počavanju bioloških tema je prikazan u šemi Prikaz holističkog pristupa u nastavi biologije, bi trebao da bude zajednička nit poučavanja u predmetu biologija. Istovremeno nastavnik sa konkretnim primjerima objašnjava učenicima da moderna biologija postaje sve više interdisciplinarna nauka - za tumačenje bioloških pojava koristeći alate i znanja drugih nauka. Na brz napredak moderne biologije značajno utiče i razvoj tehnologije. Korištenje interdisciplinarnog pristupa funkcionisanju živih sistema omogućava učenicima da strukturiraju znanja, koja su usvojena kroz predmete prirodnih nauka.

Za dobro razumjevanje pojedinih bioloških koncepata i ciljeva, najbolje je da uz frontalni oblik rada, učenici stiču znanja sopstvenim istraživačkim radom. Efektivna nastava biologije temelji se na odgovarajućem balansu između različitih pristupa pri obradi i samostalnom istraživačkom učenju.

Primjere iz žive prirode, koje nastavnik koristi za ilustraciju pojedinih koncepta i ciljeva, moraju biti pažljivo odabrani. Nastavnik u nastavi biologije uključuje aktuelne teme iz neposrednog šireg okruženja, nova saznanja u biološkim naukama i primjere upotrebe biološkog znanja u svakodnevnom životu. Ovakvo podučavanje obogaćuje i približava biologiju učenicima.

Cjelovito razumjevanje biologije, koje učenici usvoje do kraja trećeg odgojno-obrazovnog ciklusa, je osnov za dublje razmatranje bioloških koncepata u srednjoj školi. Takvo shvatanje biologije je dio opšteg obrazovanja da učenike osposobe za samostalno donošenje odluka i aktivno učešće u društvenim debatama koje uključuju biološki znanja i stručne argumente. Stvaranje mreža znanja je osnov za cjeloživotno učenje.

Zablude (pogrešne predstave)
Nastavnik bi trebao u radu posebnu pažnju da obrati na pogrešne predstave, koje učenici steknu u kućnom okruženju na nižim nivoima obrazovanja. Da bi se postiglo holističko razumjevanje biologije neophodno je da nastavnik pogrešne predstave identifikuje i pomogne učenicima da ih prevaziđu. Samo na taj način učenici mogu nova znanja internalizovati/ pounutriti i usvojiti kao svoje.

Upotreba modela
Modeli i sastavljanje modela su veoma korisni u kognitivnim procesima, kako bi učenici razumjeli složene sisteme prirodnih nauka. Modeli se mogu koristiti kao idealizirano ili generalizirano predstavljanje nekih postojećih ili imaginarnih objekata. Učenici pri radu sa modelima uzimaju u obzir karakteristike pravih objekata, koji će biti ključni za odgovor na postavljena istraživačka pitanja. Važan dio dobijanja spoznaja je također kritički osvrt ili refleksija tog modela.

Upotreba i razvoj drugih sposobnosti
Nastava biologije razvija kod učenika korištenje stručnog jezika u obradi i prezentaciji bioloških koncepata, stručnih tekstova u čitanju stručne literature i komunikaciju. Mogućnosti komunikacije u biologiji su razvijene korištenjem različitih tekstova i drugih izvora informacija, kao što su slike, fotografije, grafikoni, tabele, ekspertize, simboli, formule, grafici, animacije i simulacije. Pri tome bi trebao da bude naglasak na ubjedljiv, logično strukturirani samostalno pisan rad ili usmeno izlaganje.

Učenici treba da procjene i reflektuju ili kritički se osvrnu na osnovu prethodnog znanja, stečenog u procesu učenja. Pravilnim ciljano korištenim pojedinim resursima učenici razviju komunikacijske sposobnosti i vještine ICT. Vještine komuniciranja u različitim društvenim situacijama, kritička procjena (refleksija) procesa i upotrebe ICT pružaju osnove za komunikaciju izvan škole i cjeloživotnog učenja.

Na osnovu temeljnog umreženog znanja učenici stiču spoznaje o organizaciji i strukturi bioloških procesa u živim sistemima, uključujući i vlastito tijele. Kroz ovo razumjevanje razvijaju poštovanje prema prirodi i sopstvenom zdravom načinu života. S razvijanjem sposobnosti procjenjivanja oni otvaraju nova pitanja o korištenju moderne biologije te mogu aktivno učestvovati u društvenim raspravama i samostalnom donošenju odluka.

Poticanje interesa za učenje biologije
Moderni nalazi bioloških nauka i njihove aplikacije zahtjevaju kontinuirano praćenje razvoja tih događaja. Nastavnici mogu sopstvenim praćenjem razvoja biologije povećati interesovanje i ohrabriti učenike da uče biologiju na višem nivou. Uticaj moderne biologije na život i društvo treba da bude usklađen na različite načine. Prednosti i brige o upotrebi bioloških nauka su često povezani sa životom učenika i njihovim vjerovanjima. Nastavnik bi trebao biti neutralno i uravnoteženo usmjeravati građenje različith stavova učenika.

Bosna i Hercegovina, kao izvor biodiverziteta
Nastavnik u poučavanju stručno procjenjuje koliko često će uključiti učenje o društvenoj važnosti prirodnih karakteristika i ekosistema. Da učenici razvijaju svijest o tome da je Bosna i Hercegovina (u nizu Dinaridi, Alpe i Peripanonije) dio Evrope i svijeta sa naglašenom biološkom raznovrsnosti (biodiverzitet). Posebnu pažnju posvetiti endemičnim i ugroženim zaštićenim vrstama i podvrstama te bosanskohercegovačkim pasminama životinja i sorti kultivisanih biljaka. Učenici razvijaju svijest o tome da su prirodna bogatstva dio našeg nacionalnog identiteta i da ga treba zaštiti. Razumjevanje Bosne i Hercegovine kao izvora biodiverziteta na raskrsnici biogeografskih oblasti je usko povezano sa znanjem učenika stečenog u geografiji.

Biologija i društvo
Biološko znanje je sve značajnije u razumjevanju i rješavanju različitih problema, koji su u vezi sa našim ličnim i društvenim životom. Učenici u kritičnom vrednovanju i rješavanju ovih problema koriste složen pristup, koji se zasniva na holističkom razumjevanju biologije (mreže znanja) i sposobnosti da koristite raspravu o tom pitanju iz različitih perspektiva.

Očuvanje prirode i životne sredine, koje donedavno gotovo nismo radili, postaje glavni problem (npr. fragmentacija staništa, gubitak biodiverziteta, invazivne vrste). Ovi problemi su uglavnom veoma složeni i zahtjevaju interdisciplinarni pristup, koji se u nastavi može međupredmetno povezati. Ovi problemi upućuju na više ciljeve, važne teme za razmatranje u nastavi kroz zaštitu prirode i životne sredine (npr. u vezi sa poljoprivredom, šumarstvom, industrijskim aktivnostima, urbanizacijom), upravljanje otpadom, uštedi energije, zagađenja vazduha, vode i zemljišta, otrovne materije. Učenici također razvijaju svijest o ličnoj odgovornosti i mogućnosti za djelovanje u korist očuvanja ekosistema i biodiverziteta, kao i obezbjeđivanje kvaliteta životne sredine. Učenici treba da nauče o prirodi i ekološkim problemima na lokalnom, državnom i globalnom nivou, da se upoznaju sa primjerima sektorskog zakonodavstva.

Biološki problemi su također povezani sa vrijednostima. U diskusijama o različitim gledištima i vrijednostima nastavnik ne nameće svoje lično uvjerenja o tom pitanju kao stručni autoritet (npr. problem testiranja lijekova na životinjama ne treba zloupotrijebiti namećući lični pogled). Tokom rasprave, sa argumentima učenik objektivno ispravlja neke stručne greške ili netačno razumjevanje bioloških koncepata i podataka. U slučaju oprečnih mišljenja, na primjer o nekim tehnološkim postupcima, najbolje je neutralno usmjerenje u diskusiji sa objektivnim objašnjenjem manjkavosti stručnih dokaza, da izbalansira raspravu.

Razmatranje biomedicinskih tema (npr. AIDS-a) zahtjeva od nastavnika mnogo osnovnog stručnog znanja. Dakle, kada se razmatraju etički i moralni aspekti međupredmetno se povezuje sa društvenim naukama i uključuju primjeri odnosa nauke i društva. U rješavanju ovih pitanja treba dozvoliti učenicima da istražuju različite aspekte problema. To također zahtjeva određen vremenski period, da učenici razgovaraju međusobno, sa nastavnikom i cijelim razredom ili izvan učionice sa javnošću (frontalno, diskusije u grupama, simulacija, debata, istraživanja i prezentacije, itd). Prije korištenja weba i drugih izvora za diskusiju korisno je proveriti njihovu stručnu relevantnost, primenjeni jezik i prezentacije. Budući da mnogi sajtovi donose brojne informacije, korisno je da se učenicima prethodno daju zaduženja (npr. da se pripreme za jedan aspekt debate), koja usmjeravaju njihova istraživanja i izbor relevantnih informacija. Promovisanje upotrebe drugih izvora, a ne samo udžbenika (koji ne može da pokrije trenutne aktuelne teme) također može da doprinese povećanju razumjevanja značaja moderne biološke nauke i ohrabri da nastave tražiti informacije iz drugih izvora.

Etičke dileme su date u biološkim temama, i dotiču čovjekovo ponašanje prema sebi, drugima i životnoj sredini. Takvi slučajevi su, na primjer, istraživanje embriona, genetski modifikovani organizmi, uzgoj organizama na farmama, u prirodnom okruženju i intervencije. Kriteriji za ocjenjivanje i oblikovanje odnosa prema životu i prirodi treba da podržavaju principe održivog razvoja. Vrijednosti i stavovi također utiču na kulturnu, etičku i spoznajnu tradiciju, od kojih je jedan postavio čovjeka u centar i vidi ga kao nedodirljivog, a drugi usmjeren na primjer na sistemsku zaštitu prirode za dobrobit čovjeka.

S etičkim vrijednostima se perspektiva prirode u užem smislu dopunjuje i doprinosi složenom razmišljanju i cjelovitom pristupu, koji čini sastavni dio moderne nastave biologije.

Predstavljanje bioloških tema, koje su aktuelne sa stanovišta društvenog značaja, omogućava učenicima dodatni uvid u radne oblasti biologije i zanimanja, na temelju biologije (stručno usmjeravanje). U vezi sa društveno relevantnim temama otvoriti potpuno nove oblasti (interdisciplinarne) ili područja, koje uključuju biološko znanje, i na taj način omogućavaju izbor zanimanja (npr. očuvanje biologije, sistemske nauke o Zemlji, nova polja biotehnologije i biomedicine).

Organizacija i vremenski opseg

Nastava biologije u 6. razredu je 35 sati, 7. razred je 70 sati, 8. razredu je 70 sata, a u 9. razredu je 64 sata. Jedna trećina vremena je posvećen praktičnom radu (aktivnosti učenika). Nastavnik stručnom autonomijom u svom godišnjem pripremanju i pripremama za časove raspoređuje niz procesnih ciljeva biologije, koji će se implementirati u cijelom biološkom obrazovanju te raspoređuje uključivanje razvoja sposobnosti i ciljeva međupredmetnih područja (npr.. razvoj stručnog jezika, komunikacije, korištenje ICT, odgovornog odnosa prema životu, zdravlju i prirodi, te razvoj vrijednosti, i dr).

U obimu, oko 20% nastave biologije nastavnik, u vezi sa aktuelnim pitanjima i problemima u neposrednoj i široj životnoj sredini stručnom samostalnošću određuje, koji će cilj bolje općenito razmatrati i uključiti odabrana znanja (npr aktuelna pitanja zaštite prirode, genetika, biotehnologije i dr). Na kraju razreda, nastavnik biologije mora razviti kod učenika da postignu standarde znanja na što višem nivou Bloomove taksonomije u skladu sa njihovim mogućnostima.

Eksperimentalni i terenski rad

Jednostavni eksperimentalni radovi su polazište za postizanje ciljeva i razvijanje prirodnomatematičnih sposobnosti u biologiji i time je obavezni dio programa. Učenje biologije je najmanje 20 posto od ukupnog izdvojeno za eksperimentalni rad na , pri kojem su učenici podijeljeni u grupe.

Jednostavan *eksperimentalni rad* je zasnovan tako, da uključuje sve faze istraživanja i eksperimentiranja koji vodi ka razumjevanju bioloških koncepata i razvoj procesnih ciljeva. Svaki eksperimentalni rad se planira u dijelovima, koji čine najmanje dva školska časa ili više u zavisnosti od organizacije rada škole. Učenici usmeno i pismeno predstavljaju rezultate i ocjenjuju napredak rada.

Nastavnik samostalno i stručno posmatra svoj koncept poučavanja u okviru kog uključuje eksperimentalni rad, kako bi došli do ostvarenja bioloških ciljeva i koncepata. Iako učenici u školskim istraživanjima ne dolaze do spoznaja, koja su nova naučna otkrića, oni mogu biti uzbuđeni zbog otkrivanja činjenica, koja su nova znanja, ili praktični prikazi koncepata iz udžbenika. Za dobro planiranje, samostalno izveden eksperiment i predstavljanje rezultata dobija priznanje i podsticaj za razvoj radosti u istraživanju i učenju. Potpuno odvojeno izvođenje poučavanja je besmisleno, jer se time gubi veza sa postizanjem razumjevanja bioloških koncepata i ciljeva. Važno je, da se na kraju razreda realizuju posebni i procesni biološki koncepti, iz nastavnog plana i programa.

Nastavnik usmjerava učenike u razvoju principa naučnog pristupa pri istraživanju. Vjerodostojni eksperimenti uključuju odgovarajuću kontrolu i moraju biti zasnovani tako, da su izvori grešaka svedeni na minimum, ponovljenih rezultata. Nastavnik treba da izabere dobro provjerene eksperimente, koji su u skladu sa ciljevima i konceptima nastavnog programa. Za neke principe prirodnih nauka je relevantno unaprijed teorijski obraditi, s kojima učenici utvrđuju usvojena znanja. U drugim slučajevima, učenicima treba omogućiti da sami otkrivaju principe. Istraživačke aktivnosti ne bi trebale biti samoj sebi svrha, ali bi trebali da dovedu do utvrđivanja razumijevanja bioloških koncepata i naučnog načina razmišljanja kod učenika.

Pri radu, polazimo od hipoteze, da će učenici obrađivati tri osnovne faze:

- postavka problema, formulisanje istraživačkih pitanja i postavka hipoteze,
- planiranje opažanja, uporednog mjerenja ili eksperimenta i izvedba koristeći odgovarajuće istraživačke metode (za biologiju odgovarajuće tehnike rada npr. mikroskopiranje, određivanje ili brojanje živih bića, mjerenje eksperimentalnih faktora, itd),
- vrednovanje dobijenih podataka i tumačenja u vezi sa hipotezom i podataka iz različitih izvora.

Individualno planirati rad tako, da se učenici bez obzira na njihove sposobnosti dovedu do spoznaja, da:

- naučno istraživanje zasnovano na posmatranju i opisivanju, izvođenju eksperimenta, zahtjeva povezivanje informacija ili postavljanje modela,
- je matematika važno sredstvo za sva naučna istraživanja,
- uporaba tehnologije u naučno-istraživačkom radu pomaže naučniku u prikupljanju podataka i omogućava veću preciznost mjerenja,
- naučna zajednica ne prihvata neka tumačenje, dok se ne provjeri na osnovu dokaza i ne ponudi odgovarajuće objašnjenje,
- nauka napreduje na osnovu razumne sumnje. Postavljanje pitanja o tumačenju drugih naučnika i provjeravanje rezultate njihovih istraživanja je dio nauke,
- naučnici procjenjuju predložena nova tumačenja na osnovu podataka, identifikuju pogrešne zaključke i tvrdnje, koje nisu potkrijepljene dokazima,
- na osnovu valjanih podataka može da stvori nekoliko alternativnih objašnjenja, između kojih se izabere najpogodnije na osnovu verifikacije.

Kako eksperimentalno i terensko istraživanje zahtjeva više vremena nego frontalna objašnjenja, za njihovo sprovođenje škola planira u rasporedu časova blok sate ili druge odgovarajuće oblike organizovanja nastave, što će omogućiti pravilno i bezbjedno izvršenje eksperimentalnih i terenskih aktivnosti. U eksperimentalnom i terenskom istraživanju i drugim aktivnostima, koje uključuju rad sa živim bićima ili rad u ekosistemima, treba planirati, izvođenje, nadgledanje i vrednovanje uključujući odgovoran odnos za život, ekosisteme, vlastitu bezbjednost i zdravlje.

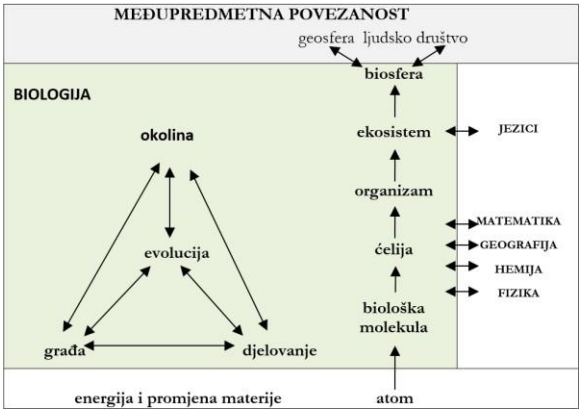
Individualizacija i diferencijacija

Učenicima prema sposobnostima i drugim karakteristikama prilagođavamo poučavanje biologije kako u fazama planiranja, organizacije i izvođenja, tako i u ispitivanju i ocjenjivanju znanja. Pri tome, obraćamo posebnu pažnju na određene grupe i pojedince; odgojno-obrazovni rad se zasniva na konceptima, smjernicama i direktivama koje donosi Pedagoški zavod:

- Otkrivanje i rad sa nadarenim učenicima,
- Teškoće u učenju u osnovnoj školi: koncept rada,
- Djeca sa obrazovnim poteškoćama u učenju: uputstvo za prilagođeno izvođenje programa osnovne škole uz dodatnu stručnu pomoć,
- Smjernice za obrazovanje djece iz inostranstva u BiH školama.

Međupredmetna povezanost

Moderna biologija kao integrativna nauka za cjelovito tumačenje struktura i funkcija živih sistema također koristi znanja drugih prirodnih nauka, društvenih i humanističkih, te je zato na nivou izvođenja neophodna međupredmetna povezanost sa prirodnim naukama i drugim predmetima (vertikalno i horizontalno). Nastavnik samostalnom profesionalnošću planira međupredmetnu povezanost u postizanju individualnih ciljeva.

Moguće glavne međupredmetne povezanosti:

Predmet	Sadržaji biologije, koji se povezuju sa pojedinim predmetima
matematika	uređivanje eksperimentalnih rezultata
hemija i fizika	Biohemija i biofizika
geografija	evolucija, biodiverzitet, biomi i biosfera, uticaj čovjeka na prirodu i životnu sredinu
tjelesni odgoj i sport	građa i funkcionisanje čovjeka, uticaja čovjeka na prirodu i životnu sredinu
historija	evolucija, biologija i društvo, uticaj čovjeka na prirodu i životnu sredinu
jezici	sva područja (razvoj izražavanja u tehničkom jeziku, upotreba izvora informacija u stranim jezicima)

Projektni dani prirodnih nauka su jedan od najpogodnijih oblika rada u povezivanju koncepta jednog ili više predmeta, njihova međupredmetna izvedba te razvoj i korištenje različitih mogućnosti kao i razvoj poduzetničkog učenja.

Provjeravanje i ocjenjivanje znanja

Nastavnik biologije prati napredak učenika u ostvarivanju ishoda Zajedničke jezgre prirodnih nauka BiH, te ciljeva, vještina i vrijednosti NPP/ Kurikuluma TK Ocjena iskazanog znanja treba da bude što više cjelovita, jer se vrednovanje znanja odvija na različite načine: usmenoj, pisanoj formi, istraživačkim rezultatima i drugim načinima.

Provjeravanje i ocjenjivanje znanja učenika treba usmjeriti na razumjevanje i povezivanje ključnih bioloških koncepata na različitim nivoima i upotrebu biološkog znanja u različitim situacijama. Naglasak treba da bude na razumjevanju živih sistema na različitim organizacionim nivoima, njihova međuzavisnost i uzročni odnosi te funkcionisanje biosfere.

Nadgledanje procesnih ciljeva treba da se fokusira na razvoj sposobnosti za naučno-istraživački rad, bezbjedno korištenje savremenih tehnologija, komuniciranje, upotreba različitih izvora za pronalaženje bioloških informacija i kritička ocjena njihove stručne ispravnosti, podstiču timski rad i demokratske odnose.

Informacione tehnologije

U nastavi biologije učenici prvo razvijaju i koriste maternji jezik za čitanje i predstavljanje bioloških koncepata, čitaju stručnu literaturu i izvještavaju. Mogućnost komuniciranja pri poučavanju biologije razvija se korištenjem različitih tekstova i drugih izvora informacija, kao što su slike, fotografije, grafikoni, tabele, stručni simboli, formule, jednačine, grafičke animacije i simulacije. Ovo bi trebalo da bude na ubjedljiv, logično strukturiran samostalan pismeni rad ili usmeno izlaganje.

Učenici treba da procjene svoja nova biološka znanja i razmišljaju o njima na osnovu cjelokupne mreže znanja stečenog u obrazovnom procesu. Da bi se postigao ovaj cilj treba iskustvo za dobijanje informacija iz različitih izvora, kao što su zvanični udžbenik za biologiju i druge predmete, kao i novine, film, web i drugi izvori stručnih i aktuelnih informacija, programe za obradu podataka, animacije, simulacije, igre, anketiranje, itd Uz odgovarajuće ciljano usmjerenje koristeći različite izvore informacija, učenici razvijaju komunikacijske sposobnosti i vještine ICT. Vještine komuniciranja u različitim društvenim situacijama, kritička procjena izvora informacija i upotrebe ICT pružaju osnov za komunikaciju izvan škole i cjeloživotnog učenja.

Na osnovu temeljnog umreženog znanja o biološkim konceptima učenici stiču znanja o organizaciji i strukturi procesa života u živim sistemima, uključujući procese u vlastitom tijelu. Kroz ovo razumjevanje razvijaju odgovorne stavove i poštovanje prema prirodi i sopstvenom zdravom načinu života. Sa razvojem sposobnosti vrednovanja otvaraju im se nova pitanja o upotrei moderne biologije, na osnovu kojih može samostalno odlučivati i aktivno učestvovati u društvenim raspravama.

Resursi za realizaciju programa

a) Materijalni uslovi

Za izvođenje nastave ovog predmeta potrebna je specijalizovana učionica sa opremom (voda i plin) i kabinet za nastavnika. Učionica bi trebalo da ima zastore. Nastavna pomagala treba da budu dovoljna za rad učenika u manjim grupama. Za nastavnika su potrebna demonstrativna pomagala.

b) Spisak, tehnički opis učila i nastavnih pomagala, standardi i normativi za nastavu prirode u osnovnim školama

OPTIMALNA POMAGALA:

- komplet za terenski rad,
- ručne lupe,
- mikroskop,
- gotovi mikroskopski preparati,
- pribor za izradu privremenih mikroskopskih preparata,
- TV prijemnik u boji,
- grafoskop,
- kompjuter sa web kamerom, dijaprojektor i printer

MJERNA POMAGALA:

- vaga: precizna analitička digitalna vaga,
- termometar: medicinski termometar, laboratorijski alkoholni termometar,
- pH-metar.

LABORATORIJSKA POMAGALA:

- sito: sito sa sitnom mrežicom, maksimalno 5x5 mm,
- komplet alkoholnih flomastera,
- lovna mreža za insekte,
- pribor za disekciju,
- kadice za disekciju
- termos boca,
- bušač čepova,
- stativ,
- stalak za epruvete,
- držači časa i epruveta.

STAKLARIJA:

- set čaša: set staklenih čaša različite veličine (50ml, 100ml, 250 ml, 500 ml),
- kapaljke,
- stakleni štapići,
- petrijeve zdjelice,
- avan s tučkom,
- satna stakla,
- Erlen-Mayerove tikvice,
- epruvete,
- pipete,
- stakleni lijevci,
- akvarijumska posuda: staklena akvarijumska posuda za gajenje.

DRUGA POMAGALA I UČILA:

- ključ u slikama za određivanje biljaka, gljiva i životinja,
- zidni plakati (građa korijena, stabala di- i monokotila, mitoze i mejoze...)
- sjeme različitih biljaka,
- akvarijum,
- hamer papir,
- flomasteri u boji,
- spisak ugroženih biljnih vrsta u Bosni i Hercegovini,
- stiropor i iglice,
- magneti.

c) Literatura

Potrebnu literaturu nastavnici mogu naći u katalogu udžbenika za osnovne škole.

Profil i stručna sprema nastavnika:

Nastavu predmeta Biologija izvode:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

HEMIJA

Definicija nastavnog predmeta, Hemija, Uloga, značaj, cilj

Hemija je eksperimentalna prirodna nauka koja proučava materiju i njene promjene. Proučavanja u hemiji odnose se u prvom redu na:

- sastav materije
- promjene kroz koje materija prolazi
- odnose između promjena u materiji i promena energije.

Hemija zauzima središnje mjesto među *prirodnim* naukama. Ona se bavi *građom tvari/materije*, njihovom strukturom, osobinama i transformacijama, i principima na kojima se ove osobine zasnivaju. Pošto se atomi i molekule nalaze u osnovi materije, u najširem smislu, a materija je jedan od vidova postojanja cijelog svemira, hemija je jedna od "kosmičkih nauka".

Zbog ove svoje sveobuhvatnosti, hemija se dodiruje i značajno preklapa sa drugim prirodnim naukama kao što su **fizika**, **geologija** i **astronomija**, s jedne strane, i **biologija, fiziologija i medicina**, s druge strane. Na jednom kraju spektra hemijskih nauka, koji je orijentiran ka istraživanju *atoma* iz kojih su izgrađeni molekuli, i subatomskih čestica iz kojih su izgrađeni atomi, te transformacija *energije* iz jednog u drugi oblik. Na drugoj strani su otkrića vezana za molekulske osnove života gde je hemija uspjela da prodre duboko u izuzetno složene molekulske mehanizme biohemijskih procesa i transfera genetskih informacija u živim sistemima.

Polazna tačka za nastavu hemije su prethodno znanje učenika, vještine i iskustva, kao i njihova zapažanja i ispitivanja prirodnih pojava, predmeta i tvari.

Daljnji napredak učenika se gradi na osnovnim pojmovima/ konceptima i principima hemije.

Nastava mora da podstakne učenike da proučavaju hemiju kao prirodnu nauku, da im pomogne u razmatranju važnosti dobrog i bezbjednog okruženja, nauči ih da se brinu o svojoj sredini odgovorno se ponašajući prema/u njoj. Zdravstveno vaspitanje i obrazovanje je integrisano kroz nastavu.

Nastava treba omogućiti razvoj ličnost i formiranje savremenog pogleda na svijet i pomoći učeniku u razumjevanju značaja hemije i tehnologije u svakodnevnom životu, životnoj sredini i društvu. Nastava se oslanja na eksperimentalni pristup u kojem je polazna tačka posmatranje i istraživanje supstanci i pojava u vezi živog okruženja i preuzimanje odgovornosti za životnu sredinu. Eksperimentalno usmjerenje treba pomoći učeniku shvatiti prirodu nauke i usvoji nove naučne koncepte, principe, i modele, razviti vještine rukovanja i sposobnosti za eksperimentalni rad i saradnju i stimulisati učenike u proučavanju hemije.

Cilj

Učenici će:

- odgovorno se odnositi prema radu i kretati se sigurno u prostoru u kojem rade, štiteći sebe i svoju sredinu i prate data uputstva,
- da provode zapažanja i mjerenja, traže informacije na temu koju proučavaju, i procjenjuju pouzdanost informacija,
- da donose zaključke o svojim zapažanjima i mjerenjima i prepoznaju uzročno-posljedične odnose u vezi sa karakteristikama prirodnih pojava i predmeta,
- izvršiti jednostavan naučni eksperiment pojašnjavanjem karakteristika pojava, procesa, supstanci, i predmeta, kao i odnose između njih,
- da koriste naučna saznanja u opisivanju, poređenju i klasifikaciji koncepta iz oblasti hemije i fizike,
- razumiju potencijalnu opasnost od nekog incidenta u hemijskoj industriji ili transportu supstanci i koje mjere treba preduzeti u zaštiti, radi očuvanja sopstvenog zdravlja i zaštite životne sredine,
- argumentirano iznose prednosti i mane obnovljivih i neobnovljivih izvora energije.

Savremene tendencije obrazovanja težište stavlja na razvijanje sposobnosti:

- funkcionalne hemijske pismenosti,
- razumijevanje promjena i pojava u prirodi na temelju stečenih znanja o hemijskim pojmovima, teorijama, modelima i zakonima,
- komuniciranja uz korištenje hemijskih termina, hemijskih simbola, formula i jednačina,
- izvođenja jednostavnih hemijskih istraživanja,
- za rješavanje teorijskih i eksperimentalnih problema,
- razvijanje logičkog, apstraktnog i kritičkog mišljenja,
- osamostaljivanje učenika za traženje i korištenje relevantnih informacija u različitim izvorima (udžbenik, naučnopopularne članci, internet),
- razvijanje svijesti o važnosti odgovornog odnosa prema okolišu, odgovarajućeg i racionalnog korištenja i odlaganja različitih supstanci u svakodnevnom životu,

- poticanje učeničke radoznalosti, potrebe za saznavanjem o svojstvima tvari u okruženju i pozitivnog odnosa prema učenju hemije,
- razvijanje svijesti o vlastitim znanjima i sposobnostima i daljoj profesionalnoj orijentaciji.
- učiti da radi bezbjedno, slijedeći uputstva,
- učiti da koriste metode istraživanja tipične sa stanovišta sticanja naučnih znanja, ove metode uključuju informacione i komunikacione tehnologije; i da ocijeni pouzdanost i značaj znanja,
- učiti da sprovede naučno istraživanje i da interpretira i predstavi rezultate,
- učiti o procesima u vezi sa ciklusom supstanci i životnim ciklusom proizvoda, kao i značaj tih procesa u prirodi i životnoj sredini,
- učiti o fizičkim i hemijskim konceptima koji opisuju svojstva (karakteristike) supstanci i učiti da primenjuje te koncepte,
- učiti koncepte i modele koji opisuju hemijske veze i strukture materije,
- učiti da prikažu hemijske reakcije uz pomoć hemijske jednačine,
- učiti da primjene svoje znanje u praktičnim situacijama i izborima ,
- učiti da znaju o značaju hemijskih fenomena i primjene za pojedinca i društvo.

Zadaci nastave hemije od sedmog do devetog razreda su da proširi znanje učenika iz hemije i upućuje učenika u razmišljanja koja su karakteristična za prirodne nauke, u sticanju i primjeni tog znanja u različitim životnim situacijama. Nastava treba omogućiti razvoj ličnost i formiranje savremenog pogleda na svijet i pomoći učeniku u razumjevanju značaja hemije i tehnologije u svakodnevnom životu, životnoj sredini i društvu.
Nastava se oslanja na eksperimentalni pristup u kojem je polazna tačka posmatranje i istraživanje supstanci i pojava u vezi živog okruženja i preuzimanje odgovornosti za životnu sredinu. Eksperimentalno usmjerenje treba pomoći učeniku shvatiti prirodu nauke i usvoji nove naučne koncepte, principe, i modele, razviti vještine rukovanja i sposobnosti za eksperimentalni rad i saradnju i stimulisati učenike u proučavanju hemije.

TREĆA TRIJADA

SEDMI RAZRED

Ishodi:

PRIRODA I ČOVJEK

Kratak pregled razvoja hemije

Učenici će:

- izvesti zaključke o značaju učenja hemije kao prirodne nauke,
- prepoznati osnovni laboratorijski pribor i posuđe,
- znati korake u istraživačkom radu,
- znati ispoljiti stav unutar grupe ili plenarno o prijašnjem i današnjem načinu istraživanja.

Vrste agregatnih stanja

Učenici će:

- nabrojati nebeska tijela različitih agregatnih stanja (plinovita , čvrsta),
- objasniti grafičkim prikazom.

MATERIJE/TVARI/SUBSTANCE OKO NAS I NJIHOVA SVOJSTVA

Struktura i svojstva

Učenici će:

- definisati atom kao česticu,
- navesti građu atoma (jezgro i omotač),
- definisati molekulu kao česticu građenu od atoma,
- razumjeti pojam jona,
- razlikovati smjesu i spoj,
- razlikovati fizikalna od hemijskih svojstva,
- koristiti različite metode razdvajanja sastojaka smjesa: filtriranje, kristalizacija, prosijavanje...,
- objasniti fizikalne i hemijske promjene kroz primjere,
- postavljati pitanja te prikupljati podatke iz različitih izvora,
- davati pretpostavke i voditi raspravu o mogućim rezultatima predviđenog ogleda.

Vrste

Učenici će:

- nabrojati nebeska tijela različitih agregatnih stanja (plinovita , čvrsta),
- objasniti grafičkim prikazom.

Supstance oko nas

Učenici će:

- definisati sastav i svojstva vazduha/ atmosfere,
- imenovati neke osnovne hemijske elemente i njihove simbole koji čine vazduh,
- prepoznati značaj hemijskog sastava atmosfere za opstanak živog svijeta,
- objasniti karakteristike vode i njen značaj kao rastvarača,
- opisati promjene pri otapanju,
- klasificirati prirodne vode prema hemijskom sastavu,
- nabrojati i objasniti postupke prečišćavanja voda i njihov značaj,
- klasifikovati vrste tla,
- nabrojati osnovne hemijske elemente koji ulaze u sastav tla/zemljište,
- definirati tvar,
- razlikovati čiste tvari od smjesa,
- razlikovati homogene od heterogenih smjesa,
- razlikovati jednostavne od složenih čistih tvari,
- primjeniti adekvatne postupke razdvajanje sastojaka iz smjese na osnovu njihovog sastava,
- objasniti razlike između različitih vrsta otopina,
- nabrojati sastojke atmosfere,
- izvoditi zaključke o uticaju čovjeka na aerozagađenje (kisele kiše, ozonske rupe, efekat staklene bašte),
- opisati svojstva O, H, N, S i osnovne spojeve ovih elemenata.

HEMIJSKE PROMJENE I ENERGETSKE PRETVORBE

Učenici će:

- uočiti da se pri nekim reakcijama oslobađa a nekim troši energija,
- davati procjene o promjenama, pratiti promjene hemijskih svojstava i reaktvinosti materijala i donositi zaključke,
- razlikovati reaktante i produkte jednadžbi,
- prikazati osnovne hemijske reakcije nastajanja vode, ugljikovog monoksida i dioksida, amonijaka koji se nalaze u vazduhu,
- voditi raspravu o mogućim rezultatima predviđenog ogleda,
- objasniti i kroz primjere navesti utvrditi najzanimljivije obnovljive i neobnovljive energije.
- definirati pojam oksida i oksidacije,
- nabrojati najznačajnije primjere oksida,
- prepoznati i napisati hemijskim formulama spojeve oksida,
- napisati jednostavne hemijske reakcije oksidacije,
- razlikovati kvalitativno od kvantitativnog značenja simbola i formula,
- razumije na šta se odnosi indeks i koeficijent,
- kroz primjere pravilno predstavlja hemijske elemente i spojeve,
- pravilno čitati hemijske simbole i formule,
- odrediti broj atoma pojedinih elementata u molekuli,
- povezati tvari iz svakodnevnog života sa njihovim hemijskim oznakama,
- usporediti i kroz primjere utvrditi osnovne obnovljive i neobnovljive izvore energije.

ISTRAŽIVAČKE AKTIVNOSTI[2]

Učenici će:

- raditi i djelovati bezbjedno (sigurno), štiteći sebe i svoju sredinu, i pratiti data uputstva nastavnika ili u grupi,
- koristeći različita čula i mjerne instrumente zapažati promjene,
- uraditi jednostavne eksperimente,
- ciljano upravljati zapažanjima osnovnih karakteristika hemijskih promjena i procesa,
- izvoditi zaključke iz posmatranja i mjerenja,
- predstavljati rezultate mjerenja na različite načine,
- kombinirati informacije iz različitih izvora, procijenjivati i korigovati ispravnost rezultata na osnovu prethodnih znanja, istraživanja i kroz razgovor sa drugima.

[2] Protežu se kroz sve sadržaje istraživačke aktivnosti

- razlikovati hemijski pribor i posuđe u laboratoriji;
- pravilno postaviti istraživačko pitanje;
- postavljati pretpostavke;
- osmisliti postupke za provjeru pretpostavki;
- izvesti zaključke na osnovu poređenja rezultata i pretpostavki;
- prezentirati rezultate istraživanja.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

PRIRODA I ČOVJEK

Sadržaj	Odgojno – obrazovni ciljevi		
	Znanja	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
Kratak pregled razvoja hemije Šta rade hemičari Načini istraživanja u hemiji (laboratorij i mjere zaštite)	Učenici će: -pratiti hemiju kroz historiju; -izvesti zaključke o značaju učenja hemije kao prirodne nauke; -prepoznati osnovni laboratorijski pribor i posuđe.	Učenici će: -koristiti lentu vremena za razvoj prirodnih nauka kroz historiju; -pravilno koristiti osnovni laboratorijski pribor i posuđe pri izvođenju eksperimenata; -razlikovati znakove opasnosti i mjere zaštite.	Učenici će: -ispoljiti interes za proučavanje hemije kao prirodne nauke; -znati korake u istraživačkom radu; -znati ispoljiti stav unutar grupe ili plenarno o prijašnjem i današnjem načinu istraživanja.

MATERIJE/ TVARI/ SUPSTANCE OKO NAS I NJIHOVA SVOJSTVA

Struktura i svojstva	Učenici će: -definisati atom kao česticu; -navesti građu atoma (jezgro i omotač); -razumjeti pojam jona; -definisati molekulu kao česticu građenu od atoma; -razlikovati smjesu i spoj; -razlikovati fizikalna od hemijskih svojstva; -objasniti fizikalne i hemijske promjene kroz primjere;	Učenici će: -predstaviti modelom (plastelin, čačkalice, loptice ....); -pokazati sa drugarima/icama koristeći svoja tijela pojam jona; - predstaviti modelom i crtežom molekulu; -demonstrirati kroz ogled procese i promjene nekih spojeva (šećer, so, voda...); -demonstrirati kroz ogled procese i promjene nekih smjesa (šećer + voda, pjesak + voda.....); -koristiti različite metode razdvajanja sastojaka smjesa: filtriranje, kristalizacija, prosijavanje; - kroz eksperiment pokazati fizikalne i hemijske promjene kroz primjere (voda, papir, voće, šećer, so...); - donositi konačne zajedničke zaključke izvedenih demonstracionih ogleda.	**Učenici će:** -slijediti upute nastavnika prilikom korištenja laboratorijskog pribora i posuđa; -ponašati se odgovorno prema preuzetim ili dobivenim obavezama i zadacima; - pratiti redosljed uputstava pri istraživanju; -pokazati interes za učenje putem istraživanja; -postavljati pitanja te prikupljati podatke iz različitih izvora; -davati pretpostavke i voditi raspravu o mogućim rezultatima predviđenog ogleda.
Vrste	Učenici će: - nabrojati nebeska tijela različitih agregatnih stanja (plinovita , čvrsta)	Učenici će: - klasifikovati nebeska tijela prema agregatnim stanjima.	Učenici će: - objasniti grafičkim prikazom koristeći crtež.

Supstance oko nas

Učenici će:
-definisati sastav i svojstva vazduha/ atmosfere;
-imenovati neke osnovne hemijske elemente i njihove simbole (O - oksigen/ kiseonik, C - karbon/ ugljik, N - nitrogen/ dušik/ azot, H - hidrogen/ vodik/ vodonik) koji čine vazduh/ zrak;
-objasniti karakteristike vode (H_2O) i njen značaj kao rastvarača;
-opisati promjene pri otapanju (difuzija i osmoza);
-klasificirati prirodne vode prema hemijskom sastavu;
-objasniti značaj različitih postupaka prečišćavanja voda: mehaničko, hemijsko i biološko;
-klasifikovati vrste tla;
-nabrojati osnovne hemijske elemente koji ulaze u sastav tla/ zemljište (O - oksigen/ kiseonik, C - karbon/ugljik, N - nitrogen/ dušik/ azot, H –hidrogen /vodik/vodonik, Mg - magnezij, Ca - kalcij...);
-definirati tvar;
-razlikovati čiste tvari od smjesa (jednostavne od složenih čistih tvari);
-navoditi primjere elemenata, spojeva, smjesa (homogenih i hetrogenih);
-razlikovati homogene od heterogenih smjesa;
-opisati postupke razdvajanja sastojaka iz smjese;
-iskazivanje sastava smjese udjelom mase i volumena;
-objasniti razlike između različitih vrsta otopina;
-razlikovati hemijski pribor i posuđe u laboratoriji;

Učenici će:
-prepoznati značaj hemijskog sastava atmosfere za opstanak živog svijeta;
-prepoznati i interpretirati simbole (O, C, N, H, Ca, Mg);
-interpretirati formulu vode (H_2O);
-kroz oglede demonstrirati vodu kao rastvarač (voda+šećer, voda+so, razlaganje stijena...);
-izvesti ogled promjena pri otapanju (filter vrećica čaja, tinta u vodi, posmatranje ploda šljive i trešnje nakon kiše- pucanje opne šljive i trešnje...);
-klasificirati prirodne vode (meke i tvrde vode);
-demonstrirati mehaničko prečišćavanja voda (filtriranje);
-prikupiti i klasifikovati različite vrste tla (glina, crnica, pjeskovito tlo ...);
-procijeniti koje tlo je najplodnije;
- razlikovati organoleptički homogene od heterogenih smjesa;
-primjeniti adekvatne postupke razdvajanje sastojaka iz smjese na osnovu njihovog sastava;
-izračunati maseni i volumni udio sastojaka u smjesi;
-pravilno sastaviti aparaturu za svaki od postupaka;
-pripremiti različite vrste otopina (nezasićene, zasićene, prezasićene);

Učenici će:
-navesti kroz primjere fotosinteze i disanja značaj kisika i ugljikovog dioksida;
-kroz kontinuirano vježbanje korisiti nazive i simbole hemijskskih elemenata koje su radili;
-pratiti upustva nastavnika u demonstracionim ogledima;
-postavljati pitanja i izvoditi zaključke;
-se odgovorno ponašati u prikupljanju materijala;
-koristiti stečena znanja i vještine iz drugih predmeta i u svakodnevnom životu.
- prepoznati među tvarima koje koristi u svakodnevnom životu primjenu homogenih i heterogenih smjesa elemenata i spojeva;
-navesti primjere u kojima "je i nije" zemlja prirodni filter (otpadne vode iz industrijskih postrojenja, ocjedne vode sa poljoprivrednih površina, otpadne vode iz domaćinstva);
-odgovorno se ponašati prema materijalu, priboru i instrumentima u laboratoriju;
-kroz T tabelu razvrstati homogene i heterogene smjese iz svakodnevnog života (šampon, juha/ supa, smog, zemlja, zrak, tijesto, vegeta, gazirana i pjenušava pića ...);

Zrak/ atmosfera

-nabrojati sastojke atmosfere;
-izvodi zaključak o značaju hemijske povezanosti ozona i UV zraka za živa bića;
-izvodi zaključak o značaju hemijske povezanosti oksida, sumpora i azota sa nastankom kiselih kiša;
-opisivati uticaj CO_2 na efekat staklenika;
-opisati svojstva O, H, N, S i osnovne spojeve ovih elemenata;
-najzastupljeniji elementi i jedinjenja koja ulaze u sastav zraka/ vazduha (O, H, N, CO_2 , CO, SO_2 , NOx);

posmatrati filmove o učinku kiselih kiša, ozona, UV zraka... zabilježiti informacije, i dati prijedloge mjera za prevenciju;
-pronaći iz različitih izvora primjere uticaja čovjeka na aerozagađenje;
-izvesti ogled dobivanja kisika i vodika iz vode,
-dokazati kroz ogled prisustvo kisika u sastavu zraka;
dokazati kroz ogled prisustvo CO_2 u izdahnutom zraku;

-posjetiti metereološku stanicu i voditi zabilješke o aerozagađenju;
-pravilno se ponašati u slučaju aerozagađenja;
-imati pozitivan stav i razvijen aktivizam za zaštitu pojedinca i ravnotežu prirode;
-pravilno koristi aparaturu za razdvajanje sastojaka vode, zraka...;
-razlikovati miris sumpora u sumpornoj vodi (izvorska voda);
-objasniti značaj simporne vode za liječenja;

HEMIJSKE PROMJENE I ENERGIJA

	Učenici će: -utvrditi najzanimljivije obnovljive i neobnovljive energije (ugalj, nafta, zemlji plin, sunčeva energija, energija vjetra, plima i oseka kao izvor energije i enerija valova); -uočiti da se pri nekim reakcijama oslobađa a nekim troši energija (živi kreč u vodi, gorenje papira, gorenje svijeće); -prikazati osnovne hemijske reakcije nastajanja H_2O, CO, CO_2, NH_3 koji se nalaze u vazduhu.	Učenici će: -vizuelno predstaviti obnovljive i neobnovljive izvore energije; -pokazati demonstracionim ogledom hemijske promjene; -razlikovati reaktante i produkte u jednačini.	Učenici će: -istražiti i predstaviti obnovljive i neobnovljive izvore energije; -davati procjene o promjenama, pratiti promjene kemijskih svojstava i reaktvinosti materijala i donositi zaključke; -voditi raspravu o mogućim rezultatima predviđenog ogleda; -kroz modele pokazuje molekule nastale hemijskim reakcijama H_2O, CO, CO_2, NH_3.
Oksidi i oksidacija	Učenici će: -definirati pojam oksida i oksidacije; -nabrojati najznačajnije primjere oksida; -prepoznati i napisati hemijskim formulama spojeve oksida; -napisati jednostavne hemijske reakcije oksidacije; -usporediti i kroz primjere utvrditi osnovne obnovljive i neobnovljive izvore energije.	Učenici će: -ogledom odrediti vrstu oksidacije (tiha i burna oksidacija); -ispitati kroz ogled zapaljivost supstanci (Mg traka...); -zabilježiti uočene promjene u tihoj i burnoj oksidaciji; -izvesti zaključke nakon ogleda i uporediti sa svojim pretpostavkama; -tabelarno usporediti osnovne obnovljive i neobnovljive izvore energije.	Učenici će: -pravilno rukovati posuđem i priborom u laboratoriju i svakodnevnom životu; -pažljivo pratiti, uočavati i znati mjere zaštite; -povezuju naučeno sa primjerima iz života; -prezentirati kroz primjere osnovne obnovljive i neobnovljive izvore energije.
Kvalitativno i kvantitativno značenje simbola i formula	Učenici će: razlikovati kvalitativno od kvantitativnog značenja simbola; razlikovati kvalitativno od kvantitativnog značenja formula; razumije na šta se odnosi indeks i koeficijent;	Učenici će: kroz primjere pravilno predstavlja hemijske elemente i spojeve; pravilno čitati hemijske simbole i formule; odrediti broj atoma pojedinih elementata u molekuli;	Učenici će: pokazuje interes za predstavljanje tvari hemijskim simbolima i formulama; povezati tvari iz svakodnevnog života sa njihovim hemijskim oznakama;

Međupredmetna povezanost i kompetencije

PREDMET HEMIJA	PREDMET S KOJIM SE POVEZUJE	NASTAVNO PODRUČJE	KOMPETENCIJE
Vrste tvari **Tijelo** **Kruženje vode**	Priroda i društvo od 1. do 5. razreda	U okviru poučavanja predmeta Priroda i društvo protežu se i oblasti hemije, o materiji, vrstama tvari, agregatnim stanjima tvari, o vodi i kruženju vode u prirodi...	Digitalna kompentencija: -Sklonost korištenju TID-a u svrhu samostalnog rada i rada u timovima, kritički i misaoni stav pri ocjenjivanju raploživih informacija Učiti kako se uči:. -Vlastiti koncept koji podržava spremnost mijenjanja i daljnjeg razvitka kompetencija i vlastite motivacije i povjerenja u mogućnost uspjeha. -Pozitivno prihvaćanje učenja kao cjeloživotnog učenja i aktivnosti koja obogaćuje život. -Prilagodljivost i fleksibilnost
Sastav tvari, **plinova,** **Građa atoma, molekula** **Međunarodni SI sistem mjernih jedinca,** **Elketricitet i elektroliti**	Fizika	Integrirati što više sadržaje fizike sa hemijom, npr.: Sastav tvari , plinova , građa atoma, molekula, Međnarodni SI sistem mjernih jedinca, elketricitet i elektroliti ...	-Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: -Znatiželja i kritičko pimanje nauke i tehnologije uključujući pitanja sigurnosti i zaštite kao i etička pitanja. -Spremnost stjecanja naučnog znanja i interes za nauku i znanstvenu i tehnološku karijeru
Bioloski važni **spojevi**	Biologija	Integrirati što više sadržaje biologije sa hemijom, npr.: izučavanje procesa fotosinteze, disanja, kod nastanka biološki važnih spojeva, kroz osnove biohemije koja se obrađuje u biološki važnim spojevima	-Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije -Znatiželja i kritičko pimanje nauke i tehnologije uključujući pitanja sigurnosti i zaštite kao i etička pitanja. -Pozitivan ali kritički stav prema upotrebi stvarnih informacija i svijest o potrebi logičnog postupka donošenja

OSMI RAZRED

Ishodi:

PROMJENE MATERIJE I ENERGETSKE PRETVORBE

Supstance oko nas

Učenici će:

- opisati građu atoma,
- objasniti elektronsku konfiguraciju pojedinih elemenata,
- imenovati elemente periodnog sistema;
- prepoznati i sastaviti različite vrste formula (molekulska, strukturna, empirijska),
- napisati elektronsku konfiguraciju pojedinih elemenata;
- razlikovati grupe i periode;
- predstaviti simbolima elemente periodnog sistema;
- razlikovati molekulsku od strukturne formule;
- odrediti valenciju i oksidacijski broj elementa u hemijskoj formuli;
- izračunati relativnu molekulsku masu spojeva;
- povezati građu atoma sa PSE i pri tome se koriste periodnim sistemom elemenata;

Hemijske reakcije

Učenici će:

- predstaviti reakciju hemijskom jednačinom;
- izjednačavati hemijske jednačine;
- poznavajući svojstva nekih tvari izbjeći opasnosti od opeklina, prskanja u oči, izazivanja požara...;

Vrste spojeva

Učenici će:

- razlikovati okside od ostalih vrsta spojeva sa kisikom;
- razlikovati okside metala od oksida nemetala;
- objasniti sastav kiselina na osnovu hemijskih formula i način nastanka (HCl, HNO_3 , H_2SO_4 , H_2SO_3 , H_2S, H_2CO_3 i H_3PO_4);
- opisati pojam disocijacije;
- objasniti sastav baza na osnovu hemijskih formula i način nastanka (NaOH, $Ca(OH)_2$, $Al(OH)_3$, $Mg(OH)_2$, i dr.. ;
- objasniti sastav soli na osnovu hemijskih formula i način nastanka (NaCl, $CaCO_3$, $Al_2(SO_4)_3$, $MgCl_2$, idr.);
- objasniti pojam neutralizacije;
- objasniti reakciju disocijacije soli;
- predstaviti hemijskim reakcijama nastanak kiselina, baza i soli,
- istražiti gdje se različite vrste spojeva koristi u različitim industrijskim sektorima;

Vrste tvari

Učenici će:

- dati primjere metala i nemetala i predstaviti simbolima;
- analizirati svojstva vode;
- odrediti metale i nemetale prema položaju u periodnom sistemu elemenata (PSE);
- napisati primjere jednačina oksidacija (Mg, Ca, C, N...);
- razlikovati čistu od onečišćene vode kroz primjere;
- interpretirati jednostavne jednačine reakcija oksidacije;
- povezati značaj i ulogu metala kao biogenih elemenata (Na, K, Ca, Mg, Fe, Zn, I...);

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

PROMJENE MATERIJE I ENERGETSKE

Sadržaj	**Odgojno-obrazovni ciljevi**		
	Znanja	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
Supstance oko nas Građa tvari	**Učenici će:** -opisati građu atoma; -nabrojati subatomske čestice i njihov naboj; -opisati građu elektronskog omotača;	**Učenici će:** -predstaviti grafički građu atoma na osnovu rednog broja; -napisati elektronsku konfiguraciju pojedinih elemenata;	**Učenici će:** -primjeniti stečeno znanje u čitanju sastava različitih artikala (hemijske simbole i formule); -znati kako da izvuče zaključke o reaktivnosti neke tvari na

	-objasniti elektronsku konfiguraciju pojedinih elemenata; -objasniti na primjerima izotope nekih elemenata; -opisati organizaciju periodnog sistema; -imenovati elemente periodnog sistema; -objasniti svojim riječima nastanak molekula između istovrsnih i raznovrsnih atoma; -prepoznati različite vrste formula (molekulska, strukturna, empirijska); -objasniti svojim riječima nastanak iona - anion, kation; -objasniti svojim riječima jonsku vezu; -objasniti svojim riječima nastanak kovalentne veze; -objasniti svojim riječima valenciju i njenu povezanost sa periodnim sistemom elemenata; -objasniti svojim riječima oksidacijski broj; -povezati stvarnu masu atoma i molekule sa relativnom atomskom i molekulskom masom;	-odrediti broj pojedinih subatomskih čestica na osnovu masenog broja; -razlikovati grupe i periode; -predstaviti simbolima elemente periodnog sistema; -koristiti pravilno čitanje periodnog sistema; -modelima i hemijskim formulama predstavljati molekule od istovrsnih i raznovrsnih atoma; -razlikovati molekulsku od strukturne formule; -predstaviti grafički i simbolom jone i jonsku vezu; -predstaviti grafički i hemijskim formulama kovalentnu vezu; -sastaviti hemijske formule na osnovu poznavanja valencije i oksidacijskog broja; -odrediti valenciju i oksidacijski broj elementa u hemijskoj formuli; -imenovati i napisati spojeve na osnovu valencija; -povezati oksidacijski broj i valencije; -izračunati relativnu molekulsku masu spojeva;	osnovu elektronskih struktura atoma -povezati građu atoma sa PSE i pri tome se koriste periodnim sistemom elemenata; -koristeći periodni sistem elemenata odrediti vrstu hemijske veze kojom se povezuju hemijski elementi određenih grupa; -poznavajući svojstva nekih tvari izbjeći svakodnevne opasnosti (zapaljivost para, laka za kosu, acetona, otežano kuhanje namirnica sa soli ...); -poznavajući svojstva nekih tvari pravilno ih primjeniti u svakodnevnom životu (hemijska provodljivost struje, ...) -imaju pozitivan stav prema separiranom odlaganju alkalnih baterija (kiselina i baza;
Hemijske reakcije	Učenici će: -predstaviti reakciju hemijskom jednačinom; -objasniti svojim riječima zakon o očuvanju mase; -objasniti svojim riječima zakon o stalnim omjerima (odnosima) masa; -navesti faktore koji utiču na brzinu hemijske reakcije (vrste reaktanata, temperatura, veličina i broj čestica, katalizatori); -objasniti svojim riječima razliku između egzotermnih (gašenje kreča) i endotermnih reakcija (gorenje papira);	Učenici će: -eksperimentalno provjeriti zakon o očuvanju mase (gašenje živog kreča, zagrijavanje šećera); -i zračunati omjere masa elemenata u pojedinim spojevima; -izjednačavati hemijske jednačine;	Učenici će: -pratiti upustva nastavnika u demonstracionim ogledima; -kroz kontinuirano vježbanje korisiti nazive i simbole hemijskih elemenata i nazive i formule hemijskih spojeva pri pisanju hemijskih jednačina koje su radili;- -se odgovorno ponašati u rukovanju materijalima u laboratoriju i domaćinstvu; -poznavajući svojstva nekih tvari izbjeći opasnosti od opeklina, prskanja u oči, izazivanja požara...); -postavljati pitanja i izvoditi zaključke; -koristiti stečena znanja i vještine iz drugih predmeta i u svakodnevnom životu.

Vrste spojeva	Učenici će: - razlikovati okside od ostalih vrsta spojeva sa kisikom;	Učenici će: - predstaviti formulom okside;	Učenici će: - znati kako da istraže svojstva spojeva i koristiti rezultate u klasifikaciji spojeva;
	-razlikovati okside metala od nemetala; -imenovati okside; -objasniti sastav kiselina na osnovu hemijskih formula i način nastanka (HCl, HNO_3 , H_2SO_4 , H_2SO_3 , H_2S, H_2CO_3 i H_3PO_4); -određivanje valentnosti kiseline na osnovu broja atoma hidrogena predstavljene formulama; -opisati pojam disocijacije; -objasniti reakciju disocijacije kiselina; -objasniti sastav baza na osnovu hemijskih formula i način nastanka ($NaOH$, $Ca(OH)_2$, $Al(OH)_3$, $Mg(OH)_2$, idr.. ; -određivanje valentnosti baza na osnovu broja hidroksilnih grupa predstavljene formulama; -objasniti reakciju disocijacije baza; -objasniti sastav soli na osnovu hemijskih formula i način nastanka ($NaCl$, $CaCO_3$, $Al_2(SO_4)_3$, $MgCl_2$, idr.); -imenovati soli; -objasniti pojam neutralizacije; -objasniti reakciju disocijacije soli; -objasniti pojam pH vrijednosti;	-tačno napisati hemijske reakcije nastanka oksida; -predstaviti hemijskim reakcijama nastanak kiselina; -razlikovati valentnost kiselina i baza prema broju atoma hidrogena i broju hidroksilnih grupa; -predstaviti hemijskim jednačinama disocijaciju kiselina; -predstaviti hemijskim jednačinama disocijaciju baza; -predstaviti hemijskim jednačinama disocijaciju soli; -predstaviti hemijskim jednačinom neutralizaciju; -koristeći indikatore određivati pH vrijednosti različitih rastvora;	-istražiti gdje se različite vrste spojeva koristi u različitim industrijskim sektorima (kao što su industrija metala i drveta itd., o njihovim proizvodima i značaju za svakodnevni život); -znati gdje i kako se koriste odgovarajući hemijski spojevi; -se odgovorno ponašati u rukovanju materijalima u laboratoriju i domaćinstvu;
Vrste tvari Svojstva metala i nemetala	Učenici će: -objasniti svojstva metala i nemetala; -dati primjere metala i nemetala i predstaviti simbolima; -izvesti zaključke o broju elektrona u valentnoj ljusci metala i nemetala (povezivanje sa jonskom i kovalentnom vezom; -interpretirati osobenosti H (rasprostranjenost, dobivanje, reaktivnost, najvažniji spojevi – voda); -interpretirati osobenosti O (rasprostranjenost, dobivanje, reaktivnost, najvažniji spojevi – voda, oksidi); -analizirati svojstva vode (tri agregatna stanja, anomalija o širenju vode, dobar rastvarač, tvrdoća vode-destilirana voda, salinitet vode, površinska napetost, kruženje vode u prirodi) i uporediti sa svojstavima H i O;	Učenici će: -uporediti svojstva metala i nemetala kroz T – tabelu; -odrediti metale i nemetale prema položaju u periodnom sistemu elemenata (PSE); - Lewis-ovim simbolima atome metala i nemetala (Na, Al, Mg, Cu, K, ... H, O, C, Cl, N,...); -eksperimentalno dokazati sastav vode i osobenosti H i O (elektroliza vode u Hoffmanovom aparatu, zagrijavanje $KMnO_4$, razlaganje H_2O_2 , gorenje Mg trake, gorenje Fe vune,); -ispitati tvrdoću vode na različitim uzorcima isparavanjem;	Učenici će: -povezati svojstva vode sa ulogom vode u živim organizmima i prirodi; -razlikovati čistu od onečišćene vode kroz primjere; -se odgovorno ponašati u rukovanju materijalima u laboratoriju i domaćinstvu; -pratiti upustva nastavnika u demonstracionim ogledima; -povezati važnost tvrdoće vode za dugovječnost i učinkovitost kućanskih aparata i industrijskih postrojenja; -dosljedno pratiti i pridržavati se koraka prilikom istraživanja; -objasniti opasnosti od nastanka požara i adekvatne postupke prilikom gašenja požara;

-interpretirati osobenosti N (rasprostranjenost, dobivanje, reaktivnost, najvažniji spojevi – oksidi, NH_3 , HNO_3 i soli);
interpretirati osobenosti C (rasprostranjenost, dobivanje, reaktivnost, najvažniji spojevi – CO, CO_2 , H_2 CO_3 i soli);
-interpretirati osobenosti Cl (rasprostranjenost, dobivanje, reaktivnost, najvažniji spojevi – NaCl);
-objasniti karakteristike elemenata prve (Na, K) i druge (Ca, Mg) grupe PSE i ostalih biogenih metala (Cu, Zn, Fe, ...);
-objasniti karakteristike i primjenu industrijski značajnih metala (Al...);

-ispitati površinsku napetost vode (ubacivanjem novčića u čašu);
ispitati površinsku napetost vode pri različitim temperaturama;
-napisati primjere jednačina oksidacija (Mg, Ca, C, N...);
-uočiti kroz laboratorijske vježbe reaktivnost Na;

-interpretirati jednostavne jednačine reakcija oksidacije;
-kroz ulogu konzumenta opisati različite proizvode iz prodavnica na osnovu procesa kružanja vode , ugljika, azota,... (ciklus proizvoda);
-povezati značaj i ulogu metala kao biogenih elemenata (Na, K, Ca, Mg, Fe, Zn, I...);
-argumentirano iznositi stavove o zaštiti od korozije u konstrukcijama i metalnoj industriji;
-povezati značaj hemijskih fenomena/pojava na pojedinca i društvo (fotosinteze, disanje);

DEVETI RAZRED

Ishodi:

Stehiometrija

Učenici će:

- sastaviti formule na osnovu imena spoja;
- sastaviti hemijske jednačine (neutralizacija, suopstitucija, oksidacija);
- izračunati relativnu molekulsku masu (Mr) preispitujući različite primjere;
- sa sigurnošću sastavljati hemijske jednačine (neutralizacija, supstitucija, oksidacija);
- izračunati količinu tvari i molarnu masu, masu uzorka, broj jedinki (molekuli, joni, atomi);

Vrste tvari

Učenici će:

- opisati procese kroz koje kruži ugljik u prirodi (fotosinteza i sagorjevanje/disanje...);
- nabrojati elemente koji ulaze u sastav organskih spojeva;
- klasifikovati vrste ugljikovodika (alkani, alkeni, alkini i areni);
- razlikovati zasićene od nezasićenih ugljikovodika;
- izačunati valencije i oksidacioni broj ugljika u oksidima, ugljičnoj kiselini, krečnjaku/vapnencu;
- koristeći čula/osjetila razlikovati miris, boju, agregatna stanja i dr. svojstva fosilnih goriva;
- napisati molekulsku, strukturnu i racionalnu formulu;
- napisati hemijske jednačine gorenja ugljikovodika ;
- imati stav o cikličnim procesima i posljedicama i tih procesa u prirodi (kruženje ugljenika/karbona, i efekte staklene bašte, i kisele kiše);
- istražiti opasnosti od korištenja i nepravilnog rukovanja fosilnim gorivima (prerada nafte...);
- pokazati odgovornost prilikom rukovanja plinom, naftom, benzinom, upaljačima, različitim sprejevima u domaćinstvu i svakodnevnom životu;
- pravilno rukovati posuđem i priborom u laboratoriju i svakodnevnom životu;

Organski spojevi s kisikom

Učenici će:

- objasniti dobijanje, svojstva i upotrebu alkohola (metanol, etanol);
- razlikovati reakcije oksidacije i proizvode reakcija organskih jedinjenja;
- formulama predstaviti funkcionalne grupe alkohola, karboksilnih kiselina i estera;
- istražiti, izvesti zaključke i zauzeti stav o proizvodnji alkohola i uticaju alkohola na ljudsko zdravlje;

Biološki važni spojevi

Učenici će:

- objasniti pojam lipida (masti i ulja);
- objasniti pojam ugljiko hidrata;
- objasniti pojam i građu proteina;
- ekperimentalno dokazivati svojstva masti i ulja (gustoća, emulzija, zapaljivost, oksidacija...);
- ekperimentalno dokazivati prisustvo skroba u namirnicama Lugolovim reagensom;
- istražiti i izvesti zaključke o ulozi, značaju i proizvodnji masti i ulja kao hranljivih supstanci i industrijskih sirovina (uporaba glicerola, pretilost, sapuni i kozmetički materijali;

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

PRIRODA I ČOVJEK

Sadržaj	Odgojno – obrazovni ciljevi		
	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
Stehiometrija	Učenici će: - sastaviti formule na osnovu imena spoja; - zaključiti ime spoja na osnovu formule; - ponoviti relativnu molekulsku masu (Mr); - ponoviti omjere masa elemenata u pojedinim spojevima; - sastaviti hemijske jednačine (neutralizacija, suopstitucija, oksidacija); - objasniti kroz primjere maseni udio elementa u spoju; - objasniti količinu tvari, molarnu masu, Avogadrov broj, broj jedinki (molekuli, joni, atomi);	Učenici će: -izračunati relativnu molekulsku masu (Mr) preispitujući različite primjere; -sa sigurnošću sastavljati hemijske jednačine (neutralizacija, supstitucija, oksidacija); -izračunavati maseni udio elementa u spoju; -povezati i izračunati Mr i molarnu masu; -demonstrirati omjere masa elemenata u pojedinim spojevima; -izračunati količinu tvari i molarnu masu, masu uzorka, broj jedinki (molekuli, joni, atomi);	Učenici će: - pomagati jedni drugima tokom rada pojedinačnog i grupnog; - znati kako da predstave i interpretiraju rezultate; - odgovorno se ponašati u izradi zadatog; - koristiti misaone procese višeg reda;
Vrste tvari **Ugljik i ugljikovodici**	Učenici će: -nabrojati alatropske modifikacije ugljika; objasniti razliku u građi strukture grafita i dijamanta; - analizirati anorganske spojeve ugljika (oksidi, ugljična kiselina, krečnjak/ vapnenac); - opisati procese kroz koje kruži ugljik u prirodi (fotosinteza i sagorjevanje /disanje...); - nabrojati svojstva organskih i anorganskih spojeva; - nabrojati elemente koji ulaze u sastav organskih spojeva; - klasifikovati formule prema načinu pisanja; -klasifikovati vrste ugljikovodika (alkani, alkeni, alkini i areni); - razlikovati zasićene od nezasićenih ugljikovodika; - imenovati homologni niz: alkana, alkena i alkina; - opisati svojstva i načine dobijanja metana, etena, etina i benzena; - opisati značenje i procese supstitucije, adicije i polimerizacije, pojam monomera i polimera; - objasniti svojim riječima sastav i postanak fosilnih goriva (ugljen, nafta i njeni derivati, zemni plin); - povezati obnovljive i neobnovljive energije (ugalj, nafta, zemlji plin, sunčeva energija, energija vjetra, plima i oseka kao izvor energije i energija valova);	Učenici će: -izraditi model grafita i dijamanta (ping - pong loptice, plastelin, kalote...); -i začunati valencije i oksidacioni broj ugljika u oksidima, ugljičnoj kiselini, krečnjaku/vapnencu; -klasifikovati T-tabelom svojstva organskih i anorganskih spojeva; -koristeći čula/ osjetila razlikovati miris, boju, agregatna stanja i dr. svojstva fosilnih goriva; -istražiti koristi od produkata fosilnih goriva (prerada nafte); -dokazati produkte gorenja organskih spojeva (sagorjevanjem plina, svijeće, alkohola); -napisati molekulsku, strukturnu i racionalnu formulu; -grafički predstaviti jednostruku, dvostruku i trostruku kovalentnu vezu (Lewisov-im formulama); -grafički predstaviti ugljikovodike sa ravnim lanci ma, razgranatim lancima i prstenaste/ ciklične; -predstaviti molekulske strukturne i racionalne formule alkana, alkena, alkina i arena služeći se općim formulama i pravilima prema IUPAK-u; -napisati hemijske jednačine gorenja ugljikovodika ; -napisati hemijske jednačine supstitucije, adicije i polimerizacije; -kroz eksperiment zaključiti o hemijskoj reaktivnosti zasićenih i nezasićenih ugljikovodika	Učenici će: -imati stav o cikličnim procesima i posljedicama i tih procesa u prirodi (kruženje ugljenika/ karbona, i efekte staklene bašte, i kisele kiše); -istražiti opasnosti od korištenja i nepravilnog rukovanja fosilnim gorivima (prerada nafte...); -istražiti mogućnosti drugih izvora energije osim fosilnih goriva; -objasniti argumentirano prednosti i nedostatke obnovljivih i neobnovljivih izvora energije; -izvesti zaključke i stav šta bi se desilo kada ne bi bilo fosilnih goriva i šta će biti kada nestanu resursi; -pokazati odgovornost prilikom rukovanja plinom, naftom, benzinom, upaljačima, različitim sprejevima u domaćinstvu i svakodnevnom životu; -pravilno rukovati posuđem i priborom u laboratoriju i svakodnevnom životu; -pažljivo pratiti, uočavati i znati mjere zaštite; -povezuju naučeno sa primjerima iz života i predlaže načine racionalnog korištenja svih oblika energije u domaćinstvu;

		-izrađivati modele različitih ugljikovodika (ping - pong loptice, plastelin, kalote...);	
Organski spojevi s kisikom	Učenici će: -objasniti dobijanje, svojstva i upotrebu alkohola (metanol, etanol); -objasniti dobijanje, svojstva i upotrebu karboksilne kiseline (sirćetna, mravlja); objasniti dobijanje, svojstva i upotrebu estera; -imenovati homologni niz: alkohol i karboksilne kiseline; razlikovati reakcije oksidacije i proizvode reakcija organskih jedinjenja;	Učenici će: -formulama predstaviti funkcionalne grupe alkohola, karboksilnih kiselina i estera; -formulama predstaviti alkohol, karboksilnih kiselina i estera; -postavljati hemijske jednadžbe reakcija neutralizacije, oksidacije, supstitucije, disocijacije, esterifikacije; -i stražiti koristeći eksperimentalnu provjeru svojstva alkohola, karboksilnih kiselina, estera i predstaviti rezultate (hlapljivost, zapaljivost, rastvorljivost); -razlikovati reakcije oksidacije i proizvode reakcija organskih jedinjenja pisanjem jednadžbi reakcija (gorenje, dobivanje kiselina oksidacijom pripadajućih alkohola);	Učenici će: -pokazati odgovornost prilikom rukovanja plinom i alkoholima u laboratoriji; -pravilno rukovati posuđem i priborom u laboratoriju; -pažljivo pratiti, uočavati i znati mjere zaštite; -povezuju naučeno sa primjerima iz života; -istražiti, izvesti zaključke i zauzeti stav o proizvodnji alkohola i uticaju alkohola na ljudsko zdravlje; -izvesti zaključke i zauzeti stav šta bi se desilo kada ne bi bilo mirisa;
Biološki važni spojevi	Učenici će: -objasniti pojam lipida (masti i ulja); -identifikovati i objasniti svojstva, građu (polarnost) i razliku između masti i ulja i navesti prirodne izvore; -nabrojati više masne kiseline koje ulaze u prirodne masti; -objasniti kroz primjer kemijske reakcije nastajanja masti i ulja (esterifikacija); -objasniti pojam emulzije i emulgatora; -klasifikovati kroz primjere tipove vještačkih i prirodnih emulgatora; -objasniti pojam ugljiko hidrata; -klasifikovati tipove ugljiko hidrata i navesti primjere (mono – oligo - polisaharidi); -povezati prethodno znanje o ugljiko hidratima sa njihovom ulogom u prirodi (fotosinteza i stanično disanje); -identifikovati i objasniti svojstva i građu fruktoze i glukoze i navesti prirodne izvore (različite funkcionalne skupine);	Učenici će: -ekperimentalno dokazivati svojstva masti i ulja (gustoća, emulzija, zapaljivost, oksidacija...); -tabelarno prikazati razlike između fruktoze i glukoze; -ekperimentalno dokazivati prisustvo glukoze u različitim namirnicama Trommerovim i Fehlingovim reagensom; -ekperimentalno dokazivati sastav saharoze i izvoditi zaključke između mono - i disaharida; -ekperimentalno dokazivati prisustvo skroba u namirnicama Lugolovim reagensom; -T tabelom predstaviti svojstva škroba, glikogena i celuloze; -ekperimentalno dokazivati svojstva proteina (koagulacija, uticaj kiselina i baza);	Učenici će: -istražiti i izvesti zaključke o ulozi, značaju i proizvodnji masti i ulja kao hranljivih supstanci i industrijskih sirovina (uporaba glicerola, pretilost, sapuni i kozmetički materijali; -istražiti i izvesti zaključke o ulozi i uticaju prirodnih i vještačkih emulgatora na zdravlje čovjeka; istražiti i izvesti zaključke o ulozi i značaju pojedinih polisaharida: istražiti i izvesti zaključke o mogućnostima i značaju reciklaže; istražiti i izvesti zaključke o značaju proteina u živoj prirodi;

	-identifikovati i objasniti svojstva i građu saharoze, načine dobijanja i navesti prirodne izvore; -identifikovati i objasniti svojstva i građu škroba, glikogena i celuloze; objasniti pojam i građu proteina; -identifikovati i objasniti svojstva aminokiselina; -povezati prethodno znanje o polimerima i biosintezi proteina; -objasniti kroz primjer kemijske reakcije nastajanje peptidne veze; -klasifikovati kroz primjere tipove proteina (kuglasti, vlaknasti, topivost u vodi...);		
Sintetski organski spojevi	Učenici će: - objasniti kroz primjer kemijske reakcije nastajanja i svojstva sapuna i deterdženata;	Učenici će: - izraditi sapun po receptu;	Učenici će: -prezentirati proces izrade sapuna; -argumentovano diskutirati o uticaju sapuna i deterdženata na zagađenje okoliša

Didaktičke preporuke

Posredstvom hemijskih pojmova u osnovnoj školi je potrebno izraziti na osnovu eksperimentalnih opažanja i suštinu eksperimenta. Eksperiment ima u školi dvostruku ulogu.

Na osnovu eksperimenta upoznajemo osobine materije, zapisujemo podatke, uređujemo ih, konstatujemo povezanost među konstantama i promjenljivima, te postavljamo istraživačke hipoteze. Na drugoj strani eksperiment nam služi za potvrđivanje istraživačkih hipoteza i teorija. U školi pokazujemo obje uloge eksperimenta. Značajno je da nastavnik zajedno sa učenicima planira eksperimente, tako da učenik bude u središtu procesa obrazovanja i za svoj uspjeh neposredno odgovoran. Saradnja učenika pri izvođenju eksperimenta je značajna i kod demonstracionih eksperimenata koje, po pravilu, izvodi nastavnik ili ih pokazuje samo kao video snimak.

Prilikom izvođenja eksperimenata nastavnik navodi učenike na zapažanja promjena supstanci (promjena boje, mirisa, izdvajanje gasova, taloženje teško topljivih soli, itd.), kao i energetske promjene. Pri tome upoređujemo izgled i po mogućnosti i druge osobine reaktanata i produkata. Promjene najprije zapišemo imenima jedinjenja koja učestvuju u hemijskim reakcijama, a potom slijedi pisanje simbola i formula jedinjenja, pa sređivanje hemijskih jednačina. Pisanje hemijskih jednačina vježbamo na jednostavnim primjerima reakcija između elemenata, između elemenata i jedinjenja i na kraju između jedinjenja. Promjene organskih reakcija zapisujemo u obliku šema reakcija, koje stehiometrijski ne sređujemo. Prilikom uvođenja opštih hemijskih pojmova ne treba razlikovati neorgansku i organsku hemiju. Tako, prilikom obrađivanja kovalentne (atomske) veze taj pojam objašnjavamo na primjerima jednostavnih neorganskih i organskih jedinjenja. Osnovni princip je da počinjemo jednostavnim primjerima (nastajanje molekula vodonika), I postupno ih dopunjujemo zahtjevnijim (molekuli kiseonika, ugljenika, vode, metana, etena, itd). Sličan princip povezivanja primjera upotrebljavamo prilikom obrade kiselina, hidroksida i soli. Kod kiselina predstavljamo na primjer pored neorganskih i sirćetnu (etansku), mravlju (metansku) i benzoevu kiselinu. Takođe, prilikom obrade soli navodimo kao primjere soli i organskih kiselina (npr. Natrijum benzoat, kao poznati konzervans).

Nastavno gradivo predstavljamo učenicima problemski, ali problemi treba da budu vezani u najvećem broju za učenikovu okolinu i razvojni period. Na početku časa nastavnik za obrađivanu nastavnu cjelinu, nabroji nekoliko pitanja, na koja će pokušati zajedno sa učenicima na školskom času potražiti odgovarajuće odgovore. Pri izvođenju eksperimenata ne smijemo zaboraviti da pojmove razvijamo na osnovu primjera, što znači da uvijek treba izvoditi odgovarajuće eksperimente. Takvo planiranje eksperimenta takođe podupire više saznajne procese: posmatranje i zapisivanje zapažanja, traženje povezanosti između pojava, definisanje zaključaka, njihovo uopštavanje i povezivanje sa teorijskim objašnjavanjem. Sve informacije o pojavama nikako ne možemo dobiti samo eksperimentima, zato moramo koristiti i druge izvore informacija. Zadatak nastavnika je da učenike usmjerava ka informacijskim izvorima što ih navodi na traženje podataka i njihovo kritičko vrednovanje.

Prilikom odabira primjera za pojmove, postepeno prelazimo od jednostavnih koji su možda samo poznati, ka zahtjevnijim. Prilikom opisivanja pojava na početku uvježbavamo učenike na upotrebu opisivanja procesa pomoću riječi, samo postupno uvodimo hemijski jezik, tj. izražavanje upotrebom simbola i formula, te kvantitativnih veličina. Prilikom povezivanja eksperimentalnih zapažanja, tj. podataka iz literature sa teorijskim obrazloženjem, moramo se često služiti tehnikom vizuelizacije, da učenicima osmislimo makroskopska zapažanja mikroskopskim obrazloženjem.

Načini provjere znanja
Savremeno učenje hemije je definisano kao razvijanje znanja, spretnosti i odnosa, kao i podsticaj za mijenjanje učenikovih koncepcija i podsticanje razvoja njegovih potencijala. Zato provjeravanje i ocjenjivanje ne može biti samo povratna informacija o količini usvojenog sadržaja, nego treba da bude oblikovano tako da rasvjetljava različite vidike znanja i omogućava nastavniku da donese ocjenu o radu i mogućnostima svakog učenika ponaosob. Nastavnik provjerava i ocjenjuje sadržinska i procesna znanja. Ciljevi hemijskog obrazovanja vrednuju se Bloom-ovom taksonomijom vaspitno-obrazovnih ciljeva i zadataka u oblasti saznajnog područja.

U nastavi hemije nastavnik ocjenjuje:
- kontinuirani rad učenika;
- aktivnost na času.

Ocjenjivanje je :
- usmeno;
- pismeno (test poslije svake cjeline; 10 minutna kontrolna vježba);
- eksperimentalni rad, projektni rad, seminarski rad i drugi radovi učenika npr. portfolij, pri čemu nam pomažu standardi znanja.

Resursi za realizaciju
Materijalni uslovi, standardi i normativi za nastavu hemije u osnovnim školama
1. Prostorije za nastavu hemije
- kabinet opremljen za izvođenje demonstracijskih eksperimenata i laboratorijskih vježbi sa multimedijskim kompjuterom i priključkom za Internet;
- mjesto za skladištenje hemikalija, koje odgovara važećim standardima za njihovo skladištenje;
- priključak na Internet i odgovarajuća zbirka primarne literature sa područja hemije i srodnih nauka na odgovarajućem stepenu zahtjevnosti.

2. Zaštitna i protivpožarna oprema
2.1. Zaštitna oprema:
- posebni nezapaljivi ormari za čuvanje hemikalija sa mogućnošću provjetravanja (za kiseline i baze, za lakozapaljive materije, za hemikalije),

  digestor.

2.2. Protivpožarna oprema:
- aparat za gašenje (prah, ugljen-dioksid),
- odjeća za gašenje i pokrivanje.

2.3. Oprema za prvu pomoć:

- ormarić sa kompletom za prvu pomoć,
- ispiralica za oči.

2.4. Zaštitna sredstva:

- zaštitne naočari sa zaštitom sa strane za nastavnika/cu i đake,
- zaštitne rukavice za nastavnika/cu, laboranta i đake,
- mantil za nastavnika/cu i đake.

3. Pribor i nastavna sredstva

R.B.	Audio vizuelna sredstva	Broj komada*
1.	Multimedijska oprema, priključak za internet i LCD projektor	**1**
2.	TV aparat sa priključcima za internet i laptop	**1**

R.B.	Instrumenti za mjerenje	Broj komada*
1.	Digitalna precizna vaga; Opseg mjerenja do 1200 g. očitavanje 0,01 g	**1**
2.	Školska digitalna vaga za učenike	**2**
3.	Digitalni pH-metar	**1**
4.	Školski niskonaponski izvor	**1**

R.B.	Laboratorijsko staklo	Broj komada*
1.	Laboratorijska čaša, različite veličine (100 ml, 400 ml)	**16 x određena velčina**
2.	Erlenmeyer-ova tikvica, različite veličine (250 ml, 500 ml)	**16 x određena velčina**
3.	Balon (500 ml.)	**16**
4.	Reagensna bočica, različite veličine (100 ml, 250 ml, 500 ml)	**16 x određena velčina**
5.	Špric-boca, različite veličine	**16 x određena velčina**
6.	Tikvica sa kapaljkom (50 ml.)	**16**
7.	Zdjelica za ispiranje	**8**
8.	Kristalizator	**8**
9.	Petri-ploča	**28**

R.B.	Posuda za mjerenje (veličine po preporuci)	Broj komada*
1.	Menzura, različitih veličina (10 ml, 100 ml, 250 ml.)	**16 x određena veličina**
2.	Mjerni baloni, različite veličine (100 ml, 250 ml, 1000 ml.)	**6 x određena veličina**
3.	Pipeta, (10 ml.)	**6**
4.	Graduisana pipeta (10 ml.)	**12**
5.	Bireta (50 ml.)	**6**

R.B.	LABORATORIJSKI PRIBOR	Broj komada*
1.	Hoffmanov aparat za elektrolizu	**1**
2.	Lijevak	**16**
3.	Lijevak za biretu	**6**
4.	Lijevak za razdvajanje	**8**
5.	Vazdušni hladnjak	**4**
6.	Vodeni (Liebigov) hladnjak	**4**
7.	Balon za destilaciju	**4**
8.	Gasna ispiraljka (po Dreshselu)	**4**
9.	Erlenmayer-ova tikvica	**4**
10.	Staklena kada	**8**
11.	Kleme, različite	**30**
12.	Sahatno staklo	**30**
13.	Epruveta 16 x 160	**200**

R.B.	LABORATORIJSKI PRIBOR OD DRUGIH MATERIJALA	Broj komada*
1.	Plinski plamenik (Bunsen-ov) sa sigurnosnim ventilom	**10**
2.	Električni rešo	**10**
3.	Gumena sisaljka	**4**
4.	Vodena pumpa	**2**
5.	Metalni stalak	**20**
6.	Držač za balon	**8**
7.	Držač za hladnjak	**2**
8.	Držač za birete	**4**
9.	Držač za epruvete (metalni)	**20**
10.	Prsten za filtriranje	**16**
11.	Mufovi	**20**
12.	Tronožac	**16**
13.	Keramička mrežica	**16**
14.	Trougao za žarenje	**16**
15.	Stalak za epruvete	**20**
16.	Stalak za pipete	**2**
17.	Pinceta	**16**
18.	Metalna kliješta	**16**
19.	Držač za epruvete (drveni)	**20**
20.	Metalna kašičica za sagorijevanje tvrdih supstanci	**8**
21.	Stezač (po Hoffmanu)	**8**
22.	Pt žica za plamene reakcije	**2**
23.	Lopatica (spatula)	**10**
24.	Termometar, različiti	**16**
R.B.	**LABORATORIJSKA POSUĐA OD DRUGIH MATERIJALA**	**Broj komada***
1.	Zdjele od porcelana	**10**
2.	Lončić za žarenje, porcelan	**10**
3.	Avan od porcelana	**10**
4.	Tučak od porcelana	**10**
5.	Buchnerov lijevak	**2**
6.	Boca za ispiranje	**30**
7.	Tanjir	**30**
8.	Petri-ploča	**30**

R.B.	SITAN INVENTAR	Broj komada*
1.	Gumeni čepovi (različiti)	**100**
2.	Metalni čepovi	**16**
3.	Kapaljka	**30**
4.	Kašičica (metalna)	**10**
5.	Stakleni štapići	**30**
6.	Staklena cijev	
7.	Gumena cijev	
8.	Filtar-papir (obični i plava traka)	
9.	Indikatorski papir (pH 0-14)	

Legenda vrijednosti:

* 1 - 3 komada = demonstracioni eksperimenti; 8 komada = rad u paru (za grupu od 16 učenika); 16 komada = rad u paru, individualni rad (za grupu 16 učenika)

Vježbe se izvode kao blok-časovi, na vježbama može biti najviše 16 učenika. Vježbe vodi nastavnik. Okvirni spisak literature i drugih izvora

Sva obavezna i prateća gradiva za nastavu hemije određuje Minsitarstvo obrazovanja i nauke TK**.**

Profil i stručna sprema nastavnika:

Nastavu predmeta Hemija/kemija izvode:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

FIZIKA

Uloga, značaj, cilj fizike

Fizika je prirodna nauka koja je osnova razvoju tehnologije. Kako naučna i tehnološka dostignuća predstavljaju neodvojiv dio kulturnog nasljeđa čovječanstva, nastava fizike značajno doprinosi općem obrazovanju, nastavku školovanja i profesionalnom usmjeravanju.

Program fizike je takav da omogućava učenicima da se upoznaju sa bitnim elementima procesa fizikalnog saznanja i spoznaje do koje je fizika došla tokom razvoja. U kontekstu toga, nastava fizike doprinosi razvoju mišljenja svojstvenog nauci i usvajanju jezika i metoda fizike kao i koncepata, zakona i teorija koje uokviruju savremena saznanja o materijalnom svijetu i korištenju tog znanja u različitim situacijama. Značaj fizike je da podržava učenika u razvoju njegove osobnosti i formira moderan pogled na svijet u pravljenju svakodnevnih izbora, posebno onih koji su vezani za demokratsku i kulturnu participaciju u društvu (očuvanje prirodne sredine, racionalna upotreba energetskih resursa…). S druge strane, ona olakšava učeniku ovladavanje gradivom *hemije, biologije, geografije, matematike, tehničke kulture, informatike*, a i u izvjesnoj mjeri i drugih nastavnih predmeta u osnovnoj školi

Polazna tačka za nastavu fizike su prethodno znanje učenika, vještine i iskustva, kao i njihova zapažanja i ispitivanja prirodnih pojava, predmeta i materijala. Od ovog, napredak se pravi prema osnovnim konceptima i principima fizike. Nastava mora da podstakne učenike da proučavaju nauku, pomogne im u razmatranju važnosti dobrog i bezbjednog okruženja, i naučiti ih da se brinu o svojoj sredini i da djeluju odgovorno u njoj. Zdravstveno vaspitanje i obrazovanje, u kome su učeničke aktivnosti u vezi sa ispitivanjem prihvatanja sigurnosti i zdravlja, integrisano je kroz nastavu.

Cilj nastave fizike je da učenicima pruži određeni stepen znanja o fizičkim pojavama i zakonima u prirodi, kao i njihovim uzrocima i posljedicama. Usmjeravaće ih na pravilno shvatanje tih pojava i zakona u tehnici , što će doprinijeti da usvoje naučni pogled na svijet.

Učenici će naučiti da:

- rade i da se kreću sigurno, štiteći sebe i svoju sredinu i prateći data uputstva,
- prave zapažanja i mjerenja, traže informacije na temu koju proučavaju, i koji treba da procjene pouzdanost informacija,
- donose zaključke o svojim zapažanjima i mjerenjima i prepoznaju uzročno-posljedične odnose u vezi sa svojstvima (karakteristikama) prirodnih pojava i predmeta,
- izvrše jednostavan naučni eksperiment pojašnjavanjem karakteristika pojava, organizama, supstanci, i predmeta, kao i odnose između njih,
- koriste naučna saznanja u opisivanju, poređenju, i klasifikaciji koncepta iz oblasti fizike i hemije
- razumiju opasnost od zloupotrebe naučne tehnologije.

Zadaci:

- da usvoje osnove fizike: pojmove, zakone, modele pojava i eksperimente,
- koriste moć posmatranja u objašnjavaju pojava,
- ovladavaju metodama fizičkih nauka,
- primjenjuju eksperimentalna znanja i navike u mjerenju i kritičkom prosuđivanju rezultata mjerenja,
- primjenjuju stečena znanja u drugim oblastima nauke i prakse,
- uoče važnost fizike, uvjere se u njene mogućnosti,
- upotrijebe stečeno znanje i navike , primjene ih u svakodnevnom životu,
- uoče ulogu čovjeka u mijenjanju prirode i njenoj zaštiti i ovladavanju njenim bogatstvima.

Osnovni zadatak nastave fizike od sedmog do devetog razreda je da proširi znanja učenika o fizici i njenim konceptima (poimanju) prirode fizike, i da osnaže sposobnosti (vještine) eksperimentalnog sticanje informacija.

Polazne tačke za nastavu fizike su prethodno znanje učenika, vještine, iskustva, i njihova posmatranja i istraživanje objekata, supstanci, i pojava u prirodi. Na osnovu ovog je napredak u nastavi kroz zakone i osnovne principe fizike. Svrha eksperimentalne orijentacije je dvostruke, da pomogne učenicima ne samo da prihvate prirodne nauke već i da uče nove naučne koncepte, principe i modele, da razviju vještine eksperimentalnog rada i saradnje, kao i da podstakne učenike da proučavaju fiziku.

Vođenom nastavom učenik se usmjerava na razmišljanje koje je karakteristično za naučni način razmišljanja, u sticanju i korištenju znanja, i u ocjeni pouzdanosti i važnosti saznanja u različitim životnim situacijama. Nastava učeniku pruža mogućnost da razgovara i bilježi pitanja i pojave u oblasti fizike i tehnologije, koristeći odgovarajuće koncepte. Nastava također pomaže učeniku da razumije važnost fizike i tehnologije u svakodnevnom životu, životnoj sredini, i društvu.

Proučavanje fizike pomaže učeniku da razvije svoju ličnost, i da formira savremeni pogled na svijet. Ona također pruža mogućnosti za pravljenje svakodnevnih izbora, posebno za pitanja koja su u vezi zaštite životne sredine i korištenja energetskih resursa.

Cilj
Učenici će:

- učiti da rade i istražuju prirodne pojave bezbjedno, zajedno sa drugima,
- učiti naučne vještine, kao što su formulisanje pitanja i posmatranje problema,
- učiti da urade, poređenja i klasifikacije posmatranog, mjerenja i zaključke, da predstave i testiraju hipoteze i proces, predstave i objasne rezultate, da istovremeno postave informacije i komuniciraju koristeći dobro tehnologiju,
- učiti da planiraju i sprovede naučno istraživanje u kojim varijablama je uticaj na prirodne pojave ostao nepromjenjen (konstantan) i varirao (promijenio se) te korelaciju (povezanost) između promenljivih koje su pronašli,
- učiti da formulišu svoje modele, da ih koriste u objašnjenju pojava, da bi uradili generalizaciju, te da bi ocijenili pouzdanost istraživačkog procesa i rezultata,
- učiti da koriste odgovarajuće koncepte, količine, i jedinice za mjerenje u opisivanju fizičkih pojava i tehnoloških pitanja,
- učiti da ocijeni pouzdanost informacija koje su dobili iz različitih izvora,
- učiti da koriste različite grafikone i algebarske modele u objašnjavanju prirodnih pojava, postavljajući predviđanja, i rješavanje problema,
- učiti o prirodnim pojavama i procesima i transformacijama energije koji se odvijaju u njima, znati o različitim prirodnim strukturama i interakciji njihovih komponenti, i razumjeti uzročno-posljedične veze između pojava.

TREĆA TRIJADA

SEDMI RAZRED

Ishodi:

PRIRODA I ČOVJEK

Učenici će znati:

- izvesti zaključke o značaju učenja fizike kao prirodne nauke,
- koristiti odgovarajuće formule za izračunavanje grešaka pri mjerenju,
- definisati prirodu, materiju, kretanje, fizikalni sistem i fizikalne pojave,
- koristiti lentu vremena za razvoj prirodnih nauka kroz historiju,
- identifikovati i nabrojati fizikalne veličine,
- uočiti važnost međunarodnog sistema mjernih jedinica (SI),
- razlikovati osnovne fizičke jedinice od izvedenih,
- definisati metar kao jedinicu za dužinu (m),
- prepoznati površinu plohe kao izvedenu fizičku veličinu (pomoću dužine) i njenu mjernu jedinicu (m^2),
- prepoznati zapreminu tijela kao izvedenu fizičku veličinu (pomoću dužine) i njenu mjernu jedinicu (m^3, litar),
- definisati masu tijela kao osnovnu fizičku veličinu i njenu mjernu jedinicu (kg),
- razlikovati masu od težine tijela,
- uočiti gustinu tvari kao odnos mase i zapremine, njenu mjernu jedinicu (kg/m^3),
- razlikovati vremenski period od trenutka,
- definisati vrijeme kao osnovnu fizičku veličinu i njenu mjernu jedinicu (s),
- definisati temperaturu kao osnovnu fizičku veličinu i njenu mjernu jedinicu (stepen Celzijusov ºC i Kelvin K),
- objasniti temperaturu kao stepen zagrijanosti tijela,
- pravilno pratiti korake u izvođenju eksperimenta,
- znati korake u istraživačkom radu,
- pravilno upotrijebiti mjerne instrumente (metar, vaga, termometar, sat...),
- posmatrati, upoređivati, grafički predstavljati i demonstrirati rezultate mjerenja,
- pokazati interes za učenje putem istraživanja,
- postavljati pitanja te prikupljati podatke iz različitih izvora,
- davati pretpostavke i voditi raspravu o mogućim rezultatima.

PROMJENE MATERIJE I ENERGIJSKE PRETVORBE

Učenici će znati:

- identifikovati tvar, fizička tijela i čestica,
- objasniti građu molekula i atoma,
- prepoznati agregatna stanja tvari,
- objasniti prelazak iz jednog u drugo agregatno stanje pomoću kretanja molekula (npr. promjena temperature...),
- predstaviti crtežom građu molekula i atoma,
- predstaviti crtežom kretanje molekula kod promjene agregatnih stanja,
- konstruisti različite modele molekula,
- pravilno odabrati materijale u različite svrhe prema njihovim svojstvima (kruto, elastično, plastično...),
- uočiti da promjena temperature može uticati na fizička svojstva (topljenje, isparavanje, kondenzacija, očvršćavanje),
- pokazati demonstracionim ogledom fizičke promjene,
- izvesti ogled promjena led-voda,-davati procjene o promjenama, pratiti promjene fizičkih svojstava i donositi zaključke,
- voditi raspravu o mogućim rezultatima predviđenog ogleda.

MEHANIKA

Učenici će znati:

- objasniti pojam kretanja pomoću referentnog tijela,
- imenovati i predstaviti crtežom putanja, put, pomak,
- dati primjere različitih kretanja u prirodi (rijeka, vjetar, Zemlja, živ bića...),
- definisati i grafički predstavljati tijelo pomoću materijalne tačke,
- objasniti zavisnost brzine od puta i vremena (srednja i trenutna brzina) i izvoditi mjernu jedinicu pomoću formule,
- definisati ravnomjerno pravolinijsko kretanje i prepoznati formulu za njeno izračunavanje,
- izračunavati brzinu pomoću obrasca za RPK,
- pretvarati veće u manje jedinice i obrnuto kroz praktično zadate vrijednosti,
- izvesti mjernu jednicu za ubrzanje,
- crtežom predstaviti promjenljivo kretanje i objasniti ga,
- primjeniti jednačine u rješevanju zadataka promjenljivog kretanja,
- definisati ubrzanje (akceleracija),
- opisati promjenljivo kretanje pomoću jednačina kinematike (sa i bez početne brzine),
- izvoditi oglede kretanja,
- različitim prikazima opisati kretanja,
- primjenjivati u svakodnevnom životu naučeno o kreatnjima,
- ispoljiti interes za historijski razvoj dinamike i značaj u životu (Galileo, Njutn...),
- definisati osnovne pojmove dinamike (inercija, masa i sila),
- primjerima iz života pokazati inerciju tijela,
- prepoznati silu kao vektorsku veličinu,
- izračunati silu po datom obrascu,
- predstaviti crtežom silu kao vektorsku veličinu,
- izvesti mjernu jedinicu za silu,
- objasniti princip rada dinamomtra, koristiti ga i predstaviti crtežom,
- pokazati odgovornost u korištenju mjernih instrumenata (dinamometar),
- definisati Njutnove zakone (prvi, drugi, treći),
- navodi primjere sile akcije i reakcije,
- rješavati zadatke kroz praktičnu primjenu Njutnovih zakona,
- izvoditi oglede djelovanja sile (drugi Njutnov zakon, akcija – reakcija...),
- primjenjivati u svakodnevnom životu zakone dinamike,
- objasniti pojam gravitacije i sile Zemljine teže te dati primjere djelovanja gravitacije (lift, padobranstvo,...),
- definisati gravitacionu silu Zemlje,
- izvoditi oglede djelovanja Zemljine gravitacije,
- prepoznati težinu kao silu i povezuju zavisnost težine tijela od mase,
- objasniti razliku mase tijela od težine tijela,
- izračunati težinu tijela poznate mase,
- objasniti Njutnov zakon gravitacije.

NAUČNE AKTIVNOSTI

Učenici će znati:

- kako da ciljano uprave svoje zapažanje (posmatranje) prema osnovnim karakteristikama, kao što je kretanje ili temperatura, i promjene ovih karakteristika,
- kako da izvuku zaključke iz svojih posmatranja i mjerenja; da predstave rezultate svog mjerenja uz pomoć tabela, na primjer; da objasne uzročno-posljedične odnose (veze) u vezi osnovnih prirodnih pojava i karakteristike predmeta - na primjer, kod veće mase tijela, teže ga je staviti u pokret ili zaustaviti,
- kako da sastave informacije koje se nalaze u različitim izvorima, i da odmjeri i koriguje svoju ispravnost na osnovu njihovog prethodnog znanja, njihovog istraživanja, i razgovora sa drugima.
- znati kako da bezbjedno (sigurno) rade, slijedeći upute, sam i sa drugima,
- znati kako da izvrše naučno istraživanje u skladu sa datim instrukcijama (uputama), da planiraju jednostavne eksperimente, da odrede zadatke i dogovore se o zadacima, i odrede set ciljeva zajedno sa drugim učenicima,
- znati kako da pripreme izveštaje za manja istraživanja, predstave rezultate uz pomoć tabela i grafikona, daju primjer, i tumače dobijene rezultate,
- znati kako da izvrše kontrolisani eksperiment i da ocijene funkcionalnost eksperimentalnog aranžmana i pouzdanost, preciznost, i smislenost rezultata,
- znati da je fizika osnova nauke, i da znanje fizike i eksperimentalnih metoda sticanja informacija se koristi u drugim naukama, i u tehnologiji.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

PRIRODA I ČOVJEK

Sadržaj	Odgojno – obrazovni ciljevi Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
Kratak pregled razvoja fizike Šta rade fizičari? Načini istraživanja u fizici (laboratorij i mjere zaštite) Podjela fizike	Učenici će: -pratiti fiziku kroz historiju; -izvesti zaključke o značaju učenja fizike kao prirodne nauke; -prepoznati osnovne metode i korake u istraživanju; -korstiti odgovarajuće formule za izračunavanje grešaka pri mjerenju; -definisati prirodu, materiju, kretanje, fizikalni sistem i fizikalne pojave; -nabrojati grane fizike i oblasti koje one istražuju.	Učenici će: -koristiti lentu vremena za razvoj prirodnih nauka kroz historiju; -pravilno pratiti korake u izvođenju eksperimenta; -razlikovati znakove opasnosti i mjere zaštite; -primjeniti matematičke operacije pri izračunavanju; -mapom uma predstaviti grane fizike i njene oblasti; -prepoznati oblasti fizike koje izučavaju određene grane.	Učenici će: -ispoljiti interes za proučavanje fizike kao prirodne nauke; -znati korake u istraživačkom radu; -znati ispoljiti stav unutar grupe ili plenarno o prijašnjem i današnjem načinu istraživanja; -učiti na greškama; -povezati i grafički predstaviti informacije.
Mjerenja **Osnovne i izvedene fizičke veličine**	Učenici će: -Identifikovati i nabrojati fizikalne veličine; -uočiti važnost međunarodnog sistema mjernih jedinica (SI); -razlikovati osnovne fizičke jedinice od izvedenih; -definisati metar kao jedinicu za dužinu (m); -prepoznati površinu plohe kao izvedenu fizičku veličinu (pomoću dužine) i njenu mjernu jedinicu (m^2); -prepoznati zapreminu tijela kao izvedenu fizičku veličinu (pomoću dužine) i njenu mjernu jedinicu (m^3, litar); -definisati masu tijela kao osnovnu fizičku veličinu i njenu mjernu jedinicu (kg); -razlikovati masu od težine tijela; -uočiti gustinu tvari kao odnos mase i zapremine, njenu mjernu jedinicu (kg/m^3);	Učenici će: -selektovati fizikalne veličine na osnovne i izvedene (pano, T-tabela...); -lentom vremena predstaviti mjerenje veličina do prihvaćanja SI – sistema; -pravilno koristiti mjerne jedinice za odgovarajuće mjerne veličine; -pretvara manje u veće (i obrnuto) fizičke jedinice; -primjenjuje odgovarajuće mjerne instrumente pri mjerenjima osnovnih fizičkih veličina; -izvoditi laboratorijske vježbe uz pravilno praćenje koraka; -analizirati video zapise koji pokazuju primjere razlike mase i težine tijela (lift, kretanje na Mjesecu, Kuntova cijev...);	Učenici će: -posmatrati, upoređivati, grafički predstavljati i demonstrirati rezultate mjerenja; -ponašati se odgovorno prema preuzetim ili dobivenim obavezama i zadacima; -pokazati odgovornost u korištenju mjernih instrumenata; -pratiti redosljed uputstava pri istraživanju; -kako postupiti u slučaju oštećenja živinog termometra; -prezentirati grafički prikaz temperaturnih skala (Celzijus °C, Kelvin K, Farenhajt F...); -pokazati interes za učenje putem istraživanja;

	-razlikovati vremenski period od trenutka; -definisati vrijeme kao osnovnu fizičku veličinu i njenu mjernu jedinicu (s); -definisati temperaturu kao osnovnu fizičku veličinu i njenu mjernu jedinicu (stepen Celzijusov ºC i Kelvin K); -objasniti temperaturu kao stepen zagrijanosti tijela.	-pravilno upotrijebiti mjerne instrumente (metar, vaga, termometar, sat...); -razlikovati tvari po gustoći; -koristiti formulu za izračunavanje nepoznate veličine $\rho = \frac{m}{}$; -dati primjere razlike vremenskog perioda i trenutka; -razlikovati kroz primjere primjenu Celzijusa ºC i Kelvina K; -koristiti pretvaranje Celzijusa ºC i Kelvina K; -objasniti princip rada termometra.	-postavljati pitanja te prikupljati podatke iz različitih izvora; -davati pretpostavke i voditi raspravu o mogućim rezultatima.
PROMJENE MATERIJE I ENERGIJSKE PRETVORBE			
Građa supstance/ tvari	Učenici će: -identifikovati tvar, fizička tijela i česticu, -objasniti građu molekula i atoma; -prepoznati agregatna stanja tvari; - objasniti prelazak iz jednog u drugo agregatno stanje pomoću kretanja molekula (npr. promjena temperature...).	Učenici će: -predstaviti crtežom građu molekula i atoma; -predstaviti crtežom kretanje molekula kod promjene agregatnih stanja; -konstruisti različite modele molekula; -koristiti čula u izvođenju ogleda.	Učenici će: -ima stav prilikom pokazivnja i objašnjava grafičkih prikaza ili modela; -pravilno odabrati materijale u različite svrhe prema njihovim svojstvima (kruto, elastično, plastično...); -pokazati interes za učenje putem istraživanja; -postavljati pitanja te prikupljati podatke iz različitih izvora; - davati pretpostavke i voditi raspravu o mogućim rezultatima.
Fizikalne promjene	Učenici će: - uočiti da promjena temperature može uticati na fizička svojstva (topljenje, isparavanje, kondenzacija, očvršćavanje).	Učenici će: -pokazati demonstracionim ogledom fizičke promjene; -izvesti ogled promjena led-voda.	Učenici će: - davati procjene o promjenama, pratiti promjene fizičkih svojstava i donositi zaključke; - voditi raspravu o mogućim rezultatima predviđenog ogleda.

MEHANIKA

Sadržaj	Odgojno – obrazovni ciljevi		
	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
Mehanička kretanja Kinematika	Učenici će: -objasniti pojam kretanja pomoću referentnog tijela; -nabrojati elemente kretanja (putanja, put, pomak); -definisati materijalnu tačku; -objasniti zavisnost brzine od puta i vremena (srednja i trenutna brzina); -definisati ravnomjerno pravolinijsko kretanje (RPK); -prepoznaje formulu za izračunavanje brzine RPK; -poznaje mjerne jedinice; -objasniti promjenljivo kretanje; -definisati ubrzanje (akceleracija); -opisati promjenljivo kretanje pomoću jednačina kinematike (sa i bez početne brzine).	Učenici će: -dati primjere rzličitih kretanja u prirodi (rijeka, vjetar, Zemlja, živ bića...); -predstaviti crtežom putanja, put, pomak; -grafički predstavljati tijelo pomoću materijalne tačke; -izračunavati brzinu pomoću obrasca za RPK; -izvodi mjernu jedinicu za brzinu pomoću formule $(v = \frac{s}{t})$; -nacrtati v-t grafik za RPK; -pretvarati veće u manje jedinice i obrnuto kroz praktično zadate vrijednosti; -izvesti mjernu jednicu za ubrzanje; -crtežom predstaviti promjenljivo kretanje; -nacrtati i objasniti v-t grafike za pojedina promjenljiva kretanja; -primjeniti jednačine u rješevanju zadataka promjenljivog kretanja; -izvoditi oglede kretanja.	Učenici će: -ispoljiti interes za proučavanje mehaničkih kretanja; -znati korake u istraživačkom radu; -učiti na greškama; -povezati i grafički predstaviti informacije -različitim prikazima opisati kretanja; -primjenjivati u svakodnevnom životu naučeno o kreatnjima; -pridržava se uputstava pri izvođenju ogleda; -argumentirano iznosi stav o kretanjima.
Mehanička kretanja Dinamika	Učenici će: -objasniti pojam dinamike; -definisati osnovne pojmove dinamike (inercija, masa i sila); -prepoznati silu kao vektorsku veličinu; -objasniti princip rada dinamomtra; -definisati Njutnove zakone (prvi, drugi, treći).	Učenici će: -primjerima iz života pokazati inerciju tijela; -izračunati silu po datom obrascu; -predstaviti crtežom silu kao vektorsku veličinu; -izvesti mjernu jedinicu za silu; -koristiti dinamometar i predstaviti crtežom; -navodi primjere sile akcije i reakcije; -rješavati zadatke kroz praktičnu primjenu Njutnovih zakona; -izvoditi oglede djelovanja sile (drugi Njutnov zakon, akcija – reakcija...).	Učenici će: -ispoljiti interes za historijski razvoj dinamike i značaj u životu (Galileo, Njutn...); -znati korake u istraživačkom radu; -pokazati odgovornost u korištenju mjernih instrumenata (dinamometar); -povezati i grafički predstaviti informacije -primjenjivati u svakodnevnom životu zakone dinamike; -pridržava se uputstava pri izvođenju ogleda; -pokazati sigurnost prilikom rješavanja zadataka.
Njutnov zakon gravitacije	Učenici će: objasniti pojam gravitacije i sile Zemljine teže; objasniti svojim riječima Zemlju kao veliki magnet; definisati gravitacionu silu Zemlje; prepoznati težinu (G) kao silu; povezati zavisnost težine tijela od mase $(G = m \cdot g)$; objasniti Njutnov zakon gravitacije.	Učenici će: izvoditi oglede djelovanja Zemljine gravitacije; objasniti razliku mase tijela od težine tijela; izračunati težinu tijela poznate mase; posmatrati i analizirati filmove sa sadržajem o gravitaciji.	Učenici će: -dati primjere djelovanja gravitacije (lift, padobranstvo,...); -postavljati pitanja te prikupljati podatke iz različitih izvora; -davati pretpostavke i voditi raspravu o mogućim rezultatima; -pokazati interes za učenje putem istraživanja.

OSMI RAZRED

Ishodi:

SILE I POLJA

Učenici će:

- izvesti ogled i objasniti slobodan pad,
- objasniti pojam bestežinskog stanja,
- povezati bestežinsko stanje sa slobodnim padom,
- definisati i objasniti vrste vertikalnog hica,
- izvesti jednačine za slobodan pad i vertikalni hitac (pomoću analogije sa promjenljivim kretanjem),
- rješavati zadatke kroz praktične primjere,
- shematski prikazati promjenljivo kretanje, slobodni pad i vertikalni hitac,
- dati primjere djelovanja gravitacije, slobodnog pada i hica,
- definisati težište tijela i oslonac,
- razlikovati težište kod pravilnog i nepravilnog tijela i grfički predstaviti,
- samostalno odrediti težišta pravilnog tijela,
- pokazati i objasniti na praktičnim primjerima stabilnost tijela,
- razlikovati stabilnu, labilnu i indiferentnu ravnotežu,
- razlikovati silu trenja klizanja i silu trenja kotrljanja,
- kroz primjere uočiti zavisnost sile trenja od vrste materijala (uglačanosti) i težine (ogled),
- pokazati primjerima važnost sile trenja za život na Zemlji (klizavost, kretanje tijela...),
- izračunavati silu trenja,
- definisati mehanički rad,
- objasniti pojam energije,
- prepoznati jedinicu za rad i energiju i izračunavati rad kroz zadatke,
- navesti različite oblike energije i njihovo pretvaranje,
- povezati i kroz primjere objasniti razlike između kinetičke i potencijalne energije iz svakodnevnog života,
- objasniti zakon održanja energije,
- definisati snagu i poznavati jedinicu za snagu,
- rješavati zadatke za izračunavanje energije, snage i koeficijent korisnog dejstva,
- davati primjere pretvaranja energije iz jednog oblika u drugi,
- izvesti zaključak o značaju energije, njenoj neuništivosti,
- davati primjere očuvanja energije (vidovi štednje),
- uvidjeti značaj ekološki prihvatljivih oblika energije,
- objasniti i nabrojati vrste prostih mehnizama,
- objasniti princip rada poluge,
- definisati moment sile kao proizvod sile i njenog kraka,
- prepoznati moment sile kao vektorsku veličinu,
- slagati i razlagati sile po pravcu i smjeru i grafički predstavljaju rezultujuće sile,
- pomoću primjera objašnjavaju značaj momenta sile (vaga, klackalica...);
- izračunati moment sile pomoću poznatih veličina,
- izvesti jedinicu momenta sile na osnovu formule,

- objasniti kretnje tijela po strmoj ravni,
- konstruisati model poluge i strme ravni,
- opisati princip rada kotura,
- izračunati rad prostih mašina i pomoću primjera objasniti značaj rada prostih mašina,
- uočavati zavisnost pritiska od sile i površine na koju ona djeluje (i izvoditi oglede),
- primjenjuje zavisnost pritiska od sile i površine u svkodnevnom životu (hodanje po snijegu, skijanje, ubodi, stojanje na jednoj ili dvije noge...),
- definisati Pascal kao jedinicu za pritisak,
- objasniti prenošenje pritiska kod čvrstih tijela samo u pravcu djelovanja sile,
- definisati Pascalov zakon,
- izračunavati pritisak čvrstih tijela pomoću formule,
- izvoditi jedinicu za pritisak (1Pa) pomoću jedinica za silu i površinu,
- pokazati prenošenje pritiska kroz čvrsta tijela pomoću ogled (ukucavanje eksera u ...) i navesti primjere prenošenja spoljašnjeg pritiska,
- definisati hidrostatički i atmosferski pritisak,
- objasniti formulu za izračunavanje hidrostatičkog pritiska,
- dovesti u vezu jedinicu pritiska kod tečnosti sa jedinicom pritiska kroz čvrsta tijela (Pa) i objasniti pojavu sile potiska,
- primjeniti i analizirati silu u praksi (pomjeranja tijela, pritisak na podlogu, tok i brzina rijeke, vjetra...),
- uočiti kroz primjere zavisnost hidrostatičkog pritiska od dubine i vrste tečnosti (ronjenje u vodi, potapanje nekog tijela u različite tečnosti),
- izvesti ogled Arhimedovog zakona;
- razlikovati u kakvim okolnostima tijelo pliva, lebdi ili tone;
- primjeniti znanja o hidrostatičkom pritisku u svakodnevnom životu (presa za cijeđenje, ronjenje, vodovodna mreža; pumpe...),
- pokazati da atmosferski pritisak opada sa nadmorskom visinom,
- pravilno koristiti barometar,
- istražuje, koristeći internet - Arhimedov zakon, hidraulične prese, Pascalov zakon...,
- objasniti oscilatorno kretanje,
- nabraja i definiše veličine periodičnog kretanja (period, frekvencija, puna oscilacija, elongacija i amplituda),
- objasniti talasno kretanje i vrste talasa te prepoznaju talasna kretanja u prirodi,
- definiše brzinu talasa,
- prepoznati jedinice za oscilatorno i talasno kretanje,
- predstaviti grafički transverzalni i longitudinalni talas,
- izračunavati veličine periodičnog i talasnog kretanja,
- opisati nastajanje i prirodu zvuka te dati primjere zvučnih izvora,
- izračunavati brzinu zvuka kroz različite sredine i objasniti zavisnost brzine zvuka od sredine kroz koju se prostire,
- objasniti pojam rezonancije zvuka i dati primjere rezonance,
- identifikovati vrste zvuka po frekvenciji,
- razlikovti ton, šum i buku,
- istražiti uticaj fizioloških efekata buke na zdravlje i zaštite od buke,
- primjenjuju naučeno u praksi (medicina, pištaljka, muzički instrumenti, glas čovjeka...),
- definisati unutrašnju energiju, povezati unutrašnju energiju sa brzinom kretanja molekula,
- razlikovati temperaturu od toplote i njihove jedinice,
- definisati količinu toplote i specifični toplotni kapacitet,
- izvođenjem ogleda uočava zavisnost količine toplote od specifičnog toplotnog kapaciteta, mase i promjene temperature,
- koristiti tabele sa izračunatim specifičnim toplotnim kapacitetima različitih materijala,
- navesti načine prenošenja toplote,
- objasniti zakon toplotne ravnoteže,
- grafički predstaviti trojnu tačku,
- pokazati promjene agregatnih stanja ogledima,
- pravilno koristiti i održavati laboratorijski pribor (termometar, kalorimetar, grijač, kuhalo...).

NAUČNE AKTIVNOSTI

Učenici će

- znati kako da bezbjedno (sigurno) rade, slijedeći upute, sam i sa drugima,
- znati kako da izvrše naučno istraživanje u skladu sa datim instrukcijama (uputama), da planiraju jednostavne eksperimente, da odrede zadatke i dogovore se o zadacima, i odrede set ciljeva zajedno sa drugim učenicima,
- znati kako da pripreme izveštaje za manja istraživanja, predstave rezultate uz pomoć tabela i grafikona, daju primjer, i tumače dobijene rezultate,
- znati kako da izvrše kontrolisani eksperiment i da ocijene funkcionalnost eksperimentalnog aranžmana i pouzdanost, preciznost, i smislenost rezultata,
- znati da je fizika osnova nauke, i da znanje fizike i eksperimentalnih metoda sticanja informacija se koristi u drugim naukama, i u tehnologiji.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

SILE I POLJA

Sadržaj	Odgojno – obrazovni ciljevi		
	Znanja	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
Slobodan pad i hitac	Učenici će: prisjetit se vrsta mehničkih kretanja i Njutnovih zakona kroz primjere; objasniti slobodan pad; izvesti jednačine za slobodan pad (pomoću analogije sa promjenljivim kretanjem); objasniti pojam bestežinskog stanja; definisati i objasniti vrste vertikalnog hica; izvesti jednačine za vertikalni hitac (pomoću analogije sa promjenljivim kretanjem).	Učenici će: izvesti oglede slobodnog pada; povezati bestežinsko stanje sa slobodnim padom; rješavati zadatke kroz praktične primjere; shematski prikazati promjenljivo kretanje, slobodni pad i vertikalni hitac.	Učenici će: dati primjere djelovanja gravitacije, slobodnog pada i hica; postavljati pitanja te prikupljati podatke iz različitih izvora; davati pretpostavke i voditi raspravu o mogućim rezultatima; prikazati panooima promjenljivo kretanje, slobodni pad i vertiklni hitac; pokazati interes za učenje putem istraživanja.
Stabilnost tijela i sila trenja	Učenici će: definisati težište tijela i oslonac; objasniti stabilnost tijela; razlikovati stabilnu, labilnu i indiferentnu ravnotežu; razlikovati silu trenja klizanja i silu trenja kotrljanja ($F_{tr} = \mu \cdot G$).	Učenici će: razlikovati težište kod pravilnog i nepravilnog tijela i grafički predstaviti; grafički predstaviti vrste ravnoteža (dijagram ..); pokazati na praktičnim primjerima stabilnost; kroz primjere uočiti zavisnost sile trenja od vrste materijala (uglačanosti) i težine (ogled); izračunavati silu trenja.	Učenici će: samostalno odrediti težišta pravilnog tijela; primjenjivati znanje o stabilnosti tijela u svakodnevnom životu; pridržavati uputa nastavnika prilikom izrade grafičkog prikaza; pokazati primjerima važnost sile trenja za život na Zemlji (klizavost, kretanje tijela...).
Rad, snaga, energija	Učenici će: definisati mehanički rad, objasniti pojam energije; prepoznati jedinicu za rad i energiju (J); navesti različite oblike energije i njihovo pretvaranje; definisati kinetičku i potencijalnu energiju; objasniti zakon održanja energije; definisati snagu; poznavati jedinicu za snagu; definisati koeficijent korisnog dejstva.	Učenici će: izvesti jedinicu za rad; izračunavati rad kroz zadatke; povezati i kroz primjere objasniti razlike između kinetičke i potencijalne energije iz svakodnevnog života; rješavati zadatke za izračunavanje energije, snage i koeficijent korisnog dejstva; davati primjere pretvaranja energije iz jednog oblika u drugi.	Učenici će: izvesti zaključak o značaju energije, njenoj neuništivosti; davati primjere očuvanja energije (vidovi štednje); uvidjeti značaj ekološki prihvatljivih oblika energije; pokazati interes za učenje putem istraživanja (različiti izvori); odabrati i koristiti informacije i viši nivo mišljenja; primjenjivati naučeno u svakodnevnom životu.

Prosti mehanizmi i moment sile **Poluga i moment sila**	Učenici će: -objasniti i nabrojati vrste prostih mehnizama; -objasniti princip rada poluge; -definisati moment sile kao proizvod sile i njenog kraka ($M = F \cdot s$) ; -prepoznati moment sile kao vektorsku veličinu; -slagati i razlagati sile po pravcu i smjeru; -objasniti kretnje tijela po strmoj ravni; -opisati princip rada kotura.	Učenici će: -konstruisati model poluge i strme ravni; -grafički predstaviti rezultujuće sile; --izračunati moment sile pomoću poznatih veličina; izvesti jedinicu momenta sile na osnovu formule (1Nm); -grafički prikazati ravnotežu poluge i strme ravni; -izračunati rad prostih mašina.	Učenici će: -primjenjivati u svakodnevnom životu ravnotežu poluge; -pomoću primjera objašnjavati značaj momenta sile (vaga, klackalica...); -pomoću primjera objašnjavati značaj rada prostih mašina; -ponašati se odgovorno prema preuzetim ili dobivenim obavezama i zadacima.
Pritisak **Pritisak čvrstih tijela, tečnosti i gasova**	Učenici će: -definisati pritisak kao količnik sile i površine na koju sila djeluje okomito ($p = \frac{F}{}$) ; -definisati Pascal kao jedinicu za pritisak; -objasniti prenošenje pritiska kod čvrstih tijela samo u pravcu djelovanja sile; -definisati Pascalov zakon; -objasniti princip rada hidraulične prese; -definisati hidrostatički i atmosferski pritisak; -objasniti formulu za izračunavanje hidrostatičkog pritiska ($p = \rho g h$) ; --dovesti u vezu jedinicu pritiska kod tečnosti sa jedinicom pritiska kroz čvrsta tijela (Pa). -objasniti pojavu sile potiska; -definisati Arhimedov zakon; -prepoznati uslove plivanja tijela (G i Fp).	Učenici će: - uočavati zavisnost pritiska od sile i površine na koju ona djeluje (i izvoditi oglede); - izračunavati pritisak čvrstih tijela pomoću formule; - izvoditi jedinicu za pritisak (1Pa) pomoću jedinica za silu i površinu; - pokazati prenošenje pritiska kroz čvrsta tijela pomoću ogled (ukucavanje eksera u ...), - navoditi primjere prenošenja spoljašnjeg pritiska; - uočava kroz primjere zavisnost hidrostatičkog pritiska od dubine i vrste tečnosti (ronjenje u vodi, potapanje nekog tijela u različite tečnosti); - izvesti ogled Arhimedovog zakona; - razlikovati u kakvim okolnostima tijelo pliva, lebdi ili tone; - primjeniti i analizirati silu u praksi (pomjeranja tijela, pritisak na podlogu, tok i brzina rijeke, vjetra...).	Učenici će: -primjeniti zavisnost pritiska od sile i površine u svakodnevnom životu (hodanje po snijegu, skijanje, ubodi, stojanje na jednoj ili dvije noge...); -prezentirati oglede; -koristi različite izvore informacija, -primjeniti znanja o hidrostatičkom pritisku u svakodnevnom životu (presa za cijeđenje, ronjenje, vodovodna mreža; pumpe...); -postavljati pitanja i pokazati interes za učenje putem istraživanja; -davati pretpostavke i voditi raspravu o mogućim rezultatima. --pokazati da atmosferski pritisak opada sa nadmorskom visinom; -pravilno koristi barometar; istražiti, koristeći internet - Arhimedov zakon, hidraulične prese, Pascalov zakon...; -primjeniti Arhimedov zakon i uslove plivanja tijela u svakodnevnom životu.
Oscilcije, talasi i zvuk	Učenici će: -objasniti oscilatorno kretanje; -nabrajati i definisati veličine periodičnog kretanja (period, frekvencija, puna oscilacija, elongacija i amplituda); -objasniti talasno kretanje i vrste talasa; -definisati brzinu talasa; -prepoznati jedinice za oscilatorno i talasno kretanje; -opisati nastajanje i prirodu zvuka; -objasniti zavisnost brzine zvuka od sredine kroz koju se prostire; -objasniti pojam rezonancije zvuka; -identifikovati vrste zvuka po frekvenciji.	Učenici će: -prepoznati talasna kretanja u prirodi; -predstaviti grafički transverzalni i longitudinalni talas; -izračunati veličine periodičnog i talasnog kretanja; -dati primjere zvučnih izvora; -izračunati brzinu zvuka kroz različite sredine; -dati primjere rezonance; -razlikovti ton, šum i buku.	Učenici će: -primjenjivati naučeno u praksi (medicina, pištaljka, muzički instrumenti, glas čovjeka...); -istražiti uticaj fizioloških efekata buke na zdravlje i zaštite od buke.

Toplota	Učenici će: -definisati unutrašnju energiju; -razlikovati temperaturu od toplote i njihove jedinice; -definisati količinu toplote i specifični toplotni kpacitet; -navesti načine prenošenja toplote; -objasniti zakon toplotne ravnoteže; -objasniti promjene agregatnih stanja.	Učenici će: -povezati unutrašnju energiju sa brzinom kretanja molekula; -izvođenjem ogleda uočiti zavisnost količine toplote od specifičnog toplotnog kapaciteta, mase i promjene temperature; -koristiti tabele sa izračunatim specifičnim toplotnim kapacitetima različitih materijala; -pokazati promjene agregatnih stanja ogledima; -grafički predstaviti trojnu tačku.	Učenici će: -pratiti redosljed uputstava pri istraživanju; -pravilno koristiti i održavati laboratorijski pribor (termometar, kalorimetar, grijač, kuhalo...); -postavljati pitanja te prikupljati podatke iz različitih izvora; -davati pretpostavke i voditi raspravu o mogućim rezultatima.

DEVETI RAZRED

Ishodi:

ELEKTRICITET I MAGNETIZAM

Učenici će:

- objasniti pojavu i vrste naelektrisanja,
- analizirati i upoređivati vrste naboja i njihovo međudjelovanje,
- definisati količinu naboja i mjernu jedinicu,
- objasniti Kulonov zakon,
- objasniti princip rada elektroskopa i elektrometra,
- objasniti zakon održanja elektriciteta i neke elktrične pojave,
- definisati električno polje i mjernu jedinicu električnog polja,
- razlikovati električni potencijal i električni napon,
- analizirati električnu influenciju,
- definisati električni kapacitet i njegovu mjernu jedinicu,
- objasniti princip rada kondenzatora i njihovo vezivanje,
- razlikovati pojmove "elektricitet" i "električna struja",
- nabrojati izvore struje,
- razlikovati primarne i sekundarne izvore struje,
- definisati jačinu struje i njenu mjernu jedinicu,
- definisati električni otpor i njegovu mjernu jedinicu,
- uočiti vezu (I,U,R), izvesti zaključke i definisati Omov zakon,
- uočiti zavisnost električnog otpora provodnika od vrste materijala, dužine i poprečnog presjeka,
- objasniti Kirchoffova pravila i razlikovati I i II pravilo,

- objasniti princip rada različitih otpornika,
- pravila povezivanja otpornika korištenjem Kirchoffovih pravila,
- razlikovati veze kondenzatora i orpornika,
- demonstrirati princip rada elektroskopa,
- zaključivati i interpretirati zavisnost parametara,
- klasifikovati vrste kondenzatora, povezati ih i izračunati ukupan kapacitet,
- praktično primjeniti znanja o kondenzatorima,
- izraditi prosto strujno kolo,
- priključiti električne mjerne instrumente na odgovarajući način,
- praktično primjenjuje Omov zakon kroz zadatke,
- primjenjivati naučeno u svakodnevnom životu,
- izgraditi stav o štedljivosti električne struje poznavanjem Omovog zakona,
- na praktičnim primjerima uočiti primjene naučenih zakona,
- asistirati pri praktičnom vezivanju izvora i pratiti promjene uvjetovane različitim vezama,
- obratiti pažnju na odnos mjernih veličina uz primjenu mjernih jedinica,
- braniti pozitivan ali kritički stav prema upotrebi stvarnih informacija i podržavtia ekološku svijest o primjeni i štednji električne energije,
- definisati pojmove: rad, snaga, energija električne struje i njihove mjerne jedinice,
- definisati Joule-ov zakon,
- objasniti toplotno djelovanje struje,
- upoređivati rad i snagu u zavisnosti od struje i napona,
- dovesti u vezu Joule-ov zakon sa količinom toplote i davati primjere primjene Joule-ovog zakona,
- objasniti svojstva prirodnih magneta i pojavu magnetnih polja,
- identifikovati Zemlju kao magnet i pokazati njene magnetne polove,
- objasniti princip rada kompasa i koristiti ga u različitim situacijama,
- povezati uzročno-posljedične veze električne struje i magnetnog polja,
- odrediti jačinu magnetnog polja: pravolinijskog provodnika, kružnog provodnika i solenoida,
- definisati jednicu za jačinu magnetnog polja električne struje,
- definisati magnetnu indukciju i magnetni fluks i njihove mjerne jedinice,
- objasniti princip rada elektromagneta,
- objasniti pravila za određivanje smjera elektromagnetnog polja i smjera struje,
- definisati pojam elektromagnetne indukcije i objasniti Faradejev zakon Lencovo pravilo,
- analizirati princip rada generatora i transformatora,
- povezati odnos U (napona), I (jačina struje), n (broj namotaja)kod transformatora i izvoditi zaključke,
- prepoznati osnovne karakteristike naizmjenične struje,
- demonstrirati dejstva magneta,
- praktično pokazati primjenu Oersted-ovog pravila,
- praktično pokazati primjenu Biot-Savar-ovog zakona,
- izraditi model elektromagneta i transformatora,
- praktično primjeniti znanja o magnetima i elektromagnetima;
- primjeniti stečeno znanje o transformatoru i generatoru;
- objasniti prirodu svjetlosti;
- nabrojati i klasifikovati izvore svjetlosti;
- objasniti kroz primjer prostiranje svjetlosti;
- objasniti izračunavanje brzine svjetlosti Remerovom metodom,
- definisati zakon odbijanja svjetlosti,
- objasniti formiranje lika ravnog ogledala i njegovu primjenu,
- objasniti elemente sfernog ogledala (centar zakrivljenosti, fokus-žiža, tjeme, poluprečnik zakrivljenosti i žižnu daljinu),
- razlikovati karakteristične zrake sfernih ogledala,
- objasniti princip rada i formiranje lika kod sfernih ogledala,
- definisati jednačinu sfernog ogledala,
- definisati uvečanje kod sfernog ogledala,
- povezati uzroke prelamanja svjetlosti u različitim sredinama,
- objasniti prelamanje svjetlosti pomoću planparalelne ploće i optičke prizme,
- objasniti razlaganje svjetlosti i totalnu refleksiju kroz primjere,
- definisati optičko sočivo,
- nabrojati elemente sočiva,

- razlikovati karakteristične zrake kod formiranja slike sočiva,
- definisati jednačinu i uvečanje sočiva,
- objasniti primjene sočiva i ogledala,
- izvesti ogled za dokazivanje pravolinijskog prostiranja svjetlosti,
- grafički predstaviti pomraćenje Sunca i pomraćenje Mjeseca,
- izvesti ogled i grfički predstaviti odbijanje svjetlosti,
- izvesti ogled i grfički predstaviti prelamanje svjetlosti,
- konstruisati lik kod ravnog ogledala,
- izraditi periskop,
- konstruisati sliku kod sfernog ogledala,
- uočiti razlike udubljenog i ispupčenog ogledala i znati ih pravilno primjeniti,
- izvoditi oglede za pokazivanje prelamanja svjetlosti,
- prikupljati i izraditi modele za demonstraciju prelamanja svjetlosti,
- prikupiti i klasifikovati različite modele sočiva,
- povezati kratkovidnost i dalekovidnost oka sa konstrukcijom lika kod sočiva,
- primjenjivati u svakodnevnom životu optičke instrumente,
- opravdava teorijsku tvrdnju o brzini svjetlosti kao najvećoj brzini univerzuma,
- obraća pažnju na dobiveni lik kod različitih vrsta ogledala,
- voditi računa o primjeni ogledala u svakodnevnom životu (saobraćaju, medicini, astronomiji, foto aparat...),
- odgovorno ponašati u prikupljanju zadatih materijala,
- prati redoslijed uputstava u istraživanju,
- pravilno koristiti i održavati laboratorijski pribor,
- postavljati pitanja, prikupljati podatke iz različitih izvora i davati pretpostavke o mogućim rezultatima,
- učiti na greškama prilikom izrade zadataka,
- primjenjivati naučeno u praksi (deformacije oka),
- istražiti uticaj fizioloških efekata svjetlosti na zdravlje (zaštita oka pri pomraćenju Sunca),
- razlikovati prirodnu i vještačku radioktivnost,
- navoditi primjere fizije i fuzije,
- znati kako postupiti u slučajevima radioaktivnosti,
- navesti negativne i pozitivne efekte radioaktivnosti,
- iznositi stav o zloupotrebi radioaktivnosti,
- samostalno osmišljavati i izvoditi laboratorijske vježbe,
- iskorištavati resurse matematičkog znanja za krajnji ishod,
- biti svjesni opasnosti od djelovanja struje i zaštiti se od električne struje,
- argumentirano iznositi značaj štednje energije,
- timskim radom pokazuje odgovornost za svoj rad i doprinos rada u timu,
- voditi evidenciju o utrošku energije i raspravu o racionalnom korištenju energije,
- brani pozitivan ali kritički stav prema upotrebi stvarnih informacija,
- učiti na greškama prilikom izrade zadataka,
- prikupljati podatke iz različitih izvora.

NAUČNE AKTIVNOSTI

Učenici će

- znati kako da bezbjedno (sigurno) rade, slijedeći upute, sam i sa drugima,
- znati kako da izvrše naučno istraživanje u skladu sa datim instrukcijama (uputama), da planiraju jednostavne eksperimente, da odrede zadatke i dogovore se o zadacima, i odrede set ciljeva zajedno sa drugim učenicima,
- znati kako da pripreme izveštaje za manja istraživanja, predstave rezultate uz pomoć tabela i grafikona, daju primjer, i tumače dobijene rezultate,
- operisati jezikom fizičkih pojmova pri rješavanju različitih zadataka računskim putem,
- znati kako da izvrše kontrolisani eksperiment i da ocijene funkcionalnost eksperimentalnog aranžmana i pouzdanost, preciznost, i smislenost rezultata,
- opravdavati tvrdnje eksperimentalno i računski,
- znati da je fizika osnova nauke, i da znanje fizike i eksperimentalnih metoda sticanja informacija se koristi u drugim naukama, i u tehnologiji.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

ELEKTRICITET I MAGNETIZAM

Sadržaj	Odgojno – obrazovni ciljevi		
	Znanja	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
Električni naboj i električne pojave	Učenici će: -objasniti pojavu i vrste naelektrisanja; -analizirati i upoređivati vrste naboja i njihovo međudjelovanje; -definisati količinu naboja i mjernu jedinicu; -objasniti Kulonov zakon; -objasniti princip rada elektroskopa i elektrometra; -objasniti zakon održanja elektriciteta i neke električne pojave; -definisati električno polje i mjernu jedinicu električnog polja; -razlikovati električni potencijal i električni napon; -analizirati električnu influenciju; -definisati električni kapacitet i njegovu mjernu jedinicu; -objasniti princip rada kondenzatora i njihovo vezivanje;	Učenici će: -crtežom predstaviti različita naelektrisanja; -izračunati količinu naboja na osnovu datih podataka po obrascu; -predstaviti Kulonov zakon crtežom; -izračunati Kulonovu silu pomoću obrasca; -demonstrirati princip rada elektroskopa; -grafički predstavljati električno polje pomoću silnica; -izračunavati jačinu električnog polja, električni potencijal i napon; -zaključivati i interpretirati zavisnost parametara vezanih za kapacitet kondenzatora; -klasifikovati vrste kondenzatora, povezivati ih i izračunavati ukupan kapacitet; -praktično primjeniti znanja o kondenzatorima;	Učenici će: -operisati jezikom fizičkih pojmova pri rješavanju različitih zadataka računskim putem -samostalno osmišljavati i izvoditi laboratorijske vježbe; -iskorištavati resurse matematičkog znanja za krajnji ishod: -opravdavati teorijske tvrdnje eksperimentalno i računski; -slijediti uputstva nastavnika i odgovorno se ponašati pri izvršavanju ogleda;
Električna struja	Učenici će: -razlikovati pojmove "elektricitet" i "električna struja"'; -nabrojati izvore struje; -razlikovati primarne i sekundarne izvore struje; -definisati jačinu struje i njenu mjernu jedinicu; -definisati električni otpor i njegovu mjernu jedinicu; -uočiti vezu (I,U,R), izvesti zaključke i definisati Omov zakon; -uočiti zavisnost električnog otpora provodnika od vrste materijala, dužine i poprečnog presjeka; -objasniti Kirchoffova pravila i razlikovati I i II pravilo; -objasniti princip rada različitih otpornika; -pravila povezivanja otpornika korištenjem Kirchoffovih pravila; -razlikovati veze kondenzatora i orpornika;	Učenici će: -crtežom objasniti izvore električne struje; -izraditi prosto strujno kolo; -priključiti električne mjerne instrumente na odgovarajući način; -predstaviti grafički zavisnost I,U,R; -praktično primjeniti Omov zakon kroz zadatke; -izračunati električni otpor provodnika; -shematski pomoću strujnog kola primjeniti Kirchoffova pravila; -izračunati ukupan otpor različito vezanih otpornika; -koristeći Kirchoffova pravila sa različitih shema izračunati nepoznate veličine u zadacima;	Učenici će: -navoditi različite izvore struje u životu i praksi; -izgraditi stav o štedljivosti električne struje poznavanjem Omovog zakona; -primjenjivati naučeno u svakodnevnom životu; -na praktičnim primjerima uočiti primjene naučenih zakona; -asistirati pri praktičnom vezivanju izvora i pratiti promjene uvjetovane različitim vezama; -obratiti pažnju na odnos mjernih veličina uz primjenu mjernih jedinica -braniti pozitivan ali kritički stav prema upotrebi stvarnih informacija i podržavati ekološku svijest o primjeni i štednji električne energije;

Rad, snaga i energija električne struje	Učenici će: -definisati pojmove: rad, snaga, energija električne struje i njihove mjerne jedinice; -definisati Joule-ov zakon; -objasniti toplotno djelovanje struje;	Učenici će: -izvoditi mjerne jedinice na osnovu formula; -upoređivati rad i snagu u zavisnosti od struje i napona; -dovesti u vezu Joule-ov zakon sa količinom toplote; -davati primjere primjene Joule-ovog zakona; -rješavati zadatke iz rada, snage i energije;	Učenici će: -biti svjesni opasnosti od djelovanja struje; -zaštiti se od električne struje; -argumentirano iznositi značaj štednje energije; -timskim radom pokazuje odgovornost za svoj rad i doprinos rada u timu; -voditi evidenciju o utrošku energije i raspravu o racionalnom korištenju energije;
Magnetizam	Učenici će: - objasniti svojstva prirodnih magneta i pojavu magnetnih polja; - identifikovati Zemlju kao magnet i pokazati njene magnetne polove; - objasniti princip rada kompasa; - povezati uzročno-posljedične veze električne struje i magnetnog polja; - odrediti jačinu magnetnog polja: pravolinijskog provodnika, kružnog provodnika i solenoida; - definisati jednicu za jačinu magnetnog polja električne struje; - definisati magnetnu indukciju i magnetni fluks i njihove mjerne jedinice; - objasniti princip rada elektromagneta; - objasniti pravila za određivanje smjera elektromagnetnog polja i smjera struje; - definisati pojam elektromagnetne indukcije i objasniti Faradejev zakon Lencovo pravilo; - analizirati princip rada generatora i transformatora; - povezati odnos U (napona), I (jačina struje), n (broj namotaja) kod transformatora i izvoditi zaključke; - prepoznati osnovne karakteristike naizmjenične struje;	Učenici će: -demonstrirati dejstva magneta; -grafički predstaviti magnetno polje pomoću silnica; -izračunati jačinu magnetnog polja; -praktično pokazati primjenu Oersted-ovog pravila; -praktično pokazati primjenu Biot-Savar-ovog zakona; -izraditi model elektromagneta i transformatora; -praktično primjeniti znanja o magnetima i elektromagnetima; -izračunati promjenu napona i jačine struje na transformatoru;	Učenici će: -primjenjivati magnete u svakodnevnom životu; -koristi kompas u različitim situacijama; -na praktičnim primjerima uočiti primjene naučenih zakona; -obratiti pažnju na odnos mjernih veličina uz primjenu mjernih jedinica; -braniti pozitivan ali kritički stav prema upotrebi stvarnih informacija; -opravdavati tvrdnje eksperimentalno i računski; -učiti na greškama prilikom izrade zadataka; -prikupljati podatke iz različitih izvora; -primjeniti stečeno znanje o transformatoru i generatoru;

Optika	Učenici će: -objasniti prirodu svjetlosti; -nabrojati i klasifikovati izvore svjetlosti; -objasniti kroz primjer prostiranje svjetlosti; -objasniti izračunavanje brzine svjetlosti Remerovom metodom; -definisati zakon odbijanja svjetlosti; -objasniti formiranje lika ravnog ogledala i njegovu primjenu; -objasniti elemente sfernog ogledala (centar zakrivljenosti, fokus-žiža, tjeme, poluprečnik zakrivljenosti i žižnu daljinu); -razlikovati karakteristične zrake sfernih ogledala; -objasniti princip rada i formiranje lika kod sfernih ogledala; -definisati jednačinu sfernog ogledala; -definisati uvećanje kod sfernog ogledala; -povezuje uzroke prelamanja svjetlosti u različitim sredinama; -objasniti prelamanje svjetlosti pomoću planparalelne ploće i optičke prizme; -objasniti razlaganje svjetlosti i totalnu refleksiju kroz primjere; -definisati optičko sočivo; -nabrojati elemente sočiva; -razlikovati karakteristične zrake kod formiranja slike sočiva; -definisati jednačinu i uvećanje sočiva; -objasniti primjene sočiva i ogledala;	Učenici će: -izvesti ogled za dokazivanje pravolinijskog prostiranja svjetlosti; -grafički predstaviti pomračenje Sunca i pomračenje Mjeseca; -izvesti ogled i grfički predstaviti odbijanje svjetlosti; -izvesti ogled i grfički predstaviti prelamanje svjetlosti; -konstruisati lik kod ravnog ogledala; -izraditi periskop; -konstruisati sliku kod sfernog ogledala; -uočiti razlike udubljenog i ispupčenog ogledala i znati ih pravilno primjeniti; -izračunati uvećanje, poluprečnik zakrivljenosti i druge karakteristične veličine pomoću jednačine sfernog ogledala; -izvoditi oglede za pokazivanje prelamanja svjetlosti; -crtežom predstaviti prelamanje svjetlosti; -prikupiti i izraditi modele za demonstraciju prelamanja svjetlosti; -prikupiti i klasifikovati različite modele sočiva; -grafički predstaviti konstrukciju slike kod sočiva; -izračunati uvećanje, poluprečnik zakrivljenosti i druge karakteristične veličine pomoću jednačine sočiva; -šematski prikazati princip rada lupe i mikroskopa; -izvesti zaključak da je oko optičko sočivo; -povezati kratkovidnost i dalekovidnost oka sa konstrukcijom lika kod sočiva;	Učenici će: -primjenjivati u svakodnevnom životu optičke instrumente; -pomoću primjera iz svakodnevnog života objasniti značaj pravolinijskog prostiranja svjetlosti; -opravdava teorijsku tvrdnju o brzini svjetlosti kao najvećoj brzini univerzuma; -obraća pažnju na dobiveni lik kod različitih vrsta ogledala; -voditi računa o primjeni ogledala u svakodnevnom životu (saobraćaju, medicini, astronomiji, foto aparat...); -odgovorno ponašati u prikupljanju zadatih materijala; -prati redoslijed uputstava u istraživanju; -pravilno koristiti i održavati laboratorijski pribor; -postavljati pitanja, prikupljati podatke iz različitih izvora i davati pretpostavke o mogućim rezultatima; -učiti na greškama prilikom izrade zadataka; -primjenjivati naučeno u praksi (deformacije oka); -istražiti uticaj fizioloških efekata svjetlosti na zdravlje (zaštita oka pri pomračenju Sunca);
Radioktivnost	Učenici će: -razlikovati prirodnu i vještačku radioktivnost -navoditi primjere fizije i fuzije.	Učenici će: - prikupljati materijale iz različitih izvora o radioaktivnosti, njenoj primjeni i štetnim posljedicama.	Učenici će: -znati kako postupiti u slučajevima radioaktivnosti; -navesti negativne i pozitivne efekte radioaktivnosti; -iznositi stav o zloupotrebi radioaktivnosti.

Didaktičke preporuke

Jednostavni eksperimenti

Zahtjev za primjenom jednostavnih eksperimenata za demonstriranje fizičkih pojava je u cilju ostvarivanja povećane zastupljenosti eksperimenata u nastavi fizike, razvijanje radoznalosti i interesa za fiziku, kao i istraživački pristup prirodnim naukama.

Jednostavne eksperimente mogu da izvode sami učenici:

- u učionici,
- da ih ponove kod kuće ili
- da urade sličan eksperiment kod kuće, koristeći raspoložive predmete i materijale.

Učenički školski eksperimenti, prvenstveno demonstracioni ogledi, treba da budu suštinski dio nastave u koji učenici moraju biti uključeni. Samo tako će poslužiti učenju i neće biti samo ilustracija i posebni efekti. Važno je pitati učenike šta predviđaju da bi se moglo dogoditi, a nakon izvođenja ogleda pitati ih šta su zapazili i tada početi sa interaktivnim tumačenjem ogleda. Dobro je zahtijevati od učenika da zapišu svoja predviđanja i da samostalno opišu ogled. Ako ogled služi rješavanju problema dobro je usmjeriti učenike da ga sami osmisle.

Rješavanje zadataka

Rješavanje zadataka iz fizike tretira se kao metoda usvajanja i primjene stečenih znanja. Njime se postiže konkretizacija i osmišljavanje teorijskih znanja; ponavljanje, produbljivanje i utvrđivanje znanja; korigovanje učeničkih znanja i umijeća; povećano interesovanje za izučavanje fizike; razvijanje logičkoga mišljenja; podsticanje učenika na inicijativu; sticanje samostalnosti u radu učenika i upornost u savladavanju teškoća.

Optimalni efekti rješavanja zadataka u učenju fizike ostvaruju se osmišljenim kombinovanjem primjene:

- kvalitativnih zadataka (zadataka-pitanja)
- kvantitativnih zadataka (računskih zadataka) i
- eksperimentalnih zadataka.

Kako vježbanje rješavanja računskih zadataka iz fizike za učenika često predstavlja vid učenja sa složenim zahtjevima, nastavnik im treba dati odgovarajuće instrukcije, napomene i savjete u vezi sa rješavanjem zadataka. Napomene treba da obuhvate: najčešće tipove zadataka; najčešće greške i slabosti u znanjima učenika pri rješavanju zadataka; osnovne zakone i formule koje se koriste za rješavanje zadataka; posebne napomene i sugestije i primjere za demonstraciju metodike rješavanja, tj. algoritam za rješavanje datog tipa zadatka. Ove napomene treba osmisliti za svaku temu posebno.

Računski zadatak treba rješavati tako da se *koriste oznake fizičkih veličina* (a ne njihove vrijednosti) sve dok se ne dobije izraz za *traženu/nepoznatu fizičku veličinu*, kojim je ona eksplicitno izražena pomoću *poznatih veličina*, odnosno – veličina čije su vrijednosti zadate u zadatku. Tek onda treba uvrstiti vrijednosti i izračunati vrijednost nepoznate veličine i *analizirati dobijeni rezultat*.

Za rješavanje *eksperimentalnih zadataka* potrebno je uraditi i odgovarajuća mjerenja. Učenici rade *školske* i *domaće* eksperimentalne zadatke. Naročito su značajni :

- prezentacija;
- diskusija i
- zaključci o dobijenim rezultatima eksperimentalnih zadataka.

Zadavanje, rješavanje i prezentacije rješenja eksperimentalnih zadataka iz jedne teme treba kontinuirano zastupiti na svim časovima date teme. Nastavnik treba da formira zbirku prezentacija najuspješnijih rješenja eksperimentalnih zadataka. Učenicima treba preporučiti da mjerenja ilustruju fotografijama.

Preporučuje se da zadaci budu različitih (2-3) nivoa složenosti.

Problemski usmjerena nastava

Da bi uspješno ostvario ciljeve učenja fizike, nastavnik fizike treba da primjenjuje različita sredstva, metode i oblike rada. Nastava fizike, po prirodi svojih sadržaja, za realizaciju predviđenih ciljeva i zadataka omogućava i zahtijeva problemski usmjerenu nastavu.

Svaki novi sadržaj predstavlja se učenicima kao svojevrstan problem. Učenici dogovaraju rezultate i njihovo značenje prvo u grupama (često povezano sa učeničkim eksperimentom), a potom se u raspravi cijelog odjeljenja dolazi do konsenzusa i do predviđenih generalizacija i misaonih konstrukcija. Nastavnik ima važnu ulogu koordinatora rasprave. Usljed nedostatka pribora učenički eksperimenti se izvode samo za određene sadržaje, za koje postoji dovoljno pribora, a za preostale sadržaje se učenički eksperiment nadomješta frontalnim eksperimentom. U tom slučaju cijelo odjeljenje funkcioniše kao jedna grupa.

U problemski usmjerenoj nastavi naglasak je na interakciji i raspravi cijelog odjeljenja. Učenik uči na nastavi. Uloga nastavnika je da organizuje i vodi učeničke aktivnosti i da uputi učenika da otkriva i uči sam.

Primjena informaciono-komunikativne tehnologije

Nastavnik fizike po svom izboru koristi sredstva informaciono-komunikativne tehnologije u pripremi i izvođenju časova.

Vrednovanje obrazobno-vaspitnih ishoda

Praćenje, vrednovanje i ocjenjivanje je integralni dio procesa nastave/učenja i usmjereno je na poboljšanje postignuća učenika. Školski stručni aktiv (ili nastavnik) treba da uradi kriterijume za sve oblike ocjenjivanja. Za kvalitet procesa učenja važno je da kriterijumi budu taksonomski izdiferencirani i usklađeni sa ciljevima učenja, obrazovno-vaspitnim ishodima i ishodima učenja.
Provjeravanje i ocjenjivanje znanja odvija se u skladu s pravilnikom koji uređuje provjeravanje i ocjenjivanje znanja u osnovnoj školi.

Znanja i vještine iz fizike kontinuirano se provjeravaju, vrednuju i ocjenjuju na različite načine:

- usmenim provjeravanjem i ocjenjivanjem,
- pismenim (testovi, pismeni zadaci) provjeravanjem i ocjenjivanjem,
- provjeravanjem i ocjenjivanjem laboratorijskih vježbi, školskih i domaćih eksperimentalnih radova i
- provjeravanjem i ocjenjivanjem rada u projektnim zadacima.

Ocjenjivanje se ne može realizovati samo posredstvom testova i pismenih zadataka. Neophodno je vrednovati sve aktivnosti učenika u interaktivnoj raspravi u učionici u svrhu razrješavanja nove problemske situacije. Posredstvom usmenih odgovora učenika vrednuje se i ocjenjuje njihovo razumijevanje i sposobnost da svoje znanje primijene u izmijenjenim i novim situacijama, a ne samo deklarativno znanje (poznavanje definicija i formula).

U svakom polugodištu osmog i devetog razreda radi se po jedan pismeni zadatak.

Kao jedan od vidova eksperimentalnih zadataka predviđeno je da učenik u svakom razredu uradi najmanje po tri laboratorijske vježbe. Kad u školi ne postoje uslovi za realizaciju navedenih laboratorijskih vježbi, onda se mogu uraditi slične laboratorijske vježbe.

Nastavniku se preporučuju setovi zahtjeva za praćenje i vrednovanje osnovnih elemenata znanja i vještina (pojava, veličina, zakona...) iz fizike. *(Zahtjevi, prikazani kurzivom, smatraju se obaveznim rezultatom nastave/učenja.)*

Uslovi za realizaciju programa

Za zadovoljavajuće i kontrolisano izvođenje eksperimenta jedno odjeljenje treba biti podijeljeno u grupe od po najviše 5 učenika, što samim tim znači da je za svako odjeljenje neophodno nabaviti od pet do šest mjernih aparatura.

Za izvođenje nastave fizike škola treba da ima specijalizovani kabinet s odgovarajućom opremom i odgovarajuću kompjutersku učionicu za određeni fond časova.

Potrebno je u školi oformiti stručnu biblioteku za svaki razred u okviru koje bi se nalazila literatura za obaveznu nastavu, dodatnu i dopunsku nastavu, za nastavu izbornog predmeta i zbirke zadataka za takmičenja.

Profil i stručna sprema nastavnika:

Nastavu predmeta Fizika izvode:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

PODRUČJE DRUŠTVENO HUMANISTIČKIH NAUKA/ZNANOSTI

DRUŠTVO
MOJA OKOLINA

Uloga i značaj predmeta

Nastavni program MOJA OKOLINA - DRUŠTVO integriše sadržaje proučavanja raznih naučnih područja, kako prirodnih (hemija, fizika, biologija, geografija), društvenih (historije, kulture življenja, građanskog obrazovanja...) tako i tehničkih (informatika, tehnika i tehnologija).

Sadržaji predmeta su zasnovani na osnovnim pojmovima, koji omogućavaju nadgradnju u predmete Moja okolina i u prvom i drugom ciklusu u 5. razredu, a kasnije u trećem ciklusu u prirodne i društvene predmete.

Sadržaji predmeta uvode učenika u razumijevanje svijeta koji ga okružuje. U fokusu pažnje su znanje o prirodi i čovjeku, načinima rada u nauci i razvoju sposobnosti korištenja tih znanja, s ciljem utvrđivanja stavova o pitanjima koja se tiču okoline, zdravlja i međuljudskih odnosa, na način primjeren uzrastu i interesima djeteta.

Korištenje naučnog jezika, prilagođen uzrastu djeteta, pruža jasan pogled i način razmišljanja o svijetu. Proučavanje nauke pomaže učenicima da ispituju utjecaj naučnog znanja na vlastiti život i primjenu tog znanja u vlastitom okruženju i zajednici. Ono također pruža učenicima priliku da postanu osobe koje samostalno uče i promovira razvoj njihovih stavova prema nauci i okruženju.

U okviru predmeta MOJA OKOLINA učenici opažaju, istražuju i postavljaju pitanja o školi, porodici i okolini kao važnim mjestima njihovog života i razvoja, živim bićima, materijalima, prirodnim i društvenim pojavama i procesima. Oni rade zajedno u prikupljanju dokaza i materijala pomoću kojih traže odgovore na ta pitanja, povezujući i upoređujući sa naučnim idejama i postupcima.

Proučavanje predmeta MOJA OKOLINA olakšava kasniji proces sticanja akademskih znanja iz oblasti prirodnih i društvenih nauka, kao i odgovarajućih tehničkih i tehnoloških znanja.

Uputsvo za izučavanje Društva oslanja se na istraživački pristup, fokusirano na probleme kojima su polazišta postojeća znanja učenika, vještine/sposobnosti, iskustva, pojave i događaje u vezi sa životnom sredinom. Uz pomoć iskustvenih saznanja, učenik razvija odgovoran odnos prema životnoj sredini.

Sadržaj i pristup koji se koristi u učenju razumjevanja odnosa u društvu su izabrani na osnovu uslova i razvojnih nivoa učenika, na takav način, da se učenje može ostvariti kroz terenski rad. Pojmovi vezani za društvo i učenje društvenih odnosa mogu biti organizovani kao cjeline u kojima su okolni svijet, učenici i njihove aktivnosti, dijelovi zajednice koju ispituju. Proučavanje ovih cjelina pomaže učenicima da shvate svoje okruženje i interakciju između pojedinca i okoline.

U nastavnom predmetu MOJA OKOLINA, prilagoditi nastavne sadržaje i fond sati terenskom izvođenju nastave (posmatranju, evidentiranju, zaključivanju, provjeravanju) u prirodi i okruženju, s akcentom da se poslije svake obrađene nastavne oblasti provjeri mogućnost primjene stečenog znanja u svakodnevnom životu. Učiti kako i kada posmatrati koristeći različita čula i jednostavne instrumente za istraživanje, te opisati, uporediti i klasifikovati svoja posmatranja.

Cilj

Razvoj dječijih potencijala i radoznalosti kroz aktivan odnos i komunikaciju sa sredinom koja ga okružuje, uz uvažavanje individualnosti učenika.

Omogućiti učenicima istraživački pristup. Navesti učenika da razumije različite ljude i kulture, uvažava tuđe ideje, kao i smisao za razumijevanje događaja u prirodi i društvenom okruženju i izgrađuje teren za ekološki odnos prema sredini.

Posebno treba da se razvija osjećaj za događaje u prirodnom i društvenom okruženju, kao i svijest o važnosti čovjekovog razumnog djelovanja – u međusobnim odnosima i njihov uticaj na društvo. Treba razvijati toleranciju prema drugom i drugačijem, kao i uvažavanje principa jednakosti među polovima.

U prvoj trijadi nastave MOJA OKOLINA ostvaruju se sljedeći opšti ciljevi:

a) *socijalni* (komunikacija, odnos učenik/ca – nastavnik/ca),

b) *motivacijski* (radoznalost, istraživanje),

c) *razvijanje radnih navika* (kako učiti),

d) *moralno etički* (norme u ponašanju, rješavanje etičkih suprotnosti),

e) *kreativnost* (eksperimentisanje),

f) *fizičko-motorični ciljevi*,

g) *emotivni ciljevi* (pozitivan odnos prema sebi i prirodi).

Zadaci

- Poznavanje sebe i drugoga, kompleksnost odnosa među ljudima (ljubav, poštovanje, saradnja, konflikti).
- Razvijanje tolerancije prema drugačijima i uvažavanje principa rodne ravnopravnosti.
- Osposobljavanje za kulturu komunikacije sa odraslima i vršnjacima u društvenom okruženju i podsticanje razvoja socio-emotivne inteligencije.
- Razvijanje radnih navika kroz organizovanje rada i upoznavanje zaštite pri radu.
- Upoznavanje sa značajem zdravlja i načinima njegovog očuvanja kroz samostalno praktikovanje higijenskih navika.
- Razvijanje sposobnosti orijentacije u prostoru i vremenu.
- Razvijanje kulture ponašanja u saobraćaju.
- Podsticanje i razvijanje kreativnog izražavanja.
- Osposobljavanje za primjenu ekoloških znanja u neposrednoj okolini i svakodnevnom životu.
- Sticanje saznanja o životu ljudi kroz vremenske periode i upoznavanje lokalne prošlosti.
- Razvijanje odgovornog odnosa prema prirodi.
- Razvijanje interesa i sposobnosti za istraživanje (posmatranje, razvrstavanje, mjerenje, istraživanje, izvještavanje i prezentiranje).
- Upoznavanje različitih načina predstavljanja informacija o okruženju i fenomenima(pojavama).
- Razvijanje odnosa uvažavanja i poštovanja prema prirodnom, kulturnom i društvenom okruženju.

Predmetni program Moja okolina u prvoj trijadi je zastupljen sa ukupno 278 časova nastave, koja se izvodi 2 časa u I razredu, II do IV razreda 3 časa nedjeljno. Od toga oblast društvene nauke je zastupljena sa 125 časa u prvoj trijadi.

Predmet	Broj sati					
	I		II		III	
	G	S	G	S	G	S
Moja okolina	68	2	105	3		
Priroda	26	0,8	48	1,43	79	2,14
Društvo	42	1,2	57	1,57	26	0,86
Prva trijada	278					

PRVA TRIJADA

PRVI RAZRED

Ishodi:

DRUŠTVO I SREDINA U KOJOJ ŽIVIM

IDENTITET, POJEDINAC, DRUŠTVO I LJUDSKA PRAVA

Učenici će znati:

- imenovati školu, učitelja/icu, drugove/ice u razredu i šire,
- objasniti pravila ponašanja u odjeljenju, školi i zajednici,
- primjenjivati lijepo ponašanje u školi i zajednici,
- demonstrirati pravilno lično predstavljanje i pravila pozdravljanja,
- razlikovati različite emocije kod sebe i drugih i učiti se kontroli emocija,
- objasniti svoje potrebe i želje,
- komunicirati sa drugom djecom, nastavnikom/ima, ostalim uposlenicama u školi i zajednici,
- samostalno pronaći svoju učionicu,
- samostalno i sigurno doći u školu i obrnuto koristeći najsigurniji put,
- imenovati članove uže i šire porodice,
- da nabroje vrste porodica,
- pokazati poštovanje prema svim članovima porodice,
- navesti primjere pravila kućnog reda u porodici

NASTAJANJE, ŠIRENJE I PRIHVATANJE KULTURA

Učenici će znati:

- imenovati mjesto u kojem žive,
- nabrojati najznačajnije objekte u svom mjestu,
- razlikovati grad i selo prepoznavajući njihove karakteristike,

TEHNIKA I TEHNOLOGIJA

Učenici će znati:

- nabrajati prostorije u domu, te imenovati i razlikovati namještaj od kućanskih aparata,
- prepoznati opasnosti od samostalnog korištenja kućanskih aparata,
- razlikovati grane saobraćaja (vazdušni, vodeni, kopneni) i saobraćajna sredstva,
- procijeniti faktore bezbjednosti saobraćaja u neposrednom okruženju,
- djelovati sigurno u svom okruženju i saobraćaju štiteći sebe i druge, primjenjujući naučena znanja.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

DRUŠTVO I SREDINA U KOJOJ ŽIVIM

	Odgojno – obrazovni ciljevi		
Sadržaj	**Znanja**	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
POJEDINAC, IDENTITET, KULTURA, DRUŠTVO			
ŠKOLA I KULTURA ŽIVLJENJA Ja u školi; Školska zgrada; Ime (naziv škole); Prostorije u školi; Uposlenici u školi; Škola kao organizirana zajednica; Pravila ponašanja; Prava djeteta; Iznošenje mišljenja, stavova, argumenata i njihova odbrana; Higijena u školi	Učenici će: -imenovati školu, učitelja/icu, drugove/ice u razredu i šire; -objasniti pravila ponašanja i rada u odjeljenju, školi i zajednici; -ocijeniti da je škola organizirana zajednica u kojoj se zna ko šta radi; opisati svoju učionicu; -locirati svoju učionicu u školi; -imenovati prostorije škole; -objasniti njihovu namjenu, (gdje se ko nalazi, šta radi i zašto); -objasniti da je u čistom radnom prostoru prijatnije raditi i boraviti; -nabrojati školski pribor; -osnovna pravila funkcioniranja i lijepog ponašanja u grupi; -objasniti svoje potrebe i želje; -prepoznati i imenovati različite emocije i učiti se kontroli emocija.	Učenici će: -prepoznati uposlenike u školi, učenike/ice u odjeljenju i šire; -komunicirati sa drugom djecom, nastavnicima i ostalim uposlenicama u školi i zajednici; -posmatrati dešavanja u školi: šta, kako, zašto; -samostalno pronaći svoju učionicu i ostale prostorije u školi; -uporediti svoju učionicu sa drugim učionicama u školi; -adaptirati pravila ponašanja prema novonastalom situacionom problemu u odjeljenju; -demonstrirati pravilno lično predstavljanje i pravila pozdravljanja; -uzajamno potpomagati jedni druge; -koristiti odgovarajuće pozdrave pri susretu sa starijim osobama, nastavnicima i drugim uposlenicima škole; -održavati higijenu radnog prostora; -pokušati da kontrolišu svoje emocije.	Učenici će: -obratiti pažnju na stvaranje pozitivne slike o školi i školskoj zajednici kroz svoje ponašanje; -prihvatiti da se život i rad u školi odvija po striktno definiranim pravilima; -razvijati pozitivnu sliku i pozitivni stav o sebi; -razvijati svijesti da su članovi organiziranog društva i da se ponašaju po određenim pravilima; -primjenjivati lijepo ponašanje u školi i zajednici; -razvijati svijesti o obavezama i njihovom ispunjavanju; -razvijati svijest o ekologiji; -djelovati sigurno, štiteći sami sebe u svom okruženju.

PORODICA / OBITELJ I KULTURA ŽIVLJENJA Uža porodica; Moja porodica i njeni članovi: majka, otac, brat, sestra, nana (nena, nona,baka), djed; Ja u porodici; sin, kći, brat, sestra, unuk, unuka; Šira porodica; Život i rad u porodici, zaduženja i obaveze; Porodica kao organizirana zajednica se ponaša po jasno utvrđenim pravilima; Porodica živi u kući (stanu); Higijena u stanu.	Učenici će: -imenovati članove uže i šire porodice/ familije/ obitelji; -da nabroje vrste porodica; -razlikovati krvne odnose u porodici/obitelji; -definisati ko su roditelji, djeca, unuci, braća, sestre; -definisati važnost porodice; -razlikovati različite emocije kod sebe i drugih (radost, strah, ljutnja, žalost); -objasniti svoje potrebe i želje; -imenovati zanimanja članova uže porodice; -objasniti da porodica živi u kući i/ili stanu; -nabrojati prostorije u domu; -navoditi primjere pravila kućnog reda.	Učenici će: -prepoznati različite porodice i uočiti sličnosti i razlike; -pokazati poštovanje prema svim članovima porodice; -identifikovati odnose u porodici; -pokazati spremnost da izvršavaju svoje obaveze samostalno ili uz pomoć nekoga od članova porodice; -prepoznati kroz slike ili tekst različite emocije; -prepoznaju razliku između potreba i želja.	Učenici će: -prihvatiti pozitivno mišljenje o porodici; -pokazati brigu prema članovima uže i šire porodice; -poštovati članove porodice i uvažavati one koji dolaze iz drugačijih porodica; -osjetiti pripadnost porodici; -razviti odgovornost prema svojim obavezama u porodici; -razviti povjerenje i samopouzdanje; -prepoznati porodicu kao uređenu zajednicu u kojoj se svako ponaša prema pravilima; -spremni da razgovaraju o svojim emocijama; -prilikom kupovine u prodavnici vode računa o tome da li je to potreba ili želja; -obratiti pažnju na poštivanje kućnog reda; -izbjegavati opasne situacije, nesreće kod kuće i tokom slobodnog vremena; -u slučaju opasnosti pozvati telefonski broj odgovarajuće službe.
LJUDI, PROSTOR, OKOLIŠ			
MOJE MJESTO I OKOLINA Moje mjesto je grad/selo; Razlika između grada i sela; -Život i rad ljudi u Mjestu; Gdje se šta kupuje? (prodavnice-trgovine); Značajni objekti u gradu (selu); Prirodne ljepote u mjestu – obilazak ili posjeta tvornici, ambulanti, trgovini, radionici, ambulanti- u gradu, ili poljoprivrednom dobru ili gazdinstvu na selu, njivi, oranici livadi, značajnom objektu.	Učenici će: -imenovati mjesto u kojem žive; -opisati grad i selo i njihove karakteristike; -imenovati i opisati najznačajnije objekte u svom mjestu; -prepoznati različita zanimanja ljudi u svojoj okolini; -nabrojati prodavnice (trgovine) u svom mjestu; -imenovati vrste prodavnica (trgovina/ tržnih/ shoping centara); -opisati šta se kupuje u određenim prodavnicama (trgovinama); -opisati tržnicu/ pijacu i njenu namjenu ; -imenovati prirodna bogatstva mjesta; -uporediti svoje mjesto sa drugim mjestima koja su posjetili.	Učenici će: -razlikovati grad i selo prepoznavajući njihove karakteristike, -prepoznati značajne objekte u gradu (selu); -prepoznati prodavnice (trgovine) različite namjene; -prepoznati pijace/ tržnice različite namjene (zelena, stočna, auto...); -posmatrati život i rad ljudi u mjestu; -prilagođavati kulturu ponašanja javnom mjestu; -prepoznati kulturno ponašanje u zgradi/kući.	Učenici će: -razvijati svijest o položaju u društvu grada/ sela; -prihvatiti pozitivne stavove prema mjestu stanovanja; -obratiti pažnju na pozitivna ponašanja; -ponašati se prikladno u kulturnim i javnim ustanovama; -pokazati brigu prema životnoj sredini, -opravdati svojim ponašanjem pravilan odnos prema mjestu, znamenitostima mjesta i prirodnim ljepotama; -podržati očuvanje prirodnih ljepota.
TEHNIKA I TEHNOLOGIJA			
U STANU/ KUĆI Namještaj u stanu; Rukovanje kućanskim aparatima**.**	Učenici će: -imenovati i razlikovati namještaj od kućanskih aparata; -zaključiti da nepravilno rukovanje i nepravilni kućanski aparati mogu biti opasni po život.	Učenici će: -prepoznati opasnosti od neispravnih kućanskih aparata; -prepoznati opasnosti od samostalnog korištenja kućanskih aparata.	Učenici će: - paziti da ne izazovu požar, poplavu.

UČENIK U SAOBRAĆAJU I KULTURA ŽIVLJENJA Ja u saobraćaju; Put od kuće do škole; Ulica, pješačka staza, pješački prijelaz (zebra); Pravila kretanja putem (ulicom) bez i sa trotoara; Semafor; Saobraćajni znaci na putu od kuće do škole; Grane saobraćaja i saobraćajna sredstva (vazdušni, vodeni i kopneni); Vozila javnog prevoza i ponašanja u tim vozilima; Stajališta sredstava javnog prevoza; Raskrsnica, prelaz preko raskrsnice. *Dodatni sadržaji za učenike koji žive na većoj udaljenosti od škole i koriste prevozna sredstva	Učenici će: -imenovati svoje naselje i ulicu; opisati kuda se kreću pješaci i vozila u saobraćaju; -prepoznati pješački prelaz (zebru) kao mjesto na kojem se jedino može preći ulica; -objasniti kako se kreću ulicom bez i sa trotoarom; -prepoznati semafor i značenje boja svjetlosti na semaforu kao sredstvu za regulisanje saobraćaja na raskrsnicama; -prepoznati vozila javnog prijevoza; -razlikovati grane saobraćaja (vazdušni, vodeni, kopneni) i saobraćajna sredstva; -demonstrirati kako samostalno i sigurno prelaziti ulicu; -raspoznavati i imenovati saobraćajne znakove koji se nalaze na putu od kuće do škole.	Učenici će: -opisati put od kuće do škole; -razlikovati sredstava za prevoz roba i ljudi; -snalazit se u saobraćaju neposrednog okruženja: dom-kuća-naselje; -pravilno koristiti pješački prelaz (zebru), za prelazak ulice; -koristiti trotoar za kretanje ulicom sa trotoarom; -kretati se lijevom stranom ulice bez trotoara; -samostalno i sigurno doći u školu i obrnuto koristeći najsigurniji put; -prepoznati boju na semaforu koja označava zabranjen prolaz, te znati šta za vozila znači žuta boja na semaforu; -pravilno koristiti pojedine saobraćajne znakove koji se nalaze na putu od kuće do škole; -prepoznati opasnosti u saobraćaju; -razlikuje vodena prevozna sredstva; -razlikuje drumska prevozna sredstva; -prepoznaje vazdušna prevozna sredstva; -povezati prevozna sredstva sa granama saobraćaja; -prepoznati stajališta javnog prevoza; -prepoznati raskrsnicu kao mjesto gdje se ukrštavaju dva ili više puteva; -kretati se u zadanom smjeru.	Učenici će: -obratiti pažnju na opasnosti u saobraćaju; -paziti na svoju sigurnost kao učesnici u saobraćaju; -razvijati svijest o saobraćaju kao grani privrede koji se odvija po striktno utvrđenim pravilima; -poštovati saobraćajne znakove i propise; -ustupati mjesto starijima i invalidima u sredstvima javnog prevoza; -voditi računa da ne ulaze u vozila nepoznatih osoba; -ponašati se kulturno u vozilima javnog prijevoza; -procijeniti faktore bezbjednosti saobraćaja u neposrednom okruženju; -djelovati sigurno u svom okruženju i saobraćaju štiteći sebe i druge, primjenjujući naučena znanja.

Međupredmetna povezanost i kompetencije

PREDMET PRIRODA I DRUŠTVO	PREDMETI SA KOJIMA SE POVEZUJE	NASTAVNO PODRUČJE	KOMPETENCIJE
Sredina u kojoj živim: **- Škola (školski pribor)**	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Jezičko – jezično izražavanje -Značenje riječi	Komuniciranje na maternjem jeziku: Sposobnost formuliranja vlastitih argumenata u govoru i pismu, iznijetih u pisanom ili usmenom obliku.
Sredina u kojoj živim: **- Porodica**	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Interpretacija književnog teksta „Baka čisti put“	Komuniciranje na maternjem jeziku: Sposobnost formuliranja vlastitih argumenata u govoru i pismu, iznijetih u pisanom ili usmenom obliku.
Sredina u kojoj živim: **- Saobraćajni znakovi**	Matematika	Geometrijska tijela i oblici: -Krug, trougao i pravougaonik	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: Spremnost pronalaženja razloga da bi se potkrijepile nečije tvrdnje.
Sredina u kojoj živim **- Saobraćajna sredstva**	Matematika	Relacije Unutar - na - izvan	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: Znatiželja i kritičko primanje nauke i tehnologije uključujući pitanja sigurnosti i zaštite.
Sredina u kojoj živim **- Prostorije, namještaj i kućanski aparati u mom domu**	Matematika	Skupovi -Pridruživanje elemenata	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: Znatiželja i kritičko primanje nauke i tehnologije uključujući pitanja sigurnosti i zaštite.
Sredina u kojoj živim: **- Moje mjesto (prodavnice – trgovine)**	Matematika	Mjere -Mjerenje mase, dužine, zapremine	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: Spremnost da se koristi numeričko izračunavanje za vrijeme svakodnevnog rada i obiteljskog života.
Sredina u kojoj živim	Matematika	Uspoređivanje, procjenjivanje i mjerenje veličine	Učiti kako se uči
Sredina u kojoj živim - **- Škola**	Matematika	Ravne i zakrivljene plohe (površi), likovi i linije (crte)	Međuljudska i građanaska kompetencija
Sredina u kojoj živim: **- Škola**	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje - „Đak veseljak“ „Šaputanje“	Kulturno izražavanje: Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju
Sredina u kojoj živim: **- Saobraćaj (semafor)**	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje -„Semafor“	Kulturno izražavanje: Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju
Sredina u kojoj živim: **- Porodica**	Muzička	Pjevanje i sviranje -Avanture maloga Juju“ Muzička igra	Kulturno izražavanje: Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje i trajni interes za kulturni život
Sredina u kojoj živim: **- Moje mjesto i okolina**	Muzička kultura	-„Kulina bana vojska je“ Slušanje muzike -„Zemljo moja“	Međuljudska i građanska kompentencija: Svijest o pripadnosti nekoj lokalnoj zajednici.
Sredina u kojoj živim: **- Škola**	Tjelesni i zdravstveni odgoj	Elementarna igra -Školica“	Kulturno izražavanje: Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti.
Sredina u kojoj živim: **- Saobraćaj (saobraćajni znaci, semafor)**	Likovna kultura	Modeliranje i oblikovanje -Izrada saobraćajnih znakova i semafora od kartona	Kulturno izražavanje: Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju
Sredina u kojoj živim: **- Porodica**	Likovna kultura	Crtanje -Moja porodica	Kulturno izražavanje: Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju

DRUGI RAZRED

Ishodi:

DRUŠTVO I SREDINA U KOJOJ ŽIVIM

POJEDINAC, IDENTITET, KULTURA, DRUŠTVO

Učenici će znati:

- ocijeniti da je škola organizirana zajednica u kojoj se zna ko šta radi,
- objasniti značaj znanja za život,
- zaključiti da se znanje usvaja učeći i radeći,
- objasniti da svaka škola ima svoja pravila ponašanja (kućni red) kojeg se svi u školi moraju pridržavati,
- ponašati se u skladu sa kućnim redom i odjeljenjskim pravilima,
- komunicirati sa drugovima, nastavnikom/icom i ostalim uposlenicima u školi,
- prihvatiti da svakom pravu prethode obaveze ili odgovornosti,
- osnovna pravila funkcioniranja i lijepog ponašanja u grupi,
- prepoznati i imenovati različite emocije i učiti se kontroli emocija,
- u skladu sa svojim godinama prepoznati šta jeste a šta nije dozvoljena aktivnost,
- održavati higijenu radnog prostora (učionice, hodnika i školskog dvorišta),
- samostalno spremati školsku torbu i udžbenike po rasporedu časova,
- razlikovati rodbinske odnose u porodici/obitelji,
- prepoznati porodice kao krvno srodne grupe,
- prepoznati različite porodice,
- razumjeti važnost porodice, prijatelja, interakcije,
- pokazati spremnost da izvršavaju svoje obaveze samostalno ili uz pomoć nekoga od članova porodice,
- razviti odgovornost prema svojim obavezama u porodici,
- objasniti zašto ljudi rade da bi zaradili novac.

LJUDI, PROSTOR I OKOLIŠ

- nabrojati važnije podatke o svom mjestu,
- razlikovati kulturne, obrazovne i zdravstvene ustanove prema njihovim karakteristikama,
- ponašati se prikladno u kulturnim, obrazovnim i zdravstvenim ustanovama, bankama, pošti…
- razlikovati svoje regionalno područje kao dio Bosne i Hercegovine,
- imenovati domovinu u kojoj žive,
- prepoznati državne simbole Bosne i Hercegovine,
- uvažavati i njegovati tradiciju različitosti i vrijednosti Bosne i Hercegovine.

PROŠLI DOGAĐAJI, LJUDI I DRUŠTVA

- razlikovati međunarodne,državne, vjerske, lokalne i školske praznike (blagdane),
- poštovati praznike drugih naroda i narodnosti,
- nabrojati važne događaje iz svog života,
- doprinositi čuvanju kulturno – historijskih spomenika,
- odrediti vremenski slijed- prošlost, sadašnjost i budućnost.

TEHNIKA I TEHNOLOGIJA

- zaključiti da neispravni uređaji/ kućanski aparati i nepravilno rukovanje mogu biti opasni po život ,
- razlikovati grane saobraćaja i saobraćajna sredstva,
- razlikovati sredstava za prevoz roba i ljudi,
- poznavati osnovna pravila ponašanja u saobraćaju,
- prepoznati elemente saobraćajnice – pločnik, kolovoz, raskrsnica, zebra, semafor,
- razlikovati i poštovati saobraćajne znakove opasnosti, obavještenja i zabrane,
- procijeniti faktore bezbjednosti saobraćaja u neposrednom okruženju,
- da djeluju sigurno u svom okruženju i saobraćaju štiteći sebe i druge, primjenjujući naučena znanja,
- prepoznati situaciju u kojoj treba da pozovu policiju ili vatrogasce,
- navesti telefonski broj vatragosaca, policije i hitne pomoći,
- samostalno i sigurno doći u školu koristeći najsigurniji put,
- obratiti pažnju na opasnosti u saobraćaju,
- kulturno se ponašati u vozilima javnog prijevoza,
- razlikovati policijsko i vatrogasno vozilo od drugih vozila,
- paziti da ne izazovu požar, poplavu,

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

DRUŠTVO I SREDINA U KOJOJ ŽIVIM

	Odgojno-obrazovni ciljevi		
Sadržaj	**Znanja**	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
POJEDINAC, IDENTITET, KULTURA, DRUŠTVO			
ŠKOLA I KULTURA ŽIVLJENJA Drugi smo razred; značaj znanja za život, kako učiti; Udžbenici i pribor (upotreba i čuvanje); Život u školi; školska pravila; uprava škole. Higijena u školi.	Učenici će: -upotijebiti dosadašnja znanja o školi: uposlenici škole, drugovi u razredu i šire (da je škola organizirana zajednica u kojoj se zna ko šta radi i zašto); -objasniti svojim riječima prema čemu se odvija nastava u školi; -objasniti značaj znanja za život; zaključiti da se znanje usvaja redovnim učenjem i radom; -znati da svaka škola ima svoja pravila ponašanja (kućni red) kojeg se svi u školi moraju pridržavati; -znati osnovna pravila lijepog ponašanja u odjeljenju i grupi; -nabrojati školski pribor i udžbenike koje koriste u drugom razredu; -ocijeniti važnost čistog radnog prostora za prijatniji rad i boravak; -uporediti svoju učionicu sa drugim učionicama u školi prepoznati i imenovati različite emocije i učiti se kontroli emocija.	Učenici će: -samostalno pronaći učionicu u kojoj se odvija nastava; -prepoznati uposlenike škole, učenike/ice u odjeljenju i šire; -komunicirati sa drugovima, nastavnikom/ icom i ostalim uposlenicima u školi; -međusobno komunicirati i pomagati drugim učenicima; -prilagoditi pravila ponašanja problemskoj situaciji u odjeljenju; -se pridržavati kućnog reda škole; samostalno učiti; -pronalaziti i upotrebljavati dodatne izvore znanja; -održavati higijenu radnog prostora (učionice, hodnika i školskog dvorišta); -samostalno spremati školsku torbu i udžbenike po rasporedu časova; -dati primjer kako se mogu sačuvati udžbenici i školski pribor; -posmatrati dešavanja u školi: šta, kako, zašto; -voditi računa o kontroli emocija.	Učenici će: -razvijati svijest o pripadnosti školskoj zajednici; -ponašati se u skladu sa kućnim redom i odjeljenjskim pravilima; -prihvatiti da svakom pravu prethode obaveze ili odgovornosti; -svakodnevno ispunjavati školske obaveze; -prepoznati da higijena nije obaveza samo pojedinaca, već briga svih članova škole; -razvijati pozitivnu sliku i pozitivne stavove o sebi; -u skladu sa svojim godinama prepoznati šta jeste a šta nije dozvoljena aktivnost; -razvijati svijest da su članovi organiziranog društva i da se ponašaju po određenim pravilima; -razvijati svijest o obavezama i njihovom ispunjavanju; -razvijati svijest o ekologiji.
MOJA PORODICA/OBITELJ I KULTURA ŽIVLJENJA Uža i šira porodica; uzajamni odnosi u porodici; Podjela poslova u porodici;	Učenici će: -imenovati članove uže i šire porodice; -razlikovati rodbinske odnos ; -objasniti svojim riječima ko su roditelji, djeca, unuci, braća, sestre… -razlikovati uloge članova porodice/ obitelji, kako se međusobno pomažu i doprinose njenoj sreći i uspjehu (djeca pomažu roditeljima, roditelji se pomažu uzajamno, roditelji pomažu djeci); -objasniti zašto ljudi rade da bi zaradili novac; -objasniti pojam 'štednja'.	Učenici će: -napraviti porodično stablo; -prepoznati porodice kao krvno srodne grupe; -prepoznati različite porodice i uočiti sličnosti i razlike kroz poređenja ; -pokazati poštovanje prema svim članovima porodice; -njegovati odnose u porodici; -pokazati spremnost da izvršavaju svoje obaveze samostalno ili uz pomoć nekoga od članova porodice; -razumjeti važnost porodice, prijatelja, interakcije.	Učenici će: -poštovati članove porodice; -poštovati druge koji su različiti u odnosu na njih i njihovu porodicu; -prihvatiti pozitivno mišljenje o porodici; -pokazati brigu prema članovima uže i šire porodice; -osjetiti pripadnost porodici; -razviti odgovornost prema svojim obavezama u porodici; -prihvatiti neke poslove u svom domu kako bi pomogli roditeljima; -razviti povjerenje i samopouzdanje; -prepoznati porodicu kao uređenu zajednicu u kojoj se svako ponaša prema pravilima; -obratiti pažnju na poštivanje kućnog reda; -prepoznaje podjelu poslova u porodici; -dati primjere dobre i loše štednje novca i iznijeti argumentirani stav.

LJUDI, PROSTOR I OKOLIŠ

RAD I ZANIMANJA LJUDI I KULTURA ŽIVLJENJA Život i rad ljudi u mjestu (u gradu/ na selu; Zanimanja ljudi; Npr. u gradu Kulturne i javne ustanove: Pozorište/ Teatar; Kino/ Bioskop; Muzej; Biblioteka; Zdravstvene ustanove; Preduzeća i drugi privredni objekti; Pošta; Banka; Policijska stanica/ postaja; Vatrogasna brigada; Izletišta.	Učenici će: -imenovati mjesto u kojem žive; -opisati svoje mjesto (selo/grad); -sjetiti se nekih ustanova u kojima su bili; -nabrojati kulturne ustanove; -nabrojati javne ustanove: obrazovne i zdravstvene; -imenovati preduzeća i druge privredne objekte; -objasniti ulogu i značaj policije; -navesti broj telefona policijske stanice, hitne pomoći, vatrogasne brigade; -objasniti ulogu i značaj vatrogasne brigade; -imenovati zanimanja ljudi (ove tematske cjeline); --opisati neka izletišta na kojima su bili; zaključiti da je boravak u prirodi koristan za zdravlje; -objasniti zašto se priroda mora čuvati; -znati tražiti dodatne izvore znanja;	Učenici će: -uočiti i prepoznati rad i život ljudi na selu; -opisati ono što su vidjeli nakon posjete seoskom domaćinstvu; -prepoznati javne ustanove: kulturne, obrazovne i zdravstvene prema njihovim karakteristikama (apoteka, biblioteka, banka, pošta…); -posmatrati šta se radi u različitim proizvodnim i uslužnim djelatnostima; -razlikovati određene zanate (stolar, frizer, obućar, zidar, limar… ; -posjetiti zanatsku radnju, posmatrati rad i postavljati pitanja; -opisati ono što su vidjeli nakon posjete (pošti, policijskoj stanici, banci, vatrogasnoj brigade i zanatskoj radnji,); -razlikovati policijsko, vatrogasno vozilo i vozilo hitne pomoći od drugih vozila; -demonstrirati kroz igru neke poslove određenog zanimanja; -prepoznati po uniformi policajca, vatrogasca, zdravstvenog radnika; -prepoznati simbol pošte; -pokazati kako se šalje pismo; -prepoznati izletište; -uočiti prirodne ljepote.	Učenici će: -prihvatiti pozitivan stav prema životu i radu ljudi u gradu i na selu; -usvojiti norme prikladnog ponašanja u kulturnim, obrazovnim i zdravstvenim ustanovama, bankama, pošti…; -primjetiti ponašanje koje je /nije pristojno; -doprinijeti očuvanju prirode; -pristojno komunicirati sa zaposlenima u kulturnim i javnim ustanovama; -prepoznati situaciju u kojoj treba da pozove, hitnu pomoć, policiju ili vatrogasce; -paziti da ne izazovu požar, poplavu; -koristiti dodatne izvore znanja.
MOJE MJESTO I OKOLINA I KULTURA ŽIVLJENJA Važniji podaci o mjestu; Moja zemlja se zove Bosna i Hercegovina; državni simboli Bosne i Hercegovine: zastava, grb, himna; Ponosni smo na...	Učenici će: imenovati mjesto u kojem žive; nabrojati važnije podatke o svom mjestu; imenovati domovinu u kojoj žive; opisati državne simbole; uporediti zastavu i grb domovine sa državnim simbolima drugih zemalja; objasniti uzajamno pomaganje ljudi u mjestu; opisati uzajamnu povezanost ljudi u mjestu i okolini, ali i ljudi iz različitih država; objasniti svojim riječima pojam "tradicija".	Učenici će: prepoznati svoje mjesto (fotografije, razglednice, nastavni plakat, …); otkriti važnije podatke o svom mjestu (ime mjesta, zanimanja ljudi, grb grada); razlikovati svoje regionalno područje kao dio Bosne i Hercegovine; prepoznati državne simbole Bosne i Hercegovine; nacrtati ili napraviti zastavu i grb Bosne i Hercegovine; prepoznati himnu Bosne i Hercegovine; pravilno pisati nazive država; otkriti uzajamnu povezanost ljudi u mjestu i okolini; prepoznati povezanost ljudi u državi.	Učenici će: pokazati ljubav prema domovini (ponašanja); sarađivati pri praktičnom radu u grupi; doprinositi zajednici u kojoj žive (biti koristan član društva); poštovati državne simbole; uvažavati i njegovati tradiciju različitosti i vrijednosti mjesta; uvažavati i njegovati tradiciju različitosti i vrijednosti Bosne i Hercegovine; obratiti pažnju na potrebe pojedinca; prihvatati različitosti među ljudima različitih država.

PROŠLI DOGAĐAJI, LJUDI I DRUŠTVA

PRAZNICI/ BLAGDANI I KULTURA ŽIVLJENJA Šta slavimo, kako lavimo, zašto slavimo; Državni praznici (blagdani); Mjesni, školski i porodični praznici (blagdani); Vjerski praznici (blagdani): pravilno čestitanje određenih praznika. -Međunarodni praznici;	Učenici će: -nabrojati praznike (blagdane) koje slave; -opisati kada i kako se proslavljaju porodični i ostali praznici (blagdani); -opisati kako proslavljaju svoje rođendane; -razlikovati međunarodne, državne, vjerske, lokalne i školske praznike (blagdane); -zaključiti da su neki praznici povezani sa borbom za određena prava.	Učenici će: -prepoznati praznike (blagdane) koje slave na osnovu niza slika; -demonstrirati kako se čestitaju praznici (blagdani); -izraditi čestitku povodom proslave nekog od praznika (blagdana); -demonstrirati kako se proslavljaju neki od vjerskih praznika; -prepoznati kako se slave praznici (blagdani) drugih naroda i narodnosti; -učestvovati u obilježavanju školskih, lokalnih, državnih praznika (blagdana).	Učenici će: -poštovati državne, lokalne i vjerske praznike (blagdane); -primjetiti da se neki praznici razlikuju po načinu proslave; -dati doprinos u organizaciji priredbi povodom nekih praznika (blagdana); -poštovati praznike drugih naroda i narodnosti; -obratiti pažnju na pravilno čestitanje praznika.
PROŠLOST, SADAŠNJOST, BUDUĆNOST I KULTURA ŽIVLJENJA Važni događaji iz mog života; Vremenski termini (prošlost, sadašnjost i budućnost); Prepoznavanje i opisivanje života ljudi u prošlosti i sadašnjosti (nekad i sada).	Učenici će: -imenovati i nabrojati važne događaje iz svog života (rođendan, polazak u školu...); -sjetiti se događaja koji su vezani za polazak u školu; -opisati neke od važnijih događaja iz svog života; -pokazati svoje fotografije od rođenja do danas; -objasniti da su događaji koji su bili – prošlost; -objasniti da su sada drugi razred i da je to – sadašnjost; -objasniti da će iduće godine biti teći razred i to je – budućnost; -odrediti vremenski slijed- prošlost, sadašnjost i budućnost; -opisati kako su ljudi u prošlosti živjeli drugačije (gdje su boravili, kako su se hranili, šta su radili, kako su se djeca u prošlosti igrala, čime su se ljudi prevozili); -uporediti život ljudi u prošlosti i sadašnjosti; -objasniti da su danas stariji za jednu godinu u odnosu na polazak u školu; -opisati kako njihovo mjesto izgleda danas; -locirati događaje u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti	Učenici će: -prepoznati značajne događaje iz svog života; -prepričati svojim riječima neke događaje iz prošlosti i sadašnjosti; -razlikovati termine: prošlost, sadašnjost i budućnost; -napraviti slikovnu lentu vremena o svom životu (beba, dječak/djevojčica, vrtić, učenik) ili slikovnu lentu o životu ljudi; -prepoznati najveća postignuća čovjeka od nastanka do danas koristeći lentu vremena; -prepoznati neke kulturno historijske spomenike; -posmatrati događaje koji su u vezi zasadašnjošću; -bilježiti neke događaje iz prošlosti (slikovnica o meni); -planirati neke događaje koji će se desiti kasnije, u bližoj budućnosti; -opisati razlike u životu ljudi u prošlosti i sadašnjosti,	Učenici će: -prihvatiti pozitivne vrijednosti iz prošlosti i sadašnjosti; pratiti događaje iz prošlosti; -obratiti pažnju na današnje događaje; -težiti ka poboljšanju svog ponašanja; -izdvojiti važne događaje iz svog života; -doprinositi čuvanju kulturno – historijskih spomenika; -ispoljavati pozitivan odnos prema mjestu i okolini; -pokazati pozitivan stav i volju u rješavanju problema; -donositi pretpostavke za neke događaje koji se mogu desiti u budućnosti; -odgovorno se odnositi prema sebi i drugima; -primjetiti da su događaji iz prošlosti povezani sa sadašnjošću. - izraditi plan aktivnosti za naredni period.

TEHNIKA I TEHNOLOGIJA			
U STANU/ KUĆI I KULTURA ŽIVLJENJA Kućanski aparati i uređaji; Namještaj u kući (stanu); Opasnosti u kući (stanu); Rukovanje kućanskim aparatima i uređajima.	Učenici će: -razlikovati namještaj od kućanskih aparata i uređaja; -nabrojati namještaj u kući (stanu); -imenovati i nabrojati kućanske aparate i uređaja; -zaključiti šta je pravilno i nepravilno rukovanje uređajima i kućanskim aparatima; -zaključiti da neispravni uređaji/ kućanski aparati i nepravilno rukovanje mogu biti opasni po život.	Učenici će: -navoditi primjere korištenja kućanskih aparata u svakodnevnom životu; -demonstrirati pravilno rukovanje jednostavnijim uređajima i kućanskim aparatima (fen, usisivač, stone lampe, TV, kompjuter, telefon...) ; -prepoznati opasnosti od kućanskih aparata.	Učenici će: -procijeniti korist i značaj uređaja i kućanskih aparata za život porodice; -procijeniti opasnosti po život od nepravilne upotrebe uređaja i kućanskih aparata.
PUT OD KUĆE DO ŠKOLE I KULTURA ŽIVLJENJA Elementi saobraćajnice (terenska nastava); Pravila ponašanja u saobraćaju; Siguran put od kuće do škole; Osnovni saobraćajni znaci u blizini škole; Vidljivost u saobraćaju; Grane saobraćaja i saobraćajna sredstva; Razna prevozna sredstva i njihova upotreba; Ponašanje u sredstvima javnog prevoza.	Učenici će: -objasniti svojim riječima šta je saobraćaj; -klasifikovati grane saobraćaja i saobraćajna sredstva; -prepoznati elemente saobraćajnice – pločnik, kolovoz, raskrsnica, zebra, semafor ; -opisati semafor za pješake i vozila; -objasniti opasnosti od smanjene vidljivosti i dati primjere sigurnog kretanja kod smanjene vidljivosti; -imenovati pravila ponašanja u raznim prijevoznim sredstvima; -objasniti kako se kreću ulicom bez i sa trotoarom; -opisati siguran put od kuće do škole i obratno; -objasniti kako samostalno i sigurno prelaziti ulicu; -razlikovati i poštovati saobraćajne znakove: opasnosti, obavještenja i zabrane; -razlikovati policijsko i vatrogasno vozilo od drugih vozila; znati znak hitne pomoći; -navesti telefonski broj vatragosaca, policije i hitne pomoći.	Učenici će: -prepoznati prevozna sredstva; -razlikovati dijelove saobraćajnice, te uočiti i zapisati dijelove saobraćajnice sa date slike na predviđeno mjesto; -razlikovati sredstava za prevoz roba i ljudi; -samostalno i sigurno doći u školu koristeći najsigurniji put; -koristiti pješački prelaz (zebru) kao mjesto na kojem se treba preći ulica; --pokazati način i mogućnost prelaska preko saobraćajnice; -koristiti trotoar za kretanje ulicom sa trotoarom; -koristiti saobraćajne znakove za kretanje ulicom; -kretati se lijevom stranom ulice bez trotoara; prepoznati vozila javnog prevoza; koristiti sredstva javnog prevoza; -demonstrirati neka pravila ponašanja u saobraćaju; -prepoznati situaciju u kojoj treba da pozovu policiju ili vatrogasce; -simulirati kroz igru poziv za hitnu pomoć, policiju ili vatrogasce; --procijeniti na terenu faktore bezbjednosti saobraćaja u neposrednom okruženju (kao pješak i biciklista).	Učenici će: -poznavati osnovna pravila ponašanja u saobraćaju; -paziti na bezbjedno i sigurno kretanje od kuće do škole i obratno, uočavajući opasnosti u saobraćaju; -poštovati saobraćajne znakove i propise; -razvijati poštovanje prema starijim i invalidnim osobama; -kulturno se ponašati u vozilima javnog prijevoza; -razumiju važnost sigurnosti svih učesnika saobraćaja; -da djeluju sigurno u svom okruženju i saobraćaju štiteći sebe i druge, primjenjujući naučena znanja; -paziti da ne izazovu požar, poplavu, saobraćajnu nesreću ...

Međupredmetna povezanost i kompetencije

PREDMET **Moja okolina**	PREDMETI SA KOJIMA SE POVEZUJE	NASTAVNO PODRUČJE	KOMPETENCIJE
Sredina u kojoj živim: **Porodica**	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost: Interpretacija književnog teksta „Zašto volim svoju baku“ Šimo Ešić	Komuniciranje na maternjem jeziku: Spremnost da težimo estetskoj kvaliteti izražavanja koja nadilazi isključivo tehničku preciznost riječi/ izraza.
Sredina u kojoj živim: **- Praznici (blagdani)**	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Kultura izražavanja: Mješoviti oblici – Pisanje čestitki	Međuljudska i građanska kompentencija: Pokazivanje interesa za druge i njihovo poštivanje.
Sredina u kojoj živim: **- Moje mjesto (pošta)**	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Kultura izražavanja: Mješoviti oblici – Pisanje pisma	Komuniciranje na maternjem jeziku: Razvijanje pozitivnog stava prema međukulturnoj komunikaciji.
Sredina u kojoj živim: **- Saobraćaj – saobraćajni znakovi**	Matematika	Geometrija: Pravougaonik, kvadrat, trougao, krug	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: Znatiželja i kritičko primanje nauke i tehnologije uključujući pitanja sigurnosti i zaštite kao i etička pitanja. Poduzetništvo: Sklonost inicijativi
Sredina u kojoj živim: **- Saobraćaj (prevozna sredstva željezničkog saobraćaja)**	Matematika	Brojevi do 20 Redni brojevi	Matematička pismenost i osnovna znanja izznanosti i tehnologije: Spremnost da se nadvlada „strah od brojki“.
Sredina u kojoj živim: **- Prošlost, sadašnjost i budućnost**	Matematika	Brojevi do 20 Rimske cifre	Matematička pismenost i osnovna znanja izznanosti i tehnologije: Spremnost da se nadvlada „strah od brojki“.
Sredina u kojoj živim: **- Porodica** **- Moj dom**	Matematika	Brojevi	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: Znatiželja i kritičko primanje nauke i tehnologije uključujući pitanja sigurnosti i zaštite kao i etička pitanja.
Sredina u kojoj živim: **- Saobraćajna sredsta**	Matematika	Sabiranje i oduzimanje brojeva do 20	Matematička pismenost i osnovna znanja izznanosti i tehnologije: Spremnost da se nadvlada „strah od brojki“.
Sredina u kojoj živim: **- Škola**	Matematika	Sabiranje i oduzimanje brojeva do 20	Matematička pismenost i osnovna znanja izznanosti i tehnologije: Spremnost da se nadvlada „strah od brojki“.
Sredina u kojoj živim: **- Život i rad ljudi u mom mjestu**	Matematika	Slovo zamjena za broj	Matematička pismenost i osnovna znanja izznanosti i tehnologije: Spremnost da se nadvlada „strah od brojki“.
Sredina u kojoj živim: **- Škola**	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje „Au što je škola zgodna“	Kulturno izražavanje: Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju.
Sredina u kojoj živim: **- Praznici (blagdani)**	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje „Najljepša mama na svijetu“	Kulturno izražavanje: Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje.
Sredina u kojoj živim: **- Moja domovina (Ponosni smo na...)**	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje Bosno moja...“ sevdalinka	Međuljudska građanska kompentencija: Svijest o pripadnosti nekoj lokalnoj zajednici, zemlji. Kulturno izražavanje: Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti.
Sredina u kojoj živim: **- Saobraćaj (vrste saobraćaja i prevozna sredstva)**	Muzička kultura	Muzička igra - „Ivin voz“	Kulturno izražavanje: Otvoren stav prema različitom kulturnom izražavanju. Poduzetništvo: Sklonost inicijativi
Sredina u kojoj živim: **- Moja Škola**	Likovna kultura	Rad po skećanju - Moja škola(crtanje)	Kulturno izražavanje: Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti.
Sredina u kojoj živim: **- Moje mjesto i okolina**	Likovna kultura	Rad po mašti - Šta ću biti kad porstem	Poduzetništvo: Sklonost inicijativi
Sredina u kojoj živim: **- Praznici (blagdani)**	Likovna kultura	Oblikovanje: Izrada čestitki	Kulturno izražavanje: Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za povezivanje različitosti. Međuljudska građanska kompentencija: Uvažavanje i razumijevanje različitosti vrijednosnih sustava raznih vjerskih ili etničkih skupina.
Sredina u kojoj živim: **- Moje mjesto i okolina (izletišta)**	Tjelesni i zdravstveni odgoj	Izleti - Izleti i pješačenje u prirodi	Kulturno izražavanje: Snažan smisao za identitet povezan sa smislom za poštivanje različitosti.

TREĆI RAZRED

Ishodi:

DRUŠTVO

POJEDINAC, IDENTITET, KULTURA, DRUŠTVO

Učenici će znati:

- razlikovati kulturne, estetske i proizvodne potrebe porodice,
- izraditi plan štednje i voditi evidenciju o troškovima,
- prepoznati osnovne potrebe članova porodice,
- koristiti matematičke vještine za korištenje novca.

PROŠLI DOGAĐAJI, LJUDI I DRUŠTVA

Učenici će znati:

- objasniti načine obilježavanja praznika (međudržavni, državni, vjerski, lokalni, školski),
- pripremiti i slaviti praznike u lokalnoj zajednici,

LJUDI, PROSTOR I OKOLIŠ

Učenici će znati:

- razlikovati prošlost, sadašnjost i budućnost,
- uočiti vrste naselja u užem i širem zavičaju i pokazati ih na geografskoj karti,
- opisati selo i grad,
- objasniti razliku između obrazovnih, kulturnih, zdravstvenih i drugih institucija,
- nabrojati tri mjesta/ustanove u kojima ljudi rade u gradu;
- objasniti kulturu življenja i očuvanje životne sredine,

LJUDI, DRUŠTVO I PRIVREDA

Učenici će znati:

- opisati grane poljoprivrede,
- nabrojati tvornice (fabrike) u užem zavičaju,
- objasniti uzajamnu povezanost grana saobraćaja i saobraćajnih sredstava,
- pokazati saobraćajnu povezanost u užem i širem zavičaju na geografskoj karti,
- objasniti pravilno kretanje u naselju i van naselja,
- kretati se poštujući saobraćajne znakove,
- orijentisati se u neposrednomu okruženju (dom, škola, naselje),
- kretati se bezbjedno kao učesnik u saobraćaju (pješak, biciklista...).

TEHNIKA I TEHNOLOGIJA

Učenici će znati:

Tehnika

- razlikovati poljoprivredne mašine i alatke,
- razlikovati mašine i alate za različita zanimanja,

Tehnologija

- razlikovati procese rada u zanatskoj radnji i fabrici.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

DRUŠTVO

Sadržaj	Odgojno -obrazovni ciljevi: Znanje	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanje
POJEDINAC, IDENTITET, KULTURA, DRUŠTVO			
Kultura življenja Ekonomika domaćinstva	Učenici će: razlikovati kulturne, estetske i proizvodne potrebe porodice; izraditi plan štednje i voditi evidenciju o troškovima.	Učenici će: prepoznati osnovne potrebe članova porodice; koristiti matematičke vještine za korištenje novca.	Učenici će: - pokazati inicijativu za bolju organizaciju porodičnog života.
LJUDI, PROSTOR I OKOLIŠ			
Moja domovina Bosna i Hercegovina; Prošlost, sadašnjost i budućnost; Naselja u širem zavičaju	Učenici će: -razlikovati državne simbole: grb, zastavu,himnu; -razlikovati prošlost, sadašnjost i budućnost; -uočiti osnovne elemente za izradu lente vremena kroz pojam vremena; -uočiti vrste naselja u užem i širem zavičaju i pokazati ih na geografskoj karti; -opisati tipove sela i gradova prema njihovim karakteristikama; -uporediti život u gradu i selu; -objasniti razliku između obrazovnih, kulturnih, zdravstvenih i drugih institucija; -opisati zanimanja ljudi koji rade u tim institucijama; -nabrojati tri ustanove u kojima ljudi rade u gradu; -uočiti sličnosti i razlike između današnjeg i nekadašnjeg života na selu i u gradu; -objasniti kulturu življenja i očuvanje životne sredine.	Učenici će: -izraditi državne simbole: grb, zastavu; -izdvojiti događaje iz prošlosti i povezati ih sa događajima iz sadašnjosti; -predstaviti događaje koristeći lentu vremena i povezati logički; -prepoznati vrste naselja prema datim slikama; -navesti kroz primjere bitne razlike života na selu i u gradu; -razlikovati privredne, kulturne, obrazovne i zdravstvene institucije; -razlikovati grane privrede; -sakupiti slike i tekstove koji govore o našoj domovini i prezentirati; -izraditi grupni pano o našoj domovini.	Učenici će: -izraziti pozitivan stav o Bosni i Hercegovini kao domovini; -ispoljiti kritički stav o životu u prošlosti i njihovo uticaj na savremeni život; -ispoljiti poštovanje prema kulturno-historijskoj baštini zemlje; -se ponašati u skladu sa važećim društvenim normama; -raditi na prepoznavanju predrasuda o različitim sredinama (ruralna – urbana) i vršiti korekciju stava navodeći vrijednosti različitih sredina za svakodnevni život; -pokazati osjećaj solidarnosti kroz aktivnosti: pomoć starijim osobama, bolesnima, djeci...
LJUDI, DRUŠTVO I PRIVREDA			
Privreda u užem zavičaju	Učenici će: -opisati grane poljoprivrede: ratarstvo, voćarstvo, vinogradarstvo, uzgoj ljekovitog bilja (načine prikupljanja), uzgoj industrijskih i krmnih biljaka; -objasniti stočarstvo u užem zavičaju, lov i ribolov; nabrojati tvornice (fabrike) i rudnike u užem zavičaju.	Učenici će: -razlikovati grane privrede; -razlikovati privredne objekte i imenovati ih (zanatske radione, fabrike, farma, zadruga...); -kroz projektnu nastavu organizovati mini-preduzeća/kroz igru uloga u učionici, pratiti ideje, davati sugestije, procjenjivati i samoprocjenjivati; - kroz projektnu nastavu organizovati vanškolske mini-privredne projekte, praćenje realizacije, analiza uspješnosti.	Učenici će: - imati izgrađen stav o značaju privrede za život i razvoj društva u cjelosti.

Saobraćaj u užem zavičaju	Učenici će: -objasniti uzajamnu povezanost grana saobraćaja i saobraćajnih sredstava; -objasniti pravilno kretanje u naselju i van naselja.	Učenici će: -na geografskoj karti pokazati saobraćajnu povezanost u užem zavičaju (putevi i pruge); -se kretati poštujući saobraćajne znakove (trotoar /bez trotoara); -se kretati bezbjedno kao učesnik u saobraćaju (pješak, biciklista...);	Učenici će: -se u saobraćaju ponašati u skladu sa pravilima; -se pravilno orijentisati u neposrednomu okruženju (dom, škola, naselje); -uočiti značaj željezničkog saobraćaja za privredu užeg zavičaja; -sudjelovati u saobraćaju u različitim situacijama koristeći javni prijevoz.
PROŠLI DOGAĐAJI, LJUDI I DRUŠTVA			
Praznici /blagdani	Učenici će: -objasniti načine obilježavanja praznika (međudržavni, državni, vjerski, lokalni, školski); -pripremiti i slaviti praznike u lokalnoj zajednici.	Učenici će: -razlikovati vrste praznika; -izraditi čestitke za praznike; -organizovati proslave rođendana.	Učenici će: -slaviti državne i druge praznike i imati pozitivan stav o praznicima; -učestvovati u aktivnostima tokom obilježavanja praznika.
TEHNIKA I TEHNOLOGIJA			
Tehnika	Učenici će: -razlikovati poljoprivredne mašine i alatke; -razlikovati mašine i alate za različita zanimanja;	Učenici će: --tabelarno razvrstati mašine od alata; tabelarno razvrstati mašine od alata prema zanimanjima.	Učenici će: -uočiti značaj alata i mašina za svakodnevni život i proizvodnju; -uočiti opasnosti pri korištenju alata i mašina;
Tehnologija	- razlikovati procese rada u zanatskoj radnji i fabrici.	- crtežom prikazati procese rada.	-uočiti značaj ekološke zaštite okoline.

Međupredmetna povezanost i kompetencije

PREDMET **Moja okolina**	PREDMETI SA KOJIMA SE POVEZUJE	NASTAVNO PODRUČJE	KOMPETENCIJE
Saobraćaj – saobraćajni znakovi	Matematika	Ravne i zakrivljene plohe (površine), likovi i linije	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: Spremnost pronalaženja razloga da bi se potkrijepile nečije tvrdnje.
Naselja u širem zavičaju	Matematika	Množenje i dijeljenje do 10	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: Spremnost da se nadvlada „strah od brojki“ Poduzetništvo: *Spremnost prepoznavanja područja na kojima se može pokazati štava lepeza poduzetničkih vještina*
Moja domovina Bosna i Hercegovina	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost: „Bosna“ Branko Ćopić	Međuljudska i građanska kompetencija *Svijest o pripadnosti nekoj lokalnoj zajednici, zemlji*
Moja domovina Bosna i Hercegovina	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje: „Reci Bosno ljubavi„	Međuljudska i građanska kompetencija *Svijest o pripadnosti nekoj lokalnoj zajednici, zemlji*
Moja domovina Bosna i Hercegovina	Likovna kultura	Inspiracija iz umje tnosti: Umjetnost iz mog zavičaja	Međuljudska i građanska kompetencija *Svijest o pripadnosti nekoj lokalnoj zajednici, zemlji*
Prošlost, sadašnjost i budućnost	Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost	Književnost: Carevo treće uho	Kulturno izražavanje: *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje*
Prošlost, sadašnjost i budućnost	Likovna kultura	Inspiracija iz umjetnosti - Umjetnost mog zavičaja: Sarajevo, Mostar, Tuzla, Banja Luka; - učenici ne memorišu već gledaju likovna djela kao estetski čin i to: - Kritsko-mikenska kultura; - Arhajska i klasična grčka umjetnost; - Helenistička umjetnost; - Etrurska umjetnost; - Rimska umjetnost; - Ranokršćanska umjetnost; - Islamska umjetnost; - Savremena umjetnost.	Kulturno izražavanje: *Osnovno znanje o najvažnijim kulturnim radovima, uključujući kulturu naroda kao važno svjedočenje ljudske povijesti,*
Prošlost, sadašnjost i budućnost	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje: Kad ja pođoh na Benbašu, narodna	Međuljudska i građanska kompetencija *Svijest o pripadnosti nekoj lokalnoj zajednici, zemlji*
Naselja u širem zavičaju	Likovna kultura	Motivi, teme po sjećanju Gradnja u mom gradu, selu ili naselju;	Poduzetništvo: *Spremnost prepoznavanja područja na kojima se može pokazati štava lepeza poduzetničkih vještina*
Saobraćaj u širem zavičaju	Likovna kultura Matematika	Motivi, teme po sjećanju Saobraćajna nesreća na ulici. Geometrijskioblici	Međuljudska i građanska kompetencija *Razumijevanje kodova ponašanja i općeprihvaćenog ponašanja*
PRAZNICI: **Dan državnosti BiH Nova godina; Božić; Bajram; Dan nezavisnosti; 8. Mart; Uskrs/Vaskrs**	Likovna kultura	Prostorno oblikovanje Čestitke	Poduzetništvo: *Spremnost prepoznavanja područja na kojima se može pokazati štava lepeza poduzetničkih vještina*
Praznici **Dan državnosti BiH Nova godina; Božić; Bajram; Dan nezavisnosti; 8. Mart; Uskrs/Vaskrs**	Muzička kultura	Pjevanje i sviranje: Čestitka majčici Bosno moja (narodna)	Kulturno izražavanje: *Spremnost njegovanja estetskih svojstava kroz umjetničko samoizražavanje*
Praznici: **25. Novembar** **1. Mart** **8. Mart**	Matematika	Sabiranje i oduzimanje do 100 Redni brojevi	Matematička pismenost i osnovna znanja iz znanosti i tehnologije: *Temeljno znanje i razumijevanje brojki i mjera te sposobnost njihovog korištenja u nizu svakodnevnih situacija je*

Didaktičke preporuke

Sadržaj i proces učenja, a pogotovo ishodi (rezultati) učenja bitno su uvjetovani načinom učenja odnosno kako učenici treba da uče, a nastavnici da poučavaju i pomažu da bi učenici sticali odgovarajuća znanja, razvijali sposobnosti, vrijednosti, stavove i ponašanje.

Učeničke predstave i iskustva koje se oblikuju u školi i van nje, moraju biti osnova za planiranje nastave koja će te predstave razviti u pravcu razumjevanja naučnih pojmova.

Nastavu treba organizovati tako da učenici razvijaju svoje predstave i otkriju nova saznanja uz konkretne aktivnosti u njima bliskom kontekstu.

Nastavnik prevashodno treba da nauči učenika da samostalno uči, istražuje, zaključuje, izvještava, a ne da samo prima gotove informacije.

U prvom razredu aktivnosti su vođene. Nastavnik može da izvodi nastavu postavljanjem pitanja, čime će se učenici osposobljavati za samostalno postavljanje pitanja i traženje odgovarajućih informacija uz podršku nastavnika istraživanjem ili u literaturi.

Organizaciju oblika nastavnog rada treba prilagoditi uzrastu učenika, od frontalne do individualne nastave, rada u paru, i grupnog rada gdje dolazi do izražaja njihova socijalizacija. Kod obrađivanih sadržaja akcenat je na istraživanju.

Na kraju trećeg razreda učenici bi trebalo da budu osposobljeni da organizuju i izvode istraživanja. Rezultat može biti zbirka fotografija ili histogram urađenih mjerenja, spisak novih pitanja koja su nastala iz neke aktivnosti, crtež na osnovu posmatranja itd.

Nastavnik treba da uvažava individualne razlike i aktivnosti u radu mora prilagoditi mogućnostima pojedinog učenika. Nastavne sadržaje iz društva, gdje god je to moguće, treba upoznati neposredno. Za realizaciju programskih sadržaja preporučuje se što češća izvanučionička nastava.

Nastavnik treba da iskoristi aktuelne događaje i situacije u razredu i uključi ih u nastavu. Nastavnik mora znati osnovni, vodeći sadržaj i cilj nastave. Učionica treba da podsjeća na prirodno okruženje, da postane prijatan i zanimljiv prostor, opremljen panioma, priručnom bibliotekom, kao i produktima izvještaja projektne nastave.

Sve specifične (aktuelne) sadržaje nastavnog programa koristiti kao uvodnu integrirajuću aktivnost jutarnjeg/ dnevnog sastanka.

Ciljevi nastave su nabrojani u nizu i razvrstani po sadržajima. Ostvarujemo ih kroz aktivnosti učenika. Aktivnosti mogu istovremeno ostvarivati više ciljeva, a isto tako možemo jedan cilj ostvarivati preko više različitih aktivnosti. Veze su naznačene kroz međupredmetnu povezanost. Integracija sadržaja omogućava multidisciplinaran pristup nastavnoj temi pa se za kratko vrijeme ostvari više zadataka.

Sticanje znanja i vještina

Poseban značaj je u mjerenju istraživačkih sposobnosti učenika. Nastavnici tokom rada sa učenicima treba da razviju slijedeće sposobnosti i vrijednosti kod učenika kako bi ih pripremili za cjeloživotno učenje:

Planiranje

Učenik:

- umije da predloži izvore za sakupljanje podataka (knjige, fotografije, ljudi).

Sakupljanje podataka

Učenik:

- uz neposredno posmatranje svjesno upotrebljava različita čula,
- uz vođenje prepoznaje glavne karakteristike posmatranog predmeta ili pojave,
- obraća pažnju na detalje i cjelinu,
- uz pisane (i elektronske izvore ukoliko postoje u školi) umije da koristi različita uputstva, da se snađe u leksikonima, rječnicima, enciklopedijama, atlasima, umije da potraži u biblioteci odgovarajuću knjigu, leksikon,
- da u datom tekstu (do jedne strane) nađe traženi podatak,
- da upotrijebi jednostavne istraživačke metode i pomagala za sakupljanje podataka (upitnik, radni list, tabelu).

Zapisivanje, sređivanje i prikazivanje podataka

Učenik:

- sređuje sakupljene podatke na različite načine (plakat, dijagram, grafički zapis),
- umije da napiše kratak izvještaj o radu,
- umije da prikaže svoj rad samostalno u grupi, timu (usmeno, pismeno, slikovno, grafički, npr. s plakatom, izložbom, dramatizacijom, da igranjem uloga predstavi neku situaciju, svoj pogled, stav),
- učenik umije da sakuplja podatke o zavičaju (opštini), Bosni i Hercegovini, prošlosti i društvenim događajima iz različitih izvora (neposrednim i posrednim opažanjem), uz upotrebu pisanih, materijalnih i grafičkih izvora. Podatke umije da sačuva, sredi, predstavi i da na osnovu njih predviđa i zaključuje. Tom prilikom umije da upotrebljava navedene audio i video uređaje, kompjuter.

Sticanje vještina i stavova kroz aktivnosti
Objašnjavanje i vrednovanje
Učenik:

- utvrđuje sličnosti i razlike između svojih iskustava i iskustva drugih ljudi na različitim prostorima i u različitim vremenima,
- pravi zaključke o podacima i argumentuje svoje podatke,
- umije da razlikuje činjenice, stavove i fantaziju.

Razvijanje stavova
Učenik treba da:

- svojim riječima kaže svoje stavove,
- obrazloži svoje stavove,
- izdvoji relevantne podatke za rješavanje određenog problema.

Načini provjeravanja znanja i ocjenjivanja učenika

Praćenje i ocjenjivanje postignuća djece za predmetni program Prirode i društva u prvom razredu je opisno, a od drugog je brojčano. Nastava treba da bude organizovana tako da učenici planirane aktivnosti izvode sami. Smisao takvog učenja nije samo u pamćenju činjenica, već u razvijanju sposobnosti i spretnosti.

Pri praćenju i ocjenjivanju nastavnik treba da vodi računa kako učenici:

- razumiju i koriste uputstva (individualni rad i rad u grupama);
- sarađuju pri raznim oblicima rada (prati kao posmatrač, samostalno radi, snalazi se u raznim situacijama, zadatak uradi površno ili detaljno, brani svoj način rada);
- uvažavaju mišljenja drugih pojedinaca i grupa (ne uskače u riječ, izražava svoje nedoumice, dozvoljava drugima drugačiji način mišljenja, razmišljanja, mijenja svoje mišljenje na osnovu argumenata i kritički razmišlja o materiji koja se obrađuje);
- razgovaraju i pišu (kratko, jasno, zanimljivo, suštinski, komplikovano, bez prave ideje...);
- upotrebljavaju različite izvore, literaturu, pomoćna sredstva, tabele (traži sam, uz nastavnikov ili roditeljev podsticaj).

Pri praćenju i ocjenjivanju nikako ne smijemo zanemariti djetetovu radoznalost, originalnost i snalažljivost. Nastavnik treba da bira metode koji će učenicima najviše odgovarati za učenje i najviše ih podsticati na učenje. Nastavnik zajedno sa učenikom dokumentuje njegove radove kroz portfolij kojim pokazuju i dokazuju do kojeg nivoa su postignuća u ishodima znanja, sposobnosti i vrijednosti. U portfoliju se nalaze povratne informacije nastavnika i refleksija učenika. Portfoliji mogu biti razvojni i prezentativni za svakog učenika, a mogu se organizovati i projektni portfoliji odjeljenja.

Resursi za realizaciju
Prijedlog izvršnih standarda i normativa za izvođenje predmeta Društva

- priručna biblioteka koju će koristiti nastavnici i učenici,
- karte: plan rodnog kraja, turistička karta opštine (pojednostavljena zidna karta), opštinske karte, zidna karta Bosne i Hercegovine,
- turistički prospekti (kraja, opštine, države),
- fotografski aparat, video kamera, kasetofon, video projektor, grafoskop, kompjuter, tablet
- slikovni materijal (stare fotografije, stare razglednice, crteži, skice, itd),
- makete (kuća, stan, škola),
- primjeri različitih šema (porodično stablo, itd),
- enciklopedije (opšte i specijalne), rječnici (rječnik stranih riječi, terminološki rječnik), literatura iz oblasti društvenih nauka,
- hronike (škole, zavičaja, itd),
- potrošni materijal – razne vrste hartije, pribor za crtanje, boje, plastelin.

Napomena*:* Potrebno je ostvariti intenzivnu saradnju na nivou lokalne zajednice u cilju pružanja podrške nastavniku/ci (stručne i materijalne) u okviru rada na terenu, rada na projektima, organizaciji izleta, itd.

U sklopu izvođenja nastave poznavanja društva poželjno je da se:

- organizuje izlet/ekskurzija u opštinski centar (razgledanje odabranih dijelova, posjeta institucijama kulture,
- organizuje terenski rad sa ciljem vježbanja različitih načina orijentacije, posmatranje kraja, sakupljanje relevantnih podataka,
- organizuje škola u prirodi u cilju upoznavanja i upoređivanja načina života ljudi u prošlosti i u sadašnjem vremenu (na odabranom primjeru).

Profil i stručna sprema nastavnika:

Nastavu iz predmeta Prirode i društva izvode:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

DRUGA TRIJADA

Oblast društvene nauke je zastupljena u drugoj trijadi sa 200 časova.
Struktura nastavnog područja po nastavnim predmetima[1]

Predmet	Broj sati					
	IV		V		VI	
	G	S	G	S	G	S
Moja okolina	105	3				
Priroda	80	2,12	105	3		
Društvo	25	0,88	70	2		
Historija					35	1
Geografija					70	2
Druga trijada	315					

ČETVRTI RAZRED

Cilj

Nastavni sadržaji iz *prirode i društva* su definisani kroz znanje, razumijevanje, stavove i vrijednosti o pojedincu, identitetu, kulturi; prirodnim i društvenim zajednicama; ljudima i okolini; kretanju ljudi u prostoru i vremenu; prirodnoj i kulturnoj baštini, umjetnosti ; promjeni materije, prirodnim procesima, životu, čovjeku i zdravlju... U navedenom kontekstu opštih ciljeva za nastavne sadržaje iz *prirode i društva* potrebno je:

- ostvariti uslove i mogućnosti za sticanje znanja o sopstvenoj kulturnoj, društvenoj i prirodnoj okolini u vremenu i prostoru,
- osmišljenim nastavnim procesom omogućiti doživljavanje i usvajanje znanja i vještina, upoznavanje i vrednovanje odnosa između pojedinaca, društva, kulturne i prirodne okoline,
- omogućiti formiranje stavova i vrijednosti, učenje optimalnih strategija rješavanja problema, kritičko usvajanje informacija,
- podsticati učenike na aktivan rad, istraživanje i objašnjavanje prirodnih pojava, veza i odnosa društvene, kulturne i prirodne sredine,
- doprinositi razvijanju duha tolerancije i ekološke svijesti,
- doprinositi ovladavanju različitim vještinama – komunikacijskim (čitanje, pisanje, izražavanje mišljenja, interpretiranje informacija), istraživačkim (planiranje, opažanje, razvrstavanje, anketiranje, izrada izvještaja, izrada jednostavnijih tematskih projekata), društvenim (preuzimanje odgovornosti za rad u grupama, razumijevanje, prihvatanje i poštovanje različitosti, poštovanje kulturnog nasljeđa, aktivan odnos prema tradiciji, briga za druge, tolerancija i humanost).

Ciljevi predmeta međusobno se prepliću i obuhvataju kognitivno, socijalno, emotivno, motivacijsko, estetsko i moralno-etičko područje.

ZADACI

- Uvesti u različite načine istraživanja društvenih pojava i procesa.
- Upoznati osnovna prirodna i geografska obilježja okruženja i međusobne veze i odnose čovjeka i okruženja.
- Razumjeti čovjeka kao prirodno i društveno biće.
- Upoznati da je čovjek najveći zagađivač tla, vode i vazduha i razvijati ekološku svijest o zaštiti prirode.
- Steći znanje o promjenama dječaka i djevojčica tokom rasta: karakteristike puberteta.
- Upoznati odmor i rekreaciju kao zdravstvenu naviku.
- Steći znanja o prevenciji zaraznih bolesti.
- Upoznati kulturu življenja i pravila lijepog ponašanja.
- Razvijati smisao i sposobnost za tehničko stvaralaštvo.
- Istraživati tehnička dostignuća i shvatiti ulogu i značaj tehnike za razvitak i napredak čovječanstva.
- Aktivnim uključivanjem u nastavu, kroz praktičan rad, otkrije i razvije svoje sposobnosti, vježba spretnost i tačnost u radu.
- Upoznati prošlost i sadašnjost društva.
- Upoznati druge izvore informacija kroz istraživački rad (muzejske predmete, stare fotografije, bibliotečki materijal, arhivsku građu).
- Posjećivati kulturne, javne i odgojno obrazovne ustanove.
- Upoznati saobraćajnu infrastrukturu mjesta.
- Prepoznati i vrednovati uticaj savremenog, tehničkog i privrednog razvoja na kvalitet života i okoline (pozitivne i negativne strane).
- Upoznati i razumjeti kulturne i druge razlike te značaj saradnje među ljudima.

[1] Obojeno polje prema godinama učenja nastavnih predmeta.

Ishodi:

DRUŠTVO

POJEDINAC, IDENTITET, KULTURA, DRUŠTVO

Učenici će znati:

- objasniti smisao zasnivanja porodice,
- razlikovati identitet koji se stiče rođenjem i koji se mogu birati,
- pravi razliku između potreba, prava i dužnosti,
- objasniti značaj odgovornosti prema sebi i drugima,
- objasniti značaj saradnje u svakodnevnim zadacima između porodice i institucija (škola, dom zdravlja, itd).
- analizirati i izvesti zaključke o značaju kulturnih, prosvjetnih i javnih ustanova u mjestu i regiji za život i rad čovjeka,
- prepoznati i skicirati najvažnije spomenike, građevine iz prošlosti i pokazati na geografskoj karti,
- objasniti važnost očuvanja spomenika kulture u mjestu i regiji,
- posmatrati spomenike kulture kroz posjete

PROŠLI DOGAĐAJI, LJUDI I DRUŠTVA

Učenici će znati:

- uporediti i procjeniti vlastite životne uslove s nekim oblicima životnih uslova u prošlosti te raspraviti o sličnostima i razlikama,
- izraditi lentu vremena čovjekovog prebivališta u prošlosti i sadašnjosti (od pećine, sojenice, zemunice do danas),
- vrednovati pozitivne i negativne činioce u očuvanju graditeljskog naslijeđa,
- pratiti redosljed uputstava pri istraživanju.

LJUDI, PROSTOR I OKOLIŠ

Učenici će znati:

- objasniti svojim riječima pojam 'privreda',
- opisati i povezati obilježja regije sa razvijenošću njene privrede,
- identifikovati turizam kao značajnu privrednu granu regije,
- identifikovati važnije saobraćajnice regije i njihovu ulogu za razvoj privrede,
- objasniti zašto je saobraćaj (komunikacija) važan za razvoj privrede regije,
- objasniti potrebu ponašanja u skladu sa saobraćanjim propisima
- koristiti određene kriterije za prikupljanje i zapisivanje podataka,
- razvijati plan istraživanja uz pomoć nastavnika,
- pratiti redosljed uputstava pri istraživanju i mjerenju .

TEHNIKA I TEHNOLOGIJA

Učenici će znati:

- razlikovati vrste komunikacija i saobraćajnih sredstava nekada i sada,
- uraditi lentu vremena za tehnička dostignuća i razvoj tehnologije,
- prepoznati tehnološki napredak otkrićem električne energije (Nikola Tesla) kroz ilustracije, fotografije...,
- -prezentirati prikupljene podatke projektne nastave.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

DRUŠTVO

POJEDINAC, IDENTITET, KULTURA, DRUŠTVO

Odgojno – obrazovni ciljevi

Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
JA i porodica Identitet	Učenici će: -razlikovati identitete koji se stiču rođenjem i koji se mogu birati, -objasniti smisao zasnivanja porodice; -objasniti značaj saradnje u svakodnevnim zadacima između porodice i institucija (škola, dom zdravlja, itd).	Učenici će: -klasifikovati identitete nastale rođenjem i koje mogu birati; --uz konkretne primjere identifikovati neke činioce načina života u porodici (kultura ishrane, provođenje slobodnog vremena, običaji, navike); -pravi razliku između potreba, prava i dužnosti.	Učenici će: --uvažavati različite identitete; objasniti značaj odgovornosti prema sebi i drugima; -poznaje određena pravila bontona.

Kulturne, javne i prosvjetne ustanove	Učenici će: -analizirati i izvesti zaključke o značaju kulturnih, prosvjetnih i javnih ustanova u mjestu i regiji za život i rad čovjeka; -posmatrati spomenike kulture kroz posjete.	Učenici će: -napraviti plan posjete kulturnim, javnim ili prosvjetnim ustanovama; -napraviti prijedlog liste pitanja za posjetu kulturnim, javnim ili prosvjetnim ustanovama o značaju te ustanove za razvoj privrede mjesta i regije; -skicirati najvažnije spomenike, građevine iz prošlosti i pokazati na geografskoj karti, -na osnovu zaključaka dati prijedloge za razvoj kulture, - nakon obilaska značajnih spomenika kulture, izdvojiti jedan primjer i dati ocjenu njegovog značaja.	Učenici će: --dati pozitivne primjere o uticaju kulturnih, sportskih i prosvjetnih ustanova na porodicu i privredu; argumentirati važnost kulturno - historijskih spomenika; -poštovati pravila lijepog ponašanja u kulturnim, javnim i prosvjetnim ustanovama; -razvijati svijest kod drugih o značaju kulurnih, javnih i prosvjetnih ustanova na privredu i društvo.
PROŠLI DOGAĐAJI, LJUDI I DRUŠTVA			
Prošlost, sadašnjost i budućnost kraja	Učenici će: -interpretirati osnovne podatke o prošlosti i sadašnjosti regije; -uporediti i procjeniti vlastite životne uslove s nekim oblicima životnih uslova u prošlosti te raspraviti o sličnostima i razlikama.	Učenici će: -prepoznati na slikama, fotografijama, ilustracijama događaje ljudi iz prošlosti; -prikupljati građu o karakteristikama kraja u prošlosti i sadašnjosti; -izraditi lentu vremena čovjekovog prebivališta u prošlosti i sadašnjosti (od pećine, sojenice, zemunice do danas); -otkriti događaje iz prošlosti i raspraviti zašto su ljudi i događaji određenog razdoblja bili važni; -izraditi skicu kraja u budućnosti.	Učenici će: -vrednovati pozitivne i negativne činioce u očuvanju graditeljskog naslijeđa; -pratiti redosljed uputstava pri istraživanju i mjerenju; -dati doprinos u prikupljanju materijala historijskih izvora; -izražavati slobodno svoje stavove prema historiji kraja, tradiciji i običajima i dokazati opravdanost svojih stavova (dijelovi narodne nošnje, kućanska pomagala, novac, alati i oruđa...).
LJUDI, PROSTOR I OKOLIŠ			
Regija Prirodna i geografska obilježja	Učenici će: -prepoznati i opisati prirodna i geografska obilježja regije (izgled terena, geografski položaj, klima); -nabrojati mjesta u regiji; -imenovati službe koje se bave unapređenjem i zaštitom životne sredine (komunalne djelatnosti) i ulogu pojedinaca u staranju za uređenost naselja.	Učenici će: -istražiti prirodna obilježja regije; -koristiti određene kriterije za prikupljanje i zapisivanje podataka; -konstruisati lentu vremena sa korištenjem prirodnih bogatstava u regiji; -dizajnirati maketu sa važnijim privrednim objektima regije; -dovesti u vezu klimu regije sa prirodnim i privrednim obilježjima (zagađenje okoliša).	Učenici će: -navoditi pozitivne primjere prirodnih i geografskih potencijala regije; -argumentirati značaj očuvanja prirodnih bogatstava; -predložiti načine kako se na odgovoran način odnositi prema okolišu i smanjiti rizike od katastrofe; -imati pozitivan stav prilikom izučavanja regije; -izvršavati planirane zadatke; -vrednovati i svojim ponašanjem doprinositi uređenosti svog mjesta i okoline.

Regija: Uzajamni odnos privrede i obilježja regije Razvijenost regije: privreda i turizam	Učenici će: -objasniti svojim riječima pojam 'privreda'; -opisati i povezati obilježja regije sa razvijenošću njene privrede; -opisati privredu i njenu razvijenost u regiji; -identifikovati turizam kao značajnu privrednu granu regije; -opisati lanac proizvodnje zdrave hrane- od farme do stola (ili lanac proizvodnje vode).	Učenici će: -ocijeniti značaj prirodnih obilježja za razvoj regije koristeći dodatne izvore; -razlikovati razvijenu i nerazvijenu privredu; -navesti primjere turizma u regiji (eko-sela, jezera, kajak, planinarenje ...); -posmatrati, bilježeti i interpretirati informacije kroz organizovanu posjetu značajnih privrednih objekata; -izraditi promotivni plakat za promociju turizma u regiji; -koristiti internet kao izvor informacija; -koristiti određene kriterije za prikupljanje i zapisivanje podataka za uočavanje različitosti.	Učenici će: -pratiti redosljed uputstava pri istraživanju ; -razumjeti važnost razvijenosti privrede regije za svakodnevni život čovjeka; -prihvatiti zdravu hranu zbog očuvanja zdravlja.
Regija: Saobraćajna povezanost	Učenici će: -identifikovati važnije saobraćajnice regije i njihovu ulogu za razvoj privrede; -objasniti zašto je saobraćaj (komunikacija) važan za razvoj privrede regije.	Učenici će: -pokazati najvažnije saobraćajnice u regiji na geografskoj karti; -razvijati plan istraživanja uz pomoć nastavnika; -istražiti i zabilježiti pružanje PTT usluga u regiji; -ocijeniti značaj saobraćaja i komunikacija za razvoj regije.	Učenici će: -pratiti redosljed uputstava pri istraživanju i mjerenju; -razumjeti povezanost saobraćaja i komunikacija sa razvojem privrede regije; -voditi brigu o čuvanju saobraćajnih znakova kao opštih društvenih dobara. -objasniti potrebu ponašanja u skladu sa saobraćanjim propisima
TEHNIKA I TEHNOLOGIJA			
TEHNIKA **TEHNOLOGIJA**	Učenici će: -razlikovati vrste komunikacija i saobraćajnih sredstava nekada i sada; -prepoznati tehnološki napredak otkrićem električne energije (Nikola Tesla); -uočiti važnost kompjutera i interneta za razvoj čovječanstva.	Učenici će: -uraditi lentu vremena za tehnička dostignuća i razvoj tehnologije; -koristiti internet za prikupljanje podataka; -izraditi plakate o tehnici i tehnologiji nekada i sada; -prezentirati prikupljene podatke projektne nastave.	Učenici će: -pokazati želju i interes za istraživanjem; -pokazati upornost u izvršavanju zadataka; -uvažavati doprinos rada drugova/ica u grupama; -koristiti savremena tehnička sredstva u svakodnevnom životu.

Didaktičke preporuke
Kako bi ostvarili postavljene ciljeve predmeta Društva koji su veoma kompleksni, nastavu iz područja društva najoptimalnije ćemo postići ako:

- **u** njihovom ostvarenju polazimo od iskustva i predznanja učenika,
- probleme posmatramo cjelovito, interdisciplinarno, interaktivno,
- usmjeravamo učenike na planiranje aktivnosti u neposrednoj okolini,
- podstičemo planiranje i analizu izvođenja aktivnosti,
- usmjeravamo učenike na sučeljavanje različitih stavova,
- razvijamo sposobnost za formiranje vrijednosnog sistema,
- učenike usmjeravamo ka jednostavnijim istraživačkim zadacima,
- podržimo sticanje i razvijanje različitih vještina učenika,
- doprinosimo razvoju duha tolerancije i humanosti.

Zbog prirode predmeta nastavnik se oslanja na materijal koji učenici kontinuirano prikupljaju, pa se preporučuje da ga nastavnik čuva i izlaže na sistematski način, na vidnom mjestu u učionici. To je dodatno motivaciono sredstvo za učenika a naročito je korisno pri sistematizaciji gradiva.

U nastavi Društva nastavnik treba da usmjerava učenike tako da dođu do saznanja kroz ove aktivnosti:
posmatranje,

- crtanje,
- izrađivanje,
- sakupljanje,
- oblikovanje,
- mjerenje,
- upoređivanje,
- planiranje,
- analiziranje,
- procjenjivanje,
- utvrđivanje,
- predviđanje.

Kod ostvarivanja ciljeva treba što više slijediti didaktička načela: od poznatog ka nepoznatom, od bližeg ka daljem, od prostog ka složenom, od konkretnog ka apstraktnom, od posebnog ka opštem.

Organizaciju oblika nastavnog rada treba prilagoditi uzrastu učenika fokusirajući se na *istraživačko* učenje.

Moja okolina u 4. razredu predstavlja nastavak i usmjeravanje spontanog dječjeg istraživanja i otkrivanja međuzavisnosti pojava i procesa u prirodnom i društvenom okruženju. Ta saznanja se u nastavi produbljuju i proširuju. Predmet je istovremeno i izvor informacija za upoznavanje načina kako doći do informacija i kako ih upotrijebiti. Značaj predmeta Moja okolina leži u tome što je to jedan od glavnih nosilaca spoznajnog razvoja na ovom uzrastu. Moja okolina ujedinjuje sadržaje različitih znanstvenih područja. Osnovni cilj mu je doživjeti i osvijestiti složenost, raznolikost i međusobnu povezanost svih činilaca koji djeluju u dječjem prirodnom i društvenom okruženju, razvoj pravilnog odnosa prema društvenom i prirodnom okruženju, razvijanje pravilnog odnosa prema ljudima i događajima, snošljivo i otvoreno prihvatanje različitih stavova i mišljenja te poticanje znatiželje za otkrivanjem pojava u prirodnom i društvenom okruženju.

Za realizaciju programskih sadržaja preporučuje se što češća izvanučionička nastava (terenska nastava, posjete, izleti...). Primjena principa integracije sadržaja (korelacije) sa drugim predmetima doprinosi racionalizaciji nastavnog procesa što štedi dragocjeno vrijeme i povećava kvalitet odgojno obrazovnog procesa. Integracija sadržaja (korelacija) omogućava multidisciplinaran pristup nastavnoj temi pa se za kratko vrijeme ostvari više zadataka.

Krajem 4. razreda učenici bi trebali imati razvijene vještine

Planiranja

- predlaže izvore za sakupljanje podataka (knjige, fotografije, ljudi).

Sakupljanja podataka

- uz neposredno posmatranje svjesno upotrebljava različita čula,
- uz vođenje prepoznaje glavne karakteristike posmatranog predmeta ili pojave,
- obraća pažnju na detalje i cjelinu,
- koristi pisane i elektronske izvore informacija, snalazi se u leksikonima, rječnicima, enciklopedijama, atlasima, da potraži u biblioteci odgovarajuću knjigu, leksikon,
- da u datom tekstu (do pet strana) nađe traženi podatak,
- da upotrijebi jednostavne istraživačke metode i pomagala za sakupljanje podataka (upitnik, radni list, tabelu).

Zapisivanja, sređivanja i prikazivanja podataka

- sređuje sakupljene podatke na različite načine (lenta, plakat, dijagram, grafički zapis),
- piše izvještaj o radu,
- prezentuje svoj rad samostalno u grupi (usmeno, pismeno, slikovno, grafički, npr. s plakatom, izložbom, dramatizacijom, igranjem uloga predstavi neku situaciju, svoj pogled, stav),
- sakuplja podatke o zavičaju (opštini), Bosni i Hercegovini, prošlosti i društvenim događajima iz različitih izvora (neposrednim i posrednim opažanjem), uz upotrebu pisanih, materijalnih i grafičkih izvora.

Znanja iz oblasti aktivnosti

Objašnjavanje i vrednovanje

- utvrđuje sličnosti i razlike između svojih iskustava i iskustva drugih ljudi na različitim prostorima i u različitim vremenima,
- izvodi zaključke o podacima i argumentuje svoje podatke,
- razlikuje činjenice, stavove i fantaziju.

Razvijanje stavova

- svojim riječima kaže svoje stavove,
- obrazloži svoje stavove,
- izdvoji relevantne podatke za rješavanje obrađenog problema.

Način provjeravanja znanja i ocjenjivanja

U strukturi posebnog dijela obrazovnog programa nalaze se obavezni načini provjeravanja i ocjenjivanja učenika. Provjeravanjem se stiče uvid u stepen ovladanosti znanjima, vještinama i navikama. Provjeravanjem se utvrđuje kvantitet i kvalitet znanja, ali i stepen razvijenosti sposobnosti i vještina, stepen primjenjivosti stečenih znanja, stepen osposobljenosti za transfer znanja, odnos prema učenju, školskim i drugim normana, stepen socijalizacije.

Iz Društva znanje provjeravamo usmeno i pismeno, a za pismenu provjeru potrebno je koristiti i test (višestruki izbor i kratki odgovori: esej – testovi i testovi izvođenja).
Nastavnik ne procjenjuje samo formalna znanja nego i stepen angažovanja, motivacije, oblike učešća, spremnosti za saradnju, snalaženje u grupnom rješavanju zadataka, rezultate grupnog rada, itd.

Znanja se vrednuju prema obimu, dubini, mogućnosti upotrebe znanja u novim situacijama kao i sposobnosti zauzimanja ličnog stava prema usvojenim činjenicama.
Misaonost se vrednuje prema izraženim sposobnostima opisivanja, upoređivanja, selekcije, zaključivanja, sistematizacije i uopštavanja podataka.

Radno-tehnička djelatnost se vrednuje prema ispoljenim elementima tačnog opažanja, spretnog rukovanja, izboru materijala i redosljeda operacija i alata pri oblikovanju materijala, kao i prema sposobnostima izrade različitih predmeta.

Pri praćenju i ocjenjivanju nikako ne smijemo zanemariti djetetovu radoznalost, originalnost i snalažljivost.
Nastavnik treba da bira metode koji će učenicima najviše odgovarati za učenje i najviše ih podsticati na učenje.

Postignuća učenika izražavati brojčanom ocjenom.
Nastavnik zajedno sa učenikom dokumentuje njegove radove (portfolij učenika) koji pokazuju i dokazuju do kojeg nivoa su postignuća u ishodima znanja, sposobnosti i vrijednosti. U portfoliju se nalaze povratne informacije nastavnika i refleksija učenika. Portfoliji mogu biti razvojni i prezentativni za svakog učenika, a mogu se organizovati i projektni portfoliji odjeljenja.

Resursi za realizaciju programa
Oprema učionice:

- učionica treba da ima mogućnost zatamnjivanja i posebnog osvjetljivanja;
- učionici treba da ima toplu i hladnu vodu;
- površina stolova treba da bude otporna na udare, da ne blješti;
- stolovi treba da budu prenosivi;
- radna površina stolova treba da bude 65x65 cm po učeniku;
- u učionici treba da bude projekcijska tabla ili platno, pametna tabla;
- uz zidove treba da budu ormari za čuvanje nastavnih sredstava za učenike i nastavnike;

Nastavna sredstva
Sredstva za nastavnike:

- priručnik za nastavnika/cu,
- priručna biblioteka koju će koristiti nastavnici i učenici,
- karte: plan rodnog kraja, turistička karta opštine (pojednostavljena zidna karta), opštinske karte, zidna karta Bosne i Hercegovine, regijske karte,
- turistički prospekti (kraja, opštine, države),
- fotografski aparat, video kamera, video projektor, kompjuter,
- slikovni materijal (stare fotografije, stare razglednice, crteži, skice, itd.),
- makete (kuća, stan, škola),
- primjeri različitih šema (porodično stablo, itd.),
- enciklopedije (opšte i specijalizovane), rječnici (rječnik stranih riječi, terminološki rječnik), literatura iz oblasti društvenih nauka,
- hronike (škole, zavičaja, itd.),
- potrošni materijal – razne vrste papira, pribor za crtanje, boje, mase za oblikovanje ...
- oruđa za obradu materijala;
- utičnica, osigurač, prekidač;
- globus (hrapava lopta);
- historijski atlas
- literatura...

Profil i stručna sprema nastavnika:
Nastavu predmeta Moja okolina izvode:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

PETI RAZRED

Kroz predmet Moja okolina, područje Društva izučavalo se u I, II, III i IV razredu integrativno sa sadržajima iz prirode. U V razredu područje Društva se izučava kao poseban nastavni predmet, a nastaviće se izučavati od VI do IX razreda kroz predmete Geografija, Historija i Građansko obrazovanje.

Nastavni predmet društvo u svome razvoju iznjedrio se na osnovi spoznaje o djetetovoj potrebi za cjelovitim doživljajem neposredne stvarnosti i participiranjem škole u potpomaganju djeteta u njegovoj spremnosti za sve složenije zahtjeve životnog okruženja kao i potrebe stjecanja bazičnih znanja koja garantiraju uspješno snalaženje u društvenim predmetima u višim razredima osnovne škole.

Cilj
Opšti cilj predmeta je upoznavanje odnosa pojedinaca u porodici, društvu i okolini, podrška sposobnosti vrednovanja okoline (sa fizičkog, socijalnog, emotivnog, kulturnog, ekonomskog aspekta).

Opšti ciljevi iz predmeta Društvo se nastavljaju iz prethodnih razreda i produbljuju u V razredu.

Predmet **Društvo** može se posmatrati kao znanje i razumijevanje o društvenim zajednicama; ljudima i sredini; kretanju ljudi u prostoru i vremenu; kulturnoj baštini, umjetnosti ...

U navedenom kontekstu opštih ciljeva predmeta potrebno je:

- ostvariti uslove i mogućnosti za sticanje znanja o sopstvenoj kulturnoj, društvenoj i prirodnoj okolini u vremenu i prostoru,
- osmišljenim nastavnim procesom omogućiti doživljavanje i usvajanje vještina i znanja, upoznavanje i vrednovanje odnosa između pojedinaca, društva i kulturne i prirodne okoline,
- omogućiti formiranje stavova i vrijednosti, učenje optimalnih strategija rješavanja problema, kritičko usvajanje informacija,
- podsticati učenike na aktivan rad, istraživanje i objašnjavanje pojava, veza i problema društvene, kulturne i prirodne okoline,
- doprinositi razvijanju duha tolerancije,
- doprinositi ovladavanju različitim vještinama – komunikacijskim (čitanje, pisanje, izražavanje mišljenja, interpretiranje informacija), istraživačkim (planiranje, opažanje, razvrstavanje, anketiranje, izrada izvještaja, izrada jednostavnijih tematskih projekata), društvenim (preuzimanje odgovornosti za rad u grupama, razumijevanje, prihvatanje i poštovanje različitosti, poštovanje kulturnog nasljeđa, aktivan odnos prema tradiciji, briga za druge, tolerancija i humanost).

Specifični ciljevi su:

- Upoznati geografske teme s aspekta međusobnog uticaja kraja na život ljudi i ljudi na promjene kraja,
- Uvođenje u različite načine upoznavanja i istraživanja geografskih pojava i procesa, kao i u korišćenje geografske karte,
- Otkrivati život ljudi u prošlosti i upoređivati sa životom ljudi u sadašnjem vremenu,
- Upoznati primjere iz kulture i tradicije Bosne i Hercegovine,
- Istraživati uz pomoć informacijskih izvora i rada na terenu kao i drugih izvora (muzejski predmeti, stare fotografije, bibliotečki materijal, arhivska građa),
- Poznavati značaj života u porodici, školi, lokalnim zajednicama, kao i globalnom društvu,
- Podsticati razumjevanje i vrednovanje uticaja savremenog, tehničkog i ekonomskog razvoja na kvalitet života i okoline (pozitivne i negativne strane),
- Razumije društvene i kulturološke razlike među ljudima,
- Razumije značaj osnovnih ljudskih i dječijih prava i odgovornosti, kao i značaj saradnje među ljudima.

Ciljevi predmeta međusobno se prepliću i obuhvataju kognitivno, socijalno, emotivno, motivacijsko, estetsko i moralno-etičko područje.

Zadaci

- Upoznati domovinu, njen položaj, historijske etape razvoja, događaje iz prošlosti, stanovništvo, okruženje i važnosti očuvanja domovine kao integralnog dijela evropske i svjetske zajednice.
- Istražiti kulturno-historijske znamenitosti domovine.
- Prepoznati bogata raznolika obilježja stanovnika Bosne i Hercegovine: narodi i kulture.
- Steći znanja o geografskim i ekonomskim obilježjima Bosne i Hercegovine.
- Upoznati opštinu i njene karakteristike.
- Razvijati samostalno ili u grupama posmatranje, uče i dolaze do individualnih ili zajedničkih zaključaka koje mogu prezentirati.
- Kroz učenje razvijati kritičko razmišljanje, spoznaje o okruženju u kojem žive i na osnovu ponuđenih teza doći do vlastitih zaključaka bez nametanja stavova od strane nastavnika, što je doprinos razvitku tolerancije i prava na različita mišljenja.
- Samostalno planirati i po važnosti odrediti posjete, o njima razgovarati, voditi rasprave iznositi zapažanja ili napisati referat kako bi se došlo do zajedničke ocjene.
- Razviti pozitivne vrijednosti i stavove prema sebi samima, porodici, drugima i drugačijima.
- Naučiti aktivno slušati druge, poštovati i uvažavati drugačije stavove.
- Oblikovati univerzalne moralne vrijednosti.
- Utjecati na usvajanje i bogaćenje vlastitog rječnika.

Ishodi:

POJEDINAC, IDENTITET, KULTURA, DRUŠTVO

Učenici će znati:

- opisati sebe i svoje uloge u okruženju,
- opisati uloge drugih ljudi u okruženju,
- opisati svoj identitet i prepoznati višestruke identitete drugih pojedinaca,
- razlikovati i opisati kulture u BiH i bližem okruženju,
- razlikuje pojam "historija" i "prahistorija",
- razlikuje pojam: decenija, stoljeće, miljenijum,
- razlikuje pojam "stara era" i "nova era",
- klasifikovati kulturno – povijesne i religijske spomenike naroda u BiH kao dio multikulturalnog okruženja i baštine,
- graditi jedinstven sistem vrijednosti multikulturalnosti uspoređujući i proučavajući stanovništvo u BiH,
- koristiti različite izvore za istraživanje (vizuelne, mape, objekte, zgrade, spomenike, muzeje...),
- uočiti različita mišljenja u odnosu sa i bez činjenica i podataka,
- vizuelno predstaviti znamenitosti iz prošlosti BiH po razdobljima da bi ih mogli uočiti u svom okruženju

PROŠLI DOGAĐAJI, LJUDI I DRUŠTVA

Učenici će znati:

prepoznati i pokazati na primjerima šta je iz prošlosti sačuvano do danas (građevine iz prošlosti, značajne ličnosti, naučno tehnološka dostignuća,
opisati simbol – ljiljan i vrijeme postanka;
objasniti prava i odgovornosti pojedinca i grupe u vremenu i prostoru;
objasniti značaj državnih praznika BiH
učestvovati sa drugim učenicima u pripremi i obilježavanju državnih praznika BiH

LJUDI, PROSTOR I OKOLIŠ

Učenici će znati:

- snalaziti se u prostoru i geografskoj karti zbog pravilne orjentacije (određivanje jedne strane svijeta – sjever u odnosu na...);
- na karti analizirati i uporediti granice BiH sa susjednim državama kako bi odredili položaj BiH u odnosu na susjede;
- uočiti značaj izlaska na more za BiH;
- dizajnirati i objasniti obilježja BiH;
- nabrojati entitete, kantone i njihova sjedišta;
- opisati osnovne karakteristike glavnog grada BiH,
- definisati pojam opštine kao zajednice većeg broja naselja;
- imenovati svoju opštinu i naselja u njoj;

- imenovati susjedne gradove;
- razumjeti potrebu saradnje svih naselja sa opštinskim centrom i međusobno;
- izraditi plan za akciju volontiranja u školskom naselju (mjesnoj zajednici);
- nabrojati strukture stanovništva BiH biološka (spolna i dobna) i etnička;
- obrazložiti uzroke mobilnosti (kretanje) stanovništva - dnevna, privremena, stalna itd...
- razlikuje tipove naselja (seosko, gradsko)
- razlikuje funkcije gradova (industrijski, turistički...)

LJUDI, DRUŠTVO I PRIVREDA

Učenici će znati:

- uporediti prirodna bogatstva pojedinih geografskih regija;
- definisati pojam privrede;
- nabrojati grane privrede (poljoprivreda, energetika, rudarstvo, industrija, saobraćaj, turizam),
- objasniti karakteristike određenih privrednih grana;
- razumjeti uticaj povezanosti privrednih grana na razvoj cjelokupne privrede i društva;
- prepoznati ljude u svom okruženju koji su uticali na razvoj privrede i društva;
- uočiti najvažnije saobraćajnice u BiH po vrstama saobraćaja;
- objasniti povezanost putnih komunikacija (kopnom, vodom, vazduhom) i njihov značaj za razvoj privrede;
- -objasniti povezanost naselja navodeći prednosti i nedostatke istih;
- izraditi idejna rješenja poboljšanja povezanosti naselja na osnovu istraženih prednosti i nedostatke istih;
- prezentovati idejno rješenje poboljšanja povezanosti naselja;
- dati primjere dobre i loše povezanosti naselja u zavičaju i argumentirati svoje stavove;
- dovesti u vezu geografska obilježja i komunikaciju ljudi.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

POJEDINAC, IDENTITET, KULTURA, DRUŠTVO

Odgojno – obrazovni ciljevi

Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
Ja-pojedinac Pojedinac, grupa	Učenici će: opisati sebe i svoje uloge u okruženju, opisati uloge drugih ljudi u okruženju; opisati svoj identitet i prepoznati višestruke identitete drugih pojedinaca, razlikovati i opisati kulture u BiH i bližem okruženju.	Učenici će: dovesti u vezu svoje uloge i djelovanje u okruženju; dovesti u vezu uloge drugih pojedinaca; istražiti kulture bližeg okruženja	Učenici će: iskazivati svoje uloge i identitet sa samopouzdanjem; poštovati uloge i identitet drugih pojedinaca; uvažavati različitosti drugačijih kultura od svoje.
Periodizacija	Učenici će: razlikuje pojam "historija" i "prahistorija" razlikuje pojam: decenija, stoljeće, miljenijum razlikuje pojam "stara era" i "nova era"	Učenici će: koristeći lentu vremena odrediti vremenski period "historija" i "prahistorija" mjeriti i računati kalendarsko vrijeme: godina, decenija/ desetljeće, vijek/ stoljeće i milenij, koristeći lentu vremena odrediti vremenski period "stara era" i "nova era"	Učenici će: - konceptualizirati vrijeme razlikujući prošlost i sadašnjost;
Kulturno – historijsko nasljeđe BiH	Učenici će: - klasifikovati kulturno – povijesne i religijske spomenike naroda u BiH kao dio multikulturalnog okruženja i baštine,	Učenici će: - bilježiti relevantne podatke o kulturno – povijesnim i religijskim spomenicima iz različitih izvora; vizuelno predstaviti najvažnije znamenitosti iz prošlosti BiH po razdobljima da bi ih mogli uočiti u svom okruženju, demonstrirati vizuelni prikaz znamenitosti iz prošlosti BiH prema razdobljima; uočiti različita mišljenja u odnosu sa i bez činjenica i podataka	Učenici će: - graditi jedinstven sistem vrijednosti multikulturalnosti uspoređujući i proučavajući stanovništvo u BiH, - koristiti različite izvore (vizuelne, mape, objekte, zgrade, spomenike, muzeje...).

PROŠLI DOGAĐAJI, LJUDI I DRUŠTVA

Iz prošlosti domovine Bosne i Hercegovine	Učenici će: nabrojati građevine iz prošlosti: kaldrma-put stećci, utvrde-kule, mostovi, ostaci starih gradova; opisati simbol – ljiljan i vrijeme postanka; nabrojati značajne ličnosti:vladari, naučnici, književnici, umjetnici, nobelovci; - nabrojati naučno tehnološka dostignuća koja su uticala na razvoj privrede BiH (štamparstvo, željeznice, prvi tramvaj u Evropi, fabrike...); - objasniti prava i odgovornosti pojedinca i grupe u vremenu i prostoru; - objasniti značaj Dana državnosti BiH; - objasniti značaj Dana nezavisnosti BiH.	Učenici će: izraditi pano, foto album, mapu i dr. vizuelni prikaz građevina iz prošlosti; grafički prikazati simbol - ljiljan; prikupiti različite izvore o značajnim ličnostima; uporediti periode ekonomskog i kulturnog prosperiteta; dizajnirati mapu perioda (lenta vremena) ostvarenja prava i odgovornosti u BiH: život, rad, glasa žena, besplatno obrazovanje , besplatnu zdravstvenu zaštitu; istražiti i prezentirati podatke o nastanku i značaju Dana državnosti BiH; istražiti i prezentirati podatke o nastanku i značaju Dana nezavisnosti BiH.	Učenici će: prepoznaje i pokazuje na primjerima šta je iz prošlosti sačuvano do danas koristiti raznovrsne vizuelne prikaze o značajnim ličnostima vladara, naučnika, umjetnika i sl. (npr. ban Kulin, kralj Tvrtko I, kraljica Katarina, Husein Kapetan Gradašćević, Nikola Tesla, Tito, Alija Izetbegović) - učestvuje sa drugim učenicima u pripremi proslave u školi Dana državnosti BiH i Dana nezavisnosti BiH.

LJUDI, PROSTOR I OKOLIŠ

MOJA DOMOVINA Bosna i Hercegovina Geografska obilježja BiH	Učenici će: pokazati granice Bosne i Hercegovine; na karti analizirati i uporediti granice BiH sa susjednim državama kako bi odredili položaj BiH u odnosu na susjede; uočiti značaj izlaska na more za BiH; - dizajnirati i objasniti obilježja BiH;	Učenici će: snalaziti se u prostoru i geografskoj karti zbog pravilne orijentacije (određivanje jedne strane svijeta – sjever u odnosu na...); napraviti državne simbole BiH da bi doživjeli pripadnost domovini i državnim obilježjima.	Učenici će: na osnovu prirodnih i administrativnih granica izraziti argumentovan stav; poštovati simbole BiH, pokazati interes za pripadnost domovini kroz različite inicijative
Bosna i Hercegovina i unutrašnje uređenje	Učenici će: nabrojati entitete, kantone i njihova sjedišta; opisati osnovne karakteristike glavnog grada BiH. definisati pojam općine kao zajednice većeg broja naselja; imenovati svoju opštinu i naselja u njoj; imenovati susjedne gradove; razumjeti potrebu saradnje svih naselja sa opštinskim centrom i međusobno;	Učenici će: pokazati na karti entitete, kantone i njihova sjedišta; uporediti značaj glavnog grada BiH u odnosu na druge gradove, izraditi plan posjete glavnom gradu BiH. izraditi listu pitanja za razgovor sa gradonačelnikom/ načelnikom ili predstavnikom opštine; snalaziti se na gradskoj mapi uz dobru orijentaciju pronalaženja ulica, institucija...; izraditi plan za akciju volontiranja u školskom naselju (mjesnoj zajednici);	Učenici će: ponaša se prikladno prema školskom materijalu za rad; pokazati pozitivan stav prema baštini glavnog grada BiH. dati primjere uticaja opštine na život građana i njih samih; pokazati da znaju orijentisati se na gradskoj mapi; učestvovati u volonterskim aktivnostima i izraziti osjećanja nakon provedenih aktivnosti

Stanovništvo i naselja BiH	Učenici će: nabrojati strukture stanovništva BiH biološka (spolna i dobna) i etnička; obrazložiti uzroke mobilnosti (kretanje) stanovništva - dnevna, privremena, stalna itd... - razlikuje tipove naselja (seosko, gradsko); - razlikuje funkcije gradova (industrijski, turistički...)	Učenici će: izraditi panoe prema strukturi stanovništva; izraditi panoe prema tipovima naselja; posjetiti muzej kraja; istražiti i izraditi od različitih materijala (tekstualne i slikovne) referat, pano, foto album	Učenici će: pronalazi i odabire informacije iz različitih izvora u kontekstu rješavanja problema; razumjeti uticaj različitosti kultura kroz kretanje stanovništva.
LJUDI, DRUŠTVO I PRIVREDA			
PRIRODNI RESURSI I PRIVREDA BIH	Učenici će: uporediti prirodna bogatstva pojedinih geografskih regija; definisati pojam privrede; nabrojati grane privrede (poljoprivreda, energetika, rudarstvo, industrija, saobraćaj, turizam), objasniti karakteristike određenih privrednih grana; - razumjeti uticaj povezanosti privrednih grana na razvoj cjelokupne privrede i društva; - prepoznati ljude u svom okruženju koji su uticali na razvoj privrede i društva.	Učenici će: klasifikovati prirodna bogatstva pojedinih geografskih regija; locirati najveća prirodna bogatstva regije na geografskoj karti; povezati uticaj prirodnih bogatstva na razvoj pojedinih privrednih grana; izraditi tematske karte prema prirodnim bogatsvima i granama privrede Bosne i Hercegovine; izraditi plan posjete nekoj od privrednih grana; vizuelno, grafički, tekstom i verbalno prikazati posjetu nekoj od privrednih grana;	Učenici će: - kroz primjere grupisati prirodna bogatsva i prezentirati drugima u učionici; argumentirati značaj očuvanja prirodnih bogatstava; argumentirati značaj proizvodnje i kupovine domaćih proizvoda; - predstaviti svoje proizvode na sajmu škole;
Saobraćaj	Učenici će: uočiti najvažnije saobraćajnice u BiH po vrstama saobraćaja; objasniti povezanost putnih komunikacija (kopnom, vodom, vazduhom) i njihov značaj za razvoj privrede; objasniti povezanost naselja navodeći prednosti i nedostatke istih	Učenici će: pokazati na geografskoj karti najvažnije saobraćajnice u BiH po vrstama saobraćaja; izraditi tematske karte najvažnijih saobraćajnica; istražiti, analizirati zabilješke i uporediti podatke o saobraćajnoj povezanosti izraditi idejna rješenja poboljšanja povezanosti naselja na osnovu istraženih prednosti i nedostatke istih.	Učenici će: prezentovati idejno rješenje poboljšanja povezanosti naselja; dati primjere dobre i loše povezanosti naselja u zavičaju i argumentirati svoje stavove. dovesti u vezu geografska obilježja i komunikaciju ljudi;

Didaktičke preporuke

Ciljevi predmeta Društva su veoma kompleksni i najoptimalnije se ostvaruju ako:

- u njihovom ostvarenju polazimo od iskustva i predznanja učenika,
- probleme posmatramo cjelovito, interdisciplinarno, interaktivno,
- usmjeravamo učenike na planiranje akcija u neposrednoj okolini,
- podstičemo planiranje i analizu izvođenja aktivnosti,
- usmjeravamo učenike na sučeljavanje različitih stavova,
- razvijamo sposobnost za formiranje vrijednosnog sistema,
- učenike usmjeravamo ka jednostavnijim istraživačkim zadacima,
- podržimo sticanje i razvijanje različitih vještina učenika,
- doprinosimo razvoju duha tolerancije i humanosti.

Zbog prirode predmeta nastavnik se oslanja na materijal koji učenici kontinuirano prikupljaju, pa se preporučuje da ga nastavnik čuva i izlaže na sistematski način, na vidnom mjestu u učionici. To je dodatno motivaciono sredstvo za učenika a naročito je korisno pri sistematizaciji gradiva.

Po svojim programskim sadržajima i oblicima rada nastavni predmet Društvo pruža neiscrpne mogućnosti odgojno obrazovnih strategija koje potiču aktivno učenje i umijeće kritičkog mišljenja kako bi obrazovanje na elementarnom stupnju odražavalo potrebe demokratizacije obrazovanja u kojem učenik može opisati svijet i suditi o njemu.

U tom procesu važna je uloga nastavnika. U ostvarivanju složenih pitanja razumijevanja uzročno – posljedičnih veza i odnosa u društvenim pojavama i procesima koje predviđa nastavni program kod učenika je prije svega potrebno poticati i razvijati znatiželju i propitivanje te umijeće kritičkog mišljenja a koje stavlja u funkciju više mentalne procese.

Ako polazimo od uvažavanja demokratskih procesa putem kvalitetne nastave predmeta društvo, za učenika je važno kako u predviđenim nastavnim sadržajima i postavkama razmišljati samostalno i postupati u skladu sa svojim razmišljanjima te kako iskoristiti određene informacije sa različitih stajališta, prosuđivati o njihovim vrijednostima na osnovu ličnih potreba i ciljeva. Da bi učenici djelotvorno razmišljali, kritičko mišljenje mora postati konstanta njihovog neposrednog iskustva pa se s pravom problematizira uloga nastavnika kao odgovorne osobe u kreiranju kvalitetne nastave društva.

Nastavnik u ovom predmetu treba voditi učenike kroz procese učenja i njegove prednosti s aktiviranjem mišljenja učenika, određivanjem svrhe učenja (motivacijom), aktivnim uključivanjem učenika u procesu učenja različitim metodama učenja, poticanjem refleksije (različitost mišljenja, poticanje samoistraživanja) olakšava obradu informacija u procesu učenja i olakšava kritičko mišljenje.

U ovom razredu učenici će proširiti svoja stečena znanja o svojoj domovini, domoljublju, kulturološkim razlikama koje postoje u našoj domovini te o narodima koji žive na prostorima naše domovine i susjednim državama.

Učenici će u ovom razredu učiti o prošlosti svoje domovine kako bi bolje razumjeli njenu prošlost, sadašnjost i budućnost. Također, učenici će posebno učiti o uređenju svoje domovine, te kulturno - historijskim znamenitostima koje karakteriziraju njeno područje. Učenici će produbiti svoja znanja o vrsti naselja i saobraćajnoj povezanosti svoje domovine. Izučavanjem predviđenih sadržaja učenici će steći potrebna znanja o svojoj domovini i tako se postupno uključiti u društvene predmete koji su predviđeni u višim razredima osnovne škole. Primjenom metoda racionalnog učenja i motiviranjem učenika u obradi nastavnih sadržaja uz njihovo aktivno učešće steći će neophodna znanja iz predmeta društvo.

Krajem 5. razreda učenici bi trebali imati razvijene vještine

Planiranje

- predlaže izvore za sakupljanje podataka (knjige, fotografije, ljudi).

Sakupljanje podataka

- uz neposredno posmatranje svjesno upotrebljava različita čula,
- uz vođenje prepoznaje glavne karakteristike posmatranog predmeta ili pojave,
- obraća pažnju na detalje i cjelinu,
- koristi pisane i elektronske izvore informacija, snalazi se u leksikonima, rječnicima, enciklopedijama, atlasima, da potraži u biblioteci odgovarajuću knjigu, leksikon,
- da u datom tekstu (do pet strana) nađe traženi podatak,
- da upotrijebi jednostavne istraživačke metode i pomagala za sakupljanje podataka (upitnik, radni list, tabelu).

Zapisivanje, sređivanje i prikazivanje podataka

- sređuje sakupljene podatke na različite načine (lenta, plakat, dijagram, grafički zapis),
- piše izvještaj o radu,
- prezentuje svoj rad samostalno u grupi (usmeno, pismeno, slikovno, grafički, npr. s plakatom, izložbom, dramatizacijom, igranjem uloga predstavi neku situaciju, svoj pogled, stav),
- sakuplja podatke o zavičaju (opštini), Bosni i Hercegovini, prošlosti i društvenim događajima iz različitih izvora (neposrednim i posrednim opažanjem), uz upotrebu pisanih, materijalnih i grafičkih izvora.

Znanja iz oblasti aktivnosti

Objašnjavanje i vrednovanje

- utvrđuje sličnosti i razlike između svojih iskustava i iskustva drugih ljudi na različitim prostorima i u različitim vremenima,
- izvodi zaključke o podacima i argumentuje svoje podatke,
- razlikuje činjenice, stavove i fantaziju.

Razvijanje stavova

- svojim riječima kaže svoje stavove,
- obrazloži svoje stavove,
- izdvoji relevantne podatke za rješavanje obrađenog problema.

Način provjeravanja znanja i ocjenjivanja

U strukturi posebnog dijela obrazovnog programa nalaze se obavezni načini provjeravanja i ocjenjivanja učenika. Provjeravanjem se stiče uvid u stepen ovladanosti znanjima, vještinama i navikama. Provjeravanjem se utvrđuje kvantitet i kvalitet znanja, ali i stepen razvijenosti sposobnosti i vještina, stepen primjenjivosti stečenih znanja, stepen osposobljenosti za transfer znanja, odnos prema učenju, školskim i drugim normana, stepen socijalizacije.

Iz Društva znanje provjeravamo usmeno i pismeno, a za pismenu provjeru potrebno je koristiti i test (višestruki izbor i kratki odgovori: esej – testovi i testovi izvođenja).

Nastavnik ne procjenjuje samo formalna znanja nego i stepen angažovanja, motivacije, oblike učešća, spremnosti za saradnju, snalaženje u grupnom rješavanju zadataka, rezultate grupnog rada, itd.

Znanja se vrednuju prema obimu, dubini, mogućnosti upotrebe znanja u novim situacijama kao i sposobnosti zauzimanja ličnog stava prema usvojenim činjenicama.

Misaonost se vrednuje prema izraženim sposobnostima opisivanja, upoređivanja, selekcije, zaključivanja, sistematizacije i uopštavanja podataka.

Radno-tehnička djelatnost se vrednuje prema ispoljenim elementima tačnog opažanja, spretnog rukovanja, izboru materijala i redosljeda operacija i alata pri oblikovanju materijala, kao i prema sposobnostima izrade različitih predmeta.

Pri praćenju i ocjenjivanju nikako ne smijemo zanemariti djetetovu radoznalost, originalnost i snalažljivost.

Nastavnik treba da bira metode koji će učenicima najviše odgovarati za učenje i najviše ih podsticati na učenje.

Postignuća učenika izražavati brojčanom ocjenom.

Nastavnik zajedno sa učenikom dokumentuje njegove radove (portfolij učenika) koji pokazuju i dokazuju do kojeg nivoa su postignuća u ishodima znanja, sposobnosti i vrijednosti. U portfoliju se nalaze povratne informacije nastavnika i refleksija učenika. Portfoliji mogu biti razvojni i prezentativni za svakog učenika, a mogu se organizovati i projektni portfoliji odjeljenja.

Resursi za realizaciju programa

Da bi se nastava *društva* izvodila što uspješnije, nastavniku se mora pružiti snažna podrška (stručna i materijalna), na nivou škole i lokalne zajednice, s ciljem uspješnije organizacije rada na terenu, rada na projektima i organizaciji ekskurzije.

Minimalni resursi za realizaciju su:

- pojednostavljene zidne karte Bosne i Hercegovine, privredna karta Bosne i Hercegovine,
- komplet za izradu tematskih zidnih karata,
- kompasi (što veći broj primjeraka),
- fotografski aparat, kompjuter, video kamera, video projektor.

Ostali izvori:

1. Lokalni resursi
2. Slikovni materijal
3. Arhivska građa
4. Monografije
5. Spomenici kulture
6. Video materijal
7. Internet

Nastavnici koriste metodičku literaturu i koriste i druge primarne i sekundarne izvore u cilju aktuelizacije nastave, zbog novih dostignuća i znanja, za potrebe zadovoljenja interesa lokalne zajednice, interesa učenika i interesa socijalnih partnera.

Potrebno je da, pored odgovarajućeg inicijalnog obrazovanja, nastavnik radi na kontinuiranom usavršavanju u cilju sticanja didaktičkih, metodičkih i drugih znanja (seminari, simpozijumi, itd.)
Nov način rada podrazumijeva niz kompetencija: potrebno je da nastavnik bude dobar organizator (planiranje i izvođenje terenskog rada, vođenje istraživačkih radionica, planiranje tematskih i projekatskih radova, itd).
Potrebno je da nastavnik pruži snažnu motivaciju kao i podršku za rad u grupama, stvaralačko učenje, itd.
Preporučujemo korišćenje različitih oblika rada i obogaćivanje rada novim nastavnim metodama (smisleno receptivno učenje, konvergentno učenje, divergentno učenje, učenje po modelu, istraživačko učenje, učenje putem igre i simulacije).

Profil i stručna sprema nastavnika:
Nastavu predmeta Društvo izvode:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

GEOGRAFIJA/ZEMLJOPIS

Uloga, značaj, cilj

Geografija je prirodna, ali i društvena nauka. Ime joj potiče od riječi *gea* koja u prijevodu znači zemlja i *grafien* pisati ili opisivati. U nastavi geografije, svijet i njegovi regioni se istražuju. Nastava mora pomoći učeniku da razumije pojave vezane za aktivnost ljudskih bića i prirodnog svijeta, kao i interakciju ovih pojava u različitim regionima. Regionalna geografija, kao kompleksna nauka, polazi od objašnjenja međusobno uzročno-posljedičnih odnosa i veza fizičko-geografskih i društveno-geografskih procesa i pojava, pri čemu je neophodno upoznati učenike sa uzrocima podjele svijeta na razvijene i slabije razvijene regije kao i odnose među njima. Važno je stvoriti jasnu predstavu o oblicima ekonomskog povezivanja naroda i država u svijetu, kao i položaj Bosne i Hercegovine u novom političkom okruženju.

Cilj nastave geografije je da proširi učenicima koncepciju svijeta od Bosne i Hercegovine, cijele Evrope i ostalog dijela svijeta. Nastava se izvodi pod uslovom da učenik dobije osjećaj prirodnog i kulturološkog bogatstva sredina širom svijeta te uči da ih cijeni. Nastava geografije treba da stvori osnovu za interkulturalnu toleranciju i internacionalizam. Nastava geografije naglašava odgovornost u zaštiti prirode, te očuvanju životne sredine. Ona mora da podržava odgoj učenika kao aktivnog građanina koji se kroz svoj razvoj zalaže za održiv način života.

Cilj

- crtati i tumačiti mape, koristiti statistiku, dijagrame, slike, i elektronske poruke kao izvore geografskih informacija,
- koristiti kartu svijeta i njenu glavnu nomenklaturu,
- razumijeti zavisnost između ljudskih aktivnosti i mogućnosti koje okruženje nudi na Zemlji,
- prihvatiti geografiju Evrope i ostalih regiona svijeta kao sopstveni dio, učiti da cijeni i ima pozitivan stav prema drugim zemljama, njihovim narodima i kulturama,
- učiti savremena znanja iz geografije, o Zemlji kao nebeskom tijelu, njenom položaju u kosmosu i Sunčevom sistemu,
- razumjeti Zemljinu površinu i njene osnovne geosfere,
- učiti o rastu i razmještaju stanovništva na Zemlji i demografskim problemima svijeta,
- učiti o racionalnom odnosu prema svojoj sredini s ciljem njenog očuvanja.

DRUGA TRIJADA

ŠESTI RAZRED

Ishodi:

Učenici će

- uočiti zavisnost prirodnih i društvenih karkteristika u životu čovjeka,
- definisati nebeska tijela (zvijezde, planete, meteori, komete...) kao dio kosmosa,
- koristeći Venov dijagram pronanaći sličnosti i razlike između nebeskih tijela,
- različitim prikazima opisati kretanja nebeskih tijela,
- nabrojati planete Sunčevog sistema,
- uporediti Zemlju sa ostalim planetama Sunčevog sistema,
- predstaviti modelom ili crtežom Sunčev sistem,
- povezati kretanja Sunce-Zemlja-Mjesec sa promjenama na planeti Zemlji (pomraćenje, plima, oseka, smjena dana i noći, godišnjih doba, tipovi klima na zemlji...).,
- znati korake u istraživačkom radu,
- znati opisati jednostavne istraživanje koje su izveli o povezanosti prirode sa ostalim sredinama, i kako objasniti rezultate dobivene istraživanjem,
- opisati orijentaciju na horizontu i geografsku orijentaciju,
- znati kako se kretati u prirodi i kako posmatrati i istraživati prirodu,
- pokazati sigurnost prilikom snalaženja u prostoru,
- odrediti i pokazati na geografskoj karti – geografsku širinu, geografsku dužinu,
- razlikovati osnovne pojmove paralele, meridijani, gegrafske koordinate koristeći globus ili geografsku kartu,
- odrediti polazni orijentir na osnovu zadatih vrijednosti kroz terensku nastavu,
- grafički predstaviti viđeno na terenskoj nastavi, samostalno crtaju jednostavne mape i dijagrame,
- definisati rotaciju Zemlje i objasniti njene posljedice,
- odrediti vremenske zone koristeći računske radnje,
- predstaviti grafički i prezentovati toplotne pojaseve na Zemlji,
- pronalaći sličnosti i razlike među toplotnim pojasevima (klima, flora i fauna, kulinarstvo...),

- objasniti položaj Zemlje na ekliptici,
- koristeći stećena znanje i vještine simulirati putovanje na zamišljenu destinciju,
- snalaziti se pomoću karte i globusa na terenu,
- gledajući u atlasu mjesta koje oni proučavaju, dobro iskorištavaju simbole i skale prilikom čitanja karte i znaju tumačiti razne mape,
- izračunati udaljenost dva mjesta i grafički prikazati,
- tumačiti statistiku, dijagrame i slike, kao i informacije koje prenose elektronske poruke, i kritički procjeniti različite izvore podataka.
- objasniti unutrašnju građu Zemlje kroz praktične primjere,
- razlikovati stjene po postanku,
- povezati geološki razvoj Zemlje i život na Zemlji i predstaviti lentom vremena,
- opisati izgled Zemljine površine,
- nabrojati i pokazati sa sigurnošću na karti kontinente i okeane,
- objasniti uticaj unutrašnjih i vanjskih sila na oblikovanje reljefa,
- prikazati presjek vulkana šematski,
- odrediti na karti vatrene pojase/labilne zone (vulkni i zemljotresi),
- definisati sastav i podjelu atmosfere te atmosferske pojave,
- definisati pojmove vrijeme i klima,
- razlikovati klimatske faktore (reljef, morske struje, geografska širina...),
- odrediti način života u odnosu na određene klimatske tipove,
- objasniti da svijet ima različite klimatske uslove i zone vegetacije,
- prikupljati podatke o atmosferskim pojavama, bilježiti i prezentirati,
- definisati pojam hidrosfera,
- objasniti karakterisitke svjetskog okeana (prirodne osobine i kretanja),
- objasniti karakterisitke kopnenih voda prema načinu nastanka,
- Venovim digramom prikazati sličnosti i razlike voda,
- definisati pojmove biosfera i biogeografske oblasti,
- izvoditi zaključke o karakteristikama voda i njihovom značaju za čovjeka,
- prezentira sa sigurnošću grafičke podatke o biogeografskim oblastima prema toplotnim pojasevima (flora i fauna),
- razlikovati osnovne pojmove razmještaja stanovništva na Zemlji,
- objasniti mogućnosti prilagođavanja čovjek životnoj sredini,
- objasniti osnovne pojmove prirodnog i prostornog kretanja stanovništva,
- identifikuju karakteristike svoje i stranih kultura,
- tabelarno prikazati strukturu stanovništva,
- argumentirano iznosi stav o zanačaju povezanosti urbanog i ruralnog načina života,
- definisati pojam 'privreda',
- na osnovu istraživnja izvode zaključke o značaju privrede za razvoj BiH,
- imenovati geoekološke faktore koji utiču na geografsku sredinu i održivi razvoj,
- objasniti značaj vode na Zemlji (svjetski okean, vode na kopnu),
- dati primjere iz različitih regiona, o tome kako ljudske aktivnosti, kao što su izgradnja gradova, industrijskih građevina, prekomjernih ispaša, i prikupljanje drvnog ogreva izaziva promjene u okruženju,
- imenovati ključne nazive na mapi sveta - kontinenti, okeani, najveći planinski nizovi, prašume i pustinjske oblasti ...,
- dati primjere o tome kako različiti klimatski uslovi, kao što su temperatura i količina padavina, utiču na ljudske aktivnosti različitih zona, naročito poljoprivredu i stambeni život, znat će opisati ljudski život u različitim tipovima okruženja.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	Odgojno – obrazovni ciljevi		
	Znanja	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
Kratak pregled razvoja geografije	Učenici će: -pratiti geografiju kroz historiju; -izvesti zaključke o značaju učenja geografije kao prirodne i društvene nauke; -prepoznati osnovne metode i korake u istraživanju; definirati oblast istraživanja geografije i pripadajuće geografske discipline.	Učenici će: -koristiti lentu vremena za razvoj prirodnih nauka kroz historiju; -uočiti zavisnost prirodnih i društvenih karkteristika u životu čovjeka.	Učenici će: - ispoljiti interes za proučavanje geografije kao prirodne nauke.
Kosmos/ Svemir	Učenici će: -definisati nebeska tijela (zvijezde, planete, meteori, komete...) kao dio kosmosa; -opisati putanje kretanja nebeskih tijela; -nabrojati planete Sunčevog sistema; -opisati položaj Zemlje kao planeta u Sunčevom sistemu.	Učenici će: -uporediti Zemlju sa ostalim planetama Sunčevog sistema (oblik, dimenzije); -predstaviti modelom ili crtežom Sunčev sistem; -Koristeći Venov dijagrm pronanaći sličnosti i razlike između nebeskih tijela; -povezati kretanja Sunce – Zemlja - Mjesec sa promjenama planeti Zemlji (pomraćenje, plima, oseka, smjena dana i noći, godišnjih doba, tipovi klima na zemlji...).	Učenici će: -znati korake u istraživačkom radu; -istražiti iz različitih resursa Veliki prasak; -učiti na greškama; -povezati i grafički predstaviti informacije; -različitim prikazima opisati kretanja nebeskih tijela; -primjenjivati u svakodnevnom životu naučeno o kretanjima; -pridržava se uputstava pri izvođenju ogleda; -argumentirano iznosi stav o kretanjima; -povezati i dati svoj stav o uticaju Sunčevog sistema na čovjeka.
Orijentacija na Zemlji	Učenici će: -ponavljanjem sistematizirati orijentaciju na horizontu (horizont, vidik, vidikova linija, zenit, osnovne i sporedne strane svijeta, načine orijentiranja...); -opisati geografsku orijentaciju; -definisati osnovne pojmove: paralele, meridijani, gegrafske koordinate).	Učenici će: -znati kako se kretati u prirodi i kako posmatrati i istraživati prirodu -primjeniti GPS uređaj za orijentaciju; odrediti i pokazati na geografskoj karti – geografsku širinu, geografsku dužinu; -razlikovati osnovne pojmove paralele, meridijani, gegrafske koordinate koristeći globus ili geografsku kartu; -odrediti polazni orijentir na osnovu zadatih vrijednosti kroz terensku nastavu; grafički predstaviti viđeno na terenskoj nastavi.	Učenici će: -istražiti pozitivne i negativne strane tehnologije u geografiji; -primjeniti u svakodnevnom životu znanje i vještine orijentacije; -slušati pažljivo uputstva nastavnika, pokazuje znatiželju i postavlja pitanja; -pokazati sigurnost prilikom snalaženja u prostoru; -pokazuje sigurnost prilikom prezentiranja podataka.

Zemljina kretanja	Učenici će: -definisati rotaciju Zemlje i objasniti njene posljedice; -definisati revoluciju Zemlje i objasniti njene posljedice; -objasniti karakteristike toplotnih pojaseva na Zemlji; -definisti pojam ekliptike; -objasniti položaj Zemlje na ekliptici.	Učenici će: -izraditi modele i simulirati rotaciju Zemlje; -odrediti vremenske zone koristeći računske radnje; -povezati Zemljina kretanja sa fenomenima dužine dana i noći, smjene godišnjih doba; -predstaviti grafički i prezentovati toplotne pojaseve na Zemlji; -pronalaziti sličnosti i razlike među toplotnim pojasevima (klima, flora i fauna, kulinarstvo...).	Učenici će: - koristeći stećena znanje i vještine simulirati putovanje na zamišljenu destinciju.
Geogrfski mjerni instrumenti -Prikazivanje površine Zemlje na ravni	Učenici će: -definisti pojmove globus, plan, geogrfska karta; -ponavljati o razmjeri i razmjerniku i povezati sa geografskom kartom.	Učenici će: -klasifikovati geografske karte prema njihovoj funkciji; -izračunati udaljenost dva mjesta i grafički prikazati; -porediti razmjeru na različitim kartama; - gledajući u atlasu mjesta koje oni proučavaju, dobro iskorištavaju simbole i skale prilikom čitanja karte i znaju tumačiti razne mape.	Učenici će: -snalaziti se pomoću karte i globusa na terenu. -tumačiti statistiku, dijagrame i slike, kao i informacije koje prenose elektronske poruke, i kritički procjeniti različite izvore podataka.
Sfere litosfera, atmosfera hidrosfera biosfera	Učenici će: -objasniti unutrašnju građu Zemlje; -razlikovati stjene po postanku; -objasniti razvoj Zemlje kroz geološke ere; -opisati izgled Zemljine površine; -nabrojati kontinetne i okeane;	Učenici će: - grafički predstaviti unutrašnju građu Zemlje; - povezati geološki razvoj Zemlje i život na Zemlji i predstaviti lentom vremena; - analizirati odnos kopnene i vodene površine na Zemlji i izvesti zaključak o njihovom značaju; - demonstrirati ogledom erupciju vulkana;	Učenici će: -dati praktične primjere unutrašnje građe Zemlje (modeli od plastelina, rasječena breskva...); -prikupljati različite stjene i predstaviti kao geološku zbirku u razredu; -pokazati sa sigurnošću na karti kontinente i okeane; -odrediti na karti vatrene pojase/labilne zone (vulkni i zemljotresi); -posjetiti meteorološku stanicu;
	- objasniti uticaj unutrašnjih i vanjskih sila na oblikovanje reljefa; -definisati sastav i podjelu atmosfere; -definisati atmosferske pojave; -definisati pojmove vrijeme i klima; -razlikovati klimatske faktore (reljef, morske struje, geografska širina...); - definisati pojam hidrosfera; - razlikovati prirodne osobine vode;	-prikazati presjek vulkana šematski; -posmatrati video zapise o nastanku reljefa; -objasniti kroz primjere značaj atmosfere; -izraditi razredni kišomjer , u zadatom periodu pratiti padavine, izračunati prosječnu količinu padavina i grafički predstaviti; -odrediti način života u odnosu na određene klimatske tipove; -objasniti da svijet ima različite klimatske uslove i zone vegetacije;	- prikupljati podatke o atmosferskim pojavama, bilježiti i prezentirati; -panoima predstaviti načine života pojedinih klimatskih tipovova; -izvoditi zaključke o karakteristikama voda i njihovom značaju za čovjeka; - prezentirati sa sigurnošću grafičke podatke o biogeografskim oblastima prema toplotnim pojasevima (flora i fauna).

	- objasniti karakterisitke svjetskog okeana (prirodne osobine i kretanja); - objasniti karakterisitke kopnenih voda prema načinu nastanka; - definisati pojmove biosfera i biogeografske oblasti.	-Venovim digramom prikazati sličnosti i razlike voda; -predstaviti grafički biogeografske oblasti prema toplotnim pojasevima (flora i fauna).	
Demografija	Učenici će: razlikovati osnovne pojmove razmještaja stanovništva na Zemlji; objasniti mogućnosti prilagođavanja čovjek životnoj sredini; identifikovati karakteristike svoje i stranih kultura; objasniti osnovne pojmove prirodnog i prostornog kretanja stanovništva; - objasniti karakteristike urbanog i ruralnog načina života; -definisati pojam 'privreda'; imenuje privredne sektore.	Učenici će: - klasifikovati stanovništvo prema određenim raznolikostima (rase, jezici, spol, dob, religija...); -pronaći na internetu web stranicu Statističkog zavoda FBiH; -tabelarno prikazati strukturu stanovništva; - predstaviti Venovim dijagramom sličnosti i razlike urbanog i ruralnog načina života; - predstaviti grafički privredne grane po sektorima.	Učenici će: -primjeniti demografske podatke u svakodnevnom životu; -argumentirano iznosi stav o zanačaju povezanosti urbanog i ruralnog načina života; - na osnovu istraživnja izvoditi zaključke o značaju privrede za razvoj BiH.
Geoekologija	Učenici će: - imenovati geoekološke faktore koji utiču na geografsku sredinu i održivi razvoj; - objasniti značaj vode na Zemlji (svjetski okean, vode na kopnu);	Učenici će: -posmatrati videozapis i voditi raspravu o istom; -dati primjere iz različitih regiona, o tome kako ljudske aktivnosti, kao što su izgradnja gradova, industrijskih građevina, prekomjernih ispaša, i prikupljanje drvnog ogreva izaziva promjene u okruženju.	Učenici će: - poznavati različite pristupe očuvanja geografske sredine.
Sistematizacija	Učenici će: -sistematizirati odlike fizičke i društvene geografije; -imenovati ključne nazive na mapi sveta - kontinenti, okeani, najveći planinski nizovi, prašume i pustinjske oblasti ... itd.	Učenici će: - crtati i tumačiti mape, koristiti statistiku, dijagrame, slike, i elektronske poruke kao izvore geografskih informacija.	Učenici će: -dati primjere o tome kako različiti klimatski uslovi, kao što su temperatura i količina padavina, utiču na ljudske aktivnosti različitih zona, naročito poljoprivredu i stambeni život, znat će opisati ljudski život u različitim tipovima okruženja; -uporediti, izvesti zaključke i vrednovati o fizičkoj i društvenoj geografiji.

TREĆA TRIJADA

U nastavi geografije svijet i njegovi regioni i regionalni fenomeni se istražuju. Nastava kod učenika razvija geografski koncept svijeta, i osnovne regionalne koncepte. Cilj nastave geografije je da razvije sposobnost učenika da ispita prirodno, građeno, i socijalno okruženje, i interakciju između ljudi i okruženja (životne sredine), od lokalnog do globalnog nivoa. Nastava vodi učenika da slijedi aktuelna događanja u svijetu, i da procjeni njihov uticaj na prirodu i ljudsku aktivnost.

Nastava geografije obezbjeđuje učenicima kako porast kulturoloških znanja i sposobnosti da razumije raznolikosti ljudskog života i životnih sredina u poboljšanju okoline svjeta. Nastava geografije treba da posluži kao most između - prirodnog i društvenog – naučnog mišljenja. Cilj nastave je da vodi učenike u razmatranju uzročno-posledičnih odnosa prirodnih-nauka, kulture, društvenih, i ekonomskih pojava koje se dešavaju u svijetu. Nastava geografije mora da podržava razvoj učenika kao aktivnog građanina počevši kroz održiv način života.

Cilj

- naučiti da koriste i interpretiraju fizičke i tematske karte (mape) i da koriste druge izvore geografskih informacija, kao što su dijagrami, statistika, literatura, izvori vijesti, elektronske poruke i fotografije, uključujući fotografije iz vazduha i satelitske,
- naučiti da odrede lokaciju regiona i rastojanja između mjesta,
- da shvate efekte planetarnih događaja na Zemlji,
- da shvate uticaj na pejzaž faktora koji preoblikuju površinu Zemlje,
- da shvate interakciju između prirodnih i ljudskih aktivnosti u Bosni i Hercegovini, negdje u Evropi i negdje u svijetu; doći će do saznanja o razlozima koju vode ljudske funkcije za lokaciju,
- učiti da prepoznaju karakteristike različitih kultura i zauzimanje pozitivnog stava prema stranim zemljama, njihovim narodima, kao i predstavnicima različitih kultura,
- doći da znanja i vrijednosti prirodnih i izgrađenih sredina (okruženja) Bosne i Hercegovine, naučit će da doživljavaju svoj regionalni identitet
- znati kako svaki građanin u Bosni i Hercegovini može imati uticaj na planiranje i razvoj sopstvenog životnog okruženja (sredine)
- razumjeti i kritički ocjeniti informativne vijesti o pitanjima kao što su globalno okruženje (životne sredine) i pitanja razvoja, i naučiti da djeluju (ponašaju se) u skladu sa održivim razvojem bitnim za samog sebe.

SEDMI RAZRED

Ishodi

Učenici će:

- opisati geografski položaj i prirodnogeografske odlike Evrope,
- navesti tipove klime i vegetacije u Evropi,
- pokazati na karti granice Evrope, najvažnije planine, nizije, rijeke, jezera, otoke, poluotoke, regije, države i njihove glavne gradove, ljudske djelatnosti (aktivnosti), i kulturne karakteristike,
- posmatrati i pokazati mjesta koja proučavaju na kartama (mapama), atlasima;
- navesti skupine naroda koje naseljavaju Evropu,
- izračunati prosječnu gustinu naseljenosti na osnovu podataka o broju stanovnika i površini,
- razlikovati razvijene od nerazvijenih država Evrope,
- zaključiti da postoji uzročno-posljedična povezanost prirodnogeografskih i društvenogeografskih pojava i procesa,
- znati kako da opišu prirodne uslove i ljudske aktivnosti u različitim regionima Evrope, i da prepoznaju Evropska naučna i kulturološka dobra (bogatstva),
- poredati države Evrope po veličini i privrednoj razvijenosti,
- izdvojiti iz grupe zemalja one koje se nalaze u određenoj regiji,
- izdvojiti iz grupe zemalja one koje nisu članice Evropske unije,
- napisati kraći geografski rad o određenim državama i regijama,
- istražiti geografske karakteristike pojedinih država Evrope,
- opisati svoje šanse u davanju doprinosa unapređenju statusa okoline, znati načine na koje mogu riješiti glavne ekološke i razvojne probleme na Evropskom kontinentu;
- znati koristiti simbole i skale na karti (mapi);
- znati koristiti podatke sa: fizičke karte, tematske karte, fotografija, iz statistike;
- znati koriste različite izvore informacije iz mreže podataka,

- ukratko objasniti šta su glavni globalni ekološki i razvojni problemi; uključujući rastuće snage efekta staklene baštti, oštećenje ozonskog omotača, dezertifikacije, zagađenje životne sredine, rast stanovništva, siromaštvo, i glad,
- povezati državu sa regijom u kojoj se nalazi,
- opisati životne sredine Evropskog Mediterana, probleme i njihove uzroke i iznijeti načine za poboljšanje stanja životne sredine u regionu,
- pokazati na karti najvažnije prirodnogeografske karakteristike, države i regije Evrope,
- uporediti prirodne i društvene uslove dvije ili više država Evrope prema određenim kriterijima
- uporediti klimatske dijagrame i piramidu stanovništva za različite države, i samostalno crtaju klimatski dijagram na osnovu statističkih podataka,

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	**Odgojno – obrazovni ciljevi**		
	Znanja	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
Evropa	Učenici će:	Učenici će:	Učenici će:
- Opće geografske karakteristike	-odrediti na geografskim kartama položaj Evrope i njene granice prema ostalim kontinentima; -posmatrajući kartu (mapu) Evrope opisati njene osnovne karakteristike: prirodni uslovi, pejzaž, i ljudske aktivnosti; interakcija tih funkcija u različitim regionima Evrope; -povezati uticaj prirodnih faktora na prostorni razmještaj stanovništva; -navesti skupine naroda koje naseljavaju Evropu; -razlikovati razvijene od nerazvijenih država Evrope; -prepoznati Evropska naučna i kulturološka dobra (bogatstva), -opisti prirodne uslove i ljudske aktivnosti u različitim regionima Evrope, -objasniti uzroke postanka i značaja EU;	-analizirati na geografskoj karti prirodnogeografska obilježja Evrope; -povezati značaj geografskog proučavanja Evrope kao dijela svijeta, da bi shvatili interakciju Evrope sa drugim dijelovima svijeta; -istražiti geografske karakteristike pojedinih država Evrope (npr. G7,...); -koristiti tabelarne podatke iz različitih izvora; -izračunati prosječnu gustinu naseljenosti na osnovu podataka o broju stanovnika i površini; -razvrstati države Evrope po stepenu privredne razvijenosti; -izdvojiti iz grupe zemalja one koje se nalaze na određenoj regiji; -izdvojiti iz grupe zemalja one koje nisu članice Evropske unije; - napisati kraći geografski rad o određenim državama i regijama; - interpretirati fizičke karte, tematske karte, fotografije, statistiku, te kako da koriste izvore vijesti i informacije iz mreže podataka; - istražiti glavne ekološke i razvojne probleme u Evropi (uključujući rastuće snage efekta staklene bašti, oštećenje ozonskog omotača, dezertifikacije, zagađenje životne sredine, rast stanovništva, siromaštvo, i glad);	-zaključiti da postoji uzročno-posljedična povezanost prirodnogeografskih i društvenogeografskih pojava i procesa, -posmatrati i pokazati mjesta koja proučavaju na kartama (mapama), atlasima; -koristiti simbole i skale na karti (mapi); -opisati svoje šanse u davanju doprinosa unapređenju statusa okoline, znati načine na koje mogu riješiti glavne ekološke i razvojne probleme na Evropskom kontinentu;

Mediteran/ Sredozemlje	Učenici će: -pokazati na karti najvažnije prirodnogeografske karakteristike, države, granice regije; -objasniti značaj geografskog položaja, saobraćaja, privrede i turističkog potencijala Mediterana; -opisati životne sredine Evropskog Mediterana, probleme i njihove uzroke; -povezati državu Bosnu i Hercegovinu i Mediteransku regiju u kojoj se nalazi;	Učenici će: -vizualizirati geografske informacije uz pomoć karte (mapa) i crteža; -koristiti tekstualne podatke, fotografije, karte, grafikone, tabele, dijagrame za istraživački rad o Mediteranu;	Učenici će: -pokazati poštovanje za različite kulture, doprinose civilizacija, običaj i tradicija; -iznijeti načine za poboljšanje stanja životne sredine na Mediteranu;
Južna Evropa Pirinejski poluotok Apeninski poluotok Balkanski poluotok	Učenici će: -odrediti geografski položaj i smještaj Južne Evrope i njene prirodne odlike, -nabrojti uzročno-posljedične veze nastanka geološke građe i reljefa Južne Evrope (mlade vjenačne planine, vulkani, nizije,...); -identifikovti kulture i civilizacije koje su ponikle u Južnoj Evropi; -prepoznati države Južne Evrope sa izuzetno važnim saobraćajnim i turističkim značajem; -poredati države Južne Evrope po veličini i privrednoj razvijenosti;	Učenici će: -analizirati uticaj klime na život stanovništva; -pokazati na geografskoj karti osnovne oblike reljefa Južne Evrope; -koristeći Venov dijagrm pronaći slične, različite i zjedničke elemente klime i vegetacije; -nacrtati klimatski dijagram na osnovu statističkih podataka; -istražiti kulture i civilizacije koje su ponikle u Južnoj Evropi; -uporediti prirodne i društvene uslove dvije ili više država Južne Evrope; -uporediti klimatske dijagrame i piramidu stanovništva za različite države; -predstaviti kartografskim simbolima strukturu stanovništva Južne Evrope prema zadatim karakteristikama;	Učenici će: -opisati geografski položaj regije i iznijeti argumentirani stav o istom; -vizualizirati geografske informacije uz pomoć karte (mapa) i crteža; -pokazuju odgovornost za izvršavanje dobijenih zadataka u grupi ili samostalno; -sarađivati sa kolegama u prikupljanju i obradi informacija iz različitih izvora; -koristi naučeno znanje za svakodnevni život; -iznositi vlastite stavove i pretpostavke posljedica na osnovu istraživanja; -kroz projektnu nastavu povezati sadržaje Južne Evrope sa sadržajima iz bilogije, hemije , fizike , historija ... o istoj temiu;
Zapadna Evropa	Učenici će: -odrediti geografski položaj i smještaj Zapadne Evrope i njene prirodne odlike; -opisati važnost saobraćajnog povezivanja kopna i otoka (kanal i tunel); -objasniti geomorfološke, hidrografske i klimatske karakteristike Zapadne Evrope; -identifikovti naučna dostignuća i razvoj Zapadne Evrope; - poredati države Zapadne Evrope po veličini i privrednoj razvijenosti;	Učenici će: -pokazati na geografskoj karti osnovne oblike reljefa Zapadne Evrope; -istražiti kulturne raznolikosti metropola Zapadne Evrope; -uporediti prirodne i društvene uslove dvije ili više država Zapadne Evrope; - analizirati dobnu i spolnu piramidu stanovništva Zapadne Evrope;	Učenici će: -obrazložiti prednost položaja i prosuditi njegov uticaj na privredni razvoj; -opisati geografski položaj regije i iznijeti argumentirani stav o istom; -vizualizirati geografske informacije uz pomoć karte (mapa) i crteža; -pokazati odgovornost za izvršavanje dobijenih zadataka u grupi ili samostalno; - sarađivati sa kolegama u prikupljanju i obradi informacija iz različitih izvora;

	-prepoznati države Zapadne Evrope sa izuzetno važnim industrijskim i naučnim značajem; -opisati osnovne prirodnogeografske i društvenogeografske karakteristike svake od zemalja Zapadne Evrope;	- predstaviti kartografskim simbolima prirodnogeografske i društvenogeografske krakteristike Zapadne Evrope;	-koristi naučeno znanje za svakodnevni život; -iznositi vlastite stavove i pretpostavke posljedica na osnovu istraživanja;
Sjeverna Evropa	Učenici će: - odrediti geografski položaj i smještaj Sjeverne Evrope i njene prirodne odlike; - opisati važnost saobraćajnog povezivanja kopna i otoka; - objasniti geomorfološke, hidrografske i klimatske karakteristike Sjeverne Evrope; - identifikovti naučna dostignuća i razvoj Sjeverne Evrope; - poredati države Sjeverne Evrope po veličini i privrednoj razvijenosti; - prepoznati države Sjeverne Evrope sa izuzetno visokim standardom života (povezati socijalne programe sa privrednim i društvenim razvojem zemlje); - objasniti uticaj prirodnih faktora na gustinu naseljenosti Sjeverne Evrope; - opisati osnovne prirodnogeografske i društvenogeografske karakteristike svake od zemalja Sjeverne Evrope;	Učenici će: -pokazati na geografskoj karti osnovne oblike reljefa Sjeverne Evrope; -istražiti uticaj zadnjeg ledenog doba na oblikovanje reljefa Sjeverne Evrope; -predstaviti kartografskim simbolima prirodno geografske i društveno geografske krakteristike Sjeverne Evrope; -tabelarno prikazati strukturu stanovništva; -grafički prikazati jezičke raznolikosti zemalja Sjeverne Evrope; -istražiti specifičnost življenja uz sjevernu polarnicu; -istražiti važnost i uticaj mora na život i privredu Sjeverne Evrope; -uporediti prirodne i društvene uslove dvije ili više država Sjeverne Evrope; -prikupiti materijal i izraditi pano brendiranih kompanija Sjeverne Evrope;	Učenici će: -opisati geografski položaj regije i iznijeti argumentirani stav o istom; argumentirano iznositi stavove o - uticaju socijalnih programa na zaštitu i život čovjeka u zemljama Sjeverne Evrope; -vizualizirati geografske informacije uz pomoć karte (mapa) i crteža; -pokazati odgovornost za izvršavanje dobijenih zadataka u grupi ili samostalno; -sarađivati sa kolegama u prikupljanju i obradi informacija iz različitih izvora; -koristi naučeno znanje za svakodnevni život; -iznositi vlastite stavove i pretpostavke posljedica na osnovu istraživanja;
Srednja Evropa	Učenici će: -odrediti geografski položaj i smještaj Srednje Evrope i njene prirodne odlike; -opisati važnost saobraćajnog povezivanja sa ostalim regijama Evrope; -objasniti značaj Dunava za zemlje kroz koje protiče; - razlikovati narode Srednje Evrope i tipove naselja; -upoznati privredne karakteristike; -identifikovti naučna dostignuća i razvoj Srednje Evrope; -poredati države Srednje Evrope po veličini i privrednoj razvijenosti;	Učenici će: -pokazati na geografskoj karti osnovne oblike reljefa Srednje Evrope; -čitaju tekst ili gledaju film o Dunavu, pokazuje na karti kuda rijeka protiče i zaključuje o značaju Dunava; - predstaviti kartografskim simbolima prirodno geografske i društveno geografske krakteristike Srednje Evrope; tabelarno prikazati strukturu stanovništva; grafički prikazati jezičke raznolikosti zemalja Srednje Evrope;	Učenici će: -opisati geografski položaj regije i iznijeti argumentirani stav o istom; -argumentovano diskutovati o ekološkim posljedicama industrijalizacije; -pokazati odgovornost za izvršavanje dobijenih zadataka u grupi ili samostalno; - sarađivati sa kolegama u prikupljanju i obradi informacija iz različitih izvora; -koristi naučeno znanje za svakodnevni život; -iznositi vlastite stavove i pretpostavke posljedica na osnovu istraživanja;

	-objasniti uticaj prirodnih faktora na gustinu naseljenosti Srednje Evrope; -opisati osnovne prirodnogeografske i društvenogeografske karakteristike svake od zemalja Srednje Evrope;	-uporediti prirodne i društvene uslove dvije ili više država Srednje Evrope prema određenim kriterijima; -analizira privrednu kartu i zaključuje o razvoju privrede; -prikupiti, selektirati materijal i izraditi pano brendiranih kompanija Srednje Evrope;	
Istočna Evropa	Učenici će: -odrediti geografski položaj i smještaj Istočne Evrope i njene prirodne odlike; -uočiti kontinentalnost Istočne Evrope; -upoznati karakteristike većih prorodno geografskih cjelina; -objasniti pojmove tundra, tajga, stepa, černozema; -opisati važnost saobraćajnog povezivanja sa ostalim regijama Evrope; -razlikovati narode Istočne Evrope i tipove naselja; -objasniti uticaj prirodnih faktora na gustinu naseljenosti Istočne Evrope; -upoznati privredne karakteristike; -opisati osnovne prirodnogeografske i društvenogeografske karakteristike svake od zemalja Istočne Evrope;	Učenici će: -pokazati na geografskoj karti osnovne oblike reljefa Istočne Evrope; -čitaju tekst ili gledaju film o Volgi, pokazuje na karti kuda rijeka protiče i zaključuje o značaju Volge; -predstaviti kartografskim simbolima prirodno geografske i društveno geografske krakteristike Istočne Evrope; -tabelarno prikazati strukturu stanovništva; -analizira privrednu kartu i zaključuje o razvoju privrede; -prikupiti, selektirati materijal i izraditi pano horizontalne zonalnosti biljnog i životinjskog svijeta Istočne Evrope;	Učenici će: -opisati geografski položaj regije i iznijeti argumentirani stav o istom; pokazati odgovornost za izvršavanje dobijenih zadataka u grupi ili samostalno; -sarađivati sa kolegama u prikupljanju i obradi informacija iz različitih izvora; -koristi naučeno znanje za svakodnevni život; -iznositi vlastite stavove i pretpostavke posljedica na osnovu istraživanja;
Sistematizacija	- koristiti testove objektivnog tipa	- analizirati rezultate testa	- pokazati interes za nivoe znanja i vještina

OSMI RAZRED

Ishodi

Učenici će:

- nabrojati kontinente na Zemlji,
- poredati kontinente po veličini,
- opisati položaj i prirodnogeografske odlike Azije, Afrike, Sjeverne i Južne Amerike, Australije, Okeanije i polarnih oblasti,
- navesti najveće rijeke, planine, nizije, jezera Azije, Afrike, Sjeverne i Južne Amerike i Australije: izdvojiti iz grupe zemalja one koje se nalaze na određenom kontinentu,
- pokazati na karti najvažnije prirodnogeografske karakteristike, države i regije svakog od kontinenata,
- pokazati na karti veće otoke, mora, poluotoke, polarne oblasti Zemlje,
- izračunati prosječnu gustinu naseljenosti na osnovu podataka o broju stanovnika i površini,
- razlikovati razvijene od nerazvijenih država,
- povezati državu i kontinent na kome se nalazi,
- napisati kraći geograski rad o određenim državama, regijama i kontinentima,
- uporediti prirodne uslove dva ili više kontinenata, ljudske djelatnosti (aktivnosti), i kulturne karakteristike (Azija, Afrika, Sjeverna i Južna Amerika, Australija, Okeanija i Evropa:,
- zaključiti da postoji uzročno-posljedična povezanost prirodnogeografskih i društvenogeografskih pojava i procesa,
- istražiti geografske karakteristike pojedinih prostora na Zemlji,
- posmatrati i pokazati mjesta koja proučavaju na kartama (mapama), atlasima;
- znati koristiti podatke sa: fizičke karte, tematske karte, fotografija, iz statistike;
- znati koriste različite izvore informacije iz mreže podataka.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	Odgojno – obrazovni ciljevi		
	Znanja	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
Azija - Opće geografske karakteristike	Učenici će: -objasniti geografski položaj Azije; -uočiti na karti horizontalnu i vertikalnu razuđenost Azijskog kontineta; -razlikovati klimatske tipove i karakterstičan biljni i životinjski svijet; -analizirati bogatstvo voda; -povezati uticaj prirodnih faktora na prostorni razmještaj stanovništva; -navesti skupine naroda koje naseljavaju Aziju; -analizirati uticaj prirodnih bogatstava na privredni razvoj, -objasniti regionalnu podjelu Azije;	Učenici će: -koristeći geografsku kartu svijeta odrediti geografski položaj Azije i uporediti u odnosu na Evropu i ostale kontinente; -pokazati na karti razuđenost obala; -posmatrajući film izvesti zaključke o uslovima života u pojedinim dijelovima Azije; -povezivati prethodna znanja i opisati klimatske tipove; -pokazati na karti oblasti sa rijetkom i gustom riječnom mrežom i otkriti uzroke; -na karti pokazati biljne i životinjske vrste; -pokazati na karti područja različite gustine naseljenosti; -izdvojiti iz grupe zemalja one koje se nalaze na određenoj regiji; -izdvojiti iz grupe zemlje koje se svrstavaju u zemlje "Azijskih tigrova"; -napisati kraći geografski rad o određenim državama i regijama; -interpretirati fizičke karte, tematske karte, fotografije, statistiku, te kako da koriste izvore vijesti i informacije iz mreže podataka;	Učenici će: -zaključiti da postoji uzročno - posljedična povezanost prirodnogeografskih i društvenogeografskih pojava i procesa, -posmatrati mjesta koja proučavaju na kartama (mapama), atlasima; -koristiti simbole i skale na karti (mapi); -voditi argumentiranu raspravu o ptovanju Marka Pola, Ibn Batute;

Jugozapadna Azija	Učenici će: -definisati Jugozapadnu Aziju kao regiju; -odrediti njene prirodne odlike; -upoznati karakteristike većih prorodno geografskih cjelina (Mezopotamija, "Plodni polumjesec", pustinje...); -razlikovati narode, jezike i religije Jugozapadne Azije; -objasniti uticaj prirodnih faktora na gustinu naseljenosti Jugozapadne Azije; -nabrojati i pokazati na karti stare gradove-centre kulturnog i historijskog značaja; -upoznati privredne karakteristike Jugozapadne Azije; -nabrojati i pokazati na karti države Jugozapadne Azije: -uporediti i izdvojiti države sa najvećim ekonomskim i političkim uticajem,	Učenici će: -istražiti prirodne resurse (nafta, plin); -napisati kraći geograski rad o određenim državama, -istražiti geografske karakteristike pojedinih prostora na Zemlji, -pokazati na geografskoj karti tri reljefne cjeline i njihove karakteristike; -čitaju tekst ili gledaju film o Bosforu, Dardanelima, Sueckom kanalu, pokazuje na karti gdje se nalazi i izvesti zaključak o geostrateškom značaju istih; --uporediti i izvesti zaključke o privrednim resursima i političkim sukobima na globalnom nivou; uraditi projekat o starim gradovima -centrima kulturnog i historijskog značaja;	Učenici će: -opisati geografski položaj regije i iznijeti argumentirani stav o istom; -samostalno istražiti značaj starih civilizacija za razvoj nauke i čovječanstva:; -ukratko objasniti i iznijeti svoj stav o uzrocima političke i ekonomske nestabilnosti; -pokazati odgovornost za izvršavanje dobijenih zadataka u grupi ili samostalno; -sarađivati sa kolegama u prikupljanju i obradi informacija iz različitih izvora; -koristi naučeno znanje za svakodnevni život; -iznositi vlastite stavove i pretpostavke posljedica na osnovu istraživanja;
Centralna Azija - Zakavkazje, Srednji Istok	Učenici će: -definisati Centralnu Aziju, Zakavkazje, Srednji Istok kao regiju sa sličnim ili istim prirodnogeografskim i društvenim karakterisitikama; -odrediti njihove prirodne odlike; -upoznati karakteristike većih prorodno geografskih cjelina (Ferganska dolina, Gobi pustinja...); -razlikovati narode, jezike i religije Centralne Azije ; -objasniti uticaj prirodnih faktora na gustinu naseljenosti Centralne Azije; -upoznati privredne karakteristike Centralne Azije; -nabrojati i pokazati na karti države Centralne Azije; - i izdvojiti države sa najvećim ekonomskim i političkim uticajem,	Učenici će: -istražiti prirodne resurse (nafta, plin); -napisati kraći geograski rad o određenim državama; -istražiti geografske karakteristike pojedinih prostora na Zemlji, -pokazati na geografskoj karti osnovne oblike reljefa Centralne Azije; -čitaju tekst ili gledaju film o Kaspijskom jezeru, pokazuje na karti gdje se nalazi i izvesti zaključak o nastanku i privrednom značaju Kaspijskog jezera; -analizira privrednu kartu i zaključiti o razvoju privrede; -uraditi projekat o kulturno-historijskom nasljeđu Centralne Azije (Samarkand, Perzija...);	Učenici će: --opisati geografski položaj regije i iznijeti argumentirani stav o istom; samostalno istražiti značaj ”puta svile” za čovječanstvo:; -ukratko objasne šta su glavni globalni ekološki i razvojni problemi, rast stanovništva, siromaštvo, i glad, -opisati svoje šanse u davanju doprinosa unapređenju statusa okoline, znati načine na koje mogu riješiti glavne globalne ekološke i razvojne probleme; -pokazati odgovornost za izvršavanje dobijenih zadataka u grupi ili samostalno; -sarađivati sa kolegama u prikupljanju i obradi informacija iz različitih izvora; -koristi naučeno znanje za svakodnevni život; -iznositi vlastite stavove i pretpostavke posljedica na osnovu istraživanja;

Monsunska Azija Južna, Jugoistočna Azija	Učenici će: -definisati Monsunsku Aziju, Južnu i Jugoistočnu Aziju, kao regiju sa sličnim ili istim prirodnogeografskim i društvenim karakterisitikama; -odrediti njihove prirodne odlike; -upoznati karakteristike većih prorodno geografskih cjelina (Indogangeška nizija, Himalaji...); -razlikovati narode, jezike i religije Monsunske Azije ; objasniti uticaj društvenih faktora na demografski rast Monsunske Azije; -upoznati faktore privrednog razvoja Monsunske Azije; -nabrojati i pokazati na karti države Monsunske Azije; -uporediti i izdvojiti države sa najvećim ekonomskim i političkim uticajem, -objasniti nastanak, uticaj i značaj monsuna za život stanovnika regije; -objasniti međuzavisnost poljoprivrede i tehnologije (ekstenzivna poljoprivreda); -opisati na odabranom primjeru posljedice različitih vjerskih i socijalnih struktura stanovništva (kaste, hindusi, muslimani);	Učenici će: -napisati kraći geograski rad o određenim državama; -pokazati na geografskoj karti osnovne oblike reljefa Monsunske Azije; -čitaju tekst ili gledaju film o Himalajima, Sveta rijeka i kroz razgovor izvesti zaključak o načinima življenja ljudi na tom podneblju; -analizira privrednu kartu i zaključiti o razvoju privrede; -uraditi projekat o kulturno - historijskom nasljeđu Indijskog i Indokineskog poluostrva za svjetsku kulturu i civilizaciju; -analizirati na određenim primjerima uzroke i posljedice prirodnih katastrofa u Monsunskoj Aziji (vulkani, zemljotres, cunami, poplava);	Učenici će: -opisati geografski položaj regije i iznijeti argumentirani stav o istom; -samostalno istražiti uticaj klimatskih faktora na cjelokupan život, -pokazati odgovornost za izvršavanje dobijenih zadataka u grupi ili samostalno; -sarađivati sa kolegama u prikupljanju i obradi informacija iz različitih izvora; -koristi naučeno znanje za svakodnevni život; -iznositi vlastite stavove i pretpostavke posljedica na osnovu istraživanja;
Istočna Azija	Učenici će: -objasniti geografski položaj Istočne Azije i njenih reljefnih cjelina (pustinja Gobi, Mongolska visoravan, Tarimska zavala/kotlina, Džungarija, Tibet...); -prepoznati karakterističan biljni i životinjski svijet Istočne Azije; -objasniti uzroke i posljedice nejednake gustine naseljenosti stanovništva u Kini i Japanu (Hoangho, Jangcenkjang); -objasniti uzroke i posljedice tipičnog prirodnog priraštaja u Kini (planiranje porodice); -objasniti probleme poljoprivrede i prehrane stanovništva u Istočnoj Aziji (nomadsko stočarstvo); -uočiti i razumjeti razvoj ove regije kroz različite historijske epohe (nastanak, razvoj i uticaj kineske i japanske kulture na svjetsku kulturu i civilizaciju);	Učenici će: -uporediti međusobno velike geografske cjeline u Istočnoj Aziji; -na karti pronaći države Istočne Azija (Kina, Japan, Mongolija, Sjeverna i Južna Koreja, Tajvan); -napisati kraći geograski rad o određenim državama; -čitaju tekst ili gledaju film o Kineskom zidu ili Tibetu ili... i kroz razgovor izvesti zaključak o civilizacijskim vrijednostima; -analizira privrednu kartu i zaključiti o razvoju privrede; uraditi projekat o kulturno-historijskom nasljeđu regije; -analizirati na određenim primjerima uzroke i posljedice prirodnih katastrofa u Istočnoj Aziji(zemljotres, poplava, vulkani);	Učenici će: -opisati geografski položaj regije i iznijeti argumentirani stav o istom; -samostalno istražiti uticaj klimatskih faktora na cjelokupan život, -pokazati odgovornost za izvršavanje dobijenih zadataka u grupi ili samostalno; -sarađivati sa kolegama u prikupljanju i obradi informacija iz različitih izvora; -kroz primjere iznositi svoje stvaove o značaju dalekog istoka za svejtsku kulturu i civilizaciju; -iznositi vlastite stavove i pretpostavke posljedica na osnovu istraživanja;

Afrika	Učenici će: -objasniti geografski položaj Afrike; -znati osnovne reljefne karakteristike kontinenta; -znati osnovne karakteristike biljnog i životinjskog svijeta, -znati najznačajnije vodene površine (rijeke, jezera, vadi); -uporediti količinu i raspored padavina sa vegetacijskim pojasevima (sahel, prašuma, savana, oaza); -opisati uzroke i posljedice različite gustine naseljenosti i neke rasne grupe (Bantu crnci, Sudanski crnci, Bušmani, Hotentoti, Pigmejci, Tuarezi...), -prepoznati karakteristična naselja i stanovništvo; -znati izdvojiti regionalne cjeline na osnovu njihovih prirodnih i društvenih karakteristika, -moći na političkoj karti pokazati države pojedinih regija;	Učenici će: -porediti geografsku lokaciju Afrike s pozicijom ostalih kontinenata; -na karti pokazati i imenovati velike prirodnogeografske cjeline Afrike i uporediti ih sa drugima u pogledu geografskog položaja, (Čadska, Kongova zavala/kotlina, Etiopsko-Somalijska visoravan, Jezerska visoravan, Kilimandžaro, Sahara, Kalahari), -istražiti i uporediti biljni i životinjski svijet prema vertikalnoj i horizontalnoj zonalnosti; -čitaju tekst ili gledaju film o Nilu i kroz razgovor izvesti zaključak o njegovom značaju za život ljudi nekada i danas; -označiti bojama stepen turističkog razvoja afričkih zemalja;	Učenici će: -kroz primjere opisati specifične reljefne, klimatske i biljne specifičnosti Afrike, međusobno ih uporediti i procjeniti mogućnosti za ljudski život u njima (kondenzacija, zenitne padavine, vjetrovi, tropske kišne šume, savana, stepa, pustinja); -pokazati interes za proizvode po kojima su afričke zemlje prepoznatljive u svijetu; -iznosi stavove o značaju vakcinisanja i ljekarskog pregleda prije putovanja ; -pokazati na primjerima prva arheološka istraživanja u Africi;
Sjeverna Afrika	Učenici će: -odrediti geografski položaj Afričkog sredozemlja i njegov značaj na Mediteranu; -opisati reljefne, klimatske, hidrografske karaktzerisitike Sjeverne Afrike; -prepoznati karakterističan biljni i životinjski svijet; -opisati karakteristike stanovništva u Severnoj Africi (Berberi, Arapi, bijela rasa); -izdvojiti zemlje Sjeverne Afrike koje posjeduju prirodne resurse (nafta, prirodni gas);	Učenici će: -na karti imenovati države, koje pripadaju Sjevernoj Africi (afričko Sredozemlje/ Mediteran, atlaske i saharske države, Alžir, Maroko, Tunis, Egipt, Libija, Sudan),; -objasniti efekte poplave Nila tokom historije, procijeniti značaj doline Nil za ekonomski i turistički razvoj Egipta (umjetno navodnjavanje); -čitaju tekst ili gledaju film o Sueckom kanalu i izvesti zaključak o njegovom saobraćajnom i geostrateškom značaju; -uz pomoć ekonomske karte i slikovne građe donositi zaključke o uslovima života u Sjevernoj Africi (oaza, pustinja);	Učenici će: -opisati i procjeniti turističku atraktivnost Sjeverne Afrike (Sahare, egipatske piramide...); -samostalno istražiti promjene klimatskih faktora i njihov uticaj na cjelokupan život; -istražiti načine i uslove života nomadskog stanovništva i prezentovati rezultate istraživanja; -objasniti grafičke prikaze i/ili dijagrame koristeći se izvorima sa interneta; (za reljef, vodu, klimatske promjene, stanovništvo...); -iznositi svoj stav i pokazati odgovornost za izvršavanje dobijenih zadataka u grupi ili samostalno; -sarađivati sa kolegama u prikupljanju i obradi informacija iz različitih izvora; -iznositi vlastite stavove i pretpostavke posljedica na osnovu istraživanja;

Tropska Afrika Zapadna, Centralna Istočna)	Učenici će: -odrediti geografski položaj Tropske Afrike i njenih subregija; -opisati prirodne karakteristike tropske Afrike; -analizirati na osnovu privredne karte stepen privredne razvijenosti; (domaća proizvodnje i plantaška proizvodnja); -imenovati narode tropske Afrike (strosjedioci i kolonizatori);	Učenici će: -odrediti i izvesti zaključke o prostornom razmještaju stanovništva na osnovu prirodnih karakteristika tropske Afrike; -uz pomoć tematskih karata nabrajati prirodne resurse ekonomski rast (sisal, palmino ulje, kafa, šećerna trska, banane, Nigerija, Kongo i Etiopija); -istražiti koristeći različite izvore karakteristike Kilimandžara i povezati sa životom naroda; -napraviti i prezentiorati pano kroz grupni rad o safari turizmu;	Učenici će: -argumentirati odnos kolonizatora prema domicilnom stanovništvu kroz privredni razvoj; -samostalno korisiti tabele, grafikone, dijagrame, tematske karte i na osnonovu istih izvoditi zaključke; -kroz izlaganje svojih stavova pokazati viši nivo razvijenih navika štednje i čuvanja prirodnih resursa; --samostalno kroz istraživanje vršiti odabir, poređenje i izvođenje zaključka o prirodnim i društvenim odlikama, pokazati odgovornost za izvršavanje dobijenih zadataka u grupi ili samostalno; -sarađivati sa kolegama u prikupljanju i obradi informacija iz različitih izvora;
Južna Afrika	Učenici će: -odrediti geografski položaj Južne Afrike i njenu saobraćajnu povezanost sa ostatkom svijeta; -opisati prirodne karakteristike Južne Afrike; -analizirati faktore, koji su uticali na doseljavanje bijelog stanovništva i stvaranje političkih zajednica (rasne diskriminacije, Buri, aparthejd); -analizirati na osnovu privredne karte prirodne resurse ekonomskog razvoja;	Učenici će: -uz pomoć geografske karte definisati položaj Južne Afrike i uporediti sa regijama slične geografske širine sjeverno od ekvatora; -uz pomoć ekonomskih karti pronaći prirodna bogatstva Južne Afrike i izvesti zaključke o razvoju privrede (država Južna Afrike, Južnoafrička republika);	Učenici će: -istražiti i povezati historijske i geografske faktore razvoja Južne Afrike (Rt Dobre nade; Bartolomeo Dijaz-Vasco de Gama...); --samostalno korisiti tabele, grafikone, dijagrame, tematske karte i na osnonovu istih izvoditi zaključke; pokazati odgovornost za izvršavanje dobijenih zadataka u grupi ili samostalno;
Amerika	Učenici će: -objasniti geografski položaj; -opisati značaj otkrića Amerike i razlikovati pojmove prema prirodnoj i društvenoj podjeli: Angloamerika/ Sjeverna, Latinska/ Srednja i Južna Amerika; -opisati prirodno geografske karakteristike Amerike; -opisati društvene karakteristike Amerike (najstarije civilizacije, naseljavanje, prostorni razmještaj, migracije do danas)	Učenici će: -istražiti značaj otkrića Amerike kroz projektnu nastavu (Novi svijet, Kristofer Kolumbo, Amerigo Vespuči, razmjena kultura); -koristeći slijepu kartu označiti određene karakteristike Američkog kontinenta (reljef, klima, tornada, vegetacija, vode, države...); -koristeći geografsku kartu pokazati pravce velikih geografskih otkrića (Kolumbo, Magelan...); -posmatrati filmove i voditi raspravu o "indijancima" i odnosu doseljenika prema njima;	Učenici će: -razumjeti pojam kolonizacija.(konkviskadori – Pizaro...); -analizirati i klasifikovati uzroke i posljedice pojave tornada, uragana); -iznositi kritički stav prema neracionalnom iskorištavanju prirodnih bogatstava (Amazonija...); -dati primjere i iznositi kritički stav prema negativnom uticaju čovjeka na okolinu (hidrocentrale, neplanska gradnje, navodnjavanje poljoprivrednog zemljišta...);

Angloamerika/ Sjeverna Amerika	Učenici će: -odrediti i objasniti položaj Sjeverne Amerike, njene prirodne cjeline (Kordiljere, Centralne nizije, Apalači, Priatlantske nizije, Kanadski štit) i države (SAD i Kanada); -opisati strukturu stanovništva Sjeverne Amerike, prednosti i mane višenacionalnih zajednica (Indijanci, crnci, doseljenici); -opisati uzroke i posljedice gustine stanovništva; -prepoznati karakteristična naselja; -analizirati kako prirodni i društveni faktori utiču na razvoj privrede i razmještaj privrednih djelatnosti;	Učenici će: -uporediti reljefne karakteristike prirodnih cjelina Sjeverne Amerike (Veliki kanjon), -uporediti pojas klime i floru Sjeverne Amerike (prerija, prerijska crnica, tornado, sekvoja); -koristeći slijepu kartu obojiti i unijeti simbole: gustina naseklјenosti, beltovi, najznačajniji prirodni resursi; -napisati izvješta o Nijagarinom vodopadu, Dolini smrti, kanjon Kolorado, Velika jezera...; -koristeći slijepu kartu Angloamerike ucrtati konture Saveznih država SAD-a i pokrajina Kanade, metropolitanska područja, industrijska, rudarska i poljoprivredna središta; -čitaju tekst ili gledaju film o nacionalnom parku Jelouston i procjenju njegov značaj;	Učenici će: -analizirati uzroke i posljedice različite gustine naseljenosti Sjeverne Amerike, -ocijeniti značaj klimatskog pojasa i vegetacije za razvoj privrede,: -prodiskutovati o hidrografskom značaju Amerike; -uporediti privrednu razvijenost SAD-a i Kanade; -ocijeniti negativne posljedice intenzivne poljoprivrede i industrije za prirodno okruženje (tehnologija , pesticidi, nafta...); -voditi debatu o ulozi SAD-a u svijetu danas;
Latinska Amerika	Učenici će: -objasniti geografski položaj (Srednje i Južne Amerike); -identifikovati osnovna obilježja prirode (Srednje i Južne Amerike); -analizirati uzroke i posljedice bezobzirne sječe šuma u Amazonskoj niziji; -prepoznati karakteristično stanovništvo i naselja (Srednje i Južne Amerike); -nabrojati važnije poljoprivredne proizvode po kojima su zemlje Srednje Amerike prepoznatljive u svijetu (kafa, banane, krompir, kukuruz...); -ocijeniti značaj šuma i voda Amazonije; -opisati značaj Panamskog kanala za svjetski pomorski saobraćaj; -opisati uzroke i posljedice kolonizacije Latinske Amerike; -povezati kako prirodni i društveni faktori utiču na razvoj privrede i razmještaj privrednih djelatnosti; - znati osnovne karakteristike biljnog i životinjskog svijeta;	Učenici će: -pokazati na političkoj karti države Srednje i Južne Amerike; -na karti i vizuelnom materijalu nabrajati i opisivati veće prirodne cjeline, upoređivati ih u odnosu na razlike (Veliki i Mali Antili, Bahamska ostrva; Andi, Akonkagva, Gvajansko i Brazilsko visoćje, nizije u slivu Amazona, Orinoka, La Plate, Patagonija...); -na izabranom primjeru vizuelnog materijala razlikuju karakteristične klimatske i biljne pojaseve Latinske Amerike; -analizirati i ocijeniti uticaj kolonizacije na jezik i govorna područja stanovništva; koristeći slijepu kartu Latinske Amerike upisati nazive država i glavnih gradova kao i reljefne cjeline, rijeke, biljne zajednice, industrijska, rudarska i poljoprivredna središta; - kroz projektnu nastavu istražiti značajne arheološke lokalitete (Machu Picchu, Čičen – Itsa ...);	Učenici će: -dati primjere značaja Amazonije; prepoznati i opisati Ande; izraditi geografske zidne novine na temu savremenih problema stanovništva i privrede Latinske Amerike (mestici, mulati); -poznavati stare civilizacije u Srednjoj Americi; -prepoznati veliki centar – Meksiko Siti; -samostalno korisiti tabele, grafikone, dijagrame, tematske karte i na osnonovu istih izvoditi zaključke (primjer: razvrstavanja zemalja prema privrednom razvoju, ili prema faktorima razvoja ili neke druge karakteristike...); -istražiti iz različitih izvora grad La Paz, jezero Titikaka;

Australija i Okeanija	Učenici će: -objasniti geografski položaj Australije i Okeanije; -identifikovati osnovna obilježja prirode Australije i Okeanije; -opisati morfološke karakteristike reljefa u Australiji (Koralni otok, atol, laguna, pustinje, Uluru...), -prepoznati karakteristična ostrva Okeanije. -objasniti uzroke za svojevrstan biljni i životinjski svijet Australije (tobolčari, otrovne zmije, "Tasmanijski đavo", krokodili, dingo, ptica emu, eukaliptus); - opisati probleme snabdjevanja vodom u Australiji (arteški bunar); - opisati karakteristike naseljavanje kontinenta (australijski domoroci, prvi evropski doseljenici); - znati karakteristike stanovništva; - prepoznati karakteristična naselja; - navesti privredne odlike;	Učenici će: -na karti odrediti geografski položaj Australije i Okeanije; -uz pomoć karte i slikovnog materijala poredi i povezuje vegetaciju i klimatske tipove; -opisati morfološke karakteristike kontinenta uz pomoć karte i slikovne građe (Srednjoaustralijske nizije, Velike razvodno gorje, Veliki koralni greben,); -uporediti i povezati uticaj Velikih razvodnih planina na klimu i vodu; -na karti odrediti položaj ostrvskih skupina Okeanije, navesti veće grupe i donijeti zaključke o strateškom saobraćajnom značaju Okeanije (Novi Zeland, Mikronezija, Melanezija, Polinezija,); -na privrednoj karti pronaći prirodne resurse na kojima Australija zasniva svoju privredu;	Učenici će: -kroz projetknu nastavu istražiti razvoj stočarstva (ovčarstvo...) i njihovih proizvoda; -istražiti turističke atrakcije Australije i Okeanije (nacionalni parkovi, Veliko koraljni greben, Sidnejska opera, sportska takmičenja u surfanju, Havaji,...); - izraditi geografske zidne novine na temu starosjedilačko stanovništvo Australije i Okeanije (Abiridžini, Maori);
Polarne oblasti	Učenici će: -odrediti i objasniti geografski položaj Arktika i Antarktika (kopneni led, ledena gora, Arktik, Antarktik); -objasniti polarnu klimu; -opisati način života i rada ljudi u polarnim uslovima; -prepoznati karakterističan životinjski svijet;	Učenici će: -uraditi referat o klimatskim i biljnim polarnim oblastima te uslovima života u njima (Eskimi, Laponci, sibirski narod, iglu); -istražiti specifičnost biljnog i životinjskog svijeta;	Učenici će: -istražiti i prezentovati razultate ekspedicija na Sjeverni i Južni pol, Grenland, Vikinška putovanja i otkrića,; -prikupiti informacije o globalnom zagrijavanju , njegovim posljedicama i iste prezentirati;
Sistematizacija	- koristiti testove objektivnog tipa	- analizirati rezultata testa	-pokazati interes za nivoe znanja i vještina

DEVETI RAZRED

Ishodi

Učenici će:

- objasniti položaj Bosne i Hercegovine u novom političkom okruženju,
- objasniti prirodne karakteristike Bosne i Hercegovine,
- pomoću karata i stečenih znanja iz topografije praktično se služe na terenu,
- dovesti u vezu interakciju prirode i ljudskih aktivnosti u različitim regionima Bosne i Hercegovine,
- znati istražiti i opisati uticaj ljudi na izmjenu prirode i da neke od tih promjena mogu imati štetne posljedice;
- analizirati stanovništvo Bosne i Hercegovine i njene manjinske kulture,
- prepoznati karakteristike kultura u Bosni i Hercegovini i okolnim regionima,
- upoznati se sa demografskim problemima BiH,
- opisati i objasniti funkcije naselja Sarajevo, Mostar, Tuzla, Banja Luka, Zenica);
- definisati savremene probleme seoskih i gradskih naselja;
- identifikovati privredne potencijale Bosne i Hercegovine;
- koristeći različite izvore informacija istražiti prirodne i društvene uslove razvoja Bosanskohercegovačke privrede i osnovne probleme njenog razvoja;
- navesti nazive i osnovne karakteristike poljoprivrednih regija;
- navesti energetske potencijale, položaj energetskih objekata, položaj i ležišta rudnika;
- uporediti vrste industrije u Bosni i Hercegovini prije i sada
- klasifikovati prema vrstama sabraćaj i odrediti prednosti i nedostatke pojedinih vrsta saobraćaja u odnosu na rentabilnost, brzinu i zagađivanje okoliša;;
- istražiti turističke destinacije prema vrstama turizma u Bosni i Hercegovini;
- znati planirati i izvesti manje studijsko istraživanje prirodne i geografske sredine zavičaja,
- postaviti pitanja i predložiti moguća rješenja za određene probleme,
- uporediti i objasniti osnovne prirodne i društvene karaktersitike svake regije;
- na primjeru užeg zavičaja istražiti uzročnike zagađenja i prezentirati rezultate slikovno i tekstualno.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	Odgojno – obrazovni ciljevi		
	Znanja	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
GEOGRAFSKE KARAKTERISTIKE			
Položaj, granice, površina i prirodna baština	Učenici će: - objasniti geografski položaj Bosne i Hercegovine, granice i površinu; - odrediti položaj Bosne i Hercegovine u okviru Jugosuistočne Evrope i pokazati na karti susjedne države; - ocjenjuju značaj kulturne i prirodne baštine za Bosnu i Hercegovinu; - analizirati i objasniti pojam nacionalnog parka; - opisati nacionalne parkove Bosne i Hercegovine; - objasniti važnost ekološke ravnoteže;	Učenici će: -uporediti i izvesti zaključke o važnosti geografskog položaja Bosne i Hercegovine za opći razvoj i razvoj privrede (rudarstvo, turizam, energija vode i vjetra, biomasa...); -pokazati na karti prirodne granice (rijeke, planine i more) Bosne i Hercegovine; -koristeći odabrane primjere (Belgija, Holandija, Danska...) izvršiti poređenje sa Bosnom i Hercegovinom na osnovu istražavanja, procjene i izvođenja zaključaka vezano za : površinu teritorije, broj stanovnika, privrednu razvijenost i životni standard;	Učenici će: -na osnovu prirodnih i administrativnih granica izraziti argumentovan stav; -koristeći historijske karte analizirati podatke o teritorijalnom razvoju Bosne i Hercegovine i iste prezentirati; -koristeći različite izvore pronaći najznačajnije arheološke lokalitete na području Bosne i Hercegovine i izvesti zaključke o kontinuitetu naseljenosti prostora Bosne i Hercegovine te porijeklu imena; -kroz projektnu nastavu istražiti kulturnu i prirodnu baštinu Bosne i Hercegovine i njen značaj za razvoj turizma; -organizovati posjetu Zemaljskom muzeju...; -procijeniti odnos čovjeka prema zaštićenim prirodnim objektima;

Prirodne karakteristike: reljef	Učenici će: -objasniti uticaj ledenog doba na oblikovanje reljefa; -objasniti nastanak i geološku građu reljefa Bosne i Hercegovine; -nabrojati vrste stijena na području Bosne i Hercegovine; -klasifikovati reljef prema tipovima; -imenovati reljefne cjeline (Peripanonska Bosna, Planinsko - kotlinska Bosna, Jadranska zavala); -uporediti reljefne cjeline i izvesti zaključak o značaju za geografsko saobraćajni položaj; -objasniti posebnost reljefnih cjelina i njihov značaj za život;	Učenici će: -istražiti faktore koji su formirali i mijenjali izgled zemljine površine; -označiti simbolima na slijepoj karti geološke ere razvoja zemljine kore na prostoru Bosne i Hercegovine; -čitati i analizirati geografske karte (Krška polja, planine, kotline, visoravni, klisure...); -čitati tekst ili gledati film o nacionalnim parkovima i vodenom bogatstvu Bosne i Hercegovine i procjenju njihov ekonomski značaj;	Učenici će: -kroz posjetu Rudarskom Institutu ili Rudarsko geološkom fakultetu posmatrati stijene i voditi intervju sa stručnim osobljem o historiji i ekonomskom značaju istih; --pokazati interes za istraživanje reljefnih oblika koji su od značaja za poljoprivredu, industriju i turizam Bosne i Hercegovine; argumentovano iznositi stavove o značaju ekološkog očuvanja prirodne sredine (erozija tla, klizišta...);
Prirodne karakteristike: klima	Učenici će: -nabrojati faktore koji utiču na klimu Bosne i Hercegovine; -imenovati klimatske elemente; -opisati klimatske tipove i ocijeniti njihov uticaj na život i mogućnost privređivanja; -uočiti izvore zagađenja vazduha i ponuditi mjere zaštite;	Učenici će: -koristeći internet istražiti klimatske dijagrame i uporediti klimu Bosne i Hercegovine sa drugim mediteranskim zemljama; -prikupiti informacije o klimatskim elementima zavičaja i prezentirati iste; -i stražiti o klimatskim promjenama Bosne i Hercegovine u zadnjih 50 godina;	Učenici će: - samostalno korisiti tabele, grafikone, dijagrame, i na osnonovu istih izvoditi zaključke o klimatskim faktorima (reljef, vjetrovi, padavine, temperatura, insolacija);
Vode	Učenici će: -klasifikovati vrste i raspored voda u Bosni i Hercegovini; -odrediti razmještaj kopnenih voda (prirodna i vještačka jezera, rijeke, podzemne vode, močvare) i objasniti njihov značaj za privredu (poljoprivreda, turizam, industrija ...); -odrediti kojim slivovima pripadaju rijeke Bosne i Hercegovine; -objasniti nastanak voda u kršu i probleme stanovništva u uslovima bezvodnosti; -analizirati probleme u vezi sa zagađenjem voda i učestvuju u akcijama njihove zaštite, -opisati fizička i hemijska svojstva Jadranskog mora; imenovati vode koje treba zakonom zaštititi,	Učenici će: -pokazati na karti veće vodene tokove; -istražiti na kojim rijekama su izgrađene hidrocentrale; -kroz terensku nastavu istražiti uticaj industrijalizacije na živi svijet okoline (npr. vještačke brane, ispusti iz fabrika nus proizvoda, divlja gradnja ...); -koristeći dijagrame, tablice i druge grafičke priloge prezentirati analizu hidrografske mreže; -istražiti i prezentirati verbalno i grafički rute raftinga, splavarenja, takmičenje kajacima..., -istražiti na interentu poziciju Bosne i Hercegovine prema kvalitetu pitke vode u Evropi; -istražiti uzročnike zagađenja voda i predložiti mjere zaštite;	Učenici će: -organizirati zajedničku školsku akciju čišćenja vodenih tokova u svojoj sredini; -posjetiti vodovod i voditi intervju sa osobljem vezano za probleme lokalne zajednice; -argumentirano izlagati stavove o potrebi zaštite voda za život; argumentirano iznositi važnost kupovine domaćih proizvoda u odnosu na uvozne (voda i svi drugi prozvodi od vode); - izraditi reklamne plakate za pitku vodu Bosne i Hercegovine i postaviti na ulice svog mjesta,

Tlo, biljni i životinjski svijet	Učenici će: -opisati vrste tla; --objasniti na osnovu nadmorske visine i klime floru i faunu Bosne i Hercegovine; -navesti kroz primjere zaštićene biljne i životinjske vrste; kategorisati šumska područja Bosne i Hercegovine; -istražiti i opisati uticaj ljudi na izmjenu prirode i da neke od tih promjena mogu imati štetne posljedice; -ocijeniti koji su prirodni resursi ograničeni, a koji neobnovljivi;	Učenici će: -kroz terensku nastavu uzeti uzorke tla i istražiti njihove osnovne karakteristike; -kroz terenski rad posmatrati i istražiti šume u svom kraju, porikupiti određene uzorke, izraditi odjeljenske zbirke, albume, panoe; -istražiti floru i faunu Bosne i Hercegovine i uraditi vegetacijsku kartu; kroz projektnu nastavu dati kritički osvrt prema tehnološkom razvoju , nekontrolisanoj sječi šuma, šumskim požarima; -na fotografijama i filmu prepoznati tipične predstavnike biljnih i životinjskih zajednica na prostoru Bosne i Hercegovine;	Učenici će: -vrednovati značaj zemljišta za poljoprivredu; učestvovati u akcijama zaštite životne sredine, -zastupa važnost ekološke ravnoteže;. -koristeći različite resurse odrediti turistički značaj biljnog i životinjskog svijeta (divlji konji, Perućica, tornjak, alpski triton, čovječija ribica, tetrijeb gluhan, bosanski ljiljan...);
Stanovništvo	Učenici će: -objasniti elemente i različite strukture stanovništva; -objasniti razloge migracija, nekad i sad; -objasniti glavne demografske probleme.	Učenici će: -istražiti uticaj prirodnih i društvenih faktora na razvoj i razmještaj stanovništva; -koristeći demografske podatke Zavoda za statistiku izračunati stopu prirodnog priraštaja; - koristeći dijagrame kretanja broja stanovnika od prvog do posljednjeg popisa izvodi zaključak o promjenama broja stanovnika;	Učenici će: -zastupa važnost praćenja analize demografskih podataka za ekonomski razvoj države; -argumentirano iznositi stav o potrebi obnove stanovništva; -organizirati i sprovesti anketu među mladima o razlozima kasnijeg stupanja u brak; - prezentirati rezultate ankete i na osnovu razgovora donijeti zaključke o istom; napisati mjere o pronatalitetnoj politici kroz projekt građanin;
Naselja	Učenici će: -objasniti razlike naselja u odnosu na tipove i funkcije; -opisati i objasniti funkcije naselja Sarajevo, Mostar, Tuzla, Banja Luka, Zenica); -definisati savremene probleme seoskih i gradskih naselja;	Učenici će: -istražiti uticaj prirodnih i društvenih faktora na razvoj i razmještaj naselja; -koristeći svoje fotografije i filmove kategorisati naselja u Bosni i Hercegovini i objasniti tipove seoskih i gradski naselja; -sakupiti različite materijale (tekstualne i slikovne) i izraditi zidne novine, panoe, ili fotoalbum na temu "Naselja Bosne i Hercegovine";	Učenici će: -koristeći internet preuzeti plan grada i koristiti na stručnoj ekskurziji za orijentaciju u prostoru; -istražiti i izraditi od različitih materijala (tekstualne i slikovne) referat, pano, fotoalbum, power-point prezentacija na temu "Moje mjesto";

Privreda	Učenici će: -identifikovati privredne potencijale Bosne i Hercegovine; -navesti nazive i osnovne karakteristike poljoprivrednih regija; -navesti energetske potencijale, položaj energetskih objekata, položaj i ležišta rudnika; -uporediti vrste industrije u Bosni i Hercegovini prije i sada; -odrediti položaj važnijih industrijskih objekata; -ocijeniti važnost turizma u privredi Bosne i Hercegovine; -objasniti važnost trgovine za privredni razvoj; -odrediti važne saobraćajne pravce i veze sa susjednim državama;	Učenici će: -istražiti privredne potencijale Bosne i Hercegovine u odnosu na druge države susjedne ili EU;; -locirati na karti poljoprivredne regije; -koristeći različite izvore informacija istražiti prirodne i društvene uslove razvoja Bosanskohercegovačke poljoprivrede i osnovne probleme njenog razvoja; -koristeći privrednu kartu Bosne i Hercegovine iz atlasa na slijepoj karti locirati: glavna rudno mineralna bogatsva, poljoprivredne kulture, turističke lokalitete...; -kroz terenski rad istražiti i izraditi privrednu kartu užeg zavičaja; -klasifikovati prema vrstama sabraćaj i odrediti prednosti i nedostatke pojedinih vrsta saobraćaja u odnosu na rentabilnost, brzinu i zagađivanje okoliša;; -istražiti turističke destinacije prema vrstama turizma u Bosni i Hercegovini; - istražiti koji se artikli najviše uvoze i izvoze iz Bosne i Hercegovine i izvesti zaključke o istom.	Učenici će: -voditi razgovor o poljoprivrednim i turističkim potencijalima Bosne i Hercegovine poredeći sa drugim susjednim zemljama; -izvršiti istraživanje školske kuhinje i zastupljenost domaćih proizvoda u kuhinji; -zastupaju stav o korištenju domaćih poljoprivrednih proizvoda u i izvan škole (plakati, brošure, ankete...); -istražiti i prezentirati historijski razvoj rudarstva u Bosni i Hercegovini; -izraditi nacionalni jelovnik; -istražiti i prezentirati historijski razvoj saobraćaja u odnosu na razvoj privrede Bosne i Hercegovine; -samostalno odabrati turističku destinaciju i izračunati koliko je potrebno sredstva za realizaciju putovanja;
Regionalna podjela Bosne i Hercegovine	Učenici će: -nabrojati geografske regije Bosne i Hercegovine; -uporediti i objasniti osnovne prirodne i društvene karaktersitike svake regije;	Učenici će: -pokazati na karti geografske regije Bosne i Hercegovine; -analizirati tematske karte i grafikone, voditi diskusiju o mogućnostima razvoja regija i plenarno izvesti rang stepena razvijenosti;	Učenici će: -gledati dokumentarne filmove i voditi razgovor o uslovima života u različitim regijama Bosne i Hercegovine (Posavina- visoki krš, Planinsko kotlinski, Niska hercegovina...); -kroz organizovanu ekskurziju prikupljati brošure, fotografije i dr. slikovne i tekstualne materijale iz Bosne i Hercegovine i panoima prezentirati različite regije;
Geografski aspekt zaštite životne sredine	Učenici će: -nabrojati ugrožene elemente životne sredine (voda, tlo, vazduh); -nabrojati najveće zagađivače životne sredine; -navesti metode i zaštitu životne sredine; -objasniti fenomen 'staklene bašte';	Učenici će: -kroz projektnu nastavu kroz interdisciplinaran pristup sa sadržajima iz biologije, hemije i fizike izučavati elemente ugroženosti geografske sredine; -na primjeru užeg zavičaja istražiti uzročnike zagađenja i prezentirati rezultate slikovno i tekstualno;	Učenici će: -pratiti upute zadate od strane nastavnike; ispuniti date obaveze; iznositi kritički stav argumentirano; -pomagati kolegama prilikom istraživanja; -organizirati akciju prikupljanja sekundarnih sirovina ;
Sistematizacija	- koristiti testove objektivnog tipa	- analizirati rezultata testa	- pokazati interes za nivoe znanja i vještina

Didaktičko-metodičke napomene

Operativni ciljevi nastave su dati tabelarno i razvrstani su po sadržajima. Ostvarujemo ih kroz aktivnosti učenika. Aktivnosti mogu istovremeno ostvariti više ciljeva, a isto tako jedan cilj se može ostvariti preko više različitih aktivnosti.
Sloboda i kreativnost nastavnika ispoljavaće se kroz samostalno planiranje i određivanje tipova časova, izbor nastavnih metoda i oblika rada, raspored nastavnih sadržaja, izbor nastavnih sredstava i aktivnosti za svaku nastavnu temu. Primjeri aktivnosti su samo predloženi i nastavnik može upotrijebiti i druge načine za ostvarivanje ciljeva. Prilikom planiranja nastavnog sadržaja, nastavnik treba da vodi računa o sposobnostima i uzrastu učenika, njegovim potrebama i interesovanjima, uslovima i nastavnim sredstvima kojima škola raspolaže. Nastavnicima se preporučuje da u okviru svake tematske cjeline obrade i odgovarajuće sadržaje iz neposredne okoline, vodeći računa o usklađenosti sadržaja, a kako bi učenici mogli praviti poređenja određenih nastavnih sadržaja sa njima poznatim i bliskim sadržajima iz neposrednog okruženja.
Nastava geografije omogućava aktueliziranje i upotrebu raznovrsnih metoda i oblika učenja. Nastavnici treba najviše da koriste oblike i metode rada koje aktiviraju učenike. Frontalni oblik rada se može izbjeći na nekoliko načina: radeći u parovima ili u grupama, poučavanje u obliku igranja uloga ili simulacija, i uz pomoć projektnog rada. Učenici treba da pripreme kraće referate odnosno izvještaje, zidne novine, plakate, brošure o aktuelnoj temi. Prate politička i ekonomska kretanja u medijima i redovno izvještavaju o istom u primjerenim pogodnostima. Tako praćenje i komentarisanje vremena i drugih prirodnih događaja može se vršiti na isti način. Posebna pažnja je na praćenje izuzetnih prirodnih događaja, koji su često karakter prirodnih katastrofa. U takvim slučajevima, korisno je razgovarati sa učenicima o tome. U nastavi geografije se upoznajemo sa mnoštvom geografskih informacija, pojmova, naziva, statističkih podataka. Geografski inventar, koji je bez sumnje važan element geografske nastave, je za memorisanje uvijek obimno. Umjesto pamćenja faktografije potrebnije je razvijati sposobnosti da lakše i brže dobiju geografske informacije kroz njihovo korištenje i obradu. Posebno je korisno, dakle, razvijati geografske vještine za primjenu, analizu i zaključivanje na osnovu vizuelnog i statističkog materijala (karte, grafikoni, tabele, slike i fotografije). Učenici bi stoga trebali da imaju na redovnim časovima mogućnosti česte upotrebe i utvrđivanja putem navedenog materijala. Učenike podsticati da samostalno, kreiraju pomoću upotrebe najrazličitije dostupne literature (referati, zidne novine, plakati ...). Nastavnici treba da koristeći metode i aktivnosti koje podstiču i razvijaju sposobnosti klasifikacije i sistematizacije, izdvajanje bitnog od nebitnog, kao i uočavanje važnih podataka i činjenica.
Kako bi se ostvario kvalitet i trajnost stečenih znanja, neophodno je ostvariti korelaciju među različitim nastavnim predmetima. Sama priroda geografije, kao nauke koja predstavlja sintezu i sponu između prirodnih i društvenih nauka, pa samim tim i nauke koja podrazumijeva i korištenje dostignuća drugih nauka, predstavlja idealan model za usvajanje sistema pojmova, što je jedan od osnovnih ciljeva učenja uopšte.
Ne postoji samo jedan 'model' dobrog časa, ali postoje zahtjevi koje treba uvažavati da bi čas bio dobar. Prilikom planiranja časa, nastavnik treba da ima na umu cilj tj. šta treba postići časom, koji je najbolji način da se on postigne i kojim sredstvima se raspolaže. Učenici treba da u najvećoj mogućoj mjeri učestvuju u svakoj fazi nastave, treba im dati mogućnost da postavljaju pitanja i tragaju za odgovorima, da rade u grupama i istražuju.
Zbog prirode predmeta, nastavnik treba da se oslanja i na materijal koji učenici kontinuirano prikupljaju, pa se preporučuje da taj materijal nastavnik čuva i izlaže na sistematski način, na vidnom mjestu u učionici, što je dodatno motivaciono sredstvo za učenike, a naročito je korisno pri sistematizaciji gradiva. Takođe, odabrani materijal se može koristiti i za dizajniranje kabineta.
Metod rada s kartama treba da zauzima značajno mjesto u nastavi, jer se karta ne usvaja odjednom. Rad s kartama učenici treba da savladaju postepeno, pomoću planskog i strpljivog rada nastavnika. Najprihvatljiviji i najadekvatniji način rada s kartama je početi od predstava i pojmova u prostoru, njegovom predstavljanju, orijentaciji, pa tek onda preći na složenije zadatke.
Jednako je važan razvoj kako geografskog tako i kritičkog mišljenja, i to pomoću problemskog pristupa. Učenike suočavati, ukoliko je moguće, s vlastitim aktuelnim ekološkim i drugim problemima kroz studije primjera. Na primjerima iz Bosne i Hercegovine pokušati sadržaje uvijek konkretizirati. Za to je najbolji indirektan način da se nauči i utvrdi pojam. Za uspješno problemsko poučavanje nisu dovoljni primjeri iz udžbenika, već se moraju uzeti iz svakodnevnog života, iz odgovarajuće i relevantne literature ili iz savremenih medija.
Za učenike je moguće organizovati različite oblike kooperativnog učenja, projektnog rada. Time razvijamo prije svega saradnju među učenicima.
Jedna od mogućnosti, prije svega pri utvrđivanju gradiva, je argumentovana diskusija. Diskusija i njen sadržaj se unaprijed najavi, za koju se učenici pripremaju i u njoj ravnopravno sudjeluju. Nije neophodno, da diskusiju vodi nastavnik, može je voditi i učenik. Gradivo, koje se daje za pripremu diskusije, mora biti lako dostupno, posebno ako to zahtjeva njegovo predznanje od svih učenika. Argumentovana diskusija može se vezati za ekološke probleme.

Izbor nastavnih metoda i oblika se prepušta nastavniku; može ih kombinovati. Iako propisane oblike i metode treba koristi promišljeno. Radi zanimljivosti i efikasnosti geografske nastave, preporučuju se različiti načini motivacije u toku cjelokupne nastave. Za učenike je motivacija kada mogu da učestvuju u planiranju nastave.
Veoma je važna upotreba savremenog audio-vizuelnog materijala: video snimaka, filmova, pisanih dokumenata, statistike, priča, muzike itd. koje pomažu učeniku da formira slike o životu ljudi na planeti Zemlji. Zato je važno da učenik nauči da samostalno traži, procjenjuje, prilagođava i koristi informaciju. Sve audio-vizuelne materijale je moguće koristiti u uvodnom dijelu, u razradi ili nekom drugom koraku učenja. Video također može biti uvod u diskusiju.
Poseban značaj za nastavu geografije ima primjena kompjuterske tehnologije. Preporučuje se upotreba kompjutera sa LCD projektorom i dostupnost kompjuterskih programa za prikazivanje i obradu statističkih materijala, tematskih karata. Veoma su pogodni za korištenje raznovrsni geografski sadržaji na DVD-u i Internetu.
U nastavi geografije posebnu pažnju treba posvetiti terenskom radu i ekskurzijama, posjetama različitim specijalizovanim institucijama, izletima,što omogućava učenicima sticanje znanja, vještina i vrijednosti o osnovnim lokacijama u bližoj ili daljoj okolini škole. To su prilike koje omogućavaju učenicima da najlakše povežu teoriju sa praksom,spoznaju i prepoznaju uzročno-posljedične veze između procesa i pojava u prirodnom i društvenom okruženju. Terenski rad je oblik nastave u kome se učeniciuvježbaju primjeni jednostavnih istraživačkih metoda, kao što su posmatranje, orijentacija, mapiranje, mjerenje, razvrstavanje, poređenje, analiziranje, sintetiziranje i izvještavanje.Nastavnik organizira tokom redovnih časova pogodne lokacije u blizini škola, koji tako stiču status "geografske laboratorije". Ostale mogućnosti za terenski rad su prirodnjački dani,ekološki dani, akcije gorana, rad na projektima, geografski i interdisciplinarni izleti i ekskurzije u bosanskohercegovačkim krajevima.

Geografske ekskurzije mogu biti kraće i usmjerene na domaći region. Učenici će dobiti određene geografske pojmove i učiti o pojavama i procesima. Cjelodnevni izlet treba da bude interdisciplinaran, usmjereni na spoznavanje prirodnogeografskih elemenata Bosne i Hercegovine. Svake godine treba planirati ekskurziju u barem jedan geografski region, tako da za četiri godine, učenici nauče tipične elemente sva četiri regiona.
Pravce ekskurzije planiraju i realizuju nastavnici geografije zajedno sa nastavnicima drugih predmeta (historije, biologije, hemije, fizike, tehničkog odgoja itd.). Nastavnici zajednički usklađuju ciljeve, sadržaje i putanje ekskurzije. Svaki nastavnik treba da pripremi prigodan tekst koji će prezentovati na određenim lokalitetima.
Program ekskurzije sastavni je dio godišnjeg plana rada škole, za njegov kvalitet sprovođenja odgovorni su svi nastavnici.
Na ekskurziji u bosanskohercegovačkom krajoliku učenici razvijaju prostornu vizuelizaciju, utvrđuju geografske pojmove tako, da iz blizine posmatraju i proučavaju krajolik. Nakon upoznavanja i doživljanja ljepota našeg prirodnog i kulturnog nasljeđa i u susretu sa ljudima razvijaju ljubav prema domovini i svijest o pripadnosti našem narodu.
Nastavnik geografije prije odlaska na ekskurziju dobro pripremi učenike. Upoznaje ih sa ciljevima i pravcima ekskurzije. Učenicima podijeli zaduženja, koja uključuju pripremni rad kroz literaturu, izveštavanja u autobusu, anketiranje mještana u nekim odabranim lokacijama, prikupljanje uzoraka stijena, fotografisanje lokaliteta itd.
Spoznajne ciljeve nastave na terenu nastavnik najbolje realizuje metodom rada sa kartom (orijentacija, nadzor i označavanje puta na karti), vođenim posmatranjem na odabranim lokacijama, gdje učenici ispunjavaju zadatke s radnog lista. Radne listove sa ekskurzije učenici zatim skupljaju u posebnu mapu. Nakon povratka nastavnik provjerava, u kojoj mjeri su ostvareni ciljevi ekskurzije, i na osnovu postavljenih kriterija daje ocjenu.
Sakupljeni radovi iz mapa se selektuju i izrade se školske zidne novine i video prezentacije za upoznavanje ostalih učenika škole o naučenom na ekskurziji. Isti rezultati se trebaju prezentirati i na roditeljskim sastancima.
Ciljevi koji se planiraju realizovati na terenu ili posjeti odgovarajućoj instituciji ne mogu se realizovati u vremenu trajanja jednog školskog časa. Njihovu realizaciju treba planirati prilikom organizovanja jednodnevnih školskih izleta, škole u prirodi, organizovanih posjeta i sl. i u saradnji sa srodnim predmetima i stručnim aktivima. Rad na terenu u trajanju od jednog školskog časa treba realizovati u neposrednom okruženju ili u dvorištu škole.
Nastavnicima se preporučuje orijentacioni broj časova po nastavnim temama, kao i sadržajima koje treba obraditi (na osnovu ličnog iskustva i slobode u određivanju broja časova).
Prilikom izvođenja nastavnog plana, obavezno je izvesti najmanje jednu cjelodnevnu ekskurziju u toku školske godine, dok terenske vježbe treba izvoditi što je moguće češće u toku školske godine.
Ekskurzije mogu imati geografski sadržaj ili interdisciplinarni, pokrivajući sve prirodne jedinice o Bosni i Hercegovini. U program ekskurzije treba da budu na prikladan način uključen i rad na terenu koristeći različite metode i neposredno posmatranje. Kraći terenski rad s upotrebom pojedinačnog metoda i direktnog posmatranja treba da se izvede u lakše dostupnom prirodnom okruženju, ali i u naselju. Ekskurzije i terenski rad su veoma pogodan oblik za uvođenje najrazličitijih vještina koje su nužne za spoznavanje vrijednosti i problema našeg okruženja.

U nastavi geografije ekološka nota treba da bude što češće prisutna. Preporučujemo da se ukaže na međuzavisnost čovjeka i prirode, kao i neophodnost odgovornog korišćenja prirodnih bogatstava. Imajući u vidu narušavanje ravnoteže u prirodnoj sredini, potrebno je insistirati na prevenciji i zaštiti.
U udžbenicima postoje sadržaji koji nisu obuhvaćeni ciljevima predmetnog programa. Prioritet nastavnika je realizacija ciljeva koji su dati u predmetnom programu, a ne realizacija cjelokupnog sadržaja udžbenika.
S obzirom na to da se kontinenti izučavaju kao cjelina, prilikom obrade njihovih regija nije potrebno ponavljati sadržaje, akcenat staviti samo na njihove specifičnosti po kojima su prepoznatljive u svijetu.
U školama u kojima nedostaju savremena nastavna sredstva nastavnik treba da planira aktivnosti u skladu sa mogućnostima škole.

Način provjeravanja znanja

Provjeravanje i ocjenjivanje znanja je najvažnija i najosjetljivija faza odgojno-obrazovnog rada. To zahtjeva veliko znanje; ne samo iz struke, već prije svega iz didaktike i psihologije. Sadržaj i način provjeravanja i ocjenjivanja uticat će na ono što će učenici učiti, kako i sa kojim entuzijazmom će učiti. Od nastavnikovog vrednovanja znanja učenika zavisi hoće li znanje ostati na nivou reprodukcije ili će učenici učiti sa razumijevanjem i znanje upotrebljavati u školi i u svakodnevnom životu. Pri provjeravanju i ocjenjivanju nastavnik dobija povratnu informaciju o vrijednostima i stavovima učenika (odnos prema životnoj sredini, toleranciji i poštovanju različitosti) i utiče na njih. Provjeravanje znanja učenika je za nastavnika barometar njegove uspješnosti u nastavi.
Zato nastavnik mora obratiti veliku pažnju na provjeravanje i ocenjivanje znanja i dobro poznavati propise iz ove oblasti. Napominjemo veliki značaj provjeravanja znanja, premda nastavnikovo znanje učenici također ocjenjuju. Kvalitet provjere i ocjenjivanja znanja biće na najvišem kvalitativnom nivou uz poštovanje stručnih didaktičkih principa pri provjeravanju i ocjenjivanju znanja, kao što su upotreba različitih načina i oblika, uzimajući u obzir specifičnosti individualnosti učenika, dosljednost, objektivnost, strpljenje, planiranje i javnost ocjenjivanja.
Uloga nastavnika kao procjenjivača, evaluatora u nastavnom procesu je veoma važna, a ona između ostalog obuhvata:

- ocjenjivanje i sve vrste intervencija koje daju povratnu informaciju o uspješnosti procesa učenja;
- primjenu različitih oblika ocjenjivanja i provjeravanja znanja;
- sve vrste verbalnih i neverbalnih odobravanja ili neodobravanja učeničkog rada od strane nastavnika;
- analiziranje individualnog postiguća učenika u odnosu na njegove sposobnosti, radne navike, motivaciju…

Prilikom provjeravanja i ocjenjivanja znanja (usmenog i pismenog) nastavnici treba da uzmu u obzir ciljeve: znanje, razumijevanje, analizu, sintezu, upotrebu, vredovanje/evaluaciju.
Za razvijanje ličnog odnosa prema problemu je također važno uzeti u obzir afektivne ciljeve. Geografska nastava treba da bude usmjerena na razmišljanje o načinu rješavanja problema, osposobljavanje za vlastito određivanje i odlučivanje o problemima. Cilj je razvijanje interesa i sposobnosti učenika.
Ukoliko nastavnik dobro postavi tri osnovne pedagoške funkcije ocjenjivanja: informativnu, evaluativnu i instruktivnu, razviće se još dvije veoma važne psihološke funkcije: motivaciona i razvojna. Dakle, ocjenjivanje ne smije da se vezuje samo za utvrđivanje konačnih ocjena, nego se više koristi kao sredstvo praćenja toka nastavnog procesa. Ocjenjivanje treba bazirati na definisanim standardima znanja.
Pisani ispiti se obavljaju najčešće sa objektivnim testovima koji pokrivaju sve nivoe složenosti. Učenici treba da budu unaprijed upoznati sa kriterijumima usmenog ili pismenog ocjenjivanja. Prilikom praćenja i ocjenjivanja učenikovog rada obavezno uzeti u obzir i rad na terenu, vježbe, izradu izvještaja, dokumenata, izlaganje seminarskih radova, zbirki itd. koji čine sastavni dio portfolija učenika. Nastavnik ne procjenjuje samo formalna znanja nego i stepen angažovanja, motivacije, oblike učešća, saradnju, snalaženje u grupnom rješavanju zadataka, rezultate grupnog oblika rada itd.
Nastavnici geografije treba da odlučuju o različitim načinima provjeravanja i ocjenjivanja znanja, pri čemu treba uzeti u obzir specifične sposobnosti pojedinih učenika. Prilikom provjere znanja učenicima treba omogućiti korištenje odgovarajućih pomagala (različite vrste karata, slikovni materijal, grafičke prikaze …) kako bi najlkaše pokazali svoje znanje. Samo smisleno, u pogledu funkcionalne vrijednosti i krajnje promišljenosti, možemo pri ocjenjivanju znanja koristiti i slijepe karte.

Profil i stručna sprema nastavnika:
Nastavu predmeta Geografija/Zemljopis izvodi:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

HISTORIJA/POVIJEST

Uloga, značaj, cilj

Historija je društvena nauka. Prvi put pojavljuje se u V stoljeću p.n.e. kod grčkog pisca Herodota. Ime joj je od grčke riječi *historija* koja u prijevodu znači učenje ili pripovijedanje. Cilj joj je upoznavanje razvoja ljudskog društva na općem, regionalnom i lokalnom nivou u okvirima spoznaje tokova i razvoja kroz koje je prolazilo čovječanstvo u različitim epohama. Da bi bila što objektivnija, sva dešavanja posmatra u vremenu i prostoru. Zato se može i kazati da cijeli svijet ima svoju historiju.

Izučavanjem historije učenici treba da se upoznaju sa razvojem ljudskog društva u općim, evropskim i bosanskohercegovačkim okvirima kroz sve epohe kojima je prolazilo. Posebno treba voditi računa da učenici steknu pravilnu predstavu o historiji kao nauci i nastavnom predmetu. Također treba da sagledaju politički, društveni, ekonomski i obrazovno-kulturni razvoj čovječanstva u svim historijskim periodima i da shvate njihova glavna obilježja. Da bi u tome uspjeli, potrebno je da steknu predstavu i o Bosni i Hercegovini kao integralnom dijelu evropske i svjetske zajednice. Proučavanjem historije učenici treba da razviju spoznaju i o okruženju u kome žive te da shvate razvijanje savremenog društva i njegove historijske uslovljenosti. Historija kod učenika treba razviti duh tolerancije i demokratskog prava na različitost mišljenja, kao i težnje da se na osnovu dostupnih činjenica dođe do objektivne prestave o prošlosti. Da bi to postigao, potrebno je učenika osposobiti za samostalno korištenje historijskih izvora, zasnovanih na naučno-historijskim činjenicama.

Historija kao predmet olakšava učeniku da stekne više znanja u ovladavanju gradiva i iz jezika, književnosti, geografije, likovne i muzičke kulture i drugih nastavnih predmeta koji su zastupljeni u osnovnoj školi. Ta multidisciplinarnost još više obogaćuje učenikovo znanje u prihvatanju historije kao predmeta koji je ustoljeće cijenjen kao ozbiljna naučna oblast i zahvaljujući kome imamo realnu predstavu o svojoj i prošlosti naših naroda, susjednih zemalja i cijelog čovječanstva. Što se historija više uči to se i više zna, a time ima i manje predrasuda jer je cijeli univerzum povezan brojnim vidljivim i nevidljivim historijskim nitima. Zato je historija kao predmet u svim vremenima i sredinama nezaobilazna i kao nauka i kao predmet u školi.

Historija nastavlja da proučava sadržaje društva iz V razreda u VI razredu i zastupljena je sa 1 časom sedmično, a u VII, VIII i IX razredu sa 2 časa sedmično.

DRUGA TRIJADA

ŠESTI RAZRED

Ishodi učenja

Navedeni očekivani ishodi predstavljaju globalnu viziju postignuća i ne sprječavaju druge pozitivne ishode koje nastavnici svojim kreativnim radom mogu ostvariti:

- razlikovati vrste historijskih izvora i njihovu podjelu,
- imenovati i razlikovati osnovne vremenske odrednice: decenija, stoljeće i milenij,
- imenovati prahistorijske i historijske periode i znati njihov redoslijed,
- znati i razumjeti uzroke i posljedice važnih prekretnica u prahistoriji i historiji
- razumiju kako se razvilo vjerovanje ljudi kamenog doba.
- znaju u šta su vjerovali ljudi kamenog doba, šta je animizam, totemizam.
- razumiju kako je upotreba metala uticala na način života i promjenu odnosa među ljudima,
- analizirati život ljudi prahistorijskog doba na tlu današnje Bosne i Hercegovine,
- analizirati historijske informacije date u formi slike i historijske karte,
- znati koje su najstarije države nastale na tlu Azije i Afrike,
- analizirati držano uređenje, društvene odnose i kulturne prilike u državama „starog istoka“,
- razumjeti i objasniti način na koji geografski faktori i faktori životne sredine utiču na život i rad ljudi,
- objasniti međusobne odnose između Istoka i Zapada: trgovinska razmjena, kolonizacija, pismo...
- razumjeti kako su se razvili polisi i zašto je došlo do grčke kolonizacije,
- objasniti državno i društveno uređenje država starog stoljećea: Grčka i Rim,
- analizirati antičku kulturu i njen doprinos razvoju evropske civilizacije,
- analiziraju uzroke i posljedice najvažnijih ratova antičkog perioda,
- istražiti lik i djelo Aleksandra Velikog i značenje pojma Helenizam,
- analizirati nastanak i širenje kršćanstva,
- znati ilirska plemena koja su naseljavala područje današnje Bosne i Hercegovine,
- objasniti uticaj i vrijednosti antičkih civilizacija na tlu Bosne i Hercegovine,.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	Odgojno – obrazovni ciljevi		
	Znanja	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
Uvod u historiju	Učenici će: -definisati pojam i zadatke historije; -razlikovati vrste historijskih izvora i njihovu podjelu; -razumjeti ulogu i značaj pomoćnih historijiskih nauka na proučavanje historije; -imenovati prahistorijske i historijske periode i znati njihov redoslijed; -objasniti nastanak prvih kalendara; -imenovati i razlikovati osnovne vremenske odrednice: decenija, stoljeće i milenij; -razumjeti pojmove „prije naše ere“ i „naša era“ ;	Učenici će: -orijentisati se na lenti vremena; -razlikovati podjelu prošlosti; -demonstrirati i rješavati zadatke na lenti vremena (računanje vremena, podjela prošlosti, stara – nova era); -analizirati historijske informacije date u formi slike i historijske karte; -istražiti podatke o računanju vremena pojedinih naroda kroz historiju;	Učenici će: -ispoljiti interesovanje i pozitivan odnos prema historiji kao društvenoj nauci --koristi u svakodnevnom životu stečena znanja u hronološkom tumačenju i na osnovu istog analizira, razlikuje bitno od nebitnog; koristiti znanja iz drugih naučnih oblasti i primjenivati ih pri izučavanju historijskog procesa;
Prahistorija	Učenici će: -istražiti način života ljudi u kamenom dobu, -pokazati lokalitete na kojima su pronađeni materijalni dokazi iz različitih razdoblja prahistorije; -razumiju kako se razvilo vjerovanje ljudi kamenog doba; -opisati vjerovanja ljudi kamenog doba: animizam, totemizam, magija... ; -razumiju kako je upotreba metala uticala na način života i promjenu odnosa među ljudima; -analizirati život ljudi prahistorijskog doba na tlu današnje Bosne i Hercegovine;	Učenici će: -da uoče razlike u načinu života ljudi starijeg i mlađeg kamenog doba; -na karti pokazuju područja koja su naseljena u prahistoriji; -provoditi istraživanje o život ljudi prahistorijskog doba na tlu današnje Bosne i Hercegovine; -koristiti različite izvore informacija (internet, muzej, arhiv...);	Učenici će: -mapom uma ili tabelarno predstaviti život ljudi u prahistoiji; -slušati pažljivo uputstva nastavnika, pokazuje znatiželju i postavlja pitanja; -pokazuje razumjevanje kontinuiteta naseljenosti prostora BiH od prahistorije do danas; -pokazuje sigurnost prilikom prezentiranja podataka;
Historijsko doba. Stari Istok	Učenici će: -znati koje su najstarije države nastale na tlu Azije i Afrike; -razumjeti i objasniti način na koji geografski faktori i faktori životne sredine utiču na život i rad ljudi; -analizirati nastanak i razvoj, državno uređenje, društvene odnose i kulturne prilike u državama „starog istoka“; - objasniti međusobne odnose između Istoka i Zapada: trgovinska razmjena, kolonizacija, pismo...;	Učenici će: -lentom vremena predstaviti periodizaciju egipatske države; -uočiti sličnosti i razlike između Egipatske i civilizacija Mezopotamije; -uporediti i na osnovu analize iznijeti mišljenje o razvoju vjerovanje naroda Starog Istoka;- -analizirati historijske informacije date u formi slike i historijske karte; -predstaviti Venovim dijagramom sličnosti i razlike država Starog istoka (vjera i kultura); -čitaju tekst ili gledaju film o Nilu, pokazuje na karti kuda rijeka protiče i zaključuje o značaju Nila na razvoj egipatske civilizacije;	Učenici će: -koristeći stečena znanje i vještine simulirati putovanje na zamišljenu destinciju; -na osnovu prikupljenih informacija izraditi pano o državama Starog Istoka i prezentovati podatke; -analizirati i demonstrirati historijske izvore istraživačkog rada; -pokazati stav o značaju razmjene kulturnih dostignuća za napredak čovječanstva;

Stara Grčka.	Učenici će: - imenovati plemena koja naseljavaju prostore Stare Grčke; - objasniti pojmove Helada i Heleni; - razumjeti kako su se razvili polisi i zašto je došlo do grčke kolonizacije; - objasniti državno i društveno uređenje Stare Grčke; - objasniti pojmove demos i aristokracija; - analizirati grčku kulturu i njen doprinos razvoju evropske civilizacije; - analiziraju uzroke i posljedice grčko-perzijskih i peloponeskog rata; - istražiti lik i djelo Aleksandra Velikog; - objasniti značenje pojma helenizam i helenistička kultura;	Učenici će: -razumiju kako su novi uslovi života uticali na život ljudi; -mogu da objasne kako je nastala mikenska kultura; -istražiti uzroke koji nisu omogućili formiranje jedinstvene države na tlu Stare Grčke; -uporediti historijske izvore sa epovima Ilijada i Odiseja o Staroj Grčkoj; -predstaviti Venovim dijagramom sličnosti i razlike grčkih polisa (Atina i Sparta); -prikupiti podatke o grčkoj kulturi i religiji; -istražiti historijske izvore koji govore o uzrocima i posljedicama Grčko-persijskih ratova; -koristiti historijsku kartu i analizirati pravac širenja Makedonskog carstva;	Učenici će: -razlikovati historijski izvor od mitologije; -argumentovano iznose svoj stav o značaju prvih ollimpijskih igara i povezuju ih sa sadašnjim vremenom; -na osnovu prikupljenih podataka izraditi pano o grčkoj kulturi i mitologiji; -argumentovano iznose stavove o značaju helenističke kulture; mapom uma predstaviti najznačajnije ratove u historiji Stare Grčke; -odgledati film o Aleksandru Makedonskom i dati kritički osvrt na lik i djelo Aleksandra Makedonskog;
Stari Rim.	Učenici će: -objasniti naseljavanje Apeninskog poluotoka i nastanak Rimske države; -objasniti državno uređenje i periodizaciju razvoja starog Rima; -objasniti društveno uređenje starog Rima po periodima; -analizirati rimsku kulturu i njen doprinos za razvoj evropske civilizacije; -analizirati nastanak i širenje kršćanstva;	Učenici će: -uočiti razlike i sličnosti između najstarijih kultura na Apeninskom poluotoku; -na karti analizirati pravce širenja Rimske države; -pogledati film o gladijatorima i uporediti sa historijskim činjenicama; -prikazati na lenti vremena ključne historijske podatke o Starom Rimu; -prikupljati podatke iz različitih historijskih izvora o kulturi Starog Rima; -istražiti uzroke prihvatanja kršćanstva kao državne religije; -analizirati uzroke propasti Zapadnog Rimskog Carstva;	Učenici će: -predstaviti mapom uma periodizaciju rimske historije; -izraditi plakat – hronološki predstaviti najznačajnije rimske careve; -izgraditi stav o značaju mitova; -analizirati na osnovu filma položaj robova u rimskoj državi; -prezentirati vlastiti stav uz argumentaciju o značaju reformi u rimskoj državi; -pokazati odgovornost za izvršavanje dobijenih zadataka u grupi ili samostalno; -sarađivati sa kolegama u prikupljanju i obradi informacija iz različitih historijskih izvora; -predstaviti na osnovu prikupljenih podataka hronološkom tablicom vjerovanja Starih Rimljana;

Antička kultura na prostoru današnje BiH	Učenici će: -nabrojati ilirska plemena koja su naseljavala područje današnje Bosne i Hercegovine; -objasniti uticaj i vrijednosti antičkih civilizacija na tlu Bosne i Hercegovine; -nabrojati kulturno-historijske spomenike iz antičkog perioda na tlu Bosne i Hercegovine.	Učenici će: -pokazati na karti ilirska plemena koja su naseljavala područje današnje Bosne i Hercegovine; -analizirati uzroke i posljedice rimskog osvajanja na tlu današnje Bosne i Hercegovine; -napraviti pano o kulturno-historijskim spomenicima antičkog perioda na tlu Bosne i Hercegovine.	Učenici će: -razvijati svijest o nacionalnoj pripadnosti i razvijati pozitivan odnos prema sopstvenoj historiji, tradiciji i kulturi; -poštovati tradiciju i kulturu drugih naroda; -razvijati svijest o potrebi očuvanja kulturno-historijske baštine na prostoru BiH; -koristiti različite izvore informacija: muzej, arhiv, historijski lokalitet...

Didaktička uputstva za nastavnike

U šestom razredu devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja učenici se prvi put susreću sa historijom. Kakav će odnos izgraditi prema predmetu najviše zavisi od nastavnika. Nastavnik treba da motiviše učenike, da uključi njihova interesovanja, pokaže im značaj onoga što uče, potiče ih na kritičko i kreativno razmišljanje i razvija empatiju, da kreira atmosferu učenja na času. Savremeni pristupi u poučavanju historije, fokus u radu pomjeraju sa nastave na ishode učenja, a nastavnikova uloga je da usmjerava rad i nudi resurse. Učenjem historije, učenici treba da grade posebno razumijevanje, kompetencije i vještine, zato je poželjno da nastavnici koriste različite izvore (pisane i vizuelne), postavljaju pitanja i daju zadaće, aktivnosti i zadatke. Mlađim učenicima može biti teško da apstraktno razmišljaju o iskustvima ljudi ranijih historijskih razdoblja, pa je poželjno uključiti i druge izvore (muzika i film) ili pristupe uključivanja u atmosferu nekog perioda (učenici se ponašaju ili rade kao da žive u tom periodu, kao robovi, robovlasnici, faraoni…). Učenici će razviti interesovanje za historiju ukoliko posjete muzej, arhiv ili neki lokalitet gdje su sačuvani materijalni ostaci iz prošlosti.

Detaljnije upute za pripremu analize izvora, načine postavljanja pitanja, korištenje različitih tehnika interaktivne nastave i procjene znanja učenika nalaze se u "Priručniku za nastavnike historije". Izradu ovog Priručnika potakla je Misija OSCE-a u BiH zajedno sa Vijećem Evrope i Institutom za Istraživanje udžbenika "Georg Eckert". Ovaj priručnik može biti koristan saradnik nastavniku, postavljen je i na Internet stranici www coe.ba
.

TREĆA TRIJADA

SEDMI RAZRED

Ishodi učenja

Navedeni očekivani ishodi predstavljaju globalnu viziju postignuća i ne sprječavaju druge pozitivne ishode koje nastavnici svojim kreativnim radom mogu ostvariti:

- razlikovati periodizaciju srednjeg vijeka i tumači podatke predstavljene u vremenskim okvirima;
- analizirati različite historijske izvore koji su važni za proučavanje određene teme iz srednjeg vijeka, te izdvojiti bitno od nebitnog;
- prikupljati podatke iz različitih historijskih izvora radi davanja odgovora na pitanja o određenoj temi iz srednjeg vijeka;
- razumijeti kako se mijenja perspektiva u zavisnosti od prostora i vremena;
- analizirati kako se događaju promjene u različitim historijskim vremenima;
- znati najvažnije historijske činjenice i pojmove iz srednjeg vijeka, stavljati ih u odgovarajući redoslijed,
- razumijeti njihovo značenje, identificirati uzroke historijskih događaja,
- prepoznati povezanost nacionalne, regionalne i svjetske historije,
- pokazivati na karti srednjovjekovna nalazišta u BiH i važnija nalazišta u susjednim zemljama;
- usvajati naučni pogled na svijet, spoznaju o okruženju u kome živi, shvata razvijanje savremenog društva i njegove historijske uslovljenosti;
- razvijati kritičko mišljenje pri rješavanju problema;
- objasniti strukturu društva i uočiti razlike i sličnosti između robovlasničkog i feudalnog društva;
- znati pojam "velika seoba naroda" i njene posljedice;
- objasniti tokove historijskog razvitka Franačke, Bizantije i arapske države;
- uočiti značaj velikih srednjovjekovnih civilizacija.
- opisati glavne ličnosti koje su obilježile pojavu kršćanstva i islama;
- razlikovati pojam monoteizam i politeizam;
- objasniti glavna obilježja srednjovjekovne kulture i centre srednjovjekovne umjetnosti.
- analizirati uloge i doprinose pojedinaca i grupa društvenim, kulturnim i vjerskim dešavanjima.
- razumijeti i objasniti društvene, privredne i političke tokove u srednjovjekovnoj Bosni,
- uočiti značaj kulturnog razvoja Bosne u srednjem vijeku.
- opisati nastanak i razvoj Osmanske države;
- razumjeti upravno- teritorijalnu organizaciju Osmanske države,
- objasniti osnovne odlike historijskog razvoja Bosne od XVI do kraja XVIII stoljeća.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMAž

Sadržaj	**Odgojno – obrazovni ciljevi**		
	Znanja	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
Osnovna obilježja srednjeg vijeka	Učenici će: -znati vremenske okvire srednjeg vijeka; -razumjeti periodizaciju srednjeg vijeka; -znati odrediti kojem vremenskom periodu pripadaju ključni datumi iz prošlosti; -razlikovati ključne historijske pojmove (feud, feudalizam, feudalizacija, feudalac, kmet, vazal, feudalna hijerarhija, baština, pronija);	Učenici će: -pokazati na historijskoj karti Evrope države i narode koji su obilježili srednjovjekovnu epohu; -koristiti različite historijske izvore i objasniti strukturu feudalnog društva; -uočiti razlike i sličnosti između robovlasničkog i feudalnog društva;	Učenici će: -predstaviti lentom vremena periodizaciju srednjeg vijeka; -predstaviti na panou piramidu feudalnog društva; -razvijati sposobnosti hronološkog razumijevanja; -razvijati kritičko mišljenje kroz analizu različitih historijskih izvora;

Evropa, Bizantija i arapski svijet u ranom srednjem vijeku	Učenici će: -znati pojam "velika seoba naroda" i njene posljedice; -objasniti tokove historijskog razvitka Franačke, Bizantije i arapske države; -uočiti značaj velikih srednjovjekovnih civilizacija; -opisati glavne ličnosti koje su obilježile pojavu kršćanstva i islama; -razlikovati pojam monoteizam i politeizam; -objasniti glavna obilježja srednjovjekovne kulture i centre srednjovjekovne umjetnosti; -analizirati uloge i doprinose pojedinaca i grupa društvenim, kulturnim i vjerskim dešavanjima; -znati osnovne odlike islama i njegovog širenja; -znati osnovne odlike srednjovjekovne privrede;	Učenici će: -pokazati na karti germanske države koje su nastale tokom velike seobe naroda; -označiti na karti pravce širenja Franačke i Arapske države i uočiti međusobni uticaj država iste epohe; -na osnovu primjera iz svakodnevnog života, može da objasni način života i društvene odnose u srednjem vijeku; -prikupljati podatke iz različitih historijskih izvora radi davanja odgovora na pitanja o najznačajnijim ličnostima ranog srednjeg vijeka; -analizirati različite historijske izvore i istražiti uticaj privrede na politički, društveni i kulturni razvoj;	Učenici će: -prezentovati pomoću karte prostore koje su naselila germanska plemena; -izraditi hronološku tablicu najvažnijih događaja iz historije Franačke države, Bizantije i Arapske države; -izraditi pano na osnovu prikupljenih historijskih izvora o kulturi ranog srednjeg vijeka; -razvijati pozitivan stav prema različitim civilizacijama i njihovim dostignućima;
Evropsko društvo u razvijenom i kasnom srednjem vijeku	Učenici će: -znati osnovne odlike svakodnevnog života ljudi u srednjem vijeku; -znati osnovne tokove društvenog, privrednog i političkog razvoja Evrope u razvijenom i kasnom srednjem vijeku; -znati osnovne odlike kršćanstva,razumije posljedice velikog crkvenog raskola; -objasniti suprotnosti feudalnog društva; -razumjeti uzroke i posljedice krstaških ratova; -razumiju uzroke i posljedice pojave hereze;	Učenici će: -analizirati uslovljenost svakodnevnog života političkim, kulturnim, privrednim i vjerskim uticajima; -analizirati na osnovu historijskih izvora promjene u strukturi feudalnog društva i njihov uticaj na političke prilike; -istražiti i prikupiti različite historijske izvore koji govore o istom historijskom događaju;	Učenici će: -razvijati empatiju i njegovanje duha vjerske tolerancije, uvažavanje drugih i drugačijih; -razvijati vještine korištenja dokaza iz historijskih izvora; -razvijati svijest o tome da o historijskim događajima postoje različita gledišta; -razvijati „širu sliku“, hronološki kontekst (vremenska crta) i geografski kontekst (mapa);

Bosna u srednjem vijeku	Učenici će: -opisati život Slavena u pradomovini; -znati uzroke i pravce seobe slavenskih plemena; -objasniti nastanak Avarske države i njen uticaj na prilike na Balkanskom poluotoku; --znati osnovne podatke o balkanskim državama u ranom srednjem vijeku; objasniti porijeklo imena Bosna; -opisati nastanak srednjovjekovne bosanske države; -znati osnovne historijske podatke o bosanskim vladarima (banovima i kraljevima); objasniti državni, društveni i privredni razvoj Bosne u srednjem vijeku; -razumjeti osobenost vjerskih prilika u srednjovjekovnoj Bosni; -razumjeti osobenost kulturnih prilika u srednjovjekovnoj Bosni; -objasniti uzroke slabljenja i pada srednjovjekovne bosanske države;	Učenici će: -pokazati na karti pravce naseljavanja Slavena; -pokazati na karti teritorijalno širenje Bosne; -istražiti i zaključiti zašto je došlo do određenih historijskih događaja i koje su posljedice važnih historijskih dešavanja; -analizirati različite historijske izvore koji govore o vjerskim prilikama u srednjovjekovnoj Bosni; -analizirati historijske izvore koji govore o društvenim, privrednim i kulturnim prilikama u srednjovjekovnoj Bosni; -kroz projektnu nastavu istražiti kulturnu i prirodnu baštinu srednjovjekovne Bosne i njen značaj za razvoj turizma (stećci, gradove...); - organizovati posjetu Zemaljskom muzeju, Arhivu...;	Učenici će: -koristiti historijske karte za analizu podataka o teritorijalnom razvoju srednjovjekovne Bosne i iste prezentirati; -procijeniti odnos čovjeka prema kulturno-historijskim objektima i potrebi njihove zaštite; -razvijati svijest o nacionalnoj pripadnosti i razvijati pozitivan odnos prema sopstvenoj historiji, tradiciji i kulturi; -poštovati tradiciju i kulturu drugih naroda;

Osmansko carstvo	Učenici će: -opisati nastanak i razvoj Osmanske države; -objasniti državno i društveno uređenje u osmanskoj državi, te ključne pojmove: bejluk, emir, sultan, veliki vezir, timarsko-spahijski sistem, asker, raja; -razumjeti upravno - teritorijalnu organizaciju Osmanske države: ejalet, sandžak, kadiluk, nahija;	Učenici će: -prepoznati i na karti pokazati širenje Osmanskog carstva; -analizirati različite historijske izvore (slikovni, tekstualni...) o društvenom i političkom razvoju osmanske države;	Učenici će: - predstaviti (na panou ili hronološkom tablicom) najvažnije sultane i ključne događaje;
Bosna u osmanskom periodu do kraja XVIII stoljeća	Učenici će: -znati upravno - teritorijalnu organizaciju Bosne pod osmanskom vlašću; -objasniti razvoj bosanskog društva i privredne tokove u Bosni od XVI do kraja XVIII stoljeća; -znati kako je tekao proces prihvatanja islama u Bosni; -objasniti politički razvoj Bosanskog ejaleta od XVI do XVIII stoljeća; -opisati osnovna obilježja kulture i umjetnosti.	Učenici će: -istražiti promjene koje su nastale u strukturi društva i privrednom razvoju u Bosni pod osmanskom vlašću; -pokazati na karti promjene bosanskih granica od XVI do XVIII stoljeća; -analizirati historijske izvore o ratovima u kojima su učestvovali Bošnjaci, te da uoče posljedice istih; istražiti historijske izvore o dolasku i položaju Jevreja u BiH.	Učenici će: -izgrađivati svijest o kontinuitetu državnosti, te pozitivan stav o civilizacijskim vrijednostima BiH; -razvijati pozitivan stav prema drugim kulturama; -uvažavati različite civilizacijske uticaje na razvijanje kulturnog identiteta BiH.

OSMI RAZRED

Ishodi učenja

Navedeni očekivani ishodi predstavljaju globalnu viziju postignuća i ne sprječavaju druge pozitivne ishode koje nastavnici svojim kreativnim radom mogu ostvariti:

- znati važnost multiperspektivnosti u historiji,
- opisati događaje i pojave koji su obilježili početak novog vijeka (međaši novog vijeka),
- nabrojati glavne predstavnike humanizma i renesanse,
- znati pojmove reformacija i protureformacija,
- izvoditi školska istraživanja radi ispitivanja perioda novog vijeka,
- istražiti, analizirati, tumačiti i ocjenjivati različite vrste historijskih izvora;
- razlikovati činjenice i mišljenja, objektivnost i subjektivnost;
- razumjeti uzročno-posljedične odnose,
- identifikovati i objasniti promjene i kontinuitet unutar i kroz historijske periode;
- razumijeti šta sve utiče na pisanje i različito tumačenje historije;
- uporediti više verzija određenog historijskog događaja koristeći različite historijske izvore;
- znati oblike vladavine i vjersku sliku Evrope,
- opisati i objasniti glavne karakteristike privrednog razvoja Zapadne Evrope, Osmanskog carstva i Rusije;
- razumjeti nastanak društvenog poredka u novom vijeku i njegova osnovna obilježja;
- definisati pojam industrijska revolucija i njene posljedice;
- objasniti značaj i razvoj gradova;
- analizirati značaj naučnog, tehničkog i kulturnog razvitka;
- znati kako su se razvijali nacionalni pokreti u susjednim zemljama, programe nacionalnih pokreta, istaknute ličnosti;
- znati kako su nacionalni pokreti u susjednim zemljama uticali na prilike u BiH;
- definisati pojmove: deklaracija, ustvav, federcija, kolonija,
- opisati nastanak i razvoj SAD-a,
- uporediti promjene u društvu prije i poslije donošenja Deklaracije o nezavisnosti,
- objasniti uzroke, tok i posljedice francuske građanske revolucije,
- opisati Napoleonova osvajanja,
- objasniti uzroke, tok i posljedice velikih revolucija koje su obilježile početak stvaranja građanskog društva u Evropi i svijetu,
- objasniti položaj žene u novom vijeku;
- definisati pojmove monopolistički kapitalizam i imperijalizam;
- analizirati uzroke i posljedice provođenja reformi u Osmanskom carstvu,
- opisati tok i objasniti uzroke i posljedice borbe za autonomiju Bosne;
- opisati društvene, privredne i kulturne prilike u Bosni pod osmanskom vlašću u XIX stoljeću,
- opisati društveno uređenje Bosanskog ejaleta (vilajeta) u XIX stoljeću,
- objasniti najvažnije tokove, pojave i historijske procese razvoja Bosanskog ejaleta (vilajeta) u XIX stoljeću;
- objasniti pojam Istočno pitanje,
- znati posljedice Istočne krize i položaj BiH u međunarodnoj politici u drugoj polovini XIX stoljeća;
- objasniti glavne političke, privredne i kulturne tokove razvoja BiH u doba austro-ugarske uprave;
- nabrojati nacionalne manjine koje žive u BiH;
- objasniti međunarodnu politiku u BiH u XIX stoljeću;
- opisati uzroke i posljedice međunarodnih kriza.
- znati koja su naučna, tehnička i kulturna dostignuća obilježila kraj XIX stoljeća i početka XX stoljeća,
- dati kritički osvrt na kolonijalnu podjelu svijeta,
- objasniti zašto je borba za novu podjelu svijeta dovela do izbijanja Prvog svjetskog rata.
- znati uzroke i povod izbijanja Prvog svjetskog rata.
- nabrojati i opisati stanje na glavnim frontovima (ratištima).
- opisati revolucije u Rusiji.
- objasniti kako su se ratni sukobi odrazili na svakodnevni život ljudi i položaj žena,
- analizirati rezultate i posljedice Prvog svjetskog rata.
- objasniti ulogu Bosne i Hercegovine u Prvom svjetskom ratu,
- istražiti kako je došlo do formiranja Kraljevine SHS.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	Odgojno-obrazovni ciljevi		
	Znanja	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
Evropa- Novi vijek	Učenici će: opisati događaje i pojave koji su obilježili početak novog vijeka (međaši novog vijeka); nabrojati glavne predstavnike humanizma i renesanse; nabrojati tehničke pronalaske koji su omogućili velika geografska otkrića; znati pojmove reformacija i protureformacija; znati oblike vladavine u Evropi; opisati i objasniti glavne karakteristike privrednog	Učenici će: razumjeti važnost pojave humanizma i renesanse; istražiti i prikupiti različite historijske izvore koji govore o humanizmu i renesansi; pokazati na karti pravce velikih geografskih otkrića; razumjeti posljedice velikih geografskih otkrića; istražiti i prikupiti različite historijske izvore koji govore o humanizmu i renesansi; analizirati uzroke i posljedice refoformacije i protureformacije	Učenici će: razvijati interes za proučavanje historije novog vijeka; izgraditi stav o važnosti pojave humanizma i renesanse; predstaviti na panou najistaknutije predstavnike humanizma i renesanse i prezentirati; izaditi hronološku tablicu geografskih otkrića; dati kritički osvrt na posljedice velikih geografkih
	razvoja Zapadne Evrope, Osmanskog carstva i Rusije; - znati pojmove kapitalizam, manufaktura, idustrijska revolucija;	na osnovu historijskih izvora; porediti razlličite oblike vladavine predstavljene Venovim dijagramom; porediti privredni razvoj u Zapadnoj Evropi, Osmanskom carstvu i Rusiji; istražiti značaj industijske revolucije;	otkrića; istražiti život i djelo Martina Lutera koristeći različite izvore i predstaviti na panou; izvoditi zaključke i zauzima vlastiti stav uz korištenje dokaza; predstaviti prezentovati mapom uma privredni razvoj u Zapadnoj Evropi, Osmanskom carstvu i Rusiji; predstaviti hronološki i tabelarno pronalaske industijske revolucije, njihove pronalazače i posljedice;
Zemlje Jugoistočne Evrope - nacionalni pokreti	Učenici će: - znati kako su se razvijali nacionalni pokreti u susjednim zemljama, programe nacionalnih pokreta i istaknute ličnosti;	Učenici će: - istražiti kako su nacionalni pokreti u susjednim zemljama uticali na prilike u BiH;	Učenici će: na osnovu historijskih izvora izvoditi zaključke i zauzeti vlastiti stav; razlikovati činjenice i mišljenja, objektivnost i subjektivnost;

Građansko društvo - nacionalne države	Učenici će: opisati nastanak i razvoj SAD-a; definisati pojmove: deklaracija, ustvav, federcija, kolonija; objasniti uzroke, tok i posljedice francuske građanske revolucije; opisati Napoleonova osvajanja; objasniti uzroke, tok i posljedice velikih revolucija koje su obilježile početak stvaranja građanskog društva u Evropi; definisati pojmove monopolistički kapitalizam i imperijalizam; objasniti položaj žene u novom vijeku;	Učenici će: pokazati na karti britanske kolonije u Sjevernoj Americi; istražiti značaj Deklaracije o pravima čovjeka i građanina; istražiti na osnovu različitih izvora dolazak Napoleona na vlast; istražiti uzroke i posljedice revolucija u Evropi; pokazati na karti teritorijalne promjene koje su nastale u SAD-u, evropskim revolucijama i Napoleonovim ratovima; analizirati na karti novu kolonijalnu podjelu Azije i Afrike; istražiti značaj Deklaracije o pravima i osjećajima;	Učenici će: analizirati i dati kritički osvrt na privredni razvoj britanskih kolonija; predstaviti šematski strukturu vlasti u SAD-u; uporediti promjene u društvu prije i poslije donošenja Deklaracije o nezavisnosti; uporediti promjene u francuskom društvu prije i poslije građanske revolucije; predstaviti na panou najznačajnije bitke Napoleonovih osvajanja; uporediti Venovim dijagramom evropske revolucije; uporediti odnos kolonija i imperijalističkih sila; predstaviti hronološkom tablicom razvoj pokreta sufražetkinja;
Bosna u XIX stoljeću	Učenici će: opisati reforme u Osmanskom Carstvu i Bosanskom ejaletu; opisati tok, uzroke i posljedice borbe za autonomiju Bosne; opisati društvene, privredne i kulturne prilike u Bosni pod osmanskom vlašću u XIX stoljeću; objasniti pojam Istočno pitanje; opisati Austrougarsku okupaciju Bosne i Hercegovine; objasniti glavne političke, privredne i kulturne tokove razvoja BiH u doba austro-ugarske uprave; nabrojati nacionalne manjine koje žive u BiH; objasniti međunarodnu politiku u BiH u XIX stoljeću; objasniti društveni, privredni i kulturni razvoj BiH u vrijeme Austrougarske uprave;	Učenici će: analizirati uzroke i posljedice provođenja reformi u Osmanskom carstvu; analizirati odluke savjetovanja u Tuzli; analizirati uzroke sloma pokreta za autonomiju Bosne; istražiti na osnovu izvora koje su ličnosti uticale na slom pokreta za autonomiju Bosne; analizirati društveni, privredni i kulturni razvoja Bosanskoj ejaleta na osnovu izvora; analizirati posljedice Istočne krize i položaj BiH u međunarodnoj politici u drugoj polovini XIX stoljeća; analizirati odluke Berlinskog kongresa na osnovu izvora; pokazati na karti novu sliku Evrope; odabrati izvore o društvenom, privrednom i kulturnom razvoju BiH u vrijeme Austrougarske uprave;	Učenici će: uporediti promjene u društvu prije i nakon reformi; istražiti život i djelo Husein-kapetana Gradaščevića; posjetiti Gradačac i kulturno-historijske znamenitosti (kula, muzej, džamija Husejnija); izgrađivati svijest o kontinuitetu državnosti, te pozitivan stav o civilizacijskim vrijednostima BiH; izraditi plakat sa istaknutim ličnostima kulture i prosvjete u Bosanskom ejaletu; izgrađivati svijest o kontinuitetu bosanskohercegovačke državnosti; predstaviti mapom uma društveni, privredni i kulturni razvoj BiH u vrijeme Austrougarske uprave;

Evropske i vanevropske zemlje do Prvog svjetskog rata	Učenici će: objasniti najveće kolonijalne sile i njihove kolonijalne posjede; objasniti vojno- političke saveze i njihove članice; opisati uzroke i posljedice međunarodnih kriza; znati koja su naučna, tehnička i kulturna dostignuća obilježila kraj XIX stoljeća i početka XX stoljeća;	Učenici će: pokazati na karti kolonijalne posjede velikih sila; pokazati na karti države koje su činile vojno-političke saveze; dati kritički osvrt na kolonijalnu podjelu svijeta; istražiti uzroke koji su doveli do međunarodnih kriza;	Učenici će: razvijati svijest o odnosu velikih sila prema kolonijama; uporediti interese kolonijalnih sila i njihov uticaj na novu podjelu svijeta; predstaviti hronološki na panou međunarodne krize; predstaviti na panou istaknute naunike i njihova otkrića;
Prvi svjetski rat (1914 - 1918)	Učenici će: znati uzroke i povod izbijanja Prvog svjetskog rata; opisati stanje na glavnim frontovima (ratištima); opisati revolucije u Rusiji; objasniti kako su se ratni sukobi odrazili na svakodnevni život ljudi i položaj žena;	Učenici će: analizirati rezultate i posljedice Prvog svjetskog rata; diskutovati o značaju naučnog, tehničkog i kulturnog napretka;	Učenici će: predstaviti hronološki stanje na glavnim frontovima prvog svjetskog rata; razvijati svijest o tome kako su ljudi živjeli u vrijeme ratnih sukoba i kako se mijenjala uloga žena u ratu;
BiH početkom XX stoljeća	Učenici će: objasniti ulogu Bosne i Hercegovine u Prvom svjetskom ratu; istražiti kako je došlo do formiranja Države SHS/ Kraljevine SHS.	Učenici će: analizirati društvene prilike u BiH za vrijeme I svjetskog rata; istražiti i analizirati izvore o nastanku Države SHS/ Kraljevine SHS.	Učenici će: - razvijati svijest o nacionalnoj pripadnosti i razvijati pozitivan odnos prema sopstvenoj historiji.

DEVETI RAZRED

Ishodi učenja

Navedeni očekivani ishodi predstavljaju globalnu viziju postignuća i ne sprječavaju druge pozitivne ishode koje nastavnici svojim kreativnim radom mogu ostvariti:

- Analizira podatke iz određenih didaktički oblikovanih izvora;
- Evaluira pouzdanost korištenih historijskih izvora i upotrebljivost podataka koje sadrži;
- Odabire relevantne izvore za istraživanje određene teme;
- Postavlja bitna pitanja radi procjene historijskog izvora;
- Saopštava historijsko znanje kroz pisanje kraćih historijskih sastava;
- Razumije zašto historičar ne može biti sasvim objektivan;
- Razlikuje bitne od nebitnih podataka, ključne od sporednih, te provjerljive od neprovjerljivih podataka u historijskim tekstovima;
- Na osnovu didaktički oblikovanih izvora daje tumačenje određenog događaja;
- Upoređuje sadašnjost sa prošlošću, procjenjujući posljedice prošlih događaja;
- Može navesti koje su ključne tačke prekretnice u svjetskoj historiji;
- Usvaja naučni pogled na svijet, spoznaju o okruženju u kome živi, shvata razvijanje savremenog društva i njegove historijske uslovljenosti;
- Vrši osnovne analize kvantitativnih podataka radi istraživanja određene teme;
- Opisuje tok i objašnjava uzroke međunarodne krize. Zna koja su naučna, tehnička i kulturna dostignuća na prijelazu dva vijeka. Razumije i može objasniti kolonijalnu podjelu svijeta.
- Razumije i može objasniti zašto je borba za novu podjelu svijeta dovela do izbijanja Prvog svjetskog rata. Razumije i može objasniti kako su se ratni sukobi odrazili na svakodnevni život ljudi i položaj žena.
- Može objasniti i razumije posljedice Prvog svjetskog rata. Razumije uzroke svjetske ekonomske krize, politička i društvena zbivanja u vanevropskim zemljama (Indija, Kina, Japan, Osmansko carstvo (Turska), arapske zemlje, zemlje Latinske Amerike i SAD).
- Razumije i može da objasni razvoj evropskih država. Razumije značaj liberalne demokracije. Razumije i može da objasni posljedice pojave totalitarnih režima.
- Razumije uzroke izbijanja rata. Razumije i može objasniti tok i posljedice rata. Razumije značaj antifašističke koalicije.
- Može objasniti i razumije zašto je došlo do velikih političkih kriza i lokalnih ratova. Može objasniti i razumije politiku zemalja „trećeg svijeta". Može objasniti i razumije značaj formiranja Evropske zajednice. Razumije značaj naučnog i tehnološkog razvoja. Može objasniti i razumije kulturne tokove.
- Razumije i može da objasni razvoj BiH između dva svjetska rata. Politički i ekonomski položaj BiH od 1945-2000.godine. Disoluciju Jugoslavije. Razvoj nauke i kulture u BiH u drugoj polovini XX vijeka. Razumije i može da objasni položaj BiH u jugoslavenskoj Federaciji. Razumije i može da objasni različite interese jugoslavenskih republika. Razumije značaj naučnog i kulturnog razvoja BiH u drugoj polovini XX stoljeća.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Sadržaj	Znanja	Odgojno-obrazovni ciljevi Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
Svijet između dva svjetska rata	Učenici će: -navesti odluke i posljedice Versajskog mira; -objasniti ulogu i značaj Društva (Lige) naroda; - objasniti uzroke i posljedice Velike ekonomske krize; - navesti najznačajnije reformatore u svijetu između dva svjetska rata; - objasniti pojmove: „liberalna demokracija", totalitarna država, diktatura, fašizam, nacizam, militarizam; - opisati događaje koji su predhodili izbijanju Drugog svjetskog rata; - objasniti razvoj nauke, tehnike i kulture u periodu od 1918.- 1939. godine;	Učenici će: -pokazati na karti nove države koje su nastale raspadom Austrougarske, Rusije, Osmanskog carstva i Njemačke; -istražiti izvore koji govore o razlozima nastanka Društva naroda; -pogledati film o Velikoj ekonomskoj krizi i na osnovu toga izvesti zaključke o uslovima života u pojedinim državama koju je zahvatila kriza (SAD, Njemačka...);	Učenici će: - pokazati stav o značaju Versajskog mirovnog ugovora i uočiti promjene na političkoj karti Evrope; - razvijati svijest o potrebi mirnog rješavanja sukoba među narodima (državama); - voditi argumentiranu diskusiju o „Nju Dilu"; - na praviti pano na osnovu prikupljenih podataka o najznačajnijim reformatorima u svijetu između dva svjetska rata i isti prezentovati; - uporediti život ljudi u zemljama liberalne demokracije sa diktaturom i dati kritički osvrt;

		-kor istiti različite izvore radi prikupljanja informacija o najznačajnijim reformatorima u svijetu između dva svjetska rata; -istražiti i prikupiti podatke o Staljinovoj diktaturi, fašizmu i nacizmu; -diskutovati o značaju naučnog, tehničkog i kulturnog napretka;	-uporediti totalitarne režime u Evropi i uočiti sličnosti i razlike; -razvijati svijest o tome kako se razvoj nauke, tehnike i kulture odrazio na život ljudi;
Drugi svjetski rat (1939 - 1945)	Učenici će: -objasniti uzroke i povod izbijanja Drugog svjetskog rata; -objasniti nastanak Trojnog saveza; -analizirati ulogu i značaj frormiranja Antifašističke koalicije; -opisati položaj žena i djece u ratu; -nabrojati najvažnije bitke u Drugom svjetskom ratu; -objasniti posljedice rata;	Učenici će: -pokazati na karti tok najvažnijih ratnih operacija u Drugom svjetskom ratu; -pogledati film o Drugom svjetskom ratu i uporediti ga sa historijskim izvorima; -prikupiti historijske podatke koji govore o životu žena i djece u ratnim okolnostima; -analizirati rezultate i posljedice Drugog svjetskog rata;	Učenici će: -mapom uma predstaviti najznačajnije događaje iz Drugog svjetskog rata i iste prezentovati; -razvijati svijest o tome kako su ljudi živjeli u vrijeme ratnih sukoba i kako se mijenjala uloga žena u ratu; -prikazati hronološkom tablicom najvažnije događaje u Drugom svjetskom ratu i prezentovati ih; -kazati svojim riječima koje je promjene donio završetak rata;
Savremeno doba (1945 - do kraja XX stoljeća)	Učenici će: -utvrditi kada i zašto je održan Nirnberški proces; -opisati ulogu i značaj osnivanja OUN-a; -objasniti zašto su formirani vojno politički blokovi nakon II svjetskog rata; -razumjeti zašto su vođeni lokalni ratovi najviše u zemljama „trećeg svijeta“ i koje su posljedice tih ratova; -objasniti ulogu i značaj pokreta nesvrstanih; -istražiti uzroke ...; -uporediti sličnosti i razllike u socijalističkim zemljama; -komunističke zemlje i pad komunističkih režima; -definisati pojmove: integracija, Evropska unija; -nabrojati najvažnija dostignuća iz oblasti nauke i tehnike, kulturne tokove;	Učenici će: -analizirati značaj Nirnberškog procesa; -istražiti organizacije koje djeluju u okviru OUN-a i utvrditi njihovu ulogu; -pokazati na karti blokovsku podjelu svijeta; -prikupiti i analizirati izvore o lokalnim ratovima; -ispitati na osnovu različitih izvora kako je tekao preces dekolonizacije u svijetu Evropske zajednice; -istražiti uzroke pada socijalističkih režima u Evropi; -pokazari na karti nove države nastale padom socijalističkog režima; -pokazati na karti kako je tekao proces teritorijalnog širenja EU; -pogledati film o naučnim i tehničkim dostignućima i utvrditi njihov značaj za čovječanstvo;	Učenici će: -svojim riječima iskazati osudu zločina i zločinaca; -razvijati svijest o potrebi mirnog rješavanja sukoba među narodima (državama); -razvijati sposobnost sagledavanja različitih pogleda na formiranje vojno - političkih saveza; -razvijati pozitivan stav o dekolonizaciji i integrativnim procesima u Evropi i svijetu; -su svijesni da je naučni i kulturni razvoj u XX stoljeću iz temelja izmijenio život čovječanstva; -predstaviti na panou najznačajnija naučna i tehnička dostignuća; -potkrijepiti argumentima prednosti i nedostatke članstva u EU;

BiH od 1918. do 1992. godine	Učenici će: -nabrojati događaje koji su predhodili formiranju države SHS, Kraljevine SHS; -opisati promjene koje su nastupile u BiH u vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije; -objasniti politička, društvena i kulturna dešavanja u BiH između dva svjetska rata; -nabrojati najvažnije bitke koje su se dogodile u BiH tokom Drugog svjetskog rata; -znati o ratnim zločinima u BiH; -utvrditi ulogu i značaj NOP-a, ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a; -ispitati kako je tekao politički, društveni i ekonomski razvoj BiH od 1945-1992. god.; -navesti uzroke koji su doveli do raspada SFRJ;	Učenici će: -pokazati na karti teritorijalne promjene u BiH u vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije; -istražiti izvore koji govore o formiranju Kraljevine SHS i poziciju BiH u njenim okvirima; -prikupiti podatke i napisati kraću biografiju o značajnijim ličnostima na polju kulture; -odgledati film o nekoj bici iz Drugog svjetskoj rata u BiH i uporediti ga sa historijskim činjenicama; -organizovati posjetu muzeju, arhivu; -istražiti rješavanje nacionalnog pitanja Bošnjaka u BiH u okviru SFRJ; -pokazati najznačajnije privredne centre u BIH; -analizirati uzroke krize koji su doveli do raspada SFRJ na osnovu izvora;	Učenici će: -uporediti stanje u BiH u vrijeme Vidovdanskog ustava, šestojanuarske diktature i Oktroiranog ustava i dati kritički osvrt; -utvrditi značaj sporazuma Cvetković-Maček i agumentima potkrijepiti njegove posljedice po BiH; -predstaviti na panou privredni i kulturni razvoj BiH između dva svjetska rata i prezentovati; -prikazati hronološkom tablicom najvažnije događaje u Drugom svjetskom ratu u BiH i prezentovati ih; -svojim riječima opisati prilike u BiH u vrijem II svjetskog rata i život pod okupacijom; -raspraviti u debati nacionalno pitanje Bošnjaka u BiH u okviru SFRJ; -diskutovati u grupi o životu u BiH u okviru SFRJ; -razviti sposobnost da na osnovu primjera iz svakodnevnog života razumiju ekonomski razvoj BiH od 1945 - 1990;
BiH od 1992. do kraja XX stoljeća	Učenici će: -objasniti značaj referenduma za nezavisnost RBiH; -opisati kako je došlo do međunarodnog priznanja Republike BiH; -znati uzroke agresije na BiH; -analizirati značaj Armije RBiH u odbrani države; -nabrojati najvažnije događaje tokom agresije na RBiH; -ispitati odnos međunarodne zajednice prema ratnim dešavanjima u BiH; -opisati ratne zločine u BiH (1992. - 1995); -utvrditi značaj Dejtonskog mirovnog sporazuma na okončanje rata u RBiH; -opisati društveno-političke i privredne prilike u RBiH od 1996. godine do kraja XX stoljeća.	Učenici će: -istražiti na osnovu historijskih izvora način života u opsjednutim gradovima RBiH; -istražiti značajne ličnosti u borbi za suverenitet i nezavisnost BiH; -istražiti i prikupiti podatke o ratnim zločinima u RBiH i o genocidu nad Bošnjacima u Srebrenici; -organizovati posjetu Memorijalnom centru „Potočari“-Srebrenica; -raspraviti u debati o prednostima i nedostacima Dejtonskog mirovnog sporazuma.	Učenici će: -razvijati svijest o značaju medija na formiranje javnog mijenja i njihovoj ulozi u ratu tokom agresije na RBiH; -dati kritički osvrt o radu Haškog tribunala na procesuiranju svih ratnih zločina; -izgraditi svijest o značaju očuvanja kulturne baštine u RBiH; -razvijati svijest o nacionalnoj pripadnosti i razvijati pozitivan odnos prema sopstvenoj historiji.

Didaktičko - metodičke napomene

Kad učenici uče historiju, grade posebno razumijevanje, kompetencije i vještine - uče kako da misle i stiču konkretne historijske vještine. U realizaciji sadržaja, uloga nastavnika je da pomogne učenicima da upoznaju i razumiju prošlost i svijet u kome žive. Uz pomoć različitih izvora, kod učenika treba da razvijaju konkretne vještine historičara. Savremenim pristupom u poučavanju, nastavnici treba da organizuju interaktivno učenje, nastavu u kojoj će se učenici aktivno i odgovorno uključiti u procesu učenja. To će se postići tako što će u toku nastave, pored osnovnog teksta iz udžbenika, koristiti različite izvore znanja (objavljene izvore, slike, crteže slajdove, dokumentarne filmove sa historijskim sadržajima…).

Za uspješno korištenje bilo kojeg od navedenih ili nekih drugih vrsta historijskih izvora rješenje opet treba potražiti u postavljanju dobrih pitanja, a to, prije svega, znači konstruktivnih i razumljivih pitanja. Ustoljeće treba ići od onih osnovnih, globalnih pitanja ka onim složenijim koji će i dati odgovore. Nastavnikov zadatak je da uz korištenje različitih izvora oslobodi kreativnost učenika, da traži od učenika da daju sudove i obrazloženja (tumačenja) o historijskim događajima, da razvija kulturu dijaloga, što znači da poštuju različita mišljenja te da razlikuju činjenice od mišljenja. U odabiru izvora također treba obratiti pažnju na ciljeve i definisane ishode koji se žele postići. Izvori pružaju široke mogućnosti proučavanja i sticanja novih znanja. Nastavnik treba da usmjerava aktivnosti u učionici, nudi resurse i fokus nastave pomiče sa predavanja na ishod učenja.

Također, u sklopu nastave sa učenicima trebaju da posjete muzeje, arhive i historijske lokalitete u sredinama u kojima borave, a po mogućnosti i šire. Ovakav pristup u obradi sadržaja omogućava sticanje znanja za cijeli život koje se može koristiti i prenositi na mnoga druga područja.

Ocjenjivanje

Provjera znanja i ocjenjivanje ne treba da budu odvojene od nastave i učenja historije. Ono treba da prirodno izrasta iz prolaska kroz gradivo, testiranja znanja, razumijevanja i vještina koje učenici stiču. Nastavnim planom i programom definisani su standardi znanja. Standardi opisuju šta se od učenika očekuje, razgraničavaju znanje i vještine koje učenici grade kao rezultat nastave u razredu, oni definišu šta svaki učenik treba da zna i da je u stanju raditi. Kriteriji za ocjenjivanje određuju se u skladu sa propisanim standardima. Kriteriji za ocjenjivanje su poredani od najnižeg (nivo reprodukcije) do najvišeg (znanje na nivou sinteze i procjene).

Prilagođavanje programa

Za učenike sa posebnim potrebama razvijaju se prilagođeni programi. Prilagođavanje se može provoditi modifikacijom programa redovne nastave u pogledu sadržaja, procesa, proizvoda i sredine učenja, zavisno od osobenosti potreba učenika određene populacije, odnosno do nivoa individualno prilagođenih programa. Individualno prilagođeni program, kao i plan rada, razvijaju zajedno nastavnik historije i stručni tim za podršku učenika sa posebnim potrebama na nivou škole / pedagoškog zavoda, uz korištenje potrebne ekspertize i učešće roditelja.

Resursi za realizaciju

Udžbenici za historiju, radne sveske za učenike, priručnici za nastavnike, dokumenti na DVD-u, historijski atlas, dokumentarni filmovi, historijska literatura i časopisi, internet.

Profil i stručna sprema nastavnika/ce:

Nastavu predmeta Historija/Povijest izvodi:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

GRAĐANSKO OBRAZOVANJE

TREĆA TRIJADA

DEVETI RAZRED

OPIS PREDMETA

Svrha predmetne nastave građanskog obrazovanja u osnovnoj školi - nastavnog predmeta "Građansko obrazovanje" je odgoj i obrazovanje kompetentnih, aktivnih i odgovornih građana i građanki, koji/e razmišljaju kritički, odgovorno konzumiraju informacije i na provjerenim, naučno utemeljnim dokazima angažirano djeluju u zajednici, štite i promoviraju zajedničko dobro, mir i demokratske vrijednosti. Kroz nastavu građanskog obrazovanja, učenici i učenice će usvojiti relevantna znanja o osnovnim demokratskim konceptima, vrijednostima i principima. Razvit će vještine i sposobnosti kritičkog razmišljanja, rješavanja problema, nenasilnog rješavanja sukoba, saradničkog učenja, analitičke, komunikacijske, prezentacijske i druge vještine važne za građane i građanke savremenih demokratskih društava. Formirat će čvrste stavove temeljene na demokratskim vrijednostima i principima i razviti demokratsko-građanske obrasce ponašanja kojima se vlastita dobrobit osigurava imajući na umu prava, dostojanstvo i dobrobit drugih, ali i društva kao cjeline.

Nastavnici i nastavnice prilagođavaju kurikulum kako bi odgovorili/odgovorile i na potrebe učenika i učenica s atipičnim razvojem i potrebama, uključujući učenike i učenice s poteškoćama, kao i one nadarene. Ovo prilagođavanje uključuje individualizirane pristupe koji uzimaju u obzir specifičnosti svakog učenika/ce, kao npr.: prilagođavanje nivoa ostvarenosti ishoda učenja, obima i kompleksnosti sadržaja, kao i primjenu adekvatnih metoda poučavanja i vrednovanja.

Povezanost sa vrijednostima i ostvarivanjem ciljeva odgojno-obrazovnog sistema definisanih drugim dokumentima

Građansko obrazovanje direktno doprinosi svrsi obrazovanja, navedenoj u Članu 2. Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini: „Svrha obrazovanja je da, kroz optimalni intelektualni, fizički, moralni i društveni razvoj pojedinca, u skladu sa njegovim mogućnostima i sposobnostima, doprinese stvaranju društva zasnovanog na vladavini zakona i poštovanju ljudskih prava, te doprinese njegovom ekonomskom razvoju koji će osigurati najbolji životni standard za sve građane." Povezan je i ostvaruje opće ciljeve obrazovanja u BiH koji, između ostalog, proizlaze iz općeprihvaćenih, univerzalnih vrijednosti demokratskog društva koje će učenici i učenice osnovnih škola temeljito izučavati u nastavi građanskog obrazovanja. Predmetni kurikulum ovog nastavnog predmeta usklađen je sa Zajedničkom jezgrom nastavnih planova i programa za građansko obrazovanje definiranom na ishodima učenja (građansko vaspitanje i obrazovanje, demokratija i ljudska prava, politika i građansko društvo, privreda, politika; demokratija i ljudska kultura) (ZJNPP), Mostar, 2015, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BIH: https://aposo.gov.ba/hr/zjnpp-za-gradansko-obrazovanje/. Prema ishodima učenja, koji su ZJNPP planirani za ovaj uzrast učenika i učenica, ostvaruje razvoj interpersonalnih i građanskih kompetencija, definiranih kao ključnih u Evropskom referentom okviru ključnih kompetencija cjeloživotnog učenja, a doprinosi i razvoju drugih ključnih kompetencija kao što su: učiti kako se uči, digitalna kompetencija, samoinicijativa i poduzetnička kompetencija, kulturna svijest i kulturno izražavanje, te kreativno-produktivna kompetencija.

Vrijednosti učenja i poučavanja građanskog obrazovanja su od suštinskog značaja kako za učenike i učenice, tako i za društvo u cjelini. Za učenike/ce, građansko obrazovanje pruža priliku za razvoj širokog spektra znanja, vještina, stavova i vrijednosti koje im omogućavaju da postanu aktivni/e, informirani/e i odgovorni/e građani i građanke koji su sposobni sagledati kompleksne društvene i političke probleme iz različitih perspektiva i kompetentno se uključiti u kreiranje boljih rješenja - donošenje novih politika za njihovo uspješno rješavanje. Za društvo, vrijednosti učenja i podučavanja građanskog obrazovanja imaju dugoročne pozitivne efekte. Obrazovani građani i građanke koji poznaju svoja prava, odgovornosti i obaveze, motivirani su da se aktivno uključe u društvene procese i daju doprinos jačanju demokratskih institucija i vladavine prava. Oni su spremni da se bore za društvene promjene i da se suprotstave nepravdi i nejednakosti. Građansko obrazovanje nije ključno samo za razvoj individualnih građanskih kompetencija, već i za izgradnju održivih, demokratskih i pravednih društvenih zajednica. Tako, na primjer, ono potiče na uvažavanje različitosti, što je nužan preduslov za razvoj inkluzivnog, pluralističkog društva.

Mjesto predmeta u cjelokupnom nastavnom planu i programu za osnovnu školu

Nastavni predmet Građansko obrazovanje pripada društveno-humanističkom području. Integrira učenje i poučavanje sadržaja međupredmetnih područja i tema prema Zajedničkoj jezgri nastavnih planova i programa definiranih na ishodima učenja (APOSO BiH, 2015.)

Za izvedbu ovog predmetnog kurikuluma planiran je 1 nastavni sat/čas sedmično, odnosno 34-35 nastavnih sati/časova godine, u jednoj godini osnovnoškolskog obrazovanja, s preporukom da bude u sedmoj ili osmoj godini devetogodišnje osnovne škole.

Koncepcija poučavanja i učenja u okviru predmeta

Učenici i učenice postižu najbolje rezultate kada su angažirani na različite načine prema univerzalnom dizajnu učenja (UDL). Ovaj koncept primenjen u nastavi predmeta Građansko obrazovanje koristi raznolike pristupe učenju i komplementarnom poučavanju kako bi osposobio i osnažio učenike i učenice za interakciju, istraživanje, kritičko razmišljanje, saradnju, diskusiju o relevantnim pitanjima i donošenje informiranih odluka o važnim javnim temama u zajednici. Učenici i učenice angažirani u strategijama aktivnog, interaktivnog, optimalno individualiziranog, otkrivalačkog i kooperativnog učenja, zadržavaju stečena građanska znanja u dužem vremenskom periodu, razvijaju osnovne građanske vještine i i formiraju građanske stavove. Građansko obrazovanje uči učenike i učenice *kako da misle, a ne šta da misle*. Ovakav pristup isključuje indoktrinaciju i promovira obrazovanje koje je u skladu s vrijednostima i principima demokratskog društva.

Logički posmatrano, učenici i učenice bi trebali steći uvid u osnovne demokratske koncepte, vrijednosti i principe prije nego što se dublje uvedu u mehanizme učešća građana u ustavnoj demokratiji. Zbog kontinuiteta i preglednosti sadržaja poučavanja i učenja, nastavni predmet Građansko obrazovanje hronološki ne prati oblasti i komponente ZJNPP, nego se sastoji od 7 (sedam) nastavnih cjelina unutar kojih se ostvaruju ishodi učenja definirani Zajedničkom jezgrom NPP. Sedam nastavnih cjelina građanskog obrazovanja, pripadajuće nastavne jedinice i njihov redoslijed omogućavaju postepen i sistematičan razvoj građanskih kompetencija učenika i učenica kroz uvid u osnovne demokratske koncepte, analizu njihovih različitih elemenata, upoznavanje svojih prava, sloboda, odgovornosti i obaveza a zatim i mehanizama za ostvarivanje i zaštitu prava, te učešća u procesima donošenja odluka. Pregled ključnih programskih sadržaja predmeta Građansko obrazovanje:

Nastavna cjelina: Autoritet

(usklađenost sa ZJNPP: oblast 2, komponenta 3)

- Nastavna jedinica 1: Kakva je razlika između autoriteta i moći bez autoriteta? - 1 čas
- Nastavna jedinica 2: Zašto nam treba autoritet? - 1 čas
- Nastavna jedinica 3: Gdje nalazimo autoritet i kako se on opravdava? - 1 čas
- Nastavna jedinica 4: Kako treba birati ljude na pozicije autoriteta? - 1 čas
- Nastavna jedinica 5: Koga treba izabrati na ovu poziciju autoriteta? - 1 čas

Nastavna cjelina: Privatnost

(usklađenost sa ZJNPP: oblast 1, komponenta 1)

- Nastavna jedinica 6: Šta je privatnost? - 1 čas
- Nastavna jedinica 7: Zašto se razlikuju ponašanja ljudi kada se radi o privatnosti? - 1 čas
- Nastavna jedinica 8: Koje su moguće posljedice privatnosti? - 1 čas
- Nastavna jedinica 9: Koji bi trebali biti obim i granice privatnosti? - 1 čas

Nastavna cjelina: Odgovornost

(usklađenost sa ZJNPP: oblast 1, komponenta 1)

- Nastavna jedinica 10: Šta je odgovornost? - 1 čas
- Nastavna jedinica 11: Koji su neki od izvora odgovornosti? - 1 čas
- Nastavna jedinica 12: Koje su posljedice preuzimanja odgovornosti? - 1 čas
- Nastavna jedinica 13: Kako izabrati između odgovornosti koje se suprotstavljaju jedna drugoj? - 1 čas

Nastavna cjelina: Pravda

(usklađenost sa ZJNPP: oblast 1, komponente 1 i 2)

- Nastavna jedinica 14: Zašto se pitanja pravde dijele na tri kategorije? - 1 čas
- Nastavna jedinica 15: Distributivna pravda - 1 čas
- Nastvna jedinica 16: Korektivna pravda - 1 čas
- Nastavna jedinica 17: Proceduralna pravda - 1 čas

Nastavna cjelina: Narod i vlast

(usklađenost sa ZJNPP: oblast 1, komponenta 3; oblast 2, komponente 1, 2 i 3)

- Nastavna jedinica 18: Zašto nam je potrebna vlast? - 1 čas
- Nastavna jedinica 19: Šta je demokratska ustavna vlast? - 1 čas
- Nastavna jedinica 20: Kako građani mogu učestvovati?- 1 čas
- Nastavna jedinica 21: Koje odluke ćeš donositi kao građanin/ka? – 1 čas

Nastavna cjelina: Mi trebamo druge – drugi trebaju nas

(usklađenost sa ZJNPP: oblast 1, komponenta 2; oblast 3, komponente 1, 2 i 3)

- Nastavna jedinica 22: Kulturni i građanski identitet - 1 čas
- Nastavna jedinica 23: Globalizacija i demokratija - 1 čas
- Nastavna jedinica 24: Evropska unija - 1 čas

Praktična nastava „Projekt građanin“; 10 časova

(usklađenost sa ZJNPP: oblast 2, komponenta 4)

OPĆI CILJEVI PREDMETA

Opći ciljevi nastavnog predmeta Građansko obrazovanje ili predmetne nastave građanskog obrazovanja u osnovnoj školi su:

- Usvajanje građanskih znanja o osnovnim konceptima demokratskog društva, temeljnim principima ustavne demokratije i osposobljavanje za procjenu uloge vlasti u zaštiti ljudskih prava i sloboda kroz ostvarivanje vladavine prava u demokratskom društvu.
- Razvijanje građanskih znanja, vještina i stavova za aktivno učešće u razvoju i izgradnji demokratskog društva kroz različite aktivnosti i oblike predstavljanja građana.
- Osposobljavanje za kompetentno učešće u praćenju provedbe postojećih i predlaganju novih mjera javne politike na svim nivoma vlasti.
- Poticanje kreativnosti, analitičkog i kritičkog mišljenja uz funkcionalnu i odgovornu upotrebu informacijsko-komunikacijskih tehnologija.
- Proširivanje znanja o aspektima funkcioniranja pluralističkog i inkluzivnog društva, poticanje poštivanja kulturnih razlika i interkulturalnog dijaloga kako bi se smanjili neravnopravnost i predrasude prema drugima i drugačijima.
- Poticanje nenasilnog i kompromisnog rješavanja konflikata na lokalnom, regionalnom i globalnom nivou.
- Usvajanje znanja o EU integracijama i globalizaciji; Razvoj svijesti i kritičkog stava o prednostima i nedostacima ovih procesa udruživanja, zajedničkog djelovanja i jedinstvenog tržišta.
- Usvajanje znanja o odnosu tržišne ekonomije i demokratije te njihove međusobne uvjetovanosti.
- Izgradnja svijesti o važnosti saradnje među državama i zajedničke posvećenosti osiguranju održivog razvoja na lokalnom, regionalnom i globalnom nivou kroz prakticiranje principa odgovorne ekonomije i odgovorne potrošnje.

STRUKTURA, ISHODI I KRITERIJI VREDNOVANJA NASTAVNOG PREDMETA GRAĐANSKO OBRAZOVANJE

Nastavna/tematska cjelina: Autoritet

Cilj izučavanja ove nastavne cjeline je

- omogućiti učenicima i učenicama šire razumijevanje društvene i političke moći i različitih oblika demonstracije moći - onih koji se oslanjaju na legitimni autoritet, ali i onih gdje se moć zloupotrebljava ili koristi bez legitimnog i legalnog autoriteta;
- osposobiti učenike i učenice da kritički promišljaju odluke autoriteta, probleme i konflikte koji proizlaze iz nedostatka djelotvornog autoriteta, što će im pomoći da bolje razumiju važnost stabilnih i legitimnih institucija i lidera za osiguranje pravednosti, sigurnosti i ravnopravnosti u zajednici;
- razviti kod učenika analitičke vještine i jasno razumijevanje procesa biranja predstavnika vlasti kroz analizu različitih izvora autoriteta, potrebnih kvalifikacija za određenu poziciju autoriteta i simulaciju izbora za poziciju autoriteta;
- proširiti znanja učenika i učenica o načinima organiziranja i upravljanja demokratskim društvima, prednostima i izazovima svakog modela, kao i o fundamentalnoj ideji da su građani izvor političkog autoriteta u demokratskim društvima;
- kroz diskusije, prezentacije i argumentaciju, razviti kod učenika i učenica vještine usmene i pismene komunikacije, što će im omogućiti da iskažu svoje ideje i stavove u vezi sa pitanjima vlasti na jasan i uvjerljiv način;
- postići kod učenika i učenica izgradnju pozitivnog stava o izboru najkvalifikovanije osobe na poziciju autoriteta i važnosti glasanja kao načina na koji građani mogu kontrolisati djelovanje vlasti.

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Progamski/ uopćeni ishodi (ZJNPP)
Autoritet	Kakva je razlika između autoriteta i moći bez autoriteta?	1	Obrazlaže pojmove: politička moć, legalnost i legitimost.	Navodi i primjerima potkrepljuje jasne i sveobuhvatne definicije poltičke moći, legalnosti i legitimnosti.	2	3	Objašnjava oblike društvene moći, autoriteta i vlasti kroz historiju; Razlikuje modele demokratske vlasti, objašnjava ulogu građana u njima i navodi važnost participacije građana u demokratskom odlučivanju; Određuje odnos između vlasti, političkog autoriteta i političke moći, te daje
			Razlikuje primjere autoriteta i moći bez autoriteta.	Ispravno tumači primjere iz udžbenika i navodi nove relevantne primjere iz svog okruženja/stvarnog života.			
			Analizira odnos između društvene moći, političke moći, legalnosti i legitimnosti.	Pruža detaljnu analizu odnosa između društvene i političke moći, legalnosti i legitimnosti s jasnim i relevantnim argumentima.			
	Zašto nam treba autoritet?	1	Identificira probleme nastale zbog nedostatka djelotvornog autoriteta	Precizno i s razumijevanjem opisuje situacije i probleme nastale usljed nedostatka (djelovanja) relevatnog autoriteta.	2	3	
			Uočava načine na koje građani mogu kontrolisati djelovanje vlasti.	Navodi raznolike i relevantne načine kontrole vlasti.			
			Razlikuje ograničenu od neograničene vlasti.	Ispravno navodi karakteristike ograničene i neograničene vlasti uz relevantne primjere.			

			Vrednuje značaj autoriteta za osiguranje pravednosti, sigurnosti i ravnopravnosti u zajednici.	Pruža promišljene i potkrijepljene argumente o značaju autoriteta za postizanje pravednosti, sigurnosti i ravnopravnosti u zajednici. Svoju argumentaciju temelji na primjerima iz stvarnog života.			primjere korištenja političke moći bez autoriteta u prošlosti i danas;
			Zauzima stav prema situacijama zloupotrebe autoriteta	Izražava jasan, argumentiran i kritički orijentiran stav prema situacijama zloupotrebe autoriteta.			
	Gdje nalazimo autoritet i kako se on opravdava?	1	Identificira izvore autoriteta.	Navodi potpun i raznolik popis različitih izvoraautoriteta i navodi primjer za svaki od njih.	2	3	
			Obrazlaže izvor političkog autoriteta u demokratskim društvima.	Jasno i argumentovano određuje izbornu volju građana kao izvor autoriteta.			
			Analizira razlike i sličnosti predstavničke i direktne demokratije.	Daje detaljnu analizu modela demokratske vlasti ispravno uspoređujući njihove karakteristike.			
	Kako treba birati ljude na pozicije autoriteta?	1	Identificira kvalifikacije i kompetencije potrebne za poziciju autoriteta	Precizno i s razumijevanjem navodi sve relevantne kvalifikacije i kompetencije potrebne za poziciju autoriteta	2	3	
			Uspoređuje kvalifikacije kandidata sa zahtjevima određene pozicije autoriteta	Iznosi detaljnu i argumentiranu usporedbu na odabranom primjeru iz stvarnog života.			
			Zalaže se za izbor najkvalifikovanije osobe na poziciju autoriteta.	Izražava jasan, argumentiran i kritički orijentiran stav o izboru osobe na poziciju autoriteta.			
	Koga treba izabrati na ovu poziciju autoriteta?	1	Analizira problem u zajednici.	Provodi kritičku analizu zadanog problema i argumentovano izlaže prijedlog tog rješenja problema.	2	3	
			Donosi nepristrasnu i argumentovanu odluku koristeći se intelektualnim alatom za procjenu kandidata i kandidatkinja za poziciju autoriteta.	Rangira kandidate i kandidatkinje iz zadatog primjera koji govori o izboru gradonačelnika zamišljenog grada.			
			Identifukuje sve faze organizacije izbora za pozicuju autoriteta	Uspješno simulira sve faze izbornog procesa; rado prihvata rad u grupi i saradnički se odnosi prema članovima grupe, izvršava svoj dio zadatka.			
			Zauzima stav o važnosti glasanja kao načina na koji građani mogu kontrolisati djelovanje vlasti.	Izražava jasan, argumentiran i kritički orijentiran stav o tome zašto je važno glasati.			

Nastavna/tematska cjelina: Privatnost

Cilj izučavanja ove nastavne cjeline je

- omogućiti učenicima i učenicama da razmatraju pravo na privatnost kao primjer ključne karakteristike demokratskog društva: ljudskih prava i sloboda;
- proširiti znanje učenika i učenica o osnovama demokratskih sloboda i prava, kao i povezane odgovornosti i dužnosti koje proističu iz te ideje;
- osposobiti učenice i učenike da kroz primjere i diskusije o pravu na privatnost kritički procjenjuju konkretne situacije i dileme koje se javljaju u stvarnom svijetu po pitanju obima, granica i zaštite ljudskih prava i sloboda;
- proširiti znanje učenika i učenica o ključnim karakteristikama vladavine prava kroz analizu slučajeva i primjere iz stvarnog svijeta;
- razviti kod učenica i učenika kritičko razmišljanje, analitičke vještine i sposobnost donošenja informisanih odluka u vezi sa pitanjima sloboda, prava, odgovornosti i dužnosti.
- postići kod učenica i učenika izgradnju pozitivnog stava o značaju i ostvarivanju individualnih prava i sloboda u društvu.

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Progamski/ uopćeni ishodi (ZJNPP)
Privatnost	Šta je privatnost?	1	Uočava da je pravo na privatnost jedno od osnovnih ljudskih prava i sloboda, koji se priznaju građanima i građankama demokratskog društva.	Tumači pravo na privatnost kao ljudsko pravo i navodi druga prava i slobode koji su zaštićeni ustavom BiH.	1	1	Opisuje slobode, prava, odgovornosti i dužnosti pojedinca u društvu.
			Prepoznaje vrste privatnosti.	Bez pomoći nastavnika navodi primjere različitih vrsta privatnosti iz udžbenika i svakodnevnog života.			
			Procjenjuje situacije narušavanja privatnosti.	Argumentirano iznosi svoju procjenu posljedica narušavanja prava na privatnost za pojedince i zajednicu.			
			Zauzima stav o važnosti zaštite ljudskih prava i sloboda.	U različitim situacijama, aktivno i dosljedno pokazuje posvećenost da poštuje tuđu i štiti ličnu privatnost, te ostala ljudska prava i slobode.			
	Zašto se razlikuju ponašanja ljudi kada se radi o privatnosti?	1	Analizira faktore koji utiču na različito ponašanje ljudi kada se radi o privatnosti.	Iznosi detaljnu analizu različitih faktora koji određuju ponašanja ljudi u vezi s privatnosti i kod izbora stvari koje žele zadržati privatnim. Svoju argumentaciju potkrepljuje primjerima iz svakodnevnog života	1	1	
			Uvažava izbor drugih da se ponašaju na njima odgovarajući način kada je u pitanju privatnost.	Suzdržava se od nepotrebnog ili neprimjerenog komentiranja ili pritiska na osobe koje se drugačije ponašaju kada se radi o privatnosti.			
	Koje su moguće	1	Razlikuje koristi i cijene privatnosti u različitim situacijama.	Promišljeno argumentira posljedice privatnosti i za njih navodi primjere iz udžbenika i svakodnevnog života.	1	1	

	posljedice privatnosti?						
	Koji bi trebali biti obim i granice privatnosti?	1	Identificira osobe, organizacije ili institucije koji žele ograničiti privatnost.	Ispravno tumači primjere iz udžbenika i daje nove relevantne primjere iz svog okruženja/stvarnog života.	1	1	
			Utvrđuje da pravo na privatnost nije apsolutno ili neograničeno.	Navodi različite situacije ili kontekste u kojima pravo na privatnost može biti ograničeno ili balansirano s drugim društvenim interesima ili pravima.			
			Preporučuje specifične mjere i strategije koje se mogu primijeniti kako bi se zaštitila privatnost pojedinaca.	Pronalazi i predstavlja relevantne zakone koji garantuju i štite pravo pojedinca na privatnost. Samostalno istražuje i navodi prijedloge zakonskih rješenja za zaštitu digitalne privatnosti (prava na privatnost u digitalnom okruženju) novih generacija građanki i građana.			

Nastavna/tematska cjelina: Odgovornost

Cilj izučavanja ove nastavne cjeline je

- omogućiti učenicima i učenicama da se upoznaju s konceptom odgovornosti kako bi razvili dublje razumijevanje o tome šta znači biti odgovoran građanin/građanka, te kako to utiče i na njih same i na društvo u cjelini;
- osposobiti ih da identifikuju različite faktore (moralne vrijednosti, zakoni, norme, itd.) koji oblikuju našu odgovornost prema sebi, drugima i zajednici;
- proširiti znanja učenika i učenica o o posljedicama (ne)preuzimanja i (ne)izvršavanja odgovornosti, što će im pomoći i da uoče moguće posljedice koje, po njih same i društvenu zajednicu u kojoj žive, može imati njihovo aktivno i odgovorno građansko djelovanje, a kakve apatija: nezainteresiranost i odsustvo takvog djelovanja – angažmana;
- Poticati razvoj empatije, solidarnosti i građanskog angažmana; Kroz učenje i promišljanje društvene (ne)jednakosti i odgovornosti jačati svijest učenika i učenica o vlastitoj – ličnoj/osobnoj odgovornosti za stvaranje pozitivnih promjena u društvu;
- Razviti kod učenika i učenica demokratski moralni sud, potaći usvajanje i primjenu demokratskih standarda odlučivanja o ispravnom i odgovornom postupanju prema sebi, drugima i društvu u kojem žive.

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Progamski/ uopćeni ishodi (ZJNPP)
Odgovornost	Šta je odgovornost?	1	Prepoznaje odgovornost u različitim situacijama.	Ispravno navodi i opisuje odgovornosti u različitim primjerima iz udžbenika i daje nove, relevantne primjere iz svog svakodnevnog života i medijskog izvještavanja.	1	1	Opisuje slobode, prava, odgovornosti i dužnosti pojedinca u društvu.
			Identifikuje značaj odgovornosti za zaštitu ljudskih prava i sloboda.	Pruža promišljene i primjerima potkrijepljene argumente o značaju odgovornosti za zaštitu ljudskih prava i sloboda.			Pokazuje društvenu odgovornost i

			Povezuje odnose između ljudskih prava/sloboda i odgovornosti vlasti i građana.	Kritički, s dubokim razumijevanjem, uočava i povezuje navedene odnose.			posvećenost zajedničkom dobru.
			Zauzima pozitivan stav prema preuzimanju odgovornosti.	U svakodnevnim situacijama iskazuje opredjeljenost za odgovorno djelovanje i spremnost za preuzimanje odgovornosti.			
	Koji su neki od izvora odgovornosti?	1	Razlikuje izvore odgovornosti.	Ispravno određuje različite izvore odgovornosti i za njih navodi primjere iz udžbenika i nove primjere iz svakodnevnog života			
			Analizira odgovornost pojedinaca i/ili institucija vlasti za osiguranje društvene jednakosti i zajedničkog dobra.	Iznosi detaljnu analizu i argumentirano objašnjava ulogu pojedinca i institucija vlasti u osiguravanju društvene jednakosti, te očuvanju i unaprijeđenju zajedničkog dobra.			
	Koje su posljedice preuzimanja odgovornosti?	1	Razlikuje koristi i cijene preuzimanja odgovornosti.	Ispravno navodi različite primjere posljedica preuzimanja odgovornosti koje znače koristi i onih koje znače cijene za pojedinca koji preuzima odgovornost, za druge i za cijelu društvenu zajednicu.			
			Procjenjuje posljedice preuzimanja odgovornosti.	Pruža temeljitu, uravnoteženu i primjerima iz svakodnevnog života potkrepljenu analizu odnosa koristi i cijena kod preuzimanja odgovornosti.			
			Zauzima stav o značaju društvene odgovornosti i posvećenosti zajedničkom dobru.	Izražava jasan, doslijedan i odlučan stav prihvatanja i prakticiranja lične odgovornosti za očuvanje i unaprijeđenje zajedničkog dobra.			
	Kako izabrati između odgovornosti koje se suprotstavljaju jedna drugoj?	1	Uočava da se odgovornosti, vrijednosti i interesi mogu suprotstavljati jedni drugima.	Precizno i s razumijevanjem opisuje primjere situacija u kojima dolazi do suprostavljanja odgovornosti, vrijednosti i interesa.			
			Kritički prosuđuje situacije u kojima treba izabrati između odgovornosti, vrijednosti i interesa koji se suprostavljaju.	Objašnjava ključne elemente problemske situacije, agumentirano ih rangira po važnosti i donosi ispravan i promišljen zaključak.			

Nastavna/tematska cjelina: Pravda

Cilj izučavanja ove nastavne cjeline je

- proširiti znanja učenika i učenica o konceptu pravde koji ima vitalnu ulogu u društvima zasnovanim na demokratskim institucijama i razvijenoj građanskoj demokratskoj političkoj kulturi;
- omogućiti učenicima i učenicama da kroz učenje o distributivnoj, korektivnoj i proceduralnoj pravdi ispituju pojam pravednosti u različitim situacijama i širem društvenom kontekstu;
- osposobiti učenice i učenike za primjenu pravičnih rješenja i procedura u njihovom svakodnevnom životu kako bi doprinijeli smanjenju društvene nejednakosti i izgradnji pravednijeg društva;
- razvijati kod učenika i učenica kritičko razmišljanje, analitičke vještine i sposobnost donošenja informiranih odluka u vezi s pitanjima pravde, čime će se im se pružiti ključni alat za aktivno i odgovorno građansko učešće u procesima demokratskog odlučivanja u društvu.

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Progamski/ uopćeni ishodi (ZJNPP)
Pravda	Zašto se pitanja pravde dijele na tri kategorije?	1	Razlikuje pojmove: distributivna pravda, korektivna pravda i proceduralna pravda.	Daje jasne, precizne i sveobuhvatne definicije distributivne, korektivne i proceduralne pravde.	1	1	Objašnjava važnost općevažećih pravila za osiguranje društvene jednakosti i utvrđuje njihovu povezanost sa statusom građanina.
			Preispituje (ne)pravednost različitih situacija.	Ispravno i s razumijevanjem interpretira primjere iz udžbenika i povezuje ih sa primjerima sličnih situacija iz svakodnevnog života.			
			Analizira posljedice društvene nejednakosti za pojedinca i zajednicu.	Pruža detaljnu analizu s jasnim i relevantnim argumentima.			
			Zalaže se za osiguranje društvene jednakosti.	U i izvan škole aktivno učestvuje u inicijativama/akcijama koje doprinose smanjenju društvene nejednakosti.			
	Distributivna pravda	1	Identifikuje princip sličnosti u različitim situacijama.	Ispravno tumači primjer iz udžbenika i iznosi nove relevantne primjere iz svog okruženja/stvarnog života.	2	2	Dovodi u vezu zaštitu prava, pravdu i pravednost u društvu s funkcioniranjem demokratskih institucija i razvijenošću demokratske građanske kulture.
			Procjenjuje pitanja distributivne pravde koristeći kriterije potrebe, sposobnosti i zasluge.	Donosi pravednu procjenu pružajući promišljene i potkrijepljene argumente.			
	Korektivna pravda	1	Razlikuje ciljeve korektivne pravde – ispravke, sprečavanje i obeshrabrivanje	Ispravno navodi ciljeve korektivne pravde i za svaki od njih daje relevantne primjere situacija iz stvarnog života.			
			Predlaže pravedni odgovor na zadani prekršaj ili povredu.	Koristeći tabelu intelektualnih sredstava za pitanja korektivne pravde analizira relevantne elemente konkretnog prekršaja ili povrede i daje			

				jasan, argumentiran i kritički orijentiran prijedlog odgovora na njih.			
	Proceduralna pravda	1	Prepoznaje ciljeve proceduralne pravde.	Ispravno navodi i opisuje ciljeve proceduralne pravde i za svaki od njih daje relevantne primjere situacija iz svakodnevnog života.			
			Analizira pravednost načina prikupljanja informacija i donošenja odluka.	Pruža detaljnu analizu priče iz udžbenika s jasnim i relevantnim argumentima.			
			Prosuđuje zašto je važno da vlast slijedi odgovarajuće procedure kada donosi odluke koje utiču na dobrobit građana.	Prezentira promišljene i primjerima potkrijepljene argumente o negativnim posljedicama odluka za čije donošenje nisu primjenjene pravdene procedure.			
			Zauzima pozitivan stav o važnosti sve tri vrste pravde za razvoj demokratske građanske kulture.	Izražava jasan, dosljedan i odlučan stav koji je podržan postupcima u u svakodnevnim životnim situacijama.			

Nastavna/tematska cjelina: Narod i vlast

Cilj izučavanja ove nastavne cjeline je

- proširiti znanja učenika i učenica o osnovnom zadatku vlasti, a on se odnosi na zaštitu ljudskih prava svakog građanina i građanke;
- omogućiti učenicima i učenicama da uvide važnost demokratskog ustava kao najvišeg pravnog i najznačajnijeg političkog dokumenta, kojim se uživanje prava i sloboda garantuje svim građanima i građankama, pod jednakim uslovima, kao i da razmatraju demokratske vrijednosti na kojima društvo počiva i koje su ugrađene u njegov ustav;
- Osposobiti učenike i učenice da kritički promišljaju i analiziraju, te donose informisane odluke u svakodnevnom životu kroz diskusije o povezanosti i međuzavisnosti nivoa i grana vlasti, različitim načinima na koje građani mogu uticati na vlast, elementima postizanja, očuvanja i unapriđeđenja zajedničkog dobra, te propitivanjem ostvarenosti demokratskih vrijednosti u BiH;
- razviti kod učenika i učenica pozitivni stav prema aktivnom učešću građana i građanki u oblikovanju društva u kojem žive.

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Progamski/ uopćeni ishodi (ZJNPP)
Narod i vlast	Zašto nam je potrebna vlast?	1	Razlikuje pojmove: prirodna prava, prirodno stanje, društveni ugovor.	Daje jasne, precizne i sveobuhvatne definicije prirodnih prava, prirodnog stanja i društvenog ugovora.	2	1	Određuje slobodu i prava pojedinca, jednakost, vladavinu prava i solidarnost kao najviše demokratske vrijednosti i tumači njihov historijski razvoj.Objašnjava razlike u vrijednostima i načelima između nedemokratskog i
			Određuje demokratiju kao politički system i prepoznaje njegove karakteristike.	Ispravno objašnjava šta je demokratija i navodi karakteristike prema kojima se demokratija razlikuje od drugih političkih sistema.			
			Razlikuje horizontalnu i vertikalnu podjelu vlasti.	Precizno razdvaja i opisuje nivoe i grane vlasti u BiH.			

			Analizira povezanost i međuzavisnost nivoa i grana vlasti u BiH.	Šematskim prikazom ilustrira najmanje dvije nadležnosti svake od tri grane vlasti na različitim nivoima i objašnjava njihovu povezanost i međuzavisnost.			demokratskog društva te argumentira prednosti života u demokratiji. Uočava i analizira prepreke punom ostvarenju demokratskih vrijednosti u savremenom društvu.
			Zauzima stav o potrebi postojanja vlasti.	Izražava jasan, argumentiran i kritički orijentiran stav o nužnosti postojanja vlasti za zaštitu prava građana.			
	Šta je demokratska ustavna vlast?	1	Uočava ulogu ustava u zaštiti prava građana i funkcioniranju demokratskog društva.	Precizno navodi osnovne odlike ustava i objašnjava njihovu svrhu navodeći primjere iz Ustava BiH i entitetskih ustava.			Određuje demokratiju kao politički sistem, navodi njegova glavna obilježja i objašnjava funkcioniranje demokratskih institucija. Opisuje ulogu ustava u zaštiti prava građana i funkcioniranju demokratskog društva. Određuje pojam demokratske vlasti, objašnjava važnost podjele vlasti, razlikuje nivoe i grane vlasti u BiH, opisuje njihove nadležnosti i tumači povezanost i međuzavisnost grana i nivoa vlasti.
			Prepoznaje nadležnosti institucija vlasti na različitim granama i nivoima.	Ispravno i s razumijevanjem svrstava rješavanje zadanih pitanja pod nadležnost konkretne institucije vlasti u BiH.			
			Uspoređuje razlike u vrijednostima između demokratskog i nedemokratskog društva.	Objašnjava osnovne vrijednosti ustavne demokratije i suprotstavlja ih vrijednostima nedemokratskog društva.			
			Procjenjuje ostvarenost demokratskih vrijednosti u BiH.	Koristeći se Ustavom BiH i relevantnim informacijama o društveno-političkim prilikama u državi, pruža argumentovanu i detaljnu procjenu ostvarenosti demokratskih vrijednosti u BiH.			
			Zalaže se za poštovanje ustava i zakona.	Jasno izražava svoju posvećenost ustavnim normama i zakonima, te je spreman/na učestvovati u aktivnostima koje promoviraju poštivanje ustava i zakona.			
	Kako građani mogu učestvovati?		Razlikuje pasivno i aktivno građanstvo.	Ispravno, s razumijevanjem, objašnjava razliku između apatičnog građanstva koje pasivno posmatra političke procese i aktivnog građanstva koje se odgovorno uključuje u procese političkog odlučivanja.	2	3	Objašnjava važnost i navodi načine na koje građani mogu kontrolirati djelovanje vlasti. Razlikuje pasivno i aktivno građanstvo. Objašnjava važnost društvene solidarnosti te
			Razlikuje političku od društvene akcije.	Argumentovano, na primjerima iz udžbenika i svakodnevnog života, navodi i objašnjava razlike između političke akcije (aktivnosti koje se direktno odnose na političke procese i odlučivanje) i društvene akcije (aktivnosti koje	1	3	

				su usmjerene na društvene promjene izvan političkog okvira).			ulogu i oblike građanskog aktivizma u osiguranju dobrobiti građana. Planira, organizira i učestvuje u građanskim inicijativama.
			Obrazlaže značaj uloge građana u kontroli djelovanja vlasti i izgradnji demokratičnijeg društva.	Pruža promišljene i primjerima potkrijepljene argumente o značaju uloge građana u kontroli djelovanja vlasti i izgradnji demkratičnijeg društva.			
			Analizira prednosti i nedostatke različitih načina učešća građana.	Pruža detaljnu kritičku analizu 13 načina učešća navedenih u udžbeniku s jasnim i relevantnim argumentima.			
			Zauzima pozitivan stav o vlastitom građanskom aktivizmu.	Dosljedno i aktivno iskazuje spremnost za učešće u građanskim inicijativama.			
	Koje odluke ćeš donositi kao građanin/ka?		Uočava da prava i slobode idu "ruku pod ruku" sa obavezama i odgovornostima.	Tumači zadana prava i slobode i povezuje ih s odgovarajućim obavezama i odgovornostima.			
			Obrazlaže prednosti i nedostatke odluke ili zakona.	Ispravno i precizno opisuje prednosti i nedostatke zadanog primjera odluke/zakona.			
			Analizira odnos između građanske vrline, ličnih ciljeva i zajedničkog dobra.	Pruža detaljnu analizu situacija u kojima su građanske vrline i lični ciljevi usklađeni i one u kojima su suprostavljeni postizanju zajedničkog dobra i javnog interesa.			
			Predlaže alternativne planove akcije za rješenje problema.	Analizira relevantne elemente zadanog problema i daje jasne, argumentirane i kritički orijentirane prijedloge rješenja.			

Nastavna/tematska cjelina: Mi trebamo druge – drugi trebaju nas

Cilj izučavanja ove nastavne cjeline je

- proširiti znanja učenika i učenica o pitanjima identiteta
- omogućiti učenicama i učenicima da kroz istraživanje regionalnih i globalnih trendova steknu bolji uvid u dinamiku koja oblikuje savremeni svijet i složenost novih društvenih odnosa i globalnih izazova;
- osposobiti učenike i učenice da propitivanjem i analizom spoznaju svoju ulogu u stvaranju perspektivne budućnosti za sadašnje i buduće generacije, u kojoj se privredni rast i razvoj neće ostvarivati na štetu okoliša i narušavanjem socijalne pravde;
- razviti pozitivni stav učenika i učenica o važnosti pluralizma u demokratskim društvima;
- razvijati kod učenika i učenica empatiju, solidarnost i vještine donošenja odgovornih i informiranih odluka na kojima će se temeljiti njihovo aktivno učešće u rješavanju lokalnih i globalnih izazova savremenog društva.

Nastavna cjelina	Nastavna jedinica	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Progamski/ uopćeni ishodi (ZJNPP)
	Kulturni i građanski identitet	1	Uočava da svaka osoba posjeduje višestruke identitete.	Ispravno navodi i tumači različite identitete osoba ili likova iz zadanog primjera.	1	2	Analizira vezu između kulturnog i građanskog identiteta. Objašnjava važnost poštivanja različitih kulturnih identiteta za dobrobit pojedinca i društva. Uočava situacije u kojima se ne poštuju kulturni identiteti drugih te analizira uzroke i posljedice takvih odnosa. Zagovara kulturnu različitost kao društveno bogatstvo.
			Razlikuje lični, kulturni i građanski identitet.	Jasno i precizno opisuje razlike između ličnog, kulturnog i građanskog identiteta i navodi primjere koji ilustriraju te razlike.			
			Obrazlaže važnost poštivanja različitih kulturnih identiteta za dobrobit pojedinca i društva.	Pruža promišljene i primjerima potkrijepljene argumente o važnosti poštivanja različitih kulturnih identiteta, te objašnjava kako to doprinosi većem stepenu društvene kohezije.			
			Analizira odnos između kulturnog i građanskog identiteta.	Iznosi detaljnu analizu i objašnjava kako se međusobno odnose kulturni i građanski identitet. Argumentira integrativni karakter građanskog identiteta.			
			Zagovara kulturnu različitost kao društveno bogatstvo.	Pokazuje privrženost uzajamnom razumijevanju, poštovanju različitosti, saradnji s drugima i drugačijima i empatiju prema različitim kulturnim perspektivama.			
	Globalizacija i demokratija	1	Razlikuje pojmove „globalizacija“, „međunarodni odnosi“, „međunarodni akteri“ i “održivi razvoj”.	Daje jasne, precizne i sveobuhvatne definicije globalizacije, međunarodnih odnosa i međunarodnih aktera i potkrepljuje ih primjerima.	3	1 & 3	Tumači pojmove „globalizacija“, „međunarodni

			Obrazlaže važnost razvoja globalne građanske svijesti za rješavanje globalnih problema.	Opisuje i primjerima potkrepljuje ulogu i značaj razvoja globalne građanske svijeti za suzbijanje siromaštva u svijetu, razvoj otpornosti i pružanje adekvatnog odgovora na klimatske promjene i druge probleme savremene demokratije i globalnog održivog razvoja.			odnosi" i „međunarodni akteri". Upoređuje pozitivne i negativne učinke demokratske i ekonomske globalizacije na pojedinca, lokalnu zajednicu i državu, s posebnim osvrtom na BiH. Prepoznaje globalne probleme i argumentira važnost razvoja globalne građanske svijesti za njihovo rješavanje. Zagovara odgovornost sadašnjih generacija za dobrobit budućih generacija.
			Analizira ciljeve održivog razvoja.	Iznosi detaljnu analizu dva cilja održivog razvoja, argumentirano objašnjava njihov značaj, dovodi ih u vezu s problemima u lokalnoj zajednici i razmatra moguća rješenja tih problema.			
			Procjenjuje prednosti i nedostatke globalizacije.	Upoređuje pozitivne i negativne efekte globalizacije na zadanom primjeru i izvodi argumentovan zaključak.			
			Zalaže se za ostvarenje ciljeva održivog razvoja.	Učešćem u grupnim inicijativama demonstrira posvećenost postizanju ciljeva održivog razvoja.			
	Evropska unija	1	Obrazlaže pojam i istoriju EU.	Daje jasnu definiciju Evropske unije i navodi ključne historijske događaje njenog uspostavljanja i razvoja.	3	2	Tumači pojam i opisuje historiju evropskih integracija. Objašnjava ustrojstvo EU, njene glavne vrijednosti i ciljeve, obaveze država članica i ulogu građana u evropskim integracijama Analizira političke, kulturne i ekonomske učinke evropskog ujedinjenja i procjenjuje prednosti i nedostatke ulaska BiH u EU.
			Prepoznaje slobode, vrijednosti i ciljeve EU.	Ispravno tumači 4 osnovne slobode i 6 osnovnih vrijednosti EU; Jasno opisuje bar bar tri cilja evropskih integracija.			
			Razlikuje institucije vlasti EU.	Imenuje glavne institucije vlasti Evropske unije i ispravno opisuje njihove nadležnostii.			
			Analizira prednosti i nedostatke članstva u EU.	Upoređuje pozitivne i negativne efekte članstva u EU na zadanom primjeru iz udžbenika.			
			Vrednuje potencijalno pridruženje BiH Evropskoj uniji.	Kritički razmatra pozitivne i negativne posljedice pridruženja BiH Evropskoj uniji i iznosi agrumentiran zaključak.			

Praktična nastava "Projekt građanin"

Cilj izučavanja praktične nastave je

- omogućiti učenicama i učenicima praktičnu primjenu stečenih znanja i vještina razvijenih u predmetnoj nastavi građanskog obrazovanja na istraživanju i rješavanju konkretnih problema javne politike u lokalnoj zajednici ili širem kontekstu;
- proširiti znanja učenika i učenica o organizaciji (vertikalnoj i horizontalnoj strukturi) vlasti, različitim nivoima i granama vlasti, nadležnostima konkretnih institucija vlasti na svakom nivou odlučivanja (u kreiranju, predlaganju, donošenju i provedbi javnih politika);
- pripremiti učenike i učenice za ulogu aktivnih, odgovornih i informiranih građanki i građana demokratskog društva, uključenih u procese odlučivanja u njihovim zajednicama.
- osposobiti učenike i učenice da koriste mehanizme putem kojih građani i građanke mogu biti dio procesa odlučivanja o javnom interesu i zajedničkom dobru, te mehanizme putem kojih mogu zaštiti i zagovarati ostvarivanje svojih prava i sloboda;
- osnažiti učenike i učenice da aktivno učestvuju u rješavanju problema javne politike.

	Broj časova	Specifični ishodi nastavne jedinice	Kriteriji vrednovanja ishoda u nastavnim jedinicama	Oblast ZJNPP	Komponenta ZJNPP	Progamski/ uopćeni ishodi (ZJNPP)
Praktična nastava " Projekt građanin"	10	Identificira važne probleme javne politike u zajednici.	Navodi probleme u zajednici koji zahtijevaju sistemska rješenja – intervenciju nadležnih institucija vlasti.	2	4	Tumači pojam „javne politike" kao zbir mjera koje vlast donosi u cilju unapređenja društvenog života. Prepoznaje odgovornosti koje središnje i lokalne vlasti i javne institucije imaju u provođenju javne politike. Objašnjava načine i argumentira važnost učešća građana u izradi, provođenju i vrednovanju mjera javne politike.
		Istražuje probleme javne politike u zajednici.	Prikuplja informacije o problemima javne politike u zajednici korištenjem različitih izvora informacija (razgovor sa odraslima, anketiranje vršnjaka, web portali, itd.).			
		Kritički analizira postojeću javnu politiku.	Iznosi detaljnu analizu prednosti i nedostataka postojeće javne politike kojom vlast pokušava riješiti problem, alternativnih mjera koje predlažu opozicija, interesne grupe građana, itd., te mjera javne politike koje su za isti ili sličan problem usvojile i provode druge zajednice.			
		Predlaže mjeru javne politike koja će riješiti problem u zajednici.	Jasno i sadržajno predstavlja mjeru javne politike koju podržava i čije usvajanje zagovara njegovo/njeno odjeljenje, određuje instituciju vlasti nadležnu za njeno usvajanje i daje detaljan prikaz provedbe te mjere i potrebnih izdvajanja iz javnog budžeta u svrhu njene provedbe.			
		Kreira plan akcije za usvajanje predložene mjere javne politike.	Predstavlja detaljno razrađen plan akcije za usvajanje predložene alternativne mjere javne politike i opisuje aktivnosti koje građani mogu poduzeti kako bi izvršili pritisak na vlast da razmatra, raspravlja i odlučuje o njihovom prijedlogu.			
		Zagovara usvajanje predložene mjere javne politike.	Koristi različite zagovaračke metode s ciljem osiguravanja podrške šire javnosti za rješavanje društvenog problema i uticaja na usvajanje ili izmjenu određene javne politike.			

DIDAKTIČKO-METODIČKE PREPORUKE

Nastava građanskog obrazovanja naglašava aktivno učešće svih aktera nastavnog procesa, koje će omogućiti maksimalnu interakciju između nastavnika/ca i učenika/ca, među učenicima/cama, kao i između učenika/ca i nastavnog sadržaja. Nastavnici i nastavnice imaju ključnu ulogu u vođenju nastavnog procesa, motivisanju učenika i učenica, poticanju njihove radoznalosti, kreativnosti i interesa za istraživanje nastavnog sadržaja. Njihova uloga nije puko prenošenje informacija, već pružanje podrške učenicima i učenicama u samostalnom istraživanju tema, individualnom učenju i napredovanju. Nastavnici i nastavnice trebaju biti sposobni i spremni da se prilagode različitim stilovima učenja svojih učenika i učenica, da potiču učenike i učenice na dijalog, saradnju u radu na problemskim zadacima, razmjenu ideja i stvaraju poticajno okruženje za lični razvoj i učenje. S druge strane, u savremenoj nastavi učenici i učenice su suodgovorni akteri u procesu učenja i postizanju napretka.

Važno je naglasiti da je diferencijacija nastave putem dodeljivanja zadataka različite kompleksnosti, baziranih na individualnim potrebama i mogućnostima učenika/ca, ključna strategija koja omogućuje svakom učeniku i učenici da ostvare svoj puni potencijal. Ova praksa osigurava da nema onih koji zaostaju, kao ni onih koji se dosađuju u učionici, jer se aktivnosti temelje na individualiziranom pristupu svakom učeniku i učenici. Uz stručno-timsku podršku kompetentan nastavnik/ca će biti u mogućnosti da prilagodi inovirani i sa ZJNPP usklađeni predmetni kurikulum spoznajnim mogućnostima i interesovanjima učenika i učenica s atipičnim razvojem.

Učenici i učenice rade individualno, u parovima i malim grupama, igraju razne uloge, učestvuju u simulacijama i prezentacijama, prikupljaju podatke u terenskoj nastavi, kreiraju scenarije za donošenje odluka, samostalno istražuju, argumentirano iskazuju stavove, raspravljaju o različitim društvenim zbivanjima, aktivno učestvuju u drugim interaktivnim i stvaralačkim vježbama uz primjenu novih tehnologija i digitalnih alata. Kombinovanjem navedenih i drugih vježbi, osigurava se potpuno i primjenjivo građansko znanje, optimalni razvoj intelektualnih i participativnih građanskih vještina, digitalnih kompetencija, formiraju pozitivni stavovi prema učenju i učešću, kao i posvećenost demokratskim vrijednostima i načelima.

S namjerom da se predmetnim nastavnicama i nastavnicima olakša rad, u nastavnim jedinicama inoviranog udžbenika građanskog obrazovanja (Civitas, 2023.) naznačen je preporučeni oblik rada (kada se preporučuje individualni rad, koje sadržaje učenici/ce mogu i trebaju istraživati u paru ili radeći u manjim grupama), a pitanja i zadaci su koncipirani na način da obuhvataju veliki broj aktivnih i interaktivnih metoda i strategija poput istraživačkog učenja, problemskih zadataka, saradničkog učenja, debata/rasprava, umjetničkih metoda (poezija, crtanje), intervjua, igranja uloga, simulacija, studija slučaja, izrada prezentacije i postera, itd.

Metodičke preporuke za nastavnice i nastavnike su:

- Kreiranje i inventivno ostvarivanje mikroplanova interaktivne nastave;
- Individualno, tandemsko i učenje u malim grupama;
- Angažovanje pojedinaca iz zajednice i odgovorna upotreba medija kao izvora informacija;
- Vođenje razgovora u odjeljenju/virtualnom odjeljenju;
- Korištenje intelektualnih sredstava u analizi pitanja;
- Funkcionalna upotreba digitalnih alata u nastavi i razvijanje digitalnih kompetencija;
- Razvijanje intelektualnih sposobnosti kao i sposobnosti aktivnog učešća;
- Praćenje i provjeravanje kvaliteta rada učenika, stalna formativna i povremena sumativna evaluacija građanskih znanja, vještina, i stavova.

Detaljne didaktičko-metodičke preporuke i primjeri nalaze se u Priručniku za nastavnike (Civitas, 2024.), a za njihovu primjenu nastavnici će biti osposobljeni kroz program trodnevne obuke.

VREDNOVANJE UČENIČKIH POSTIGNUĆA

Prije poučavanja određene nastavne jedinice ili cjeline, nastavnici i nastavnice trebaju imati jasno definiranu sliku o tome kako izgleda kvalitetan rad ili postignuće učenika/ce u vezi sa tom cjelinom. Kvalitetna nastava počinje s razumijevanjem onoga što se želi postići, te s upoznavanjem učenika i učenica sa rezultatima koji se od njih očekuju i kriterijima kojima će se vrednovati njihov rad. Definiranje očekivanja omogućava nastavnicima i nastavnicama da budu efikasniji u svom radu, a učenicima i učenicama pomaže u boljem razumijevanju onoga što se od njih očekuje i omogućava im uspješnu samoprocjenu očekivanih rezultata rada.

S namjerom da se nastavnicima olakša rad, za specifične ishode nastavne jedinice izvedeni su odgovarajući kriteriji vrednovanja prema kojima se može utvrditi jesu li ostvareni planirani ishodi učenja. Elementi vrednovanja mogu biti usvojenost ili razumijevanje sadržaja, primjena ideja i koncepata određene nastavne jedinice, njenog dijela ili tematske cjeline građanskog obrazovanja, prezentacijske vještine, rad u grupi ili paru, rješavanje problemskog zadatka, praktični rad, zauzimanje i argumentirano iskazivanje stavova, itd.

Pristupi i vrste vrednovanja učeničkih postignuća

Postoje tri pristupa vrednovanju: vrednovanje za učenje, vrednovanje kao učenje i vrednovanje naučenog. *Vrednovanje za učenje* se kontinuirano odvija u toku učenja i poučavanja i kao takvo služi unapređivanju trenutnog učenja, poučavanja i planiranja narednih aktivnosti. Ono ne rezultira konačnom ocjenom, nego kvalitativnom povratnom informacijom kojoj je svrha unapređenja procesa učenja i poučavanja. *Vrednovanje kao učenje* realizuje se kada učenice i učenici razvijaju metakognitivna umijeća (sposobnost praćenja, evaluiranja i korigovanja vlastitih kognitivnih procesa). To nužno podrazumijeva aktivno uključivanje učenika u proces vrednovanja (samovrednovanje) uz stalnu podršku nastavnika/ca, kako bi se maksimalno podržao razvoj učeničkog autonomnog i samoreguliranog učenja.

Vrednovanje naučenog podrazumijeva procjenu nivoa postignuća učenika/ca nakon određenog učenja i poučavanja tokom ili na kraju školske godine i u pravilu se iskazuje ocjenom.

Prema svrsi, možemo razlikovati tri osnovne vrste vrednovanja: dijagnostičko, formativno i sumativno vrednovanje.

Dijagnostičko vrednovanje je tip vrednovanja koje nastavnik/ca provodi na početku nastavnog procesa kako bi utvrdio/la postojeća znanja, vještine i stavove učenika o određenom konceptu, tematskoj cjelini ili pojmu. Cilj je da nastavnik/ca prikupi relevantne informacije o predznanju i postojećim vještinama učenika/ca, o njihovim sposobnostima i stilovima učenja kako bi mogao/la optimalnije planirati nastavni proces. Dijagnostičko vrednovanje osigurava osnov za uspješno učenje i poučavanje jer omogućuje nastavnicima i nastavnicama da svoje metode i podršku učenicama i učenicima prilagode njihovim stvarnim, individualnim potrebama.

Formativno vrednovanje predstavlja proces kontinuiranog praćenja i procjene individualnog napretka svakog učenika i učenice tokom nastavnog procesa. Ovaj tip vrednovanja fokusira se na dobivanje saznanja o tome da li i koliko učenici napreduju u usvajanju znanja i vještina, te u kojoj se mjeri razvijaju u svom procesu učenja. Važno je naglasiti da se prilikom formativnog vrednovanja učenici/ce ne ocjenjuju (ni opisnim ni numeričkim ocjenama), nego je ono usmjereno na to da se učenicama i učenicima pruže konstruktivne povratne informacije, da im se pomogne prepoznati njihove jake i slabe strane, te da ih se usmjeri ka napretku u učenju. Osim toga, formalno vrednovanje podrazumijeva da će nastavnici rezultate ovog vrednovanja koristiti kao smjernice za prilagodbu svojih strategija i metoda poučavanja kako bi ih uskladili sa individualnim potrebama učenika i na taj način učenje učinili uspješnijim i kvalitetnijim.

Savremeni kurikularni pristup naglašava pomak od tradicionalnih oblika i metoda vrednovanja (sumativno) ka savremenijim oblicima i metodama vrednovanja (formativno).

Sumativno vrednovanje se provodi nakon završetka određene nastavne jedinice, tematske cjeline ili vremenskog razdoblja i ima za cilj vrednovati učeničko postignuće, odnosno procijeniti da li je i u kojoj mjeri ostvario/la planirane ishode učenja i stekao/la adekvatne kompetencije. Ovaj tip vrednovanja obično uključuje dodjelu ocjene (brojčane ili opisne) koja reflektira nivo učeničkog postignuća.

Način ocjenjivanja ne treba biti klasičan i tradicionalan, jer ni organizacija nastave nije takva. S obzirom na timski rad i interaktivno učenje, nastavnik treba da na jednostavan način vrednuje rad svakog učenika na osnovu nekoliko elemenata:

- Razumijevanje osnovnih ideja, koncepata i principa, kao i načina na koji se oni primjenjuju u praksi;
- Aktivnost učešća u parovima, malim grupama i individualno u odjeljenju;
- Interakcija sa drugim učenicima u odjeljenju i izvan učionice;
- Iskazan nivo usvajanja znanja i vještina – od mogućnosti identifikacije, sve do primjene složenih intelektualnih građanskih vještina, sposobnosti, analize i sinteze u svakodnevnim životnim situacijama;
- Pisanje eseja, kreiranje ilustracija, izrada prezentacija;
- Praćenje događaja iz javne sfere izvan nastavnog procesa;
- Funkcionalna upotreba digitalnih alata i medijsko-informacionih tehnologija u istraživanju i učenju;
- Zauzimanje i iskazivanje građanskih stavova; djelovanje u skladu s njima.

Svaku ocjenu treba dati javno, uz obrazloženje, jer samo tako učenik/ca može imati motiv za postizanjem boljih rezultata. Preporučuje se samoocjenjivanje, tandemsko, grupno i odjeljensko ocjenjivanje.
U postupku zaključivanja ocjene, nastavnik/ca analizira rad učenika/ce tokom cijele godine i procjenjuje njegov/njen ukupni napredak u ostvarenju očeivanih ishoda učenja. Ukupna ocjena proizlazi iz zbroja bodova za svaki odabrani element vrednovanja. Dodatni elementi kojima se vrednuje angažovanost učenika u nastavi su:

- Odgovornost - na vrijeme ispunjava sve obaveze, zadatke i aktivnosti; preuzima odgovornost za vlastito učenje i ponašanje u okruženju; ulaže trud i istrajava u učenju i radu.
- Samostalnost i samoinicijativnost - samostalno uči, rješava zadatke i izvršava aktivnosti; ispunjava obaveze uz poticaj nastavnika/ice; na času aktivno radi i uči, planira, prati i regulira vlastito učenje.
- Komunikacija i saradnja - uspješno komunicira i sarađuje s drugim učenicima i učenicama i nastavnikom ili nastavnicom.

Strategije i metode vrednovanja

Nastavnici i nastavnice imaju autonomiju i odgovornost da izaberu najadekvatnije metode vrednovanja. Pri odabiru svake metode treba uzeti u obzir šta se njenom primjenom želi postići: da li se primjenjuju za otkrivanje raskoraka između učeničkog nivoa postignuća i ostvarenosti ishoda učenja (formativno vrednovanje) ili se koristi za procjenu učeničkog znanja (sumativno vrednovanje).

Iako se u suštini sve metode mogu koristiti za sve pristupe (vrednovanje za učenje, vrednovanje kao učenje i vrednovanje naučenog), neke su pogodnije za određene pristupe.

U vrednovanju za učenje koriste se rubrike, liste za procjenu, postavljanje pitanja učenicima, učeničke mape, opažanja, izlazne kartice i dr.

U vrednovanju naučenog koriste se rubrike, pisane i usmene provjere znanja i vještina, rubrike, praktični zadaci, učenički izvještaji (npr. o analizi i istraživanju), rasprave (debate), esejski zadaci, simulacije i dr.

U vrednovanju kao učenju metode se zasnivaju na samovrednovanju, odnosno samorefleksiji, te vršnjačkom vrednovanju (npr. samovrednovanje uz upotrebu listi za procjenu, rubrika, itd).

Pored tradicionalnih metoda (testovi, usmene provjere znanja), nastavnici se ohrabruju da u svom radu češće koriste alternativne metode. Detaljnija pojašnjenja alternativnih metoda nalaze se u Priručniku za nastavnike (Civitas, 2024.), a bit će prezentirane i kroz obaveznu trodnevnu obuku nastavnika i nastavnica.

Profil i stručna sprema nastavnika/ce:

Nastavu predmeta Građansko obrazovanje izvodi:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

.

LITERATURA

- "Osnovi demokratije", udžbenik za učenike srednje škole, Obrazovni centar za demokratiju i ljudska prava Civitas, 2023.
- "Osnovi demokratije", priručnik za nastavnike srednje škole, Obrazovni centar za demokratiju i ljudska prava Civitas, 2024.
- "Projekt građanin/Ja građanin" – priručnik za učenike, Obrazovni centar za demokratiju i ljudska prava Civitas, 2024.
- Smjernice za rad i učenje – praktična nastava "Projekt građanin/Ja građanin" i pravilnik takmičenja: https://civitas.ba/projektgradjanin

PODRUČJE UMJETNOST

LIKOVNA KULTURA

Uloga i značaj, cilj i zadaci likovne kulture

Predmet Likovna kultura pripada umjetničkom, društveno-humanističkom području odgoja i obrazovanja kao i području tehnike i informacione tehnologije. Svrha likovne kulture je da osposobi učenike za razumijevanje umjetnosti kroz aktivan (kreativan i kritički) odgovor na umjetnost svojim učestvovanjem, da razumije sebe i svijet istraživanjem i učenjem različitih umjetničkih djela i medija

Uloga koju likovna kultura ima u svakodnevnome životu učenika i u oblikovanju njegovog identiteta polazište je organizacije te pristupa učenja i poučavanja predmeta. Upoznavanjem likovnog/ vizuelnog jezika, razvijanjem likovne/ vizuelne pismenosti, praktičnim upoznavanjem alata i medija, sveobuhvatnim uvidom u likovno stvaralaštvo te razumijevanjem umjetničkih strategija i koncepta učenici stiču kompetencije koje će im pomoći u razumijevanju složene vizuelne okoline i osposobi ih za aktivno sudjelovanje u njenom oblikovanju, kritičkom proučavanju i vrednovanju.

Likovnom kulturom se podstiče propitivanje, istraživanje, pročišćavanje, povezivanje i izražavanje ideja, osjećaja i iskustava u likovnom djelu. Izražavanje putem kreativnog procesa pridonosi učenikovom kompletnom razvoju: višestrukoj inteligenciji, kreativnomu i simboličkom mišljenju, izražajnim i praktično oblikovnim sposobnostima te osobnosti. Također potiče samopouzdanje, istrajnost, samodisciplinu, spontanost i želju za slobodnim istraživanjem, razvija pažnju, koncentraciju, osjetljivost za mjeru i cikličnost te pospješuje sposobnost samoizražavanja i kritičkog mišljenja.

Umjetnička djela i stvaralačke aktivnosti pridonose oblikovanju identiteta učenika, jačanju njihovog integriteta i samopoštovanja te stvaranju kulturne i ekološke svijesti. Odgoj i obrazovanje za umjetnost pomoću umjetnosti stvara kreativne pojedince koji aktivno učestvuju u oblikovanju kulture svoje neposredne i šire okoline.

Likovna kultura (plastična umjetnost, prostorna umjetnost) - umjetnost koja kao oblik komuniciranja koristi likovni jezik. Izražava se oblicima (crtom, bojom i volumenom). Oblik – *lik*, otuda toj umjetnosti i ime. Imaju i drugi naziv - *plastične umjetnosti* (naglašava opipljivost ovih umjetnosti), a još ih zovu i *prostorne umjetnosti* (čime se naglašava da se likovne umjetnosti izražavaju u prostoru, za razliku npr. od muzike koja se izražava u vremenu). Prema tome, gledati u likovnom smislu znači isto što u književnom smislu znači – čitati. A svrha likovne kulture je u tome da upućuje u likovno čitanje slike, kipa ili građevine. Čovjek dovodi do savršenstva svoje ideje. On svojom slikom prenosi poruku drugom čovjeku o određenim društvenim događanjima. Svojim čulima i razmišljanjuma dolazi do saznanja o svijetu u kome živi. Da bi sačuvao on bilježi riječima i slikama.

Različita područja likovnih i vizuelnih umjetnosti (crtež, slikarstvo, skulptura, grafika, dizajn, arhitektura i urbanizam, fotografija, film, strip, primijenjena umjetnost, savremene umjetničke prakse) i raznovrsni načini vizuelne komunikacije se povezuju nizom tematskih cjelina, kroz projekte, interdisciplinarni pristup i međupredmetno povezivanje što doprinosi da učenici upoznaju likovnu kulturu kroz njenu cjelovitu i složenu ulogu koju ima u različitim aspektima života. Povezivanjem s umjetničkim zajednicama i raznovrsnim kulturno-naučnim ustanovama, kao alternativnim prostorima učenja, učenicima se likovno stvaralaštvo, umjetnička događanja i kulturna baština predstavljaju kao dio ličnog identiteta i šireg društvenog konteksta.

Cilj i zadaci

Umjetnosti u odgoju i obrazovanju pridonose intelektualnom, čulnom, osjećajnom, društvenom, duhovnom i kreativnom razvoju učenika, omogućuje povezivanje učeničkih individualnih znanja, spoznaja i iskustava s drugim odgojno-obrazovnim područjima te njihovo integrisanje u šire društvene i kulturne vrijednosne sisteme i poglede na svijet.

Učenjem pomoću umjetnosti, upoznavanjem i korištenjem različitih izvora podataka, umjetničkih jezika, tehnoloških postupaka, načina izražavanja i komunikacijskih tehnologija, stvaranjem vlastitih umjetničkih ostvarenja, učestvovanjem u umjetničkim aktivnostima, odgovorom na umjetnička djela i stvaralaštvo te na umjetnička ostvarenja drugih učenika. Učenici se osposobljavaju za istraživanje različitih komunikacijskih puteva prema drugim sadržajima, ljudima i kulturama.

Odgoj pomoću umjetnosti i za umjetnost bitno pridonosi oblikovanju ličnih te društvenih i kulturnih uvjerenja i pogleda na svijet, stvaranju ličnog i društvenog, nacionalnog i evropskog kulturnog identiteta te sticanju univerzalnih humanističkih vrjednosti, poštovanju razlika među ljudima i kulturama, razvijanju empatije, saradnje, solidarnosti te lične, društvene i kulturne odgovornosti.

Likovna kultura stvara senzibilitet kod učenika za kulturu i kulturna događanja u široj društvenoj zajednici, za razumijevanje i očuvanje kulturne baštine, kako one koju čine autorska umjetnička djela tako i one koju čine oblici tradicionalne kulture i umjetnosti, za odgovoran odnos prema prirodi i njenim bogatstvima te za kreativnost u svakodnevnomu životu. Ono je u međupovezanosti s ostalim odgojno-obrazovnim područjima, a stečena znanja i vještine te ovladavanje jezicima umjetnosti osposobljavaju učenike za djelotvornu svakodnevnu javnu, poslovnu i privatnu komunikaciju,cjeloživotno učenje i za uspješno učestvovanje na tržištu rada.

	Fond sati																	
Razredi	I		II		III		IV		V		VI		VII		VIII		IX	
	G	S	G	S	G	S	G	S	G	S	G	S	G	S	G	S	G	S
	70	2	70	2	70	2	70	2	35	1	35	1	35	1	35	1	32	1
Trijade	210						140						102					
Ukupno	452 časa																	

U prvoj trijadi se prožima igra, nastava i stvaralaštvo. Smanjit će se razlike među učenicima koji su prije upisa u 1. razred bili u predškolskim ustanovama i onih koji nisu bili u predškolskim ustanovama. Korelacijom "crteža" sa književnošću za djecu ostvarit će se kontakt "crteža" sa umjetnostima, koje su se inspirisale mitom i legendom, bajkom i basnom, zagonetkom i pričom, koje su i učenicima svojstvene, te će se i ta razlika, između maternjeg jezika, simboličke umjetnosti i simboličkog "crteža" učenika, približiti.

Učenici će postepeno osloboditi svoj ekspresivni i impresivni doživljaj i izraz. To će se realizirati kreativnim "crtežom", demonstracijom i analizom "crteža" i umjetnošću. Učenici će iz slika upoznavati i proširivati svoj:

- pogled na opažanje i doživljavanje umjetničkog stvaralaštva i aktivnosti te estetskih vrijednosti (proporcija i recepcija);
- sudjelovanje u umjetničkom stvaralaštvu i aktivnostima (stvaranju ili produkciji te izvođenju ili reprodukciji);
- komunikaciju, socijalizaciju i saradnju umjetnosti, dizajna i medija;
- razumijevanje i vrednovanje umjetničkog stvaralaštva i aktivnosti.

U drugoj trijadi tematske cjeline bi se realizirale kroz likovno kreativni rad u svakom polugodištu, što znači da bi svaka tematska cjelina bila dva puta obrađena u toku školske godine. Ovakav pristup zaokruživanja jedne cjeline kroz likovne zadatke (likovne probleme) osigurao bi veću preglednost i sistematiziranje gradiva koje djeca trebaju usvojiti i njegovo logičko ponovno proširivanje u drugom polugodištu.

Ponavljanje tematskih cjelina u formi koncentričnih krugova pruža mogućnost preispitivanja usvojenih i prezentiranja novih sadržaja i znanja. Ovako postavljene tematske cjeline ne isključuju ni jednu oblast, niti bilo koju tehniku. Kvalitet učenja u likovnoj kulturi je proces kada djeca vizualiziraju problem koji ranije nisu znala, prepoznaju ga i razriješe putem likovno-tehničkih sredstava. Taj proces kod djece razvija kreativno mišljenje, sposobnosti i saznanja, što utiče na formiranje likovno oblikovnih temelja koji će im pomoći u analizi složenih vizualno likovnih ideja i problema u komponiranju osmišljenih likovnih kompozicija.
Likovna pismenost podstiče se kroz nastavu koja djecu uključuje u aktivan proces vizualnog istraživanja, doživljaj zadovoljstva u razrješavanju problema i sposobnosti vrednovanja. Razvoj likovne pismenosti obuhvata razradu zadatih nastavnih tema putem kojih djeca spoznaju (stvaraju predstavu) o značaju likovne umjetnosti u vlastitom životu, i interakciju umjetnosti, nauke i društva,
U trećoj trijadi kroz ovakvu formu osigurava se kontinuitet u usvajanju i proširivanju znanja, sposobnosti i likovne kreativnosti djece, permanentno kroz cjelokupni devetogodišnji odgoj i obrazovanje. Kvalitet učenja u likovnoj kulturi je proces kada djeca vizueliziraju problem koji ranije nisu znala, prepoznaju i razriješe ga putem likovno - tehničkih sredstava. Taj proces kod djece razvija kreativno mišljenje, sposobnosti i saznanja što utiče na formiranje likovno oblikovnih temelja koji će im pomoći u analizi složenih vizuelno likovnih ideja i problema u komponiranju osmišljenih likovnih kompozicija.
Likovna pismenost potiče se kroz nastavu koja djecu uključuje u aktivan proces vizuelnog istraživanja, doživljaj zadovoljstva u razrješavanju problema i sposobnosti vrednovanja. Razvoj likovne pismenosti obuhvata razradu zadatih nastavnih tema putem kojih djeca spoznaju /stvaraju predstavu/ o značaju likovne umjetnosti u vlastitom životu, i interakciju umjetnosti, nauke i društva, novih medija i okruženja.

Opći cilj je da učenici:

- usvoje i razumiju likovni jezik i razviju likovnu pismenost odgajanjem vizuelnog opažanja te njegova primjena kroz stvaralački (kreativni) i analitički proces, izraze stvaralačko (kreativno) mišljenje produkcijom ideja i rješavanjem problema;
- razviju psihomotoričke i kognitivne vještine upoznavanjem i upotrebom različitih materijala, postupaka i medija;
- razviju kritičko mišljenje, stavove i vrijednosti uspostavljanjem aktivnog i istražujućeg odnosa prema okolini i likovnomu stvaralaštvu;
- razumiju kontekst likovnog djela i ulogu likovnog stvaralaštva u društvu istraživanjem umjetničkog izraza i uspostavljanjem odnosa s društvenim, historijskim, kulturnim i tehnološkim faktorima;
- učestvuju u umjetničkim događanjima i aktivnostima kulturno-naučnih ustanova; razvijaju odgovoran odnos prema savremenoj kulturnoj okolini i umjetničkoj baštini.

PRVA TRIJADA

PRVI RAZRED

Ishodi učenja :

1. Učenik će bez opterećenja stvarati svoj rad, crtež i sliku.
2. Znati objasniti i opisati šta je zamislio i opisao.
3. Moći će imenovati osnovne boje.
4. Postepeno će oslobađati svoj ekspresivni i impresivni doživljaj i izraz,
5. Moći će iz slika upoznavati i proširivati pogled na svijet, te bogatiti jezik uopšte.
6. Stvaraće i gradiće sigurnost da i sami mogu stvarati i kreirati creže .
7. Razvijaće saradnički odnos u okruženju u kojem se nalaze.
8. Moći će verbalnim izražajem objasniti sviđa li im se umjetničko djelo ili ne.
9. Jednostavnim izrazima i riječima objasniti sadržaj djela i kako su ga oni doživjeli.
10. Razvijat će i jačati motoričke vještine i samostalno izvoditi kompleksnije pokrete i radnje prilikom stvaranje slike ili drugog djela.
11. Usvojiti pravila održavanja higijene radnog prostora i čuvanja postojećih matrijala.

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

	Odgojno-obrazovni ciljevi		
Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
I STVARALAŠTVO I PRODUKCIJA			
1. Osnovna izražajna sredstva i načela/ principi Linija i tačka	Učenici će: - prepoznati tačku i liniju; - prepoznati različite vrste linija (duge-kratke, debele-tanke, zakrivljene-ravne, isprekidane, otvorene-zatvorene);	Učenici će: - koristiti tačku i liniju u crtanju; - istražiti prostor na kome crta (koristeći relacije za orijentaciju: lijevo-desno, gore-dole, uspravno, koso, vodoravno);	Učenici će: - pokazati upornost tokom rada;
Boja	- prepoznati i imenovati osnovne boje u vidnom polju i na umjetničkim djelima; - prepoznati i imenovati izvedene (sekundarne) boje; - prepoznati kontrast (svijetlo-tamno);	- koristiti osnovne boje u vlastitiom radu (crvena-žuta-plava); - miješati osnovne boje kako bi dobio izvedene (sekundarne) boje; -i sprobati kontrast svijetlo-tamno;	- pokazati početnu osjetljivost za boju; - se spontano izražavati;
Ploha	- razlikovati pravilne i nepravilne oblike;	- nacrtati pravilne geometrijske oblike (kružnica, trokut, kvadrat, praougaonik); - nacrtati nepravilne oblike (mrlja/ fleka, slobodni oblici ...);	- pokazati oblike u okruženju;
Površina	- razlikovati glatku i hrapavu površinu;	- koristiti taktilnu osjetljivost za glatke i hrapave površine;	- pokazati interes za istraživanje različitih materijala;
Masa i prostor	- prepoznati karakteristike geometrijskih tijela;	-koristiti gotova obla i rogljasta tijela; -oblikovati obla i rogljasta tijela od prirodnih i drugih materijala (veliko - malo, visoko - nisko, široko - usko, ispod - iznad, meko tvrdo, hrapavo - glatko);	pokazati slobodu u likovnom izražavanju; -preuzimanje inicijative i samostalnost u radu;

2. Likovni materijali i tehnike	Učenici će: -imenovati osnovne karakteristike likovnih materijala; -prepoznati pribor kojima se likovno izražava; -opisati način rukovanja likovnim alatima; -opisati svojim riječima načine vlastitog likovnog izražavanja;	Učenici će: -isprobati likovne materijale (papir, tekstil, vuna, suhi plodovi, tijesto, plastelin...); -isprobati likovne crtaće tehnike (olovka, flomaster, olovka u boji, kreda, kolaž); -isprobati likovne slikarske tehnike (akvarel, gvaš, kolaž, pastel masni / voštane boje ili suhi/kreda); -isprobati prostorno-plastičke tehnike (papir, karton, ambalaža, plastelin, glinamol); -isprobati likovne alate (makaze, ljepilo, kist, spužva,); -isprobati različite postupke likovnog izražavanja (građenje, modelovanje, crtanje, slikanje,...);	Učenici će: -isprobavati samostalno likovne materijale, tehnike i alate; -poštovati upute nastavnika u likovnom izražavanju; -demonstrirati fine motoričke vještine (preciznost, koordinacija prstiju i očiju, sitni pokreti, koncentriranost na rad);
3. Stvaralački/ istraživački proces	Učenici će: - prepoznati nivo ličnog zadovoljstva u stvaralačkom procesu;	Učenici će: -koristiti komunikacijske vještine za izražavanje ličnog zadovoljstva; -koristiti sve raspoložive resurse; predlagati kreativne ideje i rješenja u likovnom izrazu;	Učenici će: -tokom rada ispoljavati emocije; -pravilno držati glavu-tijelo i udove tokom rada;
II PROMIŠLJANJE I REFLEKSIJA			
1. Vizualno mišljenje, pismenost, doživljaj, analiza djela i kritički osvrt	Učenici će: - imenovati likovne i druge pojmove i termine;	Učenici će: -koristiti pravilno odgovarajuću likovnu terminologiju tokom rada; -uporediti vlastiti i tuđi stvaralački rad;	Učenici će: -porediti radove prema upotrebi likovnih materijala i pojmova; -porediti radove prema izraženoj ideji;
2. Znanje o umjetnosti	Učenici će: -prepoznati produkte likovnog/vizuelnog izražavanja (crtež, slika, animirani film, fotografija, lutke, igračke slikovnica); -opisati jednostavne vizualne znakove u svojoj okolini (zaštitni znak, saobraćajni znak)	Učenici će: -oblikovati igračku (lutku, zvečku...), slikovnicu; -oblikovati zaštitni i saobraćajni znak; -oblikovati jednostavnu vizualnu poruku kao pomoć u komunikaciji ili orijentaciji u prostoru;	Učenici će: -povezati vizuelne poruke sa namjenama; -povezati oblik sa namjenom;
III ESTETIKA, KONSTRUKCIJA, FUNKCIJA			
1. Aktivan odnos prema vizualnoj okolini	Učenici će: - razlikovati uređen i haotičan prostor (učionica, prostorija u domu);	Učenici će: - rasporediti predmete u prostoru prema higijenskim kriterijima i kriterijima urednosti;	Učenici će: -pokazati radne, estetske i higijenske navike; -organizovati izložbu učeničkih radova uz pomoć nastavnika:
2. Interakcija i komunikacija u umjetnosti	Učenici će: - analizirati likovne pojmove i vrijednosti u okruženju;	Učenici će: - posmatrati i uočavati likovne pojmove i vrijednosti u okruženju;	Učenici će: - procijeniti uočene likovne pojmove i vrijednosti u okruženju;

DRUGI RAZRED

Ishodi učenja :

Odgojno-obrazovni ciljevi

Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
I STVARALAŠTVO I PRODUKCIJA			
1. Osnovna izražajna sredstva i načela/ principi Linija i tačka	Učenici će: -imenovati tačku i liniju; -opisati različite vrste linija (duge-kratke, debele-tanke, zakrivljene-ravne, isprekidane, otvorene-zatvorene); -imenovati linije po toku i karakteru (smjer i vrste); -prepoznati raspored tačaka raspršene-skupljene, niz tačaka), -prepoznati vrste linija (izlomljena); -prepoznati ritam linija i tačaka;	Učenici će: -koristiti tačku i liniju po toku i karakteru u crtanju; -primjenjivati različit raspored tačaka na svom radu; -komponovati ritmički linije i tačke; -koristiti izlomljenu liniju na crtežu; -dovesti u skladnu vezu linije i tačke u prostoru (koristeći relacije za orijentaciju: lijevo-desno, gore-dole, uspravno, koso, vodoravno);	Učenici će: -obratiti pažnju na primjenu likovnih problema na svom radu; -dati primjere različitih linija po toku i karakteru; -pokazati upornost prilikom usklađivanja linije i tačke u prostoru;
Boja	-opisati proces nastanka izvedenih (sekundarnih) boja; -razlikovati osnovne i izvedene boje u vidnom polju i na umjetničkim djelima; -prepoznati hromatske i ahromatske boje; -opisati nastanak promjene vrijednosti boje dodavanjem crne ili bijele; -prepoznati kontrast (toplo - hladno);	-koristiti hromatske i ahromatske boje u vlastitom radu; -miješanjem boje s crnom i bijelom dobiti svjetliju i tamniju boju; -isprobati kontrast toplo-hladno;	-pokazati početnu osjetljivost za obojene i neobojene površine, različite svjetline boje; -izažavati doživljaj uz pomoć toplih i hladnih boja; -se spontano izražavati;
Ploha	- prepoznati ritam pravilnih i nepravilnih oblika;	-izraziti ritam kao ponavljanje pravilnih i nepravilnih oblika; -izraditi vlastiti dizajn zastave;	- pratiti ritam muzike i povezati sa vizuelnim ritmom;
Površina	-opisati glatku i hrapavu površinu; -razlikovati meku i tvrdu površinu;	- koristiti taktilnu osjetljivost za glatke - hrapave, meke - tvrde površine;	- pokazati interes za istraživanje različitih materijala;
Masa i prostor	-opisati karakteristike geometrijskih tijela; -razlikovati tijela u vidnom polju (pravilna/ geometrijska i - nepravilna/ slobodna tijela);	-povezati izgled tijela kojim se svakodnevno služe s njihovom namjenom; -oblikovati tijela od prirodnih i drugih materijala s posebnim -naglaskom na relacije unutar- izvan-na; - koristiti postupak građenja, presavijanja, dodavanja i oduzimanja materijala;	-pokazati vizuelno motoričku koordinaciju (postavljanje, slaganje, raspoređivanje gotovih materijala); -održati raspon mogućnosti kontrole materijala (pritisak, -nagib, spajanje, oblikovanje i sl.); -istražiti plastičke forme materijala, predmeta i prostora raznih veličina i oblika; -pokazati dosljednost u radu;

2. Likovni materijali i tehnike	Učenici će: -opisati osnovne karakteristike likovnih materijala; -imenovati pribor kojima se likovno izražava; -opisati način rukovanja likovnim alatima; -opisati svojim riječima načine vlastitog likovnog izražavanja;	Učenici će: -koristiti likovne materijale (papir, karton, tekstil, vuna, suhi plodovi, tijesto, plastelin...); -koristiti likovne crtaće tehnike (olovka, flomaster, olovka u boji, kreda); -koristiti likovne slikarske tehnike (akvarel, gvaš, tempera, kolaž, pastel masni / voštane boje ili suhi/kreda); -koristiti prostorno-plastičke tehnike (papir, karton, ambalaža, plastelin, glinamol); -koristiti likovne alate (makaze, ljepilo, kist, spužva, paleta); -koristiti različite postupke likovnog izražavanja (građenje, modelovanje, crtanje, slikanje ...);	Učenici će: -pokazati samostalnost prilikom korištenja likovnih materijala i alata; -poštovati upute nastavnika u likovnom izražavanju; -demonstrirati fine motoričke vještine (preciznost, koordinacija prstiju i očiju, sitni pokreti, koncentriranost na rad); -pokazati brigu u održavanju radnog prostora i alata;
3. Stvaralački/ istraživački proces	Učenici će: - opisati nivo ličnog zadovoljstva u stvaralačkom procesu;	Učenici će: -koristiti komunikacijske vještine (verbalne i neverbalne) za izražavanje ličnog zadovoljstva; -koristiti sve raspoložive resurse; -predlagati kreativne ideje i rješenja u likovnom izrazu; -koristiti se principom kreativne igre u okviru koje postoje pravila; -prožimati različite umjetničke -forme (muzika, ples/ pokret, priča, predstava, igra) u cjeloviti likovni izraz;	Učenici će: -ispoljavati doživljaje temeljene na međuodnosu osjećaja, iskustava, misli i informacija; -pravilno držati glavu-tijelo i udove tokom rada; -održavati usmjereno opažanje;
II PROMIŠLJANJE I REFLEKSIJA			
1. Vizualno mišljenje, pismenost, doživljaj, analiza djela i kritički osvrt	Učenici će: - opisati likovne i druge pojmove i termine; -razlikovati redoslijed faza posmatranja;	Učenici će: -koristiti pravilno odgovarajuću likovnu terminologiju tokom rada; -povezati redoslijed faza posmatranja sa likovnim sadržajem; -analizirati vlastiti i tuđi stvaralački rad (u odnosu na likovne probleme);	Učenici će: -procijeniti rad prema upotrebi likovnih materijala i pojmova; -procijeniti rad prema izraženoj ideji;
2. Znanje o umjetnosti	Učenici će: -prepoznati produkte likovnog/vizuelnog izražavanja (crtež, slika, kip, spomenik, animirani i igrani film, fotografija, lutke, slikovnica); -prepoznati piktogram; -imenovati osnovne kulturno-umjetničke institucije na osnovu neposrednog iskustva;	Učenici će: -oblikovati igračku (lutku, masku, bubanj, kastanjete...), slikovnicu; -osmisliti piktogram; -oblikovati jednostavnu likovnu/vizualnu poruku kao pomoć u komunikaciji ili orijentaciji u prostoru;	Učenici će: -povezati vizuelne poruke sa namjenama; -povezati oblik sa namjenom; -povezati likovne/vizuelne sadržaje sa iskustvom iz svakodnevnog života; -posjetiti kulturno-umjetničke institucije u okruženju;
III ESTETIKA, KONSTRUKCIJA, FUNKCIJA			
1. Aktivan odnos prema vizualnoj okolini	Učenici će: -opisati uređen i haotičan prostor (škola, dom, moje mjesto); -uočiti neposredno prostor i odnose elemenata kroz funkciju i estetiku u posjećenim kulturno-umjetničkim institucijama;	Učenici će: -rasporediti predmete u prostoru prema higijenskim kriterijima i kriterijima urednosti; -istražiti neposredno prostor i uočiti odnose elemenata kroz funkciju i estetiku u posjećenim kulturno-umjetničkim institucijama;	Učenici će: -pokazati radne, estetske i higijenske navike; -organizovati izložbu učeničkih radova uz pomoć nastavnika: -primijeniti iskustva u vlastitom stvaralaštvu uz podršku;
2. Interakcija i komunikacija u umjetnosti	Učenici će: -analizirati likovne pojmove i vrijednosti u okruženju; -kratko opisati (svojim riječima) umjetničku reprodukciju;	Učenici će: - posmatrati i uočavati likovne pojmove i vrijednosti u okruženju;	Učenici će: -procijeniti uočene likovne pojmove i vrijednosti u okruženju; -opisati (svojim riječima) umjetničku reprodukciju uz podršku.

TREĆI RAZRED

Ishodi učenja :

Odgojno-obrazovni ciljevi

Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
I STVARALAŠTVO I PRODUKCIJA			
1. Osnovna izražajna sredstva i načela/ principi Linija i tačka	Učenici će: -prepoznati suprotnost različitih vrsta linija po karakteru (duge-kratke, debele-tanke); -opisati ritam linija i tačaka; -uočiti linije/ crte kao granice odnosno ivice trodimenzionalnog oblika; -imenovati konturnu /obrisnu linuju na crtežu; -identificirati odnose veličina oblika na crtežu (proporcije); -prepoznati linije/crte kao trag kretanja u prostoru i na likovnim djelima; -opisati paralelne linije;	Učenici će: -izraziti suprotnost linija različitim likovnim tehnikama; -komponovati ritmički linije i tačke; -stvarati oblike konturnim linijama; -upoređivati odnose veličina oblika na crtežu (proporcije); -dovesti u skladnu vezu linije i tačke u prostoru; -koristiti igre šaranja i spontano uobličavanje linijom (gipkost i pokretljivost linije, određenost i čistota linije) -koristiti paralelne linije;	Učenici će: -obratiti pažnju na primjenu suprotnih vrijednosti likovnih elemenata na svom radu; -dati primjere sličnih i različitih linija po karakteru; -vježbati predstavljanje oblika linijom; -prakticirati/vježbati crtačku pokretljivost ruke, šake i prsta; -kroz sadržaje drugih predmeta objasniti razlike u korištenju paralelnih linija;
Boja	-imenovati hromatske i ahromatske boje; -opisati nastanak promjene vrijednosti boje dodavanjem crne ili bijele;	-koristiti hromatske i ahromatske boje u vlastitom radu; -miješanjem boje s crnom i bijelom dobiti svjetliju i tamniju boju;	-pokazati osjetljivost za obojene i neobojene površine, različite svjetline boje; -izažavati doživljaj uz pomoć toplih i hladnih, svijetlih i tamnih boja;
	-prepoznati nijanse boje (najsvjetlija – najtamnija nijansa jedne boje); -opisati kontrast (svijetlo-tamno); -opisati kontrast (toplo-hladno); -imenovati pojmove slika, slikar, slikati;	-koristiti različite nijanse jedne boje; -izražavati kontrast svijetlih i tamnih nijansi boje; -izražavati kontrast toplih i hladnih boja; -slagati elemente i skupove istih i različitih boja, korištenjem gotovih elemenata (logičkih blokova isl.);	-koristiti spontani ritam, bojenih mrlja, linija i svjetlina; -samostalno razvijati osjetljivost za boje i tonove;
Ploha	-uočavati raspored elemenata i sklad cjelina; -prepoznati različite tipove slova (geometrijski i slobodni oblik); -imenovati pojmove fotografija, fotograf, fotografisanje;	-oblikovati različite tipove slova; -uporediti obilježja slova prema: veličini, debljini i obliku; -izraditi dizajn čestitke; -uporediti pojmove slika-fotografija, slikar-fotograf, slikati-fotografisati;	-vježbati oblikovanje različitih tipova slova kroz jednostavne vizuelne poruke; -interpretirati obilježja slova prema veličini, debljini i obliku; -pokazati na primjerima iz okruženja različitu upotrebu pojmova slika i fotografija;
Površina	- uočiti suprotnost između glatke i hrapave površine;	- izraziti suprotnost glatkih i hrapavih površina različitim likovnim tehnikama i postupcima;	- pokazati interes za istraživanje različitih materijala i tehnika;
Masa i prostor	-imenovati pojmove kip, kipar, kiparstvo; -odrediti odnose različitih veličina masa; -prepoznati reljef; -odrediti suprotnosti različitih površina masa; -prepoznati prostor unutrašnji i vanjski;	-razlikovati pojmove kip, kipar, kiparstvo; -praviti oblike različitih veličina; -kombinovati različite površine u oblikovanju mase (izrada reljefa); -koristiti postupak građenja, presavijanja, kombinovanja različitih materijala, utiskivanja, perforiranja, dodavanja i oduzimanja materijala;	-pokazati vizuelno motoričku koordinaciju pri kombinovanju materijala; -održati raspon mogućnosti kontrole materijala (pritisak, nagib, spajanje, oblikovanje isl.); -i stražiti plastičke forme materijala, predmeta i prostora raznih veličina i oblika; -pokazati dosljednost u radu;

2. Likovni materijali i tehnike	Učenici će: -opisati osnovne karakteristike likovnih materijala; -imenovati pribor kojima se likovno izražava; -opisati način rukovanja likovnim alatima; -objasniti načine vlastitog likovnog izražavanja;	Učenici će: - koristiti likovne materijale (papir, karton, ambalaža, tekstil, vuna, suhi plodovi, tijesto, plastelin, pijesak, kamenčići...); - koristiti likovne crtaće tehnike (olovka, flomaster, olovka u boji, kreda, ugljen); - koristiti likovne slikarske tehnike (akvarel, gvaš, tempera, kolaž, pastel masni ili suhi); - vježbati prostorno-plastičke tehnike (koristeći: papir, karton, plastelin, glinamol, žica ...); - koristiti likovne alate (makaze, ljepilo, kist, spužva, paleta, kiparski alat ...); - koristiti različite postupke likovnog izražavanja (građenje, modelovanje, crtanje, slikanje ...);	Učenici će: -pokazati samostalnost prilikom korištenja likovnih materijala i alata; -poštovati upute nastavnika u likovnom izražavanju; -demonstrirati fine motoričke vještine (preciznost, koordinacija prstiju i očiju, sitni pokreti, koncentriranost na rad); -pokazati brigu u održavanju radnog prostora i odlaganju alata;
3. Stvaralački/ istraživački proces	Učenici će: -opisati nivo ličnog zadovoljstva u stvaralačkom procesu; -opisati proces pronalaska kreativne ideje i rješenja; -objasniti drugi način rješavanja vlastite kreacije;	Učenici će: -koristiti komunikacijske vještine (verbalne i neverbalne) za izražavanje ličnog zadovoljstva; -koristiti sve raspoložive resurse; -predlagati kreativne ideje i rješenja u likovnom izrazu; -koristiti se principom kreativne i eksperimentalne igre;	Učenici će: -ispoljavati doživljaje temeljene na međuodnosu osjećaja, iskustava, misli i informacija; -pravilno držati glavu-tijelo i udove tokom rada; -održavati usmjereno opažanje; -navoditi primjer drugog načina rješavanja kreacija;
II PROMIŠLJANJE I REFLEKSIJA			
1. Vizualno mišljenje, pismenost, doživljaj, analiza djela i kritički osvrt	Učenici će: -razlikovati redoslijed faza posmatranja; -opisati likovne i druge pojmove i termine na vlastitom i tuđem radu, te na primjeru umjetničkih djela;	Učenici će: -povezati redoslijed faza posmatranja sa likovnim sadržajem; -koristiti pravilno odgovarajuću likovnu terminologiju tokom rada; -analizirati vlastiti, tuđi stvaralački rad, reprodukciju umjetničkih djela;	Učenici će: -procijeniti rad prema upotrebi likovnih materijala i pojmova na vlastitom, tuđem stvaralačkom radu i reprodukciji umjetničkog djela uz podršku; -procijeniti rad prema izraženoj ideji;
2. Znanje o umjetnosti	Učenici će: -imenovati zanimanja prema likovnom području: slikar, kipar, fotograf; -opisati produkte likovnog/vizuelnog izražavanja (crtež, slika, kip, spomenik, animirani i igrani film, fotografija, reljef); -imenovati osnovne kulturno-umjetničke institucije na osnovu neposrednog iskustva;	Učenici će: -oblikovati jednostavnu likovnu/vizualnu poruku; -izraditi plan radionice u prostoru galerije, muzeja, umjetničkog ateljea; -izraditi projekt zajedno sa umjetnicima;	Učenici će: -povezati vizuelne poruke sa namjenama; -povezati likovne/vizuelne sadržaje sa iskustvom iz svakodnevnog života; -posjetiti kulturno-umjetničke institucije u okruženju;

III ESTETIKA, KONSTRUKCIJA, FUNKCIJA			
1. Aktivan odnos prema vizualnoj okolini	Učenici će: -opisati uređen i haotičan prostor; -uočiti neposredno prostor i odnose elemenata kroz funkciju i estetiku u posjećenim kulturno - umjetničkim institucijama;	Učenici će: -rasporediti predmete u prostoru prema higijenskim kriterijima i kriterijima urednosti; -istražiti neposredno prostor i uočiti odnose elemenata kroz funkciju i estetiku u posjećenim kulturno-umjetničkim institucijama; -dekorirati i estetski urediti školski prostor;	Učenici će: -pokazati radne, estetske i higijenske navike; -organizovati izložbu učeničkih radova uz pomoć nastavnika: -primijeniti iskustva u vlastitom stvaralaštvu uz podršku;
2. Interakcija i komunikacija u umjetnosti	Učenici će: -analizirati likovne pojmove i vrijednosti u okruženju; -kratko opisati (svojim riječima) umjetničku reprodukciju;	Učenici će: - posmatrati i uočavati likovne pojmove i vrijednosti u okruženju;	Učenici će: -procijeniti uočene likovne pojmove i vrijednosti u okruženju; -opisati (svojim riječima) umjetničku reprodukciju uz podršku.

Didaktičke napomene:

Likovno stvaralačko izražavanje i predstavljanje vezani su za određene teme i motive iz života (tematski rad) ili književnost za djecu (ilustracije), prikaz likova, scena i zbivanja iz bajki, basni, pjesmica, prikaz određenog događaja, radnji, emocija (igre i predstave i sl.), početno uvođenje u slobodnu likovnu deskripciju, naraciju i interpretaciju i u elementarno doživljavanje i ostvarivanje deskriptivne, narativne i ekspresivne funkcije linije i crteža. Razvijati kod učenika likovni senzibilitet, mišljenje, pamćenje, stvaralačku maštu i sposobnost likovnog izražavanja.

Tokom rada, nastavnici vode računa o razvojnim karakteristikama, mogućnostima i interesima učenika ovog uzrasta. Predmet se izvodi praktično, a komponente ZJNPP se integriraju, tako da tokom jednog časa se osim crtanja ili oblikovanja izvodi i refleksija i estetika.

Napominjemo da se pojmovi i novi termini praktično isprobavaju i usvajaju. Isto tako potrebno je njegovati prirodnu radoznalnost i kreativnost djeteta, a izbjegavati rutine i šablonizacije. Od prvog razreda započeti sa razlikovanjem pojmova crteža, slike, modela i razvijati samoprocjenu rada (vizuelno-estetsku kulturu).

U drugom razredu nastaviti sa razlikovanjem pojmova crteža, slike, modela, kipa i spomenika. Uvesti likovnu reprodukciju kao didaktičko sredstvo. Planirati posjete institucijama (razraditi aktivnosti usmjerene na refleksiju viđenog).

U trećem razredu uvodi se novi likovni pojam "frotaž" kao naziv za tehniku prenošenja hrapave površine predmeta (kovanica, kora drveta, list, zid...) na papir postupkom protrljavanja grafita, ugljena, drvene olovke. U sadržajima nije korišten pojam "tipografija" i "dizajn" nego "oblikovanjem različitih tipova slova i izradom čestitke" uvoditi učenike u likovnu oblast dizajna.

DRUGA TRIJADA

ČETVRTI RAZRED

Ishodi učenja:
SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

	Odgojno-obrazovni ciljevi		
Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
I STVARALAŠTVO I PRODUKCIJA			
1. Osnovna izražajna sredstva i načela/ principi Linija i tačka	Učenici će: -objasniti ulogu konturne/ obrisne linije na crtežu; -imenovati strukturnu/ gradbenu liniju; -prepoznati odnose linija prema značenju (konturna/ obrisna, strukturna/ gradbena); -prepoznati ulogu teksturne linije; --uočiti i prepoznati crtačke teksture; identificirati svjetlinu i tamninu (valer) površine na osnovu gustine i rasporeda linija i tačaka;	Učenici će: -koristiti gradbene linije; -dovesti u skladnu vezu obrisne i gradbene linije; -popunjavati površine tačkama, paralelnim i ukrštenim potezima različite gustine i jačine; -istražiti jedinstvo ostvareno kroz dominaciju jednog likovnog elementa-teksture; -popunjavati površine osnovnih geometrijskih oblika i različitih slobodnih oblika tonovima u tri različite jačine (valer);	Učenici će: -dati primjere strukture/ građe predmeta ili biljnih i životinjskih oblika iz okruženja; -vježbati predstavljanje oblika, građe i površine, obrisnom, gradbenom i teksturnom linijom; -vježbati različitu likovnu perceptivnost/ opažaj i osjeljivost u prepoznavanju svijetlih i tamnih površina; -prakticirati crtačku pokretljivost ruke, šake i prsta;
Boja	-objasniti nastanak promjene vrijednosti boje dodavanjem crne ili bijele; -imenovati tonsku gradaciju (stepenovanje tonova); -prepoznati nijanse boje (pet različitih nijansi jedne boje); -razlikovati tonsko i koloristično slikanje; -uočiti komplementarni kontrast u okolini i na likovnim djelima; -prepoznati simboliku toplih i hladnih boja (kadar animiranog ili igranog filma, likovnog djela ...);	-miješanjem boje s crnom i bijelom dobiti pet različitih nijansi jedne boje; -koristiti tonsku skalu jedne boje u svom izrazu; -vježbati tonsko i koloristično slikanje; -izražavati se komplementarnim parovima boja; -izražavati misli i osjećanja bojom, -ispoljiti doživljaj funkcije boje asocijativno i simbolički;	-pokazati osjetljivost za različite svjetline boje; -i zražavati doživljaj uz pomoć toplih i hladnih boja; -s amostalno razvijati osjetljivost za sklad boja i tonova; -ispoljiti doživljaj sklada komplementarnih parova u okolini i likovnim djelima; -izraziti vlastiti doživljaj funkcije boje asocijativno, simbolički i ekspresivno; -spontano izraziti sadržaja iz mašte, književnih djela, filma ..;
Ploha	-uočavati simetrični i asimetrečni raspored elemenata; -prepoznati pozitivni i negativni prostor; -prepoznati matricu/ kliše; -prepoznati otisak; -objasniti postupak otiskivanja; -imenovati pojam plakat; -uočiti oblik i veličinu slike u odnosu na oblik i veličinu teksta na plakatu; -imenovati pojmove grafičar - grafika; - imenovati pojmove grafički dizjan- dizajner - dizajniranje;	-uoređivati simetrične i asimetrečne rasporede elemenata; -koristiti postupak otiskivanja u tehnikama visokog tiska (krompir tisak, plutani čep, spužva tisak ...); -izraditi plakat sa likom u pokretu (sport, ples); -koristiti različite tipove slova; -uporediti pojmove grafičar - grafika; -uporediti pojmove grafički dizjan- dizajner - dizajniranje;	-tražiti simetriju i asimetriju u okruženju; -vježbati oblikovanje različitih tipova slova kroz jednostavne vizuelne poruke; -interpretirati obilježja slova prema veličini, debljini i obliku; -pokazati na primjerima iz okruženja različitu upotrebu plakata; -posjetiti štampariju /tiskaru;

Površina	- uočiti slikarske teksture;	- izraziti slikarske teksture bojom, potezom i mrljom kao sastavnim dijelovima površine;	- pokazati interes za istraživanje različitih postupaka u obradi površine (prskanje bojom, grebanje po površini, tačkanje, tapkanje...);
Masa i prostor	-uočiti suprotnost između punog i praznog prostora; -prepoznavati ravnotežu u prostoru; -razlikovati reljef (visoki, niski i udubljeni); -prepoznati skulpturu (figura, torzo, poprsje/ bista, portret) kao kiparsko djelo; -imenovati pojmove scena – scenografija - scenograf;	-razlikovati i izražavati suprotnosti punog i praznog prostora; -izražavati ravnotežu u prostoru; -izražavati doživljaj mase prostora visokog, niskog i udubljenog reljefa; -izraziti masom ljudsko tijelo; -raspoređivati elemente u prostoru tražeći najskladniji odnos među njima upotrebom različitih materijala u oblikovanju scene;	-pokazati vizuelno motoričku koordinaciju pri kombinovanju materijala; -održati raspon mogućnosti kontrole materijala (pritisak, nagib, spajanje, oblikovanje i sl.); -istražiti plastičke forme materijala, predmeta i prostora raznih veličina i oblika; -pokazati dosljednost u radu;
2. Likovni materijali i tehnike	Učenici će: -povezati osnovne karakteristike likovnih materijala; -opisati tehnike kojima se likovno izražava; -opisati način rukovanja likovnim alatima; -objasniti načine vlastitog likovnog izražavanja;	Učenici će: -koristiti likovne materijale (papir, karton, ambalaža, časopisi, aluminijska folija, spužva, tekstil, vuna, suhi plodovi, tijesto, plastelin, pijesak, kamenčići, krompir, plutani čep, ...); -koristiti likovne crtaće tehnike (olovka, flomaster, olovka u boji, kreda, ugljen, tuš-pero); -koristiti likovne slikarske tehnike (akvarel, gvaš, tempera, kolaž, pastel masni ili suhi); -vježbati prostorno-plastičke tehnike (koristeći: papir, karton, plastelin, glinamol, žica ...); -koristiti likovne alate (makaze, ljepilo, kist, spužva, paleta, kiparski alat, valjak ...); -koristiti različite postupke likovnog izražavanja (građenje, modelovanje, crtanje, slikanje, oblikovanje matrice, otiskivanje ...);	Učenici će: -pokazati samostalnost prilikom korištenja likovnih materijala i alata; -poštovati upute nastavnika u likovnom izražavanju; -demonstrirati fine motoričke vještine (preciznost, koordinacija prstiju i očiju, sitni pokreti, koncentriranost na rad); -pokazati brigu u održavanju radnog prostora i odlaganju alata; -se kreativno izraziti tokom rada;
3. Stvaralački/ istraživački proces	Učenici će: -opisati nivo ličnog zadovoljstva u stvaralačkom procesu; -opisati proces pronalaska kreativne ideje i rješenja; -objasniti drugi način rješavanja vlastite kreacije;	Učenici će: -koristiti komunikacijske vještine (verbalne i neverbalne) za izražavanje ličnog zadovoljstva; -koristiti vježbe za prostornu i vizuelnu komunikaciju; -koristiti sve raspoložive resurse; -predlagati kreativne ideje i rješenja u likovnom izrazu; -koristiti se principom kreativne i eksperimentalne igre;	Učenici će: -ispoljavati doživljaje temeljene na međuodnosu osjećaja, iskustava, misli i informacija; -pravilno držati glavu-tijelo i udove tokom rada; -održavati usmjereno opažanje; -navoditi primjer drugog načina rješavanja kreacija;

II PROMIŠLJANJE I REFLEKSIJA			
1. Vizualno mišljenje, pismenost, doživljaj, analiza djela i kritički osvrt	Učenici će: -razlikovati redoslijed faza posmatranja; -opisati likovne i druge pojmove i termine na vlastitom i tuđem radu, te na primjeru umjetničkih djela; -prepoznati poruke vizuelnih medija (plakat, reklama/spot, film ...);	Učenici će: -povezati redoslijed faza posmatranja sa likovnim sadržajem; -koristiti pravilno odgovarajuću likovnu terminologiju tokom rada; -analizirati vlastiti, tuđi stvaralački rad, reprodukciju umjetničkih djela; -povezati tekstualnu i slikovnu poruku;	Učenici će: -procijeniti rad prema upotrebi likovnih materijala i pojmova na vlastitom, tuđem stvaralačkom radu i reprodukciji umjetničkog djela uz podršku; -procijeniti rad prema izraženoj ideji; -svojim riječima izraziti poruku vizuelnih medija;
2. Znanje o umjetnosti	Učenici će: -imenovati zanimanja prema likovnom području: kipar,grafičar, grafički dizajner; -opisati produkte likovnog/ vizuelnog izražavanja (skulptura, otisak, plakat, reljef);	Učenici će: oblikovati jednostavnu likovnu/vizualnu poruku; izraditi plan radionice u prostoru štamparije; izraditi projekt zajedno sa umjetnicima;	Učenici će: -povezati vizuelne poruke sa namjenama; -povezati likovne/ vizuelne sadržaje sa iskustvom iz svakodnevnog života; -posjetiti štampariju;
III ESTETIKA, KONSTRUKCIJA, FUNKCIJA			
1. Aktivan odnos prema vizualnoj okolini	Učenici će: -opisati uticaj čovjeka na oblikovanje životnog prostora; -opisati uticaj uređenog prostora po principu simetrije i asimetrije na čovjeka; -opisati svojim riječima uticaj haotičnog prostora na čovjeka ;	Učenici će: -uporediti prostorne cjeline i istražiti kako čovjek prostornom organizacijom prilagođava svoj životni prostor prirodnom okolišu i vlastitim potrebama; -dekorirati i estetski urediti školski prostor;	Učenici će: -iskazati stav o uticaju čovjeka na oblikovanje životnog prostora; -pokazati radne, estetske i higijenske navike; -organizovati izložbu učeničkih radova uz pomoć nastavnika: -primijeniti iskustva u vlastitom stvaralaštvu uz podršku; -tokom posjeta posmatrati prostor i uočiti odnose elemenata kroz funkciju i estetiku u arhitekturi (dio-cjelina);
2. Interakcija i komunikacija u umjetnosti	Učenici će: analizirati likovne pojmove i vrijednosti u okruženju; kratko opisati (svojim riječima) umjetničku reprodukciju;	Učenici će: - posmatrati i uočavati likovne pojmove i vrijednosti u okruženju;	Učenici će: procijeniti uočene likovne pojmove i vrijednosti u okruženju; opisati (svojim riječima) umjetničku reprodukciju uz podršku.

PETI RAZRED

Ishodi učenja:
SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Odgojno-obrazovni ciljevi

Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
I STVARALAŠTVO I PRODUKCIJA			
1. Osnovna izražajna sredstva i načela/ principi Linija i tačka	Učenici će: -prepoznati položaj tačke i crta u formatu papira; -opisati položaj tačke i crta u formatu papira; prepoznati elemente kompozicije; -objasniti odnose linija prema značenju (konturna/obrisna, strukturna/gradbena); -prepoznati razliku između stanja mirovanja i pokrenutosti crta (statičan i dinamičan ritam); -prepoznati vizuelni kompozicijski naglasak (dominaciju); -objasniti svjetlinu i tamninu (valer) površine na osnovu gustine i rasporeda linija i tačaka;	Učenici će: -uspostaviti skladan odnos tačke i crta (vodoravna, uspravna, centralna kompozicija); -dovesti u skladnu vezu obrisne i gradbene linije; -kombinirati statičan i dinamičan ritam linija i tačaka; -istražiti jedinstvo ostvareno kroz dominaciju kompozicijskog ritma; -popunjavati površine tačkama, paralelnim i ukrštenim potezima različite gustine i jačine;	Učenici će: -dati primjere elemenata kompozicije iz okruženja; -dati primjere statičnog i dinamičnog ritma u okruženju i umjetničkih djela; -vježbati predstavljanje oblika i građe, obrisnom i gradbenom linijom; -vježbati različitu likovnu perceptivnost / opažaj i osjeljivost u prepoznavanju svijetlih i tamnih površina; -prakticirati crtačku pokretljivost ruke, šake i prsta;
Boja	-prepoznati ritam obojenih mrlja/potez/ploha, svjetlina; -uočiti optičko miješanje boja tačkama osnovnih boja; -prepoznati kontrast kvaliteta boje (zasićene i nezasićene boje);	-izražavati ritam obojenih mrlja/potez/ploha, svjetlina; izraziti optičko miješanje boja tačkama osnovnih boja; koristiti zasićene i nezasićene boje;	-pokazati osjetljivost za optičko miješanje boja; -samostalno razvijati osjetljivost za sklad boja i tonova; -izraziti vlastiti doživljaj zasićene i nezasićene boje; -spontano izraziti sadržaje iz mašte, književnih djela, filma ...;
Ploha	-prepoznati ornament kao narodni ukras i njegove elemente; -imenovati pojam strip; -imenovati elemente stripa (tema, kadar, odnos slike i teksta; linija – ploha – boja); -imenovati pojam strip crtač – strip autor; -uočiti ritam likova i lik u pokretu;	-koristiti preplete u izvedbi ornamenta; -istražiti kadar u stripu (planovi: krupni-bliski-srednji-total-detalj); -izraziti kadrove u nizu u stripu; -izraziti ritam likova i lik u pokretu;	-pokazati na primjerima iz okruženja široku upotrebu ornamenta (stećak, narodne nošnje, nakit, upotrebni predmeti...); -vježbati oblikovanje različitih tipova slova za strip; -pokazati na primjerima iz okruženja različitu upotrebu stripa; -učestvovati u radionici sa strip crtačem;
Površina	-uočiti razliku između slike i dekoracije; -prepoznati rukopis umjetnika, lazurno/ prozirno/ tanko i pastozno/ gusto/ debelo nanošenje boje na podlogu; -prepoznati kompoziciju i rekompoziciju;	-izraziti različite slikarske rukopise (lazurno/ prozirno/ tanko i pastozno/ gusto/ debelo nanošenje boje na podlogu); -istražiti i izraziti rekompoziciju elemenata određene kompozicije fotomontažom;	-istražiti različite postupke i tehnike koje daju različite rukopise umjetnika (lazurno/ prozirno/ tanko i pastozno/ gusto/ debelo nanošenje boje na podlogu); -prepoznati različite rukopise na umjetničkim djelima; - uporedjivati svoj rad u odnosu na tuđi (kroz rekompoziciju);

Masa i prostor	-prepoznati obilježja naselja različitih krajeva; -imenovati pojmove arhitektura – arhitekta; -uočiti raspored, odnose veličina različitih oblika; -imenovati pojam 'produkt dizajna/industrijskog dizajna'; -razlikovati različite vrste dizajna (grafički, industrijski ...);	-istražiti i izraziti razliku između likovne i primjenjene umjetnosti (razlikovati kiparsko djelo od produkt dizajna); -izraziti raspored, odnose veličina različitih oblika (prostorno oblikovanje – modeliranje i građenje); -izraziti oblik predmeta prema njegovoj namjeni;	-pokazati inventivnost u izradi produkt dizajna; -pokazati vizuelno motoričku koordinaciju pri kombinovanju materijala; -održati raspon mogućnosti kontrole materijala (pritisak, nagib, spajanje, oblikovanje i sl.); -pokazati dosljednost u radu;
2. Likovni materijali i tehnike	Učenici će: -povezati osnovne karakteristike likovnih materijala; -opisati tehnike kojima se likovno izražava; -opisati način rukovanja likovnim alatima; -objasniti načine vlastitog likovnog izražavanja;	Učenici će: -koristiti likovne materijale (papir, karton, ambalaža, stiropor, časopisi, aluminijska folija, spužva, tekstil, vuna, suhi plodovi, tijesto, plastelin, pijesak, kamenčići, krompir, plutani čep, ...); -koristiti likovne crtaće tehnike (olovka, flomaster, olovka u boji, kreda, ugljen, tuš-pero); -koristiti likovne slikarske tehnike (akvarel, gvaš, tempera, kolaž, pastel masni ili suhi); -vježbati prostorno-plastičke tehnike (koristeći: papir, karton, stiropor, plastelin, glinamol, žica ...); -koristiti likovne alate (makaze, ljepilo, kist, spužva, paleta, kiparski alat, valjak, skalpel ...); -koristiti različite postupke likovnog izražavanja (građenje, modelovanje, crtanje, slikanje ...);	Učenici će: -pokazati samostalnost prilikom korištenja likovnih materijala i alata; -poštovati upute nastavnika u likovnom izražavanju; -demonstrirati fine motoričke vještine (preciznost, koordinacija prstiju i očiju, sitni pokreti, koncentriranost na rad); -pokazati brigu u održavanju radnog prostora i odlaganju alata; -se kreativno izraziti tokom rada;
3. Stvaralački/ istraživački proces	Učenici će: -objasniti nivo ličnog zadovoljstva u stvaralačkom procesu; -objasniti proces pronalaska kreativne ideje i rješenja; -objasniti drugi način rješavanja vlastite kreacije;	Učenici će: -koristiti komunikacijske vještine (verbalne i neverbalne) za izražavanje ličnog zadovoljstva; -koristiti vježbe za prostornu i vizuelnu komunikaciju; -koristiti sve raspoložive resurse; -predlagati kreativne ideje i rješenja u likovnom izrazu; -koristiti se principom inventivne i eksperimentalne igre;	Učenici će: -ispoljavati doživljaje temeljene na međuodnosu osjećaja, iskustava, misli i informacija; -pravilno držati glavu-tijelo i udove tokom rada; -održavati usmjereno opažanje; -navoditi primjer drugog načina rješavanja kreacija;
II PROMIŠLJANJE I REFLEKSIJA			
1. Vizualno mišljenje, pismenost, doživljaj, analiza djela i kritički osvrt	Učenici će: -razlikovati redoslijed faza posmatranja; -opisati likovne i druge pojmove i termine na vlastitom i tuđem radu, te na primjeru umjetničkih djela; -prepoznati poruke vizuelnih medija (strip); prepoznati prostorno djelovanje na čovjeka (kroz arhitekturu i urbanizam);	Učenici će: -povezati redoslijed faza posmatranja sa likovnim sadržajem; -koristiti pravilno odgovarajuću likovnu terminologiju tokom rada; -analizirati vlastiti, tuđi stvaralački rad, reprodukciju umjetničkih djela; -povezati tekstualnu i slikovnu poruku;	Učenici će: - procijeniti rad prema upotrebi likovnih materijala i pojmova na vlastitom, tuđem stvaralačkom radu i reprodukciji umjetničkog djela uz podršku; -procijeniti rad prema izraženoj ideji; svojim riječima izraziti poruku vizuelnih medija;
2. Znanje o umjetnosti	Učenici će: --imenovati zanimanja prema likovnom području: strip crtač/strip autor, produkt dizajner, arhitekta; -opisati ulogu produkt dizajna i arhitekture u svakodnevnom životu čovjeka; -razlikovati strip od ilustracije;	Učenici će: -oblikovati jednostavnu likovnu/vizualnu poruku; -izraditi plan radionice u prostoru škole (strip crtač/strip autor); -raspravljati argumentirano o primjerima antiumjetničkog -pristupa procesu stvaranja;	Učenici će: -povezati vizuelne poruke sa namjenama; -povezati likovne/vizuelne sadržaje sa iskustvom iz svakodnevnog života; -razumjeti građenje identiteta kroz njegovanje kulturne baštine;

III ESTETIKA, KONSTRUKCIJA, FUNKCIJA

1. Aktivan odnos prema vizualnoj okolini	Učenici će: -opisati uticaj čovjeka na oblikovanje životnog prostora; -opisati uticaj uređenog prostora po principu skladnog urbanističkog planiranja; -opisati svojim riječima uticaj neplanskog uređenja prostora u zajednici;	Učenici će: -uporediti prostorne cjeline i istražiti kako čovjek prostornom organizacijom prilagođava svoj životni prostor prirodnom okolišu i vlastitim potrebama; -dekorirati i estetski urediti školski prostor;	Učenici će: -iskazati stav o uticaju umjetnosti i umjetnika na oblikovanje životnog prostora i njihov položaj u društvu; -pokazati radne, estetske i higijenske navike; -organizovati izložbu učeničkih radova uz pomoć nastavnika; -primijeniti iskustva u vlastitom stvaralaštvu uz podršku; -tokom posjeta posmatrati prostor i uočiti odnose elemenata kroz funkciju i estetiku u arhitekturi (dio-cjelina);
2. Interakcija i komunikacija u umjetnosti	Učenici će: -analizirati likovne pojmove i vrijednosti u okruženju; -kratko opisati (svojim riječima) umjetnička djela;	Učenici će: - kroz kviz znanje pokazuju znanje termina i pojmova iz područja likovne umjetnosti;	Učenici će: -procijeniti uočene likovne pojmove i vrijednosti u okruženju; -opisati (svojim riječima) umjetnička djela uz podršku.

Didaktičke napomene

U 4. razredu nastavnici će 'imenovati tonsku gradaciju' bez uvođenja termina 'valer'. U sadržaju se koristio i pojam 'matrica/kliše' koji se odnosi na obrađenu ploču (karton, spužva, pluto, kropmir...) s koje se vrši otiskivanje grafičkih listova, odnosno grafika. Kada se koristi 'reljef - visoki-niski-udubljeni' misli se na kiparski a ne geografski reljef. Prilikom posjete štampariji, galeriji, muzeju ... potrebno je izraditi 'plan radionice' koji se odnosi na razrađene aktivnosti za posjetu.
U 5. razredu nastavnici koriste pojam 'centralna kompozicija ' koja može biti kružna, kvadratna. Pod pojmovima 'zasićene i nezasićene boje' se misli na boje jakog i slabog intenziteta (čistoća boje). Kada se koristi pojam 'preplet ornamenta' preporučuje se povezivanje sa tradicionalnim motivima iz kulturne baštine.
Kadar je okvir u kojem se vizuelizira neka radnja u stripu.

ŠESTI RAZRED

Ishodi učenja:
SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

	Odgojno-obrazovni ciljevi		
Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
I STVARALAŠTVO I PRODUKCIJA			
Osnovna izražajna sredstva i načela/ principi Linija i tačka	Učenici će: -objasniti linije prema toku i karakteru (duge - kratke, debele - tanke, svijetle - tamne, zakrivljene ravne, isprekidane...); -definisati linije prema značenju (konturna, strukturna, teksturna); -prepoznati ulogu ekspresivne linije u crtežu; -imenovati kroki crtež -definisati valer kao svjetlosnu vrijednost u crtežu na osnovu gustine rasporeda linija i tačaka; -razlikovati linearni i tonski crtež;	Učenici će: -dovesti u skladan odnos linije različite po toku i karakteru; -koristiti različite gustine strukturnih linija i tačaka u složenijim strukturama; -koristiti različite vrste teksturnih linja u prikazivanju karaktera površine; -izraziti ekspresivne vrijednosti toka i karaktera konturnih linija u kroki crtežu; -popunjavati površine tačkama, paralelnim i ukrštenim linijama različite gustine i jačine u svrhu stvaranja više valerskih vrijednosti;	Učenici će: -dati primjere linija po toku i karakteru u skladu s postavljenim likovnim problemom; -povezati crtačke likovne probleme sa sadržajima iz drugih nastavnih predmeta; -vježbati predstavljanje oblika i građe, konturnom i strukturnom i teksturnom linijom; -vježbati različitu likovnu perceptivnost/ opažaj i osjeljivost u prepoznavanju svijetlih i tamnih tonskih vrijednosti; -prakticirati crtačku pokretljivost ruke i šake;
Boja	imenovati pojam boje (boja kao pigment, boja kao svjetlost); imenovati u krugu boja primarne, sekundarne i tercijarne boje -imenovati tonsku skalu hromatskih i ahromatskih boja; -definisati valer; -prepoznati monohromno slikanje; -imenovati kontrast toplo-hladno; -prepoznati komplementarni kontrast;	-istražiti mehaničko miješanje boja kroz nastanak sekundarnih i tercijarnih boja; -izvoditi tonsku skalu hromatskih i ahromatskih boja; -koristiti monohromno slikanje; -primijentiti kontrast toplo - hladno u likovnom izrazu; -koristiti komplementarni kontrast;	-pokazati osjetljivost za mehaničko miješanje boja; -samostalno razvijati osjetljivost za tonske vrijednosti hromatskih i ahromatskih boja; -d ati primjere monohromnih cjelina iz okruženja (likovna djela, svakodnevnica...); -izraziti vlastiti doživljaj kontrasta toplo - hladno; -izraziti vlastiti doživljaj komplementarnog kontrasta;
Ploha	-imenovati simetriju-asimetriju -imenovati pravilne (geometrijske) i nepravilne (slobodne) oblike -razlikovati pozitivni i negativni prostor -imenovati matricu/kliše -definisati pojam grafičkog otiska -prepoznati visoki tisak (kartonski tisak)	-koristiti simetrične i asimetrične rasporede elemenata; -kombinovati pravilne i nepravilne oblike u kompoziciji -odrediti pozitivni i negativni prostor; -korisiti postupak otiskivanja u tehnici kartonskog tiska;	-tražiti simetriju i asimetriju u okruženju i na likovnim djelima; dati primjere pravilnih i nepravilnih oblika u okruženju; obraćati pažnju na kompleksnost prostornih cjelina u smislu povezanosti pozitivnog i negativnog prostora;
Površina	-imenovati teksturu kao karakter površine; -imenovati slikarsku teksturu (glatka-hrapava, sjajna-mat);	-koristiti teksturu u vlastitom radu; -izraziti različite vrijednosti slikarske teksture (glatka-hrapava, sjajna-mat);	pokazati slobodu u likovnom izražavanju slikarskim teksturama; vježbati vizuelnu i taktilnu osjetljivost kroz različite karaktere površina;
Masa i prostor	-uočiti plastičke teksture; -imenovati geometrijska tijela; -prepoznati negeometrijska (slobodna) tijela; -uočiti složene prostorne strukture i konstrukcije	-izraziti kontrast teksutra u prostornom oblikovanju; -praviti složene cjeline od pravilnih i slobodnih tijela; -istražiti odnos mase/volumena i prostora; -izraziti prostorne strukture i funkcionalnost prostora na temelju tlocrta;	pokazati vizuelnu i motoričku koordinaciju pri kombinovanju materijala; vježbati predstavljanje odnosa mase/volumena i prostora; obraćati pažnju na povezanost oblika i funkcije u arhitekturi;

2. Likovni materijali i tehnike	Učenici će: -definisati osnovne karakteristike likovnih materijala; -opisati tehnike kojima se likovno izražava; -opisati način rukovanja likovnim alatima; -objasniti načine vlastitog likovnog izražavanja;	Učenici će: -koristiti likovne materijale (papir, karton, ambalaža, stiropor, časopisi, aluminijska folija, spužva, tekstil, vuna, plastelin, pijesak, ...); -koristiti likovne crtaće tehnike (olovka, flomaster, olovka u boji, kreda, ugljen, tuš-pero, tuš-kist); -koristiti likovne slikarske tehnike (akvarel, gvaš, tempera, kolaž, pastel masni ili suhi); -vježbati prostorno-plastičke tehnike (koristeći: papir, karton, stiropor, plastelin, glinamol, žica ...); -koristiti likovne alate (makaze, ljepilo, kist, spužva, paleta, kiparski alat, valjak, skalpel ...); -koristiti različite postupke likovnog izražavanja (građenje, modelovanje, crtanje, slikanje ...);	Učenici će: -pokazati samostalnost prilikom korištenja likovnih materijala i alata; -poštovati upute nastavnika u likovnom izražavanju; -demonstrirati fine motoričke vještine (preciznost, koordinacija prstiju i očiju, sitni pokreti, koncentriranost na rad); -pokazati brigu u održavanju radnog prostora i odlaganju alata; -kreativno se izraziti tokom rada;
3. Stvaralački/ istraživački proces	Učenici će: -objasniti nivo ličnog zadovoljstva u stvaralačkom procesu; -o bjasniti proces pronalaska kreativne ideje i rješenja; -objasniti drugi način rješavanja vlastite kreacije; -analizirati likovne radove ukazujući na moguće nedostatke ili zanimljiva rješenja	Učenici će: -koristiti komunikacijske vještine (verbalne i neverbalne) za izražavanje ličnog zadovoljstva; -koristiti vježbe za prostornu i vizuelnu komunikaciju; -koristiti sve raspoložive resurse; -predlagati kreativne ideje i rješenja u likovnom izrazu; -koristiti se principom inventivne i eksperimentalne igre; -preoblikovati vlastita i tuđa likovna rješenja	Učenici će: -ispoljavati doživljaje temeljene na međuodnosu osjećaja, iskustava, misli i informacija; -pravilno držati glavu-tijelo i udove tokom rada; -održavati usmjereno opažanje; -navoditi primjer drugog načina rješavanja kreacija;
II PROMIŠLJANJE I REFLEKSIJA			
1. Vizualno mišljenje, pismenost, doživljaj, analiza djela i kritički osvrt	Učenici će: -razlikovati redoslijed faza posmatranja (analiza i sinteza); -opisati likovne i druge pojmove i termine na vlastitom i tuđem radu, te na primjeru umjetničkih djela; -opisati međudjelovanje mase/volumena i prostora;	Učenici će: -povezati redoslijed faza posmatranja sa likovnim sadržajem; -koristiti pravilno odgovarajuću likovnu terminologiju tokom rada; -analizirati vlastiti, tuđi stvaralački rad, reprodukciju umjetničkih djela;	Učenici će: -procijeniti rad na osnovu pravilne i nepravilne upotrebe likovnih materijala; -procijeniti vlastiti i tuđi stvaralački rad na osnovu upotrebe likovnih elemenata i principa; -procijeniti rad prema izraženoj ideji;
2. Znanje o umjetnosti	Učenici će: -razlikovati oblike umjetničkog izražavanja i vrste zanimanja (crtač, grafičar, slikar, kipar, arhitekta); -prepoznati autore likovnih djela čije se reprodukcije koriste u nastavi; -razlikovati crtež, sliku i grafiku; -razlikovati reljef i punu plastiku; -razlikovati kulturno-umjetničke institucije na osnovu iskustva;	Učenici će: -oblikovati likovne/vizualne izraze u različitim medijima (crtež, grafika, slika, reljef, skulptura, arhitektura); -posmatrati reprodukcije likovnih djela iz historije umjetnosti; -selektirati primjere likovnih djela u kulturno-umjetničkim institucijama na osnovu likovnih tehnika; -ocijeniti značaj kulturno-umjetničkih institucija u okruženju;	Učenici će: -povezati likovne/vizuelne sadržaje sa iskustvom iz svakodnevnog života; -primijetiti značaj likovnih djela iz domaće i svjetske kulturne baštine; -voditi brigu o kulturnoj baštini; -posjećivati kulturno-umjetničke institucije;

III ESTETIKA, KONSTRUKCIJA, FUNKCIJA			
1. Aktivan odnos prema vizualnoj okolini	Učenici će: -opisati uticaj čovjeka na oblikovanje životnog prostora; -razlikovati uticaj uređenog i neuređenog prostora na čovjeka; -prepoznati kič u okruženju;	Učenici će: -istražiti kako čovjek upotrebom različitih materijala, struktura i konstukcija prilagođava svoj životni prostor vlastitim potrebama; -dekorirati i estetski urediti školski prostor; -raspravljati o primjerima antiumjetničkog pristupa procesu stvaranja (kič) u okruženju;	Učenici će: -iskazati stav o uticaju umjetnosti i umjetnika na oblikovanje životnog prostora i njihov položaj u društvu; -pokazati radne, estetske i higijenske navike; -organizovati izložbu učeničkih radova uz pomoć nastavnika; -primijeniti iskustva u vlastitom stvaralaštvu uz podršku; -tokom posjeta posmatrati prostor i uočiti odnose elemenata kroz funkciju i estetiku u arhitekturi (dio-cjelina);
2. Interakcija i komunikacija u umjetnosti	Učenici će: -analizirati likovne pojmove i vrijednosti u okruženju; -opisati umjetnička djela;	Učenici će: - pokazati poznavanje termina i pojmova iz područja likovne umjetnosti;	Učenici će: -procijeniti uočene likovne pojmove i vrijednosti u okruženju; -opisati umjetnička djela uz podršku; -tražiti vezu između forme i sadržaja pri interpretaciji djela;

TREĆA TRIJADA

SEDMI RAZRED

Ishodi učenja:

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Odgojno-obrazovni ciljevi

Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
I STVARALAŠTVO I PRODUKCIJA			
1. Osnovna izražajna sredstva i načela/ principi Linija i tačka	Učenici će: -razlikovati vrste teksturnih vrijednosti površine (glatka - hrapava, sjajna - mat) -istraživati sličnosti i razlike između teksturne i strukturne linije -prepoznati raster tačaka i raster linija;	Učenici će: -koristiti linije i tačke u cilju stvaranja različitih tekstura; -upotrebljavati strukturne i teksturne linije u crtežu sa ciljem predstavljanja građe i površine neke materije; -koristiti različite gustine tačaka i linija sa ciljem predstavljnja rastera;	Učenici će: -dati primjere različitih tekstura na likovnim djelima i u okruženju; -vježbati predstavljanje građe i površine neke materije; -povezati crtačke likovne probleme sa sadržajima iz drugih nastavnih predmeta; -prakticirati crtačku pokretljivost ruke i šake;
Boja	-imenovati lokalnu boju u plošnom slikanju; -imenovati tonsku modelaciju; -opisati postupak optičkog miješanja boja; -razlikovti mehaničko i optičko miješanje boja; -prepoznati simboličku i asocijativnu ulogu boje	-izraziti različite lokalne boje; -primijeniti tonsku modelaciju; -uporediti plošno slikanje i tonsku modelaciju; -i stražiti optičko miješanje boja (tačka, mrlja, potez); -koristiti mehaničko i optičko miješanje boja; -izraziti simboličko i asocijativno značenje boje kroz dizajn naslovne strane (knjiga, časopis itd);	-samostalno razvijati osjetljivost za tonske vrijednosti boja; -pokazati osjetljivost za mehaničko i optičko miješanje boja; -dati primjere plošnog slikrstva i tonske modelacije na likovnim djelima; -izraziti vlastiti doživljaj simboličkog i asocijativnog značenja boje;
Ploha	-imenovati vrste kompozicije (horizontalna, vertikalna, dijagonalna, kružna, ovalna, piramidalna i slobodna); -imenovati pozitivni i negativni prostor plohe -objasniti pojam matrice u visokom tisku; -prepoznati vrste grafičkih tehnika (visoki, duboki, plošni i propusni tisak); -kratko opisati linorez kao tehniku visokog tiska;	-orgnizirati elemente na plohi prema vrsti kompozicije (horizontalna, vertikalna, dijagonalna, kružna, ovalna, piramidalna i slobodna); -dovesti u skldnu vezu pozitivni i negativni prostor plohe; -obraditi matricu za visoki tisak; korisiti postupak otiskivanja grafičke tehnike linorez; -uporediti pozitivni i negativni prostor plohe;	-tražiti vrste kompozicije u okruženju i na likovnim djelima; -dati primjere vrsta kompozicije (horizontalna, vertikalna, dijagonalna, kružna, ovalna, piramidalna i slobodna); -obraćati pažnju na kompleksnost prostornih cjelina u smislu povezanosti pozitivnog i negativnog prostora; -posjetiti izložbu grafika
Površina	-opisati teksturu kao karakter površine; -razlikovati slikarsku teksturu (glatka-hrapava, sjajna-mat); -Imenovati fakturu kao umjetnikov rukopis (lazurno-pastozno)	-istražiti različite teksture i njihov međusobni odnos; -koristiti različite načine nanošenja boje na slikarsku podlogu (lazurno-pastozno);	-pokazati slobodu u likovnom izražavanju slikarskim teksturama i fakturama; -pokazati konstruktivnost u rješavanju likovnih problema koji se odnose na obradu površine u slikarstvu; vježbati vizuelnu i taktilnu osjetljivost kroz različite karaktere površina;
Masa i prostor	-imenovati odnos mase/volumena i prostora (puna, prošupljena, ispupčeno-udubljena, linijski istanjena i plošno istanjena masa); -prepoznati dinamiku linijske istanjene mase u kompozicijskim odnosima s prostorom; imenovati karakteristike produkt dizajna;	-oblikovati žicu ili nit u funkciji realizcije kompozicije linijski istanjene mase; -oblikovati upotrebni predmet u skladu sa funkcijom i estetikom (sklad oblika i funkcionalnosti);	-pokazati vizuelnu i motoričku koordinaciju pri kombinovanju materijala; -vježbati predstavljanje odnosa mase/volumena i prostora; -obraćati pažnju na povezanost oblika i funkcije u dizajnu;

2. Likovni materijali i tehnike	Učenici će: -definisati osnovne karakteristike likovnih materijala; -opisati tehnike kojima se likovno izražava; -opisati način rukovanja likovnim alatima; -objasniti načine vlastitog likovnog izražavanja;	Učenici će: -koristiti likovne materijale (papir, karton, linoleum, ambalaža, stiropor, časopisi, aluminijska folija, spužva, tekstil, vuna, pijesak, ...); -koristiti likovne crtaće tehnike (olovka, flomaster, olovka u boji, kreda, ugljen, tuš-pero, tuš-kist); -koristiti likovne slikarske tehnike (akvarel, gvaš, tempera, kolaž, pastel masni ili suhi); -vježbati prostorno-plastičke tehnike (koristeći: papir, karton, stiropor, glinamol, žica ...); -koristiti likovne alate (makaze, ljepilo, kist, spužva, paleta, kiparski alat, valjak, skalpel, grafički nožići ...); -koristiti različite postupke likovnog izražavanja (građenje, modelovanje, crtanje, slikanje, otiskivanje ...);	Učenici će: -pokazati samostalnost prilikom korištenja likovnih materijala i alata; -poštovati upute nastavnika u likovnom izražavanju; -demonstrirati fine motoričke vještine (preciznost, koordinacija prstiju i očiju, sitni pokreti, koncentriranost na rad); -pokazati brigu u održavanju radnog prostora i odlaganju alata; -kreativno se izraziti tokom rada;
3. Stvaralački/ istraživački proces	Učenici će: -objasniti nivo ličnog zadovoljstva u stvaralačkom procesu; -objasniti proces pronalaska kreativne ideje i rješenja; -objasniti drugi način rješavanja vlastite kreacije; -analizirati likovne radove ukazujući na moguće nedostatke ili zanimljiva rješenja;	Učenici će: -koristiti komunikacijske vještine (verbalne i neverbalne) za izražavanje ličnog zadovoljstva; -koristiti vježbe za prostornu i vizuelnu komunikaciju; -koristiti sve raspoložive resurse za vizuelno izražavnje; -predlagati kreativne ideje i rješenja u likovnom izrazu; -koristiti se principom inventivne i eksperimentalne igre; -preoblikovati vlastita i tuđa likovna rješenja;	Učenici će: -i spoljavati doživljaje temeljene na međuodnosu osjećaja, iskustava, misli i informacija; -pravilno držati glavu-tijelo i udove tokom rada; -održavati usmjereno opažanje; -navoditi primjer drugog načina rješavanja kreacija;
II PROMIŠLJANJE I REFLEKSIJA			
1. Vizualno mišljenje, pismenost, doživljaj, analiza djela i kritički osvrt	Učenici će: razlikovati redoslijed faza posmatranja (analiza i sinteza); opisati likovne i druge pojmove i termine na vlastitom i tuđem radu, te na primjeru umjetničkih djela; analizirati utjecaj vizuelnih komunikacija i prostornog oblikovanja okoline na vlastiti život te predlagati drugačija likovna rješenja vuzuelnim istraživanjem;	Učenici će: povezati redoslijed faza posmatranja sa likovnim sadržajem; koristiti pravilno odgovarajuću likovnu terminologiju tokom rada; analizirati vlastiti, tuđi stvaralački rad, reprodukcije umjetničkih djela;	Učenici će: procijeniti rad na osnovu poveznosti forme i sadržaja i upotrebe likovnih materijala; procijeniti vlastiti i tuđi stvaralački rad na osnovu upotrebe likovnih elemenata i principa; procijeniti rad prema izraženoj ideji;
2. Znanje o umjetnosti	Učenici će: razlikovati oblike umjetničkog izražavanja i vrste zanimanja (crtač, grafičar, slikar, kipar, dizajner, arhitekta); razlikovati crtež, sliku, grafiku, kiparsko djelo, proizvod grafičkog i produkt dizajna; prepoznati autore likovnih djela čije se reprodukcije koriste u nastavi; razlikovati odnose mase/volumena i prostora; razlikovati kulturno-umjetničke institucije na osnovu iskustva; razlikovati pojmove likovnog jezika	Učenici će: oblikovati likovne/vizualne izraze u različitim medijima (crtež, grafika, slika, skulptura, produkt dizajn); analizirati reprodukcije likovnih djela iz historije umjetnosti; ocijeniti značaj kulturno-umjetničkih institucija u okruženju; klasificirati likovna djela na osnovu rukopisa i stila autora;	Učenici će: povezati likovne/vizuelne sadržaje sa iskustvom iz svakodnevnog života; primijetiti značaj likovnih djela iz domaće i svjetske kulturne baštine; voditi brigu o kulturnoj baštini; posjećivati kulturno-umjetničke institucije;

III ESTETIKA, KONSTRUKCIJA, FUNKCIJA			
1. Aktivan odnos prema vizualnoj okolini	Učenici će: -opisati uticaj čovjeka na oblikovanje životnog prostora; -razlikovati utjecaj uređenog i neuređenog prostora na čovjeka; -razlikovati kič od umjetnosti; -opisati utjecaj uređenih kompozicijskih cjelina na čovjeka (psihodinamičko djelovnje smjerova; horizontala-monotonija, dijagonala-dinamika, vertikala-rast);	Učenici će: -istražiti kako čovjek upotrebom različitih materijala, struktura i konstukcija prilagođava svoj životni prostor vlastitim potrebama; -dekorirati i estetski urediti školski prostor; -raspravljati o primjerima antiumjetničkog pristupa procesu stvaranja (kič) u okruženju; -uporediti različite kompozicijske cjeline i njihovo djelovanje na čovjeka;	Učenici će: -iskazati stav o uticaju umjetnosti i umjetnika na oblikovanje životnog prostora i njihov položaj u društvu; -pokazati radne, estetske i higijenske navike; -organizovati izložbu učeničkih radova uz pomoć nastavnika; -primijeniti iskustva u vlastitom stvaralaštvu uz podršku; -posmatrati prostorne kompozicije i uočavati principe orgnizacije elemenata u cjelini;
2. Interakcija i komunikacija u umjetnosti	Učenici će: -analizirati likovne pojmove i vrijednosti u okruženju; -analizirati umjetnička djela uz podršku;	Učenici će: - pokazati poznavanje termina i pojmova iz područja likovne umjetnosti;	Učenici će: -procijeniti uočene likovne pojmove i vrijednosti u okruženju; -tražiti vezu između forme i sadržaja pri interpretaciji djela;

OSMI RAZRED

Ishodi učenja:
SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Odgojno-obrazovni ciljevi

Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
I STVARALAŠTVO I PRODUKCIJA			
1. Osnovna izražajna sredstva i načela/ principi Linija i tačka	Učenici će: -imenovati pojam perspektiva; prepoznati linearnu perspektivu; -prepoznati različite veličine i odnose na ljudskom licu/tijelu (proporcije); -definisti kanon kao skup pravila; prepoznati različite vrste kanona;	Učenici će: -konstruisati predmete i prostor u linearnoj perspektivi s jednom tačkom očišta; -koristiti viziranje pri određivanju veličina i odnosa na ljudskom licu/tijelu (proporcije); -primijeniti jedan od kanona u likovnom izrazu;	Učenici će: -vježbati predstavljanje predmeta i prostora u linerarnoj perspektivi; -primjećivati proporcije na cjelinama u likovnim djelima, vlastitom radu i u okruženju; -primjećivati skladne proporcije kao estetsku vrijednost;
Boja	-definisati kolorističku modulaciju; -razlikovati tonsku modelaciju i kolorističku modulaciju kao privid volumena na plohi; -definisati kolorističku perspektivu;	-primijeniti kolorističku modulaciju u vlastitom likovnom izrazu; -istražiti razliku između tonske modelacije i kolorističke modulacije; primijeniti kontrast toplih i hladnih boja pri prikzivanju dubine prostora na plohi;	-pokazati osjetljivost za prostorno djelovanje boje; -dati primjere tonskog i kolorističkog slikrstva na likovnim djelima; -obraćati pažnju na estetsku vrijednost kolorističkog slikarstva (koloristička modulacija i perspektiva);
Ploha	-definisati grafički dizajn i plakat; -imenovati vrste plakata i namjenu; -prepoznati ritam u kompoziciji plakata (repeticija, varijacija, -alternacija, gradacija, radijacija); -prepoznati ravnotežu u kompoziciji plakata (simetrija-asimetrija);	oblikovati jednu vrstu plakata uz upotrebu ritma (primjenom ilustracije, fotografije, reprodukcije i sl.); -rasporediti elemente plakata u simetričnoj ili asimetričnoj kompoziciji; -odabrati odgovarjuće elemente kompozicije u svrhu jasne poruke;	-primijetiti važnost grafičkog dizjna u svakodnenvom životu -vrjednovati plakat na osnovu čitljivosti vizuelne poruke kroz izražajnost, značenje i jasnoću poruke; -tražiti vrste plakata u okruženju; posjetiti izložbu plakata
Površina	-definisati asamblaž kao likovnu tehniku; -razlikovati tehnike kolaža i asamblaža od ostalih likovnih tehnika; ---definisati stvarnu teksturu u likovnim tehnikama kolaža i asamblaža;	-i stražiti materijale i tehnike kojim se izvodi kolaž i asamblaž; - aranžirati likovnu kompoziciju od raznovrsnih materijala; -pokazati vještinu izrade kolaža i asamblaža;	-pokazati slobodu i kreativnost pri kombiniranju tekstura u likovnom izražavanju i svakodnevnom životu; -pokazati konstruktivnost u rješavanju likovnih problema koji se odnose na obradu površine u slikarstvu i kiparstvu; -vježbati vizuelnu i taktilnu osjetljivost kroz različite karaktere površina;
Masa i prostor	-definisati plošno istanjenu masu; -razlikovati plošno istanjenu masu od ostalih odnosa mase/volumena i prostora (puna, prošupljena, ispupčeno-udubljena i linijski istanjena masa);	-oblikovati stabil ili mobil kombiniranjem plošno istanjenih masa; -koristiti metode: usijecanje, rotacija, preklapanje, prožimanje, i sl.;	-pokazati vizuelnu i motoričku koordinaciju pri kombinovanju plošno istanjenih masa; -vježbati predstavljanje odnosa mase/volumena i prostora;

2. Likovni materijali i tehnike	Učenici će: -definisati osnovne karakteristike likovnih materijala; -definisati tehnike kojima se likovno izražava; -opisati način rukovanja likovnim materijalima i alatima; -objasniti načine vlastitog likovnog iražavanja;	Učenici će: -koristiti likovne materijale (papir, karton, ambalaža, stiropor, časopisi, aluminijska folija, spužva, tekstil, vuna, pijesak, ...); -koristiti likovne crtaće tehnike (olovka, flomaster, olovka u boji, kreda, ugljen, tuš-pero, tuš-kist); -koristiti likovne slikarske tehnike (akvarel, gvaš, tempera, kolaž, pastel masni ili suhi); -vježbati prostorno-plastičke tehnike (koristeći: papir, karton, stiropor, glinamol, žica ...); -koristiti likovne alate (makaze, ljepilo, kist, spužva, paleta, kiparski alat, valjak, skalpel, ...); -koristiti različite postupke likovnog izražavanja (građenje, modelovanje, crtanje, slikanje, ...);	Učenici će: -pokazati samostalnost prilikom korištenja likovnih materijala i alata; -poštovati upute nastavnika u likovnom izražavanju; -demonstrirati fine motoričke vještine (preciznost, koordinacija prstiju i očiju, sitni pokreti, koncentriranost na rad); -pokazati brigu u održavanju radnog prostora i odlaganju alata; -kreativno se izraziti tokom rada;
3. Stvaralački/ istraživački proces	Učenici će: -objasniti nivo ličnog zadovoljstva u stvaralačkom procesu; -objasniti proces pronalaska kreativne ideje i rješenja; -objasniti drugi način rješavanja vlastite kreacije; -analizirati likovne radove ukazujući na moguće nedostatke ili zanimljiva rješenja; -prepoznati povezanost ideje i forme u vizuelnoj poruci koja nosi određeno značenje;	Učenici će: -odabrati mterijale i medije radi izražavanja određene poruke; -koristiti komunikacijske vještine (verbalne i neverbalne) za izražavanje ličnog zadovoljstva; -koristiti vježbe za prostornu i vizuelnu komunikaciju; -koristiti sve raspoložive resurse za vizuelno izražavnje; -predlagati kreativne ideje i rješenja u likovnom izrazu; -koristiti se principom inventivne i eksperimentalne igre; -preoblikovati vlastita i tuđa likovna rješenja;	Učenici će: -pravilno držati glavu-tijelo i udove tokom rada; -ispoljavati doživljaje temeljene na međuodnosu osjećaja, iskustava, misli i informacija; -održavati usmjereno opažanje; -navoditi primjer drugog načina rješavanja kreacija; -pokazati interes za povezivanje problema iz svakodnevnice sa nastavnim sadržajima i ponuditi rješenja u likovnom obliku;
II PROMIŠLJANJE I REFLEKSIJA			
1. Vizualno mišljenje, pismenost, doživljaj, analiza djela i kritički osvrt	Učenici će: -razlikovati redoslijed faza posmatranja (analiza i sinteza); -opisati likovne i druge pojmove i termine na vlastitom i tuđem radu, te na primjeru umjetničkih djela; -analizirati utjecaj vizuelnih komunikacija i prostornog oblikovanja okoline na vlastiti život te predlagati drugačija likovna rješenja vuzuelnim istraživanjem;	Učenici će: -povezati redoslijed faza posmatranja sa likovnim sadržajem; -koristiti pravilno odgovarajuću likovnu terminologiju tokom rada; -analizirati vlastiti, tuđi stvaralački rad, reprodukcije umjetničkih djela;	Učenici će: -procijeniti rad na osnovu poveznosti forme i sadržaja i upotrebe likovnih materijala; -procijeniti vlastiti i tuđi stvaralački rad na osnovu upotrebe likovnih elemenata i principa; procijeniti rad prema izraženoj ideji i jasnoći poruke; izražavati se odgovarajućom likovnom terminologijiom;

2. Znanje o umjetnosti	Učenici će: -razlikovati pojmove likovnog jezika -razlikovati oblike umjetničkog izražavanja i vrste zanimanja (crtač, slikar, kipar, grafički dizajner); -razlikovati crtež, sliku, kiparsko djelo, proizvod grafičkog dizajna; -prepoznti primjenu kanona na umjetničkom djelu; -razlikovati linearnu i koloristička -perspektivu na reprodukcijama umjetničkih djela; -prepoznati koloristička modulaciju na reprodukcijama umjetničkih djela; -kratko opisati primjenu ritma i ravnoteže na plakatu; -prepoznati odnose mase/ volumena i prostora u plošno istanjenoj masi; -imenovati autore likovnih djela čije se reprodukcije koriste u nastavi; -razlikovati kulturno-umjetničke institucije na osnovu iskustva;	Učenici će: -oblikovati likovne/ vizualne izraze u različitim medijima (crtež, slika, skulptura, grafički dizajn); -analizirati reprodukcije likovnih djela iz historije umjetnosti (likovni jezik i kompozicijska načela); -klasificirati likovna djela na osnovu likovnog jezika i kompozicijskih načela; -ocijeniti značaj kulturno-umjetničkih institucija u okruženju;	Učenici će: -povezati likovne/ vizuelne sadržaje sa iskustvom iz svakodnevnog života; -primijetiti značaj likovnih djela iz domaće i svjetske kulturne baštine; -voditi brigu o kulturnoj baštini; -posjećivati kulturno - umjetničke institucije;
III ESTETIKA, KONSTRUKCIJA, FUNKCIJA			
1. Aktivan odnos prema vizualnoj okolini	Učenici će: -opisati uticaj čovjeka na oblikovanje životnog prostora; -opisati utjecaj vizuelenih znakova na svakodnenvi život; razlikovati kič od umjetnosti; -opisati utjecaj kompozicijskih cjelina na čovjeka (psihodinamičko djelovnje simetrije i asimetrije;	Učenici će: -istražiti uticaj različitih vizuelnih znakova, simbola, poruka i prostornog oblikovnja okoline na aspekte vlastitog života i života u zajednici; -preoblikovati svoj životni prostor prema vlastitim potrebama; -dekorirati i estetski urediti školski prostor; -raspravljati o primjerima antiumjetničkog pristupa procesu stvaranja (kič) u okruženju; -uporediti različite kompozicijske cjeline i njihovo djelovanje na čovjeka;	Učenici će: -iskazati stav o uticaju umjetnosti i umjetnika na oblikovanje životnog prostora i njihov položaj u društvu; -pokazati radne, estetske i higijenske navike; -organizovati izložbu učeničkih radova uz pomoć nastavnika; -primijeniti iskustva u vlastitom stvaralaštvu uz podršku; -posmatrati prostorne kompozicije i uočavati principe orgnizacije elemenata u cjelini;
2. Interakcija i komunikacija u umjetnosti	Učenici će: -analizirati likovne pojmove i vrijednosti u okruženju; -analizirati umjetnička djela uz podršku;	Učenici će: - pokazati poznavanje termina i pojmova iz područja likovne umjetnosti;	Učenici će: -procijeniti uočene likovne pojmove i vrijednosti u okruženju; -tražiti vezu između forme i sadržaja pri interpretaciji djela;

DEVETI RAZRED

Ishodi učenja:
SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

	Odgojno-obrazovni ciljevi		
Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
I STVARALAŠTVO I PRODUKCIJA			
1. Osnovna izražajna sredstva i načela/ principi Linija i tačka	Učenici će: -prepoznati liniju kao dominantan element kompozicije; -imenovati vrste linija (tok, karakter, značenje); -razlikovati konturne, strukturne i teksturne linije; -objasniti odnos slike i teksta u stripu;	Učenici će: - konstruisati kompoziciju upotrebom linije kao dominantnog elementa; -s imulirati karakter površine pomoću teksturnih linija; -povezati sliku i tekst u jasnu poruku koristeći liniju kao osnovno izražajno sredstvo (dominacija teksta, dominacija slike);	Učenici će: -vježbati upotrebu linije kao dominantog elementa kopmozicije; -primjećivati različite teksture u likovnoj umjetnosti i okruženju; -obraćati pažnju na odnos slike i teksta u stripu i ostalim sredstvima vizuelne komunikacije;
Boja	- definisati 7 kontrasta boja (kontrast boje prema boji, kontrast toplo - hladno, kontrast svijetlo - tamno, komplementarni kontrast, kontrast kvaliteta, kontrast kvantiteta i simultani kontrast);	-i stražiti 7 kontrasta boja; - primijeniti kontrast boje u likovnom izrazu;	-pokazati osjetljivost za kontraste boja; -dati primjere kontrsta boje na likovnim djelima; -samostalno prakticirati kontrste boje u svkodnevnom životu (odijevanje, enterijer i dr.);
Ploha	-definisati pojam harmonija; -razlikovati vrste harmonije (harmonija prema obliku, boji, položaju, funkciji, proporciji); -objasniti pojam harmonije proporcija u smislu zlatnog reza;	-istražiti vrste harmonije u plošnom izrazu; -primijeniti harmoniju u plošnom izrazu; -komponovati fotografiju po principu zlatnog reza;	-primijetiti važnost harmonije u svakodnevnom životu; -tražiti zlatni rez na likovnim djelima i u okruženju; -posjetiti izložbu fotografija;
Površina	-definisti ritam i ravnotežu kao likovne principe; -razlikovati vrste ritma i ravnoteže u kontekstu odnosa površina; -prepoznati ritam površina na fasadama arhitektonskih objekata;	-istražiti ritam i ravnotežu kroz odnose različitih površina materijala koji se koriste u arhitekturi (kamen, drvo, metal, staklo, beton, lim, pleksiglas, siporeks i dr.); -kreirati ritam površina na motivu fasada arhitektonskih objekata u crtežu, fotokolažu, asamblažu itd.;	-pokazati slobodu i kreativnost pri kombiniranju površina u likovnom izražavanju i svakodnevnom životu; -pokazati konstruktivnost u rješavanju likovnih problema koji se odnose na obradu površine u arhitekturi; -vježbati vizuelnu i taktilnu osjetljivost kroz različite karaktere površina;
Masa i prostor	-definisati pojam jedinstva kao sinteze svih principa komponovanja; -prepoznati jedinstvo forme i sadržaja, funkcije i estetike u produkt dizajnu;	- oblikovati komad namještaja na osnovu primjera iz historije dizajna, a prema principu jedinstva forme, sadžaja, funkcije i estetike (dizajn, redizajn);	-tražiti princip prema kojem je ostvareno jedinstvo u djelima likovne i primjenjene umjetnosti; -dati primjere jedinstva forme, sadržaja, funkcije i estetike u okruženju;
2. Likovni materijali i tehnike	Učenici će: -definisati osnovne karakteristike likovnih materijala; -definisati tehnike kojima se likovno izražava; -opisati način rukovanja likovnim materijalima i alatima; -objasniti načine vlastitog likovnog izražavanja;	Učenici će: -koristiti likovne materijale (papir, karton, ambalaža, stiropor, časopisi, aluminijska folija, spužva, tekstil, vuna, pijesak, ...); -koristiti likovne crtaće tehnike (olovka, flomaster, olovka u boji, kreda, ugljen, tuš-pero, tuš-kist); -koristiti likovne slikarske tehnike (akvarel, gvaš, tempera, kolaž, fotokolaž, pastel masni ili suhi); -vježbati prostorno-plastičke tehnike (koristeći: papir, karton, stiropor, glinamol, žica ...); -koristiti likovne alate (makaze, ljepilo, kist, spužva, paleta, kiparski alat, valjak, skalpel, ...); -koristiti različite postupke likovnog izražavanja (građenje, modelovanje, crtanje, slikanje, ...);	Učenici će: -pokazati samostalnost prilikom korištenja likovnih materijala i alata; -poštovati upute nastavnika u likovnom izražavanju; -demonstrirati fine motoričke vještine (preciznost, oordinacija prstiju i očiju, sitni pokreti, koncentriranost na rad); --pokazati brigu u održavanju radnog prostora i odlaganju alata; kreativno se izraziti tokom rada;

3. Stvaralački/ istraživački proces	Učenici će: -objasniti nivo ličnog zadovoljstva u stvaralačkom procesu; -objasniti proces pronalaska kreativne ideje i rješenja; -objasniti drugi način rješavanja vlastite kreacije; -analizirati likovne radove ukazujući na moguće nedostatke ili zanimljiva rješenja; -uočiti povezanost materijala, postupaka, likovnih elemenata, kompozicijskih principa te odnosa forme i sadržaja (motiv,tema,poruka, asocijacija, društveni kontekst) u izražavanju ideje;	Učenici će: -odabrati materijale i medije radi izražavanja određene ideje; -koristiti komunikacijske vještine (verbalne i neverbalne) za izražavanje ličnog zadovoljstva; -koristiti sve raspoložive resurse za vizuelno izražavanje; -predlagati kreativne ideje i rješenja u likovnom izrazu; -koristiti se principom inventivne i eksperimentalne igre; -preoblikovati vlastita i tuđa likovna rješenja; -istražiti umjetničko djelo kao cjelinu	Učenici će: -ispoljavati doživljaje temeljene na međuodnosu osjećaja, iskustava, misli i informacija; -održavati usmjereno opažanje; -održavati koncentrciju i istrajnost u istraživanju i stvaranju; -navoditi primjer drugog načina rješavanja kreacija; -pokazati interes za povezivanje problema iz svakodnevnice sa nastavnim sadržajima i ponuditi rješenja u likovnom obliku;
II PROMIŠLJANJE I REFLEKSIJA			
1. Vizualno mišljenje, pismenost, doživljaj, analiza djela i kritički osvrt	Učenici će: -razlikovati redoslijed faza posmatranja (analiza i sinteza); -imenovati likovne i druge pojmove i termine na vlastitom i tuđem radu, te na primjeru umjetničkih djela svjetske i kulturne baštine BiH ; -opisati utjecaj vizuelnih komunikacija i prostornog oblikovanja okoline na vlastiti život te predlagati drugačija likovna rješenja vizuelnim istraživanjem;	Učenici će: -povezati redoslijed faza posmatranja sa likovnim sadržajem; -koristiti pravilno odgovarajuću likovnu terminologiju tokom rada; -analizirati vlastiti i tuđi stvaralački rad prema kriterijima: likovni elementi, kompozicijski principi, likovni materijali, tehnike i mediji, motiv, originalnost, uloženi trud, izražena ideja dovršenost rada;	Učenici će: -procijeniti rad na osnovu poveznosti forme i sadržaja i upotrebe likovnih materijala; -procijeniti vlastiti i tuđi stvaralački rad na osnovu upotrebe likovnih elemenata i principa; -procijeniti rad prema izraženoj ideji i jasnoći poruke; izražavati se odgovarajućom likovnom terminologijiom;
2. Znanje o umjetnosti	Učenici će: -razlikovati pojmove likovnog jezika; -razlikovati oblike umjetničkog izražavanja i vrste zanimanja (crtač, slikar, kipar, grafičar, grafički dizajner, industrijski dizajner, fotograf, arhitekta); -razlikovati crtež, sliku, grafiku, kiparsko djelo, proizvod grafičkog i produkt dizajna, fotografiju, arhitekturu; -imenovati autore likovnih djela svjetske i kulturne baštine BiH čije se reprodukcije koriste u nastavi; razlikovati kulturno-umjetničke institucije na osnovu iskustva;	Učenici će: -oblikovati likovne/ vizualne izraze u različitim medijima (crtež, slika, fotografija, produkt dizajn); -analizirati reprodukcije likovnih djela iz svjetske i BiH historije umjetnosti (likovni jezik i kompozicijska načela); -klasificirati likovna djela na osnovu likovnog jezika i kompozicijskih načela; -ocijeniti značaj kulturno-umjetničkih institucija u okruženju na osnovu iskustva; -analizirati aktivnosti koje se odvijaju u kulturno-umjetničkim institucijama; -samostalno prikupljti informacije i umjetniku i djelu;	Učenici će: -povezati likovne/ vizuelne sadržaje sa iskustvom iz svakodnevnog života; -primijetiti značaj likovnih djela iz domaće i svjetske kulturne baštine; -voditi brigu o kulturnoj baštini; -posjećivati kulturno-umjetničke institucije;
III ESTETIKA, KONSTRUKCIJA, FUNKCIJA			
1. Aktivan odnos prema vizualnoj okolini	Učenici će: -opisati uticaj čovjeka na oblikovanje životnog prostora; -objasniti utjecaj oblikovanog prostora na kvalitet života; razlikovati kič od umjetnosti; -opisati utjecaj kompozicijskih cjelina na čovjeka (dizajn i arhitektura); -objasniti način upotrebe kompozicijskih principa u svrhu transformacije neuređenog prostora u uređen;	Učenici će: -istražiti uticaj vizuelnog i prostornog oblikovnja okoline na aspekte vlastitog života i života u zajednici; -preoblikovati svoj životni prostor prema vlastitim potrebama; -dekorirati i estetski urediti školski prostor; -raspravljati o primjerima antiumjetničkog pristupa procesu stvaranja (kič) u okruženju; -uporediti različite kompozicijske cjeline i njihovo djelovanje na čovjeka;	Učenici će: -iskazati stav o uticaju umjetnosti i umjetnika na oblikovanje životnog prostora i njihov položaj u društvu; -pokazati radne, estetske i higijenske navike; -organizovati izložbu učeničkih radova uz pomoć nastavnika; -primijeniti iskustva u vlastitom stvaralaštvu uz podršku; -posmatrati prostorne kompozicije i uočavati principe organizacije elemenata u cjelini;

2. Interakcija i komunikacija u umjetnosti	Učenici će: -analizirati likovne pojmove i vrijednosti u okruženju; - analizirati umjetnička djela uz podršku;	Učenici će: - vladati svim fazama proučavanja djela (prikupljanje, selekcija, sinteza);	Učenici će: -procijeniti uočene likovne pojmove i vrijednosti u okruženju; -tražiti vezu između forme i sadržaja pri interpretaciji djela;

Didaktičke napomene

Izvori podučavanja

1. Svi odobreni udžbenici likovne kulture od I do IX razreda
2. Odgovarajuće reprodukcije
3. Pripremljene grafofolije, slajdovi video i DVD materijali...
4. Prirodni materijali...

Ocjenjivanje

Ocjenjivanje u predmetu Likovna kultura je izuzetno složen segment rada nastavnika, s obzirom na činjenicu da crtež predstavlja cjelinu koja u sebi sadrži komplekse sposobnosti i osobine djeteta, upornosti i iskustva, stečenog znanja i usvojenih navika, pozitivnog i negativnog uticaja sredine, kao i sklad emocionalnih i izražajnih sposobnosti. Iz tog razloga i dječiji crtež moguće je analizirati sa različitih aspekata:

1. estetskog
2. psihološkog
3. pedagoškog.

Ako prihvatimo da se djeca likovno izražavaju jer imaju potrebu da iskažu svoj svijet, svoje viđenje svijeta, predmeta i pojava, svoje strahove i oduševljenja, onda su svi ti radovi "stenografski zapis duše" i kao takvi moraju biti dobri.

Činjenica je da se nastavnik u razredu susreće sa učenicima koji su nadareni i onima koji nisu. Učenici koji nisu talentovani trebaju imati priliku u skladu sa svojim mogućnostima da usvajaju likovni jezik i njime se izražavaju. Prilikom ocjenjivanja manje nadarenih učenika treba pratiti i imati u vidu individualne mogućnosti, stepen zalaganja i želje da se realizuje postavljeni zadatak, napor koji djete ulaže u realizaciju zadatka da bi postiglo rezultat, aktivnost na časovima likovne kulture. Nema loših dječijih radova.

Vizuelno estetska kultura razvija kod učenika sposobnost uživanja i razumijevanja umjetnosti, odnos prema estetskom, pravilno doživljavanje vizuelnih informacija, odnos prema svjetskoj i našoj kulturnoj baštini. Pravilan odnos nastavnika prema učeničkim radovima je od izuzetnog značaja za likovno kreativni rad djece. Ako nastavnik traži od djece da tačno "prepisuju" percipirano, da doživljavaju i gledaju očima odraslih svijet oko sebe, onda takva nastava likovne kulture ne odgovara osnovnim principima savremen nastave, ciljevima i zadacima koji se pred nju postavljaju.

Profil i stručna sprema nastavnika/ce:

Nastavu predmeta Likovna kultura od I do IV razreda i u V razredu, ako je u razrednoj nastavi izvodi:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

Nastavu predmeta Likovna kultura od V razreda, ako je u predmetnoj nastavi, te od VI do IX razreda mogu izvoditi lica koja su završila:

- Nastavnički fakultet/pedagošku akademiju/akademiju likovnih umjetnosti sa završenim četverogodišnjim dodiplomskim studijem (VII stepen stručne spreme) i stečenim stručnim zvanjem professor likovne kulture ili drugim stručnim zvanjem gdje je likovna kultura, glavni ili ravnopravni predmet u dvopredmetnoj grupi;
- Nastavnički fakultet/pedagošku akademiju/akademiju likovnih umjetnosti sa završenim prvim ciklusom visokog obrazovanja dodiplomskog studija u četverogodišnjem trajanju (240 ECTS) i stečenim stručnim zvanjem bachelor likovne kulture ili drugim stručnim zvanjem gdje je likovna kultura glavni ili ravnopravni predmet u dvopredmetnoj grupi ili ekvivalent;
- Nastavnički fakultet/pedagošku akademiju/akademiju likovnih umjetnosti sa završenim prvim ciklusom visokog obrazovawa dodiplomskog studija u trogodišnjem trajanju (180 ECTS) i stečenim stručnim zvanjem bachelor likovne kulture ili drugim stručnim zvanjem gdje je likovna kultura glavni ili ravnopravni predmet u dvopredmetnoj grupi ili ekvivalent;
- Nastavnički fakultet/pedagošku akademiju/akademiju likovnih umjetnosti sa završenim dvogodišnjim dodiplomskim studijem (VI stepen stručne spreme) i stečenim stručnim zvanjem nastavnik likovne kulture ili drugim stručnim zvanjem gdje je likovna kultura glavni ili ravnopravni predmet u dvopredmetnoj grupi;
- Nastavnički fakultet/pedagoška akademija odsjek razredna nastava i prethodno završenu srednju školu za primjenjene umjetnosti.

Napomena:
Lica koja imaju završenu akademiju primjenjenih likovnih umjetnosti moraju imati položenu pedagoško-psihološku i metodičkodidaktičku grupu predmeta, ukoliko u toku studija nisu imala navedenu grupu predmeta.

PODRUČJE TEHNIKE I INFORMACIONE TEHNOLOGIJE

MOJA OKOLINA
Tehnika i tehnologija

Napomena:

Nastavni program *Moja okolina* integriše sadržaje proučavanja područja Tehnike i informacione tehnologije kroz prvu i drugu trijadu.

Sadržaji predmeta su zasnovani na osnovnim pojmovima, koji omogućavaju nadgradnju u predmete Priroda, Društvo, Osnovi tehnike i informatike, Tehnička kultura i Informatika u drugom ciklusu (5. i 6 razred). U trećem ciklusu u prirodne i društvene predmete te tehniku i informacione tehnologije.

Oblast tehnika i tehnologija je sadržajno obrađena u nastavnom predmetu Društvo (*Moja okolina*):

Prvi razred od stranice 422

Drugi razred od stranice 427

Treći razred od stranice 434

Četvrti razred od stranice 443

KREATIVNI RAD

Uloga, značaj, cilj

Nastavni predmet Kreativni rad ima zadatak da kod učenika razvije vještine za kreativan ručni rad tako da oni sami samoprocjenjuju svoj razvoj i na toj osnovi stiču zadovoljstvo sopstvenim radom. Osim toga, oni stiču odgovornost za rad i različite materijale, uče cijeniti kvalitet materijala i rada, te preuzimaju kritičan, procjenjivački stav prema vlastitim izborima i idejama, produktima i ponuđenim uslugama.

Provodi se kroz projekte, u predmetnim područjima, koji odgovaraju uzrastu učenika, koristeći eksperimentiranje, istraživanje, inventivnost (kreativne pronalaske) i poduzetništvo. Zadatak podučavanja predmeta je da se kroz rad učenik vodi sistematično, održivo, samostalno, u razvoju kreativnosti, vještini rješavanja problema i razumjevanje svakodnevnih tehnoloških pojava, estetskim, tehničkim i psihomotornim vještinama te poduzetništvu. Učenik dobija uvod u tradicionalnu kulturu ručnih radova bosanskohercegovačkih i drugih naroda.

Prvi, drugi, treći i četvrti razred

U prva četiri razreda, osnovni zadatak podučavanja Kreativnog rada je da učenici uče vještine rada rukama i sticanje znanja o ručnom radu, da bi se pobudile njihove kritičke sposobnosti, odgovornost, i svijest o kvalitetu njihovog rada i izbora materijala. Učenicima će pomoći da usvoji osnovne vještine dizajniranja i stekne osnovne sposobnosti da realizuju svoj dizajn. Vode se bezbjedno u korištenju različitih mašina i osnovnog pribora potrebnog za ručni rad. Postepeno stiču vještine istrajnosti u rješavanju problema koje razvijaju samostalno i kroz grupni rad. Različitost rada, razvoj vještina i iskustvena saznanja pobuđuju radost tokom rada, doprinosi kod učenika pozitivnom ponašanju prema radu i učenju. Instrukcije za rad sa materijalima i tehnikom se daju za sve učenike isto.

Ciljevi:
Učenici će:

- saznati nove koncepte vezane za ručni rad i učiti da koristi različite materijale, alate, i metode
- usvojiti pozitivan pristup radnim zadacima na bezbjedonosan način, učiti koristiti alat, pribor i mašine na bezbjedan način, učiti da prisustvuje u prijatnom okruženju za učenje
- učiti osnovne tehnike ručnog rada i planiranje ručne izrade produkta, i time steći tražene praktične vještine, kako bi se razvile njihove vještine mišljenja i kreativnosti
- učiti posmatrati prostor te kroz proces dizajnirati ga
- učiti da obrate pažnju estetskim karakteristikama, bojama i obliku produkta
- učiti da svakodnevno prave, vode brigu, i poprave produkt
- učiti da preuzmu odgovornost za predmete iz vlastitog okruženja, te razumiju da produkti imaju životni ciklus
- dobiti uvod za korištenje alata informativne tehnologije kroz različite faze dizajniranja i radni proces kroz različita okruženja za učenje
- postepeno će doći do ovladavanja cijelog procesa izrade ručnih radova
- dobiti osnov tehnologije za svakodnevni život
- učiti, kao pojedinci, da procjene i prosude svoj rad i rad drugih.
- učiti kako ekonomično i kvalitetno koristiti materijal za rad
- učiti koncept "štednja"

Okvir sadržaja

- Osnovni materijali, alati i tehnike vezani za rad sa tekstilom kroz tehnički rad
- Faktori sigurnosti vezani za rad i radno mjesto
- U datom kontekstu, prakticirati i eksperimentirati individualni dizajn ručnog rada, tehnikama potrebnim za kreiranje datog dizajna, ilustrirati različitim tehnikama više dizajn modela, produkcija i produkta
- Tradicionalni i moderni produkti, alati, materijali, tehnike ručnog rada, koje karakterišu učenikovu zajednicu doma, povezuju lične interese i profesionalne potencijale, kao i uticaj drugih kultura na tradicionalni ručni rad koji može igrati bitnu ulogu na lokalno okruženje
- Izgradnja okruženja bliskog učenicima kroz tehničku primjenu prirodnih pojava,
- Održavanje i popravka materijala i predmeta, recikliranje i ponovna upotreba.

Ishodi:
Učenici:

- znaju proizvesti kreativne ideje, eksperimentirati tehnička rješenja i uz vođenje dizajnirati značajan produkt
- samostalno rade pod vođstvom, procesuiraju svoj dizajn kroz odgovarajuću radnu bezbjednost
- znaju osnovne koncepte, identifikuju osnovne materijale i osnove tehničkog majstorstva ručnog rada,
- rade na održiv način samostalno ili u grupi, žele da napreduju u zanatstvu, pokazuju odgovornost u dijeljenju pribora i vode računa o prijatnom radnom okruženju
- razumiju tehnološke principe rada u bučnom okruženju
- kao pojedinci procjenjuju i cijene svoj vlastiti rad i rad drugih, uče na osnovu rezultata rada
- imaju pozitivan stav prema vlastitoj tradicionalnoj kulturi i kulturi drugih naroda.

Napomena*:* Predmet Kreativni rad se tematski povezuje sa svim predmetima. U sadržaju operativnih ciljeva predmetnog programa samo su dodati elementi tehnike i tehnologije. Teme mogu biti iz pojedinih nastavnih područja i kao projekat. Osnova je za kreativni dizajn i projektni pristup rješavanja svakodnevnih situacija. Dodatni sadržaji tehnike su:

- Tehničko stvaralaštvo.
- Svijet tehnike
- Informacijska i komunikacijska tehnologija.
- Rješavanje problema pomoću računara.

PRVA TRIJADA
PRVI RAZRED

Ishodi učenja:

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

	Odgojno – obrazovni ciljevi		
Sadržaj	**Znanja**	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
I. TEHNIČKO ZNANJE I STVARALAŠTVO			
1. Materijali	Učenici će: - procjeniti koji materijal treba za izradu: papirnog brodića... i sl., papirnih saobraćajnih znakova (origami tehnika); - opisati postupak izrade rukotvorine; - objasniti kako će upotrijebiti pojedine vrste materijala;	Učenici će: - analizirati svoju procjenu i iznijeti mišljenje o procjeni tačnosti; - izabrati i upotrebiti lako obradive materijale (tekstil, vuna, papir, suhi prirodni plodovi, tijesto...) - oblikovati različite rukotvorine, npr. suvenire i druge prigodne radove ili upotrebe predmete od različitih materijala: papirni brodić, kapa, čaša... i sl., saobraćajne znaci; - pratiti liniju šematskog prikaza; - sklapati modele od datih elemenata;	Učenici će: - sudjelovati u osmišljavanju rješenja zadatog problema razmatrajući više ideja; - komentirati postupak izrade rukotvorine i njenu estetsku vrijednost;v
2. Pribor, alati i mašine	Učenici će: - nabrojati pribor, alate i mašine za oblikovanje materijala i proizvoda; - objasniti zašto je potrebno održavati pribor, alat i uređaje ispravnim i čistim;	Učenici će: -prakticirati rukovanje različitim priborima, alatima i predmetima; -izraditi različite muzičke instrumente (zvečke...); -napraviti lutke od različitih materijala za scenski prikaz (siluete od papira);	Učenici će: -pridržavati se uputstava za rukovanje priborom i alatima; -kroz pravilnu upotrebu i održavanje alata i materijala učiti koncept "štednja";

3. Sigurnost i zaštita na radu i u saobraćaju	Učenici će: -prepoznati opasnosti od samostalnog korištenja aparata; -razlikovati pravilno i nepravilno ponašanje u saobraćaju u slučajevima u kojima su učenici pješaci ili biciklisti;	Učenici će: -urediti radno mjesto kako bi tokom rada izbjegli slučajeve u kojima može doći do samoozljeđivanja i ozljeđivanja; -izraditi saobraćajne znakove i florescentne oznake od različitih materijala; -rješavati saobraćajne situacije, na zadanim šemama i na terenu; - primjeniti igračke (simulacije saobraćajnih i drugih životnih situacija);	Učenici će: -zaključiti da nepravilno rukovanje i neispravni aparati mogu biti opasni po život; -predvidjeti i izbjeći situacije u kojima može doći do samoozljeđivanja i ozljeđivanja zbog nepridržavanja saobraćajnih pravila i nekorištenja propisane opreme;

II. SVIJET TEHNIKE I TEHNOLOGIJE

1. Osnovi tehnike i tehnologije	Učenici će: -opisati osnovne tehničke funkcije uređaja koji su im poznati iz svakodnevnog života i kako njima pravilno rukovati; -prepoznati različita zanimanja ljudi u svojoj okolini;	Učenici će: -istražiti kada se počeo koristiti točak; -uraditi točak (vuna, papir, glinamol...) -rukuju uređajima uz nadzor nastavnika (makaze...);	Učenici će: -razumije važnost tehnike za čovjeka; -pripremiti igračke za upotrebu (postavljanje baterije, pokretanje, male popravke igračaka i sl.); - prezentirati istraživanja u razredu;
2. Energija u svakodnevnomu životu i proizvodnji	Učenici će: -prepoznati kakvim opasnostima čovjek može biti izložen zbog neispravnog rukovanja uređajima; -prepoznati važnost energije u životu;	Učenici će: - pravilno primjenjuje korake pri korištenju uređaja (TV, fen, sokovnik, ...);	Učenici će: slijediti upute pravilnog korištenja električnih uređaja; pravilnom upotrebom aparata i uređaja stiče naviku štednje energije; navesti primjere energije:
3. Tehnika u zaštiti okoliša	Učenici će: - prepoznati uticaj tehnike na promjenu okoliša;	Učenici će: -dizajnirati naljepnice (piktogram) za razvrstavanje otpada; -pravilno odložiti opasan otpad (baterije, štedljive sijalice, dezodoransi...)	Učenici će: - sudjelovati u školskim eko - akcijama: sakupljanju i razvrstavanju otpada te urednom održavanju okoliša;

III. INFORMACIONE I KOMUNIKACIONE TEHNOLOGIJE

1. Osnove informacijske i komunikacijske tehnologije	Učenici će: - objasniti svojim riječima kojim sve načinima komuniciraju s prijateljima i unutar porodice te kako pronalaze odgovore na svoja pitanja; - prepoznati vrste podataka (tekst, slika, zvuk); - identifikovati zlonamjerne poruke; - prepoznati korake kako prijaviti nasilje (www.sigurnodijete.ba; plavi telefon...)	Učenici će: -razvrstati uređaje i medije koje koriste u svakodnevnom životu (npr. mobitel, digitalni fotoaparat, tablet...) -birati podatke prema vrsti (tekst, slika, zvuk); -primjeniti, uz podršku nastavnika, korake kako prijaviti nasilje;	Učenici će: -opisati načine svojih zabavnih aktivnosti u kojima koriste informacijsku i komunikacijsku tehnologiju (edukativni paketi); -koristiti bonton za korištenje pravilnog pisanja poruka; -uz podršku nastavnika prepoznati opasnosti i zloupotrebe korištenja određenih komunikacijskih tehnologija; -razumiju važnost prepoznavanja vrsta nasilja putem medija i komunikacijskih uređaja; - prijaviti nasilje roditeljima ili nastavnicima primljenih putem komunikacijskih uređaja kako bi zaštitio svoju privatnost;

2. Komponente računarskih sistema	Učenici će: -nabrojiti vidljive vanjske dijelove računara i njihovu namjenu; -razlikovati dijelove radne površine; -prepoznati programe prema namjeni (za film, za crtanje...); -opisati pokretanje i zatvaranje programa;	Učenici će: -savladati postupak pravilnoga uključivanja i isključivanja uređaja; koristi dijelove radne površine; -upravljati programima (pokrenuti i zaustaviti program);	Učenici će: -pažlivo postupati prema uputama nastavnika; pravilno koristiti uređaje; čuvati informatičku opremu;
3. Računarske mreže	Učenici će: -povezati se sa učenicima drugih škola (praviti susrete uživo putem računarskih mreža); - programe za zabavu i učenje;	Učenici će: - koristiti programe za zabavu i učenje uz podršku nastavnika;	Učenici će: -razlikovati programe koji olakšavaju njihovo učenje od programa za zabavu; -navesti koristi od samostalnog učenja;
4. Obrada podataka **Igramo se i crtamo**	Učenici će: - eksterne memorijske uređaje/ medije (CD; DVD i USB); -prepoznati jednostavan program za crtanje; -prepoznati alate za crtanje: olovka, linija, gumica, crtanje;	Učenici će: - pravilno koristiti eksterne memorijske uređaje/ medije(CD/DVD...); - koristiti jednostavan program za crtanje (odrediti područje crtanja, odabrati vrstu olovke, povlačiti simbol olovke po radnoj površini); - crtati po zadatku ili slobodnom izboru; - preslušavati audiozapise i pregledavati videozapise pohranjene na CD/DVD - koristiti naredbe za početak, zaustavljanje i privremeno zaustavljanje reprodukcije; - koristiti gotove programe (Sunčica; Zlatna djeca; Vesela učionica, Učilica, Slovo...); - snimiti zvukna digitalni uređaj;	Učenici će: - uočiti razliku između crtanja/slikanja na računalu i crtanja/slikanja na papiru; - pratiti aktivno upute nastavnika za korištenje uređaja i programa;
-Piši - briši	- prepoznati program za pisanje;	-upotrebljavati jednostavan program za pisanje teksta (pisati mala i velika slova) i savladati upotrebu tipkovnice i miša u pripremi teksta; izvršiti unos teksta; čuvati, snimati i štampati tekst;	-pokretnuti program za pisanje teksta; sačuvati tekst; -otvoriti postojeći/ sačuvani tekst;

IV RJEŠAVANJE PROBLEMA PRIMJENOM IKT

1.Algoritmi i strukture podataka	Učenici će: -opisati korake u rješavanju problema (rastaviti problem iz svakodnevnog života na manje podprobleme); -razlikovati slovo od broja kao numerički i znakovni podatak;	Učenici će: - koristiti korake u rješavanju nekog problema (npr. izrada salate, izrada brodića, rješavanje zadatka iz matematike...)	Učenici će: - koristiti zabavan način rješavanja problema;

V DIGITALNO DRUŠTVO

1. Sigurnost i zaštita	Učenici će: -opisati važnost pravilnog sjedenja za zdravlje; -nabrojati važnost pravilnog ritma između rada i odmora;	Učenici će: -pravilno sjediti tokom rada uz računalo; -prilagoditi položaj tijela i okruženja za rad uz računalo; -pravilno podesiti jačinu zvuka i prilagoditi svjetlo;	Učenici će: -efikasno koristiti vrijeme korištenja računala ; izraditi plan rada i odmora;
2. Virtuelni svijet	Učenici će: - objasniti svojim riječima da sve objavljeno ostaje trajno zapisano (digitalni trag)	Učenici će: - pronalaziti primjere digitalnih tragova	Učenici će: - razumije koje podatke može dijeliti sa drugima.

DRUGI RAZRED

Ishodi učenja:
SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Odgojno – obrazovni ciljevi

Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
I. TEHNIČKO ZNANJE I STVARALAŠTVO			
1. Materijali	Učenici će: - procjeniti koji materijal treba za izradu: stola, stolice, vjetrenjače, klackalice...; -osmisliti dizajn za rukotvorinu; -opisati postupak izrade rukotvorine; -objasniti kako će upotrijebiti pojedine vrste materijala (kombinacija dva ili tri različita materijla);	Učenici će: - analizirati svoju procjenu i iznijeti mišljenje o procjeni tačnosti; -izabrati i upotrebiti obradive materijale (tekstil, vuna, papir, drvo, glina, tijesto, tanji karton, drvca-štapići...); -oblikovati različite rukotvorine prema šemama i modelima; -izraditi upotrebne predmete od različitih materijala (prirodnih i vještaških), uz korištenje pribora i jednostavnih alata;	Učenici će: - sudjelovati u osmišljavanju rješenja zadatog problema razmatrajući više ideja; -komentirati postupak izrade rukotvorine i njenu estetsku vrijednost; -iznositi refleksiju u grupi o procesu izrade predmeta (svaki učenik pojedinačno iznosi: zašto je izabrao materijal, kakav je imao plan, šta je bilo dobro, šta je bilo teško u izvedbi, šta je naučio/la);
2. Pribor, alati i mašine	Učenici će: -nabrojati pribor, alate i mašine za oblikovanje materijala i proizvoda (za drvo i druge materijale); -objasniti zašto je potrebno pravilno rukovati i održavati pribor, alat i uređaje ispravnim i čistim;	Učenici će: -prakticirati rukovanje različitim priborima, alatima i predmetima; -eksperimentiranjem otkriti kako rade određeni uređaji i njihovi sastavni dijelovi; -izraditi različite muzičke instrumente (bubanj, kastanjete...); -napraviti lutke i maske od različitih materijala za scenski prikaz (tekstil i drvo);	Učenici će: -pridržavati se uputstava za rukovanje priborom i alatima; -procjeniti značaj alata koje ljudi izrađuju u poboljšanju načina života;
3. Sigurnost i zaštita na radu i u saobraćaju	Učenici će: -prepoznati opasnosti od samostalnog korištenja aparata; -prepoznati znakove upozorenja na deklaracijama električnog uređeja; -opisati pravilno ponašanje u saobraćju (učenici pješaci, biciklisti, putnici); -prepoznati značaj korištenja zaštitne opreme (kacige, štitnici za ruke, koljena, sigurnosni pojas, obuća...), -prepoznati značaj tehničke ispravnosti prevoznih sredstava (romobil, bicikl, skateboard, koturaljke....);	Učenici će: -urediti radno mjesto kako bi tokom rada izbjegli slučajeve u kojima može doći do samoozljeđivanja i ozljeđivanja; -pridržavati se pravila potrebnih za siguran rad s materijalima, alatima i uređajima (uputstvo za upotrebu); -izrađivati piktograme (znaci upozorenja na deklaracijama); -rješavati saobraćajne situacije, na zadanim šemama i na terenu; -primjeniti konstruktivne igračke (simulacije životnih situacija);	Učenici će: -zaključiti da nepravilno rukovanje i neispravni aparati mogu biti opasni po život; -predvidjeti situacije u kojima može doći do ozljeđivanja zbog nepridržavanja saobraćajnih pravila i nekorištenja propisane opreme; -izvesti zaključke poredeći predviđanja određenih situacija i situacija u kojima su učestvovali u saobraćaju;

II. SVIJET TEHNIKE I TEHNOLOGIJE

1. Osnovi tehnike i savremene tehnologije	Učenici će: -opisati osnovne tehničke funkcije i upravljanje uređajima koji su im poznati iz svakodnevnog života (proširiti iz prvog razreda); -objasniti kako tehnika, tj. tehnički izumi utiču na način i kvalitet življenja; -opisati zanimanja i obrte osoba s kojima se susreću u svakodnevnomu životu;	Učenici će: -istražiti kada se počela koristiti poluga; -rukovati uređajima uz nadzor nastavnika (mlin za kafu, biber, orahe, meso., drobilica za orahe..); -uporediti tehniku i tehnologiju na osnovu vremena: prije i sada	Učenici će: -navesti primjere uticaja tehnikena život čovjeka (ishrana, rad...); -pripremiti jednostavne uređaje za upotrebu: daljinski upravljač za TV ili klima uređaj (postavljanje baterije, pokretanje, zaustavljanje i druge opcije); -prezentirati istraživanja u razredu;
2. Energija u svakodnevnom životu i proizvodnji	Učenici će: -prepoznati važnost upotrebe alata u izradi proizvoda (proste mašine: poluga, strma ravan, kotur, klin, vijak...); -opisati svojim riječima opasnosti od rukovanja neispravnim uređajima; -prepoznati važnost energije za život i rad;	Učenici će: -klasifikovati izvore energije (Sunce, vjetar); -povezuje grupe alata sa zanimanjima; -izraditi modele alata za rad u vrtu i voćnjaku;	Učenici će: -objasniti zašto treba čuvati i štedjeti energiju; -demonstrirati pravilno rukovanje jednostavnijim uređajima, alatima u vrtu i voćnjaku i kućanskim aparatima (usisivač, stone lampe, TV, kompjuter, telefon...) ;
3. Tehnika u zaštiti okoliša	Učenici će: -objasniti svojim riječima važnost zaštite i očuvanja okoliša (zagađivači i briga pojedinca i društva); -navesti materijale koji se koriste za izradu predmeta koji nas okružuju;	Učenici će: -klasifikovati posuđe prema vrsti materijala (prirodni: glina, keramika, drvo, staklo i vještački: plastika, teflon...); -praktično ispitati prirodne i vještačke materijale koristeći čula; -izraditi kaširani papir;	Učenici će: -sakupljati, razvrstavati i pravilno odlagati otpad iz škole i vlastitog doma; -sudjelovati u školskim eko-akcijama; -razumjeti važnost sakupljanja sekundarnih sirovina i štednje (primjer: od uštedenog novca dobijenog od eko akcija kupiti školski materijal); - navesti uticaj različitih vrsta materijala na zdravlje čovjeka;

III. INFORMACIONE I KOMUNIKACIONE TEHNOLOGIJE

1. Osnove informacijske i komunikacijske tehnologije	Učenici će: -objasniti svojim riječima pojam informacije; -prepoznati uređaje koji služe za komunikaciju i razmjenu informacija (mobitel, tablet, DVD...); -objasniti svojim riječima kako pronalaze odgovore na svoja pitanja;	Učenici će: -demonstrirati načine prikupljanja informacija; - primjeniti tehniku vođenja dnevnika ili žurnala za istraživanje informacija (kalendar prirode...);	Učenici će: -opisati načine korištenja uređaja za zabavne aktivnosti ; -uz podršku nastavnika prepoznati opasnosti i zloupotrebe korištenja komunikacijskih tehnologija; -prijaviti nasilje nastavnicima i roditeljima; -koristiti informacije sa razumjevanjem;
2. Komponente računarskih sistema	Učenici će: -prepoznati tipove digitalnih uređaja (stolni računar, prenosni računar, tablet, pametni telefon, digitalne kamere...); -identifikovati namjenu ulaznih i izlaznih jednica (printer, mikrofon, zvučnici, kamera, monitor...); -opisati svojim riječima pojam datoteke i mape;	Učenici će: -pokrenuti i zaustaviti program; -koristiti ikone i prečice na radnoj površini za pokretanje programa; -napraviti mapu i rukovati s mapom i datotekama;	Učenici će: -razumjeti važnost pridržavanja uputa za rad sa računalom; -navesti razloge zašto se datoteke moraju sortirati;
3. Računarske mreže	Učenici će: prepoznati funkciju računarske mreže (razmjena podataka i informacija); odabire programe za učenje;	Učenici će: - koristiti programe za zabavu, računanje i učenje;	Učenici će: - objasniti koristi obrazovnih programa (primjena računala u pojedinim nastavnim predmetima).

4. Obrada podataka Igramo se i crtamo	Učenici će: -opisati svojim riječima upotrebu eksternih memorijskih uređaja(USB, CD, DVD...); -prepoznati softvere za crtanje i audiovizuelne zapise; -prepoznati alate za crtanje: olovka, linija, gumica, crtanje pravougaonika...;	Učenici će: -pravilno upotrebljavati eksterne memorijske uređaje (USB, CD, DVD ...); -koristiti softvere za crtanje (crtanje, brisanje, bojenje osnovnih oblika); -preslušavati audiozapise i pregledavati videozapise pohranjene na CD, DVD; -koristiti naredbe za početak, zaustavljanje i privremeno zaustavljanje reprodukcije; -snimati vlastite audiozapise; -koristiti gotove edukacijske programe (Sunčica; Zlatna djeca; Vesela učionica, Učilica, Slovo...);	Učenici će: -primjeniti računalo zapotrebe učenja iz svih nastavnih predmeta; -sačuvati crtež, audio i video zapis u svojoj mapi.
Piši – briši	-prepoznati program za pisanje i uređivanje teksta; -odabrati oblik slova (fonta), pisanje malih i velikih slova i interpunkcijskih znakova;	- jednostavan program za pisanje i uređivanje teksta; -savladati upotrebu tipkovnice i miša za pisanje teksta; -izvršiti unos teksta; - uređivati, čuvati, snimati i štampati tekst;	-pokretnuti program za pisanje teksta; -sačuvati tekst u svoje mape; -otvarati datoteke s prethodno pohranjenim tekstovima;
IV RJEŠAVANJE PROBLEMA PRIMJENOM IKT			
1.Algoritmi i strukture podataka	Učenici će: -opisati korake u rješavanju problema (rastaviti problem iz svakodnevnog života na manje podprobleme); -razlikovati znakovne i numeričke podatke (ime, godine, visina...); -prepoznati primjenu algoritma u različitim uređajima (veš mašina, igračke...);	Učenici će: -koristiti korake u rješavanju problema (npr. izrada vjetrenjače, lutke...); -koristiti operatore sabiranja i oduzimanja;	Učenici će: koristiti zabavan način rješavanja problema; koristi algoritamski pristup prilikom rješavanja matematičkih problema;
V DIGITALNO DRUŠTVO			
1. Sigurnost i zaštita	Učenici će: -opisati važnost pravilnog sjedenja za zdravlje; -nabrojati važnost pravilnog ritma između rada i odmora;	Učenici će: -pravilno sjediti tokom rada uz računalo; -prilagoditi položaj tijela i okruženja za rad uz računalo; -koristiti postavke opreme u svrhu zaštite zdravlja (povećala na ekranu, osvjetljenost, - položaj ekrana i tastature, visina stolice...);	Učenici će: -procjenjivati važnost zaštite autorskih prava pri korištenju softvera; -razlikovati privatne i javne podatke; -efikasno koristiti vrijeme korištenja računala ; -izraditi plan rada i odmora;
2. Virtuelni svijet	Učenici će: - prepoznati digitalne tragove i njihovu trajnost.	Učenici će: - pronalaziti primjere digitalnih tragova (igra "Čuvanje tajni").	Učenici će: -izdvojiti podatke o sebi koje mogu objavljivati javno; -prepoznati važnost odgovornog ponašanja;

TREĆI RAZRED

Ishodi učenja:

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

Odgojno – obrazovni ciljevi

Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
I TEHNIČKO ZNANJE I STVARALAŠTVO			
1. Materijali	Učenici će: - odabirati lako obradive materijale za izradu: jedrenjak, most, kauč, dva zupčanika...; -osmisliti dizajn za rukotvorinu; -opisati postupak izrade rukotvorine kroz projekt; -objasniti kako će upotrijebiti pojedine vrste materijala (koristiti adekvatne materijale za inventivnu rukotvorinu uz određene zahtjevnije kriterije);	Učenici će: -procjeniti,kroz istraživanje, materijal potreban za izradu: jedrenjak, most, kauč, dva zupčanika...; -napraviti projekt potreban za izradu proizvoda /rukotvorine npr. maketa, kompas (papir, karton, drvo, tkanina, mekana žica, slamke, kamenčići, pijesak...); -upotrijebiti adekvatne materijale prema postavljenom zadatku; -oblikovati različite rukotvorine bez šema i modela koristeći kreativnost; -izračunaticijenu proizvoda s obzirom na utrošeni materijal,vrijeme i rad;	Učenici će: -sudjelovati u osmišljavanju rješenja zadatog problema razmatrajući više ideja; -analizirati svoju procjenu i iznijeti mišljenje o njenoj tačnosti; - procijeniti, uz nastavnikovu pomoć, estetsku i upotrebnu vrijednost napravljenog proizvoda s obzirom na postavljene zadatke; iznositi refleksiju u grupi o procesu realizacije projekta (svaki učenik pojedinačno iznosi: kakav je bio izazov, zašto je izabrao taj materijal, šta je bilo dobro a šta je bilo teško u izvedbi kao pojedinac i u grupi, šta je naučio/ la);
2. Pribor, alati i mašine	Učenici će: -nabrojati pribor, alate i mašine za oblikovanje materijala i proizvoda (u odnosu na korišteni materijal); -razlikovati način rada s poljoprivrednim alatima i mašinama; -razlikovati alate i mašine kod različitih zanata; -identifikovati alate koje će koristiti kao jednostavne instrumente u izvođenju eksperimenta; -objasniti zašto je potrebno održavati pribor, alat i mašine ispravnim i čistim; -prepoznati i objasniti čemu služe tehnički simboli i znakovi koje učenici susreću u svakodnevnom životu; -opisati uređaje i mašine kojima se služe u domaćinstvu te njihov tehnički značaj i princip rada;	Učenici će: -prakticirati rukovanje različitim priborima, alatima i predmetima (izrada modela, alata i pribora koji se koriste u različitim zanatima); -koristiti poljoprivredne alatke u uređenju školskog dvorišta (cvjetnjak, povrtnjak, voćnjak); -korisiti alate za eksperimente (sat, lupa, termometar, vaga, linearna mjerenja...); -eksperimentiranjem otkriti kako rade određeni uređaji i njihovi sastavni dijelovi; -napraviti lutke, maske i kulise od različitih materijala za scenski prikaz; -izraditi različite muzičke instrumente (žičani instrumenti.); -izraditi upotrebne predmete od različitih materijala, uz korištenje pribora i složenijih alata; -uraditi modele saobraćajnih sredstava i makete raskrsnica;	Učenici će: -pridržavati se uputstava za rukovanje priborom, alatima i mašinama; -procijeniti značaj alata i mašina koje ljudi koriste u poboljšanju načina života; -pokazati interes za istraživanje historije razvoja zanatstva i proizvodnje;

3. Sigurnost i zaštita na radu i u saobraćaju	Učenici će: -prepoznati opasnosti koje proističu iz nepravilne upotrebe pojedinih aparata; -prepoznati znakove opasnosti i upozorenja u prirodi (mine, visoki napon, obrušavanje fasada, gradilišta, žuta traka...); -opisati moguće opasnosti u javnom saobraćaju koje nastaju zbog nepoštivanja prometnih pravila,	Učenici će: -urediti radno mjesto kako bi tokom rada izbjegli slučajeve u kojima može doći do samoozljeđivanja i ozljeđivanja; -pridržavati se pravila potrebnih za siguran rad s materijalima, alatima i uređajima; -izraditi znakove opasnosti upozorenja u prirodi; -voziti bicikl, koturaljke uz korištenje zaštitne opreme na školskom poligonu; -simulirati saobraćajne situacije na školskom poligonu (školska saobraćajna patrola)1;	Učenici će: -zaključiti da nepravilno rukovanje i neispravni aparati mogu biti opasni po život; -predvidjeti i izbjeći situacije u kojima može doći do samoozljeđivanja i ozljeđivanja zbog nepridržavanja pravila i nekorištenja propisane opreme; -sudjelovati u javnom prometu, kao pješak, poštujući prometne znakove, pravila i propise; -sudjelovati u saobraćaju u različitim situacijama;
II. SVIJET TEHNIKE I TEHNOLOGIJE			
1.Osnovi tehnike i savremene tehnologije	Učenici će: -imenovati savremene uređaje u svakodnevnom životu; -opisati svojim riječima mašine koje koriste snagu vode i vodene pare (parna lokomotiva, parobrod, turbina, vodeni točak-mlin); -objasniti svojim riječima razliku svijeta prirode i svijeta tehnike; -opisati svojim riječima savremene uređaje i mašine u poljoprivredi;	Učenici će: -koristiti savremene uređaje u svakodnevnom životu; -izraditi model vodenog točka; -istražiti razvoj tehnologija i prikazati kroz lentu vremena; -sakupiti fotografije savremenih uređaja i mašina u poljoprivredi za izradu panoa;	Učenici će: -pažljivo prati upute za uređaje; -uočiti prednosti i nedostatke korištenja vode kao izvora energije za svijet prirode; -razumjeti važnost prirode i tehnike za čovjeka;
2. Energija u svakodnevnomu životu i proizvodnji	Učenici će: -objasniti svojim riječima vrste energija i njihovu važnost za čovjeka; -prepoznati da energija može poprimati različite oblike;	Učenici će: -klasifikovati izvore energije (Sunčeva energija, vjetar, voda...); -pratiti proces pretvorbe energije (truljenje i gorenje); -izraditi model vjetrokaza sa vrteškom, zmaja, padobrana;	Učenici će: -objasniti zašto treba štedjeti energiju; -prezentovati proces pretvaranja energije; -pokazati kreativnost pri izradi modela; -opisati postupak izrade modela;
3. Tehnika u zaštiti okoliša	Učenici će: -prepoznati uzročnike zagađenja (vode, zraka, tla); -razlikovati pojmove "smeće" i "otpad";	Učenici će: - izraditi prirodni filter za prečišćavanje vode;	Učenici će: -prezentovati pozitivan stav prema zdravom okolišu; -sudjelovati u školskim eko-akcijama; -razumjeti važnost sakupljanja sekundarnih sirovina i štednje (primjer: od ušteđenog novca dobijenog od eko akcija kupiti školski materijal);
III. INFORMACIONE I KOMUNIKACIONE TEHNOLOGIJE			
1. Osnove informacijske i komunikacijske tehnologije	Učenici će: -navoditi primjere za podatak i informaciju; -opisati način komunikacije IK uređajima; -identifikuje potrebe za IKT-om u svakodnevnom životu;	Učenici će: -koristeći novinski članak izdvojiti odgovarajuće podatke; -koristeći zadate podatke napisati informativni tekst; -poslati informativni tekst IK uređajima;	Učenici će: - diskutuje o upotrebi IKT-a u kući, školi i svakodnevnom životu;

[1]Na kraju trećeg razreda učenici mogu polagati biciklistički ispit i dobiti potvrdu o poznavanju saobraćajnih propisa vezanih za vožnju biciklom.

2. Komponente računarskih sistema	Učenici će: prepoznati vrste datoteka (tekstualne, slikovne...); objasniti svojim riječima namjenu ulaznih jedinica (podaci koji se unose, tastatura, miš, mikrofon, kameru, joystick ...) i izlaznih jedinica (printer, zvučnik, monitor...);	Učenici će: kopirati i premještati podatke iz drugih datoteka; koristiti digitalne uređaje; koristiti printer, mikrofon, zvučnik, kameru, monitor;	Učenici će: pravilno koristiti digitalne uređaje; razumjeti važnost pridržavanja uputa za rad sa računalom;
3. Računarske mreže	Učenici će: razlikovati uređaje prema pristupu mreži (internet); odabire programe za učenje;	Učenici će: koristiti programe za zabavu, računanje i učenje; pretraživati Internet koristeći internet preglednik uz kontrolu nastavnika;	Učenici će: - objasniti koristi obrazovnih programa i Interneta (primjena računala u pojedinim nastavnim predmetima).
4. Obrada podataka Igramo se i crtamo	Učenici će: objasniti korake u pokretanju programa sa eksternih memorijskih uređaja (USB, CD, DVD...); imenovati softvere za crtanje i audiovizuelne zapise;	Učenici će: samostalno otvoriti programe sa eksternih memorijskih uređaja (USB, CD, DVD ...); crtati po zadatku ili slobodnom izboru korištenjem više alata; snimati vlastite audiozapise; koristiti gotove edukacijske programe (Sunčica; Zlatna djeca; Vesela učionica, Učilica, Slovo...);	Učenici će: primjeniti računalo za potrebe učenja iz svih nastavnih predmeta; razmjenjivati podatke putem računarskih mreža;
Piši - briši	prepoznati program za pisanje i uređivanje teksta; odabrati oblik slova (fonta), pisanje malih i velikih slova i interpunkcijskih znakova;	upotrebljavati jednostavan program za pisanje i uređivanje teksta; savladati upotrebu tipkovnice i miša za pisanje teksta; izvršiti unos teksta; uređivati, čuvati, snimati i štampati tekst;	pokretnuti program za pisanje teksta; sačuvati tekst u svoje mape; otvarati datoteke s prethodno pohranjenim tekstovima; razmjenjivati podatke putem računarskih mreža;
IV RJEŠAVANJE PROBLEMA PRIMJENOM IKT			
1.Algoritmi i strukture podataka	Učenici će: -o pisati korake u rješavanju problema (rastaviti problem iz svakodnevnog života na manje podprobleme);	Učenici će: koristiti korake u rješavanju problema (npr. izrada vjetrokaza sa vrteškom, zmaja, padobrana); koristiti operatore sabiranja i oduzimanja, množenja i dijeljenja;	Učenici će: koristiti zabavan način rješavanja problema; koristi algoritamski pristup prilikom rješavanja matematičkih problema;
2. Programiranje	- prepoznati osnovne elemente programa (podaci, izrazi, operatori);	koristiti osnovne naredbe programskih jezika za rješavanje jednostavnih problema (LOGO, Kodu...); izvršavati, provjeravati, predviđati, mijenjati naredbe jednostavnih programa;	- pokazati kreativnost u programiranju;
V DIGITALNO DRUŠTVO			
1. Sigurnost i zaštita; Digitalno okruženje	Učenici će: prepoznati i opisati važnost korištenja društvenih mreža; razlikovati dobre i loše strane Interneta;	Učenici će: - koristiti društvene mreže (u svrhu učenja) pod nadzorom nastavnika i roditelja;	Učenici će: efikasno koristiti vrijeme za rad i odmor; prepoznati potencijalne opasnosti i nasilje;

DRUGA TRIJADA
ČETVRTI RAZRED

Ishodi učenja:
SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

	Odgojno – obrazovni ciljevi		
Sadržaj	**Znanja**	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
I. TEHNIČKO ZNANJE I STVARALAŠTVO			
1. Materijali	Učenici će: - opisati svojim riječima promjene karakteristika lako obradivog materijala pri zagrijavanju i hlađenju (karton);	Učenici će: - izraditi eko maketu graditetljstva koristeći slaganje kartona u slojevima i druge materijale (okruženje kakvo želim);	Učenici će: - prezentirati i porediti svoje produkte od kartona i drugih materijala;
2. Pribor, alati i mašine	- nabrojati pribor za mjerenje crtanje i obilježavanje;	koristiti pribor za mjerenje crtanje i obilježavanje; umanjeno predstaviti predmete i udaljenosti; uraditi skicu makete;	- pokazati odgovornost u pripremi i održavanju materijala i pribora za rad;
3. Sigurnost i zaštita na radu i u saobraćaju	Učenici će: objasniti svojim riječima funkciju vertikalne i horizontalne signalizacije u saobraćaju; prepoznati važnost uputstava za rukovanje alatima i mašinama;	Učenici će: izraditi model semafora koristeći materijal po izboru; rukovati jednostavnim alatima i mašinama;	Učenici će: učestvovati i uljudno se ponašati u svim vrstama javnog saobraćaja; pokazuju odgovornost u primjeni rukovanja alatima i mašinama koristeći priložene upute;
II. SVIJET TEHNIKE I TEHNOLOGIJE			
1. Osnovi tehnike i savremene tehnologije	Učenici će: razlikovati tradicionalne i savremene tehnologije; objasniti svojim riječima pojmove pojedinačna- masovna proizvodnja; objašnjava svojim riječima važnost tržišnog nadmetanja (prodajni sajam, najtraženiji ljekari, slastičari,...);	Učenici će: posjetiti zanatsku radnju i bilježiti skicom ili videozapisom koja tehnologija se koristi; posjetiti fabriku i bilježiti skicom ili videozapisom koja tehnologija se koristi; uporediti tehnologiju zanatske radnje i fabrike koristeći Venov dijagram;	Učenici će: objasniti važnost uključivanja IT u razvoj tehnologija; pokazati uljudnost prilikom studijskih posjeta;
2. Energija u svakodnevnom životu i proizvodnji	Učenici će: - nabrojati vrste i oblike energija koje se koriste u domaćinstvu; objasniti kroz primjer vjetrenjače pretvaranje jedne vrste energije iz jednog oblika u drugi; nabrojati predmete jednostavnog strujnog kruga; uočiti značaj otkrića Nikole Tesle;	Učenici će: - uoređivati različite oblike energije i njihove izvore: Sunčeva, vazdušna, vodena, bioenergija (hemijska)...; konstruirati vjetrenjaču od različitih materijla; sastaviti jednostavan strujni krug (baterija, vodić, sijalica); istražiti informacije o otkrićima Nikole Tesle;	Učenici će: - objasniti važnost upotrebe štednih uređaja u kućanstvu; objasniti opasnosti od nepravilnog odlaganja elektronskog otpada; prezentuje izradu modela jednostavnog strujnog kruga; prezentovati svoja istraživanja o otkrićima Nikole Tesle;

3. Tehnika u zaštiti okoliša	Učenici će: -nabrojati prirodne resurse i njihovu ograničenost; -objašnjava koristi i štete razvoja tehnologije na eko sistem i zdravlje ljudi; -prepoznati važnost lične zaštite od Sunčeve i električne energije;	Učenici će: -istražiti o ograničenosti prirodnih resursa; -pronaći primjere koristi i šteta razvoja tehnologije na eko sistem i zdravlje ljudi; -koristiti upute date od nastavnika o zaštiti od Sunčeve i električne energije;	Učenici će: -ispoljiti svoj stav o važnosti čuvanja prirodnih resursa; -prezentovati primjere koristi i šteta razvoja tehnologije na eko sistem i zdravlje ljudi; -ponašati se u skladu sa uputama nastavnika;

III. INFORMACIONE I KOMUNIKACIONE TEHNOLOGIJE

1. Osnove informacijske i komunikacijske tehnologije	Učenici će: -imenuje pravilno IKT terminologiju (miš, tastatura, monitor...); -objasniti razliku između pojmova: znanje, informacija i podatak; -prepoznati binarni brojni sistem;	Učenici će: -koristi IKT terminologiju pravilno; -koristeći podatke i informacije reći šta su nakon toga naučili (znanje koje su stekli); -kroz igru dešifrirati binarni sistem (www.csunplugged.org);	Učenici će: -odgovorno se ponaša prema IKT uređajima; -primjeniti stečeno znanje u drugim nastavnm predmetima; -pokazati interes za korištenje binarnog sistema;
2. Komponente računarskih sistema	Učenici će: - opisivati načine korištenja OS (operativnog sistema);	Učenici će: - koristiti OS (podešava radno okruženje, snima, premiješta i kopira datoteku i mapu na određenu lokaciju);	Učenici će: - samostalno koristiti OS;
3. Računarske mreže	Učenici će: -prepoznati način pristupa mreži (žično i bežično); -prepoznati različite Internet servise (web, chat, email...);	Učenici će: -uporediti uređaje prema načinu pristupa mreži (žično i bežično); -koristiti različite Internet servise (web, chat, email...) uz nadzor nastavnika;	Učenici će: - poštovati etičke principe pri korištenju elektronskih i društvenih mreža;
4. Obrada podataka	Učenici će: - kombinovati pojedine alate za crtanje i pisanje u rješavanju konkretnih problema;	Učenici će: - koristiti se programima za crtanje i obradu teksta;	Učenici će: -kombinovati dijelove ranije pohranjenih crteža i tekstova; -izvršiti ispis crteža i teksta;

IV. RJEŠAVANJE PROBLEMA PRIMJENOM IKT

1. Algoritmi i strukture podataka	Učenici će: - prepoznati algoritamsku strukturu sekvenci (niz naredbi);	Učenici će: -rješavati jednostavne probleme koristeći niz naredbi;	Učenici će: -pokazati kreativnost u rješavanju problema;
2. Programiranje	- prepoznati jednostavne naredbe u programima (Scratch, Kodu);	-koristiti jednostavne naredbe za rješavanje problema;	-pokazati kreativnost u programiranju jednostavnih programa;

V DIGITALNO DRUŠTVO

1. Sigurnost i zaštita; Digitalno okruženje	Učenici će: -povezati pravila ponašanja iz stvarnog svijeta i digitalnog okruženja; -prepoznati neprimjerene oblike ponašanja u digitalnom okruženju i načine zaštite od istih.	Učenici će: -prikupiti informacije putem weba potrebne za svakodnevni život i učenje; -prakticirati načine zaštite ličnih podataka.	Učenici će: -pojasniti posljedice nepavilnog položaja tijela prilikom rada za računalom; -pojasniti posljedice neprimjerenog ponašanja u digitalnom okruženju.

Didaktičko-metodičke napomene za rad od 1. do 4. razreda

Nastavni predmet Kreativni rad pruža učenicima i nastavnicima slobodu u izboru tematskih sadržaja, materijala, alata, pribora i mašina. Sadržaj predmeta je integriran sa drugim nastavnim predmetima u cilju razvijanja kompetencija XXI vijeka vodeći računa da će se mnoga nova zanimanja tek pojaviti u budućnosti. Osnovni zahtjev ovog predmeta je razvijati kod svakog učenika slobodu kreativnog izražavanja u dizajniranju predmeta pri čemu treba da koristi različite materijale, tehnološke postupke i uz to adekvatne alate, pribore i mašine. Učenik treba da stekne što više iskustva u korištenju različitih materijala i da kroz projektnu nastavu nauči vještine poduzetništva: od ideje, planiranja – koje obuhvata i finansijsko planiranje, realizacije i evaluacije projekta.

Kreativni rad posebno doprinosi razvoju poduzetničkog, radnog, tehničkog, estetskog i moralnog odgoja i obrazovanja.

Znanja iz povezanosti sa djelatnostima

Poseban značaj je u mjerenju istraživačkih sposobnosti učenika. Nastavnici tokom rada sa učenicima treba da razviju slijedeće sposobnosti i vrijednosti kod učenika kako bi ih pripremili za cjeloživotno učenje:

Planiranje

- zna da predloži izvore za sakupljanje podataka (knjige, fotografije, Internet, ljudi).

Sakupljanje podataka

- uz neposredno posmatranje svjesno upotrebljava različita čula,
- uz vođenje prepoznaje glavne karakteristike posmatranog predmeta ili pojave,
- obraća pažnju na detalje i cjelinu,
- uz pisane i elektronske izvore u školi zna da koristi različita uputstva i pronađe potrebne informacije,
- da upotrijebi jednostavne istraživačke metode i pomagala za sakupljanje podataka.

Zapisivanje, sređivanje i prikazivanje podataka

- sređuje podatke i informacije u sticanje određenih znanja i prikazuje ih na različite načine (plakat, lenta vremena, dijagram, grafički-video-audio zapis...),
- zna da napiše kratak izvještaj o radu,
- zna da prikaže svoj rad samostalno, u grupi(usmeno, pismeno, slikovno, grafički...),

Znanja iz oblasti aktivnosti

Objašnjavanje i vrednovanje

- utvrđuje sličnosti i razlike između svojih iskustava i iskustva drugih ljudi na različitim prostorima i u različitim vremenima,
- izvodi zaključke o podacima, informacijama i znanjima te argumentuje svoje stavove,
- zna da razlikuje činjenice, stavove i maštu.

Razvijanje stavova

- iskazuje svoje stavove,
- obrazlaže svoje stavove,
- izdvajapotrebne podatke za rješavanje određenog problema.

Načini provjeravanja znanja i ocjenjivanja učenika

Praćenje i ocjenjivanje postignuća djece za predmetni program Kreativni rad - "Ja kreativac"u prvom razredu je opisno, a u drugom,trećem i četvrtom je brojčano. Nastava treba da bude organizovana tako da učenici planirane aktivnosti izvode što više samostalno. Smisao takvog učenja nije samo u pamćenju činjenica, već u razvijanju sposobnosti i spretnosti.

Pri praćenju i ocjenjivanju nastavnik/ca treba da vodi računa kako učenici:

- razumiju i koriste uputstva (individualni rad i rad u grupama);
- sarađuju pri raznim oblicima rada (rad prati kao posmatrač, samostalno radi, snalazi se u raznim situacijama, zadatak uradi površno ili detaljno, brani svoj način rada);
- uvažavaju mišljenja drugih pojedinaca i grupa (izražava svoje nedoumice, dozvoljava drugima drugačiji način mišljenja, mijenja svoje mišljenje na osnovu argumenata i kritički razmišlja o materiji koja se obrađuje);
- razgovaraju i pišu (kratko, jasno, zanimljivo, suštinski, komplikovano, bez prave ideje...);
- upotrebljavaju različite izvore, literaturu, pomoćna sredstva, tabele (traži sam ili mu je potrebna pomoć odraslih).

U svemu tome nikako ne smijemo zanemariti djetetovu radoznalost, originalnost i snalažljivost. Nastavnik treba birati metode koji će učenicima najviše odgovarati za učenje i najviše ih podsticati na učenje.

Nastavnik zajedno sa učenikom dokumentuje njegove radove kroz portfolij kojim pokazuju i dokazuju do kojeg nivoa su postignuća u ishodima znanja, sposobnosti i vrijednosti. U portfoliju se nalaze povratne informacije nastavnika i refleksija učenika. Portfoliji mogu biti razvojni i prezentativni za svakog učenika, a mogu se organizovati i projektni portfoliji odjeljenja.

Resursi za realizaciju

Za izvođenje predmeta Kreativni rad potrebno je:

- priručna biblioteka koju će koristiti nastavnici i učenici,
- fotografski aparat, video kamera, video projektor, računalo sa odgovarajućim programima i opremom (printer, mikrofon, zvučnici, web kamera...),
- slikovni materijal (stare fotografije, stare razglednice, crteži, skice, itd),
- materijali i alati za izradu modela i maketa,
- primjeri različitih šema,
- literatura iz oblasti tehnike i tehnologije,
- potrošni materijal – razne vrste papira, kartona, platna, žica..., pribor za crtanje, boje....

Napomena*:* Potrebno je ostvariti intenzivnu saradnju na nivou lokalne zajednice u cilju pružanja podrške nastavniku/ci (stručne i materijalne) u okviru rada na terenu, rada na projektima, organizaciji studijskih posjeta, itd.

Prijedlog za izvođenje predmeta Kreativni rad

OPREMA UČIONICE:

- u učionici treba da bude projekcijska tabla ili platno, video projektor;
- potreban broj kompjutera sa odgovarajućom opermom (minimalno 1 računalo na 2 učenika) povezanih u računalnu mrežu sa pristupom Internetu;
- učionica treba da ima mogućnost zatamnjivanja i posebnog osvjetljavanja;
- učionica treba da ima toplu i hladnu vodu;
- površina stolova treba da bude otporna na udare, da ne blješti;
- stolovi treba da budu prenosivi;
- radna površina stolova treba da bude prema uzrastu učenika;
- uz zidove treba da budu ormari za čuvanje nastavnih sredstava za učenike i nastavnike;
- za eksperimentalni rad učenika i nastavnika treba obezbjediti potrošni materijal;
- priručna apoteka;
- knjige za proučavanje tehnike i tehnologije.

NASTAVNA SREDSTVA

Sredstva za nastavnike:

- prenosno računalo (laptop);
- alati za obradu materijala;
- termometar;
- literatura;
- radni mantil za nastavnika.

Sredstva za učenike:

- komplet alata za obradu materijala;
- plastične posude za oglede;
- plastelin, glinamol;
- baterije i mala sijalica;
- limenke;
- sredstva za čuvanje i transport nastavnih sredstava, materijala i alata;
- konstruktorske zbirke;
- materijale za oblikovanje i rezanje;
- radni mantili za učenike;

Profil i stručna sprema nastavnika:

Nastavu predmeta Kreativni rad izvodi:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

TEHNIČKA KULTURA

Uloga, značaj, cilj i zadaci

Nastava Tehničke kulture, kao neizostavna komponenta osnovnoškolskog kurikuluma, može uvelike, a katkad i presudno utjecati na uspješnost budućeg profesionalnog razvoja i obrazovanja pojedinca. Značaj ovog odgojno - obrazovnog područja, uvelike zapostavljenog i decenijama marginaliziranog, posebno je uočljiv u eri privredne i socijalne nestabilnosti zemlje pri čemu do izražaja dolazi kvalitet usvojenih vrijednosti radnog odgoja, razvijenost tehničke pismenosti i naročito razvijenost metakognitivnih vještina pojedinca. Dosadašnje procjene realiteta nastave tehničkog područja, koje su uslovile i razvoj istog, često su se vodile partikularnim interesima obrazovnih vlasti ili fikcijama stranih primjera dobre prakse.

Izostanak neuvažavanja specifičnog društvenog, kulturološkog, tradicijskog i odgojno- obrazovnog konteksta ove nastave, ali i savremenih naučnih spoznaja iz ovog područja, rezultirao je nizom neprimjerenih implementacija nastave tehničke kulture u kurikulumu općeg obaveznog odgoja i obrazovanja. Pri tom se, tokom posljednjih nekoliko decenija, razgradio cjelokupan dotadašnji sistem spoznaja, vrijednosti i dobre prakse, a nije se izgradio novi, čime je izostao kontinuitet razvoja ove nastave koji je iznimno bitan za kvalitativni napredak svake nastave.

"Nasuprot kretanjima na globalnom nivou, radikalni poremećaji tehnološko - proizvodnih odnosa u našoj zemlji i okruženju, izazvani tranzicijskim promjenama, 90-tih godina prošlog stoljeća su uzrokovali i poremećaj sistema društvenih vrijednosti, što se odrazilo i na sistem obrazovanja. Suprotno svjetskim kretanjima, promjene obrazovnog sistema na svim nivoima i u svakom smislu istakle su dualizam obrazovanja, koji je neprimjereno duboko ukorijenjen u društvu. Ovakav dualizam, jednostavno rečeno, ističe odvojenost obrazovanja za svijet rada od ostalog obrazovanja, što se u konačnici pretvorilo u obrazovanje dijela populacije koja bi trebala doprinositi privrednom rastu, ali za to nije osposobljena, te drugog, često i dominantnog, dijela populacije koja svoje obrazovanje shvaća isključivo statusno. Drugim riječima, svijet rada, pa stoga i tehnike i tehnologije, se na svim nivoima obrazovanja nastoji odvojiti od onog dijela populacije koja se široko obrazuje, bez jasnih osobnih i društvenih perspektiva u svijetu rada, što je u konačnici rezultiralo dubokom krizom društvenih vrijednosti te stoga i privrede. Kad je u pitanju tehnički odgoj i obrazovanje, poremećajem društvenih vrijednosti neselektivno je bagateliziran nekadašnji sistem obrazovanja, banalizirana su i naučno-tehnička postignuća, ali i tradicijske i pedagoške vrijednosti tehničkog odgoja i obrazovanja. To je za posljedicu, tokom proteklih 20-tak godina, imalo postupnu organizacijsku, kadrovsku i materijalno-tehničku razgradnju i degradaciju sistema obrazovanja, te svođenje odgojno-obrazovnog rada na formalizirani oblik dualnog sistema obrazovanja.

Na značaj Tehničke kulture za privredni (znanstveno-tehnološki), ali i duhovni razvoj zemlje mnogi već godinama ukazuju (Vukasović, 1972; Milat, 1996; Čatić, 2003; Malinar, 2008; Kovačević, 2012), no, njihovi napori do sada nisu urodili plodom. Unatoč različitim pristupima te sadržajnim i teleološkim neusklađenostima i na međunarodnom nivou postoji stanovita opća usaglašenost oko potreba i važnosti općeg tehničkog odgoja i obrazovanja (Layton, 1994, Petrina, 1998, 2000; Black, 1998; Bungum, 2003; Ropohl, 2009, Benson, 2009; de Vries, 2009), kako za razvoj pojedinca tako i za razvoj društva u cjelini"[2].

S obzirom da se tehničke (tehnološke) i informatičke kompetencije danas ubrajaju u osnovnu „pismenost" pojedinca, te da se ovakvim sistemom obrazovanja ne ostvaruju na primjerenom nivou, uočljivo je kako postojeći kurikulum i uslovi osnovnoškolske nastave tehničkog i informatičkog područja zahtijevaju sistemsko prilagođavanje, neophodno za daljnji razvoj ovog nastavnog područja. Ujedno je neophodno poticati sve sudionike u nastavnom procesu, od naučnih radnika do učitelja i profesora, kao praktičara, da daju svoj doprinos sistemskom razvoju nastave tehničkog odgojno-obrazovnog područja.

Svjedoci smo ubrzanog razvoja tehnike i tehnologije, čije praćenje, razumijevanje i pravovremena primjena utječe na razvoj privrede. Razvoj tehnike uslovljava potrebu za stručnim usavršavanjem i cjeloživotnim učenjem u svim područjima ljudske djelatnosti. Zbog toga su svima potrebne osnovne tehničke kompetencije. Nastavni predmet Tehnička kultura učenike uvodi u svijet tehnike i omogućava razumijevanje tehničkog okruženja čovjeka. Razumijevanje tehnike uključuje poznavanje dobrobiti i mogućih opasnosti za čovjeka i okoliš, odgovornu i kritičku primjenu te aktivno sudjelovanje u kreativnom razvoju tehnike.

[2]Elementi kontekstualnog pristupa učenju i poučavanju kao čimbenici uspješnosti nastave tehničke kulture; Damir Purković - doktorski rad, Prirodoslovno-matematički Fakultet Split, 2016

U nastavnom predmetu Tehnička kultura upoznaje se namjena tehnike, način rada, pravilna i sigurna upotreba, postupci održavanja i zbrinjavanja, učinci na okoliš i održivi razvoj. Tehnika se odnosi i na umijeće ili način djelovanja, postupke primjene znanja i vještina, upotrebu dokumentacije, pribora i alata u procesima obrade materijala te izrade i korištenja tehničkih proizvoda. Tehnologija je blizak pojam i uključuje razvoj i postupke upotrebe alata, uređaja, materijala, koncepata, sistema i procesa u određenim aktivnostima čovjeka.

Svako tehničko odgojno-obrazovno područje, pa tako i temeljno, može se zasnivati na procesima koji obilježavaju današnju tehniku i tehnologiju, kao što su: tehnički dizajn, rješavanje tehničkih problema, sistemski pristup, tehnički izum i inovacija te proizvodnja (prema: Williams, 2000). Najvažnije aktivnosti učenika kojima se realizira takva nastava danas se svode se na procjenu, komunikaciju, modeliranje, generiranje ideja, istraživanje i ispitivanje, proizvodnju i dokumentiranje (Williams, 2000). Ipak, problem pri tom predstavljaju nastavne strategije koje često nisu u skladu s konstruktivističkim smjernicama, pa stoga niti s temeljnim polazištima kontekstualnog učenja i poučavanja.

Upoznavanjem tehničkih proizvoda produbljuje se jezik i razumijevanje teorijskih sadržaja prirodnih i drugih znanosti te omogućuje primjena znanja. Upravo su prirodne zakonitosti, o kojima se učenike poučava različitim nastavnim predmetima, često u temeljima djelovanja tehnike. U postupcima ispitivanja, mjerenja, spajanja, sastavljanja, direktnog djelovanja alatima na materijal, izradi proizvoda u čijem je odabiru i dizajniranju sudjelovao i sam učenik, proces učenja poprima novu dimenziju u skladu s potrebama i mogućnostima učenika, uključuje primjenu i razvoj iskustva te povećava tehničku pismenost. Time se, za potrebe svakodnevnog života, budućeg obrazovanja i profesionalnog razvoja, usvajaju elementi inženjerstva kao procesa stvaranja proizvoda i usluga uz razumijevanje da se određeni problem može riješiti na više načina.

Nastavni predmet Tehnička kultura uključuje razmatranje i razumijevanje odnosa čovjeka i tehnike, utjecaja tehnike i tehnologije na društvo te ovisnost čovjeka o tehnici i tehnologiji. Posebnost je razvijanje kritičkog mišljenja, pokretačkog djelovanja na novom projektu, estetsko vrednovanje gotovih radova, razvoj poduzetničkog razmišljanja i poduzetništva. Omogućava slobodnu kreaciju, dizajniranje, izbor materijala i postupaka obrade, ali i promišljanja o zadovoljavanju ekonomskih, sigurnosnih, zdravstvenih, estetskih, ekoloških i etičkih uslova u proizvodnji i svakodnevnom radu. Time i sve vrijednosti koje promiče sistem odgoja i obrazovanja postaju sastavnice učenja i poučavanja Tehničke kulture. Osim znanja koje omogućava shvaćanje tehničkih zakonitosti, odgovornost, solidarnost i poštivanje razvija se svakom praktičnom vježbom, a poduzetnost i identitet učenici ostvaruju kreativnošću, inovacijom kao i pri realizaciji svojih projekata.

Tehnička kultura nastavni je predmet prve, druge i treće trijade za učenike od 1. do 9. razreda osnovne škole, s tim da se nastavni sadržaji u prva četiri razreda realizuju kroz druge predmete razredne nastave. Satnica nastavnog predmeta iznosi 35 sati godišnje uz preporuku za neophodim povećanjem. Dio sadržaja tehničkog područja uključen je i u drugim predmetima i međupredmetnim temama tokom obrazovanja. Produbljivanje i proširivanje sadržaja Tehničke kulture učenicima je omogućeno uključivanjem u izbornu nastavu i grupe izvannastavnih i izvanškolskih aktivnosti iz područja tehnike te uključivanjem u školske klubove mladih tehničara.

Temelj učenja područja tehnike i informacionih tehnologija je Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za Tehniku i informacione tehnologije definisana na ishodima učenja/ ZJNPP za tehniku i informacione tehnologije definisana na ishodima učenja (Službeni Glasnik BiH 24/2016).

Cilj

Cilj predmeta tehnička kultura je da učenici ovladaju savremenim tehničkim, ekonomskim i društvenim osnovama rada, da shvate i prihvate rad kao uslov čovjekova života
Kao rezultat poučavanja predmeta Tehnička kultura učenici će:

- povezivati činjenična i teorijska znanja o tehničkim tvorevinama, konceptima, sustavima i procesima te o prirodoznanstvenim i društvenim osnovama njihova djelovanja
- primjenjivati vještine upotrebe (čitanja) i izrade tehničke dokumentacije, kritički prezentirati i argumentirati svoj rad, razvijati kreativnost i inovativnost u osmišljavanju izgleda i djelovanja tvorevina
- razvijati znanja, vještine i stavove potrebne za sigurno i svrsishodno korištenje i održavanje tehničkih tvorevina i sredstava rada, za njihov kritički odabir s obzirom na svojstva i namjenu te s ciljem spoznavanja osobnih mogućnosti, sklonosti i interesa
- istraživati ulogu i utjecaje tehnike na razvoj društva i kvalitetu života, na prirodni okoliš i na održivost materijalnih i energetskih resursa, usvojiti znanja za kritički pristup pri procjeni dobrobiti tehnike u radu i svakodnevnom životu
- analizirati i razmatrati stavove i vrijednosti prema osobnome i suradničkome radu, kritički vrednovati svoj i tuđi rad, prepoznati interese i sklonosti u vezi s nastavkom obrazovanja te postaviti osnove za izbor budućega zanimanja i usvojiti potrebu stalnoga usavršavanja i cjeloživotnoga učenja, razvijati poduzetnost u stvarnom životu i tehničkome okružju.

Navedeni ciljevi izvedeni su iz postavki predmeta i ciljeva područja, a direktno vode razvoju generičkih kompetencija određenih ZJNPP BiH.

Zadaci

Odgojno-obrazovni ciljevi i ishodi Tehničke kulture postavljeni su tako da sistematskim, cjelovitim pristupom učenju i poučavanju potiču i razvijaju generičke kompetencije kod učenika. One uključuju rješavanje problema i donošenje odluka, kritičko razmišljanje, kreativnost i inovativnost, komunikaciju, saradnju, rad alatima, uređajima, mašinama, informacijskom tehnologijom. Također omogućavaju lični i socijalni razvoj kao i razvijanje društvene odgovornosti potrebne za uspješno učenje, rad i život u 21. stoljeću.

Učenje i poučavanje usmjereno je na kreativnost učenika, samostalno istraživanje, prikupljanje podataka i povezivanje sadržaja. Iskustva učenja temelje se na kontekstualnom pristupu i praktičnom radu i treba omogućiti stjecanje radnih kompetencija pa se zato temelji i na otkrivanju, igri i iskustvenome učenju. Učenici crtaju, obrađuju materijal, sastavljaju, pišu izvještaje i izvode zaključke prema rezultatima ispitivanja ili samoga rada. Uslovi poučavanja predmeta usmjereni su na metodičku raznovrsnost svih raspoloživih metodičkih sistema i metoda koje će osigurati najefikasniju i najpotpuniju pouku.

Učenje i poučavanje Tehničke kulture ostvaruje se procesima:

- tehničkog dizajniranja – osmišljavanja i vizualnog/ fizičkog oblikovanja tehničkog proizvoda, aplikacije, tehnološkoga procesa ili tehnologije
- rješavanja tehničkih problema – rješavanja tehničkoga problema koji odražava problem iz „stvarnog svijeta“
- istraživanja i ispitivanja – ispitivanja tehničkih materijala, tvorevina ili tehnologije; istraživanja tehničkih proizvoda, sustava ili utjecaja tehnike i tehnologije na okruženje
- sistemskog pristupa – usvajanja tehničkih normi, procedura, postupaka i pravila za sigurnu, odgovornu i kvalitetnu realizaciju ciljeva
- tehničkog izuma i inovacije – razvoja osobnoga i jedinstvenoga razmišljanja i upotrebe tehnike i tehnologije sa svrhom kreativnog inoviranja tehničkog proizvoda ili stvaranja novog tehničkog proizvoda ili tehnologije
- proizvodnje tehničkih proizvoda upotrebom prilagođenih i dostupnih sredstava tehnike i tehnologije, primarno sa svrhom razvoja spoznajnih procesa, vještina te vrijednosnih odnosa prema radu.

Učenici su aktivni kreatori znanja koji uz pomoć učitelja pronalaze, razumiju i koriste znanje koje će im pomoći kako bi donosili bolje odluke u svom životu i bili vrijedni sudionici društva.

DRUGA TRIJADA

PETI RAZRED

Sadržaj	Odgojno- obrazovni ciljevi Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
I. TEHNIČKO ZNANJE I STVARALAŠTVO i II TEHNIKA I TEHNOLOGIJA			
1. Od ideje do realizacije Radni naslov projekta: - "Uređenje školskog prostora"	Učenici će: -objasniti pojam, ulogu i značaj tehničke kulture na razvoj društva i životno okruženje; -mapirati okruženje (koristeći fotografije i geodetske podloge); -pronalaziti kritične tačke u saobraćaju na prilazu školi;	Učenici će: -klasificirati tehnička zanimanja; -koristiti digitalni uređaj za fotografisanje prilikom mapiranja;	Učenici će: -diskutovati o tehničkim zanimanjima; -diskutovati o kritičnim tačkama i donijeti prioritete;
2. Pribor	Učenici će: -objasniti idejnu skicu i tehničku dokumentaciju /tehnički crtež; -nabrojati pribor za tehničko crtanje: olovka, šestar, trokutovi, lenjir, uglomjer; -navesti različite "A - formate" papira; -opisati načine kotiranja crteža; -navesti vrste linija u tehničkom crtanju;;	Učenici će: -izraditi idejnu skicu i dokumentaciju; -primjeniti različite vrste linija na tehničkom crtežu; -koristiti različite formate papira prilikom crtanja; -prikazati predmete-objekte na različite načine i različitim razmjerama (umanjeno-uvećano); -koristiti elemente kotiranja; -koristiti tehničko pismo;	Učenici će: -pravilno odabrati pribor za tehničko crtanje: olovka, šestar, trokutovi, lenjir, uglomjer; -pridržavati se pravila kotiranja;
3. Praktični rad/ tehnike i tehnologije materijali alati i mašine	Učenici će: -opisati tehnologiju prerade drveta, proizvodnje papira, tekstila i kože; -klasifikovati i uporeditimaterijal prema njihovim osobinama: papir, karton, stiropor/PVC, spužva, tekstil, drvo, šperploča, letvice, pluto, žica, koža/skaj, ljepilo, brusni papir ...); -razlikovatinamjenu alata i postupke obrade materijala (rezanje i sječenje, bušenje, brušenje, turpijanje, rendanje, lijepljenje ..... ; -navesti sredstva i načine za zaštitu materijala; -poredati radne operacije pri izradi makete/ modela;	Učenici će: -ispitivati i odabrati pravilno materijal za praktičan rad; -odabrati potrebne alate za obradu različitih materijala (makaze, skalpel, pile, turpije, kliješta, čekić, ...; -izraditi mobilne objekte / didaktičku opremu(odabir postupaka ručne obrade, obrada dijelova, montaža i sastavljanje)[3]; -koristiti 3D olovke za izradu modela;	Učenici će: -ekonomično koristiti raspoloživi materijal (pribor za mjerenje i obilježavanje); -planirati i dokumentovati[4] aktivnosti; -koristiti reciklirane materijale;
4. Energija/zaštita okoline	Učenici će: -razlikovati vrste obnovljivih izvora energije (Sunce, voda, vjetar); -objasniti položaj objekta i korištenje obnovljivih energija;	Učenici će: - sortirati otpad prema vrsti;	Učenici će: - voditi računa o sortiranju otpada tokom rada

[3] Za izradu mobilnih objekata/ didaktičke opreme nastavnik može postaviti zadatak izrade: klupe, saobraćajnih znakova, ležaljki, ljuljački, kanti za otpatke, opreme za igrališta ili didaktičku opremu za nastavu prirodnih nauka.

[4] Planiranje i dokumentovanje aktivnosti obuhvata: izradu plana aktivnosti, okvirnu procjenu troškova, kreiranje dokumenta realizovanog rješenja i prezentaciju rada.

5.Sigurnost i zaštita na radu[5]	Učenici će: -navesti pravila ponašanja u kabinetu tehničke kulture; opisati način organizacije rada i radnog mjesta u školskoj radionici -navesti mjere zaštite na radu -razlikovati vrste saobraćajnih znakova (upozorenja, zabrane...);	Učenici će: -koristiti zaštitnu opremu tokom rada u ovisnosti od vrste aktivnosti; -složiti alat, pribor, materijal, radnu (zaštitnu) podlogu i tehničku dokumentaciju na radnom mjestu	Učenici će: -pridržavati se pravila zaštite na radu; -pravilno držati tijelo prilikom crtanja; -pridržavati se saobraćajnih propisa o kretanju pješaka i biciklista; -obrazložiti zašto je obavezno nošenje zaštitne biciklističke opreme;

ŠESTI RAZRED

Odgojno-obrazovni ciljevi

Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
I. TEHNIČKO ZNANJE I STVARALAŠTVO i II TEHNIKA I TEHNOLOGIJA			
1. Od ideje do realizacije Radni naslov projekata: -"Mašine u građevinarstvu"(kran, dizalica, bager...), -"Maketa mosta ili vijadukta", i -"Maketa saobraćajnice"(pruge, nadvožnjaci, tuneli...) -"Energetski i ekološki građevinski objekti"	Učenici će: -opisati put projekta od ideje do realizacije; -navesti sisteme gradnje u građevinarstvu u prošlosti i savremene (putevi i različiti građevinski objekti...); -prepoznati vidove gradnje: niskogradnja, hidrogradnja, visokogradnja; -poredati faze izgradnje građevinskog objekta; -razlikovati vrste instalacija u stanu/kući; -nabrojati različite građevinske mašine (zemljani radovi, dizanje, prenošenje ...);	Učenici će: -osmišljavati rješenja zadatog problema razmatrajući više ideja; -odabrati odgovarajuće rješenje; -izraziti rješenje odgovarajućim tehničkim crtežom; -predložiti uređenje eksterijera; -izraditi plan stana sa prijedlogom uređenja; -nacrtati grejne, vodovodne i kanalizacione instalacije u objektu ...;	Učenici će: -odabrati prikladno rješenje projekta s obzirom na raspoložive mogućnosti; -diskutovati o etici stanovanja (kultura stanovanja); -predstaviti i kritički vrednovati svoj projekt;
2. Pribor	Učenici će: -navesti pravila tehničkog crtanja u građevinarstvu; -prepoznati građevinske simbole na crtežu; -razlikovati projekcije i presjeke objekta;	Učenici će: -izraditi idejne skice i dokumentaciju za građevinske objekte; -izraditi skicu ili jednostavan tehnički crtež modela, makete ili objekta; -koristiti odgovarajuću razmjeru, služeći se građevinskim simbolima i oznakama za predstavljanje građevinskog objekta; koristiti različite projekcije i presjeke za predstavljanje -objekta na crtežu;	Učenici će: -prezentovati projekt od ideje do realizacije; -koristiti pribor za tehničko crtanje na adekvatan način;
3.Praktični rad/ tehnike i tehnologije -materijali -alati i mašine	Učenici će: -razlikovati vrste i namjenu građevinskih materijala (prirodni i vještački); -razvrstati građevinske i izolacione materijale prema osobinama(keramički, vezivni i za oblaganje i izolaciju ...); -klasificirati alate za obradu materijalaprema vrsti i namjeni (kopanje, rezanje i sječenje, brušenje, mješanje, nanošenje, bušenje,);	Učenici će: -odabrati odgovarajući materijal za izradu makete ili modela; -koristiti odgovarajući alat za mjerenje i izradu makete; -kontrolirati tačnost radnih operacija; -pravilno prenijeti mjere i obilježiti materijal za gradnju; -napraviti modele prostih mašinaod odabranih materijala (strma ravan, kotur, poluga, klin...);	Učenici će: -voditi računa o pravilnom utrošku materijala; -preispitati mogućnosti poboljšanja u procesa rada; -analizirati izdržljivost/ konstrukciju i funkcionalnost gotovog objekta; -pravilno koristiti alat u odnosu na radnu aktivnost;

[5]Sadržaji vezani za sigurnost i zaštitu na radu sprovode se u kontinuitetu cijele školske godine.

	-opisati sredstva i načine zaštite materijala; -poredati radne operacije pri izradi makete /modela; -izvesti zaključke o važnosti mjerenja i kontrole tokom rada;	-konstruisati proste alate; -kreirati objekt/ model iz odabranog projekta; -ispitati izdržljivost /konstrukciju i funkcionalnost gotovog objekta;	
4. Energija/ zaštita okoline	Učenici će: -istaći značaj energetske efikasnosti (u građevinarstvu); -otkriti načine korištenja obnovljivih izvora;	Učenici će: -klasifikovati objekte prema njihovom utrošku energije (izolacije objekta, položaj, ...); -napraviti model energetski efikasnog objekta;	Učenici će: -voditi računa o pravilnom utrošku vode i energije u stambenom objektu; -koristiti u skladu sa propisima prevozna sredstva koja ne zagađuju okolinu (bicikl, rolšule, romobil., skateboard, hoverboard, ...); -diskutovati o mogućnostima reciklaže građevinskih materijala;
5.Sigurnost i zaštita na radu[6]	Učenici će: -poznaje saobraćajne propise o kretanju pješaka i biciklista) -prepoznati značenje osnovnih saobraćajnih znakova; -nabrojati saobraćajna svjetla i svjetlosne oznake; -opisati značenje položaja tijelasaobraćajnog policajca; -opisati zaštitnu opremu i mjere zaštite na radu u građevinarstvu;	Učenici će: -koristiti propisanu zaštitnu opremu prilikom sudjelovanja u saobraćaju; -označiti pravilno kretanje raskrsnicom; -označiti na crtežu vozila brojevima poštujući pravila prednosti prolaska; -koristiti propisane alate i uređaje prilikom rada; -ovladati tehnikom vožnje bicikla;	Učenici će: -učestvovati u regulisanju saobraćaja kroz različite edukativne akcije (školske patrole...); -poštovati saobraćajne propise kao biciklista;

[6]Sadržaji vezani za sigurnost i zaštitu na radu sprovode se u kontinuitetu cijele školske godine.

Didaktičke napomene za realizaciju nastavnih sadržaja 5. i 6. razreda:

Nastava Tehničke kulture u 5. i 6. razredu se provodi kroz predložene projekte, koji odgovaraju uzrastu učenika, koristeći eksperimentiranje, istraživanje, inventivnost (kreativne pronalaske) i poduzetništvo. Zadaci podučavanja Tehničke kulture su da se kroz rad učenik vodi sistematično, održivo, samostalno, u razvoju kreativnosti, vještini rješavanja problema i razumjevanje svakodnevnih tehnoloških pojava, estetskim, tehničkim i psihomotornim vještinama te poduzetništvu.

U petom razredu, odnosno u periodu dok učenici još uvijek nisu u potpunosti ovladali vještinama, u cilju uspješne realizacije projekta, nastavnik treba osmisliti uvodne aktivosti i pripremiti početni materijal za rad. Prilikom rada nastavnik treba prilikom mapiranja okruženja, zajedno sa učenicima pronaći prioritete za uspješnu realizaciju projekta te pripremiti odgovarajuće podloge za učenički rad. Utvrđeni prioriteti se mogu realizirati tokom nekoliko školskih godina u skladu sa školskim razvojnim planom.

Pri mapiranju okruženja nastavnik će pripremiti geodetske mape na kojima učenici mogu dodavati fotografije, ucrtavati objekte ili upisivati napomene i aktivnosti koje trebaju realizirati. U početnoj fazi, može se formirati mapa u koju će se prikupljaju sve ideje, a nakon određivanja prioriteta za rad, vrijeme realizacije se može odrediti i za kasniji period odnosno u nekom od starijih razreda. Pri obradi nastavnih sadržaja, nastavnik treba upoznati učenike sa postupcima i procedurama uspješnog savladavanja radnih aktivnosti.

Na početku svake školske godine obavezno se obrađuju sadržaji vezani za sigurnost i zaštitu na radu i pravila ponašanja u kabinetu tehničke kulture čiji stepen usvojenosti nastavnik može provjeriti na različite načine. Prilikom rada obavezna je upotreba zaštitnih sredstava, a učenici su obavezni koristiti radni mantil prilikom boravka u kabinetu tehničke kulture.

Komponente određene kroz ZJNPP su kroz predložene projekte objedinjene u jednu cjelinu u kojoj se odgovarajuće oblasti prožimaju čime se dolazi do navedenih ishoda.

S obzirom na specifičnosti učenja i poučavanja Tehničke kulture uslovi rada otežani su u razrednim odjeljenjima sa standardnim brojem učenika. Specifičnost nastave tehničke kulture je tehničko stvaralaštvo koje uključuje primjenu različitih alata i mašina od strane svakog učenika. Kako bi se omogućili sigurnosni uslovi za učenje i poučavanje Tehničke kulture upotrebom različitih pomagala, alata i mašina uz vođenje nedovoljno obučenih korisnika, tj. učenika, potrebno je nastavu organizirati u grupama od 8 do 12 učenika.

Materijal koji se koristi u nastavi Tehničke kulture u petom razredu treba biti lako dostupan, jeftin i jednostavan za obradu. U prvoj bi fazi izrade predmeta (papir/ karton) učenici uz nadziranu samostalnost izrađivali predmete od gotovih predložaka koje bi učitelj pripremio, dok u drugom dijelu slijedi planiranje rada i izrada tehničke tvorevine prema vlastitoj ideji (projektu). U petom razredu može se koristiti i drvo, obzirom da je materijal koji se lako može obrađivati te je pogodno za izradu najrazličitijih predmeta. Učenici bi trebali kroz izradu tehničkog proizvoda s upotrebnom vrijednosti, koji će kasnije koristiti u radu (brusna daščica za olovku, kutnik, mala kutija, …) naučiti o pripremi rada, gruboj i finoj obradi drveta, spajanju i zaštiti drveta te o upotrebi i održavanju alata i mašina za obradu drveta.

Materijali koji se mogu primijeniti pri maketarsko-modelarskom radu u 6. (5.) razredu: papir, papir - ljepenka (karton), stiropor, daščice, letvice, šperploča, mediapan, furnir, balza, plastične folije, plastično staklo, staklo, univerzalna ljepila, drvo spoj ljepila, boje, samoljepljive trake, konac različitih debljina, plastelin, glinamol, glina, kamen, brusni papir te materijali prema mogućnosti i izboru učenika i nastavnika.

Materijali i sredstva koja se spominju u kurikulumu navedena su informativno, a ne kao obavezujuća.

U dijelu koji se odnosi na saobraćajnu kulturu, predviđeno je polaganje testa iz poznavanja saobraćajnih pravila i vještina upravljanja biciklom. Pomenuto polaganje testa realizuje se u saradnji sa udruženjem TUZAMK/ BiHAMK za dobivanje dozvole upravljanja biciklom na javnim putevima kada učenik navrši 12 godina. Cilj je da svi učenici do ovog uzrasta savladaju vještine upravljanja biciklom na javnim površinama kako bi mogli pristupiti polaganju ispita.

U svrhu osposobljavanja učenika za upravljanje dječijim prevoznim sredstvima, škola treba planirati izgradnju školskog saobraćajnog poligona. Izgradnja saobraćajnog poligona i elemenata poligona može se realizirati kroz nastavu tehničke kulture realizacijom izabranog projekta.

TREĆA TRIJADA

SEDMI RAZRED

Odgojno-obrazovni ciljevi

Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
I. TEHNIČKO ZNANJE I STVARALAŠTVO i II TEHNIKA I TEHNOLOGIJA			
1. Od ideje do realizacije Radni naslov projekata: -"Urbanističko rješenje naselja", -"Mašine u građevinarstvu" (vozila za građevinarstvo: kamioni, dizalice ...), -"Turbine, vjetrenjače vjetropark", i -"Maketa saobraćajnice unutar naselja" (biciklističke i pješačke staze, parkinzi,...)	Učenici će: -definisati pojam urbanizam; -objasniti elemente urbanističkog plana; -razlikovati vrste komunalnih sistema u naselju; -navoditi svojstva materijala (metali, legure, ...); -uporediti mašine za građevinske radove; -opisati princip rada različitih mašina i mehanizama; -prepoznati ulogu pojedinih elemenata u mehanizmima i mašinama (bicikl, moped, ...); -razlikovati proizvodne, transportne (spoljašnje, unutrašnje) i pogonske mašine;	Učenici će: -predstaviti projekt urbanističkog rješenja naselja (predložiti uređenje mobilijarije naselja ...); -nacrtati plan instalacija za grijanje i ventilaciju u objektu; -klasifikovati građevinske mašine i alate prema namjeni; -kroz rad koristiti osnovne pojmove u mašinstvu; -konstruisati različite sklopove, mehanizme i uređaje; -konstruisati mehanizam dizalice ili bagera na kreativan način (drvene letvice, plastične cijevi ...); -konstruisati model pumpe za vodu, parne mašine, turbine ...;	Učenici će: -predstaviti svoje urbanističko rješenje naselja; -raspraviti o kritičnim tačkama i odabrati prioritetprikladnog rješenja prema raspoloživim mogućnostima; -odrediti važnost etike stanovanjau naseljima; -istražiti historijat razvoja mašinske tehnike; -redovno održavati tehničku ispravnost sredstava i uređaja (bicikli, alati, mašine ...);
2. Pribor	Učenici će: -opisati tehničku dokumentaciju u mašinstvu; -objasniti pravila tehničkog crtanja u mašinstvu;	Učenici će: -raditi na dijelovima urbanističkog plana naselja; -izraditi tehnički crtež mašinskog elementa ili sklopa; -koristiti različite projekcije i presjeke za prikazivanje mašinskih elemenata i sklopova na crtežu;	Učenici će: -poštovati pravila crtanja u mašinstvu; -koristiti pribor za tehničko crtanje na adekvatan način;
Praktični rad/ tehnike i tehnologije materijali alati i mašine	Učenici će: -razlikovati vrste i namjenu mašinskih materijala; -prepoznati osobine različitih mašinskih materijala (metali, legure, izolacioni); -navesti principe obrade metala sa i bez skidanja strugotine; -prepoznati namjenu alata za obradu različitih materijala (rezanje i sječenje,struganje, glodanje, bušenje, rendisanje, brušenje,....); -prepoznati sredstva i načine za zaštitu materijala; -poredati radne operacije pri izradi makete/ modela; -obrazložiti važnost mjerenja i kontrole tokom rada;	Učenici će: -kreirati objekt/ model iz odabranog projekta; -odabrati odgovarajući materijal za izradu makete ili modela; -koristiti odgovarajući alat za mjerenje i obradu; -kontrolirati tačnost radnih operacija; -pravilno prenijeti mjere i obilježiti materijal za izradu; -izraditi potrebne dijelove i spajati ih na odgovarajući način; -ispitati funkcionalnost gotovog mehanizma ili sklopa;	Učenici će: -voditi računa o pravilnom utrošku materijala; -preispitati mogućnosti poboljšanja u procesa rada; -analizirati funkcionalnost gotovog mehanizma ili sklopa; -predstaviti estetske i funkcionalne vrijednosti realizovanog projekta;

4. Energija/ zaštita okoline	Učenici će: -opisati različite izvore i načine korištenja energije; -razlikovati vrste motora (hidraulični, toplotni, raketni ....); -objasniti princip rada motora sa unutrašnjim sagorjevanjem (SUS motori);	Učenici će: -napraviti model vjetrenjače za dobijanje energije u urbanom naselju (vjetropark); -uraditi maketu urbanog naselja sa pametnim objektima; -klasifikovati naselja (prema njihovom utrošku energije, izolaciji objekta, položaj, recikliranje, svjetlosno i zvučno zagađenje, biciklističke i pješačke staze, dječija igrališta, sportski objekti, javni servisi, mjesta za društvene događaje i sigurnost stanovnika tog naselja...);	Učenici će: -navesti argumente predstavnicima lokalne zajednice o važnosti -pravilnog utroška vode, energije, recikliranja otpada, svjetlosnog i zvučnog zagađenja; -koristiti u skladu sa namjenom biciklističke i pješačke staze, dječija igrališta, sportske objekte, javne servise, mjesta za društvene događaje;
5.Sigurnost i zaštita na radu[7]	Učenici će: -izložiti saobraćajne propise o kretanju motociklista; -opisati zaštitnu opremu i mjere zaštite tokom rada sa alatima i mašinama;	Učenici će: -koristiti propisanu zaštitnu opremu u saobraćaju; -koristiti propisane alate i uređaje prilikom rada;	Učenici će: -učestvovati u regulisanju saobraćaja kroz različite edukativne akcije (školske patrole...); -istraziti uzroke saobraćajnih nesreća u kojima su učestvovali biciklisti i motociklisti;

OSMI RAZRED

Odgojno-obrazovni ciljevi

Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
I. TEHNIČKO ZNANJE I STVARALAŠTVO i II TEHNIKA I TEHNOLOGIJA			
1. Od ideje do realizacije Radni naslov projekata: -"Od električnog izvora do potrošača", -"Urbani mobilijar" (solarne klupe, solarno drveće, fontane, pametno osvjetljenje ...), -"Pametne kuće" (pametni kućni uređaji, dizalo i pokretne stepenice), -"Maketa saobraćajnice" (javni prevoz: lokomotiva, tramvaj, trolejbus, metro, uspinjača) (uređenje mirnog saobraćaja: parkinzi, naplatne rampe ...)	Učenici će: -razlikovati vrste električnih izvora; -opisati proces pretvaranja hemijske u električnu energiju (npr. baterija , akumulator ...); -opisati različite načine dobijanja električne energije (hidroelektrane, termoelektrane ...); -razlikovati elemente strujnog kruga; -objasniti princip prenosa električne energije od izvora do potrošača; -opisati glavne dijelove električnih mašina (stator, rotor, namotaj); -objasniti princip rada električnih mašina i uređaja (domaćinstvima, industriji, prevoznim sredstvima);	Učenici će: -razvrstati izvore električne energije prema njihovoj obnovljivosti (ugalj, mazut, vjetar ...); -razvrstati aparate i uređaje u domaćinstvu prema njihovoj namjeni; -shematski prikazati dio električne instalacije motornih vozila; -koristiti informacione tehnologije kod odabranih projekata;	Učenici će: -istražiti izvore električne energije prema zagađenju okoline; -istražiti i prezentovati razvoj telekomunikacionih uređaja; -prezentovati jedan od zadatih ili izabranih projekata od ideje do realizacije; -istražiti i prezentovati profesije koje su povezane sa odabranim projektima;

[7]Sadržaji vezani za sigurnost i zaštitu na radu sprovode se u kontinuitetu cijele školske godine.

2. Pribor	Učenici će: -opisati tehničku dokumentaciju u elektrotehnici; -navesti pravila elektrotehničkog crtanja; -nabrojati vrste elektroinstalacionog materijala; -nabrojati alate za rad sa električnim instalacijama i uređajima;	Učenici će: -koristiti tehničke simbole i oznake prilikom crtanja shema; -koristiti analogne i digitalne mjerne instrumente za mjerenje električnog otpora,napona i struje (UNIMER ...); -odabrati potreban alat za rad sa električnim elementima;	Učenici će: - tumačiti električne sheme prilikom izrade projekta;
raktični rad/ tehnike i tehnologije materijali alati i mašine	Učenici će: -opisati svojstva električnih materijala (izolatori, provodnici, poluprovodnici); -razlikovati pasivne i aktivne elektroničke elemente; -nabrojati materijale od kojih se dobijaju različiti elektrotehnički elementi (grafit, silicij, aluminij, zlato, bakar, staklo, plastika, guma ...);	Učenici će: -ispitati ispravnost elemenata strujnog kola; -izmjeriti električni otpor; -izraditi model električnog generatora; -spojiti jednostavno strujno kolo (baterija, provodnik, motor, LED, kućno zvono ...); -konstruisati elektronski sklop za odabrani projekt; -izvršiti odabir alata i materijala za realizaciju projekta "Od ideje do realizacije";	Učenici će: -koristiti propisane (ispravne) elemente strujnog kola; -realizovati jedan od zadatih ili izabranih projekata[8]; -odabrati odgovarajući softver za izradu tehničke dokumentacije;
4. Energija/ zaštita okoline	Učenici će: - opisati izvore zagađenja prilikom dobijanja/ korištenja električne energije;	Učenici će: -istražiti različite izvore zagađenja prilikom dobijanja/ korištenja električne energije; -analizirati uticaj "elektronskog zagađenja" u svojoj bližoj okolini;	Učenici će: -voditi računa o zaštiti okoline čovjeka (svjetlosno zagađenje, buka, EM zračenje ...); -procjeniti uticaj "elektronskog zagađenja" na sebi; -prezentovati dobijene rezultate analize i procjene;
5.Sigurnost zaštita na radu[9]	Učenici će: - prepoznati opasnosti od električnog udara -opisati način zaštite od električnog udara;	Učenici će: -koristiti propisane alate i uređaje prilikom rada sa električnom energijom; -demonstrirati pomoć unesrećenom od električnog udara	Učenici će: -pridržavati se pravila o korištenju električne energije; -voditi računa o sigurnosti mjesta svog boravka;

[8] Zadatak projekta "Od ideje do realizacije" učenici će prvo raditi na zadanu temu, a potom biraju jednu od ponuđenih tema. Tokom školske godine rade se minimalno dva projekta.

[9]Sadržaji vezani za sigurnost i zaštitu na radu sprovode se u kontinuitetu cijele školske godine.

DEVETI RAZRED

Odgojno – obrazovni ciljevi

Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
I. TEHNIČKO ZNANJE I STVARALAŠTVO i II TEHNIKA I TEHNOLOGIJA			
Od ideje do realizacije Radni naslov projekata: "Projektovanje pametnog grada" Prilikom izrade projekta realizovati i teme: "Pametna naselja" (senzori, mikrokontroleri, komunikacije, parking garaže ...), "Model saobraćajnice"(aerodrom i željeznička i autobuska stanica, autonomna vozila) "Zbrinjavanje otpada i dobijanje energije" -"Pametne mašine" (robotska ruka; egzoskelet, građevinske mašine: bager, rovokopač, dizalice; RC modeli ...	Učenici će: -objasniti šta su "pametni gradovi"; -nabrojati standarde pametnih gradova (održivost, kvalitetno upravljanje, fokusiranost na građane, planiranje ...); -mapirati svoje okruženje u skladu sa standardima pametnih gradova; -opisati pojam i vrste robota; -objasniti svrhu robotike; -opisati postupke korištenih sredstava, materijala i mehanizama za izradu robota (konstrukcija robota);	Učenici će: -istražiti tehnologije koje se koriste u „pametnim naseljima“; -osmišljavati idejna rješenja zadatog problema razmatrajući više ideja; -odabrati odgovarajuće idejno rješenje; -samostalno i suradnički izraditi model robota od gotovih elemenata (konstruktorski kompleti); -samostalno osmišljavati algoritamski program robota;	Učenici će: -raspraviti o kritičnim tačkama i usaglasiti prioritete odabirom prikladnog idejnog rješenja prema raspoloživim mogućnostima; -predstaviti svoje idejno rješenje; -samostalno predstaviti gotovi robot i iznijeti vlastitu procjenu estetske i funkcionalne vrijednosti; -izvršiti analizu i uraditi poboljšanja algoritamskog programa robota;
2. Pribor	Učenici će: - pravilno odabrati odgovarajući softver za konstruisanje vlastitog robota ili projektivanje „pametnog grada“;	Učenici će: -koristiti odgovarajući softver i programirati robotske operacije na osnovu kreiranog algorimta; -uraditi idejni crtež vlastitog robota/ pametnog grada; -koristiti mjerne instrumente za mjerenje električnih veličina elemenata (napon, struja, otpor ...);	Učenici će: -predstaviti estetske i funkcionalne vrijednosti vlastitog robota/ pametnog grada; -pravilno koristiti potrebne alate, uređaje i instrumente;
Praktični rad/ tehnike i tehnologije materijali alati i mašine	Učenici će: -klasifikovati vrste senzora; -opisati namjenu mikrokontrolera;	Učenici će: -koristiti odgovarajući senzor za realizaciju željenih zadataka; -izabrati odgovarajuće elektronske elemente u ovisnosti od odabranog projekta; -reći zašto su se odlučili za izabrane elemente -programirati odabrani mikrokontroler za svoj robot;	Učenici će: -odabrati odgovarajući senzor u ovisnosti od njegove namjene; -uočiti eventualne greške i provjeriti ispravnost korištenih elemenata; -predložiti poboljšanje programa;
4. Energija/ zaštita okoline	Učenici će: - uočiti mogućnost primjene odgovarajućih senzora i mikrokontrolera u zaštiti okoline i zdravlja (utrošak vode, parkovi, upravljanje otpadom, obnovljiva energija, transport i javni prostori, pametne klupe, rasvjeta, zagađenost zraka, brojač prolaznika ili vozila ...) ;	Učenici će: -osmisliti upotrebu uređaja za zaštitu okoline/ uštedu energije koristeći odgovarajuće senzore i mikrokontrolere; -uraditi proračun uštede energije na osnovu analize;	Učenici će: -uraditi plan uštede energije i materijala na nivou škole, grada/ sela (lokalne zajednice); -predložiti poboljšanja upravljanja uštedama energije na nivou lokalne zajednice;

	-objasniti značaj položaja objekata u cilju uštede energije i potrebu za izolacijom objekata; -analizirati primjere korištenja obnovljivih izvora energije/ upravljanje otpadom;		- predočiti rezultate realizacije projekta upravljanja energijom (otpadom) na nivou škole i/ili lokalne zajednice;
5.Sigurnost i zaštita na radu[10]	Učenici će: -opisati načine zaštite pri izgradnji objekta (pri radu sa alatima i mašinama i rukovanju električnim uređajima); -opisuje zaštitnu opremu za rad;	Učenici će: - koristiti propisanu zaštitnu opremu, alate i uređaje prilikom rada;	Učenici će: - pridržavati se pravila o upotrebi alata i uređaja;

Didaktičke – metodičke napomene za realizaciju nastavnih sadržaja:

Tradicionalnim oblikom nastave svim učenicima se nameće isti, dominantno frontalni način rada, bez uvažavanja njihovih osobnosti, kompetencija, stavova i razmišljanja. Današnje vrijeme zahtijeva rapidnu promjenu ovakvog načina poučavanja i od škole se traži da učenike potakne na cjeloživotno učenje, koje se u većoj mjeri usmjerava prema razvoju sposobnosti kritičkog razmišljanja i logičkog zaključivanja.

Zato je potrebno u obzir uzeti individualne razlike učenika i njihovih načina učenja te stvoriti okruženje u kojem imaju priliku osjećati se važnima u nastavnom procesu putem rasprave, traganja za odgovorima i rješenjima, učenjem suradnje i ugrađivanjem vlastitih znanja i iskustava u nastavi. Na taj način učenici postaju aktivni sudionici nastave, a učenje se tada doživljava kao proces u kojem informacije kruže od nastavnika do učenika, od učenika do nastavnika te između samih učenika, ali i nastavnika.

Učenje i poučavanje predmeta Tehnička kultura organizira se prema zadanim odgojno-obrazovnim ciljevima i ishodima učenja, a učitelji imaju mogućnost odabira različitih pristupa u skladu s potrebama, interesima i nivoima znanja i vještina učenika kao i uslovima rada. Uvažavajući postavljena načela učenja i poučavanja, svaki nastavnik Tehničke kulture može osmisliti izvedbu kurikuluma u najboljem interesu svojih učenika.

Program nastavnog predmeta osmišljen je da obuhvati sve komponente i oblasti definirane ZJNPP. Uzimajući u obzir specifičnost nastavnog predmeta nije bilo moguće odvojiti komponente i oblasti kao zasebne cjeline, već je kao polazna osnova bila neodvojivost oblasti tehnike i tehnologije od izbora i upotrebe materijala ili alata za njihovu obradu. Tako da nastavnici i učenici prilikom obrade nekog nastavnog sadržaja odnosno osmišljavanja ideje za realizaciju projekta mogu krenuti od izbora materijala, načina njegova dobijanja, zatim ispitati njegove osobine a potom mu pronaći primjenu. Uz to oni će odabrati i potrebne alate, upoznati se sa njihovom upotrebom i načinom obrade materijala. Broj časova naveden kroz program dat je okvirno, tako da nastavnici kroz izradu godišnjeg kurikuluma mogu sami planirati broj potrebnih časova, ali će taj broj ovisiti o usvojenosti znanja i vještina i stepenu ostvarenosti ishoda učenja.

Program tehničke kulture osmišljen je tako da se učenici kroz sadržaje ovog predmeta upoznaju s bitnim elementima u raznim granama tehnike: mašinske, građevinske, saobraćajne, elektrotehnike itd. U okviru praktičnih radova (projekata) iz ovog predmeta učenici razvijaju svoje radne navike, inventivnost, spretnost, a također se navikavaju na timski rad i usvajaju navike koje su vezane za racionalno trošenje materijala i energije, očuvanje životne sredine, elemente tehničke zaštite na radu i sl.

Uporedo s tim, kroz aktivnosti u okviru tehničke kulture učenici potpunije mogu da sagledaju i primjenjivost nekih drugih disciplina kao što su: matematika, fizika, hemija, kultura i umjetnost, te organizacija rada i poduzetnistvo pri čemu im znanja i praktične vještine sa kojima se susreću u tehničkom odgoju omogućavaju da sve te discipline posmatraju integralno. Naročitu ulogu tehnička kultura ima kada je u pitanju buduća profesionalna orijentacija učenika, kao i sticanje znanja primjenjivih u domaćinstvu i u svakodnevnom životu.

Nastavnik će u osmišljavanju postupaka ostvarivanja odgojno-obrazovnih ishoda uzeti u obzir interese učenika i njihove sposobnosti. Svim učenicima omogućit će usvajanja ishoda na nivou primjerenom njihovim sposobnostima, a također će se učenicima ponuditi sadržaji koji potiču njihovu maštu i kreativnost da samostalno nadograde svoje znanje i vještine. Učitelj će kao moderator poticati učenike na istraživanje, nuditi im praktične vježbe u kojima će iskustvenim učenjem ostvarivati zadane odgojno-obrazovne ishode učenja. Učitelj izrađuje operativni kurikulum, savjetuje učenike i prati ih tokom odrastanja te im pomaže u socijalnom, emocionalnom i intelektualnom rastu.

[10]Sadržaji vezani za sigurnost i zaštitu na radu sprovode se u kontinuitetu cijele školske godine.

Načini realizacije učenja i poučavanja:

- projektno učenje i poučavanje
- problemsko učenje i poučavanje
- stručne ekskurzije predviđene godišnjim program rada škole
- izolirane praktične aktivnosti (vježbe)
- uslužno i radno zasnovano učenje
- učenička produkcija dobara ili usluga (učenički bazar ...)
- učenička organizacija školskih ili međuškolskih izložbi, sajmova i drugih manifestacija.

Na početku svake školske godine obavezno se obrađuju sadržaji vezani za sigurnost i zaštitu na radu i pravila ponašanja u kabinetu tehničke kulture čiji stepen usvojenosti nastavnik može provjeriti na različite načine. Prilikom rada obaveznaje upotreba zaštitnih sredstava, učenici su obavezni koristiti radni mantil prilikom boravka u kabinetu tehničke kulture.

U dijelu koji se odnosi na saobraćajnu kulturu, predviđeno je učestvovanje učenika u saradnji sa relevantnim organima i institucijama u regulisanju saobraćaja kroz različite edukativne akcije u svojoj lokalnoj zajednici (školske saobraćajne patrole, kvizovi ...).

Komponente određene kroz ZJNPP su kroz predložene projekte objedinjene u jednu cjelinu u kojoj se odgovarajuće oblasti prožimaju čime se dolazi do navedenih ishoda.

Materijali i izvori

Izbor sadržaja u ovom predmetu je sinteza osnovnih elemenata iz više područja rada pri čemu treba voditi računa da se ide od jednostavnijih radnih zadataka ka složenijim. Zato pri planiranju gradiva i izbora vježbi treba voditi računa, u prvom redu, o *fizičkim* i *psihičkim* mogućnostima učenika. U praktičnom radu potrebno je orijentisati se na one sadržaje i oblike aktivnosti koji dovode do angažovanja fizičkih i intelektualnih sposobnosti, čiji se razvoj planira u određenoj *dobi*. Posebnu pažnju treba pokloniti razvijanju sposobnosti posmatranja i uočavanja funkcionalnosti određenih elemenata i njihovoj povezanosti u cjelinu, te razvijanju mašte i stvaralačko - konstruktivnog mišljenja, što će doprinijeti stvaranju radnih navika i uštedi energije, materijala, i vremena. Posebna vrijednost nastave tehničkog odgoja je u tome što se učenici pripremaju i vaspitavaju za rad i stvaralaštvo. Učenike treba vaspitavati da se ne stide praktičnog rada, već, naprotiv, rad oplemenjuje čovjeka i neophodan je za njegov opstanak.

U pripremi za izvođenje radnih zadataka učenik i nastavnik moraju izvršiti cjelokupnu pripremu koja se sastoji od pripremanja tehničke dokumentacije sa razrađenim tehnološkim postupcima, pripremanja materijala, alata, alata za obradu, mjerenje i kontrolu, pripremanja mašina i pribora. Prema koncepciji predmeta tehnički odgoj, predviđeno je da se program realizuje u većini slučajeva kroz praktične vježbe. Zbog toga nastava se realizuje u specijaliziranom kabinetu - radionici. Radionica mora biti opremljena odgovarajućim brojem radnih mjesta tako da svaki učenik mora imati svoje radno mjesto koje je opremljeno potrebnom opremom i alatima. Svi programom predviđeni radni zadaci realizuju se u školskoj radionici ili na određenom poligonu koji je u tu svrhu posebno pripremljen. Izrada predmeta ne smije se zadavati kao domaći rad.

Materijali koji se mogu primijeniti pri mašinsko - konstrukcijskim tehničkim proizvodima: metali, pocinčani lim, meko željezo, bakreni lim i žica, aluminijski lim i žica, izolirana žica, različite podloge (plastika, mediapan, metal, drvo i drugo), različiti vijci i druge rastavljive i nerastavljive veze te naravno drugi materijali prema mogućnosti i izboru učenika i učitelja.

Materijali koji se mogu primijeniti u elektrotehnici i elektronici: provodnici, prekidači, rasvjetna tijela, elektromotori, potenciometri, zvučnici, elektronski elementi (pasivni i aktivni), eksperimentalne pločice, gotovi kompleti elektronskih sklopova i uređaja, modelarski i konstrukcijski materijali te materijali prema mogućnosti i izboru učenika i učitelja.

Materijali koji se mogu primijeniti u automatici i robotici: elektronski elementi, elektronske pločice (gotove ili za pripremu) numeričko upravljanje (mikrokontroleri), gotovi robotski sistemi, sloboda kreiranja robota (idejna rješenja), upravljanje robotskim sistemom te materijali prema mogućnosti i izboru učenika i učitelja. Pri izradi tehničkih proizvoda upotrebnih vrijednosti, najvažnije je usmjeravati učenike od jednostavnijeg ka složenijem. Na taj ćemo način omogućiti kvalitetnije učenje pomoću praktičnog rada.

Za učenje i poučavanje nastavnog predmeta Tehnička kultura potrebni su materijalni resursi koji uključuju opremljenu tehničku radionicu. Poželjno je da radionica bude opremljena priborom, alatima i mašinama za obradu drva i metala, laboratorijskom opremom za ispitivanje svojstava materijala i provođenje elektrotehničkih i elektronskih vježbi te informacijskom i komunikacijskom tehnologijom.

Svaka domena predmetnog kurikuluma Tehničke kulture i postavljeni odgojno-obrazovni ishodi izazov su učitelju i učeniku za čije su ostvarenje potrebni materijalni resursi. Predlaže se sljedeća oprema primjerena za siguran rad u školi:

- alat i pribor za obradu drveta, metala, polimera te za izvođenje vježbi i radova iz elektrotehnike i elektronike
- mašine za obradu drveta (mali napon)
- stubna električna bušilica
- akumulatorske bušilice
- stolne i ručne škare za lim
- aparat za savijanje i rezanje plastike
- električne lemilice (za elektroniku i metalurgiju)
- mjerne sprave, pribor i uređaji (elektrotehnika, elektronika, strojarstvo)
- eksperimentalne pločice i kompleti elektronskih elemenata
- energetski blok (izvori izmjenične i istosmjerne struje različitih napona)
- stolna ili prijenosna računala (različiti programi za crtanje, dokumentiranje i upravljanje)
- komplet za izvođenje vježbi iz automatike
- najmanje dva tehnički ispravna bicikla; promjer točka iznosi od 508 do 609,6 mm (20 – 24 inča), zaštitne kacige i reflektirajući prsluci
- komplet za održavanje bicikla
- oprema za vježbe sigurnoga sudjelovanja u saobraćaju i razvijanja vještina vožnje bicikla
- modeli različitih strojeva i makete
- kompleti zaštite na radu
- ormarić prve pomoći
- računalo, projektor i platno
- dokument kamera.

Izvori su znanja udžbenici, radni materijali, proizvodni pogoni, istraživački centri, domaćinstva i sva neposredna sredstva koja se upotrebljavanju pri učenju i poučavanju Tehničke kulture.
https://thehomeschoolscientist.com
https://www.instructables.com - instructables for education
https://craftulate.com/
https://www.electronicshub.org/arduino-project-ideas/
http://www.raisingdv.com/category/homeschool_lesson_plan_free/science/
https://www.cs2n.org/
https://www.vexrobotics.com/vexiq/education/iq-curriculum
https://www.steampoweredfamily.com/ https://www.youtube.com i
drugi izvori
Izradu tehničkih proizvoda može pratiti primjena računala u grafičkom komuniciranju i 3D modeliranju te za upravljanje tehničkim proizvodom:
izrada radioničkih crteža (FreeCAD, babaCAD, variCAD, CiciCAD,…)
izrada elektroničkih i montažnih shema (EAGLE, Fritzing, KiCAD, PCBArtist, ProfiCAD)
obrada fotografija (Paint.net, Picasa,…)
dizajniranje i prikaz 3D objekata primjenom računala i programa kao što su SketchUp, Blender, …)
izrada programa za upravljanje mikrokontrolerom, sučeljem,…
izrada aplikacija za upravljanje tehničkom tvorevinom mobilnim uređajem (SnapCAD ...)

Podjela učenika u grupe

S obzirom na specifičnosti učenja i poučavanja Tehničke kulture uvjeti rada otežani su u razrednim odjeljenjima sa standardnim brojem učenika. Specifičnost nastave tehničke kulture je tehničko stvaralaštvo koje uključuje primjenu različitih alata i strojeva od strane svakog učenika. Kako bi se omogućili sigurnosni uslovi za učenje i poučavanje Tehničke kulture upotrebom različitih pomagala, alata i mašina uz vođenje nedovoljno obučenih korisnika, tj. učenika, potrebno je nastavu organizirati u grupama od 8 do 12 učenika**.**

Okruženje

Učenje i poučavanje Tehničke kulture u pravilu se provodi u radionici, a ovisno o uvjetima dio sadržaja ostvaruje se izvanučionično: na saobraćajnom poligonu, školskom dvorištu, proizvodnom pogonu i drugim prostorima primjerenim učenju. Opremljenost učionice i radionice uslov je za stjecanje kompetencija učenika usvajanjem ključnih sadržaja zadanih odgojno-obrazovnim ishodima. Radno okruženje posebno će omogućiti učeniku da razvija svoje socijalne vještine i potakne ga na razvijanje suradničkoga odnosa kao uvjeta rada u paru, skupini, na projektnom zadatku. Za sigurnu i pravilnu uporabu različitoga pribora i alata potrebno je u potpunosti učenike upoznati s pravilima sigurnog rada.

Profil i stručna sprema nastavnika/ce:

Tehnička kultura za V razred

Nastavu predmeta osnovi tehnike i informatike mogu izvoditi lica koja su završila:

- Nastavnički fakultet/pedagošku akademiju, odsjek za tehnički odgoj i informatiku, sa završenim četverogodišnjim dodiplomskim studijem (VII stepen stručne spreme) i stečenim stručnim zvanjem profesor tehničkog odgoja i informatike;
- Nastavnički fakultet/pedagošku akademiju, odsjek za tehnički odgoj i informatiku, sa završenim prvim ciklusom visokog obrazovanja dodiplomskog studija u etverogodišnjem trajanju (240 ECTS) i stečenim stručnim zvanjem bachelor tehničkog odgoja i informatike ili ekvivalent;
- Nastavnički fakultet/pedagošku akademiju, odsjek za tehnički odgoj i informatiku, sa završenim prvim ciklusom visokog obrazovanja dodiplomskog studija u trogodišnjem trajanju (180 ECTS) i stečenim stručnim zvanjem bachelor tehničkog odgoja i informatike ili ekvivalent;
- Nastavnički fakultet/pedagošku akademiju, odsjek za tehnički odgoj i informatiku, sa završenim dvogodišnjim dodiplomskim studijem (VI stepen stručne spreme) i stečenim stručnim zvanjem nastavnik tehničkog odgoja i informatike.

Tehnička kultura od V do IX razreda

Nastavu predmeta tehnički odgoj/tehnička kultura mogu izvoditi lica koja su završila:

- Nastavnički fakultet/pedagošku akademiju, odsjek za tehnički odgoj, sa završenim četverogodišnjim dodiplomskim studijem (VII stepen stručne spreme) i stečenim stručnim zvanjem profesor tehničkog odgoja ili drugim stručnim zvanjem gdje je tehnički odgoj, glavni ili ravnopravni predmet u dvopredmetnoj grupi;
- Nastavnički fakultet/pedagošku akademiju, odsjek za tehnički odgoj, sa završenim prvim ciklusom visokog obrazovanja dodiplomskog studija u četverogodišnjem trajanju (240 ECTS) i stečenim stručnim zvanjem bachelor tehničkog odgoja ili drugim stručnim zvanjem gdje je tehnički odgoj glavni ili ravnopravni predmet u dvopredmetnoj grupi ili ekvivalent;
- Nastavnički fakultet/pedagošku akademiju, odsjek za tehnički odgoj, sa završenim prvim ciklusom visokog obrazovanja dodiplomskog studija u trogodišnjem trajanju (180 ECTS) i stečenim stručnim zvanjem bachelor tehničkog odgoja ili drugim stručnim zvanjem gdje je tehnički odgoj, glavni ili ravnopravni predmet u dvopredmetnoj grupi ili ekvivalent;
- Nastavnički fakultet/pedagošku akademiju, odsjek za tehnički odgoj, sa završenim dvogodišnjim dodiplomskim studijem (VI stepen stručne spreme) i stečenim stručnim zvanjem nastavnik tehničkog odgoja ili drugim stručnim zvanjem gdje je tehnički odgoj glavni ili ravnopravni predmet u dvopredmetnoj grupi.
- Nastavnički fakultet sa završenim prvim ciklusom visokog obrazovanja (dodiplomski studij) u trajanju od najmanje tri, odnosno četiri studijske godine, sa akademskom titulom i stručnim zvanjem Bakalaureat/ Bachelor tehničkog odgoja/kulture

INFORMATIKA

Uloga i značaj

Razvoj informacijsko komunikacijskih tehnologija i nauka u proteklom periodu omogućio je stvaranje tehnologije koja je skoro u potpunosti promijenila svijet oko nas. Računala i ostali digitalni uređaji se primjenjuju u svim područjima današnjeg života pa se mijenja i način shvaćanja svijeta u kojem živimo. Digitalna pismenost danas je neophodna svakome kako bi mogli pri obavljati svakodnevne obaveza i upotrebljavati računala i ostale savremene uređaje.

Uz tradicionalne naučne discipline kao što su matematika, fizika ili hemija, informatika se nameće kao dodatno područje koje je potrebno izučavati. Poznavanje temeljnih informatičkih koncepata kao što su programiranje, algoritmi ili strukture podataka postaje neophodno kako bismo bili stvaratelji, a ne samo korisnici informacijske i komunikacijske tehnologije (IKT).

Većina poslova ovog vijeka zahtijeva razumijevanje i primjenu računarskih nauka s ciljem što veće produktivnosti i konkurentnosti. Digitalne kompetencije su neophodne u rješavanju različitih izazova u svim područjima ljudskog djelovanja i u svim područjima nauke i tehnike.

Učenje Informatike priprema učenike za različita privatna i poslovna područja djelovanja. Poseban doprinos učenja predmeta Informatika ogleda se u razvoju računalnog načina razmišljanja (*computational thinking*) koje uključuje i tehnike rješavanja problema:

- prikazivanje informacija apstrakcijama
- logičko povezivanje i analizu podataka
- automatizaciju rješenja upotrebom algoritamskog razmišljanja
- prepoznavanje, analizu i primjenu mogućih rješenja s ciljem postizanja efikasnog rezultata vodeći računa o dostupnim resursima
- formulisanje problema načinom primjerenim upotrebi računala i računalnih alata
- generalizaciju procesa rješavanja problema primjenjivog na čitav niz sličnih problema.

Te su tehnike alat za rješavanje različitih problema i u ostalim disciplinama, pa su važne svima, a ne samo informatičkim stručnjacima.

Cilj

Sadržaji iz predmeta Informatika trebaju se usvajati tokom cijeloga školovanja, pri čemu bi se trebalo koristiti načelom spiralnog modela prema kojem se znanje stečeno na nižim nivoima obrazovanja proširuje i produbljuje na višima. Znanja, vještine i stavovi usvojeni u Informatici podrška su svim ostalim predmetima i međupredmetnim temama.

Zadaci

Učenjem predmeta Informatike učenici će:

- postati informatički pismeni kako bi se mogli samostalno, odgovorno, efikasno i primjereno koristiti digitalnom tehnologijom i pripremiti se za učenje, život i rad u društvu
- razvijati kritičko mišljenje, kreativnost i inovativnost upotrebom informacijske i komunikacijske tehnologije
- razvijati računalni način razmišljanja, sposobnost rješavanja problema i vještinu programiranja
- ovladati vještinama kreiranja i predstavljanja algoritama;
- osposobiti za korištenje Internet usluga;
- steći općenite predstave o informacionim tehnologijama i društvu.
- odgovorno komunicirati i surađivati u digitalnome okruženju
- razumjeti i odgovorno primjenjivati sigurnosne preporuke pri korištenju digitalnom tehnologijom u svakodnevnome životu.

DRUGA TRIJADA

PETI RAZRED

Odgojno-obrazovni ciljevi

Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
III. INFORMACIONE I KOMUNIKACIONE TEHNOLOGIJE			
1. Osnove informacijske i komunikacijske tehnologije	Učenici će:	Učenici će:	Učenici će:
	-definirati pojam informacijska i komunikacijska tehnologija (IKT);	- pravilno koristiti digitalne uređaje;	- pokazati interes za utvrđivanje sfera života i poslova pri korištenju računara;
	-objasniti potrebu za računarima u svakodnevnom životu i radu;		
	- prepoznati različite vrste IKT usluga/primjena;	- razvrstati IKT usluge prema njihovoj namjeni (Internet usluge, mobilna tehnologija, aplikacije za uredsku produktivnost ...);	- uporediti funkcije uređaja sa poslovima za koje se koriste;
	-razlikovati vrste kompjutera (desktop, prijenosni, tablet ...) i ostalih digitalnih uređaja (pametni telefon, uređaj za reprodukciju medija, digitalne kamere ...);	- samostalno povezati uređaje sa njihovom namjenom;	-uporediti računare i uređaje prema performansama za koje se koriste;
	-opisati osnovna obilježja pojedinih dijelova s obzirom na njihovu ulogu u samome sistemu;		-odabrati uređaj prema namjeni za izvršenje zadatka;
	-definirati pojmove procesor, memorija s direktnim pristupom (RAM), skladištenje podataka;	-istražiti generacije procesora i vrste memorija;	- komentirati utjecaj procesora i memorije na performanse prilikom korištenja računala i uređaja.
	-razlikovati medije za pohranu podataka;	-klasifikovati medije za pohranu podataka s obzirom na njihov kapacitet te nacin upotrebe;	
2. Komponente računarskih sistema	- identifikovati glavne tipove integrirane i vanjske opreme (pisači, zasloni, skeneri, tipkovnice, miš/dodirna pločica, web kamera, zvučnici, mikrofon, ...);	- sortirati dijelove računara prema njihovoj ulozi (ulazni - izlazni uređaji);	-koristiti uređaje prema njihovoj namjeni; diskutovati o funkcijama pojedinih dijelova računara (kućište, monitor, tastatura, miš...);
	- objasniti postupak pravilnog uključivanja/ isključivanja računara;	- pokazati postupak pravilnog pokretanja računara;	- objasniti važnost pravilnog pokretanja i isključivanja računara;
	-definirati pojam softver;	-pokrenuti programe i aplikacije pomoću ikona ili Start menija (vršiti označavanje, odabir i premještanje, pokretanje programa);	-organizovati radnu površinu prema svojim potrebama;
	-razlikovati glavne tipove programa (operativni sistemi - OS, aplikacije, driver ...);		-izabrati korištenje miša ili tipkovnice prema svojim potrebama;
	-identifikovati različite ikone na radnoj površini i dijelove prozora (naslovna traka, traka izbornika, traka alata, statusna traka, klizač);	-koristiti prozore u skladu sa svojim potrebama (otvarati, smanjivati, povećavati, maksimizirati prozor; pomjerati , zatvoriti prozor; kretati se među otvorenim prozorima);	-upotrebljavati tipkovničke kratice radi bržeg rada;
	- objasniti kako OS prikazuje uređaje i podatake (uređaji za pohranu, mape, datoteke/ fajlove) i njihovu organizaciju;	- kreirati foldere/ fajlove i manipulisati njima;	- prepoznati dobru praksu u imenovanju mapa i datoteka: korištenje imena koja označavaju namjenu ili vrstu mapa i datoteka zbog lakšeg pronalaženje i organizacije;

	- opisati pojam foldera fajla i prepoznati ih na računaru;	- kreirati foldere/fajla i prečice, i manipulisati njima;	- prepoznati različite foldere na računaru;
	- opisati organizaciju datoteka u računalu;	-primjeniti jednostavne postupke za rad s mapama i datotekama;	- upravljati organizacijom
		-analizirati različite načine prikazivanja organizacije	-datoteka na računalu raspoređujući datoteke prema zajedničkom ili zadanom obilježju;
		datoteka na nekomu mediju;	- uspješno primjeniti različite načine prikazivanja popisa sadržaja nekoga medija za pohranu podataka;
3. Računarske mreže	Učenici će:	Učenici će:	Učenici će:
	-definirati pojam (računalna) mreža;	- istražiti od kojih elemenata se sastoji računalna mreža;	nabrojiti (računalne) mreže s kojima se do sada susretao;
	-razlikovati samostalno i mrežno okruženje digitalnih uređaja;		objasniti ulogu i prednosti korištenja računalne mreže;
	-opisati od čega se računalna mreža sastoji;		
	- opisati načine komunikacije i suradnje s pomoću računalnih mreža;	- razmjenjivati datoteke i programe na lokalnoj mreži;	- sudjelovati u zajedničkim aktivnostima na lokalnoj mreži (izrada dokumenta/ crteža ...);
4. Obrada podataka	Učenici će:	Učenici će:	Učenici će:
	- objasniti načine pokretanja ugrađenih programa (aplikacije) na računaru (Calculator, Notepad/ Wordpad, Paint);	-pokrenuti aplikaciju na različite načine (Calculator, Notepad/Wordpad, Paint);	- samostalno kreirati crtež/ tekst u željenom programu;
		-prilagoditi osnovne elemente iz radnog okruženja u programu;	
	- opisati funkcije alata za crtanje;	- koristi ponuđene oblike pri crtanju;	- kreirati crteže u programu za crtanje i snima ih kao fajlove;
	- manipulisati objektima na crtežu pomoću opcija za selektovanje;	- dodati tekst i dostupne unaprijed definirane grafičke oblike;	- urediti grafičku sliku koristeći sve dostupne alate aplikacije za crtanje;
	- manipulisati tekstom unutar dokumenta/ između otvorenih dokumenata;	- samostalno unositi tekst u dokument;	- primjeniti pravopis prilikom unosa teksta;
IV. RJEŠAVANJE PROBLEMA PRIMJENOM IKT			
1. Algoritmi i strukture podataka	Učenici će:	Učenici će:	Učenici će:
	-objasiti pojam algoritma;	-kreirati jednostavan algoritam sa zadatim skupom instrukcija;	-riješiti jednostavne logičke zadatke uz pomoć učitelja;
	-prepoznati problem i osmisliti mogućnosti rješavanja jednostavnog logičkog zadatka;	-analizirati zadatak (različiti načini rješavanja) i opisati korake njegova rješavanja; - prikazati korake rješavanja zadatka (slikom, riječima);	-osmisliti algoritam za rješavanje zadatog jednostavnijeg problema;
			-prepoznati jednostavni zadatak (problem) iz svakodnevnoga života;
			- provjeriti ispravnost algoritma, otkriti i popraviti greške;
	- osmisliti pseudokod za pisanje algoritma;	- pratiti niz uputa predočenih slikom ili riječima koje izvode jednostavan zadatak (računalom ili bez računala);	- opisati putove dolaska do rješenja jednostavnog logičkog zadatka;

2. Programiranje	Učenici će: -opisati način pokretanja programskoga alata i njegovo okruženje; -prepoznati alate i namjenu pojedinih dijelova programa; -koristi radno okruženje programa (Scratch, Kodu ...) za blokovsko programiranje;	Učenici će: -kreirati jednostavne linijske programe služeći se raspoloživim blokovima naredbi; -složiti jednostavan niz uputa koristeći se blokovima/ naredbama; -istražiti djelovanje nekoliko blokova ili naredbi povezanih u cjelinu;	Učenici će: -prepoznati osnovne segmente izrade programa: ulaz – obrada – izlaz; -analizirati zadani problem te predložiti niz blokova/ naredbi kao moguće rješenje problema; -samostalno izraditi jednostavne programe;
V DIGITALNO DRUŠTVO[11]			
1. Virtuelni svijet	Učenici će: - navesti pravila lijepog ponašanja (mrežni bonton) pri korištenju digitalnih uređaja; - razlikovati dobre i loše strane interneta (brzi pristup informacijama, netačne i neprikladne informacije);	Učenici će: - koristiti mogućnost razmjene datoteka i programa na lokalnoj mreži; - prepoznati oznake autorskog prava prilikom korištenja digitalnih uređaja;	Učenici će: - sudjelovati u zajedničkim aktivnostima na lokalnoj mreži (izrada dokumenta / crteža ...); - poštovati svoj i tuđi rad;
2. Sigurnost i zaštita;	Učenici će: -prepoznati moguće nedostatke i štetne posljedice nepravilnog rada na računaru; -opisati probleme prekomjernog korišćenja računara, naročito u domenu zabave; -objasniti potrebu vremenskog ograničenja u radu s digitalnom tehnologijom; -identificirati pojam privatnosti na mreži; -nabrojati pravila privatnosti na mreži/ internetu; -razlikovati svoje i tuđe osobne podatke; -objasniti pojam električnog i elektronskog otpada; -prepoznati oznaku EE-otpada;	Učenici će: -istaknuti važnost zdravih navika ponašanja za vrijeme rada na računalu; -demonstrirati tehnike razgibavanja tokom i nakon rada na računalu; -primijeniti upute za očuvanje zdravlja i sigurnosti pri radu s računalom; -procijeniti količinu vremena provedenog u virtualnom svijetu prema preporukama o količini vremena pred računalom; -provjeriti svoje postavke privatnosti na mreži/ internetu; -istražiti oblike neprihvatljivog korištenja računalne tehnologije; -razlikovati elektronski od drugih vrsta otpada; -istražiti pravilne načine zbrinjavanja elektronskog otpada radi očuvanja okoliša i zdravlja;	Učenici će: -navesti iskustva prekomjernog i nepravilnog korišćenja računara; -savjetuje članove obitelji i vršnjake o pravilnom korištenju tehnologije; -ukazati na važnost vremenskog ograničenja boravka za računalom; -raspraviti argumentirano o štetnosti dugotrajnog i nepravilnog korištenja tehnologijom; -razlikovati štetne i sigurne načine osobnog predstavljanja; -obratiti pažnju na (svoje) digitalne tragove; -analizirati ograničenja upotrebe računalne tehnologije; - procjeniti važnost sakupljanja EE otpada u lokalnoj zajednici;

[11]Sadržaji iz virtuelnog svijeta i sigurnosti i zaštite se rade u kontinuitetu cijele školske godine.

ŠESTI RAZRED

Odgojno-obrazovni ciljevi

Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
III. INFORMACIONE I KOMUNIKACIONE TEHNOLOGIJE			
1. Osnove informacijske i komunikacijske tehnologije	Učenici će:	Učenici će:	Učenici će:
	-opisati različite vrste IKT usluga/primjena (Internet usluge, mobilna tehnologija, aplikacije za uredsku produktivnost ...);	- primjeniti IKT uređaje i medije u svakodnevnom životu (mobilni telefon, digitalni foto aparat, tablet ...);	- uočiti prednosti korištenja IKT u savremenom komuniciranju (WiFi, LAN, Internet ...);
	-obrazložiti razliku između pojmova: znanje, informacija, podatak;		-i spravno koristiti osnovnu IKT tehnologiju (monitor, tastatura, miš ...);
	- opisati načine čuvanja/ pohranjivanja i prenošenje podataka u bližoj i daljoj prošlosti;	- istražiti načine komunikacije u prošlosti;	- objasniti princip savremenih tehnologija za prijenos digitalnih podataka;
	- razlikovati osnovne tipove datoteka tekstualnih i slikovnih podataka (.txt, .doc, .jpg, .png, .gif ...);	- razvrstati medije za pohranu podataka s obzirom na njihov kapacitet te način upotrebe;	- objasniti princip savremenih tehnologija za pohranjivanje podataka zasnovan na prikazivanju podataka u digitalnom obliku;
2. Komponente računarskih sistema	Učenici će: - nabrojiti osnovne dijelove hardvera (npr. radna memorija, procesor, U/I uređaji,…);	Učenici će: - povezati osnovne funkcije sa dijelovima hardvera;	Učenici će: - Objasniti funkcije osnovnih dijelova hardvera.
	- identifikovati uobičajene ulazno/ izlazne priključke (USB, HDMI ...);		
	- razlikovati sistemski i aplikativni softver;	- objasniti razliku između pojedinih vrsta softvera;	- identificirati uobičajene operativne sisteme za računare i uređaje;
	-samostalno instalirati softver;	- objasniti postupak instalacije software sa priloženih medija	-ukazati na potrebu instaliranja softvera za novi hardver;
	-prepoznati i poštovati licence korištenja te autorsko pravo;		-poštovati autorsko pravo;
	- definirati pojam operativni sistem (OS);	- identifikovati uobičajene aplikacije OS-a (za produktivnost, komunikacije, društvene mreže, medije, dizajn, mobilne aplikacije ...);	-razlikovati uobičajene operativne sisteme za računala i uređaje; -samostalno otkriti i pokazati dodatne mogućnosti OS-a poput upotrebe pomoći i podrške;.
	- pronalaziti željene foldere/ fajlove na uređaju pomoću opcija (tražiti datoteke po svojstvima, korištenjem zamjenskih znakova, nedavno korištene datoteke ...);	- odabrati željene foldere/ fajlove (selektirati pojedinačno, susjedne i nesusjedne datoteke/ mape);	- sortirati datoteke u rastućem/ padajućem nizu (po imenu, veličini, tipu, datumu kreiranja ...);
	- identificirati uobičajene vrste medija za pohranu podataka (unutrašnji, vanjski tvrdi disk, mrežni disk, CD, DVD, Blue - ray disk, memorijska kartica, uređaji za online pohranu podataka);	- upravljati folderima/ fajlovima (kopirati, premještati datoteke i mape između mapa i uređaja za pohranu, pražnjenje kante za smeće ...);	- objasniti postupak brisanja datoteka i mapa tako da idu u kantu za smeće i vraćanje obrisanih na originalnu lokaciju;

3. Računarske mreže	Učenici će: -definirati pojam i strukturu Interneta; -tumačiti osnovne pojmove vezane za Internet (klijent/ server, davatelj/ vrste usluga, brzina prijenosa ...); -definisati pojmove intranet, virtualna privatna mreža (VPN) i mogućnosti njihovog korištenja; -opisati različite načine povezivanja računalnih uređaja mrežom; -prepoznati komponente mrežnog hardvera potrebne za povezivanje uređaja na Internet; -razlikovati pojmove i strukturu URL, simboličke (web) i e-mail adrese; -razvrstati uobičajene tipove domena (.org, .edu, .com ...);	Učenici će: -spojiti se na žičnu/ bežičnu mrežu pomoću digitalnog uređaja; -napraviti postavke za pristup mreži; -istražiti primjere koji pokazuju različite načine i razloge povezivanja -digitalnih sistema mrežom; -pronalaziti i povezivati nove uređaje u mrežu, npr. mobilne uređaje; -odabrati i primjeniti postupke za zaštitu na mreži; - koristiti različite internetske servise (chat, e-mail, portale, mrežne igrice,…) za učenje i zabavu;	Učenici će: -uporediti različite mogućnosti spajanja na Internet (telefonska linija, mobilni telefon, kabel, bežična mreža, satelit ...); -odabirati davatelja Internet usluga (ISP) prema različitim kriterijima (brzina uploada/downloada, količina prometa, cijena ...); -analizirati odnos komponenti mrežnog hardvera i softvera; -analizirati prednosti i nedostatke mrežnoga povezivanja; -analizirati i opisati način prijenosa podataka u digitalnom sistemu odnosno razmjenu podataka mrežom; - samostalno koristi web preglednik (web adresa, linkovi ključne riječi,…);
4. Obrada podataka[12]	Učenici će: - upotrebljavati aplikaciju za obradu teksta (pokretanje/ zatvaranje aplikacijeotvaranje /zatvaranje dokumenata); - prilagoditi radno okruženje svojim potrebama (postaviti potrebne alatne trake, -odabrati odgovarajuću vrstu pogleda na dokument); - primijeniti različite vrste oblikovanja teksta u dokumentu; - razmotriti mogućnost primjene odlomaka; - pripremiti dokument za ispis;	Učenici će: -kreirati novi dokument korištenjem zadanog predloška; -spremiti dokumente na određenu lokaciju diska ili pod drugim imenom; - upotrijebiti osnovne naredbe za unos i obradu teksta pomoću miša ili tipkovnice (označavanje dijela ili cijelog teksta); -oblikovati tekst prema potrebi (oblik, boja i veličina fonta; podebljano, kurziv, podcrtano); -primijeniti različita oblikovanja teksta (indeks/ eksponent, mala/velika ...); -kreirati/ spajati odlomke; -oblikovati odlomke koristeći alate za poravnavanje teksta, tabulatore, prorede, margine ...; - izabrati orijentaciju dokumenta (portret, pejzaž) i veličinu papira;- - promjeniti margine u cijelom dokumentu (gore, dolje, lijevo, desno);	Učenici će: - izraditi dokument po zadatku/ slobodnom izboru; -kreirati i uređivati jednostavne tekstualne dokumente; -prepoznati način ubrzanja rada pomoću tipkovničkih kratica; - prepoznati primjere dobre prakse u izboru odgovarajućih mogućnosti oblikovanja teksta; - prepoznati primjere dobre prakse u korištenju razmaka među odlomcima (primjena razmaka između odlomaka umjesto korištenja praznih odlomaka); - ispisuje dokument prema svojim potrebama;

[12]MS Office, Libre Office, Open Office ....

-umetnuti objekte (tablice, slike, crteže, text box ...) na lokaciju u dokumentu; -koristiti tablice za unos podataka u dokumentu; -oblikovati tablice;	-manipulirati objektima unutar/ između otvorenih dokumenata (promjeniti veličinu i osobine, obrisati objekt ...); -unositi i uređivati podatke u tablici; -označiti dijelove (red, kolonu, ćeliju) tablice pomoću miša ili prečica na tastaturi; -umetati ili brisati redove/stupce; -promijeniti širinu kolone i visinu reda; -mijenjati postavke obruba ćelije (vrsta, boja, debljina crte); -dodavati sjenčanja ćelijama; -označiti objekt;	- kreirati tablicu za unos podataka;
- koristiti aplikaciju za tablične proračune (pokretati/ zatvarati aplikacije, otvarati/ zatvarati radne knjige);	-kreirati dokument u tabličnom kalkulatoru; -kreirati nove radne knjige na osnovi zadanog predloška ili prazne knjige; -spremiti radnu knjigu na određenu lokaciju na disk ili pod drugim imenom;	- prilagoditi radno okruženje svojim potrebama (postaviti potrebne alatne trake, odabrati odgovarajuću vrstu pogleda na dokument);
-unositi podatke u ćelije (označavati, sortirati, kopirati, premještati i brisati podatke); -mijenjati oblikovanja sadržaja ćelije (veličina i vrsta fonta, podebljano, nakošeno, podcrtano, boja sadržaja i ćelije, pozadine ćelije ...); -uočiti razliku u adresama ćelija;	-upisivati sadržaj u ćeliju (brojeve, datume, tekst ...) koristeći različite alate (alata samoispuna/ kopiranje, inkrementalni unos ...); -označavati ćelije, niz susjednih/ nesusjednih ćelija, cijelog radnog lista ...); -upotrebiti opcije za dodatno oblikovanje (prelamanje teksta u ćeliji/ nizu ćelija, poravnanja teksta u ćeliji, orijentacija sadržaja ćelije, spajanje ćelija i centriranje naslova preko niza spojenih ćelija, dodavanje rubova ćeliji/ nizu ćelija ...); -koristiti funkcije za poništavanje (undo), i vraćanje izmjena (redo);	-razumijeti da ćelija na radnom listu treba sadržavati samo jedan element podatka (npr. ime u jednoj ćeliji, prezime u drugoj); -koristiti primjere dobre prakse kopiranjaoblikovanja s ćelije ili niza ćelija na drugu ćeliju/ niz ćelija;
-uređivati/mijenjati sadržaj ćelije; -sortirati niz ćelija po jednom kriteriju (uzlazni/ silazni, numeričko i alfabetskog sortiranje (A…Z)/(Z…A) ...);	-kopirati/ premještati sadržaj ćelije/ niza ćelija unutar radnog lista, između radnih listova, između otvorenih radnih knjiga ...; -brisati sadržaj ćelija;	- oblikovati ćelije prema vrsti podataka koji se unose (oblikovanje ćelija za prikaz decimalnih brojeva s određenim brojem decimalnih mjesta, prikaz datuma, prikaz valutnih simbola, prikaz postotaka ...);
		- prepoznati primjere dobre prakse u kreiranju popisa (izbjegavanje praznih redaka i stupaca u osnovici popisa, umetanje praznog retka prije retka za ukupan iznos, osiguranje da se ne pojavljuju obrubi ćelija ...);

	-uređivati retke i stupce na radnom listu; -kopirati, premještati, brisati i preimenovati radne listove;	-označavati redove/ stupce, niz susjednih redaka/ stupaca, niz nesusjednih redaka/ stupaca; -umetati/ brisati redove i stupce; -kretati se među radnim listovima;	-podešavati širine/ visine stupaca i redova na potrebnu vrijednost; -manipulirati sadržajima radnih listova i radnih knjiga (umetanje novog radnog lista, brisanje radnog lista, kopiranje, premještanje ...);
	- kreirati matematičke i logičke formule koristeći standardne funkcije proračunskih tablica;	-kreirati formule korištenjem adresa ćelija i aritmetičkih operatora (zbrajanje, oduzimanje, množenje i dijeljenje); -koristiti relativne i apsolutne adrese ćelija u formulama;	-koristiti primjere dobre prakse u kreiranju formula i prepoznavanju pogrešnih vrijednosti u formulama; -obrazložiti greške do kojih može doći prilikom korištenja formula (#NAME?, #DIV/0!, #REF!); - prepoznati primjere dobre prakse u kreiranju formula (voditi računa o preciznom korištenju adresa ćelija više nego o vrsti podataka);
	- opisati osnovne matematičke i logičke funkcije;	- koristiti funkcije sume, prosjeka, minimuma, maksimuma, brojača, zaokruživanja (sum, average, minimum i maximum ...); - koristiti logičku funkciju IF (uzimanjem u obzir jedne ili dvije specifične vrijednosti) s operatorom: =, >, <;	- diskutirati o upotrebi funkcija u dokumentu;
	- koristiti alate namjenjene za grafikone;	-kreirati različite vrsta grafikona iz podataka u radnoj knjizi (stupčasti, trakasti, linijski, tortni grafikon ...); označiti elemente grafikona; - promjeniti vrstu grafikona;	-odabrati potreban grafikon za prikaz; -prilagoditi veličinu i osobine grafikona;
	- pripremiti dokument za ispis;	-prilagoditi margine i orijentaciju radnog lista; -odabrati potrebu veličinu papira;	- razmotriti napredne mogućnosti ispisa dokumenta;
IV. RJEŠAVANJE PROBLEMA PRIMJENOM IKT			
1. Algoritmi i strukture podataka	Učenici će: -razlikovati elemente dijagrama toka; -prepoznati problem u jednostavnom zadatku s ponavljanjem;	Učenici će: -upotrebiti pseudokod i dijagram toka za prikaz algoritma; -predvidjeti korake za rješavanje analiziranog jednostavnog problema;	Učenici će: objasniti na koje sve načine algoritam može biti predstavljen; otkriti, prikazati i analizirati korake rješavanja jednostavnog zadatka koji sadrži slijed koraka i ponavljanje, uz pomoć nastavika;
		-prikazati redoslijed koraka izvršavanja (grafički, usmeno ili tekstom) zadanog problema; -stvoriti niz uputa koji se sastoji od slijeda koraka i ponavljanja sa zadanim brojem ponavljanja (sa ili bez računala);	-ispraviti pogrešan redoslijed u uputama za rješavanje jednostavnog zadatka; -preurediti i testirati svoje rješenje;

	- prepoznati problem u jednostavnom zadatku s odlukom;	-rješavati zadane probleme koristeći se dijagramom toka; -osmisliti niz koraka koji vode ka rješenju problema;	-stvoriti algoritam za rješavanje postavljenog problema -samostalno odrediti kriterij za razvrstavanje ili redanje podataka koji omogućuje učinkovito korištenje podataka; -redati podatke prema kriteriju koji omogućuje njihovo učinkovito korištenje;
	-prepoznati tipične aktivnosti u stvaranju programa (analiza, dizajn, kodiranje, testiranje, poboljšanje); -razumjeti razliku između formalnog jezika i prirodnog jezika; -opisati situacije u svom programu u kojem bi se trebao koristiti odlukom i ulaznim vrijednostima; -samostalno planira i slaže niz uputa (naredbi) kao rješenje problema primjenom algoritamskih struktura slijeda, grananja i ponavljanja; -upotrebljavati termin logički test (logic test);	-otkriti problem te prepoznati ulazne vrijednosti i algoritamske strukture koje se upotrebljavaju za rješavanje problema; -predložiti algoritamsko rješenje zadanog problema, (rješenje problema prikazati dijagramom, riječima govornog ili naredbama programskog jezika); -provjeriti ispravnost algoritma prateći njegovo ponašanje (olovkom) ili testiranjem programa (algoritma) nekim ulaznim vrijednostima; -rješiti složenije logičke zadatke;	-analizirati logički zadatak i uočiti strategiju ili korake za njegovo rješavanje; -argumentirati svoju strategiju rješavanja zadatka te ju uporediti sa drugim strategijama; -vrednovati uspješnost rješenja analizom odnosa ulaznih i izlaznih vrijednosti;
2. Programiranje	Učenici će:	Učenici će:	Učenici će:
	-razlikovati blokove naredbi u programu za blokovsko programiranje (Scratch, Kodu ...); -opisati složeniji problem i prepoznati neke korake/dijelove u rješavanju problema; -stvoriti program u kojem se koristi ulaznim vrijednostima, slijedom, ponavljanjem i odlukom;	-koristiti vizualno okruženje za stvaranje programa u kojem upotrebljava slijed koraka, ponavljanjem; -kreirati programe služeći se raspoloživim blokovima naredbi slijeda, ponavljanja i odluke; -opisati svrhu logičkog testa u programu;	-samostalno izraditi složeni program; -prepoznati vrste Booleovih logičkih izraza (tačno, netačno, =,>, <,> =, <=, <>,! =, ==, I, ILI, NE); -otkriti korake rješavanja jednostavnog zadatka koji sadrži odluku; -kritički provjeriti ispravnost rješenja i preurediti rješenje prema potrebi;

V DIGITALNO DRUŠTVO[13]			
1. Virtuelni svijet	Učenici će:	Učenici će:	Učenici će:
	-razlikovati pojmove preglednik i pretraživač;	-koristiti neki od popularnih pretraživača;	-koristiti digitalne tehnologije za učenje koje su primjerene njegovoj dobi;
	-prepozati opcije za kontrolisano korištenje Interneta (nadzor, ograničenja web pregledavanja, skidanja s web-a);	-opisati način pretraživanja i pronalaženja podataka na internetu;	-pravilno odabrati informacije koje su korisne i ponašati se u skladu s njima;
		-prikupljati informacije potrebne za svakodnevni život i za učenje putem web-a;	-navesti prednosti i nedostatke digitalne tehnologije pri učenju;
		-predstaviti pripremljeni digitalni sadržaj smješten na nekom offline/online resursu, npr. e-portfolio;	-procijeniti vjerodostojnost informacija i stranica s nastavnim sadržajima po različitim kriterijima (pouzdanost, tačnost, upotrebljivost, istinitost …);
	- opisati postupak kreiranja korisničkog mail računa i elektronskog komuniciranja;	- koristi elektronsku poštu za razmjenu poruka;	- usvojiti način elektronske komunikacije kao jedan od oblika komunikacije u svakodnevnom životu(komunikacija putem e-maila, sms, IM ...);
	- razlikovati prikladne informacije od neprikladnih nakon provedene analize;	- demonstrirati primjere dobre strane dijeljenja informacija na internetu i njihovog brzog širenja;	- usporediti različite načine predstavljanja osoba na mreži;
			- ukazati na različite mogućnosti primanja lažne i neželjene e-pošte i mogućnosti zaraze računala
2. Sigurnost i zaštita;	Učenici će: -identificirati prednosti i nedostatke mrežnoga povezivanja i primjenu postupaka zaštite na mreži; -razumjeti pojam "politike sigurnosti";	Učenici će: - upravljati postupcima za zaštitu računala, programa i podataka na mreži;	Učenici će: -prilagoditi nivo postavki mrežne sigurnosti koja je definirana operativnim sistemom kao i nekim računalnim programima i aplikacijama (dozvole pristupa i uvjeti korištenja ...) uz pomoć odrasle osobe; -prepoznati dobre politike lozinki kao što su odgovarajuća dužina, kombiniranje slova i brojeva, tajnost, redovito mijenjanje ...;
	- objasniti pojam digitalni trag na konkretnom vlastitom primjeru;	- otkriti vlastite digitalne tragove;	-analizirati primjere slučaja sa pozitivnim i negativnim primjerima utjecaja računalne tehnologije na privatni život i društvo; -diskutirati o posljedicama nepromišljenog objavljivanje neprikladnih informacija (slike, video…); - grupisati (vlastite) digitalne tragove prema kriteriju prihvatljivosti i mijenjati neprihvatljive digitalne tragove;

[13]Sadržaji iz virtuelnog svijeta i sigurnosti i zaštite se rade u kontinuitetu cijele školske godine.

-opisati vrste elektroničkog nasilja; -prepoznati i objasniti pojam krađe identiteta;	- objasniti potencijalne probleme (posljedice) vezane uz online prevare i krađu identiteta;	-predlaže načine za izbjegavanje online prevara i krađe identiteta; -poznavati zajedničke karakteristike phishing-a (pecanja) kao mogućnost krađe podataka (korištenje imena legitimnih tvrtki, ljudi, lažnih web veza...);
-opisati različite vrste i djelovanje štetnih softvera (virus, crv, trojanac, špijunski ...); -interpretira načine na koje se računalo ili uređaj može zaraziti;	- upravljati postavkama anti-virusnog softvera za održavanje softverske ispravnosti računala;	- prepoznati mogućnost zaraze računala štetnim softverom pri otvaranju dokumenata koji sadržavaju makronaredbu ili izvršnu datoteku;

TREĆA TRIJADA

SEDMI RAZRED

Odgojno-obrazovni ciljevi

Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
III. INFORMACIONE I KOMUNIKACIONE TEHNOLOGIJE			
2. Komponente računarskih sistema	Učenici će: -razvrstati ulazne/ izlazne jedinice prema njihovoj namjeni; -identificirati vrste priključaka; -navoditi vrste perifernih memorija; -identificirati CPU, memoriju (RAM i ROM), matičnu ploču;	Učenici će: -opisati namjenu ulaznih/ izlaznih jedinica, uređaja i perifernih memorija; -povezati ulazne, izlazne i ulazno- izlaznih jedinica na računar; -demonstrirati primjenu perifernih memorija;	Učenici će: -diskutirati o pravilnom načinu upotrebe, čuvanja i skladištenja hardverske opreme; -interpretirati način primjene (upotrebe) hardverskih komponenti računara u skladu s upustvima; -pravilno koristiti ulazne, izlazne jedinice;
	-pregledati glavne sistemske informacije kompjutera: vrsta OS i njegova verzija, količina instalirane radne memorije (RAM); -razlikovati pojmove samostalnog i mrežnog okruženja;	-razlikovati licence softvera (licencirani, trial, open source,…); -zaustaviti aplikaciju koja ne reagira; -upravljati folderima/ fajlovima u mrežnom okruženju; -koristiti dostupne funkcije pomoći;	-debatirati o autorskim pravima i intelektualnom vlasništvu; -odabirati odgovarajuće programe za pregledanje i/ili uređivanje digitalnog sadržaja u skladu s odabranom platformom te analizirati njihovu primjenu; -pravilno instalirati/ deinstalirati aplikaciju; -samostalno koristiti mrežni OS (snimati, premještati i kopirati datoteku ili mapu na određenu mrežnu lokaciju);
3. Računarske mreže	Učenici će: -prepoznati mrežu kao međusobno povezane uređaje koji razmjenjuju podatke; -opisati uloge različitih uređaja u mreži i neka njihova obilježja; -navesti ulogu IP/ MAC adrese uređaja;	Učenici će: -objasniti način i pravila prijenosa podataka na mreži; -pronaći mrežne uređaje prepoznavanjem njihovih ikona; -koristiti dijeljene resurse u lokalnoj mreži; -podijeliti folder i štampač u lokalnoj mreži vodeći računa o sigurnom pristupu podacima i uređajima;	Učenici će: -usporediti različite mreže prema arhitekturi i principu rada; -procijeniti kvalitetu mrežnih aktivnosti na osnovu utjecaja nekih karakteristika mrežnih uređaja; -komentirati pozitivne i negativne strane povezivanja u mrežu;
4. Obrada podataka[14]	Učenici će: - ubrzati uređivanje dokumenta korištenjem naprednih alata;	Učenici će: -upotrijebiti funkcije za traženje/zamjenu (određene riječi, fraze, oblikovanja fonta ili odlomka ...); -primjeniti postojeći stil na označeni tekst ili odlomak; kreirati izglede sa više stupaca; - umetnuti i brisati prijelom stranice u dokumentu;	Učenici će: -izabrati mogućnosti za napredno oblikovanje teksta, odlomaka, stupaca i tablica; -prilagoditi izgled teksta i stupaca (promijeniti broj, širinu i razmak stupaca, umetnuti/ ukloniti crte između stupaca ili prijelom stupca); - prepoznati dobru praksu u dodavanju stranica (primjena prijeloma stranice umjesto korištenja praznih odlomaka);

[14]MS Office, Libre Office, Open Office ....

-urediti tekst, odlomke i grafičke objekte u dokumentu upotrebom naprednih alata; -razvrstati grafičke oznake i numerisanja na listi;	-prikazati/ sakriti oznake koje se ne ispisuju (razmak, oznaka odlomka, oznaka prekida retka, tabulator ...); -dodavati obrub i sjenčenja na odlomak; -korisiti tabulatore za uređenje teksta (lijevi, centralni, desni, decimalni); -mijenjati stil grafičkih oznaka i numeriranja na listi; -primijeniti opcije omatanja teksta na grafičkim objektima (fotografija, slika, grafikon, dijagram, crtež);	-uporediti različite izglede gotovog dokumenta; -modificirati sadržaj pomoću prenositelja oblikovanja;
- odabarati odgovarajući stil tablice;	- pretvoriti tekst u tablicu i obrnuto;	-primijeniti opcije podešavanja tablica i omatanja teksta na tablicama; -prilagoditi pretvaranje tablice u tekst i obrnuto prema svojimpotrebama;
- prilagoditi dokument za ispis;	-provjeriti pravopis i gramatiku; ispraviti krivo napisane riječi;- -primjeniti opcije numerisanja stranica u dokumentu;	- ispisati dokumente na instaliranom pisaču koristeći različite opcije (cijeli dokument, određene stranice, broj kopija ...);
- koristiti funkcije kao što su one povezane s logičkim, statističkim i matematičkim operacijama;	koristiti logičke funkcije (SUMIF , COUNTIF) uzimanjem u obzir jedne ili dvije specifične vrijednosti s operatorom =, >, <; -koristiti mješovite reference u formulama;	- provjeriti valjanost i napraviti reviziju podataka u proračunskoj tablici;
- upotrebljavati aplikacije za prezentaciju (otvarati/ zatvarati, spremiti na određenu lokaciju na disku ili pod drugim imenom);	-upotrebljavati prezentacije i spremati ih u različitim oblicima datoteka; -koristiti se različitim pogledima na prezentaciju (običan, pogled razvrstavača slajdova i pogled projekcije);	-urediti prezentacije na osnovi zadanog predloška; -objasniti različite poglede na prezentaciju; -modificirati razne izglede i dizajn slajda;
- odabrati izgled slajda iz različitih ugrađenih izgleda;	-koristiti dostupne predloške dizajna na prezentaciju; -manipulirati slajdovima (mijenjanje boje pozadine na jednom ili više slajdova, dodavanje novog slajda određenog, kopiranje/ premještanje slajdova unutar prezentacije ili između prezentacija, sakrivanje/ brisanje jednog ili više slajdova);	- prepoznati dobru praksu pri dodjeljivanju jedinstvenih naslova slajdovima (korištenje različitih naslova za svaki slajd zbog lakšeg razlikovanja u pogledu strukture, pri navigaciji u pogledu projekcije);

- sakupljati materijal za izradu prezentacije na zadanu temu;	-unositi i uređivati tekst u prezentaciju u običnom i pogledu strukture; -oblikovati postavljene objekte (tablica, grafikon, slika, crteža, skica) na slajdu; -dodavati/ mijenjati prijelazne i animacijske efekte;	-prepoznati dobru praksu pri kreiranju sadržaja slajda (korištenje kratkih fraza, grafičkih oznaka, numerisanih popisa ...); -primijeniti animacijske i prijelazne efekte na prezentaciju;
- pripremiti izlazne rezultate;	-provjeriti i korigovati sadržaj prije završnog ispisa ili prezentiranja; -pokrenuti projekciju od prvog ili tekućeg slajda; -upravljati prezentacijom (pomicanje na sljedeći slajd, prethodni slajd, određeni slajd tokom projekcije); -ispisati prezentaciju korištenjem ponuđenih opcija za ispis;	-modificirati prezentaciju prema potrebama izlaganja (mijenjati postavke slajda (orijentacija slajda, veličina papira); -primijeniti mogućnosti ispisa prezentacije;
-prepoznati različite vrste grafičkih i zvučnih/ videopodataka pohranjenih u računalnim memorijama u obliku datoteka; -koristi se odgovarajućim programima za pregledavanje/ reprodukciju datoteka; -opisati glavne koncepte korištenja digitalnih slika; -definisati ključne osobine digitalne slike; -prepoznati formate aplikacije za uređivanje digitalnih slika (psd, psp, xcf, cpt ...);	-objasniti načine prikazivanja slike na zaslonu i pisaču; -primjeniti postupak čuvanja grafičkih i zvučnih podataka te videopodataka u različitim formatima koristeći se odgovarajućim programima; -razlikovati vektorske i bitmapirane grafike; -objasniti mogućnosti grafičkih formata i koncepte boja; -obrazložiti pojmove vezane za boje (modeli, palete, tonovi, transparentost ...);	-opisati kvalitetu grafičkoga zapisa navodeći neka obilježja; -analizirati obilježja, prednosti i nedostatke razlicitih formata datoteka; -objasniti pojmove piksel, rezolucija; - razlikovati uobičajene rasterske i vektorske (jpeg, gif , svg, eps ...) formate;
- odabrati prikladne programe za obradu slika;	-otvoriti postojeću sliku, sliku sa digitalnog aparata, biblioteke, web stranice ili snimku aktivnog prozora; -spremiti sliku u različitim formatima na željeno mjesto na disku; -postaviti opcije slikovnih datoteka; -prilagoditi sliku za korištenje u drugom programu pomoću programa za obradu slika;	-usporediti osnovne alate i programe za izradu i uređivanje slika; -pripremiti slike za printanje ili objavljivanje;
-opisati funkciju pojedinih elemenata u radnom okruženju aplikacija za obradu grafike; -tumačiti pojam objekta u grafici i primjeniti ugrađene objekte i transformacije; - razlikovati formate zvučnog zapisa (wav, mp3,...); -prepoznati mogućnosti rada sa zvučnim datotekama;	-koristiti različite alate za odabir i manipulaciju (odabir dijela slike, promjena veličine, kopiranje, obrezivanje, rotiranje ...); -odabirati alate za crtanje i slikanje, efekte i filtriranje; - kreirati zvučne zapise; -prilagoditi kvalitet snimanja i odabrati odgovarajući format datoteke za spremanje;	-samostalno ili u suradnji sa drugima stvarati nove sadržaje i ideje ili preoblikovati postojeća digitalna rješenja; -predstaviti svoj rad poznatoj publici i provjeriti uspješnost svojih digitalnih radova prateći reakcije - kombinovati elektronska sredstva za bilježenje događaja prema zadatku;publike;

			-odabirati odgovarajuće resurse za snimanje i obradu zvuka prema svojim potrebama; objasniti proces reprodukcije i snimanja zvuka/ videa računalom; -uporediti kvalitet datoteka različitih formata; -odabrati primjerene programe za uređivanje/prilagodbu grafičkih/ zvučnih/ video formata;
	- upotrebiti osnovne alate i programe za izradu grafičkih prikaza, uređivanje teksta i vizualno prikazivanje ideja i rješenja, snimanje ili dodavanje zvuka i videa;	- urediti zvučne isječke dodavanjem zvučnih efekata i korištenjem različitih alata za obradu zvuka (uvoz, otvaranje, kopiranje, isjecanje, lijepljenje na zvučnu traku, izvoz u željeni zvučni format...);	- izrađivati radove koji pomažu pri učenju (digitalni, interaktivni, multimedijski sadržaji);
IV. RJEŠAVANJE PROBLEMA PRIMJENOM IKT			
1. Algoritmi i strukture podataka	Učenici će: prepoznati neke korake/ dijelove u rješenju opisanog složenijeg problema; pretvoriti složeniji problem u niz potproblema; sastavljati pravila, različite grafičke prikaze i sl. koji mogu opisati, ali i predvidjeti ponašanje tog modela;	Učenici će: nacrati dijagram toka složenog problema rastavljenog na komponente (module, procedure) od kojih svaka sadrži algoritme u cilju rješavanja tih problema; povezati poznata rješenja manjih problema kao potprograma u složenom problemu;	Učenici će: implementirati rješenja potproblema u rješenje složenoga problema primjenjujući moguće izmjene/prilagođavanja; vrednovati rješenja testiranjem tačnosti krajnjeg rezultata; demonstrirati postupak rješavanja problema iz svakodnevnog života rastavljajući ga na manje, poznate probleme;
2. Programiranje	Učenici će: identificirati potprobleme u nekom opisanom problemu; opisati potproblem nizom uputa u programskom jeziku;	Učenici će: odabrati strategiju rješavanja problema rastavljanjem na manje potprobleme; realizirati algoritamsko rješenje problema u obliku programa koji može sadržavati više od jednoga modula;	Učenici će: osmisliti način povezivanja modula programa odgovarajućim parametrima nakon analize zadanog problema; preispitati ispravnost realiziranog programskog rješenja problema;
	- definirati varijablu u programu i načine inicijalizacije varijabli;	- koristiti odgovarajuće imenovane varijable u programu;	- voditi računa o pravilnoj upotrebi varijabli i logičkih izraza u programu;
	- prepoznati različite tipove podataka programskog jezika kojima se može koristiti za pohranjivanje različitih vrsta podataka pri rješavanju problema;	- opisati način rješavanja problema naredbama nekoga programskog jezika koristeći se različitim osnovnim tipovima podataka;	- razvrstati podatke u grupe prema njihovim zajedničkim karakteristikama; - prepoznati potrebu za upotrebom složenog tipa podataka; koristiti funkcije za rad sa složenim tipom podataka;
	- objasniti vrste pogrešaka u programu (sintaksna, logička);	- identificirati grešku nastalu prilikom pravljenja programa;	- procijeniti važnost testiranja i ispravljanja pogrešaka u programu;

Rješavanje problema u virtualnom okruženju	-opisati elemente virtualnog okruženja za izradu zadatka (Alice ...); -razlikovati ključne komponente scene (uzorci scene i pogledi na scenu, galerije objekata ...); -demonstrirati rad sa kamerom i kontralama; -razumjeti pojam događaja i procedure; - pokazati način deklaracije procedura (postupaka) u programskom okruženju;	-dodavati i pozicionirati objekte na sceni pomoću dostupnih alata (pomoću miša i koordinata, brzo pozicioniranje); -preoblikovati izgled objekata i njihove osobine (pozicija, veličina, ...); -koristiti rukovatelje događajima (klik miša, tipkovnica ulaz, klik na gumb, timer); -navesti svrhu i vrste događaja u programu; - koristiti procedure i argumente prilikom unosa koda;	-stvoriti jednostavnu animaciju u programu Alice koristeći dostupne resurse; -istražiti ponašanje objekata na osnovu unešenog koda; -analizirati ponašanje modela; -predvidjeti rješenja problema i kritički ih vrednovati;
V DIGITALNO DRUŠTVO[15]			
1. Virtuelni svijet	Učenici će: - koristiti informacije prikupljene pomoću web-a za izradu seminarskih i drugih radova na zadatu temu; -objasniti primjer online zajednica (društvene mreže, internetski forumi, web konferencije, chat, online računalne igre ...); -razlikovati načine na koje korisnici mogu objaviti i dijeliti online sadržaj: blogovi, mikroblogovi, zapisi (podcast), slike, audio i video isječci; --definisati pojam autorsko pravo, intelektualno vlasništvo;	Učenici će: -tražiti informacije koristeći napredne mogućnosti traženja rezultata (koristeći filtriranje prema: frazi, datumu, jeziku, vrsti medija ...); -pretraživati web enciklopedije i rječnike; -pronaći mrežne zajednice učenja koje su od osobnog interesa i pridružiti im se (online kolegij, grupe i sl.); -prepoznati faktore koji određuju vjerodostojnost web mjesta (autor, preporuke, ažurnost sadržaja ...); -primjeniti osnovna prava i obaveze zaštite podataka; -izraditi, objaviti i predstaviti digitalne sadržaje pomoću nekog online i/ili offline programa pri čemu poštuje uslove korištenja programa i postavke privatnosti;	Učenici će: -prepoznati primjerenost online informacije za određenu publiku; -kritički ocjeniti važnost online informacije; -kvalificirati svrhu različitih web mjesta (informacija, zabava, mišljenje, prodaja); -prepoznati potrebe navođenja izvora i/ili traženja dozvola prema potrebi; -poznavati dobru praksu pri korištenju elektroničkih komunikacija (biti precizan i kratak, koristiti jasne naslove, ne otkrivati nepotrebno osobne podatke, ne stavljati u promet neprimjeren sadržaj, provjeriti pravopis);
2. Sigurnost i zaštita;	Učenici će: - analizirati svoju ulogu u sprečavanju elektroničkog nasilja; - samostalno primjeniti postupke za zaštitu računala, programa i podataka na mreži; -definirati pojmove digitalni certifikat, enkripcija ...; - objasniti ergonomski hardver i softver.	Učenici će: - reagirati na različite vrste elektroničkog nasilja u skladu sa preporukama; -stvarati sigurnosnu kopiju podataka; -provoditi mjere zaštite privatnosti prilikom korištenja internetskih servisa (postavljanje svojih i tuđih fotografija na Internet, ostavljanje ličnih podataka na Internetu, lozinke, izbjegavanje sumnjivih stranica); - koristiti odgovarajući hardver i softver koji omogućava zaštitu zdravlja korisnika pri radu sa kompjuterom.	Učenici će: - izraziti empatiju prema osobi koja trpi elektroničko nasilje; -raspraviti o opasnostima zaraze računala štetnim porukama koje imaju određenu oznaku (hitno, važno, povjerljivo ...); -urediti različite načine zaštite pri uključivanju u online zajednice (primjena odgovarajućih postavki privatnosti, ograničavanje dostupnosti osobnih podataka, korištenje privatnih poruka kada je to prikladno, sprečavanje informacija o lokaciji, blokiranje/ prijavljivanje nepoznatih korisnika); -objasniti važnost posjedovanja procedure za kreiranje sigurnosne kopije u slučaju gubitka: podataka, financijskih evidencija, web favorita / povijesti ...; - prilagoditi radno okruženje za potrebe rada za kompjuterom.

[15]Sadržaji iz virtuelnog svijeta i sigurnosti i zaštite se rade u kontinuitetu cijele školske godine.

OSMI RAZRED

Sadržaj	Odgojno-obrazovni ciljevi Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
III. INFORMACIONE I KOMUNIKACIONE TEHNOLOGIJE			
4. Obrada podataka[16]	Učenici će: - primjeniti rad sa bilješkama i referencama u tekstu radi lakšeg pregleda i suradnje (fusnote, endnote, komentari ...);	Učenici će: - dodati opis iznad/ ispod grafičkog objekta ili tablice; -umetati, mijenjati fusnote, krajnje bilješke;	Učenici će: - surađivati na izradi složenog dokumenta ili zajedničkog projekta;
	-primjeniti napredne mogućnosti oblikovanja proračuskih tablica i grafikona; -koristiti funkcije povezane s logičkim, statističkim, financijskim i matematičkim operacijama;	-primijeniti automatsko oblikovanje/stil tablice na raspon ćelija; -primijeniti uvjetno oblikovanje bazirano na temelju sadržaja ćelija, -kreirati i primijeniti prilagođeno oblikovanje brojeva; -kopirati, premještati radne listove između radnih knjiga; podijeliti prozor; -premjestiti, ukloniti podjelu prozora; -sakriti, prikazati retke, stupce, radne listove ;	- upravljati listama podataka, stvarati i oblikovati grafikone, kao i ispravno pripremanje i upravljanje printanjem;
	- koristiti napredne mogućnosti oblikovanja grafikona;	-kreirati kombinirani linijsko stupčasti grafikon; -dodati sekundarnu osu na grafikon; -oblikovati elemente grafikona (stupce, trake, područje crtanja, područje grafikona za prikaz slike ...);	-predložiti odgovarajući grafikon za definirani niz podataka; -prilagoditi osobine elemenata grafikona (položaj naslova, legende, naslova podataka, vrijednosti na osima ...);
	- sortirati i filtrirati podatke;	-sortirati podatake po više stupaca u isto vrijeme; -stvoriti prilagođeni popis i izvršiti prilagođeno sortiranje; -primijeniti opcije naprednog filtra na popisu;	- komentirati dobijene rezultate;
	-izabrati aplikaciju za dvodimenzionalni (2D) dizajn prema svojim potrebama; -opisati radno okruženje aplikacije i alate za crtanje i uređivanje crteža;	-otvoriti jedan ili više postojećih crteža; -odabrati željenu lokaciju za čuvanje novog crteža;	-kreirati novi crtež ili se služiti postojećim predloškom/ datotekom; -koristiti se funkcijama pomoći u radu;
	- podesiti parametre crteža (granice crteža, mjerne jedinice, slojeve, pomoćne linije ...); -zabrati tipove linija ovisno o vrsti crteža koji crta (ravne, izlomljene, zakrivljene ...); -crtati jednostavne objekte upotrebom različitih alata (kružnica, luk, elipsa, pravokutnik ...); - primijeniti određenu vrstu kotiranja;	-postaviti odgovarajući koordinatni sistem u programu za 2D crtanje; -koristiti alate za odabir i manipuliranje objektima i elementima crteža; - koristiti alate za izbor (pojedinačni ili višestruki) objekata/ elemenata i komande za transformaciju objekata na crtežu (premještanje, rotiranje i kopiranje elemenata unutar ili između crteža ...); - kreirati zaglavlje crteža;	-modificirati radno okruženje i parametre prema svojim potrebama; -odabrati potrebne slojeve za rad; -modificirati crtež pomoću odgovarajućih alata; -modificirati objekte i elemente crteža prema potrebama crteža i zahtjevima zadatka; - prilagoditi određenu vrstu kotiranja prema karakteristikama objekta crtanja;

[16]MS Office, Libre Office, Open Office ....

- postaviti i izmjeniti svojstva; stvoriti i mijenjati tekst i dimenzije;	- koristiti naredbe za višestruko kopiranje objekata i modifikovanje objekata;	-razmotriti konačni izgled složenog crteža; -prilagoditi samostalno nacrtani crtež standardnom mjerilu, okviru s pogledom i postavkama pisača za gotovi crtež te ga isprintati;
- prilagoditi prezentaciju publici i mjestu prezentiranja;	-kreirati i izmijeniti predloške i oblik pozadine na slajdu (ubaciti slajdove iz različitih izvora ...); -primijeniti napredne mogućnosti oblikovanja grafikona, kreiranja i uređivanja dijagrama; -umetnuti film i zvuk i primijeniti ugrađene mogućnosti animacije; -koristiti povezivanje, ugradnju, mogućnosti uvoza i izvoza za integraciju podataka u prezentaciju;	-poboljšati prezentaciju koristeći ugrađene alate za crtanje i slike; -organizirati prezentaciju svog zadatka i upravljati projekcijom;
-tumačiti pojmove i procese vezane za rad sa web stranicama (URL, hiperveza, hosting, domen, tražilica ...); -prepoznati pripadajuće formate zvuka, videa, grafičkih formata radi optimizacije brzine skidanja podataka sa web stranice; -opisati postupak postavljanja web stranice online;	-opisati korištenje osnovnih protokola (TCP / IP, HTTP, FTP); procijeniti koji faktori utječu na brzinu skidanja podataka sa web stranice (npr: zvuk, video, grafički formati, animacije, kompresije podataka ...);	- identificirati glavne prednosti web stranica (pristup velikom broju ljudi, jednostavnost ažuriranja, interaktivnost publike, uštede troškova ...);
- opisati temeljna načela kao i korištenje oznaka Hypertext Markup Language (HTML) za izmjenu izgleda web stranice;	- koristiti web autorske programe za dizajn i oblikovanje web stranica, formatiranje teksta te rad s hipervezama i tablicama;	- objasniti pogodnosti preporuka W3C konzorcija pri izradi web stranica (interna operativnost web stranica preko pretraživača, pojačana dostupnost, dosljedne deklaracije tipova dokumenata);
skicirati izgled web stranice; koristiti HTML za kreiranje izgleda i sadržaja web stranice; prepoznati dobar font za stranicu; definirati hiperveze (same window, new window); postaviti polazišnu tačku (anchor), umetnuti link do polazišne tačke; koristiti opcije ispisa stranice;	- koristi markirane oznake za strukturu rasporeda web stranice (<html>, <head>, <title>, <body>) i za razvijanje rasporeda web stranice (<h1>, <h2>, <p>, , <a href>, <img/>); -unositi sadržaj stranice (tekst, slike, tablice ...) -primijeniti oblikovanje teksta i odlomaka (oblik, tip, boja …); -umetnuti i promijeniti hipervezu: (tekst, slika, e-mail hiperveza …); postaviti i oblikovati pobrojane i nepobrojane liste na stranici (numbered, bulleted);	-kreirati i pohraniti novu ili web stranicu baziranu na dostupnom predlošku na lokaciji na tvrdom disku; kreirati predložak za raspored i izgled stranice; - prilagoditi stranicu ciljanoj publici; -uočiti razliku između izgleda stranice izvornog koda i dizajnerskog pogleda; -kreirati jednostavnu web stranicu pomoću teksta, grafike i slika;

IV. RJEŠAVANJE PROBLEMA PRIMJENOM IKT			
1. Algoritmi i strukture podataka	Učenici će: -izdvojiti algoritam sortiranja u zadanom problemu; -predložiti osnovne korake za rješavanje odabranog problema (grafički/ riječima);	Učenici će: - opisati postupak sortiranja riječima ili grafički;	Učenici će: -preurediti ispravnost algoritamskoga rješenja prema potrebi; -razviti algoritamsko rješenje u programskom jeziku ili okruženju;
	- objasniti ideju nekog algoritma pretraživanja (sekvencijalnog) koju je potrebno primijeniti za rješavanje zadanog problema;	- identificirati različite algoritamske strukture kojima se provodi algoritam (sekvencijalnog) pretraživanja;	-prilagoditi algoritam pretraživanja zadanom problemu; -primijeniti odabrani algoritam na slične probleme; -utvrditi karakteristike algoritma (sekvencijalnog) pretraživanja;
2. Programiranje	Učenici će: -primijeniti algoritam sortiranja za rješavanje zadanog problema u programskom jeziku; -prepoznati da se problem efikasnije rješava sa podacima koji su sortirani; -prilagoditi algoritam pretraživanja zadanom problemu;	Učenici će: - uočiti potprobleme sortiranja i pretraživanja u zadanom problemu;	Učenici će: -samostalno primjeniti jedan algoritam za rješavanje zadanog problema u programskom jeziku; -argumentirano obrazložiti svoje programsko rješenje problema odnosno svoj način rješavanja problema;
	-identificirati neki problem koji je potrebno riješiti; -kreirati program za rješavanje identificiranog problema;	- stvoriti potrebnu dokumentaciju za rješavanje svog problema;	- raspraviti sa drugima o radu/funkcioniranju svog programa;
Rješavanje problema u virtualnom okruženju	- definirati scenarij za animaciju (Alice ...) na zadanu temu;	-napraviti program na osnovu kreiranog scenarija (izraditi ploču scenarija, testirati program, urediti i ispraviti greške ...); -kreirati program po zadatku koristeći procedure, funkcije, petlje i kontrole tastatura;	-samostalno kreirati aplikaciju na zadanu temu koristeći procedure i funkcije; -prezentirati svoju animaciju;
V DIGITALNO DRUŠTVO[17]			
1. Virtuelni svijet	Učenici će: - prepoznati poslove i područja u kojima se upotrebljavaju digitalne kompetencije i informacijsko komunikacijska tehnologija (IKT);	Učenici će: - istražiti buduća zanimanja prema svojim interesima; -o tkriti prednosti i nedostatke upotrebe IKT-a u različitim poslovima;	Učenici će: -analizirati povećanje učinkovitosti upotrebom IKT-e u različitim poslovima; -kritički prosuditi primjenu IKT-e u različitim poslovima;

	-navesti vrste mobilnih uređaja (smartphone, tablet i druge) pomoću kojih se mogu povezati na Internet; -prepoznati učestale operativne sisteme na mobilnim uređajima;	-istaknuti osnovne mjere sigurnosti za mobilne uređaje (korištenje PIN-a, sigurnosne kopije podataka, uključivanje/ isključivanje WiFi-a i BlueTooth-a ...); -sigurno povezati mobilni uređaj na Internet pomoću bežične mreže radi korištenja različitih servisa;	- uporediti mogućnosti različtih uređaja i njihovih operativnih sistema;
	- objasniti pojam sinhronizacije sadržaja i njene pogodnosti;	-upravljati postavkama sinhronizacije uređaja; -sinhronizirati sadržaje mobilnog uređaja sa elektroničkom poštom, sastancima, - kalendarom i drugim uređajima;	- prosuditi koje sadržaje (slike, video) može dijeliti koristeći elektronsku poštu, BlueTooth, društvene medije ...;
Mrežna suradnja	Učenici će:	Učenici će:	Učenici će:
	-obrazložiti pojam i pogodnosti online okruženja za učenje; -upoznati se s uvjetima korištenja;	-primjeniti free online alate za komunikaciju i saradnju pri izradi timskog zadatka; -odabirati mrežne zajednice učenja (mrežni kursevi, privatne mreže za učenje, skupine, projektno okruženje i sl.) koje odgovaraju nekim njegovim interesima tokom učenja; -provoditi postupak prijave i odjave s mrežne zajednice učenja (online kolegij, skupina i sl.) poštujući pravila privatnosti; - koristiti se osnovnim mogućnostima korisničkog okruženja mrežne zajednice učenja za izvršavanje različitih zadataka učenja;	-planirati timski rad u zajedničkom stvaranju online sadržaja; -razvijati međuljudske i suradničke vještine, prepoznaje probleme i načine na koje ih može riješiti, tome prilagođava svoje postupke i tako utječe na postupke skupine;
	- opisati postupak objavljivanja mrežnog sadržaja te kojim se servisom i/ili uslugom koristi u svrhu dijeljenja informacija na internetu; -istražiti mogućnosti i načine otvaranja virtualne zajednice uz poštivanje pravila o odgovornosti, sigurnosti i zaštiti ličnih podataka na mreži; -uočiti prednosti i ograničenja suradnje u virtualnim zajednicama; -prepoznati načine pronalaska i kontaktiranja vršnjaka;	-procijeniti utjecaj autorskog prava na sadržaje (tekst, sliku, zvuk, video) dostupne na web stranici; -objaviti vlastite mrežne stranice u skladu s dobrom praksom u području intelektualnog vlasništva; -ovladati pravilima korištenja društvenih mreža (Facebook, Instagram, Twitter ...); -preurediti ili komentirati online sadržaj poštujući autorsko pravo i pravo privatnosti; -ravnopravno sudjelovati u donošenju odluka na nivou grupe;	-uporediti različite servise za objavljivanje mrežnog sadržaja; -kritički prosuditi obilježja (dobra i loša) pojedinih mrežnih sadržaja; -debatirati o svojim radovima objavljenim pomoću sredstava IKT; -samostalno se koristiti virtualnim zajednicama za suradnički rad s obrazovnom svrhom; -analizirati proces suradnje među članovima virtualnih zajednica i utjecaj na sve članove grupe; -diskutirati o mogućoj zloupotrebi objavljenih materijala; -procijeniti zajedničke odluke koje poboljšavaju rad u digitalnom okruženju;

[17]Sadržaji sigurnosti i zaštite se rade u kontinuitetu cijele školske godine.

2. Sigurnost i zaštita;	Učenici će:	Učenici će:	Učenici će:
	- kategorizirati vrste štetnih djelovanja mrežom u različitim vrstama mrežnog povezivanja;	-demonstrirati načine dijeljenja informacija na Internetu; -istaknuti prednosti dijeljenja informacija i uočiti rizike njihovog prekomjernog dijeljenja;	-argumentirano opisati primjere dobrih strana dijeljenja informacija i njihovog brzog širenja; -odgovorno komunicirati i dijeliti informacije na internetu; -prosuditi koji servis je prikladan za dijeljenje određenih informacija i koje su njegove mogućnosti zaštite privatnosti;
	- tumačiti pojmove vezane za opasne radnje na Internetu (kibernetički kriminal, hakiranje, krekiranje ...);	- opisati različite mogućnosti prijetnji za podatke od strane više sile (požar, poplava, ...) ili različitih osoba (zaposlenika, vanjskih pojedinaca ili davatelja usluga);	-argumentirati primjenu sigurnosnih protokola za prijenos podataka na mreži; -raspraviti o važnosti neotkrivanja povjerljivih informacija na socijalnim mrežama;
	- prepoznati potencijalne opasnosti pri korištenju socijalnih mreža kao što su kibernetičke prijetnje (cyber bullying), zavođenje (grooming), pogrešne/ opasne informacije, lažni identiteti, lažne web veze ili poruke;	-navesti moguće probleme i posljedice vezane uz online prevare i krađu identiteta; -primjeniti pravila za povećanje sigurnosti korisničkih računa u cilju zaštite svog elektroničkog identiteta;	-obrazložiti zašto se na računu socijalne mreže trebaju primjenjivati odgovarajuće postavke privatnosti; -preispitati činjenice o sigurnosti svojih korisničkih računa;
	- prepoznati situacije u kojima su ugrožena ljudska prava.	-primjereno reagirati na govor mržnje; -prijaviti neprimjerene sadržaje na mrežnim stranicama.	-aktivno sudjelovati u sprečavanju govora mržnje; -pronaći i istražiti sadržaje koji se bave zaštitom elektroničkog identiteta na mreži i načine za izbjegavanje online opasnosti.

DEVETI RAZRED

Sadržaj	Odgojno-obrazovni ciljevi Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
III. INFORMACIONE I KOMUNIKACIONE TEHNOLOGIJE			
1. Obrada podataka[18] Video Editing	Učenici će: obasniti formate različitih video zapisa (wmv, avi, mp4, ...); planirati potrebne resurse za izradu videa (publika, sadržaj koji odgovara zadatku, oprema.....); objasniti načela tehnike snimanja videozapisa; prepoznati tehniku snimanja i elemente dizajna prilikom pripreme videozapisa; opisati radno okruženje programa za video uređivanje (Movie Maker, Premiere ...); povezati multimedijalne datoteke u odabranom programu za video uređivanje;	Učenici će: snimiti video sadržaj pomoću uređaja koji odgovara namjeni; stvoriti nove filmove iz video isječaka (umetnuti prijelaze i video efekte, kao i zvučne isječke filmskom projektu); uvesti multimedijski sadržaj (video, slika i audio datoteka) u aplikaciju za video uređivanje; organizirati i upravljati video isječcima u nizu (isjeći dijelove, dodati efekte i prijelaze ...); dodati zvuk i tekst u video;	Učenici će: - raspravljati o autorskim pravima (srodni pojmovi, dobivanje dopuštenja i citiranje materijala zaštićenog autorskim pravima ...); komentirati sa drugima (poput vršnjaka i klijenata) o dizajnu i sadržajnim planovima; poboljšati video sadržaj koristeći vizualne efekte i zvuk; raditi na zadanom projektu surađujući sa kolegama; pripremiti jednostavan DVD sa menijima (izbornicima) prema zadatku;
CSS Tablice Forme	Učenici će: -opisati pojam Cascading Style Sheets (CSS), njihovu upotrebu i korist; -uporediti glavne pristupe primjeni stilova (inline, internal, external); - urediti web stranicu upotrebom tablica za unos sadržaja; - uporediti uobičajene formate slika za postavljanje na web stranicu;	Učenici će: -primijeniti strukturu CSS pravila: selector i declaratison (property, value); -kreirati novu CSS datoteku; -osmisliti izgled tablice za predstavljanje sadržaja; -oblikovati osobine tablice prema namjeni sadržaja stranice (poravnati tablicu, mijenjati stupce i retke, spajati/ razdvojiti ćelije, mijenjati rubove, boju pozadine ćelije, razmak ...); - prilagoditi boju pozadine unutar ćelije ili cijele tablice; -manipulirati slikama na web stranici; -predložiti atribute slike (size, border, alignment, alternative text) za objavu na stranici ;	Učenici će: - modificirati CSS pravila (boja, pozadina, font ...) i postaviti datoteku kao eksterni (vanjski) CCS na web stranici; - kreirati složenije web stranice primjenjujući napredne tehnike umetanja dinamičkog ili statičnog objekta web stranice (koristeći obrasce, okvire i CSS); - pripremiti web stranice za objavljivanje na web serveru;

[18]Vimeo Video School: Windows Movie Maker https://vimeo.com/videoschool/lesson/574/ep-1-introducing-windows-movie-maker Microsoft's Windows Movie Maker Help http://windows.microsoft.com/en-us/windows-live/windows-essentials- help#v1h=tab1

		-umetnuti formu na web stranicu; -dodati/ukloniti jednu liniju, više linija, tekstualno polje; -dodati/ukloniti polje forme *(drop-down, check box, radio button)*; -postaviti, izmijeniti postavke polja forme *(text field, drop-down, check box, radio button);* -dodati/ukloniti tipke za predaju (submit), resetiranje (reset); -postaviti/ izmijeniti postavke za tipke predati, resetirati; -postaviti/izmijeniti akciju forme (*form action*) za slanje izlazne forme;	
	- identificirati i popraviti neispravne linkove na web stranici;	-provjeriti pravopis web stranice i izvršiti potrebne ispravke; -osigurati kompatibilnost sadržaja sa drugim web pretraživačima;	- raspraviti o pravilnoj upotrebi sadržaja na web stranici (datum zadnjeg ažuriranja, detalji softvera potrebnog za otvaranje, gledanje podataka);
Baze podataka (programi za tablične proračune/ Excel); Anketa, obrada ankete	Učenici će: -objasniti pojam baze podataka, njenu organizaciju i način funkcioniranja; -opisati organizaciju baze podataka kroz pojmove tablice, slogova i polja;	Učenici će: -ilustrirati neke primjere upotrebe baza podataka (rezervacija avionskih karata, biblioteka, bankovni računi, podaci o pacijentima ...); -kreirati tablicu, definirati i mijenjati polja i njihova svojstva, unositi i uređivati podatke u tablici; -sortirati i filtrirati tablicu ili obrazac, mijenjati i izvršavati upite za dobivanje određenih informacija iz baze podataka;	Učenici će: -dokazati da je sadržaj polja povezan s određenom vrstom podatka (tekst, broj, datum/ vrijeme, da/ ne ...) koja imaju odgovarajuća svojstva (veličina polja, oblik zapisa, uobičajene vrijednosti); -prihvatiti da svako polje u tablici treba sadržavati samo jedan element podatka i da svaka tablica treba sadržavati podatke koji se odnose na jednu vrstu subjekta; - kreirati jednostavnu bazu i vidjeti njen sadržaj u različitim načinima rada;
	- organizirati aktivnosti za provođenje ankete na zadanu temu;	-sastaviti anketni listić u programu za obradu teksta; -obraditi podatke istraživanja korištenjem funkcija za traženje određene riječi, broja, datuma u polju ...(primjeniti odgovarajuće filtre za izvlačenje podataka);	-kreirati uobičajene izvještaje na osnovu izdvojenih podataka i pripremiti rezultate za objavu; -prezentirati rezultate aktivnosti;

IV. RJEŠAVANJE PROBLEMA PRIMJENOM IKT			
2. Algoritmi i strukture podataka	Učenici će: - opisati mogućnost primjene rekurzivnih postupaka pri rješavanju odabranih problema; - koristiti simulaciju prilikom rješavanja nekog problema;	Učenici će: -pronaći i opisati zajednička obilježja nekih rekurzivnih fenomena; -prikazati korake rekurzivnog postupka; - predložiti rješenje (grafički, riječima/ uputama) odabranog problema primjenom rekurzivnog postupka; - izdvojiti važne osobine koje utječu na rješavanje odabranog problema;	Učenici će: - identificirati osnovni slučaj rekurzije u odabranom problemu te način rekurzivnog pozivanja; - predložiti primjere problema na kojima se može primijeniti rekurzivni postupak pri rješavanju; - procijeniti koje rezultate treba dobiti na osnovu ulaznih podataka; - predložiti model za rješavanje problema;
3. Programiranje Rješavanje problema u virtualnom okruženju	Učenici će: razvijati računalne simulacije /igre u razvojnom okruženju (Greenfoot ...); objasniti namjenu pojedinih elemenata razvojnog okruženja;	Učenici će: -koristiti zvuk, slike, animacije, kontrole za razvoj aplikacije; -stvarati događaje nad objektima iz predviđenih klasa pozivajući se na njihove metode;	Učenici će: samostalno kreirati jednostavni program koristeći se svojim scenarijem; diskutirati o objektima i klasama; istražiti programski kod prilikom testiranja i otklanjanja grešaka;
V DIGITALNO DRUŠTVO[19]			
4. Virtuelni svijet	Učenici će: -objasniti na koji način IKT tehologija podržava i promovira online saradnju; -identificirati glavne karakteristike online alata za suradnju (više korisnika, rad u stvarnom vremenu, globalni doseg ...); -objasniti osnovne pojmove cloud tehnologije; -prosuditi na koji način cloud tehnologijeolakšavaju online i mobilnu suradnju;	Učenici će: -otvoriti korisnički račun i pripremiti ga za online suradnju; -koristiti online pohranu podataka i web aplikacije za suradnju; -koristiti online i mobilne kalendare za upravljanje i planiranje aktivnosti; - surađivati i komunicirati pomoću društvenih mreža i blogova; - koristiti usluge koje omogućava cloud okruženje;	Učenici će: -uporediti autorska prava, privatnost i lične podatke u stvarnom i virtuelnom svijetu; -organizirati online sastanke i koristiti online okruženja za učenje; - identificirati prednosti (smanjenje troškova, poboljšana mobilnost, ...)i opasnosti (ovisnost o uslugama poslužitelja Interneta, zaštita i kontrola podataka, potencijalni gubitak privatnosti ...) korištenja cloud okruženja;

[19]Sadržaji iz virtuelnog svijeta i sigurnosti i zaštite se rade u kontinuitetu cijele školske godine.

Online sastanci	Učenici će: -prepoznati opremu potrebnu za podršku alata za online suradnju (kamera, mikrofon, zvučnici ...); -odabrati potreban softver i pripremiti potrebne podatke za podešavanje aplikacije (aktivacija korisničkog računa, postavke firewalla ...); - objasniti ograničenja vatrozida (firewall) koja mogu uzrokovati probleme korisnicima kolaborativnih alata;	Učenici će: -koristiti free online alate za komunikaciju i suradnju pri izradi timskog zadatka; -voditi pripremu i online sastanak objavljivanjem događaja u kalendaru i otvaranjem prijave učesnika;	Učenici će: - predložiti online sastanak sa određenom temom i distribuirati potrebne sadržaje/ resurse učesnicima sastanka;
Online okruženje za učenje	Učenici će: -objasniti tehnologiju e-učenja; -prepoznati online prostor za učenje kao što su: Virtualno okruženje za učenje (VLE - Virtual Learning Environments) i Sistem za upravljanje učenja (LMS - Learning Management Systems); -opisati elemente e - usluge koju koristi i pogodnosti koje pruža pri učenju;	Učenici će: -razumjetikarakteristike i funkcije dostupne u online okruženju za učenje; -provesti postupak prijave/odjave primjenjujući savjete o zaštiti osobnih podataka; -koristiti mogućnosti dijeljenja datoteka i sudjelovanja u forumima i kvizovima;	Učenici će: -osmisliti svoj proces učenja pronalazeći odgovarajući sadržaj na mrežnim zajednicama učenja; -kritički vrednovati tuđe ideje ili rješenja zadataka; -objaviti svoja rješenja za daljnje vrednovanje kroz mrežnu zajednicu učenja;
5. Sigurnost i zaštita;	Učenici će: - opisati načine i metode kako se odgovorno nositi s nasiljem na internetu;	Učenici će: - navesti rizike povezane sa korištenjem alata za online suradnju usljed neovlaštenog pristupa zajedničkim datotekama, lažnog identiteta / krađe podataka, štetnih programa ...;	Učenici će: -prepoznati važnost intelektualnog vlasništva i odgovornosti za upotrebu sadržaja prilikom korištenja alata za online suradnju; -kritički prosuditi sve oblike elektronskog nasilja i govora mržnje; - aktivno sudjelovati u sprečavanju elektroničkog nasilja i govora mržnje;
Pravilno koristi i održava digitalne uređaje	Učenici će: -raspravljati o vrstama štetnog softvera (malware) i načinima zaštite uređaja; -dati primjer načina na koje se štetan softver može sakriti u uređaju (trojanci, rootkit-ovi i back doors ...); - objasniti važnost zbrinjavanja elektroničkog otpada radi očuvanja okoliša.	Učenici će: -uočiti načine zaraze i krađe podataka, različitim vrstama štetnog softvera; -kontrolirati zdravlje/ ispravnost uređaja korištenjem antivirusnog softvera i opcija za zaštitu koje nudi; - pripremiti letak za akciju prikupljanja elektroničkog otpada.	Učenici će: - prosuditi o važnosti preuzimanja i instaliranja/ ažuriranja, datoteka s antivirusnim definicijama; - predložiti provođenje akcije zbrinjavanja elektroničkog otpada u školi.

Organizacijsko metodičke napomene

Kurikulum temeljen na ishodima učenja umjesto na propisanim sadržajima omogućuje realizaciju učenja i poučavanja usmjerenog na svakog učenika i razvijanje njegovih potencijala. On pruža fleksibilnost u poučavanju i daje slobodu učiteljima u osmišljavanju procesa učenja i poučavanja. Ishodi su definirani tako da omogućuju nastavniku odlučivanje o redoslijedu i vremenu potrebnom za njihovo ostvarivanje te odabir programa kojima će se koristiti. Izborom sadržaja i metoda rada moguće je ostvariti više ishoda istovremeno, pri tom je moguće aktivnosti i sadržaje ishoda prilagoditi potrebama i interesima različitih učenika, razreda, škola. Za kvalitetnu realizaciju učenja i poučavanja važna je pravilna organizacija nastavnog sata i izbor metoda poučavanja prilagođenih psihofizičkom razvoju djeteta.

Najsnažniji faktor koji utječe na učenje je motivacija i širok izbor mogućnosti. Iskustva učenja predmeta Informatika polaze od učenikove iskustvene i praktične upotrebe tehnologije na koju se nadograđuju teoretska znanja. U pristupu poučavanju važno je nove sadržaje uvijek nadograditi na učenikova prethodna iskustva i znanja. Interes djece i mladih za rad s informacijskom i komunikacijskom tehnologijom usmjerava se ka razvijanju kompetencija kao što su rješavanje problema, kritičko mišljenje, efikasna i funkcionalna upotreba tehnologije, komunikacija, saradnja, razvijanje organizacijskih i prezentacijskih vještina, timski rad, razvijanje samopouzdanja, samostalnosti, argumentiranja u raspravama te upravljanje ličnim razvojem.

Neophodno je stalno dijagnosticiranje, vrednovanje i davanje povratne informacije učenicima o njihovom uspjehu te pronalaženje mogućnosti za individualan rad s djecom s posebnim potrebama (daroviti i djeca s teškoćama u razvoju). Stalnim stručnim usavršavanjem učitelj upoznaje inovativne metode rada kako bi odgovorio na potrebe današnjih učenika i suvremenoga društva. Kvalitetu učenja i poučavanja doprinijet će samoevaluacija nastavnika o djelotvornosti njegove pripreme, izvođenja poučavanja, korištenih metoda i postupaka rada, njegovih komunikacijskih i socijalnih vještina važnih za daljnje uspješnije planiranje uz korištenje stručne literature i razmjene iskustava sa kolegama.

Za učenje i poučavanje predmeta Informatika neophodno je da se izvrši podjela u grupe do 16 učenika u učionici sa umreženim računalima spojenim na internet, tako da svaki učenik ima svoje radno mjesto s računalom. Računala u učionici trebaju biti takva da omogućavaju izvođenje svih potrebnih programa te pohranjivanje materijala potrebnih za izvršavanje svih ishoda učenja. Na računalima trebaju biti instalirani svi potrebni programi koji imaju odgovarajuće licence. Održavanje funkcionalnosti informatičke učionice osigurava se prema preporukama nastavnika.

Učenje i poučavanje Informatike treba organizirati tako da učenici kontinuirano razvijaju i prakticiraju računalno razmišljanje, razvijaju vještine upotrebe IKT-a te stječu nove kompetencije. Pojedini ishodi učenja neće zahtijevati jednako vrijeme učenja. Broj nastavnih sati za pojedine sadržaje dat je okvirno što ovisi o usvojenosti i postignutim ishodima učenja, a učitelj kreativno planira proces poučavanja i vremenski ga usklađuje s drugim predmetima.

Materijali i resursi za učenje

U učenju i poučavanju Informatike treba se koristiti raznovrsnim materijalima, sadržajima i izvorima učenja za svrhovito i efikasno učenje i poučavanje. Samostalno ih bira nastavnik sa ciljem usvajanja odgojno-obrazovnih ishoda, brinući se da budu podrška učeniku i omogućavaju razvoj vještina i znanja. Učitelj odabire one sadržaje i programske alate koji potiču motivaciju i kreativnost učenika.

Za realizaciju nastave informatike osim potrebnog broja računala i odgovarajućeg hardvera, potrebno je koristiti odgovarajući operativni sistem uz odgovarajuću licencu (Ubuntu, Windows, Linux ...) te softver potreban za realizaciju nastavnih sadržaja. Ovisno o mogućnostima škole mogu koristiti odgovarajuće *office pakete* koji sadrže potrebne programe navedene u kurikulumu (Open Office, Libre Office, MS Office, KingOffice ...). Isto tako za realizaciju drugih sadržaja vezanih za obradu zvuka, slike, grafike itd. mogu se koristiti programi pomenuti u kurikulumu ili odgovarajući za tu svrhu.

Prilikom obrade sadržaja vezanih za algoritamsko rješavanje problema i početak rada sa programskim jezicima, u petom i šestom razredu, preporučuje se korištenje programa Scratch[20] (Kodu[21]) kroz koje se učenici mogu veoma lako upoznati sa načinom rješavanja problema.

Moderni programski jezici i njihovo radno okruženje omogućuju da poučavanje programiranja može početi s izučavanjem pojedinih naredbi i postupnom izgradnjom vlastiti misaonog modela računalnog sistema koji objašnjavanja djelovanje te naredbe. Takav misaoni model računalnog sistema (engl. notional machine) postepeno se izgrađuje u glavi svakog učenika i prilagođava nivou složenosti problema. Za poučavanje programiranja u višim razredima osnovne škole, zadnjih nekoliko godina prikladnim se pokazao programski jezik Python[22] . On je postao i najraširenij jezik za početno učenje programiranja.

Kako bi nastava informatike pružila mogućnost učenicima da iskažu svoju kreativnost te da naučeno mogu upotrijebiti kroz druge nastavne predmete, a ujedno i da mogu kreirati različite druge sadržaje povezane sa sadržaji drugih predmeta, u trećoj trijadi se preporučuje korištenje programa Alice[23] pomoću kojeg učenici, osim nastavka programiranja i računalnog načina razmišljanja mogu kreativno iskazivati svoje ideje kroz stvaranje digitalnih obrazovnih sadržaja.

U ovisnosti o konfiguraciji računala koja se koriste u školi, mogu se koristiti različite verzije ovog programa kao i postojeći resursi dostupni na Internetu (http://www.alice.org/resources/).

S obzirom na to da pri realizaciji kurikuluma treba dati prostor projektnom radu i saradničkom učenju, za učenike treba odabrati sigurna komunikacijska i suradnička online okruženja. Nastavnik pri izradi svojih digitalnih obrazovnih sadržaja aktivno sudjeluje u stvaranju baza otvorenih sadržaja i scenarija učenja dijeleći i koristeći se dijeljenim sadržajima.

Podjela učenika u grupe

Učenje i poučavanje Informatike održava se u učionicama opremljenim za nastavu informatike, a učenici se dijele u grupe što je izuzetno pogodno za poučavanje koje potiče heurističke metode, metode istraživanja, metode samostalnog rada i saradničke metode. Takvim načinom rada omogućuje se kvalitetnije praćenje napretka pojedinca i pravovremeno uočavanje nerazumijevanja ili pogrešnih razumijevanja kod učenika. Formiranje grupa učenika definira se pedagoškim standardima i kurikulumom škole, ali grupe ne mogu biti veće od 16 učenika pri čemu svaki učenik mora imati svoje radno mjesto s računalom.

Važno je poticati suradnički rad među učenicima u razredu i izvan razreda s pomoću informacijske i komunikacijske tehnologije radi stvaranja poticajnoga okruženja za učenje u kojemu učenik ima na raspolaganju niz strategija učenja, ali i prepoznaje kada će saradnja poboljšati njegov rad.

Učenici mogu i individualizirano i samostalno raditi na rješavanju nekog problema te na određenim temama i projektima, što je posebno važno u radu s učenicima s posebnim potrebama.

Profil i stručna sprema nastavnika/ce:

Nastavu predmeta Informatika od V do X razreda izvodi:

- Nastavnički fakultet/ pedagošku akademiju, odsjek za informatiku, sa završenim četverogodišnjim dodiplomskim studijem (VII stepen stručne spreme) i stečenim stručnim zvanjem profesor informatike ili drugim stručnim zvanjem gdje je informatika, glavni ili ravnopravni predmet u dvopredmetnoj grupi;
- Nastavnički fakultet/ pedagošku akademiju, odsjek za informatiku, sa završenim prvim ciklusom visokog obrazovanja dodiplomskog studija u četverogodišnjem trajanju (240 ECTS) i stečenim stručnim zvanjem bachelor informatike ili drugim stručnim zvanjem gdje je informatiku glavni ili ravnopravni predmet u dvopredmetnoj grupi ili ekvivalent;
- Nastavnički fakultet/ pedagošku akademiju, odsjek za informatiku, sa završenim prvim ciklusom visokog obrazovanja dodiplomskog studija u trogodišnjem trajanju (180 ECTS) i stečenim stručnim zvanjem bachelor informatike ili drugim stručnim zvanjem gdje je informatika, glavni ili ravnopravni predmet u dvopredmetnoj grupi ili ekvivalent;
- Nastavnički fakultet/ pedagošku akademiju, odsjek za informatiku, sa završenim dvogodišnjim dodiplomskim studijem (VI stepen stručne spreme) i stečenim stručnim zvanjem nastavnik informatike ili drugim stručnim zvanjem gdje je informatika odgoj glavni ili ravnopravni predmet u dvopredmetnoj grupi.

[20] https://scratch.mit.edu/
[21] https://www.kodugamelab.com/
https://www.cs.cmu.edu/~dst/Kodu/index.html
[22]https://www.python.org/
[23] http://www.alice.org/

PODRUČJE SPORT

TJELESNI I ZDRAVSTVENI ODGOJ

Uloga i značaj predmeta

Tjelesni i zdravstveni odgoj predstavlja naučno zasnovani i sistemski oraniziran odgojno-obrazovni rad sa učenicima. Ovo područje odgoja ima poseban značaj za rast i razvoj učenika u prirodnim procesima njihovog sazrijevanja. Sistem nastave i sistem mjerno-metodičkih postupaka ostvaruje kontrolu procesa realizacije programa nastave tjelesnog i zdravstvenog odgoja.

Zdravlje i normalan biopsihosocijalni rast i razvoj osnovni su preduvjeti za životne, radne, stvaralačke i kulturne čovjekove djelatnosti. Svrha zdravstvenog odgoja je uspješan razvoj djece i mladih da bi stasali u zdrave, zadovoljne, uspješne, samosvjesne i odgovorne osobe.

U današnje vrijeme posebno je izražena tjelesna pasivnost i nedostatak interesa za tjelesnu aktivnost i rad, te se nastava tjelesnog odgoja fokusira i na motivaciji učenika za kontinuirano preferiranje tjelesnih aktivnosti u školi i izvan nje.

Ciljevi i zadaci

Cilj nastave tjelesnog i zdravstvenog odgoja u osnovnoj školi je zadovoljavanje biološke, psihološke i socijalne potrebe učenika za kretanjem kao izrazom zadovoljenja potreba kojima se pospješuju adaptivne i kreativne sposobnosti učenika.

S obzirom da se tjelesni i zdravstveni odgoj temelji na upravljanju procesima vježbanja postavljaju se sljedeći ciljevi:

- zadovoljavanje biopsihosocijalne potrebe učenika za kretanjem,
- povećanje stvaralačkih sposobnosti i prilagođavanje savremenim uvjetima života i rada,
- razvijanje zdravstvene kulture učenika s ciljem čuvanja vlastitoga zdravlja i zdravlja okoline,
- zadovoljavanje potrebe učenika za kretanjem, odnosno vježbanjem,
- stvaranje trajne navike zdravog načina življenja koristeći se sredstvima tjelesne i zdravstvene kulture,
- pružanje mogućnosti stjecanja osnovnih znanja, vještina i navika potrebnih za prilagođavanje novim motoričkim aktivnostima,
- osposobljavnje učenika za racionalno provođenje slobodnog vremena,
- osposobljavanje učenika za samokontrolu i samoocjenjivanje radi praćenja i vrijednovanja učinaka svoga rada i napretka.

Komplementarni[1] ciljevi tjelesnog i zdravstvenog odgoja tiču se nastojanja, usmjerenog ka stvaranju uvjeta, koji će djeci pomoći da: usvoje osnovna znanja i steknu naviku za njegu i zaštitu zdravlja; usvoje osnovna kineziološka znanja i steknu kineziološka iskustva iz područja psihomotornih aktivnosti za cjeloživotno tjelesno vježbanje; usvoje znanja o kontroli osnovnih parametara kineziološkog statusa; aktivno koriste slobodno vrijeme i snalaze se u urgentnim situacijama; zadovolje potrebu za igrom i kretanjem i razviju interes za bavljenje sportskim i rekreativnim aktivnostima; razumiju, poštuju i promoviraju ekološke vrijednosti; uvažavaju svoje kompetencije i podižu ih na viši nivo.

U odnosu na ciljeve nastave tjelesnog i zdravstvenog odgoja postavljaju se sljedeći zadaci:

- upoznavanje učenika sa zakonitostima rasta i razvoja čovjekovih biopsihosocijalnih osobina,
- stjecanje znanja o faktorima koji uvjetuju nastanak bolesti i ozljeda,
- razvijanje pravilnih stavova prema zdravlju i bolestima, te poduzimanju mjera za čuvanje zdravlja,
- razvijanje određenih radnih sposobnosti,
- razvijanje sposobnosti za vrhunsko stvaralaštvo motoričkim izrazom prema određenim osobinama nadarenih pojedinaca,
- njegovanje higijenskih navika učenika, kao i navika očuvanja i primjene zdrave prirodne sredine,
- teorijsko i praktično osposobljavanje učenika za trajnu primjenu odgovarajućeg tjelesnog vježbanja kao dijela kulture življenja.

[1]Komplementarni -odnosi se na dodatne ciljeve.

PRVA TRIJADA

PRVI RAZRED

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

TJELESNO VJEŽBANJE

Odgojno-obrazovni ciljevi

Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
1. Antropološka obilježja - mjerenje morfoloških karakteristitika i motoričkih sposobnosti	Učenici će: - Uporediti rezultate na početku i kraju školske godine (visine, težine i brzine); - prepoznati da se ljudi mogu kretati različitom brzinom;	Učenici će: - koristiti metar i vagu za mjerenje visine i težine; - zauzeti pravilan položaj tijela pri početnoj aktivnosti;	Učenici će: - uporediti visinu u razredu između kolega (više - niže, teže – lakše); - koristiti različite oblike kretanja (hodanje duže i kraće, skokove u dalj /zečiji, vrabac);
2. Teoretsko-motorička znanja i dostignuća - Prirodni oblici kretanja Hodanje, trčanje, skakanje, puzanje, provlačenje, penjanje	Učenici će: - prepoznati različite oblike prirodnog kretanja; - objasniti pravilno izvođenje prirodnih oblika kretanja i održavanje ravnoteže prilikom izvođenja istih; - djelovati po uputama nastavnika prilikom izvođenja zadataka;	Učenici će: - mijenjati položaje tijela i održavati ravnotežu tokom kretanja; - imitirati pokrete različitih životinja; - kretati se u zadatom smjeru, zauzimati pravilne položaje tijela tokom izvođenja prirodnih oblika kretanja (smjer i brzina kretanja); - kombinovati različite oblike kretanja; - samostalno demonstrirati različite oblike kretanja.	Učenici će: - ispraviti pogrešno usvojene obrasce kretanja uočavanjem vlastitih pogreški; - primjeniti pravilno držanje tijelai položaje u različitim oblicima kretanja; - razumijeti važnost pravilnog držanja tijela u izvođenju različitih oblika kretanja u životnim situacijama; - asistirati drugima pri izvođenju različitih oblika kretanja; - odgovorno se ponašati prilikom izvođenja vježbi;
- Dizanje i nošenje	- objasniti svojim riječima pravilno držanje tijela prilikom dizanja i nošenja (školska torba i rekviziti ...)	- primjeniti pravilno dizanje i nošenje rekvizita; - zauzeti pravilanpoložaj pri dizanju i nošenju; - kombinovati dizanje i nošenje više rekvizita;	- pokazati spremnost primjene naučenog u svakodnevnim aktivnostima; - izbjegavati situacije u kojima se može povrijediti; - tražiti pravovremeno pomoć;
- Bacanje i hvatanje	- prepoznati pravilne načine bacanja i hvatanja;	primjeniti hvatanje i dodavanje rekvizita; kombinovati različite vrste dodavanja i hvatanja rekvizita jednom i sa obje ruke;	- uskladiti svoje kretanje sa kretanjem rekvizita; - rješavati jednostavne zadatke bacanja i hvatanjarekvizita; - poštovati postavljena pravila;
- Igre loptom	- prepoznati različite vrste igara loptom; - imenovati dijelove tijela i povezati sa igrama loptom; - objasniti pravila jednostavnih igara;	- pokazati spremnost da aktivno učestvuju u igrama;	- učestvovati u igrama loptom uz primjenu pravila; sarađivati sa drugom djecom u igri; - osjetiti i reagovati na zamor (zadihanost, znoj, crvenilo...);
- Ples i pantomima	- imenovati situacije iz svakodnevnog života koje se mogu izraziti pantomimom; - prepoznati osnovne kretnje u ritmu;	- dati primjere pantomime na zadatu situaciju; - dovesti tijelo u različite plesne položaje; - pokazati spremnost da se kreće u ritmu muzike;	- upotrebljavati pantomimu u svakodnevnoj komunikaciji, - upotrebljavati korake plesa uz različitu muziku;

- Gimnastika	- prepoznati vježbe za oblikovanje određenih dijelova tijela; - prepoznati različite oblike kotrljanja, opremu i prostor za izvođenje vježbe (strunjača, švedska klupa); - prepoznati različite vrste skokova iokreta - prepoznati različite vrste položaja za održavanje ravnoteže;	- izvoditi različita kotrljanja na strunjači; - rješavati jednostavne poligone koristeći gimnastičke vježbe; - sastavljati kompoziciju od 2 do 3 elementa ritmičke gimnastike;	- pokazati opreznostpri izvođenju gimnastičkih vježbi; - pomagati drugoj djeci u radu; - odgovorno se ponašati prema sebi i drugima, kako ne bi došlo do povređivanja;
ZDRAV NAČIN ŽIVOTA			
1. Aktivan život	Učenici će: - prepoznati važnost svakodnevnih tjelesnih aktivnosti za zdravlje; - imenovati opremu potrebnu za boravak u prirodi; - objasniti pravilno i nepravilno držanje tijela (sjedenje, stojanje...);	Učenici će: - učestvovati u organizaciji boravka u prirodi; - pratiti realizaciju planiranih aktivnosti tokom boravka u prirodi;	Učenici će: - primjenjivati tjelesne aktivnosti u i izvan škole; - pokazati interes za boravak u prirodi; - poštovati pravila ponašanja u prirodi;
2. Prehrambene i higijenske navike	Učenici će: - podsjećati se uputa o zdravoj ishrani (porodica, škola); nabrojati aktivnosti održavanja lične higijene;	Učenici će: - koristiti zdrave namirnice u ishrani; - održavati ličnu higijenu (pranje ruku, zuba, umivanje, tuširanje);	Učenici će: - primjenjivati osnove pravilne ishrane i održavanja lične higijene;
3. Međuljudski odnosi i tolerancija	Učenici će: - objasniti pojam prijateljstva i saradnje s vršnjacima kroz vježbe i igre;	Učenici će: - sarađivati sa vršnjacima primjenom pravila ponašanja;	Učenici će: - pokazivati poštovanje prema vršnjacima uvažavajući razlike;
4. Zaštita i sigurnost	Učenici će: - prepoznati potrebu zaštite i sigurnosti tokom tjelesnog vježbanja.	Učenici će: - koristiti upute zaštite i sigurnosti tokom tjelesnog vježbanja.	Učenici će: - voditi računa o vlastitoj i tuđoj sigurnosti.

Organizacijsko-metodičke napomene

Antropološka obilježja – Tjelesni razvoj učenika u prvom razredu utvrđuje se mjerenjem tjelesne visine i težine na početku (inicijalno) i završetku (finalno) godine. Od motoričkih sposobnosti u prvom razredu mjeri se brzina do 30m.

Teoretsko-motorička znanja i dostignuća - Prirodni oblici kretanja su hodanje, trčanje, skakanje, puzanje, provlačenje, penjanje, bacanje i hvatanje, dizanje i nošenje. Prilikom realizacije ovih sadržaja treba voditi računa o vrstama, oblicima i zakonitostima. Kretanjem se mogu oponašatirazličiti pokreti i kretanja drugih živih bića.

Hodanje se može izvoditi pravolinijski i s promjenom pravca, smjera, tempa i ritma. Također, hodati se može uz različite položaje ruku, koljena i stopala, kao i kombinacijomtrčanja, skakanja, preskakanja itd.

Trčanje, kao i hodanje, može se izvoditi pravolinijski, s promjenom pravca, smjera, tempa i ritma; na različitoj vrsti, dimenzijama i obliku podloge.U prvom razredu se mogu izvoditi kombinacije trčanja, hodanja, skakanja i preskakanja. Istrajno trčanjese izvodiu trajanju do3minuta. Smjer i brzina kretanja podrazumjeva kretanje: naprijed, nazad,lijevo, desno i brže ili sporije.

Skakanje u ovom uzrastu podrazumjeva poskoke na jednoj i sa obje noge u dalj, kao i skokove iz čućečeg upora u vis i u dalj. Poskoci i skokovi se mogu izvoditi i sa određenim rekvizitima kao što su vijače i konopci. Skokovima se mogu savladavati i određene prepreke, naskok na povišenje, sunožni naskok iz mjesta na povišenje, doskok sa povišenja i preskakanje iz obilježenog prostora u prostor. Također se mogu izvoditi različite kombinacije skokova i poskoka sa hodanjem, trčanjem i dr.

Puzanje i provlačenje podrazumjeva provlačenje kroz obruč, okvir od švedskog sanduka ili sandučića, između nogu učenika, kroz upor klečeći itd, puzanje ispod grede, švedske klupe, razapete vijače itd., puzanje po švedskoj klupi; puzanje uz/ niz kosu švedsku klupu. Mogu se izvoditi i kombinacije puzanja, provlačenja, hodanja, trčanja, itd.

Penjanje podrazumjeva penjanje uz stepenice, penjanje na švedsku klupu, švedski sandučić, uz kosinu (švedska klupa, švedski sanduk, prirodni uspon itd.), uz ripstol. Također se mogu izvoditi kombinacije penjanja sa hodanjem, trčanjem, puzanjem, provlačenjem itd., primjenom u različitim kretnim zadacima.

Dizanje i nošenje se odnosi na podizanje i prenošenjejednog ili više različitih rekvizita odgovarajuće veličine i mase, samostalno, u paru, grupno u skladu sa tjelesnim razvojem djece. Dizanja i nošenja se mogu primjenjivati u različitim kretnim zadacima.
*Bacanje i hvatanj e*podrazumjevabacanje različitih lopti kotrljanjem, u daljinu i visinu, desnom i lijevom rukom i suručno, dodavanje u paru, prvo sa male udaljenosti, a zatim sa veće udaljenosti (suručno, jednom rukom), gađanje u metu (korpa, lopta, označeni prostor i sl.) na različite načine (pogađanje, ubacivanje, rušenje i sl.), i hvatanje određenih rekvizita jednom i sa obje ruke.
Igre loptom u prvom razredu podrazumjevaju primjenujednostavnih, različitih elementarnih i štafetnih igara loptompoštujući pravila igre.
Ples i pantomima se odnosi na prikazivanje različitih pojava i situacija iz svakodnevnog iskustva pantomimom; usklađivanje pokreta pojedinih dijelova tijela i kretanja cijelog tijela sa karakterom muzike i ličnim doživljajem.Izabratijednostavnu narodnu igru ili ples u skladu sa mogućnostima i interesovanjima učenika i naučiti osnovne korake.
Gimnastika u ovom uzrastu podrazumjeva koordinaciju, ravnotežu, prostornu orijentaciju, itd. Gimnastički sadržaji koji se koriste u ovom uzrastu su kotrljanje po strunjači, gimnastičko hodanje, ritmički skokovi, sunožnipreskoci, sunožniskokovi, različitevrstehodanja po liniji, obrnutojšvedskojklupiiliniskojgredi, ritmički okreti,jednostavnipoligonisastavljenitako da zahtjevajuprimjenunaučenihgimnastičkihelemenata.
Vježbe oblikovanja se izvode oponašajući pokrete iz svakodnevnog života (bere jagode, kosi travu...).

Zdrav način života

Aktivan život se odnosi na organizaciju i realizaciju izlaska u prirodu sa edukacijom učenika za pripremanje opreme i rekvizita, vremenskog plana izvođenja, pravila ponašanja i opasnosti u prirodi, sa osposobljavanjem učenika za samostalan boravak u prirodi. Usmjeravanje djece na aktivan život potrebno je raditi u kontinuitetu tokom cijele školske godine.
Prehrambene i higijenske navike se realiziraju razgovorom, navođenjem primjera i praktičnim radionicama o izboru i konzumiranju zdrave hrane kao i održavanjem higijene životnog prostora i lične higijene.
Međuljudski odnosi i tolerancija podrazumjeva kontinuirani rad tokom cijele školske godine na njegovanju pozitivnih osobina potrebnih za razvoj međuljudskih odnosa kao i održavanje radionica na temu tolerancije.
Zaštita i sigurnost podrazumjeva kontinuirani rad tokom cijele školske godine na zaštiti i sigurnosti tokom tjelesnog vježbanja.

DRUGI RAZRED

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA
TJELESNO VJEŽBANJE

	Odgojno – obrazovni ciljevi		
Sadržaj	**Znanja**	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
1.**Antropološka obilježja** - mjerenje morfoloških karakteristitika i motoričkih sposobnosti	Učenici će: - Uporediti rezultate na početku i kraju školske godine (visine, težine i brzine); - pokazati primjere kretanja različitom brzinom; - prepoznati značaj praćenja antropometrijskih karakteristika (visina i težina) i motoričkih sposobnosti (brzina);	Učenici će: - koristiti metar i vagu za mjerenje visine i težine; dovodi tijelo u optimalan položaj za izvođenje kretne aktivnosti; samostalno pratiti ritam ishrane, kretanja i odmora;	Učenici će: - uporediti visinu i težinu učenika u razredu koristeći mjerne jedinice; - koristiti različite položaje i oblike kretanja i trčanja; - primjeniti sunožne i jednonožne skokove kroz različite situacije iz svakodnevnog života; - redovno provjeravati visinu, težinu i brzinu;
2. **Teoretsko-motorička znanja i dostignuća** Prirodni oblici kretanja Hodanje, trčanje, skakanje	Učenici će: - identifikovati vlastite pogreške pri izvođenju prirodnih oblika kretanja; - objasniti razlike pravilnog od nepravilnog držanja tijela u različitim oblicima kretanja; - imenovati rekvizite (lopte, medicinka lopta, čunj, obruč); - imenovati opremu i prostor u sportskoj sali (granične linije, zone, strunjača, ripstol, švedska klupa, švedski sanduk, niska greda); - identifikovati i opisati svoj položaj u prostoru; - razumjeti vanjske pokazatelje opterećenja kod tjelesnog vježbanja (crvenilo lica, ubrzan ritam srca, zadihanost);	Učenici će: - pravilno izvoditi većinu naučenih prirodnih oblika kretanja (početni i završni položaji, brzina, smjer i pravac kretanja); - koristiti odgovarajuće rekvizite prilikom vježbanja; - koristiti opremu i prostor prilikom vježbanja; - postavljati se i kretati u prostoru (vrsta, kolona, granične linije, unutar graničnih linija, zone, polja); - kombinovati različite oblike kretanja, rekvizite i opremu (pojedinačno, u grupi); - izvoditi naučene prirodne oblike kretanja imitirajući pokrete različitih životinja; - samostalno demonstrirati različite oblike kretanja;	Učenici će: - uočavati i ispravljati pogrešno usvojene obrasce kretanja; - voditi računa o pravilnom korištenju rekvizita, opreme i prostora; - primjeniti pravilno držanje tijela i položaje u različitim oblicima kretanja; - primjenjivati pravilno držanje tijela u izvođenju različitih oblika kretanja u životnim situacijama shvatajući važnost; - reagovati nazvučne i vidne podražaje pri izvođenju nastavnih zadataka; - reagirati na vanjske pokazatelje opterećenja kod tjelesnog vježbanja; - asistirati drugima pri izvođenju različitih oblika kretanja; - odgovorno se ponašati prilikom izvođenja vježbi;
Dizanje i nošenje	- objasniti tok izvođenja vježbi dizanja i nošenja (hvatanje, podizanje, nošenje i spuštanje); - imenovati i nabrojati rekvizite za nošenje (nastavni rekviziti i oprema);	- primjeniti pravilno dizanje i nošenje rekvizita i opreme; - zauzeti pravilan položaj pri dizanju i nošenju; - kombinovati dizanje i nošenje više rekvizita i opreme;	- pravovremeno reagovati na opterećenja prilikom dizanja i nošenja (različit osjećajnelagode i bola) i tražiti pomoć; - procjeniti težinu predmeta za nošenje u skladu sa svojim sposobnostima; - pokazati spremnost primjene naučenog u svakodnevnim aktivnostima; - izbjegavati situacije u kojima se može povrijediti;

Penjanje, puzanje, provlačenje,	- opisati način penjanja, puzanja i provlačenja uz pomoć ruku i nogu; - imenovati prirodne preprekeza penjanje, puzanje i provlačenje;	- zauzimati pravilne položaje prilikom izvođenja vježbi penjanja, puzanja i provlačenja; - rješavati uspješno zadatke pri izvođenju penjanja, puzanja i provlačenja; - kombinovati različite oblike penjanja, puzanja i provlačenja koristeći rekvizite i opremu;	- primjenjivati pravilno izvođenja vježbi penjanja, puzanja i provlačenja shvatajući njegovu važnost; - usklađivati svoje kretanje prema zadacima koji su postavljeni; - poštovati i prihvatati pravila potrebna za izvođenje zadatih vježbi;
Upiranje, vučenje i guranje	- opisati način, vrste i položaj upiranja, vučenja i guranja; - prepoznati ulogu pojedinih dijelova tijela pri upiranju, vučenju i guranju; - imenovati rekvizite i predmete koji se mogu vući, gurati i upirati o njih;	- zauzimati pravilne položaje prilikom izvođenja vježbi upiranja, vučenja i guranja; - rješavati uspješno zadatke pri izvođenju upiranja, vučenja i guranja; - otkrivati i koristiti nove načine upiranja, vučenja i guranja;	- primjenjivati pravilno izvođenje vježbi upiranja, vučenja i guranja shvatajući njegovu važnost; - usklađivati svoje kretanje prema zadacima koji su postavljeni; - poštovati i prihvatati pravila potrebna za izvođenje zadatih vježbi;
Elementarne igre	- nabrajati već njima poznate igre; - opisati osnovna pravila igre; - prepoznati nesportsko ponašanje;	- učestvovati u igri aktivno; - primjenjivati prirodne oblike kretanja prilagođene zadatoj igri;	- ukazivati na nesportsko ponašanje; - tolerisati poraz; - ponašati se prikladno pravilima igre; - izbjegavati situacije u kojima može doći do povrede;
Igre loptom	- imenovati ranije naučene igre loptom; - objasniti pravila različitih igara loptom; - prepoznati elemente različitih igara loptom i sportskih igara;	- prakticira poznate i usvaja nove kretnje u igrama loptom; - pokazati spremnost da aktivno učestvuju u igrama loptom;	- učestvovati u igrama loptom uz prepoznavanje i primjenu pravila; - poštovati pravila shvatajući njihovu važnost; - sarađivati sa drugom djecom u igri;
Atletika	- prepoznati različite vrste atletskih sadržaja: hodanje i trčanje, štafetne igre sa elementima, trčanja, bacanje, skokovi, preskakanje niskih prepreka; - prepoznati različite položaje na startnoj liniji, pri polasku u trčanje, tokom trčanja i liniji cilja; - objasniti tempo pri trčanju; - prepoznati razliku između sunožnog i jednonožnog odraza;	- primjeniti atletska pravila prilikom izvođenja atletskih sadržaja: - koristiti odgovarajuću sportsku odjeću i obuću;	- poštovati postavljena pravila u savladavanju atletskih sadržaja; - pozitivno vrednovati svoj i tuđi uspjeh; - primjetiti fiziološke znake umjerenog opterećenja i zamora (npr. brži rad srce, znojenje i nesvjestica.) i tražiti pomoć ukoliko se loše osjećaju;
Ritmika i ples	- prepoznati različite kretnje koje se mogu izvoditi u ritmu; - imenovati rekvizite koje koristi u izvođenju ritmičkih pokreta (obruč, lopta); - prepoznati osnovne plesne korake;	- izvoditi kretnje u skladu sa vlastitim ili zadatim ritmom; - koristiti rekvizite prilikom izvođenja ritmičkih kretnji uz muziku; - izvoditi jednostavnu koreografiju uz povezivanje najmanje 3 elementa;	- kroz pokrete i muziku izraziti emocije; - ritmikom i plesom razvijati humanizaciju i toleranciju među polovima;

Gimnastika	- objasniti vježbe za oblikovanje određenih dijelova tijela; - prepoznati osnove akrobatike (valjanje povaljka¸ svijeća; skok uvito, mekani doskok.); - imenovati opremu na kojoj se izvode elementi akrobatike; - prepoznati različite vrste početnih, prelaznih i završnih položaja za izvođenje elemenata akrobatike;	- primjeniti primjerene vježbe za oblikovanje i jačanje određenih dijelova tijela; - izvoditi vježbe sa rekvizitima; - rješavati jednostavne poligone koristeći elemente akrobatike;	- pokazati zadovoljstvo savladavanjem prepreka i straha od sprava; - pokazati opreznost pri izvođenju akrobatskih vježbi i prelaženju sprava; - pomagati drugoj djeci u radu; - odgovorno se ponašati prema sebi i drugima, kako ne bi došlo do povređivanja;
ZDRAV NAČIN ŽIVOTA			
1. **Aktivan život**	Učenici će: - prepoznati važnost svakodnevnih tjelesnih aktivnosti za pravilanrast i razvoj; - opisati opremu potrebnu za boravak u prirodi; - objasniti pravilno i nepravilno držanje tijela kretanjem na različitim vrstama terena;	Učenici će: - koristiti svakodnevne tjelesne aktivnosti u životu; - koristiti opremu potrebnu za boravak u prirodi; - učestvovati u planiranju i organizaciji boravka u prirodi; - pratiti realizaciju planiranih aktivnosti tokom boravka u prirodi;	Učenici će: - pokazivati stalnu potrebu izvođenja tjelesnih aktivnosti; - samostalno pripremati opremu za boravak u prirodi; - poštovati pravila ponašanja u prirodi;
2. **Prehrambene i higijenske navike**	Učenici će: - navesti primjere pravilnog kombiniranja namirnica u ishrani; - nabrojati sredstva i pribor za održavanje lične higijene i higijene prostora;	Učenici će: - koristiti zdrave namirnice u ishrani; - održavati ličnu higijenu(pranje ruku, zuba, umivanje, tuširanje);	Učenici će: - primjenjivati osnove pravilne ishrane i održavanja lične higijene;
3. **Međuljudski odnosi i tolerancija**	Učenici će: - navesti osobinekoje mogu uticati na prijateljstvo; - navesti načine poticaja i podrške drugovima/icama krozvježbe i igre; - prepoznati korake u rješavanju problema;	Učenici će: - sarađivati sa vršnjacima primjenom pravila ponašanja; - pokazivati konkretnim primjerima osobine lijepog ponašanja;	Učenici će: - uvažavajući sličnosti i razlike među vršnjacima pokazati poštovanje istih; - poticati i davati podršku drugovima/icama u svim životnim situacijama;
4. **Zaštita i sigurnost**	Učenici će: - prepoznati potrebu zaštite i sigurnosti tokom tjelesnog vježbanja.	Učenici će: - koristiti upute zaštite i sigurnosti tokom tjelesnog vježbanja.	Učenici će: - voditi računa o vlastitoj sigurnosti.

Organizacijsko-metodičke napomene

Antropološka obilježja – Tjelesni razvoj učenika u drugom razredu utvrđuje se mjerenjem tjelesne visine i težine na početku (inicijalno) i završetku (finalno) godine. Od motoričkih sposobnosti u drugom razredu mjeri se brzina i agilnost[2] (5 x 10m).

Teoretsko-motorička znanja i dostignuća- Prirodni oblici kretanja su hodanje, trčanje, skakanje, puzanje, provlačenje, penjanje, bacanje i hvatanje, dizanje i nošenje. Prilikom realizacije ovih sadržaja treba voditi računa o vrstama, oblicima i zakonitostima. Kretanjem se mogu oponašatirazličiti pokreti i kretanja drugih živih bića. *Hodanje* se može izvoditi pravolinijski; s promjenom pravca, smjera, tempa i ritma. Također, hodati se može uz različite položaje ruku, koljena i stopala, kao i kombinacijomtrčanja, skakanja, preskakanja itd. U drugom razredu osim poznatih kretanja učenici se trebaju upoznati i sa bočnim kretanjima prekorakom i zakorakom. *Trčanje* kao i hodanje može se izvoditi pravolinijski, s promjenom pravca, smjera, tempa i ritma; na različitoj vrsti, dimenzijama i obliku podloge.U drugom razredu se mogu izvoditi kombinacije trčanja, hodanja, skakanja ipreskakanja, kao i pretrčavanja niskih prepreka i protrčavanje ispod postavljenih prepreka (gol za mali fudbal, vijača...). Istrajno trčanjese izvodiu trajanju do6 minuta. Smjer i brzina kretanja podrazumjeva kretanje: naprijed, nazad,lijevo, desno i brže ili sporije.

[2]Agilnost se odnosi na brzinu sa promjenom pravca kretanja.

Skakanje u ovom uzrastu podrazumjeva poskoke na jednoj i sa obje noge u dalj, kao i skokove iz čučećeg upora u vis i u dalj. Poskoci i skokovi se mogu izvoditi i sa određenim rekvizitima kao što su vijače i konopci. Skokovima se mogu savladavati i određene prepreke, naskok na povišenje, sunožni naskok iz mjesta na povišenje, doskok sa povišenja i preskakanje iz obilježenog prostora u prostor, i preskakanje raznih rekvizita poredanih u nizu, krugu ili polukrugu, sunožno ili jednononožno. Također se mogu izvoditi različite kombinacije skokova i poskoka sa hodanjem, trčanjem i dr. pojedinačno, u paru, i u manjim grupama.
Dizanje i nošenje se odnosi na podizanje i prenošenjejednog ili više različitih rekvizita odgovarajuće veličine i mase (npr. 3 do 4 lopte istovremeno do 8 m, nošenje dvije medicinke do 1 kg), samostalno, u paru, grupno u skladu sa tjelesnim razvojem djece. Dizanja i nošenja se mogu primjenjivati u različitim kretnim zadacima.
Penjanje, puzanje i provlačenje podrazumjeva penjanje uz stepenice, penjanje na švedsku klupu, švedski sandučić, uz kosinu (švedska klupa, švedski sanduk, prirodni uspon itd.),uz ripstol, provlačenje kroz obruč, okvir od švedskog sanduka ili sandučića, između nogu učenika, kroz upor klečeći itd, puzanje ispod grede, švedske klupe, razapete vijače itd., puzanje po švedskoj klupi; puzanje uz/niz kosu švedsku klupu. Navedene prirodne oblike kretanja uglavnom treba izvoditi kombinovanjem kroz različite poligone i prilagođene takmičarske igre.
Upiranja podrazumijevaju kratkotrajne upore na tlu, o zid, o sprave; kretanje u uporu četveronoške.
Vučenje i guranje podrazumjeva povlačenje konopca, međusobno povlačenje i naguravanje između učenika (npr. upiranje leđima, povlačenje rukama sa ciljem izbacivanja iz ravnoteže...).
Elementarne igre su jednostavne igre za razvoj motoričkih sposobnosti i vještina koje podrazumjevaju poštivanje pravila. Elementarne igre koje su predviđene NPP se mogu koristiti i na drugim časovima kao dopunske aktivnosti u ovisnosti od njihove funkcije.
Igre loptom u drugom razredu podrazumjevaju primjenu jednostavnih, različitih elementarnih i štafetnih igara loptom poštujući pravila igre. U ovom uzrastu učenici bi trebali usvojiti i pravila kontrole prilikom manipulacije lopte rukama i nogom (način hvatanja, bacanja, dodavanja i vođenja lopte). Ovo se može realizovati kroz igranje različitim loptama rukom, nogom, glavom palicom ili reketom: vođenje lopte rukom ili nogom u jednom pravcu ili sa promjenom pravca; kontrolirano odbijanje balona jednom ili objema rukama; dodavanje i hvatanje lopte jednom i objema rukama; dodavanje lopte nogom; štafetne i elementarne igre loptom; odbojka preko konopa balonom.
Atletika– atletski sadržaji u drugom razredu se mogu realizovati kroz hodanje i trčanje u prirodi; kombinovane štafetne igre sa i bez rekvizita; preskakanje niskih prepreka jednonožnim odrazom; preskakanje određene razdaljine kratkim zaletom jednonožnim odrazom i sunožnim doskokom; skok udalj iz mjesta sunožnim odrazom; trčanje 30 m; trčanje umjerenim tempom; bacanje loptice udalj i gađanje cilja; bacanje medicinke jednom rukom sa ramena do 1 kg. Prilikom izvođenja ovih elemenata potrebno je voditi računa o početnim i završnim položajima i pokazateljima umora.
Ritmika i ples podrazumijeva izvođenje pokreta tijela u zadatom ili vlastitom ritmu. Ritmičko kretanjese može izvoditi sa i bez rekvizita: okretanje obruča oko ruke i struka, vođenje obruča kotrljanjem naprijed, kotrljanje obruča u parovima; dječji poskok, plesni dokoraci uz pratnju muzike; plesne koreografije po izboru učitelja; improvizirane koreografije na različite vrste muzike.
Gimnastika u ovom uzrastu podrazumjeva izvođenje osnovnih akrobatskih vježbi kao što su valjanje, kotrljanje, povaljka, most sa uporom na ramenima, naskoci i doskoci na i sa gimnastičkih sprava. Osim toga treba razvijati koordinaciju, ravnotežu i prostornu orijentaciju neophodnih za izvođenje gimnastičkih elemenata.Vježbe oblikovanja koristiti za razvoj svih većih mišićnih grupa, sa posebnim akcentom na mišiće trbuha, leđa i ramenog pojasa, bez i sa rekvizitima.

Zdrav način života

Aktivan život se odnosi na organizaciju i realizaciju izlaska u prirodu sa edukacijom učenika za pripremanje opreme i rekvizita, vremenskog plana izvođenja, pravila ponašanja i opasnosti u prirodi, sa osposobljavanjem učenika za samostalan boravak u prirodi. Usmjeravanje djece na aktivan život potrebno je raditi u kontinuitetu tokom cijele školske godine u cilju razvoja stavova o važnosti svakodnevnih tjelesnih aktivnosti.
Prehrambene i higijenske navike se realiziraju razgovorom, navođenjem primjera i praktičnim radionicama o izboru i konzumiranju zdrave hrane kao i održavanjem higijene životnog prostora i lične higijene.
*Međuljudski odnosi i tolerancija*podrazumjeva kontinuirani rad tokom cijele školske godine na njegovanju pozitivnih osobina potrebnih za razvoj međuljudskih odnosa, kao i održavanje radionica na temu tolerancije.
Zaštita i sigurnost podrazumjeva kontinuirani rad tokom cijele školske godine na zaštiti i sigurnosti tokom tjelesnog vježbanja.

TREĆI RAZRED

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA
TJELESNO VJEŽBANJE

	Odgojno-obrazovni ciljevi		
Sadržaj	**Znanja**	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
1.**Antropološka obilježja** - mjerenje morfoloških karakteristitika i motoričkih sposobnosti	Učenici će: -uporediti rezultate na početku i kraju školske godine (visine, težine, brzine i koordinacij); -navesti primjere složenijih oblika kretanja (koordinacije); -prepoznati značaj praćenja antropometrijskih karakteristika; -utvrditi tjelesnu težinu i visinu u skladu sa općim pokazateljima rasta i razvoja;	Učenici će: -koristiti mjerne instrumente za mjerenje antropometrijskih karakteristika; -dovoditi tijelo u optimalan položaj za izvođenje koordinacije; -samostalno pratiti ritam ishrane, kretanja i odmora; -koristiti osnovne pokazatelje morfoloških karakteristika (mršav-gojazan,visok-nizak,...);	Učenici će: -uporediti individualne rezultate mjerenjana početku i kraju školske godine; -primjenjivati različite vježbe za razvoj koordinacije; -primjeniti koordinirane pokrete tijela; -bilježiti i procjenitivlastiti napredak; -samostalno planirati režim ishrane i tjelesne aktivnosti u svrhu pravilnog razvoja;
2. **Teoretsko-motorička znanja i dostignuća**	Učenici će: -razlikovati osnovna teoretska znanja iz sporta; -prepoznati opterećenje kod tjelesnog vježbanja na osnovu vanjskih pokazatelja i koristiti aktivan odmor;	Učenici će: -koristiti teoretsko-motorička znanja sa akcentom na koordinaciju i brzinu reakcije; -reagovati primjereno nazvučne i vidne podražaje kroz igru; -koristiti nastavna sredstva, opremu i prostor za igru;	Učenici će: -primjenjivati terminologiju prilikom izvođenja prirodnih oblika kretanja; -ispravljati pogrešno usvojene obrasce kretanja; -voditi računa o pravilnom korištenju rekvizita, opreme i prostora;
Prirodni oblici kretanja Hodanje i trčanje	-prepoznati kretanja u različitim formacijama i različitim tempom; -prepoznati odgovarajuće startove za trčanja na kraće i duže dionice;	- pokazati primjere kretanja sa usporavanjem i ubrzavanjem tempa;	-primjenjivati tehniku trčanja razumijevajući njenu važnost u prevenciji povreda; -reagirati na vanjske pokazatelje opterećenja pri tjelesnom vježbanju (crvenilo lica, ubrzan ritam srca, zadihanost);
Penjanje, puzanje, provlačenje,	-opisati način penjanja, puzanja i provlačenja sa i bezrekvizita; -imenovati rekvizite za penjanje, puzanje i provlačenje(švedska klupa, švedski sanduk, uz kosinu, prirodni uspon i sl);	- zauzimati i mijenjati pravilne položaje prilikom izvođenja vježbi penjanja, puzanja i provlačenja (pojedinačno, u parovima, grupno ...); -koristiti raspoloživa sredstva primjenjujući tehnike penjanja, puzanja, provlačenja; -kombinovati različite oblike penjanja, puzanja i provlačenja koristeći rekvizite i opremu (grede, švedske klupe, dijelovi švedskog sanduka, razapete vijače, kozlić, ljestve za penjanje, mornarske ljestve, konopac, šipke, ripstol);	-odgovorno se ponašati pri izvođenju vježbi penjanja, puzanja i provlačenja; -poštovati i prihvatati pravila potrebna za izvođenje zadatih vježbi; - primjenjivati naučeno u svakodnevnom životu;

Vučenje, potiskivanje i nadvlačenje	-navesti primjere vježbi za razvijanje sposobnostivučenja, potiskivanja i nadvlačenja; -opisati ulogu i značaj pojedinih dijelova tijela pri vučenju, potiskivanju i nadvlačenju; -objasniti način korištenjarekvizita i predmeta u različitim vježbama;	-pronaći u prostoru rekvizite i predmete koji se koriste za vježbanje vučenja, potiskivanja i nadvlačenja; -zauzimati pravilne položaje prilikom izvođenja vježbi; -kombinovati različite oblike vučenja, potiskivanja i nadvlačenja pojedinačno, u paru ili grupno; -koristiti tradicionalne igre za razvijanje navedenih sposobnosti (nadvlačenje konopca, štapa, štafetne igrice...);	-odgovorno se ponašati prilikom izvođenja vježbi vučenja, potiskivanja i nadvlačenja; -voditi računa o opterećenju dozirajući broj ponavljanja vježbi; -njegovati i primjenjivati tradicionalne igre koje sadrže aktivnosti vučenja, potiskivanja i nadvlačenja;
Bacanje, hvatanje i gađanje	- navesti primjer bacanja, hvatanja i gađanja -prepoznati rekvizite za izvođenje različitih vrsta bacanja, hvatanja i gađanja;	-kombinovati bacanje, hvatanje i gađanje loptom i lopticom na različite načine; -zauzeti pravilan položaj tijela za različite oblike bacanja, hvatanja i gađanja;	- primjenjivati pravila izvođenja pokreta shvatajući njihovu važnost za postizanje preciznosti;
Elementarne igre i igre loptom	-navesti primjere elementarnih igara; -opisati osnovna pravila elementarnih igara; -prepoznati primjere sportskih igara; -razlikovati ranije naučene igre loptom od sportskih igara; -objasniti osnovna pravila različitih igara loptom; -prepoznati elemente različitih igara loptom i sportskih igara;	-pridržavati se pravila igre (dječije igre prilagođene uzrastu); -koristiti elemente igara kao uvod u sportske igre (nogomet, rukomet, košarka i odbojka); -kombinovati elemente dječijih sportskih igara: vođenja, dodavanja i odbijanja lopte u elementarnim, štafetnim i timskim igrama;	-ponašati se prikladno pravilima igre; -reagovati pravilnona nesportsko ponašanje; -tolerisati poraz; -izbjegavati situacije u kojima može doći do povrede; -sarađivati sa drugom djecom u igri;
Atletika	-prepoznati vježbe koje pripadaju atletskim sadržajima: trčanja, bacanja, skakanja; -prepoznati različite početne položaje pri izvođenju atletskih vježbi; -opisati različite položaje tijela tokom izvođenja atletskih vježbi (početni, tranzitni i završni); - nabrojati i opisati različite vrste skokova;	-koristiti osnovna atletska pravila prilikom izvođenja vježbi trčanja, bacanja i skakanja; -koristiti odgovarajuću sportsku opremu za izvođenje vježbi iz atletike; - izvoditi različite vrste skokova: skok u vis i skok u dalj, primjenjujući tehniku izvođenja;	-poštovati osnovna pravila u savladavanju atletskih vježbi; -primjetitii reagovati na fiziološke znake opterećenja i zamora prestankom aktivnosti; - primjenjivati tehniku skakanja shvatajući njenu važnost u prevenciji povreda;
Ritmika i ples	-razlikovati ritmičke elemente; odabirati rekvizite koji se koriste u izvođenju ritmičkih pokreta (vijača, obruč, lopta); -imenuje osnovne pojmoveza ples (plesni stav, koraci, takt, ritam); -opisati osnovne plesne korake;	-izvoditi kretnje u skladu sa vlastitim ili zadatim ritmom; -povezati plesne korake i dinamiku muzike; -izvodi jednostavnu koreografiju uz povezivanje 3 do 5 elemenata;	-kroz pokrete i muziku izraziti emocije; -uvažavati suprotne spolove; -primjenjivati jednostavne plesne kretnje u i izvan škole;

Gimnastika	-uočiti razlike između vježbi oblikovanja, jačanja i istezanja; -prepoznati osnovne rekvizite koji se koriste za vježbe oblikovanja; -imenovati opremu na kojoj se izvode elementi akrobatike; navesti primjer jednog kompleksa jutarnjih vježbi;	-koristiti primjerene vježbe za oblikovanje, jačanje i istezanje određenih dijelova tijela; -izvoditi vježbe oblikovanja sa primjerenim rekvizitima; -izvoditi različite vježbe iz akrobatike (kolut naprijed, svijeća, most...); -rješavati jednostavne poligone koristeći elemente akrobatike;	-pokazati zadovoljstvo savladavanjem prepreka i straha od sprava; -pokazati opreznost pri izvođenju akrobatskih vježbi i prelaženju sprava ; -pružati podršku drugim učenicima u radu; -odgovorno se ponašati prema sebi i drugima, kako ne bi došlo do povređivanja;
ZDRAV NAČIN ŽIVOTA			
1. **Aktivan život**	Učenici će: -opisati značaj tjelesnog vježbanja i boravka u prirodi za pravilan rast, razvoj i otpornost organizma; -opisati tjelesne aktivnosti koje može koristiti u slobodno vrijeme; -objasniti značaj svakodnevnih tjelesnih aktivnosti u slobodnom vremenu; - objasniti pravilno i nepravilno držanje tijela u različitim životnim aktivnostima;	Učenici će: -koristiti tjelesno vježbanje u cilju razvoja funkcionalnih i motoričkih sposobnosti; -koristiti svakodnevne tjelesne aktivnosti u životu; -učestvovati u planiranju i organizaciji slobodnih tjelesnih aktivnosti i igara u slobodnom vremenu;	Učenici će: -pokazivati stalnu potrebu izvođenja tjelesnih aktivnosti; -samostalno organizirati aktivno provođenje slobodnog vremena; -poštovati pravila lijepog ponašanja tokom aktivnog provođenja vremena;
2. **Prehrambene i higijenske navike**	Učenici će: -prepoznati osnovne principe pravilne ishrane i njezin uticaj na zdravlje; -imenovati i razlikovati štetne materije i njihov uticaj na nastanak i razvoj bolesti; -razvrstavati sredstva i pribor za održavanje lične higijene i higijene prostora;	Učenici će: -koristiti zdrave namirnice u ishrani; -održavati ličnu higijenu (pranje ruku, zuba, umivanje, tuširanje);	Učenici će: -upotrebljavati stečena znanja o redovnom i pravilnom održavanju lične higijene i zaštite okoliša; -upotrebljavati stečena znanja o redovnom i pravilnom održavanju higijene okoline (radni prostor); - primjenjivati osnove pravilne ishrane;
3**. Međuljudski odnosi i tolerancija**	Učenici će: -navesti osobine i ponašanja koje mogu uticati na prijateljstvo; -navesti načine poticaja i podrške drugovima/icama kroz vježbe i igre; -prepoznati korake u rješavanju problema;	Učenici će: -sarađivati sa vršnjacima primjenom pravila ponašanja; -pokazivati konkretnim primjerima osobine lijepog ponašanja;	Učenici će: -stvarati prijateljstva i osobine koje mogu uticati na prijateljstvo; -sarađivati sa vršnjacima tokom vježbanja i igre uz poticaj i podršku; -razvijati samokontrolu uvažavajući sličnosti i razlike među vršnjacima; -raspravljati o načinima rješavanja problema u svakodnevnim životnim situacijama;
4. **Zaštita i sigurnost**	Učenici će: -prepoznati potrebu zaštite i sigurnosti tokom tjelesnog vježbanja; -opisati različita sredstva za pružanje prve pomoći i za različite urgentne situacije;	Učenici će: - koristiti osnovna znanja i pravila za zaštitu i sigurnost tokom tjelesnog vježbanja;	Učenici će: - voditi računa o vlastitoj sigurnosti i sigurnosti drugih učenika tokom tjelesnog vježbanja;

Organizacijsko-metodičke napomene

Antroploška obilježja – Tjelesni razvoj učenika u trećem razredu utvrđuje se mjerenjem tjelesne visine i težine na početku (inicijalno) i završetku (finalno) godine. Od motoričkih sposobnosti u trećem razredu mjeri se brzina, agilnost (5 x 10m) i koordinacija. Koordinacija podrazumjeva usklađenost motoričkih sposobnosti i pokreta kojom učenik savladava određen motorički zadatak (npr. hodanje natraške, hodanje četveronoške oko stalka, osmica sa sagibanjem...). Rezultat se mjeri vremenom za koje učenik savlada zadatak.
Teoretsko-motorička znanja i dostignuća - Prirodni oblici kretanja su hodanje, trčanje, skakanje, puzanje, provlačenje, penjanje, bacanje i hvatanje, dizanje i nošenje. Prilikom realizacije ovih sadržaja treba voditi računa o vrstama, oblicima i zakonitostima. Kretanjem se mogu oponašatirazličiti pokreti i kretanja drugih živih bića.
Hodanje se može izvoditi pravolinijski; s promjenom pravca, smjera, tempa i ritma; kretanjem u različitim formacijama; hodanje s ubrzavanjem i usporavanjem tempa; hodanje za datom brzinom; ciklična kretanja do dvije minute. Također, hodati se može uz različite položaje ruku, koljena i stopala, kao i kombinacijom trčanja, skakanja, preskakanja itd. U trećem razredu osim poznatih kretanja učenici trebaju primjenjivati bočna kretanja.
Trčanje u trećem razredu treba izvoditi kombinovano sa drugim prirodnim oblicima kretanja. Kontinuirano ponavljati poznate oblike i načine trčanja (promjena pravca, tempa i smjera). Istrajno trčanjeizvoditi češće u manjim vremenskim intervalima u cilju razvoja motoričke izdržljivosti. Prilikom trčanja voditi računa o startu (položaj prije istrčavanja), pravilnom položaju tijela tokom trčanja i pravilnom zaustavljanju.
Skakanje realizirati kroz preskoke kratke i duge vijače sunožnim odrazima; skokovima preko prirodnih horizontalnih i vertikalnih prepreka; skokovima na povišenje; saskocima sa povišenja. Učenike također treba naučiti tehnici skoka u dalj zgrčno; skoka u vis makazicama, odrazom s lijeve ili desne noge.
Penjanje, puzanje i provlačenje podrazumjeva penjanje na različite predmete (švedska klupa, švedski sanduk, uz kosinu, prirodni uspon i sl) i silaženje; puzanje i provlačenje u različitim kretnim manifestacijama (pojedinačno, u parovima, grupno..); kombinacija provlačenja, puzanja, hodanja, trčanja; provlačenje ispod raznih predmeta (grede, švedske klupe, razapete vijače). Navedene prirodne oblike kretanja uglavnom treba izvoditi kombinovanjem kroz različite poligone i prilagođene takmičarske igre.
Vučenje, potiskivanje i nadvlačenje podrazumjeva vučenje predmeta po tlu; međusobno povlačenje i potiskivanje (naguravanje) između učenika uz korišćenje pomagala (palice, medicinke, vijače); grupno vučenje, potiskivanje i nadvlačenje.
Bacanje, hvatanje i gađanje se realizira krozbacanje i hvatanje loptice na različite načine; dodavanje i hvatanje lopte u kretanju; gađanje lopticom u nepokretne i pokretne ciljeve s udaljenosti do 5 m; bacanje loptice o zid i hvatanje.
Elementarne igre i igre loptom. Elementarne igre u trećem razredu su malo složenije igre koje pomažu učenicima razumjevanju sportskih igara loptom i predstavljaju uvod u strukturu sportskih igara. Sadržaji tih igara mogu biti osnovni elemetni tehnike sportskih igara (dodavanja, hvatanja, vođenja, šutiranja, pogađanja).
Igre loptom podrazumjevaju igranje različitim loptama rukom, nogom, glavom, palicom ili reketom; vođenje lopte rukom ili nogom u jednom pravcu ili sa promjenom pravca; kontrolirano odbijanje balona jednom ili objema rukama; dodavanje i hvatanje lopte jednom i objema rukama; dodavanje lopte nogom; štafetne i elementarne igre sa loptom; odbojka preko konopa balonom, osnovni elementi dječijeg nogometa, rukometa i košarke.
Atletika– atletski sadržaji u trećem razredu (hodanje i trčanje,kombinovane štafetne igre sa i bez rekvizita, preskakanje niskih prepreka, preskakanje određene razdaljine kratkim zaletom, skok udalj iz mjesta,brzo trčanje, trčanje umjerenim tempom, bacanje loptice udalj i gađanje cilja) predstavlja uvod u osnovne atletske oblasti (trčanja,bacanja, skakanja). Prilikom izvođenja ovih elemenata potrebno je voditi računa o početnim i završnim položajima prilikom trčanja, bacanja rekvizita i izvođenja skokova u dalj i vis.
Ritmika i ples u trećem razredu podrazumijeva izvođenje pokreta tijela u zadatom ili vlastitom ritmu. Ritmičko kretanje se može izvoditi sa i bez rekvizita: okretanje obruča oko ruke i struka, vođenje obruča kotrljanjem naprijed, kotrljanje obruča u parovima; dječji poskok, plesni dokoraci uz pratnju muzike; plesne koreografije po izboru učitelja; improvizirane koreografije na različite vrste muzike.
Gimnastika
U trećem razredu gimnastički sadržaji kroz vježbe oblikovanja treba da budu usmjereni na jačanje i istezanje mišića cijelog tijela vodeći računa o koordinaciji, ravnoteži i prostornoj orijentaciji, kao i pravilnom držanju tijela. Učenici treba da razlikuju navedene vježbe i sami kreiraju jedan kompleks jednostavnih vježbi. Učenici razlikuju opremu i gimnastičke sprave za vježbanje i koriste ih vodeći računa o sigurnosti tokom vježbanja. Predviđeni gimnastički sadržaji su kolut naprijed, svijeća, most, vaga, prelasci preko niske grede, okreti i jednostavni saskoci.

Zdrav način života

Aktivan život se odnosi na organizaciju i realizaciju izlaska u prirodu sa edukacijom učenika za pripremanje opreme i rekvizita, vremenskog plana izvođenja, pravila ponašanja i opasnosti u prirodi, sa osposobljavanjem učenika za samostalan boravak u prirodi. Usmjeravanje djece na aktivan život potrebno je raditi u kontinuitetu tokom cijele školske godine u cilju razvoja stavova o važnosti svakodnevnih tjelesnih aktivnosti.

Prehrambene i higijenske navike se realiziraju razgovorom, navođenjem primjera i praktičnim radionicama o izboru i konzumiranju zdrave hrane kao i održavanjem higijene životnog prostora i lične higijene.
Međuljudski odnosi i tolerancija podrazumjeva kontinuirani rad tokom cijele školske godine na njegovanju pozitivnih osobina potrebnih za razvoj međuljudskih odnosa, kao i održavanje radionica na temu tolerancije.
*Zaštita i sigurnost*podrazumjeva kontinuirani rad tokom cijele školske godine na zaštiti i sigurnosti tokom tjelesnog vježbanja.
Nastavni sadržaji predloženi metrikom oblika 1+1, 2+2, 3+3, 4+4 raspoređuju se prema operativnom planu prvog i drugog polugodišta u skladu sa didaktičkim principima.
U prvoj trijadi osnovne škole treba usvojiti što veći broj motoričkih znanja i to tzv. bazičnih struktura kretanja koje omogućuju uspješno savladavanje prostora, prepreka i otpora. Ova su znanja prirodna potreba djece ove dobi (da se negdje provlače, preskaču, guraju, vuku, nose, trče savladavajući prepreke, mijenjajući pravac itd.), što znači da postoji aprirorni motiv da se ostvare ovi ciljevi. Znanja koja se stječu u savladavanju prostora, prepreka i otpora prijeko su potrebna djeci u svakodnevnom životu, posebno u urgentnim situacijama. Pod pojmom bazičnih motoričkih znanja za savladavanje prostora obično se smatraju različiti oblici i varijante: valjanje, puzanje, hodanje, trčanje, poskoci, skokovi i kolutanje, kao i njihove različite međusobne kombinacije. Pod bazičnim motoričkim znanjima koja se koriste za savladavanje aktivnog ili pasivnog otpora (žive sile ili mase objekata) obično se smatraju različite vrste dizanja, nošenja, bacanja, hvatanja, upiranja, visenja, guranja i vučenja. Ovih oblika ima veći broj različite složenosti i težine. Djeca ih trebaju savladavati u skladu sa svojim mogućnostima.
Prilikom realizacije sadržaja tjelesnog i zdravstvenog odgoja nastavnik treba voditi računa o: prilagođenosti sadržaja materijalnim uvjetima; primjerenosti sadržaja dobi i spolu djeteta; sigurnosti djeteta; korisnosti sadržaja za svakodnevni život, sportsku rekreaciju, urgentne situacije; razvoju antropoloških obilježja djeteta i interesu i potrebama djeteta.
Nastavnik će u cilju optimalizacije nastave ostvarenjem grupnih oblika rada, organizirati rad u homogeniziranim grupama. Grupni oblici nastavnoga rada, tj. podjela odjeljenja na manje homogenizirane grupe, omogućuju bolje iskorištavanje postojećih uslova rada, nastavnih pomagala, veću aktivnost učenika na nastavnom času i veću mogućnost zadovoljavanja individualnih potreba i zanimanja učenika.
Rad se u homogeniziranim grupama organizira s obzirom na interes, sposobnosti i vještine, te prethodno stečena znanja iz pojedinih kinezioloških aktivnosti, a programske sadržaje u nastavnom programu prema tome određuje i vrednuje sam nastavnik.
Nastavnik će povremeno realizirati i sadržaje po izboru učenika, koji su u skladu sa ishodima nastave. To su sadržaji koje učenici biraju na samom nastavnom času u dogovoru sa nastavnikom. Ovakav pristup realizacije nastave će razviti pozitivnu komunikaciju nastavnika sa učenicima i graditi povjerenje učenika, što će povećati nivo njihovog samopoštovanja. Sadržaji po vlastitom izboru omogućavaju da učenici razvijaju osjećaj o vlastitoj sposobnosti koji utiče na razvoj unutrašnje motivacije za rad. Osjećaj kompetentnosti koji učenik doživljava u takvim aktivnostima povećava njegov interes za rad i uživanje u tjelesnim aktivnostima. Samostalan izbor aktivnosti povećava osjećaj autonomije. Kada se dešava da se učenici ne mogu odlučiti za neke od programskih sadržaja nastavnik im u tome treba pomoći. Kada se dešava da učenici biraju iste sadržaje na više časova to im ne treba osporavati sve dok u tome primjetno uživaju. Sadržaji po izboru učenika se biraju iz okvira predviđenih programskih sadržaja u skladu sa nastavnim planom i ishodima nastave.
Nastavnik može integrirati sadržaje iz dva ili više predmeta ili oblasti, u zavisnosti od postavljenih ciljeva i očekivanih ishoda. Trajanje rada na odabranoj temi, sadržaj i struktura pojedinačnih časova, variraju u zavisnosti od reakcije učenika. Teme se realiziraju kroz: igru, poligone, stanice, korišćenje sportskih sprava i rekvizita, radionice. *Uvijek promovirati nadmetanje sa samim sobom*. Hodanje i trčanje, kad god je moguće, realizirati u prirodi.
U kontekstu tjelesne aktivnosti, nastavnik mora uložiti maksimalan napor kako bi kroz individualizaciju nastave svim učenicima omogućio doživljaj uspješnosti u ovladavanju sve složenijim kretnim zadacima. Saznanje da postoje okretniji ili brži vršnjaci, za dijete treba da bude izvor prepoznavanja različitosti i spoznaje sopstvenih osobina (dobrih i manje dobrih) i prihvatanje sebe i drugih kao jednako vrijednih. Kod izbora igara, prednost imaju saradničke igre, mada djeci koja to žele treba omogućiti iskustvo takmičarske situacije, naravno pod određenim uvjetima (insistirati na prijateljskom, fer-plej odnosu i poštovanju pravila; ne precjenjivati značaj pobjede; kontrolirati i suzbijati agresivnost; omogućiti visok stepen učešća svih takmičara; insistirati na samoprevazilaženju i sl.), u takmičarskim igrama promovirati uvažavanje drugih – protivničkih igrača i saigrača. Obavezno omogućiti učenicima slobodu izbora kad je riječ o učešću u takmičarskim igrama.

Opće didaktičko-metodičke napomene

Kretanje ima funkciju biološkog nagona i zadovoljava potrebe stimuliranja tjelesnog rasta i razvoja ali kretanjem djeca zadovoljavaju i svoje društvene potrebe kroz psihosocijalno komuniciranje. Psihomotorička aktivnost, tokom prve trijade, se usmjerava prije svega na razvijanje: snage (položaji tijela - ležeći, čučeći, klečeći, stojeći, viseći, u trčanju, u skakanju, neobični položaji, sa osloncem na jednoj nozi, ruci, laktu, glavi...), brzine (reakcije, pojedinačnih pokreta i frekvencije pokreta - hodanje, trčanje, skakanje, penjanje, puzanje, provlačenje, valjanje, kotrljanje, održavanje na vodi, kretanje na vodi...), izdržljivosti (opće - posebnu pažnju usmjeriti na disanje), gibljivosti (aktivne kompleksne i lokalne - vježbe oblikovanja), koordinacije (brzinske, ritmičke, orjentacije) agilnosti (brzine promjene smjera kretanja - u hodanju, trčanju, penjanju, puzanju, provlačenju, valjanju, kotrljanju; sa rekvizitima; u elementarnim sportskim aktivnostima), ravnoteže (statističke i dinamičke - bez rekvizita i sa rekvizitima - na suženoj i nestabilnoj podlozi) i preciznosti (držanje, bacanje, šutiranje, postavljanje, dizanje, gađanje, hvatanje, nošenje, spuštanje).

U ovom periodu tjelesne aktivnosti bi trebalo da se sprovode uglavnom kroz igru jer su takve aktivnosti prikladne ovom uzrastu djece, te se djeca kroz ovakve aktivnosti najadekvatnije ukupno izražavaju.

Izbor modaliteta rada kojima će se provoditi proces vježbanja uvijek mora biti u funkciji ishoda za postojeće stanje učenika, bez ikakvih rizika, posebno kada su u pitanju vanjska opterećenja. Temeljna metoda vježbanja je iterativna (ponavljajuća).

U ovom uzrastu se preporučuje sintetička metoda učenja i obučavanja, na način da se uči motorički akt u cjelini, a analitički način rada samo u slučaju kada se cjelina ne može savladati i to izvan igre, najbolje kao dopunska aktivnost.

Individualne razlike među djecom navedene dobi veće su nego među odraslima i treba ih u radu respektirati. Osim uzrasnog kriterija, u radu s djecom treba uvažavati i mnoge druge specifične razlike među njima.

Prilikom realizacije nastave tjelesnog i zdravstvenog odgoja, nastavnik treba voditi računa o mjerama sigurnosti u smislu asistiranja tokom izvođenja zahtjevnijih vježbi, higijenskih uvjeta tokom rada i preventive obezbijeđenja prostora.

Tokom obučavanja novog motoričkog sadržaja *prirodni slijed etapa* kreće se od:

- Stvaranja jasne predstave o motoričkom sadržaju (najavljivanje, opisivanje, demonstracija i objašnjavanje)
- Izvođenje motoričke kretnje
- Ispravljanje grešaka
- Ponavljanje i uvježbavanje
- Praćenje i realizacija ishoda.

Najčešći *principi* na kojima se zasniva motoričko učenje su:

- princip očiglednosti (sticanje znanja uz pomoć analizatora - čula vida),
- princip sistematičnosti (ponavljanje i usavršavanje racionalnih pokreta i broj ponavljanja, izbor i redoslijed vježbi i opterećenje usklađuju se sa mogućnostima učenika),
- princip svjesnosti (aktivno i stvaralačko sudjelovanje učenika ostvaruje se kroz različite sadržaje koji potenciraju samostalnost i odlučnost i mogućnost izbora načina i sredstava za uspješan ishod),
- princip individualnosti (zasnovan je na prirodnoj psihomotoričkoj diferencijaciji i usklađivanju procesa obuke prema mogućnostima, potrebama i interesima učenika),
- princip ponavljanja (osigurava racionalizaciju i trajnost usvojenih sadržaja),
- princip odgojnosti (usmjerenost ka pozitivnim vrijednostima, stavovima i navikama),
- princip reverzibilnosti (podrazumijeva opadanje tjelesnih sposobnosti sa prestankom vježbanja i potencira potrebu za kontinuiranom vježbom u skladu sa tempom njihovog opadanja) i
- princip svestranosti (podizanjem opće tjelesne pripremljenosti, usvajanjem vještina i navika stvara se osnove za kasniju individualnu sportsku diferencijaciju, u skladu sa mogućnostima i interesima učenika).

Valorizacija procesa tjelesnog i zdravstvenog odgoja je procjena ostvarenja cilja i ishoda i odnosi se na uspješnost učenika u svakom od planiranih ishoda. Potrebno je sistematično pratiti i valorizirati rad svakog učenika. Što potpunije informacije su neophodne i učeniku i nastavniku za procjenu i ocjenu njihove uspješnosti. Nemoguće je upravljati transformacijskim procesom niti očekivati željene ishode bez stalnog registriranja stanja i promjena u odgojno-obrazovnom procesu.

DRUGA TRIJADA

ČETVRTI RAZRED

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA
TJELESNO VJEŽBANJE

Odgojno – obrazovni ciljevi

Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
1.Antropološka obilježja - mjerenje morfoloških karakteristitika i motoričkih sposobnosti	Učenici će: -uporediti rezultate morfoloških karakteristika (visina i težina)između dva mjerenja -utvrditi napredak u razvoju morfoloških karakteristika u toku jedne godine (visina, težina); -prepoznati pravilno i nepravilno držanje tijela; -prepoznati značaj praćenja antropometrijskih karakteristika;	Učenici će: -koristiti mjerne instrumente za mjerenje navedenih aktivnosti; -dovesti tijelo u optimalan položaj za izvođenje motoričkih radnji (testovi za mjerenje brzine, koordinacije, eksplozivne snage i frekvencije pokreta); -pratiti rezultate testiranja kroz lični karton učenika; -koristiti osnovne pokazatelje morfoloških karakteristika (mršav-gojazan,visok-nizak,...); -samostalno pratiti i kontinuirano voditi računa o pravilnom držanju tijela;	Učenici će: -kontinuirano pratiti i uporeĎivativlastite rezultate mjerenja i tražiti upute za poboljšanje sposobnosti; -koristiti različite vježbe za razvoj brzine, koordinacije,eksplozivne snage i frekvencije pokreta; -primjeniti koordinirane pokrete tijela;
2. Teoretsko-motorička znanja i dostignuća Prirodni oblici kretanja Hodanje i trčanje	Učenici će: -prepoznati kretanja korakom i trčećimkorakomu različitim formacijama i različitim tempom; -imenovati odgovarajuće startove za trčanja na kraće i duže dionice; -prepoznati i adaptirati se na opterećenje prilikom tjelesnog vježbanja;	Učenici će: -primjeniti teoretsko-motorička znanjahodanjai trčanja reagujući na zvučne i vidne signale; -koristiti nastavna sredstva, opremu i prostor za igru; -pokazati primjere kretanja sa usporavanjem, ubrzavanjem i promjenom tempa;	Učenici će: -poštovati vanjske i unutrašnje pokazatelje opterećenja(crvenilo lica, ubrzan ritam srca, zadihanost) te u skladu s njima dozirati aktivnosti; -koristiti terminologiju prilikom izvođenja prirodnih oblika kretanja; -ispravljati pogrešno usvojene obrasce kretanja; voditi računa o pravilnom korištenju rekvizita, opreme i prostora;
Penjanja	-opisati način penjanja (uz konopac, šipku, mornarske ljestve); -imenovati rekvizite za penjanje (konopac, šipka, mornarske ljestve);	-zauzimati i mijenjati pravilne položaje prilikom izvođenja vježbi penjanja; -koristiti sredstva za zaštitu (strunjača) prilikom penjanja uz konopac, šipku ilimornarske ljestve; -izvoditi različite oblike penjanja na najsigurniji način;	-odgovorno se ponašati pri izvođenju vježbi penjanja; -poštovati i prihvatati pravila potrebna za izvođenje zadatih vježbi; -primjenjivati naučeno u svakodnevnom životu;
Višenja i upiranja	-prepoznati različite vrste višenja na spravama (vis na razboju, ripstolu i vis na vratilu); -prepoznati načine upiranja o različite predmete i sprave kao oblike vježbanja;	-dovoditi tijelo iz mirnog položaja u njih, kao i iz njiha u miran položaj; -kretati se u visu ripstolom lijevo i desno; -prelaziti spravu (razboj i vratilo) kroz hvatove; -kretati se upiranjem o ripstol lijevo - desno, i gore – dole;	-primjenjivati višenje i upiranje u svakodnevnim situacijama; -pokazati odgovornost pri izvođenju visa i saskokakoristeći strunjaču kao zaštitu; samostalno izvoditi razne vrste višenja i upiranja; samostalno kreirati vježbe koristeći upiranje;

Vučenje, potiskivanje i nadvlačenje	-navesti primjere vježbi za razvijanje sposobnostivučenja, potiskivanja i nadvlačenja; -prepoznati značaj pojedinih dijelova tijela po njihovoj važnosti pri vučenju, potiskivanju i nadvlačenju; -objasniti vlastite stilove vučenja, potiskivanja i nadvlačenja u cilju povećanja efikasnosti ;	-zauzimati pravilne položaje prilikom izvođenja vježbi; -kombinovati različite oblikevučenja, potiskivanja i nadvlačenja; -samostalno kreirati vježbe;	-odgovorno se ponašati prilikom izvođenja vježbi vučenja, potiskivanja i nadvlačenja; -voditi računa o mogućnosti povređivanja i kontrolisati primjenu snage prilikom izvođenja vježbi u paru;
Sportske igre	-nabrojati sportske igre loptom (odbojka, košarka, rukomet, nogomet); -nabrojati osnovne elemente sportskih igara; -opisati osnovna pravila sportskih igara;	-pridržavati se osnovnih pravila sportskih igara; -koristiti osnovne elemente igara za igru (odbojka, košarka, rukomet, nogomet); -učestvovati u igri poštujući pravila igre;	-zalagati se, nadmetati i usavršavati osnovne elemente sportskih igara kroz igru; -t olerisati poraz; -pokazati razumjevanje u konfliktnim situacijama; -voditi računa o mogućnostima povređivanja u igri; -sarađivati sa drugom djecom u igri;
Atletika Trčanje, bacanje, skakanje	-razlikuju vježbe koje pripadaju atletskim sadržajima: trčanja bacanja skakanja; -navesti vrste startova za istrčavanje (niski i visoki start); --nabrojati vrste predvježbi koje se primjenjuju kao priprema za izvođenje skokova (naskok, saskok); nabrojati vrste skokova kao atletske discipline (skok u dalj, skok u vis); -imenovati rekvizite za izvođenje različitih vrsta bacanja; -imenovati jednu atletsku disciplinu bacanja (bacanje kugle); -objasniti osnovna atletska pravila izvođenja atletskih vježbi;	- primjeniti osnovna atletska pravila prilikom izvođenja vježbi trčanja, bacanja i skakanja; -koristiti odgovarajuću sportsku opremu za izvođenje vježbi iz atletike; -samostalno izvoditi predvježbe za izvođenje skokova (naskok, saskok); -izvoditri različite vrste skokova: skok u vis i skok u dalj, primjenjujući tehniku izvođenja - zauzeti pravilan položaj tijela za različite oblike bacanja;	-poštovati osnovna pravila u savladavanju atletskih vježbi; -primjetitii reagovati na fiziološke znake opterećenja i zamora, prestankom aktivnosti; -primjenjivati predvježbe shvatajući njihov značaj prevenciji povreda; -prezentirati važnost atletskih sadržaja kao temeljnih sadržaja cjelokupnog antropološkog razvoja čovjeka;
Ritmika i ples	-razlikovati ritmičke pokrete bez i sa rekvizitima (izdržaj, ritmičko trčanje, ritmički poskoci); -odabirati rekvizite koje koristi u izvođenju ritmičkih pokreta (vijača, obruč, lopta, trake); -objasniti jednostavnu koreografiju od tri i više elemenata; -razlikovati elemente plesa (plesni stav, koraci, takt, ritam); -razlikovati osnovne plesne korake;	izvoditi kretnje u skladu sa vlastitim ili zadatim ritmom; -povezati plesne korake i dinamiku muzike; -izvoditi jednostavnu koreografiju povezujući 3 do 5 elemenata sa i bez rekvizita;	-kroz pokrete i muziku izraziti emocije; uvažavati suprotne spolove; -primjenjivati jednostavne koreografijekroz različite nastupe u i izvan škole; -primjenjivati poznate ritmičke pokrete u drugim sportskim -ktivnostima i svakodnevnom životu;
Gimnastika	-prepoznati osnovne sprave (kozlić) koje se koriste za gimnastičke vježbe; -imenovati predvježbe(naskok na odskočnu daskui skok pruženo) koje se koriste kao priprema za izvođenje raznoške; -imenovati predvježbe za izvođenje koluta naprijed i nazad (kolut naprijed i nazad niz strmu ravan);	-primjeniti primjerene predvježbeza izvođenje koluta naprijed i nazad; -izvoditi različite vježbe iz akrobatike (kolut naprijed); -izvoditi raznošku preko kozlića uz pomoć nastavnika;	-pokazati zadovoljstvo savladavanjem straha od sprava i vježbi; -pokazati opreznost pri izvođenju vježbi na spravama; -pružati podršku drugim učenicima u radu; -odgovorno se ponašati prema sebi i drugima, kako ne bi došlo do povređivanja;

ZDRAV NAČIN ŽIVOTA

1. Aktivan život	Učenici će: -objasniti značaj tjelesnog vježbanja i boravka u prirodi za pravilan rast, razvoj i otpornost organizma; -objasniti tjelesne aktivnosti koje može koristiti u slobodno vrijeme; -objasniti značaj boravka u prirodi i tjelesnih aktivnosti u slobodnom vremenu u cilju očuvanja zdravlja; -objasniti značaj pravilnih položaja tijela u svakodnevnom životu u cilju sprečavanja deformiteta;	Učenici će: -provoditi slobodno vrijeme u prirodi u cilju pravilnog rasta i razvoja; -koristiti različite tjelesne aktivnosti u slobodno vrijeme u cilju jačanja organizma; -učestvovati u kreiranju, planiranju i organizaciji raznih aktivnosti i igara u slobodnom vremenu;	Učenici će: -pokazivati stalnu potrebu izvođenja tjelesnih aktivnosti; -samostalno organizirati aktivno provođenje slobodnog vremena; -poštovati pravila lijepog ponašanja tokom aktivnog provođenja vremena;
2. Prehrambene i higijenske navike	Učenici će: -prepoznati značaj redovnog održavanja lične higijene i pravilne ishrane; -razlikovati više i manje štetne materije i njihovuticaj na nastanak i razvojbolesti; -razvrstavati sredstva i pribor za održavanje lične higijene, higijene prostora i očuvanja i zaštite okoline;	Učenici će: -koristiti zdrave namirnice u ishrani; -održavati ličnu higijenu (pranje ruku, zuba, umivanje, tuširanje); voditi dnevnik prehrane;	Učenici će: -upotrebljavati stečena znanja o redovnom i pravilnom održavanju lične higijene i zaštite okoliša; -upotrebljavati stečena znanja o redovnom i pravilnom održavanju higijene okoline (radni prostor); -primjenjivati pravilnu ishranu u svakodnevnom životu;
3. Međuljudski odnosi i tolerancija	Učenici će: -navesti osobine i odgovorno ponašanje prema sebi i drugima; -navesti načine poticaja i podrške drugovima/icama kroz vježbe i igre; -opisati korake u rješavanju problema;	Učenici će: -koristiti vještine koje pomažu za rješavanjeproblema tokom vježbanja i igre; -pokazivati konkretnim primjerima osobine lijepog ponašanja;	Učenici će: -razvijati samokontrolu uvažavajući sličnosti i razlike među vršnjacima; -raspravljati o načinima rješavanja problema u svakodnevnim životnim situacijama; -vrednovati uloge i zadatke u međuljudskim odnosima kroz saradnju i odgovorno ponašanje; -uvažavati međusobnu saradnju tokom rada
4. Zaštita i sigurnost	Učenici će: -objasniti potrebu zaštite i sigurnosti tokom tjelesnog vježbanja; -objasniti pružanje prve pomoći u različitim situacijama; -razumjeti značaj i potrebu pružanja vršnjačke pomoći;	Učenici će: -koristiti mjere sigurnosti i zaštite; -voditi računa o vlastitoj sigurnosti i sigurnosti drugih učenika tokom tjelesnog vježbanja;	Učenici će: -primjenjivati osnovna znanja i pravila za zaštitu isigurnost tokom tjelesnog vježbanja; -primjenjivati različite načine pružanja prve pomoći;

Organizacijsko metodičke napomene

Antropološka obilježja – Tjelesni razvoj učenika u četvrtom razredu utvrđuje se mjerenjem tjelesne visine i težine na početku (inicijalno) i završetku (finalno) godine. Od motoričkih sposobnosti u četvrtom razredu mjeri sebrzina, koordinacija, eksplozivna snaga i frekvencija pokreta. Koordinacija podrazumjeva usklađenost motoričkih sposobnosti i pokreta kojom učenik savladava određen motorički zadatak (npr. hodanje natraške, hodanje četveronoške oko stalka, osmica sa sagibanjem). Rezultat se mjeri vremenom za koje učenik savlada zadatak.Eksplozivnu snagu mjerimo skokom u dalj iz mjesta, na način da učenici sunožno sa startne linije skaču u dalj na postavljenu strunjaču. Rezultat se mjeri metrom. Frekvenciju pokreta mjerimo taping testom (taping rukom).

Teoretsko-motorička znanja i dostignuća - Prirodni oblici kretanja su hodanje, trčanje, penjanje, višenjaiupiranja, vučenje, potiskivanje i nadvlačenje. Prilikom realizacije ovih sadržaja treba voditi računa o vrstama, oblicima i zakonitostima. Kretanjem se mogu oponašati različiti pokreti i kretanja drugih živih bića.

Hodanje i trčanje u četvrtom razreduse može izvoditi kroz zadate brzine hodanja i trčanja, cikličnim kretanjem 4 minute i brzim trčanjem 50m. Za brza trčanja koristi se niski start, a trčanja dužih dionica počinju visokim startom.

Penjanje u četvrtom razredu podrazumjeva penjanjeuz konopac,šipku i mornarske ljestve. Prilikom penjanja učenici će koristiti obje ruke i obje noge i penjati se do maksimalne visine 2m. Tokom penjanja obavezno postaviti strunjaču kao zaštitno sredstvo.

Višenja i upiranja podrazumjevaju vježbe na ripstolu, razboju i vratilu. Kroz vježbe višenja i upiranja učenici se mogu kretati lijevo i desno kao i prelaziti spravu kroz hvatove. Mogu se također njihati i održavati miran položaj u visu. Prilikom saskoka iz visa voditi računa o načinu saskoka i doskoka. Obavezno je voditi računa da se saskok izvodi iz mirnog položaja, a doskok sa amortizacijom (kroz čučanj) na strunjaču.

Vučenje, potiskivanje i nadvlačenje podrazumjeva vučenje predmeta po tlu; međusobno povlačenje i potiskivanje (naguravanje) između učenika uz korišćenje pomagala (palice, medicinke, vijače); grupno vučenje, potiskivanje i nadvlačenje.

Sportske igre se realizuju kroz osnovne elemente i igru odbojke, košarke, rukometa i nogometa.

Osnovni elementi *odbojke* koji se realiziraju u četvrtom razredu su odbijanje prstima, odbijanje podlakticama i donji čeoni servis. Odbojkaška igra prilagođena za ovaj uzrast je na terenu manjih dimenzija i mrežom spuštenom na učenicima prilagođenoj visini.

Osnovni elementi *košarke* su hvatanje, dodavanje, vođenje i šutiranje lopteumjestuikretanju. Igra košarke se može realizirati kao igra na jedan koš sa obručem spuštenim na učenicima prilagođen način. Obruč za ubacivanje lopte može se improvizirati i od drugih rekvizita.

Osnovni elementi *rukometa* su hvatanje, dodavanje i šutiranje lopte. Igra rukometa se izvodi tako što se igra na jedan gol, odbrana – napad, primjenjujući hvatanje, dodavanje i šutiranje lopte (bez vođenja lopte).

Osnovni elementi *nogometa* su zaustavljanje, vođenje, dodavanje i šutiranje lopte. Igra nogometa se izvodi na terenu manjih dimenzija (fiskulturna sala - mali golovi) i na terenu za mali nogomet (školski poligon).

Atletika – atletski sadržaji u četvrtom razredu se odnose na trčanje, skakanje i bacanje.

Trčanje u ovom uzrastu podrazumjeva trčanje na kratkim stazama (sprint 60m) i kontinuirano trčanje do 6 minuta. Za trčanje na kratkim stazama koristi se niski start, a za trčanje na dugim stazama visoki start.

Prije izvođenja *skokova* obavezno jeodraditi predvježbe (naskoci na povišenja i različiti saskoci). Skakanje podrazumjeva skok u dalj iz zaletai skok u vis tehnikom makazice.

Bacanje se realizira kroz bacanje medicinke do1kg kao uvod u tehniku bacanja kugle jednostavnom tzv. školskom tehnikom bacanja, koja podrazumijeva pravilno držanje u ovom slučaju lopte medicinke na ramenu i izbačaj jednom rukom.

Ritmika i ples u četvrtom razredu podrazumijeva ritmičko kretanje u prostoru, kombinaciju izdržaja, trčanja i poskoka. Izdržaji se odnose na različite položaje tijela u prostoru (vaga na tlu i na niskoj gredi). Od poskoka primjenjuje se *galop korak* i *jelenji skok*. U ovom uzrastu također se koriste rekviziti za ritmički izražaj kao što su vijača, lopta, trake ...

Gimnastika

U četvrtom razredu od gimnastičkih sadržaja se realiziraju vježbe na parteru (strnjače), kolut naprijed i kolut nazad i vježbe na kozliću (raznoška). Prilikom izvođenja gimnastičkih vježbi obavezno je odraditi predvježbe u cilju pripremanja tijela, a u cilju prevencije povredama. Za gimnastičke vježbe na parteru izvode se vježbe kolut naprijed i nazad niz strmu ravan, kao predvježba za raznošku je naskok na odskočnu daskui skok pruženo.

Zdrav način života

Aktivan život se odnosi na organizaciju i realizaciju izlaska u prirodu sa edukacijom učenika za pripremanje opreme i rekvizita, vremenskog plana izvođenja, pravila ponašanja i opasnosti u prirodi, sa osposobljavanjem učenika za samostalan boravak u prirodi. Usmjeravanje djece na aktivan život potrebno je raditi u kontinuitetu tokom cijele školske godine u cilju razvoja stavova o važnosti svakodnevnih tjelesnih aktivnosti.

Prehrambene i higijenske navike se realiziraju razgovorom, navođenjem primjera i praktičnim radionicama o izboru i konzumiranju zdrave hrane kao i održavanjem higijene životnog prostora i lične higijene.

Međuljudski odnosi i tolerancija podrazumjeva kontinuirani rad tokom cijele školske godine na njegovanju pozitivnih osobina potrebnih za razvoj međuljudskih odnosa, kao i održavanje radionica na temu tolerancije.

Zaštita i sigurnost podrazumjeva kontinuirani rad tokom cijele školske godine na zaštiti i sigurnosti tokom tjelesnog vježbanja.

PETI RAZRED

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

TJELESNO VJEŽBANJE

	Odgojno – obrazovni ciljevi		
Sadržaj	Znanja	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
1.Antropološka obilježja -mjerenje morfoloških karakteristitika i motoričkih sposobnosti	Učenici će: objasniti značaj praćenja ITM-e (indeks tjelesne mase); uporediti rezultate morfoloških karakteristika (visina i težina) između dva mjerenja; utvrditi napredak u razvoju morfoloških karakteristika i motoričkih sposobnosti u toku jedne godine (visina, težina, brzina, koordinacija, eksplozivna snaga, frekvencija pokreta, statička izdržljivost i repetitivna snaga); prepoznati pravilno i nepravilno držanje tijela i uočiti deformitete; prepoznati značaj praćenja antropometrijskih karakteristika;	Učenici će: koristiti formulu za izračunavanje vlastitog ITM-e (indeks tjelesne mase); koristiti mjerne instrumente za mjerenje navedenih aktivnosti; na pravilan način izvoditi testove brzine, koordinacije, eksplozivne snage, frekvencije pokreta, statičke izdržljivosti i repetitivne snage; pratiti rezultate testiranja kroz lični karton učenika; koristiti osnovne vježbe za ispravljanje uočenih deformiteta (kifoza, skolioza, lordoza, asimetrija lopatica); samostalno pratiti i kontinuirano voditi računa o pravilnom držanju tijela;	Učenici će: pratiti vlastiti ITM-e (indeks tjelesne mase); analizirati vlastite rezultate mjerenja i tražiti upute za poboljšanje sposobnosti; primjenjivati različite vježbe za razvoj brzine, koordinacije, eksplozivne snage, frekvencije pokreta, statičke izdržljivosti i repetitivne snage;
Opće tjelesna priprema	- prepoznati značaj kontinuiranog vježbanja u cilju razvijanja opće tjelesne pripreme; - prepoznati vježbe opće tjelesne pripreme;	- izvoditi vježbe jačanja muskulature i lokomotornog aparata;	- koristiti vježbe za opće tjelesnu pripremu u svakodnevnom životu;
2. Teoretsko-motorička znanja i dostignuća Atletika (trčanja, bacanja, skakanja)	Učenici će: -razlikovati vrste startova u odnosu na dionice trčanja; -navesti komande za niski i visoki start; -klasifikovati različita kretanja kao oblasti atletike; -nabrojati rekvizite koji se koriste u različitim atletskim disciplinama; -razumjetinačin mjerenja rezultata u atletskim disciplinama; -razumjeti faze tehnike skoka u dalj; - nabrojati vrste predvježbi koje se primjenjuju kao priprema za izvođenje trčanja, skokova i bacanja;	Učenici će: -koristiti odgovarajuće startove pri trčanju na kraće i duže staze; -koristiti odgovarajuće rekvizite koji se koriste u različitim atletskim disciplinama; -koristiti mjerne jedinice za izražavanje rezultata u atletskim disciplinama; -vježbati trčanje na kratke i duge staze, štafetna trčanja (4x30m), skok u dalj -zgrčnom tehnikom, bacanje medicinke 1kg i izbačaj diska; - samostalno izvoditi predvježbe za izvođenje trčanja, skokova i bacanja;	Učenici će: -reagovati na komande za startove; -izraziti postignute rezultate u atletskim disciplinama putem mjernih jedinica; -uspješno izvodi tehniku izbačaja pri bacanju diska i kugle; -uspješno izvoditi skok u dalj zgrčnom tehnikom; - primjenjivati predvježbe shvatajući njihov značaju prevenciji povreda;

Gimnastika	-prepoznati gimnastičke sprave (kozlić, greda niska i visoka); -imenovati gimnastičke elemente koji se izvode na parteru (kolut naprijed, kolut nazad, svijeća i most); -nabrojati gimnastičke vježbe na kozliću (raznoška i zgrčka); imenovati gimnastičke elemente koji se izvode na gredi (naskok, saskok, hodanje, poskoci, okreti); -imenovati predvježbe za izvođenje gimnastičkih vježbi na kozliću, parteru i gredi; razumjeti faze tehnike izvođenja gimnastičkih vježbi na parteru i spravama;	-primjeniti primjerene predvježbe za izvođenje gimnastičkih vježbi na parteru, kozliću i gredi; -izvoditi vježbe na parteru (kolut naprijed, kolut nazad, svijeća i most) primjenjujući pravilnu tehniku; -izvoditi gimnastičke vježbe na kozliću (raznoška, zgrčka) uz asistenciju nastavnika; -izvoditi samostalno različite vježbe na gredi;	-uspješno izvoditi gimnastičke elemente na parteru i spravama; -pokazati zadovoljstvo savladavanjem straha od sprava i vježbi; -pokazati opreznost pri izvođenju vježbi na spravama; -pružati podršku drugim učenicima u radu; -odgovorno se ponašati prema sebi i drugima, kako ne bi došlo do povređivanja;
Ritmika i ples	-objasniti osnovni korak *narodnog kola*' 'Poravno"; -objasniti osnovni *valcer* korak; -prepoznati različite muzičke taktove za narodno kolo i valcer; -razlikovati nekoliko ritmičkih elemenata sa loptom;	-kretati se osnovnim korakom narodnog kola i valcera u skladu sa taktom; -izvoditi kretnje u ritmu sa loptom; -povezati ritmičke korake u sastav od tri elemenata sa loptom;	-kretati se u skladu sa zadanim taktom (narodno kolo, valcer); -povezati nekoliko ritmičkih elemenata u sastav racionalno koristeći prostor; -primjenjivati jednostavne koreografije na školskim i izvanškolskim manifestacijama; -kroz pokrete i muziku izraziti emocije; -primjenjivati poznate ritmičke pokrete u drugim sportskim aktivnostima i svakodnevnom životu;
Sportske igre (odbojka, košarka, rukomet, nogomet)	-razlikovati sportske igre po njihovoj strukturi (načinu i mjestu izvođenja, trajanju igre, osnovnim pravilima); -nabrojati osnovne elemente (odbojke, košarke, rukometa inogometa) sa i bez lopte; -opisati osnovna pravila odbojke, košarke, rukometa i nogometa; - opisati osnovne elemente tehnike igre bez lopte (stav, kretanje, skokovi);- razlikovati osnovna dodavanja, vođenja, odbijanja i šutiranja lopte; - opisati osnovne principe pravilnog izvođenja hvatanja, dodavanja, vođenja, odbijanja i šutiranja lopte;	- izvoditiosnovne elementeodbojke (odbijanja prstima i podlakticama), košarke (hvatanje, dodavanje i vođenje lopte), rukometa (hvatanja, dodavanje i šutiranje lopte) inogometa (zaustavljanje, dodavanje, vođenje i šutiranje lopte) individualno i u paru; - kombinovati elemente sportskih igara u skladu sa principima pravilnog izvođenja; - učestvovati u igri primjenjujući samo usvojene elemente; - pridržavati se osnovnih pravila sportskih igara;	-zalagati se, nadmetati i usavršavati osnovne elemente sportskih igara kroz igru; -pokazati spremnost na samomotivaciju i motivaciju drugih (podstrekom i podrškom); -tolerisati poraz i njegovati fer play igru; -pokazati razumjevanje u konfliktnim situacijama; -voditi računa o mogućnostima povređivanja u igri; -sarađivati sa drugom djecom u igri;

ZDRAV NAČIN ŽIVOTA

1. Aktivan život	Učenici će: procjenjivati značaj tjelesnog vježbanja i boravka u prirodi za očuvanje i unapređennje zdravlja; procjenjivati značaj svakodnevnog vježbanja za pravilan rast i razvoj; procjenjivati značaj pravilnih položaja tijela u svakodnevnom životu u cilju sprečavanja deformiteta;	Učenici će: kontrolirati položaje tijela u svakodnevnom životu kao uslov za sprečavanje deformiteta; provoditi slobodno vrijeme u prirodi u cilju pravilnog rasta i razvoja; koristiti različite tjelesne aktivnosti u slobodno vrijeme u cilju jačanja organizma; - kreirati i planirarati razne aktivnosti i igre u slobodnom vremenu;	Učenici će: pravilno držati tijelo pri sjedenju i kretanju; pokazivati stalnu potrebu izvođenja tjelesnih aktivnosti; samostalno organizirati aktivno provođenje slobodnog vremena; poštovati pravila lijepog ponašanja tokom aktivnog provođenja vremena;
2. Prehrambene i higijenske navike	Učenici će: -procjenjivati značaj redovnog održavanja lične higijene i pravilne ishrane; -razlikovati više i manje štetne materije i njihov uticaj na nastanak i razvoj bolesti; - izvoditi zaključke o važnosti redovnog i pravilnog očuvanja i zaštite okoline;	Učenici će: -raspravljati o važnosti redovnog i pravilnog očuvanja i zaštite okoline; -koristiti zdrave namirnice u ishrani; -održavati ličnu higijenu (pranje ruku, zuba, umivanje, tuširanje); -voditi dnevnik prehrane;	Učenici će: - pridržavati se principapravilne i redovne ishrane, održavanja lične higijene i pravilnogočuvanja i zaštite okoline;
3. Međuljudski odnosi i tolerancija	Učenici će: -objasniti osobine i odgovorno ponašanje prema sebi i drugima; -identifikovati načine poticaja i podrške drugovima/ icama kroz vježbe i igre; - prepoznavati neprimjerena ponašanja u svakodnevnom životu;	Učenici će: -koristiti vještine koje pomažu za rješavanje problema tokom vježbanja i igre; -pokazivati socijalne vještine (kontroliranje vlastitog ponašanja, razgovor o problemima, empatija) i promjene vlastitog ponašanja u konfliktnim situacijama;	Učenici će: -izgrađivati svijest o odgovornom ponašanju prema sebi i drugima; -samoprocjenjivati lični rast i razvoj; -vrednovati značaj međusobne saradnje tokom rada; -razvijati samokontrolu;
4. Zaštita i sigurnost	Učenici će: -procjenjivati značaj zaštite i sigurnosti tokom tjelesnog vježbanja; -objasniti pružanje prve pomoći u različitim situacijama; -procjenjivati značaj i potrebu pružanja vršnjačke pomoći;	Učenici će: -prilagođavati načine pružanja prve pomoćiu različitim situacijama; -koristiti mjere sigurnosti i zaštite; -voditi računa o vlastitoj sigurnosti i sigurnosti drugih učenika tokom tjelesnog vježbanja;	Učenici će: -koristiti znanja i pravila za zaštitu i sigurnost tokom tjelesnog vježbanja; -koristiti različite načine pružanja vršnjačke i prve pomoći;

Organizacijsko metodičke napomene

Antropološka obilježja – Tjelesni razvoj učenika u petom razredu utvrđuje se mjerenjem tjelesne visine i težine na početku (inicijalno) i završetku (finalno) godine. Osim morfoloških karakteristika težine i visine obavezno je pratiti i njihov odnos kroz indeks tjelesne mase (ITM-e), te pravilno držanje tijela permanentno uočavajući deformitete kičme (kifoza, skolioza, lordoza, asimetrija lopatica), te u slučaju uočavanja istih, učenike uputiti na korektivne vježbe za ispravljanje. Od motoričkih sposobnosti u petom razredu mjeri se brzina, koordinacija, eksplozivna snaga, frekvencija pokreta, statička izdržljivost, repetitivna snaga. Koordinacija podrazumijeva usklađenost motoričkih sposobnosti i pokreta kojom učenik savladava određen motorički zadatak (npr. hodanje natraške, hodanje četveronoške oko stalka, osmica sa sagibanjem). Rezultat se mjeri vremenom za koje učenik savlada zadatak. Eksplozivnu snagu mjerimo skokom u dalj iz mjesta, na način da učenici sunožno sa startne linije skaču u dalj na postavljenu strunjaču. Rezultat se mjeri metrom. Frekvenciju pokreta mjerimo taping testom (taping rukom). Statičku izdržljivost mjeriti izdržajem u visu, a repetitivnu snagu brojem sklekova (muških i ženskih).
Opće tjelesna priprema– vježbe iz ovog područja primjenjivati na početku prvog i drugog polugodišta u cilju pripremanja organizma za predstojeće tjelesne aktivnosti. Vježbe izvoditi u zoni umjerenog intenziteta.
Teoretsko-motorička znanja i dostignuća –od petog do devetog razreda obuhvataju oblasti *atletike, gimnastike (sportska gimnastika, ritmika i ples) i sportskih igara.*
Atletika u petom razredu podrazumjeva edukaciju i uvježbavanje niskog i visokog starta, upoznavanje sa rekvizitima koji se koriste u atletskim disciplinama, upoznavanje sa mjernim jedinicama za izražavanje rezultata, uvježbavanje štafetnog trčanja (4x30m), uvježbavanje skoka u dalj zgrčnom tehnikom, uvježbavanje bacanja kugle (medicinka 1 kg – školska tehnika) i bacanje diska (izbačaj). Školska tehnika bacanja kugle podrazumjeva samo fazu izbačaja kugle. Bacanje diska u petom razredu podrazumijeva tehniku izbačaja koristeći frizbi umjesto diska.
Gimnastika podrazumjeva edukaciju i uvježbavanje gimnstičkih vježbi na parteru, kozliću i gredi. Od vježbi na parteru uvježbavati kolut naprijed, kolut nazad, svijeću i most. Na kozliću uvježbavati raznošku i zgrčku, a od vježbi na gredi naskok, stojanje u ravnotežnom položaju, hodanje, okreti i saskok. Prije izvođenja gimnastičkih elemenata obaveza je odraditi primjerene predvježbe. Prilikom izvođenja svih navedenih gimnastičkih vježbi obavezno asistirati učenicima u cilju zaštite i sigurnosti. Također je u ovom uzrastu važno educirati učenike da asistiraju i pomažu drugima, poštujući pravila pomaganja.
U okviru *ritmike i plesa* u petom razredu uvježbava se osnovni korak narodnog kola "Poravno" i osnovni valcer korak. Za uvježbavanje ritmičkih koraka sa rekvizitom koristi se lopta.
Sportske igre se realizuju kroz osnovne elemente i igru odbojke, košarke, rukometa i nogometa. Osnovni elementi sportskih igara koji se realiziraju u petom razredu su hvatanja, dodavanja, vođenja, odbijanja i šutiranja loptom. U ovom uzrastu učenici usvajaju osnovna pravila igre i pridržavaju ih se u igri. Igra se sprovodi primjenjujući samo osnovne elemente. Igra rukometa se sprovodi po pravilima mini rukometa.

Zdrav način života

Aktivan život - u petom razredu učenici će samostalno organizirati aktivno provođenje slobodnog vremena, prirpemajući opremu, rekvizite i izradu vremenskog plana. Također će procjenjivati važnost svakodnevnog vježbanja i ponašati se u skladu sa tim. Usmjeravanje djece na aktivan život potrebno je raditi u kontinuitetu tokom cijele školske godine u cilju razvoja stavova o važnosti svakodnevnih tjelesnih aktivnosti.
Prehrambene i higijenske navike- se realiziraju razgovorom, navođenjem primjera i praktičnim radionicama kako bi se učenici educirali i pridržavali principa pravilne i redovne ishrane, održavanja lične higijene i pravilnog očuvanja i zaštite okoline.
Međuljudski odnosi i tolerancija - podrazumjeva kontinuirani rad tokom cijele školske godine na njegovanju pozitivnih osobina potrebnih za razvoj međuljudskih odnosa, kao i održavanje radionica na temu tolerancije, ucilju izgrađivanja svijesti učenika o odgovornom ponašanju prema sebi i drugima, samoprocjenjivanju ličnog rasta i razvoja, vrednovanja značaja međusobne saradnje i razvoja samokontrole.
Zaštita i sigurnost - podrazumjeva kontinuirani rad tokom cijele školske godine kako bi učenici stekli i koristili znanja pružanja vršnjačke i prve pomoći.

ŠESTI RAZRED

SADRŽAJI I OPERATIVNI CILJEVI PREDMETNOG PROGRAMA

TJELESNO VJEŽBANJE

	Odgojno – obrazovni ciljevi		
Sadržaj	Znanja	Sposobnosti	Vrijednosti, stavovi, ponašanja
1.Antropološka obilježja mjerenje morfoloških karakteristitika i motoričkih sposobnosti	Učenici će: -objasniti značaj praćenja ITM-e; -utvrditi napredak na finalnom stanju u odnosu na inicijalno u razvoju antropometrijskih karakteristika i sposobnosti (EURO FIT baterija testova); -procjenjivati značaj pravilnog i nepravilnog držanja tijela i praćenja antropometrijskih karakteristika; -prepoznati odgovarajuće vježbe za razvoj pojedinih motoričkih sposobnosti;	Učenici će: -koristiti formulu za izračunavanje vlastitog ITM-e; -koristiti mjerne instrumente za mjerenje navedenih aktivnosti; -pratiti rezultate testiranja kroz lični karton učenika; -koristiti osnovne vježbe za ispravljanje uočenih deformiteta (kifoza, skolioza, lordoza, asimetrija lopatica); -koristiti odgovarajuće vježbe za razvoj pojedinih motoričkih sposobnosti;	Učenici će: -pratiti vlastiti ITM-e; -analizirati vlastite rezultate mjerenja i koristiti vježbe za poboljšanje sposobnosti; -primjenjivati odgovarajuće vježbe za razvoj pojedinih motoričkih sposobnosti; -primjenjivati korektivne vježbe za ispravljanje uočenih deformiteta (kifoza, skolioza, lordoza, asimetrija lopatica);
Opće tjelesna priprema	-objasniti značaj kontinuiranog vježbanja u cilju razvijanja opće tjelesne pripreme; -nabrojati vježbe opće tjelesne pripreme;	- izvoditi vježbe jačanja muskulature i lokomotornog aparata;	- primjeniti vježbe za opće tjelesnu pripremu u svakodnevnom životu;
2. Teoretsko -motorička znanja i dostignuća Atletika (trčanja, bacanja, skakanja)	Učenici će: -razumjeti uticaj progresije ubrzanja na postignuti rezultat; -klasifikovati dionice trčanja u kojima se koristi niski start; -upoređivati rezultate i načine mjerenja u atletskim disciplinama; -razumjeti faze tehnike skoka u dalj, skoka u vis, bacanja kugle i bacanja diska; -objasniti vrste predvježbi i vježbi koje se primjenjuju kao priprema za izvođenje trčanja, skokova i bacanja; -razumjeti praćenje opterećenja na osnovu vanjskih pokazatelja i frekvencije rada srca;	Učenici će: -primjenjivati odgovarajuće startove pri trčanju na 60m i duže staze; -učestvovati u mjerenju rezultata trčanja, bacanja, skakanja; -vježbati trčanje na kratke i duge staze, štafetna trčanja (4x50m), skok u dalj zgrčnom tehnikom, skok u vis opkoračnom tehnikom, tehniku bacanja diska i kugle; -samostalno izvoditi vježbe za izvođenje trčanja, skokova i bacanja; -mjeriti frekevenciju rada srca prilikom izvođenja tjelesnih aktivnosti;	Učenici će: -reagovati pravovremeno na komande za startove; -izraziti postignute rezultate u atletskim disciplinama putem mjernih jedinica; -uspješno izvodi tehniku skoka u dalj, skoka u vis, bacanja kugle i bacanje diska; -primjenjivati predvježbe shvatajući njihov značaj za poboljšanje tehnike izvođenja i prevencije povreda; -reagovati na vanjske pokazatelje opterećenja dozirajući intenzitet aktivnosti tokom vježbanja;

Gimnastika, ritmika i ples	-imenovati gimnastičke sprave (konj bez hvataljki, greda niska i visoka,paralelni razboj); -imenovati gimnastičke elemente koji se izvode na parteru (kolut naprijed, kolut nazad, premet u stranu, stoj na glavi); -nabrojati gimnastičke vježbe na konju bez hvataljki (raznoška i zgrčka) i na paralelnom razboju (prednjih, njih, zanjih, saskok); --nabrojati gimnastičke elemente koji se izvode na gredi (naskok, saskok, hodanje, poskoci, okreti); nabrojati predvježbe za izvođenje gimnastičkih vježbi na parteru, gredi, konju bez hvataljki i razboju; -razumjeti faze tehnike izvođenja gimnastičkih vježbi na parteru i spravama; -objasniti napredni korak *narodnog kola*' 'Poravno"; objasniti napredni *valcer* korak; -prepoznati različite muzičke taktove za narodno kolo i valcer; razlikovati nekoliko ritmičkih elemenata sa loptom i obručem;	-primjeniti primjerene predvježbe za izvođenje gimnastičkih vježbi na parteru, gredi, konju bez hvataljki i razboju; -izvoditi vježbe na parteru (kolut naprijed, kolut nazad, premet u stranu, stoj na glavi) primjenjujući pravilnu tehniku; -izvoditi gimnastičke vježbe na konju bez hvataljki (raznoška, zgrčka) i na paralelnom razboju (prednjih, prednjihom upor, njih, zanjih, zanjihom upor i saskok), uz asistenciju nastavnika; --izvoditi samostalno različite vježbe na parteru i gredi; -kretati se naprednim korakom narodnog kola i valcera u skladu sa taktom; izvoditi kretnje u ritmu sa loptom i obručem; -povezati ritmičke korake u sastav od tri ili više elemenata sa loptom i obručem;	-uspješno izvoditi gimnastičke elemente na parteru i spravama; -pokazati zadovoljstvo savladavanjem straha od sprava i vježbi; -voditi računao sigurnosti pri izvođenju vježbi na spravama; -pružati podršku drugim učenicima u radu; -odgovorno se ponašati prema sebi i drugima, kako ne bi došlo do povređivanja; --kretati se u skladu sa zadanim taktom (narodno kolo, valcer); povezati nekoliko ritmičkih elemenata sa rekvizitima (lopta i obruč) u sastav racionalno koristeći prostor; -primjenjivati jednostavne koreografije na školskim i izvanškolskim manifestacijama; -kroz pokrete i muziku izraziti emocije; -primjenjivati poznate ritmičke pokrete u drugim sportskim aktivnostima i svakodnevnom životu;
Sportske igre (odbojka, košarka, rukomet, nogomet)	-opisati sportske igre po njihovoj strukturi (načinu i mjestu izvođenja, trajanju igre, osnovnim pravilima); -nabrojati osnovne elemente (odbojke, košarke, rukometa i nogometa) sa i bez lopte; -opisati osnovna pravila odbojke, košarke, rukometa i nogometa; -opisati osnovne elemente tehnike igre bez lopte (stav, kretanje, skokovi); -razlikovati osnovna dodavanja, vođenja, odbijanja i šutiranja lopte; -opisati osnovne principe pravilnog izvođenja hvatanja, dodavanja, vođenja, odbijanja i šutiranja lopte;	- usavršavati osnovne elemente odbojke (odbijanja prstima i podlakticama), košarke (hvatanje, dodavanje i vođenje lopte), rukometa (hvatanja, dodavanje i šutiranje lopte) i nogometa (zaustavljanje, dodavanje, vođenje i šutiranje lopte) individualno, u paru i grupno; -kombinovati elemente sportskih igara u skladu sa principima pravilnog izvođenja; -učestvovati u igri primjenjujući usvojene elemente; pridržavati se osnovnih pravila sportskih igara;	-nadmetati se i usavršavati osnovne elemente sportskih igara kroz igru; -pokazati spremnost na samomotivaciju i motivaciju drugih (podstrekom i podrškom); -tolerisati poraz i njegovati fer play igru; -pokazati razumijevanje u konfliktnim situacijama; -voditi računa o mogućnostima povređivanja u igri; -sarađivati sa suigračima u igri;

ZDRAV NAČIN ŽIVOTA

1. Aktivan život	Učenici će: -procjenjivati značajtjelesnog vježbanja i boravka u prirodi za očuvanje i unapređenje zdravlja; -procjenjivati značaj svakodnevnog vježbanja za pravilan rast i razvoj; -procjenjivati značaj pravilnih položaja tijela u svakodnevnom životu u cilju sprečavanja deformiteta;	Učenici će: -kontrolirati položaje tijela u svakodnevnom životu kao uslov za sprečavanje deformiteta; -provoditi slobodno vrijeme u prirodi u cilju pravilnog rasta i razvoja; -koristiti različite tjelesne aktivnosti u slobodno vrijeme u cilju jačanja organizma; -kreirati i planirarati razne aktivnosti i igre u slobodnom vremenu;	Učenici će: -pravilno držati tijelo pri sjedenju i kretanju; -pokazivati stalnu potrebu izvođenja tjelesnih aktivnosti; -samostalno organizirati aktivno provođenje slobodnog vremena; -poštovati pravila lijepog ponašanja tokom aktivnog provođenja vremena;
2. Prehrambene i higijenske navike	Učenici će: -procjenjivati značaj redovnog održavanja lične higijene i pravilne ishrane; -definisati štetne materije; -izvoditi zaključke o važnosti redovnog i pravilnog očuvanja i zaštite okoline;	Učenici će: -raspravljati o važnosti redovnog i pravilnog očuvanja i zaštite okoline; -koristiti zdrave namirnice u ishrani; -održavati ličnu higijenu (pranje ruku, zuba, umivanje, tuširanje); -voditi dnevnik prehrane;	Učenici će: -pridržavati se principa pravilne i redovne ishrane, održavanja lične higijene i pravilnog očuvanja i zaštite okoline; -prenositi informacije drugima o uticaju štetnih materija na nastanak i razvoj bolesti;
3. Međuljudski odnosi i tolerancija	Učenici će: -objasniti osobine i odgovorno ponašanje prema sebi i drugima; -definirati načine poticaja i podrške drugovima/icama kroz vježbe i igre; -prepoznavati neprimjerena ponašanja u svakodnevnom životu;	Učenici će: -koristiti vještine koje pomažu za rješavanje problema tokom vježbanja i igre; -pokazivati socijalne vještine (kontroliranje vlastitog ponašanja, razgovor o problemima, empatija) i promjene vlastitog ponašanja u konfliktnim situacijama;	Učenici će: -i zgrađivati svijest o odgovornom ponašanju prema sebi i drugima; -samoprocjenjivati lični rast i razvoj; -vrednovati značaj međusobne saradnje tokom rada; -razvijati samokontrolu;
4. Zaštita i sigurnost	Učenici će: -procjenjivati značaj zaštite i sigurnosti tokomtjelesnog vježbanja; -objasniti pružanje prve pomoći u različitim situacijama; -procjenjivati značaj i potrebu pružanja vršnjačke pomoći;	Učenici će: -prilagođavati načine pružanja prve pomoći u različitim situacijama; -koristiti mjere sigurnosti i zaštite; -voditi računa o vlastitoj sigurnosti i sigurnosti drugih učenika tokom tjelesnog vježbanja;	Učenici će: -koristiti znanja i pravila za zaštitu i sigurnost tokom tjelesnog vježbanja; -koristiti različite načine pružanja vršnjačke i prve pomoći;

Organizacijsko metodičke napomene

Antropološka obilježja – u ovom razredu nastavlja se praćenje rasta i razvoja, mjerenjem težine i visine tijela, te njihovog odnosa kroz indeks tjelesne mase (ITM-e), kao i praćenje pravilnog držanja tijela uočavajući deformitete kičme (kifoza, skolioza, lordoza, asimetrija lopatica), te u slučaju uočavanja istih, učenike uputiti na korektivne vježbe za ispravljanje. Praćenje antropometrijskih karakteristika i sposobnosti se vrši pomoću testova u okviru EURO FIT baterije testova, testiranjem učenika sa najmanje šest testova iz pomenute baterije, po izboru nastavnika. Osim ovih testova, nastavlja se praćenje visine i težine i obavezno je do kraja osnovne škole. Nastavnik bira testove prema sadržajima koje planira uraditi u toku godine. Učenike podsticati i permanentno educirati za samostalno izvođenje vježbi kod kuće kako bi poboljšao svoj rast i razvoj.
Opće tjelesna priprema – vježbe iz ovog područja primjenjivati na početku prvog i drugog polugodišta u cilju pripremanja organizma za predstojeće tjelesne aktivnosti. Vježbe izvoditi u zoni umjerenog intenziteta.
Teoretsko-motorička znanja i dostignuća – od petog do devetog razreda obuhvataju oblasti *atletike, gimnastike (sportska gimnastika, ritmika i ples) i sportskih igara.*
Atletika u šestom razredu podrazumjeva uvježbavanje niskog (progresija ubrzanja i trčanja na 60m) i visokog starta, vježbanje sa rekvizitima koji se koriste u atletskim disciplinama, izražavanje rezultata mjernim jedinicama, uvježbavanje štafetnog trčanja (4x50m), uvježbavanje skoka u dalj zgrčnom tehnikom, edukacija tehnike skoka u vis opkoračnom tehnikom, uvježbavanje školske tehnike bacanja kugle i diska. Školska tehnika bacanja kugle podrazumjeva izbačaj kugle sa klizećim korakom. Bacanje diska u šestom razredu podrazumijeva tehniku bacanja koristeći frizbi umjesto diska. Uključivati učenike u mjerenje rezultata.
Gimnastika podrazumjeva edukaciju i uvježbavanje gimnastičkih vježbi na parteru, gredi, konju bez hvataljki i paraelnom razboju. Od vježbi na parteru uvježbavati kolut naprijed, kolut nazad, premet u stranu i stoj na glavi. Na konju bez hvataljki uvježbavati raznošku i zgrčku, a od vježbi na gredi naskok, stojanje u ravnotežnom položaju, hodanje, okreti i saskok. Gimnastički elementi koji su predviđeni za rad na konju bez hvataljki mogu se realizirati i na kozliću. Na paralelnom razboju uvježbavati prednjih, prednjihom upor, njih, zanjih, zanjihom upor i saskok. Tokom vježbanja na razboju voditi računa o mjerama sigurnosti i zaštite (postavljanje strunjača i obezbjeđivanje asistencije). Prije izvođenja gimnastičkih elemenata obaveza je odraditi primjerene predvježbe. Prilikom izvođenja svih navedenih gimnastičkih vježbi obavezno asistirati učenicima u cilju zaštite i sigurnosti. Također je u ovom uzrastu važno educirati učenike da asistiraju i pomažu drugima, poštujući pravila pomaganja.
U okviru *ritmike i plesa* u šestom razredu uvježbava se napredni korak narodnog kola "Poravno" i napredni valcer korak. Za uvježbavanje ritmičkih koraka sa rekvizitom koristi se lopta i obruč.
Sportske igre se realizuju kroz osnovne elemente i igru odbojke, košarke, rukometa i nogometa. Osnovni elementi sportskih igara koji se realiziraju u šestom razredu su hvatanja, dodavanja, vođenja, odbijanja i šutiranja loptom. U ovom uzrastu učenici usvajaju osnovna pravila igre i pridržavaju ih se u igri. Igra se sprovodi primjenjujući osnovne elemente kroz saradnju sa suigračima. Igra rukometa se sprovodi po pravilima mini rukometa.

Zdrav način života

Aktivan život - u šestom razredu učenici će samostalno organizirati aktivno provođenje slobodnog vremena, pripremajući opremu, rekvizite i izradu vremenskog plana. Također će procjenjivati važnost svakodnevnog vježbanja i ponašati se u skladu sa tim. Usmjeravanje djece na aktivan život potrebno je raditi u kontinuitetu tokom cijele školske godine u cilju razvoja stavova o važnosti svakodnevnih tjelesnih aktivnosti.
Prehrambene i higijenske navike - se realiziraju razgovorom, navođenjem primjera i praktičnim radionicama kako bi se učenici educirali i pridržavali principa pravilne i redovne ishrane, održavanja lične higijene i pravilnog očuvanja i zaštite okoline.
Međuljudski odnosi i tolerancija - podrazumjeva kontinuirani rad tokom cijele školske godine na njegovanju pozitivnih osobina potrebnih za razvoj međuljudskih odnosa, kao i održavanje radionica na temu tolerancije, u cilju izgrađivanja svijesti učenika o odgovornom ponašanju prema sebi i drugima, samoprocjenjivanju ličnog rasta i razvoja, vrednovanja značaja međusobne saradnje i razvoja samokontrole.
Zaštita i sigurnost - podrazumjeva kontinuirani rad tokom cijele školske godine kako bi učenici stekli i koristili znanja pružanja vršnjačke i prve pomoći.
Nastavni sadržaji predloženi metrikom oblika 1+1, 2+2, 3+3, 4+4 raspoređuju se prema operativnom planu prvog i drugog polugodišta u skladu sa didaktičkim principima.
Prilikom realizacije sadržaja tjelesnog i zdravstvenog odgoja nastavnik treba voditi računa o: prilagođenosti sadržaja materijalnim uvjetima; primjerenosti sadržaja dobi i spolu djeteta; sigurnosti djeteta; korisnosti sadržaja za svakodnevni život, sportsku rekreaciju, urgentne situacije; razvoju antropoloških obilježja djeteta i interesu i potrebama djeteta.
Nastavnik će u cilju optimalizacije nastave ostvarenjem grupnih oblika rada, organizirati rad u homogeniziranim grupama. Grupni oblici nastavnoga rada, tj. podjela odjeljenja na manje homogenizirane grupe, omogućuju bolje iskorištavanje postojećih uslova rada, nastavnih pomagala, veću aktivnost učenika na nastavnom času i veću mogućnost zadovoljavanja individualnih potreba i zanimanja učenika.

Rad se u homogeniziranim grupama organizira s obzirom na interes, sposobnosti i vještine, te prethodno stečena znanja iz pojedinih kineziloških aktivnosti, a programske sadržaje u nastavnom programu prema tome određuje i vrednuje sam nastavnik. Izbor nastavnog sadržaja može biti iz osnovnog programa, ali i iz programa ostalih sportova i programa za vannastavne aktivnosti, što znači da nastavnik na svakom nastavnom času može prilagoditi sadržaje trenutnim interesima učenika u cilju povećanja aktivnosti učenika, a u skladu sa ZJNPP.

Nastavnik će provoditi aktivnosti i u Školskom sportskom društvu (sekcije u skladu sa afinitetima i potrebama učenika) kao vannastavne aktivnosti. Također će provoditi i vanškolske aktivnosti u skladu sa interesima učenika kao što su izleti, pješačenja, skijanje i plivanje.

U slučaju kada materijalno-tehnički uvjeti ne omogućavaju realizaciju nastavnih sadržaja predviđenih NPP nastavnik će provoditi nastavne sadržaje iz drugih sportova (stoni tenis, tenis, badminton i dr.), ali i kao nastavne sadržaje po izboru učenika bez obzira na materijalno-tehničke uvjete.

Nastavnik će povremeno realizirati i sadržaje po izboru učenika, koji su u skladu sa ishodima nastave. To su sadržaji koje učenici biraju na samom nastavnom času u dogovoru sa nastavnikom. Ovakav pristup realizacije nastave će razviti pozitivnu komunikaciju nastavnika sa učenicima i graditi povjerenje učenika, što će povećati nivo njihovog samopoštovanja. Sadržaji po vlastitom izboru omogućavaju da učenici razvijaju osjećaj o vlastitoj sposobnosti koji utiče na razvoj unutrašnje motivacije za rad. Osjećaj kompetentnosti koji učenik doživljava u takvim aktivnostima povećava njegov interes za rad i uživanje u tjelesnim aktivnostima. Samostalan izbor aktivnosti povećava osjećaj autonomije. Kada se dešava da se učenici ne mogu odlučiti za neke od programskih sadržaja nastavnik im u tome treba pomoći. Kada se dešava da učenici biraju iste sadržaje na više časova to im ne treba osporavati sve dok u tome primjetno uživaju. Sadržaji po izboru učenika se biraju iz okvira predviđenih programskih sadržaja u skladu sa nastavnim planom i ishodima nastave.

Nastavnik može integrirati sadržaje iz dva ili više predmeta ili oblasti, u zavisnosti od postavljenih ciljeva i očekivanih ishoda. Trajanje rada na odabranoj temi, sadržaj i struktura pojedinačnih časova, variraju u zavisnosti od reakcije učenika. Teme se realiziraju kroz: igru, poligone, stanice, korišćenje sportskih sprava i rekvizita, radionice. *Uvijek promovirati nadmetanje sa samim sobom*. Hodanje i trčanje, kad god je moguće, realizirati u prirodi. U kontekstu tjelesne aktivnosti, nastavnik mora uložiti maksimalan napor kako bi kroz individualizaciju nastave svim učenicima omogućio doživljaj uspješnosti u ovladavanju sve složenijim kretnim zadacima. Saznanje da postoje okretniji ili brži vršnjaci, za dijete treba da bude izvor prepoznavanja različitosti i spoznaje sopstvenih osobina (dobrih i manje dobrih) i prihvatanje sebe i drugih kao jednako vrijednih. Kod izbora igara, prednost imaju saradničke igre, mada djeci koja to žele treba omogućiti iskustvo takmičarske situacije, naravno pod određenim uvjetima (insistirati na prijateljskom, fer-plej odnosu i poštovanju pravila; ne precjenjivati značaj pobjede; kontrolirati i suzbijati agresivnost; omogućiti visok stepen učešća svih takmičara; insistirati na samoprevazilaženju i sl.), u takmičarskim igrama promovirati uvažavanje drugih – protivničkih igrača i saigrača. Obavezno omogućiti učenicima slobodu izbora kad je riječ o učešću u takmičarskim igrama.

Opće didaktičko-metodičke napomene

Program tjelesnog i zdravstvenog odgoja zasnovan je na osnovnim postavkama tjelesnog i zdravstvenog odgojno-obrazovnoga područja, a usmjeren je na obrazovnu, antropološku i odgojnu komponentu sistema odgoja i obrazovanja. S obzirom da je ovo razdoblje optimalno za usvajanja motoričkih znanja, obrazovna komponenta pretpostavlja usvajanje naprednih kinezioloških motoričkih znanja koja, upotpunjena temeljnim teorijskim znanjima iz kineziologije, podstiču razvoj osobnosti učenika. Cilj joj je sistemska i trajna promjena prvenstveno motoričkih, morfoloških i funkcionalnih obilježja učenika putem tjelesne aktivnosti ispoljene kroz savladavanje prostora (različiti oblici i vrste kotrljanja, kolutanja, puzanja, hodanja i trčanja, kojim se savlađuju distance na različitim vrstama podloge, nagiba i pravaca), savladavanje prepreka (različite vrste i oblici provlačenja, penjanja i silaženja, skokovi, naskoci, saskoci i preskoci, kojim se savlađuju različite vrste okomitih, kosih i horizontalnih prepreka bez upotrebe tehničkih i drugih pomagala), savladavanje otpora (različite vrste i oblici potiskivanja, vučenja, dizanja i nošenja, kojim se savlađuju pasivni otpori objekata različitih masa i oblika, te različite vrste i oblici pojedinačnih skupina tzv. nadvlačenja, potiskivanja i njihove kombinacije, kojim se savlađuju nepredvidive aktivne dimaničke sile suvježbača), manipuliranje objektima (različite vrste i oblici bacanja i hvatanja, ciljanja i gađanja, kojim se savlađuju jednostavne i složene operacije baratanja objektima različitog broja, oblika i masa u određenom prostoru i vremenu), ali i specifičnih obilježja kao što su monostrukturalna motorička znanja, koja su dominantno obilježje aktivnosti tipa atletike, plivanja, biciklizma i dr., kompleksna motorička znanja, (ciklična i aciklična), koja se susreću u sportskim igrama, kao što su nogomet, rukomet, košarka i dr., "estetska" motorička znanja koja su sadržana u aktivnostima tipa gimnastike, ritmičke gimnastike.

U ovom periodu potrebno je razvijati i opća motorička znanja podijeljena na znanja za razvoj funkcionalnih sposobnosti (aerobnih i anaerobnih), razvoj motoričkih sposobnosti (koordinacije, ravnoteže, brzine, preciznosti, fleksibilnosti, eksplozivne, repetitivne, statičke snage) te regulaciju morfoloških obilježja.Ovo je razdoblje također optimalno za razvoj brzine reakcije na zvučne i vidne podražaje, manipulaciju predmetima i saradnju u prostoru s drugim učenicima. Motoričke sposobnosti koordinacija, gibljivost, statička i dinamička ravnoteža nalaze se u razdoblju pojačane transformacijske osjetljivosti, što omogućuje veće promjene.

Cilj odgojne komponente tjelesne i zdravstvene kulture jeste stvaranje takvog sistema vrijednosti učenika prema tjelesnom vježbanju koji će podstaknuti samostalno i cjeloživotno provođenje tjelovježbe.

U ovom uzrasnom periodu dešavaju se najmanje oscilacije rasta. Tada prirasti u visinu iznose oko 5-6 cm godišnje. Tjelesna masa u pubertetu, naglo se povećava kod djece i njen porast u toku jedne godine može biti i do 10 kg. Koštano-zglobni sistem još nije potpuno razvijen. Ovo je period kada je moguće sistematskim i dobro planiranim procesom neposredno uticati na snagu lokomotornog sistema a tako i na držanje tijela.Kod djece je za vrijeme sportske aktivnosti porast frekvencije srca brži nego kod odraslih ljudi, tj. djeca već kod aktivnosti srednjih opterećenja pokazuju vrlo visoku frekvenciju srca. To je zapravo kod djece odbrambeni mehanizam koji ne dozvoljava dugotrajno izlaganje velikim opterećenjima.Senzitivna faza za razvoj koordinacije je u ovom periodu najosjetljivija, amoguće je značajno razvijati i fleksibilnost.

Ovo je period puberteta, vrijeme polnog sazrijevanja, tj. burnih bioloških i sa njim povezanih psiholoških konativnih promjena. Nagovještaj tjelesnih promjena praćen je kod djece nestrpljivim iščekivanjem i osjećanjem anksioznosti.Kod djece sve su bolja opažanja prostora i vremena kao i socijalna opažanja. Jača logičko i namjerno pamćenje, razvija se pažnja, stvaralački karakter mašte i apstraktno mišljenje. Javlja se formiranje sopstvenog identiteta, povećava se emocionalna osjetljivost i labilnost (strah, ljubav, inat, briga, zavist...) Promjene se dešavaju i na nivou kognitivnog razvoja. U razvoju mišljenja učvršćuju se sposobnosti apstraktnog mišljenja(situacije, pojedinci i osobe suprotnog pola dobijaju drugačije značenje). Dolazi do stvaranja kvalitativno novih odnosa prema drugovima, grupama, društvu u cjelini i autoritetu. Mladi počinju da teže nezavisnosti, slobodi, svojoj afirmaciji. *Nastavnici treba da pronađu novi odnos prema mladima. Trebalo bi da uvaže želju za autonomijom, uz jasno stavljanje do znanja dokle dosežu granice slobode.*

TREĆA TRIJADA

SEDMI RAZRED

TJELESNO VJEŽBANJE

	Odgojno-obrazovni ciljevi		
Sadržaj	**Znanja**	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
1.Antropološka obilježja mjerenje morfoloških karakteristitika i motoričkih sposobnosti	Učenici će: -objasniti značaj praćenja ITM-e; -objasniti razvoj antropometrijskih karakteristika i sposobnosti (EURO FIT baterija testova) između dva mjerenja; -procjenjivati značaj pravilnog i nepravilnog držanja tijela kao preventiva pojavi deformiteta kičmenog stuba; -razlikovati vježbe za razvoj pojedinih motoričkih sposobnosti;	Učenici će: -koristiti formulu za izračunavanje vlastitog ITM-e; -koristiti mjerne instrumente za mjerenje antropometrijskih osobina; pratiti rezultate testiranja kroz lični karton učenika; -koristiti specifične vježbe za ispravljanje uočenih deformiteta (kifoza, skolioza, lordoza, asimetrija lopatica); -koristiti odgovarajuće vježbe za razvoj motoričkih sposobnosti (funkcionalnih);	Učenici će: -pratiti vlastiti ITM-e; -analizirati i prezentirati vlastite rezultate mjerenja kroz lični karton; -primjenjivati vježbe za poboljšanje funkcionalnih sposobnosti; -primjenjivati odgovarajuće vježbe za razvoj motoričkih sposobnosti; -primjenjivati korektivne vježbe za ispravljanje uočenih deformiteta (kifoza, skolioza, lordoza, asimetrija lopatica);
Opće tjelesna priprema	-procijeniti značaj kontinuiranog vježbanja u cilju razvijanja opće tjelesne pripreme; -razlikovati vježbe za razvoj pojedinih motoričkih sposobnosti u okviru opće tjelesne pripreme;	-izvoditi vježbe jačanja, istezanja i labavljenja muskulature; -koristiti specifične vježbe za razvoj pojedinih sposobnosti i lokomotornog aparata;	- primjeniti vježbe za opće tjelesnu pripremu u svakodnevnom životu;
2. Teoretsko-motorička znanja i dostignuća Atletika (trčanja, bacanja, skakanja)	Učenici će: -objasniti uticaj progresije ubrzanja na postignuti rezultat; -klasifikuje dionice trčanja na kratke i srednje staze; -upoređivati rezultate i načine mjerenja u atletskim disciplinama; -razumjeti faze tehnike skoka u dalj, skoka u vis, bacanja kugle, bacanje diska i koplja; -prepoznati fazu progresije ubrzanja i fazu prolaska kroz cilj na sprinterskim dionicama; - objasniti vrste predvježbi i vježbi koje se primjenjuju kao priprema za izvođenje trčanja, skokova i bacanja;	Učenici će: -koristiti progresiju ubrzanja i tehniku faze prolaska kroz cilj za postizanje boljeg rezultata; -primjenjivati odgovarajuće startove pri trčanju na 60m i 100m i srednje staze (600m - djevojčice i 800m – dječaci); -mjeriti i evidentirati rezultate trčanja, bacanja, skakanja; -vježbati trčanje na kratke i duge staze, štafetna trčanja (primopredaja štafetne palice), skok u dalj tehnikom uvinuće, skok u vis naučenim tehnikama, tehniku bacanja diska, kugle i koplja; -samostalno izvoditi predvježbe za izvođenje trčanja, skokova i bacanja; -mjeriti frekevenciju rada srca prilikom izvođenja trkačkih disciplina;	Učenici će: -reagovati pravovremeno na zvučne i vizuelne komande za startove; -primjeniti mjerenje i evidentiranje rezultata trčanja, bacanja i skakanja; -uspješno izvodi tehniku skoka u dalj, skoka u vis, bacanja kugle, bacanje diska i koplja; -razumjeti značaj izvođenja predvježbi i vježbi u cilju poboljšanja tehnike izvođenja i prevencije povreda; -reagovati na vanjske pokazatelje opterećenja dozirajući intenzitet trčanja u skladu sa vlastitim mogućnostima;

Gimnastika, ritmika i ples	-nabrojati muške i ženske gimnastičke sprave (konj bez hvataljki, greda niska i visoka, paralelni i dvovisinski razboj); -imenovati gimnastičke elemente koji se izvode na parteru (kolut naprijed, kolut nazad, premet u stranu, stoj na glavi, stoj na šakama); -nabrojati gimnastičke vježbe na konju bez hvataljki (raznoška, zgrčka i sklopka s čela) i na razboju (njih, upori, saskoci, stoj na ramenima i kolut naprijed); -nabrojati gimnastičke elemente koji se izvode na gredi (naskok, saskok, hodanje, poskoci, okreti, vaga); -nabrojati predvježbe za izvođenje gimnastičkih vježbi na parteru, gredi, konju bez hvataljki i razboju; -opisati korake *narodnog kola* "Poravno"; -opisati korake valcera; -prepoznati različite muzičke taktove za narodno kolo i valcer; -razlikovati nekoliko ritmičkih elemenata sa obručem i vijačom;	-primjeniti primjerene predvježbe za izvođenje gimnastičkih vježbi na parteru, gredi, konju bez hvataljki i razboju; -izvoditi vježbe na parteru (razne vrste koluta naprijed i nazad, premet u stranu, stoj na glavi, stoj na šakama) primjenjujući pravilnu tehniku; -izvoditi gimnastičke vježbe na konju bez hvataljki (raznoška, zgrčka i sklopka s čela) i na razboju (njih, upori, saskoci, stoj na ramenima i kolut naprijed), uz asistenciju nastavnika; -izvoditi samostalno različite vježbe na parteru i gredi uz nadzor nastavnika; -igrati narodno kolo i plesati valcer u skladu sa taktom; -izvoditi kretnje u ritmu sa obručem i vijačom; -povezati ritmičke korake u sastav od tri ili više elemenata sa obručem i vijačom;	-uspješno izvoditi gimnastičke elemente na parteru i spravama; -pokazati zadovoljstvo savladavanjem straha od sprava i vježbi; -voditi računa o sigurnosti pri izvođenju vježbi na spravama; -pružati podršku drugim učenicima u radu; -o dgovorno se ponašati prema sebi i drugima, kako ne bi došlo do povređivanja; -kretati se u skladu sa zadanim taktom (narodno kolo, valcer); -povezati nekoliko ritmičkih elemenata sa rekvizitima (obruč i vijača) u sastav racionalno koristeći prostor; -primjenjivati jednostavne koreografije na školskim i izvanškolskim manifestacijama; -kroz pokrete i muziku izraziti emocije; -primjenjivati poznate ritmičke pokrete u drugim sportskim aktivnostima i svakodnevnom životu;
-Sportske igre (odbojka, košarka, rukomet, nogomet)	-definisati sportske igre po njihovoj strukturi (načinu i mjestu izvođenja, trajanju igre, pravilima); -nabrojati elemente sportskih igara sa i bez lopte; -opisati pravila odbojke, košarke, rukometa i nogometa; -razlikovati osnovne elemente tehnike igre bez lopte (stav, kretanje, skokovi); -razlikovati dodavanja, vođenja, odbijanja i šutiranja lopte po sportskim igrama;	-uvježbavati specifične elemente odbojke (servis, prijem servisa, dizanje, smečiranje, blokiranje), košarke (pivotiranje, dribling, dvokorak, skok-šut), rukometa (bočna dodavanja, šutiranje iz jednog, dva ili tri koraka, tehnika golmana) i nogometa (dribling, štopanje, šutiranje nogom i glavom) individualno, u paru i grupno; -kombinovati elemente sportskih igara u igri poštujući pravila; -učestvovati u igri primjenjujući usvojene elemente; -pridržavati se pravila sportskih igara;	-nadmetati se primjenjujući osnovne i specifične elemente sportskih igara kroz igru; -pokazati spremnost na samomotivaciju i motivaciju drugih (podstrekom i podrškom); -tolerisati poraz i njegovati fair-play igru; -pokazati razumjevanje u konfliktnim situacijama; -voditi računa o mogućnostima povređivanja u igri; -sarađivati sa suigračima u igri;

-Sportske igre (odbojka, košarka, rukomet, nogomet)	-definisati sportske igre po njihovoj strukturi (načinu i mjestu izvođenja, trajanju igre, pravilima); -nabrojati elemente sportskih igara sa i bez lopte; opisati pravila odbojke, košarke, rukometa i nogometa; -razlikovati osnovne elemente tehnike igre bez lopte (stav, kretanje, skokovi); -razlikovati dodavanja, vođenja, odbijanja i šutiranja lopte po sportskim igrama;	-uvježbavati specifične elemente odbojke (servis, prijem servisa, dizanje, smečiranje, blokiranje), košarke (pivotiranje, dribling, dvokorak, skok-šut), rukometa (bočna dodavanja, šutiranje iz jednog, dva ili tri koraka, tehnika golmana) i nogometa (dribling, štopanje, šutiranje nogom i glavom) individualno, u paru i grupno; -kombinovati elemente sportskih igara u igri poštujući pravila; učestvovati u igri primjenjujući usvojene elemente; -pridržavati se pravila sportskih igara;	-nadmetati se primjenjujući osnovne i specifične elemente sportskih igara kroz igru; -pokazati spremnost na samomotivaciju i motivaciju drugih (podstrekom i podrškom); -tolerisati poraz i njegovati fair-play igru; -pokazati razumjevanje u konfliktnim situacijama; -voditi računa o mogućnostima povređivanja u igri; -sarađivati sa suigračima u igri ;
ZDRAV NAČIN ŽIVOTA			
1. Aktivan život	Učenici će: -analizirati uticaj tjelesnog vježbanja i boravka u prirodi za očuvanje i unapređenje zdravlja; -procjenjivati značaj svakodnevnog vježbanja za pravilan rast i razvoj i sprečavanja deformiteta;	Učenici će: -provoditi slobodno vrijeme u prirodi u cilju pravilnog rasta i razvoja i očuvanja zdravlja; -koristiti različite tjelesne aktivnosti u slobodno vrijeme u cilju jačanja organizma i sprečavanja deformiteta; - kreirati, planirarati i sprovoditi razne aktivnosti i igre u slobodnom vremenu;	Učenici će: - poštovati pravila lijepog ponašanja tokom aktivnog provođenja vremena;
2. Prehrambene i higijenske navike	Učenici će: -procjenjivati značaj redovnog održavanja lične higijene, radnog prostora i pravilne ishrane u prevenciji zdravlja; -objasniti uticaj štetnih materija na zdravlje čovjeka; -analizirati značaj pravilnog očuvanja i zaštite okoline;	Učenici će: -raspravljati o značaju redovnog održavanja lične higijene, radnog prostora i pravilne ishrane u prevenciji zdravlja; -koristiti zdrave namirnice u ishrani, održavati ličnu higijenu i voditi dnevnik prehrane;	Učenici će: -pridržavati se principa pravilne i redovne ishrane, održavanja lične higijene i učestvovati u aktivnostima značajnim za očuvanje okoline; -prenositi informacije drugima o uticaju štetnih materija na nastanak i razvoj bolesti; - prakticirati zdrave prehrambene navike u cilju preveniranja bolesti;
3. Međuljudski odnosi i tolerancija	Učenici će: -opisati osobine i odgovorno ponašanje prema sebi i drugima; -analizirati uticaj različitih načina poticaja i podrške drugovima/icama kroz vježbe i igre; -definisati neprimjerena ponašanja u svakodnevnom životu;	Učenici će: -koristiti vještine koje pomažu za rješavanje problema tokom vježbanja i igre; -kontrolirati vlastito ponašanje, razgovarati o problemima i pokazivati empatiju;	Učenici će: -izgrađivati kontinuirano svijest o odgovornom ponašanju prema sebi i drugima i samoprocjenjivati lični rast i razvoj; -vrednovati međusobnu saradnju, samokontrolu i samoprocjenu u međuljudskim odnosima;
4. Zaštita i sigurnost	Učenici će: -analizirati značaj zaštite i sigurnosti tokom tjelesnog vježbanja i drugim situacijama; -objasniti načine pružanja prve pomoći u različitim situacijama; -procjenjivati značaj pravovremenog pružanja prve pomoći;	Učenici će: -koristiti primjerene načine pružanja prve pomoći u različitim situacijama; -koristiti mjere sigurnosti i zaštite tokom rada i u slobodnim aktivnostima; -voditi računa o sigurnosti tokom tjelesnog vježbanja;	Učenici: -primjenjivati znanja sigurnosti i zaštite tokom rada i u slobodnim aktivnostima; primjenjivati različite načine - pravilnog pružanja prve pomoći;

Organizacijsko-metodičke napomene

Antropološka obilježja – u ovom razredu nastavlja se praćenje rasta i razvoja, mjerenjem težine i visine tijela, te njihovog odnosa kroz indeks tjelesne mase (ITM-e), kao i praćenje pravilnog držanja tijela uočavajući deformitete kičme (kifoza, skolioza, lordoza, asimetrija lopatica), te u slučaju uočavanja istih, učenike uputiti na korektivne vježbe za ispravljanje. Praćenje antropometrijskih karakteristika i sposobnosti se vrši pomoću testova u okviru EURO FIT baterije testova, testiranjem učenika sa najmanje šest testova iz pomenute baterije, po izboru nastavnika. Osim ovih testova, nastavlja se praćenje visine i težine i obavezno je do kraja osnovne škole. Nastavnik bira testove prema sadržajima koje planira uraditi u toku godine. Učenike podsticati i permanentno educirati za samostalno izvođenje vježbi kod kuće kako bi poboljšao svoj rast i razvoj.
Opće tjelesna priprema – vježbe iz ovog područja primjenjivati na početku prvog i drugog polugodišta u cilju pripremanja organizma za predstojeće tjelesne aktivnosti. Vježbe izvoditi u zoni umjerenog intenziteta, sa posebnim osvrtom na razvoj funkcionalnih sposobnosti.
Teoretsko-motorička znanja i dostignuća – od petog do devetog razreda obuhvataju oblasti *atletike, gimnastike (sportska gimnastika, ritmika i ples) i sportskih igara.*
Atletika u sedmom razredu podrazumjeva uvježbavanje niskog (progresija ubrzanja i trčanja na 60m i 100m) i visokog starta, vježbanje sa rekvizitima koji se koriste u atletskim disciplinama, izražavanje i evidentiranje rezultata mjernim jedinicama, uvježbavanje štafetnog trčanja (4x100m), uvježbavanje skoka u dalj tehnikom uvinuće, edukacija tehnike skoka u vis opkoračnom ili makazice tehnikom, uvježbavanje školske tehnike bacanja kugle i diska, kao i školske tehnike bacanja koplja. Školska tehnika bacanja kugle podrazumjeva izbačaj kugle sa klizećim korakom. Bacanje diska u sedmom razredu podrazumijeva tehniku bacanja diska izbačajem bez rotacije. Bacanje koplja se izvodi tehnikom izbačaja bez zaleta. Uključivati učenike u mjerenje rezultata.
Gimnastika podrazumjeva edukaciju i uvježbavanje gimnastičkih vježbi na parteru, gredi, konju bez hvataljki, paralelnom i dvovisinkom razboju. Od vježbi na parteru uvježbavati različite kolute naprijed i nazad, premet u stranu, stoj na glavi i stoj na šakama. Na konju bez hvataljki uvježbavati raznošku, zgrčku i sklopku s čela, a od vježbi na gredi naskok, stojanje u ravnotežnom položaju, hodanje, vaga, okreti i saskok. Na razboju uvježbavati njihanje, upore, saskoke, stoj na ramenima i kolut naprijed. Tokom vježbanja na razboju voditi računa o mjerama sigurnosti i zaštite (postavljanje strunjača i obezbjeđivanje asistencije). Prije izvođenja gimnastičkih elemenata obaveza je odraditi primjerene predvježbe. Prilikom izvođenja svih navedenih gimnastičkih vježbi obavezno asistirati učenicima u cilju zaštite i sigurnosti, a u slučaju samostalnog izvođenja vježbi obavezan je nadzor nastavnika. Također je u ovom uzrastu važno educirati učenike da asistiraju i pomažu drugima, poštujući pravila pomaganja. U okviru *ritmike i plesa* u sedmom razredu uvježbava se igrački korak narodnog kola "Poravno" i plesni valcer korak. Za uvježbavanje ritmičkih koraka sa rekvizitom koristi se obruč i vijača.
Sportske igre se realizuju kroz osnovne i specifične elemente i igru odbojke, košarke, rukometa i nogometa. Specifični elementi sportskih igara koji se realiziraju u sedmom razredu su tehničko-taktički elementi igre. U ovom uzrastu učenici usvajaju pravila igre i pridržavaju ih se u igri. Igra se sprovodi primjenjujući osnovne i specifične elemente kroz saradnju sa suigračima.

Zdrav način života

Aktivan život - u sedmom razredu učenici će samostalno organizirati aktivno provođenje slobodnog vremena, prirpemajući opremu, rekvizite i izradu vremenskog plana. Također su svjesni važnosti svakodnevnog vježbanja i ponašaju se u skladu sa tim. Usmjeravanje djece na aktivan život potrebno je raditi u kontinuitetu tokom cijele školske godine u cilju sticanja svakodnevnih navika za vježbanje.
Prehrambene i higijenske navike - se realiziraju razgovorom, navođenjem primjera i praktičnim radionicama kako bi se učenici educirali i pridržavali principa pravilne i redovne ishrane, održavanja lične higijene, prostora i pravilnog očuvanja i zaštite okoline.
Međuljudski odnosi i tolerancija - podrazumjeva kontinuirani rad tokom cijele školske godine na njegovanju pozitivnih osobina potrebnih za razvoj međuljudskih odnosa, kao i održavanje radionica na teme o međuljudskim odnosima i toleranciji, u cilju izgrađivanja svijesti učenika o odgovornom ponašanju prema sebi i drugima, samoprocjenjivanju ličnog rasta i razvoja, vrednovanja značaja međusobne saradnje i razvoja samokontrole.
Zaštita i sigurnost - podrazumjeva kontinuirani rad tokom cijele školske godine kako bi učenici stekli i koristili znanja u cilju samopomoći i vršnjačke pomoći.

OSMI RAZRED

TJELESNO VJEŽBANJE

Odgojno-obrazovni ciljevi			
Sadržaj	**Znanja**	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
1.Antropološka obilježja mjerenje morfoloških karakteristitika i motoričkih sposobnosti	Učenici će: -objasniti značaj praćenja ITM-e; -procijenjivati razvoj antropometrijskih karakteristika i sposobnosti (EURO FIT baterija testova) između dva mjerenja; -procjenjivati značaj pravilnog i nepravilnog držanja tijela; razlikovati vježbe za razvoj funkcionalnih sposobnosti; -opisati mogućnosti evidentiranja podataka IKT-a (informaciono - komunikacijske tehnologije);	Učenici će: -koristiti formulu za izračunavanje vlastitog ITM-e; -koristiti mjerne instrumente za mjerenje antropometrijskih osobina; -pratiti rezultate testiranja kroz lični karton učenika koristeći jednostavne informatičke programe za unos podataka (word); -koristiti specifične vježbe za ispravljanje uočenih deformiteta (kifoza, skolioza, lordoza, asimetrija lopatica); -koristiti odgovarajuće vježbe za razvoj funkcionalnih sposobnosti;	Učenici će: -pratiti kontinuirano vlastiti ITM-e; -analizirati i prezentirati vlastite rezultate mjerenja kroz lični karton; -primjenjivati vježbe za poboljšanje funkcionalnih sposobnosti; -primjenjivati korektivne vježbe za ispravljanje uočenih deformiteta (kifoza, skolioza, lordoza, asimetrija lopatica);
Opće tjelesna priprema	-analizirati uticaj kontinuiranog vježbanja za razvoj opće tjelesne pripreme; -definirati vježbe za razvoj funkcionalnih sposobnosti u okviru opće tjelesne pripreme;	-izvoditi vježbe jačanja, istezanja i labavljenja muskulature, u toku provođenja vježbi za podizanje nivoa opće tjelesne spremnosti; -koristiti specifične vježbe za razvoj pojedinih motoričkih i funkcionalnih sposobnosti;	- primjenjivati vježbe za opće tjelesnu pripremu u svakodnevnom životu;
2. Teoretsko-motorička znanja i dostignuća Atletika (trčanja, bacanja, skakanja)	Učenici će: -klasifikovati dionice trčanja na kratke i srednje staze, štafetno trčanje i trčanje sa preponama za muškarce i žene; -analizirati rezultate mjerenja u atletskim disciplinama; -opisati faze tehnike skoka u dalj, skoka u vis, bacanja kugle, diska, koplja, štafetnog trčanja i trčanja sa preponama; -razumjeti faze cjelokupnih tehnika naučenih atletskih disciplina; - razlikovati predvježbe za određene vrste atletskih disciplina;	Učenici će: -koristiti odgovarajuće startove pri trčanju na kratke i srednje staze, štafetno trčanje i trčanje sa preponama za muškarce i žene; -evidentirati i procjenjivati rezultate trčanja, bacanja, skakanja; -vježbati trčanje na kratke i duge staze, štafetna trčanja, trčanje sa preponama, skok u dalj koračnom tehnikom, skok u vis Fosbery Flop tehnikom, tehniku bacanja diska, kugle i koplja; -samostalno izvoditi predvježbe za određene vrste atletskih disciplina; -kontrolisati frekevenciju rada srca prilikom izvođenja trkačkih disciplina;	Učenici će: -reagovati pravovremeno na zvučne i vizuelne komande za startove; -mjeriti i evidentirati rezultate trčanja, bacanja i skakanja; -izvoditi cjelokupnu tehniku skoka u dalj, skoka u vis, bacanja kugle, diska, koplja, štafetnog trčanja i trčanja s preponama; -izvoditi predvježbe i vježbe shvatajući njihov značaj za poboljšanje tehnike; -reagovati na vanjske pokazatelje opterećenja; -dozirati intenzitet trčanja u skladu sa vlastitim mogućnostima;

Gimnastika, ritmika i ples	-nabrojati muške i ženske gimnastičke sprave (konj sa hvataljkama, greda niska i visoka, paralelni i dvovisinski razboj, vratilo); -imenovati gimnastičke elemente koji se izvode na parteru (kolut naprijed, kolut nazad, premet u stranu, stoj na glavi, stoj na šakama, sklopka s čela); -nabrojati gimnastičke vježbe na konju sa hvataljkama (upor prednji, upor stražnji, sjed i njihanja) i na razboju (njih, kolut naprijed i nazad, prednoška-saskok, zanoška-saskok); - nabrojati gimnastičke elemente koji se izvode na gredi (naskok, saskok, hodanje, poskoci, okreti, vaga); - razlikovati predvježbe za izvođenje gimnastičkih vježbi na parteru, gredi, konju sa hvataljkama, razboju i vratilu; -opisati korake *narodnog kola* "Poravno"; -opisati korake *valcera (bečki i engleski)*; -prepoznati korake modernog plesa -prepoznati različite muzičke taktove za narodno kolo, valcer i moderni ples; -razlikovati nekoliko ritmičkih elemenata sa vijačom i trakama;	-koristiti primjerene predvježbe za izvođenje gimnastičkih vježbi na parteru, gredi, konju sa hvataljkama, razboju i vratilu; -izvoditi vježbe na parteru (razne vrste koluta naprijed i nazad, premet u stranu, stoj na glavi, stoj na šakama i sklopku s čela) primjenjujući pravilnu tehniku; -izvoditi gimnastičke vježbe na konju sa hvataljkama (upor prednji, upor stražnji, sjed i njihanja), na razboju (njih, kolut naprijed i nazad, prednoška-saskok, zanoška-saskok), na vratilu (njihanje, upor prednji, upor jašući, uzmak, kovrtljaj naprijed i nazad iz upora i saskok zanjihom) uz asistenciju nastavnika; -izvoditi samostalno različite vježbe na parteru i gredi uz nadzor nastavnika; igrati narodno kolo i plesati valcer u skladu sa taktom; -izvoditi ritmičke kretnje koristeći korake modernog plesa; -izvoditi kretnje u ritmu sa vijačom i trakama; -povezati ritmičke korake u sastav od pet ili više -elemenata sa vijačom i trakama;	-izvoditi gimnastičke elemente na parteru i spravama primjenjujući ispravnu tehniku; -pokazati zadovoljstvo savladavanjem straha od sprava i vježbi; -pružati podršku drugim učenicima u radu; -odgovorno se ponašati prema sebi i drugima, kako ne bi došlo do povređivanja; -kretati se u skladu sa zadanim taktom (narodno kolo, valcer, moderni ples); -povezati nekoliko ritmičkih elemenata sa rekvizitima (vijača i traka) u sastav od pet i više elemenata; -kroz pokrete i muziku izraziti emocije; -primjenjivati poznate ritmičke pokrete u drugim sportskim aktivnostima i svakodnevnom životu;
-Sportske igre (odbojka, košarka, rukomet, nogomet)	-definisati sportske igre po njihovoj strukturi (načinu i mjestu izvođenja, trajanju igre, pravilima); -nabrojati elemente sportskih igara sa i bez lopte; -razlikovati osnovna od takmičarskih pravila odbojke, košarke, rukometa i nogometa; - razlikovati osnovne elemente tehnike igre bez lopte za svaku sportsku igru; - razlikovati osnovna od specifičnih dodavanja, vođenja, odbijanja i šutiranja lopte; - razumjeti suđenje i način vođenja zapisnika utakmice; - razumjeti osnovne taktičke elemente sportskih igara (taktika igre u odbrani i napadu i taktika golmana);	- uvježbavati specifične elemente odbojke (servis, prijem servisa, dizanje, smečiranje, blokiranje, zaštita bloka, odbrana polja), košarke (pivotiranje, dribling, lijevi i desni dvokorak, skok-šut, horog šut, slobodna bacanja), rukometa (bočna dodavanja, fintiranja, šutiranje iz jednog, dva ili tri koraka, tehnika golmana) i nogometa (dribling, štopanje, šutiranje nogom i glavom, izvođenje slobodnih i kaznenih udaraca) individualno, u paru, grupno i kroz igru; -koristiti elemente sportskih igara u igri poštujući pravila; -pridržavati se pravila sportskih igara; -učestvovati u suđenju i vođenju zapisnika utakmice; -koristiti elemente igre u skladu sa taktikom igre;	-nadmetati se u igri primjenjujući elemente sportskih igara; -motivirati sebe i saigrače tokom igre; -tolerisati poraz i njegovati fer play igru; -pokazati razumjevanje u konfliktnim situacijama; - sarađivati sa suigračima u igri; - pomagati pri suđenju i voditi zapisnik na improviziranim obrascima; - primjenjivati predviđenu taktiku napada i odbrane u igri

ZDRAV NAČIN ŽIVOTA

1. Aktivan život	Učenici će: - razumjeti važnost stjecanja navika za svakodnevnu tjelesnu aktivnost i boravak u prirodi; - procjenjivati značaj svakodnevnog vježbanja za pravilan rast i razvoj i sprečavanja deformiteta;	Učenici će: - koristiti stečene navike za svakodnevnu tjelesnu aktivnost; -provoditi slobodno vrijeme u prirodi aktivno u cilju pravilnog rasta i razvoja; -koristiti različite tjelesne aktivnosti u slobodno vrijeme u cilju jačanja organizma; - kreirati, planirarati i sprovoditi razne aktivnosti i igre u slobodnom vremenu;	Učenici će: - pokazivati stalnu potrebu izvođenja tjelesnih aktivnosti; -samostalno organizirati aktivno provođenje slobodnog vremena; -poštovati pravila lijepog ponašanja;
2. Prehrambene i higijenske navike	Učenici će: -analizirati i objasniti značaj redovnog održavanja lične higijene, radnog prostora i pravilne ishrane u prevenciji zdravlja; -objasniti uticaj štetnih materija na razvoj bolesti i ovisnosti; -analizirati značaj pravilnog očuvanja i zaštite okoline za zdravlje čovjeka;	Učenici će: -raspravljati o značaju redovnog održavanja lične higijene, radnog prostora i pravilne ishrane u prevenciji zdravlja; -koristiti zdrave namirnice u ishrani, održavati ličnu higijenu i voditi dnevnik prehrane; -prezentirati uticaj štetnih materija;	Učenici će: -primjenjivati principe pravilne i redovne ishrane, održavanja lične higijene i učestvovati u aktivnostima značajnim za očuvanje okoline; -upućivati druge na važnost pravilne ishrane i održavanja lične higijene kao i uticaju štetnih materija na nastanak i razvoj bolesti; - prakticirati zdrave prehrambene navike;
3. Međuljudski odnosi i tolerancija	Učenici će: -definisati odgovorno ponašanje prema sebi i drugima; -analizirati važnost i potrebu povjerenja i poštovanja u međuljudskim odnosima; -analizirati neprimjerena ponašanja u svakodnevnom životu i njihov uticaj na međuljudske odnose;	Učenici će: -pokazivati samokontrolu i samoprocjenu tokom praćenja ličnog razvoja; -koristiti socijalne vještine za rješavanje problema, suočavanje sa konkurencijom i promjenama u međuljudskim odnosima; -kontrolirati vlastito ponašanje, razgovarati o problemima i pokazivati empatiju;	Učenici će: -izgrađivati kontinuirano svijest o odgovornom ponašanju prema sebi i drugima; -vrednovati međusobnu saradnju, samokontrolu i samoprocjenu u međuljudskim odnosima; -pokazuje samokontrolu prihvatajući krajnji rezultat u sportskim aktivnostima na dostojanstven način;
4. Zaštita i sigurnost	Učenici će: -objasniti načine pružanja prve pomoći u urgentnim situacijama sebi i drugima; -procjenjivati značaj pravovremenog pružanja prve pomoći; -razumjeti značaj mjera sigurnosti tokom vježbanja;	Učenici će: -koristiti primjerene načine pružanja prve pomoći u urgentnim situacijama; -koristiti mjere sigurnosti i zaštite tokom rada i u slobodnim aktivnostima; -voditi računa o sigurnosti tokom tjelesnog vježbanja;	Učenici: -prezentirati znanja i sposobnosti pružanja pomoći sebi i drugima; -primjenjivati znanja sigurnosti i zaštite tokom rada i u slobodnim aktivnostima;

Organizacijsko metodičke napomene

Antropološka obilježja – u osmom razredu nastavlja se praćenje rasta i razvoja, mjerenjem težine i visine tijela, te njihovog odnosa kroz indeks tjelesne mase (ITM-e), kao i praćenje pravilnog držanja tijela uočavajući deformitete kičme (kifoza, skolioza, lordoza, asimetrija lopatica). Praćenje antropometrijskih karakteristika i sposobnosti se vrši pomoću testova u okviru EURO FIT baterije testova, testiranjem učenika sa najmanje šest testova iz pomenute baterije, po izboru nastavnika. Osim ovih testova, nastavlja se praćenje visine i težine i obavezno je do kraja osnovne škole. Nastavnik bira testove prema sadržajima koje planira uraditi u toku godine. Učenike podsticati i permanentno educirati za samostalno izvođenje vježbi kod kuće kako bi poboljšao svoj rast i razvoj.
Opće tjelesna priprema – vježbe iz ovog područja primjenjivati na početku prvog i drugog polugodišta u cilju pripremanja organizma za predstojeće tjelesne aktivnosti. Vježbe izvoditi u zoni umjerenog intenziteta, sa posebnim osvrtom na razvoj funkcionalnih sposobnosti.
Teoretsko-motorička znanja i dostignuća – od petog do devetog razreda obuhvataju oblasti *atletike, gimnastike (sportska gimnastika, ritmika i ples) i sportskih igara.*
Atletika u osmom razredu podrazumjeva uvježbavanje niskog i visokog starta, vježbanje sa rekvizitima koji se koriste u atletskim disciplinama, izražavanje i evidentiranje rezultata mjernim jedinicama koristeći IKT, uvježbavanje štafetnog trčanja i trčanja sa preponama, uvježbavanje skoka u dalj koračnom tehnikom, uvježbavanje skoka u vis Fosbery Flop tehnikom, uvježbavanje bacanja kugle O' Brien tehnikom i bacanje diska rotacionom tehnikom, kao i tehnike bacanja koplja. U osmom razredu se skok u dalj, sok u vis, bacanja kugle, koplja i diska uvježbava primjenjujući cjelokupnu tehniku. Uključivati učenike u mjerenje rezultata.
Gimnastika podrazumjeva edukaciju i uvježbavanje gimnastičkih vježbi na parteru, gredi, konju sa hvataljkama, paralelnom i dvovisinkom razboju i vratilu. Od vježbi na parteru uvježbavati različite kolute naprijed i nazad, premet u stranu, stoj na glavi, stoj na šakama i sklopku s čela. Na konju sa hvataljkama vježbati upor prednji, upor stražnji, sjed i njihanja a od vježbi na gredi naskok, stojanje u ravnotežnom položaju, hodanje, vaga, okreti i saskok. Na razboju uvježbavati njihanje, kolut naprijed i nazad, prednoška-saskok i zanoška-saskok. Na vratilu uvježbavati njihanje, upor prednji, upor jašući, uzmak, kovrtljaj naprijed i nazad iz upora i saskok zanjihom. Tokom vježbanja na razboju i vratilu voditi računa o mjerama sigurnosti i zaštite (postavljanje strunjača i obezbjeđivanje asistencije). Prije izvođenja gimnastičkih elemenata obaveza je odraditi primjerene predvježbe. Prilikom izvođenja svih navedenih gimnastičkih vježbi obavezno asistirati učenicima u cilju zaštite i sigurnosti, a u slučaju samostalnog izvođenja vježbi obavezan je nadzor nastavnika. Također je u ovom uzrastu važno educirati učenike da asistiraju i pomažu drugima, poštujući pravila pomaganja. U okviru *ritmike i plesa* u osmom razredu uvježbava se igrački korak narodnog kola "Poravno" i plesni valcer korak (bečki i engleski), kao i koraci modernog plesa. Za uvježbavanje ritmičkih koraka sa rekvizitom koristi se vijača i trake.
Sportske igre se realizuju kroz osnovne i specifične elemente i igru odbojke, košarke, rukometa i nogometa. Specifični elementi sportskih igara koji se realiziraju u osmom razredu su tehničko-taktički elementi igre. U osmom razredu učenici usvajaju takmičarska pravila igre i pridržavaju ih se u igri. Igra se sprovodi primjenjujući osnovne i specifične tehničke i taktičke elemente igre.

Zdrav način života

Aktivan život - u osmom razredu učenici će samostalno organizirati aktivno provođenje slobodnog vremena, prirpemajući opremu, rekvizite i izradu vremenskog plana. Također su svjesni važnosti svakodnevnog vježbanja i ponašaju se u skladu sa tim. Usmjeravanje djece na aktivan život potrebno je raditi u kontinuitetu tokom cijele školske godine u cilju sticanja svakodnevnih navika za vježbanje.
Prehrambene i higijenske navike - se realiziraju razgovorom, navođenjem primjera i praktičnim radionicama kako bi se učenici educirali i pridržavali principa pravilne i redovne ishrane, održavanja lične higijene, prostora i pravilnog očuvanja i zaštite okoline.
Međuljudski odnosi i tolerancija - podrazumjeva kontinuirani rad tokom cijele školske godine na njegovanju pozitivnih osobina potrebnih za razvoj međuljudskih odnosa, kao i održavanje radionica na teme o međuljudskim odnosima i toleranciji, u cilju izgrađivanja svijesti učenika o odgovornom ponašanju prema sebi i drugima, samoprocjenjivanju ličnog rasta i razvoja, vrednovanja značaja međusobne saradnje i razvoja samokontrole prihvatajući krajnji rezultat u sportskim aktivnostima na dostojanstven način.
Zaštita i sigurnost - podrazumjeva kontinuirani rad tokom cijele školske godine kako bi učenici stekli i koristili znanja u cilju samopomoći i vršnjačke pomoći.

DEVETI RAZRED

TJELESNO VJEŽBANJE

Odgojno-obrazovni ciljevi			
Sadržaj	**Znanja**	**Sposobnosti**	**Vrijednosti, stavovi, ponašanja**
1.Antropološka obilježja -mjerenje morfoloških karakteristitika i motoričkih sposobnosti	Učenici će: -procijenjivati razvoj antropometrijskih karakteristika i sposobnosti (EURO FIT baterija testova) između dva mjerenja; -razlikovati vježbe za razvoj motoričkih i funkcionalnih sposobnosti; -opisati mogućnosti evidentiranja podataka IKT-a (informaciono - komunikacijske tehnologije);	Učenici će: -izračunavati i analizirati vlastiti ITM-e; -koristiti mjerne instrumente za mjerenje antropometrijskih sposobnosti i karakteristika; -pratiti rezultate testiranja kroz lični karton učenika koristeći informatičke programe za unos podataka (word i excell); -koristiti odgovarajuće vježbe za razvoj motoričkih i funkcionalnih sposobnosti;	Učenici će: -pratiti kontinuirano vlastiti ITM-e; -analizirati i prezentirati svoja antropološka obilježja u skladu s individualnim mogućnostima upotrebom IKT-a; -primjenjivati vježbe za poboljšanje motoričkih i funkcionalnih sposobnosti;
Opće tjelesna priprema	-analizirati uticaj kontinuiranog vježbanja za razvoj opće tjelesne pripreme; -definirati vježbe za razvoj motoričkih i funkcionalnih sposobnosti u okviru opće tjelesne pripreme;	-izvoditi vježbe jačanja, istezanja i labavljenja muskulature, u toku provođenja vježbi za podizanje nivoa opće tjelesne spremnosti; -koristiti specifične vježbe za razvoj pojedinih motoričkih i funkcionalnih sposobnosti;	- primjenjivati vježbe za opće tjelesnu pripremu u svakodnevnom životu;
2. Teoretsko-motorička znanja i dostignuća Atletika (trčanja, bacanja, skakanja)	Učenici će: -klasifikovati dionice trčanja na kratke, srednje i duge staze, štafetno trčanje i trčanje sa preponama za muškarce i žene; -analizirati rezultate mjerenja u atletskim disciplinama; -razumjeti faze cjelokupnih tehnika skoka u dalj, skoka u vis, bacanja kugle, diska, koplja, štafetnog trčanja i trčanja sa preponama; - razlikovati predvježbe za određene vrste atletskih disciplina;	Učenici će: -koristiti odgovarajuće startove pri trčanju na kratke, srednje i duge staze, štafetno trčanje i trčanje sa preponama za muškarce i žene; -evidentirati i procjenjivati rezultate trčanja, bacanja, skakanja; -vježbati trčanje na kratke, srednje i duge staze, štafetna trčanja, trčanje sa preponama, skok u dalj, skok u vis, bacanje diska, kugle i koplja, primjenjujući tehnike u kojima postižu najbolje rezultate; -izvoditi i drugim učenicima demonstrirati predvježbe za određene vrste atletskih disciplina; -koristiti režim opterećenja u tjelesnom vježbanju, u skladu sa vlastitim mogućnostima, na osnovu frekvencije srca i drugih pokazatelja;	Učenici će: -mjeriti i evidentirati rezultate trčanja, bacanja i skakanja; -takmičiti se u naučenim atletskim disciplinama primjenjujući tehnike pomoću kojih postižu najbolje rezultate; -primjenjivati naučene tehnike i u svim životnim situacijama; -samostalno izvršiti pripreme za takmičenje u atletskim disciplinama; -reagovati na pokazatelje opterećenja tokom rada; -dozirati intenzitet tokom takmičenja u cilju postizanja maksimalnih rezultata;

Gimnastika, ritmika i ples	-nabrojati muške i ženske gimnastičke sprave ((konj sa hvataljkama, greda niska i visoka, paralelni i dvovisinski razboj, vratilo, karike); -opisati gimnastičke elemente koji se izvode na parteru (kolut naprijed, kolut nazad, premet u stranu, stoj na glavi, stoj na šakama, sklopka s čela, premet naprijed i nazad); -nabrojati gimnastičke vježbe na konju sa hvataljkama (premah prednožno i premah zanožno), na razboju (njih, kolut naprijed i nazad, prednoška-saskok, zanoška-saskok), na vratilu (njihanje, upor prednji, upor jašući, uzmak, kovrtljaj naprijed i nazad iz upora i saskok zanjihom) i na karikama (ljuljanje, njihanje, iskret naprijed i nazad); -razlikovati predvježbe za izvođenje gimnastičkih vježbi na parteru, konju sa hvataljkama, razboju, vratilu i karikama; -prepoznati korake društvenih i modernih plesova; -razlikovati ritmičke elemente sa loptom, obručem, vijačom i trakama;	-koristiti primjerene predvježbe za izvođenje gimnastičkih vježbi na parteru, kozliću, razboju, vratilu i karikama; -izvoditi vježbe na parteru (kolut naprijed, kolut nazad, premet u stranu, stoj na glavi, stoj na šakama, sklopka s čela, premet naprijed i nazad); -izvoditi gimnastičke vježbe na konju sa hvataljkama (premah prednožno i premah zanožno), na razboju (njih, kolut naprijed i nazad, prednoška-saskok, zanoška-saskok), na vratilu (njihanje, upor prednji, upor jašući, uzmak, kovrtljaj naprijed i nazad iz upora i saskok zanjihom) uz asistenciju nastavnika; -izvoditi samostalno različite vježbe na parteru uz nadzor nastavnika; -igrati narodno kolo i plesati valcer u skladu sa taktom; -izvoditi ritmičke kretnje koristeći korake modernog plesa; -povezati ritmičke korake u sastav koristeći -elemente sa loptom, obručem, vijačom i trakama;	-primjenjivati samostalno nastavna sredstva, opremu i prostor da bi razvili psihomotoričke i funkcionalne sposobnosti; -izvoditi gimnastičke elemente na parteru i spravama primjenjujući ispravnu tehniku; -pokazati zadovoljstvo savladavanjem straha od sprava i vježbi; -pružati podršku drugim učenicima u radu; -odgovorno se ponašati prema sebi i drugima, kako ne bi došlo do povređivanja; -kretati se u skladu sa zadanim taktom; -povezati nekoliko ritmičkih elemenata sa rekvizitima u sastav; -kroz pokrete i muziku izraziti emocije; -primjenjivati poznate ritmičke pokrete i u svim životnim situacijama;
Sportske igre (odbojka, košarka, rukomet, nogomet)	-objasniti osnovna teorijska znanja iz historije sporta; definisati sportske igre po njihovoj strukturi i pravilima; -nabrojati elemente individualne i grupne taktike igre; -razumjeti pravila igre odbojke, košarke, rukometa i nogometa; -razumjeti važnost primjene tehničkih elemenata u skladu sa taktikom igre; -razumjeti suđenje i način vođenja zapisnika utakmice; -razumjeti taktiku igre u odbrani i napadu, individualnu i grupnu taktiku i taktiku golmana;	-učestvovati u sportskim aktivnostima primjenjujući i poštujući pravila; -usavršavati elemente tehnike odbojke, košarke, rukometa i nogometa kroz igru; -primjenjivati elemente tehnike i taktike igre u skladu sa pravilima; -učestvovati u suđenju i vođenju zapisnika utakmice;	-analizirati tok sportskog događaja; -nadmetati se u igri primjenjujući elemente tehnike i taktike igre; -samostalno suditi i voditi zapisnik na obrascima; -motivirati sebe i saigrače tokom igre; -tolerisati poraz i njegovati fer play igru; - pokazati razumjevanje u konfliktnim situacijama;

ZDRAV NAČIN ŽIVOTA			
1. Aktivan život	Učenici će: -razumjeti važnost stjecanja navika za svakodnevnu tjelesnu aktivnost i boravak u prirodi; -procjenjivati značaj svakodnevnog vježbanja za pravilan rast i razvoj i sprečavanja deformiteta; -procjenjivati značaj sportsko-rekreativnih aktivnosti za razvoj funkcionalnih i motoričkih sposobnosti;	Učenici će: -provoditi slobodno vrijeme u prirodi aktivno u cilju pravilnog rasta i razvoja; -koristiti različite tjelesne aktivnosti u slobodno vrijeme u cilju jačanja organizma; -kreirati, planirarati i sprovoditi razne aktivnosti i igre u slobodnom vremenu;	Učenici će: -primjenjivati stečene navike u svakodnevnim tjelesnim aktivnostima; -samostalno organizirati aktivno provođenje slobodnog vremena; -voditi računa o pravilnom držanju tijela kao uslovu za sprečavanje deformiteta; -vrednovati uticaj sportsko-rekreativnih aktivnosti na razvoj funkcionalnih i motoričkih sposobnosti;
2. Prehrambene i higijenske navike	Učenici će: -analizirati i objasniti značaj redovnog održavanja lične higijene, radnog prostora i pravilne ishrane u prevenciji zdravlja; -objasniti uticaj štetnih materija na razvoj bolesti i ovisnosti; -analizirati značaj pravilnog očuvanja i zaštite okoline za zdravlje čovjeka;	Učenici će: -koristiti zdrave namirnice u ishrani, održavati ličnu higijenu i voditi dnevnik prehrane; -prezentirati uticaj štetnih materija; -upotrebljavati znanja o zdravom načinu prehrane s ciljem očuvanja i unapređenja zdravlja i razvoja;	Učenici će: -pridržavati se principa pravilne i redovne ishrane, održavanja lične higijene i učestvovati u aktivnostima značajnim za očuvanje okoline; -upućivati druge na važnost pravilne ishrane i održavanja lične higijene kao i uticaju štetnih materija na nastanak i razvoj bolesti; -raspravljati o djelovanju štetnih materija na zdravlje čovjeka;
3. Međuljudski odnosi i tolerancija	Učenici će: -definisati odgovorno ponašanje prema sebi i drugima; analizirati važnost i potrebu povjerenja i poštovanja u međuljudskim odnosima; -analizirati neprimjerena ponašanja u svakodnevnom životu i njihov uticaj na međuljudske odnose;	Učenici će: -koristiti samokontrolu i samoprocjenu tokom praćenja ličnog razvoja; -koristiti prihvatljive obrasce ponašanja u prevazilaženju različitih situacija u međuljudskim odnosima; -kontrolirati vlastito ponašanje, razgovarati o problemima i pokazivati empatiju; ispoljavati odgovornost u odnosima prema drugim ljudima;	Učenici će: -izgrađivati kontinuirano svijest o odgovornom ponašanju prema sebi i drugima; -prosuđivati značaj samokontrole i samoprocjene u međuljudskim odnosima u različitim situacijama; -primjenjivati samokontrolu prihvatajući krajnji rezultat u sportskim aktivnostima na dostojanstven način; -argumentovati važnost i potrebu privrženosti, povjerenja i poštovanja u međuljudskim odnosima;
4. Zaštita i sigurnost	Učenici će: -objasniti načine pružanja prve pomoći u urgentnim situacijama sebi i drugima; -procjenjivati značaj pravovremenog pružanja prve pomoći; -razumjeti značaj mjera sigurnosti tokom vježbanja.	Učenici će: -koristiti primjerene načine pružanja prve pomoći u urgentnim situacijama; -koristiti teoretsko – motorička znanja za zaštitu i sigurnost u cilju samopomoći i vršnjačke pomoći i podrške; -voditi računa o sigurnosti tokom tjelesnog vježbanja.	Učenici: -prezentirati znanja i sposobnosti pružanja pomoći sebi i drugima; -primjenjivati znanja sigurnosti i zaštite tokom rada i u slobodnim aktivnostima; demonstrirati prvu pomoć uz podršku nastavnika.

Organizacijsko-metodičke napomene

Antropološka obilježja – u devetom razredu nastavlja se praćenje rasta i razvoja, indeksa tjelesne mase (ITM - e), kao i praćenje pravilnog držanja tijela. Praćenje antropometrijskih karakteristika i sposobnosti se vrši pomoću testova u okviru EURO FIT baterije testova, testiranjem učenika sa najmanje četiri testa iz pomenute baterije, po izboru nastavnika u skladu sa procjenom razvoja učenika tokom cjelokupnog osnovnoškolskog obrazovanja i odgoja. Nastavnik bira testove prema sadržajima koje planira uraditi u toku godine. Učenike podsticati i permanentno educirati za samostalno izvođenje vježbi kod kuće kako bi poboljšao svoj rast i razvoj.
Opće tjelesna priprema – vježbe iz ovog područja primjenjivati na početku godine u cilju pripremanja organizma za predstojeće tjelesne aktivnosti. Vježbe izvoditi u zoni umjerenog i srednjeg intenziteta, sa posebnim osvrtom na razvoj funkcionalnih sposobnosti.
Teoretsko-motorička znanja i dostignuća – od petog do devetog razreda obuhvataju oblasti *atletike, gimnastike (sportska gimnastika, ritmika i ples) i sportskih igara.*
Atletika u devetom razredu podrazumjeva primjenu naučenih tehnika pri takmičenju u trčanju, bacanju i skakanju. Osim toga učenici će kroz takmičenje primjenjivati rekvizite za određene atletske discipline. Također će kroz takmičenja usavršavati štafetno trčanje, trčanje sa preponama, skok u dalj, skoka u vis, bacanja kugle, diska i koplja, tehnikom kojom postižu najbolje rezultate. Takmičenja se provode na nivou jednog i više odjeljenja istog razreda, vodeći računa o rodnoj ravnopravnosti.
Gimnastika podrazumjeva edukaciju i uvježbavanje gimnastičkih vježbi na parteru, konju sa hvataljkama, razboju, vratilu i karikama. Tokom vježbanja na spravama voditi računa o mjerama sigurnosti i zaštite (postavljanje strunjača i obezbjeđivanje asistencije). Prije izvođenja gimnastičkih elemenata obaveza je odraditi primjerene predvježbe. Prilikom izvođenja gimnastičkih vježbi obavezno asistirati učenicima u cilju zaštite i sigurnosti, a u slučaju samostalnog izvođenja vježbi obavezan je nadzor nastavnika. Također je u ovom uzrastu važno educirati učenike da asistiraju i pomažu drugima, poštujući pravila pomaganja. Za uvježbavanje ritmičkih koraka sa rekvizitom koristi se lopta, obruč, vijača i trake. U okviru plesa učenici se pripremaju za završni maturalni ples.
Sportske igre se realizuju kroz uvježbavanje i usavršavanje tehničkih i taktičkih elemenata i igru odbojke, košarke, rukometa i nogometa. U devetom razredu učenici primjenjuju pravila u igri. Nastavni sadržaji se provode kroz takmičenja na nivou jednog i više odjeljenja istog razreda, vodeći računa o rodnoj ravnopravnosti.

Zdrav način života

Aktivan život - u devetom razredu učenici će samostalno organizirati aktivno provođenje slobodnog vremena, prirpemajući opremu, rekvizite i izradu vremenskog plana. Također su svjesni važnosti svakodnevnog vježbanja i ponašaju se u skladu sa tim. Usmjeravanje djece na aktivan život potrebno je raditi u kontinuitetu tokom cijele školske godine u cilju sticanja svakodnevnih navika za vježbanje.
Prehrambene i higijenske navike - se realiziraju razgovorom, navođenjem primjera i praktičnim radionicama kako bi se učenici educirali i pridržavali principa pravilne i redovne ishrane, održavanja lične higijene, prostora i pravilnog očuvanja i zaštite okoline.
Međuljudski odnosi i tolerancija - podrazumjeva kontinuirani rad tokom cijele školske godine na njegovanju pozitivnih osobina potrebnih za razvoj međuljudskih odnosa, kao i održavanje radionica na teme o međuljudskim odnosima i toleranciji, u cilju izgrađivanja svijesti učenika o odgovornom ponašanju prema sebi i drugima, samoprocjenjivanju ličnog rasta i razvoja, vrednovanja značaja međusobne saradnje i razvoja samokontrole prihvatajući krajnji rezultat u sportskim aktivnostima na dostojanstven način.
Zaštita i sigurnost - podrazumjeva kontinuirani rad tokom cijele školske godine kako bi učenici stekli i koristili znanja u cilju samopomoći i vršnjačke pomoći.
Nastavnik će u cilju optimalizacije nastave ostvarenjem grupnih oblika rada, organizirati rad u homogeniziranim grupama. Grupni oblici nastavnoga rada, tj. podjela odjeljenja na manje homogenizirane grupe, omogućuju bolje iskorištavanje postojećih uslova rada, nastavnih pomagala, veću aktivnost učenika na nastavnom času i veću mogućnost zadovoljavanja individualnih potreba i zanimanja učenika.
Nastavnik će povremeno realizirati i sadržaje po izboru učenika, koji su u skladu sa ishodima nastave. To su sadržaji koje učenici biraju na samom nastavnom času u dogovoru sa nastavnikom. Ovakav pristup realizacije nastave će razviti pozitivnu komunikaciju nastavnika sa učenicima i graditi povjerenje učenika, što će povećati nivo njihovog samopoštovanja. Sadržaji po vlastitom izboru omogućavaju da učenici razvijaju osjećaj o vlastitoj sposobnosti koji utiče na razvoj unutrašnje motivacije za rad. Osjećaj kompetentnosti koji učenik doživljava u takvim aktivnostima povećava njegov interes za rad i uživanje u tjelesnim aktivnostima. Samostalan izbor aktivnosti povećava osjećaj autonomije. Kada se dešava da se učenici ne mogu odlučiti za neke od programskih sadržaja nastavnik im u tome treba pomoći. Kada se dešava da učenici biraju iste sadržaje na više časova to im ne treba osporavati sve dok u tome primjetno uživaju. Sadržaji po izboru učenika se biraju iz okvira predviđenih programskih sadržaja u skladu sa nastavnim planom i ishodima nastave.

Nastavnik može integrirati sadržaje iz dva ili više predmeta ili oblasti, u zavisnosti od postavljenih ciljeva i očekivanih ishoda. Trajanje rada na odabranoj temi, sadržaj i struktura pojedinačnih časova, variraju u zavisnosti od reakcije učenika. Teme se realiziraju kroz: igru, poligone, stanice, korišćenje sportskih sprava i rekvizita, radionice. *Uvijek promovirati nadmetanje sa samim sobom*. Hodanje i trčanje, kad god je moguće, realizirati u prirodi. U kontekstu tjelesne aktivnosti, nastavnik mora uložiti maksimalan napor kako bi kroz individualizaciju nastave svim učenicima omogućio doživljaj uspješnosti u ovladavanju sve složenijim kretnim zadacima. Saznanje da postoje okretniji ili brži vršnjaci, za dijete treba da bude izvor prepoznavanja različitosti i spoznaje sopstvenih osobina (dobrih i manje dobrih) i prihvatanje sebe i drugih kao jednako vrijednih. Kod izbora igara, prednost imaju saradničke igre, mada djeci koja to žele treba omogućiti iskustvo takmičarske situacije, naravno pod određenim uvjetima (insistirati na prijateljskom, fer-plej odnosu i poštovanju pravila; ne precjenjivati značaj pobjede; kontrolirati i suzbijati agresivnost; omogućiti visok stepen učešća svih takmičara; insistirati na samoprevazilaženju i sl.), u takmičarskim igrama promovirati uvažavanje drugih – protivničkih igrača i saigrača. Obavezno omogućiti učenicima slobodu izbora kad je riječ o učešću u takmičarskim igrama.
Prilikom realizacije sadržaja tjelesnog i zdravstvenog odgoja nastavnik treba voditi računa o: prilagođenosti sadržaja materijalnim uvjetima; primjerenosti sadržaja dobi i spolu djeteta; sigurnosti djeteta; korisnosti sadržaja za svakodnevni život, sportsku rekreaciju, urgentne situacije; razvoju antropoloških obilježja djeteta i interesu i potrebama djeteta.
Rad *se u homogeniziranim grupama organizira s obzirom na interes, sposobnosti i vještine, te prethodno stečena znanja iz pojedinih kineziooloških aktivnosti, a programske sadržaje u nastavnom programu prema tome određuje i vrednuje sam nastavnik. Izbor nastavnog sadržaja može biti iz osnovnog programa, ali i iz programa ostalih sportova i programa za vannastavne aktivnosti, što znači da nastavnik na svakom nastavnom času može prilagoditi sadržaje trenutnim interesima učenika u cilju povećanja aktivnosti učenika, a u skladu sa ishodima ZJNPP.*
Nastavnik će provoditi aktivnosti i u Školskom sportskom društvu (sekcije u skladu sa afinitetima i potrebama učenika) kao vannastavne aktivnosti. Također će provoditi i vanškolske aktivnosti u skladu sa interesima učenika kao što su izleti, pješačenja, skijanje i plivanje.
U slučaju kada materijalno-tehnički uvjeti ne omogućavaju realizaciju nastavnih sadržaja predviđenih NPP nastavnik će provoditi nastavne sadržaje iz drugih sportova (stoni tenis, tenis, badminton i dr.), ali i kao nastavne sadržaje po izboru učenika bez obzira na materijalno-tehničke uvjete.

Opće didaktičko-metodičke napomene

Ciljevi tjelesnog i zdravstvenog odgoja tiču se napora usmjerenog ka stvaranju sistema uvjeta, koji će učeniku pomoći da:

- usvoji osnovna znanja i razvije interes i naviku za njegu i zaštitu zdravlja,
- usvoji osnovna kineziološka znanja i stekne kineziološka iskustva za cjeloživotno tjelesno vježbanje,
- usvoji znanja o kontroli osnovnih parametara psihomotoričkog statusa,
- aktivno koristi slobodno vrijeme i snalazi se u urgentnim situacijama,
- zadovolji potrebu za igrom i kretanjem i razvije interes za bavljenje sportskim, rekreativnim i kinezio - terapijskim aktivnostima,
- razumije, poštuje i promovira ekološke vrijednosti,
- uvažava svoje kompetencije i racionalno ih afirmira.

Polazni kriteriji za što kvalitetniji obrazovni standard tjelesnog i zdravstvenog odgoja jesu:

- objektivnost – prilagođenost sadržaja materijalnim uvjetima,
- primjerenost sadržaja dobi i spolu učenika,
- sigurnost učenika,
- korisnost sadržaja za svakodnevni život, sportsku rekreaciju, urgentne situacije ili pogodnost za nadgradnju različitih kineziooloških aktivnosti,
- razvoj antropoloških obilježja učenika, i
- interes i potreba učenika.

Ovaj razvojni period karakterističan je po burnom tjelesnom rastu i razvoju, koji vodi do biološke i spolne zrelosti učenika. Ubrzani tjelesni rast i razvoj odvija se po fazama „ispružanja i popunjavanja" pa se često stiče utisak tjelesne disharmonije. Učešće mase međusobno se mijenja i prema dijelovima cijelog tijela. Ove proporcionalne promjene utiču na kontinuirani razvoj motoričkih sposobnosti, odnosno, dovode do određene stagnacije ili usporenog razvoja, što učenici teško prihvaćaju. Dodatni problem ovog razvojnog perioda predstavlja razvoj psihičkih obilježja ličnosti. Društveni zahtjevi, kao i biološke promjene u ovom razvojnom periodu vode ka emocionalnoj neujednačenosti. Pravilno vođena tjelesna aktivnost može značajno da kompenzira ovaj veoma osjetljiv period i da veliki doprinos za stvaranje i oblikovanje zdrave ličnosti.

S obzirom na to da su učenici naročito zainteresirani za produbljivanje znanja i širenje sadržaja rada, ovaj period je veoma pogodan za početak sportske aktivnosti. Zbog efikasnosti vježbe i bolje motivacije, u zadnje tri godine program tjelesnog i zdravstvenog odgoja zahtijeva savremeniji didaktičko-metodički postupak nastavnika, što se, u prvom redu, odnosi na slobodniju kompoziciju časa tjelesnog i zdravstvenog odgoja i na usavršavanje i osavremenjivanje tehnologije nastave.
Ovo razdoblje karakteriziraju izražene razlike između učenica i učenika u morfološkim, motoričkim i funkcionalnim obilježjima.
Četverodijelnu strukturu časa treba shvatiti samo kao obavezno polazište, koje osigurava optimalne psihološke, fiziološke i pedagoške preduvjete za realizaciju neposrednog zadatka časa tjelesnog i zdravstvenog odgoja. Na toj osnovi, sa dosta slobode, treba i komponirati konačnu strukturu časa za svaki zadatak. Intezivnije se koriste metode rada kao što su: metod dopunskog vježbanja, kružno-intervalni metod, metod stanica, targent-trening (ciljani, usmjereni trening) i sl. Da bi intenzitet vježbanja bio optimalan, treba voditi računa o racionalnom korištenju objekata, sprava, rekvizita i ostalog nastavnog pribora, te o racionalnijem korištenju raspoloživog vremena za čas i sl.
S obzirom na to da je ovo razdoblje optimalno za usvajanja motoričkih znanja, obrazovna komponenta pretpostavlja usvajanje naprednih kinezioloških motoričkih znanja koja, upotpunjena osnovnim teorijskim znanjima iz kineziologije, podstiču razvoj ličnosti učenika.
Osnovni zadaci sportske edukacije u osnovnoj školi usmjereni su na optimalno stimuliranje procesa rasta, razvoja i sazrijevanja učenika, kroz profesionalnu podršku učenicima u aktivnostima tokom kojih će oni usvojiti osnovna znanja i razviti interes i naviku za vježbanjem. Osim toga cilj je da učenici steknu znanja o zaštiti i promociji zdravlja tjelesnim aktivnostima, usvoje teorijska i motorička znanja i iskustava korisna za svakodnevne i urgentne situacije, optimalno razviju opće, posebne i specifične psihomotoričke osobine i sposobnosti, razviju interes i naviku za cjeloživotni kineziološki angažman, osposobe se za samostalnu kontrolu i održavanje kondicije, steknu samopouzdanje da dosljedno i kontinuirano uvažavaju, razvijaju i afirmiraju vlastite mogućnosti i kompetencije u prilog kvalitetu života i suživota.
U napomenama se vodilo računa o inkluzivnoj nastavi koja podrazumjeva prilagođavanje nastave učenicima koji imaju određene obrazovne potrebe. Nastavnik ima obavezu da za svakog takvog učenika izradi prilagođeni program.

Praćenje, vrednovanje i ocjenjivanje

Tjelesno i zdravstveno odgojno-obrazovno područje bitno se razlikuje od ostalih odgojno-obrazovnih područja po tome što uz pomoć sredstava kojima raspolaže može i mora uticati na cjelokupan antropološki status učenika. Da bi se te njegove komparativne prednosti iskoristile što je moguće više, odnosno da bi se potreban i moguć uticaj tjelesnog vježbanja držao stalno pod nadzorom, a nastava tjelesnog i zdravstvenog odgoja održavala u granicama učinkovitog i korisnog djelovanja, potrebno je dobro poznavati sudionike nastavnog procesa – to je nemoguće bez sistemskog, realnog i objektivnog praćenja i provjeravanja njihovog rada i napretka. Da bi praćenje i provjeravanje bilo uistinu sistemsko, treba ga provoditi u toku čitave školske godine. Realnost praćenja i provjeravanja treba temeljiti na stvarnim potrebama učenika, materijalnim uvjetima rada i na planu i programu tjelesnog i zdravstvenog odgoja u skladu sa *ishodima* nastave. Na temelju tako provedenog praćenja i provjeravanja nastavniku se pruža mogućnost da se u toku nastavnog procesa što je moguće više ili potpuno približi autentičnim potrebama učenika. Da bi praćenje i provjeravanje bilo sistemsko, realno i objektvno, treba odrediti cilj provjeravanja. Izuzetno je važno da svim sudionicima nastavnog procesa bude jasan cilj praćenja i provjeravanja. Uspjeh ili učinci praćenja i provjeravanja sasvim sigurno ovise i o njihovu sadržaju, a o učinkovitosti praćenja i provjeravanja može se suditi isključivo na temelju povratnih informacija koje dobivaju svi sudionici u tom procesu. Sadržaj mora omogućavati nastavniku objektivan uvid u stanje antropološkog statusa učenika. Sadržaj također treba omogućiti i učenicima informaciju o djelotvornosti procesa tjelesnog vježbanja i učincima njihovog angažiranja u tom procesu. Praćenjem i provjeravanjem u tjelesnom i zdravstvenom odgoju treba obuhvatiti stanje zdravlja, antropološka obilježja, motorička znanja, motorička postignuća i odgojne učinke rada. Provjeravanje je inicijalno, tranzitivno i finalno ili završno. Inicijalno se provodi radi utvrđivanja aktualnog stanja učenika i uobičajeno je u školskoj praksi te se redovno provodi na početku svake školske godine. Tranzitivno ili periodičko provjeravanje provodi se da bi se utvrdilo u kojem se obimu program ostvaruje u trenutku provođenja tog provjeravanja. Finalno ili završno provjeravanje provodi se na kraju određenog razdoblja koje se u školskoj praksi najčešće poklapa s krajem školske godine. Cilj mu je utvrditi u kojem je obimu realiziran program i kakvi su njegovi učinci.

Ocjenjivanja po uzoru na ECTS (European Credit Transfer System) Europski sistem prijenosa bodova
Sistem gdje učenik može skupiti 50 bodova u jednom polugodištu, plus bonus bodovi za nastavnu ili izvannastavnu aktivnost, sekcije i sl., ali i minus bodovi zbog neaktivnosti. Posebno veliki broj bodova učenik dobiva redovnim dolaskom i radom na nastavi, ukupno 30 u polugodištu, za svaki sat po jedan bod, odnosno za svaki nedolazak ili neradenje tjelesnog mu odnosi jedan bod. Ostalih 20 bodova se mogu podijeliti na ocjenjivanje motoričkih znanja (npr. 5 bodova), motoričkih sposobnosti (npr. 10 bodova, izdržljivost 5 a jakost i fleksibilnost zajedno 5), motoričkih dostignuća (5 bodova, ali ne onih u kojima dominiraju brzinska svojstva). Za ocjenu *odličan* učeniku treba 45 bodova, s tim da ima mogućnost ako želi „ostvariti" bodove dodatnim dolaskom na nastavu s drugim razredom, čime se osigurava da oni učenici koji su bili bolesni, nedostatkom talenta ili na drugi način spriječeni, imaju mogućnost da ostvare svojom aktivnošću odličnu ocjenu.

Praktično iskustvo nam pokazuje kako ovakav bodovni sistem ocjenjivanja ima mnoge prednosti nad klasičnim (ocjena u imeniku ostaje samo što 5 više nije ocjena 5 nego 50 bodova). Prije svega osigurava pravednost jer svaki učenik može imati odličnu ocjenu ako se trudi, a onaj koji ne dolazi ili ne radi redovno na nastavi ne može. Ono što je najvažnije s aspekta kondicijskog treninga, omogućava ocjenjivanje «domaćih zadaća» kondicijskog karaktera, jer da bi učenik dobio bitno veliki broj bodova treba dodatno vježbati i razvijati za zdravlje relevantne motoričke sposobnosti. Vlastito praktično iskustvo pokazuje da se na ovaj način mogu, kroz srednju školu, kod većina učenika razviti aerobna izdržljivost, jakost i fleksibilnost do razine za ocjenu odličan prema važećim normama u BIH. Vjerojatno što je na ovaj način tačno definiran krajnji cilj a istovremeno je uspjeh nagrađen i društvenim priznanjem u vidu ocjena.

Pedagoški normativi za izvođenje nastave Tjelesnog i zdravstvenog odgoja

Profil i stručna sprema nastavnika:

Tjelesni i zdravstveni odgoj od I do IV razreda

Nastavu predmeta Tjelesni i zdravstveni odgoj od I do IV razreda izvodi:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

Tjelesni i zdravstveni odgoj od V do IX razreda

Nastavu predmeta tjelesni i zdravstveni odgoj od V do IX razreda mogu izvoditi lica koja su završila:

- Nastavnički fakultet/pedagošku akademiju, odsjek za tjelesni odgoj i sport/ fizičku (tjelesnu) kulturu, sa završenim četverogodišnjim dodiplomskim studijem (VII stepen stručne spreme) i stečenim stručnim zvanjem profesor tjelesnog odgoja i sporta ili drugim stručnim zvanjem gdje je tjelesni odgoj i sport/ fizička (tjelesna) kultura, glavni ili ravnopravni predmet u dvopredmetnoj grupi;
- Nastavnički fakultet/pedagošku akademiju, odsjek za tjelesni odgoj i sport/fizičku (tjelesnu) kulturu, sa završenim prvim ciklusom visokog obrazovanja dodiplomskog studija u četverogodišnjem trajanju (240 ECTS) i stečenim stručnim zvanjem bachelor tjelesnog odgoja i sporta ili drugim stručnim zvanjem gdje je tjelesni odgoj i sport/fizička (tjelesna) kultura, glavni ili ravnopravni predmet u dvopredmetnoj grupi ili ekvivalent;
- Nastavnički fakultet pedagošku akademiju, odsjek za tjelesni odgoj i sport/fizičku (tjelesnu) kulturu, sa završenim prvim ciklusom visokog obrazovanja dodiplomskog studija u trogodišnjem trajanju (180 ECTS) i stečenim stručnim zvanjem bachelor tjelesnog odgoja i sporta ili drugim stručnim zvanjem gdje je tjelesni odgoj i sport/fizička (tjelesna) kultura, glavni ili ravnopravni predmet u dvopredmetnoj grupi ili ekvivalent;
- Nastavnički fakultet/pedagošku akademiju, odsjek za tjelesni odgoj i sport/fizičku (tjelesnu) kulturu, sa završenim dvogodišnjim dodiplomskim studijem (VI stepen stručne spreme) i stečenim stručnim zvanjem nastavnik tjelesnog odgoja ili drugim stručnim zvanjem gdje je tjelesni odgoj i sport/fizička (tjelesna) kultura glavni ili ravnopravni predmet u dvopredmetnoj grupi.

IZBORNI PREDMETI / OBAVEZNI IZBORNI PREDMETI

FONETSKA RITMIKA
za I, II, III, IV, V razred osnovne škole

OPERATIVNI NASTAVNI PLAN I PROGRAM

Cilj i zadaci

Sadržajima fonetske ritmike u radu sa djecom oštećenog sluha djeluje se na tjelesnu strukturu sintezom kvaliteta fonema i pokreta ritmičke strukture, igru kao kreativnu i ekspresivnu aktivnost, ublažavaju se poremećaji koji prate gubitak sluha i uključuju se u rehabilitaciju sluha i govora.
Fonetsku ritmiku možemo promatrati kroz četiri nivoa/razine napredovanja, koja se iz razine u razinu usložnjava, implementira kroz nastavne časove, a sadržajno poštujući individualnost svakog učenika.

I NIVO/RAZINA

Ciljevi i zadaci

- Formiranje fenomena „Motorne slike";
- Podsticanje psihomotornog razvoja i razvoja senzomotorike;
- Percepcija i reprodukcija takta i ritma;
- Usvajanje fonetske napetosti i modulacija glasa;
- Usvajanje artikulacije glasova bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika;
- Razvijanje govora u funkciji sporazumijevanja;
- Diskriminacija akustičkog signala.

Programski sadržaj

- Vježbanje „akta" i efekta – formiranje motorne slike tijela;
- Vježbanje kinestetskog osjećaja i funkcije tijela (po dinamici: jako, slabo; vremenu: brzo, polako; prostoru: gore, dole, naprijed, nazad);
- Vježbe za razvoj psihomotorne baze i senzomotorike;
- Vježbe disanja, fonacije i govornih organa;
- Vježbe percepcije i reprodukcije takta (jedan, mnogo) i ritma (4 – ta/4 takt, 2/4 ta – ta takt);
- Rad na spontanom izgovoru glasova, kroz fonološke igre i pokret;
- Vježba fonetske napetosti i modulacije glasa;
- Vježba ritamske strukture u formi iracionalnih brojalica;
- Vježba jednosložnih, dvosložnih riječi, rečenice (imenice, glagol) ritamski, intonacijski korektno.
- Vježbe slušnog opažanja govora, zvučnih informacija (ima – nema; jedan – mnogo; ritam, intonacija, intenzitet, trajanje);
- Upotreba slušnih amplifikatora, muzičkih instrumenata kao stimulacija pokreta.

II NIVO/RAZINA

Ciljevi i zadaci

- Ustanovljavanje stepena utvrđenosti fonemskog sistema jezika, rad na daljem usvajanju i korekciji;
- Percepcija, reprodukcija i diskriminacija govornog ritma, intonacije, akcenta;
- Rad na bogaćenju rječnika i usvajanju govora u cilju komunikacije;
- Uvođenje u osnovna gramatička pravila;
- Korekcija i podsticanje psihomotorne baze, razvoj senzomotorike;
- Diskriminacija akustičkog signala, slušanja i govora.

Programski sadržaj

- Vježbe disanja, fonacije i govornih organa;
- Vježbe kinestetskog osjećaja i funkcije tijela (dinamika: jako, slabo; vrijeme: brzo, polako; prostor: gore, dole, naprijed, nazad);
- Vježbe percepcije i reprodukcije ritma kroz 2/4 takt – izgovor riječi i rečenica;
- Vježba izgovora vokala sa osnovnim kvalitetima govora – akcenat, intonacija, ritam;
- Dalji rad na artikulaciji glasova neobrađenih u prvom nivou;
- Vježbanje logatomskih struktura;
- Vježba fonemsko-ritamske strukture racionalnih brojalica koje sadrže ritam, intonaciju, akcente;
- Vježba gramatičke forme i pravila kroz paradigmatske igre, prateći program bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika;
- Samostalno govorno izražavanje vježbati kroz semantičke igre prateći program bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika;
- Vježbe slušnog opažanja riječi, rečenica.

III NIVO/RAZINA

Ciljevi i zadaci

- Pravilna artikulacija i korekcija glasova;
- Rad na percepciji, reprodukciji i diskriminaciji govornog izraza (ritma – intonacije – akcenta);
- Osposobljavanje učenika za čist i jasan govor u cilju komunikacije;
- Uvođenje u gramatička pravila bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika;
- Podsticanje i razvoj psihomotorne baze i senzomotorike i njihova korekcija;
- Vježbe slušnog opažanja.

Programski sadržaj

- Permanentan rad na tehnici disanja, fonacije i vježbama govornih organa;
- Vježbe za korekciju psihomotorne baze;
- Korekcija i diskriminacija glasova po mjestu i načinu obrazovanja, zvučnosti i frekvenciji;
- Osposobljavanje učenika u primjeni gramatičkih pravila u govornom izražavanju prateći program bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika;
- Monološko i dijaloško izražavanje učenika kroz kraće tekstove, pjesmice;
- Vježbe u zapamćivanju strukture rečenice;
- Vježbe u slušnom opažanju.

IV NIVO/RAZINA

Ciljevi i zadaci

- Osposobljavanje učenika za pravilan izgovor;
- Osposobljavanje učenika za samostalno govorno izražavanje, kao i tačno i jasno iskazivanje svojih misli, osjećanja i želja;
- Osposobljavanje učenika za monološko – dijalošku formu izražavanja;
- Uvođenje učenika u gramatičke kategorije jezika;
- Korekcija i podsticanje psihomotorne baze, razvoj senzomotorike;
- Razvoj slušnog opažanja.

Programski sadržaj

- Permanentan rad na tehnici disanja, fonacije i vježbama govornih organa;
- Vježbe za korekciju glasova, glasovnih grupa u odnosu na mjesto i način formiranja, zvučnosti i frekvenciju javljanja;
- Rad na pauzama u riječi – rečenici, interpunkciji;
- Vježba izgovora većih govornih cjelina u jednom izdahu;
- Vježba pravilnog izgovora govornih cjelina u odnosu na ritam, intonaciju, akcent;
- Vježba izgovora kroz igre, dramatizacije u cilju dijaloške forme govora;
- Vježba orijentacije u vremenu i prostoru;
- Usmjeravanje učenika na primjenjivanje gramatičkih kategorija u govornom izražavanju;
- Vježbe slušanja.

Uputstvo za realizaciju

Povezanost slušne percepcije i opšte motorike opaža se već u intrauterinom razvoju, kao i povezanost i zavisnost opšte motornosti i govornih organa, koja se ispoljava u istovremenom sticanju motornih i govornih sposobnosti. Razumljivost izgovora, kao i potreba razvoja senzacija i osjećaja, doveli su do primjene ritma i ritmičkih stimulacija u obučavanju gluhih.

Gluho dijete percipira najprije ritmičke strukture tijela, globalne riječi i vokale prije nego što može izvoditi i kombinovati elemente govornog artikulacionog lanca. Ono može svjesno upravljati ritmom, kao i govorom uopšte, a i pokretima govornih organa pri govornoj riječi.

Preko ritmičkih stimulacija, kroz pokret i igru, mi utičemo na razvoj govora gluhog djeteta. Pri tome uzimamo u obzir da je govorni aparat spreman ritmički funkcionisati, kao i da slušni aparat stimulisan ritmičkim vježbama koristi ostatke sluha i upotrebljava ga u slušanju govora.

Stimulaciju započinjemo formiranjem fenomena motorne slike. Serijom različitih pokreta stvaramo onu fiziološku napetost koja spontano izaziva slog, odnosno riječ kao rezultat doživljaja. Vježbanjem fonemsko-ritamskih struktura, pamtimo artikulacijske pokrete, odnosno, fiksiramo glas, raspoznajemo ga i stvaramo uslove da ga „čujemo“. Usvajanjem fonemsko-ritamske strukture stvaramo uslove razvoja govora. Stimulišemo i razvoj slušanja i gradimo „ravnotežu artikulacije“ preko koje osjećamo trajanje, vrijeme, riječi. Preko pokreta i ritma

razvijamo osjećaj za vrijeme, za prostor i stvaramo uslove za razvoj motorike. Pravilnim usmjeravanjem razvoja motorike i njene veze sa zvukom i pokretom i ritmičkim strukturama stvaramo uslove za dobar govor.

Principi u radu fonetske ritmike su:

- Elementi glasa i elementi pokreta moraju se uskladiti u svojim kvalitetima;
- Tjelesni pokreti moraju odgovarati uzrastu djeteta;
- Pokret mora biti funkcionalan, ne simboličan;
- Pokret je početak, nosilac dobijanja govora ili korekcije;
- Kraj je govor bez pokreta, samo govor.

Didaktičko metodičke napomene

Na prvom nivou/razini stimulacija pokretom, potrebno je oživjeti „krik", koji se realizuje uz motoričko angažovanje. U prvom kontaktu dijete je usmjereno na „dodir", iz kojeg proizilaze razne akcije. Preko dodira uvodimo dijete u pokretnu igru, kako bi osvijestili glasanje, varijacije dinamike vremena i intonaciju. Uvodimo dijete u stimulaciju pokreta za glas.

Nakon stimulacija pokreta za glas, dolazi stimulacija pokreta za riječ.

Ona slijedi odmah iza prvog, dobro usvojenog glasa ili glasne grupe. Zadatak je stimulisati dobar ritam i intonaciju istih govornih cjelina, koje u svakoj varijaciji nose drugačiju poruku. Polazimo od riječi koja ima svoj ritam, akcent, intonaciju, poruku. Ritam riječi doživljavamo globalno kroz pokret.

Jednosložne riječi predstaviti ćemo kratkim direktnim pokretom, dvosložne riječi predstavljamo direktnom kretnjom – skokom i doskokom, trosložne rijeci predstavljamo kružnim pokretom. Prve riječi su onomatopeje, zatim imenice. U početku, u zavisnosti od intonacije, imenice će imati značenje glagola i malih uzvičnih rečenica. Fonetska realizacija riječi odmah se obogaćuje semantičkom intonacijom.

Rečenica kao govorna cjelina javlja se posljednja, mada se povlači od samog početka pojave prvog glasa. Rečenica mora biti praćena pokretom koji u sebi sadrži prirodan ritam govornog jezika. Za konstrukciju rečenice koristimo forme prostornih oblika. Dvočlana rečenica stimuliše se kretnjom naprijed – nazad; tročlana rečenica stimuliše se u formi trougla; četvorosložna rečenica stimuliše se u formi kvadrata. Krug, kao prostorna forma, služi nam za objedinjavanje misli i isticanje govornog ritma rečenice.

Odnos akta i efekta ispoljava se na dva područja – senzibilitet samog tijela, proprioceptivno područje odnosa sa spoljašnjim svijetom, eksteroceptivno, senzibilnost koja kao organ ima čula. Povezivanje akustičke senzibilnosti i pokreta ostvaruje se kroz kružnu reakciju. Efekat koji izaziva njegov gest pokreće novi gest, a cilj je izazivanje novog efekta, njegovog mijenjanja kroz nizove sa sistematskim varijacijama. Na taj način dijete uči da upotrebljava svoje organe pod kontrolom osjeta koje samo stvara i koje prepoznaje. Djetetove vokalizacije pokazuju kako ono uči da ostvaruje odnose između akustičkih i kinestetičkih područja međusobno povezujući akt i efekat.

Dakle, u radu koristimo pokret i glas, pokret za logatom, pokret za riječ, ritmičku igru sa onomatopejom negdje između ili na samom početku, pokret za rečenicu. Nijedan od ovih pokreta se ne izvodi izolovano i nijedan ne stoji sam već se nadograđuje jedan na drugi po principu koncentričnih krugova.

Fonetska ritmika se izvodi kroz nastavni proces u trajanju dva školska časa (od prvog do šestog razreda).

Profil i stručna sprema nastavnika/ce:

Nastavu predmeta Fonetska ritmika izvodi:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

Tabela 1: Broj časova namijenjen nastavi predmeta Fonetska ritmika

RAZRED	BROJ ČASOVA SEDMIČNO	BROJ SEDMICA	GODIŠNJI FOND ČASOVA
I	2	35	70
II	2	35	70
III	2	35	70
IV	2	35	70
V	2	35	70
UKUPNO			**350**

PROGRAMSKI SADRŽAJI

PRVI RAZRED

Cilj i zadaci

Sadržajima fonetske ritmike u radu sa djecom oštećenog sluha djeluje se na tjelesnu strukturu sintezom kvaliteta fonema i pokreta ritmičke strukture, igru kao kreativnu i ekspresivnu aktivnost, ublažavaju se poremećaji koji prate gubitak sluha i uključuju se u rehabilitaciju sluha i govora.

Operativni zadaci fonetske ritmike su:

- formiranje fenomena „motorne slike";
- podsticanje psihomotornog razvoja i razvoja senzomotorike;
- percepcija i reprodukcija takta i ritma;
- usvajanje fonetske napetosti i modulacija glasa;
- razvijanje govora u funkciji sporazumjevanja
- diskriminacija akustičkog signala;
- uvođenje u osnovna gramatička pravila.

Tabela 2: Programski sadržaji predmeta Fonetska ritmika za I razred

Nastavna jedinica	Broj časova po temi	Broj časova		
		Obrada gradiva	Utvrđivanje gradiva	Drugi oblik časa
Kontakt sa učenicima	2			2
Rad na tehnici disanja	2			2
Vježbe motorike	4			4
Rad na glasovima	52	30		22
Vježbe izgovaranja riječi i rečenica	6			6
Vježbe slušnog opažanja	4			4
Ukupno broj časova	70	30		40

DRUGI RAZRED

Cilj i zadaci

Sadržajima fonetske ritmike u radu sa djecom oštećenog sluha djeluje se na tjelesnu strukturu sintezom kvaliteta fonema i pokreta kroz ritmičke strukture, igru kao kreativnu i ekspresivnu aktivnost, ublažavaju se poremećaji koji prate gubitak sluha i uključuju se u rehabilitaciju sluha i govora.

Operativni zadaci fonetske ritmike su:

- utvrđivanje stepena usvojenosti fonemskog sistema jezika, rad na daljem usvajanju i korekciji;
- percepcija, reprodukcija i diskriminacija govornog ritma, intonacije, akcenta;
- rad na bogaćenju rječnika i usvajanju govora u cilju komunikacije;
- uvođenje u osnovna gramatička pravila;
- korekcija i podsticanje psihomotorne baze, razvoj senzorike;
- diskriminacija akustičkog signala slušanja govora.

Tabela 3: Programski sadržaji predmeta Fonetska ritmika za II razred

Nastavna jedinica	**Broj časova po temi**	**Broj časova**		
		Obrada gradiva	**Utvrđivanje gradiva**	**Drugi oblik časa**
Kontakt sa učenicima	2			2
Rad na tehnici disanja	2			2
Vježbe percepcije i reprodukcije takta i ritma	20	10	4	6

Vježbe kinestetskog osjećaja i funkcije tijela	20	10	4	6
Rad na glasovima	10	2		6
Vježbe slušnog opažanja	5	2	1	2
Samostalno govorno izražavanje	11			11
Ukupan broj časova	**70**	**24**	**9**	**35**

TREĆI RAZRED

Cilj i zadaci

Sadržajima fonetske ritmike u radu sa djecom oštećenog sluha djeluje se na tjelesnu strukturu sintezom kvaliteta fonema i pokreta kroz ritmičke strukture, igru kao kreativnu i ekspresivnu aktivnost, ublažavaju se poremećaji koji prate gubitak sluha i uključuju se u rehabilitaciju sluha i govora.

Operativni zadaci fonetske ritmike su:

- pravilna artikulacija i korekcija glasova;
- rad na percepciji, reprodukciji i diskriminaciji govornog izraza (ritam, intonacija - akcenat);
- osposobljavanje za čist i jasan govor u cilju komunikacije;
- uvođenje u gramatička pravila;
- podsticanje i razvoj psihomotorne baze i senzomotorike i njihova korelacija;
- vježbe slušnog opažanja.

Tabela 4: Programski sadržaji predmeta Fonetska ritmika za III razred

Naziv nastavne teme	Broj časova po temi	Broj časova		
		Obrada gradiva	Utvrđivanje gradiva	Drugi oblik časa
Kontakt sa učenicima	2			2
Rad na tehnici disanja	2			2
Vježbe psihomotorike	5			5
Rad na glasovima	20	10	2	8
Vježbe izgovaranja riječi i rečenica	20	6	6	8
Monološko izražavanje	4	2	2	
Dijaloško izražavanje	10			10
Vježbe slušnog opažanja	7			7
Ukupan broj časova	**70**	**18**	**10**	**42**

ČETVRTI RAZRED

Cilj i zadaci

Sadržajima fonetske ritmike u radu sa djecom oštećenog sluha djeluje se na tjelesnu strukturu sintezom kvaliteta fonema i pokreta kroz ritmičke strukture, igru kao kreativnu i ekspresivnu aktivnost, ublažavaju se poremećaji koji prate gubitak sluha i uključuju se u rehabilitaciju sluha i govora.

Operativni zadaci fonetske ritmike su:

- Pravilna artikulacija i korekcija glasova;
- Rad na percepciji, reprodukciji i diskriminaciji govornog izraza (ritam, intonacija – akcenat);
- Osposobljavanje za čist i jasan govor u cilju komunikacije;
- Uvođenje u gramatička pravila bosanskog jezika;
- Podsticanje i razvoj psihomotorne baze i senzomotorike i njihova korelacija;
- Vježbe slušnog opažanja.

Tabela 5: Programski sadržaji predmeta Fonetska ritmika za IV razred

Naziv nastavne teme	Broj časova po temi	Broj časova		
		Obrada gradiva	Utvrđivanje gradiva	Drugi oblik časa
Kontakt sa učenicima	1			1
Vježbe psihomotorike	1			1
Rad na glasovima	5			5
Vježbe izgovaranja riječi i rečenica	42	21	21	
Dijaloško izražavanje	12	6	6	
Monološko izražavanje	4	2	2	
Vježbe slušnog opažanja	5			5
Ukupan broj časova	70	29	29	12

PETI RAZRED

Cilj i zadaci

Sadržajima fonetske ritmike u radu sa djecom oštećenog sluha djeluje se na tjelesnu strukturu, a sintezom kvaliteta fonema i pokreta kroz ritmičke strukture, igru kao kreativnu i ekspresivnu aktivnost, treba da se ublažavaju poremećaji koji prate gubitak sluha a u svrhu postizanja što bolje rehabilitacije sluha i govora.

Operativni zadaci fonetske ritmike su:

- Pravilna artikulacija i korekcija glasova kao i rad na percepciji, reprodukciji i diskriminaciji govornog izraza (ritam, intonacija – akcenat);
- Osposobljavanje za čist i jasan govor u cilju komunikacije sa vježbama slušnog opažanja.
- Uvođenje u gramatička pravila bosanskog jezika**.**

Tabela 6: Programski sadržaji predmeta Fonetska ritmika za V razred

Naziv nastavne teme	Broj časova po temi	Broj časova		
		Obrada gradiva	Utvrđivanje gradiva	Drugi oblik časa
Vježbe kinestetskog osjećaja i funkcije tijela po dinamici	7	3	1	3
Vježbe za razvoj psihomotorne baze i senzomotorike	6			6
Vježbe disanja, fonacije i govornih organa	15	5		10
Vježbe percepcije i reprodukcije takta i ritma	4			4
Rad na spontanom izgovoru glasova kroz fonološke igre i pokret	8	2		6
Vježbe fonetske napetosti i modulacije glasa	4			4
Vježba ritamske strukture u firmi iracionalnih brojalica	6	2		4
Vježba jednosložnih i dvosložnih riječi, rečenica (imenice, glagoli), ritamski - intonacijski korektno	10	2		8
Vježbe slušnog opažanja govora (ima - nema, jedan – mnogo, ritam, intonacija, intenzitet, trajanje)	6	3		3
Upotreba slušnih amplifikatora i muzičkih instrumenata kao stimulacije pokreta	4		1	4
Ukupan broj časova	**70**	**17**	**1**	**52**

REHABILITACIJSKI POSTUPCI I POSEBNI EDUKACIJSKO-REHABILITACIJSKI POSTUPCI (PERP)

REHABILITACIJA SLUŠANJA I GOVORA

UVOD

Sva djeca posjeduju urođeni potencijal za razvoj govora i jezika. Kod djeteta s oštećenjem sluha, razvoj govorno-jezičkih vještina zahtijeva sistemsko osposobljavanje slušne percepcije, razumijevanja i produkcije govora. Ovaj proces naziva se **rehabilitacija slušanja i govora**.
Rehabilitacija slušanja i govora predstavlja integralni auditivno-verbalni proces, usmjeren ka optimalnom razvoju slušne percepcije, govora, jezika i komunikacije.
Proces uključuje **polisenzornu stimulaciju**, u skladu s potrebama djeteta:

- akustičku percepciju – razumijevanje govora putem ostataka sluha, slušnih aparata ili kohlearnog implantata,
- vizuelnu percepciju – korištenje artikulacije, mimike i vizuelnog konteksta kao podrške teško čujnim glasovima,
- vibrotaktilnu stimulaciju – razvijanje osjećaja ritma, trajanja i prozodijskih elemenata govora.

Rehabilitacija se provodi individualno ili grupno, prema razvojnom, govorno-jezičkom i kognitivnom nivou djeteta. Proces prati sve faze prirodnog razvoja govora i jezika i zasniva se na ranoj intervenciji, neurorazvojnim principima, aktivnom uključivanju roditelja i kontinuiranom praćenju napretka.

Uspješnost rehabilitacije zavisi od:

- vremena otkrivanja oštećenja sluha,
- stepena i vrste oštećenja,
- kvaliteta slušne tehnologije i njene rane primjene,
- intelektualnih i neuroloških sposobnosti djeteta,
- angažmana roditelja i stručnjaka,
- redovnog i prilagođenog stručnog tretmana.

Cilj rehabilitacije slušanja i govora je omogućiti djetetu da:

- senzorno obradi i razumije govornu poruku,
- uspostavi slušnu kontrolu vlastite govorne produkcije,
- efektivno uporedi svoj izgovor s govornim modelom,
- razvije funkcionalne komunikacijske vještine u prirodnim situacijama.

Zadaci rehabilitacije slušanja i govora:

- razviti motivaciju i pozitivno iskustvo slušanja
- provoditi sistematsku demutizaciju i razvoj oralno-glasovnog govora;
- uspostaviti pravilno disanje i fonatorni ritam;
- korigirati artikulaciju i razvijati prozodijske elemente govora;
- razvijati rječnik i razumijevanje u prirodnim, funkcionalnim situacijama;
- poticati razvoj gramatičkih struktura i pravilne organizacije rečenice;
- pripremiti dijete za početno čitanje i pisanje kroz razvoj fonološke svijesti;
- razvijati verbalnu i neverbalnu komunikaciju u svakodnevnim interakcijama;
- osposobiti dijete za praćenje govora sa usana i prepoznavanje neverbalnih signala;
- koristiti znakovni jezik, gestovne sisteme i druge vizuelne podrške kada je potrebno;
- poticati socijalno-emocionalni razvoj, saradnju i empatiju;
- omogućiti djetetu da jasno i tačno izražava misli, potrebe, osjećaje i želje.

PROGRAM REHABILITACIJE SLUŠANJA I GOVORA

Program rehabilitacije slušanja i govora predstavlja sveobuhvatan, fleksibilan i razvojno zasnovan okvir rada, primjenjivan u skladu s individualnim potrebama svakog djeteta. Program je okvirni i orijentacioni, a sadržaji služe kao smjernice koje rehabilitator prilagođava razvojnim mogućnostima djeteta.
Glavni cilj je osposobiti dijete za jasnu, funkcionalnu i uspješnu komunikaciju, omogućiti potpunu integraciju u čujuću sredinu, aktivno uključivanje u obrazovne i društvene procese te razvoj stabilnih govorno-jezičkih i komunikacijskih kompetencija.

Principi rada
Rehabilitator sadržaje prilagođava uzrastu, perceptivnim i izražajnim sposobnostima, tempu napredovanja, interesima, stilu igre, temperamentu i emocionalnom stanju djeteta. Posebno se naglašava rana intervencija, jer je dokazano da najranije uključivanje u proces rehabilitacije značajno povećava uspjeh razvoja slušno-govornih i jezičnih kompetencija.
Svi zadaci oblikuju se tako da potiču pažnju, motivaciju i aktivno uključivanje djeteta. Sadržaji se uvode postupno, sistemski i razvojno, po principu koncentričnih krugova, uz kontinuirano nadograđivanje prethodno savladanih vještina.
Zbog okvirnog tipa programa, rehabilitator ima slobodu da bira teme, metode, materijale i aktivnosti te da samostalno izrađuje godišnje, mjesečne i dnevne programe, u skladu s realnim potrebama djeteta.
Program može uključivati digitalne alate, aplikacije i online rehabilitaciju za podršku individualnom napretku i praćenju zadataka, uz osiguranje adekvatne interakcije s rehabiltatorom.

Fleksibilnost i prilagodba nivoa
Nivoi programa ne provode se strogo odvojeno; sadržaji se fleksibilno prilagođavaju trenutnim potrebama i procjeni rehabilitatora. Trajanje nivoa je promjenjivo i zavisi od individualnog tempa razvoja, sposobnosti i napredovanja djeteta**,** bez obaveze da se svaki nivo realizira u istom vremenskom okviru. Rehabilitacija se stalno usklađuje s govorno-jezičkim i kognitivnim razvojem djeteta, a aktivnosti se s porastom kompetencija funkcionalno povezuju s nastavnim sadržajima školskih predmeta, posebno maternjeg jezika, čime se osigurava kontinuitet u obrazovnom procesu.

Bilingvalni pristup i alternativni modaliteti
Savremena istraživanja ističu da je bilingvalni pristup – kombinacija verbalno-govornog i znakovnog modaliteta – jedan od najučinkovitijih za razvoj govorno-jezičnih kompetencija djece s oštećenjem sluha. Kada nije moguće razviti oralni govor, znakovni jezik koristi se kao zamjena, s fokusom na postepeno uključivanje auditivnih i vizuelnih elemenata komunikacije. Paralelno se potiče motivacija za pisanu riječ kao stabilno sredstvo učenja i akademskog napredovanja.

Uloga porodice
Kontinuirana uključenost porodice smatra se jednim od ključnih prediktora uspjeha. Rehabilitator sarađuje s roditeljima kroz savjetovanje, edukaciju i demonstraciju vještina kako bi se rehabilitacijski principi prenosili u svakodnevne situacije.
Digitalni alati i aplikacije mogu se koristiti u saradnji s roditeljima kod kuće za ponavljanje i praćenje tretmana.

Organizacija i oprema
Za kvalitetnu primjenu programa potrebni su adekvatno opremljeni kabineti s modernom elektroakustičkom (Prema Pedagoškim standardima) i kompjuterskom opremom.

Svakom djetetu s oštećenjem sluha potrebno je osigurati:
- Individualnu rehabilitaciju u trajanju 20 minuta dnevno u kabinetu za rehabilitaciju.
- Grupnu rehabilitaciju u trajanju jednog školskog časa sedmično.

Profil i stručna sprema:
Rehabilitaciju slušanja i govora izvodi:
- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

Praćenje napretka
Napredak djeteta prati se kontinuirano kroz formativnu i sumativnu procjenu, bilježenjem postignuća u slušnim, govornim, jezičnim i komunikacijskim domenama. Rehabilitator po potrebi revidira ciljeve i plan rada, uzimajući u obzir razvojne promjene i školske zahtjeve. Osim praćenja auditivno-verbalnog i jezičnog napretka, program uključuje detaljno praćenje kvalitete glasa i vokalne terapije**,** jer je terapija glasa ključna komponenta uspješne rehabilitacije djece s oštećenjem sluha.

Struktura programa rehabilitacije slušanja i govora

Ovaj program pruža **prirodne, razvojno prikladne i individualizirane postupke** za optimalno osposobljavanje djece s oštećenjem sluha. Organiziran je kroz **pet razvojnih nivoa**, koji prate slušne, govorne, jezičke, fonološke i komunikacijske kompetencije djeteta.
Svaki nivo sadrži ciljeve, zadatke, sadržaje i aktivnosti usklađene sa stvarnim potrebama i tempom napretka djeteta.

- ***Prvi nivo*** obuhvata najraniju stimulaciju slušanja, pažnje i predjezičke komunikacije. Fokus je na detekciji i razlikovanju zvukova, ranoj vokalizaciji i socijalnoj interakciji. Cilj je postaviti temelje za kasniji govorno-jezički razvoj.

- ***Drugi nivo*** razvija razumijevanje jednostavnih uputa, prve riječi, fraze i ranu fonološku svijest. Obrađuje slogovne obrasce, osnovne glasove i funkcionalni rječnik. Cilj je da dijete počne aktivno koristiti govor u svakodnevnim situacijama.

- ***Treći*** *nivo* obuhvata proširivanje vokabulara, formiranje dužih rečenica i razvoj pravilne artikulacije. Fokus je na gramatičkoj organizaciji, prepoznavanju slogova i rima te jasnijoj i razumljivijoj govornoj produkciji.

- ***Četvrti nivo*** razvija složenije rečenice, razumijevanje priča, naraciju i funkcionalni dijalog. Obrađuje zamjenice, veznike, priloške odredbe i socijalni jezik. Cilj je ojačati komunikaciju u grupi i osigurati stabilnu jezičku kompetenciju.

- ***Peti nivo*** obuhvata fonološku i predčitalačku svijest, složen vokabular i preciznu upotrebu jezika. Fokus je na pripremi za čitanje, pisanje i školske zahtjeve. Cilj je postići funkcionalnu, jasnu i samostalnu komunikaciju.

NIVO I
Rani slušni, predjezički i socioemocionalni razvoj

Cilj nivoa
Formirati temelje za slušni, jezički i socio-emocionalni razvoj kroz pažljivo planirane aktivnosti koje potiču:

- senzornu percepciju i auditivnu diskriminaciju;
- socijalno - komunikacijsku interakciju;
- ranu ekspresiju vokalizacijom i gestovima/znakovima;
- osnovne kognitivne funkcije: pažnju, memoriju i uzročno-posljedične veze.

Zadaci nivoa

- Razvijati svijest o zvukovima iz okoline i njihovoj povezanosti s objektima i radnjama
- Poticati djetetovu sposobnost usmjeravanja pažnje na slušne podražaje
- Osnaživati ranu socijalnu interakciju kroz kontakt očima, osmijeh i vokalnu imitaciju
- Uvesti jednostavne ritmičke i melodijske aktivnosti koje potiču vokalnu ekspresiju
- Razvijati osnovnu sposobnost prepoznavanja emocija kroz ton glasa i izraze lica
- Razvijati koordinaciju između slušne percepcije i vokalne reprodukcije
- Poticati spontan izraz kroz brbljanje, pjevanje i ritmičke igre
- Osnaživati sposobnost imitacije zvukova iz okoline i vokalnih obrazaca

- Razvijati ranu sposobnost razlikovanja tonaliteta i ritma u govoru
- Razvijati razumijevanje osnovnih riječi i jednostavnih instrukcija
- Osnaživati sposobnost povezivanja riječi s predmetima i radnjama
- Razvijati senzornu integraciju kroz dodir, sluh i vid
- Poticati koordinaciju motoričkih pokreta s vokalnim odgovorima
- Razvijati sposobnost prepoznavanja uzročno-posljedičnih veza u igri
- Poticati ranu kognitivnu organizaciju kroz sekvencijalne i imitativne aktivnosti

Programski sadržaji i aktivnosti

1. Slušni razvoj
1.1 Detekcija i opažanje zvuka
• Imitacija zvukova okoline (klikanje, zvono, voda) kroz igru, uz različite predmete i naglašavanje početnog zvuka predmeta
• Promjena intenziteta i trajanja zvuka: razlikovanje tiho–glasno, kratko–dugo, visoko–nisko kroz pjesme i igru
• Igra „Prati zvuk“ – dijete okreće glavu prema izvoru zvuka
• Kombinacija zvukova sa vizuelnim i taktilnim signalima; kratka vokalna imitacija zvuka
• Brojanje zvukova: „Koliko puta je zazvonilo?“ uz lagano ponavljanje slogova povezanih sa zvukom

1.2 Orijentacija na zvuk i lokalizacija
• Postavljanje zvučnog izvora iza, sa strane, iznad i ispod djeteta; kretanje izvora radi stimulacije praćenja zvuka
• Smanjenje vizuelnih i taktilnih nagovještaja, fokus na auditivni signal
• Igra „Pronađi igračku“ – dijete traži izvor zvuka, uz vokalnu imitaciju početnog sloga
• Ponavljanje pokreta prema zvuku: okretanje, pružanje ruke, pomjeranje prema izvoru
• Prepoznavanje pozicija u prostoru: gore–dolje, lijevo–desno, ispred–iza

1.3 Rutinsko auditivno predviđanje
• Uspostavljanje dnevnih zvučnih rutina (npr. zvono → hranjenje, voda → pranje ruku) uz naglašavanje početnog sloga radnji
• Imitacija i imenovanje zvukova, povezivanje s objektima i radnjama
• Korištenje zvučnih knjiga ili igračaka, uz kratko vokalno oponašanje
• Predvidljivi ritmovi aktivnosti: ponavljanje vokalizacija ili slogova
• Brojanje radnji u rutini: „Koliko puta ponovimo pranje ruku?“

2. Predjezički i vokalni razvoj
2.1 Socijalna interakcija i zajednička pažnja
• Kontakt očima, osmijeh, vokalna imitacija odraslog
• Zajedničko gledanje i pokazivanje predmeta, uz naglašavanje kratkog vokalnog zvuka
• Igra „Ko je brži“ – izmjena signala „ja – ti – ja“
• Praćenje i reagiranje na izraze lica i ton glasa
• Korištenje igračaka koje potiču zajedničku pažnju (npr. loptice, šuštave knjige)
• Poticaj djeteta da inicira kontakt i vokalnu interakciju
• Brojanje predmeta i igračaka u zajedničkoj aktivnosti, uz lagano brbljanje početnih glasova

2.2 Vokalizacija i rani fonološki obrasci
• Brbljanje i ritmičke vokalne igre: aaa, eee, uuu
• Pjevanje kratkih melodijskih nizova
• Imitacija zvukova životinja: mjau, av-av
• Kombinacija brbljanja s pokretima tijela (tapkanje, lupkanje, mahanje rukama)
• Ponavljanje kombinacija samoglasnika i suglasnika kroz igru s igračkama i pjesmice
• Ritmičko brojanje: „Tapni 1, 2, 3 puta dok izgovaraš ma-ma“
• Prepoznavanje uzoraka u slogovima, uz diskretno vokalno oponašanje početnog sloga

2.3 Ritmičko i melodijsko slušanje
• Tapkanje rukama ili nogama uz zvukove i pjesme
• Ritmičko razlikovanje dužine i jačine zvuka
• Kombinacija slušanja s pokretom tijela: ljuljanje, pljeskanje, mahanje rukama
• Imitacija i ponavljanje melodijskih linija kroz pjesme i ritmičke igre
• Brojanje taktova i ritmičkih obrazaca, uz lagano brbljanje slogova u ritmu

2.4 Formiranje glasova
• Imitacija osnovnih glasova: a, o, u, i, e, p, b, m.
• Vokalizacija kroz brbljanje i pjesmice
• Povezivanje glasova s igračkama i objektima u okruženju
• Ritam i melodija glasova u igri: stvaranje kratkih vokalnih sekvenci

Cilj: Dijete usvaja osnovne samoglasnike i labijalne suglasnike, priprema se za dvosložne kombinacije

3. Receptivni jezik i razumijevanje
• Prepoznavanje imena predmeta i osoba, uz diskretno ponavljanje početnog glasa
• Slijeđenje jednostavnih instrukcija („dođi“, „daj loptu“)
• Razlikovanje emocija kroz ton glasa i izraz lica
• Igra „Koje je ime?“ – pokazivanje predmeta i njihovo imenovanje
• Ponavljanje riječi kroz pjesmice i ritmičke igre
• Razvrstavanje predmeta po boji, veličini i obliku
• Kombinacije glasova i predmeta: „Koliko glasova/igračaka spada u isti obrazac?“

4. Igra i kognitivni razvoj
4.1 Senzorna igra
• Dodir, voda, vibracije, svjetlo
• Istraživanje različitih tekstura kroz dodir i zvuk
• Kombinacija senzorne igre sa imitacijom vokala: „a-a“, „m-m“
• Prepoznavanje oblika i veličina kroz dodir i igru

4.2 Motorna igra
• Lupkanje, kotrljanje, mahanje rukama
• Poticaj na pokret u skladu sa zvukom
• Povezivanje pokreta sa vokalizacijom: „ba-ba“ pri tapkanju, „ma-ma“ pri kotrljanju
• Sekvencijalne aktivnosti: 1–2–3 pokreta, veća–manja lopta

4.3 Imitativna i uzročno-posljedična igra
• Imitacija pokreta i zvukova
• Povezivanje radnje i zvuka („ako lupim → čujem zvuk“)
• Kombinacija imitacije pokreta i brbljanja
• Uzročno-posljedične sekvence: ako → onda

Postignuća nivoa – ishodi
• Dijete prepoznaje i lokalizira zvukove iz okoline
• Razvija ranu socijalnu interakciju i zajedničku pažnju
• Usvaja osnovne vokalne obrasce i početne glasove
• Razumije jednostavne riječi i instrukcije te prepoznaje emocije
• Aktivno sudjeluje u senzornim, motoričkim i imitativnim igrama
• Pokazuje početne kognitivne sposobnosti: brojenje, razlikovanje, uzročno-posljedične veze

Napomena: Svaka aktivnost je fleksibilna i prilagođava se individualnim sposobnostima djeteta. Redovno praćenje napretka omogućava pravovremene korekcije i podršku u daljem razvoju. Ako oralni govor nije razvijen, koristiti osnovne znakove znakovnog jezika za zadovoljenje osnovnih potreba i osnovnu komunikaciju (“hrana”, “piće”, “da”, “ne”). Fokus je na povezivanju znaka s predmetom ili potrebom i poticanju djeteta da signalizira svoje želje. Ponavljanje znakova u svakodnevnim rutinama jača razumijevanje i početnu komunikaciju.

NIVO II
Rani govor i jezik

Cilj nivoa
Podsticanje razvoja receptivnog i ekspresivnog jezika, rane fonološke svijesti, socijalne komunikacije i početnog razumijevanja strukture riječi kroz višeslojnu integraciju auditivnih, vizuelnih i motoričkih aktivnosti.

Zadaci nivoa
• Razvijati sposobnost razlikovanja sličnih glasova i tonova kroz slušne zadatke i imitaciju
• Osnaživati razumijevanje jednostavnih instrukcija i dvostepene upute
• Poticati pažnju, auditivnu memoriju i reprodukciju zvučnih sekvenci
• Razvijati vokalnu modulaciju, ritam i melodijski izražaj kroz slogove i igre
• Formirati prve riječi i fraze kroz imenovanje predmeta, osoba i radnji u funkcionalnom kontekstu
• Osnaživati socijalnu komunikaciju kroz pozdrave, zahvaljivanje i interakciju u igri
• Proširiti repertoar glasova i sposobnost kombinovanja glasova u dvosložne i trosložne riječi
• Razvijati ranu fonološku svijest kroz prepoznavanje slogova i strukture riječi
• Poticati kognitivni razvoj kroz prepoznavanje brojeva, količina, oblika i sekvenci
• Razvijati sekvencijalno mišljenje kroz „prvo—zatim—potom“ aktivnosti

Programski sadržaji i aktivnosti

1. Receptivni jezik i slušna percepcija
1.1 Proširena diskriminacija zvukova
• Razlikovanje sličnih glasova: p/b, t/d, k/g, m/n kroz igre imitacije i slušne zadatke, uz ritmičko ponavljanje slogova i naglašavanje početnih glasova
• Prepoznavanje zvukova svakodnevnih objekata (klopka vrata, voda koja teče, zvižduk, zvono) i njihova imitacija, uz diskretno ponavljanje početnog sloga
• Imitacija tonaliteta i dužine zvuka: kratko–dugo, visoko–nisko
• Mini igre „Koji zvuk čuješ?“ – dijete pokazuje ili dodiruje izvor zvuka, izgovarajući slogove povezane s predmetima
• Ponavljanje zvukova u ritmu i melodiji kroz pjesmice i igru
• Brojanje zvukova: „Koliko puta zviždi zviždaljka?“
• Prepoznavanje obrazaca: kratko–dugo, visoko–nisko
• Grupisanje predmeta po kategorijama (predmeti, životinje, zvukovi okoline)
Primjeri u funkcionalnom kontekstu
Preporučene teme: tijelo, boje, osnovni predmeti, zvukovi iz okoline
• Predmeti u kući: stol, stolica, vrata, lampa
• Tijelo i osnovne akcije: ruka, noga, glava, pljeskati, hodati
• Zvukovi iz okoline: klokotanje vode, zvižduk, pas, auto
• Životinje: pas, mačka, ptica

1.2 Razumijevanje jednostavnih instrukcija
• Praćenje dvostepene upute: „Uzmi loptu i daj mami“ kroz igre i svakodnevne situacije, uz naglašavanje početnog glasa predmeta
• Igra „Gdje je…?“ s predmetima i slikama, uz diskretno ponavljanje prvog sloga predmeta
• Kombinovanje auditivne i vizuelne pažnje: dijete prati gdje rehabilitator pokazuje ili stavlja predmet dok sluša upute
• Ponavljanje uputa uz imitaciju pokreta i riječi, s naglaskom na slog i početni glas ključnih riječi
• Brojanje predmeta u instrukcijama: „Uzmi 2 loptice i daj mami.“
• Razvrstavanje predmeta po obliku, boji i veličini
• Praćenje redoslijeda u dvostepene upute
Primjeri u funkcionalnom kontekstu
• Predmeti: lopta, knjiga, čaša
• Osobe: mama, babo/tata, nena/baka
• Radnje: dati, uzeti, staviti

1.3 Razvijanje pažnje i memorije za zvuk
• Igra „Koji zvuk nedostaje?“ – reprodukcija sekvenci zvukova kroz predmete ili igračke
• Prepoznavanje zvuka i njegova imitacija nakon kratke pauze
• Kombinovanje slušne memorije s vizuelnim i motoričkim aktivnostima: dijete ponavlja slijed dodira i zvuka, uz naglašavanje ritma i prvog sloga
• Ponavljanje ritmičkih obrazaca kroz pjesme i igre „echo“
• Brojanje elemenata u sekvencama zvukova i pokreta
• Prepoznavanje obrazaca: ponavljanje slogova u istom redoslijedu
• Razlikovanje sekvenci: duže–kraće, više–manje zvukova
Primjeri u funkcionalnom kontekstu
• Zvukovi životinja: pas (av-av), mačka (mjau), ptica (cvr-cvr)
• Domaći predmeti: zvono, lonac, voda

2. Ekspresivni jezik i rani govor
2.1 Vokalna modulacija i slogovi
• Imitacija vokalnih nizova i kombinacija suglasnika: ma, ba, da, pa, uz naglašavanje prvog sloga i ritma
• Razvijanje melodijskog i ritmičkog izraza kroz pjesme i improvizaciju
• Ponavljanje slogova i vokalnih sekvenci kroz interaktivne igre sa igračkama
• Korištenje ruku i tijela za praćenje ritma i jačine glasova (tapkanje, pljeskanje)
• Brojanje taktova i ponavljanja slogova: „Tapni 1, 2, 3 puta dok kažeš ma“
• Prepoznavanje uzoraka u slogovima: naizmjenično ba-ma, da-pa
• Sekvencijalne aktivnosti s pokretima ruku i nogu
Primjeri u funkcionalnom kontekstu
• Prva imena: Ema, Ado, Mia, Tomo, Ana
• Predmeti: auto, balon, pas
• Glagoli: ići, jesti, spavati

2.2 Formiranje prvih riječi i fraza
• Imenovanje predmeta i osoba u okruženju kroz igru i svakodnevne situacije, uz naglašavanje početnog i završnog glasa riječi
• Upotreba jednostavnih imenica i glagola u kontekstu: „mama jede“, „auto ide“
• Ponavljanje riječi kroz pjesme, priče i kratke interaktivne situacije
• Kombinovanje vizuelne prezentacije predmeta sa izgovorom riječi
• Brojanje predmeta u frazama: „Mama jede 2 jabuke“
• Prepoznavanje strukture riječi kroz slogove: 1–2–3 slogova po riječi
• Grupisanje riječi po kategorijama: osobe, predmeti, radnje
Primjeri u funkcionalnom kontekstu
• Tematske oblasti: porodica, hrana, kuća, igračke, životinje, radnje kod kuće (spavati, jesti, piti)
• Riječi po kategorijama:
  – Imena: mama, babo/tata, pas, Ema, Ana, Mija, Sejo
  – Predmeti: loptica, stolica, knjiga, auto
  – Radnje: jede, pije, ide, spava
  – Fraze: „Mama jede.“, „Pas spava.“, „Auto ide.“, „Daj loptu.“

2.3 Socijalna upotreba jezika
• Pozdravljanje, zahvaljivanje i jednostavne reakcije na pitanja kroz igru i svakodnevne interakcije
• Igra u paru ili grupi za razmjenu riječi i kratkih rečenica
• Ponavljanje ritma i melodije u govoru kroz pjesme i igre „upit – odgovor“
• Kombinovanje socijalnog kontakta sa vokalizacijom i frazama
Primjeri u funkcionalnom kontekstu
• Pozdravi i izrazi: zdravo, hvala, molim
• Kratke rečenice: „Dobar dan.“, „Hvala mama.“, „Idemo van.“

2.4. Formiranje glasova
• Proširenje repertoara glasova: t, d, v, j, l, s, n, k, g, r uz diskretne vježbe slogova
• Kombinovanje glasova u dvosložne i trosložne riječi kroz igre, pjesme i imitaciju

• Imitacija i produkcija jednostavnih rečenica sa 2–3 riječi u funkcionalnom kontekstu
• Ponavljanje riječi i fraza sa naglaskom na intonaciju, ritam i trajanje glasova
Primjeri u funkcionalnom kontekstu
Preporučene teme: porodica, hrana, životinje, igračke, radnje kod kuće
• Dvosložne riječi: mama, babo/tata, auto, lampa
• Trosložne riječi: banana, papiga
• Jednostavne rečenice: „Mama voli.“, „Pas ide van.“, „Bato ima loptu.“

3. Kognitivni razvoj i sekvencijalno mišljenje
• Rani matematički razvoj: prepoznavanje brojeva, količina, oblika i sekvenci
• Sekvencijalne igre (prvo—zatim—potom)

Postignuća nivoa – ishodi
• Dijete razlikuje slične glasove i tonove te prepoznaje zvukove iz okoline
• Prati i izvršava dvostepene upute te razvija auditivnu pažnju i memoriju
• Aktivno sudjeluje u vokalnim i ritmičkim igrama, prepoznaje i ponavlja slogove
• Formira prve riječi i fraze u funkcionalnom kontekstu
• Koristi jezik za socijalnu interakciju: pozdravlja, zahvaljuje, odgovara na pitanja
• Proširuje repertoar glasova i kombinacija glasova u dvosložne i trosložne riječi
• Pokazuje rane kognitivne sposobnosti: prepoznavanje brojeva, količina, oblika i sekvenci

Napomena: Ako se oralni govor ne razvija, uvoditi dodatne znakove znakovnog jezika za predmete, radnje i osnovne pojmove. Dijete se potiče da koristi znakove tokom igre i svakodnevnih aktivnosti, gradeći početne rečenice od dva do tri znaka (“Ja volim loptu.”). Važno je stalno ponavljati znakove i povezivati ih s konkretnim situacijama.

NIVO III
Složeni govor i fonološka svijest

Cilj nivoa
Razvijanje ekspresivnog i receptivnog jezika, dvosložnih i trosložnih riječi, rane sintakse, proširenje vokabulara i početna fonološka svijest kroz igre i strukturirane aktivnosti.

Zadaci nivoa
• Razvijati praćenje jednostavne i dvostepene upute i integraciju vizuelne pažnje
• Proširiti repertoar glasova i sposobnost kombinovanja glasova u dvosložne i trosložne riječi
• Osnaživati prepoznavanje glasova na početku, sredini i kraju riječi te imitaciju kratkih zvučnih sekvenci
• Razlikovati imenice, glagole i pridjeve kroz igre i manipulaciju predmetima
• Poticati formiranje dvosložnih i trosložnih kombinacija riječi i jednostavnih rečenica
• Proširivati vokabular kroz imenovanje ljudi, životinja, predmeta, hrane i igračaka
• Razvijati upotrebu zamjenica, pridjeva i osnovnih glagola u funkcionalnim kontekstima
• Poticati socijalnu komunikaciju kroz pozdrave, zahvale, kratke komentare i izražavanje osjećaja
• Razvijati koordinaciju govora i slušanja u grupi kroz igre, pjesme i dijalog
• Kombinovati verbalnu i neverbalnu komunikaciju: znakovni jezik, gestikulacija, pokazivanje, mimika
• Razvijati prepoznavanje redoslijeda događaja, brojanje riječi u rečenici i grupisanje predmeta po kategorijama

Programski sadržaji i aktivnosti

1. Receptivni jezik i slušna percepcija
• Praćenje jednostavne i dvostepene upute: „Donesi loptu i stavi je na sto.“, uz naglašavanje početnih i završnih glasova ključnih riječi
• Razlikovanje imenica, glagola i pridjeva kroz igre s karticama, slaganje predmeta po boji, obliku ili funkciji
• Igra „Ko je što uradio?“ – povezivanje subjekta i radnje uz slike, lutke ili igračke, uz imitaciju i ponavljanje ključnih slogova riječi

• Prepoznavanje glasova na početku, sredini i kraju riječi; imitacija kratkih zvučnih sekvenci (npr. „ba – ma – da“)
• Igra „Šta nedostaje?“ – dijete prepoznaje koja riječ ili glas je izostavljena, fokus na sloge i glasove
• Slijeđenje više koraka uputa i integrisanje vizuelne pažnje
• Igra „Prati zvuk“ – dijete locira izvor zvuka i odgovara pokretom ili riječju
• Brojanje predmeta i prepoznavanje redoslijeda u uputama
• Grupisanje predmeta po kategorijama: ljudi, životinje, hrana, igračke, boje
Primjeri u funkcionalnom kontekstu
• „Daj mi crvenu loptu.“
• „Pas trči brzo.“
• „Maja jede jabuku.“
• „Stavi medu pored knjige.“
• „Auto ide niz ulicu.“
Kategorije riječi
• Imenice: ljudi, životinje, hrana, igračke, predmeti
• Glagoli: jesti, piti, trčati, dati, staviti, voziti, gledati
• Pridjevi: mali, veliki, crven, brz, mekan, visok
• Prijedlozi i prostorni odnosi: pored, ispod, iza, ispred

2. Ekspresivni jezik i rani složeni govor
• Formiranje dvostrukih i trostrukih kombinacija riječi: „Mama jede jabuku.“, „Pas trči brzo.“
• Korištenje zamjenica, osnovnih glagola i pridjeva u rečenicama i igrama
• Igra „Priča sa slikama“ – dijete opisuje sliku u 1–2 rečenice, postepeno proširujući na 3–4 riječi, ponavljajući ključne slogove i rime
• Igra „Šta radi ko?“ – dijete imenuje osobu ili životinju i opisuje radnju
• Igra „Moja priča“ – dijete gradi kratke rečenice s predmetima iz okoline, rehabilitator modelira kompleksnije rečenice, uz fonološko ponavljanje novih slogova
• Kombinovanje govora i geste/znaka: pokazivanje predmeta dok izgovara riječ ili frazu
• Ponavljanje rečenica kroz ritmičke i melodijske aktivnosti (pjesme, rimovane rečenice)
• Brojanje riječi u rečenici i prepoznavanje redoslijeda događaja
• Grupisanje predmeta ili likova prema broju, boji ili veličini u priči
Preporučene teme*:* porodica, park, škola, osnovne radnje (trčati, skakati, jesti), boje i veličine

2.2. Formiranje novih glasova i fonološka preciznost (skraćena verzija)
• Uvođenje novih glasova koji nisu obrađeni ranije: z, c, š, ž, ć, đ, lj, h, č, nj, f, dž
• Razlikovanje bliskih glasova kroz slušanje i imitaciju (parovi: s–š, z–ž, c–č, dž–đ)
• Vježbanje glasova u početnom, srednjem i završnom položaju u riječi
• Kombinovanje glasova u slogovima i kratkim riječima: sa–ša, za–ža, fa–va, la–ra
• Ponavljanje ciljnih riječi u igri i svakodnevnim situacijama
• Jednostavni suglasnički spojevi (pr, tr, kr) – prema spremnosti djeteta
Primjeri u funkcionalnom kontekstu
• „Šešir“, „Sok“, „Žaba“
• „Riba pliva.“ (ako r nije stabilan → samo imitacija, bez forsiranja)
• „Mama vozi auto.“
• „Mali pas skače visoko.“
• „Maca pije vodu.“
• „Bato vozi biciklo.“
• „Beba spava u krevetu.“
Kategorije riječi
• Imenice: ljudi, životinje, predmeti, hrana, igračke
• Glagoli: jesti, piti, voziti, skakati, spavati, donijeti, gledati
• Pridjevi: mali, veliki, visok, brz, mekan, težak
• Zamjenice: ja, ti, on, ona, mi, vi

3. Socijalna komunikacija
• Jednostavne razgovorne igre u paru: „Ja pitam – ti odgovaraš“, „Šta radiš?“
• Upotreba pozdrava, zahvale, kratkih komentara i izražavanje osjećaja kroz igru
• Razmjena ideja i osjećaja kroz igru uloga i mini-scene
• Igra „Kako se osjećaš?“ – dijete pokazuje emociju i izgovara riječ, rehabilitator modelira različite scenarije (sretan, tužan, ljut, uzbuđen)
• Aktivnosti za koordinaciju govora i slušanja u grupi: pjesme s ponavljanjem, kratke priče i dijalog
• Kombinovanje verbalne i neverbalne komunikacije: pokazivanje, znakovni jezik, gestikulacija, mimika
Primjeri u funkcionalnom kontekstu
• „Dobar dan, kako si?“
• „Hvala što si mi dao loptu.“
• „Moja igračka je plava.“
• „Sretan sam jer sam igrao s tobom.“
• „Tužna sam jer je igračka pala.“
Kategorije riječi
• Fraze za socijalnu interakciju: pozdravi, zahvale, kratki komentari
• Emocije: sretan, tužan, ljut, uzbuđen, gladan, umoran
• Pitanja i odgovori: tko, što, gdje

Postignuća nivoa – ishodi
• Dijete prati jednostavne i dvostepene upute i integrira vizuelnu pažnju
• Razlikuje glasove na početku, sredini i kraju riječi te prepoznaje izostavljene slogove
• Formira dvostruke i trostruke kombinacije riječi, jednostavne rečenice i kratke fraze
• Proširuje vokabular i upotrebljava zamjenice, pridjeve i osnovne glagole u funkcionalnom kontekstu
• Aktivno sudjeluje u socijalnoj komunikaciji: pozdravi, zahvale, komentari, izražavanje emocija
• Kombinuje verbalnu i neverbalnu komunikaciju: gestikulacija, pokazivanje, mimika
• Razvija ranu fonološku svijest kroz prepoznavanje slogova, rimovanje i ponavljanje ključnih glasova
• Razvija kognitivne sposobnosti: prepoznavanje redoslijeda događaja, brojanje riječi i grupisanje predmeta po kategorijama
Napomena: Ako oralni govor nije moguć, kombinirati znakove znakovnog jezika u jednostavne rečenice i izraze želja ili potreba. Dijete se uči slagati poruke od više znakova, opisivati što želi ili što vidi, i komunicirati u kratkim socijalnim interakcijama. Fokus je na povezivanju znakova u logičan slijed i razumijevanju osnovnih gramatičkih struktura znakovnog jezika.

NIVO IV
Kompleksni govor i jezičke sposobnosti

Cilj nivoa
Poticati razvoj složenog ekspresivnog i receptivnog jezika, funkcionalnog vokabulara, složenih rečenica i fonološke svijesti kroz strukturirane aktivnosti koje obuhvataju:
- razvoj višerječeničnih izraza i narativa
- razumijevanje i izvođenje višestepenih uputa
- socijalno-komunikacijsku interakciju u paru i grupi
- integraciju auditivnog, vizuelnog i motoričkog učenja
- prepoznavanje i korištenje emocija i socijalnih uloga
- osnovne kognitivne funkcije: pažnju, memoriju, sekvenciranje i prostornu orijentaciju

Zadaci nivoa
• Razvijati razumijevanje i izvođenje višestepenih uputa u funkcionalnom kontekstu
• Osnaživati ekspresivni jezik kroz formiranje višerječeničnih izraza i složenih rečenica
• Proširivati vokabular u različitim tematskim oblastima
• Razvijati ranu sintaksu: zamjenice, priloške odredbe, veznike i složene glagolske oblike
• Razvijati narativne sposobnosti kroz pričanje priča i mini-narative
• Poticati socijalnu komunikaciju kroz pitanja i odgovore, dijalog i grupne aktivnosti
• Razvijati fonološku svijest: prepoznavanje slogova, rime i početnih/glavnih glasova

• Poticati verbalni i neverbalni izraz simultano (znakovni jezik, gesta, mimika, pokazivanje)
• Razvijati kognitivne sposobnosti: pažnju, memoriju, sekvenciranje i prostornu orijentaciju

Programski sadržaji i aktivnosti

1. Receptivni jezik i slušna percepcija
• Praćenje višestepenih uputa: „Uzmi crvenu loptu, stavi je na sto i reci šta si učinio.“, uz naglašavanje početnih i završnih glasova
• Razlikovanje imenica, glagola, pridjeva, priloških odredbi i veznika kroz igre s karticama, predmetima i slikama
• Igra „Ko što radi?“ – povezivanje subjekta, radnje i objekta, uz imitaciju i ponavljanje ključnih slogova
• Igra „Prati zvuk“ – lociranje izvora zvuka i reagiranje pokretom ili riječju
• Grupisanje predmeta po kategorijama: ljudi, životinje, hrana, igračke, boje
Primjeri u funkcionalnom kontekstu
• „Stavi crvenu knjigu pored plave loptice.“
• „Pas trči za loptom u dvorištu.“
• „Daj bebi igračku i reci šta radi.“
Kategorije riječi
• Imenice: ljudi, životinje, predmeti, hrana, igračke
• Glagoli: jesti, piti, trčati, donijeti, staviti, voziti, gledati, igrati
• Pridjevi: mali, veliki, visok, nizak, brz, spor, mekan, tvrd
• Prijedlozi i prostorni odnosi: pored, iza, ispod, iznad, između

2. Ekspresivni jezik i složeni govor
• Formiranje višerječeničnih izraza i složenih rečenica: „Mama jede jabuku dok babo vozi auto.“, uz naglašavanje ključnih slogova
• Korištenje zamjenica, priloških odredbi, veznika i složenih glagolskih oblika
• Igra „Moja priča“ – dijete gradi kratke narative, rehabilitator modelira složenije rečenice, uz fonološko ponavljanje novih slogova
• Kombinacija govora i znaka/geste: pokazivanje predmeta dok izgovara riječ ili frazu
• Ritmičko i melodijsko ponavljanje rečenica, pjesmica i rimovanih priča
• Brojanje riječi u rečenici i prepoznavanje redoslijeda događaja u priči
• Grupisanje događaja, likova i predmeta prema funkciji, boji ili redoslijedu u narativu
Primjeri u funkcionalnom kontekstu
• „Pas nosi loptu do dvorišta.“
• „Beba spava dok mama kuha.“
• „Bato vozi biciklo kroz park.“
Kategorije riječi
• Imenice, glagoli, pridjevi, zamjenice, prilozi, veznici

3. Socijalna komunikacija i funkcionalni jezik
• Razgovorne igre u paru i grupi: pitanja i odgovori, izražavanje želja, planiranje aktivnosti
• Upotreba fraza za socijalnu interakciju: pozdravi, zahvaljivanje, kratke priče, izražavanje emocija
• Igra „Kako se osjećaš?“ – opis emocija i situacija, modeliranje složenijih opisa
• Aktivnosti za koordinaciju slušanja, govora i socijalne interpretacije: mini-scene, grupne pjesme
• Kombinovanje verbalne i neverbalne komunikacije: znakovni jezik, gestikulacija, mimika, intonacija
Primjeri u funkcionalnom kontekstu
• „Dobar dan, kako si danas?“
• „Hvala što si mi dao igračku, sada ću se igrati s njom.“
• „Sretan sam jer smo igrali zajedno.“
• „Tužna sam jer je igračka pala.“
Teme i kategorije riječi
Preporučene teme: dnevne aktivnosti, škola, trgovina, park, putovanja
• Fraze za socijalnu interakciju: pozdravi, zahvale, komentari
• Emocije: sretan, tužan, ljut, uzbuđen, umoran, gladan
• Pitanja i odgovori: ko, šta, gdje, kada, kako

Postignuća nivoa – ishodi
• Dijete prati višestepene upute i integrira auditivnu, vizuelnu i motoričku pažnju
• Formira višerječenične izraze i složene rečenice s pravilnom sintaksom
• Upotrebljava zamjenice, priloške odredbe i veznike u funkcionalnom govoru
• Aktivno učestvuje u socijalnoj komunikaciji kroz pitanja, odgovore i dijalog
• Razvija fonološku svijest: razlikuje slogove, rime i ključne glasove u riječima
• Gradi kratke narative i prepoznaje redoslijed događaja u pričama
• Kombinuje verbalni i neverbalni izraz u funkcionalnoj komunikaciji
• Prepoznaje i opisuje emocije i socijalne uloge u igrama i svakodnevnim aktivnostima

Napomena: Ako dijete ne može govoriti, koristiti znakove za izražavanje osjećaja, događaja i socijalne komunikacije. Potiče se opisivanje kratkih priča, dnevnih aktivnosti i osjećaja putem znakovnog jezika, razvija se razumijevanje narativnog slijeda i jača sposobnost izražavanja mišljenja i emocija.

NIVO V
Napredni govor, jezik i predčitalačka svijest

Cilj nivoa
Konsolidacija govora i jezika, razvoj fonološke i predčitalačke svijesti, proširenje vokabulara, te priprema za čitanje, pisanje i formalno učenje.

Zadaci nivoa
• Razvijati razumijevanje i izvođenje složenih i višestepenih uputa u funkcionalnom kontekstu
• Osnaživati ekspresivni jezik kroz pričanje koherentnih priča i korištenje rečenica od 6–10 riječi
• Proširivati vokabular u različitim tematskim oblastima
• Razvijati predčitalačku i fonološku svijest: prepoznavanje slogova, rime, početnih, srednjih i završnih glasova
• Razvijati narativne sposobnosti: opis događaja, slika i vlastitih osjećaja
• Poticati socijalnu komunikaciju kroz dijalog, grupne igre i role-play
• Kombinovati verbalni i neverbalni izraz simultano (znakovni jezik, gesta, mimika, pokazivanje)
• Razvijati kognitivne funkcije: pažnju, memoriju, sekvenciranje i prostornu orijentaciju

Programski sadržaji i aktivnosti

1. Receptivni jezik i slušna percepcija
• Slušanje i razumijevanje dužih uputa i priča: „Uzmi plavu kocku, stavi je na crveni sto i reci šta si napravio.“, uz naglašavanje početnih i završnih glasova
• Razlikovanje sličnih riječi i izraza u kontekstu: npr. „kuća – košća“, „pas – pasulj“
• Razumijevanje pitanja i odgovora u kompletnom razgovoru
• Auditorne aktivnosti: identifikacija početnog, srednjeg i završnog glasa u višesložnim riječima; igra „slušaj i ponovi“ riječi, slogove i rime
• Igra „Ko nedostaje?“ – prepoznavanje izostavljenog predmeta, osobe, glasa ili sloga u priči
• Kombinovanje auditivnih i vizuelnih signala: pokazivanje predmeta dok dijete izgovara riječ ili opisuje radnju
• Praćenje i izvođenje sekvenci uz vizuelne i auditivne nagovještaje
• Brojanje predmeta u uputama: „Uzmi tri kocke i stavi ih na sto.“
• Praćenje redoslijeda u složenim uputama: prvo, drugo, treće
• Grupisanje predmeta po boji, veličini ili funkciji
Primjeri u kontekstu / kategorije riječi:
• Predmeti: stol, blok, knjiga, loptica
• Živa bića: pas, mačka, dijete
• Radnje: stavi, pokupi, reci
• Boje i veličine: crvena, plava, velika, mala

2. Ekspresivni jezik i govor
• Pričanje priče s početkom, sredinom i krajem, uz naglašavanje ritma rečenica i ključnih slogova
• Upotreba rečenica od 6–10 riječi i pravilna upotreba gramatičkih oblika: „Danas sam išao u park i igrao se loptom s prijateljima."
• Detaljno opisivanje događaja, slika i vlastitih osjećaja
• Igra „Šta se dogodilo?" – opis slijeda događaja ili slike, uz ponavljanje višesložnih riječi
• „Moja priča" – kombinovanje više rečenica u koherentnu priču, s fonološkom provjerom složenih riječi
• Igra ponavljanja riječi sa složenim suglasničkim skupovima: „stolnjak", „prstena", „krvotok"
• Kombinovanje verbalnog izraza sa znakovnim jezikom, gestama i mimikom radi jačeg komunikacijskog efekta
• Brojanje riječi u rečenici ili priči
• Prepoznavanje redoslijeda događaja: prvo, drugo, treće
• Grupisanje likova ili predmeta prema broju ili vrsti u priči
Primjeri u kontekstu / kategorije riječi:
• Imenice: kuća, park, auto, prijatelj
• Glagoli: trčati, skakati, crtati, pričati
• Pridjevi: veliki, mali, brz, spor
• Prilozi: brzo, polako, unutra, vani

3. Socijalna i komunikacijska kompetencija
• Grupne igre s dogovorom i podjelom uloga: trgovina, škola, restorani
• Razmjena ideja i rješavanje problema riječima
• Razvijanje osjećaja za redoslijed u razgovoru: slušanje, čekanje na red, odgovaranje
• Igra „Kako se osjećaš?" – opisivanje osjećaja, naglašavanje ključnih slogova u imenima osjećaja
• Igra uloga sa višestepenim uputama i zadacima za komunikaciju
• Brojanje učesnika u grupnim igrama
• Praćenje redoslijeda u razgovoru i dijalogu
• Grupisanje uloga prema funkciji (učitelj, kupac, trgovac)
Primjeri u kontekstu / kategorije riječi:
Preporučene teme: godišnja doba, praznici, putovanja, prijatelji, društvene igre, susreti, tržni centar, autobuska stanica, frizer …
• Socijalni izrazi: molim, hvala, oprosti, izvini
• Uloge u igri: učitelj, trgovac, doktor, kupac, frizer, vozač,…
• Kratke rečenice za socijalnu interakciju: „Molim te, daj mi loptu.", „Hvala što si mi pomogao."

4. Fonološka i predčitalačka svijest
• Prepoznavanje i stvaranje rime i aliteracija: „mačka – tačka", „lampa – lopta"
• Igra „Koji glas nedostaje?" – prepoznavanje izostalog glasa u riječi ili slogu
• Slaganje riječi po slogovima i spajanje slogova u poznate riječi
• Uvođenje slova i veze između slova i zvuka (A – /a/, B – /b/)
• Auditorna igra: prepoznavanje složenih glasova i slogova; praćenje ritma i melodije u rečenicama; slušanje i reprodukcija višesložnih riječi
• Igra „Pronađi riječ koje se rimuju" – spajanje slika ili kartica koje rimuju
• Igra „Sastavi riječ" – spajanje slogova u poznate riječi
• Brojanje slogova i slova u riječi
• Grupisanje riječi po rimi ili broju slogova
• Praćenje redoslijeda slaganja slogova za stvaranje riječi
Primjeri u kontekstu / kategorije riječi:
• Slogovi: ma-ma, pa-pa, ku-ća
• Slova i zvukovi: povezivanje slova s glasom (A – /a/, B – /b/)
• Jednostavne i složene riječi za slaganje i čitanje: auto, sto, knjiga, loptica

Napomena: Ako oralni govor nije razvijen, primjenjivati znakove u predčitalačkim aktivnostima, povezivati znakove s likovima, radnjama i ključnim pojmovima iz priča. Dijete se uči razumijevanju složenijih izraza i slijeda događaja te korištenju znakova za komunikaciju ideja, pitanja i komentara.

PRISTUP DJECI S KOHLEARNIM IMPLANTATOM (CI)
(dopuna za originalni program rehabilitacije slušanja i govora NIVO I–V)

UVOD

Djeca s kohlearnim implantatom prolaze jedinstven proces razvoja slušanja i govora zbog specifičnog načina na koji kohlearni implantat prenosi zvučne informacije u mozak.
Aktivacija kohlearnog implantata predstavlja početak slušnog razvoja, bez obzira na uzrast djeteta. Zbog toga je potrebno primjenjivati precizno planirane aktivnosti koje prate individualni napredak nakon aktivacije.
Iako osnovni Program rehabilitacije slušanja i govora predstavlja čvrstu osnovu rada, djeca s kohlearnim implantatom zahtijevaju i dodatne korake: praćenje reakcije na električnu stimulaciju, prilagođavanje okruženja, pojačanu auditivnu stimulaciju, sistematično vježbanje fonema i kontinuiranu provjeru stabilnosti procesora i MAP postavki (individualno programirani parametri kohlearnog implantata koji omogućavaju optimalno slušanje). Ovaj dodatak koristi se uz svaki nivo osnovnog programa, a cilj mu je osigurati optimalne uvjete za razvoj slušanja, govora, jezika, fonologije i komunikacije kod djece koja koriste kohlearni implantat.

Ciljevi prilagodbe
• prilagoditi aktivnosti razini auditivne percepcije implantata
• omogućiti stabilan početni razvoj slušanja nakon aktivacije
• kombinirati auditivne, vizuelne i znakovne strategije
• postepeno smanjivati vizuelnu podršku kako auditivne sposobnosti napreduju
• potaknuti dijete da razlikuje zvukove, glasove i intonaciju
• poboljšati funkcionalnu upotrebu zvuka u svakodnevnim aktivnostima
• osigurati razvoj govorno-jezičnih, fonoloških i predčitalačkih vještina
• pomoći porodici da razumije proces i aktivno učestvuje u stimulaciji
• redovno pratiti rad procesora i kvalitetu slušanja
• pratiti i bilježiti napredak u slušnom razumijevanju, ekspresivnom govoru i socijalnoj komunikaciji

Opći principi prilagodbe
• Aktivnosti iz originalnog programa primjenjuju se uz prilagodbu auditivne stimulacije prema individualnim mogućnostima djeteta s kohlearnim implantatom.
• Naglasak na slušnu pažnju i diskriminaciju glasova kroz vizuelnu i auditivnu podršku (pokazivanje usta, geste, slike, predmeti).
• Integracija znakova i govora (bilingvalni pristup) kada je potrebno za bolju komunikaciju i razumijevanje.
• Tempo i trajanje zadataka prilagoditi: kraće, češće sesije u početnom periodu stimulacije slušanja.
• Koristiti digitalne alate jer omogućavaju kontinuiranu stimulaciju sluha i govora, posebno kada pristup kabinetu nije moguć ili za dodatne tretmane.
• Kontinuirano praćenje razumijevanja i ekspresivnog govora – postepeno smanjivanje vizuelnih poticaja kako napreduju slušne sposobnosti.
• Dodatak ne zamjenjuje osnovni program — on ga dopunjuje i usmjerava.
• Roditelji aktivno učestvuju u stimulaciji kroz svakodnevne rutine, uključujući primjere dnevnih aktivnosti: oblačenje, pranje ruku, igra s lopticama, zajednički obroci.
• Redovno bilježenje napretka u tablicama ili dnevniku radi praćenja individualnog razvoja i eventualne potrebe za prilagodbom MAP postavki.

Prijedlog smjernica za prilagodbu po nivoima

NIVO I
• Fokus na adaptaciji na zvučne podražaje nakon aktivacije procesora.
• Ako je moguće, provođenje kratkih slušnih tretmana 5–10 min, više puta dnevno.
• Poticanje reakcija na zvukove različite jačine i trajanja (tiho–glasno, kratko–dugo).
• Razvijanje povezanosti između zvuka i značenja u svakodnevnim situacijama.
• Korištenje jasne vizuelne podrške u ranim fazama slušnog razvoja.
• Osiguravanje dosljedne, cjelodnevne upotrebe kohlearnog implantata uz intenzivno uključivanje roditelja.

NIVO II
• Primjena auditivno-verbalnog pristupa u realnim i funkcionalnim situacijama.
• Usporena i jasna govorna stimulacija uz ponavljanje ključnih riječi i fraza.
• Jačanje prepoznavanja, razumijevanja i aktivne upotrebe ranog vokabulara.
• Prilagođavanje aktivnosti prema eventualnim promjenama u MAP postavkama procesora.
• Poticaji za vokalizaciju, imitaciju i spontani govor kroz rutine i igru.
• Promatranje: da li dijete reaguje u buci, tišini, na udaljenosti

NIVO III
• Razvijanje sposobnosti razlikovanja glasova, slogova i ritma govora.
• Uključivanje minimalnih parova, ritmičkih aktivnosti i fonoloških igara.
• Praćenje glasova koje dijete jasno percipira i dodatno modeliranje nejasnih glasova.
• Tempo i zahtjevi rada usklađuju se s audiološkim nalazima i potrebom za re-mapiranjem.
• Poticanje auditivnog praćenja kroz igru, kratke dijaloge i strukturirane aktivnosti.
• Postepeno smanjivanje vizuelnih poticaja i gesta, prema napretku auditivnog praćenja.

NIVO IV
• Pružanje jasno artikulisanih, složenijih rečenica uz auditivne podsjetnike.
• Vježbanje razumijevanja višestepenih uputa uz postepeno smanjivanje vizuelne podrške.
• Razvijanje intonacije, ritma i melodije govora koji se često sporije stabilizuju.
• Pričanje kratkih priča samo auditivno.
• Jačanje narativnih i socijalnih komunikacijskih vještina kroz strukturirane razgovore.
• Podržavanje auditivnog praćenja u različitim komunikacijskim situacijama i okruženjima.
• Dijalog bez gesta i pokazivanja.
• Odgovor na pitanja bez vizuelnih tragova.
• Postepeno povećanje udaljenosti govornika.

NIVO V
• Ciljano razlikovanje sličnih glasova i razvoj precizne glasovne analize i sinteze.
• Jačanje sposobnosti slušanja u okruženjima s više govornika i pozadinskom bukom.
• Razvijanje razumijevanja složenijih narativa, dijaloga i dužih verbalnih poruka.
• Zadaci slušanja u trajanju (produženo slušanje).
• Predčitalačke aktivnosti usklađuju se s auditivnim kapacitetom djeteta i slušnom zrelošću.
• Aktivno uključivanje roditelja u svakodnevnu auditivnu stimulaciju i dosljednu upotrebu kohlearnog implantata.

LOGOPEDSKE VJEŽBE

UVOD

Govor je jedno od najvažnijih sredstava komunikacije, socijalizacije i podsticanja psihološkog razvoja u cjelini. Pomoću govora dijete identifikuje, diferencira i organizuje stvari i svijet oko sebe. Za uredan govorni razvoj potreban je niz organskih, psihičkih i socijalnih činilaca. Organski preduslovi za formiranje govora su: formiran govorni aparat, dobar sluh, morfološko i funkcionalno sazrijevanje moždane kore. Sredina ima veliki uticaj na intelektualni, socijalni i emocionalni razvoj djeteta. Socijalni faktori koji utiču na razvoj govora su: govorni uzor blizak djetetu koji stimuliše imitaciju, sveukupna aktivnost djeteta i njegovo doživljavanje. Elementi govora su fonacija, artikulacija i suprasegmenta struktura, a elementi jezika su leksika, sematika, morfologija, sintaksa i gramatika. Razvoj govora kod djeteta se odvija u dvije faze: prelingvalna i lingvalna faza. Ukoliko se dogodi zastoj ili kašnjenje u nekoj od navedenih faza dolazi do poteškoća u usvajanju i razvoju jezika i govora koji lišava djecu normalnog psihičkog razvoja i socijalnog prilagođavanja.
Logopedski rad – odnosno ispravljanje glasa i govora, počinje nakon postavljanja dijagnoze od strane defektologa - logopeda, a prethodi nenametljiv rad sa djecom/učenicima koja se opserviraju u različitim aktivnostima, individualnom radu, međusobnim kontaktima i igri. Defektolog posmatra dijete/učenika u cjelokupnom njegovom ponašanju, a posebno obraća pažnju na govor i komunikaciju sa drugom djecom, s osobama koje ga okružuju. Obraća se pažnja na dječiju govorljivost, koja može biti u rasponu od šutljivosti do brbljivosti, posmatra se gramatička strana rečenice, kvalitet izgovorenih glasova, tempo i ritam govora. Na osnovu provedene opservacije defektolog izdvaja djecu/učenika sa određenim smetnjama te ih uključuje u individualni ili grupni rad.

Cilj logopedskih vježbi je omogućiti djetetu:

- Provokacija i razvoj govora
- Uspostavljanje verbalne komunikacije
- Osposobljavanje djeteta/učenika da pravilno, lijepo i razumljivo govori.

Zadaci logopedskih vježbi su:

- Da se otkriju govorni nedostatci.
- Razvoj samostalnog govornog izražavanja
- Usavršavanje govornih sposobnosti u cilju socijalnog i emocionalnog zrenja
- Govorom utjecati na spoznajni razvoj i mišljenje djeteta/učenika
- Razvoj diskriminacije i artikulacije glasova
- Razvoj slušanja i praćenja tuđeg govora
- Bogaćenje rječnika, formiranje pravilne rečenice
- Podsticanje stvaralačke aktivnosti djeteta/učenika u oblasti govora
- Podsticanje spontane govorne improvizacije i igre

Očekivani rezultati logopedskih vježbi su:

- Provocirat će se nepostojeći ili nerazvijeni govor.
- Usavršavat će se govorna komunikacija.
- Usavršavat će se samostalno govorno izražavanje.
- Kroz razvoj govora utjecat će se na bolje socijalno i emocionalno zrenje.
- Unaprijedit će se spoznajni razvoj djeteta.
- Diskriminacija i artikulacija glasova dići će se na viši nivo.
- Utjecat će se na bolje slušanje i praćenje tuđeg govora.
- Bogatit će se rječnik i formirati pravilne rečenice.
- Utjecat će se na poboljšanje stvaralačke aktivnosti djeteta iz oblasti govora.

Indikatori uspješnosti logopedskih vježbi su:

- Kroz realizaciju ciljeva i sadržaja moći ćemo uočiti kako djeca/učenici napreduju (i da li napreduju) u određenim segmentima (ranoj govornoj stimulaciji, artikulaciji, komunikaciji, na spoznajnom planu, emocionalnom, socijalnom);
- Ispoljavanje interesa za rad i spremnost za saradnju, bogatstvo riječi i rečenica, slušanje tuđeg govora.
- Razlike između postavljenih ciljeva i zadataka u inicijalnoj i finalnoj situaciji biće indikatori uspješnosti učenika u sferi razvoja govora.

Didaktičko-metodičke napomene

S obzirom da se radi o djetetu/učeniku rane uzrasne dobi, neophodan je suptilan, lagan, emotivan pristup u ciljevima komunikacije. Kroz komunikaciju otkrit ćemo djetetove/učenikove želje, raspoloženja, sklonosti, sreću, bol, patnju, osjetljivost na određene podražaje emotivne ili socijalne prirode.

To će biti putokaz u radu i primjeni, te apsolviranju programskih sadržaja u ranoj govornoj stimulaciji, produkciji govora, pravilnoj artikulaciji, komunikaciji, slušanje tuđeg govora, širenje fonda pojmova, bogaćenje rječnika i rečenice.

Pravilna komunikacija omogućiti će djetetu/učeniku da zauzme svoje mjesto u grupi, da se pokaže i dokaže. Govor je veoma osjetljivo područje, koje, ako nije razvijeno kako treba , može izazvati mnoge neželjene efekte (povlačenje u sebe, sram, govorni negativizam, kompleks manje vrijednosti i sl.).

Kompletan rad treba bazirati na igri, igračkama, bliskim i poznatim situacijama, kroz koje ćemo izgrađivati i realizovati programske sadržaje. Pored toga, defektolog treba izgraditi topao, emotivno pozitivan stav, dijete/učenik mora imati povjerenja u njega, ako želimo postići dobre rezultate.

Neophodna će biti saradnja sa roditeljima u realizaciji programskih sadržaja i u samom logopedskom procesu , te će biti potrebno roditelje savjetovati, educirati kako bi bili značajan element procesa rehabilitacije, važan element uspjeha njihove djece/učenika na planu razvoja govora.

Organizacija logopedskog rada

- Logopedski rad izvodi se u logopedskom kabinetu koji je opremljen neophodnim aparatima – DELAY, R – vibrofon, didaktički materijal, kompjuterskim govornim programima, BEHRINGER Ultra curver pro 8024.
- Rehabilitacijski postupak se izvodi u trajanju 20 minuta po djetetu/učeniku.
- Logopati su obuhvaćeni rehabilitacijom prema individualnim potrebama.
- Vježbe se mogu izvoditi individualno i grupno.

PROGRAM RADA

I Diskriminacija i artikulacija glasova

Nastavlja se rad na razvijanju sposobnosti slušanja i diskriminacije glasova, riječi i značenja rečenice. Ispitivanje diskriminacije i artikulacije na početku školske godine (septembar) nerazdvojni je dio uspješnog rada na razvoju govora djece/učenika, jer pruža dragocjene podatke za planiranje rada u toku godine. U okviru diskriminacije treba da budu zastupljene igre za razlikovanje zvučnih i bezvučnih, nosnih i oralnih glasova. Pri igrama artikulacije treba se pridržavati osnovnih metodičkih zahtjeva. Treba koristiti raznovrsne govorne stvaralačke igre, ritmičko ponavljanje slogova sa određenom melodijom, odgovarajuće tekstove (pjesme, priče, brzalice, brojalice, razbrajalice i dr.). U sklopu razvoja artikulacije treba organizovati raznovrsne kratke vježbe disanja i govornih organa (jezik, usta i donja vilica).

Rehabilitacija artikulacijsko - fonoloških poremećaja mora da sadrži sljedeće elemente:

- razvijanje pokretljivosti artikulatornih organa,
- razvijanje fonematskog sluha, slušne pažnje, diskriminacije i memorije,
- traženje ispravnog izgovora,
- pronalaženje ispravnog izgovora,
- fiksiranje ispravnog izgovora u logatomima,
- automatizacija glasa u riječima i rečenicama,
- automatizacija glasa u spontanom govoru.

II Usporen razvoj govora ili nedovoljno razvijen govor obuhvata zaostajanje u govornom razvoju. Dijete razumije govor i služi se rečenicom, ali ona nije primjerena njegovoj hronološkoj dobi.

Rehabilitacija usporenog govorno-jezičkog razvoja zasniva se na vježbama razumijevanja govora i vježbama govorne produkcije.

Razumijevanje govora:

- slušanje zvukova,
- auditivna diskriminacija,
- auditivno pamćenje,
- praćenje instrukcija,
- razumijevanje riječi,
- memorija.

Govorna produkcija:

- imenovanje i bogaćenje rječnika,
- opisivanje, pričanje, poređenje,
- davanje uputstava,
- predviđanje,
- projektovanje i gluma.

III Nerazvijen govor odnosi se na najteži oblik poremećaja govorno- jezičkog razvoja, a podrazumijeva odsustvo govora ili izrazito oskudno rječničko i gramatičko izražavanje.

Rehabilitacija nerazvijenog govora realizuje se vježbama za stimulaciju motoričkog i govornog razvoja:

- vježbe za razvoj opće motorike tijela,
- akustičke vježbe,
- vježbe vizualnog opažanja,
- vježbe shvatanja riječi,
- vježbe izvršavanja naloga,
- vježbe govornih organa,
- vježbe fonacije, govorne imitacije i početnog progovaranja.
- Mucanje karakteriše pojava grča pri izgovoru određene riječi ili iskaza.

Pri rehabilitaciji se koriste sljedeće vježbe i metode:

- vježbe disanja,
- vježbe opuštanja uz vođenje fantazije,
- metoda zajedničkog govora,
- metoda čitanja,
- metoda žvakanja,
- metoda pjevanja,
- metoda ubacivanja neutralnog glasa.

IV Govor i korekcija govornih poremećaja

Ciljevi i zadaci govora i korekcija govornih poremećaja moraju biti u skladu s općim ciljevima obrazovanja i vaspitanja. Sa stanovišta djeteta/učenika treba da odgovara obrazovnim zadacima vaspitnog rada na realiziranju govora djeteta/učenika, razvoju verbalnih sposobnosti, poboljšanju uspjeha, normaliziranju njihovog ponašanja, vođenju računa o mentalnom stanju djeteta/učenika.
Govorna korekcija rješava emocionalne probleme djece/učenika, olakšava njihovu socijalizaciju, razvija funkcije koje čine osnovu ne samo za govor, čitanje i pisanje, nego i za učenje uopće. Dobar govor oslobađa dijete/učenika osjećanja inferiornosti.

Faze govorne korekcije

Rad na govornoj korekciji odvija se u nekoliko faza koje treba da realizira defektolog.

Prva faza je rano otkrivanje djece koja imaju govorne poremećaje. Otkrivanje se zasniva na jasnoj simptomatološkoj slici. Rano otkrivanje poremećaja omogućuje uspješniji ishod korekcije jer sprječava dugotrajno ukorjenjivanje naučenih govornih nepravilnosti.

Druga faza predstavlja pravilno dijagnosticiranje do kojeg se dolazi testiranjem pojedinih govornih funkcija, konsultacijom sa ostalim specijalistima (defektolog, psiholog, neurolog), a najviše posmatranjem u realnim govornim situacijama. Ova saznanja su veoma važna, jer se na osnovu njih formiraju govorne vježbe.

Treća faza sastoji se u brižljivom planiranju vježbi, rasporedu govornih vježbi, grupnom ili individualnom radu i u ostvarivanju kontakta sa roditeljima .

Četvrta faza predstavlja izvođenje korekcionog postupka.

Pravila za govorne vježbe
Govorne vježbe moraju biti prilagođene uzrastu djeteta/učenika. Defektolog sam planira vrijeme govornih vježbi, na osnovu individualnih sposobnosti djece/učenika.
Vježbe se moraju prilagoditi vrsti i stepenu govornih poremećaja. Svako dijete/učenik mora imati svoju radnu svesku, gdje će lijepiti slike i crtati, a i za roditelja napraviti kratke upute kako bi kod kuće nastavio rad sa djetetom. Neophodno je biti strpljiv i uporan i sa malim uspjehom biti zadovoljan.

Postupak pri korekciji izgovora
Postoji više načina za korigiranje izgovora glasova. Najčešće korištena metoda je artikulaciona metoda pri kojoj se vrši usmjeravanje pažnje djeteta/učenika na položaj govornih organa i istodobno slušanje pravilnog govora. Danas, uz elektronske aparate VERBOTON G20 i BEHRINGER, uz metode za korigovanje izgovora glasova se istodobno primjenjuju. Glasovi se javljaju po određenom redu i tako se ispravlja njihova pogrešno naučena artikulacija. Glasovi koji se vježbaju treba da se nalaze na inicijalnom, medijalnom i finalnom dijelu slogova, riječi i rečenice.

Grupe glasova:
- Vokali: A,E, U, I, O.
- Plozivi: P, B, T, D, K, G.
- Afrikati: Č, Ć, C, DŽ, Đ.
- Frikativi: F, V, S, Z, Š, Ž, H, J, R.
- Nazali: M, N, NJ.
- Laterali: L, LJ.

Najčešće oštećeni glasovi su :
- Iz grupe afrikata: C, Č, Đ, DŽ
- Frikativi: S, Z, Š, Ž
- Plozivi: K
- Nazali: Nj
- Laterali: L, LJ

Poslije korekcije glasova formiraju se kraće riječi, a zatim rečenice.

V Razvitak i bogaćenje rječnika
Treba nastaviti rad na povećanju opšteg rječnika, na pretvaranju pasivnog u aktivni rječnik i povećanju pasivnog i aktivnog fonda riječi. Rječnik i dalje treba bogatiti novim imenicama, glagolima, pridjevima, prilozima, brojevima, veznicima, uzvicima i prijedlozima. Dijete/učenika treba uvoditi u razlikovanje pravog i prenesenog značenja riječi i osposobljavati ih da to koriste u svom govoru.
Treba organizovati govorne igre grupisanja riječi vezanih za određene pojmove (npr. čovjek, dijelovi tijela, odjevni predmeti i obuća, vrtić - namještaj, igračke, ukrasni predmeti itd.).
Potrebno je kreirati i izvoditi igre ponavljanja riječi sa umetanjem dva glasa na početku, u sredini i na kraju (npr. JA, TI, MI: jabuka, sijalica , zmija, tišina, stijena, skočiti itd.). Rječnik zanimanja treba bogatiti u okviru upoznavanja zanimanja ljudi iz neposredne okoline i to popratiti izvođenjem odgovarajućih pokretnih igara.
Sredstva za bogaćenje rječnika su raznovrsna (slike, slikovnice, aplikacije, dijafilmovi, stihovi, prozni tekstovi, pozorišta lutaka i sjenki itd.).
Razvitak i bogaćenje rečenice
Posebnu pažnju treba obratiti dječijim pitanjima (karakteristika ovog uzrasta) u smislu njihovog podsticanja i njegovanja. Treba obratiti pažnju na formulaciju pitanja, te na jezičku korektnost i tačnost, uz obavezno dobijanje adekvatnih odgovora na postavljena pitanja.
Treba koristiti rečenice sa učtivim frazama, što će uticati na razvoj korektnih međuljudskih odnosa i doprinijeti izgrađivanju govora.
Vježbanjem povezanog izlaganja bogati se i proširuje rečenica, a to se postiže razgovorom u interakcijskim odnosima nastavnik/defektolog – dijete/učenik.

Profil i stručna sprema:
Logopedske vježbe izvode:
- VSS - dipl. defektolog logoped, dipl. logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

SENZORNA INTEGRACIJA

UVOD

Senzorna integracija predstavlja proces organizacije i obrade informacija koje mozak prima putem čula, a koji omogućava funkcionalno i svrsishodno učestvovanje u svakodnevnim životnim aktivnostima. Zahvaljujući senzornoj integraciji, osoba može razumjeti svijet koji je okružuje, jer kontinuirano prima i tumači informacije iz različitih senzornih sistema.

Učenje i spoznaja započinju kroz tijelo. Najranija iskustva stičemo upravo tjelesno, mnogo prije pojave govora i jezika, zbog čega tijelo ima ključnu ulogu u razvoju komunikacije. Još u intrauterinom periodu dijete osjeća tjelesnu napetost majke i reaguje na nju. Zbog toga u najranijoj dobi djecu umiruju i prijaju im podražaji koji podsjećaju na iskustva iz majčine utrobe, poput ritmičnih pokreta sličnih kretanju plodove vode, šuma vode ili ritmičnih otkucaja srca.

Putem tijela, odnosno mišićnog tonusa (stepena mišićne napetosti i tjelesne tenzije), odvija se kako tjelesna, tako i govorna komunikacija. Da bi se razvila verbalna komunikacija, neophodno je da prethodno bude uspostavljena neverbalna komunikacija, koja se u velikoj mjeri temelji upravo na iskustvima stečenim putem tijela i čula.

Pored čula vida, sluha, mirisa, ukusa i dodira, značajnu ulogu imaju i proprioceptivno čulo, koje pruža informacije o položaju tijela u prostoru, te vestibularno čulo, koje daje informacije o ravnoteži i kretanju.

Kada dolazi do poteškoća u prijemu, obradi i integraciji senzornih informacija, govorimo o poremećaju senzorne integracije, odnosno senzorno-integrativnoj disfunkciji. Ovaj poremećaj može se uočiti već u najranijem razvoju, kod beba i male djece. Djeca mogu biti izrazito plačljiva, razdražljiva, djelovati neveselo čak i kada su njihove osnovne potrebe zadovoljene, ili, s druge strane, mogu djelovati pretjerano mirno i pasivno. Neka djeca su stalno u pokretu, dok druga pokazuju smanjenu aktivnost.

Često se javljaju poteškoće pri svakodnevnoj njezi, poput rezanja noktiju, češljanja kose ili umivanja. Djeci mogu smetati blagi dodiri, glasni zvukovi ili muzika, ili ih, naprotiv, mogu pretjerano tražiti. Mogu žmirkati zbog osjetljivosti na svjetlost ili pokazivati pojačano interesovanje za svjetleće reklame i fluorescentne objekte. Takođe, mogu imati nepravilno držanje tijela, često posrtati pri hodu i djelovati nespretno ili trapavo.

Senzorno-integrativna disfunkcija često se javlja kod djece s oštećenom motorikom, cerebralnom paralizom, poremećajima iz spektra autizma, poremećajem pažnje i hiperaktivnosti (ADHD), kao i kod djece s oštećenjem sluha, vida, jezika ili govora, te kod djece s intelektualnim poteškoćama.

Ova disfunkcija nastaje kada nervni sistem ima poteškoće u usklađivanju i integraciji informacija iz okoline. Iako mozak može uredno primati senzorne informacije i prosljeđivati ih dalje, u određenoj fazi obrade može doći do zastoja. Zbog toga je od izuzetne važnosti pravovremeno uočiti promjene u djetetovom ponašanju, prepoznati odstupanja u odnosu na razvojne norme i procijeniti u kojoj mjeri prisutni simptomi utiču na stvaranje negativnih obrazaca ponašanja.

Najčešći simptomi poremećaja senzorne integracije kod djece uključuju:

- ✓ česte i neuobičajene promjene raspoloženja u ranom djetinjstvu
- ✓ neusklađenost pokreta (slabija ravnoteža, strah od visine)
- ✓ smanjen osjećaj za opasnost i učestalo povređivanje
- ✓ smanjenu ili pojačanu osjetljivost na zvukove
- ✓ nedostatak samokontrole i izraženu impulzivnost
- ✓ kašnjenje u razvoju govora, jezika ili motorike
- ✓ neuobičajeno nisku ili visoku razinu aktivnosti (hipo/hiperaktivnost)
- ✓ poteškoće u učenju
- ✓ prekomjernu ili nedovoljnu osjetljivost na dodir i pokret
- ✓ emocionalne i socijalne poteškoće
- ✓ povlačenje u sebe i smanjenu socijalnu interakciju

Cilj senzorne integracije

Cilj senzorne integracije je podsticanje pravilne obrade, organizacije i integracije senzornih informacija iz okoline i tijela, kako bi dijete razvilo funkcionalne motoričke, kognitivne, emocionalne i socijalne vještine neophodne za uspješno svakodnevno funkcionisanje.

Kroz aktivnosti senzorne integracije nastoji se unaprijediti sposobnost djeteta da adekvatno reaguje na različite senzorne podražaje, razvije bolju kontrolu tijela, ravnotežu, koordinaciju i pažnju, te da ostvari veću samoregulaciju i emocionalnu stabilnost. Poseban naglasak stavlja se na jačanje tjelesne svjesnosti, osjećaja sigurnosti i samopouzdanja, kao i na stvaranje osnove za razvoj govora, učenja i socijalne interakcije.
Krajnji cilj senzorne integracije je omogućiti djetetu optimalno uključivanje u porodično, obrazovno i društveno okruženje, uz smanjenje poteškoća u ponašanju i povećanje kvaliteta njegovog ukupnog razvoja i svakodnevnog života.

Zadaci senzorne integracije

- ✓ osigurati adekvatnu organizaciju i integraciju čulnih informacija kroz smislene, konstruktivne aktivnosti i igru
- ✓ podsticati pravilnu senzornu obradu i prilagodljive reakcije na senzorne podražaje
- ✓ regulisati nivo pobuđenosti i unaprijediti samoregulaciju
- ✓ razvijati sposobnost usmjeravanja i održavanja pažnje
- ✓ jačati motivaciju kao osnovni pokretač aktivnosti i učenja
- ✓ podsticati ideaciju i razvoj kreativnih ideja
- ✓ razvijati motorno planiranje, koordinaciju i kontrolu pokreta
- ✓ unaprijediti organizaciju ponašanja i funkcionalne obrasce djelovanja
- ✓ povećati učestalost i trajanje prilagodljivih reakcija na senzorne podražaje
- ✓ razvijati složenije reakcije prilagodbe
- ✓ unaprijediti samokontrolu i emocionalnu stabilnost
- ✓ povećati prag tolerancije na frustraciju
- ✓ jačati samopouzdanje i osjećaj kompetentnosti
- ✓ podsticati samoinicijativu u igri i svakodnevnim aktivnostima
- ✓ stvoriti osnovu za bolja obrazovna postignuća i uspješnije učenje

Procjena senzorne integracije

Adekvatna obrada senzornih podražaja putem taktilnog, vestibularnog, proprioceptivnog, kao i ostalih senzornih sistema, predstavlja osnovu za razvoj složenijih neuroloških funkcija. Iz tog razloga, odstupanja u funkcionisanju navedenih senzornih sistema neophodno je prepoznati i procijeniti u što ranijoj razvojnoj dobi.
Procjena senzorne integracije sastavni je dio sveobuhvatnog modela rane intervencije i predstavlja važan dijagnostički i rehabilitacijski orijentir u planiranju daljih postupaka rada s djetetom. Procjena se zasniva na kombinaciji inicijalnog snimka, posmatranja i primjene standardiziranih instrumenata prilagođenih uzrastu i razvojnim karakteristikama djeteta.
Kod djece uzrasta od 4 do 9 godina može se primjenjivati standardizirani test senzorne integracije, poput Southern California Sensory Integration Testa (SCSIT), koji omogućava uvid u način na koji dijete integriše vestibularne, taktilne, proprioceptivne i vidne senzorne informacije. Test procjenjuje i područja motoričkog planiranja, koordinacije oko–ruka, posturalne kontrole, kao i funkcionalne reakcije mišića očiju.
Procjena se provodi u specijaliziranom kabinetu za senzornu integraciju, gdje se tokom inicijalnog snimka sistematski posmatraju djetetova motivacija za aktivnost, kretanje u prostoru, organizacija ponašanja, način korištenja statičnih i pokretnih sprava, kao i reakcije na različite senzorne podražaje. Neizostavan dio procjene predstavlja i saradnja s roditeljima, koji putem strukturiranog upitnika pružaju važne informacije o djetetovom funkcionisanju u svakodnevnom okruženju, njegovim reakcijama na senzorne podražaje, navikama, interesovanjima i izazovima u svakodnevnim aktivnostima. Na osnovu prikupljenih podataka izrađuje se cjelovita procjena senzorne integracije, koja služi kao temelj za planiranje individualiziranog rehabilitacijskog programa rada.

Smjernice za primjenu aktivnosti iz područja senzorne integracije

Provođenje aktivnosti senzorne integracije zasniva se na **individualnom i holističkom pristupu** djetetu, uzimajući u obzir njegove razvojne potrebe, senzorne, motoričke i kognitivne sposobnosti, interesovanja, temperament, način igre, brzinu napredovanja i trenutni nivo funkcionisanja. Program SI razrađen je kao **okvir za rad**, ali ne predstavlja jedinstveni model primjene za svako dijete.

Planiranje i realizacija SI temelje se na prethodno sprovedenoj **procjeni senzorne integracije**, a ciljevi i aktivnosti prilagođavaju se djetetovim mogućnostima i reakcijama tokom samog procesa rada. Aktivnosti i zadaci osmišljavaju se tako da djetetu pruže **optimalan nivo izazova**, podstiču pažnju, motivaciju i inicijativu, te omogućavaju razvoj funkcionalnih reakcija prilagodbe i složenih obrazaca ponašanja.
Senzorna integracija se odvija kroz **igru i smisleno struktuirane aktivnosti**, koje omogućavaju cjelovitu stimulaciju svih senzornih sistema – taktilnog, vestibularnog, proprioceptivnog, auditivnog, vizuelnog, olfaktivnog i interoceptivnog. Aktivnosti nisu izolovane, već se nadograđuju i povezuju, prilagođavajući se stepenu senzornog i motoričkog razvoja djeteta kako bi se stvorilo stanje optimalne pažnje i interesa za učenje i istraživanje.
Tokom provođenja aktivnosti senzorne integracije, rehabilitator primjenjuje različite **senzorne, motoričke, perceptivne i kognitivne podražaje**, vodeći računa da nijedno razvojno područje ne bude isključeno. Posebna pažnja posvećuje se **vođenju interesima djeteta**: dijete bira aktivnosti, predlaže pokrete ili zadatke, a rehabilitator ih fleksibilno prilagođava i nadograđuje prema rehabilitacijskim ciljevima, podstičući samoinicijativu, samostalnost, samopouzdanje, emocionalnu regulaciju i samoregulaciju ponašanja.
Realizacija senzorne integracije uključuje **kontinuirano prilagođavanje intenziteta, trajanja i vrste senzornih podražaja**, u skladu s trenutnim stanjem djeteta, njegovom motivacijom i reakcijama. Sve aktivnosti imaju za cilj ne samo poboljšanje senzorne integracije, već i razvoj **motorike, pažnje, socijalnih vještina, emocionalne stabilnosti i funkcionalne sposobnosti** potrebne za svakodnevno življenje, učenje i socijalnu interakciju.
Proces **senzorne integracije** odvija se u **posebno opremljenom kabinetu za senzornu integraciju**, uz korištenje raznovrsnih statičnih i pokretnih sprava, te didaktičkog i senzornog materijala. Rehabilitator pažljivo prati reakcije djeteta, prilagođava aktivnosti i intenzitet podražaja, osiguravajući sigurnost, emocionalnu stabilnost i pozitivno iskustvo učenja.
Rehabilitator ostvaruje **saradnju s roditeljima i drugim stručnjacima**, prenoseći strategije i podršku djetetovom funkcionisanju u svakodnevnom okruženju.
Cilj senzorne integracije je osnaživanje djeteta za aktivno, funkcionalno i uspješno učešće u svakodnevnim aktivnostima, učenju i socijalnim odnosima, uz istovremeno poboljšanje senzorne obrade i razvoj svih relevantnih vještina.
Organizacija, praćenje i napredovanje djece u senzorne integracije
Svakom djetetu potrebno je osigurati:
• Individualne realizacija senzorne integracije u trajanju od 1školski čas sedmično.
Napredovanje djece u senzornoj integracije kontinuirano se prati kroz sistematsko posmatranje, bilježenje djetetovih reakcija na senzorne podražaje, te procjenu funkcionalnih promjena u ponašanju, pažnji, motorici i svakodnevnim aktivnostima. Praćenje se vrši putem individualnih rehabilitacijskih bilješki, check-lista i standardiziranih ili nestandardiziranih procjenskih instrumenata, u skladu s dobi i potrebama djeteta.
Na osnovu prikupljenih podataka periodično se vrši evaluacija postavljenih ciljeva. Ukoliko se uoči da je dijete ostvarilo napredak, ciljevi se prilagođavaju i nadograđuju, odnosno postavljaju se novi, razvojno zahtjevniji ciljevi kako bi se osigurao kontinuiran razvoj djeteta. U slučaju sporijeg napredovanja, rehabilitacijski pristup i strategije se modificiraju u skladu s individualnim mogućnostima djeteta, uz poštivanje njegovog tempa i potreba.

Preporuke senzo-motoričkih aktivnosti

Zagrijavanje – vrijeme za izvođenje aktivnosti (jednostavne pjesmice, igre prstima, pjesmice s pokretima, čitanje priča).

1. **Vestibularni osjet**

Omogućava: Ravnotežu, koordinaciju tijela u prostoru, pravilno sjedenje i stabilnost pri kretanju, održavanje pažnje i planiranje pokreta.

Disfunkcija: Smanjuje stabilnost i koordinaciju oko-ruka, otežava crtanje, pisanje i praćenje nastave; dijete brzo gubi fokus i teško prati zadatke.

Cilj: Poboljšati vestibularnu integraciju kako bi dijete razvilo ravnotežu, koordinaciju i stabilnost tijela, što omogućava efikasnije izvođenje motoričkih zadataka i bolje fokusiranje pažnje tokom učenja i svakodnevnih aktivnosti.

Ishod/očekivani rezultat: Dijete će moći stabilno sjediti, održavati ravnotežu pri kretanju, koordinisano koristiti ruke i oko-ruku pri crtanju i pisanju, te duže i efikasnije pratiti nastavu i druge zadatke.

Vestibularna stimulacija - aktivnosti: Kotrljanje po strunjači, vrtnja u stojećem položaju, galopiranje, trčanje, skakanje, preskakanje, poskakivanje, hodanje oponašajući životinje, štafetne utrke, poligon s preprekama, igra "Twister", igra "Školice", vježbe na konju i gredi, vježbe na ljuljački, uspinjanje i spuštanje na stopalima, stražnjici i trbuhu, poticanje pravolinijskog kretanja, skakanje na trampolinu, spuštanje niz tobogan, vrtuljak, plesanje, kotrljanje, skakanje s povišenih položaja. Ljuljanje na velikoj terapeutskoj lopti (sjedeći, klečeći ili ležeći).Penjanje po mekanoj penjalici ili modulu za motoričku gimnastiku. Hodanje i trčanje po mekanoj nestabilnoj površini (jastuci, madraci, spužve).Igra „balans trka“ – dijete hoda po crtama na podu različitih debljina. Izvođenje akrobatskih elemenata niskog intenziteta (kolut naprijed uz asistenciju). Ležanje na skateboard ploči i povlačenje užeta da bi se kretalo naprijed. Igra „helikopter“ – dijete stoji, raširi ruke i polako se okreće u krug kontrolisanom brzinom. Skakanje niz seriju podloga različite visine („skokovi na ostrva“).

2. **Proprioceptivni osjet**

Omogućava: Percepciju položaja tijela, mišićnog naprezanja i koordinaciju pokreta, planiranje složenih motoričkih zadataka i pravilno držanje tijela.

Disfunkcija: Otežava preciznu finu i grubu motoriku, planiranje pokreta i izvođenje školskih zadataka; usporava učenje i smanjuje samostalnost.

Cilj: Razviti proprioceptivnu integraciju kako bi dijete pravilno percipiralo položaj tijela i mišićno naprezanje, što omogućava preciznije i koordinisano izvođenje motoričkih zadataka, pravilno držanje tijela i veću samostalnost u učenju i svakodnevnim aktivnostima.
Ishod/očekivani rezultat: Dijete će moći koordinisano i precizno izvoditi finu i grubu motoriku, planirati složene pokrete, pravilno držati tijelo pri sjedenju i kretanju, te uspješnije izvršavati školske zadatke i svakodnevne aktivnosti.
Proprioceptivna stimulacija- aktivnosti: Aktivnosti "teškog rada" - podizanje i nošenje, guranje i povlačenje, praviti "sendvič" od djeteta, istezanje gumene trake, skakanje na mekanoj podlozi, udaranje balona, marširanje, skakanje preko užeta, povlačenje užeta, rastezljive trake, oponašanje životinjskog hoda, udaranje lopte nogom ili rukom. Nošenje ruksaka s blagim opterećenjem (npr. 1–2 kg u zavisnosti od uzrasta).Vježba „gurač zida“ – dijete dlanovima snažno gura zid 10–15 sekundi. Hodanje četvoronoške s teretom na leđima (meka vrećica sa pijeskom). Prevlačenje velikih, mekanih kocki ili jastuka s jednog mjesta na drugo. Kotrljanje teških medicinki (meke, lagane medicinke za djecu).„Prijenos kamenčića“ – nošenje težih predmeta iz tačke A u tačku B. Igra „vučemo auto“ – dijete vuče kutiju u kojoj je igračka ili lagani teret. Skakanje „žaba“ – iz čučnja u dalj.

3. Taktilni osjet

Omogućava: Prepoznavanje dodira, tekstura i oblika, razvoj fine motorike, koordinaciju ruku i prstiju, socioemocionalni razvoj i sigurno istraživanje okoline.

Disfunkcija: Otežava rukovanje priborom, pisanje, crtanje i precizne zadatke; smanjuje koncentraciju; dijete sporije uči i nesigurno je u izvođenju školskih aktivnosti.

Cilj: Poboljšati taktilnu integraciju kako bi dijete bolje prepoznavalo dodir, teksture i oblike, razvilo finu motoriku te koordinaciju ruku i prstiju, što omogućava sigurnije i efikasnije izvođenje školskih zadataka i svakodnevnih aktivnosti.

Ishod/očekivani rezultat: Dijete će moći samostalno i precizno rukovati priborom, pisati, crtati i obavljati zadatke koji zahtijevaju finu motoriku, bolje se koncentrisati i sigurnije učestvovati u školskim i svakodnevnim aktivnostima.

Taktilna stimulacija - aktivnosti: Male predmete "zakopati" u rižu, grah, pa tražiti prstićima, masaža, kupanje, češljanje, igre u kolu, igre vodom (prelijevanje, ulijevanje), zavrtanje i odvrtanje čepova, crtanje prstima, bojom, pjenom, sapunicom, rad u vrtu i sa sobnim biljkama, aktivnosti u kuhinji, ohrabrujući dodir, dodir "sendvič", duboki pritisak.
Igra s kinetičkim pijeskom, glinom, plastelinom ili pjenom za brijanje. Hodanje bosim nogama po taktilnoj stazi (kamenčići, spužve, trava, tkanine).Taktilna kutija iznenađenja – dijete opipava skrivene predmete i pogađa šta dodiruje. Slikanje stopalima na velikom papiru. Ljepljivi taktilni paneli – dijete istražuje materijale (šmirgl, svila, vuna, krzno).Taktilni domino — povezivanje predmeta s istom teksturom. Balon masaža“ – lagano rolanje balona preko ruku i nogu. Taktilni labirint – pronalaženje puta prstima po hrapavoj površini.

4. Auditivni osjet

Omogućava: Prepoznavanje, razlikovanje i obradu zvukova, uključujući govor i instrukcije; razvija slušno učenje, pažnju i komunikaciju.

Disfunkcija: Otežava praćenje uputstava, razumijevanje govora i fonetskih vještina; dijete može biti nepažljivo, teže čita, teže uči slušno i teže komunicira u učionici.

Cilj: Poboljšati auditivnu integraciju kako bi dijete bolje prepoznavalo i razlikovalo zvukove, pratilo upute i održavalo pažnju, što podržava učenje, komunikaciju i socijalnu interakciju.

Ishod/očekivani rezultat: Dijete će moći bolje prepoznavati i razlikovati zvukove, pratiti upute, održavati pažnju te učinkovito sudjelovati u učenju i komunikaciji s vršnjacima i učiteljem.

Auditivna stimulacija - aktivnosti: Pljeskanje, tapšanje, zveckanje, udaranje o različite podloge, slušanje muzike, njihanje tijela po ritmu, prepoznavanje zvukova zatvorenih očiju, prepoznavanje izvora zvuka. Muzičke stolice, ali uz praćenje tempa ili jačine zvuka. Igra „čiji je glas?“ – prepoznavanje osoba prema glasu. Sviranje jednostavnih instrumenata (ksilofon, bubanj, zvečke). Razvrstavanje zvukova: glasni, tihi, brzi, spori. Auditivna sekvencijalnost – ponavljanje niza zvukova koje terapeut proizvede. Slušanje zvukova iz prirode i prepoznavanje izvora (kiša, vjetar, ptice). Audiovizuelne igre – povezivanje slike i zvuka.

5. Vizuelni osjet

Omogućava: Percepciju oblika, boja, udaljenosti i pokreta; podržava čitanje, pisanje, praćenje vizuelnog materijala i koordinaciju oko-ruka.

Disfunkcija: Otežava čitanje, razlikovanje slova i brojeva, praćenje zadataka i vizuelno učenje, dijete se brže umara i gubi fokus.

Cilj: Poboljšati vizuelnu percepciju kako bi dijete bolje prepoznavalo oblike, boje i pokrete, pratilo vizuelne materijale, čitalo, pisalo i razvijalo koordinaciju oko-ruka.

Ishod/očekivani rezultat: Dijete će moći učinkovitije prepoznavati vizuelne informacije, pratiti zadatke, čitati i pisati te koordinirati pokrete oko-ruka u učenju i svakodnevnim aktivnostima.

Vizuelna stimulacija - aktivnosti: Usmjeravanje pažnje na svjetlosne podražaje, snopove svjetla u boji, promatranje osoba, promatranje sebe u ogledalu, prepoznavanje na fotografijama, promatranje kroz predmete (tkanina, voda), umetanje predmeta na odgovarajuće mjesto. Praćenje balona sapunice pogledom (sporo – brzo).Igra „pronađi razliku“ na slikama. Praćenje pokretne lampice u zamračenoj prostoriji. Gradnja modela po uzoru (lego, drvene kocke). Vizuelne sekvence – slaganje kartica po pravilnom redoslijedu. Igra „svjetlosni semafor“ – dijete reagira na boje (crveno — stop, zeleno — idi). Sortiranje predmeta prema veličini, boji, obliku. Navođenje pogleda – praćenje linija prstom, olovkom ili laserom.

6. i 7. Olfaktivni i gustativni osjet

Omogućava: Prepoznavanje mirisa i okusa, motivaciju i fokusiranje; utiče na prehrambene navike i emocionalnu stabilnost.

Disfunkcija: Preosjetljivost ili smanjena osjetljivost može smetati koncentraciji, učenju i socijalnoj participaciji; dijete je lakše ometeno i manje motivisano.

Cilj: Poboljšati prepoznavanje mirisa i okusa kako bi dijete povećalo motivaciju, koncentraciju i emocionalnu stabilnost te bolje sudjelovalo u učenju i socijalnim aktivnostima.

Ishod/očekivani rezultat: Dijete će moći bolje reagirati na mirise i okuse, održavati fokus i motivaciju tijekom aktivnosti te aktivno sudjelovati u učenju i socijalnoj interakciji.

Olfaktorna stimulacija - aktivnosti: Prepoznavanje voća i povrća pokrivenih očima, manipulacija prirodnim materijalima. Igra „pogodi miris" sa aromatičnim biljkama (nana, lavanda, ruzmarin). Pravljenje aromatične vrećice (dijete samo bira mirise). Razlikovanje ugodnih i neugodnih mirisa. Mirisni memory – spajanje dva ista mirisa. Mirisne boje – boje koje dijete nanosi i miriše tokom aktivnosti. Aromatično okruženje – izlaganje blagim prirodnim mirisima u terapiji. Dekoriranje kolačića aromatičnim začinima (cimet, vanilija).Igra „šta dobro miriše u kuhinji? " – mirisanje začina u zatvorenim kutijicama.
Gustativna stimulacija - aktivnosti: Puhanje u zviždaljku, mjehurići, loptice od vate (umirujuće), sisanje, žvakanje, odgrizanje (igračke za žvakanje), kora kruha, voće, miran kutak za odmor (stolica za ljuljanje, hrpa jastuka).... Istraživanje različitih temperatura (hladno, mlako) kroz hranu ili piće. Probanje različitih tekstura (meko, hrskavo, glatko). Igra „magični napitak" – puhanje kroz slamku u vodu kako bi nastali mjehurići. Lizanje aromatiziranih štapića (limun, vanilija).Žvakanje gumenih prstenova ili silikonskih senzoričkih igračaka. Vježbe jezika – dodirivanje nepca, zuba, obraza. Igra „oko, nos, usta" – pogoditi okus bez gledanja. Pijenje kroz otporne slamke (spiralne, uske).

Ravnoteža: Ravnoteža se odnosi na sposobnost tijela da održi stabilnost i koordinaciju dok je u pokretu ili kada stoji. To je ključna vještina koja omogućava pravilno usmjeravanje tijela u prostoru, bez pada ili gubitka kontrole. Ravnoteža je neophodna za sve vrste fizičkih aktivnosti, kao što su hodanje, trčanje, skakanje, penjanje i izvođenje sportskih vještina.

Disfunkcija: Može otežati hodanje, trčanje, preskakanje ili izvođenje kompleksnijih motoričkih zadataka; dijete može biti nesigurno u kretanju, lako padati, imati lošu koordinaciju i smanjenu sposobnost izvođenja tjelesnih aktivnosti i igre.

Cilj: Poboljšati ravnotežu i kontrolu tijela kako bi dijete moglo sigurno i samostalno izvoditi motoričke zadatke, kretati se u prostoru i sudjelovati u igri i sportskim aktivnostima.

Ishod/očekivani rezultat: Dijete će moći održavati ravnotežu u različitim položajima i tokom kretanja, sigurno izvoditi motoričke zadatke, te aktivno sudjelovati u igri i tjelesnim aktivnostima.

Ravnoteža - aktivnosti: Hodanje po konopu za balansiranje naprijed, nazad, postrance, zaustavljanje i podizanje predmeta, hodanje po obručima, preskakanje užeta, balans ploče. Stajanje na jednoj nozi uz zadatke (dohvati predmet, dodirni koljeno).Kretanje po liniji u obliku spirale ili osmice. Prebacivanje težine tijela s jedne noge na drugu uz ritam muzike. Balansiranje na polulopti ili balans jastuku. Igra „zamrzni se" u različitim pozama. Hodanje unatrag po mekanoj podlozi. Prelazak preko niza niskih prepreka postavljenih u različitim razmacima. Igra „more i kopno" – brze promjene položaja tijela.

Koordinacija oko-ruka
Koordinacija oko-ruka odnosi se na sposobnost da se očima prati i usmjerava ruka u obavljanju preciznih zadataka. To je ključna vještina koja omogućava integraciju vizuelnih informacija s motoričkim odgovorima, odnosno sposobnost da vidimo predmet i pravilno ga uhvatimo ili manipuliramo njime koristeći ruke. Ova vrsta koordinacije je od esencijalne važnosti za mnoge svakodnevne aktivnosti.

Disfunkcija: Može otežati pisanje, crtanje, hvatanje i bacanje predmeta, izvođenje finih motoričkih zadataka i aktivnosti svakodnevnog života; dijete može pokazivati nesigurnost, nepreciznost i frustraciju pri zadacima koji zahtijevaju preciznu koordinaciju.

Cilj: Poboljšati koordinaciju oko-ruka kako bi dijete moglo precizno i samostalno izvoditi zadatke koji zahtijevaju kontrolirane pokrete ruku, uključujući igru, crtanje, pisanje i svakodnevne aktivnosti.

Ishod/očekivani rezultat: Dijete će moći precizno koordinirati pokrete ruku i očiju, sigurno hvatanje i bacanje predmeta, te samostalno i uspješno sudjelovati u igri, praktičnim i zadacima crtanja.

Koordinacija oko-ruka - aktivnosti: Bacanje i hvatanje lopti, balona, mjehurića, bacanje u koš, dodavanje u parovima, redanje veša na mrežu uz upotrebu štipaljki obje ruke naizmjenično. Gađanje meta vrećicama s pijeskom. Hvatanje predmeta različitih brzina (spori/lagani – brzi/teži).Prebacivanje loptice iz ruke u ruku uz praćenje pogledom. Izrada narukvica od perli. Likovne aktivnosti koje zahtijevaju precizne pokrete (šabloni, spajanje tačaka). Igra „pčelica“ – vođenje olovke kroz labirint bez izlaska iz linija. „Ribolov“ magnetnim štapom. Gađanje i ubacivanje prstena na postolje...

Fina motorika
Fina motorika odnosi se na sposobnost korištenja malih mišića, naročito ruku i prstiju, za precizne pokrete koji uključuju visoku koordinaciju i kontrolu. Ove vještine omogućavaju obavljanje aktivnosti koje zahtijevaju preciznost, kao što su pisanje, crtanje, rezanje, oblačenje, manipulisanje malim predmetima (npr. slaganje kockica ili otvaranje dugmadi).

Disfunkcija: Može otežati pisanje, crtanje, rezanje, slaganje slagalica i izvođenje zadataka koji zahtijevaju precizne pokrete; dijete može biti sporo, nespretno i frustrirano pri izvođenju finih motoričkih zadataka.

Cilj: Poboljšati kontrolu i preciznost pokreta prstiju i ruku kako bi dijete moglo samostalno i uspješno izvoditi zadatke koji zahtijevaju finu motoriku u igri, učenju i svakodnevnim aktivnostima.

Ishod/očekivani rezultat: Dijete će moći precizno i kontrolirano manipulirati sitnim predmetima, sudjelovati u likovnim i praktičnim aktivnostima, te samostalno obavljati zadatke koji zahtijevaju finu motoriku.

Fina motorika - aktivnosti: Likovne aktivnosti, priprema obroka, rezanje i lijepljenje, bojenje, crtanje, taktilne aktivnosti. Precizno presipanje materijala (grah, riža) kašikom iz posude u posudu. Pikado sa čičak-lopticama. Navlačenje dugmadi na konopac. Izrada kolažića od sitnih komadića papira. Korištenje pinceta za prenošenje sitnih predmeta. Igre šivanja plastičnom iglom kroz karton. Igra s rupičastim pločama (pattern board). Slaganje slagalica male veličine. Praćenje ritma tapkanjem po koljenima ili stolu.

Gruba motorika
Gruba motorika odnosi se na vještine koje uključuju korištenje velikih mišićnih grupa za obavljanje osnovnih fizičkih aktivnosti, kao što su hodanje, trčanje, skakanje, penjanje i bacanje. Ove vještine omogućavaju kontrolu nad kretanjem cijelog tijela, kao i koordinaciju između ruku, nogu i drugih dijelova tijela.

Disfunkcija: Može otežati hodanje, trčanje, skakanje, penjanje i izvođenje složenijih motoričkih zadataka; dijete može biti nesigurno u kretanju, imati slabiju kondiciju i teško se uključivati u tjelesne aktivnosti ili igru.

Cilj: Poboljšati koordinaciju, snagu i kontrolu velikih mišićnih skupina kako bi se dijete moglo sigurno i samostalno kretati, sudjelovati u igri, sportskim i svakodnevnim aktivnostima.

Ishod/očekivani rezultat: Dijete će moći sigurno i koordinirano izvoditi pokrete cijelog tijela, uključujući hodanje, trčanje, skakanje i penjanje, te aktivno sudjelovati u igri i svakodnevnim aktivnostima.

Gruba motorika - aktivnosti: Skakanje s obje noge. Hodanje po balansnoj traci, balansiranje na balansnoj dasci. Puzanje kroz tunel. Preskakanje prepreka. Igra s lopticama (bacanje, hvatanje). Trčanje i zaustavljanje na znak. Penjanje (po stepenicama, penjalici). „Medvjeđe hodanje" (hodanje na rukama i nogama). Igra „Tijelo u pokretu" (tijelo se pomiče u različitim smjerovima). Trčanje u krugovima(različite brzine). Hodanje u različitim smjerovima (npr. naprijed, unazad, bočno). Skakanje u različitim smjerovima (lijevo-desno, naprijed-nazad). Igra „Lov na zeca" (trčanje i zaustavljanje na svaki znak). „Skakanje u krug" (skakanje u krug ili oko prepreke). Trčanje s promjenom smjera (brzo skretanje ili zaustavljanje kad se zatraži). Teren s preprekama (trčanje, preskakanje, penjanje). Igra „Leteći zmaj" (skakanje na mjestu i širenje ruku kao zmaj). Dribling loptice nogom (u malim krugovima ili naprijed-nazad). Pomoć u kućnim poslovima (npr. nošenje lakih predmeta, brisanje poda)...

Tjelesna šema
Tjelesna shema odnosi se na razvijenu svijest o vlastitom tijelu, njegovim dijelovima i sposobnostima za koordinaciju i prostornu orijentaciju. Ova svijest omogućava djeci da prepoznaju položaj svog tijela u prostoru, koordiniraju pokrete i slijede upute za izvođenje složenih motoričkih zadataka.

Disfunkcija: Može otežati prepoznavanje i kontrolu dijelova tijela, izvođenje pokreta prema uputama, prostornu orijentaciju i koordinaciju, što dovodi do nesigurnosti u kretanju, izvođenju zadataka i igri.

Cilj: Poboljšati tjelesnu svijest i kontrolu pokreta kako bi dijete moglo precizno pratiti upute, koordinirati pokrete i sigurno se kretati u prostoru, te aktivno sudjelovati u igri i svakodnevnim aktivnostima.

Ishod/očekivani rezultat: Dijete će moći prepoznavati dijelove svog tijela, koordinirano izvoditi pokrete prema uputama i sigurno se kretati u prostoru tokom igre i svakodnevnih aktivnosti.

Tjelesna šema - aktivnosti: Imenovanje i pokazivanje dijelova tijela (na sebi, lutki, rehabilitatoru). Imitacija pokreta (ogledalo vježbe). Ponavljanje pokreta s promjenama smjera i brzine. Dodirivanje različitih dijelova tijela (desni lakat, lijevo koljeno…). Skoči s obje noge ili samo s jednom. Hodanje po crti na različite načine - jedna noga ispred druge, jedna s jedne strane crte, a druga s druge... Balansiranje na jednoj nozi. Ocrtavanje tijela na papiru, bojenje dijelova tijela. Aktivnosti s trakama (hvatanje trake s obje ruke). „Simon kaže" (različiti pokreti tijela). Skakanje u krug, pravolinijski i u smjeru okretanja. Skakanje iz mjesta u različitim smjerovima. Pjevanje s pokretima (npr. „Ako si sretan , plješći" s odgovarajućim pokretima). Igre na temelju verbalnih uputa (npr. „Dotakni nos, podigni ruku"). Spajanje pokreta na temelju niza instruktivnih uputa (lijevo-desno, gore-dolje). Kretanje prema vodiču ili cilju uz upotrebu različitih predmeta. Zatvorene oči – traženje objekata u prostoru prema verbalnoj uputi, „Stop-move" igre s pravilima za kretanje i zaustavljanje na temelju zvuka ili slike.

Socio-emocionalni razvoj
Socio-emocionalni razvoj odnosi se na sposobnost djeteta da prepozna, procesuira i reaguje na emocionalne i socijalne podražaje u svom okruženju. To uključuje razvoj vještina kao što su emocionalna regulacija, sposobnost za usmjeravanje ponašanja u društvenim situacijama i izgradnja zdravih odnosa.

Disfunkcija: Može dovesti do problema u emocionalnoj regulaciji (npr. teškoće u smirivanju nakon uznemirujućih podražaja), socijalnim vještinama (npr. teškoće u prepoznavanju emocija drugih) i izgradnji pozitivnih odnosa.

Cilj: Poboljšati sposobnost prepoznavanja, izražavanja i regulacije emocija, te razviti vještine saradnje, empatije i rješavanja konflikata u socijalnim situacijama.
Ishod/očekivani rezultat: Dijete će moći prepoznavati i izražavati vlastite emocije, razumjeti osjećaje drugih, sarađivati s vršnjacima i aktivno sudjelovati u socijalnim i grupnim aktivnostima.

Socio-emocionalni razvoj - aktivnosti: Igra uloga (pretvaranje da smo različite osobe ili likovi). „Tajni prijatelj" – davanje i primanje nevidljivih darova. Razgovor o emocijama (što osjećam, zašto to osjećam). Grupa za rješavanje problema (simulacije konflikata i njihovih rješenja). Igra „Zamrznuto" (stop pokret na određeni znak, s različitim emocijama). Pohvale i zahvalnosti (govorenje pohvala ili zahvalnica prijateljima). Učenje kroz pjesmu i igru (pjesme o prijateljstvu, suradnji, ljubaznosti). „Prijateljski krug" – dijeljenje osjećaja u sigurnom okruženju.

Bilateralna integracija
Bilateralna integracija odnosi se na koordinaciju i saradnju lijeve i desne strane tijela, koja omogućava efikasno izvođenje složenih motoričkih zadataka, poput pisanja, crtanja, sportskih aktivnosti i svakodnevnih pokreta. Ovaj proces omogućava da obje strane tijela rade u savršenoj sinergiji.

Disfunkcija: Može otežati izvođenje pokreta koji zahtijevaju istovremenu upotrebu obje strane tijela, koordinaciju ruka-noga, pisanje, crtanje ili sportske aktivnosti; dijete može pokazivati nesigurnost, nepreciznost i zamor pri zadacima.

Cilj: Poboljšati koordinaciju i saradnju lijeve i desne strane tijela kako bi dijete moglo precizno i samostalno izvoditi motoričke zadatke, pisanje, crtanje, igru i svakodnevne aktivnosti.

Ishod/očekivani rezultat: Dijete će moći koordinirati pokrete obje strane tijela, precizno i učinkovito izvoditi motoričke zadatke, te sudjelovati u igri, učenju i svakodnevnim aktivnostima.

Bilateralna integracija - aktivnosti: Bacanje i hvatanje lopte s dvije ruke, Igra "prebacivanje lopte", Povlačenje i istezanje trake s obje ruke, Pikado sa čičak lopticama, Slaganje i gradnja s blokovima, Igra "lovačka mreža", Loptice i štipaljke, Bacanje predmeta u koš s dvije ruke, Preskakanje užeta, Imitacija pokreta ruku (kao ogledalo), Igra "loptica i štipaljka", Izrada narukvica od perli, Crtanje i bojanje s obje ruke, Hodanje po crti ili balansnoj traci, Skakanje u krugovima s obje ruke prema naprijed, Igra "Zamrznuto" - s različitim smjerovima pokreta, Izrada kolaža ili slika s obje ruke, Igra s dvije lopte, "Hvatanje balona".

Sekvencioniranje
Sekvencioniranje se odnosi na sposobnost da se pravilno rasporede i organizuju koraci ili događaji u određenom redosljedu, prema logici ili vremenskoj povezanosti. Ova vještina je ključna za mnoge kognitivne i motoričke aktivnosti koje uključuju razumijevanje i primjenu pravilnog redoslijeda, kao što su procesi učenja, rješavanje problema i svakodnevne aktivnosti.

Disfunkcija: Može se manifestovati kao teškoća u organizovanju koraka potrebnih za obavljanje zadatka, što može otežati praćenje uputstava i izvršavanje svakodnevnih aktivnosti.

Cilj: Pomoći djetetu da razvije sposobnost pravilnog raspoređivanja i organizovanja koraka, čime se povećava efikasnost i samostalnost u zadacima.

Ishodi/očekivani rezultati: Poboljšana sposobnost za sekvencioniranje u svakodnevnim aktivnostima, bolja organizacija zadataka i veća preciznost u izvođenju složenih akcija.

Sekvencioniranje - aktivnosti: Igra sa slagalicama, praćenje uputstava za crtanje (npr. crtanje lika korak po korak), priprema obroka (npr. sjeckanje povrća u određenom redoslijedu), pranje ruku (prvo pokvasiti ruke, potom nasapunjati, zatim isprati), učiti pjesmu ili ples s koreografijom, organizovanje dnevnih aktivnosti prema vremenskom redoslijedu (npr. jutarnja rutina), igra sa konstruktivnim igračkama (npr. lego slaganje prema uputstvima), slijed slika...

Praksija
Praksi ja se odnosi na sposobnost da se planiraju, organizuju i izvrše pokreti potrebni za obavljanje složenih aktivnosti. To uključuje sposobnost za izvođenje motoričkih zadataka na temelju prethodnih iskustava i planiranja.

Disfunkcija: Može se manifestovati kao teškoća u izvođenju svakodnevnih aktivnosti koje zahtijevaju koordinaciju pokreta, kao što su oblačenje, vezivanje pertli, upotreba pribora ili igra s loptom. Osobe s disfunkcijama praksije mogu imati problema u započinjanju, organizovanju ili završavanju aktivnosti, a često im je potrebna pomoć ili ponavljanje u učenju novih vještina.

Cilj: Pomoći djetetu da razvije sposobnost da planira i efikasno izvodi pokrete potrebne za obavljanje svakodnevnih zadataka, kao i da poveže motoričke vještine sa svakodnevnim funkcijama, uz smanjenje nesigurnosti i nespretnosti.

Ishod/očekivani rezultati: Poboljšanje sposobnosti za samostalno izvođenje aktivnosti, kao što su oblačenje, hranjenje, igra i druge motoričke vještine, te povećanje efikasnosti i preciznosti u planiranju i izvođenju pokreta, što doprinosi većoj samostalnosti u svakodnevnom životu.

Praksija - aktivnosti: Oblačenje (npr. majica, pantalone, čarape u pravilnom redoslijedu), vezivanje pertli, pravljenje sendviča (korak po korak: stavljanje namaza, sira, povrća), slaganje igračaka u kutiju u određenom redoslijedu, korištenje pribora za jelo (viljuška, kašika, nož), skakanje na jednoj nozi ili hodanje po liniji (razvijanje koordinacije), korištenje makaza za sječenje papira u pravom pravcu i redoslijedu, igranje sportova s pravilnim izvođenjem pokreta (npr. udaranje lopte)...

Umirivanje: Aktivnosti relaksacije, jednostavne pjesmice, igre prstima, čitanje knjiga za djecu.

Profil i stručna sprema:

Program senzorne integracije izvode:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije sa završenom edukacijom iz senzorne integracije.

PSIHOMOTORNA REEDUKACIJA

Psihomotorna reedukacija je vid rehabilitacijskog procesa.

Cilj psihomotorne reedukacija jeste:

- Da se obnove senzibilni i senzorni putevi i osjećanja iskustva tokom prethodnih etapa razvoja i time reorganizuju sve one doživljene cjeline koje su neuobličene na nivou koji odgovara uzrastu i socijalnoj potrebi.
- Psihomotorna reedukacija nema zadatak da ispravlja invaliditet, nego da ispravlja doživljaj određenog dijela tijela, cjeline tijela, prostora, vremena, drugog i sebe.
- Psihomotorna reedukacija ne uči, njome se obnavlja doživljaj.
- Da doprinese otklanjanju ili ublažavanju specifičnih teškoća ili poremećaja u jednoj ili više oblasti senzomotornog i psihofizičkog funkcionisanja i omogući djeci/učenicima dalje uspješno učenje i razvoj.
- Reorganizacija neuobličenih doživljajnih cjelina na nivou koji odgovara uzrastu i socijalnoj potrebi.
- Obnavljanje doživljaja.

Zadaci psihomotorne reedukacije su da se s njome vrši reedukacija ili prevježbavanje disharmonično organizovane psihomotorike djeteta/učenika:

- Prevježbavanje neodređenog doživljaja tjelesne cjelovitosti.
- Prevježbavanje neodređenog doživljaja prostora i snalaženja u njemu.
- Prevježbavanje neodređenog doživljaja vremena i snalaženja u njemu.
- Ispravljanje doživljaja određenog dijela tijela, cjeline tijela, prostora, vremena, drugog i sebe.

PROGRAM RADA

Opće vježbe psihomotorike

- Masaža sa pasivnim pokretima;
- Vježbe za doživljaj tjelesne cjelovitosti;
- Vježbe za osamostaljivanje pokreta i postizanje tonične ujednačenosti;
- Vježbe za uočavanje i stabiliziranje lateralizovanosti s vježbama za usmjeravanje lateralizovanosti;
- Vježbe za doživljavanje gestualnog prostora;
- Vježbe za otkrivanje objektivnog prostora;
- Vježbe za procjenu trajanja i orijentaciju u vremenu;
- Vježbe za uočavanje prisustva drugog;
- Vježbe za usklađivanje pokreta i koordinaciju;
- Vježbe za uočavanje i prepoznavanje oblika, količine, težine i ritmova;
- Vježbe za stimulaciju perceptivno-motoričkih sposobnosti;
- Vježbe za kontrolu impulsivnosti.

Specifične psihomotorne vježbe:

- Specifične vježbe za disgrafiju;
- Specifične vježbe za disleksiju;
- Specifične vježbe za diskalkuliju i disgnoziju;
- Specifične vježbe za dispraksiju;
- Specifične vježbe za dizartriju.

Očekivani rezultati:

- Snižavanje podražljivosti nervno – mišićnih struktura CNS-a;
- Smirivanje napetosti koja podstiče podražljivost i remeti redoslijed harmoničnog odvijanja pokreta govorne muskulature;
- Relaksacija;
- Postizanje funkcionalnog dozrijevanja pokreta;
- Sprječavanje produbljivanja problema.

Vježbe reedukacije psihomotorike

Vježbe za disgrafiju:
- Vježbe za doživljaj tjelesne cjelovitosti;
- Vježbe za uočavanje i stabilizovanje lateralizovanosti;
- Vježbe za ujednačavanje tonusa i osamostaljivanje pokreta;
- Vježbe za koordinaciju pokreta uz ritam;
- Vježbe orijentacije u objektivnom prostoru;
- Vježbe relaksacije;
- Vježbe čula;
- Vježbe kroz okvire i šablone.

Vježbe za dislateralizovanost:
- Vježbe za ujednačavanje tonusa i osamostaljivanje pokreta;
- Vježbe za koordinaciju pokreta uz ritam, vježbe za uočavanje , stabilizovanje i usmjeravanje lateralizovanost;
- Vježbe orijentacije u objektivnom prostoru.

Vježbe za hiperkinetičko ponašanje:
- Vježbe relaksacije;
- Vježbe za procjenu trajanja i orijentaciju u vremenu;
- Vježbe za ujednačavanje tonusa i osamostaljivanje pokreta;
- Vježbe ritma;
- Vježbe za kontrolu impulzivnosti;
- Vježbe za doživljaj tjelesne cjelovitosti;
- Vježbe čula;
- Vježbe za uočavanje i stabilizovanje lateralizovanosti;
- Vježbe za uočavanje prisutnosti drugog.

Vježbe za smirivanje tikova:
- Vježbe relaksacije;
- Vježbe za kontrolu impulzivnosti;
- Vježbe za ujednačavanje tonusa i osamostaljivanje pokreta;
- Ritmičke vježbe;
- Vježbe za diferenciranje muskulature lica.

Vježbe za dizartriju:
- Vježbe relaksacije;
- Vježbe ritmičkog disanja;
- Vježbe ritma;
- Vježbe za kontrolu impulzivnosti;
- Vježbe za izjednačavanje tonusa i osamostaljivanje pokreta;
- Govorne vježbe.

Vježbe za diskalkuliju:
- Vježbe za doživljaj tjelesne cjelovitosti;
- Vježbe za uočavanje i stabilizovanje lateralizovanosti;
- Vježbe za orijentaciju u objektivnom prostoru;
- Vježbe za koordinaciju pokreta uz ritam;
- Vježbe relaksacije;
- Vježbe serijacije;
- Vježbe klasifikacije;
- Vježbe konzervacije;
- Vježbe čula.

Vježbe za disleksiju:

- Vježbe za doživljaj tjelesne cjelovitosti;
- Vježbe za uočavanje i stabilizovanje lateralizovanosti;
- Vježbe za orijentaciju u objektivnom prostoru;
- Vježbe za uočavanje tonusa i osamostaljivanje pokreta;
- Vježbe ritma; Vježbe čula;
- Vježbe kroz okvire i šablone;
- Govorne vježbe.

Vježbe za disgnoziju:

- Vježbe za doživljaj tjelesne cjelovitosti;
- Vježbe za doživljaj gestualnog prostora;
- Vježbe za uočavanje i stabilizovanje lateralizovanosti;
- Vježbe orijentacije u objektivnom prostoru;
- Vježbe ritma;
- Vježbe za uočavanje prisustva drugog;
- Vježbe za proces trajanja i orijentacije u vremenu;
- Vježbe relaksacije;
- Vježbe čula.

Objašnjenje

Svaka vježba psihomotorne reedukacije mora biti jasno definisana u zamisli defektologa, što znači da je reedukatoru sasvim jasan cilj vježbe, put kojim se on postiže i način na koji se procjenjuje njegova ostvarenost.

Svaki pokret ili splet pokreta jedne vježbe mora da ostvaruje jasan trag u okviru senzornih draži i senzibiliteta, a naročito u oblasti kinestetičkog osjećaja, što znači da pokret mora biti izveden s prikladnim ritmom i mora biti sasvim jednostavan, prožet pozitivnim osjećanjem. Nikada ne zadavati onaj nivo aktivnosti do kojeg ličnost djeteta nije dorasla nijednom svojom sposobnošću ili funkcionalnom cjelinom.

Suština vježbe je da pokret bude osmišljen u odnosu na osnovu zadatka reedukacije. Svaki pokret i svaki osjećaj, s osjećanjem koje se javlja i koje ga prati, mora da bude nazvan. Riječ je bitna.

Defektolog obnavlja iskustva i bogati ih do te mjere koja je optimalna za uzrast djeteta. Vježbe psihomotorne reedukacije koristiti i kao preventivni metod za čitav niz poremećaja adaptacije i uspješnosti u školi, široj socijalnoj sredini i u okviru zahtjeva u porodici, koji se javljaju u kasnijem uzrastu.

Vježbe psihomotorne reedukacije primjenjuju se u radu s djecom s višestrukim smetnjama – oštećenim sluhom i motoričkim poremećajima, kao i intelektualnim teškoćama.

Vježbe se sprovode u okviru redovnih programskih sadržaja, ali u pravilu se izvode individualno u trajanju od 1 školski čas.

Psihomotornu reedukaciju izvode:

VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl. logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije sa završenom dodatnom edukacijom iz psihomotorne reedukacije.

POMOĆ U UČENJU

Djecu sa poteškoćama od ranog uzrasnog perioda (od 3 godine života), te djeca predškolske I školske dobi veoma su ograničena u korištenju podrške u oblasti obrazovanja. Iako je postojanje inkluzivnih škola svakim danom u sve većem broju, jedna od glavnih prepreka koja utiče na sposobnost djece sa poteškoćama u razvoju da dobiju adekvatne podrške su: nedostatak stručne obuke nastavnika, neadekvatno razumijevanje od strane nastavnika prema učeniku, veliki broj učenika u razredu i dr faktori.
U cilju poboljšanja kvaliteta obrazovanja djece sa poteškoćama, Pomoć u učenju je dio edukacijsko – rehabilitacijskog postupka koji učenici mogu pohađati u Centru uz stručnu podršku defektologa.
Za pomoć u učenju koju učeniku koji dolazi iz redovne škole defektolog primjenjuje adekvatne metode, tehnike u radu radi što lakšeg savladavanja nastavnog gradiva I primjenjivanja stečenih znanja dalje na nastavi kroz zadatke koji se stavljaju pred svakog učenika od strane predmetnih nastavnika.

Profil i stručna sprema nastavnika/ce:

Pomoć u učenju izvodi:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

RAZVOJNO – PORODIČNO SAVJETOVALIŠTE

(za djecu s oštećenim sluhom, jezičko-govornim i višestrukim smetnjama)

SARADNJA S PORODICOM

Saradnja s porodicom je važan faktor u uspjehu napretka djeteta i može se odvijati kroz različite oblike:

- Savjetodavni rad u različitim oblastima (defektologije, pedagogije, psihologije, socijalnih pitanja/ostvarivanja prava i dr.);
- Svakodnevni kontakti roditelja/članova porodice sa stručnim radnicima;
- Organizirano informisanje iz različitih oblasti (edukativnih, medicinskih, socijalnih, pedagoško – psiholoških i dr.);
- Edukacija roditelja u različitim oblastima koja su povezana sa njihovim djetetom i poteškoćom;
- Kućne posjete porodicama.

Saradnju između roditelja i stručnjaka treba shvatiti kao izrazito složeno područje u kojem se isprepliću različita gledanja na razvoj djeteta, cilj odgoja i obrazovanja i rehabilitaciju, odnos prema teškoćama u razvoju, odnos prema društvenim normama, različiti vrijednosni sistemi, različite informacije i iskustava. Osnovno pitanje u realizaciji detekcije, dijagnoze i tretmana djece s teškoćama u razvoju jeste uloga koju roditelji imaju ili koja im se pripisuje u tim procesima.

Pogrešno je očekivati da je spremnost ili sposobnost kod svih roditelja na saradnju prisutna. Ona se kod svih roditelja neće moći razviti iz različitih razloga, kao što su npr. narušeni odnosi u porodici, različiti stavovi prema djetetu s teškoćama u razvoju, poteškoće u uspostavljanju komunikacije, emocionalni, finansijski i intelektualni problemi, nerealna očekivanja roditelja, ali i nekooperativni pristup stručnjaka, neadekvatan izbor sadržaja i metoda rada s roditeljima.

U radu s roditeljima značajno mjesto zauzima izmjena stavova roditelja prema djeci s višestrukim smetnjama. Određeni broj roditelja djece s višestrukim smetnjama je sklono da sposobnosti svog djeteta podcjenjuje. Zahtjevi koji se postavljaju u odnosu prema djetetu nisu u skladu s njegovim sposobnostima, već su po pravilu znatno ispod njegovih mogućnosti. Intenzitet potcjenjivanja i njegova manifestacija varira u zavisnosti od niza faktora koji utiču na njegovo formiranje.

Roditelji koji nisu shvatili svu težinu teškoće u razvoju djeteta skloni su precjenjivanju njegove sposobnosti, što rezultira konstantnom postavljanju preteških odgojno-obrazovnih zadataka i nerealnih ciljeva u planiranju budućnosti djeteta. Roditelji često imaju izražen stav agresivnosti prema djetetu s višestrukim smetnjama pod kojom se podrazumijeva strogost, netolerantnost, nesnošljivost. Ovaj oblik ponašanja roditelja proizilazi iz negativnog vrednovanja i neprihvaćanja djeteta. Bijeg od djeteta se može također tretirati kao manifestacija njihovog negativnog vrednovanja i očituje se u nastojanjima roditelja da na neki način uklone dijete iz porodice (smještaj u instituciju), odnosno da sami napuste porodicu.

Oblici ponašanja roditelja koji u velikoj mjeri ograničavaju inicijativu i samostalnost djeteta često se u literaturi označavaju pojmom «prezaštićivanje». Težina teškoće u razvoju u nekim situacijama objektivno zahtijevaju veliki angažman majke i cijele porodice, pri čemu oni nekada ne mogu realno procijeniti u kojoj mjeri pomoć djetetu je stvarno potrebna. Pretjerano pružanje pomoći djetetu rezultira iz nedovoljne upućenosti roditelja u odgojne probleme djeteta, čime nenamjerno koče razvoj njegove samostalnosti. Pretjerana briga za dijete može također rezultirati iz težnje roditelja da kompenziraju osjećaj vlastite krivnje zbog stanja svog djeteta. Prebacivanje krivnje na drugu osobu predstavlja reakciju roditelja kojom se odgovornost za probleme koji su vezani uz etiološke faktore višestrukih smetnji i afirmaciju roditelja na profesionalnom i društvenom području prebacuje na bračnog partnera ili na neku drugu osobu. Često se kod roditelja djece s višestrukim smetnjama kao socijalno uvjetovana reakcija javlja stid koji proizilazi iz osjećaja roditelja da njihovo dijete ne ispunjava određene društvene norme, potištenost koja predstavlja psihološku reakciju koja je uvjetovana nizom faktora. Zabrinutost roditelja za budućnost djeteta rezultira iz spoznaje roditelja da će zbog ograničenih sposobnosti djeteta biti otežani procesi njihove adaptacije i integracije u društvenu zajednicu.

Rad s roditeljima uključuje, pored savjetovanja i vođenja roditelja u odnosu na metode i sadržaje rada s djetetom, i sljedeće aktivnosti:

- Objašnjenje stanja teškoće u razvoju i prognoze;
- Neprekidno pružanje podrške svim članovima porodice;
- Praktične instrukcije iz dana u dan na brizi i vođenju;
- Izvještavanje o odgovarajućim socijalnim agensima uključujući mogućnosti porodične pomoći i materijalne pomoći;
- Realni budući planovi.

Psihosocijalno prilagođavanje roditelja treba da bude osnovni cilj rada s roditeljima zbog presudne uloge roditelja u svim aspektima brige o djetetu.

Pružanje pomoći ima tri opšta cilja:

1. Olakšavanje načina na koji se roditelji i svi članovi porodice adaptiraju na dijete (psihološki, socijalni, fizički) u njihovom svakodnevnom životu, svođenje na minimum ili sprečavanje poremećaja u što je moguće većoj mjeri;
2. Omogućavanje roditeljima i članovima porodice da najbolje što mogu zadovoljavaju potrebe djeteta bez zapostavljanja svojih vlastitih potreba;
3. Omogućavanje najboljeg mogućeg kvaliteta života putem sprečavanja ili svođenja na minimum neprijatnih fizičkih dejstava.

Opšti ciljevi prenose se na niz specifičnih ciljeva pri radu s roditeljima:

- Obezbjeđivanje emotivne i socijalne podrške porodici tokom čitavog procesa adaptacije;
- Podsticanje njihovog samopoštovanja;
- Povećanje njihovog osjećaja sopstvene efikasnosti;
- Mogućnost da efikasno komuniciraju s djetetom s višestrukim smetnjama i pružaju mu podršku;
- Podsticanje otvorenosti komunikacije i uzajamno pružanje podrške;
- Omogućavanje da roditelji pronađu vlastite sisteme podrške po potrebi i izvan najuže porodice;
- Pomoći da na odgovarajući način komuniciraju sa stručnjacima kako bi mogli da nastupaju zajedno;
- Pomoći im da sami donose odluke, po potrebi uz konsultacije i da njeguju nezavisnost.

RAZVOJNO SAVJETOVALIŠTE

Koncept i metodologija rada savjetovališta

Razvojno savjetovalište predstavlja cjelinu unutar sistema podrške, čije je djelovanje definisano specifičnim ciljevima i visokostručnim aktivnostima. Rad savjetovališta počiva na principu multidisciplinarnosti, koji se u integraciji savremenih tehnika, dijagnostičkih instrumenata i **ekspertskih mišljenja stručnjaka različitih profila (stručne dokumentacije).**
Ovakav pristup omogućava da se djetetov razvoj sagleda iz više uglova - medicinskog, rehabilitacijskog i pedagoškog. Metodologija rada prilagođava se individualnim potrebama svakog djeteta, uz uvažavanje specifičnosti oštećenja sluha i pratećih poteškoća, čime se osigurava maksimalna personalizacija u radu.
Bez obzira na multidisciplinarni pristup, konačna odluka o upisu djeteta u specijaliziranu školu i odabira rehabilitacijskih postupaka, na osnovu nalaza i mišljenju, odluku donose članovi razvojnog savjetovališta u saradnji s roditeljima.
Rani programi koji se kreiraju za dijete rezultat su jedinstvenog stava, a **svim procesima – od inicijalnog prijema do kreiranja finalnog mišljenja – upravlja defektolog.** U ovom procesu roditelji su aktivni partneri čija su zapažanja dragocjena za donošenje konačnih stručnih odluka, dok rukovodilac osigurava naučnu utemeljenost i stručnu realizaciju svakog koraka.

Strategijski ciljevi u razvojnom savjetovalištu

Osnovni cilj rada razvojnog savjetovališta za djecu s oštećenim sluhom i višestrukim smetnjama je da primjenom odgovarajućih procedura obezbjedi što veći obuhvat djece radi pravovremenog otkrivanja prvenstveno oštećenja sluha, govora i jezika, a zatim i drugih smetnji.
Rana detekcija omogućava roditeljima uključivanje djece u rani interventni edukacijsko -rehabilitacijski program. Rana intervencija u okviru savjetovališta služi kao ključni preventivni mehanizam. Njen cilj je da se roditeljima i djeci omogući ulazak u stručne programe u fazi kada je "plastičnost" dječjeg mozga najveća.

Posebni ciljevi razvojnog savjetovališta su:

- evidentiranje,
- praćenje,
- preventivne aktivnosti i
- savjetodavni rad s roditeljima.

Operativni zadaci i procesi podrške

Razvojno savjetovališta realizuje se kroz niz sukcesivnih faza koje **defektolog samostalno sprovodi i koordinira:**

- **Sveobuhvatna dijagnostika i opservacija:** Proces započinje formalnim prijemom i evidentiranjem, nakon čega slijedi procjena svih aspekata djetetovog razvoja. To podrazumijeva detaljnu analizu slušnog i govorno - jezičkog statusa, ali i kognitivnog, motornog te socio - emocionalnog razvoja**. Korištenjem specijalizovane opreme i protokola, defektolog vrši opservaciju i objedinjuje sve parametre u jedinstvenu bazu podataka.**
- **Koordinacija stručne pomoći:** Savjetovalište djeluje kao centralna tačka koja, po potrebi, usmjerava djecu na dodatne specijalizirane preglede van ustanove. **Nakon prikupljanja eksternih nalaza, defektolog vrši njihovu sintezu, utvrđuje konačno mišljenje i formuliše individualni plan za provođenje rehabilitacijskih postupaka sa smjernicama za rad u kućnim i školskim uslovima.**
- **Sistemska podrška i administracija:** Osim direktnog rada s djetetom, savjetovalište može vršiti izradu službenih nalaza i mišljenja neophodnih za ostvarivanje prava kod drugih nadležnih institucija. **Kroz redovne kontrolne susrete, defektolog vrši reevaluaciju stanja, osiguravajući da administrativna i stručna dokumentacija uvijek odgovaraju stvarnom napretku djeteta.**
- **Savjetodavna i edukativna uloga:** Poseban akcenat stavljen je na rad s odraslima u djetetovom okruženju. Pružanjem stručnih savjeta roditeljima i saradnjom s drugim profesionalcima, savjetovalište osigurava kontinuitet podrške i van svojih prostorija. **Defektolog predstavlja primarni izvor stručne podrške i mentorstva, osnažujući roditelje da postanu aktivni sudionici u svakodnevnom stimulisanju djetetovog razvoja.**

Profil i stručna sprema:

Razvojno - porodično savjetovalište vodi:

- VSS - dipl. defektolog surdoaudiolog, dipl.logoped i surdoaudiolog, dipl. logoped i audiolog, bachelor logopedije i audiologije.

PRILOZI

UPITNIK ZA RODITELJE PRI UPISU DJETETA U PREDŠKOLSKO ODJELJENJE I U PRVI RAZRED

OPĆI PODACI O DJETETU

Ime i prezime djeteta: _____

Datum rođenja: _____

Dob: _____

Mjesto stanovanja: _____

Ime i prezime roditelja/staratelja: _____

Kontakt telefon: _____

SOCIJALNI ANAMNEZA

Da li je dijete pristupilo **Prvostepenoj stručnoj komisiji za procjenu sposobnosti i određivanje podrške djeci sa posebnim potrebama**?

☐ DA ☐ NE

Ako jeste, navesti dijagnozu i preporučene mjere podrške:

_____

_____

Struktura porodice

Dijete živi sa:

☐ oba roditelja
☐ majkom
☐ ocem
☐ starateljima
☐ proširenom porodicom

Broj članova domaćinstva: _____

Braća i sestre:
☐ nema
☐ ima (navesti broj) _____

Uključenost u ustanove

Da li je dijete uključeno u neku ustanovu?

☐ vrtić
☐ školu
☐ rehabilitacijski centar
☐ udruženje
☐ nije uključeno

Ako jeste, navesti vrstu tretmana:

☐ logopedski
☐ edukacijsko-rehabilitacijski
☐ psihološki
☐ drugi _____

Socijalni razvoj

Kako je protekao socijalni razvoj djeteta?

Kontakt s drugom djecom

Dijete je do sada imalo kontakt s drugom djecom:

☐ rijetko
☐ povremeno
☐ često

U kontaktu s drugom djecom dijete:

☐ promatra drugu djecu
☐ igra se u njihovoj blizini
☐ pokušava se uključiti u igru
☐ dobro sarađuje s drugom djecom
☐ sramežljivo je
☐ povučeno je
☐ pokazuje slabiji interes za igru
☐ ponekad pokazuje grubost prema djeci
☐ dijeli igračke
☐ pomaže drugima

Ishrana

Kakav je apetit djeteta?

☐ dobar
☐ promjenjiv
☐ slab

Da li je dijete izbirljivo u ishrani?

☐ nije izbirljivo
☐ umjereno izbirljivo
☐ vrlo izbirljivo

Dijete najčešće jede:

☐ raznovrsnu hranu
☐ uglavnom nekoliko omiljenih namirnica
☐ često odbija hranu

Da li dijete ima poteškoće pri hranjenju?

☐ nema poteškoća
☐ sporije jede
☐ odbija određene teksture hrane
☐ druge poteškoće _____

Da li dijete često konzumira:

☐ slatkiše
☐ grickalice
☐ brzu hranu
☐ gazirana pića

Da li dijete samostalno jede?

☐ potpuno samostalno
☐ uz povremenu pomoć
☐ uz stalnu pomoć odraslih

Korištenje TV-a, mobitela i drugih ekrana

Da li dijete koristi:

☐ televizor
☐ mobilni telefon
☐ tablet
☐ računar

Koliko vremena dnevno dijete provodi uz ekrane?
☐ do 1 sat
☐ 1–2 sata
☐ 2–3 sata
☐ više od 3 sata
U koje svrhe dijete najčešće koristi ekran?
☐ gledanje crtanih filmova
☐ igranje igrica
☐ edukativni sadržaji
☐ slušanje muzike
☐ drugo _____

Na kojem jeziku dijete najčešće gleda sadržaje?

☐ bosanski/hrvatski/srpski
☐ engleski
☐ njemački
☐ drugi _____

Da li dijete koristi ekran:

☐ samostalno
☐ uz nadzor roditelja
☐ povremeno uz roditelja

Da li dijete pokazuje nezadovoljstvo kada mu se ograniči korištenje ekrana?

☐ ne
☐ ponekad
☐ često

Slobodno vrijeme

Kako dijete provodi slobodno vrijeme u porodici?

Sa kim se dijete najčešće igra?

Koja su prava ostvarili dijete i njegovi roditelji iz oblasti socijalne zaštite?

_____

PEDAGOŠKA ANAMNEZA

Reakcija na odvajanje

Kako dijete reaguje na odvajanje od roditelja?

☐ bez većih poteškoća
☐ uz kraću nelagodu, ali se brzo smiri
☐ teže se odvaja
☐ nije imalo iskustvo odvajanja

Prihvatanje pravila

Kako dijete prihvata pravila u igri ili radu?

☐ prihvata i poštuje pravila
☐ prihvata uz podsjećanje
☐ teško prihvata pravila
☐ često odbija pravila

Reakcija na zabrane

Kako dijete reaguje na zabrane ili ograničenja?

☐ prihvata bez poteškoća
☐ negoduje ali prihvati objašnjenje
☐ reaguje ljutnjom ili plačem
☐ ima izražene ispade

Emocije i ponašanje

Kod djeteta se ponekad uočava:

☐ uznemirenost pri odvajanju od roditelja
☐ ispadi bijesa
☐ često govori „ne“
☐ ljutnja ili plač
☐ ljubomora
☐ tikovi
☐ trešenje rukama
☐ neobični pokreti rukama
☐ grizenje noktiju
☐ grizenje sebe
☐ ljuljanje
☐ vrtjenje u krug
☐ skakanje na mjestu

Pokazuje strah od: _____

Kako umirite dijete kad je uznemireno i plače?

_____

Pažnja i radne navike

Može li dijete zadržati pažnju na aktivnosti?

☐ bez poteškoća
☐ uz podsticaj
☐ teško zadržava pažnju

Može li završiti započetu aktivnost?

☐ samostalno
☐ uz pomoć odraslih
☐ teško završava zadatak

S kim dijete provodi najvise vremena ? (Ko čuva dijete) ?
_____

Predakademske vještine

Dijete prepoznaje:

☐ boje
☐ brojeve
☐ slova
☐ geometrijske oblike

Može:

☐ preslikati jednostavne oblike
☐ slagati kockice
☐ brojati predmete
☐ imenovati boje

DEFEKTOLOŠKA ANAMNEZA

Medicinska anamneza

Tok trudnoće:

☐ uredan
☐ rizičan

Tok porođaja:

☐ uredan
☐ komplikovan

Značajne bolesti ili hospitalizacije:

☐ DA
☐ NE

Ako da, navesti:

Kada ste prvi put primijetili poteškoće u razvoju ?(govora, sluha, ili neke druge)

_____

Rani rast i razvoj djeteta

Molimo navedite približnu dob kod razvojnog perioda djeteta:

Dijete je počelo:

sjediti bez pomoći: _____

puzati: _____

prohodalo (samostalno hodanje): _____

izgovorilo prve riječi: _____

počelo koristiti jednostavne rečenice: _____

Da li je u ranom razvoju primijećeno:

Kašnjenje u motoričkom razvoju. ☐ DA ☐ NE

Kašnjenje u govorno - jezičkom razvoju. ☐ DA ☐ NE

Uspostavlja kontakt očima
☐ redovno
☐ povremeno
☐ rijetko

Pokazuje interes za komunikaciju sa odraslima i djecom
☐ da
☐ povremeno
☐ rijetko

Slušni status

Da li je dijagnosticirano oštećenje sluha? ☐ DA ☐ NE

Dijete koristi:

☐ slušni aparat
☐ kohlearni implant
☐ ne koristi pomagala

Reaguje na:

☐ ime
☐ glas roditelja
☐ zvuk iz druge prostorije

Receptivni jezik

Dijete slijedi instrukcije:

☐ u jednom koraku
☐ u dva koraka
☐ u više koraka
☐ ne slijedi instrukcije

Prepoznaje svakodnevne predmete: ☐ DA ☐ NE

Ekspresivni jezik

Koristi govor kao sredstvo komunikacije: ☐ DA ☐ NE

Ako ne govori, koristi:

☐ pokazivanje
☐ gest
☐ vođenje ruke
☐ znakove

Razina jezika:

☐ neverbalno
☐ jedna riječ
☐ pojedinačne riječi
☐ rečenice
☐ razgovor

Kada želi nešto dobiti, dijete:

☐ imenuje predmet
☐ pokazuje prstom
☐ dovodi odraslu osobu do predmeta
☐ plače ili se ljuti

IMITACIJA

Može li dijete imitirati:

pokrete tijela ☐ da ☐ ponekad ☐ ne

pokrete govornih organa (usne, jezik) ☐ da ☐ ponekad ☐ ne

zvukove ili riječi koje čuje ☐ da ☐ ponekad ☐ ne

SENZORNA OSJETLJIVOST

Da li je dijete osjetljivo na:

☐ glasne zvukove
☐ dodir
☐ određene teksture hrane
☐ jaku svjetlost
☐ gužvu ili buku

IGRA I KORIŠTENJE PREDMETA

Kako dijete koristi igračke?

☐ koristi ih funkcionalno (npr. vozi autić, hrani lutku)
☐ slaže ili sortira predmete
☐ okreće, lupa ili baca predmete
☐ igra se stereotipno

OČEKIVANJA RODITELJA

U kojim oblastima smatrate da je djetetu potrebna najveća podrška?

☐ socijalizaciji
☐ obrazovnom polju
☐ rehabilitaciji
☐ igra
☐ nečemu drugom _____

Šta očekujete od Centra/škole?

_____

DNEVNA PRIPREMA

Škola	
Datum	
Obrazovno područje:	
Predškolska grupa	
Defektolog	
Tema	
Podtema:	
Tip časa	
Cilj časa	
Zadaci: obrazovni	
vaspitni	
funkcionalni	
Oblik rada	
Nastavne metode	
Nastavna sredstva	

TOK ČASA

Uvodni dio	
Glavni dio	
Završni dio	
Napomena o času	

Defektolog,

_____

JU Centar za obrazovanje i vaspitanje i rehabilitaciju slušanja i govora Tuzla

Školska godina: ____ / ___

MJESEČNI PLAN RADA

Predškolsko odjeljene

Grupa: _____ **Mjesec:**

_____

Sedmica / datum	**Broj časova**	**Tema/ podtema**	**Tematska jedinica**	**Ciljevi – Očekivani rezultati – ishodi**	**Zadaci (znati, moći, razumjeti)**
od ___ do ___					
od ___ do ___					
od ___ do ___					
od ___ do ___					

Defektolog– ica: Direktor - ica:

_____ _____

PRIPREMA Rehabilitacija slušanja i govora	
Ustanova	
Audiorehabilitator	
Datum	
Ime i prezime djeteta/učenika	
Datum rođenja /Razred	
Podaci o oštećenju sluha i govora	
Dodatna oštećenja	
Tema/programski sadržaj	
Oblici rada	
Metode rada	
Tip časa: Obrada novih sadržaja Uježbavanje	
Nastavna sredstva	
Tehnička pomagala	
Ciljevi: Funkcionalni Obrazovni Odgojni	

TOK REHABILITACIJE	
Uvodni dio	
Glavni dio	
Završni dio	

PRIPREMA

Senzorna integracije

Škola	
Ime i prezime defektktologa /rehabilitatora	
Datum	

Dijete/učenik	
Područje SI disfunkcije kod djeteta/učenika	
Ciljevi i zadaci rehabilitacije	
Aktivnosti	
Metode rada	
Pomagala i sredstva koja se koriste u radu	

TOK REHABILITACIJE

Uvodni dio	
Glavni dio	
Završnio dio	

DNEVNI IZVJEŠTAJ O UČENIKU/CI
Poseban edukacijsko - rehabilitacijski postupak
(pomoć u učenju)

Ime i prezime učenika/ce i datum rođenja:	
Naziv škole iz koje dolazi učenik/ca i razred:	
Ime i prezime edukatora/ce:	
Datum posjete:	
Vremenski okvir (vrijeme dolaska i odlaska):	
Kratak izvještaj o opserviranom učeniku/ci i njegovim/njenim sposobnostima:	
senezorne	
motoričke	
jezičko – glasovno – govorne	
komunikacijske	
kognitivne	
psihološke	
emocionalne	
interakcijske	
opće vještine u svakovnevnom životu	
Preporuke za dalji rad i podršku:	
Teme koje su realizirane u radu:	
Septembar	
Oktobar	
Novembar	
Decembar	

ZVJEŠTAJ
Poseban edukacijsko - rehabilitacijski postupak
(Pomoć u učenju)

Defektolog:
Broj sati sedmično:

I polugodište

Mjesec /Datum	**Ime i prezime učenika/ce**	**Škola i razred**	**Vrijeme provedeno na podršci**
Septembar			
Oktobar			
Novembar			
Decembar			
IZVJEŠTAJ	**Ime i prezime učenika/ce**	**Postignuća**	**Preporuke za dalji rad**

II polugodište

Mjesec	**Ime i prezime učenika /ce**	**Škola i razred**	**Vrijeme provedeno na podršci**
Januar			
Februar			
Mart			
April			
Maj			
IZVJEŠTAJ	**Ime i prezime učenika/ce**	**Postignuće**	**Preporuka za dalji rad**